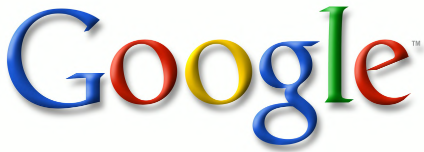

WIDENER LIBRARY
HX Q2CB F

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

1901—1902

EN

VERSLAG OVER 1901—1902

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
voorheen
E. J. BRILL
LEIDEN — 1902.

BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL. — LEIDEN.

INHOUD.

BIJLAGEN.

VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS

over den jaarkring 1 Mei 1901—1 Mei 1902.

LEIDEN, 14 Juni 1902.

Ingevolge Art. XII der Statuten hebben wij de eer U het Verslag uit te brengen over den staat van het Leidsche Universiteitsfonds en over onze verrichtingen loopende van 1 Mei 1901—1 Mei 1902.

De Algemeene Vergadering van het Curatorium had plaats op den 15den Juni des vorigen jaars in de Senaatskamer der Universiteit. In deze vergadering werd de Rekening en Verantwoording van den Penningmeester goedgekeurd, en het Jaarverslag over 1900/1 uitgebracht. Dit laatste is aan alle leden van het Fonds, tegelijk met het Jaarboek der Universiteit, rondgezonden.

In de eerste plaats mogen wij vermelden, dat ook in het afgeloopen jaar het aantal der nieuw toegetredene leden het verlies overtreft, hetwelk wij door overlijden of bedanken van leden hebben geleden.

Het aantal leden bedroeg op 1 Mei 1901 tot 1 Mei 1902 912 en werd in den loop des jaars vermeerderd door de toetreding van 147 leden.

1	Donateur met eene gift van		*f*	100.—	
2	Begunstigers	van	*f*	10.—	's Jaars.
6	»	»	»	5.—	»
28	»	»	»	2.50	»
13	»	»	»	2.—	»
90	»	»	»	1.50	»
7	»	»	»	1.—	»

Samen 147 Leden, welker jaarlijksche bijdragen *f* 288.— be-

dragen. Daaronder zijn 4 Hoogleeraren, 20 oud-Studenten, 122 Studenten, 18 Dames Studenten, en eene vereeniging van oud-Studenten te Almelo, genaamd de Leidsche diesclub. Een twaalftal leden verhoogde hunne jaarlijksche bijdrage.

Het aantal leden gedurende den afgeloopen jaarkring bedroeg alzoo:

Stichter-Beschermer	1	
Stichters	7	
Beschermers	2	
Donateurs	25	door eene gift voor eenmaal.
Begunstigers.	20	
	55	

Drie hunner schonken bovendien eene jaarlijksche bijdrage, één als donateur, en twee als begunstiger [1]).

Donateur *f* 100.—	1
Donateurs van *f* 25.— tot *f* 100.—	4
Begunstigers van *f* 10.— tot *f* 25.—	32
» » » 5.— » » 10.—	71
» » » 2.50 » » 5.—	259
Leden die *f* 2, *f* 1.50, *f* 1 bijdragen	640
	1007

In het geheel dus 52 + 1007 = 1059 Leden in den jaarkring 1901/2.

Door den dood verloren wij één Stichter Dr. W. A. Lehman de Lehnsfeld, één Donateur Jhr. Mr. F. J. J. Eysinga en 7 leden. Bedankt hebben 45 leden, zoodat het geheele aantal op 1 Mei 1902 bedraagt: 1005, waarvan 955 eene jaarlijksche bijdrage schenken.

De inkomsten bedroegen:

Batig slot op 1 Mei 1901	*f*	1362,43[5]
Renten.	»	2035,61
Jaarlijksche Bijdragen.	»	2286,00
Bijdragen vóór eenmaal	»	102,50
Giften	»	85,—
Som Inkomsten	*f*	5871,54[5]

1) Deze drie leden zijn opgenomen in de volgende lijst van hen die eene jaarlijksche bijdrage schenken.

De uitgaven waren:

Aan de Studenten A. van Zanten, D. G. J. van Hoytema en G. J. de Groot, te zamen	*f*	400.—
Aan Mr. S. Steynmetz, Toelage voor het onderwijs in Sociologie	»	2000.—
Aan Prof. F. Pijper voor de aanschaffing van glasphotographiën ten behoeve van het onderwijs in de Geschiedenis van het Christendom	»	100.—
Aan Prof. Dr. Koster. Gzn. voor den aankoop van modellen van het gehoororgaan ten dienste van het onderwijs in de Oorheelkunde	»	65.—
Aan Prof. Dr. J. J. M. de Groot voor medewerking van Dr. J. Marquart aan het wetenschappelijk onderzoek van Chineesche geschiedkundige bronnen over Centraal- en West-Azië	»	500.—
Aan Prof. Dr. A. E. J. Holwerda voor den aankoop van photographiën ten behoeve van zijn onderwijs	»	40.—
Aan Dr. W. Burck voor den aankoop van hulpmiddelen bij het onderwijs in systematische Botanie	»	150.—
Aan »de Boekhandel en drukkerij voorheen E. J. Brill" voor 1050 Exemplaren van het Jaarboek en verdere onkosten . . .	»	570,62^5
Aangekocht ter kapitalisatie *f* 800.— Nat. Schuld 3%	»	762,50
Som Uitgaven	*f*	4588,12^5

Zoodat het batig slot bedraagt . . . . . *f* 1283.42

Den 15den September l.l. moesten twee leden der Commissie van Uitvoering Prof. Tiele en Prof. van Bemmelen uittreden, omdat zij wegens 70-jarigen leeftijd emeriti waren geworden, en opgehouden hadden Lid van den Senaat der Universiteit te zijn. Krachtens de op de vorige Algemeene Vergadering aangenomene wijziging in de Statuten (eene aanvulling van Art. X), heeft de Commissie zich den oud Hoogleeraar van Bemmelen als lid toegevoegd, ter vervulling van het ambt van Sekretaris. Wij betreurden zeer het uittreden van Prof. Tiele die van den aanvang af de Theologische Faculteit in het Universiteitsfonds heeft vertegenwoordigd; hoe werden wij getroffen, toen reeds vier maanden later een plotselinge dood hem aan de Universiteit en aan zijne vrienden ontrukte.

De Senaat der Universiteit benoemde in hunne plaats de Hoogleeraren H. G. van de Sande Bakhuyzen en W. C. van Manen.

Met ingenomenheid kunnen wij vermelden dat Prof. Drucker opnieuw aan het Fonds het bedrag der Kollegegelden schonk, afkomstig van de Kollegies in het Burgerlijk recht, welke hij in dezen Cursus 2 uren 's weeks heeft gegeven. Aan hem onzen blijvenden dank.

Mr. B. M. Vlielander Hein, deken der orde van Advokaten te 's Gravenhage, trad toe als Donateur, hetgeen wij op hoogen prijs stellen. Nog moeten wij met ingenomenheid vermelden dat de Leidsche oud-Studenten, die in Almelo wonen, zich tot een gezelschap vereenigd hebben »de Leidsche Diesclub", om den 8sten Februari jaarlijks te vieren. Dit gezelschap heeft zich als Begunstiger doen inschrijven.

Ook brengen wij hier onzen dank aan eene onbekende geefster, die ons *f* 10,— schonk, en aan dengenen onzer leden die ons als buitengewone bijdrage eene gift van *f* 2.50 uit 's Gravenhage deed toekomen.

In den aanvang van den Cursus werden wij door Prof. Koster,

als direkteur der oog- en oorheelkundige afdeeling van het Akad. Ziekenhuis, aangezocht om eene toelage te verleenen voor hulpmiddelen bij het onderwijs in de oorheelkunde, hetwelk thans gegeven wordt door den Privaat-docent Dr. P. Th. S. Kan. Eene groote vermeerdering toch van personen, die zich bij die kliniek aanmelden, heeft plaats gehad. Hun aantal is van 260 in de laatste jaren tot 700 en 900, ja tot meer dan 1000 gestegen, sinds ook neus- en keellijders daarbij gekomen zijn. Ten gevolge daarvan is de gansche jaarlijksche Rijkstoelage voor verbandmiddelen besteed moeten worden en is niets voor aankoop van hulpmiddelen bij het onderwijs overgebleven. Voor de verleende som is thans eene verzameling modellen in papiermaché van de opvolgende stadiën eener belangrijke oorheelkundige kunstbewerking aangeschaft.

Mr. S. R. Steinmetz vervolgde in den Cursus 1901/2 zijn kollegie over Sociologie gedurende 2 uren 's weeks. Na in het vorige jaar de geschiedenis van het vak en de Sociale vormen te hebben behandeld, betrof zijn onderwijs in dit jaar: het Sociale leven, en wel de vier volgende hoofdstukken: De Sociale Psychologie, de Straf, de Oorlog, de Ontwikkeling van het moreele leven.

Dit kollegie werd met veel belangstelling gevolgd door een 10tal toehoorders, zooals uit de zeer getrouwe opkomst, uit het uitleenen van vele boeken, en uit de vragen en gesprekken na het kollegie duidelijk gebleken is.

Wij hebben gemeend, in het belang der Oostersche Studien aan onze Universiteit eene poging te moeten doen, om een hoogst kundig taalgeleerde, Dr. Marquart, sinds twee jaren aan het Ethnographisch Museum werkzaam, meer blijvend aan onze Universiteit te verbinden, in afwachting dat de pogingen mogen gelukken om voor hem in het volgende jaar eene voldoende Rijksbezoldiging te verkrijgen, en in de hoop, het gevaar daardoor te voorkomen dat hij door een beroep naar het buiten-

aan Leiden ontvalle. Op het voorstel van Prof. J. J. M. de Groot hebben wij Dr. Marquart voor 1902 eene toelage verleend, en veroorloven ons de toelichting van dat voorstel hier over te nemen:

»Onze Universiteits bibliotheek bezit een wetenschappelijken »schat, voor de kennis van geschiedenis, geographie en ethno»graphie van Centraal en West-Azie van de hoogste waarde; »de berichten namelijk, die in den loop der eeuwen in China »omtrent dat gedeelte der wereld werden te boek gesteld.

»Zij zijn neergelegd in de 24 officieele dynastieke historien »des rijks en verder in de Wen hien thoeng khao, het groote »verzamelwerk van Ma Twan lin, alsmede in de twee vervolgen »op dat standaardboek, en nog eenige andere werken.

»Het bestaan en de waarde dier berichten is reeds lang be»kend. Zij zijn zelfs voor een klein deel vertaald. Doch de »pogingen om aldus licht te werpen op de geschiedenis en »volkenkunde van de eerste bakermat van ons ras en op zijne »beschaving moeten meer gefaald dan geslaagd heeten. Men »verzuimde toch ze te doen gepaard gaan met gelijktijdige »studie van hetgeen meer Westersche bronnen in dit veld op»leveren, met name Grieksche, Armenische, Perzische en vooral »Arabische.

»De eigenaardige, onmethodische wijze toch waarop de Chi»neezen steeds de zaken betreffende vreemde landen hebben »geboekt, gepaard aan hunne vaak gebrekkige en onbeholpen »wijze om vreemde termen, persoons- en plaatsnamen uit te »drukken, maakt hunne teksten over het onderwerp vaak »duister, zelfs onbegrijpelijk, en dus onvertaalbaar. Gansch »anders wordt dit, wanneer men West-Aziatische teksten daar»nevens legt. Aan weerszijden worden dan duistere punten slag »op slag opgehelderd, twijfelachtige zaken tot geschiedkundige »feiten gemaakt, of als zoodanig van de baan geschoven; ga»pingen waarmede men tot dus ver geen raad wist, worden

»aangevuld, kortom Ethnographie, Geographie, Historie worden »op verrassende wijze voortgeholpen. Bewijzen hiervan zijn »reeds geleverd.

»Dat zulks niet is geschied op nog veel grooter schaal, is »eenvoudig daaraan toe te schrijven, dat geen mensch tot dus»verre in staat was om het onderwerp van de twee kanten te »beheerschen, m. a. w. dat geen sinoloog tot nog toe tegelijk »kenner van het Arabisch, Perzisch enz. was, of ooit gelegen»heid schijnt gevonden te hebben, om met een beoefenaar dier »talen samen te werken.

»Door een gelukkig spel van het lot is zoodanige gelegen»heid tot samenwerking hier ter stede thans aanwezig.

»Dr. Marquart, die als historicus, geograaf en ethnograaf »van West- en Midden Azië en als kenner van de Taal- en »Letterkunde van Grieken, Arabieren en Perzen zich reeds lang »een wetenschappelijken naam in Europa heeft verworven, is »sinds 1900 verbonden aan het Ethnographisch Museum. Dadelijk »na zijne vestiging heeft Prof. de Groot zijne medewerking ge»zocht en verkregen tot exploitatie dier Chineesche bronnen. »In hoeverre dit reeds uitkomsten heeft opgeleverd, kan de »laatste helft van zijn pas verschenen werk: Ērānšahr, nach »der Geographie des Pseudo-Mozes Xorenacʿi getuigen. Die uit»komsten zijn van dien aard, dat zij de overtuiging wekken »dat het onverantwoordelijk zou zijn tegenover de Wetenschap, »indien die eenige en eerste gelegenheid tot samenwerking op »dit terrein niet met alle kracht werd benuttigd. Bovendien »zijn de Chineesche schatten toch niet door de Regeering aan»geschaft om ze op de Universiteits-Bibliotheek ongebruikt te »laten liggen.”

Wij vleien ons dat de steun, dien wij thans aan Dr. Marquart verleenen, de Regeering moge overtuigen, dat het voor de Oostersche studien aan onze Universiteit — waarvoor deze altijd beroemd is geweest — van hoog belang zal zijn, als zij een

man als Dr. Marquart voor Leiden weet te behouden. Reeds meermalen toch mochten wij ondervinden dat de door ons aan personen of voor zaken verleende toelagen hetzij andere Inrichtingen, hetzij de Regeering, heeft bewogen om verderen en meerderen steun in die gevallen te verleenen.

Sinds den aanvang van den loopenden Cursus geeft Dr. W. Burck, vroeger adviseur voor de koffiekultuur in Oost Indië, en thans waarnemend konservator aan 's Rijks-Herbarium, ten dienste van de Studenten in de Botanie en de Pharmacie, kollegie in de systematische Botanie. Door de Fakulteit van Wis- en Natuurkunde tot Lektor in de Plantkunde voorgedragen hoopt hij na 1 Januari 1903 als zoodanig in het genot gesteld te worden van eene jaarlijksche Rijkstoelage, ter bestrijding van de noodige hulpmiddelen. Aangezien hij echter in het jaar 1902 reeds aan de eerste behoeften van hulpmiddelen moest kunnen voorzien, heeft hij onze ondersteuning daarvoor ingeroepen. Dewijl wij het op prijs stelden, dat dit kollegie, in overleg met den Hoogleeraar Janse en met de Fakulteit van Wis- en Natuurkunde, aan de Universiteit gegeven wordt, hebben wij de gevraagde toelage gaarne verleend.

De Hoogleeraren Pijper en Holwerda kwamen wij te gemoet door eene toelage voor aanschouwelijke hulpmiddelen bij hun onderwijs in de Kerkgeschiedenis en de Archaeologie, waarvoor de Rijkstoelage in dit jaar onvoldoende was gebleven.

Aan de Studenten A. van Zanten (Med.) en D. G. J. van Hoytema uit Transvaal (Jur.) schonken wij bij vernieuwing eene toelage tot ondersteuning bij hunne studien, en evenzoo voor het eerst aan een veelbelovend student in de Zoologie en Botanie den Student G. J. de Groot.

Als naar gewoonte is het ons aangenaam ten slotte een woord van oprechten dank aan onze Studenten-Commissie voor hunne medewerking te brengen. Zij bestond uit den Praeses

Collegii Studiosorum A. M. Hartman, tevens in het afgeloopen jaar lid van het Kuratorium, en de Heeren Praesides der Fakulteiten C. H. Hagen (Theol.), S. J. R. de Monchy (Jurist), M. Alvarez Correa (Med.), H. A. E. Kempe (Phil.) en J. J. van der Hoek (Litter.).

De Commissie van Uitvoering van het Leidsche Universiteitsfonds,

M. J. DE GOEJE, *Voorzitter.*
J. M. VAN BEMMELEN, *Sekretaris.*
T. ZAAIJER, *Penningmeester.*
S. J. FOCKEMA ANDREÆ.
H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN.
W. VAN MANEN.

LEIDEN, October 1902.

Aan de Leden van het Leidsche Universiteitsfonds.

Wij hebben de eer U hiernevens de Naamlijst der Leden toe te zenden, gerangschikt naar hunne woonplaatsen.

Wij wenschen U daardoor in de gelegenheid te stellen na te gaan, welke oud-studenten der Leidsche Universiteit in Uwe omgeving al of niet hunnen steun aan het Fonds verleenen.

Wij noodigen U uit al diegenen in Uwe omgeving, van wie gij weet, dat zij te Leiden gestudeerd hebben, maar nog niet als lid van ons Universiteitsfonds zijn toegetreden, daartoe aan te sporen. Het lijdt geen twijfel, dat door Uwe pogingen het aantal leden aanzienlijk kan uitgebreid worden.

Wij herinneren U daaraan dat de jaarlijksche bijdrage bedraagt:

voor een donateur *f* 25.— of meer
voor een begunstiger *f* 2.50 tot *f* 25.—

en dat bovendien jaarlijksche bijdragen van *f* 2.—, *f* 1.50 of *f* 1.— door velen aan het Fonds geschonken worden.

Allen ontvangen kosteloos het Jaarboek der Leidsche Universiteit.

Ook kan men als Donateur toetreden door eene gift op eenmaal van *f* 100.— of meer, en als Begunstiger door eene gift op eenmaal van *f* 25.— tot *f* 100.—

Eenige inschrijvings-briefjes gaan hiernevens.

Wij verzoeken onze Leden, die van woonplaats veranderd zijn, daarvan aan onzen Secretaris schriftelijk mededeeling te doen.

De Commissie van Uitvoering
J. M. VAN BEMMELEN,
Secretaris.

LIJST DER LEDEN

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

1 Mei 1902.

Alkmaar.

Jhr. Mr. D. van Foreest. *Begunstiger.*
Ds. A. C. de Regt.

Almelo.

Mr. G. Kortenbout v. d. Sluis. *Beg.*
Dr. G. Postma. *Beg.*
De Leidsche diesclub „Twenthe". *Beg.*

Amersfoort.

Mr. B. H. Carp. *Beg.*

Amsterdam.

Dr. F. L. Abresch. *Beg.*
Dr. J. P. Barnouw. *Beg.*
Mr. J. C. Baron Baud. *Beg.*
J. A. van Dijk.
Mr. W. H. A. Elink Schuurman. *Beschermer-Donateur.*
Dr. B. J. Ferf. *Beg.*
Dr. A. A. Fokker.
Mr. H. R. Goudsmit. *Beg.*
Prof. Mr. L. de Hartog. *Beg.*
Mr. J. B. F. van Hasselt. *Beg.*
J. I. L. D. van Hoevell.
Mr. D. K. G. de Jong.
Mr. Dr. J. C. G. Jonker. *Beg.*
Mr. P. W. de Koning. *Beg.*
Mr. A. B. van der Laan.
Ds. E. Laurillard. *Beg.*
Mr. A. Lind. *Beg.*
Mr. H. A. E. Modderman. *Beg.*
Mej. Dr. J. A. Nijland.
Mr. H. Polvliet.
Mr. G. Rebel. *Beg.*
Dr. W. Rutgers van der Loeff. *Beg.*
Mr. C. J. P. v. d. Schalk. *Beg.*
Dr. C. C. Sepp. *Donateur.*
Dr. J. C. A. Simon Thomas.
Prof. Dr. R. Sissingh.

Apeldoorn.

Dr. H. D. Verdam. *Beg.*
Dr. C. L. Wijn. *Beg.*

Arnhem.

Dr. W. v. Bommel v. Vloten. *Beg.*
Mr. C. C. Beelaerts.
Dr. G. J. M. Couvée. *Beg.*
Mr. O. Elias.
Mr. J. A. M. O. van Embden.
Mr. B. H. Everts. *Beg.*
Mr. J. Gelein Vitringa.
Dr. F. Goslings. *Beg.*
Mr. A. A. Loopuyt. *Beg.*
Mr. D. J. Mom Visch. *Beg.*
Jhr. Mr. J. C. Schorer.
Mr. Th. G. A. v. Slingeland. *Beg.*

Assen.

Mr. A. C. van der Feltz.
Mr. H. Pelinck. *Beg.*

Baarn.

Dr. W. Middelberg.

Bulk.

Dr. J. C. Tromp. *Beg.*

Beetsterzwaag.

Ds. C. G. Menzel. *Beg.*

Bergen op Zoom.

Dr. L. M. J. Stoel. *Beg.*

Bleiswijk.

C. A. H. Weyer. Arts.

Boskoop.

Ds. C. E. Hooykaas.

Breda.

Mr. B. Formijne. *Beg.*

Buurmalsem.

Dr. F. D. J. Moorrees. *Beg.*

Delft.

Dr. U. H. E. Huber Noodt.
Dr. L. van Scherpenzeel.

Deventer.

Mr. H. Kronenberg.

Dieren.

Mr. C. G. Schattenkerk.

Doetinchem.

W. W. Huber Noodt. *Beg.*

Dokkum.

Dr. K. F. Sparnaay. *Beg.*

Dordrecht.

Dr. F. Delhez. *Beg.*
Mr. K. K. Douw v. d. Krap.
Mr. S. van Gijn. *Beg.*
Dr. H. J. de Graaf. *Beg.*
J. H. Lebret. *Donateur.*
Mr. J. Salomonson. *Beg.*
Mr. J. Wiarda. *Beg.*

Drunen.

Dr. A. W. A. Seters.

Elspeet.

J. W. de Goeje. Arts. *Beg.*

Epe.

Ds. J. A. Prins. *Beg.*

Finsterwolde.

Dr. D. L. Niermeyer. *Beg.*

Fijnaart.

Dr. A. Heller. *Beg.*

Gaasterland.

Jhr. Mr. J. H. F. K. v. Swinderen. *Don.*

Gorinchem.

Mr. S. Baron Creutz. *Beg.*

's Gravenhage.

G. Aalbertsberg.
Dr. A. J. Barnouw.
Dr. J. F. van Bemmelen. *Beg.*
Mr. J. J. Bergsma.
Mr. D. van Blom.
M. S. Borst Pauwels.
Dr. B. A. P. van Dam. *Beg.*
Dr. P. J. Dekkers. *Beg.*
Mr. C. Th. van Deventer. *Beg.*
Dr. H. J. de Dompierre de Chaufepié. *Donateur.*
Mr. J. S. D. v. Doorn. *Donateur.*
Mr. M. J. Duparc. *Beg.*
Mr. H. J. Dyckmeester. *Beg.*
Dr. J. G. J. Evers.
Jhr. Mr. W. J. M. v. Eysinga. *Beg.*
Mr. H. M. S. Francken. *Don.*
W. H. S. v. Franckenberg en Proschlitz. *Beg.*
Dr. J. R. van Geuns. *Beg.*
Mr. J. M. Gülcher. *Beg.*
Jhr. Mr. C. H. J. v. Haeften.
Mr. H. L. Hemsing. *Beg.*
Mr. G. J. Henny. *Beg.*
H. A. Hoeffelman. *Beg.*
Mr. G. C. van der Hoeven. *Beg.*
Dr. H. M. Hijmans. *Beg.*
Dr. J. de Jong. *Beg.*
Mr. E. van Ketwich Verschuer. *Beg.*
Mr. J. D. van Ketwich Verschuer.
Mr. H. N. Kiliaan. *Beg.*
Mr. A. L. C. Klein. *Beg.*
Mr. J. Knottenbelt. *Donateur.*
Dr. Eduard B. Koster. *Beg.*
A. Kruyt. *Beg.*
Mr. J. F. Kunst.
Mr. J. P. Graaf v. Limburg Stirum. *Beg.*
Mr. F. J. Lisman.

Mevr. de Wed. Prof. Mr. P.A.v.d.Lith. *Beg.*
J. P. Th. van der Lith.
Dr. W. van Loghem. *Beg.*
Dr. H. C. Los. *Donateur.*
Mr. K. P. van der Mandele.
Dr. W. Martin. *Beg.*
Mr. C. L. Modderman. *Beg.*
Mr. D. Mounier. *Don.-Beg.*
C. Noë. Arts.
Prof. Dr. J. Offerhaus Lzn. *Beg.*
Mr. N. G. Pierson. *Don.*
Mr. E. Pino.
Mr. A. A. de Pinto. *Beg.*
Mr. M. de Pinto. *Beg.*
Mr. L. J. Plemp v. Duiveland. *Beg.*
Dr. C. D. van Rossem. *Beg.*
Mr. A. J. van Royen. *Beg.*
Mr J. F. van Royen.
Mej. J. C. A. v. d. Sande.
J. H. L. van der Schaaff.
Mr. Th. M. Schultz van Haegen. *Beg.*
Mr. J. W. Snouck Hurgronje. *Don.*
H. W. C. Soeterik.
Mr. J. H. Telders. *Beg.*
Mr. J. J. van Tiel.
A. M. Venker.
Mr. J. D. Verbroek.
Mr. B. M, Vlielander Hein. *Don.*
Mej. Maria Vorstman. *Donatrice.*
Mr. A. G. Vreede. *Beg.*
Mr. A. W. Wichers.
Mr. G. C. C. Wiggers van Kerchem. *Beg.*
J. Wolterbeek Muller. *Beg.*
Mr. L. Ph. J. Wüppermann. *Beg.*
Jhr. Mr. H. C. v. d. Wijck. *Beg.*
Jhr. Mr. H. v. d. Wijck. *Beg.*

Groningen.

Prof. Dr. A. G. v. Hamel. *Donateur.*
Prof. Dr. G. Heymans. *Donateur.*
Prof. Dr. J. H. Kern. *Beg.*
J. F. J. Kolkman.
Prof. Mr. H. Krabbe. *Beg.*
Dr. J. E. Tulleken.

Haarlem.

Mr. S. R. Bakker.
Prof. Dr. J. Bosscha. *Donateur.*
Dr. A. van Eldik Bzn.
Dr. H. van Erp. *Beg.*
Dr. P. de Koning. *Beg.*
Mr. A. Moens.
J. C. Tadema. *Beg.*
Dr. Th. H. v. d. Velde.
Dr. E. v. d. Ven. *Beg.*

Harlingen.

Mr. A. F. Sickinga.

Heelsum.

Dr. K. T. Haverkorn v. Rijsewijk.

Heerenveen.

Mr. M. T. van Heloma. *Beg.*

Heeze bij Eindhoven.

Dr. D. Plooy.

Hengeloo.

Mr. E. P. de Monchy. *Beg.*

's Hertogenbosch.

Mr. J. A. A. Bosch. *Beg.*
Jhr. Mr. P. M. T. v. Meeuwen. *Don.*

Hilversum.

Mevr. Wed. Prof. Dr. J. E. van Iterson, J.A.zn. *Beg.*

Hoorn.

Dr. L. T. C. Schey.

Joure.

Mr. H. F. de Boer.

Kampen.

B. J. Kanis.
Mr. J. G. Meilink.

Katwijk aan den Rijn.

J. J. C. J. de Meyere.

Koedijk bij Alkmaar.

Ds. C. Ph. F. Abbing.

Koudekerke (Z.).

Mr. J. Loeff. *Beg.*

Leeuwarden.

Dr. R. R. de Bruyn.
Prof. Dr. C. P. Burger. *Donateur.*
Mr. R. A. Fockema. *Beg.*
Mr. W. H. de Greve. *Beg.*
Mr. B. Th. Baron van Harinxma thoe Slooten. *Stichter.*
E. H. Sikkes, Arts.
Jhr. Mr. H. L. Sixma van Heemstra.

Leiden.

A. M. V. van Aardenne.
J. T. H. Abendanon.
J. Adam.
A. J. Aeilkema.
Mej. E. M. van Aken. *Beg.*
D. Albers.
F. Alting du Cloux. *Beg.*
M. Alvarez Correa.
W. R. L. v. Andringa de Kempenaer.
P. J. Apol.
W. C. A. Arbeiter. *Beg.*
A. M. Arends.
H. H. Arendts.
P. R. d'Arnaud Gerkens.
F. G. W. J. Backer.
H. J. Backer.
J. J. C. Bakker.
R. V. Bakker.
O. S. Bastiaans.
L. J. P. Batenburg. *Beg.*
P. J. Th. Battaerd.
H. F. Bauer.
C. H. Beekhuis. *Beg.*
F. A. Beelaerts van Blokland.
Prof. Dr. J. M. van Bemmelen. *Beg.* *Beschermer.*
J. C. v. d. Berg.
E. Bergsma.
J. G. Bergsma.
Mej. D. B. Beucker Andreæ. *Beg.*
W. C. Beucker Andreæ.
Mej. C. M. E. Beyerinck.
J. Beyerman.
J. M. van Beyma.
Dr. J. C. J. Bierens de Haan. *Beg.*
Mej. H. Th. Biermans.
J. W. van Bisselick.
A. J. de Blinde.
Prof. Dr. P. J. Blok. *Beg.*
W. H. Blommendaal. *Beg.*
C. J. J. Blussé.
J. J. Boasson.
H. B. A. Bockwinkel.
D. Boer.
S. Boers.
H. J. Boevé. *Beg.*
J. J. van Bolhuys.
Prof. G. J. P. J. Bolland.
Prof. R. v. Boneval Faure. *Donateur.*
J. Boon. Jr.
A. A. Boonacker.
H. W. Borel.
W. H. Borgerhof Mulder.
J. Th. Bornwater. *Beg.*
F. J. Borst.
A. K. Bosman.
Mej. Chr. van Bosse.
E. G. S. Bourlier.
G. U. Bouscholte.
C. Bouterse.
L. A. van de Brandeler.
S. Brandes.
W. R. Brandes de Roos.
H. Bremekamp.
C. M. Briët.
Mr. P. E. Briët.
J. C. Broekema.
J. Brouwer. *Beg.*
G. W. J. Brunis.
J. C. de Bruyn van Melis en Mariekerke.
A. R. Bueno.
O. D. E. Bunge.
J. C. v. d. Burcht van Lichtenberg.
J. Burck.
O. Burgemeestre. *Beg.*
J. Ph. Ch. van der Burgh. *Beg.*
G. G. van Buttingha Wichers.
J. T. Bijl. *Beg.*
W. J. J. C. Bijleveld.
F. D. Bijleveld.
O. Cahen.
J. C. L. Cambier.
Mej. J. B. Campert. *Beg.*
F. W. J. A. del Campo gen. Camp.
M. de Carpentier Wildervank. *Beg.*
A. Carrière.
I. G. Cath.
M. W. Cats.
Prof. Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye. *Beg.*
J. Clay.
J. R. Clifford Kocq van Breugel.
O. J. Cluysenaer.
J. W. W. Coebergh.
D. Cohen.
A. B. Cohen Stuart.
D. H. Coldewey.
J. J. Comerell.
G. Cool.
J. P. Coops. *Beg.*
J. Cort van der Linden.
H. Corver. *Beg.*
W. F. K. Cost Budde.
F. Couvée.
N. C. Couvée.
P. du Croix.
J. B. Crol J.Wzn.
G. B. G. Cromhoff.
C. A. Crommelin. *Beg.*
F. R. Crommelin.
L. R. van Dam.
E. van Delden.
L. Ph. Denekamp.
I. J. Dermout.
B. F. Diephuis. *Beg.*
P. J. Ph. Dietz. *Beg.*
Dispuutgezelschap „Humbolt". *Beg.*
E. C. H. van Doorn.

Mej. E. C. van Dorp.
G. C. A. van Dorp. *Beg.*
W. A. van Dorp.
J. Draayer.
M. C. van Drooge.
J. G. Drossaers.
Mr. H. L. Drucker. *Stichter. Don.*
B. H. Dryber. *Beg.*
F. J. Ch. v. Dusseldorp.
Joh. Duyster.
J. W. Dyckmeester.
C. P. Dyserinck.
S. Ebbinge. *Beg.*
J. J. van Eck.
J. Edgar.
J. E. Edie. *Beg.*
Prof. Dr. B. D. Eerdmans. *Beg.*
A. B. Eeltjes.
Prof. Dr. W. Einthoven.
L. C. A. van Eldik Thieme.
E. L. Elias.
M. Elion.
J. Eltzbacher.
E. L. van Emden.
Joh. Enschedé.
J. G. van Es. *Beg.*
M. A. Evelein.
G. F. Evelein.
W. F. v. Everdingen.
B. F. Everts.
D. Faber.
Mej. J. Faber. *Beg.*
N. Faber.
G. Fabius.
G. H. Fabius. *Beg.*
G. A. Feits.
Th. E. J. van der Feltz.
K. T. Ferwerda.
H. Filippo.
K. Fischer.
M. J. van der Flier.
N. Fockema.
Prof. Mr. S. J. Fockema Andreæ. *Stichter.*
J. P. Fockema Andreæ.
A. J. Fokker.
T. H. Fokker.
J. F. W. la Fontaine.
J. Fontein.
M. Franzie. *Beg.*
C. M. Frylinck. *Beg.*
G. C. Fuchs. *Beg.*
E. Funke.
J. Garrer.
J. Geerlings.
C. G. H. W. Geesink. *Beg.*
Dr. H. D. van Gelder. *Beg.*
G. van Genderen Stort. *Beg.*
A. W. Gerritzen.
J. Th· de Geus.
G. F. Godefroy.
J. H. Goedhart.
Prof. Dr. M. J. de Goeje. *Beg.*
H. H. T. Goeman Borgesius.
J. Goeman Borgesius.
K. L. O. van der Goes.
P. W. C. van der Goes.
Th. C. Gonsalves.
Mr. J. Th. Goossens.
Prof. M. A. Gooszen.
Mej. A. C. Gordon. *Beg.*
C. S. Gorsira.
E. Gorter.
E. W. Goteling Vinnis.
Ch. A. Götte.
C. H. Gouda Quint.
H. van Goudoever.
E. H. de Graag.
C. de Graeff.
J. Greup.
A. Greve.
Prof. Mr. H. B. Greven. *Beg.*
E. Ch. Grivel. *Beg.*
G. J. de Groot.
Prof. Dr. J. J. M. de Groot. *Beg.*
P. C. de Groot. *Beg.*
M. van Haaften.
A. de Haan.
T. de Haan.
H. K. de Haas.
W. J. de Haas.
Ph. M. v. d. Haer.
A. van Haersolte.
J. F. van Haersolte.
C. H. Hagen. *Beg.*
J. P. L. Hagen.
F. J. Hakkenberg.
Mej. M. J. Hamaker.
A. J. C. van Hamel.
A. W. S. van Hamel.
J. W. Hamersfeld.
A. J. Hankes Drielsma.
J. Hankes Drielsma.
E. F. Hardenberg.
F. J. van Harencarspel.
N. A. G. Harthoorn. *Beg.*
Mej. L. Harmeyer.
J. H. van der Harst. *Beg.*
Prof. Dr. J. J. Hartman.
H. A. Hartogh.
E. J. Haslinghuis.
J. H. van Hasselt. *Beg.*
Mej. L. Hattink.
R. Hattink.
W. J. O. Hattink.
D. W. v. Heeckeren. *Beg.*
G. J. Heering.
A. G. Heineken.
H. A. Helb.
C. J. P. L. Helfrich.
Dr. A. Hendriks. *Beg.*

J. F. Hengeveld.
C. Henny.
Ch. H. Henny.
M. E. Hepkema.
A. R. Heringa.
J. H. Herman.
E. Hesselink.
W. F. Hesselink Jr.
W. v. Heukelom.
J. van Heusde.
A. Th. C. S. Heyligers.
A. J. Hildebrandt.
G. J. van der Hilst Karrewij. *Beg.*
H. J. K. Hinloopen. *Beg.*
A. S. Hirsch.
W. A. Hoeffelman.
C. van den Hoek.
J. J. v. d. Hoek. *Beg.*
Mej. M. Hoekstra. *Beg.*
S. J. de Hoest.
Mej. Chr. v. d. Hoeven.
Prof. Mr. H. van der Hoeven. *Beg.*
H. van der Hoeven Jr.
Prof. Dr. C. K. Hoffmann. *Beg.*
D. G. van Hoytema.
C. B. Holland. *Beg.*
Prof. Dr. A. E. J. Holwerda. *Beg.*
J. Hoogkamer.
A. F. L. Hora Siccama.
K. G. H. Hordijk.
M. D. Horst.
M. N. v. d. Hout. *Beg.*
A. Th. ten Houten.
H. Houtman. *Beg.*
J. C. F. van Hoytema.
G. J. Huet. *Beg.*
R. L. Humalda van Eysinga.
Mr. J. Houwink.
J. H. F. E. van Hunsel.
C. J. Huyser.
Mr. J. G. Huyser.
C. A. Hymans. *Beg.*
E. Hijmans.
J. F. Hijmans.
A. S. van Ingen. *Beg.*
Ds. A. van Iterson.
C. J. A. v. Iterson.
D. H. G. Ittmann.
Th. M. Jaarsma. *Beg.*
B. 's Jacob.
I. Jacobsen.
F. M. Jaeger. *Beg.*
Prof. Dr. J. M. Janse. *Beg.*
F. D. Jansen.
Prof. Dr. G. Jelgersma. *Beg.*
H. F. W. Jeltes.
E. E. G. Joakim.
N. A. de Joncheere N.Azn.
C. de Jong.
H. W. C. J. de Jong.
D. J. Jongeneel.
W. J. A. Jongkees. *Beg.*
W. J. Jongmans.
G. G. van der Kaaden.
Dr. W. F. Kaiser P.Jzn.
Prof. Dr. H. Kamerlingh Onnes. *Beg.*
A. W. Kamp Hzn.
Dr. P. Th. S. Kan. *Beg.*
H. Ph. de Kanter.
J. C. Kars.
L. J. C. Kastelijn.
H. A. E. Kempe. *Beg.*
Prof. H. Kern.
Dr. C. J. van Ketwich. *Donateur.*
Mr. J. C. Kielstra.
M. P. Kingma Boltjes.
Mej. J. A. Kits van Heyningen.
D. A. Kley.
J. J. van der Kley. *Beg.*
D. Klinkert.
A. A. van der Kloes. *Beg.*
Mej. D. van der Kloot.
Dr. A. Kluyver. *Beg.*
Prof. Dr. J. C. Kluyver. *Beg.*
P. van der Knaap. *Beg.*
J. L. P. H. Knoppert.
J. A. N. Knuttel.
Mej. A. E. Kok. *Beg.*
W. M. Kolff.
W. F. W. Kolkman.
J. A. de Koning.
A. A. Kool.
P. van der Kooy.
W. Korevaar.
Prof. Dr. J. A. Korteweg. *Beg.*
A. J. Korteweg. *Beg.*
Prof. Dr. W. Koster Gzn. *Beg.*
W. L. Kraal. *Beg.*
C. Th. Krabbe.
Mej. H. W. Kramers.
J. J. Krantz.
P. Kremer.
J. A. van Krieken.
Prof. Dr. W. B. Kristensen. *Beg.*
L. G. Krol.
N. J. Krom.
J. E. Kroon.
G. Kunert.
J. W. Kuypers.
E. J. M. van de Laarschot.
F. A. E. Laceulle. *Beg*
R. A. F. Lach de Bére.
J. H. van Laer.
S. Lagerwey van der Horst.
H. Lamberts.
P. H. L. Lamberts Hurrelbrinck.
A. J. M. Lamers.
A. A. G. Land.
Mej. J. de Lange.
J. Lankhout.

A. F. Leeman.
P. P. Leendertz.
W. C. de Leeuw.
Prof. Dr. J. van Leeuwen Jr. *Beg.*
J. van Leeuwen.
G. van Leyden.
Mej. M. Ligtenberg. *Beg.*
B. C. van der Linden.
C. Loeff.
J. van Lokhorst.
M. P. van der Loo.
W. de Loos.
Prof. Dr. H. A. Lorentz. *Beg.*
E. J. Los.
J. A. Lucardie.
C. Lümkeman. *Beg.*
Mej. A. Luyt.
A. J. Luyt.
Alb. Maas.
J. C. Th. Mähler.
Ph. K. Maier.
Prof. Dr. W. C. van Manen. *Beg.*
M. W. Marsman. *Beg.*
Prof. Dr. K. Martin. *Beg.*
H. J. F. Mayer.
W. G. de Marez Oyens.
A. J. Marx.
H. van der Meer. *Beg.*
H. M, Meertens.
R. Mees.
J. L. F. de Meyere.
D. J. Meyeringh.
M. N. Melchior. *Beg.*
A. G. Menzel.
R, van der Meulen.
J. J. L. Middendorp.
H. B. J. van Mierop.
J. W. E. A. van der Minne.
M. Moens.
D. Mol.
A. J. van der Molen.
J. Moll v. Charante. *Beg.*
Th. G. F. I. Mollinger.
M. Moltzer.
S. J. R. de Monchy. *Beg.*
M. de Mos.
V. H. Mounier.
N. C. Mulder.
P. Mulder.
W. J. M. Mulder.
Prof. Dr. P. L. Muller. *Beg.*
J. H. Mulock Houwer.
J. J. Munniks de Jongh.
H. Nanning Jr.
H. J. Nassau Noordewier. *Beg.*
K. A. Nederlof.
J. A. van Neer.
A. A. M. Nelissen. *Beg.*
R. J. K. M de Nerée tot Babberich.
E. C. D. Nierstrasz.
E. W. J. Nierstrasz.
A. J. de Niet.
C. van Nievelt.
J. D. Ninck Blok.
F. L. M. v. Nispen tot Pannerden.
K. Nobel.
Prof. Dr. W. Nolen. *Beg.*
H. J. van Noppen.
J. Nuhout van der Veen.
W. J. F. Nuyens.
P. A. I. J. Nuysink.
H. W. M. Nydam. *Beg.*
C. H. Nijkamp. *Beg.*
H. G. A. Obreen.
J. M. O'Breen.
H. K. Offerhaus.
G. J. W. Oldeman.
J. R. Oldeman.
Prof. Dr. H. Oort. *Beg.*
C. Oorthuys.
A. H. van Ophuyzen.
J. H. W. van Ophuyzen.
G. L. van Oosten Slingeland.
Prof. Mr. J. Oppenheim. *Beg.*
L. S. Ornstein. *Beg.*
Mej. M. Otten.
J. P. C. van Overstraten. *Beg.*
Mr. J. C. Overvoorde. *Beg.*
J. M. Paehlig.
U. W. F. v. Panhuys. *Beg.*
D. M. Paré.
G. B. Passtoors.
J. Paulus.
P. C. Peltenburg.
W. F. Pfeiffer. *Beg.*
Mej. C. M. van der Pijl. *Beg.*
H. J. M. Plantenga.
J. Polak. *Beg.*
Dr. L. Polak Daniels. *Beg.*
M G. Polak Daniëls.
M. E. Polano.
F. H. ter Poorten. *Beg.*
J. Poortenaar.
Ch. J. Poortman.
P. L. L. Post.
E. Post Stheeman.
J. E. Prager.
F. W. Pijnacker Hordijk.
Prof. Dr. F. Pijper. *Beg.*
C. Pijper.
C. A. J. Quant.
J. W. Quarles van Ufford.
R. A. Quintus.
W. C. van Raadshoven.
A. J. M. Rademaker.
G. A. Rademaker.
S. J. Ph. Regensburg. *Beg.*
Mej. J. Reudler. *Beg.*
J. F. L. Reudler.
J. C. Reynst.

J. J. Reyst.
H. R. Ribbius.
F. W. van Riemsdijk.
A. van Riessen.
Ch. J. Risselade.
Mej. M. A. Robbers.
H. M. Roelofsz.
B. A. Roelvink.
Ch. Roeters van Lennep.
A. Rombach.
K. A. Rombach.
C. H. Roosegaarde Bisschop.
L. F. A. de Rooy.
W. J. Roozeboom.
Prof. Dr. S. S. Rosenstein. *Beg.*
P. H. Rosenstein. *Beg.*
B. van Rossem.
W. van Rossem.
H. C. Rudersdorf. *Beg.*
A. Rueb.
A. S. Rueb.
A. Rutgers van der Loeff.
B. W. Rutgers van der Loeff.
J. D. Rutgers van der Loeff. *Beg.*
W. F. Rutgers van der Loeff.
Dr. G. M. Rutten. *Beg.*
G. J. E. Ruysch.
L. W. van Rijn van Alkemade.
A. A. van Rijnbach. *Beg.*
A. Rypperda Wiersma.
J. du Saar.
G. J. Sala.
Mej. H. J. W. Salomons.
B. Samson. *Beg.*
Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen. *Beg.*
Prof. Dr. H. G. van de Sande Bakhuyzen. *Donateur.*
P. J. van Santen. *Beg.*
H. J. Santman.
L. J. M. van Sasse van IJsselt.
E. J. M. Sassen.
F. G. Schalkwijk.
Mej. A. M. Scheffer. *Beg.*
Mej. A. M. Scheffer.
Mej. E. Ch. Scheffer.
J. Ch. Th. Scheffer.
C. Scheltus. *Beg.*
K. Schepp.
J. C. Schijff.
H. P. Schim van der Loeff G.Lzn.
Prof. Dr. G. Schlegel. *Beg.*
Dr. J. D. E. Schmeltz. *Beg.*
A. L. Schmidt.
Mej. A. C. W. Scholten. *Beg.*
R. Scholten. *Beg.*
A. F. Schoorel.
L. M. Schoorel.
G. Schot Dijkman.
Mej. J. P. Schouten.
Mr. L. Schoutendorp.

S. van der Schouw. *Beg.*
G. A. van Schouwen.
Mej. A. Schram.
Prof. Dr. F. A. H. Schreinemakers. *Beg.*
J. G. B. Schroder. *Beg.*
M. E. Schröder.
D. Schutte.
A. Seret.
J. Siegenbeek van Heukelom.
Mevr. Wed. Prof. Dr. D. E. Siegenbeek van Heukelom. *Beg*
Mej. A. Sillevis.
C. M. van Sillevoldt.
H. G. van Sillevoldt.
J. H. J. Simons.
J. M. I. A. Simons.
Mej. C. Sirks.
B. van Slooten.
J. A. P. W. Slicher v. Bath.
J. J. Smit.
L. Smit.
A. M. Snouck Hurgronje.
J. Snijders de Vogel. *Beg.*
J. W. E. Sol.
E. L. M. van Son.
E. C. Spiegel. *Beg.*
J. F. Sprock.
C. A. Star Numan.
J. A. Stenfert Kroese.
H. J. A. M. Stein.
J. E Stolk.
Mej. A. Stoll.
F. de Stoppelaar.
A. W. Stork.
P. Stoutenbeek. *Beg.*
P. A. Streng. *Beg.*
W. T. O. Stricker.
A A. Struby.
Leidsch Studentencorps. *Stichter.*
J. F. Stutterheim.
E. J. Swaep. *Beg.*
J. Swart.
J. Tak.
A. M. Tak Brouwer.
B. M. Taverne.
W. P. M. Temminck.
J. J. Tesch. *Beg.*
C. J. S. Tetterode. *Beg.*
G. C. W. van Tets. *Beg.*
Mej. J. Thomèse.
C. W. Thöne.
G. L. Thurkow.
J. J. Tichelaar.
Prof. Mr. P. A. Tichelaar. *Beg.*
K. C. Tillemans.
C. M. Timan Stegeman.
J. A. Timmerman.
C Tjebbes.
Mr. A. van Traa. *Beg.*
A. C. van Trigt.

H. Laman Trip.
W. L. Troost.
D. J. Tyssens.
Prof. Dr. C. C. Uhlenbeck. *Beg.*
B. Vaandrager.
M. C. Valk. *Beg.*
J. W. van der Valk Jr.
A. J. T. de Van.
H. W. A. van der Vecht.
Mej. M. E. van der Veen.
P. F. Th. van Veen.
Prof. Dr. I Veit. *Beg.*
E. van der Velde. *Beg.*
J. C. Veltcamp Helbach.
Mej. S. J. van Velzen. *Beg.*
J. A. v. d. Ven. *Beg.*
H. A. G. Venema.
J. Verbeek.
Prof. Dr. J. Verdam. *Beg.*
W. A. Vermaas.
Ch. J. Vermeulen.
J. Versteeg.
C. H. Versteeg.
J. T. Versteeven.
W. M. van der Veur.
F. F. Viehoff.
J. S. L. v. Vierssen Frantzmann. *Beg.*
J. R. F. Vijzelaar.
J. J. Vinkenstein.
Prof. Mr. A. C. Visser. *Beg.*
L. J. Visser.
F. E. Vlielander Hein.
J. van Vliet.
Prof. Mr. W. van der Vlugt. *Beg.*
Prof. Mr. C. van Vollenhoven. *Beg.*
R. van Vollenhoven.
C. W. Vollgraff.
J. A. Vollgraff. *Beg.*
A. Voogd.
W. Voogd.
N. Voorhoeve. *Beg.*
D. A. Vorster.
M. A. G. Vorstman.
Mr. H. Vos. *Beg.*
Mej. J. E. Vreede.
O. de Vries.
S. D. de Vries.
J. Vriesendorp. Arts.
A. J. C. de Waal.
L. L. van Wageningen.
S. A. Waller Zeper. *Beg.*
F. M. G. van Walsem.
Prof. Dr. G. C. van Walsem. *Beg.*
J. C. Wannée.
J. H. Warren.
E. Was
J. H. Waszink.
N. Waterman.
J. A. Werdmüller van Elgg.
H. Werkman.
J. D. Werkman.
J. Westerman Holstijn.
J. Tj. Wielinga.
Mr. E. C. Wiersma. *Beg.*
N. P. C. van Wijk.
R. Th. Winkelman.
A. Winter.
J. J. K. de Wit.
E. B. F. F. Wittert v. Hoogland.
R. van Woelderen.
P. F. Woesthoff. *Beg.*
M. J. Wolff.
H. F. Wolfson.
H. W. Woudstra.
J. Wouters.
F. W. R. Wttewaall.
A. Wunderlich. *Beg.*
Mej. P. van Wijngaarden. *Beg.*
Prof. Dr. H. P. Wijsman. *Beg.*
A. L. Zaalberg. *Beg.*
J. W. Zaalberg.
G. J. Zaalberg van Zelst.
A. Zaaijer.
Mej. A. C. Zaaijer. *Beg.*
H. C. J. Zaaijer.
J. H. Zaaijer. Arts. *Beg.*
Prof. Dr. T. Zaaijer. *Beg.*
A. van Zanten. *Beg.*
N. J. Zebinden Baggerman.
A. P. M. Zellekens. *Beg.*
W. J. R. Zieck Jr.

Lochem.

Mr. J. H. van Schermbeek.
W. Wijbrands. Arts.

Loosduinen.

Mr. H. W. Köhler.

Meppel.

Mr. J. L. Nijsingh.

Middelburg.

Jhr. Mr. E. A. O. de Casembroot. *Beg.*
Mr. E. Fokker. *Donateur.*

Moordrecht.

Ds. J. A. F. v. d. Meer v. Kuffeler *Beg.*

Nunspeet.

Dr. D. J. Schut. *Beg.*

Nijmegen.

Dr. E. A. Klobbie.
Dr. J. W. Kolff. *Beg.*

Oenkerk.

Dr. J. E. v. Iterson. *Beg.*

Olst.

Mr. R. J. W. F. Baron van Hoevell tot Nijenhuis. *Beg.*

Oosterbeek.

Prof. J. Lebret. *Stichter.*
Dr. E. Veenenbos. *Beg.*

Oudewater.

Dr. H. P. van Praag. *Beg.*

Roermond.

Mr. L. Th. Verscheure.

Rotterdam.

Mr. J. L. v. Aalten Jr. *Beg.*
Mr. C. H. B. Boot. *Beg.*
H. F. Boot.
Mr. J. P. Bruynzeel.
Dr. H. Burgerhout. *Beg.*
Mr. J. Coert.
Mr. G. H. M. Delprat. *Beg.*
Dr. R. H. v. Dorsten. *Beg.*
Mr. D. Ellis van Raalte.
Mr. D. Fock.
Mr. Jan Havelaar.
Mr. Johan Havelaar. *Beg.*
Mr. H. P. Hermans.
Mr. J. van Hoboken. *Beg.*
Dr. D. P. Hoyer. *Beg.*
Dr. A. A. Hymans v. d. Berg.
N. C. Kist.
Mr. H. J. Knottenbelt. *Beg.*
Mr. W. L. Luyken Glashorst. *Beg.*
Dr. G. H. Moll. v. Charante.
Dr. E. C. Molsbergen.
D. Neurdenburg. *Beg.*
J. de Raaydt. *Beg.*
Mr. J. C. Reepmaker. *Donateur.*
Mr. R. F. Reudler. *Beg.*
Mr. J. Rombach. *Beg.*
Mr. W. Tabingh Suermondt. *Beg.*
Mr. W. A. v. Traa.
Mr. H. N. van Walree.
Mr. P. J. van Wijngaarden. *Don.*
Mr. C. P. Zaaijer. *Beg.*
Dr. J. Zaaijer Az. *Beg.*

Scheveningen.

Prof. Dr. P. van Geer. *Beg.*
Mr. G. Gouda Quint. *Beg.*

Schiedam.

K. J. van Erpecum. *Beg.*
J. C. Filedt Kok. *Beg.*
Mr. G. H. Murman. *Beg.*
Dr. C. J. Vinkesteijn. *Beg.*

Sneek.

Mr. H. N. Wouda. *Beg.*

Spankeren.

Ds. F. H. G. van Iterson.

Stadskanaal.

Ds. J. H. de Roode. *Beg.*

Tiel.

Mr. T. Bovy. *Beg.*
Dr. A. Drost Jr.
Mr. R. M. van Gellicum. *Beg.*
Mr. H. J. A. van Heumen. *Beg.*
E. A. Hijmans. *Beg.*
Dr. W. C. G. Th. Koch. *Beg.*
Mr. N. J. van Lutterveld. *Beg.*
Mr. L. J. H. Philips. *Beg.*
Mr. A. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
Mr. A. van Wessem. *Beg.*

Stellendam.

Dr. G. J. Kaiser.

Ursum (N.-H.).

Ds. J. W. Poort.

Utrecht.

Prof. Mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill. *Beg.*
J. van Binsbergen.
Mr. G. Blom. *Beg.*
Dr. M. C. Dekhuyzen. *Stichter.*
Mr. G. J. A. M. van Ditzhuyzen.
C. Dyxhoorn. *Beg.*
C. J. Enklaar.
J. F. S. Esser.
Dr. Ch. M. A. Hartman. *Beg.*
J. W. Hoeffelman. *Beg.*
Dr. L. J. Morell. *Beg.*
Prof. Dr. J. W. Muller. *Beg.*
Ds. H. L. Oort.
Prof. Dr. P. van Romburgh. *Beg.*
Prof. Dr. J. C. Vollgraff. *Don.*

Velp.

Mr. C. A. Marchant. *Beg.*
Dr. C. E. J. Teerlink. *Beg.*

Vlaardingen.

Mr. A. E. van Arkel.
Dr. L. W. H. Tjeenk Willink. *Beg.*
Dr. J. Voogd. *Beg.*

Vogelenzang.

Jhr. Mr. P. Teding v. Berkhout. *Beg.*

Vorden (G.).

Jhr. H. A. v. Doorn v. Koudekerke.

Waarder (Z.-H.).

Ds. C. Heemskerk.

Waddingsveen.

Dr. C. W. Corts. *Beg.*

Wervershoof (N.-H.).

Ds. E. van den Broeck.

Willemstad.

Dr. H. Heller. *Beg.*

De Wijk (Dr.).

J. Bruins Slot. *Beg.*

Zevenaar.

Jhr. Mr. H. C. M. van Nispen tot Pannerden. *Beg.*

Zierikzee.

J. Pot. *Beg.*

Zutphen.

Jhr. Mr. D. W. v. Andringa de Kempenaer. *Donateur.*
Jhr. Mr. B. de Jonge.
Mr. J. L. Sölner.

Zwolle.

Mr. C. Baron de Vos van Steenwijk. *Donateur.*
Mr. J. A. F. Baron de Vos van Steenwijk van Essen. *Donateur.*

Berlijn.

Jhr. Mr. G. v. Tets v. Goudriaan. *Beg.*

Konstantinopel.

Mr. F. J. J. v. Uye Pieterse. *Beg.*

Londen.

Mr. D. J. Baron Mackay v. Ophemert (Lord Reay). *Stichter*

New-York.

Mr. A. v. d. Sande Bakhuyzen. *Beg.*

Ned. Ind.

Mr. A. Braat. *Beg.*
Mr. A. W. Hartman. *Beg.*
Mr. H. W. E. Klomp.
Dr. W. A. Kuenen. *Beg.*

Batavia.

Mr. J. H. Abendanon. *Beg.*
Dr. W. van Bemmelen. *Beg.*
Mr. F. C. Boogaard.
Mr. F. F. F. Darlang. *Beg.*
Dr. S. Figee. *Beg.*
Mr. J. Gerritzen. *Beg.*
Dr. G. Hazeu. *Beg.*
Mr. L. A. C. Kolff. *Beg.*
Mr. E. H. T. Mens Fiers Smeding. *Beg.*
Dr. Ph. S. van Ronkel. *Beg.*
Mr. H. C. van Schouwenburg. *Beg.*
Dr. C. Snouck Hurgronje. *Beg.*
Dr. H. D. Tjeenk Willink. *Beg.*
Mr. Ed. Winckelman. *Beg.*
Mr. H. Zaalberg. *Beg.*

Buitenzorg.

Dr. J. van Breda de Haan. *Beg.*

Samarang.

Dr. C. E. Benjamins. *Beg.*

Soerabaja.

Mr. W. Birnie. *Beg.*
Mr. W. van Gennep. *Beg.*
Mr. A. Paets van Gansoyen. *Beg.*
Mr. J. J. v. Troostenburg de Bruyn. *Beg.*
Dr. F. Wijdenes Spaans. *Beg.*

Djogonalan bij Klatten, (Soerakarta).

J. Th. Baumgarten.

Seroeway (O.-K. v. Sum.).

C. Tirion, Arts, off. v. gez. 2e kl. O.-I. Leger. *Beg.*

Pretoria.

Prof. Dr. G. A. F. Molengraaff. *Beg.*

TOEGETREDEN ALS LID

1 Mei – 1 Nov. 1902.

M. V. van Aardenne.
J. Andreoli. *Beg.*
G. Bakker.
J. M. W. Blüggel.
A. E. K. Bolland.
A. Bommezijn.
P. H. J. A. de Booy.
L. H. N. Bosch van Rosenthal.
W. J. M. Brantjes.
P. G. Bijdendijk.
A. W. Byvanck.
J. J. de Casparis.
W. vau der Chijs.
I. Cohen.
A. Le Comte.
A. le Cosquino de Bussy.
A. J. H. le Cosquino de Bussy.
W. A. C. van Dam.
F. C. Deking Dura.
D. Dooremans.
J. van der Drift.
H. C. J. M. Dijk. *Beg.*
J. Dutilh.
G. Dijckmeester.
J. J. W. Eekhout.
J. van Effen.
W. A. van Emden.
J. W. Ett.
A. C. van der Feltz.
W. F. E. van der Feltz.
A. Flohil
Mej. M. van Geer. *Beg.*
S. J. van Geuns.
J. W. Gleuns.
J. R. Goddard.
K. W. v. d. Goes Hildebrandt. *Beg.*
H. Groeneveldt.
J. de Graaff.
S. B. N. Halbertsma.
R. J. C. van Hamersveldt.
H. K. Hattink.
F. M. C. Hengeveld.
C. F. van Herwaarden.
J. A. C. van Heusde.
J. E. Hoekstra.
G. A. M. Hondius van Herwerden.
Mej. S. W. P. A. Horn. *Beg.*
R. Horst.
A. A. Hulshoff.
M. Hijmans. *Beg.*
E. N. de Jonge.
G. Kapsenburg.
R. E. Kielstra.
R. G. A. Ch. Kleyn.
J. Kolff.
G. C. M. Kolff.
J. Kortenoever.
W. Tj. van der Ley.
A. Loosjes.
G. J. Lycklama à Nijeholt.
A. J. G. Maclaine Pont.
J. J. B. van der Mandere.
A. Meerkamp van Embden.
A. R. P. Mees.
J. R. Meesters.
S. de Meester.
Jhr. Mr. L. Michiels van Kessenich. *Beg.*
A. W. Mosselmans.
A. A. C. Nix.
A. S. Oppenheim.
L. Otten. *Beg.*
J. C. Pfeiffer.
G. A. W. ter Pelkwijk.
L. J. Pieters.
W. J. M. van de Poll.
L. van Praag.
J. J. G. Pronk.
D. J. van Prooije.
F. J. Pijnacker Hordijk.
P. C. Reeringh.
C. L. P. M. Rive. *Beg.*
H. P. A. van Schouwen.
F. J. Sirks. *Beg.*
J. F. Sirks.
P. Spaan.
A. J. Staal.
G. C. E. Steinmetz.
C. van der Tas.
J. R. Thorbecke.
J. A. van Tienhoven.
B. van Tricht.
J. L. van Tricht.
H. Veenstra.
E. van de Velde.
Chr. B. W. Verweyde.
J. J. Viehoff.
J. C. van Vliet. *Beg.*
F. H. de Vos vau Steenwijk van Essen.
H. A. N. Vechtmann. *Beg.*
J. G. de Vries.
C. W. de Vries.
J. van Wely.
W. van der Wey.
C. J. Th. van der Wiel.
G. Wijnaendts.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1902—1903.

College van Curatoren.

Mr. C. Fock (benoemd bij besluit van 26 Januari 1878 n°. 21).
Tot Voorzitter benoemd bij besluit van 15 Juli 1897 n°. 78.
Mr. F. Was (benoemd bij besluit van 14 Maart 1894 n°. 3).
Jhr. Mr. P. R. Feith (benoemd bij besluit van 15 Juli 1897 n°. 78).
Dr. J. Bosscha (benoemd bij besluit van 27 December 1899 n°. 74).

. . . .

Mr. J. E. Boddaert, Secretaris (benoemd bij besluit van 12 December 1891 n°. 1).

Academisch Bestuur.

Rector Magnificus: W. van der Vlugt.
Assessoren: Th. Mac Gillavry, A. C. Vreede, W. C. van Manen, H. A. Lorentz.
Secretaris van den Senaat: H. B. Greven.
Archivaris van den Senaat: P. L. Muller.

Mr. C. Pijnacker Hordijk (benoemd tot Curator bij K. B. van 20 October 1902 n°. 35).

Bestuur der Faculteiten.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

Voorzitter; A. C. VREEDE.

Secretaris: G. KALFF.

Faculteit der Godgeleerdheid.

Voorzitter: F. PIJPER.

Secretaris: B. D. EERDMANS.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Voorzitter: P. A. TICHELAAR.

Secretaris: A. C. VISSER.

Faculteit der Geneeskunde.

Voorzitter: W. EINTHOVEN.

Secretaris: W. KOSTER GZN.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

Voorzitter: H. P. WIJSMAN.

Secretaris: P. ZEEMAN GZN.

Studiejaar 1901—1902

en aanvang van het Studiejaar 1902—1903.

HOOGLEERAREN [1]),

Lectoren en Privaat-Docenten.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: J. H. C. KERN (18 October 1865).

Het Arabisch: M. J. DE GOEJE (6 October 1866).

1) Vóór de namen der hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 122), bij latere Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter den naam is die der aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

De Hebreeuwsche taal- en letterkunde; de Israëlitische oudheden: H. Oort (10 December 1875).

De Javaansche taal- en letterkunde; het Madoereesch: A. C. Vreede (11 October 1877).

De Chineesche taal: G. Schlegel (27 October 1877).

De algemeene geschiedenis; de politische aardrijkskunde: P. L. Muller (19 December 1883).

De Grieksche taal- en letterkunde: J. van Leeuwen Jzn. (1 October 1884).

De Latijnsche taal- en letterkunde; de Romeinsche oudheden: J. J. Hartman (23 September 1891).

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: J. Verdam (21 October 1891).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de natuurkundige aardrijkskunde van den Indischen Archipel: J. J. M. de Groot (9 December 1891).

De Nederlandsche Geschiedenis: P. J. Blok (6 October 1894).

Archaeologie en Oude Geschiedenis: A. E. J. Holwerda (29 April 1896).

De geschiedenis der wijsbegeerte; de logica; de metaphysica; de zielkunde: G. J. P. J. Bolland (19 September 1896).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: C. C. Uhlenbeck (13 December 1899).

De Nederlandsche letterkunde en hare geschiedenis; aesthetische critiek: G. Kalff (15 Januari 1902).

De geschiedenis van Nederlandsch-Indië en de historie en methode der zending: J. E. Heeres (1 October 1902).

Het Soendaneesch; het Bataksch: G. Grashuis, Lector (1 October 1877).

De Perzische en Turksche talen: H. D. VAN GELDER, Lector (29 Juli 1890).

Het Maleisch: H. C. KLINKERT, Lector (24 December 1890).

Oud-Fransche taal- en letterkunde: J. J. SALVERDA DE GRAVE, Lector (1901).

Middeneeuwsch en Nieuw-Grieksch: D. C. HESSELING, Privaat-docent (27 April 1893).

De aardrijkskunde: H. BLINK, Privaat-docent (1900).

De Duitsche taal- en letterkunde: E. F. KOSSMANN, Privaat-docent (1901).

De Armeensche en Syrische talen: J. MARQUART, Privaat-docent (1902).

Het Kawi en de vergelijkende studie der talen van den Indischen Archipel: H. H. JUYNBOLL, Privaat-docent (1902).

De Aegyptische taal en letteren: P. A. A. BOESER, Privaat-docent (1902).

Faculteit der Godgeleerdheid.

C. P. TIELE. *Emeritus* 16 September 1901. (Overleden 11 Januari 1902.)

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: W. C. VAN MANEN (23 September 1885).

De geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken Godsdienst: F. PIJPER (5 Mei 1897).

De geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst; de Israëlitische letterkunde; de uitlegging von het Oude Testament: B. D. EERDMANS (11 Mei 1898).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de geschiedenis der leer aangaande God; de zedenkunde: P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE (22 September 1899).

De geschiedenis der godsdiensten in 't algemeen; de wijsbe-

geerte van den godsdienst: W. B. KRISTENSEN (25 September 1901).

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE (25 Maart 1859). *Emeritus* 20 September 1892.

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. FOCKEMA ANDREÆ (28 November 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. VAN DER HOEVEN (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. VAN DER VLUGT (14 Januari 1880).

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk*, de staatkundige geschiedenis: H. B. GREVEN (4 Februari 1880).

Het staatsrecht; het administratief recht en het volkenrecht: J. OPPENHEIM (18 October 1893).

Het Romeinsch recht en zijne geschiedenis: P. A. TICHELAAR (6 October 1897).

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: A. C. VISSER (27 September 1899).

Het Mohammedaansche recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch-Indië het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen; de Indische Wetboeken: C. VAN VOLLENHOVEN (2 October 1901).

Het burgerlijk recht; het handelsrecht: H. L. DRUCKER, Privaat-docent (1899).

De sociologie: S. R. STEINMETZ, Privaat-docent (1900).

Faculteit der Geneeskunde.

De ontleedkunde; de gerechtelijke geneeskunde: T. ZAAYER (10 Maart 1866).

De geneeskunde: S. S. Rosenstein (2 Mei 1873). *Emeritus* 15 September 1902. — Vacature, bij het afdrukken van dit Jaarboek nog niet vervuld.

De ziektekunde; de gezondheidsleer; de geneeskundige politie: Th. H. Mac Gillavry (21 November 1877).

De physiologie en weefselleer: W. Einthoven (24 Februari 1886).

De geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: W. Nolen (4 Februari 1891).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: W. Koster Gzn. (25 Maart 1896).

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: I. Veit (3 Juni 1896).

De psychiatrie: G. Jelgersma (20 September 1899).

De ziektekundige ontleedkunde: G. C. van Walsem (21 Juni 1901).

De heelkunde: J. A. Korteweg (10 Juli 1901).

De cytologie: M. C. Dekhuyzen, Privaat-Docent (1890).

De parasitologie: J. E. G. van Emden, Privaat-docent (1899).

De otologie, rhinologie en laryngologie: P. Th. L. Kan, Privaat-docent (1900).

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

J. M. van Bemmelen (25 April 1874). *Emeritus* 16 September 1901.

De wiskunde; analytische en beschrijvende meetkunde, theoretische werktuigkunde: P. van Geer (23 Maart 1867). Op verzoek ontslagen bij Koninklijk besluit van 11 Juli 1902. Vervangen door Dr. P. Zeeman Gzn.

De sterrenkunde: H. G. van de Sande Bakhuyzen (20 December 1872).

De organische scheikunde: A. P. N. Franchimont (2 Mei 1874).

De dierkunde; de vergelijkende ontleedkunde en physiologie: C. K. Hoffmann (14 Januari 1875).

De aardkunde en delfstofkunde, daaronder begrepen de palaeontologie en kristallographie: K. Martin (8 December 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. LORENTZ (25 Januari 1878).

De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: H. KAMERLINGH ONNES (11 November 1882).

De artsenijbereidkunde en vergiftleer: H. P. WIJSMAN (18 Maart 1891).

De wiskunde: hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: J. C. KLUYVER (28 September 1892).

De plantkunde: J. M. JANSE (1 November 1899).

De anorganische scheikunde: F. A. H. SCHREINEMAKERS (18 September 1901).

De wiskunde; analytische en beschrijvende meetkunde, theoretische werktuigkunde: P. ZEEMAN GZN (8 October 1902).

De natuurkunde: L. H. SIERTSEMA, Lector (1900).

De sterrenkunde: E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, Lector (1901).

De leer der sterrekundige werktuigen: J. H. WILTERDINK, Lector (1901).

De wiskunde: P. MOLENBROEK, Privaat-docent (1892). — Op verzoek ontslagen.

De scheikunde: W. STORTENBEKER, Privaat-docent (1896).

De scheikunde: E. A. KLOBBIE, Privaat-docent (1898). — Op verzoek ontslagen.

De elementaire natuurkunde: E. VAN EVERDINGEN, Privaat-docent (1901).

De scheikunde: W. P. JORISSEN, Privaat-docent (1902).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap.

C. P. TIELE (13 Februari 1873). Overleden 11 Januari 1902. Vervangen door:

H. Y. GROENEWEGEN (7 Mei 1902).

Hoogleeraren, aangesteld vanwege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. Gooszen (27 Mei 1878).

J. Offerhaus Lzn. (26 April 1882). Wegens 70-jarigen leeftijd ontslagen. Vervangen door:

L. Knappert (24 September 1902).

Pedellen der Universiteit.

P. J. Oostveen (1 November 1872).

F. A. Dee (1 April 1874).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. S. G. de Vries, *Bibliothekaris.*

Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*

Dr. P. C. Molhuysen, *Conservator voor de handschriften.*

Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*

Dr. G. van Vloten, *Adjutor Interpretis legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. P. L. Muller, Prof. P. J. Blok, Curatoren.

Akademisch Ziekenhuis.

R. Moquette, *Directeur*, en J. G. Moquette-Jonquière, *Directrice*, vervangen door Mej. C. A. van Tricht, *Directrice*, en Mej. S. W. Cheriex, *Adjunct-Directrice.*

P. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Assistent-Geneesheeren.

Afdeeling Heelkunde.

Dr. J. C. J. Bierens de Haan, Arts. J. R. de Bruïne Groeneveldt, Arts, beiden uitwonend. M. Steffelaar, Arts. — E. C. D. Nierstrasz, Arts, uitwonend, voor de polikliniek.

Afd. Inwendige geneeskunde voor mannen.

Dr. C. L. Rümke, Arts, uitwonend; Dr. J. Bruining, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

Dr. W. A. Kuenen, Arts, vervangen door Murk Jansen, Arts. Dr. K. S. de Graag, Arts, uitwonend.

Afd. Verloskunde en gynaecologie.

Dr. B. H. Semmelink, Arts, vervangen door Dr. R. Scholten; Dr. M. M. de Monchy, Arts, vervangen door Dr. L. Polak Daniëls, Arts, beiden uitwonend; Dr. D. B. Boks, Arts, vervangen door A. Rypperda Wierdsma, Arts, welke laatste weder vervangen is door C. Goedhart, Arts.

Afd. Oogheelkunde en oorheelkunde.

Dr. J. van der Hoeve, Arts, inwonend, voor oogheelkunde. Dr. P. Th. L. Kan, Arts, uitwonend, voor oor-, neus- en keelziekten.

Apotheek.

G. F. A. ten Bosch, *Apotheker.*

R. Buzeman, *Hulp-Apotheker.*

Pathologisch Anatomisch Laboratorium Boerhave.

Prof. Th. H. Mac Gillavry, *Directeur.*

Prof. G. C. van Walsem.

Afd. Pathologische anatomie.

Dr. K. S. de Graag, Arts, vervangen door J. H. Zaaijer, Arts, *Assistent.*

Afd. Algemeene pathologie en hygiene.

Dr. J. E. G. van Emden, Arts, *Assistent.*

Psychiatrie.

P. H. Rosenstein, *Assistent.*

Hortus Botanicus.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

E. Th. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*
Dr. H. W. Wouterlood, *Assistent.*

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*
Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator.*
J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*
Dr. A. Pannekoek, *Derde Observator.*
J. Weeder, *Assistent.*

Physisch Laboratorium.

Prof. H. Kamerlingh Onnes, *Directeur.*
Dr. L. H. Siertsema, *Conservator.*
Dr. E. van Everdingen Jr.,
B. Meilink.
W. H. Keesom,
Dr. W. Heuse.
Dr. H. Happel.
} *Assistenten.*

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. F. A. H. Schreinemakers, *Directeur.*
Dr. P. A. Meerburg Hzn, *Onderwijs-Assistent.*
H. W. Woudstra, *College-Assistent.*

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*
Dr. P. J. Montagne, *Onderwijs-Assistent,* vervangen door: D. Mol.
M. Holleman, *Onderwijs-Assistent.*
A. Stoffel, *College-Assistent.*

Anatomisch Laboratorium.

Prof. T. Zaaijer, *Directeur.*
C. A. J. Quant, *Prosector.*
Murk Jansen, *Prosector,* vervangen door A. L. Erkelens, Arts.

Physiologisch Laboratorium.

Prof. W. Einthoven, *Directeur.*

H. W. Blöte, *Assistent.*

H. K. de Haas, *Assistent,* vervangen door: S. Vriesendorp.

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. C. K. Hoffmann, *Directeur.*

Dr. H. W. de Graaff, *Conservator.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. H. P. Wijsman, *Directeur.*

Dr. H. E. F. Sillevoldt, *Assistent.*

Dr. H. van Gulik, *Assistent.* Galenisch gedeelte.

Museum van Natuurlijke Historie.

Dr. F. A. Jentink, *Directeur.*

F. A. Verster van Wulverhorst, *Administrateur.*

C. Ritsema Cz., Dr. R. Horst, Dr. Th. W. van Lidt de Jeude, Dr. O. Finsch, *Conservatoren.*

Geologisch Museum.

Prof. K. Martin, *Directeur.*

E. D. van Oort, *Assistent.*

Rijks-Herbarium,

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

Dr. J. W. C. Goedhardt, *Conservator.*

Museum van Oudheden.

Dr. W. Pleyte, *Directeur.*

Dr. P. A. A. Boeser, } *Conservatoren.*
Dr. R. Jesse, }

Ethnographisch Museum.

Dr. J. D. E. Schmeltz, *Directeur.*

Dr. H. H. Juynboll, } *Assistenten.*
Dr. J. Marquart, }

SERIES LECTIONUM

IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM POST FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCCII,

RECTORE MAGNIFICO

GULIELMO VAN DER VLUGT.

Facultas Literarum et Philosophiae.

H. Kern Grammaticam Sanscritam docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . hora III.

Locos selectos ex chrestomathia (Reader) Lanmani cum provectioribus leget diebus Mercurii et Veneris II.

Zend-Avestam interpretabitur horis auditoribus commodis.

Grammaticam comparatam tradet diebus Mercurii et Veneris horis postea indicandis.

De linguis Celticis aget horis postea indicandis.

M. J. de Goeje Grammaticam Arabicam docebit diebus Martis et Veneris . . . . I.

Chrestomathiam Girgasi et Roseni et Hamasam leget cum provectioribus diebus Mercurii et Saturni . I.

Al-Mobarradum, Harírium et Koranum explicabit diebus Martis et Veneris . . . . III.

Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur librosque manuscriptos tractabit die Mercurii. . II—IV.

H. Oort Grammaticam Hebraicam docebit et capitibus selectis legendis illustrabit diebus Martis, Jovis et Veneris . . . . I.

Antiquitates Israeliticas exponet diebus Mercurii, Jovis et Veneris . . . . hora XII.
Cum provectioribus capita selecta Veteris Testamenti leget horis postea indicandis.
Initia linguae Neohebraicae docebit horis auditoribus sibique commodis.

A. C. Vreede Linguam Javanicam docebit die Lunae hora I, die Jovis . . . . II—IV.
Cum provectioribus leget locos selectos die Martis hora II, die Veneris . . . . II—IV.
Post ferias brumales linguae Madurensis Grammaticam exponet diebus Lunae et Veneris . . . III.
Cum provectioribus leget chrestomathiam Madurensem diebus Martis et Jovis . . . . . . III.

G. Schlegel Linguam Sinicam docebit diebus et horis sibi et auditoribus commodis.

P. L. Muller Historiam universalem docebit diebus Martis et Mercurii . . . . IX—XI.
Geographiam politicam die Jovis . . . . . . IX—XI.
Exercitia historica moderabitur horis auditoribus commodis.

J. van Leeuwen J. fil. Homerum interpretabitur die Lunae hora IX, die Martis hora X, die Mercurii IX—XI.
Cum candidatis Sophoclem tractabit die Veneris . IX—XI.
Candidatorum exercitationes criticas moderabitur die Martis . . . . IX.
Candidatorum exercitationibus palaeographicis præerit die Jovis . . . . IX—XII.

J. J. Hartman Terentium, Ovidium, Ciceronem, alios interpretabitur diebus Lunae et Martis. . . . II.
Cum candidatis Horatium, Tacitum, alios leget die Jovis I—III.
Candidatorum exercitationes philologicas et palaeographicas moderabitur die Veneris . . . . . II—IV.

Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae et Martis hora III.

J. Verdam Linguae Patriae historiam et grammaticam tradet diebus Lunae et Jovis . . . . I.

Scriptores Neerlandicos saeculi XVII interpretabitur die Martis hora II et die Mercurii . . . . . I.

Scriptores Neerlandicos medii aevi tractabit die Martis hora I et die Mercurii . . . . . . II.

Linguae patriae causa cum novitiis Vulfilae evangelia leget die Lunae . . . . II—III et dimid.

Cum literarum Neerlandicarum candidatis scriptores medii aevi tractabit die Jovis . . . II—III et dimid.

J. J. M. de Groot Literas, antiquitates, instituta, ritus et mores populorum Malaicae gentis exponet die Martis hora X, die Veneris . . . . . . X—XII.

Geographiam physicam Archipelagi Indici docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . . . XI.

P. J. Blok Historiam patriae Medii Aevi, tradet die Lunae hora X, die Jovis horis . . . . . . II et III.

Rem diplomaticam docebit et exercitia historica moderabitur horis auditoribus commodis.

A. E. J. Holwerda Historiam veterem enarrabit diebus Mercurii hora I, die Veneris . . . . XI.

Antiquitates Graecas tradet die Martis . . . . XI.

Cum provectioribus Historiae et Archaeologiae capita selecta tractabit die Martis hora X, die Mercurii II.

Omnium facultatum studiosis Artis Historiam praesertim gentium antiquarum enarrabit die Saturni XI.

Tironibus Musei Antiquarii monumenta explicabit horis sibi et auditoribus commodis.

Provectiorum exercitationes historicas et archaeologicas moderabitur horis sibi et auditoribus commodis.

G. J. P. J. Bolland historiam docebit philosophiae Graecae die Lunae . . . . X—XII.

Omnium facultatum studiosos initia docebit philosophiae die Jovis hora vespertina . . . hora VII—IX.
Historiae jurisque philosophiam enarrabit hegelianam die Saturni . . . . IX—XI.
Hegelî philosophiam religionis enarrabit die Lunae hora vespertina . . . . VII—IX.
Rationis purae systema coram provectioribus tractabit die Saturni . . . . II—IV.
C. C. Uhlenbeck Linguam Goticam docebit die Veneris. X.
Linguam Anglosaxonicam tradet die Martis. . . X.
Carmina Palaeo-Norroena, quae dicuntur Eddica, interpretabitur die Martis . . . . XI.
Scriptores Russicos interpretabitur die Mercurii . III.
Grammaticam comparatam linguarum Germanicarum exponet die Jovis . . . . X—XII.
Glottologiam generalem exponet die Veneris . . XI.
G. Kalff Literarum Neerlandicarum historiam medii aevi tradet diebus Mercurii et Veneris. . . . X.
Vondelii, Hoofdii, Brederodii, aliorum opera tractabit diebus Mercurii et Veneris . . . . . XI.
Historiae literarum elementa tradet die Jovis . . I.
J. E. Heeres Indiae Eoae historiam enarrabit diebus Lunae et Martis hora III, diebus Mercurii et Jovis hora . . . . X.

G. J. Grashuis, Linguae Sundaicae Lector, grammaticam Sundaicam tradet diebus Martis et Veneris X.
Literas Sundaicas docebit die Martis . . . . . II.
De religione et institutis juris gentis Sundaicae aget die Veneris. . . . . III.
H. C. Klinkert Sr., Linguae Malaicae Lector, linguam Malaicam docebit diebus Lunae et Martis hora II, die Jovis . . . . I.

Cum provectioribus leget locos selectos diebus Mercurii et Jovis hora II, die Veneris . . . . . hora I.

H. D. VAN GELDER, Linguarum Persicae et Turcicae et Institutorum moslemicorum Lector, linguae Neo-persicae elementa docebit die Lunae . . . XI.

Locos selectos e Firdausi Shâhnâmeh et Sadii Gulistān leget horis auditoribus commodis.

Grammaticam Osmano-turcicam exponet die Saturni XI.

Legis Mohammedicae originem et instituta tractabit diebus Mercurii et Jovis . . . . II.

Historiam religionis Mohammedicae enarrabit diebus Martis et Veneris . . . . XI.

J. J. SALVERDA DE GRAVE, Linguarum et literarum romanarum Lector, Encyclopaediam linguarum romanarum docebit die Mercurii. . . . . . I.

Ariosti carmen quod nuncupatur »Orlando furioso" explicabit die Mercurii . . . . II.

Phoneticam linguae Galliae veteris exponet die Saturni . . . . II.

Carmina Provincialia cum auditoribus leget die Saturni . . . . I.

D. C. HESSELING, docendi venia impetrata, grammaticam linguae Graecae mediaevalis et hodiernae explicabit die Jovis . . . . X.

Cum provectioribus capita selecta e literis Graecis medii aevi et nostrae aetatis leget die Jovis. . IX et XI.

H. BLINK, docendi venia impetrata tradet: 1°. Geographiam universalem, 2°. Geographiam economicam Neerlandiae, 3°. Geographiam universalem Asiae descriptionemque copiosiorem regionum gentiumque Archipelagi Indici, 4°. Geographiam universalem Galliae anthropogeographiae ratione habita die Saturni . . . . IX—XI et I—III.

E. F. Kossmann, docendi venia impetrata, Walther von der Vogelweide interpretabitur die Saturni . . hora II.
Goethe tractabit die Saturni. . . . . III.

J. Marquart, legendi venia impetrata, horis sibi et auditoribus commodis docebit: 1°. linguam Armeniacam vetustam; 2°. linguam Syriacam vel aliam dialectum Aramaicam.

H. H. Juynboll, docendi venia impetrata, horis sibi et auditoribus commodis tractabit: 1°. linguam Kavicam (Javanicam antiquam), 2°. Grammaticam comparatam linguarum Archipelagi Indici.

Facultas Theologica.

W. C. van Manen de literis Christianis primaevis aget diebus Martis et Mercurii . . . . . . IX.
Exegesin librorum N. T. docebit diebus Martis et Mercurii. . . . . X.
Hermeneuticen librorum Christianorum antiquissimorum tradet die Lunae . . . . X.

F. Pijper Historiam Christianismi enarrabit diebus Martis et Mercurii hora XI, die Jovis. . . . IX.
Historiam doctrinae Christianae tradet die Jovis . X.

B. D. Eerdmans in librorum V. T. originem inquiret diebus Lunae et Martis . . . . II.
Exegesin librorum V. T. docebit diebus Lunae hora XI, Mercurii . . . . I.
Historiam religionis Israeliticae enarrabit die Mercurii . . . . II.
Linguam Aramaïcam et Babyloniaco-Assyriacam docebit horis sibi et auditoribus commodis.

P. D. Chantepie de la Saussaye Historiam doctrinae de Deo tradet die Veneris . . . . X—XII.

Ethicen docebit die Jovis. . . . . . . hora XI et XII.

W. B. Kristensen Historiam religionis enarrabit die Lunae hora I et die Jovis . . . . XI.

Philosophiam religionis tradet diebus Martis et Veneris . . . . I.

Facultas Juridica.

R. van Boneval Faure, quamquam rude donatus, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

S. J. Fockema Andreæ de legislationis, jurisdictionis et fontium juris historia in patria nostra aget die Mercurii . . . . II.

De juris historia in patria nostra aget die Veneris X et XI.

Capita Selecta historiae juris civilis tradet die Jovis XI.

Fontes juris mediaevalis explicabit horis auditoribus commodis.

H. van der Hoeven Jus Criminale interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . XII.

Methodum procedendi in causis criminalibus exponet die Jovis . . . . XII—II.

W. van der Vlugt Encyclopædiam Jurisprudentiæ docebit diebus Mercurii et Jovis. . . . . . XII—II.

Philosophiam Juris tradet die Martis horis II et III et die Mercurii . . . . III.

H. B. Greven Oeconomiam politicam tradet die Lunae horis XI et I et die Martis . . . . XII.

Capita selecta oeconomiae et statistices tractabit die Martis hora X et die Mercurii. . . . . X et II.

Historiam politicam docebit, donec de hac disciplina tradenda aliter consultum fuerit, die Veneris . II—IV.

J. Oppenheim de Jure publico Neerlandico aget die Lunae horis I et II, diebus Martis et Mercurii. I.

Jus publicum generale docebit die Mercurii . . . hora XII.
Jus administrativum tractabit die Martis. . . . II et III.
Jus gentium interpretabitur die Lunae . . . . X.
P. A. Tichelaar Institutiones et historiam Juris Romani tradet die Lunae hora XII, diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . X—XII.
A. C. Visser Jus Civile tradet die Jovis . . . . X et II.
Jus Mercatorium docebit diebus Martis et Mercurii X.
Legem Judiciorum privatorum interpretabitur diebus Martis et Mercurii . . . . XI.
C. van Vollenhoven Coloniarum Neerlandicarum jus publicum et administrativum tradet diebus Martis, Mercurii, Jovis . . . . XI.
Codices indicos tractabit die Lunae . . . . . XI.
De Indiae Eoae jure non codificato indigenarum quique iis pares habentur aget diebus Martis et Mercurii . . . . I.
Indiae Eoae institutiones exponet politicas die Lunae hora IX, die Mercurii . . . . III.
Islami praesertim indici lineamenta praecipua tradet die Lunae . . . . X.

H. L. Drucker, docendi venia impetrata, de Jure Civili hodierno aget die Lunae . . . . . . X et XI.
S. R. Steinmetz, docendi venia impetrata, principia Sociologiae tractabit horis auditoribus commodis.

Facultas Medicas.

T. Zaaijer Anatomiam systematicam et microscopicam docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . IX.
Embryologiam diebus Martis et Jovis. . . . . IX.
Methodum secandi cadavera demonstrabit quotidie. II—IV.

Medicinam forensem docebit die Mercurii . . . hora II.
Exercitationibus medico-forensibus in cadavere praeërit qualibet oblata occasione.

S. S. ROSENSTEIN, propter aetatem septuagenariam immunis,quamtum poterit commilitonum studia adiuvabit.

TH. H. MAC GILLAVRY Pathologiam generalem docebit diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris . . XI.
Hygienen et politiam medicam docebit diebus Mercurii et Jovis . . . . III.
Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Martis . . . . II—IV.
Provectiorum studia in laboratorio adjuvabit quotidie.

W. EINTHOVEN Physiologiam docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris . . . . X.
Histologiam docebit die Jovis . . . . X.
Exercitationes histologicas et physiologico-chemicas moderabitur diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris II—IV.
Experimentis et indagationibus physiologicis quotidie praeërit.

W. NOLEN Exercitationibus clinicis in Nosocomio praeërit diebus Martis et Jovis hora X et die Saturni . . . . XI.
Praxin medicam in Policlinico moderabitur diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . XI.
Pharmacognosin docebit die Jovis . . . . XII.
Pharmacodynamiam tradet die Jovis . . . . . . II.

W. KOSTER G. FIL. Ophthalmologiam provectiores docebit die Veneris . . . . IX.
Ophthalmologiam et Otologiam junioribus tradet die Mercurii . . . . II.
Exercitationibus clinicis et policlinicis provectiorum studiosorum praeërit diebus Martis et Saturni . IX.

Ophthalmoscopii usum et artem diagnosticam junioribus demonstrabit per menses hiemales diebus Lunae et Veneris. . . . . hora II.

I. Veit Theoriam artis obstetriciae et Gynaecologiam junioribus exponet adjunctis exercitationibus propaedeuticis diebus Martis, hora IX—X et Veneris. IX—XI.

Exercitationibus clinicis provectiorum praeërit diebus Lunae, Mercurii et Jovis . . . . IX.

Doctrinam operationum tradet et operationibus in machina instituendis praeërit horis sibi et auditoribus commodis.

Praxin obstetriciam cum in Nosocomio tum in Policlinico, quoties necesse erit, docebit.

G. Jelgersma Psychiatriam et neurologiam generalem docebit die Jovis. . . . . XII.

Indagationes clinicas psychiatricas moderabitur diebus Jovis hora XI et Veneris . . . . . . III.

Psychiatriam forensem et anthropologiam criminalem docebit die Jovis. . . . . III.

Anatomiam, physiologiam et pathologiam generalem cerebri provectioribus exponet die Veneris : . II.

Exercitationibus clinicis aliisque ad disciplinam psychiatricam et neurologicam spectantibus quotidie praeërit.

G. C. van Walsem Anatomiam pathologicam tradet die Martis hora II et die Jovis . . . . . . I.

Exercitationibus pathologico-histologicis vacabit die Lunae . . . . , ... II—IV.

Sectionibus cadaverum et demonstrationibus pathologico-anatomicis praeërit qualibet oblata occasione.

J. A. Korteweg Chirurgiam propaedeuticam docebit die Martis . . . . hora XII et dimidia

Demonstrationi clinicae praeërit die Veneris. . . hora I.
Exercitationibus clinicis et policlinicis praeërit diebus Lunae, Mercurii et Saturni . . . . . . XII—II.
Chirurgiam viscerum docebit per menses aestivos. VIII.
Operationes chirurgicas in cadavere demonstrabit qualibet oblata occasione.
Lectiones de eis disciplinis quas hucusque docuit cl. Rosenstein postea indicabuntur.

M. C. Dekhuyzen, Cytologiam docendi venia impetrata, Doctrinam de cellula animali tractabit die Martis I.
J. E. G. van Emden, Parasitologiam docendi venia impetrata, capita selecta hujus disciplinae tractabit die Saturni. . . . . II.
P. TH. L. Kan, Otologiam, rhinologiam et laryngologiam docendi venia impetrata, hasce disciplinas juniores docebit die Veneris hora III et provectiores die Saturni . . . . XI.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

J. M. van Bemmelen, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.
P. van Geer quamquam rude donatus, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.
H. G. van de Sande Bakhuyzen Astronomiam elementarem tradet die Mercurii hora XII, die Jovis hora XI et die Veneris . . . . hora X.
Astronomiam sphaericam tradet die Lunae . . . III.
Astronomiam theoreticam docebit die Martis horis X et XI et die Veneris . . . . XII.
De theoria combinationis observationum erroribus minimis obnoxiae aget die Jovis. . . . . . X.

Exercitationibus practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

A. P. N. FRANCHIMONT Carbonium selectaque quaedam ejus connubia tractabit die Martis hora XI—I, die Jovis hora X—XII, et die Saturni . . hora XI—I.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit die Mercurii . . . . II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Veneris . . II—IV.

Exercitationibus et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

Quaestiones varias cum provectioribus tractabit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

C. K. HOFFMANN Anatomiam comparatam tradet diebus Martis et Mercurii . . . . IX.

Embryologiam comparatam tractabit diebus Martis et Mercurii. . . . . XI.

Elementa Zoologiae docebit die Veneris . . . . IX.

Capita selecta de animalibus invertebratis tractabit die Lunae . . . . XI.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum diebus Martis et Mercurii hora II—IV, exercitationibus provectiorum quotidie praeerit.

K. MARTIN Geologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

Palaeontologiam tradet die Martis . . . . . . I.

Mineralogiam et Crystallographiam docebit diebus Lunae et Jovis . . . . I.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Mercurii . . . . II—IV.

Exercitationibus provectiorum praeerit et capita selecta in eorum usum tractabit horis commodis.

H. A. LORENTZ Physicam elementarem docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . hora X.
Physicam mathematicam die Martis horis IX et X, dîebus Mercurii, Jovis et Veneris . . . . . IX et X.
H. KAMERLINGH ONNES: Demonstrationes physicae cum exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum habebuntur diebus Martis, Mercurii et Veneris . . . . II—V.
Energeticam elementarem docebit die Lunae hora II et die Saturni. . . . . IX.
Capita selecta Physicae cum junioribus Philosophiae Naturalis studiosis tractabit diebus Mercurii hora X et die Saturni horis . . . . X et XI.
Exercitationibus practicis et indagationibus physicae experimentalis provectiorum praeerit quotidie.
H. P. WIJSMAN Chemiam pharmaceuticam docebit die Martis . . . . IX—XI.
Chemiam analyticam tradet die Lunae . . . . XI.
Toxicologiam docebit die Lunae . . . . II—IV.
Phytochemiae specialis capita selecta tractabit die Mercurii. . . . . XI.
De nutrimentis aget die Mercurii . . . . . . IX—XI.
Exercitationibus practicis praeerit quotidie.
J. C. KLUYVER Algebram tradet die Martis hora IX et die Jovis . . . . X.
Calculum differentialem docebit die Mercurii hora I et die Jovis . . . . IX.
Calculum integralem exponet diebus Martis et Jovis. XI.
Theoriam functionum tractabit diebus Martis et Jovis . . . . I.
J. M. JANSE Anatomiam et physiologiam plantarum docebit die Lunae hora IX, die Jovis hora VIII—X et die Veneris . . . . XI.

Pharmacognosin tractabit diebus Veneris et Saturni hora IX.
Exercitationibus practicis juniorum studiosorum diebus Mercurii, Jovis et Veneris hora II—IV; exercitationibus provectiorum quotidie praeerit.
Exercitationibus practicis Pharmaciae studiosorum praeerit die Saturni.

F. A. H. SCHREINEMAKERS Elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit die Martis hora X, diebus Lunae, Mercurii et Veneris. . . . XI.
Chemiam theoreticam cum provectioribus tractabit die Jovis . . . . IX.
Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Martis et Saturni II—IV.
Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Jovis . . . II—IV.
Exercitationibus practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

Lectiones de eis disciplinis quas antehac tradidit cl. Van Geer postea indicabuntur.

H. A. LORENTZ et H. KAMERLINGH ONNES Seminarium physicum instituent horis auditoribus commodis.

L. H. SIERTSEMA, Physicae Lector, Physicam experimentalem docebit diebus Lunae et Saturni . . X.
Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Jovis et Veneris II—IV.

E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, Astronomiae Lector, astronomiam sphaericam tractabit die Lunae . . III.

J. H. WILTERDINK, Astronomiae practicae Lector, instrumentorum usum et theoriam demonstrabit die Saturni. . . . . X—XII.

W. STORTENBEKER, Chemiam docendi venia impetrata, Electrochemiam docebit die Mercurii.

E. A. KLOBBIE, Chemiam docendi venia impetrata, Microchemiam docebit die Jovis . . . . hora X—XII.

E. VAN EVERDINGEN JR., Physicam docendi venia impetrata, physicae initia in usum tironum docebit die Martis . . . . XI.

Crystallographiam physicam tradet horis postea indicandis.

W. P. JORISSEN, Chemiam technicam docebit die Saturni . . . . X—XI.

M. A. GOOSZEN, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Dogmatices Christianae partem materialem tradet die Jovis . . . . I—III.

Dogmatices Christianae partem formalem docebit die Veneris. . . . . XII.

Juris ecclesiastici principia exponet die Saturni . X.

Historiam missionis Christianae enarrabit eodem die . . . . XI.

L. KNAPPERT J. FIL., Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, hujus Ecclesiae ejusque dogmatum Historiam enarrabit die Martis . . II.

Theologiam Biblicam exponet die Lunae hora I, die Saturni . . . . IX.

Theologiam practicam tradet die Lunae . . . . II.

Exercitationes catecheticas moderabitur die Veneris horis I et II.

Colloquio homiletico praeerit, historiam biblicam tradet, et exercitationes consistoriales moderabitur horis sibi et auditoribus commodis.

H. Y. Groenewegen, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Historiam Societatis Remonstrantium enarrabit die Jovis. . . . . hora II.

Theologiam practicam docebit die Jovis . . . . III.

Exercitationes homileticas et catecheticas moderabitur die Mercurii . . . . III.

Exercitationibus oratoriis vacabit hora vespertina sibi et commilitonibus commoda.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 15den September 1902,

DOOR

MR. H. VAN DER HOEVEN,

bij het overdragen der waardigheid van Rector-Magnificus

AAN

MR. W. VAN DER VLUGT.

Mijne Heeren Curatoren, Hoogleeraren, Lectoren, Doctoren en Studenten,

Zeer gewenschte Toehoorderessen en Toehoorders!

Ruim een halve eeuw geleden heeft een mijner voorgangers bij de overdracht van het Rectoraat zijn gehoor onthaald op eene redevoering, welker hoofdinhoud hierop neerkwam, dat hij *geen* geschikt onderwerp voor eene oratie had kunnen vinden. Het eerste, waaraan hij gedacht had, liet hij vallen, toen hem gebleken was, dat zijn gevoelen dienaangaande door den Koning niet gedeeld werd. Een tweede bleek te omvangrijk. Een derde werd hem door een collega voor de voeten weggemaaid. En over een vierde had hij zijne Philippica wel geschreven, doch hij zou ze niet uitspreken, „opdat mij — zóó zeide hij — de gal niet overloope en ik u geen wrevel berokkene."

Welke aanmerkingen er ook op onze tegenwoordige wet op het Hooger Onderwijs, in vergelijking met de vorige, te maken mogen zijn, zij heeft althans deze voor mij niet geringe verdienste, dat zij den aftredenden Rector dergelijke beslommeringen en onaangename gewaarwordingen bespaart. „Bij de overdracht van het Rectoraat — zóó gebiedt zij — zult gij een Verslag geven van de lotgevallen der Universiteit in het afgeloopen jaar." Naar het nut van dit voorschrift heb ik niet te vragen. Ik heb slechts te gehoorzamen: „Legum servi sumus, ut liberi esse possimus"; dat wil voor dit geval zeggen: „Om van den eervollen last, die op mijne rectorale schouderen rust, bevrijd te worden, ben ik verplicht U in dit uur te gaan verhalen wat wij in 't vorige jaar te zamen hebben beleefd."

Niets meer; maar ook..... niets minder.

Dan, hoe eenvoudig en weinig inspannend deze taak ook schijnen moge, hare behoorlijke volvoering is verre van gemakkelijk.

De Universiteit toch beleeft jaarlijks tal van lotgevallen, van welke de Rector officiëel onkundig wordt gelaten. Met het oog op zijne laatste wettelijke werkzaamheid moet een goed Rector derhalve, het geheele jaar lang, voortdurend gewapend zijn met een schaar, om krantenberichten te collectioneeren; en hij is tevens in niet geringe mate afhankelijk van de welwillendheid zijner ambtgenooten, om hem alle die „lotgevallen", die zich binnen hun werkings- of gezichtskring hebben afgespeeld, mede te deelen.

Op mijne ambtgenooten is mijn beroep niet vergeefsch geweest; maar ik vrees in den loop van het jaar wel eens te hebben nagelaten het genoemde rectorale wapen te hanteeren.

Indien dus, bijvoorbeeld, de een of andere naam, die in mijne rede vereeuwigd had moeten zijn, daarin ontbreekt, dan bied ik den drager daarvan reeds bij voorbaat mijne nederige verontschuldiging voor mijn onwillekeurig verzuim aan.

Gelijk steeds in ons leven blijde en droeve gebeurtenissen elkander afwisselen, zóó bracht ook de afgeloopen jaarkring voor U, Mijneheeren Curatoren, dagen van vreugde, dagen van spanning en dagen van smart.

Dagen van smart, toen op 18 Juli jl. Uw ambtgenoot Mr. Carel J. E. Graaf van Bylandt U ontviel. En die smart hebben wij met U medegevoeld. Wij weten, dat hij met groote toewijding onze Universiteit medebeheerde. Eenvoudig van aard als hij was, stelde hij zich nooit op den voorgrond en zorgde hij wel, dat er nooit ophef gemaakt kon worden van 'tgeen hij deed. Toch bleek ons herhaaldelijk, dat hij, kweekeling onzer Universiteit, haar voortdurend een warm hart bleef toedragen. Waar

en wanneer ook we hem mochten ontmoeten, altoos toonde hij de grootste belangstelling in onze akademische aangelegenheden, en wie onzer met bezwaren of verlangens tot hem kwam en hem van de gegrondheid daarvan kon overtuigen, was er zeker van, dat hij de besproken belangen ernstig zoude behartigen. Dankbaar voor alles wat hij voor onze Universiteit heeft gedaan, brengen wij eene weemoedige hulde aan zijne nagedachtenis.

Dagen van spanning doorleefdet en doorleeft Gij, en wij met U, bij de gedachte aan Uwen ambtgenoot Mr. Was, wiens gezondheidstoestand in de laatste maanden, helaas! niet toeliet, dat hij aan Uwe werkzaamheden deel nam. Wat het zeggen wil, zulk een werkkracht, ook slechts tijdelijk, te moeten missen, beseffen wij ten volle. Moge hem, dien wij heden zoo gaarne in ons midden hadden gezien, de betuiging bereiken van onze innige erkentelijkheid voor het vele, dat wij aan zijn helderen blik, zijn kloeken wil, zijne voortvarendheid, zijne doortastendheid en zijne volharding hebben te danken.

Op een feestdag, dien één der leden van het Curatorium heeft mogen vieren, is onze Senaat als zoodanig niet vertegenwoordigd geweest; ik bedoel den 70sten verjaardag van Dr. Bosscha. De bepaling van art. 58 der Wet op het Hooger Onderwijs, volgens welke aan den hoogleeraar, die dien leeftijd heeft bereikt, barweg en onverbiddelijk ontslag wordt verleend, schijnt bij den Senaat een zekeren weerzin tegen dien verjaardag te hebben gewekt, en zoo is het sedert eene reeks van jaren de gewoonte, dat wij op dien dag geen officiëel teeken van leven geven, zelfs niet wanneer de jubilaris een onzer Curatoren is. Individueel echter hebben wij ons van heeler harte verheugd in het den heer Bosscha te beurt gevallen voorrecht en gaarne geven wij hem daarvan bij deze gelegenheid nogmaals de verzekering. Nog lange jaren moge hij zijne goede zorgen aan onze Universiteit blijven wijden!

Het zeer geringe aantal onzer oud-hoogleeraren is, helaas! met één verminderd. Op den 17den September des vorigen jaars overleed namelijk onze vroegere ambtgenoot Dr. Jan Pijnappel. In 1877 werd hij met het Hoogleeraarsambt voor de Maleische taal aan onze Universiteit bekleed. Hij aanvaardde zijne betrekking op den 9den October van dat jaar met eene rede „Over het recht en de waarde der beoefening van het Maleisch en de Polynesische talen ook aan de Universiteit". Bleef die beoefening zijne hoofdwerkzaamheid, ook op verwant gebied arbeidde hij met vrucht, getuigen zijne „Geografie van Nederlandsch Indië" en zijn „Atlas voor de Nederlandsche bezittingen in Oost-Indië". Doch ook in eene gansch andere richting zocht zijn werkzame en meerzijdig ontwikkelde geest naar bevrediging. Zoo blijkt uit zijn geschrift over den „Vrijen wil" van zijn wijsgeerigen zin. In 1889 meende hij wegens zijn wankelenden gezondheidstoestand zijn ontslag te moeten aanvragen. Twaalf jaren lang heeft hij van zijne welverdiende rust mogen genieten. De herinnering aan den zachtmoedigen, vriendelijken geleerde zal bij ons, die hem hier gekend hebben, nog langen tijd blijven voortleven.

In de 12 jaren, verloopen sedert Pijnappel onze Universiteit verliet, is meer dan de helft van onzen Senaat vernieuwd! Zulk een feit is waarlijk wèl geschikt, om bij de oudere helft ernstige gedachten te wekken.

Trouwens, ook één jaar tijds kan heel wat verandering brengen.

Vergelijken wij bijvoorbeeld den kring der hoogleeraren, gelijk die na het verstrijken van dit uur zal zijn samengesteld, met dienzelfden kring bij het begin van den afgeloopen cursus, dan treft ons eene niet geringe wijziging.

Heeft de dood geen der Senaatsleden van ons weggenomen, toch bracht hij der Universiteit een zeer zwaren slag toe. Op

den 11^{den} Januari ontviel ons plotseling de man, die heden voor een jaar, nog zoo vol levenslust en werkkracht, deze plaats innam, onze vriend en onze trots, Tiele. In wettelijken zin had hij onzen kring reeds verlaten; doch door zijn professoraat van het Remonstrantsch Seminarium bleef hij zich toch met onze Universiteit — en bleef deze zich met hem eng verbonden gevoelen. Wie hij was, en wat hij voor ons was, ik behoef het u niet te herinneren; want gij allen hebt hem gekend, en dus gewaardeerd, bewonderd, liefgehad. Wordt zijn naam genoemd — en hoe tallooze malen geschiedt dat ook na zijn verscheiden! — dan zal de één van zelf denken aan den wereldberoemden geleerde, die naast Max Müller de schepper is van de vergelijkende godsdienstwetenschap; — de ander zal zich met dankbaarheid de vruchtdragende uren herinneren, door Tiele met zooveel voorliefde aan zijne colleges gewijd; — een derde hoort nog de sierlijke taal van den veelzijdig ontwikkelden, welsprekenden redenaar, of wel, hem komt een dier liefelijke gedichten voor den geest, die vooral in jongere jaren aan Tiele's gemoed ontwelden; — wie hem ontmoet heeft, ziet het beeld voor zich van den gratievollen, fijnbeschaafden man; — en de bevoorrechte, die zijne vriendschap mocht ondervinden, zegt zich: „Welk een genot, welk een zegen is het, hèm te hebben gekend!"

Onze Senaat zal in den vervolge twee zijner leden moeten missen, die wij met groot leedwezen zien heengaan.

Onze ambtgenoot van Geer meende om gezondheidsredenen zijn ontslag als hoogleeraar te moeten aanvragen. Wie, gelijk ik, wist, hoe trouw en conscientieus hij zijne ambtsplichten vervulde, en den forsch gebouwden man bijna dagelijks voorbij zag komen, om in den Haag of elders weer andere werkzaamheden te gaan verrichten, — wie bovendien vernam, hoe hij toch nog den tijd kon vinden en de noodige werkkracht bezat,

om ten dienste van gemeenten of andere corporatiën of vereenigingen tallooze pensioenregelingen en dergelijke reglementen te ontwerpen, verwonderde zich aanvankelijk over van Geer's besluit, althans over het motief waarop dat berustte. De jongste weken hebben echter doen blijken, dat zijn verlangen naar eene betrekkelijke rust niet ongegrond was. Van harte hopen wij en gelukkig mogen wij ook vertrouwen, dat hij zich weldra weder in een goeden welstand moge verheugen en zijne zooeven bedoelde nuttige werkzaamheden ten behoeve van ouden, weduwen en weezen, waaraan hij zich voortaan meer uitsluitend wenscht te wijden, spoedig moge hervatten. Hier zal hij niet licht vergeten worden. Niet zonder recht wordt beweerd, dat een hoogleeraar, die zich de gehechtheid zijner leerlingen weet te verwerven, reeds dáárdoor alleen het bewijs levert, dat hij een goed professor is. Welnu, van Geer's leerlingen waren en bleven zeer aan hem gehecht. Zijn onderwijs — dus getuigt een zijner uitnemendste discipelen — muntte uit door volkomen helderheid. Wars van al wat noodeloos ingewikkeld was en van elke schijngeleerdheid, elk vraagstuk tot zijn eenvoudigsten vorm terugbrengend, wist hij zijne studenten steeds in hooge mate te boeien. Wie mocht meenen, dat wiskunde noodwendig „droog" moet zijn, werd, door één college van Van Geer bij te wonen, van die dwaling genezen.

Van Geer bleef, ook na hun vertrek van de academie, zijne leerlingen met belangstelling gadeslaan. Hij spoorde hen aan tot zelfstandig onderzoek, bleef steeds bereid hen daarbij met raad en daad bij te staan, en heeft zich ook dáárdoor de erkentelijkheid van zeer velen verzekerd.

Die allen zullen zich met ons vereenigen in den wensch, dat het hem gegeven moge worden nog lang nuttig werkzaam te blijven.

Als opvolger van Van Geer is bij koninklijk besluit van 11

Juli jl. aangewezen Dr. P. Zeeman Gzn., hoogleeraar aan de Polytechnische school. De groote waardeering, die zijn bij uitstek klaar onderwijs vond bij de Delftsche jongelui, en het leedwezen, dat zij over zijn vertrek gevoelen, zijn de beste waarborgen, dat hij den hem alhier opgedragen leerstoel waardiglijk zal bezetten.

De tweede, die den Senaat ontvalt — al heeft de Staatscourant het tot heden niet van zich kunnen verkrijgen ons die treurmare mede te deelen —, is Rosenstein. Gelukkig heeft deze geen enkele reden om heen te gaan. Zijn geest is nog altoos even frisch, zijn opgewektheid voor zijne taak nog even groot, als ze 20, 30 jaar geleden waren; en niet licht zal iemand, die hem in zijn arbeid gadeslaat, in hem den 70-jarigen, den door de wet voor de verdere vervulling van zijn ambt ongeschikt verklaarden man herkennen. Menschelijke wetten — het is reeds zoo vaak herhaald — zijn onvolmaakt. Rosenstein is het levende bewijs, dat hetgeen als wáárheid moet worden aangenomen op grond van wat wij, juristen, noemen: eene *presumtio juris et de jure*, desalniettemin volstrekt ònwaar kan zijn.

Ik zal en mag over de verdiensten van Rosenstein, die op dit oogenblik tot onzen kring behoort, niet uitweiden; ik ben er ook zeker van, daardoor te handelen in zijn geest. Zij werden trouwens, naar aanleiding van zijn gedwongen heengaan, door veel beter bevoegden dan ik, uiteengezet in woord en in geschrift. Buitengewone blijken van waardeering van die verdiensten ontving hij èn bij diezelfde gelegenheid èn ook vroeger, zoowel van zijne leerlingen, als van zijne oud-leerlingen, andere vakgenooten en vrienden; en talrijk en vereerend zijn de wetenschappelijke eeretitels die hem hier en in den vreemde werden toegekend, en de hooge onderscheidingen, die hem door Koning Willem III, door onze Koningin en door den Koning van Pruissen, ook in het nu verloopen jaar, werden geschonken.

Mij zij 't geoorloofd, thans tot hem slechts deze enkele woorden te richten:

Waarde en hooggeachte Rosenstein! Zeer noode is 't, dat wij van U, als ambtgenoot, afscheid nemen; maar wij verheugen ons hartgrondig over Uw besluit om deze stad toch niet te verlaten. Wij verzekeren U van onze blijvende vriendschap; wij bevelen ons in de Uwe aan; en wij hopen, dat Gij nog vele jaren zult mogen blijven wat gij thans zijt: een zegen voor de lijdende menschheid!

Gelijke bepaling als voor de Rijkshoogleeraren, geldt voor de hoogleeraren in de godgeleerdheid vanwege de Nederlandsch-Hervormde Kerk; ook voor hen is de 70-jarige leeftijd het sein tot vertrekken. Zoo komt het, dat wij Dr. Offerhaus van ons zagen heengaan.

Na eene reeks van jaren als predikant werkzaam te zijn geweest, kwam hij in 1882 tot ons als opvolger van Acquoy, om de jeugdige theologen voor het predikambt bij de Nederlandsch-Hervormde Kerk te bekwamen. De speciale aard van zijnen arbeid bracht mede, dat er tot eene bepaalde samenwerking van hem en ons geene aanleiding bestond. Dit neemt niet weg, dat er, zoolang hij hier verkeerde, eene ongestoorde vriendschappelijke verhouding tusschen hem en ons heeft geheerscht. Gaarne hadden wij hem bij ons behouden, en ook hij, wiens krachtig uiterlijk, flinke tred en onverminderd heldere geest bewijzen, dat men zijn 70sten verjaardag kan gevierd hebben, zonder daarom oud te zijn, zou zeker volgaarne met dezelfde toewijding zijn ambt hebben blijven vervullen. Dan, het mocht niet zijn. De kerkelijke wet is even onverbiddelijk als de Staatswet! Onze humane, vriendelijke ambtgenoot houde zich verzekerd, dat onze recht sympathieke gevoelens hem, bij zijn vertrek van hier, vergezelden.

Wij hopen diezelfde gevoelens ook te gaan koesteren voor zijn opvolger Dr. L. Knappert, die dezer dagen zijne inaugureele rede zal houden.

Nog een verlies heeft gedreigd! De lokstem kwam uit Berlijn. Met het oog èn op de kolonisatie in Shantung, èn vooral op de gewichtige gebeurtenissen van 1900, wil men daar aan de studiën van Oost-Azië een stoot geven. Duitschland zoekt reeds sedert jaren, voor zijn handel en industrie, in Oost-Azië zijne kracht. Het heeft zich daar een consulairen dienst geschapen van hooge beteekenis, die, naar veler oordeel, waarlijk voorbeeldig mag heeten. Het wil nu ook te Berlijn eene Oriëntalistische school inrichten, die daarmede gelijken tred houdt, ook om op die wijze leerkrachten te kweeken voor andere Universiteiten in het Rijk.

Ter medewerking aan de uitvoering van dat veelomvattende plan, trachtte Berlijn ons onzen de Groot te ontnemen. Dat hij zich over de zaak beraadde, kan ons niet verwonderen. Wij weten toch, dat Duitschland, wanneer het dergelijke wenschen koestert, voor geen offers terugdeinst. Ten slotte is de Groot's besluit gevallen ten bate van Leiden, ten bate van Nederland, mag ik wel zeggen. Op treffende wijze is hem gebleken, dat Nederland's Koningin Zelve zoowel als Hare Regeering ten volle beseffen, welke opofferingen hij zich daardoor getroostte, en dat zij zijn hierblijven hooglijk waardeeren. Dat wij in die waardeering bij de Regeering niet achterstaan, heeft hij ondervonden, en gaarne had ik hem, ware hij thans hier tegenwoordig geweest, daarvan in deze openbare bijeenkomst nogmaals, als woordvoerder van den Leidschen Senaat, de meest oprechte verzekering gegeven.

Deed de afgeloopen cursus ons alzoo 2 Rijks- en 2 kerkelijke hoogleeraren verliezen, in datzelfde tijdperk wonnen wij 4 Rijkshoogleeraren en 1 kerkelijken hoogleeraar.

Op 18 September 1901 aanvaardde Dr. F. A. H. Schreinemakers zijn ambt met eene rede, waarin hij ons een blik deed slaan in de Ontwikkeling der Scheikunde. Hij nam de plaats in van onzen oud-ambtgenoot van Bemmelen, dien wij gelukkig nog met onverzwakte werkkracht en onderzoekingslust in ons midden zien.

Als opvolgers van onzen ambtgenoot Tiele, die wegens 70-jarigen leeftijd als Rijkshoogleeraar had moeten aftreden, en van onze in den vorigen cursus overleden ambtgenooten van der Lith en ten Brink, traden op:

op 25 September 1901 Dr. W. Brede Kristensen, met eene rede over „het verband tusschen godsdienst en de zucht tot zelfbehoud",

op 2 October 1901 Mr. C. van Vollenhoven, met eene rede over „Exacte rechtswetenschap", en

op 15 Januari 1902 Dr. G. Kalff, met eene rede „over de wording van literaire kunstwerken".

Hoe welkom de drie eerstgenoemden ons zijn, daarvan werd reeds door mijn voorganger getuigd. Een even hartelijk welkom! roep ik toe aan Dr. Kalff, en gaarne geef ik hem de verzekering, dat ook zijne komst door ons als een aanwinst wordt beschouwd en dat zijn besluit om den door hem bekleeden Utrechtschen zetel voor een Leidschen te verwisselen, ons oprechtelijk heeft verheugd.

Eindelijk mag ik hier niet onvermeld laten de hoogst verblijdende uitbreiding van het personeel onzer Universiteit met een hoogleeranr voor de geschiedenis van Nederlandsch-Indië en de historie en methode der zending, voor welk ambt Mr. J. E. Heeres is aangewezen. Ik kom straks hierop terug.

Het hoogleeraarsambt bij het Remonstrantsch Seminarium, door het overlijden van Tiele opengevallen, werd op 7 Mei 1902 overgenomen door Dr. H. Y. Groenewegen. Zijne inaugureele rede handelde over „de metaphysica in de wijsbegeerte van den godsdienst".

De tot zekere hoogte halfslachtige positie van een kerkelijk hoogleeraar bij eene openbare Universiteit brengt hare eigenaardige bezwaren mede. Gerust mag ik verklaren, dat de Leidsche Senaat er steeds op uit is geweest door een vriendschappelijke verhouding die bezwaren zoo veel mogelijk te niet te doen. Gij, Dr. Groenewegen, kunt er op vertrouwen, dat wij ook tegenover U dezelfde gedragslijn zullen volgen.

Onderscheidene van onze ambtgenooten waren in den afgeloopen cursus meer of minder ernstig ongesteld. Voorzoover zij thans weer hersteld zijn, wenschen wij hun en ons zelven daarmede geluk; aan hen die nog aan het ziekbed gekluisterd of lijdende zijn, brengen wij onze beste wenschen voor hunne beterschap.

Het afgeloopen jaar was voor ons niet rijk aan blijde, feestelijke dagen.

De eerste daarvan was de 13de October, toen wij, door het zenden van een gelukwensch, deelnamen aan de viering van den 80sten verjaardag van den vorst der wetenschap Rudolph Virchow, dezer dagen, helaas! overleden.

Voorts deden wij aan de Yale University (Newhaven, Connecticut) en aan de Universiteiten te Manchester, Sydney en Oxford, naar aanleiding van door haar gevierde jubilea, adressen van hulde toekomen.

Op onzen eigen stichtingsdag waren wij, nog gansch onder den indruk van Tiele's overlijden, tot feestvieren niet gestemd. Alleen eene rectorale oratie deed aan den 8sten Februari zijn karakter als herinneringsdag behouden.

Op de herdenking van den dag, waarop hij vóór 40 jaren den doctoralen graad verwierf, was onze ambtgenoot Zaaijer zelf niet bedacht. Zijne leerlingen maakten echter dien dag onverwacht tot een feestdag voor hem; en toen die verrassing rucht-

baarheid had gekregen, hebben wij ons natuurlijk gehaast onze meest hartelijke gelukwenschen bij de hunne te voegen.

Ook onze collega van Geer beleefde kort vóór zijne ontslag-aanvrage een zeldzaam jubileum, en wel zijn 35-jarig professoraat, hetwelk echter, overeenkomstig zijn eigen verlangen, onopgemerkt voorbijging.

Slechts bij één feest is onze Universiteit officiëel vertegenwoordigd geweest. Wij hebben namelijk, toen onze ambtgenoot Kristensen zich op ons verzoek bereid had verklaard bij zijne landgenooten de tolk onzer gevoelens te zijn, gaarne gevolg gegeven aan de uitnoodiging van de Universitas Regia Fridericiana te Christiania tot het zenden van een vertegenwoordiger bij de gedenkfeesten ter eere van den grooten wiskunstenaar Nicolaus Henricus Abel op 5—7 September jl.

Wanneer ik nu nog heb vermeld:

a.) dat de oudste en aanzienlijkste hoogeschool van Amerika, de Harvard-University bij Boston (Mass.), een eeredoctoraat verleende aan onzen ambtgenoot Eerdmans; en

b.) dat het antwoord van den als student bij mij ingeschreven custos van het Anatomisch Kabinet H. Knoop op eene door den Senaat der Amsterdamsche Gemeentelijke Universiteit uitgeschreven prijsvraag waardig is gekeurd, om met den gouden eerepenning bekroond te worden, en dat deze hem heden wordt uitgereikt,

dan meen ik alles te hebben opgesomd, wat voor ons, als Universiteit, een reden tot blijdschap of tot deelneming aan de feestvreugde van anderen kon zijn.

Mijne voorgangers hebben, bij de overdracht van het Rectoraat, geregeld de door de Lectoren en Privaat-docenten bewezen diensten herdacht en melding gemaakt van de wisselingen in dat medeonderwijzend personeel.

Ofschoon ik voor de volledigheid mijner mededeelingen te

dezer zake allerminst kan instaan, volg ik toch gaarne hun voorbeeld, want in waardeering van dat personeel, onder hetwelk zoo vele uitnemende leerkrachten zich bevinden, doe ik voor niemand onder. Hoe zou dat trouwens ook anders kunnen, waar de nu aftredende Rector behoort tot de Juridische faculteit en dus thans vanzelf en allereerst met groote dankbaarheid denkt aan onzen Drucker, die in den afgeloopen cursus zijne zoo leerzame en tot studie opwekkende colleges over de Verbintenissen voortzette, en die, naar wij hartelijk hopen, nog jaren lang bereid zal blijven *zijne* verbintenis jegens ons te hernieuwen en met zijne uitnemende talenten den bloei onzer Universiteit te bevorderen?

Ik zeide U, dat ik voor de volledigheid mijner nu volgende vermeldingen geen waarborg kan geven.

Dat de lectoren en privaat-docenten, hetzij hunne lessen strekken ter aanvulling van het onderwijs van een hoogleeraar, hetzij zij zelfstandig optreden als docenten in uitsluitend door hen vertegenwoordigde vakken, tot het officiëele onderwijspersoneel behooren, valt weliswaar, met de wet in de hand, niet te betwijfelen. Maar, hoe vreemd 't U ook moge klinken, een waarheid is het, dat de Rector van hun komen of gaan officiëel volstrekt onkundig wordt gelaten, zoodat, wanneer de nieuwbenoemde geen intreërede uitspreekt of, wat óók voorkomt, niet de beleefdheid heeft tot die plechtigheid ook den Rector uit te noodigen, deze zelfs 's mans bestaan somtijds niet bevroedt!

Volgens mijne krantenuitknipsels, blijkens vergelijking van de nieuwe Series met de vorige, en op grond van verdere informatiën kom ik tot het besluit, dat het aantal lectoren en privaat-docenten, ten vorigen jare 19 bedragende, thans geklommen is tot 21.

Ten aanzien van de faculteiten van Rechtsgeleerdheid en van Geneeskunde valt geene wijziging te boekstaven. Onze vrees, dat de eervolle benoeming van den privaat-docent

Dr. Dekhuyzen tot Leeraar aan de Rijksveeartsenijschool te Utrecht hem zou nopen den band met onze Universiteit te verbreken, is gelukkig niet bewaarheid. Hij zal, althans voorloopig, zijne lessen over de dierlijke cel hier ter stede blijven voortzetten.

Naast de lectoren en privaat-docenten voor de Soendaneesche, Maleische, Perzische, Turksche, Oud-Fransche, nieuw-Grieksche en Duitsche talen en voor de Aardrijkskunde, won de faculteit van Letteren en Wijsbegeerte vooreerst twee nieuwe privaat-docenten in de heeren Dr. J. Marquart voor de Armeensche en Syrische talen en Dr. H. H. Juynboll voor het Kawi en de vergelijkende studie der talen van den Indischen Archipel.

De heer Klinkert, sedert een 12-tal jaren tijdelijk lector, werd met ingang van 1 Januari jl. definitief tot lector voor de Maleische taal- en letterkunde benoemd.

Voorts werd in den loop van den zomer Dr. P. A. A. Boeser, conservator bij het Museum van Oudheden, tot wederopzegging toegelaten als privaat-docent om onderwijs te geven in de Aegyptische taal en letteren. Is versterking van leerkrachten over het algemeen toe te juichen, zoo is deze laatste in het bizonder van belang als één der pogingen om onze kostbare Musea meer en meer in rechtstreeksch verband met de Universiteit te brengen. Het onderwijs toch van den heer Boeser in de oud-Aegyptische taal zal kunnen bevorderen, dat het Museum van Oudheden als veld van zelfstandige studie voor den Aegyptoloog meer dan vroeger wordt ontsloten, en dat derhalve de daar aanwezige buitengewone verzameling van Aegyptische objecten, die door slechts zeer enkele buitenlandsche verzamelingen overtroffen of zelfs maar geëvenaard wordt, allicht ook voor de studie van grooter beteekenis zal worden.

De bij de faculteit der Wis- en Natuurkunde toegelaten privaat-docenten voor wiskunde en voor scheikunde, de heeren Dr. P. Molenbroek en Dr. E. A. Klobbie, zagen op hun verzoek hunne toelating intrekken. Daarentegen werd aan Dr. W. P.

Jorissen, privaat-docent in de Technische Scheikunde, toegestaan onderwijs te geven in de Physische Scheikunde. De andere lectoren en privaat-docenten voor Natuur-, Sterren- en Scheikunde bleven in hun werkkring.

Ten aanzien van het personeel der Assistenten zijn de volgende veranderingen te mijner kennisse geraakt:

Bij de Anatomie is de heer A. L. Erkelens gekomen in de plaats van den heer Murk Jansen, die den heer W. A. Kuenen bij de Geneeskunde (afdeeling vrouwen) heeft vervangen. — Bij de Pathologische Anatomie werd het door den heer K. S. de Graag waargenomen assistentschap opgedragen aan den heer J. H. Zaaijer, toen de heer de Graag een nieuw ingesteld uitwonend-assistentschap bij de Geneeskunde (afdeeling vrouwen) verwierf. — De verloskundige assistenten Dr. H. B. Semmelink, Dr. M. M. de Monchy en D. B. Boks zagen hunne plaatsen innemen door de heeren R. Scholten, L. Polak Daniëls en A. Rypperda Wierdsma, welke laatste, na enkele maanden eervol ontslagen, vervangen werd door den heer C. Goedhart. — Bij de Psychiatrie werd een nieuw ingesteld assistentschap opgedragen aan den heer P. H. Rosenstein. — Ter vervanging van den heer H. K. de Haas werd de heer S. Vriesendorp benoemd tot assistent voor de physiologie.

Als assistenten bij het onderwijs in het Natuurkundig Laboratorium traden op de heeren Dr. W. Heuse (ter vervanging van den heer W. H. Keesom) en Dr. H. Happel, en als assistent voor de Scheikunde de heer D. Mol. Daarentegen werd aan Dr. P. J. Montagne op zijn verzoek eervol ontslag verleend als assistent voor het laatstgenoemde vak.

Zietdaar, geachte hoorders, al wat ik op dit gebied ben te weten gekomen. Zijn mijne opgaven niet volledig, gelooft me, aan mijn goeden wil om ze volledig te doen zijn, heeft het niet gehaperd.

Ten aanzien van de studenten behelzen mijne aanteekeningen weinig anders, dan wat cijfers. Men zegt wel eens: „Hoe minder de Rector officiëel merkt van de studenten, des te beter; want dat is het bewijs, dat de zaken goed, geregeld en naar aller wensch gaan." Welnu, dan geeft de afgeloopen cursus alle reden tot tevredenheid. Ik stel er prijs op te constateeren, dat zelfs in of over den „groentijd" — eene periode van angst somtijds voor den Rector evenzeer als voor de novitii van het Studentencorps — geen enkel beklag tot mij is gekomen; en ik hoop en vertrouw, dat de Leidsche studenten ook in het nu komende jaar de *goede* traditiën zullen eeren en, ook door zelven terstond tegen eventueele verkeerdheden op te komen, krachtig zullen medewerken tot de handhaving van den goeden naam van onze Universiteit.

Mijne eenige officiëele of juister: officieuze aanrakingen met studenten hebben hierin bestaan, dat ik op 3 October in de Societeit Minerva een „Concert" bijwoonde, en dat ik het Bestuur van Sempre Crescendo bij gelegenheid van het 70-jarig feest van dat muziekgezelschap heb gecomplimenteerd.

Één anderen keer dacht ik, dat ik in eene minder aangename aangelegenheid zou moeten optreden. Van hoogerhand werd namelijk mijne tusschenkomst ingeroepen, om een jurist, die een door hem uit de Koninklijke Bibliotheek geleend boekwerk niet terugbezorgd had en van wien het Bestuur dier Bibliotheek de gevorderde schadeloosstelling niet had kunnen verkrijgen, tot zijn plicht te brengen. Die jurist wees echter mijne tusschenkomst af. Hij beriep er zich namelijk op, dat mijne machtssfeer zich niet tot hem uitstrekte, want.... hij had zich dit jaar niet doen inschrijven!

Die inschrijvingskwestie is voor den Rector een ware plaag. Klachten daarover hebt Gij telken jare van mijne ambtsvoorgangers aangehoord, en ik heb in dit opzicht dezelfde ondervinding opgedaan als zij. Niettegenstaande alle aangewende moeite en ondanks de volhardende pogingen onzer beide pedellen,

aan wier trouwen bijstand en nauwgezetheid ook deze Rector gaarne hulde brengt, is het ons niet gelukt en is zelfs, volgens de bestaande wettelijke regeling, de Rector niet bij machte, de inschrijvingen aan de werkelijkheid te doen beantwoorden. En het verschil is waarlijk niet gering. Immers, mogen ook al in de lijsten van studenten, die in de studentenalmanakken worden opgenomen, enkele foutjes zijn ingeslopen, met die lijsten in de hand kan toch met zekerheid worden aangetoond, dat het aantal „studenten", in den werkelijken zin van het woord, ongeveer 150 meer bedraagt, dan het aantal als zoodanig ingeschrevenen.

In één verblijdend opzicht stemmen de beide statistieken, de zeer onvolledige officiëele en die van den Almanak, overeen: beide wijzen zij op een toenemend aantal studenten aan onze Universiteit. De totalen der 3 laatste jaren toch bedragen:

Volgens het Inschrijvingsregister . . .	791,	822 en	870;
„ de Almanakken	954,	1014 „	1027.

Van de 870 door mij ingeschreven studenten behooren tot de faculteit der

Geneeskunde	295
Rechtsgeleerdheid	277
Letteren en wijsbegeerte	96
Wis- en natuurkunde	120
en Godgeleerdheid	82
te zamen	870

Het aantal der door mij voor de eerste maal ingeschrevenen bedraagt 201.

Daarvan behooren tot de faculteit der

Geneeskunde	46
Rechtsgeleerdheid	71
Letteren en wijsbegeerte	43
Wis- en natuurkunde	26
en Godgeleerdheid	15
te zamen	201

Onder de voor het eerst ingeschrevenen zijn 35 dames. Voegt Gij daarbij de ingeschreven 37 dames van oudere jaren, dan ziet Gij, dat onze Universiteit officiëel 72 vrouwelijke studenten telt. Haar werkelijk aantal is echter beslist hooger.

Voor verliezen is de kring der studenten ook dit jaar niet gespaard. Op den 25sten Augustus was eene hartkwaal de oorzaak van den dood van den heer A. Zellekens; eene week te voren had hij zich, vol moed, opgegeven om het 2e Natuurkundig examen af te leggen. En op 8 September jl. overleed op 22-jarigen leeftijd de heer A. L. Beker, student in de Faculteit der Wis- en Natuurkunde. Wij deelen in den rouw hunner betrekkingen.

Het aantal promoties bedroeg 72, waarvan in de Geneeskunde 9, en onder deze 3 met lof en 1 honoris causa.

Dit eeredoctoraat werd toegekend aan onzen Amsterdamschen ambtgenoot Louis Bolk. Zijne bizondere verdiensten op het gebied der segmentaal anatomie, zijne studiën van afwijkingen op de grens tusschen het achterhoofdsbeen en de wervelkolom, zijne verklaring van sympodie en zijne opheldering der rechtshandigheid zijn de titels, die hem, naar het éénstemmig gevoelen van deskundigen, op deze onderscheiding alle aanspraak gaven.

Voorts promoveerden in de Nederlandsche en in de Klassieke Letteren respectievelijk 3 en 2 studenten, één van de laatste met lof, — in de Scheikunde, Wis- en Natuurkunde en Wis- en Sterrenkunde respectievelijk 1, 1 en 2 studenten, — in de Godgeleerdheid 2, waarvan één met lof, — en eindelijk in de Staatswetenschap 1 en in de Rechtswetenschap 51 studenten.

Tot ons leedwezen zijn er onder deze laatsten slechts 2, die ons een proefschrift hebben voorgelegd. De jonge jurist, die zijn doctoraal examen achter den rug heeft, haast zich in den regel den doctoralen graad langs den kortsten weg te verwerven.

Als excuus wordt, wanneer wij tot het schrijven eener dissertatie aansporen, meermalen aangevoerd, dat bij benoemingen meer op ancienneteit dan op talenten en antecedenten pleegt gelet te worden.

Ik wenschte wel, dat ik de onjuistheid van dat excuus kon bewijzen.

Het nieuwe akademiejaar zal te Leiden eene categorie van studenten zien binnenkomen, die sinds 1891 niet meer in deze stad en nog nooit aan deze hoogeschool werden aangetroffen: de aanstaande ambtenaren voor den Indischen burgerlijken dienst. Wel is waar is eene definitieve regeling van de ambtenaarsopleiding, als door de vorige Regeering aan de orde werd gesteld, nog niet tot stand gekomen, en is evenmin in de getroffen noodregeling een voorschrift opgenomen, dat de opleiding aan deze hoogeschool verplicht stelt of ook maar aanbeveelt; doch in overleg met de Regeering (die door de reeds vermelde benoeming van Mr. Heeres de gelegenheid daartoe heeft volledig gemaakt) zal met den ingang van het nieuwe leerjaar een aanéénsluitend geheel van colleges gegeven worden, berekend op een tweejarige opleiding, die zich van de meeste overige akademische leergangen slechts hierin onderscheidt, dat niet een akademisch examen haar besluit zal zijn, maar het eenigszins gewijzigd Grootambtenaarsexamen voor eene commissie ad hoc.

Ik aarzel niet, van deze plaats te zeggen, dat onze Universiteit het zich tot een voorrecht rekent de vele banden, die haar reeds aan Indië binden, vermeerderd te zien met dezen nieuwen, en dat zij hartelijk hoopt, dat hare medewerking ten goede kome aan de voor ons Indisch bestuur zoo hoogst gewichtige aangelegenheid, die hiermede in hare handen is gelegd.

De omstandigheid, dat de pas overleden Minister van Koloniën de nieuwe regeling mede tot stand had gebracht, verhoogt onze deelneming in het verlies, dat de Regeering door zijn afsterven heeft geleden.

4

Het Verslag der Lotgevallen van de Universiteit wordt niet geacht volledig te zijn, tenzij de verslaggever ook eenige mededeelingen doet omtrent den staat der akademische gebouwen, inrichtingen, hulpmiddelen en wat dies meer zij. Voor den Rector en vooral voor een', die tot de Juridische faculteit behoort, eene lastige opgaaf.

Om tweeërlei reden.

Vooreerst omdat de Rector bijna nooit in iets wordt gekend, wat die zaken betreft.

In de tweede plaats, omdat de hoogleeraren der Juridische faculteit, behoudens het gebruik dat ook zij van de collegezalen en van de bibliotheek maken, nooit met die aangelegenheden van materiëelen aard in aanraking komen.

Uit eigen wetenschap kan ik, wat dit onderdeel der Lotgevallen betreft, U weinig meer verhalen dan dit: dat wij gehoopt hadden in den jongsten cursus een boekenkastje met enkele wettenverzamelingen en dergelijke boekwerken, die wij op de juridische doctorale colleges telkens van noode hebben, in onze collegekamer te zien aanbrengen; maar dat wij zelfs niet bespeurd hebben, of onze daartoe strekkende aanvrage ooit onder de oogen van den Minister van Binnenlandsche Zaken is gekomen. Nagenoeg alle mijne verdere mededeelingen te dezer zake zijn „testimonia de auditu", juridische zonden derhalve, waarvoor alleen een beroep op mijne rectorale plichten mij vergeving kan doen vinden.

Het ligt voor de hand, dat onze aandacht allereerst bepaald wordt bij het gebouw, waarin wij ons op dit oogenblik bevinden, ons oud, eerwaardig akademiegebouw.

Aan het inwendige er van is, behoudens de aanbrenging eener tochtdeur, die zich, op moderne wijze, voor komenden en voor gaanden opent, niets veranderd. Het plan tot uitbreiding, waarvan mijn voorganger gewaagde en waarover wij allen ons zoo

hartelijk hadden verheugd, blijkt wederom te behooren tot de rubriek der doode musschen.

En wat het uitwendige betreft, zie, bij den aanhef mijner rede heb ik U verteld van een Rector, die bevreesd was, door de bespreking van zeker onderwerp zichzelven overloop van gal op den hals te halen — vergeeft mij deze beeldspraak — en zijnen hoorders wrevel te berokkenen. Op tweeërlei gronden die ik wel niet nader behoef aan te duiden, bestaat er voor mij dezelfde reden om mij, ten aanzien van het uitwendige van dit gebouw, te bepalen tot de enkele vermelding van het navolgende feit:

Op 4 November 1901 had de onthulling plaats van een in den buitenmuur van dit gebouw ingemetselden gedenksteen, gewijd aan de nagedachtenis van den eminenten staatsman en rechtsgeleerde, den held Mr. Herman Coster.

Onze portrettenverzameling in de Senaatskamer is verrijkt met de beeltenissen van onze overleden ambtgenooten ten Brink, van Iterson, en diens voorganger Polano. Ook van Van der Lith is ons door zijne weduwe het portret toegezegd. Met groote dankbaarheid hebben wij die geschenken en die toezegging aanvaard.

Ik hoop, dat het mijnen opvolger gegeven moge worden, aan eene dergelijke mededeeling de verzekering te verbinden, dat de staat van onderhoud dier portrettencollectie niet te wenschen overlaat. *Ik* mag die verklaring niet afleggen. Een onlangs op mijn verzoek ingesteld onderzoek van een deskundige heeft namelijk aan het licht gebracht, dat zeer talrijke stukken noodwendig restauratie behoeven. De daarmede gepaard gaande kosten zullen echter zeer hoog loopen, en onze Senaatskas is slecht voorzien, in den regel maar juist voldoende om onze gewone uitgaven te dekken. In onze zooeven gehouden vergadering is de vraag besproken, welke maatregelen

te dezer zake genomen kunnen worden. Moge die bespreking ten slotte leiden tot bereiking van het doel: het behoud dier éénige, merkwaardige portrettengalerij!

Na onze eigenlijk gezegde woning denken we 't eerst aan de Bibliotheek. Blijkens de niet weersproken dagbladberichten heeft haar, en daardoor ook ons, een groot gevaar boven het hoofd gehangen. Aan een onzer zuster-akademies wenschte men voor de vervulling van een opengevallen professoraat onzen Bibliothecaris Dr. S. G. de Vries aan te bevelen. Dergelijke dagbladberichten zijn, mijns inziens, altoos onder de onbescheidenheden te rangschikken; doch *deze* onbescheidenheid is mij aangenaam, omdat zij mij de gelegenheid opent, van deze plaats en — ik ben er zeker van — met instemming van onzen ganschen Senaat, te verklaren, dat wij het heengaan van Dr. de Vries ten zeerste zouden hebben betreurd, en dat wij ons over zijn besluit, om weerstand te bieden aan de uitlokkende noodiging, en zijne groote talenten en uitnemende zorgen aan de de Leidsche Bibliotheek te blijven wijden, recht hartelijk verheugen.

Bleef de Bibliotheek alzoo voor dat verlies gevrijwaard, zij verwierf ook belangrijke aanwinsten:

a.) In October ll. vond zij, door tusschenkomst van onzen ambtgenoot de Groot, gelegenheid in de voornaamste drukkerij van Tokio een afdruk te doen vervaardigen van de nog bewaard gebleven drukplanken der Japansch-Chineesche Tripitaka. Dit reuzenwerk bevat eene verzameling van hetgeen van den vroegsten tijd af door Buddhistische geleerden over de hoofdreligie van Centraal-Azië geschreven is. Het is eene belichaming van den ganschen hoofdgodsdienst van Centraal- en ook van Oost-Azië, haar wijsbegeerte en geschiedenis, alsmede van die van alle aanverwante godsdiensten en sekten.

Het bezit er van zal hier te lande een nieuw, onafzienbaar veld kunnen openen voor beoefening van Aziatische godsdienstwetenschap, ethnographie en geschiedenis, en gelegenheid schenken baanbrekend op dit gebied te werken. Tevens zal de studie der oudheden en geschiedenis van Java in hooge mate kunnen gebaat worden, aangezien het Buddhisme en wat er mede in verband staat, op Java's beschaving, godsdienst, denkbeelden en begrippen een nog nooit doorgronden invloed heeft geoefend.

Voor het drukken van een exemplaar der ruim 2000 deelen waaruit het werk bestaat, is ongeveer *f* 3600 noodig. Nadat de Directeuren van Teyler's Stichting te Haarlem hiervoor eene bijdrage van *f* 600 welwillend hadden toegezegd, heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken deze geheel eenige gelegenheid gaarne aangegrepen en heeft hij een extra-crediet van *f* 1600 aan de Bibliotheek verleend, terwijl hij tevens van zijn ambtgenoot van Koloniën de toezegging van een subsidie van *f* 800 wist te verkrijgen. Aldus is deze voor de Bibliotheek en voor de geleerden hoogst belangrijke zaak verzekerd. Eere aan de genoemde Stichting, eere aan onze Regeering voor hetgeen zij te dezen gedaan hebben!

Met ijver is men te Tokio reeds aan het afdrukken.

b.) Een tweede aanwinst kwam uit Haarlem. De Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen aldaar heeft namelijk bijna alle hare genootschapswerken en tijdschriften, voor zoover die te Leiden ontbraken en gewenscht werden, aan onze Bibliotheek in bruikleen afgestaan, te zamen ongeveer 250 periodica of ongeveer 3250 deelen. Bovendien is de geregelde toezending der vervolgdeelen toegezegd. Onder die periodica, meest alle van groote wetenschaplijke waarde, zijn er verscheidene, die telkens alhier gevraagd werden en op wier aankoop door verschillende hoogleeraren herhaaldelijk, doch, wegens gebrek aan geld, te vergeefs, werd aangedrongen. Het geheel vormt dus eene prachtige aanvulling in onze boekverzameling, waarvoor

men niet dankbaar genoeg kan zijn. Ik stel er prijs op, hier de woorden te herhalen, waarvan onze dankbetuiging aan de Maatschappij vergezeld ging: Het is eene ervaring die verkwikt, een genootschap zóó vrij te zien van het menschelijk verlangen om eigen bezit onder zich te houden, en bereid te vinden tot een afstand van dat bezit aan eene instelling, waar het mag verwacht worden het meest ten zegen te zullen zijn.

c.) Dankbaarheid, dat is ook het gevoel, waarmede wij bezield moeten zijn tegenover de weduwe van Tiele. Het is U allen bekend, op hoe onbekrompen wijze zij uitvoering heeft gegeven aan haar hartewensch, om Tiele's studeerkamer in stand te houden, nù en te eeuwigen dage, — hoe zij den zeldzamen en kostbaren boekenschat van den roemruchtigen geleerde heeft overgeplant in het bijgebouw onzer Bibliotheek, — hoe zij daar zijn schrijftafel, zijn schrijfgerij en tal van andere voorwerpen waarvan hij zich in zijn studeervertrek bediende of waarvan hij zich daar gaarne omgeven zag, heeft bijeengegaard, als even zooveel dierbare reliquiën. De kamer zelve blijft uitsluitend „Tiele's kamer", een diepgevoelde hulde aan zijne nagedachtenis; zijn boeken echter zullen, met toepassing van ons vrijgevig Bibliotheeksreglement, hetwelk ook voor Tiele's boeken geldt, èn in, èn buiten de Bibliotheek nut blijven stichten. Door de goedgunstige bepalingen, die mevrouw Tiele maakte, heeft zij bovendien gewaarborgd, dat die boekverzameling, thans geheel gecatalogiseerd en reeds 1800 titels bevattende, tot in lengte van dagen zal kunnen worden gehouden op de hoogte van de daarin vertegenwoordigde vakken.

Zoo verstond zij het, de wetenschap in hooge mate te bevorderen door eene poëtische daad van hooge piëteit.

Bij de bespreking van de akademische inrichtingen waarover ik iets heb mede te deelen, volg ik de daarvan op de Series voorkomende lijst. Na de Bibliotheken wordt daar het Museum

van Natuurlijke Historie vermeld. Wij moeten derhalve wel gelooven, dat ook dit gebouw tot de akademische behoort. Wij bespeuren daar echter nooit iets van. Het nieuwe Museum in het Van-der-Werffpark verrijst zelfs, zonder dat de Senaat, de faculteit of de hoogleeraar voor de zoölogie over het plan zijn gehoord.

Welwillend mij verstrekte inlichtingen stellen mij in staat U te kondschappen, dat zoowel gebrek aan wetenschappelijke werkkrachten, als het veel te gering subsidie om voorwerpen aan te schaffen, de oorzaken zijn, dat dit wereldberoemde Museum onmogelijk met de oorspronkelijk minder rijke zusterinrichtingen in het buitenland kan blijven concurreeren. Een periode van stilstand is aangebroken. Moge deze ongewenschte rust weldra plaats maken voor nieuwen bloei, wanneer het nieuwe Museum in gebruik genomen wordt. „Het thans nagenoeg afgewerkte gedeelte daarvan geeft — naar getuigd wordt — den indruk, dat het volkomen aan het voorgestelde doel zal beantwoorden, terwijl eenvoud in uitvoering bij hoogst praktische inrichting wordt betracht.''

Bij het Natuurkundig Laboratorium kwam een verbeterd ketelhuis met toebehooren tot stand. Den machinist werd nu eene vaste aanstelling gegeven.

Het nieuwe Organisch Chemisch Laboratorium is op 31 October des vorigen jaars openlijk in gebruik genomen. De hoogleeraar Franchimont heeft op dien dag in zijn nieuwe paleis eene rede uitgesproken, waarin hij het groote belang van die gebeurtenis uiteenzette. Het doet mij leed, dat hij van de ernstige ongesteldheid, die hem getroffen heeft, nog niet voldoende hersteld is, om heden hier tegenwoordig te zijn, zoodat wij er ons thans meê tevreden moeten stellen hem van uit de verte geluk te wenschen èn met zijn aanvankelijk herstel, èn met het

zoo even gememoreerde, voor hem zoo heuglijke feit, èn tevens met zijn 25-jarig gewoon Professoraat, dat juist op heden valt. Moge hij nog lang zijn nuttigen arbeid aan onze Universiteit voortzetten!

Het nieuwe gebouw bracht, vergeleken bij den vorigen toestand, eene groote verbetering; er is meer ruimte en de verschillende onderzoekers loopen elkaar dus niet meer — gelijk vroeger — in den weg. De ventilatie in het eigenlijke Laboratorium is, bij oordeelkundig gebruik, voldoende om te maken, dat geen schadelijke dampen in het lokaal komen. De verdeeling der vertrekken voorkomt vaak tijdverlies. Het mobilair is eenvoudig maar doelmatig. Nog steeds is de inrichting echter niet geheel voltooid, en vele hulpmiddelen, tot welker gebruik de gelegenheid wèl bestaat, ontbreken nog.

De gang der zaken in het Pharmaceutisch Laboratorium, als zuiver academische inrichting, geeft tot bizondere mededeelingen geen aanleiding. De veelvuldige werkzaamheden van den Directeur van het Laboratorium, prof. Wijsman, ter bevordering van verschillende groote maatschappelijke belangen, worden, blijkens de hem dezer dagen te beurt gevallen Koninklijke onderscheiding, door de Regeering hoog gewaardeerd. De onder zijn beheer staande inrichting zelve zou echter door mij niet afzonderlijk genoemd behoeven te worden, ware het niet, dat, door eene gelukkige combinatie van gemeentebelangen met onderwijsbelangen, de gemeentelijke keuringsdienst van levensmiddelen aan het Laboratorium verbonden is. Die keuringsdienst nu is sedert 1 Januari jl. in werking getreden en de voorloopige benoeming van den gemeentescheikundige Dr. J. D. Filippo, tevens assistent aan het Laboratorium en als zoodanig deel nemende in de opleiding van de pharmaceuten, werd veranderd in eene vaste aanstelling als directeur van den keuringsdienst.

Dat onze Gemeente en onze Universiteit beide voor de rege-

ling van deze aangelegenheid onzen hooggeschatten Burgemeester en Curator Was, warmen dank verschuldigd zijn, werd reeds bij eene vroegere overdracht van het Rectoraat vermeld. Niet onwaarschijnlijk is het, dat, met de onmisbare, nooit verflauwende en zaakkundige medewerking van prof. Wijsman, die nuttige instelling onder den invloed van de nieuwe Gezondheidswet binnen een niet al te lang tijdsverloop geroepen zal worden, haren werkkring in het belang der burgerij nog in verschillende richting uit te breiden.

Ik kom thans tot het Museum van Oudheden. Van de zware en onrustbarende ziekte van den hooggeachten Directeur Dr. W. Pleyte en van diens aanvankelijke beterschap werd reeds door mijn voorganger gewag gemaakt. Dat die beterschap blijvend is geweest, is ons een reden tot blijdschap, eene blijdschap die niet weinig zal toenemen, wanneer een volkomen herstel hem weder tot de volledige waarneming zijner belangrijke werkzaamheden in staat zal stellen.

Van het Museum wordt door de hoogleeraren Holwerda en Kristensen gebruik gemaakt bij hunne colleges over Oude Geschiedenis en Archaeölogie en over de Geschiedenis van den godsdienst. De daartoe noodige objecten uit de verzameling worden met groote welwillendheid daarvoor beschikbaar gesteld.

Over den toestand der gipsafgietsels, tot dit Museum behoorende, wordt geklaagd. Deze verzameling bevindt zich sedert jaren 1° in het gebouw van het Kantongerecht, waar men ze bezwaarlijk zien kan; 2° in het gebouw naast het Akademiegebouw, waar vele afgietsels, waarschijnlijk door vocht, ten onder zijn gegaan; en sedert eenigen tijd, in de 3de plaats, in een lokaal van het Museum van Natuurlijke Historie, waar ze moeilijk bereikbaar en niet behoorlijk te ordenen zijn. Wenschelijk is het, dat de directeur van het Museum en de hoogleeraar, die de afgietsels voor zijn onderwijs behoeft, weldra in

staat worden gesteld tot het aanbrengen van de zoo noodige verbetering.

Had ik mij niet voorgenomen de gebouwen en inrichtingen, voor zooveel noodig, te bespreken in de volgorde, waarin zij op de straks vermelde lijst voorkomen, dan zou ons Ethnographisch Museum zeker veel eerder aan de beurt gekomen zijn.

Reeds meermalen hebben er geruchten geloopen, dat wij dit Museum zouden verliezen, en Gij zult U herinneren, dat ook mijn voorganger U sprak van berichten, volgens welke die kostbare en hier zoo noodige verzameling, voor welker behoud onze Senaat zoo dapper gestreden heeft, naar Amsterdam zou worden overgebracht.

Ik acht het oirbaar thans bij die booze geruchten en berichten niet opnieuw stil te staan; ik acht het niet voegzaam, maar ook niet noodig thans van deze plaats nòg eens te betoogen, welk uitnemend belang onze Universiteit bij dat Museum heeft. De aangelegenheid toch is eene nieuwe phaze ingetreden: Bij Koninklijk Besluit van 29 Mei jl. is eene Staats-Commissie van Advies betreffende het Ethnographisch Museum ingesteld, onder voorzitterschap van onzen ambtgenoot de Groot. Wij houden ons overtuigd, dat die Commissie de onderwijsbelangen naar waarde zal weten te schatten; — wij hebben de vaste hoop, dat zij de Regeering zal weten te overtuigen van de noodzakelijkheid om Leiden in het bezit van zijn Ethnographisch Museum te laten; — en wij vertrouwen dus, dat weldra aan den onverkwikkelijken strijd over het bezit dier inrichting voorgoed het door ons gewenschte einde zal komen.

Het Boerhaave-Laboratium ontving een zeer welkom geschenk. Op 5 October 1901 werd namelijk aan den Directeur dier inrichting door eene Commissie van oud-assistenten het portret van onzen diepbetreurden ambtgenoot Dr. D. E. Siegenbeek van Heukelom aangeboden.

Ten slotte het Ziekenhuis. Dienaangaande valt te vermelden: dat in Juli werd begonnen met den bouw tot uitbreiding van de obstetrisch-gynaecologische kliniek; — dat, gelijk reeds straks bleek, het aantal assistenten werd uitgebreid met één uitwonend assistent voor de afdeeling „Geneeskunde, Vrouwen"; — dat in de behoefte aan meer deskundige hulp op de chirurgische afdeeling ten deele werd voorzien door de aanstelling van één volontair uitwonend assistent; — en dat de Directeur en de Directrice, de heer en mevrouw Moquette, aan wie op hun verzoek eervol ontslag uit hunne betrekkingen is verleend, met ingang van heden zijn vervangen door eene Directrice en eene Adjunct-Directrice, de dames van Tricht en Cheriex.

Het wordt betreurd, dat door Curatoren aan de klinische hoogleeraren een schrijven moest worden gericht, waarbij een maximum van het aantal verpleegdagen, waarover elk der klinische hoogleeraren in het loopend jaar zal mogen beschikken, werd vastgesteld. Dat maximum toch is kleiner, dan de in het ziekenhuis beschikbare bedden toelaten. Daardoor wordt dus het getal der zieken, die voor het onderwijs noodig zijn, op bedenkelijke wijze beperkt. In het belang van het praktisch geneeskundig onderwijs wordt ernstig gewenscht, dat spoedig maatregelen worden getroffen, waardoor het aantal zieken, in stede van beperkt, belangrijk zal kunnen worden vermeerderd.

Ofschoon het niet behoort tot de Akademische inrichtingen, meen ik toch niet onvermeld te mogen laten, dat het Sanatorium Rhyngeest zijne voltooiing nadert. Wanneer ook deze inrichting gereed zal zijn, zal zij, met Endegeest te zamen, voor den hoogleeraar in de psychiatrie en aanverwante vakken een onschatbaar en voortreffelijk middel zijn, om zijn onderwijs meer en meer vruchtdragend te maken.

Hiermede is aan mijne mededeelingen, dus ook aan mijn

Rectoraat — en ik vrees, ook aan Uw geduld — een einde gekomen, en ik kan dus thans overgaan tot de plechtigheid, waarvoor deze openbare bijeenkomst eigenlijk bestemd is: de overdracht van het Rectoraat aan U, mijn waarden vriend en hooggeschatten ambtgenoot Van der Vlugt, aan U, man van het woord zoowel als man van de daad! Moogt Gij, met Uw sierlijke taal, op vele dagen van blijheid de gevoelens van den Senaat vertolken! Mogen ook Uwe daden strekken tot heil onzer Universiteit!

Aanvaard dan thans Uw ambt! Volgaarne scharen wij ons onder Uwe leiding; in U begroeten wij van dit oogenblik af onzen volwaardigen vertegenwoordiger.

Rector Magnifice! Heil zij U!

BIJLAGEN.

OVER WAARDEERING EN HERVORMING

VAN HET

STRAFRECHT.

REDE,

uitgesproken op den 327sten verjaardag der Universiteit te Leiden, 8 Februari 1902, door den Rector Magnificus Mr. H. van der Hoeven.

MIJNE HEEREN CURATOREN, PROFESSOREN, LECTOREN, DOCTOREN EN STUDENTEN, EN VOORTS GIJ ALLEN, DIE DOOR UWE TEGENWOORDIGHEID BLIJK GEEFT VAN UWE BELANGSTELLING IN ONZE UNIVERSITEIT,

ZEER GEWENSCHTE HOORDERESSEN EN HOORDERS!

Wanneer de dood een veelgeliefden zoon uit een gelukkig gezin heeft weggenomen, zal op den eerstvolgenden geboortedag der moeder het gesprek aldaar zeker spoedig gewijd worden aan den dierbaren afgestorvene en aan de zonnige dagen die men met hem beleefde.

Zoo verwijlen op dezen 327sten gedenkdag van de stichting onzer Alma Mater ook onze gedachten in de eerste plaats bij het zware verlies, hetwelk ons kort geleden getroffen heeft.

Gedurende bijna het vierde deel eener eeuw heeft CORNELIS PETRUS TIELE ons toebehoord. Bij den aanvang van den loopen-

den cursus dwong een wettelijk voorschrift hem afstand te doen van zijn ambt; toch bleven wij hem als een der onzen beschouwen. Heden voor vier weken werd hij ons plotseling ontrukt. Dat hij aan deze onze oude en roemruchte Hoogeschool verbonden werd, noemde hijzelf het grootste voorrecht van zijn openbaar leven. Het was op den allerláátsten dag zijner akademische werkzaamheid, dat hij die gedachte uitsprak; maar voorzeker heeft het besef van dat voorrecht hem gedurende den gànschen loop van die werkzaamheid geleid en bezield. Daarvan getuigt zijnerzijds krachtig zijn arbeid op het gebied der vergelijkende godsdienstwetenschap en · der geschiedenis van den godsdienst; daarvan getuigt anderzijds niet minder duidelijk de hooge waardeering, die door zijn vakgenooten en leerlingen, èn in woorden èn in daden, zoowel bij zijn leven als na zijn verscheiden, zoo menigwerf en zoo treffend, voor hem en voor zijn werk aan den dag werd gelegd. Veel heeft onze Universiteit aan hem te danken. Wat hij te harer eere of in haren dienst kòn doen, hij deed het met volle toewijding, ook waar treurige gebeurtenissen hem meer dan éénmaal andere dan wetenschaplijke werkzaamheden op de schouders legden. Wie der toenmaals aanwezigen herinnert zich niet de keurige rede, waarin hij, geen half jaar geleden, onzen kring, die hem zoo noode ging missen, vaarwel zegde, nog zoo vol levenslust en dankbaar door de gedachte, dat hij toen nog was »ongebroken van kracht"? Wèl besefte hij toen, dat de avond voor hem neigde; gelukkig kon hij niet bevroeden, dat hij, in voor mij onvergetelijke woorden het Rectoraat aan mij overdragende, mij den plicht oplegde bij deze gelegenheid te gedenken, dat ook voor hem de nacht gekomen is. Zijne stem zal hier niet meer gehoord worden en zijne vriendschapshand zullen we niet meer drukken; maar zijn naam zal in de geschiedenis onzer Universiteit blijven voortleven.

Al heeft het droevige feit, dat heden in de eerste plaats voor

onzen geest opdoemt, elke gedachte aan eene feestviering gebannen, toch moet ook op dezen gedenkdag het eeuwenoude gebruik worden geëerbiedigd en mag de Rectorale Oratie niet achterwege blijven.

Niet weinigen van mijne voorgangers hebben, in feeststemming verkeerende en met een opgewekt gemoed, deze gelegenheid aangegrepen, om hun gehoor te wijzen op de verblijdende ontwikkeling der door hen beoefende wetenschap of op belangrijke ontdekkingen of vindingen van den jongsten tijd.

De spreker van dezen oogenblik heeft niet het geluk in zoodanige gemoedsstemming te verkeeren, noch een dergelijke mededeeling te kunnen doen. Het is waar, de studie van het strafrecht wekt in den modernen tijd vrij wat meer belangstelling dan vroeger; — de literatuur over dien tak der rechtswetenschap is in de laatste eeuw ontzaglijk toegenomen; — over stiefmoederlijke behandeling in wetgevende kringen heeft het strafrecht waarlijk niet te klagen. Maar met dat al zijn toch de resultaten nog niet bijster opwekkend. O zeker! het hooge belang van het strafrecht wordt algemeen erkend. Hoe kan het ook anders? Immers het strafrecht is het steunsel van alle andere onderdeelen van het Recht, het steunsel van onze gansche maatschappelijke inrichting. Of zou de eerbiediging van het eigendomsrecht, zou de eerlijke naleving van tal van handelstransactiën niet ontzettend veel te wenschen gaan overlaten, indien het strafrecht niet steeds daar stond als een waarschuwend beeld? Zijn niet dikwerf de echtheid en zuiverheid van bijgebrachte bewijsmiddelen alléén aan de preventieve werking van de strafwet te danken? Vindt men voor de rustige handhaving onzer staatsinstellingen niet een krachtigen waarborg in het Wetboek van Strafrecht? Wordt ook niet, zij 't dan ook op meer bescheiden schaal, de trouwe naleving van inzettingen van het Volkenrecht..... maar neen! van een Volken*recht* spreken we niet meer, zoolang de volkeren den triomf van het *on*recht in Zuid-

Afrika lijdelijk blijven aanzien! Afgezien dan van dat zoogenaamde Volkenrecht, mag men gerust verklaren en moeten wij, helaas! erkennen, dat Recht en Orde op deze wereld een zeer gevoeligen knak zouden krijgen, indien de machtige sanctie van het strafrecht kwam weg te vallen. Daarom hééft het strafrecht voor iedereen rechtstreeksch belang, en daarom toont ook iedereen in het strafrecht belang te stellen.

Men zou dus verwachten, dat, ten gevolge van al die studie, bemoeienis en belangstelling, de wetenschap langzamerhand den juisten weg wel gewezen en de wetgever dien weg wel gevolgd zou hebben, om tot eene bevredigende regeling van dat aangelegen onderwerp te geraken. Toch schijnt niets minder waar, dan dat. Over de onvoldoendheid, ja, over de gebrekkigheid van het strafrecht wordt hier en elders voortdurend geklaagd. Wèl sloven Regeeringen en Volksvertegenwoordigingen zich uit, om het menschdom met de meest volmaakte strafwetboeken te begiftigen; — wèl toonen ook onze wetgevers van verschillenden graad veel heil van véél strafrecht te verwachten en neemt hunne vruchtbaarheid in het uitdenken van nieuwe strafwetten en -verordeningen zelfs onrustbarende proportiën aan; — wèl doet de straffende arm der Gerechtigheid zijn slagen telkens in wijderen kring vallen en klom bijv. het aantal personen, door de kantongerechten te onzent veroordeeld, van ongeveer 65000 in 1887 tot over de 100000 in 1900; — wèl komen politie en magistratuur, in het volle besef van hare hooge roeping, hare verplichtingen tot handhaving en toepassing der wet zoo goed mogelijk na. Maar dit alles neemt niet weg, dat van ware ingenomenheid met het moderne strafrecht en zijn werking slechts uiterst zelden blijkt. De een keurt de beginselen af, waarop het is, althans heet te zijn opgebouwd; de ander beweert, dat aan die beginselen geen juiste toepassing of uitwerking is gegeven; een derde klaagt over te groote laksheid hetzij van de wettelijke voorschriften, hetzij van den rechter;

een vierde dringt integendeel aan op grootere zachtzinnigheid hetzij van de strafbepalingen zelve, hetzij van de met de toepassing daarvan belaste autoriteiten; een vijfde..., maar waartoe meer? »Ingenomenheid" of »tevredenheid" en: »strafwetgeving" of »strafrechtspleging" zijn woorden, die men zelden of nooit in één adem hoort gebruiken.

Wat mag daarvan de oorzaak zijn?

Tot de geringe populariteit van het strafrecht werken onderscheidene factoren mede. Ik noem slechts: de al te hooge verwachting die men koestert aangaande de preventieve en de repressieve werking van altoos onvolmaakte maatregelen, verordend en toegepast door altoos onvolmaakte menschen, terwijl men maar al te lang verzuimde de ware oorzaken der criminaliteit op te sporen en, zoo mogelijk, weg te nemen; — de slaafsche band, den rechter ten aanzien van de toepassing van het strafrecht aangelegd, zoodat hij niet (gelijk men voor het civiele recht meer en meer verdedigt) de wet kan aanpassen aan de behoeften der maatschappij, noch kan vragen wat werkelijk het algemeen belang vordert; — de daarmee in verband staande omstandigheid, dat menigeen gestraft wordt, die naar de volksovertuiging niet strafwaardig is, terwijl de daders van talrijke, ongetwijfeld strafwaardige feiten door de mazen van het crimineele net heensluipen; — voorts het overdreven formalisme en de dááraan, maar ook aan andere oorzaken, te wijten lange duur van het strafproces, ten gevolge waarvan de einduitspraak veeltijds pas komt of de straf pas kan worden toegepast, als het delikt reeds, om zoo te zeggen, vergeten is. Een paar voorbeelden, door mij niet opgezocht als sterksprekende gevallen, maar genomen uit het eerste 't beste Weekblad van het Recht 1901, dat mij in handen kwam:

Een koopman heeft in *Januari* in verboden tijd te Amsterdam patrijzen doen vervoeren; het feit werd op heeterdaad geconstateerd; de procedure liep zonder eenig incident ten einde;

toch duurde het tot in de tweede helft van *November*, dus elf maanden, voordat de Hooge Raad uitmaakte, dat de beklaagde terecht veroordeeld was.

In *October* 1899 heeft eene vrouw eenig vuil zeepsopwater in een brandgang te Scherpenisse doen nederwerpen; eerst in *November van het volgende jaar* besliste de Hooge Raad de belangrijke vraag, of dit feit opleverde verontreiniging van een *straat*, dan wel van eene *openbare plaats*.

Kan men over den tragen gang der Justitie bij zulke kleinigheden desnoods nog grimlachen, ernstiger wordt de grief als de beklaagde in voorloopige verzekerde bewaring is genomen. Zoo heeft iemand, ter zake van een in *October* 1896 gepleegd feit, voor 2 Rechtbanken, voor 2 Hoven en 2 maal voor den Hoogen Raad terechtgestaan; de eindbeslissing van het hoogste rechterlijk college van *Juni* 1898, dus 1 jaar en 8 maanden later, luidde, dat het feit, waarvoor die man al dien tijd vervolgd werd, volstrekt niet strafbaar was. Intusschen had hij 286 dagen in preventieve hechtenis doorgebracht en vond hij bij zijne tehuiskomst zijne broodwinning verloopen. Schadeloosstelling wordt in zoodanig geval volgens ons Recht niet toegekend.

Kan om deze en tal van andere redenen, te veel om hier te noemen, het strafrecht niet bogen op algemeene sympathie, ook bij de juristen zelven vindt dat deel van het Recht in den regel slechts geringe waardeering.

Daartoe werkt, als ik wèl zie, een diepere oorzaak mede.

Van werkelijke waardeering eener maatschappelijke instelling kan alleen dàn sprake zijn, wanneer men aard, wezen en werking er van doorgrondt. Het strafrecht echter is nog steeds een Sphinx. Zoowel door zijn raadselachtige natuur, als door zijn problematieke resultaten mist het voor velen de noodige aantrekkingskracht voor zijne beoefening. Aan den opbouw van een stevig, duurzaam systeem in eenigen tak van praktische wetenschap — en dat is het strafrecht bij uitstek — kan niet

gedacht worden, zoolang een naar menschelijk weten positief vaststaand uitgangspunt ontbreekt. En op zoodanige vastheid van fundament kunnen wij, criminalisten, nog steeds niet wijzen; wij hebben geen enkel $2 \times 2 = 4$. De twee hoofdbegrippen waarmede wij altoos en bij uitsluiting hebben te werken, zijn: het Delikt en de Straf. Welnu, ofschoon mag worden aangenomen, dat, gelijktijdig met de eerste organisatie der menschenmaatschappij in familie- en in stamverband, ook het strafrecht is ontstaan, zij 't dan ook in gansch anderen vorm dan waarin het zich heden ten dage openbaart; — ofschoon de mensch ook van het strafrecht de grondslagen heeft nagevorscht, zoolang hij zich aangaande den aard en het wezen der menschenmaatschappij en der maatschappelijke instellingen en verschijnselen rekenschap tracht te geven; — ofschoon de grootste en de fijnste geesten zich tot de bestudeering van onze hoofdproblemen hebben gezet en nog dagelijks zetten, eerlijk moeten wij bekennen, dat wij niet weten te zeggen wat we, in algemeenen zin en afgezien van elke positieve wetgeving, door Delikt hebben te verstaan, — dat we niet weten te zeggen waarop ons recht om te straffen berust, — dat we niet weten te zeggen waarom we straffen. Zeker, ieder van ons heeft over die dingen gelezen en gepeinsd; aan menigeen hebben ze moeilijke tijden bezorgd; gaandeweg hebben we een indruk gekregen, die langzamerhand een geloof, misschien zelfs eene overtuiging is geworden. Maar eenigen waarborg, hoe zwak ook, dat *zijne* individueele opvatting de juiste is, dien heeft niemand.

Is het, reeds op dezen grond alleen, niet verklaarbaar, dat ook de jurist tegenover het strafrecht sceptisch gestemd is?

De gestaltenis van het strafrecht, de beginselen en leerstellingen der strafrechtswetenschap, en ook, op positief terrein, de inhoud der strafwetboeken zullen natuurlijk in hooge mate afhankelijk zijn van den grondslag, dien men meent daarbij te

moeten aannemen. Een strafrecht, gebaseerd op de theorie der gerechtigheid, op de leer dat het kwaad dat men gedaan heeft, noodwendig vergolden moet worden door een kwaad dat men lijdt, wordt gansch anders opgebouwd dan een strafrecht, hetwelk in de straf niets anders wil zien dan een middel om de rechtsorde te handhaven, de gestoorde rechtsorde te herstellen, ons te verdedigen of ons te beveiligen; en de wetgever, die van het begaan van misdaden wil afschrikken, zal in zijn wetboek gansch andere maatregelen neerschrijven dan hij, die den misdadiger wil verbeteren.

Zoolang de verschillende theorieën voortdurend aanhangers blijven vinden, zal geen enkele regeling van het strafrecht ooit op algemeene ingenomenheid kunnen rekenen. Ontevredenen zullen er altijd zijn. Nu eens zal deze, dan weer zal gene richting trachten haren wil door te drijven. Wankelbaarheid en wisselvalligheid staan steeds voor de deur; en naar gelang eene andere theorie de in de wet neergelegde, als tijdelijke heerscheres, op zijde weet te streven en de eerste zich weet in te dringen bij dat raadselachtige wezen, dat zich »den geest des tijds" of »de volksovertuiging" noemt, naar gelang dáárvan zal ook het verlangen naar eene strafrechtshervorming zich met meer of minder kracht en aandrang en met meer of minder succes uiten.

Is eenmaal de noodzakelijkheid van wijziging of ommekeer erkend, dan moet de nieuwe leer ook in haar volle consequentie worden aanvaard, al mocht soms het afscheid van de vorige zwaar vallen. Anderzijds zij men echter op zijn hoede zoodanige noodzakelijkheid niet *te* spoedig aan te nemen; de vordering tot ommekeer wordt wel eens op al te zwakke gronden gedaan.

Dat er tot het maken van deze twee eenvoudige en voor de hand liggende opmerkingen alle aanleiding bestaat, m. a. w. dat eene waarschuwing tegen *inconsequentie* en tegen *overijling* niet

overbodig is, daarvan mogen U overtuigen enkele grepen uit de strafrechtsgeschiedenis van ongeveer eene eeuw geleden en eene koele overweging van de leerstellingen, door de mannen van het warme Zuiden in onzen tijd verbreid.

De geschiedenis van het moderne strafrecht neemt een aanvang bij BECCARIA's verhandeling over de Misdaden en Straffen. Het werkje beleefde op het eind der 18de eeuw in vele talen vele uitgaven en de daarin verkondigde denkbeelden vonden weerklank in de geheele beschaafde wereld. Eerst nu besefte men met schrik, aan welke gruwelen het oog gewend was geraakt, en veilig kan worden verklaard, dat dat oogenschijnlijk weinig doorwrocht geschrift den stoot heeft gegeven tot eene zegenrijke algemeene omwenteling op strafrechtelijk gebied.

BECCARIA's redeneering komt in hoofdzaak hierop neer:

Aanvankelijk leefden de menschen naast elkander, geheel onafhankelijk, zonder eenigen onderlingen band. Niet ieder echter kon alleen in al zijne behoeften voorzien; hunne wegen kruisten zich op duizenderlei wijzen en de daaruit ontstaande onderlinge verhoudingen gaven aanleiding tot tallooze twisten en gewelddadigheden. Ten einde deze voor den vervolge te voorkomen, hebben de menschen zich bij elkaar aangesloten en gemeenschappen gevormd. Een ieder bracht in zijne gemeenschap een stukje van zijne vrijheid in, opdat hij verder rustig van de rest van zijn vrijheid zou kunnen genieten. De som van al die stukjes vrijheid vormt de souvereiniteit der natie, en deze wordt ter bewaring en beheer gesteld in handen van den souverein. Daarin nu ligt de grondslag van het recht om straf op te leggen; want straf is niets anders dan een gevoelig motief, om den individu te weerhouden van inbreuken op die gezamenlijke afgestane stukjes vrijheid.

Aangezien het stukje vrijheid, waarvan iedereen afstand heeft gedaan, natuurlijk zoo klein mogelijk is, dat wil zeggen: niet

grooter dan noodig was ter verzekering van zijne handhaving in de rest zijner vrijheid, moet de uitoefening van het recht om te straffen, beperkt blijven binnen de grenzen der rechtvaardigheid en der sociale nuttigheid. Elke straf die niet noodzakelijk is voor het behoud van de ingebrachte vrijheidsportiën, d. i. voor de algemeene veiligheid en orde, is onrecht. Doel van de straf is niet, een gevoelig wezen te kwellen, noch een gepleegd misdrijf weg te wisschen, maar: den schuldige te beletten de gemeenschap opnieuw te benadeelen, en anderen te weerhouden van het plegen van dergelijke feiten.

Op die gronden wordt de doodstraf bestreden (want het recht op zijn leven heeft zeker niemand in de gemeenschap ingebracht), worden barbaarsche straffen afgekeurd, wordt gepleit tegen de veelvuldigheid van terechtstellingen, wordt aangedrongen op zachtheid, zekerheid, persoonlijkheid van de straf; voorts wordt de staf gebroken over onbetrouwbare middelen om bewijs te verkrijgen, als de pijnbank, den aan de beschuldigden opgelegden eed, enz.

Zijn deze grondbeginselen van den baanbreker voor de humane richting in het strafrecht voorzeker aan menigeen uwer bekend, dit belet mij niet nog een oogenblik bij zijne verhandeling stil te staan. Immers ik verwacht geen tegenspraak als ik zeg, dat men tegenwoordig in den regel zich tevreden stelt met hetgeen in de een of andere handleiding over dat geschrift wordt medegedeeld, en dat slechts weinige modernen het nog in zijn geheel lezen. Toch is die lezing inderdaad aan te bevelen. Er is misschien geen tweede boek ter wereld, zoo duidelijk als dit ten bewijze strekkende van de duizendwerf verkondigde, doch in den tegenwoordigen tijd maar al te vaak vergeten waarheid, dat elk geschrift moet worden beoordeeld naar den tijd waarin, en naar de omstandigheden waaronder het vervaardigd is. Wordt men herhaaldelijk met bewondering vervuld voor de verlichte denkbeelden van den Italiaanschen markies, die be-

wondering klimt nog, als men ziet, welke begrippen destijds de heerschende waren en welke in ons oog alledaagsche en laag-bij-de-grondsche waarheden toen blijkbaar nog betoog behoefden. Houden wij dit in het oog, dan zal het ons niet verbazen, dat BECCARIA zich niet geheel wist te ontworstelen aan de wanbegrippen waarmede hij was opgegroeid, en dat we dus al dadelijk hem zelven op enkele inconsequentiën betrappen. Zoo wil hij bijv. dat een beschuldigde, die op de hem gestelde vragen niet antwoordt, zeer zwaar worde gestraft, en betoogt hij, dat iemand, op wien een ernstig vermoeden rust van eene gruwelijke misdaad te hebben gepleegd, waaraan zijne schuld evenwel rechtens *niet* bewezen kan worden, toch gestraft moet worden, en wel met verbanning; want — zegt hij — het is niemand geoorloofd de natie te stellen voor het onvermijdelijke alternatief om òf voortdurend in vrees tegenover hem te verkeeren, òf eene onrechtvaardigheid tegen hem te begaan. Iemand die voor de tweede maal beschuldigd wordt, zal men op zwakkere gronden mogen verbannen dan hem, die voor den eersten keer met het gerecht in aanraking komt, en een vreemdeling eerder dan een burger. Gelukkig wil hij dien veroordeelden bannelingen toch steeds het recht laten om hunnerzijds te bewijzen, dat zij onschuldig zijn!

Ook anderen viel het blijkbaar moeilijk, in de nieuwe richting consequent door te redeneeren: DIDEROT, de groote medestander van BECCARIA, durft het aan, de pijnbank in sommige gevallen te verdedigen als het middel om achter de waarheid te komen, en noemt de tortuur dan zelfs »un acte d'humanité". — De Amsterdamsche advokaat CALKOEN, die in 1778 met algemeene stemmen door het genootschap Floreant Liberales Artes met goud bekroond werd voor zijne verhandeling over het voorkomen en straffen der misdaden, sluit zich in dat stuk telkens bij BECCARIA aan. Desniettemin, en ofschoon hij o. a. erkent, dat »de doodstraffen al te zeer vermenigvuldigd zijn", bepleit hij de noodzakelijkheid van die straf voor: moord, valsche beschul-

diging of getuigenis in kapitale zaken, geweldige afzetterij op 's Heeren wegen, oproer, rebellie, landverraad, brandstichting, het doorsteken van dijken, het bederven van sluizen enz., valschheid en dergelijke delikten, gepleegd door griffiers, secretarissen, notarissen, muntmeesters en hunne gezellen, geweldige schoffeering en verkrachting. En wat de pijnbank betreft, »al moest hij er den eerprijs om verliezen", toch neemt hij, die in zijn studententijd tot de heftigste bestrijders daarvan behoord had, de verdediging van dit dwangmiddel om eene bekentenis te verkrijgen, op zich, en hij doet dit blijkbaar met zekere voorliefde, want hij wijdt daaraan niet minder dan een groote 50 bladzijden!

Hoe zwaar het soms valt, na aanvaarding eener nieuwe leer, voor de consequentiën daarvan niet terug te schrikken, blijkt ook uit de houding, die onze Senaat eene eeuw geleden aannam ten aanzien van de toen te onzent plaats vindende hervorming op strafrechtelijk gebied. Vergunt mij U dit aan te toonen, door U enkele mededeelingen te doen betreffende de laatste levensjaren van onze Universiteits-Vierschaar.

Dit rechtsprekend college bestond na 1795 uit de navolgende 11 leden: de Rector-Magnificus als Voorzitter, 4 Professoren Assessoren, één uit iedere van de 4 Faculteiten tot welke de Rector niet behoorde, 3 Leidsche Burgers als »permanente Rechters, door de Hoogste Magt geëligeerd", en 3 leden uit »het Committé van Justitie". Het ambt van rechtsvorderaar werd bekleed door den Hoofd-Officier der stad Leiden, onder den titel van Promotor.

Deze Vierschaar had een zeer uitgebreide rechtsmacht. „In 't Civiele — dus lezen wij — kunnen de Leden der Universiteit, 't zij zij aanleggers of verweerders zijn en of met Studenten of met Burgers te doen hebben, nergens anders als voor deeze Vierschaar te recht staan, en wordt van derzelver Vonnissen geen appèl toegelaten enz." Voorts »cognosceert zij over alle,

ook capitaale delicten door Universiteits-Leden", niet alleen te Leiden, maar »waar ook in Holland begaan." In 't vonnissen volgde zij het gemeen Hollandsch Recht, maar ze was »door een speciale Resolutie van de Staaten van Holland gemachtigd om in 't straffen in aanmerking te neemen de jonge Jaaren en omstandigheden der Persoonen." Aan hare strafvonnissen werd zoo min mogelijk publiciteit gegeven: »de gevallen in de Universiteits-Vierschaar in 't Crimineele voorkomende, worden in een bijzonder Protocol geboekt, en kunnen in rijper jaaren, wanneer de losheid der jeugd verwisseld is met verbeterde zeden en een goed gedrag, niet tot praejudicie strekken."

De Vierschaar dus, een zeer speciaal rechtscollege, allerwonderlijkst samengesteld, hield er een eigen rechtspleging op na en paste feitelijk ook een eigen materieel strafrecht toe.

Tot de nieuwe beginselen, die, thans 100 jaar geleden, ingang hadden gevonden, behoorde ook dat van éénheid en gelijkheid van strafrecht en strafrechtspleging voor »alle Burgers, 't zij zij zig met de studiën, 't zij met den Koophandel of Ambagten bezig houden." De afschaffing van de Universiteits-Vierschaar was dus bij de Regeering in overweging.

De juistheid van evengemeld *beginsel* te ontkennen, kwam niet bij den Senaat op; »maar" — dus schreef hij in 1799 in een zeer uitvoerig betoog, toen het de consequente en voor de hand liggende *toepassing* van dat beginsel op de Vierschaar gold — »laat ons aan de klanken niet blijven hangen. De waare Gelijkheid moet nooit in 't afgetrokkene beschouwd worden, maar in aanmerking genomen zijnde alle de omstandigheden van tijden, Persoonen en zaaken.... Deze kunnen eene ongelijkheid vorderen, welke naukeurig beoordeeld zijnde, eene waare gelijkheid medebrengt.... Wij zien niet in, waarom aan een Corps van meest minderjarige jongelingen, uit de geheele Republijk en vreemde Landen saamgevloeid, die althans allen op gelijken voet moeten en willen behandeld worden, niet een Collegie van

Rechters zoude kunnen gegeven worden, bij 't welk alle hunne zaaken wierden afgedaan."

De gegrondheid van eene andere »objectie", namelijk dat »zulk eene Academische Constitutie en Jurisdictie zoude medebrengen een imperium in imperio", werd door den Senaat in 't algemeen alweer niet ontkend; »maar" — dus schreef hij verder — »wanneer de Vierschaar der Universiteit zo blijft zamengesteld als zij nu bestaat(!) en de publijke Aanklager bij de Stad teffens die functie als Promotor bekleedt bij de Universiteits-Vierschaar, dan is er geene collisie te vreezen, en kunnen de zaaken tot onderling voordeel van Stad en Academie even gelukkig voortaan bestierd worden als zij nu meer dan twee Eeuwen behandeld zijn geworden."

Aan des Senaats verlangen werd voldaan: de Vierschaar werd, dank zij ook den invloed van VAN DER PALM als »Agent van de Nationaale Opvoeding", in stand gehouden. De door den Senaat niet gevreesde »collisie" ontstond echter al spoedig.

De verhouding tusschen de burgers en de studenten liet namelijk in het jaar 1800 zeer veel te wenschen over. Telkens hadden ernstige vechterijen plaats, zóó zelfs dat herhaaldelijk èn van stadswege èn door Rector en Senaat verbodsbepalingen tegen het dragen van wapenen werden uitgevaardigd.

In den avond van 31 Januari 1801 liep de student C. G. BOERS met een zijner vrienden door Leiden's straten te wandelen. Zij ontmoetten aldaar een Leidschen burger, den heer SCHRETLEN; en BOERS, naar SCHRETLEN wijzende, deelde zijnen vriend mede, dat die persoon hem eenige weken te voren met anderen had mishandeld. Blijkbaar geschiedden deze mededeeling en aanwijzing op ietwat luidruchtige en dreigende wijze; althans de heer SCHRETLEN kreeg den indruk, dat de studenten hem te lijf wilden, en riep de hulp in van toevallig voorbijgaande soldaten. Deze, korte metten makende, arresteerden zoowel BOERS als SCHRETLEN en geleidden hen beiden naar de hoofd-

wacht. Op last van den kommandant der Burgerwacht HARTEVELD werd de heer SCHRETLEN spoedig losgelaten, doch de student BOERS werd in verzekerde bewaring gehouden.

De Rector Magnificus werd nog denzelfden avond door twee studenten van een en ander verwittigd. Dadelijk werd de pedel naar de wacht gezonden, om daar namens den Rector te vorderen dat de student onmiddellijk ontslagen zou worden. Aan deze vordering werd niet alleen niet voldaan, maar zelfs werd den pedel de toegang tot den student geweigerd, en op de herhaalde vordering van den Rector, dat de student aan zijnen bevoegden rechter zou worden overgegeven, werd door den Voorzitter van het Comité van Algemeen Belang geantwoord, dat hij, zonder raadpleging met dat Comité, dienaangaande geene beslissing kon nemen, en dat het Comité pas des anderen daags zou bijeenkomen. Eerst den volgenden dag zag de Rector zich in staat gesteld den student te ondervragen en na een summier onderzoek der zaak liet hij hem in vrijheid gaan.

De Senaat was over het gebeurde zeer gebelgd. Hij zag daarin een ernstige inbreuk op de rechten van den Rector als hoofd der Vierschaar, en van de Vierschaar zelve. Na ampele discussie werd besloten, dat eene deputatie uit den Senaat, bestaande uit de Professoren RAU en VAN DER KEESSEL, zich zou begeven tot het Comité van Algemeen Belang, aldaar zou informeeren waarom die ongewone en ongehoorde manier van handelen was gevolgd, uit naam van Rector en Senaat de belofte van het Comité zou vorderen, dat voortaan iets dergelijks niet meer zou gebeuren, en, als die belofte niet kon worden verkregen, uit naam van Rector en Senaat een geschreven protest zou overhandigen.

De conferentie had den volgenden dag plaats, doch zonder den gewenschten uitslag. Het Comité van Algemeen Belang verklaarde, dat het volkomen gerechtigd was en ook voor

volgende gelegenheden voornemens bleef, bij apprehensiën van Lidmaten der Universiteit, hen voorloopig »onder stadsbewaring" te stellen, en in cas van delikt de voorloopige kennisneming daarvan aan zich te behouden; en de leden van het Comité verheelden zelfs niet, dat zij de algeheele opheffing van de akademische rechtspraak een groot geluk zouden achten.

Ingevolge de hun gegeven instructie lieten de gedelegeerden van den Senaat alzoo, na voorlezing, aan het Comité een afschrift achter van een document, waarbij Rector en Senaat »op het ernstigste en nadrukkelijkste" tegen de handelwijze en de opvatting van het Comité protesteerden, »niet willende verantwoordelijk zijn voor de schroomelijke gevolgen, welke daar uit, zoo voor de rust van de stad, als voor de veiligheid der studeerende jeugd, en voor het welzijn der Universiteit te dugten zijn."

Na langdurig overleg liep in September 1801 alles spaak en kwam bij den Senaat een bericht in van het Comité van Algemeen Belang, blijkens hetwelk dit Comité niet verlangde »verder over de bewuste zaak met Rector en Senaat in eenige onderhandeling te treden, noch dieswegens eenige transactie of conventie met het gemelde Collegie aan te gaan."

De Senaat wendde zich daarop, in Januari 1802, tot het Staatsbewind ten betooge van de wenschelijkheid dat de Universiteitsvierschaar in haar alouden en vollen luister zou worden hersteld en bestendigd. Bij Besluit van het Departementaal Bestuur van Holland van 9 Augustus 1803 werd een nieuwe samenstelling van de »Vierschaar van 's Lands Universiteit te Leiden" verordend, die tot onze inlijving bij Frankrijk is gehandhaafd. Ook toen heeft de Senaat nog één poging gedaan om de akademische rechtspraak in stand te houden; doch te vergeefs. In het begin van 1811 berichtte de Hertog van Plaisance, dat de Vierschaar als rechtsprekend college zou ophouden te bestaan. De Senaat, die onder alle vorige Regeeringen zijne

wenschen verwezenlijkt had weten te krijgen, voelde zich tegen den ijzeren wil van het Napoleontisch gezag niet opgewassen en besloot te berusten.

Zoo kwam dus pas in den Franschen tijd een einde aan deze schromelijke inconsequentie in ons formeel strafrecht.

Bij hetgeen aan de opheffing van de Vierschaar voorafging, bepaalde ik eenige oogenblikken onze aandacht, niet enkel om op die inconsequentie te wijzen, maar ook omdat dit stukje geschiedenis ons opnieuw leert, dat zij, die leven onder of betrokken zijn bij zekere instellingen en regelingen, veeltijds den onbevangen blik missen, die noodig is voor de juiste beoordeeling van voorgestelde wijzigingen, eene les die bij de aanstaande herziening van het militair strafprocesrecht waarschijnlijk nog wel eens te stade zal komen.

Vragen wij ons af, hoe de inconsequentiën waarvan ik slechts enkele voorbeelden aanhaalde, zijn te verklaren en hoe het kwam, dat ook de mannen van onzen eigen kring nu een eeuw geleden niet in alle opzichten met hun tijd waren medegegaan, het antwoord ligt voor de hand: De ommekeer in de denkbeelden en de tegenstelling tusschen het oude en het nieuwe waren zóó groot, de loop der gebeurtenissen was zóó verrassend, de elkaar opvolgende schokken waren zóó geweldig, dat het vaak moeite kostte zich aanstonds met de meer verlichte ideeën te vereenzelvigen, ja, dat men nauwelijks den tijd had aan de nieuwe toestanden te gewennen. En het behoeft ons waarlijk niet te verwonderen, dat het aan velen eigen misoneïsme niet enkel uit veler geschriften sprak, maar zijne afspiegeling ook kreeg in de nieuwe wetgeving. Daarin vindt dan ook het tweeslachtig karakter van het Crimineel Wetboek voor het Koninkrijk Holland van 1809 zijne verklaring.

Dit wetboek, ontworpen door »Légistes Philosophes, imbus de tout ce qui dans le dernier période du Siècle précédent avoit été écrit et raisonné sur la Science des Loix", en alzoo samen-

gesteld onder den invloed van de nieuwe humanitaire richting, was in menig opzicht niet alleen op de hoogte van den tijd, maar zelfs zijn tijd verre vooruit. Het bevat beginselen, die $^3/_4$ eeuw later in ons thans geldend wetboek overgenomen, naar het oordeel van menig buitenlandsch deskundige zelfs thans nog àl te vooruitstrevend zijn; zoo o. a. het in den laatsten tijd ook te onzent bestreden stelsel om niet voor ieder delikt een speciaal strafminimum aan te wijzen, maar den rechter de onbeperkte vrijheid te laten altoos af te dalen tot het algemeen wettelijk minimum der gestelde strafsoort (1 dag of ƒ 0.50). In dit opzicht ging het C. W. van 1809 zelfs nog verder dan onze nieuwe wetgeving durfde gaan, want het gaf den rechter ook de bevoegdheid om bij zeer verlichtende omstandigheden eene mindere strafsoort te kiezen. — Het nam, evenals ons geldend wetboek, eene tweeledige verdeeling van de delikten aan; doch de wetgever van 1809 was ook ten aanzien van dit onderwerp de samenstellers van ons wetboek vooruit, want hij wist zich wijselijk te onthouden van de door hen aangewende, doch later ijdel gebleken poging, om het onderscheid tusschen Misdrijf en Overtreding in eene aprioristische formule of orakelspreuk neer te leggen, iets wat trouwens ook nog in den jongsten tijd aan de gezamenlijke pogingen van deskundigen uit alle oorden der wereld is mislukt. — Van het opzet werd in 1809 eene omschrijving gegeven, zóó juist, dat de toelichting van ons Wetboek ze overnam; ik mag niet zeggen: onveranderd overnam, want bij het overschrijven veroorloofde men zich eene omzetting, waardoor de vroeger juiste definitie thans broddelwerk is geworden. — Het C. W. kende reeds de celstraf, die eerst 40 jaren na het vervallen van dat wetboek opnieuw in onze wetgeving is ingevoerd. — Het had geene verdeeling van de delikten in groote rubrieken, en werd ook dáárin door onze nieuwe wetgeving nagevolgd. — Het is zelfs de voorlooper van onze onlangs tot stand gekomen »kinder-

wetten", want het bepaalde, dat op »boosdoeners van twaalf tot vijftien jaren oud" de gewone straffen niet behoefden te worden toegepast, maar dat zij konden worden »getuchtigd met kinderlijke straffen." Het bevat in één woord een groot aantal beginselen, die van zeer vooruitstrevenden geest een onwraakbaar getuigenis afleggen.

Daarnaast evenwel vinden we ettelijke bepalingen, die we alleen uit gehechtheid aan het oude, aan aarzeling om de nieuwe theorieën in hare volle consequentie te aanvaarden, kunnen toeschrijven, met name in den Titel over de straffen. Het kende twee doodstraffen, »de strop en het zwaard." »De straf met den strop wordt voor de schandelijkste gehouden, en uitgevoerd op het schavot, aan manspersonen door het ophangen aan een galg, en aan vrouwspersonen door het verworgen aan een' paal." Het kende vier schavotstraffen: »1. Het geeselen en brandmerken. 2. Het geeselen. 3. Het zwaard over het hoofd. 4. Het te pronk staan. — Het geeselen geschiedt met roeden op den blooten rug van den misdadiger, staande aan een' paal gebonden, en de armen opgehaald. — Het brandmerken wordt verrigt met een heet ijzer op den schouder van den veroordeelden. — Bij de straf van geeselen en brandmerken, of van enkel geeselen, zijn de regters bevoegd te bevelen, dat de veroordeelde, gedurende de strafoefening, zal worden vastgemaakt aan de galg met den strop om den hals. — Bij de schavotstraffen zullen de regters in hunne vonnissen mogen bevelen, dat oproerige, valsche of andere misdadige geschriften door den scherpregter op het schavot verbrand worden."

Zou men, zulke bepalingen vernemende, zich niet veeleer in de 17e dan in de 19e eeuw wanen?

Zij bleven slechts kort gelden; ze vervielen namelijk met de invoering van den Code Pénal; maar om — het klinkt bijna ongeloofelijk — goeddeels weldra te herleven. Nadat de Prins van Oranje de Souvereiniteit der Vereenigde Nederlanden had

aanvaard, was het een zijner eerste daden, die afgeschafte en in de nieuwe aera niet tehuis behoorende straffen weer in onze nationale wetgeving op te nemen!

Het tot dusver gesprokene moge volstaan, om U de overtuiging te geven, dat het tijdperk der groote strafrechtshervorming van het eind der 18e en den aanvang der 19e eeuw zich door inconsequentie heeft gekenmerkt.

Is misschien zoodanige inconsequentie eene eigenaardigheid, noodwendig aan elke strafrechtshervorming verbonden? Is zij misschien te wijten aan de betreurenswaardige onvastheid van den bodem waarop het strafrecht staat? Moet wellicht hetzelfde verwijt gericht worden tot hen, die op het eind der 19e en in het begin der 20e eeuw met grooten aandrang op de noodzakelijkheid eener nieuwe strafrechtsrevolutie wijzen? Gaat met name de jonge Italiaansche, de zoogen. anthropologisch-criminalistische school, die, ook in den laatsten tijd, zoo vaak van zich deed spreken, aan hetzelfde euvel mank?

Het uitgangspunt van die school is het determinisme. Volgens haar is, gelijk elke menschelijke handeling, ook zijne deliktshandeling niet de uiting van een wilsbesluit, genomen met vrijheid van keuze, zoodat de mensch, indien hij maar gewild had, het delikt achterwege zou hebben kunnen laten en het ook achterwege zou hèbben gelaten. Neen! delikten zijn gebeurtenissen, evenals al wat ter wereld voorvalt, onderworpen aan de eeuwige wetten der causaliteit; de deliktshandeling is het gevolg van uitwendige oorzaken, die, als even zooveel mogelijke wekkers van determineerende motieven, op het wilsbesluit en dus op de gedraging van den mensch kunnen inwerken, welker kracht en werking evenwel afhankelijk zijn van de persoonlijke gesteldheid van elk speciaal subject. Elke menschelijke gedraging, en dus ook elk delikt, is derhalve het product van tweeërlei factoren: ten 1e, inwendige, organische of biolo-

gische, in ieder geval persoonlijke, en ten 2e, uitwendige, natuurlijke, maatschappelijke, dus zakelijke. Alleen bij samenloop en samenwerking van die beide soorten van factoren zal, maar moet dan ook het delikt geboren worden. Beide die factoren behoeven daartoe niet altoos in dezelfde mate aanwezig te zijn. Integendeel. Naar gelang de inwendige factoren krachtiger zijn, laat ons dus zeggen: naar gelang de misdadige aanleg van den mensch grooter is, zal ook bij geringere uitwendige factoren het delikt te voorschijn treden; en omgekeerd zal bij zwakkere inwendige factoren, laat ons weer zeggen: bij minder misdadigen aanleg, het delikt alleen bij krachtig werkende uitwendige omstandigheden plaats hebben. Met andere woorden: onder gelijke omstandigheden zal de ééne mensch een misdaad begaan en ook *moeten* begaan, terwijl bij den ander de gedachte daaraan zelfs niet zal opkomen; en omgekeerd kunnen twee menschen volmaakt denzelfden misdadigen aanleg hebben, en toch zal, doordat zij, wel naast elkaar, maar niet in dezelfde sociale omstandigheden leven, de één een misdadiger worden en ook *moeten* worden, de ander daarentegen een man van onbesproken gedrag blijven.

Deze beschouwingswijze bracht er LOMBROSO en de zijnen toe den misdadigen mensch te gaan bestudeeren. „Tot dusver" — zoo verkondigden zij telkens opnieuw, en wij hoorden het FERRI dezen winter ook te dezer stede in eene brillante redevoering herhalen —: »Tot dusver bestudeerde men alleen de misdaad; wij bestudeeren den misdadiger. Men vaardigde strafbepalingen uit tegen de misdaden; maar men kende den mensch niet, die ze beging. Is het niet dwaas wetten te maken en het subject dat door die wetten getroffen zal worden, niet te kennen?" Zij trachtten dus na te sporen, welke soort van wezen die mensch is, die misdadiger *moet* worden; zij hebben hem onderzocht, van buiten en van binnen; zij hebben hem gemeten, gewogen, bekeken, beluisterd, gepijnigd; zij hebben zijne gewoonten, zijne hebbelijkheden, zijne eigenaardigheden nagegaan. En zóó zijn

zij gekomen tot de constructie van den geboren misdadiger, tot de uitbeelding van het misdadige type.

Zij hebben het echter niet alleen bij die onderzoekingen, bij het constateeren van feiten gelaten; maar op grond van hunne ontdekkingen hebben zij redeneeringen gebouwd, uit die ontdekkingen hebben zij gevolgtrekkingen gemaakt, en zoo hebben zij ook reeds de vraag beantwoord, welken invloed hunne ontdekkingen op het strafrecht moeten hebben.

Zijn zij daarbij vervallen in de fout der strafrechtshervormers van eene eeuw geleden? Zijn ook zij voor de consequentiën hunner leer teruggeschrikt?

De drie hoofdleiders der school — hunne onderlinge meeningsverschillen laten we rusten — zijn de psychiater Lombroso, de jurist Garofalo en de universalist Ferri.

Lombroso erkent, dat bij zijne opvatting van den misdadigen mensch de begrippen schuld, toerekeningsvatbaarheid, aansprakelijkheid komen te vervallen. Aan Emile de Laveleye, die hem toevoegde, dat dàn ook het recht om te straffen wegviel, antwoordde hij: »In geenen deele. Als een tijger aan zijn instinct gehoorzaamt en mij aanvalt, vraag ik dan of hij schuldig is? Wel neen, dat laat mij koud; maar ik maak hem dood!" Is het delikt eene noodwendigheid, de straf is dat evenzeer; straf is noodwendige verdediging, noodweer. Het recht om te straffen, is niets anders dan het recht om zich te verdedigen. Van dat recht mag men zich bedienen in *elke* mate waarin, maar ook alleen in *die* mate waarin het noodig is.

Dienovereenkomstig wil hij den gelegenheidsmisdadiger in menig geval strafvrij laten, hem die een culpoos delikt heeft gepleegd, alleen langs civielrechtelijken weg verplichten tot vergoeding van de veroorzaakte schade; boete, berisping of verplichting tot verhuizing zullen voldoende zijn als middelen van maatschappelijk verweer tegen de ware misdadigers uit passie, voor wie het berouw over de door hen gepleegde feiten

de zwaarste straf is te achten. Daarentegen moeten gewoontemisdadigers en geboren misdadigers hetzij voor onbepaalden tijd, hetzij voor levenslang van hun vrijheid van beweging worden beroofd en in gansch nieuw in te richten gestichten worden opgenomen en, als zij ook daar nog misdrijven tegen het leven begaan, op de eenige afdoende manier en voorgoed, d. i. door toepassing van de doodstraf, uit den weg worden geruimd.

In denzelfden trant GAROFALO: Voor echte moordenaars, d. i. voor hen die hun slachtoffer, zonder ernstige provocatie zijnerzijds, wreedaardiglijk om het leven brengen, menschen dus die te beschouwen zijn als misdadigers bij instinct, als zedelijk zwaar gedegenereerde en niet in de maatschappij te huis behoorende personen, voor hen bestaat er slechts ééne geschikte straf, de doodstraf; want zij moeten op de meest volstrekte wijze uit de maatschappij worden geëlimineerd; de kans, hoe gering ook, dat zij hun monsterlijk bedrijf zullen herhalen, mag niet bestaan. Geldt het daarentegen moorden, niet gepleegd ter voldoening aan een egoïstisch motief, maar die hun ontstaan vinden in egoaltruisme, gekrenkte eigenliefde, het »point d'honneur" of in politieke of godsdienstige vooroordeelen, dan bestaat het meest rationeele middel van repressie eenvoudig in de tijdelijke verwijdering des misdadigers uit de woonplaats van zijn slachtoffer of diens gezin, met verplichting tot het voldoen van schadevergoeding.

Voor tal van andere delikten verlangt hij relegatie naar een eiland of kolonie hetzij voorgoed, hetzij voor onbepaalden tijd, en wel zóó, dat de rechter telkens na verloop van zekeren termijn op de bij hem inkomende rapporten de verlenging van het verblijf des misdadigers kan bevelen of hem verlof tot terugkeer kan geven. Overigens speelt ook bij hem de verplichting tot het voldoen van schadevergoeding, en de boete ten bate van den Staat, bij wanbetaling te vervangen door arbeid aan publieke werken, een zeer belangrijke rol.

En eindelijk de derde der trits, Ferri. Ook deze wenscht soortgelijke strafmiddelen; ook hij komt er rond voor uit, dat hij het moderne straffenstelsel afkeurt. Met de meeste ondubbelzinnigheid doet hij daarvan telkens blijken, o. a. toen hij eenigen tijd geleden te Parijs deel nam aan een debat over de verbeteringsgestichten voor kinderen.

Bij die gelegenheid — veroorlooft mij dit zijpad een oogenblik in te slaan — deelde hij mede, dat hij gewoon was met zijne studenten de gevangenissen en verbeterhuizen te bezoeken en hen daar rond te leiden en te onderrichten, overtuigd als hij is, dat één gram persoonlijke bezichtiging meer waard is dan een kilogram mondelinge voordracht of boekenwijsheid. Dit herinnerde mij aan Binding te Leipzig, die in de voorrede van zijn Handboek voor het Strafrecht den Saksischen Minister van Justitie warmen dank brengt, omdat deze hem in staat gesteld heeft door praktische deelneming aan de rechtspraak de gevaren te voorkomen, welke er voor theorie en praktijk beide in gelegen zijn, als deze twee van elkaar vervreemden. Te onzent schijnt men die meeningen niet te deelen; althans slechts aan 2 van de 26 Nederlandsche Professoren der Juridische Faculteit is een dergelijk voorrecht beschoren, en de opvolgende Leidsche Hoogleeraren in het Strafrecht zijn, veel langer dan der menschen heugenis strekt, men zou bijna zeggen, stelselmatig geweerd uit het bestuurscollege van het bij onze stad gelegen strafgesticht.

Maar keeren we terug tot Ferri. Bij gelegenheid dan van het zoo even vermelde debat vooropzettende dat hij was »un déterministe acharné", dat hij niet geloofde aan de zedelijke verantwoordelijkheid, dat hij alleen geloofde aan het gevoel van persoonlijke autonomie, niet in den zin van vrijheid, maar in den zin van het determinisme, verklaarde hij, dat ook naar zijne overtuiging de misdaad niet is het effekt van eene individueele vrije wilsbepaling, maar een bloot natuurlijk feit, de

resultante van individueele pathologische abnormaliteiten en van de gesteldheid van het milieu waarin, van de sociale omstandigheden waaronder het individu leeft. »J'arrive alors" — dus getuigde hij — »à des conclusions qui sont *le bouleversement de la justice pénale et de l'Administration pénitentiaire actuelles.*"

Uit een en ander volgt, dunkt mij, onweersprekelijk, dat, wat ook aan de mannen dier Italiaansche school moge worden aangewreven, men hen niet kan verwijten, dat zij voor eenige consequentie van de door hen beleden leer terugdeinzen.

Aan die van zelfvertrouwen getuigende doorvoering der nieuwe beginselen is de algemeene belangstelling te danken, die aan de nieuwe theorie ten deel is gevallen. Zelfvertrouwen wekt vertrouwen, zij 't ook soms ten onrechte; en lichtelijk is 's menschen gemoed ontvankelijk voor treffende conclusiën, ook al kan hij de waarde van het betoog waarop zij berusten, niet volkomen beoordeelen.

Op een ander standpunt stonden zij, die meenden de hoofdbron der criminaliteit niet te moeten zoeken in den mensch, maar in de hem omringende maatschappij; terwijl nog anderen er op wezen, dat niet de anatomische afwijkingen van den misdadiger het voornaamste veld van onderzoek moeten zijn, maar wel zijne psychologische eigenaardigheden.

Voor de aldus van alle kanten aangewende pogingen om licht in de duisternis te brengen, zijn we dankbaar; en het is zeker geen geringe verdienste van de Italiaansche school, dat zij de gemoederen in beweging gebracht en de wereld wakker geschud heeft, en zóó de oogen van menigeen opende voor de gebreken die aan het moderne straffenstelsel en aan de moderne straftoepassing aankleven. Tot vele en velerlei onderzoekingen gaf zij den stoot, en de resultaten, waartoe zij was gekomen, werden, althans gedeeltelijk, juist bevonden ook door hen, die meenden haar uitgangspunt te moeten bestrijden. Eenmaal op

het verontrustende recidivisten-aantal opmerkzaam gemaakt, moest men wel toegeven, dat, gansch onafhankelijk van het type criminel, het oorspronkelijk vertrouwen in de werking en in de heilzame kracht onzer moderne gevangenisstraf beschaamd was. Al geloofde men niet aan den Lombrosiaanschen geboren misdadiger, toch viel het niet te ontkennen, dat de behandeling van onze jeugdige delinquenten weinig rationeel was. Prophylaktische maatregelen, vroeger ook wel belangrijk geacht, werden nu in praktijk gebracht. Zij die van gevoelen waren, dat de Italianen te lichtvaardig bizondere waarnemingen uitdijden tot algemeene regelen, werden toch overtuigd, dat tot dusver veel te weinig zorg was gewijd aan de bestudeering van den individueelen misdadiger, aan zijn geestestoestand, zijn karakter, zijne afkomst, zijne antecedenten; en dat ook bij schuldigverklaring de straf veel meer moest worden aangepast aan het individu. Het is volkomen waar, dat alles zijn geen speciale ontdekkingen van de Italiaansche school; maar zij verwierf zich een gehoor, grooter en belangstellender dan anderen hadden weten bijeen te brengen. Zoo had bijv. ook de Oostenrijksche hoogleeraar Wahlberg, reeds in 1869, dus 7 jaren vóórdat Lombroso van zich deed spreken, op de noodzakelijkheid gewezen om in de strafrechtspleging het beginsel der individualiseering in toepassing te brengen. Wel vond dit geschrift in de wetenschaplijke wereld waardeering, maar het was, ik zou bijna zeggen, te degelijk, te zwaar, om in meer uitgebreiden kring indruk te maken; Wahlberg's stelling: »Kein Mensch ist mit einem verbrecherischen Hange geboren" was veel minder pakkend dan de plastische voorstellingen van Lombroso. Diens boek heeft inderdaad een nieuw leven op het gebied van het strafrecht gewekt en een strijd doen ontbranden, die reeds tot de erkenning en vernietiging van sedert lang heerschende dwaalbegrippen heeft geleid, een strijd welks doorzetting zeker nog meer nuttige gevolgen zal hebben.

Was derhalve het optreden van de Italiaansche school als nieuwe *strafrechtsschool* gerechtvaardigd? Mogen wij, op de door haar aangegeven basis, met hare hervormingseischen medegaan? Zietdaar het laatste punt, dat ik wensch te bespreken.

Het karakteristieke van de Italiaansche school is niet, dat zij uitgaat van het determinisme; want deterministen waren er onder de criminalisten reeds lang vóórdat er van de nieuwe Italiaansche strafrechtsschool sprake was. Haar »geboren misdadiger" en haar »crimineel type" zijn hare hoofdkenmerken. Denkt men die weg, dan vervalt hare geheele originaliteit. De vraag komt dus in haar eenvoudigsten vorm hierop neer, welke waarde wij mogen en moeten hechten aan die beide scheppingen.

De vraag wordt meestal in dezen vorm gegoten: Gelooft gij aan geboren misdadigers? gelooft gij aan een misdadigerstype?

Op die vraag zou ik meenen te moeten antwoorden: Ja, als de vraag zóó algemeen gedaan wordt, en buiten verband met eenige wetenschap, ja, dan geloof ik aan het bestaan van geboren misdadigers en van crimineele typen. Ik geloof daaraan thans, gelijk ik er aan geloofde, toen ik, 25 en meer jaren geleden, dus voordat Lombroso *zijn* geboren misdadiger ten tooneele had gevoerd, als ambtenaar van het Openbaar Ministerie talrijke misdadigers van het meest uiteenloopend allooi onder de oogen heb gehad. Hoe dikwijls is het mij — ik mag gerust in 't meervoud spreken: Hoe dikwijls is het ons toen niet gebeurd, dat we tot elkander zeiden: »Die jongen is een geboren misdadiger", of: »Wat heeft die man een echt moordenaarsgezicht" enz. Wij hebben toen te doen gehad met personen, die van hun prille jeugd af kwaad deden, niets dan kwaad, — voor wie het plegen van misdrijf een hebbelijkheid, een behoefte was, — die even ongevoelig waren voor goede woorden als voor zware straffen. De tijd ontbreekt mij om u voorbeelden daarvan te schilderen. Ik herinner me verder een aantal weerzinwekkende gezichten van personen in het Tuchthuis te Leeuwarden en in

andere gestichten. Ik herinner me een reeks photografiën uit het zoogenaamd Geheim Register. En al die menschen en gezichten, al die waarnemingen dus, hebben mij, onafhankelijk van eenige Lombrosiaansche of andere leer, den indruk gegeven, dat er onder het menschdom een zeker aantal exemplaren worden gevonden, die in de wieg gelegd zijn voor —, die, laat ik maar zeggen, door hun noodlot bestemd zijn tot misdadiger; zij hebben mij, wil men het zoo noemen, doen gelooven aan den geboren misdadiger.

„Een zwakke grondslag voor een geloof, en een vaag en volstrekt onwetenschappelijk begrip" zal men zeggen. En ik geef dit onmiddellijk toe. Maar toch een geloof, dat gesteund wordt door allerlei ervaringen. We kunnen het dagelijks zien, dat zachtheid en ruwheid, dat eerlijkheid en valschheid, dat waarheidsliefde en trek naar bedrog, dat ontembare drift en bedaardheid eigenschappen zijn, die 't kind meê ter wereld brengt. En welk een verschil in aanleg openbaart zich dikwerf reeds in de prilste jeugd: de een is een musicus of schilder von Gottes Gnaden, de ander heeft voor die kunsten volstrekt geen aanleg; de een is voor wiskunstenaar geboren, de ander wordt een groot taalgeleerde, maar blijft in de wiskunde zijn leven lang een breekebeen; de eene jongen is een held, de andere blijft een bloodaard.

Ik weet zeer goed, dat dit alles eigenschappen, talenten, karaktertrekken zijn van zeer verschillenden aard. Maar dat de een deze eigenschappen enz. van nature bezit, de ander ze van nature mist, is m. i. niets minder wonderbaarlijk, maar ook niets wonderbaarlijker, dan dat, door welke oorzaak dan ook, de een het verschil tusschen strafrechtelijk of zedelijk of maatschappelijk of conventioneel goed en kwaad wèl inziet en dienovereenkomstig handelt, en de ander dit niet kan.

Een gansch andere vraag is evenwel, of men zulk eene, elken wetenschaplijken grondslag missende, Ahnung van het

bestaan van geboren misdadigers heeft, dan wel of men meent hen te kunnen typeeren, d. i. of men meent hunne anatomische morphologische, biologische, psychologische onderscheidingskenmerken te kunnen aanwijzen.

Dit meende en meent de Italiaansche school.

Voor mij en vele anderen die de evengemelde Ahnung hadden, was de verschijning van Lombroso's boek over den misdadigen mensch een blijde gebeurtenis, een uitkomst. Nù zou dan ons strafrechtelijk geweten gerust gesteld, nù zou aan het strafrecht een natuurwetenschaplijke grondslag gegeven worden! Wel moesten wij, na de lezing, erkennen, dat een groot gedeelte van het boek voor ons niet te genieten was, — dat wij een klare uiteenzetting van het systeem van het onderzoek misten, — dat wij wel vele boomen te zien kregen, doch geen bosch. Maar de conclusies waren, hoewel hier en daar wat verward, toch zóó stellig geformuleerd en werden met zulk een zekerheid verkondigd, dat wij er door werden medegesleept en in de hoop gebracht, dat ons vage geloof zou mogen plaats maken voor eene overtuiging. Dat die overtuiging zou gebouwd worden op door ons zelven niet te controleeren wetenschaplijke beschouwingen van anderen, behoefde waarlijk geen bezwaar te zijn; immers een groot deel van ons aller kennis en overtuiging op allerlei gebied berust blootelijk en alleen op wetenschaplijke gegevens, waarover niet wij zelven, maar anderen hebben te beschikken.

Maar alras zou de ontgoocheling komen.

Van deskundige zijden werden tal van bezwaren tegen Lombroso's leer ingebracht. Men bestreed de juistheid zijner gegevens; men bestreed de waarde daarvan; men ontkende, dat zij de beteekenis hadden, die Lombroso er aan gaf; men betoogde, dat zijn systeem van onderzoek niet deugde; men oordeelde, dat zijne conclusiën volstrekt niet waren gewettigd. Natuurlijk kwam het onderwerp ook op de congressen voor crimineele

anthropologie, die hun ontstaan aan LOMBROSO zelven te danken hebben, ter sprake, en wel met het resultaat.... hetwelk besprekingen in congressen gemeenlijk hebben: al naar gelang de eene of de andere partij het sterkst vertegenwoordigd was en het hoogste woord kon voeren, werd victorie gekraaid; en zóó is de geboren misdadiger in die bijeenkomsten beurtelings aldaar geconstateerd, vervolgens dood verklaard, op nieuw in het leven geroepen en ook wel eens een weinig in 't vergeetboek geraakt. Eene commissie van onderzoek werd er benoemd, maar de haar verstrekte opdracht bleef buiten gevolg.

Nu doet van tijd tot tijd LOMBROSO verzamelbundels verschijnen betreffende »Les récents progrès" of »les dernières recherches de l'Anthropologie criminelle". Ook in den afgeloopen zomer heeft hij aan de te Amsterdam vergaderde congresleden zulk een bundel medegedeeld; maar men kon hem niet volgen, hij werd niet verstaan. Of die bundel, thans door den druk onder ieders bereik, werkelijk de bewijsmiddelen voor LOMBROSO's hoofdstelling bevat of versterkt, moet nog door de deskundigen worden onderzocht. Vóóraan zullen zij de mededeeling ontmoeten, dat ook het soortelijk gewicht van 59 gewone menschen, 28 misdadigers en 15 jongens is nagegaan en dat men is gekomen tot de ontdekking, dat het soortelijk gewicht van een misdadiger 1 percent hooger is dan dat van een normaal mensch en $1^1/_2$ percent hooger dan van een jongen. Als inderdaad in het vervolg de misdadige aanleg van den mensch naar zijn soortelijk gewicht kon worden bepaald, zou de ingewikkelde kwestie tot een vrij wat eenvoudiger verhouding teruggebracht zijn! Voorshands en totdat deze ontdekking ook door anderen zal zijn bevestigd, zullen wij, juristen, verstandig handelen, zoo we eene afwachtende houding aannemen, eene houding trouwens die ons in deze geheele aangelegenheid past, zoolang de adepten der medische en philosofische faculteiten in twee heftig strijdende kampen verdeeld blijven.

In dezen staud der aangelegenheid, d. i. zoolang men het aangaande het bestaan van de abnormaliteiten zelve waaraan de geboren misdadiger te onderkennen zal zijn, niet eens is, lijkt mij de strijd over oorsprong en aard van die abnormaliteiten vrij ijdel en kan althans de vraag, of men, eventueel, te denken zal hebben aan atavisme, aan neurasthenie, aan hysterie, aan epilepsie enz. den jurist voorloopig koud laten.

Maar juist omdat wij, als belanghebbende, maar toch onpartijdige toeschouwers, meenen te mogen constateeren, dat het bestaan van den Lombrosiaanschen geboren misdadiger vooralsnog allerminst *bewezen* is; — wij verder van Lombroso vernemen, dat het crimineele type in 60 °/ₒ zijner onderzoekingsgevallen volstrekt ontbreekt, — en wij daarentegen vinden toegegeven, dat die karakteristieke zoogenaamde onderscheidingsteekenen van den misdadiger mede aanwezig bevonden worden op personen, van wier misdadigheid volstrekt nooit en in geen enkel opzicht gebleken is; — omdat wij eindelijk zien, dat Lombroso zelf herhaaldelijk op zijne met groote beslistheid geuite meeningen is moeten terugkomen, om deze hoofdredenen mogen en moeten wij, geloof ik, komen tot het besluit, dat de hoofdfout van de Italiaansche school is: voorbarigheid. Zoolang de waarde zijner waarnemingen niet vaststond, mòchten noch Lombroso, noch zijne volgelingen dáárop een nieuw strafrechtelijk gebouw optrekken. De uitvinder van het buskruit ging niet na, welke wijzigingen in de strategie nu noodig worden; James Watt, of wien anders men als den uitvinder van de stoommachine beschouwt, heeft niet aangegeven, welken invloed zijne vinding op handel en nijverheid zou moeten hebben; en Röntgen heeft den chirurg vrij gelaten in het gebruik, dat deze van de X-stralen zou meenen te moeten maken.

Ieder blijve op zijn eigen terrein. Strafwetgeving, strafrechtspraak en strafrechtswetenschap hebben zich vooralsnog of, wil men, ook nù nog, tegenover den geboren misdadiger van Lom-

broso neutraal te houden. De rechter, die het aandorst een jongen man schuldig te verklaren aan poging tot gewelddadigen diefstal, o.a. op grond dat die beklaagde een Mongoolsch uiterlijk en een oxycephalen schedelvorm had, handelde, al jubelde natuurlijk Lombroso daarover, m.i. onverantwoordelijk lichtzinnig. De instemming van advokaten met Lombroso's leer heeft geene beteekenis; maar ook von Liszt, onze primus inter pares, stelde zich, naar mijn bescheiden meening, niet op het juiste standpunt, toen hij, Lombroso's beschrijving van den misdadiger wêergegeven hebbende, daarop liet volgen: »Es scheint mir fast überflüssig, zu betonen, dasz ich von alledem nichts glaube." 't Is niet de vraag, wat von Liszt er van gelooft, maar 't is de vraag, wat Zaaijer en Jelgersma er van zeggen. Aan oordeelvellingen van juristen is ten deze m.i. niet meer waarde te hechten, dan aan eene eventueele kritiek, die Lombroso zou schrijven over Binding's Normentheorie of over welk ander juridisch werk ook. Met groote belangstelling hebben wij, juristen, den strijd te volgen; een superarbitrium te geven is niet onze taak. Tot dusver hebben wij alleen te constateeren, dat geen van de partijen den strijd heeft opgegeven, en dat de geboren misdadiger van Lombroso vooralsnog *niet* zegevierend uit den strijd is gekomen.

Een strafrecht op natuurwetenschaplijken grondslag hebben wij dus nog niet. Wel klopt het aan de deur, doch deze moet voorloopig nog gesloten blijven. Eerst wanneer het zich aanmeldt, voorzien van geldige geloofsbrieven, mogen en moeten wij de deur openen; maar dàn ook wagenwijd, zóó dat het worde toegelaten.... met àl zijne consequentiën.

INGESCHREVEN STUDENTEN.

ACADEMIEJAAR 1901—1902.

	Godgeleerdheid.	Rechtsgeleerdheid.	Geneeskunde.	Wis- en Natuurkunde.	Letteren en Wijsbegeerte.	Totalen.	Bijzonderheden.
Volledig onderwijs.							
Voor de 1e maal	14	69	45	19	15	162	Onder deze rubriek zijn ingeschreven
〃 〃 2e 〃	15	52	45	28	9	149	40 Dames:
〃 〃 3e 〃	17	41	33	14	10	115	Wis- en Natuurkunde 17
〃 〃 4e 〃	20	35	35	16	9	115	Letteren en Wijsbegeerte 10
〃 〃 5e 〃	9	31	24	13	7	84	Geneeskunde 9
〃 〃 6e 〃	4	18	27	6	2	57	Rechten 4
〃 〃 7e 〃	2	9	25	5	4	45	40
〃 〃 8e 〃		9	20	1	5	35	
〃 〃 9e 〃		5	19	2	1	27	
〃 〃 10e 〃		2	7			9	
〃 〃 11e 〃		1	8	1		10	
〃 〃 12e 〃		2	3			5	
〃 〃 13e 〃							
〃 〃 14e 〃							
〃 〃 15e 〃		1				1	
Totaal . . .	81	275	291	105	62	814	
Voor 2 lessen.							
Voor de 1e maal				2	10	12	Onder deze rubriek zijn ingeschreven
〃 〃 2e 〃			1	1	2	4	12 Dames:
〃 〃 3e 〃				2		2	Wis- en Nat. 3
〃 〃 4e 〃							Lett. en Wijsb. 8
〃 〃 5e 〃				1		1	Geneeskunde 1
							12
Totaal . . .			1	6	12	19	
Voor 1 les.							
Voor de 1e maal	1	2	1	5	18	27	Onder deze rubriek zijn ingeschreven
〃 〃 2e 〃				3	3	6	20 Dames:
〃 〃 3e 〃							Wis- en Nat. 4
〃 〃 4e 〃							Lett. en Wijsb. 14
〃 〃 5e 〃				3	1	4	Geneeskunde 1
							Rechten 1
							20
Totaal . . .	1	2	1	11	22	37	
Algemeen totaal	82	277	293	122	96	870	

UITSLAG DER EXAMENS.

	16 Sept. 1901—12 Juli 1902.			
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Teruggetrokken.
Candidaats-Examen in de Rechten	80	55	25	Geen
Doctoraal 〃 〃 〃 〃	98	68	30	〃
Examen voor den Ind. Dienst	8	8		〃
Propaed.-Examen in de Geneeskunde . . .	27	22	5	〃
Candidaats 〃 〃 〃 〃 . . .	23	16	7	〃
Doctoraal 〃 〃 〃 〃 . . .	18	13	5	〃
Candidaats 〃 〃 〃 Letteren	9	5	4	〃
Doctoraal 〃 〃 〃 〃	4	4		〃
Candidaats 〃 〃 〃 Wis- en Natuurk.	15	15		〃
Doctoraal 〃 〃 〃 〃 〃 〃 . .	4	4		〃
Propaed. 〃 〃 〃 Godgeleerdheid . .	13	10	2	1
Candidaats 〃 〃 〃 〃 (1e Ged.)	16	15	1	Geen
〃 〃 〃 〃 〃 (2e Ged.)	25	21	4	〃
Doctoraal 〃 〃 〃 〃	2	2		〃
1e Natuurkundig Examen	31	26	5	〃
2e 〃 〃	18	10	8	〃
Theor. Geneeskundig Examen.	23	12	11	〃
〃 Tandheelkundig 〃	3	3		〃
Aanvullings- en Theor. Apoth. Examen . .	2	2		〃
Examen volgens Art. 86 Wet H. O. . . .	2	2		〃
	421	313	107	1

PROMOTIËN

van 16 September 1901 tot 12 Juli 1902.

In de Rechtswetenschap.

1901.

12 November. Casper Jacob de Lange, van Alkmaar. »Stellingen."

13 November. Johannes Jacobus van Tiel, van Leiden. »Stellingen."

15 November. Aron Salomon Coltof, van Leeuwarden. Proefschrift: »Drankzuchtigen-gestichten."

18 November. Marinus Eliza Havelaar, van Rotterdam. »Stellingen."

22 November. René Julius Jessurun, van Paramaribo. »Stellingen."

2 December. Gerardus Cornelis Varenkamp, van 's Gravenhage. »Stellingen."

6 December. Jan Willem de Kanter, van Dordrecht. »Stellingen."

11 December. Jan Frederik Kunst, van Salatiga. »Stellingen."

13 December. Johannes Cornelis Schorer, van Amsterdam. »Stellingen."

16 December. Hendrik Frederik Wolfson, van Rotterdam. »Stellingen."

17 December. Dirk Johannes Jongeneel, van Utrecht. »Stellingen."

18 December. Otto Elias, van Arnhem. »Stellingen."

19 December. Herman Carel Marie van Nispen tot Pannerden, van Zevenaar. »Stellingen."

20 December. Johan Willem Schorer, van Zierikzee. »Stellingen."

1902.

16 Januari. Jan Antony Otto van Embden, van Nijmegen. »Stellingen."

24 Januari. Henri Willem Engelbert Klomp, van Vlissingen. »Stellingen."

3 Februari. George Willem van Tets, van Zutfen. »Stellingen."

20 Februari. Christoffel Steinmeier Gorsira, van Curaçao. »Stellingen."

24 Februari. Engelbertus Poulie, van Wierden. »Stellingen."

5 Maart. Eduard Pino, van Amsterdam. »Stellingen."

11 Maart. Johan Hendrik van der Meulen, van Kwadijk. »Stellingen."

14. Albertus Royaards, van Oisterwijk. (N. Br.). »Stellingen."

19 Maart. Antonie Ewoud van Arkel, van 's Gravenzande. »Stellingen."

20 Maart. Evert van Ketwich Verschuur, van Zwolle. »Stellingen."

21 Maart. Gerard Cornelis Douwes Dekker, van Batavia. »Stellingen."

21 Maart. Hendrik Kronenberg, van Deventer. Proefschrift: »Deventer Weiderechten."

17 April. Frans Johan Lisman, van 's Gravenhage. »Stellingen."

25 April. Johannes Justinus Bergsma, van 's Gravenhage. »Stellingen."

5 Mei. Johann Peter August Laman de Vries, van Amsterdam. »Stellingen."

6 Mei. Jan Gerard Huyser, van Blitar (Java). »Stellingen."

14 Mei. Paul Etienne Briët, van Voorthuijzen. »Stellingen."

14 Mei. Gustaaf Adelbert Johan Marie van Ditzhuizen, van Terborg. »Stellingen."

21 Mei. Anton Willem Hartman, van 's Gravenhage. »Stellingen."

22 Mei. Cornelis Willem Hopster, van Lemele (Ambt-Ommen). »Stellingen."

30 Mei. Karel Paul van der Mandele, van Delft. »Stellingen."

9 Juni. Jacob Hendrik van Schermbeek, van Arnhem. »Stellingen."

17 Juni. Jan Luchies Nysingh, van de Wijk. »Stellingen."

18 Juni. Albert Willem Wichers, van Soerabaya. »Stellingen."

25 Juni. Cornelis Wijnand Theodoor van den Brandhof, van Nicteri (Suriname). »Stellingen."

26 Juni. George Marie Palthe Wesenhagen, van 's Gravenhage. »Stellingen."

2 Juli. Hendrik Maten, van Wijhe. »Stellingen."

3 Juli. Jan Havelaar, van Rotterdam. »Stellingen."

4 Juli. Gerard Adriaan de Graag, van Gorinchem. »Stellingen."

7 Juli. Johan Theodoor Goossens, van Amersfoort. »Stellingen."

7 Juli. Willem Hendrik Köhler, van Ravenswaay. »Stellingen."

8 Juli. Kornelis Koenraad Douw van der Krap, van Dordrecht. »Stellingen."

8 Juli. Louis Théophile Verscheure, van Roermond. »Stellingen."

9 Juli. Hendrik Melchior van der Zandt, van Diepenveen. »Stellingen."

10 Juli. Eugen Friedrich Wilhelm Gugel, van Delft. »Stellingen."

10 Juli. Helenus Pieter Hermans, van Brielle. »Stellingen."

11 Juli. Adriaan van Traa, van Rotterdam. „Stellingen."

In de Staatswetenschap.

11 Juli. Mr. Henricus Theodorus Andreas Verhoeff, van Beusichem. „Stellingen."

In de Geneeskunde.

1901.

19 November. Charles Daniël van Rossem, van Rotterdam. (Met lof.) Proefschrift: »De invloed der ongevallenverzekering op de Invaliditeit."

29 November. Johannes Willem Hofstede, van Heerenveen. Proefschrift: »Mededeelingen over Symphysiotomie."

1902.

28 Mei. (*Honoris Causa.*) Professor Louis Bolk, van Amsterdam.

23 Juni. Bernardus Jelgersma, van Oud-Karspel. Proefschrift: »Anthropathia tabica."

30 Juni. Cornelis Leendert Dorst, van St. Annaland. Proefschrift: »Bijdrage tot de pathologische anatomie der streepvormig uitgebreide huidtumoren."

2 Juli. Johannes Bruining, van Wijnaldum. (Met lof.) Proefschrift: »Over de waarde van de Instrumenten ter bepaling van den bloedsdruk bij den mensch."

4 Juli. Karel Stephanus de Graag, van Gorinchem. (Met lof.) Proefschrift: „Het beenmerg en zijne elementen bij experimenteele staphylococcen-infectie."

8 Juli. Boele Jacobus Ferf, van Bergum. »Over het Knobbelvormig Carcinoma Cervicis Uteri."

10 Juli. Norbertus Johannes Maria Facee Schaeffer, van Gorinchem. Proefschrift: »Over de aetiologie van de ontijdige loslating der placenta bij normale zitplaats gedurende de graviditeit."

In de Scheikunde.

9 Mei. Walter Middelberg, van Zwolle. Proefschrift: »Evenwichten in het stelsel Barnsteenzuurnitril-Zilvernitraat-Water."

In de Wis- en Natuurkunde.

14 Juni. Diederik Pieter Adriaan Verrijp, van Delft. Proefschrift: »Het interferentie-vlak bij de Ringen van Newton en bij eenige andere verschijnselen."

In de Wis- en Sterrenkunde.

10 Juli. Hendricus Johannes Zwiers, van Deventer. Proefschrift: »Recherches sur l'orbite de la comète périodique de Holmes et sur les perturbations de son mouvement elliptique." (Deuxième Mémoire.)

11 Juli. Antonie Pannekoek, van Vaassen. Proefschrift: »Untersuchungen über den Lichtwechsel Algols."

In de Klassieke Letterkunde.

1901.

11 October. Casparus Albers, van Zutphen. Proefschrift: »De diis in locis editis cultis apud Graecos."

1902.

26 Mei. Willem Frederik Kaiser PJzn., van Leiden. (Met lof.) Proefschrift: »Quo tempore Dialogus de Oratoribus scriptus sit quaeritur."

In de Nederlandsche Letterkunde.

8 Maart. Wouter Antonie van der Vet, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Het biënboec van Thomas van Cantimpré en zijn exempelen."

10 Juni. Adriaan Jacob Barnouw, van Amsterdam. Proefschrift: »Textkritische Untersuchungen nach dem Gebrauch des bestimmten Artikels und des schwachen Adjectivs in der altenglischen Poësie."

9 Juli. Everhardus Cornelis Molsbergen, van Utrecht. Proefschrift: »Frankrijk en de Republiek der Vereenigde Nederlanden 1648—1662."

In de Godgeleerdheid.

22 Mei. Daniël Plooy, van Schiedam. (Publiek.) (Met lof.) Proefschrift: »De bronnen voor onze kennis van de Essenen."

23 Juni. Leonard Nicolaas de Jong, van Utrecht. Proefschrift: »De Grondslag onzer Wereld- en Levensbeschouwing."

Ambtsaanvaarding van Hoogleeraren.

1901.

18 September. Dr. F. A. H. Schreinemakers, met eene redevoering over: »Een blik op de ontwikkeling der Scheikunde."

25 September. Dr. H. B. Kristensen, met eene redevoering over: »De Godsdienst en de zucht tot zelfbehoud."

2 October. Mr. C. van Vollenhoven, met eene redevoering over: »Exacte Rechtswetenschap."

1902.

15 Januari. Dr. G. Kalff, met eene redevoering over: »De wording van Literaire Kunstwerken."

Remonstrantsch Seminarium.

7 Mei. Dr. H. Y. Groenewegen, met eene redevoering over: »De Metaphysica in de Wijsbegeerte van den Godsdienst."

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

ACADEMIAE LUGDUNO BATAVAE [1]).

Rect. Magn. Mr. H. VAN DER HOEVEN.

17 Sept. 1901 – 15 Sept. 1902.

1901.

Sept.

17. **Theodoor Herman Jaarsma**, Doesburg, 19, G.
„ **George Catherinus Willem van Tets**, den Haag, 19, R.
„ **George Karel Fuchs**, den Haag, 18, G.
„ **Adriaan Rappard**, Leiden, 22, WN.
„ **Petrus Johannus Theodorus Augustus Battaerd**, Padang, 21, G
„ **Andreas Angelus Marie Nelissen**, Rotterdam, 17, G.
„ **Mr. Adriaan Neijtzell de Wilde**, Utrecht, 24, ID.
18. **David Cohen**, Deventer, 18, L.
„ **Johann Friedrich Wilhelm la Fontaine**, Modjokerto, 21, R.
„ **Christoffel Philibert Logeman**, Groningen, 25, WN.
„ **Johan Gerard Bernard Schröder**, Stadskanaal, 21, WN.
„ **Johan Cornelis Reijnst**, den Haag, 22, R.
„ **Johannes Helenus van der Harst**, Leiden, 17, WN.
„ **Carl Wilhelm Vollgraff**, den Haag, 20, R.
„ **Daniël Herman Cocheret**, Rotterdam, 19, WN.
„ **Maximiliaan Petrus van de Loo**, Eindhoven, 17, G.

---

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **Th.**, **R.**, **G.**, **WN.**, **L.**, beteekenen de faculteiten van Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte. **ID.**, beteekent Indische Dienst.

Sept.
18. **Jean Louis van Grastek**, Voorschoten, 21, Th.
19. **Mej. Dirkje van der Kloot**, Leiden, 20, WN.
„ **Mej. Aleida Marie Johanna Stoll**, Semarang, 18, WN.
„ **Johan Cornelis François van Hoytema**, Culemborg, 20, R.
„ **Elisa Cornelis Unico van Doorn**, Middelburg, 20, R.
„ **Leendert Gerard Krol**, Kolderveen, 19, R.
„ **Jacques Gerrit Drossaers**, Teteringen, 18, G.
„ **Johannes Wilhelmus Ernestus Amalius van der Minne**, Zevenbergen, 17, R.
„ **Willem Reinhard Brandes de Roos**, Arnhem, 18, R.
„ **Willem Carl van Raadshooven**, Padang Sidempoeran, 18, G.
„ **Carsten Wilhelm Thöne**, Haarlem, 19, R.
„ **Willem Frederik Rutgers van der Loeff**, Zalt-Bommel, 22, R.
„ **Albertus Marinus Tak Brouwer**, Nieuw- en St.-Joosland, 20, R.
„ **Johan Frederik Lodewijk Rendler**, Rotterdam, 18, W.
„ **Alexander Rueb**, den Haag, 18, R.
„ **Johan Willem Quarles van Ufford**, den Haag, 19, R.
„ **Carl van Nievelt**, Purmerend, 20, R.
„ **Cornelis Alexander Star Numan**, den Haag, 20, R.
„ **Wouter Voogd**, Vlaardingen, 18, G.
„ **Roelof Antonius Quintus**, Groningen, 21, R.
„ **Leonard Marie Schoorel**, Probolinggo, 20, R.
„ **Christiaan Adriaan Götte**, Lage Zwaluwe, 20, G.
„ **Pieter Adriaan Beelaerts van Blokland**, den Haag, 21, R.
„ **Johan Cornelis de Bruijn van Melis- en Mariekerke**, Koudekerke (Zeeland), 19, R.
„ **Louis Frederik Anton de Rooij**, Siboga, 22, R.
„ **Jan Geerlings**, de Steeg, 20, R.
„ **Gijsbert Weijer Jan Bruins**, Zutphen, 18, R.
„ **Pieter August Isaac Jacob Nuysink**, Zutphen, 19, G.
„ **Aren Zaayer**, Dirksland, 21, R.
„ **Dirk Jacobus Tyssens**, Dordrecht, 20, R.
„ **Adriaan Theodoor Louis Allard Heyligers**, Zalt-Bommel, 19, R.
„ **Jacobus Cort van der Linden**, Groningen, 18, R.
„ **François Emile Vlielander Hein**, den Haag, 19, R.
„ **August Jozef Maria Lamers**, 's Hertogenbosch, 18, G.

Sept.
19. **Max Meltzer**, Amsterdam, 19, R.
„ **Christiaan Roeters van Lennep**, Delft, 18, G.
„ **Henri Jacques van Noppen**, Goes, 21, R.
„ **Abraham Jacobus Luijt**, Sliedrecht, 18, L.
„ **Aarnout Marinus Snouck Hurgronje**, den Haag, 18, R.
„ **Henri Frederik Bauer**, Batavia, 20, G.
„ **Eduard Joseph Marie Sassen**, Rotterdam, 21, R.
„ **Willem Frederik Karel Kost Budde**, Deventer, 19, R.
„ **Anton Leonard Beker**, Rotterdam, 20, WN.
„ **Eduard Frederik Hardenberg**, den Haag, 21, WN.
„ **Adriaan Jurianus Joseph Zoetmulder**, Schiedam, 20, G.
„ **Cornelis Martinus van Sillevoldt**, Rotterdam, 18, R.
„ **Willem Jan Odo Hattink**, Ambt-Almelo, 23, R.
„ **Herman Cornelis Jacobus Zaayer**, Apeldoorn, 20, R.
„ **August Richard Bueno**, Paramaribo, 22, R.
„ **Johan George Bergsma**, den Haag, 17, R.
„ **Willem Fritz Walter Kolkman**, Arnhem, 21, R.
„ **Nicolaas Johannes Krom**, 's Hertogenbosch, 18, R.
„ **Leendert Willem van Rijn van Alkemade**, Muntok, 18, R.
„ **Jacobus Anthony Fokker**, Middelburg, 19, R.
„ **Adriaan Rutger Heringa**, Soerabaya, 19, R.
„ **Christiaan Johannes Vermeulen**, Hillegersberg, 18, G.
„ **Johan Hendrik Wijnand van Ophuijsen**, Padang Sidempoeran, 18, G.
„ **Edward Johannes Haslinghuis**, Rotterdam, 20, L.
„ **Johan Tak**, Schiedam, 17, R.
„ **Julius Burck**, Haarlem, 20, G.
„ **Jan Jacob Lodewijk Middendorp**, Amsterdam, 21, L.
„ **Diedericus Joannis Meyeringh**, Arnhem, 18, WN.
„ **Marinus Cornelis van Drooge**, Dordrecht, 18, G.
„ **Hendricus Carolus Rudersdorff**, den Haag, 18, G.
„ **Kornelis Anthonie Nederlof**, Sliedrecht, 21, L.
„ **Jan Christiaan Theodoor Scheffer**, Benkoelen, 20, R.
„ **Joachim Nuhout van der Veen**, Alkmaar, 19, R.
„ **Emile van Delden**, Rotterdam, 21, R.
„ **Huibert Willem Coenraad Johannes de Jong**, Arnhem, 18, R.
20. **Jan Willem Dijckmeester**, Probolingo, 19, R.

Sept.
20. **Adriaan Hendrik van Ophuijsen**, Padang Sidempoeran, 17, L.
„ **Mej. Caroline Minette Elizabeth Beijerinck**, Soerabaja, 18, L.
„ **Willem Johannes Diederik Coenraad Hirschmann**, Oud-Charlois, 19, R.
„ **Samuel Johannes de Hoest**, Barneveld, 19, Th.
„ **Adrianus Johannes Korteweg**, Amsterdam, 17, G.
„ **Jacob Johannes Herman**, den Haag, 19, G.
„ **Johannes Brouwer**, Nieuwe-Niedorp, 18, G.
„ **Paul Pieter Leendertz**, Warns, 20, G.
„ **Martin Gustaaf Polak Daniëls**, den Haag, 17, R.
„ **Cornelis Boutersen**, Velsen, 19, G.
„ **John Frederik Sprock**, Curaçao, 21, R.
„ **Cornelis de Leeuw**, Dinxperlo, 18, G.
„ **Theodorus Eliza Jacobus van der Feltz**, Twelloo, 20, R.
„ **Catharinus Marius Briët**, Voorthuizen, 20, Th.
„ **Jan van Leeuwen**, Amsterdam, 18, WN.
23. **Harmen Hendrik Jules Marie van de Poll**, den Haag, 21, R.
„ **Walrave van Heukelom**, Amsterdam, 21, R.
„ **Wouter Jacob Reichardt Zieck**, Passoeroean, 19, R.
„ **Nestorius Christiaan Couvée**, Leiden, 21, R.
„ **Leonard Roeland van Dam**, Middelharnis, 19, R.
„ **Lambertus Joseph Petrus Batenburg**, Leiden, 18, G.
„ **Florus Anton Emile Laceulle**, Muntok, 17, G.
„ **Jacobus Hendrik Hubertus van Willigen**, 's Gravemoer, 35, WN.
„ **Albertus Jozephus Hubertus Thijwissen**, Venlo, 23, WN.
„ **Mej. Alwina Carolina Gordon**, Schagen, 18, WN.
„ **Franciscus Adrianus Cornelis Johannes Truijen**, Rotterdam, 29, WN.
„ **Adolf Jacob van der Molen**, Beemster, 21, WN.
„ **Willem Korevaar**, Bleskengraaf, 24, Th.
„ **Taco Leendertz**, Amsterdam, 19, Th.
28. **Martin August Gustav Harthoorn**, Meester Cornelis, 17, R.
„ **Johannes Jacobus van Bolhuis**, Groningen, 21, R.
„ **Mej. Elize Harmeijer**, Utrecht, 17, R.
„ **Paul Henri Louis Lamberts Hurrelbrinck**, Leiden, 19, R.
„ **Jacobus Snijders de Vogel**, Schiedam, 20, G.
„ **Willem Nikolaas van der Hout**, Schiedam, 18, G.

Sept.
28. **Frans Johannes Hakkenberg**, Leiden, 20, G.
„ **Mej. Adriana Johanna van den Hoven van Genderen**, Wormerveer, 18, G.
„ **Coenraad Alexander Hijmans**, den Haag, 19, G.
„ **Jacob Nicolaas Voorhoeve**, den Haag, 19, G.
„ **Johannes Zuidweg**, Beemster (N.H.), 22, WN.
„ **Mej. Henriëtte Johanna Wilhelmina Salomons**, Rotterdam, 19, L.
„ **Henricus Eduardus Josefus Maria van der Velden**, Eindhoven, 18, L.
„ **Mej. Adriana Schram**, Haarlem, 19, L.
„ **Mej. Maria Otten**, Rijswijk, (Z.H.) 20, L.
„ **Mej. Eliza Vrijdag**, Amsterdam, 30, L.
„ **Eduard Ferdinand Schaeffer**, Gorinchem, 19, L.
„ **Hendrik Visser**, Schoondijke, 21, Th.
„ **Johan van der Vlugt**, Kampen, 19, Th.
„ **Pieter Cornelis de Groot**, Baambrugge, 24, Th.
„ **Johannes de Zwaan**, den Haag, 18, Th.
„ **Gerard Jacobus Thierry**, Leiden, 21, Th.

Oct.
5. **Mej. Christina Clasina van Bosse**, Batavia, 17, R.
„ **Simon van der Schouw**, Amsterdam, 18, G.
„ **Adrianus Johannes de Weerd**, Middelburg, 20, G.
„ **Mej. Margaretha Elisabeth van der Veen**, Santpoort, 18, W.N.
„ **Willem Pelle**, Middelburg, 19, WN.
„ **Willem Joannes Marie Mulder**, 26, L.
„ **Mej. Geertruida van Geer**, Nijmegen, 18, L.
„ **Reinier van Slooten**, Andelst, 19, L.
„ **Radhen Mas Pandji Sosro Kartono**, Majong, 23, L.
„ **Mej. Henriëtte Wilhelmina Eijssell**, den Haag, 20, L.
„ **Mej. Margaretha Antoinette van der Burg**, den Haag, 32, L.
„ **Antonius Leendert Damen**, den Haag, 21, Th.
12. **Mej. Cornelia Geertruida Sirks**, Deventer, 19, R.
„ **Nicolaas Cornelis van Gheel Gildemeester**, Rotterdam, 20, G.
„ **Emile van de Velde**, Keulen, 18, G.
„ **Mej. Anna Christina Zaaijer**, Leiden, 18, WN.
„ **Hendrik Arnoldus Lodewijk van Olphen**, den Haag, 23, L.
„ **Mej. Coba van Nouhuijs**, Zalt Bommel, 19, L.

Oct.
12. **Mej. Margaretha Adriana Robbers**, Rotterdam, 22, L.
„ **Mej. Anna Margaretha de Graaff**, Haarlem, 26, L.
„ **Mej. Ika Alida Thomèse**, Rotterdam, 23, L.
„ **Mej. Martha Johanna Hamaker**, Utrecht, 28, L.
19. **Mej. Anna Petronella Luijt**, Sliedrecht, 20, R.
„ **Augustinus Ignatius Hensen**, Rotterdam, 26, L.
25. **Mej. Gertrude Hermine Isebree Moens**, Leiden, 23, G.
„ **Pieter Gijsbert Cornelis van Bruchem**, Aalst, 22, Th.
Nov.
2.* **Dr. Johann Moritz Eduard Kunert**, Breslau, 54, G.
„ **Gerrit Willem Rijkx**, Kampen, 30, Th.
„ **Pieter Gedikking**, den Haag, 23, Th.
8. **Laurens Bouthoorn**, Woerden, 29, G.
„ **Mej. Theodora Elisabeth Wolterbeek Muller**, den Haag, 25, L.
15. **Theodoor Joekes**, Rao (Sumatra), 19, G.
„ **Mej. Sijna de Vooijs**, Gouda, 24, L.
„ **Mej. Catharina Johanna Yssel de Schepper**, Gouda, 26, L.
„ **Mej. Johanna van Vollenhoven**, Rotterdam, 24, L.
„ **Jan Gerard Bruins**, Bellingwolde, 33, L.
„ **Mej. Anna Louise Moret**, Rotterdam, 24, L.
„ **Johannes Hoogenraad**, Scheveningen, 23, Th.
23. **Bernardus Maria Taverne**, Leiden, 27, R.
„ **Mej. Elsa Benedictus**, den Haag, 21, L.
„ **Mej. Vincence Adriënne Rethaan Macaré**, Haarlem, 23, L.
Dec.
6. **Zako Sietse Beijl**, Utrecht, 21, WN.
„ **Mej. Johanna Elisabeth Düllmann**, Crefeld, 24, L.
31. **Antoine Everard d'Ailly**, Amsterdam, 26, WN.
„ **Mej. Jenny Reijnvaan**, Amsterdam, 21, WN.
„ **Cornelis Roeland Dirk van Ruijven**, Utrecht, 32, L.

1902.

Januari.
29. **Mej. Elisabeth Weber**, Rotterdam, 26, R.
„ **Johannes Hendrik Carel Taylor**, den Helder, 31, G.
Februari.
20. **Simon Adrianus Maas**, Schiedam, 22, R.
„ **Anton Gerhard Peter Cornelis Nass**, Engelen, 28, WN.
„ **Mej. Anna Catharina Croiset van der Kop**, den Haag, 42, L.

Maart.

8. **Fokko Alting du Cloux**, Batavia, 22, G.

„ **Mej. Cornelia Theodora Johanna van Assendelft de Coningh**, Amsterdam, 21, L.

19. **Rudolf Johan Adriaan Jozef van Geelkerken**, Grave, 26, L.

„ **Petrus Franciscus Josephus van der Scheer**, den Haag, 29, L.

April.

25. **Johann Peter August Laman de Vries**, Amsterdam, 38, R.

30. **Hendrik Knoop**, Sassenheim, 31, WN.

Mei.

10. **Gijsbertus Johannes Bon**, Oud-Beierland, 21, G.

16. **Bernardus Jelgersma**, Oud Karspel, 38, G.

„ **Cornelis Henricus Josephus van Baren**, Kerkdriel, 23, L.

„ **Jacob Aalfs**, Winsum, 31.

30. **Nicolaas Marais Hoogenhout**, Groenberg C Wellington KK, 26, L.

Juni.

20. **Gerard Pieter Swerver**, Gorinchem, 36, G.

„ **Pieter Karel van Dusseldorp**, Vlaardingen, 31, L.

PRIJSVRAGEN,

DOOR

RECTOR EN SENAAT

DER

UNIVERSITEIT TE LEIDEN
den 1sten Mei 1902 uitgeschreven.

Overeenkomstig Art. 49 der Wet op het Hooger Onderwijs worden de Studenten aan de Nederlandsche Universiteiten uitgenoodigd hunne krachten te beproeven aan de behandeling van de navolgende onderwerpen, opgegeven door de

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

I.

De Faculteit verlangt proefondervindelijke onderzoekingen over het beloop der plooipuntslijn en van de lijn der kritische raakpunten bij binaire mengels van normale stoffen.

II.

Wordt gevraagd eene monographische bewerking der in Nederland erratisch voorkomende sedimentaire gesteenten en

versteeningen benevens de bepaling van de plaatsen hunner herkomst en wel op grond van nieuw in te stellen palaeontologische onderzoekingen.

FACULTEIT VAN LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

I.

De epithetorum ornantium in Bacchylidis carminibus usu atque abusu.

II.

De Faculteit verlangt een overzicht van de geschiedenis der beschaving van het Nederlandsche volk, van het midden der 12de tot het einde der 18de eeuw, voorzoover die blijkt uit de in onze taal overgenomen vreemde woorden (vgl. F. Seiler, Die Entwicklung der deutschen Cultur im Spiegel des deutschen Lehnworts; Charles Rozan, A travers les mots).

FACULTEIT DER GODGELEERDHEID.

I.

De Faculteit vraagt eene verhandeling over de herkomst en de strekking der zeven brieven van Ignatius in de zoogenaamde kortere recensie.

II.

Welke waarde voor de Ethiek heeft het begrip »het hoogste goed"? (Bij het beantwoorden der vraag gebruike men C. Stange. Einleitung in die Ethik. I en II.)

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID.

I.

De Faculteit verlangt eene verhandeling over de beteekenis en den invloed van het gevolg der handeling in het strafrecht.

II.

De Faculteit verlangt eene uiteenzetting van den tegenwoordigen stand van het vraagstuk der bevolking, berustende op een kritisch overzicht van de nieuwere litteratuur over dit onderwerp.

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

I.

De Faculteit verlangt, naar aanleiding van de door Dr. Kohlbrugge gevonden »autosterilisatie van den dunnen darm", een onderzoek, in te stellen bij verschillende soorten van dieren, omtrent de bacteriën-vegetatie in het darmkanaal onder normale en pathologische omstandigheden en omtrent de beteekenis van het darmsap ten opzichte van die vegetatie.

II.

De Faculteit vraagt eene op eigen onderzoekingen gegronde, en door teekeningen of photographieën toegelichte, anatomische beschrijving van de zenuwbanen en kernen in de Medulla oblongata en hersenstam van Phocaena communis.

De vragen worden beantwoord in de taal, waarin ze gesteld zijn.

De antwoorden, geschreven met eene andere hand dan die van den auteur, worden vóór 1 Mei 1903 toegezonden aan den

Secretaris van den Senaat der Universiteit. Zij worden geteekend met eene spreuk en gaan vergezeld van een verzegeld briefje, dat dezelfde spreuk tot opschrift heeft en den naam en het adres des schrijvers bevat.

Op den derden Dinsdag van de maand September 1903 wordt het oordeel der Faculteiten over de ingekomen verhandelingen afgekondigd en aan de schrijvers der meest voldoende antwoorden, die door de Faculteiten der bekroning waardig zijn gekeurd, de gouden eerepenning uitgereikt.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN

1902—1903

EN

VERSLAG OVER 1902-1903

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
voorheen
E. J. BRILL
LEIDEN — 1903.

BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL — LEIDEN.

INHOUD.

Studiejaar 1903—1904.

Studiejaar 1902—1903 en aanvang van het Studiejaar 1903—1904.

BIJLAGEN.

VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS

over den jaarkring 1 Mei 1902—1 Mei 1903.

LEIDEN, 13 Juni 1903.

Ingevolge Art. XII der Statuten hebben wij de eer U het Verslag uit te brengen over den Staat van het Leidsche Universiteitsfonds en over onze verrichtingen loopende van 1 Mei 1901—1 Mei 1902.

De Algemeene Vergadering van het Curatorium heeft plaats gehad op den 14den Juni ll. in de Senaatskamer der Universiteit. In deze Vergadering werd de Rekening en Verantwoording van den Penningmeester goedgekeurd, en het Jaarverslag over 1901/2 uitgebracht. Dit laatste, met het Jaarboek der Universiteit is aan alle leden van het Fonds toegezonden.

Nog steeds mogen wij vermelden, dat het aantal leden en de som der jaarlijksche bijdragen toenemend is.

Want tegen eene vermindering van 36 leden door overlijden en door bedanken, stond de volgende aanwinst:

2 Donateurs met eene gift op eenmaal (*f* 100.— en 120.—)

2	Donateurs	van	*f* 30.—	jaarlijks [1])
1	Begunstiger	»	» 12.—	»
2	Begunstigers	»	» 10.—	»
1	»	»	» 6.—	»
6	»	»	» 5.—	»
2	»	»	» 3.—	»
21	»	»	» 2.50	»
111	»	»	» 2.—	»
2	»	»	» 1.50	»
4	»	»	» 1.—	»

Samen 154 Leden, welker jaarlijksche bijdragen *f* 415.— be-

1) Een daarvan was vroeger Begunstiger.

dragen. Daaronder zijn 1 Curator, 5 Hoogleeraren, 9 oud-Studenten, 129 Studenten en 10 Dames Studenten. Verscheidene Studenten hebben hunne jaarlijksche bijdrage verhoogd. Op verzoek van Dr. W. van Bemmelen te Batavia hebben 14 van onze in Batavia woonachtige leden tot al de Leidsche oud-Studenten in onze Oost-Indische Koloniën onlangs een rondschrijven gericht, om hen tot deelneming aan het Fonds op te wekken. Van een tiental vernamen wij reeds dat zij dientengevolge toegetreden zijn als begunstigers, een als donateur.

Het aantal leden gedurende den afgeloopen jaarkring heeft bedragen:

A. Door eene gift op eenmaal.

Stichter-Beschermer	1
Stichters	7
Beschermers	2
Donateurs.	26
Begunstigers	20
	56

Twee hunner schonken bovendien eene jaarlijksche bijdrage, één als Donateur en één als Begunstiger.

B. Door eene jaarlijksche bijdrage.

Donateur	*f* 100.—						1
Donateurs	van	*f* 25.—	tot			*f* 100.—	6
Begunstigers	van	*f* 10.—	»		»	25.—	30
»	»	» 5.—	»		»	10.—	75
»	»	» 2.50	»		»	5.—	277
Leden	»	» 1.—	»		»	2.50	716
						Samen	1105

Te zamen 56 — 2 + 1105 = 1159 leden.

Door den dood verloren wij twee Donateurs, Jhr. Mr. J. H. F. K. van Eysinga, en Mr. H. M. S. Francken, en nog 4 leden; door bedanken 36 leden, zoodat het aantal leden op 1 Mei 1903 bedraagt: 1117, waarvan 1065 eene jaarlijksche bijdrage schenken.

De inkomsten bedroegen:

Batig slot op 1 Mei 1902	*f* 1283,42
Renten	» 2063,51
Jaarl. bijdragen	» 2453,—
Bijdragen van Donateurs (voor éénmaal) . .	» 220,—
Gift	» 25.—
Som inkomsten	*f* 6044.93

De uitgaven waren:

Aan de Studenten D. G. J. van Hoytema en G. J. de Groot	*f* 300.—
Aan Mr. S. R. Steinmetz, Toelage voor het Onderwijs in Sociologie.	» 2000.—
Aan Prof. Jelgersma voor eene toelage aan een privaatassistent	» 200.—
Aan Dr. S. de Vries voor de Universiteitsbibliotheek . . . . , ...	» 300.—
Aan den privaatdocent in de Technische en Physische Chemie Dr. W. Jorissen, wegens vergoeding van reis en verblijfkosten . .	» 150.—
Aan Prof. Dr. A. E. J. Holwerda voor kleine hulpmiddelen bij zijn onderwijs in de Archaeologie	» 50.—
Aan Prof. Dr. A. E. J. Holwerda (Voorschot ter geregelde betaling voor het Museumpersoneel)	» 220.—
Onkosten voor het Jaarboek enz. enz. . .	» 678.35
Aangekocht ter Kapitalisatie.	» 1034.56
Som Uitgaven	*f* 4932.91

Zoodat het batig slot bedraagt. . . . . . *f* 1112.02

Met groot leedwezen vermelden wij het verlies dat onze Vereeniging op den 22sten December l.l. getroffen heeft, door den

plotselingen dood van Prof. T. Zaayer, die sedert 1896 de functie van penningmeester met de hem eigene nauwgezetheid en ijver vervulde, en wiens belangstelling in het Fonds door ons op hoogen prijs werd gesteld. Wij zullen nog lang zijn heengaan uit ons midden betreuren, evenals allen die met hem in zoovele andere betrekkingen samengewerkt hebben. In zijne plaats benoemde de Akademische Senaat Prof. Th. Mac Gillavry. Prof. S. J. Fockema Andreæ nam het penningmeesterschap op zich.

Onze nieuwe Curator, Mr. C. Pijnacker Hordijk, de Heer P. E. van Doorninck en Dr. Jonker traden toe als Donateurs, hetgeen wij met ingenomenheid vermelden.

Mr. S. R. Steinmetz vervolgde in den Cursus 1902/3 zijn college over Sociologie gedurende twee uren 's weeks. Het werd door een 16-tal studenten bijgewoond, en de toehoorders gaven vele blijken van belangstelling. In dezen cursus werden de gronden der sociale ontwikkeling volgens de verschillende theorieën behandeld [1]).

Aan twee verdienstelijke studenten konden wij opnieuw eene ondersteuning bij de voortzetting hunner studiën schenken, de Heeren de Groot en Hoytema; en thans voor het eerst aan den Heer Knoop, aan wien onlangs voor de beantwoording eener prijsvraag door de Medische Faculteit te Amsterdam de gouden medaille werd toegekend.

De Bibliothecaris onzer Universiteit vroeg ons eene toelage voor de aanschaffing van een volledig exemplaar van het Tijdschrift »the Cape Law Journal", hetwelk hij na veel moeite was machtig geworden. Het was in ons land en ook elders niet voorhanden en dus niet te raadplegen, terwijl het allerbelang-

1) I. De sociale drijfkrachten in het algemeen. II. De invloed der geographische omgeving of Anthropogeographie. III. De Sociopsychologie. IV. De getalstoename als sociale drijfkracht. V. Het ras- en volkskarakter. VI. De sociale selectie (kritiek der theorieën van Ammon en De Laponge). VII. Het historisch Materialisme (kritiek op Marx en Engel). VIII. De drijfkracht der Idealen.

rijkst en voor de studie van het Zuid-Afrikaansch recht onmisbaar is. Dr. de Vries stelde dus hoogen prijs op het bezit daarvan, maar kon het uit de gewone middelen der Bibliotheek niet bekostigen, waarom wij dan ook gaarne eene toelage van *f* 300 tot dat doel hebben verleend.

Prof. Jelgersma had groote behoefte aan een privaatassistent om hem behulpzaam te zijn in het vervaardigen en teekenen van mikroskopische praeparaten bij zijne psychiatrische onderzoekingen, maar kon dit jaar daarvoor geene toelage van het Rijk verkrijgen, omdat de nieuwe inrichtingen op het Sanatorium van Rhijngeest reeds zoo aanzienlijke kosten hadden geëischt. Hij verzocht ons dus om hem in het aan dezen privaatassistent te geven honorarium voor een deel te gemoet te komen, gedurende dezen en den volgenden cursus.

Prof. Holwerda verzocht opnieuw eene kleine toelage voor kleine uitgaven van modellen, teekeningen en photographieën bij zijn onderwijs in de Archæologie. Voor dat vak heeft de Regeering wel eene som tot aankoop van boeken verleend, maar het is den Hoogleeraar nog niet gelukt om voor bovengenoemde kleine hulpmiddelen eene toelage te verkrijgen, waarom hij onze hulp heeft ingeroepen en verkregen.

Zooals bekend, worden aan de privaatdocenten noch honoraria noch eenige toelage voor onderwijsmiddelen gegeven, hoezeer zij voor vele takken van onderwijs, bij de toenemende specialiseering in de wetenschap, meer en meer noodig worden. Zoo, om een voorbeeld te noemen, hebben wij vroeger den steun van het Fonds verleend aan een buiten de stad wonend privaatdocent in de Romaansche talen, aan een in de Slavische talen en aan een in de Aardrijkskunde; zij hebben colleges gegeven of geven die nog aan studenten die aan dat onderwijs behoefte hadden. Als een tweede voorbeeld wijzen wij op de Chemie. Het is wenschelijk dat mannen die zich in verschillende bijzondere richtingen op de hoogte hebben gesteld, en praktische ge-

oefendheid en ervaring hebben gekregen, in een Chemisch Laboratorium doceerend kunnen optreden, omdat het voor een hoogleeraar onmogelijk is om in allerlei bijzondere richtingen zich op de hoogte te *houden*, inzonderheid wat de praktische geoefendheid betreft. Daarom hebben wij vroeger drie privaatdocenten in de Elektrochemie, in de Mikrochemie en in de psysische chemie door vergoeding van reiskosten of van hulpmiddelen geldelijken steun verleend.

Het verheugt ons daarom thans weder aan twee privaatdocenten een dergelijken steun te kunnen geven. Dr. W. Jorissen, leeraar in de Physica en Chemie aan het Instituut van Adelborsten te Nieuwediep, heeft na de Paaschvacantie het jus docendi erlangd, en in de Technische Chemie, later ook voor de Pharmaceuten in de Physische Chemie, college gegeven. Beide colleges zijn in het Pharmaceutisch Laboratorium gedurende een uur elken Zaterdag door Dr. Jorissen gegeven, en door een achttal toehoorders met belangstelling bijgewoond. Op het college in de Physische Chemie behandelde hij inzonderheid de chemische katalyse en de fermenten, over welke onderwerpen hij zelf verdienstelijke onderzoekingen gepubliceerd heeft. Op dat der technische Chemie waren de onderwerpen van behandeling: De bescherming van metalen tegen roesten; het water als oplosmiddel in de techniek; het tegenwoordige veelvuldige gebruik der elektrolyse en ten slotte eenige toepassingen der thermochemie. Hij genoot ter vergoeding van reis- en verblijfkosten eene toelage uit het Fonds van *f* 150.

In het vorige jaar hadden wij reeds Dr. W. Burck, wetenschappelijk adviseur voor de Gouvernementskoffiekultuur op Java (met verlof) in de gelegenheid gesteld om verscheidene noodige hulpmiddelen aan te schaffen voor een door hem gegeven kollegie in de systematische Botanie, welke hulpmiddelen in het Botanisch Laboratorium bewaard blijven. Dit kollegie is met veel belangstelling gevolgd, en heeft in eene bestaande

behoefte voorzien, Tegen de Paaschvacantie is Dr. Burck tijdelijk naar Java teruggekeerd tengevolge eener opdracht van Z. Exc. den Minister van Koloniën, om voor de invoering der door hem zelven voorgestelde maatregelen bij de gouvernements-koffiekultuur werkzaam te zijn. In het najaar keert hij terug en zal alsdan zijne kollegies hervatten. Zijne werkzaamheden stellen hem in de gelegenheid om zich bezig te houden met de inzameling van planten en plantendeelen, kenmerkend voor de tropische vegetatie en betrekking hebbende op den Indischen landbouw. Deze verzamelingen zullen van groot nut zijn bij zijne kollegies in de systematische Botanie, en hem tevens in staat stellen om nog een afzonderlijk kollegie te geven over de Indische kultuurplanten, waartoe op het oogenblik de noodige leermiddelen niet of niet in voldoende mate aanwezig zijn. Op aanzoek nu van Dr. Burck hebben wij ter bestrijding van de kosten van inzamelen bewaren en vervoeren dier leermiddelen eene som beschikbaar gesteld.

In het vorige jaar hebben wij medegedeeld dat wij eene Toelage verleenden aan Prof. J. J. M. de Groot tot ondersteuning van zijnen wetenschappelijken arbeid met Dr. Marquart. Wij ontvingen thans een Verslag van Prof. de Groot betreffende de vruchten, welke die arbeid reeds heeft opgeleverd, en voegen dit verslag als Bijlage hieraan toe.

Voor de medewerking en belangstelling, die wij ook in dit jaar van de Studenten-Commissie mochten ontvangen, betuigen wij haar onzen oprechten dank, inzonderheid aan den Heer A. van Haersolte, die als Praeses Collegii Studiosorum het Studenten-Corps in het Curatorium van het Universiteitsfonds vertegenwoordigde, en verder aan de Heeren Praesides der Fakulteiten: G. J. Heering (Theologie), R. V. Bakker (Rechten), J. W. van der Valk Jr. (Geneeskunde), C. A. Crommelin

(Natuurwetensch.), J. H. Goedhart (Letteren), en aan den Heer H. van der Hoeven die in Dec. ll. den Heer van Haersolte als Praeses Coll. opvolgde.

De Commissie van Uitvoering van het Leidsche Universiteitsfonds,

M. J. de Goeje, *Voorzitter.*
J. M. van Bemmelen, *Secretaris.*
S. J. Fockema Andreæ, *Penningmeester.*
H. G. van de Sande Bakhuyzen.
W. C. van Manen.
Th. H. Mac Gillavry.

LEIDEN, October 1903.

Aan de Leden van het Leidsche Universiteitsfonds.

Wij hebben de eer U hiernevens de Naamlijst der Leden toe te zenden, gerangschikt naar hunne woonplaatsen.

Wij wenschen U daardoor in de gelegenheid te stellen na te gaan, welke oud-studenten der Leidsche Universiteit in Uwe omgeving al of niet hunnen steun aan het Fonds verleenen.

Wij noodigen U uit al diegenen in Uwe omgeving, van wie gij weet, dat zij te Leiden gestudeerd hebben, maar nog niet als lid van ons Universiteitsfonds zijn toegetreden, daartoe aan te sporen. Het lijdt geen twijfel, dat door Uwe pogingen het aantal leden aanzienlijk kan uitgebreid worden.

Wij herinneren U daaraan dat de jaarlijksche bijdrage bedraagt:

voor een donateur *f* 25.— of meer
voor een begunstiger *f* 2.50 tot *f* 25.—

en dat bovendien jaarlijksche bijdragen van *f* 2.—, *f* 1.50 of *f* 1.— door velen aan het Fonds geschonken worden.

Allen ontvangen kosteloos het Jaarboek der Leidsche Universiteit.

Ook kan men als Donateur toetreden door eene gift op eenmaal van *f* 100.— of meer, en als Begunstiger door eene gift op eenmaal van *f* 25.— tot *f* 100.—

Wij verzoeken onze Leden, die van woonplaats veranderd zijn, daarvan aan onzen Secretaris schriftelijk mededeeling te doen.

De Commissie van Uitvoering
J. M. VAN BEMMELEN,
Secretaris.

LEIDEN, 19 April 1903.

Aan
de Commissie van Uitvoering van
het Leidsche Universiteitsfonds.

Mijne Heeren,

In het afgeloopen jaar werd door U goedgunstig beschikt op mijn voorstel om, in het belang der Oostersche studiën aan deze Universiteit, den heer Dr. J. Marquart eene toelage te verleenen, ten einde mij in staat te stellen te beschikken over zijne medewerking bij het ontginnen der Aziatische bronnen voor Geschiedenis, Geographie en Ethnographie, in onze Universiteitsbibliotheek aanwezig. Het zij mij thans vergund U een overzicht aan te bieden van hetgeen in deze door ons werd verricht.

In de eerste plaats stelden wij ons ten doel: de bepaling der politieke en ethnologische verhoudingen in Centraal-Azië, inzonderheid in het Tarim-bekken, na den ondergang van het Uïgurenrijk in A. D. 840, ten einde langs dien weg den oorsprong te ontdekken van de z. g. Boghrachane, d. w. z. de eerste Moslimsche Turksche dynastie, omtrent de herkomst waarvan men zich tot dusver, wegens gebrek aan gegevens uit Aziatische bronnen, vruchteloos het hoofd gebroken heeft.

Met dit doel voor oogen, werden door den heer Marquart de Arabische berichten over Midden-Azië, vanaf den ondergang van het West-Turksche rijk tot den ondergang van het Uïgurenrijk, verzameld, vertaald en gecombineerd, terwijl ondergeteekende de verzameling en vertaling der Chineesche bronnen over hetzelfde tijdvak ter hand nam en ten einde bracht. In aansluiting daarop zette zich Professor Chavannes, van het Collège de France, op onze aansporing, aan de bewerking van nog andere Chineesche bronnen, die wij verwachten dat weldra, onder den

titel van »Documents sur les Turcs Occidentaux", door hem in het licht zal worden gegeven.

Ook de Arabische en nieuw-Perzische bronnen aangaande het daaropvolgende tijdvak, loopende van den ondergang van het Uigurenrijk tot het einde der tiende eeuw, werden door den heer Marquart bewerkt, in aansluiting aan de gelijktijdige Chineesche berichten, door ondergeteekende vertaald. Deze laatste zijn echter in zóó grooten overvloed aanwezig, dat de vertaling nog niet is voleindigd kunnen worden. Vooral gold het hier de bewerking der lange chronologische lijsten van gebeurtenissen (Pen-ki), vervat in de twee officiëele »Historiën der Thang-dynastie", en in de beide »Geschiedenissen der Vijf Vorstenhuizen", op welker hoogstbelangrijken inhoud nog nooit door iemand de hand werd gelegd. Buitendien, hoe meer raadselen zich hier ontsluierden, hoe meer nieuwe er opdoemden. In den ondergang van het Uigurenrijk en de daarmede verbonden volksverschuivingen werd namelijk een rol van gewicht gespeeld door eene vertakking der West-Turken, de z. g. Sa-tho, die tevens in China zóódanig de toestanden beheerschten, dat zij gedurende een twaalftal jaren den troon en het rijk in bezit hadden. De volksverschuivingen, door deze natie teweeggebracht, zijn niet ten volle in hunne beteekenis en omvang te bepalen zonder bijeenzameling van alles wat de Chineesche werken over de Sa-tho leveren. Deze lange arbeid is thans onder handen. Zonneklaar is ons ook dáárbij gebleken, dat slechts door de Chineesche berichten een helder inzicht in de werkelijke politieke en ethnographische verhoudingen in het Tarim-bekken in en na de 9de eeuw mogelijk wordt, en dus de invloed is te verklaren, die daardoor werd uitgeoefend op de Moslimsche staten, uit het Rijk der Kalifen ontstaan. Het kon nu ook den heer Marquart gelukken, de westersche berichten over de door Turken bewoonde landen, die Arabische en Perzische schrijvers vaak naast elkander hebben neergeschreven zonder erop te letten of zij ook

geheel uiteenloopenden tijdvakken toebehoorden, behoorlijk in het kader te plaatsen waarin zij te huis behooren. Ook is het hem mogelijk geworden de gewichtige vraag op te lossen wanneer het geographische werk van Ibn Chordādhbih geschreven is, en is ook als vanzelf aan het licht getreden uit welken tijd de reisberichten van Mis'ar-ibn Muhalhil dagteekenen, en wat het ware karakter van diens werk is.

Met behulp van door mij geleverde vertalingen uit Chineesche bronnen vermocht de heer Marquart licht te werpen op de heerschappij der Kushan vorsten, verkeerdelijk met den naam van Indo-Skythen bestempeld. Het is hem gelukt de chronologie van drie dier vorsten op een vast standpunt te plaatsen, en, dank den Chineeschen »Boeken der Latere Han-dynastie", eene afdoende interpretatie te leveren van het hoofdbericht dienaangaande; — ook kon hij de in de Tripiṭaka neergelegde Boeddhistische legenden, aan Kanishka vastgeknoopt, ontleden en tot hunne werkelijke waarde terugbrengen. Ook heeft hij, door de samenwerking met ondergeteekende, licht kunnen brengen in de eenige kroniek, die over Indië bestaat, nl. die van Kalhana over Kashmir. Het resultaat hiervan werd gepubliceerd in het onlangs verschenen feestalbum voor Professor Kern, op blz. 341—48.

Eindelijk is vóórwerk geleverd voor een omvangrijken arbeid, dien wij ons voorstellen tot stand te brengen, nl. de bewerking der alleroudste berichten omtrent Centraal- en West-Azië, vervat in de *Sji-ki* van Sze-ma Ts'iën en in de »Eerste Boeken der Han-dynastie", dus loopende tot ongeveer het begin onzer jaartelling. De vertalingen daarvan zijn reeds voor een groot gedeelte gereed. Ons doel is, door alle berichten omtrent dat tijdvak, uit Europa en West-Azië bekend, te combineeren met die uit Oost-Azië, een breeden grondslag te leggen, waarop alle verdere onderzoekers op dat gebied kunnen voortbouwen. Rustig voortwerkende aan de verwezenlijking van dit hoofddoel,

verliezen wij echter andere brandende vraagstukken, waarop de Wetenschap licht zoekt, niet uit het oog. Zoo zijn wij nu bezig dat der Chionieten en Hephtaliten, en kunnen samenhang met de z. g. Zjuan-zjuan, onder de oogen te zien.

Het veld, welks bearbeiding wij ons ten doel hebben gesteld, is van grooten omvang; onze taak derhalve breed opgezet. Als noodzakelijk gevolg zal wel publicatie van resultaten van geringeren omvang spoedig kunnen plaats vinden, maar die van resultaten van grootere afmetingen eerst later. Ik veroorloof mij dus, U beleefd te verzoeken, mij in staat te stellen op den ingeslagen weg krachtig voort te gaan door den heer Marquart nogmaals eene toelage te verleenen, hetzij over één, hetzij over meerdere jaren.

Met de meeste hoogachting heb ik, mijne Heeren, de eer te zijn

Uw dw. dienaar
J. J. M. De Groot.

LIJST DER LEDEN

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

1 Mei 1908.

Alkmaar.

Jhr. Mr. D. van Foreest. *Begunstiger.*
Ds. A. C. de Regt.
Mr. W. L. Luyken Glashorst. *Beg.*

Almelo.

Mr. G. Kortenbout v. d. Sluis. *Beg.*
Dr. G. Postma. *Beg.*
De Leidsche diesclub „Twenthe" *Beg.*

Amersfoort.

Mr. B. H. Carp. *Beg.*
A. Winter.

Amsterdam.

Dr. F. L. Abresch *Beg.*
Dr. J. P. Barnouw. *Beg.*
Mr. J. C. Baron Baud. *Beg.*
Mr. F. Couvée.
J. A. van Dijk.
Dr. B. J. Ferf. *Beg.*
Dr. A. A. Fokker.
Mr. H. R. Goudsmit. *Beg.*
Prof. Mr. L. de Hartog. *Beg.*
Mr. J. B. F van Hasselt. *Beg.*
J. I. L. D. van Hoevell.
Mr. J. G. Huyser.
Mr. D. K. G. de Jong.
Mr. Dr. J. C. G. Jonker. *Beg.*
Mr. P. W. de Koning. *Beg.*
Mr. A. B. van der Laan.
Ds. E. Laurillard. *Beg.*
Mr. A. Lind. *Beg.*
Mr. H. A. E. Modderman. *Beg.*
Mej. Dr. J. A. Nijland.
Mr. H. Polvliet.
Mr. G. Rebel. *Beg.*
Mr. H. M. Roelofsz.
Dr. W. Rutgers van der Loeff. *Beg.*
Mr. C. J. P. v. d. Schalk. *Beg.*
Dr. C. C. Sepp. *Donateur.*
Dr. J. C. A. Simon Thomas.
Prof. Dr. R. Sissingh.

Apeldoorn.

Dr. H. D. Verdam. *Beg.*

Arnhem.

Dr. W. v. Bommel v. Vloten. *Beg.*
Mr. C. C. Beelaerts.
Dr. G. J. M. Couvée. *Beg.*
Mr. O. Elias.
Mr. J. A. M. O. van Embden.
Mr. B. F. Everts.
Mr. B. H. Everts. *Beg.*
Mr. N. Fockema.
Mr. J. Gelein Vitringa.
Dr. F. Goslings. *Beg.*
Mr. A. A. Loopuyt. *Beg.*
Mr. D. J. Mom Visch. *Beg.*
Mr. G. L. van Oosten Slingeland.
Mr. Th. G. A. v. Slingeland. *Beg.*

Assen.

Mr. A. C. van der Feltz.
Mr. H. Pelinck *Beg.*

Balk.

Dr. J. C. Tromp. *Beg.*

Barchem bij Lochem.

Ds. J. A. van Krieken.

Beetsterzwaag.

Ds. C. G. Menzel. *Beg.*

Bennebroek.

Mr. P. N. van Doorninck.

Bergen op Zoom.

Dr. L. M. J. Stoel. *Beg.*

Bleiswijk.

C. A. H. Weyer. Arts.

Boskoop.

Ds. C. E. Hooykaas.

Breda.

Mr. B. Formijne. *Beg.*

Buurmalsem.

Dr. F. D. J. Moorrees *Beg.*

Buren.

Mr. W. F. v. Everdingen.

Delft.

Dr. U. H. E. Huber Noodt.
Dr. L. van Scherpenzeel.

Deventer.

Mr. H. Kronenberg.

Dieren.

Mr. C. G. Schattenkerk.

Doetinchem.

W. W. Huber Noodt. *Beg.*

Dokkum.

Dr. K. F. Sparnaay. *Beg.*

Dordrecht.

Dr. F. Delhez. *Beg.*
Mr. K. K. Douw v. d. Krap.
Mr. S. van Gijn. *Beg.*
Dr. H. J. de Graaf. *Beg.*
J. H. Lebret. *Donateur.*
Mr. J. H. Mulock Houwer.
Mr. J. Salomonson. *Beg.*
Mr. J. Wiarda. *Beg.*

Drunen.

Dr. A. W. A. Seters.

Elspeet.

J. W. de Goeje. Arts. *Beg.*

Enkhuizen.

Dr. C. W. Corts. *Beg.*

Epe.

Ds. J. A. Prins. *Beg.*

Finsterwolde.

Dr. D. L. Niermeyer. *Beg.*

Fijnaart.

Dr. A. Heller. *Beg.*

Gorinchem.

Mr. S. Baron Creutz. *Beg.*

Gorredijk.

Ds. A. v. Iterson.

's-Gravenhage.

G. Aalbertsberg.
Dr. A. J. Barnouw.
Dr. J. F. van Bemmelen. *Beg.*
Mr. J. J. Bergsma.
Mr. D. van Blom.
M. S. Borst Pauwels.
Dr. S. Brandes
A. Carrière. Arts.

Dr. B. A. P. van Dam. *Beg.*
Dr. P. J. Dekkers. *Beg.*
Mr. C. Th. van Deventer. *Beg.*
Dr. H. J. de Dompierre de Chaufepié. *Donateur.*
Mr. J. S. D. v. Doorn. *Donateur.*
Mej. Mr. E. C. v. Dorp.
Mr. M. J. Duparc. *Beg.*
Mr. H. J. Dyckmeester. *Beg.*
Dr. J. G. J. Evers.
Jhr. Mr. W. J. M. v. Eysinga. *Beg.*
Mr. M. J. van der Flier.
W. H. S. v. Franckenberg en Proschlitz. *Beg.*
Dr. J. R. van Geuns. *Beg.*
Mr. Th. C. Gonsalves.
Mr. J. M. Gülcher. *Beg.*
Jhr. Mr. C. H. J. v. Haeften.
Mr. G. J. Henny. *Beg.*
H. A. Hoeffelman. *Beg.*
Mr. G. G. van der Hoeven. *Beg.*
Dr. H. M. Hijmans. *Beg.*
Dr. J. de Jong. *Beg.*
Mr. E. van Ketwich Verschuer. *Beg.*
Mr. J. D. van Ketwich Verschuer
Mr. H. N. Kiliaan. *Beg.*
Mr. A. L. C. Klein. *Beg.*
Mr. J. Knottenbelt. *Donateur.*
Dr. Eduard B. Koster. *Beg.*
A. Kruyt. *Beg.*
Mr. J. F. Kunst.
Mr. J. P. Graaf v. Limburg Stirum. *Beg.*
Mr. F. J. Lisman.
Mevr. de Wed. Prof. Mr. P. A. v. d. Lith. *Beg*
J. P. Th. van der Lith.
Dr. W. van Loghem. *Beg.*
Dr. H. C. Los. *Donateur.*
Mr. K. P. van der Mandele.
Dr. W. Martin. *Beg.*
Mr. C. L. Modderman. *Beg.*
C. Noë. Arts.
Prof, Dr. J. Offerhaus Lzn. *Beg.*
Mr. U. W. F. v. Panhuys. *Beg.*
G. E. Passtoors. Arts.
Dr. L Polak Daniels. *Beg.*
Mr. N. G. Pierson. *Don.*
Mr. E. Pino.
Mr. A. A. de Pinto. *Beg.*
Mr. M. de Pinto. *Beg.*
Mr. L. J. Plemp v. Duiveland. *Beg.*
S. J. Ph. Regensburg. Arts. *Beg.*
Mr A. J. van Royen. *Beg.*
Mr. J. F. van Royen.
Mej. J. C. A. v. d. Sande.
J. H. L. van der Schaaf.
Mr. Th M. Schultz van Haegen. *Beg.*
Mr J. W. Snouck Hurgronje. *Don.*
H. W. C. Soeterik.
Mr. J. H. Telders. *Beg.*
Mr. J. J. van Tiel.
A. M. Venker.
Mr. J. D. Verbroek.
Mr. B. M. Vlielander Hein. *Don.*
Mej. Maria Vorstman. *Donatrice.*
Mr. A G. Vreede. *Beg.*
Mr. G. C. C. Wiggers van Kerchem. *Beg.*
Mr. J. J. K. de Wit.
J. Wolterbeek Muller. *Beg.*
Mr. L. Ph. J. Wüppermann. *Beg.*
Jhr. Mr. H. C. v. d. Wijck. *Beg.*
Jhr. Mr. H. v. d. Wijck. *Beg.*

Groningen.

Prof. Dr. A. G. v. Hamel. *Donateur.*
Prof. Dr. G. Heymans. *Donateur.*
Prof. Dr. J. H. Kern. *Beg.*
J. F. J. Kolkman.
Prof. Mr. H. Krabbe. *Beg.*
Dr. J. E. Tulleken.

Haarlem.

Mr. S. R. Bakker.
Prof. Dr. J. Bosscha. *Donateur.*
Dr. A. van Eldik Bzn.
Dr. H. van Erp. *Beg.*
Dr. P. de Koning. *Beg.*
Mr. A. Moens.
J. D. Rutgers v. d. Loeff. *Beg.*
J. C. Tadema. *Beg.*
Dr. Th. H. v. d. Velde.
Dr. E. v. d. Ven. *Beg.*

Harlingen.

Mr. V. Sickenga.

Heelsum.

Dr K. T. Haverkorn v. Rijsewijk.

Heerenveen.

Mr. M. T. van Heloma. *Beg.*

Heeze bij Eindhoven.

Dr. D. Plooy.

de Helder.

A. L. Zaalberg. *Beg.*

Hengeloo.

Mr. E. P. de Monchy. *Beg.*
Mr. H. J. Santman.

's Hertogenbosch.

Mr. J. A. A. Bosch. *Beg.*
Jhr. Mr. P. M. T. v. Meeuwen. *Don.*

Hilversum.

Mevr. Wed. Prof. Dr. J. E. van Iterson, J.Azn. *Beg.*

Hoorn.

Dr. L. T. C. Schey.

Joure.

Mr. H. F. de Boer.

Kampen.

Mr. J. G. Meilink.

Katwijk aan den Rijn.

J. J. C. J. de Meyere.

Koedijk bij Alkmaar.

Ds. C. Ph. F. Abbing.

Koudekerke (Z.).

Mr. J. Loeff. *Beg.*

Leeuwarden.

Dr. R. R. de Bruyn.
Prof. Dr. C. P. Burger. *Donateur.*
Mr. R. A. Fockema. *Beg.*
Mr. W. H. de Greve. *Beg.*
Mr. B. Th. Baron van Harinxma thoe Slooten. *Stichter.*
E. H. Sikkes. Arts.
Jhr. Mr. H. L. Sixma van Heemstra.

Leiden.

A. M. V. van Aardenne.
M. V. van Aardenne.
J. T. H. Abendanon.
J. Adam.
Mr. A. J. Aeilkema.
Mej. E M. van Aken. *Beg.*
D. Albers.
F. Alting du Cloux. *Beg.*
M Alvarez Correa.
J. Andreoli. *Beg.*
W. R. L. v. Andriuga de Kempenaer.
P. J. Apol.
H. H. Arendts.
P. R. d'Arnaud Gerkens.
F. G. W. J. Backer.
H. J. Backer.
G. Bakker,
J. J. C. Bakker.
R. V. Bakker.
O. S. Bastiaans
L. J. P. Batenburg. *Beg.*
P. J. Th. Battaerd.
H. F. Bauer.
C. H. Beekhuis. *Beg.*
F. A. Beelaerts van Blokland.
Prof. Dr. J. M. van Bemmelen. *Beg.* *Beschermer.*
J. C. v d. Berg.
E. Bergsma.
J. G. Bergsma.
Mej. D. B. Beucker Andreæ. *Beg.*
W. C. Beucker Andreæ.
Mej. C. M. E Beyerinck.
J. Beyerman.
J. M. van Beyma.
Dr. J. C. J. Bierens de Haan. *Beg.*
Mej. H. Th. Biermans.
J. W. van Bisselick.
A. J. de Blinde.
J. Blok.
Prof. Dr. P. J. Blok. *Beg,*
W. H. Blommendaal. *Beg.*
J. M. W. Blüggel.
C. J. J. Blussé.
J. J. Boasson.
H. B. A. Boekwinkel.
A. R. Boele.
D. Boer.
H. J. Boevé. *Beg.*
J. J. van Bolhuys.
A. E. K. Bolland.
Prof. G. J. P. J. Bolland.
A Bommezijn.
Prof. R. v. Boneval Faure. *Donateur*
J. Boon. Jr.
A. A. Boonacker.
P. H. J. A. de Booy.
H. W. Borel.
W. H. Borgerhof Mulder.
J. Th. Bornwater. *Beg.*
F. J. Borst.
L. H. N. Bosch van Rosenthal
A. K. Bosman.
Mej. Chr van Bosse.
E. G. S. Bourlier.
G. U. Bouscholte.
C. Bouterse.
L. A. van de Brandeler.
W. R. Brandes de Roos.
W. J. M. Brantjes.

H. Bremekamp.
C. M. Briët.
Mr. P. E. Briët.
J. Brouwer. *Beg.*
Mej. C. G. C. Bruining.
G. W. J. Brunis.
J. C. de Bruyn van Melis en Mariekerke.
A. R. Bueno.
O. D. E. Bunge.
Mr. J. C. v. d. Burcht van Lichtenberg.
J. Burck.
O. Burgemeestre. *Beg.*
J. Ph. Ch. van der Burgh. *Beg.*
G. G. van Buttingha Wichers.
P. G. Bijdendijk.
W. J. J. C. Bijleveld.
F. D. Bijleveld.
A. W. Byvanck.
O. Cahen. Arts.
J. C. L. Cambier.
Mej. J. B. Campert. *Beg.*
F. W. J. A. del Campo gen. Camp.
M. de Carpentier Wildervank. *Beg.*
J. J. de Casparis.
I. G. Cath.
M. W. Cats.
Prof. Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye. *Beg.*
Mej. M. Chantepie de la Saussaye. *Beg.*
W. van der Chijs.
J. Clay.
J. R. Clifford Kocq van Breugel.
O. J. Cluysenaer.
J. W. W. Coebergh.
D. Cohen.
I. Cohen.
A. B. Cohen Stuart
D. H. Coldewey.
J. J. Comerell.
A. Le Comte.
G. Cool.
J. P. Coops. *Beg.*
J. Cort van der Linden.
H. Corver. *Beg.*
A le Cosquino de Bussy.
A. J. H. le Cosquino de Bussy.
W. F. K. Cost Budde.
N. C. Couvée.
P. du Croix
J. B. Crol J Wzn.
G. B. G. Cromhoff
C. A. Crommelin. *Beg.*
F. R. Crommelin.
W. A. C. van Dam.
F. C. Deking Dura.
E. van Delden.
L. Ph. Denekamp.
Mr. I. J. Dermout.
B. F. Diephuis. *Beg.*
P. J. Ph. Dietz *Beg.*
Dispuutgezelschap „Humbolt" *Beg.*
D. Dooremans.
E. C. H. v. Doorn.
G. C. A. van Dorp. *Beg.*
W. A. van Dorp.
J. van der Drift.
M. C. van Drooge.
J. G. Drossaers.
Mr. H. L. Drucker. *Stichter. Don.*
F. J. Ch. v. Dusseldorp.
J. Dutilh
G. A. E. Duyster.
Joh. Duyster.
G. Dijckmeester.
J. W. Dyckmeester.
H. C. J. M. Dijk. *Beg.*
C. P. Dyserinck.
S. Ebbinge. *Beg.*
J. J. van Eck.
J. Edgar.
J. E. Edie. *Beg.*
Prof. Dr. B. D. Eerdmans. *Beg.*
J. J. W. Eekhout.
A. B. Eeltjes.
J. van Effen.
Prof. Dr. W. Einthoven.
L. C. A. van Eldik Thieme.
M. Elion.
J. M. Elshout. *Beg.*
J. Eltzbacher.
E. L. van Embden.
W. A. van Emden.
Joh. Enschedé.
J. G. van Es. *Beg.*
J. W. Et.
M. A. Evelein.
G. F. Evelein.
H. E. K. Ezerman.
D. Faber.
Mej. J. Faber. *Beg.*
N. Faber.
G. Fabius
U. Fagginger Auer.
G. A. Feits.
A. C. van der Feltz.
Th. E. J. van der Feltz.
W. F. E. van der Feltz.
K. T. Ferwerda.
H. Filippo.
K. Fischer.
A. Flohil.
Prof. Mr. S. J. Fockema Andreæ. *Stichter.*
J. P. Fockema Andreæ.
Mr. A. J. Fokker.
T. H. Fokker.
J. F. W. la Fontaine
J. Fontein.
J. W. N. Francken.

M. Franzie. *Beg.*
C. M. Frylinck. *Beg.*
G. C. Fuchs. *Beg.*
E. Funke.
J. Garrer.
Mej. M. van Geer. *Beg.*
J. Geerlings.
Mr. C. G. H. W. Geesink. *Beg.*
Dr. H. D. van Gelder. *Beg.*
A. W. Gerritzen.
S. J. van Geuns
Mej. J. de Geus. *Beg.*
J. Th. de Geus.
J. W. Gleuns.
J. R. Goddard.
G. F. Godefroy.
J. H. Goedhart.
Prof. Dr. M. J. de Goeje. *Beg.*
H. H. T. Goeman Borgesius.
J. Goeman Borgesius. *Beg.*
K. L. O. van der Goes.
P. W. C. van der Goes.
K. W. v. d. Goes Hildebrandt. *Beg.*
Mr. J. Th. Goossens.
Prof. Dr. M. A. Gooszen.
Mej. A. C. Gordon. *Beg.*
E. Gorter.
E. W. Goteling Vinnis. Arts.
Ch. A. Gotte.
C. H. Gouda Quint.
H. van Goudoever.
J. de Graaff.
Mej. M. de Graaff. *Beg.*
E. H. de Graag.
C. de Graeff.
J. Greup.
A. Greve.
Prof. Mr. H. B. Greven. *Beg.*
Mr. E. Ch. Grivel. *Beg.*
H. Groeneveldt
Prof. Dr. H. Y. Groenewegen. *Beg.*
G. J. de Groot.
Prof. Dr. J. J. M. de Groot. *Beg.*
P. C. de Groot. *Beg.*
E. E. H. E. Guljé.
M. van Haaften.
A. de Haan.
T. de Haan.
Dr. H. K. de Haas.
W. J. de Haas.
Ph. M. v. d. Haer.
A. van Haersolte.
J. F. van Haersolte.
C. H. Hagen.
J. P. L. Hagen.
F. J. Hakkenberg.
S. B. N. Halbertsma.
Mej. M. J. Hamaker.
A. J. C. van Hamel.
A. W. S. van Hamel.
J. W. Hamersfeld.
R. J. C. van Hamersveldt.
A. J. Hankes Drielsma.
J. Hankes Drielsma. Arts.
E. F. Hardenberg.
F. J. van Harencarspel.
Mej. L. Harmeyer.
N. A. G. Harthoorn. *Beg.*
J. H. van der Harst *Beg.*
Prof. Dr. J. J. Hartman. *Beg.*
H. A. Hartogh
E. J. Haslinghuis.
Mr. J. H. van Hasselt. *Beg.*
H. K. Hattink.
Mej. L. Hattink.
R. Hattink.
W. J. O. Hattink.
D. W. v. Heeckeren. *Beg.*
Prof. Mr. J. E. Heeres. *Beg.*
G. J. Heering
A. G. Heineken.
H. A. Helb.
C. J. P. L. Helfrich.
Dr. A. Hendriks. *Beg.*
F. M. C. Hengeveld.
J. F. Hengeveld.
C. Henny.
Ch. H. Henny.
M. E. Hepkema.
A. R. Heringa.
J. H. Herman. *Beg.*
C. F. van Herwaarden.
E. Hesselink.
W. F. Hesselink Jr.
W. v. Heukelom.
J. A. C. van Heusde.
J. van Heusde.
A. Th. C. S. Heyligers
A. J. Hildebrandt.
G. J. van der Hilst Karrewij. *Beg.*
H J. K. Hinloopen, *Beg.*
Mej. J. Hingst. *Beg.*
A. S. Hirsch.
W. A. Hoeffelman.
C. van den Hoek.
J. J. v. d. Hoek. *Beg.*
J. E. Hoekstra.
Mej. M. Hoekstra. *Beg.*
S. J. de Hoest
Mej. Chr. v. d. Hoeven.
Prof. Mr. H. van der Hoeven. *Beg.*
H. van der Hoeven Jr. *Beg.*
Prof. Dr. C. K. Hoffmann. *Beg.*
C. B. Holland. *Beg.*
Prof. Dr. A. E. J. Holwerda. *Beg.*
G. A. M. Hondius van Herwerden.
J. Hoogkamer.
A. F. L. Hora Siccama.

K. G. H. Hordijk.
Mej. S. W. P. A. Horn. *Beg.*
A. J. M. v. d. Horn v. d. Bos.
R. Horst.
M. N. v. d. Hout. *Beg.*
A. Th. ten Houten.
H. Houtman *Beg.*
D. G. van Hoytema.
J. C. F. van Hoytema.
G. J. Huet. *Beg.*
A. A. Hulshoff.
R. L. Humalda van Eysinga.
J. H. F. E van Hunsel.
Mr. C. J. Huyser.
C. A. Hymans *Beg.*
E. Hijmans.
J. F. Hijmans.
M. Hijmans. *Beg.*
A. S. v. Ingen. *Beg.*
C. J. A. van Iterson.
Th. M Jaarsma.
B. 's Jacob
I. Jacobsen.
Dr. F. M. Jaeger *Beg.*
Prof. Dr. J. M. Janse. *Beg.*
F. D. Jansen.
J. Th. Jarman.
Prof. Dr. G. Jelgersma. *Beg.*
H. F. W. Jeltes.
E. E. G. Joakim.
N. A. de Joncheere N.Azn.
C. de Jong.
E. N. de Jonge.
H. W. C. J. de Jong.
W. J. A. Jongkees. *Beg.*
Mr. G. G. van der Kaaden.
Dr. W. F. Kaiser P.Jzn.
Prof. Dr. G. Kalff. *Beg.*
Prof. Dr. H. Kamerlingh Onnes. *Beg.*
A. W. Kamp Hzn.
Dr. P. Th. L. Kan. *Beg.*
H. Ph. de Kanter
G. Kapsenburg.
J. C. Kars.
L. J. C. Kastelijn.
Dr. C. J. van Ketwich. *Donateur.*
Mr. J. C. Kielstra.
R. E. Kielstra.
M. P. Kingma Boltjes
Mej. J. A. Kits van Heyningen.
D. A. Kley.
J. J. van der Kley. *Beg.*
R. G. A. Ch. Kleyn
D. Klinkert
A. A. van der Kloes. *Beg.*
Mej. D. van der Kloot.
Dr. A. Kluyver. *Beg.*
Mej. C. A. Kluyver. *Beg.*
Prof Dr. J. C. Kluyver. *Beg.*
P. van der Knaap. *Beg.*
Prof. Dr. L. Knappert. *Beg.*
J. L. P. H. Knoppert.
J. A. N. Knuttel.
G. C. M. Kolff,
J. Kolff.
W. F. W. Kolkman.
J. A. de Koning.
A. A. Diemer Kool.
P. v. d. Kooy.
W. Korevaar.
Prof. Dr, J. A. Korteweg. *Beg.*
A. J. Korteweg. *Beg.*
J. Kortenoever.
Prof. Dr. W. Koster Gzn. *Beg.*
W. L. Kraal. *Beg.*
Mr. C. Th. Krabbe.
J. J. Krantz.
P. Kremer.
Prof. Dr. W. B. Kristensen. *Beg.*
N. J. Krom.
J. E. Kroon.
J. J. G. Kruseman.
G. Kunert.
J. W. Kuypers.
J. A. Kwisthout.
E. J. M. van de Laarschot.
S. A. La Rivière.
F. A. E. Laceulle. *Beg.*
R A. F. Lach de Bére.
J. H. van Laer. *Beg.*
S. Lagerwey van der Horst.
H. Lamberts.
P. H. L. Lamberts Hurrelbrinck.
A. J. M. Lamers.
A. A. G. Land.
J. Lankhout.
W. C. de Leeuw.
Mej. J. A. v. Leeuwen. *Beg.*
Prof. Dr. J. van Leeuwen Jr. *Beg.*
J. van Leeuwen.
G. van Leyden.
W. Tj. van der Ley.
Mej. M. Ligtenberg. *Beg.*
J. Lindeboom.
B. C. van der Linden.
C. Loeff.
J. van Lokhorst.
M. P. van de Loo.
W. de Loos.
A. Loosjes.
Prof. Dr. H. A. Lorentz. *Beg.*
E. J. Los.
Mej. D. E. S. Lourens. *Beg.*
J. A. Lucardie.
C. Lümkeman. *Beg.*
Mej. A. Luyt.
A. J. Luyt.
G. J. Lycklama à Nijeholt.

A. A. Lysten.
Alb. Maas.
A. J. G. Maclaine Pont,
J. C. Th. Mähler.
Ph. K. Maier.
J. Ph Makkink Phzn.
J. J. B. van der Mandere.
Prof. Dr. W. C. van Manen, *Beg.*
M. W. Marsman. *Beg.*
Prof. Dr. K. Martin. *Beg.*
H. J. F. Mayer.
W. G. de Marez Oyens.
A. J. Marx.
H. van der Meer, *Beg.*
A. Meerkamp van Embden.
H. M. Meertens.
A. R. P. Mees.
R. Mees.
J. R Meesters
S de Meester.
D. J. Meyeringh.
M. N. Melchior. *Beg.*
A. G. Menzel.
R. van der Meulen.
Jhr. Mr. L. Michiels van Kessenich. *Beg.*
J. J. L. Middendorp.
H. B. J. van Mierop.
J. W. E. A. van der Minne.
M. Moens.
D. Mol.
A. J van der Molen.
J. Moll v. Charante. *Beg.*
Th. G. F. I. Mollinger.
M. Moltzer.
S. J. R. de Monchy. *Beg.*
A. W. Mosselmans.
M de Mos.
N. C. Mulder.
P. Mulder. *Beg.*
W. J. M. Mulder. S. J.
Prof. Dr. P. L. Muller. *Beg.*
J. J. Munniks de Jongh.
H. Nanning Jr,
H. J. Nassau Noordewier. *Beg.*
K. A. Nederlof.
J. A. v. Neer.
A. A. M. Nelissen. *Beg.*
R. J. K. M. de Nerée tot Babberich.
E. C. D. Nierstrasz.
E. W. J. Nierstrasz.
A. J. de Niet.
C. van Nievelt.
J. D. Ninck Blok.
F. L. M. v. Nispen tot Pannerden.
A. A. C. Nix.
K. Nobel.
L. E E. Nol.
Prof. Dr. W. Nolen. *Beg.*
H. J. van Noppen.
J. Nuhout van der Veen.
P. A. I. J. Nuysink.
H. W. M. Nydam. *Beg.*
C. H. Nijkamp. *Beg.*
H. G. A. Obreen.
J. M. O'Breen.
H. T. Oberman.
H. K. Offerhaus.
G. J. W. Oldeman.
J. R. Oldeman.
Prof. Dr. H. Oort. *Beg.*
C. Oorthuys. Arts.
A. H. van Ophuyzen.
J. H. W. van Ophuyzen.
A. S. Oppenheim.
Prof. Mr. J. Oppenheim. *Beg.*
L. S. Ornstein.
L. Otten.
Mej. M. Otten.
Ch. Chr. Ouwerling.
J. P. C. van Overstraten. *Beg.*
Mr. J. C. Overvoorde. *Beg.*
J. M. Paehlig.
D. M. Paré.
J. Paulus.
P. C. Peltenburg.
G. A. W. ter Pelkwijk.
J. C. Pfeiffer.
W. F. Pfeiffer. *Beg.*
Mej C M. van der Pijl. *Beg.*
L J. Pieters.
H. J. M. Plantenga.
J. Polak. *Beg.*
M. G. Polak Daniëls.
M. E. Polano.
W. J. M. van de Poll.
F. H. ter Poorten. *Beg.*
J. Poortenaar.
Ch. J. Poortman.
J. J. M. A. Popelier.
P. L. L. Post.
E. Post Stheeman.
L van Praag.
J. E. Prager.
J. J. G. Pronk.
D. J. van Prooije.
Mr. C. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
F. J. Pijnacker Hordijk.
F. W. Pijnacker Hordijk.
Prof. Dr. F. Pijper *Beg.*
C. Pijper.
C. A. J Quant.
J. W. Quarles van Ufford.
R. A. Quintus.
W. C. van Raadshoven.
A. J. M. Rademaker.
G. A. Rademaker.
Raden Mas Ario Koesoema Joedha Soemiada.

P. C. Reeringh.
Mej. J. Reudler. *Beg.*
J. F. L Reudler.
J. C. Reynst.
J. J. Reyst.
H. R. Ribbius.
F. W. van Riemsdijk.
A. van Riessen.
Ch. J. Risselade.
C. L. P. M. Rive. *Beg.*
Mej. M. A. Robbers.
B. A. Roelvink. *Beg.*
Ch. Roeters van Lennep.
Mr. A. Rombach.
Mr. K. A. Rombach.
J. E. de Roock.
Mej. J Roose.
C. H. Roosegaarde Bisschop.
L. F. A. de Rooy.
W. J. Roozeboom.
Prof. Dr. S. S. Rosenstein. *Beg.*
P. H. Rosenstein. *Beg.*
B. van Rossem.
W. van Rossem.
H. C. Rudersdorf. *Beg.*
A. Rueb.
A. S. Rueb
Dr. A. Rutgers van der Loeff.
B. W. Rutgers van der Loeff.
W. F. Rutgers van der Loeff.
Dr. G. M. Rutten. *Beg.*
L. W. van Rijn van Alkemade.
A. A. van Rijnbach. *Beg.*
J. du Saar.
G. J. Sala.
Mej. H. J. W. Salomons.
B. Samson. *Beg.*
Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen. *Beg.*
Prof. Dr. H. G. van de Sande Bakhuyzen. *Donateur.*
P. J. van Santen. *Beg.*
L. J. M. van Sasse van IJsselt.
E. J. M. Sassen.
F. G. Schalkwijk.
Mej. A. M. Scheffer.
Mej. E. Ch. Scheffer.
J. C. Th. Scheffer.
C. Scheltus. *Beg.*
K. Schepp.
J. C. Schijff.
H. P. Schim van der Loeff G.Lzn.
Prof. Dr. G. Schlegel. *Beg.*
Dr. J. D. E. Schmeltz. *Beg.*
A. L. Schmidt.
Mej. A. C. W. Scholten. *Beg.*
G. Scholten.
A. F. Schoorel. Arts.
L M. Schoorel.
G. Schot Dijkman.

Mej. J. P. Schouten.
Mr. L. Schoutendorp.
S. van der Schouw. *Beg.*
G. A. van Schouwen.
H. P. A. van Schouwen.
Mej. A. Schram.
Prof. Dr. F. A. H. Schreinemakers. *Beg.*
J. G. B. Schroder. *Beg.*
M. E. Schröder.
D. Schutte.
A. Seret.
J. Siegenbeek van Heukelom. Arts.
Mevr. Wed. Prof. Dr. D. E. Siegenbeek van Heukelom. *Beg.*
Mej. A. Sillevis.
C. M. van Sillevoldt.
H. G. van Sillevoldt.
J. H. J. Simons.
Mej. C. Sirks.
F. J. Sirks.
J. F. Sirks.
R. van Slooten.
J. A. P. W. Slicher v. Bath.
J. J. Smit.
L. Smit.
A. M. Snouck Hurgronje.
J. W. E. Sol.
E. L. M. van Son.
P. Spaan.
E. C. Spiegel. *Beg.*
J. F. Sprock.
A. J, Staal.
C. A. Star Numan.
G. C. E. Steinmetz.
H. J. A. M. Stein.
J. A. Stenfert Kroese.
J. E. Stolk.
Mej. A. Stoll.
F. de Stoppelaar.
A. W. Stork.
P. Stoutenbeek. Arts. *Beg.*
P. A. Streng. *Beg.*
W. T. O. Stricker.
A. A. Struby.
Leidsch Studentencorps. *Stichter.*
J. F. Stutterheim.
J. Swart.
J. Tak.
A M. Tak Brouwer.
C. van der Tas.
Mr. B. M. Taverne.
W. P. M. Temminck
J. J. Tesch. *Beg.*
C. J. S. Tetterode.
G. C. W. van Tets. *Beg.*
Mej. J. Thomèse.
C. W. Thöne.
J. R. Thorbecke.
G. L. Thurkow.

J. J. Tichelaar
Prof. Mr. P. A. Tichelaar. *Beg.*
J. A. van Tienhoven.
C. M. Timan Stegeman.
J. A. Timmerman.
C. Tjebbes.
B. van Tricht.
J. L. van Tricht.
A. C. van Trigt.
H. Laman Trip.
W. L. Troost.
Prof. Dr. C. C. Uhlenbeck. *Beg.*
B. Vaandrager.
M. C. Valk. *Beg.*
J. W. van der Valk Jr.
A. J. T. de Van.
H. W. A. van der Vecht.
H. A. N. Vechtmann.
Mej. M. E. van der Veen.
P. F. Th. van Veen.
H. Veenstra.
E. van de Velde.
E. van der Velde. *Beg.*
J. C. Veltcamp Helbach.
Mej. S. J. van Velzen. *Beg.*
H. A. G. Venema.
J. Verheek.
Prof. Dr. J. Verdam. *Beg.*
W. A. Vermaas. *Beg.*
Ch. J. Vermeulen.
J. Versteeg.
C. H. Versteeg.
J. T. Versteeven. *Beg.*
Chr. B. W. Verweyde.
W. M. van der Veur.
F. F. Viehoff.
J. J. Viehoff.
J. S. L. v. Vierssen Frantzmann. *Beg.*
J. R. F. Vijzelaar.
J. J. Vinkenstein.
Prof. Mr. A. C. Visser. *Beg.*
L. J. Visser.
F. E. Vlielander Hein.
J. van Vliet.
J. C. van Vliet. *Beg.*
Prof. Mr. W. van der Vlugt. *Beg.*
Prof. Mr. C. van Vollenhoven. *Beg.*
R. van Vollenhoven.
C. W. Vollgraff.
A. Voogd.
W. Voogd.
C. Th. Voorhoeve.
N. Voorhoeve. *Beg.*
D A. Vorster.
M. A. G. Vorstman.
Mr. H. Vos. *Beg.*
F. H. de Vos van Steenwijk van Essen.
Mej. J. E. Vreede.
Dr. S. G. de Vries. *Beg.*
O. de Vries.
J. G. de Vries.
C. W. de Vries.
S. D. de Vries.
J. Vriesendorp. Arts.
A. J. C. de Waal.
L. L. van Wageningen.
S. A. Waller Zeper. *Beg.*
F. M. G. van Walsem.
Prof. Dr. G. C. van Walsem. *Beg.*
J. C. Wannée.
J. H. Warren.
E. Was.
J. H. Waszink.
N. Waterman.
J. van Wely.
J. A. Werdmüller van Elgg.
H. Werkman.
J. D. Werkman.
J. Westerman Holstijn.
W. van der Wey.
C. J. Th. van der Wiel.
J. Tj. Wielinga.
J. J. Wielinga.
Mr. E. C. Wiersma. *Beg.*
N. P. C. van Wijk.
R. Th. Winkelman.
E. B. F. F. Wittert v. Hoogland.
R. van Woelderen.
P. F. Woesthoff. *Beg.*
M. J. Wolff.
Mr. H. F. Wolfson.
H. W. Woudstra.
J. Wouters.
F. W. R. Wttewaal.
A. Wunderlich. *Beg.*
G. Wijnaendts.
Mej. P. van Wijngaarden. *Beg.*
Prof. Dr. H. P. Wijsman. *Beg.*
J. W. Zaalberg.
G, J. Zaalberg van Zelst.
A. Zaaijer.
Mej. A. C. Zaaijer. *Beg.*
H. C. J. Zaaijer.
Dr. J. H. Zaaijer. Arts. *Beg.*
A. van Zanten. Arts. *Beg.*
H. v. Zanten. *Beg.*
N J. Zebinden Baggerman.
Prof. Dr. P. Zeeman Gz. *Beg.*
W. J. R. Zieck Jr.

Lochem.

Mr. J. H. van Schermbeek.
W. Wijbrands. Arts.

Loosduinen.

Dr. J. T. Bijl. *Beg.*
Mr. H. W. Köhler.

Middelburg.

Jhr. Mr. E. A. O. de Casembroot. *Beg.*
Mr. E. Fokker. *Donateur.*

Moordrecht.

Ds. J. A. F. v. d. Meer v. Kuffeler. *Beg.*

Naaldwijk.

Mr. A. E. v. Arkel.

Nunspeet.

Dr. D. J. Schut. *Beg.*

Nijmegen.

Dr. E. A. Klobbie.
Mr. Dr. J. W. Kolff. *Beg.*
Dr. A. Rypperda Wiersma.

Oenkerk.

Dr. J. E. v. Iterson.

Olst.

Mr. R. J. W. F. Baron van Hoevell tot Nijenhuis. *Beg.*

Oosterbeek.

Prof. J. Lebret. *Stichter.*
Dr. E. Veenenbos. *Beg.*

Oude-Niedorp.

B. J. Kanis.

Oudewater.

Dr. H. P. van Praag. *Beg.*

Roermond.

Mr. L. Th. Verscheure.

Rotterdam.

Mr. J. L. v. Aalten Jr. *Beg.*
Mr. C. H. B. Boot. *Beg.*
H. F. Boot.
Mr. J. P. Bruynzeel.
Dr. H. Burgerhout. *Beg.*
Mr. J. Coert.
Mr. G. H. M. Delprat *Beg.*
Dr. R. H. v. Dorsten. *Beg.*
Mr. D. Ellis van Raalte.
Mr. D. Fock.
Mr. Jan Havelaar.
Mr. Johan Havelaar. *Beg.*
Mr. H. P. Hermans.
Mr. J. van Hoboken. *Beg.*
Dr. D. P. Hoyer. *Beg.*
Dr. A. A. Hymans v. d. Berg.
Dr. H. A. E. Kempe. *Beg.*
N. C. Kist.
Mej. Mr. A. E. Kok. *Beg.*
Mr. W. M. Kolff.
Mr. H. J. Knottenbelt. *Beg.*
Mr. A. F. Leeman.
Dr. G. H. Moll v. Charante.
Dr. E. C. Godée Molsbergen. *Beg.*
D. Neurdenburg. *Beg.*
J. de Raaydt. *Beg.*
Mr. J. C. Reepmaker. *Donateur.*
Mr. R. F. Reudler. *Beg.*
Mr. J. Rombach. *Beg.*
Dr. C. D. van Rossum. *Beg.*
Mr. W. Tabingh Suermondt. *Beg.*
Mr. A. v. Traa. *Beg.*
Mr. W. A. v. Traa. *Beg,*
Mr. H. N. van Walree.
Mr. P. J. van Wijngaarden. *Don.*
Mr. C. P. Zaaijer. *Beg.*
Dr. J. Zaaijer Az. *Beg.*

Scheveningen,

Prof. Dr. P. van Geer. *Beg.*
Mr. G. Gouda Quint. *Beg.*

Schiedam.

K. J. van Erpecum.
J. C. Filedt Kok. *Beg.*
Mr. G. H. Murman. *Beg.*
Dr. C. J. Vinkesteijn. *Beg.*
Dr. J. Snijders de Vogel. *Beg.*

Sneek.

Mr. H. N. Wouda. *Beg.*

Spankeren.

Ds. F. H. G. van Iterson.

Stadskanaal.

Ds. J. H. de Roode. *Beg.*

Stellendam.

Dr. G. J. Kaiser.

Tiel.

Dr. A. Drost Jr.
Mr. R. M. van Gellicum. *Beg.*
Mr. H. J. A. van Heumen. *Beg.*
E. A. Heijmans. *Beg.*
Dr. W. C. G. Th. Koch. *Beg.*
Mr. N. J. van Lutterveld. *Beg.*
Mr. A. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
Mr. A. van Wessem. *Beg.*

Twello.

W. J. F. Nuyens. Arts.

Ursum (N.-H.).

Ds. J. W. Poort.

Utrecht.

Prof. Mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill. *Beg.*
J. van Binsbergen.
Mr. G. Blom. *Beg.*
Dr. M. C. Dekhuyzen. *Stichter.*
Mr. G. J. A. M. van Ditzhuyzen.
C. Dyxhoorn. *Beg.*
C. J. Enklaar. *Beg.*
J. F. S. Esser.
Dr. Ch. M. A. Hartman. *Beg.*
J. W. Hoeffelman. *Beg.*
Prof. Dr. H. Kern.
Dr. L. J. Morell. *Beg.*
Prof. Dr. J. W. Muller. *Beg.*
Ds. H. L. Oort.
Prof. Dr. P. van Romburgh. *Beg.*
G. J. E. Ruysch.
Dr. J. A. Volgraff. *Beg.*
Prof. Dr. J. C. Vollgraff. *Don.*

Velp.

Mr. C. A. Marchant. *Beg.*
Dr. C. E. J. Teerlink. *Beg.*

Vlaardingen.

Dr. L. W. H. Tjeenk Willink. *Beg.*
Dr. J. Voogd. *Beg.*

Vogelenzang.

Jhr. Mr. P. Teding v. Berkhout. *Beg.*

Vorden (G.).

Jhr. H. A. v. Doorn v. Koudekerke.

Waarder (Z.-H.).

Ds. C. Heemskerk.

Willemstad.

Dr. H. Heller. *Beg.*

De Wijk (Dr.).

J. Bruins Slot. *Beg.*

Zaandijk.

Mr. W. H. A. Elink Schuurman. *Beschermer-Donateur.*

Zevenaar.

Jhr. Mr. H. C. M. van Nispen tot Pannerden. *Beg.*

Zierikzee.

J. Pot. *Beg.*

Zoelen.

Ds. E. van den Broeck.

Zutphen.

Jhr. Mr. D. W. v. Andringa de Kempenaer. *Donateur.*
Mr. B. H. Dryber. *Beg.*
Jhr. Mr. B. de Jonge.
Mr. J. L. Sölner.

Zwolle.

Mr. C. Baron de Vos van Steenwijk. *Donateur.*
Mr. J. A. F. Baron de Vos van Steenwijk van Essen. *Donateur.*

Berlijn.

Jhr. Mr. G. v. Tets v. Goudriaan. *Beg.*

Erlangen.

Prof. Dr. I. Veit. *Beg.*

Konstantinopel.

Mr. F. J. J. v. Uye Pieterse. *Beg.*

Londen.

Mr. D. J. Baron Mackay v. Ophemert (Lord Reay). *Stichter.*

Reval (Rusland).

Dr. W. Middelberg.

Medan (Deli, Sum.).

Dr. W. A. Kuenen. *Beg.*

New-York.

Mr. A. v. d Sande Bakhuyzen. *Beg.*

Ned. Ind.

A. M. Arends.
W. C. A. Arbeiter. *Beg.*
Mr. A. Braat. *Beg.*
G. v. Genderen Stort. Arts. *Beg.*
C. S. Gorsira

Batavia.

Mr. J. H. Abendanon. *Beg.*
Dr. W. van Bemmelen. *Beg.*
Mr. F. C. Boogaard.
Mr. F. F. F. Darlang. *Beg.*
Dr. S. Figee. *Beg.*
Mr. J. Gerritzen. *Beg.*
Mr. A. W. Hartman. *Beg.*
Dr. G. Hazeu. *Beg.*
Mr. H. W. E. Klomp.
Mr. L. A. C. Kolff. *Beg.*
Mr. E. H. T. Mens Fiers Smeding. *Beg.*
Dr. Ph. S. van Ronkel. *Beg.*
Mr. H. C. van Schouwenburg. *Beg.*
Dr. C. Snouck Hurgronje. *Beg.*
Dr. H. D. Tjeenk Willink. *Beg-*
Mr. Ed. Winckelman. *Beg.*

Buitenzorg.

Dr. J. van Breda de Haan. *Beg.*

Samarang.

Dr. C. E. Benjamins. *Beg.*

Soerabaja.

Mr. W. Birnie. *Beg.*
Mr. A. van Gennep. *Beg.*
Mr. A. Paets van Gansoyen. *Beg.*
Mr. J. J. v. Troostenburg de Bruyn. *Beg.*
Jhr. Mr. A. W. Wichers. *Beg.*
Dr. F. Wijdenes Spaans. *Beg.*

Seroeway (O.-K. v. Sum.).

C. Tirion, Arts, off. v. gez. 2e kl. O.-I. Leger. *Beg.*

Pretoria.

Prof. Dr. G. A. F. Molengraaff *Beg.*

TOEGETREDEN ALS LID.

1 Mei—1 Nov. 1908.

W. J. M. de Bas.
W. A. Beelaerts van Blokland.
C. Bekker.
P. J. L. Bloeme.
J. C. Blok.
C. F. P. Bodemeijer.
A. W. ten Bosch.
L. Brender à Brandis.
Dr. A. H. de Chaufepié. *Beg.*
Ph. C. la Chapelle.
J. Dikkers.
Mr. J. A. van Dijk. *Beg.*
E. Doijer.
J. van Ebbenhorst Tengbergen.
J. M. Elshout.
A. N. Fabius.
H. Fokker.
P. van Foreest.
A. A. Galestin.
H. C. Gallois
A. H. Goeman Borgesius.
J. A. Gorter.
N. A. F. Grundlehner.
H. Hannema.
H. A. van der Held.
Mr. C. G. J. B. Henny. *Beg.*
F. Hers.
Prof. Dr. P. van der Hoeven. *Beg.*
R. K. J. Hoogenraad.
P. F. van Hoorn.
G. Hovens Gréve.
Mej. T. G. Huet. *Beg.*
A. Hulshoff Pol.
J. H. T. Hyink.
A. Hymans.
L. Janse.
C. Jansen Weilbach.
A. M. Joekes.
Dr. S. Jonker. *Don.*
R. P. van de Kasteele.
G. G. van Kleeff.
P. Klinkenberg.
Mr. H. N. Kluyver. *Beg.*
D. G. Kortenbout v. d. Sluijs.
G. E Kronenberg.
H. A. Kuypers.
Prof. Dr. J. W. Langelaan. *Beg.*
M. C. T. van Lennep.
J. L. van Lier.
Dr. Lim Njat Fa. *Beg.*
H. E. H. v. Loon.
R. S. van der Mark.
E. Meindersma.
E. E. Menten.
H. J. Meyling.
P. A. G. de Milly v. Heide Reinestein.
M. C. van der Minne.
M. de Muinck.
T. P. Muller.
H. K. Mijer.
J. D. Naeff.
J. F. W. Neeb.
J. Nieuwhof.
A. A. J. Nijland.
P. H. Olivier.
J. W. Palte. *Beg.*
E. Polak Daniëls.
E. H. van der Poest Clement.
W. C. Post. *Beg.*
J. B. Reenders.
A. J. C. Rethaan Macaré.
A. Reynst.
H. H. Reijers,
Mr. N. de Ridder. *Beg.*
J. J. Risselada.
W. H. Rodbard.
E. L. v. Rouveroy v. Nieuwaal.
E. C. Ruys.
M. W. Scheltema Bzn.
H. J. C. van Scherpenberg.
J. P. Servatius.
R. Siegenbeek van Heukelom.
G. A. Sillevis.
J. J. Schrieke.
L. G. van Steyn.
A. de Stoppelaar.
J. W. de Stoppelaar Jr.
J. H. Tutein Nolthenius.
A. H. v. d. Velde.
P. H. Versteeg.
Dr. A. Vethake. *Beg.*
E. E. Vethake.
G. Vierkant.
A. R. Visser.
E. E Visser.
A. van Vollenhoven.
A. Welcker.
W. v. Wettum.
P. Chr. Witte
A. A. W. van Wulfften Palthe.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1903—1904.

College van Curatoren.

Mr. C. FOCK (benoemd bij besluit van 26 Januari 1878 n°. 21). Tot Voorzitter benoemd bij besluit van 15 Juli 1897 n°. 78.

Jhr. Mr. P. R. FEITH (benoemd bij besluit van 15 Juli 1897 n°. 78).

Dr. J. BOSSCHA (benoemd bij besluit van 27 December 1899 n°. 74).

Mr. C. PIJNACKER HORDIJK (benoemd bij besluit van 20 October 1902 n°. 35).

Mr. N. DE RIDDER (benoemd bij besluit van 31 Maart 1903 n°. 16).

Mr. J. E. BODDAERT, Secretaris (benoemd bij besluit van 12 December 1891 n°. 1).

Academisch Bestuur.

Rector Magnificus: H. KAMERLINGH ONNES.

Assessoren: A. C. VREEDE, H. B. GREVEN, W. EINTHOVEN, F. PIJPER.

Secretaris van den Senaat: J. VAN LEEUWEN Jzn.

Archivaris van den Senaat: P. L. MULLER.

Bestuur der Faculteiten.

Faculteit der Godgeleerdheid.

Voorzitter: F. PIJPER.
Secretaris: B. D. EERDMANS.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Voorzitter: P. A. TICHELAAR.
Secretaris: A. C. VISSER.

Faculteit der Geneeskunde.

Voorzitter: W. EINTHOVEN.
Secretaris: W. KOSTER GZN.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

Voorzitter: H. KAMERLINGH ONNES.
Secretaris: P. ZEEMAN GZN.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

Voorzitter: P. L. MULLER.
Secretaris: J. E. HEERES.

Studiejaar 1902—1903

en aanvang van het studiejaar 1903—1904.

HOOGLEERAREN [1]),

Lectoren en Privaat-Docenten.

Faculteit der Godgeleerdheid.

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: W. C. VAN MANEN (23 September 1885). *Emeritus* 21 September 1903.

1) Vóór de namen der hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 122), bij latere Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter den naam is die der aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

De geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken Godsdienst: F. PIJPER (5 Mei 1897).

De geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst; de Israëlitische letterkunde; de uitlegging van het Oude Testament: B. D. EERDMANS (11 Mei 1898).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de geschiedenis der leer aangaande God; de zedenkunde: P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE (22 September 1899).

De geschiedenis der godsdiensten in 't algemeen; de wijsbegeerte van den godsdienst: W. B. KRISTENSEN (25 September 1901).

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: ....

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE (25 Maart 1859). *Emeritus* 20 September 1892.

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. FOCKEMA ANDREÆ (1 October 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. VAN DER HOEVEN (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. VAN DER VLUGT (14 Januari 1880). Van December 1902 *met verlof.*

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk,* de staatkundige geschiedenis: H. B. GREVEN (4 Februari 1880).

Het staatsrecht; het administratief recht en het volkenrecht: J. OPPENHEIM (18 October 1893).

Het Romeinsch recht en zijne geschiedenis: P. A. TICHELAAR (6 October 1897).

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: A. C. Visser (27 September 1899).

Het Mohammedaansche recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch-Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen; de Indische Wetboeken: C. van Vollenhoven (2 October 1901).

Hrt Romeinsch recht en zijne geschiedenis: H. van Goudoever, Lector (1902), *tijdelijk.*

De encyclopaedie der rechtswetenschap: H. Vos, Lector (1903), *tijdelijk.*

Het burgerlijk recht; het handelsrecht: H. L. Drucker, Privaat-docent (1899).

De sociologie: S. R. Steinmetz, Privaat-docent (1900).

De wijsbegeerte van het recht: W. van der Vlugt, Privaat-docent (1903).

Faculteit der Geneeskunde.

S. S. Rosenstein (2 Mei 1873). *Emeritus* 15 September 1902.

De ontleedkunde; de gerechtelijke geneeskunde: T. Zaayer (10 Maart 1866). *Overleden* 22 December 1902.

De ziektekunde; de gezondheidsleer; de geneeskundige politie: Th. H. Mac Gillavry (1 October 1877).

De physiologie en weefselleer: W. Einthoven (24 Februari 1886).

De geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: W. Nolen (4 Februari 1891).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: W. Koster Gzn. (25 Maart 1896).

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: I. Veit (3 Juni 1896). Tot 1 Mei 1903.

De psychiatrie: G. Jelgersma (20 September 1899).

De ziektekundige ontleedkunde: G. C. VAN WALSEM (21 Juni 1901).
De heelkunde: J. A. KORTEWEG (10 Juli 1901).
De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: P. C. T. VAN DER HOEVEN (3 Juni 1903).
De ontleedkunde: J. W. LANGELAAN, benoemd bij Kon. Besluit van 20 Juli 1903.
De geneeskunde: . . . .

De cytologie: M. C. DEKHUYZEN, Privaat-docent (1890).
De parasitologie: J. E. G. VAN EMDEN, Privaat-docent (1899).
De otologie, rhinologie en laryngologie: P. TH. L. KAN, Privaat-docent (1900).
De ontleedkunde: J. W. LANGELAAN, Lector (1903). *Tijdelijk.*

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

J. M. VAN BEMMELEN (25 April 1874). *Emeritus* 16 September 1901.
P. VAN GEER (23 Maart 1867). *Emeritus* 20 September 1902.
De sterrenkunde: H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN (20 December 1872).
De organische scheikunde: A. P. N. FRANCHIMONT (2 Mei 1874).
De dierkunde; de vergelijkende ontleedkunde en physiologie: C. K. HOFFMANN (14 Januari 1875). *Overleden* 27 Juli 1903.
De aardkunde en delfstofkunde, daaronder begrepen de palaeontologie en kristallographie: K. MARTIN (1 October 1877).
De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. LORENTZ (25 Januari 1878).
De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: H. KAMERLINGH ONNES (11 November 1882).
De artsenijbereidkunde en vergiftleer: H. P. WIJSMAN (18 Maart 1891).
De wiskunde: hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraal-

rekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening J. C. Kluyver (28 September 1892).

De plantkunde: J. M. Janse (1 November 1899).

De anorganische scheikunde: F. A. H. Schreinemakers (18 September 1901).

De wiskunde; analytische en beschrijvende meetkunde, theoretische werktuigkunde: P. Zeeman Gzn. (8 October 1902).

De dierkunde; de vergelijkende ontleedkunde en physiologie: ....

De natuurkunde: L. H. Siertsema, Lector (1900).

De sterrenkunde: E. F. van de Sande Bakhuyzen, Lector (1901).

De leer der sterrekundige werktuigen: J. H. Wilterdink, Lector (1901).

De scheikunde: W. Stortenbeker, Privaat-docent (1896).

De scheikunde: E. A. Klobbie, Privaat-docent (1898).

De elementaire natuurkunde: E. van Everdingen Jr., Privaat-docent (1901).

De scheikunde: W. P. Jorissen, Privaat-docent (1902).

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: J. H. C. Kern (18 October 1365). *Emeritus* 21 September 1903.

Het Arabisch: M. J. de Goeje (6 October 1866).

De Hebreeuwsche taal- en letterkunde; de Israëlitische oudheden: H. Oort (10 December 1875).

De Javaansche taal- en letterkunde; het Madoereesch: A. C. Vreede (1 October 1877).

De Chineesche taal: G. Schlegel (27 October 1877).

De algemeene geschiedenis; de politische aardrijkskunde: P. L. Muller (19 December 1883).

De Grieksche taal- en letterkunde: J. VAN LEEUWEN Jzn. (1 October 1884).

De Latijnsche taal- en letterkunde; de Romeinsche oudheden: J. J. HARTMAN (23 September 1891).

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: J. VERDAM (21 October 1891).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de natuurkundige aardrijkskunde van den Indischen Archipel: J. J. M. DE GROOT (9 December 1891).

De Nederlandsche Geschiedenis: P. J. BLOK (6 October 1894).

De Archaeologie en de Oude Geschiedenis: A. E. J. HOLWERDA (29 April 1896).

De geschiedenis der wijsbegeerte; de logica; de metaphysica; de zielkunde: G. J. P. J. BOLLAND (19 September 1869).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: C. C. UHLENBECK (13 December 1899).

De Nederlandsche letterkunde en hare geschiedenis; aesthetische critiek: G. KALFF (15 Januari 1902).

De geschiedenis van Nederlandsch-Indië en de historie en methode der zending: J. E. HEERES (1 October 1902).

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: J. S. SPEYER (30 September 1903).

Het Soendaneesch; het Bataksch: G. J. GRASHUIS, Lector (1877).

De Perzische en Turksche talen: H. D. VAN GELDER, Lector (1890).

Het Maleisch: H. C. KLINKERT, Lector (1890).

De Oud-Fransche taal- en letterkunde: J. J. SALVERDA DE GRAVE, Lector (1901).

Het Middeneeuwsch en Nieuw-Grieksch: D. C. HESSELING, Privaatdocent (1893).

De aardrijkskunde: H. BLINK, Privaat-docent (1900).

De Duitsche taal- en letterkunde: E. F. KOSSMANN, Privaat-docent (1901).

De Armeensche en Syrische talen: J. MARQUART, Privaat-docent (1902).

Het Kawi en de vergelijkende studie der talen van den Indischen Archipel: H. H. JUYNBOLL, Privaat-docent (1902).

De Aegyptische taal en letteren: P. A. A. BOESER, Privaat-docent (1902).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap.

H. Y. GROENEWEGEN (7 Mei 1902).

Hoogleeraren, aangesteld vanwege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. GOOSZEN (27 Mei 1878).

L. KNAPPERT Jzn. (24 September 1902).

Pedellen der Universiteit.

P. J. OOSTVEEN (1 November 1872).

F. A. DEE (1 April 1874).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. S. G. de Vries, *Bibliothekaris.*

Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*

Dr. P. C. Molhuysen, *Conservator voor de handschriften.*

Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*

Dr. G. van Vloten, *Adjutor Interpretis Legati Warneriani. Overleden* 21 Maart 1903. Vervangen door Dr. Th. W. Juynboll.

Bibliotheek van Thysius.

Prof. P. L. Muller, Prof. P. J. Blok, Curatoren.

Akademisch Ziekenhuis.

Mej. C. A. van Tricht, *Directrice*, en Mej. S. W. Cheriex, *Adjunct-Directrice.*

P. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Assistent-Geneesheeren.

Afdeeling Heelkunde.

Dr. J. C. J. Bierens de Haan, Arts, J. R. de Bruïne Groeneveldt, Arts, M. Steffelaar, Arts, allen uitwonend. A. F. Schoorel, Arts, A. Verwey, Arts, beiden inwonend.

Afdeeling Inwendige geneeskunde voor mannen.

Dr. C. L. Rümke, Arts, uitwonend. Dr. J. Bruining, vervangen door J. Siegenbeek van Heukelom, Arts, inwonend.

Afd. Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

Murk Jansen, Arts, inwonend. Dr. K. S. de Graag, Arts, uitwonend.

Afd. Verloskunde en gynaecologie.

Dr. L. Polak Daniëls, Arts, vervangen door C. J. A. de Quay, Arts. C. Goedhart, Arts, vervangen door H. Mees, Arts en Dr. J. Sillevis, Arts. Dr. C. F. Th. J. Meuleman, Arts en H. van der Hoeven Jr.

Afd. Oogheelkunde en oorheelkunde.

Dr. J. van der Hoeve, Arts, uitwonend. Dr. H. K. de Haas, Arts, inwonend, voor oogheelkunde. Dr. P. Th. L. Kan, Arts, uitwonend, voor oor-, neus- en keelziekten.

Apotheek.

G. F. A. ten Bosch, *Apotheker.*

R. Buzeman, *Hulp-Apotheker.*

Pathologisch Anatomisch Laboratorium Boerhave.

Prof. Th. H. Mac Gillavry, *Directeur.*

Prof. G. C. van Walsem.

Afd. Pathologische anatomie.

Dr. J. H. Zaaijer, Arts, *Assistent,* vervangen door Dr. J. P. L. Hulst, Arts.

Afd. Algemeene pathologie en hygiene.

Dr. J. E. G. van Emden, Arts, *Assistent.*

Psychiatrie.

P. H. Rosenstein, Arts, vervangen door G. J. B. A. Janssens, Arts.

Hortus Botanicus.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

E. Th. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

Dr. H. W. Wouterlood, *Assistent,* vervangen door Mej. J. B. Campert.

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*

Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator.*

Dr. J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*

Dr. A. Pannekoek, *Derde Observator.*

J. Weeder, *Assistent.*

Physisch Laboratorium.

Prof. H. Kamerlingh Onnes, *Directeur.*

Dr. L. H. Siertsema, *Conservator.*

Dr. W. Heuse,
W. H. Keesom,
Dr. H. Happel,
G. H. Fabius,
C. A. Crommelin,
H. H. F. Hyndman,
} *Assistenten.*

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. F. A. H. Schreinemakers, *Directeur.*

Dr. P. A. Meerburg Hzn., *Onderwijs-Assistent.*

H. W. Woudstra, *College-Assistent.*

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*

J. C. de Ruijter de Wildt, *Onderwijs-Assistent.*

D. Moll, *College-Assistent*, vervangen door Dr. I. Beindl.

Anatomisch Laboratorium.

Prof. T. Zaaijer, *Directeur*, vervangen door Prof. Dr. J. W. Langelaan.

C. A. J. Quant, *Prosector*, A. L. Erkelens, Arts, *Prosector*, vervangen door P. G. J. Ph. Timmermans, Arts.

Physiologisch Laboratorium.

Prof. W. Einthoven, *Directeur.*

H. W. Blöte en J. Vriesendorp, Artsen, *Assistenten*, vervangen door W. Briët, Arts en H. J. Boevé.

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. C. K. Hoffmann, *Directeur. Overleden.*

Dr. H. W. de Graaff, *Conservator.*

E. D. van Oort, *Assistent.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. H. P. Wijsman, *Directeur.*

Dr. H. E. P. Sillevoldt, *Assistent*, vervangen door J. J. van Eck.

Dr. H. van Gulik, *Assistent.* Galenisch gedeelte.

Museum van Natuurlijke Historie.

Dr. F. A. Jentink, *Directeur.*

F. A. Verster van Wulverhorst, *Administrateur.*

C. Ritsema Cz., Dr. R. Horst, Dr. Th. W. van Lidth de Jeude, Dr. O. Finsch, *Conservatoren.*

Geologisch Museum.

Prof. K. Martin, *Directeur.*

E. D. van Oort, *Assistent,* vervangen door L. Peeters.

Rijks-Herbarium.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

Dr. J. W. C. Goedbart, *Conservator.*

Museum van Oudheden.

Dr. W. Pleyte, *Directeur. Overleden.* Vervangen door Prof. A. E. J. Holwerda.

Dr. P. A. A. Boeser, } *Conservatoren.*
Dr. R. Jesse, }

Ethnographisch Museum.

Dr. J. D. E. Schmeltz, *Directeur.*

Dr. H. H. Juynboll, } *Conservatoren.*
Dr. J. Marquart, }

SERIES LECTIONUM

IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM POST FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCCIII,

RECTORE MAGNIFICO

HEIKE KAMERLINGH ONNES.

Facultas Theologica.

W. C. VAN MANEN, quamquam rude donatus, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

F. PIJPER Historiam Christianismi enarrabit die Martis hora X et XI, die Mercurii . . . . . . hora X.

Historiam doctrinae Christianae tradet die Mercurii hora . . . . XI.

B. D. EERDMANS in librorum V. T. originem inquiret diebus Lunae et Martis . . . . II.

Exegesin librorum V. T. docebit diebus Lunae hora XI, Mercurii . . . . I.

Historiam religionis Israeliticae enarrabit die Mercurii . . . . II.

Linguam Aramaïcam et Babyloniaco-Assyriacam docebit horis sibi et auditoribus commodis.

P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE Historiam doctrinae de Deo tradet die Veneris . . . . X et XI.

Encyclopaediam theologiae exponet die Mercurii . XII.

Historiae philosophiae moralis capita selecta tractabit alternis diebus Lunae . . . . X.

Ethicen christianam docebit die Jovis . . . . XI et XII.

W. B. KRISTENSEN Historiam religionis enarrabit die Lunae hora I et die Jovis . . . . hora XI.

Philosophiam religionis tradet diebus Martis et Veneris . . . . I.

Lectiones de eis disciplinis quas hucusque docuit cl. VAN MANEN postea indicabuntur.

Facultas Juridica.

R. VAN BONEVAL FAURE, quamquam rude donatus, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

S. J. FOCKEMA ANDREÆ de legislationis, jurisdictionis et fontium juris historia in patria nostra aget die Mercurii. . . . . hora II.

De juris historia in patria nostra aget per priorem anni partem diebus Mercurii et Veneris . . . X et XI.

Capita Selecta historiae juris civilis tradet die Jovis . XI.

Fontes juris mediaevalis explicabit per posteriorem anni partem horis auditoribus commodis.

H. VAN DER HOEVEN Jus Criminale interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . XII.

Methodum procedendi in causis criminalibus exponet die Jovis . . . . XII—II.

W. VAN DER VLUGT, rei publicae causa absens, quantum licebit academicae juventuti prodesse conabitur.

H. B. GREVEN Oeconomiam politicam tradet die Lunae horis XI et I et die Martis . . . . XII.

Capita selecta oeconomiae et statistices tractabit die Martis hora X et die Mercurii . . . . . X et I.

Historiam politicam docebit, donec de hac disciplina tradenda aliter consultum fuerit, die Veneris . II—IV.

J. Oppenheim de Jure publico Neerlandico aget die Lunae horis I et II, diebus Martis et Mercurii . hora I.
Jus publicum generale docebit die Mercurii . . XII.
Jus administrativum tractabit die Martis. . . . II et III.
Jus gentium interpretabitur die Lunae . . . . X.
P. A. Tichelaar Institutiones et historiam Juris Romani tradet die Lunae hora XII, diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . X—XII.
A. C. Visser Jus Civile tradet die Jovis . . . . X et II.
Jus Mercatorium docebit diebus Martis et Mercurii . X.
Legem Judiciorum privatorum interpretabitur diebus Martis et Mercurii . . . . XI.
C. van Vollenhoven Coloniarum Neerlandicarum jus publicum et administrativum tradet diebus Martis, Mercurii, Jovis . . . . XI.
Codices indicos tractabit die Lunae . . . . . XI.
De Indiae Eoae jure non codificato indigenarum quique iis pares habentur aget diebus Martis et Mercurii . . . . I.
Indiae Eoae institutiones exponet politicas die Lunae hora IX, die Mercurii . . . . III.
Islami praesertim indici lineamenta praecipua tradet die Lunae . . . . X.

H. Vos, Encyclopaediae Lector, Jurisprudentiae Encyclopaediam docebit die Mercurii hora XII, die Jovis . . . . XII—II.

H. L. Drucker, docendi venia impetrata, de Jure Civili hodierno aget die Lunae . . . . . . X et XI.
S. R. Steinmetz, docendi venia impetrata, principia Sociologiae tractabit horis auditoribus commodis.
W. van der Vlugt, docendi venia impetrata, Philo-

sophiam Juris tradet horis sibi et auditoribus commodis.

Facultas Medica.

S. S. Rosenstein, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

Th. H. Mac Gillavry Pathologiam generalem docebit diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris . hora XI.

Hygienen et politiam medicam docebit die Mercurii . . . . III.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Martis . . . . II—IV.

Provectiorum studia in laboratorio adjuvabit quotidie.

W. Einthoven Physiologiam docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris . . . . X.

Histologiam docebit die Jovis . . . . X.

Exercitationes histologicas et physiologico-chemicas moderabitur diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris . . . . II—IV.

Experimentis et indagationibus physiologicis quotidie praeerit.

W. Nolen Exercitationibus clinicis in Nosocomio praeerit diebus Martis, Jovis et Saturni . . . X.

Praxin medicam in Policlinico moderabitur diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . X.

Pharmacognosin docebit die Jovis . . . . XII.

Pharmacodynamiam tradet die Jovis . . . . . . II.

W. Koster G. Fil. Ophthalmologiam provectiores docebit die Veneris . . . . IX.

Ophthalmologiam et Otologiam junioribus tradet die Mercurii . . . . hora II.

Exercitationibus clinicis et policlinicis provectiorum studiosorum praeerit diebus Martis et Saturni . IX.

Ophthalmoscopii usum et artem diagnosticam junioribus demonstrabit per menses hiemales diebus Lunae et Veneris. . . . . II.

G. JELGERSMA Psychiatriam et neurologiam generalem docebit die Jovis. . . . . XII.

Indagationes clinicas psychiatricas moderabitur diebus Jovis hora XI et Veneris . . . . . . III.

Psychiatriam forensem et anthropologiam criminalem docebit die Jovis . . . . III.

Anatomiam, physiologiam et pathologiam generalem cerebri provectioribus exponet die Veneris . II.

Exercitationibus clinicis aliisque ad disciplinam psychiatricam et neurologicam spectantibus quotidie praeerit.

G. C. VAN WALSEM Anatomiam pathologicam tradet die Martis hora II et die Jovis. . . . . . . I.

Exercitationibus pathologico-histologicis vacabit die Lunae . . . . II—IV.

Sectionibus cadaverum et demonstrationibus pathologico-anatomicis praeerit qualibet oblata occasione.

J. A. KORTEWEG Chirurgiam propaedeuticam docebit die Martis . . . . XI.

Demonstrationi clinicae praeerit die Saturni . . XI.

Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . . XII—II.

Chirurgiam viscerum docebit per menses aestivos . VIII.

Operationes chirurgicas in cadavere demonstrabit qualibet oblata occasione.

P. C. T. VAN DER HOEVEN Theoriam artis obstetriciae et Gynaecologiam junioribus exponet adjunctis exercitationibus propaedeuticis diebus Martis hora IX—X et Veneris . . . . hora IX—XI.

Exercitationibus clinicis provectiorum praeerit diebus Lunae, Mercurii et Jovis . . . . . . IX.

Doctrinam operationum tradet et operationibus in machina instituendis praeerit horis sibi et auditoribus commodis.

Praxin obstetriciam cum in Nosocomio tum in Policlinico, quoties necesse erit, docebit.

Lectiones de eis disciplinis quas hucusque docuit cl. ROSENSTEIN postea indicabuntur.

Lectiones de eis disciplinis quas antehac docuit cl. ZAAIJER postea indicabuntur.

M. C. DEKHUYZEN, Cytologiam docendi venia impetatra, Doctrinam de cellula animali tractabit die Martis . . . . I.

J. E. G. VAN EMDEN, Parasitologiam docendi venia impetrata, capita selecta hujus disciplinae tractabit die Saturni . . . . II.

P. TH. L. KAN, Otologiam, rhinologiam et laryngologiam docendi venia impetrata, hasce disciplinas juniores docebit die Veneris hora III et provectiores die Saturni . . . . XI.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

J. M. VAN BEMMELEN, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

P. VAN GEER quamquam rude donatus, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN Astronomiam elementarem tradet die Mercurii hora XII, die Jovis hora XI et die Veneris . . . . hora X.

Astronomiam theoreticam docebit die Martis horis X et XI et die Veneris . . . . XII.

De theoria combinationis observationum erroribus minimis obnoxiae aget die Jovis . . . . . X.

Exercitationibus practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

A. P. N. FRANCHIMONT Carbonium selectaque quaedam ejus connubia tractabit die Martis hora XI—I, die Jovis hora X—XII, et die Saturni . . . XI—I.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit Mercurii. . . . . II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Veneris . . II—IV.

Exercitationibus et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

Quaestiones varias cum provectioribus tractabit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

C. K. HOFFMANN Anatomiam comparatam tradet diebus Martis et Mercurii . . . . IX.

Embryologiam comparatam tractabit diebus Martis et Mercurii . . . . XI.

Elementa Zoologiae docebit die Veneris . . . . IX.

Capita selecta de animalibus invertebratis tractabit die Lunae . . . . XI.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum diebus Martis et Mercurii hora II—IV, exercitationibus provectiorum quotidie praeerit.

K. MARTIN Geologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . hora I.

Palaeontologiam tradet die Martis . . . . . . I.

Mineralogiam et Crystallographiam docebit diebus Lunae et Jovis . . . . I.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Mercurii . . . . II—IV.

Exercitationibus provectiorum praeerit et capita selecta in eorum usum tractabit horis commodis.

H. A. LORENTZ Physicam elementarem docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . X.

Physicam mathematicam die Martis horis IX et X, die Mercurii hora IX et die Jovis . . . IX et X.

H. KAMERLINGH ONNES: Demonstrationes physicae cum exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum habebuntur diebus Martis, Mercurii et Veneris . . . . II—V.

Capita selecta Physicae cum junioribus Philosophiae Naturalis studiosis tractabit diebus Lunae hora II et Mercurii . . . . XI.

Thermodynamicam experimentalem tradet die Mercurii . . . . X.

De experimentorum administrandorum arte aget die Lunae . . . . IX.

Exercitationibus practicis et indagationibus physicae experimentalis provectiorum praeerit quotidie.

H. P. WIJSMAN Chemiam pharmaceuticam docebit die Martis . . . . IX—XI.

Chemiam analyticam tradet die Lunae . . . . IX.

Toxicologiam docebit die Lunae . . . . . . II—IV.

Phytochemiae specialis capita selecta tractabit die Mercurii . . . . XI.

De nutrimentis aget die Veneris . . . . . . X—XII.

Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

Exercitationibus in artem formulas medicas praeparandi in usu studiosorum Medicinae praeerit horis dein indicandis.

J. C. KLUYVER Algebram tradet die Martis hora IX et die Jovis . . . . hora X.

Calculum differentialem docebit die Martis hora X et die Jovis . . . . IX.

Calculum integralem exponet diebus Martis et Jovis. . . . . XI.

Theoriam functionum tractabit diebus Martis et Mercurii . . . . I.

J. M. JANSE Botanicam generalem docebit die Lunae hora IX et hora III et dimid., die Jovis hora VIII—X et die Veneris. . . . . VIII et XI.

Pharmacognosin tractabit diebus Veneris et Saturni . IX.

Exercitationibus provectiorum praeerit diebus Veneris et Saturni.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum diebus Mercurii, Jovis et et Veneris hora II—IV; exercitationibus provectiorum quotidie praeerit.

Exercitationibus practicis Pharmaciae studiosorum praeerit die Saturni.

F. A. H. SCHREINEMAKERS Elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit die Martis hora X, diebus Lunae, Mercurii et Veneris. . . . XI.

Chemiam theoreticam cum provectioribus tractabit die Jovis . . . . IX.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Martis et Saturni. . . . . II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Jovis . . . II—IV.

Exercitationibus practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

P. Zeeman Geometriam descriptivam et syntheticam tradet diebus Lunae, Mercurii et Veneris. . . hora IX.

Mechanicam theoreticam docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . X.

Geometriae analyticae capita selecta tradet diebus Lunae et Mercurii . . . . XI.

H. A. LORENTZ et H. KAMERLINGH ONNES Seminarium physicum instituent horis auditoribus commodis.

P. ZEEMAN et J. C. KLUYVER Seminarium mathematicum provectioribus instituent horis sibi et candidatis commodis.

L. H. Siertsema Physicae Lector, Physicam experimentalem docebit diebus Lunae et Saturni . . X.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Jovis et Veneris . II—IV.

E. F. van de Sande Bakhuyzen, Astronomiae Lector, astronomiam sphaericam tractabit die Lunae . III.

J. H. Wilterdink, Astronomiae practicae Lector, de instrumentorum usu et theoria tractabit diebus Mercurii et Veneris . . . . X—XII.

W. Stortenbeker, Chemiam docendi venia impetrata, Electrochemiam docebit die Mercurii.

E. A. Klobbie, Chemiam docendi venia impetrata, Microchemiam docebit die Jovis . . . . . X—XII.

W. P. Jorissen, Chemiam technicam docebit die Saturni . . . . X.

Chemiam physicam in usum biologorum die Saturni XI.

Facultas Literarum et Philosophiae.

M. J. DE GOEJE Grammaticam Arabicam docebit diebus Martis et Veneris . . . . hora I.

Chrestomathiam Girgasi et Roseni et Hamasam leget cum provectoribus diebus Mercurii et Saturni . . . . I.

Al-Mobarradum, Harírium et Koranum explicabit diebus Martis et Veneris . . . . III.

Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur librosque manuscriptos tractabit die Mercurii . II—IV.

H. OORT Grammaticam Hebraicam docebit et capitibus selectis legendis illustrabit diebus Martis, Jovis et Veneris . . . . I.

Antiquitates Israeliticas exponet diebus Mercurii, Jovis et Veneris . . . . XII.

Cum provectioribus capita selecta Veteris Testamenti leget horis postea indicandis.

Initia linguae Neohebraicae docebit horis auditoribus sibique commodis.

A. C. VREEDE Linguam Javanicam docebit die Lunae hora I, die Jovis . . . . II—IV.

Cum provectioribus leget locos selectos die Martis hora II, die Veneris . . . . II—IV.

Post ferias brumales linguae Madurensis Grammaticam exponet diebus Lunae et Veneris . . . III.

Cum provectioribus leget chrestomathiam Madurensem diebus Martis et Jovis . . . . . . III.

G. SCHLEGEL Linguam Sinicam docebit diebus et horis sibi et auditoribus commodis.

P. L. MULLER Historiam universalem docebit diebus Martis et Mercurii . . . . IX—XI.

Geographiam politicam die Jovis . . . . . . IX—XI.

Exercitia historica moderabitur horis auditoribus commodis.

J. VAN LEEUWEN J. FIL. Homerum interpretabitur die Lunae hora IX, die Martis hora X, die Mercurii . . . . hora IX—XI.

Cum candidatis Sophoclem tractabit die Veneris . IX—XI.

Candidatorum exercitationes criticas moderabitur die Martis . . . . IX.

Candidatorum exercitationibus palaeographicis praeerit die Jovis . . . . IX—XII.

J. J. HARTMAN Terentium, Ovidium, Ciceronem, alios interpretabitur diebus Lunae et Martis . . . II.

Cum candidatis Horatium, Tacitum, alios leget die Jovis . . . . I—III.

Candidatorum exercitationes philologicas et palaeographicas moderabitur die Veneris . . . . . II—IV.

Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae et Martis . . . . III.

J. VERDAM Linguae Patriae historiam et grammaticam tradet diebus Lunae et Jovis . . . . . I.

Scriptores Neerlandicos saeculi XVII interpretabitur die Martis hora II et die Mercurii . . . I.

Scriptores Neerlandicos medii aevi tractabit die Martis hora I et die Mercurii . . . . . . II.

Linguae patriae causa cum novitiis Vulfilae evangelia leget die Lunae . . . . . . II—III et dimid.

Cum literarum Neerlandicarum candidatis scriptores medii aevi tractabit die Jovis . . II—III et dimid.

J. J. M. DE GROOT Literas, antiquitates, instituta, ritus et mores populorum Malaicae gentis exponet die Martis hora X, die Veneris . . . . X—XII.

Geographiam physicam Archipelagi Indici docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . . XI.

P. J. Blok Historiam Belli Belgici tradet die Lunae hora XI, die Jovis horis . . . . hora II et III.
Rem diplomaticam docebit et exercitia historica moderabitur die Martis horis . . . . II et III.

A. E. J. Holwerda Historiam veterem enarrabit diebus Mercurii hora I, die Veneris . . . . XI.
Antiquitates Graecas tradet die Martis . . . . XI.
Cum provectioribus Historiae et Archaeologiae capita selecta tractabit die Martis hora X, die Mercurii . . . . II.
Omnium facultatum studiosis Artis Historiam praesertim gentium antiquarum enarrabit die Saturni . XI.
Tironibus Musei Antiquarii monumenta explicabit horis sibi et auditoribus commodis.
Provectiorum exercitationes historicas et archaeologicas moderabitur horis sibi et auditoribus commodis.

G. J. P. J. Bolland historiam docebit philosophiae Graecae die Lunae . . . . X—XII.
Omnium facultatum studiosos philosophiae docebit initia die Mercurii hora vespertina . . . . . VII—IX.
Rationis purae systema coram provectioribus tractabit die Saturni . . . . II—IV.

C. C. Uhlenbeck Linguam Goticam docebit die Veneris . . . . X.
Linguam Anglosaxonicam tradet die Martis . . X.
Linguam Palaeo-Norroenam docebit die Martis . XI.
Scriptores Russicos interpretabitur die Mercurii . II—IV.
Glottologiam generalem exponet die Veneris . . XI.

G. Kalff Literarum Neerlandicarum historiam medii aevi tradet diebus Mercurii et Veneris . . . X.
Vondelii, Hoofdii, Brederodii, aliorum opera tractabit diebus Mercurii et Veneris . . . . . XI.

Historiae literarum elementa tradet die Jovis hora I.

J. E. Heeres Indiae Eoae historiam enarrabit die Martis hora III, diebus Mercurii et Jovis hora X.

Historiam Africae Meridionalis tradet die Lunae . III.

Historiam et methodos missionum docebit horis sibi et auditoribus commodis.

J. S. Speyer Grammaticam Sanscritam docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . III.

Scriptores Sanscritos cum provectioribus leget diebus Mercurii et Veneris . . . . II.

Carmina Vedica interpretabitur hora postea indicanda.

Linguarum Graecae et Latinae comparationem inter se instituet horis postea indicandis.

G. J. Grashuis, Linguae Sundaicae Lector, grammaticam Sundaicam tradet diebus Martis et Veneris X.

Literas Sundaicas docebit die Martis . . . . II.

De religione et institutis juris gentis Sundaicae aget die Veneris . . . . III.

H. C. Klinkert Sr., Linguae Malaicae Lector, linguam Malaicam docebit diebus Lunae et Martis hora II, die Jovis . . . . I.

Cum provectioribus leget locos selectos diebus Mercurii et Jovis hora II, die Veneris . . . I.

H. D. van Gelder, Linguarum Persicae et Turcicae et Institutorum moslemicorum Lector, linguae Neo-persicae elementa docebit die Lunae . . . XI.

Locos selectos e Firdausi Shâhnâmeh et Sadii Gulistān leget horis auditoribus commodis.

Grammaticam Osmano-turcicam exponet die Saturni XI.

Legis Mohammedicae originem et instituta tractabit diebus Mercurii et Jovis . . . . II.

Historiam religionis Mohammedicae enarrabit diebus Martis et Veneris . . . . hora XI.

J. J. SALVERDA DE GRAVE, Linguarum et literarum romanarum Lector, Grammaticam linguae Galliae veteris tractabit die Saturni . . . . III.

De literis provincialibus et italicis tradet die Saturni . . . . I—III.

Encyclopaediam linguarum romanarum docebit die Veneris . . . . IX.

D. C. HESSELING, docendi venia impetrata, grammaticam linguae Graecae mediaevalis et hodiernae explicabit die Jovis . . . . X.

Cum provectioribus capita selecta e literis Graecis medii aevi et nostrae aetatis leget die Jovis . IX et XI.

H. BLINK, docendi venia impetrata, tradet: 1°. Geographiam universalem. 2°. Geographiam economicam Neerlandiae. 3°. Geographiam universalem Asiae descriptionemque copiosiorem regionum gentiumque Archipelagi Indici. 4°. Geographiam universalem Britanniae anthropogeographiae ratione habita die Saturni . . . . . IX—XI et I—III.

E. F. KOSSMANN, docendi venia impetrata, horis sibi et auditoribus commodis interpretabitur Wolframi de Eschenbach carmen quod nuncupatur Parzival et tractabit: Goethe 1775—1794.

J. MARQUART, legendi venia impetrata horis auditoribus et sibi commodis docebit: 1°. linguam Armeniacam, Aethiopicam et Aramaicam bibliorum et inscriptiorum. 2°. cum discipulis provectioribus tractabit scriptores quosdam Syriacos.

H. H. JUYNBOLL, docendi venia impetrata, grammaticam comparatam linguarum Archipelagi Indici docebit die Jovis . . . . XI.

Linguam Kavicam (palaio-javanicam) docebit horis sibi et auditoribus suis commodis.

P. A. A. Boeser, docendi venia impetrata, horis auditoribus et sibi commodis tractabit. 1°. linguam Copticam. 2°. linguam Aegypticam.

Cum provectioribus leget capita selecta e literis aegyptiacis antiqui imperii aetatis.

M. A. Gooszen, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Dogmatices Christianae partem formalem tradet die Jovis . . . . hora I—III.

Dogmatices Christianae partem materialem docebit die Veneris . . . . XII.

Juris ecclesiastici principia exponet die Saturni . X.

Historiam missionis Christianae enarrabit eodem die. XI.

L. Knappert J. fil., Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, hujus Ecclesiae ejusque dogmatum Historiam enarrabit die Martis II.

Theologiam Biblicam exponet die Lunae hora I, die Mercurii . . . . XII.

Theologiam practicam tradet die Lunae . . . . II.

Sermonis puri et elegentis usum, exercitationibus habendis, tradere studebit die Martis . . . . III.

Exercitationes catecheticas moderabitur die Veneris . II.

Colloquio homiletico praeerit die Veneris. . . . XI.

H. Y. Groenewegen, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Historiam Societatis Remonstrantium enarrabit die Martis . . . . . . III.

Theologiae philosophicae capita selecta tractabit horis dein indicandis.

Theologiam practicam docebit die Jovis . . . . II.

Exercitationes homileticas et catecheticas moderabitur die Jovis . . . . III.

Exercitationibus oratoriis vacabit hora vespertina sibi et commilitonibus commoda.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 21sten September 1903,

DOOR

MR. H. B. GREVEN,

bij het overdragen der waardigheid van Rector-Magnificus

AAN

DR. H. KAMERLINGH ONNES.

Mijne Heeren Curatoren, Hoogleeraren, Doctoren en Studenten,

Zeer geachte Toehoorderessen en Toehoorders!

Ik sta gereed, om den laatsten plicht te vervullen, dien de wet den scheidenden Rector Magnificus oplegt, door U, vóór ik mijne waardigheid aan mijn opvolger overdraag, een verslag te geven van de lotgevallen der Universiteit in het afgeloopen jaar.

Veel van wat ik U ga mededeelen zal U niet onbekend zijn, maar van diegenen, wie men liefde toedraagt, wil men ook het bekende gaarne weer hooren, en het is de gehechtheid aan onze aloude Hoogeschool, die U hierheen deed komen.

Op 26 Januari dezes jaars mocht de hooggeschatte voorzitter van het College van Curatoren, Mr. C. Fock, den dag herdenken, waarop hij, 25 jaar geleden, voor de eerste maal was benoemd tot Curator der Leidsche Universiteit. Sedert 1878 is Mr. Fock onafgebroken voor de belangen van onze Universiteit werkzaam gebleven, van 1897 af als Voorzitter van het College van Curatoren. Met groote voldoening kan hij er op terugzien, hoeveel in die jaren is ten koste gelegd aan de uitbreiding van de stoffelijke hulpmiddelen van de Academie. Tal van nieuwe laboratoria zijn verrezen, aan de sterrewacht is veel verbeterd, het geologisch museum is ingericht en met dat van natuurlijke historie een aanvang gemaakt, het academiegebouw is vergroot en met medewerking der gemeente zijn de gestichten op Endegeest en Rhijngeest voor het onderwijs beschikbaar gesteld.

En naast de stoffelijke hulpmiddelen zijn ook de levende krachten der Universiteit uitgebreid, zij het dan ook niet in dezelfde mate: enkele nieuwe leerstoelen zijn opgericht, het aantal assistenten is vermeerderd. Dat alles is tot stand gekomen, mede door zijne bemoeiingen, en wij zijn er den heer Fock dankbaar voor, dat hij zoovele jaren een deel van zijn tijd en van zijn krachten voor de behartiging van de belangen onzer Universiteit heeft willen beschikbaar stellen. Moge het hem gegeven zijn, nog menig jaar met onverzwakte kracht werkzaam te blijven aan het hoofd van het College van Curatoren.

Tegen het einde des vorigen jaars zag Mr. F. Was zich door den wankelen staat van zijne gezondheid genoodzaakt, zijn ontslag als Curator aan te vragen. Het College verloor in hem een man, die lang voor hij als Curator officieel werd geroepen, om de belangen van het Hooger Onderwijs voor te staan, had getoond, dat hij een warm hart toedroeg aan de Hoogeschool, waar hij zelf zijne opleiding had genoten. Van het oogenblik af, waarop de eerste stappen werden gedaan, om een gesticht voor krankzinnigen te Leiden te vestigen, is Was onvermoeid werkzaam geweest, als lid van den Raad der gemeente, als Burgemeester en als Curator, om tot de verwezenlijking van dat plan te geraken. Jaren lang heeft hij daarvoor gestreden, mede in de overtuiging, van hoe groot belang zulk eene inrichting voor het academisch onderwijs zou kunnen worden. Hij heeft de voldoening mogen smaken, dat hij de gestichten op Endegeest en Rhijngeest heeft zien voltooien, en hij heeft zich door zijne bemoeiingen in deze aanspraak verworven op de blijvende erkentelijkheid van de Universiteit. Allen, die onder den indruk hebben gestaan van zijne krachtige persoonlijkheid, van de hoogheid van zijn karakter, allen die zijn groote gaven, zijn scherpen blik, zijne volstrekte onpartijdigheid hebben leeren waardeeren, hebben er zich in verheugd, dat hij acht jaar lang in de gelegenheid geweest is, invloed te oefenen op het bestuur

onzer Universiteit. Weinige maanden nadat hem ontslag was verleend als Curator is hij van ons heengegaan; wij konden daarin berusten, omdat hij door zijn verscheiden waarschijnlijk voor veel lijden is bewaard gebleven.

In de plaats van wijlen Mr. Graaf van Bijlandt werd in October des vorigen jaars tot Curator benoemd Mr. C. Pijnacker Hordijk, Oud-Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië. In vroegeren werkkring heeft de Heer Hordijk, èn als Hoogleeraar, èn als Curator ruimschoots gelegenheid gehad, met de belangen van het Hooger Onderwijs vertrouwd te worden, en nu meer nog dan vroeger onze Universiteit wordt dienstbaar gemaakt aan de opleiding der aanstaande Indische ambtenaren, zullen de adviezen van een man, die met de behoeften van Indië zoozeer bekend is als Mr. Hordijk, ongetwijfeld voor het College van groote waarde zijn. Moge het hem gegeven zijn, vele jaren mede te werken tot verhooging van den bloei onzer Universiteit.

Als opvolger van Mr. Was werd tot Curator benoemd de pas opgetreden Burgemeester van Leiden, Mr. N. de Ridder. Op de receptie ten stadhuize, door den Heer de Ridder na zijne installatie gehouden, heeft de Rector namens den Senaat de belangen der Universiteit, waarmede Leiden's welvaart zoo nauw is verbonden, met vertrouwen aanbevolen in de belangstelling van het nieuwe hoofd der gemeente. Wij verheugen er ons over, dat den Heer de Ridder de gelegenheid is geboden, om ook als Curator der Universiteit voor den toenemenden bloei der gemeente werkzaam te zijn, en wij spreken den wensch uit, dat onder zijn bestuur door vruchtbare samenwerking van Rijk en Gemeente veel moge worden tot stand gebracht, om de inrichting onzer Universiteit meer en meer aan de eischen des tijds te doen beantwoorden.

Laat ik hier nog mogen bijvoegen, dat wij ons hebben verheugd in den bevredigenden gezondheidstoestand van onzen

Curator Bosscha, en in het voorrecht, dat aan Jhr. Mr. Feith te beurt viel, toen hij op 23 Juni dezes jaars den dag mocht herdenken, waarop hij vóór 25 jaren als lid van den Hoogen Raad werd geinstalleerd. Moge het den waardigen magistraat gegeven zijn, nog menig jaar gezond en krachtig werkzaam te blijven in den dienst van het recht en van het hooger onderwijs.

In den aanvang van den academischen cursus, waarover dit verslag loopt, was onze ambtgenoot van der Vlugt opgetreden als Rector-Magnificus. Nadat de kiezers van het district Leiden hem op den 2den December hadden afgevaardigd naar de Tweede Kamer der Staten-Generaal, was de regeering van oordeel, dat hij het Rectoraat niet kon blijven waarnemen, en werd hij bij Kon. Besluit van 15 December van dat ambt ontheven. Volgens de heerschende opvatting laat de wet op het Hooger Onderwijs niet toe, dat een hoogleeraar, die wegens het aanvaarden van het lidmaatschap der Staten-Generaal verloftractement geniet, eenig gedeelte van de taak, hem als hoogleeraar opgedragen, blijft waarnemen, ook al meent hij zelf over tijd en krachten genoeg te beschikken, om zijn werk naar eisch te vervullen. Gelukkig is, wat aan den professor niet geoorloofd is, den privaatdocent vergund. Wij zijn er den Heer van der Vlugt dankbaar voor, dat hij tot den Minister van Binnenl. Zaken het verzoek heeft gericht, te worden toegelaten als privaatdocent in de Wijsbegeerte van het Recht, en den Heer Minister, dat hij die vergunning, bij beschikking van 2 Februari jl., »tot wederopzegging" heeft verleend. Wij verheugen er ons over, dat onze ambtgenoot daardoor in staat is gesteld, het zoo gewichtig vak, dat hem is toevertrouwd, te blijven doceeren, en niet alleen formeel met de Universiteit verbonden te blijven. Hij heeft gemeend, zich niet te mogen onttrekken, toen men zijn diensten vroeg voor de openbare zaak. Al bedroeft het ons, dat wij hem voor een goed deel moeten missen, wij zullen

bedenken, dat zijn welsprekend woord in de Tweede Kamer ten goede zal komen aan menige goede zaak, en dat al aanstonds bij de behandeling van de voorstellen tot wijziging der wet op het Hooger Onderwijs Leiden's Universiteit moeilijk een beter vertegenwoordiger had kunnen vinden, dan haar Rector Magnificus.

Na het aftreden van den Heer van der Vlugt is Spreker, bij Kon. Besluit van 10 Januari ll. voor den verderen duur van het studiejaar 1902—1903 tot Rector benoemd.

Helaas, ook in dit jaar vielen er weder zware slagen in den kring der Hoogleeraren.

In den aanvang der Kerstvacantie, op den 22sten December, werd de Senior der faculteit van geneeskunde, Dr. Teunis Zaaijer, plotseling aan den kring der zijnen en aan de wetenschap ontrukt. Sedert het jaar 1863 was Zaaijer onafgebroken in ons midden werkzaam, eerst als Prosector bij het anatomisch kabinet, van 1866 af als Hoogleeraar, toen hij op den 10den Maart zijn ambt aanvaardde met eene rede over »het gewicht eener doelmatige ontleedkundige techniek". Wat hij voor zijne vele leerlingen geweest is, is door meerderen onder hen met weemoed herdacht. Hij kende hen allen persoonlijk, stelde belang in hunne omstandigheden, en was voor menigeen, behalve een leermeester, een vaderlijke vriend. Zijne colleges werden om hunne helderheid algemeen geprezen. Ook zijne wetenschappelijke onderzoekingen over verschillende onderwerpen der ontleedkunde worden om hunne groote klaarheid en voortreffelijke methode door allen geroemd. Ik herinner b. v. aan zijne studiën over den toestand der lijken na arsenicumvergiftiging, in de Verhandelingen der Kon. Academie van wetenschappen. Andere geschriften van zijne hand zijn door een der meest bevoegde beoordeelaars voorbeelden genoemd van nauwkeurig wetenschappelijk werk. Van hem is gezegd geworden: »Waar Zaaijer aan

gewerkt had, dat was af." Van den Leidschen Senaat was hij een sieraad, in de faculteit der geneeskunde de vraagbaak van allen, en naast de vele beslommeringen van zijn ambt vond hij nog tijd voor de behartiging van menig algemeen belang, als lid van den gemeenteraad, curator van het gymnasium, medebestuurder van het gesticht Endegeest, en nog veel meer. Voor zijne vrienden was hij een trouw vriend, voor allen, die zijne hulp inriepen, een welwillend raadgever. De nagedachtenis van den waardigen man zal aan onze Universiteit lang in eere blijven.

Even plotseling en onverwacht als wij het verlies van Zaaijer te betreuren hadden, bereikte ons te midden der zomervacantie de treurmare van het overlijden van Dr. Christiaan Karel Hoffmann. De schijnbaar zoo flinke, gezonde man werd op eens aan zijne echtgenoote en aan de Universiteit ontnomen.

Hoffmann werd op den 16den Juli 1841 te Heemstede geboren, promoveerde te Utrecht den 2den Maart 1866 tot Doctor in de Geneeskunde op een proefschrift: »Onderzoekingen over den anatomischen bouw van de membrana olfactoria en het peripherisch uiteinde van den nervus olfactorius", en later te Göttingen in Juli 1871 tot Doctor in de Philosophie, op eene dissertatie „Zur Anatomie der Echinen und Spatangen". Hij was aanvankelijk practiseerend arts aan het gesticht Meerenberg bij Haarlem, daarna Prosector bij de anatomie te Leiden, en sedert 14 Januari 1875 Hoogleeraar in de Zoölogie, Vergelijkende Anatomie en Embryologie aan onze Universiteit, toen hij optrad met eene inaugureele rede over »Arbeidsverdeeling in de natuur". In Januari 1900 was hij 25 jaar Hoogleeraar, welk voorrecht door hem in stillen eenvoud te Rome herdacht werd, terwijl hij deze gelegenheid gebruikte, om op het laboratorium van Prof. Grassi de Malariaparasieten te bestudeeren.

Hoffmann was een edel mensch, een stil geleerde, die zich met hart en ziel gewijd heeft aan zijne colleges en aan zijne

studie, en wiens naam zoowel in het binnen- als in het buitenland hoog staat aangeschreven. Talrijk zijn de onderzoekingen, die van zijne hand het licht zagen, en die zoovele getuigen zijn van zijne groote werkkracht; daaronder nemen die op embryologisch gebied de voornaamste plaats in. Zijn heengaan was een groot verlies voor de wetenschap, voor zijne studenten, voor zijne ambtgenooten en vrienden, maar groot vooral voor zijne bejaarde weduwe.

Nog een derden ambtgenoot zien wij uit onzen kring heengaan, vóór den leeftijd, waarop de wet tot scheiden dwingt. Dr. W. C. van Manen heeft zich door den staat zijner gezondheid genoodzaakt gezien, tegen den aanvang van den nieuwen cursus ontslag te vragen als Hoogleeraar. Wat hebben wij er ons in verheugd, wanneer wij konden hopen, dat hij een aanval zijner kwaal voor goed zou te boven komen, en weder in staat zou zijn, zijn werk op te vatten. Tot zijne grievende teleurstelling heeft hij moeten ervaren, dat zijn krachten daartoe niet toereikend waren, en dat hij voor goed moest afscheid nemen van het werk, dat hem lief was. Hij mag de overtuiging medenemen, dat zijne toewijding aan zijne dagelijksche taak door ambtgenooten en leerlingen hoog werd gewaardeerd. Velen onder de laatsten zijn hem dankbaar, niet alleen voor het onderwijs, dat zij van hem genoten, maar ook voor de persoonlijke belangstelling, die hij hun toonde. Onder de eersten is menigeen, aan wie hij warme vriendschap heeft betoond, en van wie hij ze op zijn beurt heeft genoten. Hij kan terugzien op een leven van voortdurenden arbeid in den dienst van het vak zijner studiën, en van de wetenschappelijke theologie in ons vaderland. Moge hij leeren berusten in het onvermijdelijke, en mogen de jaren, waarin het hem nog te leven vergund is, vrij zijn van lichamelijk lijden, en opgevroolijkt door de trouwe zorgen van zijn familiekring, en door de sympathie, die velen voor hem koesteren.

Wij hebben in dit academiejaar nog een gewaardeerden ambtgenoot verloren, die uit vrije beweging van ons is heengegaan. Dr. Veit heeft gemeend, eene benoeming tot Hoogleeraar te Erlangen niet te mogen afslaan, en hem is op zijn verzoek op 1 Mei dezes jaars eervol ontslag uit zijne betrekking verleend. De faculteit der geneeskunde, door het verlies van van Iterson, Rosenstein en Zaaijer reeds zoo zwaar getroffen, heeft ook Veit niet mogen behouden. Gedurende de ongeveer zeven jaren, die de Heer Veit in ons midden doorbracht, heeft hij vele leerlingen aan zich verplicht door het wetenschappelijk gehalte van zijn onderwijs, door het talent, dat hij bij de uitoefening van zijn ambt ten toon spreidde, en door zijne zelfstandige onderzoekingen, waaraan reeds van deze plaats door zijn opvolger hulde is gebracht. Voor de verdere verbetering der obstetrische afdeeling in het ziekenhuis heeft hij zich veel moeite getroost, die ook na zijn vertrek velen ten goede zal komen. De vriendschappelijke gevoelens van menigeen onder ons vergezellen hem naar zijne nieuwe woonplaats; mogen hem daar nog vele jaren van vruchtbare werkzaamheid wachten!

Van het vijftal Hoogleeraren, dat wij in het aanvangend studiejaar zullen moeten missen, heb ik één nog niet genoemd, een, dien niet vermindering van krachten van lichaam of geest, maar alleen de onverbiddelijke wet tot heengaan noopt: Hendrik Kern. In het klein auditorium richtte Kern op den 12den Juni tot zijne leerlingen eenige hartelijke woorden tot afscheid, en de Rector bracht hem bij die gelegenheid namens de Universiteit hulde en dank voor alles, wat hij gedurende de bijna veertig jaren van zijn hoogleeraarschap tot bevordering van haren luister had gedaan. Reeds te voren, op den 6den April, toen Kern zijn 70sten verjaardag vierde, was hem bij monde van Dr. Speyer een album aangeboden met tal van bijdragen van geleerden in ons land en in den vreemde, die zich allen tot zijne leerlingen rekenden. Door meer bevoegden

dan ik ben is het bij die gelegenheid uitgesproken, welke groote verdienste Kern zich voor de studie van het Sanskrit en voor de vergelijkende taalstudie heeft verworven, welk een kracht van hem is uitgegaan, hoe hij aan talrijke leerlingen de richting heeft aangegeven, waarin zij hunne studiën hadden te leiden. Onze beste wenschen vergezellen hem naar zijne nieuwe woonplaats; zijn naam zal onder ons in eere blijven, als die van een der illustratiën onzer Universiteit. Wij brengen hem hier nogmaals onzen innigen dank voor alles wat hij er toe heeft bijgedragen, om den naam van Leiden hoog te houden in de wetenschappelijke wereld. En wij voegen er den hartelijken wensch bij, dat de Heer Kern geheel moge herstellen van het ongeval, dat hem al spoedig na zijn vertrek uit Leiden is overkomen, en nog menig jaar met de hem eigene opgewektheid en frischheid op het gebied, dat hij als meester beheerscht, werkzaam moge blijven.

Een drietal nieuwe Hoogleeraren trad gedurende den afgeloopen cursus in ons midden op.

Op den 1sten October aanvaardde Mr. J. A. Heeres zijne taak als Hoogleeraar in de geschiedenis van Nederlandsch-Indië en de historie en methode der zending, met eene rede over »Belang en minderwaardigheid". Wij verheugen ons over de oprichting van den nieuwen leerstoel, en de herinnering aan de werkzaamheid van den heer Heeres aan de Indische Instelling te Delft geeft ons de zekerheid, dat hij een waardig vertegenwoordiger zal zijn van de hem toevertrouwde vakken.

Uit Delft kwam nog een ander Hoogleeraar tot ons, Dr. P. Zeeman Gzn., die tot Hoogleeraar in de wiskunde, als opvolger van onzen van Geer benoemd, op den 8sten October optrad met eene redevoering over »Zuivere en toegepaste wiskunde". De Heer Zeeman heeft reeds ervaren, dat zijne komst naar Leiden

met groote sympathie is begroet; moge hij hier een vruchtbaar veld voor zijne werkzaamheid vinden.

Als opvolger van Prof. Veit werd Dr. P. C. T. van der Hoeven bij Koninklijk Besluit van 27 April jl. benoemd tot Hoogleeraar in de verloskunde en de leer der vrouwenziekten. Hij aanvaardde zijn ambt op den 3den Juni met eene rede over »de richting der hedendaagsche verloskunde en gynaekologie". Wij heeten den Heer van der Hoeven van harte welkom in ons midden, en wenschen hem eene voorspoedige loopbaan toe als docent en als geleerde.

Terwijl de drie genoemde collegas reeds korter of langer tijd onder ons werkzaam zijn, verwachten wij binnen enkele dagen het optreden van Dr. J. S. Speyer, Hoogleeraar te Groningen, tot opvolger van Kern benoemd bij Koninklijk Besluit van 20 Maart jl. Wij zijn er den Heer Speyer dankbaar voor, dat hij heeft kunnen besluiten tot ons over te komen, al moet het hem veel hebben gekost, de banden, die hem sedert lang aan stad en Universiteit Groningen verbonden, zooal niet te verbreken, dan toch losser te maken. Maar het denkbeeld, den leerstoel in te nemen, zoovele jaren met glans door Kern bezet, zal hem het scheiden lichter hebben gemaakt. Hij kan zich te Leiden van de meest hartelijke ontvangst verzekerd houden.

Tot opvolger van Dr. van Manen werd bij Koninklijk Besluit van 15 Juni benoemd Dr. J. Rendel Harris, te Cambridge.

Al spoedig na de Kerstvacantie werd in de leemte in het onderwijs, door Zaaijer's overlijden veroorzaakt, voorzien door de aanstelling van Dr. J. W. Langelaan, arts te Amsterdam, tot tijdelijk Lector in de ontleedkunde. En op den 20sten Juli volgde het Koninklijk Besluit, waarbij Dr. Langelaan wordt benoemd tot Hoogleeraar aan deze Universiteit, om onderwijs te geven in genoemd vak. Ongetwijfeld heeft de voortreffelijke wijze, waarop naar het algemeen gevoelen de Heer Langelaan

zich van de hem als Lector opgedragen taak heeft gekweten, tot deze benoeming mede bijgedragen. Wij vertrouwen, dat onze Universiteit in hem een waardig opvolger van Zaaijer zal gevonden hebben; moge het hem gegeven zijn, èn door zijn onderwijs, èn door zijn wetenschappelijke onderzoekingen tot den vooruitgang van onze kennis op het gebied der ontleedkunde bij te dragen.

Nog ééne plaats is sedert den aanvang van het studiejaar onvervuld. Op den 24sten September 1902 is aan Dr. Rosenstein op de meest eervolle wijze ontslag verleend als Hoogleeraar in de geneeskunde, en de door zijn emeritaat ledig geworden plaats is ledig gebleven het geheele jaar door. Voor de faculteit der geneeskunde, in de laatste jaren reeds zoo zwaar beproefd, eene vermeerdering van zorgen; voor één harer leden eene aanmerkelijke vermeerdering van arbeid, om te verhoeden, dat het gemis van een hunner leermeesters door de studenten te zeer werd gevoeld. Deze zijn hem erkentelijk voor zijne bemoeiingen, maar zullen zich zeker met ons verheugen, wanneer aan den thans bestaanden toestand een eind komt op eene wijze, die zoowel aan den goeden gang van het onderwijs als aan de wetenschappelijke beoefening der geneeskunde aan onze Universiteit bevorderlijk is.

Mij rest nog, een woord van welkom toe te roepen aan Dr. L. Knappert Jzn., Hoogleeraar, aangesteld vanwege de Nederlandsche Hervormde kerk, om onderwijs te geven in »de geschiedenis der Nederlandsche Hervormde kerk en hare leerstellingen". Op den 24sten September 1902 aanvaardde Dr. Knappert zijn ambt met eene rede over »de geschiedenis der Nederlandsche Hervormde kerk en hare beteekenis voor den aanstaanden evangeliedienaar". Dr. Knappert kan er zich van verzekerd houden, hij heeft het zeker reeds in het verloopen jaar ondervonden, dat er een geest van vriendschappelijke samenwerking bestaat tusschen de door het Rijk en de door Corporatiën be-

noemde Hoogleeraren. Zoolang het onbevooroordeeld zoeken naar waarheid ons aller streven blijft, zal die goede verstandhouding blijven heerschen.

Talrijk waren in den afgeloopen cursus de collegas, die het voorrecht genoten, den dag te herdenken, waarop zij 25 jaar geleden hun ambt aanvaardden. Op den 1sten October 1877, den dag, waarop de nieuwe Wet op het Hooger Onderwijs in werking trad, hebben de Heeren Fockema Andreæ, Martin, Vreede en Mac Gillavry den ambtseed afgelegd, en achtereenvolgens hielden de Heeren Vreede op den 11den October, Schlegel op 27 October, Mac Gillavry op 21 November, Fockema Andreæ op 28 November en Martin op 8 December hunne inaugureele oratie.

Al spoedig na den laatsten datum herdacht collega Lorentz op 25 Januari van dit jaar zijn 25jarig professoraat, en op den 13den April waren 25 jaar verloopen, sedert collega Verdam aan de Universiteit te Amsterdam als Hoogleeraar optrad.

Onzen van de Sande Bakhuyzen hadden wij het voorrecht op 20 December jl. dertig jaar als Hoogleeraar in ons midden te zien.

Er waren er onder onze ambtgenooten, die het verlangen hadden te kennen gegeven, dat de dag van hun ambtsjubilee geheel ongemerkt zou voorbijgaan, en wij hebben dien wensch geëerbiedigd; door anderen is hij in engeren of ruimeren kring herdacht. Wij mogen er ons over verheugen, dat van ver de meesten onder hen na zoo langdurige werkzaamheid de lichamelijke en geestelijke welstand nog weinig of niets te wenschen overlaat; alleen de Heer Schlegel gaat nu reeds geruimen tijd gebukt onder een achteruitgang van het gezichtsvermogen, die hem het arbeiden bemoeilijkt; hij kan overtuigd zijn, dat wij ons over elke verbetering in zijn gezondheidstoestand zullen verheugen.

Mijne ambtgenooten zullen niet van mij verlangen, en ik

reken mij zelf niet bevoegd, om hier uit te weiden over de verdiensten, die ieder van hen zich voor de wetenschap, waaraan hij zich wijdt, heeft verworven. Hiervan ben ik zeker, dat de blijken van waardeering hunner werkzaamheid, die zij ontvangen hebben, hen weldadig zullen hebben aangedaan, en zij er nieuwe kracht uit zullen geput hebben, om hun talenten te wijden aan den dienst van wetenschap en onderwijs.

Op den 27sten Mei vierde Dr. Gooszen den dag zijner 25-jarige ambtsbediening als Hoogleeraar, aangesteld vanwege het Nederlandsche Hervormde kerkgenootschap. Rector en Secretaris hebben hem op dien dag namens den Senaat begroet, hem de verzekering gegeven van onze vriendschappelijke gevoelens, en hem toegewenscht, dat zijne gezondheid en werkkracht nog lang mogen gespaard blijven.

Ook in dezen cursus waren onderscheiden Hoogleeraren, sommigen gedurende geruimen tijd, door ongesteldheid verhinderd hunne lessen te geven. Dat het onderwijs daardoor geen te ernstige storing ondervond, hebben wij in de eerste plaats te danken aan de nooit te vergeefs ingeroepen medewerking van Mr. Drucker. Toen onze ambtgenoot Tichelaar zich genoodzaakt zag, om gezondheidsredenen verlof aan te vragen, is de Heer Drucker bereid bevonden, zich de toelating te laten welgevallen als Privaatdocent in het Romeinsche recht en zijne geschiedenis. Hij kreeg daardoor gelegenheid, de uren, die hij in vorige jaren aan de behandeling van onderdeelen van ons privaatrecht had besteed, thans te wijden aan de juristen van het eerste studiejaar, om hen in te leiden in de beginselen van het recht. Wij spreken hem daarvoor onzen warmen dank uit, en brengen tevens dank aan de regeering, die door de benoeming van den Heer H. van Goudoever tot tijdelijk Lector in het Romeinsche recht en zijne geschiedenis mede tot aanvulling der leemte in het onderwijs bijdroeg.

Wij hebben de ambtgenooten, die tot herstel van gezondheid Leiden een tijd lang verlieten, thans weer in ons midden terug, en wij wenschen hun van harte toe, dat zij de kracht zullen hebben hun werk weer op te vatten, en dat zij zich, ongestoord door lichamelijke bezwaren, zullen kunnen wijden aan de hun toevertrouwde taak.

Hier verdient nog vermelding, dat de Hoogleeraar Holwerda een vacantiecursus gaf over Grieksche architectuur, en dat onze ambtgenoot Oppenheim den Heer van der Vlugt verving als leider in de bijeenkomsten der Debating-Society.

Ik ga er thans toe over, gewag te maken van de onderscheidingen, die in het verloopen jaar onzen ambtgenooten zijn te beurt gevallen. En ieder onzer zal daarbij wel in de eerste plaats denken aan de hulde, onzen Lorentz gebracht, toen hem in December jl. in vereeniging met Dr. Zeeman de Nobelprijs werd toegekend wegens zijne verdienste voor de ontwikkeling der electro-magnetische lichttheorie. Later volgde de benoeming van Lorentz tot Correspondeerend lid van de Academiën van Wetenschappen te Parijs en te Turijn, en tot lid van de Koninklijke Academie van Wetenschappen te Upsala.

Onze Universiteit is er trotsch op, dat aan een harer Hoogleeraren de hooge eer is te beurt gevallen, door de meest bevoegden erkend te worden als baanbreker op het gebied zijner wetenschap. Lorentz is een te bescheiden man om te verlangen, dat van deze plaats in den breede wordt uitgeweid over zijne geniale onderzoekingen. Nog staat hij in de volle kracht van den mannelijken leeftijd; moge hij nog vele jaren onder ons werkzaam blijven, en het theoretisch onderzoek der natuurverschijnselen nog menigen stap doen vooruitgaan!

Onze collega van der Hoeven werd door Hare Majesteit bevorderd tot Commandeur in de orde van den Nederlandschen Leeuw, nadat zijne ontwerpen van een Wetboek van Militair

Strafrecht en van eene Wet op de Krijgstucht het staatsblad hadden bereikt. Wel zal een dankbaar gevoel onzen ambtgenoot doortinteld hebben, toen de vrucht van zooveel jaren arbeid in veilige haven was aangeland! Laten wij hem toewenschen, dat hij na niet te langen tijd zich in het in werking treden der wetten zal mogen verheugen!

Op den 13den Juni werd in eene plechtige openbare vergadering van het Curatorium der Thorbecke-stichting bij monde van Mr. F. B. Coninck Liefsting het eermetaal der stichting uitgereikt aan onzen ambtgenoot Fockema Andreae, wegens zijn werk: »Bijdragen tot de Nederlandsche rechtsgeschiedenis". Velen zijner collega's hebben hem hunne belangstelling getoond bij deze openlijke erkenning zijner verdiensten op het gebied zijner lievelingsstudie; moge hij nog vele jaren met onverzwakte werkkracht aan onze Universiteit verbonden blijven als een sieraad van de rechtsgeleerde faculteit.

Verder heb ik nog te vermelden, dat Prof. Kern werd benoemd tot correspondeerend lid van de Academie van Wetenschappen te Weenen; dat onze ambtgenoot Heeres tot officier der Leopoldsorde van België werd benoemd, en collega Vreede tot Ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw.

Wij wenschen onze ambtgenooten geluk met de hun verleende onderscheiding.

Aan de nagedachtenis van Prof. van Iterson werd door oudleerlingen en leerlingen hulde gebracht door de plaatsing in den tuin van het Academisch ziekenhuis van een borstbeeld, door Pier Pander gemodelleerd. Prof. Hector Treub droeg op den 23sten Mei het beeld aan Curatoren over met eene rede, waarin hij de groote verdienste van van Iterson als chirurg en vooral als leermeester in het licht stelde, waarop het beeld door onzen President-curator namens de regeering onder dankzegging werd aanvaard.

Door Mevr. de Wed. M. C. van der Lith—Schumacher en Mevr. de Wed. W. F. R. Suringar-Valckenier werden den Senaat de portretten van wijlen hare echtgenooten, onze diep betreurde ambtgenooten, aangeboden, om die in de senaatskamer eene plaats te geven. En de Oud-Hoogleeraar van Geer stond den Senaat zijn portret af, dat hem door oud-leerlingen en vrienden was vereerd, ter plaatsing in de collegekamer, waar hij de laatste jaren zijne lessen had gegeven. De Senaat heeft deze geschenken met groote dankbaarheid aanvaard.

Nog twee mannen moet ik gedenken, die in het afgeloopen jaar ons door den dood zijn ontrukt.

Op den 11den Maart overleed Dr. W. Pleyte, Directeur van 's Rijks museum van Oudheden. Door voortdurende ongesteldheid was Pleyte voor eenigen tijd genoodzaakt geweest, ontslag aan te vragen uit zijne betrekking. Thans is hij voor goed van ons heengegaan. Al was Dr. Pleyte niet officieel in de rij der Hoogleeraren opgenomen, wij allen hebben hem beschouwd als een sieraad van de Universiteit, als een waardigen vertegenwoordiger van de archaeologische wetenschap, in het bijzonder van de Aegyptologie, het vak, waarin hij zich ook buiten onze grenzen een welverdienden naam had verworven. Onze Universiteit zal de nagedachtenis van den man, dien zij bij haar derde eeuwfeest met het eere-doctoraat had bekleed, in dankbare herinnering houden.

Weinige dagen later, op 21 Maart, stierf Dr. Gerlof van Vloten, *adjutor interpretis legati Warneriani*, in den jeugdigen leeftijd van bijna 37 jaren. In hem verliest de studie der Oostersche talen, vooral van het Arabisch, een zeer kundigen beoefenaar, wiens werk reeds tot belangrijke uitkomsten voerde, en voor de toekomst nog veel deed verwachten. De door zijn verscheiden ledig geworden plaats werd weder vervuld door de benoeming van Dr. Th. W. Juynboll tot *adjutor*.

Ik kom thans tot de veranderingen, die hebben plaats gehad onder de wetenschappelijke hulpkrachten der Universiteit, Lectoren, Privaatdocenten en Assistenten.

Om te voorzien in de leemte in het onderwijs, ontstaan door het aan den Heer van der Vlugt verleend verlof, is, van den 16den Februari tot op den dag, waarop Mr. van der Vlugt mocht ophouden lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te zijn, Mr. H. Vos tot Lector benoemd, om onderwijs te geven in de Encyclopaedie der Rechtswetenschap.

Reeds vroeger was de Heer H. van Goudoever aangesteld als Lector in het Romeinsche recht en zijne geschiedenis, tot den dag, waarop Mr. Tichelaar zijne lessen zal hervatten, en was Mr. Drucker toegelaten als Privaatdocent in genoemd vak.

De benoeming van Dr. Langelaan tot tijdelijk Lector voor de Ontleedkunde, en de toelating van Mr. van der Vlugt als Privaatdocent in de Wijsbegeerte van het recht, zijn reeds door mij vermeld.

Dr. P. A. A. Boeser aanvaardde op den 18den October zijne taak als Privaatdocent in de Egyptische en Coptische talen met eene openbare les »over de studie der Egyptische taal en haar belang."

De Privaatdocent Dr. W. P. Jorissen opende naast zijn college over Technische nog eene les over Physische chemie.

De overige Lectoren en Privaatdocenten bleven hunne taak waarnemen, zooals in het vorige jaar. Wij zijn hun dankbaar voor hun ijver en toewijding; zonder hunne medewerking zou het den Hoogleeraren niet mogelijk zijn, menig onderdeel hunner wetenschap tot zijn recht te doen komen.

Omtrent het personeel der assistenten zijn de navolgende veranderingen te mijner kennis gekomen:

Bij de afdeeling Geneeskunde voor Mannen in het Acad. ziekenhuis werd Dr. J. Bruining als inwonend assistent vervangen

door den Heer E. C. D. Nierstrasz, en deze weder door den Heer J. Siegenbeek van Heukelom. — Bij de afdeeling Heelkunde werd de Heer M. Steffelaar als inwonend assistent voor de mannen opgevolgd door den Heer H. K. Offerhaus en later door den Heer A. Verwey, die in de vrouwen-afdeeling werd vervangen door den Heer A. F. Schoorel; terwijl de Heer J. R. de Bruïne Groeneveldt als uitwonend assistent in Februari door den Heer Steffelaar werd opgevolgd, en sedert Augustus weder als zoodanig is opgetreden. — Bij de afdeeling Verloskunde werd de Heer C. Goedhart als inwonend assistent opgevolgd door den Heer H. Mees, die weder werd vervangen door Dr. J. Sillevis, terwijl als uitwonend assistent na het overlijden van den Heer R. Scholten, van 1 Febr.—1 Juli de Heer de Bruïne Groeneveldt optrad, opgevolgd door Dr. C. F. Th. J. Meuleman, en na het vertrek van den Heer Polak Daniels nog tot assistent werden benoemd de Heeren C. A. J. de Quay en H. van der Hoeven, Jr. — Bij de afdeeling Oogheelkunde werd de inwonende assistent de Heer J. van der Hoeve later uitwonend en vervangen door den Heer H. K. de Haas, terwijl ook de Heer H. Dijckmeester een tijd lang zijne diensten verleende.

Als assistent voor de Pathologische anatomie werd Dr. J. H. Zaaijer vervangen door den Heer J. P. L. Hulst.

Bij het Anatomisch laboratorium werd de Heer A. L. Erkelens als prosector opgevolgd door den Heer P. G. J. Ph. Timmermans.

De Heer G. J. B. A. Janssens verving den Heer P. H. Rosenstein als assistent voor de Psychiatrie.

Bij het Botanisch laboratorium werd Dr. H. W. Wouterlood vervangen door Mej. J. B. Campert.

In het Zoötomisch laboratorium werd de Heer E. D. van Oort als assistent aangesteld.

In het Physisch laboratorium traden op de Heeren G. H. Fabius, C. A. Crommelin en H. H. F. Hyndman, in de plaats

van Dr. E. van Everdingen Jr. en den Heer B. Meilink, terwijl aan Dr. H. Happel ontslag werd verleend. In het Scheikundig laboratorium verving de Heer J. C. de Ruyter de Wildt, Dr. Montagne, terwijl Dr. J. Beindl als opvolger van den Heer D. Mol optrad, en aan den Heer M. Holleman ontslag werd verleend.

Als assistent bij het Physiologisch laboratorium werd de Heer H. K. de Haas vervangen door den Heer S. Vriesendorp en later door den Heer H. J. Boevé, terwijl de Heer W. Briët de plaats van den Heer H. W. Blöte innam.

Dr. H. E. F. Sillevoldt werd op het Pharmaceutisch laboratorium door den Heer J. J. van Eck vervangen.

Aan het Geologisch museum trad de Heer L. Peeters in de plaats van den Heer E. D. van Oort als assistent op.

Van de Hoogleeraren en hunne medewerkers kan ik thans overgaan tot de Studenten aan onze Universiteit. Tot mijn leedwezen moet ik hier gewag maken van een ergerlijk voorval in den groentijd, waarbij de Rector magnificus ernstig de vraag heeft moeten overwegen, of hij van zijn tuchtrecht al dan niet zou gebruik maken. Ten slotte heeft deze gemeend, daarvan te moeten afzien, overtuigd, dat de loop der gebeurtenissen, en de rechtspleging, door het corps in dezen geoefend, een diepen indruk hadden gemaakt op alle studenten, inzonderheid op de nieuw-aangekomenen, en dat het met schandalen, als nu in den groentijd zijn voorgekomen, *voor goed* uit zou zijn.

M. H. Studenten! de Senaat rekent er op, dat de woorden zullen worden bewaarheid, door den toenmaligen voorzitter van het Leidsch Studentencorps bij zijn optreden gesproken: »dat van de beschamende gebeurtenissen, die achter ons liggen, dit de goede zijde moge zijn: een ontwaken der onverschilligen, een positie nemen der halven, een algeheele zuivering van den

dampkring, merkbaar in de wijze, waarop de novitii van 1903 zullen worden ontvangen".

Het aantal bij den Rector ingeschreven studenten overtrof wederom belangrijk dat van vorige jaren. In het geheel zijn ingeschreven 912 studenten, terwijl het totaal in de beide voorgaande jaren 822 en 870 bedroeg.

Zooals gewoonlijk is het cijfer volgens den Studenten-almanak belangrijk hooger, het steeg tot 1102, tegen 1014 en 1027 in de beide voorgaande jaren.

Voor de eerste maal worden thans in eene afzonderlijke rubriek vermeld de aanstaande ambtenaren bij den burgelijken dienst en bij de rechterlijke macht in Indië, die zijn ingeschreven bij de faculteiten van Rechten en Letteren.

Van de 912 ingeschreven studenten behooren tot de faculteit der

Godgeleerdheid	73
Letteren en wijsbegeerte	90
Rechtsgeleerdheid	262
Geneeskunde	305
Wis- en natuurkunde	114
Rechtsgeleerdheid en Letteren . . .	68
te zamen . . .	912

Het aantal der voor de eerste maal ingeschrevenen bedraagt 227, tegen 200 en 201 in de beide voorgaande jaren.

Daarvan behooren tot de faculteit der

Godgeleerdheid	13
Letteren en wijsbegeerte	26
Rechtsgeleerdheid	67
Geneeskunde	52
Wis- en natuurkunde	23
Rechtsgeleerdheid en Letteren . . .	46
te zamen . . .	227

Onder de ingeschrevenen zijn 79 dames, waaronder 49 voor volledig onderwijs en 30 voor één of twee lessen.

Het aantal promoties bedroeg 79, waaronder 11 met lof en 1 honoris causa.

Dit eere-doctoraat, in de Wis- en sterrekunde, werd toegekend aan den Tweeden Observator aan de Sterrewacht, den Heer J. H. Wilterdink. De Senaat was van oordeel, dat de voortreffelijke wijze, waarop de Heer Wilterdink zich heeft gekweten van de taak, de instrumenten te ontwerpen ten behoeve van de expeditie naar Sumatra tot waarneming van de zoneclips aldaar, en waarop hij de uitgaaf heeft bezorgd van het 8ste deel der Annalen van de Leidsche Sterrewacht, hem op die onderscheiding alle aanspraak gaven.

Verder promoveerden in de Godgeleerdheid 2 studenten; in de Klassieke Letteren 5, waarvan 2 met lof, in de Nederlandsche Letteren 2, waarvan 1 met lof; in de Rechts- en Staatswetenschap respectievelijk 52 en 2 studenten, waarvan 2 en 1 met lof; in de Geneeskunde 11, waarvan 5 met lof; in de Wis- en natuurkunde, de Plant- en dierkunde en de Artsenijbereidkunde respectievelijk 1, 2 en 1 student.

Met voldoening mag ik vermelden, dat het aantal proefschriften tot verkrijging van het doctoraat in de Rechtswetenschap in dit jaar 6 heeft bedragen, tegen 2 in het voorafgaande jaar.

Helaas, ook dit jaar werden er weder eenige studenten aan hunne betrekkingen en vrienden ontrukt, eer zij den eindpaal hadden bereikt. Mij is het overlijden bekend geworden van de Heeren J. A. van der Ven, Med. Cand., H. Haantjes, Med. Stud., A. B. Eeltjes, Litt. Cand. en R. Scholten, Med. Docts, assistent voor de verloskunde.

De jongste van onze pedellen, de Heer F. A. Dee, mocht op den 1sten November des vorigen jaars den dag herdenken, waarop hij sedert 40 jaren onafgebroken werkzaam was ge-

weest in 's Rijks dienst. Van Hoogleeraren en Studenten ontving hij op dien dag de meest ondubbelzinnige blijken van sympathie. De Heer Oostveen genoot daarenboven het voorrecht, dat zijne verdiensten als ambtenaar door de regeering werden erkend, toen hem op 31 Aug. jl. de eere-medaille der orde van Oranje-Nassau in goud werd toegekend. Moge de tijd nog ver zijn, eer de last der jaren hem te veel gaat drukken, en mogen wij nog lang onze pedellen Oostveen en Dee aantreffen aan het hoofd van onzen stoet.

Ik wil U hier slechts enkele mededeelingen doen omtrent de academische inrichtingen en hulpmiddelen.

In dit jaar is door eene commissie uit den Senaat, voorgelicht door twee uitnemende deskundigen, Dr. A. Bredius en Dr. P. Hofstede de Groot, een nauwkeurig onderzoek ingesteld naar den toestand der portretten in de senaatskamer. Het bleek toen, dat er bijna geen enkel stuk is aan te wijzen, dat niet eenige verzorging eischt, terwijl de meeste zeer belangrijke bewerkingen moeten ondergaan, om nog gered te worden. De Senaat heeft zich daarop tot Heeren Curatoren gewend, met het verzoek te willen bevorderen, dat gelden worden beschikbaar gesteld, om eene herstelling der geheele verzameling onder toezicht zijner commissie te doen plaats hebben. Ik breng de Heeren Bredius en Hofstede de Groot den dank van den Senaat voor hunne bemoeiingen ten behoeve onzer kostbare verzameling.

Van den 1sten Mei af is onze ambtgenoot Holwerda opgetreden als directeur van het Museum van Oudheden. Daarmede is de toestand hersteld, die tot 1835 onder het professoraat van den Heer Reuvens had bestaan: het hoogleeraarschap in de Archaeologie en de opperste leiding in het Oudheidkundig Museum zijn in éëne hand vereenigd. Het laat zich verwachten, dat de nieuwe toestand bevorderlijk zijn zal zoowel aan de belangen van het onderwijs, als aan het nut, dat het

Museum in ruimer kring stichten kan. Er wordt thans uitvoering gegeven aan een reeds door den vroegeren directeur ontworpen plan, om de afgietsels van de in Olympia ontdekte beelden over te brengen naar eene daarvoor geschikte zaal in het Museum van Natuurlijke Historie. In het Museum zelf kwam de nieuwe zaal gereed, waarin het Aegyptisch graf uit het Oude Rijk geplaatst zal worden, dat het Museum aan de vrijgevigheid van den Heer Goekoop dankt. Het gebouw aan de westzijde van het Museum werd in gebruik genomen. De munten en afgietsels. van gesneden steenen werden naar een geschikter lokaal verplaatst.

De gebouwen ten behoeve van het Museum van Natuurlijke Historie op de Ruïne naderen hun voltooiing, en in het volgend jaar zullen de spiritus-collectie en eenige zeldzame voorwerpen daarheen kunnen worden overgebracht. De directeur deelde mij mede, dat, na overbrenging van genoemde collecties, het ter nauwernood in het bestaande gebouw te merken zal zijn, dat er zooveel uit werd verwijderd, overvol als het is. Met het oog op de veiligheid der verzameling blijft het van het grootste gewicht, dat met den verderen bouw zoo spoedig mogelijk voortgang worde gemaakt.

Wel is het rapport der Staatscommissie in zake het Ethnographisch Museum, waarvan mijn voorganger gewaagde, nog niet openbaar gemaakt, maar nu de opleiding der ambtenaren voor den Indischen administratieven dienst, hoewel zij door het Koninklijk Besluit van 10 Aug. jl. niet aan eene bepaalde plaats of inrichting voor hunne studie gebonden zijn, feitelijk wel alleen te Leiden zal plaats hebben, mogen wij met grond verwachten, dat dit Museum, dat voor hunne opleiding eenvoudig onmisbaar is, alhier zal blijven.

Met groote dankbaarheid mag ik vermelden, dat de regeering de subsidiën voor de Bibliotheek en voor onderscheiden Laboratoria voor het dienstjaar 1903 aanzienlijk heeft ver-

hoogd, zoodat thans voorzien kan worden in behoeften, die lang onbevredigd moesten blijven.

Vanwege de Academische Bibliotheek werd dit jaar eene lijst van periodica uitgegeven, omstreeks 1300 nummers bevattende. De Senaat sprak in een hartelijk schrijven aan Prof. Kumaro Tsuboi te Tokio zijn dank uit voor diens bemoeiingen, om de Leidsche Bibliotheek een exemplaar der kostbare Japansch-Chineesche Tripitaka te doen verwerven.

Op 1 Januari van dit jaar werd het gesticht Rhijngeest in gebruik genomen, en in den nieuwen cursus zal dit gesticht voor het eerst voor het onderwijs opengesteld worden, waardoor de gelegenheid tot het geven van onderwijs in zenuwziekten aanmerkelijk wordt verbeterd.

Ten slotte mag ik nog met waardeering vermelden de vrijgevige beschikking van wijlen Vrouwe J. H. Michiels, weduwe van Mr. M. H. Godefroy, op den 4den October 1902 te 's Gravenhage overleden, waarbij aan de Rijks-Universiteit te Leiden eene aanzienlijke som is gelegateerd tot het verleenen van studiebeurzen aan verdienstelijke studenten in de faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Op de ten vorigen jare door onze Universiteit uitgeschreven prijsvragen zijn acht antwoorden ingezonden, waarvan drie de gouden medaille en één eene eervolle vermelding zijn waardig gekeurd.

Niet allen, die zijn uitgetrokken in den strijd, zijn als overwinnaar teruggekeerd. Maar ook diegenen, wien het eermetaal ontging, kunnen er op rekenen, dat hunne inspanning niet vruchteloos geweest is, dat hunne geschiktheid voor wetenschappelijk onderzoek er door is verhoogd.

Mag ik den Secretaris van den Senaat verzoeken, het oordeel over de ingekomen antwoorden te willen voorlezen!

OORDEEL over de ANTWOORDEN OP DE PRIJSVRAGEN die den 1[sten] Mei 1902 door Rector en Senaat van de Rijks-Universiteit te Leiden zijn uitgeschreven.

Bij de Faculteit van Godgeleerdheid kwamen drie antwoorden in op de prijsvraag:

„De faculteit verlangt een onderzoek naar de herkomst en de strekking der brieven van Ignatius in de zoogenaamde kortere recensie".

Het antwoord ingezonden onder het motto: *οὗ ἐγὼ ὄναίμην* overtrof de beide andere in meer dan één opzicht. De schrijver toont het onderwerp genoegzaam meester te zijn. Van de bronnen en de literatuur is hem niets belangrijks ontgaan en hij wist er een juist gebruik van te maken. Zijn verdeeling van de stof was gelukkig. In het algemeen beval zich zijn geschrift aan door den vorm, in weerwil van enkele plaatsen, waar de stijl minder goed was. Vooral beknoptheid en helderheid vielen te roemen. De inhoud getuigde van nauwkeurig onderzoek en van oordeel. Mocht zijn betoog niet in allen deele overtuigend worden geacht, het verdiende toch dat er met belangstelling kennis van werd genomen. Het scheen, dat de schrijver zich ietwat éénzijdig had voorgesteld de onechtheid der brieven aan te toonen en de verdediging van de meening dat genoemde brieven te Rome zouden zijn geschreven was van zwakheid niet vrij te pleiten.

De goede eigenschappen wogen echter tegen deze schaduwzijden in dier mate op dat de faculteit besloot aan den schrijver den eere-prijs toe te kennen.

Bij de opening van het naambriefje en het daarop ingesteld onderzoek bleek de vervaardiger te zijn, de Heer

H. P. SCHIM VAN DER LOEFF G. Lzn,
Candidaat in de godgeleerdheid te Leiden.

Het antwoord ingezonden onder het motto: »*Dies diem docet*", vertoonde de bewijzen van grooten ijver. Tegelijkertijd echter bleek zeer duidelijk dat de schrijver niet gewend was aan het opzetten van een wetenschappelijk onderzoek. De historische vragen, die hij moest bespreken, stonden hem nog slechts uit de verte voor oogen en gebrek aan rijpheid sprong in dit opzicht op meer dan eene plaats in het oog. Van eene bekroning kon derhalve geen sprake zijn.

Toch bezat dit antwoord eigenschappen die de Faculteit ten zeerste waardeerde. De taalkundige zijde van het vraagstuk werd door den schrijver in alleszins loffelijke richting behandeld. Vragen, die bij geleerden die over dit onderwerp handelden nauwelijks werden gesteld, werden door hem gesteld en besproken op eene wijze, die blijk gaf van zijne vlijtige studie van het Grieksche taaleigen dezer brieven. Dat hij de Grieksche papyri bestudeerde en een onderzoek instelde naar de sporen van semietischen invloed in het Grieksch der brieven werd door de Faculteit zeer gewaardeerd.

De Faculteit besloot daarom aan dezen schrijver eene eervolle vermelding toe te kennen. Als schrijver maakte zich bekend de Heer

J. DE ZWAAN,
Theol. stud. aan de Universiteit te Leiden,

van wien voldoende bleek, dat hij inderdaad deze verhandeling had geschreven.

Het derde antwoord werd ingeleverd onder het motto: »*Tantalus is but a name for you and me*". Het voldeed minder aan de gestelde eischen dan de vorige. Door de wijdloopige behandeling bereikte dit stuk een grooter omvang. Maar dat

het onderwerp voldoende tot zijn recht is gekomen kan niet worden gezegd. Op menige plaats maakt de verwarde stijl het moeilijk tot de bedoeling des schrijvers door te dringen. In het algemeen scheen hij dermate onder den invloed van uitheemsche geschriften over zijn onderwerp te staan, dat zijn stijl daardoor leed. Waar hij er toe overging zijne conclusiën voor te dragen, bleek zijne bewijsvoering alles behalve klemmend of bevredigend; ofschoon de vervaardiger lofwaardigen ijver en noeste vlijt aan den dag heeft gelegd kon zijn werk op bekroning geen aanspraak maken.

Op de prijsvraag over: *Welke is de waarde van het begrip »Summum bonum" voor de Ethiek?* (Bij het beantwoorden der vraag gebruike men C. Stange, Einleitung in die Ethik I. II) kwam één antwoord in onder het motto: »*Noch immer bin ich der Ueberzeugung auf dem rechten Wege zu sein, wenn ich in dem, was sein soll, den Grund dessen suche was ist*". Lotze.

De schrijver heeft met vlijt en oordeel gelezen en gewerkt, maar hij heeft zich een andere taak gesteld dan die welke in de vraag der faculteit lag opgesloten. De schrijver geeft een kritiek op het werk van Stange in plaats van het begrip summum bonum tot onderwerp van zijn verhandeling te maken. De verhandeling mist daardoor in hooge mate eenheid en geeft geen scherpe en heldere uiteenzettingen. Het begrip summum bonum komt alleen terloops ter sprake. Alleropmerkelijkst is dat aan Schleiermacher, die voor de behandeling van dit begrip in de ethiek toch zoo groote beteekenis heeft, nergens is gedacht. De critiek van Stange laat bovendien aan zaakrijkheid veel te wenschen over.

De Faculteit meende aan dezen schrijver geen prijs te mogen toekennen.

De Faculteit der Rechtsgeleerdheid ontving op hare vraag naar eene verhandeling:

»*Over de beteekenis en den invloed van het gevolg der handeling in het strafrecht*"

één antwoord.

Het antwoord had tot motto: »*Nemo prudens punit, quia peccatum est sed ne peccetur*" Seneca de Ira I. 16.

Het betoog gaat uit van het ongewoon en, voor zulk een paradoxon, zeker niet genoegzaam toegelicht beweren, dat de verhouding van Vergeldingsidee tot Praeventiebeginsel, d. i. van de absolute tot de relatieve strafrechtstheoriën, identiek is aan en correlaat met die van privaat- tot publiek-rechtelijk strafrecht.

In een strafrecht, hetwelk vergelding tot doel heeft, door den schrijver »vindicatief strafrecht" genoemd, is, volgens hem, uitsluitend het reëele gevolg der handeling de grond van alle strafbaarheid. — »Praeventief strafrecht" daarentegen, hetwelk het beveiligen van de sociale samenleving beoogt, vindt den grond der strafbaarheid in de wilsuiting of de uiting der achteloosheid, dat is in de psychische factoren der handeling. Het gevolg der handeling verliest hier nagenoeg alle beteekenis; alleen kan het — hoe, wordt niet medegedeeld — de beteekenis hebben van crimineel symptoom. — Een strafrecht, gebaseerd op eene der zoogenaamde vereenigings- of gerechtigheidstheorieën, door den schrijver »combinatief strafrecht" genoemd, acht hij eene ongerijmdheid, onder andere omdat het niet aangaat aan het gevolg der handeling te gelijker tijd de eereplaats en de geringste plaats toe te kennen.

In het tweede gedeelte zijner verhandeling onderzoekt de schrijver, of in eenige strafrechts-systemen en -wetboeken praeventief dan wel vindicatief strafrecht, naar de bovenvermelde opvatting, te vinden is. Hij erkent door dat onderzoek te leur

gesteld te zijn; immers zijne opvatting vindt hij daarin niet bevestigd, want zelfs in die wetboeken waarin het praeventiebeginsel zijne uiting het krachtigst heet gevonden te hebben, komen meermalen de gevolgen der handeling als grond der strafbaarheid in het algemeen of als grond voor strafverzwaring voor.

De hoofdgebreken dezer verhandeling zijn, dat de schrijver zich door zijne onmiskenbare scherpzinnigheid en overgrooten lust tot kritiek telkens heeft laten verleiden tot uitweidingen, die tot het te behandelen onderwerp in slechts ondergeschikt verband staan, tengevolge waarvan het geheele betoog iets verwards heeft gekregen; en dat hij daarentegen heeft verzuimd eene geregelde uiteenzetting en adstructie van zijne eigene denkbeelden over de gestelde vraag te geven. Komt hij er toe, zijne eigene meening te doen kennen, dan is hij niet zelden onduidelijk of te doctrinair; en partieële uitkomsten verkregen hebbende, redeneert hij vaak daarop door, als had hij het onderwerp reeds van alle zijden onderzocht.

Zijne bespreking van het Nederlandsche strafrecht is onvolledig; die van het Duitsche en het Mosaïsche hoogst oppervlakkig; die van het Germaansche strafrecht houdt geen rekening met de nieuwere literatuur; terwijl eindelijk bespreking van de nieuwste strafwetboeken en ontwerpen geheel ontbreekt.

Ook de vorm van het geheele stuk laat veel te wenschen over. Taal en stijl er van zijn gebrekkig en niet weinige gedeelten doen meer denken aan losse aanteekeningen dan aan een afgewerkt stuk.

De Faculteit is van oordeel, dat het antwoord niet voor bekroning in aanmerking kan komen.

Op de tweede vraag, luidende:

> *„De Faculteit verlangt eene uiteenzetting van den tegenwoordigen stand van het vraagstuk der bevolking, berustende op een kritisch overzicht van de nieuwere literatuur over dit onderwerp".*

is één antwoord ingekomen onder het motto: »*Malthus! ein abgethaner Mann,...*"

De schrijver van deze verhandeling begint met de verklaring, dat het hem niet duidelijk geworden is, waarin het verschil tusschen deductie en inductie eigenlijk bestaat. Terwijl niet blijkt, dat hij getracht heeft, zich bij schrijvers over logica of over de methode van onderzoek in de sociale wetenschap daaromtrent te onderrichten, geeft hijzelf over deze onderscheiding eenige onbeholpen beschouwingen.

Daarop deelt hij zijn onderwerp in in twee hoofdstukken, over bevolkingsleer en bevolkingspolitiek. Voor den schrijver is de bevolkingsleer niet een hoofdstuk uit de theoretische staathuishoudkunde, betreffende den invloed van het bevolkingscijfer op de welvaart, — op ééne plaats noemt hij het bevolkingsprobleem »volstrekt niet economisch", — maar zij heeft tot taak, het concreete verloop der bevolking te verklaren; hij verstaat er onder het theoretisch deel der demographie, de vraag, of langs eenigen weg één of meer wetten te vinden zijn, volgens welke de bevolking zich beweegt. Bij het onderzoek dezer vraag wil schrijver nu een anderen weg volgen dan verreweg de meesten zijner voorgangers, die de leer van Malthus tot uitgangspunt genomen hebben, in plaats van eigen onbevooroordeeld onderzoek te geven. Van het zestal bladzijden, aan dit eigen onderzoek gewijd, worden er door schrijver twee besteed aan de weerlegging van een Amerikaansch auteur, dien hij uit eene aankondiging in een Duitsch tijdschrift heeft leeren kennen. En de 46 bladzijden, die nog in dit hoofdstuk volgen,

behandelen weder de leer van Malthus, en de meeningen van latere schrijvers over Malthus.

In dit overzicht van de nieuwere literatuur, dat zeker door de Faculteit werd verlangd, is de schrijver niet gelukkig geweest. In plaats van de verschillende vraagpunten, die zich in de leer der bevolking voordoen, in hun logischen samenhang te ontwikkelen, bij elk dezer vraagpunten de verschillende meeningen bij monde van haar beste vertegenwoordigers ter sprake te brengen en te toetsen, en aldus de uiteenzetting van den tegenwoordigen stand van het vraagstuk op een overzicht der literatuur te doen berusten, volgt de schrijver een anderen weg. De voornaamste economisten, als volgers en tegenstanders van Malthus gegroepeerd, worden achtereenvolgens behandeld. Hier en daar doet de schrijver een greep, waar hij aanleiding vindt tot het uiten van instemming of kritiek. Maar een helder en volledig beeld van wat een dezer schrijvers tot den vooruitgang onzer kennis op dit gebied heeft bijgedragen ontvangt de lezer nergens. Aan de vraag, of die schrijvers nog juist zóó denken als Malthus heeft gedacht, wordt een onevenredig groot gewicht gehecht. Hoe Malthus zelf dacht wordt uit eenige zinsneden in het tweede hoofdstuk van de »Essay on the principle of population" afgeleid; met beschouwingen in andere gedeelten van dat werk is daarbij geen rekening gehouden. Zoo komt het meermalen voor, dat wat tot kritiek van Malthus wordt te berde gebracht bij Malthus zelf te vinden is. Dikwijls wordt de juistheid of onjuistheid der besproken meeningen door den schrijver meer beweerd dan bewezen. Zijne beschouwingen over de wet van verminderende bodemopbrengst zijn ontoereikend. Het hoofdstuk over bevolkingspolitiek is zeer onvolledig en oppervlakkig; in een viertal bladzijden breekt de schrijver over »moral restraint" en Neo-Malthusianisme den staf, zonder in het minst acht te slaan op de literatuur over dit onderwerp.

Hoewel uit enkele gedeelten der verhandeling blijkt, dat de

schrijver van aanleg tot wetenschappelijken arbeid niet ontbloot is, en taal en stijl van zijn werk lof verdienen, kan zijn antwoord naar het oordeel der Faculteit, wegens de hierboven genoemde gebreken, niet voor bekroning in aanmerking komen.

Op de eerste prijsvraag der faculteit van Wis- en Natuurkunde is ingekomen een antwoord onder de kenspreuk: »*Meten doet weten*". Verlangd werden

> »*proefondervindelijke onderzoekingen over het beloop der plooipuntslijn en van de lijn der kritische raakpunten bij binaire mengsels van normale stoffen*".

Die, door den schrijver van dit antwoord verricht, hebben betrekking op het stoffenpaar zuurstof en koolzuur. De twee door hem gekozen stoffen zijn chemisch eenvoudig, stabiel en gemakkelijk te scheiden; hunne isothermen boven de hoogste der beide kritische temperaturen zijn vrij wel bekend; de kritische temperaturen liggen ver uiteen en het laat zich verwachten, dat het maximum der plooipuntslijn, wat den druk betreft, niet al te hoog en wat de temperatuur aangaat, niet al te laag ligt om het gedrag van hun mengsels voor een belangrijk deel na te gaan door ze in nauwe glazen buizen met behulp van daarin opgedreven kwik samen te persen. Mengsels van koolzuur en zuurstof zullen dus ongetwijfeld nog tot menig onderzoek aanleiding geven en dit vooruitzicht verhoogt de beteekenis van de op zich zelf reeds belangrijke uitkomsten van dit eerste onderzoek. Met het oog op de in den laatsten tijd ontwikkelde beschouwingen omtrent de toepassing van de wet der overeenstemmende toestanden op de mengsels van normale stoffen, heeft de schrijver van de mengsels, wier plooipunt of kritisch raakpunt hij bepaalde, tevens eenige isothermen vastgesteld. Verder heeft hij aan het onderzoek der mengsels toegevoegd een onderzoek

van hetzelfde zuivere koolzuur met denzelfden toestel verricht, zoodat de omstandigheden voor de vergelijking van de onderzochte mengsels met de zuivere stof zoo gunstig mogelijk zijn. Met behulp van de methode der logarithmische diagrammen is dan de temperatuur, de druk en het volume bepaald, bij welke elk mengsel, zoo het ongesplitst kon blijven, in den kritischen toestand zou verkeeren. De graad van nauwkeurigheid, welke de schrijver aan zijne metingen tot eisch stelt, is met oordeel gekozen en de voorzorgen welke hij genomen heeft om dien te bereiken, zijn in goede overeenstemming met elkaar. Hij heeft partij getrokken van al wat in den laatsten tijd is aangegeven tot het verkrijgen van betrouwbare uitkomsten op dit gebied van onderzoek. Het koolzuur is gezuiverd door gefractioneerde distillatie, het thermodynamisch evenwicht der coëxisteerende phasen verzekerd door den magnetischen roerder, en de temperatuur van de piëzometerbuis tot op een paar honderste graden constant gehouden met behulp van een daarvoor geschikten thermostaat. In 't bijzonder zijn de normaalvolumina bepaald volgens de nieuwste methode en zijn zij, wat zeer op prijs te stellen is, op het theoretisch normaalvolume gereduceerd door een opzettelijk onderzoek van de afwijkingen van de wet van Boyle bij gewone drukkingen. Wat de bepaling der drukkingen betreft, zoo hebben deze voor zoolang de gesloten manometer van den schrijver nog met lucht gevuld was, geleden door eene verandering, die in het normaal volume plaats greep, geheel op dezelfde wijze als dit ook het werk van andere onderzoekers heeft geschaad. Later heeft de schrijver de lucht met voordeel door waterstof vervangen, waarbij zich echter deze moeilijkheid voordoet, dat er juist in het gebied van de proeven van den schrijver nog onzekerheid bestaat omtrent de aan een waterstofmanometer aan te brengen correcties. De schrijver heeft zich beholpen door de bestaande gegevens zoo goed mogelijk te combineeren, doch het aanbrengen van eene slotcorrectie moeten

achterwege laten tot een nieuw, afzonderlijk, en buiten het gebied der prijsvraag vallend onderzoek over de isothermen van waterstof deze zal hebben opgeleverd.

In elk der seriën van metingen zijn de waarnemingen volgens een goed plan ingedeeld, dat goed is doorgevoerd. Ook de wijze van bewerking der waarnemingen laat weinig te wenschen over. Afgezien van kleine leemten als bijv. het niet afzonderlijk mededeelen van de aflezingen bij klimmenden en dalenden druk, zijn de door den schrijver verstrekte gegevens voldoende om te beoordeelen welke, en te bewijzen dat, de gewenschte graad van nauwkeurigheid bereikt is.

De schrijver heeft met den loffelijken ijver om alleen oorspronkelijk werk te leveren, zich onthouden van overzichten of uitweidingen over het werk van anderen, en waar de kennis van dit laatste voor het recht begrip van het zijne noodig was, eenvoudig daarheen verwezen. Het is verder op prijs te stellen, dat de beschrijving van het eigen werk ofschoon volkomen duidelijk toch met de uiterste soberheid is gesteld. De wensch naar zelfbeperking van den schrijver heeft echter ook schaduwzijden. Zoo moet bij een onderzoek van kritische plooipunts en -raakpunts toestanden, waaraan de zorg werd besteed, die door den schrijver aan het zijne is gewijd, noodzakelijk allerlei over de retrograde condensatie zijn waargenomen, waarvoor wij de getalwaarden niet in het prijsantwoord vinden opgeteekend, en evenzoo moeten de waarnemingen omtrent den kritischen toestand van koolzuur verschillende gegevens hebben opgeleverd, die quantitatief hadden kunnen worden in beeld gebracht. Ook waren eenige berekeningen over de voor de zwaartekracht aan het waargenomen kritisch volume aan te brengen correctie zeer gewenscht.

Slechts twee mengsels worden door den schrijver behandeld, hebbende het moleculair gehalte aan zuurstof 0,1 en 0,2. Er is dus slechts een deel van de lijn der plooipunten en der kritische

raakpunten van de mengsels van zuurstof en koolzuur onderzocht. Doch het is wel duidelijk, dat daarmede dan ook het grootste deel van het werk voor een meer volledig onderzoek verricht is. Het zou voor den schrijver slechts een kwestie van tijd geweest zijn met dezelfde toestellen en op dezelfde wijze meerdere mengsels te behandelen. Blijkbaar was het onderzoek van den schrijver op het oogenblik, dat het prijsantwoord moest worden ingezonden, reeds verder gevorderd, dan dit stuk aangeeft, hetgeen alleen behelzen kon, wat geheel afgewerkt was. De twee behandelde mengsels zijn dan nog in dit opzicht als bijzonder belangrijk te beschouwen, dat hun onderzoek gelegenheid geeft in verband met de metingen en berekeningen van den schrijver over zuiver koolzuur, licht te werpen op de vraag hoe de lijn der plooipunten en raakpunten bij kleine bijmengsels verloopt. En wanneer er nu te kiezen valt tusschen eene bewerking van meerdere mengsels met de mindere zorg, die voor een eerste overzicht voldoende zou zijn geweest, en eene bewerking van een paar mengsels met de zorg, die de schrijver daaraan gewijd heeft, dan is aan het laatste zeker de voorkeur te geven.

De faculteit meent dan ook, dat de schrijver aan de gestelde vraag genoegzaam heeft voldaan om met de gouden medaille te mogen worden beloond.

Bij het openen van het naambriefje en het daarop ingestelde onderzoek bleek de schrijver te zijn de Heer

W. H. KEESOM,
Doctorandus in de wis- en natuurkunde te Leiden.

Op de tweede vraag is een antwoord ingekomen onder het motto: »*In litteris vis*".

De vraag luidde:

» *Wordt gevraagd eene monografische bewerking der in Nederland voorkomende sedimentaire erratische gesteenten en versteeningen benevens de bepaling van de plaatsen hunner herkomst, en wel op grond van nieuw in te stellen palaeontologische onderzoekingen*".

De schrijver begint met een uitvoerig overzicht der literatuur te geven, die op de Nederlandsche zwerfsteenen betrekking heeft, en voegt daarbij de hulpliteratuur, voor de bepaling van het te onderzoeken materiaal benoodigd. Hij toont reeds daardoor met het onderwerp der prijsvraag geheel vertrouwd te wezen en bewijst meteen aan latere vorschers een niet te onderschatten dienst. Na een algemeen historisch overzicht gaat de schrijver over tot eene monografische behandeling der *cambrische en ondersilurische zwerfsteenen van Nederland*, waarvoor een uitstekend materiaal in het »Mineralogisch-geologisch Instituut der Rijks-Universiteit te Groningen" beschikbaar was, zooals dit elders zeker niet bestaat. Dit materiaal, vooral uit den Hondsrug afkomstig, is in de eerste plaats door de zorgen van prof. F. J. P. van Calker, buitendien door Dr. J. H. Bonnema, bijeengebracht.

De *cambrische* en *ondersilurische* gesteenten blijken voor de bepaling der herkomst bizonder geschikt; de eerstgenoemde wijzen voor verreweg het meerendeel beslist op Zweden als oorsprongsgebied, en hetzelfde geldt voor een gedeelte der laatstgenoemde. Daarentegen moet een ander gedeelte der ondersilurische vondsten op Estland worden teruggebracht, al is het oorsprongsgebied dan niet in Estland zelf, maar ten Westen ervan te zoeken; eindelijk is voor een derde deel der ondersilurische zwerfsteenen de herkomst uit een tusschen Zweden en Estland gelegen gebied waarschijnlijk te achten. Dit resultaat komt goed overeen met hetgeen wij omtrent de herkomst der *bovensilurische* gesteenten weten; de *devonische* dragen uitsluitend

oostbaltisch, de *cretaceïsche* daarentegen een zeer duidelijk uitgesproken westbaltisch karakter.

Aan het oostbaltisch karakter van een groot deel der in den Hondsrug voorkomende gesteenten valt thans niet meer te twijfelen, al wil dan ook J. Martin deze zwerfsteenen uit een aanzienlijk meer Noordelijk gelegen gebied afgeleid hebben, hetgeen volgens den schrijver nog nader moet worden onderzocht. Daarentegen dragen de sedimentaire gesteenten, die buiten den Hondsrug in Nederland zijn onderzocht, voor zooverre bekend, een westbaltisch karakter. Misschien bestaat ook de ondergrond van den Hondsrug vooral uit westbaltisch materiaal, terwijl de hooger gelegen gedeelten als eene morainenvorming te beschouwen zijn, waarvan de gesteenten in hoofdzaak van oostbaltischen oorsprong zijn.

De schrijver heeft weliswaar de prijsvraag niet in haren geheelen omvang gelijkmatig behandeld door van de bovensilurische en jongere zwerfsteenen slechts een zeer beknopt overzicht te geven; uiterlijke omstandigheden hebben tot deze inkrimping geleid. Maar de cambrische en ondersilurische waren zeker de belangrijkste als zijnde tot nu toe zeer weinig bekend, en de hiervan geleverde monografische bewerking heeft tal van nieuwe gegevens aan het licht gebracht. Wanneer uit de jongere formatiën een evenredig groot materiaal had moeten bewerkt worden, zoude de gestelde termijn voor de prijsvraag ook allicht te kort zijn geweest. De studie is breed opgevat, de vraagstelling precies; feiten en veronderstellingen zijn zorgvuldig gescheiden, de gevolgtrekkingen met voorzichtigheid gemaakt. Zoodoende heeft de schrijver de kennis der Nederlandsche zwerfsteenen en daarmede der Nederlandsche geognostische toestanden een belangrijken stap vooruitgebracht en aarzelt de faculteit dan ook niet, aan hem de gouden medaille toe te kennen.

De opening van het naambriefje leerde als zoodanig kennen den Heer

H. G. JONKER,

Doctorandus in de aard- en delfstofkunde te Groningen.

Bij het door de faculteit ingesteld onderzoek bleek deze ook inderdaad de schrijver te zijn.

Mag ik nu de H.H. Schim van der Loeff, Keesom en Jonker verzoeken, op te staan, om de gouden medaille, en den Heer De Zwaan, om het bewijs zijner eervolle vermelding van mij te ontvangen.

Mijne Heeren! Uit naam van de Universiteit wensch ik U geluk met de eervolle onderscheiding, die U werd toegekend. Zij is de openlijke erkenning, dat Ge U gedurende Uw studietijd degelijk hebt voorbereid tot het leveren van zelfstandigen wetenschappelijken arbeid. Zeer verschillend was de richting Uwer studiën. Gij, Mijne Heeren Schim van der Loeff en De Zwaan, hebt vooral Uw talent geoefend in de richting van nauwkeurig historisch onderzoek; Uwe taak was het, Mijnheer Jonker, tot de verklaring van concreete toestanden bij te dragen door de wordingsgeschiedenis na te gaan van de hier te lande voorkomende erratische gesteenten, terwijl uit het door U, Mijnheer Keesom, gekozen motto: »meten doet weten", reeds blijkt, dat het bepalen van quantitatieve verhoudingen door proefondervindelijke onderzoekingen Uw doelwit was. Ieder op zijne wijze hebt Ge de wetenschap gediend, die U lief was geworden, naarmate Gij er grondiger in zijt doorgedrongen. Moge het heden ontvangen eerbewijs U een spoorslag zijn, om voort te gaan op den ingeslagen weg, en moge Uw verdere arbeid bevorderlijk zijn aan den bloei der wetenschap in ons vaderland, en aan den goeden naam van de Universiteit, waaraan Ge Uwe opleiding hebt genoten.

Mij rest thans nog, mede te deelen, dat als secretaris van

den Senaat zal optreden Dr. J. van Leeuwen Jzn., en, zooals de wet verlangt, mijne waardigheid over te dragen aan mijn opvolger, Dr. H. Kamerlingh Onnes.

Waarde Onnes, moge het jaar, waarin Gij het bestuur over onze Universiteit zult voeren, voor Haar en voor U een gelukkig jaar zijn!

Salve, Rector Magnifice!

BIJLAGEN.

THEORETISCHE ECONOMIE EN SOCIALE POLITIEK.

REDE,

uitgesproken ter herdenking van den 328sten verjaardag der Universiteit te Leiden, op 9 Februari 1903, door den Rector Magnificus Mr. H. B. Greven.

Mijne Heeren Curatoren, Hoogleeraren, Doctoren, Studenten en Gij allen, die deze plechtigheid met Uwe tegenwoordigheid vereert,

Zeer gewenschte toehoorders!

Het is eene oude en goede gewoonte, dat de plechtige viering van den stichtingsdag onzer Universiteit door den Rector Magnificus wordt ingeleid met het houden eener oratie. Wettelijke voorschriften hebben het niet vergund, dat hier heden de man voor U optrad, die op den laatstverloopen derden Maandag der maand September van dit gestoelte door zijn voorganger met het »Salve, Rector magnifice"! werd begroet. Wij hebben Mr. van der Vlugt als Rector moeten missen, al is hij — met nadruk wil ik het uitspreken — voor de Universiteit niet verloren. Zoo heb ik mij onverwachts geplaatst gezien voor de taak, in dit uur tot U te spreken over een onderwerp uit den kring mijner studiën. Het zal U niet verwonde-

ren, dat, toen ik mij tot volbrenging van die taak neerzette, mijne gedachten teruggingen tot den tijd, toen ikzelf met de studie der economische wetenschap aanving.

En dan is er, bij vergelijking met het heden, veel, dat stof geeft tot vreugde en dankbaarheid. Nooit was de belangstelling in economische vragen grooter, nooit namen zij ruimer plaats in in het openbaar leven. De literatuur neemt een haast zorgwekkenden omvang aan. Naast de algemeene tijdschriften ontstaat in ieder land eene reeks speciale tijdschriften en vakbladen, over bankwezen, agrarische vragen, verzekeringswezen, het arbeidersvraagstuk en wat al niet, waarvan het niet meer mogelijk is geregeld kennis te nemen. Men moet er in leeren berusten, van velerlei vragen niet geheel op de hoogte te zijn. En zoolang niet verwezenlijkt is het denkbeeld, indertijd door Paul Bert uitgesproken, van eene *economische* faculteit, ten minste een zes- tot achttal hoogleeraren omvattend, zal men die uitgebreide detailkennis niet van den vertegenwoordiger der economie aan de Universiteit mogen verwachten. Gelukkig is zij ook voor het geven van behoorlijk hooger onderwijs niet noodig. Want meer dan op de kennis zelve komt het aan op de methode van onderzoek; wie zich de goede methode heeft eigen gemaakt op een begrensd gebied, vindt later daarbuiten best zelf zijn weg.

Nu is een van de verblijdende teekenen, waarop ik zooeven doelde, juist dit, dat meer dan vroeger tusschen economisten van naam overeenstemming bereikt schijnt omtrent de methode van onderzoek. Wie zich den heftigen strijd herinnert, die door de aanhangers van de historische richting in Duitschland tegen het gebruik van abstractie en hypothese in de economie is gevoerd, zal met waardeering hebben kennis genomen van het verzoenend standpunt, dat Gustav Schmoller, de man, die onbetwist als hoofd dier richting wordt erkend, in zijn merkwaardigen *Grundriss der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre* in-

neemt. Wat wij bereikt hebben, zegt SCHMOLLER, is evenzeer met behulp van deductieve als van inductieve betoogen verkregen. Niemand, die zich van den aard der beide methoden een klaar begrip heeft gevormd, zal ooit tot de meening geraken, dat eene wetenschap, welke oorzakelijk verband naspeurt, op het gebruik van een der beide methoden uitsluitend kan berusten. Zonder deductie doen wij haast geen enkelen stap in ons wetenschappelijk denken. En die methode komt niet alleen te pas bij de verklaring van de meest elementaire economische verschijnselen, die, welke het verkeer op de markt oplevert; maar ook waar men nog minder ver is gevorderd, waar menige causaalsamenhang nog onopgehelderd is, en het ingewikkelde der verschijnselen het vermoeden niet doet opkomen, dat men reeds alle waarheden kent, die tot verklaring van het verschijnsel noodig zouden zijn, — ook daar wendt men, voor zoover dat mogelijk is, de deductieve methode aan. Men leidt deductief gevolgtrekkingen af uit het egoïsme, uit eerzucht, liefde, in het kort uit allerlei psychische factoren. — SCHMOLLER erkent dus ten volle het goed recht van de theoretische economie; en als hij er bijvoegt, dat het op een dwaalspoor leidt, uit slechts ééne kracht gevolgtrekkingen af te leiden, waar meerdere krachten gewerkt hebben, daar zullen de verdedigers der deductieve methode wel van harte met hem instemmen, evenals met zijne opmerking, dat het niet aangaat bij zulke psychische motieven voorbij te zien, dat zij zeer afwisselend zijn in de kracht, waarmede zij optreden; eene opmerking, die hun reeds sedert jaren door een hunner hoofdmannen, door MARSHALL, met nadruk wordt onder het oog gebracht.

Intusschen, waar de meesters zich bezadigder gaan uitlaten, daar gaat de tros hunner volgelingen niet terstond mede. HERKNER schreef nog onlangs over de »Abneigung vieler deutschen Volkswirthe, sich auf theoretische Untersuchungen ein zu lassen.” En waar men dien tegenzin aantreft bij economisten

van professie, daar is het niet vreemd, dat onder leeken de studie der theoretische economie geheel overbodig geacht wordt voor het oordeel over maatschappelijke vragen. Aan warm medegevoel met het lot van de misdeelden in onze samenleving ontbreekt het allerminst, en op het gebied van de maatregelen, om daarin verbetering te brengen, van de sociale politiek, wordt tusschen de aanhangers van eene meer of minder verreikende staatsbemoeiing een levendige strijd gevoerd; maar uit de wijze, waarop de wapenen worden gehanteerd en waarop de gevolgen van te nemen maatregelen worden afgeschilderd, blijkt maar al te dikwijls, van hoeveel nut de studie der theoretische economie voor de strijders in beide kampen zou zijn geweest. Vergunt mij, U dit verband tusschen theoretische economie en sociale politiek met enkele voorbeelden te doen zien.

In de eerste plaats wil ik eenige oogenblikken stilstaan bij de theorie, welke de storing in den afzet der producten, die men als handelscrisis pleegt aan te duiden, toeschrijft aan te gering verbruik bij de massa des volks. Niet overproductie, productie in verkeerde richting, maar onderconsumtie zal de oorzaak zijn van de bestaande onevenredigheid tusschen voortbrenging en verbruik. Dit gronddenkbeeld, dat wij reeds bij Malthus en de Sismondi aantreffen, is later door Proudhon, Rodbertus, Hertzka en andere schrijvers van socialistische richting weder opgevat. De vooruitgang in de techniek, zoo spreken zij, heeft eene reusachtige vermeerdering mogelijk gemaakt van de hoeveelheid nuttige goederen, maar de arbeiders hebben in die vermeerdering geen evenredig aandeel bekomen, zij ontvangen als loon slechts een klein deel van de waarde van het product, zij zijn alzoo met hun loon niet in staat hun product terug te koopen en vandaar opeenhooping van onverkochte voorraden, crisis. — Door hen, die deze beschouwingen bestrijden, wordt erkend, dat de arbeiders niet de volle waarde

van het product ontvangen, dat met hunne medewerking is verkregen. Uit die volle waarde toch moeten ook de aandeelen worden voldaan, die aan den ondernemer en den kapitalist toevallen. Wanneer nu echter niet enkel de arbeiders, maar ook de beide andere groepen ter markt komen om zich verbruiksgoederen aan te schaffen, dan is er geen reden, om aan te nemen, dat hun gezamenlijk inkomen ontoereikend zal zijn, om den geheelen geproduceerden voorraad in te koopen, geen reden dus, waarom op de markt goederen onverkocht zouden moeten blijven.

Maar de zaak is juist deze, zoo wordt ons geantwoord, dat ondernemers en kapitalisten *niet* geneigd zijn, hun volle inkomen tot aanschaffing van verbruiksgoederen te besteden. Zij toch willen dikwijls niet verteren, maar beleggen. — Voorzeker wenschen zij dat, en gelukkig, dat daardoor voor de vorming van een aangroeiend fonds aan productiemiddelen wordt zorg gedragen. Maar tot bewijs, dat op de markt een deel van den voorraad zou moeten onverkocht blijven, kan het aangevoerde niet dienen. Ook ondernemers en kapitalisten verbruiken hun *volle* inkomen, tot aanschaffing, hetzij van genotsgoederen, hetzij, in zoover zij beleggen, tot aanschaffing van kapitaalgoederen. Er zullen in eene maatschappij, waarin de zucht naar belegging krachtig is, een grooter aantal ondernemers en arbeiders gezet worden aan de vervaardiging van bouwmaterialen, werktuigen, enz., een kleiner aantal aan de productie van onmiddellijk tot gebruik geschikte genotsgoederen. Afgezien van fouten, van onjuiste schattingen van verwachte behoefte, welke de ondernemers hierbij begaan kunnen, zullen er voor alle ter markt komende goederen koopers zijn; van genotsgoed, in zoover het inkomen wordt verteerd, van kapitaalgoederen, in zoover het wordt belegd, en het blijft even raadselachtig, waarom »a glut", eene opeenhooping van onverkochte goederen en crisis ontstaan moeten.

In dit stadium van het debat meent nu HERTZKA nieuw licht te kunnen ontsteken. Hij gaat daarbij uit van de onmiskenbare waarheid, dat verkrijging van genotsgoederen het eenig einddoel is van de voortbrenging, en dat dus de hulpmiddelen bij de productie, de kapitalen, alleen worden begeerd en vervaardigd met het oog op dat doel. Hij tracht nu de theorie, dat de crises aan een tekort in het verbruik te wijten zijn, te redden door het volgend betoog. Als vaststaande neemt hij aan, dat de werklieden de genotsgoederen, welke met behulp van het nieuw gevormde kapitaal zouden kunnen vervaardigd worden, niet kunnen inkoopen, omdat het hun aan koopkracht ontbreekt. Wat hebben nu, vraagt hij, de ondernemers aan nieuwe fabrieken en machinerieën, wanneer de goederen, die zij er mede vervaardigen, geen afzet vinden, omdat de behoefte aan genotsgoederen niet geklommen is? Waar de ondernemers dat inzien, zal ook de vraag naar kapitaalgoederen in allerlei vorm gaan verslappen, en er zal ontstaan eene *algemeene* overproductie, waarvan in de beperkte inkomsten der arbeidende klasse de diepste grond te vinden is. Zoo maakt de inrichting der maatschappij, de kapitalistische vorm der productie elk verbruik boven zekere, tamelijk eng getrokken grenzen, onmogelijk.

Naar mijne overtuiging is de economische theorie in staat aan te toonen, dat de vrees van HERTZKA ongegrond is, zijne voorstelling van een consumtievermogen, dat bij het productievermogen in sterke mate ten achter moet blijven, een hersenschim.

Wij onderstellen dan, dat door technische verbeteringen het voortbrengend vermogen der maatschappij is toegenomen. Laat daarvan voorloopig aan de arbeiders weinig ten goede komen; kapitalisten en ondernemers zullen dan hun weeldeuitgaven kunnen vergrooten, of hun meerder inkomen tot kapitaalvorming aanwenden. Het is niet aan te nemen, dat de twijfel, of de met behulp van die kapitalen voortgebrachte goederen

wel te verkoopen zijn zullen, van aankoop dier kapitaalgoederen zal terughouden. Immers, waarom behoeven het juist *die* goederen te zijn, die geen afzet vinden zullen? Waarom, wanneer de afzet moeite mocht gaan baren, zullen het niet veeleer zijn, die goederen derzelfde soort, welke met behulp van reeds belegd, ten deele verouderd kapitaal worden vervaardigd? Door dergelijke overwegingen laten versatiele ondernemers zich niet ontmoedigen.

Wij mogen dus verwachten, dat het nieuw gevormde kapitaal aanwending zal zoeken in de verschillende bedrijven, dat het aantal tusschenstations in het voortbrengingsproces zal worden vergroot, dat de gemiddelde productieperiode zal worden verlengd, dat de arbeiders van meer en beter hulpmiddelen zullen worden voorzien, en dat zij per hoofd meer genotsmiddelen zullen voortbrengen dan vroeger. Wel zal de vermeerdering van den kapitaalvoorraad op zichzelf den arbeid op het grensgebied der voortbrenging minder vruchtbaar doen worden, maar wanneer het nieuwe kapitaal tot het in werking brengen van nieuwe vindingen kan worden gebezigd, zooals veelal het geval is, en ook door de socialisten ondersteld wordt, dan zal dit kapitaal even vruchtbaar of vruchtbaarder zijn dan het oude.

En voor den afzet van die meerdere genotsgoederen zal op den duur geen vrees behoeven te bestaan. Voor de aanwending van het grooter kapitaal zal in vele gevallen aanstellen van meerdere werkkrachten een vereischte zijn. Daardoor zal de verdeeling van het door onderlinge samenwerking verkregen product ten gunste der arbeiders worden gewijzigd, het arbeidsloon zal stijgen. Daarentegen, al is in volstrekten zin het aandeel in het volksinkomen, dat aan het kapitaal toevalt, misschien gestegen, in betrekkelijken zin zal het gedaald zijn; de rentevoet zal lager worden. En voor de arbeiders is er louter voordeel. Van sommige genotsgoederen, die in hoofdzaak kapitaalproducten zijn, zullen zij zich meer kunnen aanschaffen,

wegens den lageren prijs, waarvoor deze thans te koop zijn; en ook van de meeste andere goederen zullen zij in ruimer mate kunnen genieten wegens de stijging van hun loon.

Ik weet zeer goed, dat dit alles niet plaats heeft zonder tijdelijke storingen; daarover bestaat geen verschil van meening. Maar het was juist een blijvende toestand, het voortdurend achterblijven van het verbruik bij de productie der goederen, dien men ons schetste als gevolg van de thans geldende regeling der voortbrenging. Tegen dat denkbeeld alleen was mijn betoog gericht.

Komt dus eenerzijds de beoefenaar der theoretische economie tot het besluit, dat er geen aanleiding bestaat om in de kapitalistische productiewijze verandering te brengen, met het oog op het gevaar van onderconsumtie, aan den anderen kant wordt vaak door de verdedigers der bestaande organisatie eene in mijn oog te optimistische voorstelling gegeven van onze maatschappelijke toestanden, en wel op grond van theoretische overwegingen, welke ik thans aan eene nadere beschouwing wensch te onderwerpen.

Onze maatschappij berust op het beginsel van vrije mededinging. Ondernemers maken studie van den omvang der behoefte, welke aan de onderscheiden goederen bestaat, en door hunne zorgen worden de beschikbare productieve krachten, arbeid en kapitaal, verdeeld over de verschillende bedrijven. Richtsnoer voor de ondernemers is daarbij de loop der prijzen. Wanneer op de markt door een hooger stand der prijzen van toegenomen behoefte blijkt, wordt aan de productie uitbreiding gegeven, nieuwe krachten worden te werk gesteld, de hulpmiddelen verbeterd, de goederen worden vervaardigd ook onder omstandigheden, waaronder dit meer moeite vereischt. De ondernemers verschaffen zich over die nieuwe werkkrachten en kapitalen de beschikking door hun een hooger inkomen toe te

zeggen, en de hoogere prijs van het product stelt hen daartoe in staat. Zoo neemt, onder den invloed van het eigenbelang en de vrije mededinging, de productie eene bepaalde richting. Mag nu van de aldus tot stand gekomen distributie van de productieve krachten worden gezegd, dat zij aan de maatschappij in haar geheel de grootst mogelijke behoeftebevrediging waarborgt? PARETO (2) schijnt dat te meenen. Het is de taak der ondernemers, zegt hij, om door herhaalde proefnemingen de waarde te bepalen van de coëfficienten van productie, die aan de maatschapppij het maximum aan behoeftebevrediging, »le maximum d'ophélimité" verschaft. Zij zelf zoeken de coëfficienten, welke hun het meeste voordeel opleveren. Maar onder den druk der vrije mededinging worden die coëfficienten gelijk aan die, welke het maximum aan behoeftebevrediging verschaffen aan de geheele maatschappij. Door de ondernemers wordt automatisch de taak verricht, die in den socialistischen staat ambtenaren zouden te vervullen hebben.

Wanneer nu de vrije mededinging dit ideale resultaat oplevert, grootste behoeftebevrediging met de beschikbare hulpmiddelen, dan moet men ook aannemen, dat elke afwijking er van, elke verslapping in de mededinging, beteekent vermindering van welvaart. PARETO veroordeelt dan ook elke vereeniging, zoowel van ondernemers als van werklieden, als in strijd met het algemeen belang. Vakvereenigingen van werklieden, zegt hij, kunnen er zeker in slagen, de inkomstenverdeeling in hun voordeel te wijzigen, maar zij kunnen het alleen, door de andere leden der maatschappij een verlies te doen lijden, en het voordeel is altijd kleiner, en in den regel veel kleiner, dan het verlies.

Het schijnt mij niet juist, dat de mededinging tot dezelfde verdeeling der productieve krachten over het gansche gebied der voortbrenging leidt, als zou plaats hebben, wanneer de ambtenaren van een socialistischen staat de leiding in handen

hadden. Dat het eigenbelang der ondernemers en hun onderlinge wedijver tot eene doeltreffende verdeeling van de factoren van voortbrenging over haar verschillende takken voert, ontken ik niet. Maar in welken zin doeltreffend? Het streven der ondernemers is altijd, door een gegeven quantum werkkrachten datgene te doen vervaardigen, wat geacht wordt op de markt den hoogsten prijs waard te zullen zijn. Onderstel nu, dat zij hunne taak op ideale wijze vervullen, ook dan nog is er niet de minste grond om aan te nemen, dat de hoogste behoeftebevrediging zal worden verkregen, welke met de beschikbare productieve krachten bereikbaar is. Die productiefactoren toch zullen worden aangewend in de bedrijven, die aan de ondernemers bij gegeven kosten de hoogste winst in uitzicht stellen. Niet diegene onder de koopers zal bij zijn aankoop slagen, niet voor hem wordt gearbeid, die de goederen het dringendst noodig heeft, maar voor hem, die den hoogsten prijs betalen kan. Met nadruk moet hier worden herinnerd aan den algemeen bekenden invloed van de ongelijkheid der fortuinen. Voor den arme beteekent een gulden iets geheel anders dan voor den rijke. Op de schaal der behoeftebevredigingen kan de laatste veel verder afdalen dan de eerste; het grensnut van een gulden, zoo drukt de theorie het uit, is voor den rijke veel geringer. Op die subjectieve nuttigheid van de zaak voor den verkrijger let nu de markt in het geheel niet; wie het meeste biedt, voor dien wordt gearbeid, onverschillig of dat hooge bod voortvloeit uit zeer dringende behoefte, dan wel uit het feit, dat het hooge inkomen toelaat, voor futiele genietingen groote sommen te besteden.

Niet op verkrijging van de grootste behoeftebevrediging is in het marktverkeer het streven gericht, maar op productie van datgene, wat den hoogsten prijs bedingt. Het is mij dan ook niet duidelijk, hoe Pareto kan beweren, dat in eene socialistische samenleving de distributie der productiefactoren dezelfde

zou blijven als onder de vrije mededinging. Wanneer, zoo schrijft hij, de minister voor de voortbrenging zal hebben te bepalen, tot welk doel de landerijen, de kapitalen en de arbeiders, waarover hij de beschikking heeft, zullen worden gebruikt, dan zal hij tot juist dezelfde slotsom komen als de ondernemers bij volkomen vrije mededinging. Het komt mij voor, dat veeleer eene ingrijpende wijziging zou plaats hebben in de verdeeling van de werkkrachten en kapitalen over de onderscheiden takken van bedrijf; dat de voortbrenging van weeldeartikelen zou ingekrompen worden, en daarentegen die van artikelen van comfort voor de menigte zou worden uitgebreid.

Ik mag niet onvermeld laten, dat bij PARETO eene zinsnede voorkomt, waardoor hij zich schijnt te dekken tegenover bedenkingen als ik hier in het midden bracht. Als hij zijne stelling nog eens formuleert als het »théorème principal, auquel aboutit la science économique", doet hij het in deze woorden: »ainsi donc, sous le régime de la libre concurrence: les prix des marchandises, les quantités consommées, les coëfficients de fabrication, les transformations de capitaux les uns dans les autres, les transformations de l'épargne en capitaux anciens et en capitaux neufs, tout s'établit de manière à procurer à la société le maximum d'ophélimité ... compatible avec l'appropriation des capitaux, laquelle est supposée". De stelling zou dus bloot hypothetisch moeten worden opgevat, abstraheerend van de ongelijkheid in de fortuinen. Maar dan zou ik willen vragen, of het geen misbruik is van de abstracte methode van onderzoek, om conclusiën, door toepassing van die methode verkregen, zonder meer aan te wenden bij de beoordeeling van concreete vraagstukken, als b.v. den invloed van het optreden van vakvereenigingen van werklieden. Door aldus te handelen loopt men groot gevaar, de hypothetische methode zelve in discrediet te brengen. Bij de beoordeeling van de gedragslijn, welke door groepen van werklieden in het praktische leven

wordt gevolgd, kan toch niet worden afgezien van de bestaande ongelijkheid in welvaart. De tendenzen, die de theorie ontwikkelt, werken in eene omgeving, waarin die ongelijkheid nu eenmaal zeer tastbaar is, en alle conclusiën, bij het afzien daarvan door de theorie verkregen, hebben alleen betrekkelijke waarde. Welken zin heeft nu PARETO's conclusie, dat door de arbeiderssyndicaten welvaart wordt vernietigd, wanneer buiten beschouwing wordt gelaten, dat wat de arbeider verkrijgt, subjectief voor hem eene geheel andere waarde kan hebben, dan dezelfde som voor den ondernemer, juist ten gevolge van de ongelijkheid in vermogenstoestand!

De theorie van het laisser-faire wordt tegenwoordig algemeen geacht, een overwonnen standpunt te zijn. Men kan het waarnemen bij de discussiën in politieke lichamen, waar door sprekers van allerlei nuance van richting als om strijd wordt verklaard, dat zij niet meer tot de aanhangers van het laisser-faire willen worden gerekend. Maar of reeds de gronddwaling van het optimisme op economisch gebied bij allen, die aan het laisser-faire stelsel den rug toekeeren, is overwonnen, valt te betwijfelen. De overtuiging, dat prijzen en loonen, zooals zij in het vrije verkeer worden, de alleen juiste en rechtvaardige zijn, blijft bij velen de ondergrond, waarop, al geven zij er zich zelf geen rekenschap van, hun tegenzin tegen allerlei hervormingsplannen op sociaal-politiek gebied berust.

Om niet te worden misverstaan wil ik hier uitdrukkelijk bijvoegen, dat ik voor niemand wil onderdoen in de erkenning van de heilzame strekking van het marktverkeer voor de bevrediging van de stoffelijke behoeften der maatschappij. De voortbrenging zou een chaos zijn, wanneer niet de ondernemers in den regel handelden zooals de theorie van hen verwacht; wanneer niet, technisch en economisch, hun streven gericht was op voortbrenging van die goederen, die den hoogsten prijs opbrengen met de minste kosten. Maar nog eens, — daarover

loopt niet het punt van geschil. Dat betreft de vraag, of men mag beweren, dat de aldus ingerichte productie de grootst mogelijke behoeftebevrediging waarborgt, die met de beschikbare middelen bereikbaar is, zoodat iedere vereeniging van belanghebbenden, iedere maatregel door het openbaar gezag genomen, waardoor andere goederenprijzen, andere belooningen van arbeid en kapitaal worden in het leven geroepen dan het vrije verkeer doet ontstaan, principieel zijn veroordeeld als tegen het algemeen belang. Wanneer men inziet, dat de resultaten van het marktverkeer den aureool niet verdienen, waarmede eene eenzijdige theorie ze lang heeft omgeven, dan zal men meer bereid worden, om onbevangen het terrein der sociale politiek te betreden, om uit te zien naar wegen, ten einde met de beschikbare hulpmiddelen een grooter resultaat aan behoeftebevrediging te verkrijgen; dan zal inzonderheid elk streven naar eene meer gelijkmatige verdeeling van vermogen en inkomen niet meer worden buitengesloten uit den kring der staatsbemoeiing, als in strijd met gezonde economische beginselen. De tegenzin tegen de theoretische economie, welke men bij vele voorstanders van hervorming op maatschappelijk gebied aantreft, vindt zeker voor een deel zijne verklaring in het maken van zulke, door de theorie niet gewettigde, gevolgtrekkingen.

Hoe weldadig stemt daar tegenover de omzichtigheid van von Wieser, die in zijn werk *Der natürliche Werth* op magistrale wijze de waardeverschijnselen onderzocht heeft, daarbij afziende van de instelling van het bijzonder eigendom. Die »natuurlijke" waarde, zegt hij, (3) is een neutraal verschijnsel, en het onderzoek er van, hoe het ook uitvalle, kan nooit iets vóór of tegen het socialisme bewijzen. Zijn grondrente en kapitaalrente zulke natuurlijke waardeverschijnselen, dan zullen zij zich ook in een socialistischen staat vertoonen, maar daarom zal die staat nog niet verplicht zijn, voor grondeigenaars en kapitalisten de plaats te ruimen. En omgekeerd, ook als de socialisten aan

de »natürliche Werth" wapenen ontleenden tot kritiek van de waardeverhoudingen, zooals die in het verkeer bij bijzonder eigendom worden, zou daarmede voor het bewijs van de uitvoerbaarheid van het socialisme nog niets gewonnen zijn.

Nauw verwant aan de hier besproken meening, dat het vrije verkeer tot de grootste behoeftebevrediging leidt, is eene andere, naar mijne opvatting eveneens te optimistische voorstelling, welke onlangs kernachtig werd uitgedrukt door den talentvollen Kroniekschrijver in *de Economist.* Er is, zoo lezen wij daar, (4) op een gegeven tijd en plaats een zekere hoeveelheid energie beschikbaar voor de verwezenlijking van economische doeleinden, en men mag vertrouwen, dat daarvan, al kunnen de wrijvingsverschijnselen nog verminderd worden, niet veel ongebruikt blijft. Daarvoor zorgt de prikkel van het eigenbelang wel.

Het schijnt mij toe, dat wij hier wèl moeten onderscheiden. Er zijn twee vragen te beantwoorden. Vooreerst deze: wordt de energie, die beschikbaar is, ook gebruikt? En dan deze andere: is zooveel energie beschikbaar, als mogelijk ware? Op de werking van het eigenbelang mag, mijns inziens, worden vertrouwd voor het eerste, niet voor het laatste.

Afgezien van wrijvingsverschijnselen, welke zich bij iedere maatschappelijke organisatie zullen voordoen, wordt aan den eisch, dat de aanwezige arbeidskrachten en kapitalen hun meest productieve bestemming vinden, — in de beteekenis, die ik zooeven aangaf, — onder den invloed van het eigenbelang op vrij bevredigende wijze voldaan. Maar iets anders is het, of van elken vorm van ontwikkeld arbeidstalent zóóveel wordt gekweekt, als mogelijk ware; of niet vele talenten onontwikkeld blijven, omdat ouders de middelen missen, om hun kinderen eene behoorlijke opvoeding te geven, omdat de kinderen der arbeiders op te jeugdigen leeftijd hun brood moeten gaan verdienen. Ook hier is de invloed onmiskenbaar van de onge-

lijkheid in bezit, en de theorie moet met zulke feiten rekening houden; aan de schaduwzijden van onze bestaande maatschappelijke ordening mag zij niet voorbijgaan. Misschien zijn de schaduwzijden van elke andere ordening grooter, ik wil dat niet ontkennen. Misschien kunnen wij ons over het te niet gaan van zoovele sluimerende talenten, die de omstandigheden niet tot wasdom hebben doen komen, troosten op gronden, aan de ontwikkelingsleer ontleend. Maar het is een ongeoorloofd optimisme, het feit zelf voorbij te zien. De werking van het eigenbelang kan hier geen geneesmiddel zijn, wèl eene sociale politiek, welke aanstuurt op minder groote ongelijkheid in welvaartstoestand.

Op minder groote ongelijkheid, ik zeg niet: op het wegnemen van de maatschappelijke oorzaken van ongelijkheid in welvaartstoestand en voorwaarden van ontwikkeling. Want ik ben overtuigd, dat handhaving van het bijzonder eigendomsrecht en van het erfrecht onmisbaar is om de maatschappij te vrijwaren voor verarming, en noodwendig zal ongelijkheid van bezit en van ontwikkelingsvoorwaarden uit deze rechtsinstituten blijven voortvloeien.

Als een derde voorbeeld, om het belang van de studie der economische theorie in het licht te stellen, wil ik u wijzen op het standpunt, dat thans door vele voorstanders van maatschappelijke hervorming tegenover de bevolkingsleer wordt ingenomen. De denkbeelden van Malthus en zijn aanhangers uit later tijd worden als geheel verouderd voorgesteld, aan Godwin wordt tegenover Malthus recht gegeven; niet aan de karigheid der natuur, maar aan de gebrekkige organisatie der maatschappij zullen armoede en ellende zijn toe te schrijven. De welgemeende waarschuwing aan de arbeiders, om niet door te vroege en onberaden huwelijken, en door de talrijkheid der gezinnen hun economischen strijd te verzwaren, wordt in ver-

band gebracht met het belang van de kapitalisten, de arbeiders in hun politieken strijd te verzwakken.

Het kan hier mijne bedoeling niet zijn, het vraagstuk der bevolking in zijn vollen omvang te behandelen, ik wil alleen aantoonen, dat menig argument, dat nog in den laatsten tijd tegen MALTHUS wordt te berde gebracht, op misverstand zijner theorie berust, een misverstand, dat bij degelijker beoefening van de theoretische economie wel niet zou ontstaan zijn.

Zoo worden door Dr. OPPENHEIMER (5) bladzijden gevuld met statistische opgaven ten bewijze, dat de opbrengst van den bodem in de laatste halve eeuw is toegenomen, somtijds »in einem schwindelerregenden Maasse". Al deze cijfers zullen bewijzen, dat de wet van verminderende bodemopbrengst niet gewerkt heeft. Wie echter de beteekenis van de genoemde wet goed inziet, zal nooit tot de meening kunnen komen, dat zij door cijfers betreffende de bruto-opbrengst van den grond kan worden weerlegd. Immers de wet spreekt alleen deze waarheid uit, dat er in elke maatschappij, bij een gegeven stand van onze kennis op het gebied van den landbouw, een tijd komt, waarop het moeilijker gaat worden, grootere opbrengsten te verkrijgen, waarop zoodanige meeropbrengst alleen mogelijk is door meer dan evenredige vermeerdering der voortbrengingsmoeite. Wat bewijst nu tegenover de zoo geformuleerde wet het beroep op het feit, dat een grooter opbrengst wordt verkregen? Immers niets! Men zou daarnaast de gegevens moeten plaatsen omtrent de aangewende voortbrengingsmoeite, vóór men tot een op de feiten berustend oordeel omtrent de werking der wet kon geraken.

OPPENHEIMER schijnt dit ook wel te gevoelen; ten minste — al spreekt hij somtijds, alsof zijne statistieken reeds het afdoend bewijs leverden — toch plaatst hij naast die statistische bewijzen een betoog, en wel het volgende: wij zien overal, bij de ontwikkeling der beschaafde natiën, het percentage der stedelijke

bevolking aangroeien, dat van het landbouwende deel der bevolking afnemen. Hoe is dat mogelijk, wanneer de wet van toenemende voortbrengingsmoeite der bodemproducten geldt? Moesten wij dan niet veeleer het omgekeerde waarnemen?

Tegen deze beschouwing is reeds door Prof. WOLF opgemerkt, dat, naarmate in de steden de bevolking talrijker wordt, allerlei werkzaamheden ten behoeve der landbouwers in de steden worden verricht, die vroeger een deel van hun tijd in beslag namen. Deze kunnen zich nu meer onverdeeld aan hun eigenlijk bedrijf, den landbouw, wijden; de vergelijking van het aantal personen, dat door de statistiek tot de landbouwers wordt gerekend, geeft dus geen maatstaf van den meerderen of minderen arbeid, die aan het land wordt besteed. — Nog om eene andere reden dan de door WOLF genoemde zijn de cijfers der beroepsstatistiek onbruikbaar, om er een bewijs tegen de wet van verminderende bodemopbrengst aan te ontleenen. In toenemende mate voeren dichtbevolkte landen bodemproducten uit het buitenland in, welke met artikelen van nijverheid worden betaald. In zulke landen wordt het aantal landbouwers een kleiner percentage, maar waarlijk niet, omdat de wet van RICARDO niet werkt. Integendeel, juist omdat meer arbeid, aan den grond besteed, onvruchtbaarder wordt, geeft men er de voorkeur aan, zelf artikelen van nijverheid te vervaardigen, welke dan in landen, waar nog niet zooveel van den bodem gevergd wordt, tegen landbouwproducten worden ingeruild.

Een ander middel, waardoor wij aan de werking der wet van verminderende bodemopbrengst zullen kunnen ontkomen, wordt geopperd door HOBSON in zijn *Evolution of modern capitalism* (6). Er is, zegt HOBSON, tegenwoordig niet genoeg verscheidenheid in het verbruik. Wanneer de bewoners van een land hardnekkig vasthouden aan een bepaald diëet, en b.v., al hun grond gebruiken voor tarwebouw en schapenteelt, dan worden zij bij elke vermeerdering in het verbruik gedwongen,

af te dalen tot slechter grond, meer arbeid aan een hectoliter tarwe te besteden, enz. Maar tevens blijven van een deel van het land de voortreffelijke eigenschappen, welke het voor andere cultures behalve de genoemde bezit, ongebruikt. Eene maatschappij, welke, in plaats van hare vraag naar dezelfde artikelen voortdurend uit te breiden, de verhooging van haar levenspeil toont in toenemende verscheidenheid van hare behoeften, zou, meent HOBSON, uit den bodem in onbegrensde mate meerdere rijkdommen kunnen winnen zonder verzwaring van den arbeid. — Het komt mij vreemd voor, hoe een bekwaam schrijver zich kan vleien, op deze manier over de moeilijkheid heen te komen. Immers, juist tegenwoordig brengt de groote ongelijkheid in inkomsten mede, dat voor al die artikelen van fijner qualiteit, waartoe sommige landerijen zoo bij uitstek geschikt zullen zijn, vraag bestaat bij een publiek, dat over veel koopkracht beschikt. Grond, die voor de teelt van asperges met voordeel kan gebruikt worden, wordt thans niet voor schapenfokkerij gebezigd. In eene maatschappij daarentegen met minder ongelijkheid in welvaart zou het verbruik van zulke weeldeartikelen, tot welker voortbrenging sommige gronden alleen met veel arbeid geschikt zijn te maken, zeker achteruitgaan; het verbruik zou meer dan thans eenvormigheid vertoonen. Veeleer zou zich dus het bezwaar van de wet van RICARDO, die HOBSON niet bestrijdt, nog in sterker mate dan nu vertoonen.

Wordt in den regel de wet der verminderende bodemopbrengst als theoretisch juist erkend, al wordt er weinig gewicht aan gehecht in de praktijk, anders is het met de bevolkingswet, waar men zich fel tegenover plaatst. De bevolkingstheorie is volgens OPPENHEIMER »ein fast unentwirrbarer Knäuel von Trugschlüssen" (7). Ik vrees echter, dat de schrijver zelf bij zijne uiteenzetting van MALTHUS' leer niet aan misverstand ontsnapt is. Hij begint met de vraag te stellen, hoe de theorie had moeten luiden om eene weerlegging van GODWIN te zijn. Wie

de opvatting wil bestrijden, dat armoede en ellende gevolg zijn van eene gebrekkige organisatie der maatschappij, moet beweren, zegt OPPENHEIMER, dat zij geen historische, maar immanente kategorieën zijn, dat zij voortvloeien uit een natuurwet, en dus niet kunnen worden weggenomen. Zulk een natuurwet nu is MALTHUS' bevolkingswet, want zij berust op de natuurlijke, als onveranderlijk voorgestelde instinkten van den mensch. — Het maakt, dunkt mij, een eenigszins komischen indruk, wanneer men eene wet, die dreigt misverstaan te worden, »um jedes Missverständniss auszuschliessen", als een *natuurwet* hoort bestempelen. Want met geen woord is wel sterker misbruik gepleegd dan met het woord natuurwet. De eenige gerechtvaardigde beteekenis is, dunkt mij, deze, dat men er een causaalsamenhang mede bedoelt, die geheel buiten 's menschen wil omgaat. Nu blijkt uit de door OPPENHEIMER zelf aangehaalde plaatsen van MALTHUS, dat voor wat betreft de verhouding tusschen het bevolkingscijfer en de middelen van bestaan, van zoodanige natuurnoodwendigheid geen sprake kan zijn. Reeds het noemen van »*moral restraint*" onder de »*checks to population*" bewijst het. Ik kan mij zeer goed voorstellen, schrijft MALTHUS verder, dat Groot-Brittannië na eenige eeuwen twee- of driemaal meer inwoners tellen zal, die zonder uitzondering beter gevoed en gekleed zullen zijn dan thans. En op eene andere plaats: betere bewerking van den grond kan gedurende langen tijd tegen de tendenz van de uitbreiding der kultuur, om te leiden tot relatief geringere opbrengsten, meer dan opwegen (8). MALTHUS was er dus ver van af, de armoede van de groote menigte eene natuurnoodwendigheid te achten. Zoowel wanneer hij den *prudential check*, verminderde geboorten, onder de middelen noemt, om tot een gunstiger verhouding tusschen bevolking en middelen van bestaan te geraken, als wanneer hij op de mogelijkheid wijst, dat door verbetering in de voortbrenging de invloed van de wet der verminderende bodemopbrengst wordt

overstemd, ontneemt hij daarmede aan zijne theorie elke pessimistische strekking. Desniettemin gaat de kritiek nog maar altijd voort, MALTHUS zoogenaamd te weerleggen, met een beroep op de verhooging van den levensstandaard in elken maatschappelijken kring, en met een beroep op de feitelijke daling van de geboortecijfers bij de beschaafde volken.

Ik wil hier alleen nog wijzen op het eigenaardig standpunt, dat Prof. WOLF tegenover MALTHUS' bevolkingsleer inneemt (9), en dat bevreemding wekt bij een schrijver, die zich in het algemeen van de eenzijdigheid der inductieve richting weet vrij te houden. Of de bevolkingswet van MALTHUS juist is, of zij »zu recht besteht", zooals WOLF het uitdrukt, zal volgens hem door de statistiek moeten worden uitgemaakt. Hij acht het onloochenbaar, dat de bevolking van de beschaafde landen niet de tendenz getoond heeft, om sneller aan te groeien dan de middelen van bestaan, zelfs niet, om daarmede gelijken tred te houden; zij heeft integendeel, en in toenemende mate, de tendenz getoond, bij de toeneming van de bestaanmiddelen ten achter te blijven. Dit alles geldt echter alleen van de »*Kulturmenschheit*", niet van halfbeschaafde landen, zooals Rusland, Oost-Indië en China. Voor deze laatste landen is de bevolkingswet van MALTHUS waar, voor de andere heeft zij volgens WOLF hare beteekenis verloren.

Deze geheele voorstelling schijnt mij toe te berusten op misverstand van de uitdrukking *tendenz*. De cijfers der statistiek, waarop men zich beroept, doen ons kennen, eenerzijds den feitelijken groei van een bepaald volk, of van bepaalde bevolkingsklassen, anderzijds de feitelijke toeneming van de middelen tot behoeftebevrediging, waarover die bevolking de beschikking heeft. Beide, de feitelijke toeneming, zoowel van de bevolking als van de bestaanmiddelen, zijn de resultante van een zeer ingewikkeld causaalverband. Nu merkt men op, dat de cijfers, welke dat resultaat meedeelen voor opvolgende perioden, zich

bewegen in eene bepaalde richting. Zoo neemt WOLF aan, dat de geboortecijfers in alle beschaafde landen in de laatste dertig jaren zijn gedaald. Van deze richting in het beloop der cijfers kan men kortweg spreken als van eene »tendenz" tot dalen. Maar het valt in het oog, dat »tendenz" hier in eene geheel andere beteekenis gebruikt wordt dan in de bevolkingsleer van MALTHUS en zijn aanhangers. Zij bedoelen tendenz niet in concreete, maar in abstracte beteekenis, zij willen de werkingswijze omschrijven eener oorzaak, wanneer die onbelemmerd door het gelijktijdig optreden van andere oorzaken werkt. Die »unchecked tendency" tot toeneming in aantal, leidt nu volgens MALTHUS tot moeilijkheden voor het handhaven van een bevredigenden welvaartstoestand. Wat bewijst nu hiertegen het feit, dat, nu de werkelijke toeneming belangrijk bij de mogelijke ten achter gebleven is, niet het minst door vermindering in het aantal geboorten, die moeilijkheden zich niet vertoond hebben, dat integendeel de welvaart algemeen is vergroot? Deze feiten passen volkomen in de theorie; de bevolkingsleer kan evenmin worden weerlegd met beroep op toestanden in Engeland en Frankrijk, als zij met beroep op ervaringen in Rusland en Indië kan worden bewezen. De poging, vroeger van LEROY-BEAULIEU, en thans weder van WOLF, om dit te doen, moet op methodologische gronden als geheel mislukt worden beschouwd.

Vergunt mij ten slotte nog een greep uit het gebied van de sociale politiek, in den engeren zin, waarin het woord tegenwoordig veelal wordt gebezigd, om U het belang te doen zien van een goed inzicht in de economische theorie bij het beramen van maatregelen, om de huisvesting der minder gegoeden te verbeteren. Nog onlangs heeft een engelsch economist, EDWIN CANNAN, toen hij zijn gehoor, de economische sectie van de *British Association*, van het gewicht van economische studie

voor het praktische leven wilde overtuigen, beweerd, dat die theorie zich verzet tegen het voorzien in de woningbehoefte van overheidswege. De poging, om overbevolking van woningen tegen te gaan door van gemeentewege huizen te bouwen, acht hij even ongerijmd, als het zijn zou, onvoldoende voeding te bestrijden door het openen van gemeentelijke bakkers- en slagerswinkels. Zoo komt men hier tot nieuwen aanbouw, ook dan, wanneer geen vraag naar huizen tot den marktprijs zich voordoet. Meer waardeering van de economische theorie, zegt CANNAN, zou ons voor vele pijnlijke ervaringen en kostbare proefnemingen op het gebied der volkshuisvesting behoeden (10).

Ik geloof, dat hier van de economische theorie meer wordt verlangd, dan zij in staat is te geven. Om te beoordeelen, of de overheid al dan niet moet optreden op het gebied van den woningbouw, kan men niet volstaan met een beroep op de werkingswijze van het economisch motief, zooals de theorie die ontwikkelt, maar moet in haar vollen omvang de concreete vraag worden onderzocht, wat in de gegeven omstandigheden mag worden verwacht van den ondernemingsgeest van particulieren. Zal door particuliere bouwers een genoegzaam aantal huizen worden gebouwd, die vallen binnen het bereik van de bevolkingsklasse, waarvoor zij noodig zijn, ter plaatse, waar zij noodig zijn? Heeft de praktijk geleerd, dat door aanbouw uit winstbejag in de behoefte voldoende wordt voorzien, of ligt hier een terrein, waarop de particuliere bouwers zich eerst begeven, wanneer hun, vergeleken met hun kosten, belangrijk hooger inkomsten te wachten staan, dan waarmede zij genoegen nemen, wanneer het huizen voor de meer gegoeden geldt? En worden de uitgaven voor de woning, die toch reeds voor gezinnen met geringe draagkracht een zoo belangrijk percentage van het inkomen vereischen, daardoor niet onnoodig verzwaard?

Voor de beantwoording van dergelijke vragen geeft de economische theorie geen licht. Zeer terecht heeft Mr. PIERSON

opgemerkt, dat men op geheel dezelfde gronden, als waarop men bouwen van overheidswege afkeurt, ook het vormen van vereenigingen voor het stichten van woningen ten behoeve der arbeidersklasse zou moeten afkeuren (11). In tegenstelling met CANNAN heeft PIERSON reeds lang tegen het veroordeelen van gemeentelijken woningbouw, alleen op doctrinaire gronden, gewaarschuwd, en zijn onlangs verschenen opstel geeft er de blijken van, hoe onder voortgezette studie zijne inzichten zich hebben ontwikkeld. Waarlijk niet, omdat het hem ontbreekt aan waardeering van de economische theorie, maar omdat hier veel meer noodig is voor de beslissing dan de theorie alleen.

Omtrent een ander onderdeel van het woningvraagstuk schijnt tusschen twee bij uitnemendheid bevoegde deskundigen hier te lande, Mr. PIERSON en Mr. DRUCKER, een meeningsverschil te bestaan, waarover de theorie licht kan verspreiden. In welk verband tot elkander staan huishuren en prijzen van bouwterrein? Iedere gulden meer per M^2, zegt Mr. DRUCKER (12), dien de grondeigenaar, kapitalist of exploitant weet te bedingen, maakt den bouw van een huisje van 80 M^2 tachtig gulden duurder, en verhoogt de weekhuren naar evenredigheid. En wanneer Mr. PIERSON daartegen aanvoert: niet de huren zijn hoog, omdat bouwterrein duur is, maar veeleer omgekeerd, is bouwterrein duur, omdat hooge huren worden geboden, dan is Mr. DRUCKER bereid dit toe te geven voor den bodem in het hart der groote steden, maar bij den bouw van volkswoningen schijnt hem de zaak anders te liggen.

Het komt mij voor, dat de boefenaar van de theoretische economie, wil hij geen bedenkelijken stap terug doen, verplicht is, de stelling van Mr. PIERSON te aanvaarden in haar vollen omvang, niet maar alleen voor bepaalde gevallen. Er is, dank zij vooral de Oostenrijksche school, na jarenlangen strijd overeenstemming verkregen omtrent de grondslagen van de theorie betreffende de waarde der dingen. Hoofdbeginsel daarbij is, dat

de waardeverschijnselen alleen te verklaren zijn uit de behoeftebevrediging, welke genotsgoederen ons verschaffen. Nu zijn er tal van andere goederen, niet geschikt tot onmiddellijk gebruik, maar die ons in staat stellen, na korter of langer tijd de beschikking te bekomen over genotsmiddelen, welke met hunne medewerking zijn voortgebracht. Zulke kapitaalgoederen, — goederen van hooger orde, zooals MENGER ze noemt, — ontleenen hun waarde uitsluitend aan de waarde van het genotsgoed; zij kunnen niet omgekeerd aan het genotsgoed waarde geven. Bouwterrein is nu zulk een hulpmiddel voor de bevrediging der woningbehoefte; alleen aan de waarde, die aan het genot van de woning wordt toegekend, kan het zijn waarde ontleenen.

Hoe laat zich nu de ongeneigdheid verklaren, om de juistheid dezer beschouwingen toe te geven? Ik vermoed, omdat men vreest, den onmiskenbaar nadeeligen invloed, dien de speculatie in bouwgrond, het van de markt houden van terreinen op den huurprijs der woningen heeft, niet anders te kunnen verklaren, dan door de theorie prijs te geven. Mijns inziens staat de zaak zoo. Men moge bij volkswoningen niet in die mate als voor winkels aan bepaalde plaatsen gebonden zijn, toch zal ieder, die in eene stad zijn werk heeft, er iets voor over hebben, niet te ver van de kom verwijderd te wonen. Is er nu binnen den hier bedoelden kring genoeg terrein op de markt om werkelijke mededinging te doen ontstaan tusschen de eigenaars, dan kan er geen sprake zijn van een beheerschen van de huurprijzen door de grondprijzen. De voorstelling, dat de hooge prijs van den grond de huren verhoogt, moet zien op het geval, waarin die mededinging ontbreekt, omdat de bezitters van het terrein het òf in het geheel niet verkoopen willen, òf slechts beschikbaar stellen tot zóó hoogen prijs, als met onttrekken aan de markt gelijk staat. Wat in dit geval zal geschieden heeft, m. i., Mr. DRUCKER zeer juist beschreven. Men is nu gedwongen, met woningbouw op zulke terreinen te

wachten tot de woningnood zoo hoog is gestegen, dat ook buitensporige huurprijzen worden bewilligd. — Alzoo, eerst nadat de huren zoo hoog zijn geworden zullen de speculanten in terreinen hun eischen zien ingewilligd; ook hier blijft het de hooge huurprijs, waaruit de hooge waarde van den grond voortvloeit. Over den nadeeligen invloed van het terughouden van bouwterrein van de markt bestaat dus geen verschil van meening, maar om dien invloed te verklaren behoeven wij niet de toevlucht te nemen tot ontkenning van een regel, dien de theoretische economie meende te mogen beschouwen als een voor goed verworven bezit.

Ik wil thans geen andere punten meer aanvoeren. Ik vertrouw, genoeg te hebben gezegd, om U de onmisbaarheid van de theoretische economie voor eene vruchtbare behandeling van de praktische vragen op sociaal gebied te doen gevoelen. Keeren wij nog eenmaal tot het uitgangspunt van mijne beschouwingen in dit uur terug. Bij het terugzien op hetgeen het laatste vierde der 19de eeuw ons bracht op economisch gebied, ontbreekt de schaduw zeker niet. Dat in de internationale verhoudingen macht gaat boven recht, menige bittere ervaring uit de laatste jaren heeft het ons pijnlijk herinnerd. Ook wat betreft de economische verhoudingen tusschen de volken zijn de toestanden er niet op verbeterd. Kon een dertigtal jaren geleden Jevons (13) schrijven, dat nu de tijd voorbij was, waarin het bij iemand, die economist verdiende te heeten, zou kunnen opkomen, invoerrechten aan te bevelen als een middel, om aan den handel eene bepaalde richting te geven, nu heeft het, te oordeelen naar de besprekingen in de pers en in de parlementen, er allen schijn van, alsof niets voor de welvaart van meer gewicht geacht wordt, dan een schrander ineengezet tarief. Ook in de ontwikkeling van de ondernemingen met reusachtig kapitaal, die wij onder onze oogen zien plaats hebben, is me-

nig symptoom, dat bezorgdheid wekt. En de dezer dagen verkondigde leer, dat het recht der arbeiders, om het werk te staken, het recht in zich sluit, anderen het werken te beletten, dreigt een ernstig gevaar te worden voor de openbare orde. — Toch, al kost het somtijds wel eens moeite, zich van pessimisme vrij te houden, het is mijne vaste overtuiging, dat de gunstige symptomen overwegen. Ik denk hierbij aan al wat gedaan wordt, om ons meer dan vroeger kennis te verschaffen van de feitelijke toestanden bij de verschillende klassen der bevolking, aan de onbaatzuchtige bemoeiingen van vele ondernemers, om het lot te verbeteren van de arbeiders, die onder hunne leiding werkzaam zijn, aan het streven van zoovele welgezinden onder de meer gegoeden, die een deel van hun tijd en krachten wijden aan maatschappelijk werk in allerlei richting. Ik denk aan de sociale wetgeving, die er naar streeft, en er dikwijls in slaagt, de misstanden weg te nemen, die uit ongebreideld winstbejag kunnen voortspruiten. Ik denk verder aan de wijziging der opvattingen omtrent het eigendomsrecht, dat men onmisbaar blijft achten, om eene doelmatige regeling der productie te waarborgen, maar waarvan men erkent, dat het zich al die beperkingen moet laten welgevallen, die het belang der gemeenschap vereischt. Dit alles, gepaard gaande met het aanwenden van de nieuwe hulpbronnen voor de volkswelvaart, die de vooruitgang in de techniek in onzen dienst stelt, gepaard gaande ook aan eene vermindering der geboortecijfers, die heenwijst op het veldwinnen van de overtuiging, dat Malthus' leer beteekenis heeft in het praktische leven, — dit alles doet ons verwachten, dat wij op weg zijn naar een maatschappelijken toestand, waarin voor alle leden der maatschappij een meer bevredigende welvaartstoestand en meer gelegenheid hun aanleg te ontwikkelen, zal zijn weggelegd, dan thans nog veler deel is. Om dat doel nader te komen zijn warme naastenliefde en toewijding bij allen noodig.

M.H. Studenten! Al is het naaste doel, waarom de Universiteit bestaat, en waarom ge hier bijeen zijt, het verwerven van kennis, het beoefenen der wetenschap om haars zelfs wil, ge zult in uw streven naar dat doel worden aangevuurd, wanneer ge bedenkt, hoeveel die onbevangen studie er toe kan bijdragen, om uw oordeel te vormen bij het overwegen van de vele praktische problemen, waarvoor later het leven in de groote maatschappij U plaatsen zal. Moge het van de kweekelingen der Leidsche Hoogeschool kunnen gezegd worden, dat zij steeds tot de eersten behooren, waar het geldt, onze samenleving nader te brengen tot het ideaal, dat in ons aller binnenste leeft.

Ik heb gezegd.

AANTEEKENINGEN.

(1) THEODOR HERTZKA. Die gesetze der sozialen Entwickelung, bl. 94, vlg.
(2) VILFREDO PARETO. Cours d'économie politique, par. 720 en vlg.
(3) FRIEDRICH VON WIESER. Der natürliche Werth, bl. 63.
(4) *de Economist*, 1902, bl. 399.
(5) Dr. FRANZ OPPENHEIMER. Das Bevölkerungsgesetz des T. R. Malthus und der neueren Nationalökonomie, bl. 42, vlg.
(6) JOHN A. HOBSON. The evolution of modern capitalism, bl. 374.
(7) OPPENHEIMER, l. c., bl. 5, vlg.
(8) ib., bl. 16, 57.
(9) Prof. J. WOLF. Ein neuer Gegner des Malthus, in *Zeitschrift für Socialwissenschaft*, 1901, bl. 273, vlg.
(10) E. CANNAN in het *Economic Journal*, 1902, bl. 467, vlg.
(11) Mr. N. G. PIERSON. Het woningvraagstuk in eenige Britsche steden *Gids*, Dec. 1902, bl. 434.
(12) Mr. H. L. DRUCKER. Het woningvraagstuk, *Gids*, Maart 1898, bl. 24.
(13) W. STANLEY JEVONS, The Theory of political economy, 2. ed., bl. 158.

INGESCHREVEN STUDENTEN.

ACADEMIEJAAR 1902—1903.

	Godgeleerdheid.	Rechtsgeleerdheid.	Geneeskunde.	Wis- en Natuurkunde.	Letteren en Wijsbegeerte.	Rechten en Letteren.	Totalen.	Bijzonderheden.
Volledig onderwijs.								Onder deze rubriek zijn ingeschreven 49 Dames: Letteren en Wijsbegeerte 8 Geneeskunde 13 Rechten 12 Wis en Natuurkunde 16 49 In de nieuwe rubriek Rechten en Letteren, zijn opgenomen de a. s. Indische bestuursambtenaren, en de a. s. Indische rechterlijke ambtenaren.
Voor de 1e maal	13	67	50	19	9	46	204	
〃 〃 2e 〃	12	43	36	16	16	6	129	
〃 〃 3e 〃	15	56	42	26	8	1	148	
〃 〃 4e 〃	16	32	31	13	8	2	102	
〃 〃 5e 〃	8	24	33	13	5	4	87	
〃 〃 6e 〃	7	15	24	11	3	5	65	
〃 〃 7e 〃	1	11	22	3		1	38	
〃 〃 8e 〃	1	5	26	3	5	2	42	
〃 〃 9e 〃		4	18		2	1	25	
〃 〃 10e 〃		2	9		1		12	
〃 〃 11e 〃			7				7	
〃 〃 12e 〃		1	2	1			4	
〃 〃 13e 〃		1	3				4	
Totaal . . .	73	261	303	105	57	68	867	
Voor 2 lessen.								Onder deze rubriek zijn ingeschreven 15 Dames: Lett. en Wijsb. 12 Wis- en Nat. 3 15
Voor de 1e maal			1		12		13	
〃 〃 2e 〃				2	5		7	
〃 〃 3e 〃				2	1		3	
Totaal . . .			1	4	18		23	
Voor 1 les.								Onder deze rubriek zijn ingeschreven 15 Dames: Lett. en Wijsb. 12 Geneeskunde 1 Rechten 1 Wis- en Nat. 1 15
Voor de 1e maal			1	4	5		10	
〃 〃 2e 〃		2			10		11	
〃 〃 3e 〃				1			1	
Totaal . . .		1	1	5	15		22	
Algemeen totaal	73	262	305	114	90	68	912	

UITSLAG DER EXAMENS.

	15 Sept. 1902—11 Juli 1903.			
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Teruggetrokken.
Candidaats-Examen in de Rechten	90	70	20	Geen
Doctoraal 〃 〃 〃 〃	81	54	27	〃
Examen voor den Ind. Dienst........	11	11		〃
Propaed.-Examen in de Geneeskunde ...	16	14	2	〃
Candidaats 〃 〃 〃 〃 ...	32	18	14	〃
Doctoraal 〃 〃 〃 〃	17	13	4	〃
Candidaats 〃 〃 〃 Letteren......	10	9	1	〃
Doctoraal 〃 〃 〃 〃	6	6		〃
Candidaats 〃 〃 〃 Wis- en Natuurk.	17	17		〃
Doctoraal 〃 〃 〃 〃 〃 〃	7	7		〃
Propaed. 〃 〃 〃 Godgeleerdheid ..	19	17	2	〃
Candidaats 〃 〃 〃 〃 (1e Ged.)	16	15	1	〃
〃 〃 〃 〃 〃 (2e Ged.)	12	11	1	〃
Doctoraal 〃 〃 〃 〃	3	3		〃
1e Natuurkundig Examen	30	28	2	〃
2e 〃 〃	16	11	5	〃
Theor. Geneeskundig Examen	30	13	17	〃
〃 Tandheelkundig 〃	1	1		〃
〃 Apothekers Examen	1	1		〃
Examen volgens Art. 86 Wet H. O. ...	1	1		〃
	416	320	96	

PROMOTIËN

van 15 September 1902—11 Juli 1903.

In de Rechtswetenschap.

1902.

29 September. Franciscus Hermannus Gerritzen, van Batavia. »Stellingen".

11 November. Cornelis Jan Huyser, van Amsterdam. »Stellingen".

12 November. Anton Frederik Leeman, van Rotterdam. »Stellingen".

17 November. Anthony Jacobus Fokker, van Middelburg. »Stellingen".

17 November. Johan Cornelis van der Burcht van Lichtenbergh, van Gouda. »Stellingen".

20 November. Dirk Willem Molhuysen, van 's Gravenhage. »Stellingen".

24 November. Solco Walle Tromp, van Tandjoeng Poera. »Stellingen".

1 December. Willem Nicolaas Joseph Marie Smit, van Purmerend. »Stellingen".

4 December. Timotheus Gozewinus Haverschmidt, van Dokkum. »Stellingen".

9 December. Boudewijn Franciscus Everts, van Arnhem. »Stellingen".

11 December. Isaäc Johannes Vermout, van Scheveningen. »Stellingen"

16 December. Ulrich Willem Frederik van Panhuys, van Zwolle. »Stellingen".

17 December. Hendrik Willem Pruissen, van Eenrum. »Stellingen".

17 December. Willem Wander Brouwer, van Batavia. »Stellingen".

17 December. Marius Jacobus van der Flier, van 's Gravenhage. »Stellingen".

17 December. Gabriël Leonard van Oosten Slingeland, van Schoonhoven. »Stellingen".

18 December. Heinrich Herman Aurel von Heynitz, van Pirna. »Stellingen".

18 December. Henricus Antonius Petrus Schaaps, van Alkmaar. »Stellingen".

18 December. Emile Charles Grivel, van Meester Cornelis (Batavia). »Stellingen".

18 December. Louis Gerard Nicolaas Bouricius, van Middelburg. Proefschrift: »De Burgerlijk-rechtelijke gevolgen van de Wet van 9 Juli 1900 (S. 118) houdende nadere regeling van den dienst en het gebruik van spoorwegen, waarop uitsluitend met beperkte snelheid wordt vervoerd".

19 December. Jan Jacob Karel de Wit, van Helvoirt. »Stellingen".

1903.

22 Januari. Berend Harmannus Drijber, van Akkerwoude. »Stellingen".

28 Januari. Willem Matthias Kolff, van Middelharnis. Proefschrift: »Vervoer op doorcognossement".

3 Februari. Herman Johan Santman, van Hengelo (O.). »Stellingen".

19 Februari. Albertus Jacobus Aeilkema, van Meester Cornelis (Java). »Stellingen".

11 Maart. Theodoor Muller Massis, van Wichmond (Gem. Warnsveld). »Stellingen".

13 Maart. Nicolaas Fockema, van Anjum (Fr.). »Stellingen".

16 Maart. Wouter François van Everdingen, van Buren. »Stellingen".

20 Maart. Karel Anton Rombach, van Rotterdam. (Publiek, met Lof). Proefschrift: »Bijdrage tot de Internationale Regeling van het Materieele Aanvaringsrecht".

23 Maart. Christiaan Theodoor Krabbe, van Loosduinen. Proefschrift: Het begrip algemeen belang in de Artikelen 140 en 145 der Grondwet".

31 Maart. August Marie Rudolf Beguin, van Voorburg. »Stellingen".

1 April. Mejuffrouw Adolphine Eduardine Kok, van Rotterdam. (Met lof). Proefschrift: »Het Huwelijksgoederenrecht in het Duitsche Burgerlijk Wetboek. Eerste deel. Het wettelijk Huwelijksgoederenrecht".

2 April. Cornelis Johannes Zieck, van Soerabaia. »Stellingen".

2 April. Johan Frans van Deinse, van Hulst. »Stellingen".

30 April. Helenus Agricola Pet, van Salemba. »Stellingen".

5 Mei. Focco Bernardus Evers, van Arnhem. »Stellingen".

12 Mei. Samuel Franzie, van Rotterdam. »Stellingen".

18 Mei. Gerrit George van der Kaaden, van Delft. »Stellingen".

19 Mei. Coenraad Gerhard Herman Hendrik Wilhelm Geesink, van Amsterdam. »Stellingen".

20 Mei. Theodore Cornelis Gonsalves, van Cheribon. »Stellingen".

23 Mei. Emile Leonard Elias, van den Haag. »Stellingen".

26 Mei. Jean François van Royen, van Arnhem. »Stellingen".

12 Juni. Johan Hendrik Mulock Houwer, van Zierikzee. »Stellingen".

6 Juli. Cornelis Bakker, van Apeldoorn. »Stellingen".

7 Juli. Mejuffrouw Elisabeth Carolina van Dorp, van Arn-

hem. Proefschrift: »Schadeloosstelling bij vernietiging of onbruikbaarmaking van eigendom door het openbaar gezag".

8 Juli. Adriaan Rombach, van Rotterdam. »Stellingen".

9 Juli. Willem Eduard Bok, van Pretoria. »Stellingen".

9 Juli. Bernardus Maria Taverne, van Leiden. »Stellingen".

9 Juli. Jacobus Franciscus de Ruijter de Wildt, van Herwijnen. »Stellingen".

10 Juli. Hendrik Marinus Roelofsz, van Amsterdam. »Stellingen".

10 Juli. Frederik Couvée, van Leiden. »Stellingen".

10 Juli. Willem Hendrik Gesner van der Voort, van Arnhem. »Stellingen".

In de Staatswetenschap.

1902.

19 December. Mr. Johannes Alexander Eigeman, van Leiden. »Stellingen."

1903.

11 Juni. Mr. Antonius Alexis Hendricus Struycken, van Doesburg (Publiek, met Lof). Proefschrift: »Het Rechtsbegrip. Theoretische Onderzoekingen".

In de Geneeskunde.

1902.

14 November. Aart Jurriaanse, van Rotterdam. Proefschrift: »Veldambulances en wondbehandeling te velde".

21 November. Arnold Rypperda Wierdsma, van Amsterdam. (Met lof). Proefschrift: »Over den aard van den phloridzinediabetes in verband met het vraagstuk van den »Renalen" diabetes".

28 November. Annee Leendert Erkelens, van Klaaswaal. (Met lof). Proefschrift: »Retentio Dentium".

19 December. Jacobus Gerardus Milo, van Delfshaven. Proefschrift: »De schedelasymmetrie bij Torticollis met bijlage (casuistiek)."

1903.

24 April. Jan Teunis Bijl, van Delft. (Met lof). »Bijdrage tot de kennis van de Pathogenese der Haematosalpinx bij Gynatresieën".

24 April. Hugo Réthy, van Trebinje (Hertzegowina). Proefschrift: »Anatomie der tubaire graviditeit".

27 April. Christiaan Petrus van Dillen, van Gouda. Proefschrift: »Verslag der verloskundige Kliniek en Polikliniek van het Academisch Ziekenhuis te Leiden, gedurende den Cursus 1895/96 en 1896/97".

28 Mei. Johannes Sillevis, van den Haag. Proefschrift: »Iets over de stofwisseling der Gravida".

17 Juni. Johannes Henricus Zaaijer, van Leiden. (Met lof). Proefschrift: »Bijdrage tot de kennis van den oorsprong en den bouw der naevuscellen en der naevotumoren".

22 Juni. Salomo Brandes, van Waddinxveen. Proefschrift: Astigmatische Accommodatie onder den invloed van éénzijdige inwerking van homatropine en eserine".

10 Juli. Hendrik Karel de Haas, van Rotterdam (Met lof). Proefschrift: »Lichtprikkels en retinastroomen in hun quantitatief verband".

In de Artsenijbereidkunde.

1903.

22 Januari. Wilhelmus Maria Ignatius Borst Pauwels, van den Haag. Proefschrift: »Bijdrage tot de kennis der Surinaamsche Vischvergiften".

In de Wis- en Sterrekunde.

4 Februari. (Honoris Causa). Jan Hendrik Wilterdink, van Deventer, Lector aan de Sterrewacht.

In de Plant- en Dierkunde.

6 Maart. Paul Martinus Keer, van Zürich. Proefschrift: Bijdrage tot de kennis van den Paalworm".

7 April. Hendrik Adriaan Eduard Kempe, van Zaandam. Proefschrift: »Over het genitaalstreng-epitheel van de witte rat en over de morphologische beteekenis van het hymen".

In de Wis- en Natuurkunde.

9 Juli. Johan Adriaan Vollgraff, van Haarlem. Proefschrift: »Over de theorie der electromagnetische draaiingen en unipolaire inductie".

In de Klassieke Letterkunde.

1902.

26 September. Herman Dirk Verdam, van Leiden. Proefschrift: »De Senatu Areopagitico".

28 November. Wiechert Werff, van Kampen. Proefschrift: »Enniana".

1903.

23 Januari. Cornelis Sneyders de Vogel, van Schiedam. Proefschrift: »Quaestiones ad conjunctivi usum in posteriore latinitate pertinentes".

28 Maart. Abraham Rutgers van der Loeff, van Barchem. (Met lof). Proefschrift: »De Ludis Eleusiniis".

12 Mei. Harmannus Bosscher, van Stadskanaal (Met lof). Proefschrift: »De Plauti Curculione disputatio".

In de Nederlandsche Letterkunde.

12 Juni. Izaäk Hendrik Gosses, van Dokkum. (Met lof). Proefschrift: »Stadsbezit in grond en water gedurende de Middeleeuwen. Een Historisch-Oeconomische beschouwing".

7 Juli. Claudius Henricus Ebbinge Wubben, van Staphorst. Proefschrift: »Over Middelnederlandsche vertalingen van het oude testament — Bouwstoffen voor de geschiedenis der Nederlandsche bijbelvertaling".

In de Godgeleerdheid.

1902.

23 September. Willem Johan Lente, van den Haag. Proef-

schrift: »Het leven en werken van Johan Jacob Wettstein".

22 October. Kors Frederik Sparnaay, van Gouda. Proefschrift: »De toekomstverwachtingen van Jeremia".

Ambtsaanvaarding van Hoogleeraren.

1902.

1 October. Mr. J. E. Heeres, met eene redevoering over: »Belang en Minderwaardigheid".

8 October: Dr. P. Zeeman Gzn., met eene redevoering over: »Zuivere en toegepaste Wiskunde".

1903.

3 Juni. Dr. P. C. T. van der Hoeven, met eene redevoering over: »De richting der hedendaagsche Verloskunde en Gynaekologie".

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

ACADEMIAE LUGDUNO BATAVAE [1]).

Rect. Magn. Mrs. W. VAN DER VLUGT en H. B. GREVEN.

Van 15 Sept. 1902—11 Juli 1903.

1902.

Sept.

16. **Frans Karel van Iterson**, den Haag, 18, G.

〃 **Jan Theodoor Jarman**, Ponorogo, 23, RL.

〃 **Jacob Johan George Kruseman**, Soerabaja, 21, RL.

〃 **Johannes Cornelis Bremekamp**, Dordrecht, 19, L.

〃 **Peter Spaan**, Leiden, 19, R.

〃 **Alfred Edwin Karel Bolland**, Pegansan (Meester Cornelis), 20, L.

〃 **Jan Jacob de Casparis**, Leiden, 19, G.

〃 **Jan Frederik Sirks**, Deventer, 18, WN.

〃 **Klaas Kooiman**, Oudshoorn, 19, L.

17. **Jan Willem Gleuns**, Gouda, 18, G.

〃 **Flavius Josephus Pagalotti**, Pasoeroean, 21, RL.

〃 **Willem Eduard Rappard**, Soerabaja, 20, RL.

〃 **Willem Dirk Barend Hendrik Mulder**, Sinkawang, 20, RL.

〃 **Anton Albert Casimir Nix**, Muntok (Banda), 18, RL.

〃 **Aloysius Johannes Marie van der Horn van den Bosch**, Voorschoten, 19, G.

〃 **Jeronimo Gerrit de Vries**, Amsterdam, 21, R.

〃 **Carl Wilhelm de Vries**, Amsterdam, 20, R.

〃 **Jean Willem Nicolaas Francken**, Leiden, 21, RL.

---

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **Th.**, **R.**, **G.**, **WN.**, **L.**, beteekenen de faculteiten van Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte. De letters **RL.** wijzen aan de a. s. ambtenaren bij den administratieven dienst, en de letters **ID.** die bij de rechterlijke macht in Ned. Indië.

Sept.
17. **Gustaaf Adolf Maurits Hondius van Herwerden**, Batavia, 20, RL.
18. **Gerardus Bakker**, Nieuwediep, 21, R.
〃 **Jan Adolf Charles van Heusde**, Tiel, 20, R.
〃 **Carel Bockmeulen**, Bandjermasin, 20, WN.
〃 **Gerhard Abraham Willem Ter Pelwijk**, Elst, 20, R.
〃 **Lodewijk Hendrik Nicolaas Bosch van Rosenthal**, Dordrecht, 18, R.
〃 **Johan Willem Ett**, Winschoten, 19, G.
〃 **Albertus Constant van der Feltz**, Assen, 19, R.
〃 **Willem François Ewoud van der Feltz**, Assen, 20, R.
〃 **Reinder Egbert Kielstra**, den Haag, 19, R.
〃 **Frederik Cornelis Deking Dura**, Zwolle, 19, R.
〃 **Louis Guillaume van Praag**, Brussel, 18, R.
〃 **Herman Veenstra**, Batavia, 22, R.
〃 **Pieter Christiaan Reeringh**, Den Haag, 21, R.
〃 **Johan Rudolf Thorbecke**, den Haag, 19, R.
〃 **Jacob Kolff**, Middelharnis, 19, G.
〃 **Adriaan Willem Mosselmans**, Bergen op Zoom, 21, R.
〃 **Willem van der Chijs**, Delft, 22, R.
〃 **Abraham Allard Hulshoff**, Delft, 19, G.
〃 **Carel Philip Conrad Eddy Steinmetz**, Soekoredjo, 18, R.
〃 **Adriaan Synco Oppenheim**, Groningen, 18, R.
〃 **Frans Ferdinand Royer**, Amsterdam, 18, G.
〃 **Izaäk Cohen**, Deventer, 18, R.
〃 **Willem van de Weg**, Dordrecht, 19, G.
〃 **Martinus Hijmans**, den Haag, 18, G.
〃 **John Robert Goddard**, Macasser, 19, R.
〃 **Alexander Willem Bijvanck**, Leiden, 18, L.
〃 **Adriaan Rudolf Pieter Mees**, Rotterdem, 19, R.
〃 **Frans Marie Cornelis Hengeveld**, Soerabaja, 18, G.
〃 **Gualtherus Constantinus Marius Kolff**, Rotterdam, 18, G.
〃 **Jacques Dutilh**, Rotterdam, 18, R.
〃 **Jan Evert Hoekstra**, Zwolle, 18, R.
〃 **Dirk Johan van Prooye**, Rotterdam, 21, WN.
〃 **Govert Jacob Lycklama a Nyeholt**, Rotterdam, 18, R.
〃 **Jacob Johan Boudewijn van der Mandere**, Alkmaar, 18, R.
〃 **Ludovicus Johannes Pieters WMz.**, Rotterdam, 17, R.
〃 **Johannes Adrianus van Tienhoven**, Werkendam, 20, R.
〃 **Samuel de Meester**, Zwolle, 20, R.
〃 **Steven Nicolaas Boudewijn Halbertsma**, Utrecht, 18, R.

Sept.
18. **Adriaan Meerkamp van Embden**, Rotterdam, 19, R.
" **George Wijnaendts**, Kema, 18, RL.
" **Willem Jan Marie van de Poll**, den Haag, 20, R.
" **Pieter Gijsbertus Bijdendijk**, Rotterdam, 18, R.
" **Siebrand van Dissel**, Meester Cornelis, 25, R.
" **Michiel Vredenrijk van Aardenne**, Dordrecht, 17, G.
" **Antonius Johannes Staal**, Breda, 20, G.
" **Dirk Dooremans**, Dordrecht, 17, G.
" **Pieter Rudolf Wolter Verschuir**, Groningen, 19, RL.
" **Arthur Le Cosquino de Bussy**, Bloemendaal, 18, R.
" **Justus van Effen**, Soerabaja, 19, WN.
" **Heinrich Philipp Adolph van Schouwen**, Goedereede, 19, G.
" **Gerhard Dijckmeester**, Deventer, 19, R.
" **Hendrik Karel Hattink**, Tiel, 18, G.
" **Josias Jan Willem Eekhout**, Haarlem, 18, R.
" **Carel Frederik van Herwaarden**, Arnhem, 22, G.
" **Archibald Johan Gaspar Maclaine Pont**, Meester Cornelis, 19, R.
" **Rudolphe Gerard Alphonse Charles Kleyn**, Batavia, 22, R.
" **Adriaan Baltus Bommezijn**, Geertruidenberg, 20, R.
" **Rutger Horst**, Utrecht, 20, WN.
" **Barend van Tricht**, Utrecht, 17, G.
" **Johannes Kortenoever**, Gouda, 20, G.
" **Jan Jacob Viehoff**, den Haag, 18, RL.
" **Frederik Henri de Vos van Steenwijk van Essen**, Zwolle, 20, R.
" **Adriaan Loosjes**, Blokzijl, 19, R.
" **Johan Marie Willem Blüggel**, Nijkerk, 20, R.
" **Wiebrandus Tjeerd van der Ley**, Scherpenzeel (Fr.), 18, R.
" **Johannes Jacob Gerrit Pronk**, Rotterdam, 19, G.
" **Willem Arnoud Cornelis van Dam**, den Bosch, 21, R.
" **Jacob Ouweleen**, Overschie, 18, G.
" **Adriaan Jacob Herman Le Cosquino de Bussy**, Bloemendaal, 17, G.
19. **Jean Jacques Marie Auguste Popelier**, Meester Cornelis, 21, RL.
" **Radhen Mas Ario Koezoemâ Joedhâ Soemiada**, Djokjokarta, 20, RL.
" **Louis van Dantzig**, Gouda, 20, R.
" **Marcus van Blankenstein**, Ouderkerk a/d IJssel, 22, L.
" **Leendert de Jong**, Gouda, 18, WN.
" **Heiko Tiberius Oberman**, Ommen, 18, Th.
" **Jan Frederik Beerens**, Amsterdam, 20, Th.
" **Jan van Wely**, den Haag, 18, R.

Sept.
19. Hendrik Groeneveldt, Batavia, 17, R.
〃 François Jacobus Pijnacker Hordijk, Djokjokarta, 20, R.
〃 Willem August van Emden, Paramaribo, 19, R.
〃 Philip Bernard Libourel, Raamsdonk, 23, R.
〃 Karel Willem van der Goes Hillebrandt, Samarang, 21, G.
〃 Christiaan Bernardus Wilhelmus Verweyde, den Bosch, 20, G.
〃 Mej. Catharina Egberta Cornelia Bruining, Leeuwarden, 34, L.
〃 Charles Christiaan Ouwerling, Batavia, 22, RL.
〃 Johan Gerard Hendrik van den Bovenkamp, Rotterdam, 19, WN.
〃 Engelbert Nicolaas de Jonge, Almelo, 19, G.
〃 Mej. Adriana Petronella Roose, Woudsend, 19, L.
〃 Willem Johan Marie Brantjes, Purmerend, 20, R.
〃 Johannes Wilhelmus van Eek, den Haag, 19, WN.
〃 Mej. Marianne de Graaff, Rotterdam, 18, G.
〃 Jacob de Graaff, Dirksland, 18, G.
24. Mej. Cornelia Françoise Delhez, Dordrecht, 18, R.
〃 Antonius Ludovicus Hermans, Leiden, 18, R.
〃 Jan Rudolph Meesters, Steenwijk, 18, R.
〃 Mej. Sophia Wilhelmina Paulina Henriëtte van der Horn, Schiedam, 18, G.
〃 Henricus Conradus Josephus Maria van Dijk, Uden, 21, G.
〃 Johannes Cornelis van Vliet, Rotterdam, 20, G.
〃 Adrianus Flohil, Zoetermeer, 17, G.
〃 Henri Abraham Nicolaas Vechtman, den Haag, 19, G.
〃 Rutgerus Johannes Cornelis van Hamersvelt, Zoetermeer, 18, G.
〃 Carl van der Tas, Amsterdam, 20, G.
〃 Adolf le Comte Jr., Delft, 19, G.
〃 Cornelis Jan Theodorus van der Wiel, Soerabaia, 18, G.
〃 Jacob Marinus Elshout, Gorinchem, 17, G.
〃 Mej. Jacoba Anna van Leeuwen, Amsterdam, 19, G.
〃 Mej. Jeanne Maria Cornelia Haaxman, den Haag, 20, G.
〃 Mej. Désirée Elise Suzanne Lourens, Delfshaven, 20, WN.
〃 Mej. Jacoba Hingst, Amsterdam, 30, WN.
〃 Louis Otten, Rijswijk, 18, G.
〃 Sjoerd Anjer Koopal, Dongjum, 18, WN.
〃 Hubertus Wouterus Ary van Toen, Delfshaven, 20, RL.
〃 Joseph Winkel, den Haag, 21, RL.
〃 Wopko Veltcamp Helbach, Rotterdam, 20, RL.
〃 Pierre Hubert Jean Alexandre de Booy, Batavia, 18, RL.
〃 Durk Jurre Duursma, Fort de Kock, 21, RL.

Sept.
" Jan Reinier Frans Verschoor van Nisse, Bergen op Zoom, 30, RL.
" Joannes Cornelis Marie van der Hoorn, den Haag, 20, RL.
" Gerrit Scholten, Bolang, 19, RL.
" Jacobus Eduard Alexander Reineke van Stuwe, den Haag, 26, RL.
" Steven Jan van Geuns, Solok, 22, RL.
" Willem Groeneveldt, Batavia, 21, RL.
" Jan Elshout, Gorinchem, 23, RL.
" Mej. Johanna Maria Blok, Leiden, 19, L.
" Mej. Anna Suzanna Mathilda Haaxman, den Haag, 20, L.
" Harold de Wolf Fuller, Staten Island (New York), 27, L.
" Antonie Gerardus Kloots, Leiden, 19, Th.
" Dirk Los, Leiden, 21, Th.
" Johan Leonard van Tricht, Utrecht, 18, Th.
" Cornelus Johannes van Paassen, Rilland Bath, 23, Th.

Oct.
6. George Franciscus Ignatius Marie Drabbe, den Haag, 21, R.
" Antonius Karstens, Leiden, 28, R.
" Karel Willem Adriaan Beukema, Tokio, 24, R.
" Carl Ludwig Paul Max Rive, Velp, 20, G.
" Gerardus Kapsenberg, Rotterdam, 19, G.
" Jacob van der Drift, Schiedam, 19, G.
" Henri Bolten, den Haag, 19, G.
" Johannes Cornelis Pfeiffer, den Haag, 18, WN.
" Frans Jacob Sirks, Rotterdam, 20, WN.
" Hugo van Zanten, Vlaardingen, 18, WN.
" Joan Gerard Larive, Soepajang, 23, RL.
" Otto Maas, Maassluis, 19, RL.
" Harmanus Evert Karel Ezerman, Zutphen, 17, RL.
" Albert Adolf Willem Henri Huygens, den Haag, 20, RL.
" Pieter Vincent van Stein Callenfels, Maastricht, 19, RL.
" Ulrich Fagginger Auer, den Haag, 20, RL.
" Jacob Dirk de Roock, Kraksaän, 22, RL.
" Aaldert Arend Lijsten, Frederiksoord, 19, RL.
" Mr. Jan Gerrit Milius, Batavia, 25, ID.
" Piet Hans Szn., Rotterdam, 21, L.
" Jacobus Johannes Antonius van Ginneken, Oudenbosch, 25, L.
" Mej. Cornelia Geertrui Hendrika Japikse, Tegal, 26, L.
" Mej. Jantiena Fokkens, Zwolle, 20, L.
" Mej. Marie Chantepie de la Saussaye, Amsterdam, 18, Th. en L.

Oct.
6. Philip François Cornelis Jan Zweerts, Semarang, 25, L.
" Mej. Fokkie van Unen, Vlissingen, 20, L.
" Cornelis van der Ende, Nootdorp, 20, Th.
" Tjepko Johannes Wielinga, Leerbroek, 21, Th.
14. August Christiaan van Breemen, den Haag, 22, R.
" George Wijnand Beeger, Meester Cornelis, 26, R.
" Mej. Anna Cornelia Vorstheuvel La Brand, Zierikzee, 17, G.
" Gerrit Hendrik Ten Bruggenkate, Leeuwarden, 19, WN.
" Mej. Clasina Albertina Kluyver, Breda, 18, WN.
" Gerard Anne Elise Duyster, Leiden, 22, WN.
" Antonius Hendrikus van Uden, den Bosch, 45, WN.
" Franciscus Willebrordus Marius de Rijk, Soerabaja, 23, RL.
" Louis Eugène Noll, Soerabaia, 21, RL.
" Dirk Nicolaas Verdoes, Schiedam, 19, Th.
" François Willem Johannes van de Poel, Opheusden, 19, Th.
" Johannes Lindeboom, Deventer, 20, Th.
18. Samuel Anthonie La Rivière, Leiden, 20, R.
" Mej. Johanna Francina Lycklama a Nyeholt, Rotterdam, 26, R.
" Mej. Johanna de Geus, Stompetoren, 20, R.
" Mej. Carolina Simons, den Haag, 19, R.
" Mr. Johan Willem George Kruseman, Soerabaya, 23, RL.
" Carl Theodoor Voorhoeve, den Haag, 18, WN.
" Jan Hendrik Keysers, Maastricht, 25, WN.
" Constantin Zakrzenski, Warschau, 26, WN.
" Johannes Philippus Makkink, Kampen, 18, Th.
25. Juriaan Blok, Boengboelan, 21, RL.
" Cornelis Laman Trip, den Haag, 24, R.
" Ernst August Mantz, Amsterdam, 26, RL.
" August Richard Boele, Padang, 21, RL.
" George François Elbert Gonggrijp, Batavia, 24, RL.
Nov.
1. Rudolf Adolf Philip Krauss, Serang, 23, RL.
15. Eugène Eduard Hendrik Emiel Guljé, Breda, 19, R.
" George Pierre Charles Pichal, Bergen op Zoom, 19, G.
" Mej. Jacoba Theodora Henriëtte Rens, Dordrecht, 20, L.
" Mej. Johanna Louiza Barbiers, Gouda, 25, L.
Dec.
6. Isaäc Ganon, Smyrna, 28, G.
" Otto Jan Quarles van Ufford, Wageningen, 21, RL.
" Mej. Charlotte Emilie Marie Anna Veit, Berlijn, 20, L.

Dec.
6. Harmen Willem Bosch, den Haag, 19, Th.
13. Theodor Brümmer, Zuidloh, Parochie Rutenbroek Pruisen, 28. G.
18. Jacobus Gerardus Milo, Delfshaven, 34, G.
19. Carel Coenraad Johannes de Ridder, Amsterdam, 21, L.

1903.

Jan.
31. Johan Conrad van Hasselt, Tiel, 22, R.
〃 Cornelis Johannes Wegenaar, Bandoeng, 27, G.
〃 Johan Marinus Obreen, Oegstgeest, 20, WN.
〃 Hendrik Gerard du Crocq, Zutfen, 26, L.
〃 Dirk Klerk, Amersfoort, 30, L.

Febr.
23. Johannes Jakobus van Apeldoorn, Haarlem, 22, G.
〃 Johannes Dominicus Jeltes, Groningen, 24, WN.
〃 Johan Arnoud Renaldus van der Plas, Semarang, 25, RL.
〃 Mej. Wilhelmina Gesina Meusink, Zwolle, 20, L.
〃 Mej. Wilhelmina Anna Poels, Rotterdam, 25, L.

Maart.
18. Dr. Estella Kleerekoper, Tiel, 27, L.

Juni.
22. Herman Petrus Schouten, Djokjokarta, 22, RL.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN

1903—1904

EN

VERSLAG OVER 1903—1904

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN
E. J. BRILL
LEIDEN — 1904.

BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL — LEIDEN.

INHOUD.

BIJLAGEN.

VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS

over den jaarkring 1 Mei 1903—1 Mei 1904.

LEIDEN, 11 Juni 1904.

Ingevolge Art. XII der Statuten hebben wij de eer U het Verslag uit te brengen over den staat van het Leidsche Universiteitsfonds en over onze verrichtingen loopende van 1 Mei 1903—1 Mei 1904.

De algemeene Vergadering van het Curatorium heeft plaats gehad op den 13 Juni l.l. in de Senaatskamer der Universiteit. In deze Vergadering werd de Rekening en Verantwoording van den Penningmeester goedgekeurd en het Jaarverslag over 1902/3 uitgebracht. Dit laatste met het Jaarboek der Universiteit over hetzelfde jaar is aan alle leden van het Fonds toegezonden.

Wederom mogen wij vermelden, dat ondanks verscheidene verliezen het aantal leden en de som der jaarlijksche bijdragen nog is toegenomen. Want tegen eene vermindering van 106 leden stond eene aanwinst van 137 leden.

	4	Begunstigers van	ƒ 10.—
	6	„ „	„ 5.—
	1	„ „	„ 3.—
	9	„ „	„ 2.50
	98	„ „	„ 2.—
	11	„ „	„ 1.50
	8	„ „	„ 1.—
Som	137		

Hunne jaarlijksche bijdragen bedragen ƒ 316. Onder de toegetredenen zijn: 1 Curator der Universiteit, 6 Hoogleeraren, 2 Oudstudenten, 112 Studenten en 16 Damesstudenten. Eenige Studenten hebben hunne jaarlijksche bijdragen verhoogd.

Het aantal leden gedurende den afgeloopen jaarkring heeft bedragen:

A. *Door eene gift op eenmaal.*

Stichter-Beschermer	1
Stichters	6
Beschermers	2
Donateurs	23
Begunstigers	18
	50

Twee hunner schonken bovendien eene jaarlijksche bijdrage, één als Donateur en één als Begunstiger.

B. *Door eene jaarlijksche bijdrage.*

Donateur				*f* 100.—	1
Donateurs	van	*f* 25.—	tot	„ 100.—	6
Begunstigers	„	„ 10.—	„	„ 25.—	34
„	„	„ 5.—	„	„ 10.—	81
„	„	„ 2.50	„	„ 5.—	275
„	„	„ 1.—	„	„ 2.50	809
				Som	1206

Te zamen 50 — 2 + 1206 = 1254 Leden.

Door den dood verloren wij 3 Donateurs: Mr. J. C. Reepmaker, Dr. C. J. van Ketwich en Mr. C. Baron de Vos van Steenwijk en zeven leden; door bedanken of wijl hunne woonplaatsen niet meer te vinden waren 96 leden, zoodat het aantal leden op 1 Mei 1904 bedraagt 1148, waarvan 1103 eene jaarlijksche bijdrage schenken.

De inkomsten bedroegen:

Batig slot op 1 Mei 1903	*f* 1112.02
Renten	„ 2073.47
Restitutie van Prof. Holwerda	„ 220.—
Jaarlijksche bijdragen	„ 2851.50
Bijdragen voor eenmaal	„ 43.—
Som.	*f* 6299.99

De uitgaven bedroegen:

Toelagen aan de Studenten: H. H. van der Lek, Sasro Kortono, J. Knoop	*f*	750.—
Aan Mr. S. R. Steinmetz, toelage voor het onderwijs in Sociologie	„	2000.—
Aan Prof. Jelgersma voor eene toelage aan eene Privaat-assistente	„	200.—
Aan Dr. S. G. de Vries, Dir. der Universiteitsbibliotheek, voor aankoop van de Tripitaka	„	250.—
Aan den Privaat-docent Dr. H. Blink te 's Gravenhage, voor hulpmiddelen bij het onderwijs in Aardrijkskunde, en vergoeding van reiskosten	„	75.—
Aan Prof. M. J. de Goeje als Interpres Legati Warneriani, voor aankoop van Arabische handschriften	„	100.—
Aan Dr. Marquart voor wetenschappelijke medewerking met Prof. de Groot . . .	„	250.—
Toelage aan het Ethnographisch Museum voor de uitgave van Dr. G. Koeze's werk over de verzameling Philippijnsche schedels. .	„	50.—
Onkosten voor 't Jaarboek enz. enz.	„	665.40^5
Aangekocht ter kapitalisatie	„	935.34
Te zamen. .	*f*	5275.74^5
Zoodat het batig slot bedraagt	*f*	1024.24^5

Aan het Fonds werd bij uiterste wilsbeschikking door wijlen den Hoogleeraar G. Schlegel eene som van duizend gulden vermaakt onder de voorwaarde, dat de renten zouden besteed worden ter bevordering van de studie van het Chineesch door Nederlanders in Nederland en zijne koloniën. Het curatorium heeft deze schenking met dankbaarheid aanvaard.

Het kapitaal van het Fonds, dat bij de stichting *f* 14.000 bedroeg, is thans aangegroeid tot *f* 70.000 (nominaal).

Tot ons leedwezen werd Prof. van Manen door den toestand zijner gezondheid genoopt het lidmaatschap onzer Commissie neder te leggen. In zijne plaats benoemde de Senaat der Universiteit Prof. Chantepie de la Saussaye.

Daar de Student D. G. J. van Hoytema zijne juridische studien met lof voleindigd had, en aan den Student in de Zoologie G. J. de Groot op aanbeveling van de Faculteit der Wis- en Natuurkunde eene Rijksbeurs verleend was, zoo konden wij thans aan twee andere verdienstelijke Studenten eene toelage verleenen om hun in hunne studiën te gemoet te komen, de Heeren van der Lek, Student in de Plant- en Dierkunde, en Sasro Kortono, Litt. Stud.

Aan den Heer Knoop, Amanuensis bij het Anatomisch Laboratorium en als Student der Universiteit ingeschreven, werd de som uitgekeerd welke wij hem verleend hadden tot voortzetting zijner Akademische studiën. Zoo als wij reeds in ons vorig verslag vermeld hebben, heeft de Heer Knoop in 't begin van 't jaar 1903 de gouden medaille behaald voor de beantwoording der prijsvraag uitgeschreven door de Medische faculteit te Amsterdam (op welke prijsvraag vier antwoorden waren ingekomen), en heeft sedert nog een wetenschappelijk onderzoek op anatomisch gebied gepubliceerd [1]).

Aan Prof. Jelgersma verleenden wij op nieuw eene toelage voor zijne privaat-assistente Mej. Ketjen, welke hem behulpzaam is in het vervaardigen en teekenen van mikroskopische praeparaten. Het verheugt ons hier te mogen mededeelen, dat niet alleen Prof. Jelgersma zeer tevreden is over haren arbeid, maar

1) Ueber eine frühzeitige amniontische Missbildung nebst Bemerkungen über das Wachsthum der Eihäute nach dem Fruchttode und die Bildung der sogenannten freien Allantoïs. (Hegar's Beiträge zur Geburtshilfe und Gynaekologie).

dat ook Prof. Obersteiner, hoofd van het groote neurologische Laboratorium te Weenen, zich hoogst gunstig over haren arbeid heeft uitgelaten, bij gelegenheid dat hij van Prof. Jelgersma doorsneden van dierenhersenen had ontvangen, die Mej. Ketjen vervaardigd en geteekend had. „Der beigelegte Probeschnitt", schreef Prof. Obersteiner, „hat meine jungen Leute begeistert".

Aan den privaat-docent in de Aardrijkskunde Dr. H. Blink, verleenden wij eene vergoeding voor zijne reiskosten en voor litteraire hulpmiddelen bij zijn onderwijs. Dr. Blink heeft in den cursus 1903/4 gedurende 4 uren kollegie gegeven, 2 uren in de Algemeene wis- en natuurkundige aardrijkskunde en 2 uren in Land- en volkenkunde. Deze kollegies werden elk door eenige Kandidaten en Doktorandi in de Nederlandsche letteren met groote getrouwheid bijgewoond [1]).

De privaat-docent Mr. S. R. Steinmetz vervolgde in het afgeloopen Universiteitsjaar zijn onderwijs in de Sociologie, en behandelde het vijfde hoofdstuk van zijnen cursus, de Sociale ziekten [2]). Het ligt in onze bedoeling den Heer Steinmetz uit te noodigen, om dit onderwijs ook nog in den volgenden cursus te geven.

De direkteur van het Ethnographisch Museum riep onze

---

1) Dit jaar werden onder anderen behandeld: Algemeene klimatologie, oceanographie, het Balkanschiereiland geographisch en ethnographisch, in verband met indeeling en politiek. Ethnographische en geographische beschouwingen over Japan en China. Inleiding tot de physische geographie van Nederl Indië enz. enz.

2) Sociale causaliteit (als inleiding). Vervolgens: Wetenschappelijke opvatting van den misdadiger: Kritische beschouwing van zijne somatische en psychische eigenaardigheden. Toetsing der verschillende theorien over den misdadiger aan de best vastgestelde feiten; de leer der Italianen en de positieve kritiek daarop. Toepassing op het strafrecht.

Ethnologische en historische beschouwing van het misdrijf: Misdadigheid der natuurvolken, der Europeesche volken in de middeleeuwen en in den nieuwen tijd. De criminaliteit der West-Europeesche volken en der halfbeschaafde volken in de 19de eeuw.

Sociale faktoren der huidige criminaliteit: Verkeerde wetten, gevaarlijke zeden, bijgeloof, alkoholisme, armoede, losmaking van sociale banden.

Meer in het bijzonder: Alkoholisme en armoede als sociale ziekten.

medewerking in voor de uitgave van een geschrift van Dr. G. Koeze, voormalig Prosektor aan het Anatomisch Laboratorium der Universiteit, namelijk de wetenschappelijke bewerking van Philippijnsche schedels. Deze zijn afkomstig uit de nagelaten verzamelingen van den bekenden onderzoeker der Philippijnen wijlen Dr. A. Schadenberg. De vergelijkende studiën van de volkenkunde dezer eilanden ter eener zijde, en die van de Melanesisch-Polynesische eilanden ter anderer zijde zijn van groot belang, en daarom is de anthropologische studie der schedels van veel beteekenis. Tot voor weinige jaren was in de Litteratuur de beschrijving van slechts een twaalftal Philippijnsche schedels bekend, en deze waren niet allen van betrouwbare afkomst, wat den stam van het Philippijnsche volk betreft. Het Ethnologisch museum bevat thans 270 schedels met betrouwbare opgaven, en deze varzameling wordt dan ook in het buitenland hooggeschat. Prof. Virchow heeft zich daarover waardeerend geuit. Dr. Koeze heeft al deze schedels beschreven en afgebeeld en daaraan studiën betreffende het voorkomen van een dwergras op de Philippijnen toegevoegd. Het spreekt van zelfs, dat zijn arbeid niet gepubliceerd konde worden zonder eene aanzienlijke toelage, en eerst onlangs is de uitgave daarvan verzekerd, nadat toelagen van verschillende zijden waren verkregen. De Regeering heeft eene som toegestaan, waaruit de kosten voor een groot deel gedekt zijn; een ander deel wordt gedekt door de toelagen van drie Nederlandsche en twee Hoogduitsche wetenschappelijke lichamen. Ter aanvulling van het nog ontbrekende meenden wij eene, zij het dan ook kleine, som niet te mogen weigeren, te meer wijl het hier de publicatie gold van een voormalig leerling van wijlen Prof. Zaaijer, die hem voor dat werk had aanbevolen.

Dr. S. G. de Vries, Direkteur der Universiteits-Bibliotheek, riep onzen steun in tot bestrijding van de niet onaanzienlijke kosten

van aankoop van de Tripitaka, den Buddhistischen Canon. Door de ijverige bemoeiingen van Prof. J. J. M. de Groot is de Bibliotheek in het bezit van dit reuzenwerk gekomen. Op zijn verzoek heeft Prof. Kumaro Tsuboi, hoogleer aan de Universiteit te Tokio, dit doen trakken van de aldaar bewaarde houtsneeplaten en doen inbinden in 2094 banden. Het bevat 1662 Buddhistische werken, waarvan de meeste oorspronkelijk in Indië zijn geschreven in het Sanskrit en Pali, en daarna in het Chineesch vertaald; eenige zijn ook in China en Japan geschreven. De Chineesche en Buddhistische litteratuur dagteekent van de eerste eeuw. In 972 is het werk voor het eerst gedrukt geworden. Thans zijn in Indië zelf nog maar weinig Buddhistische geschriften behouden gebleven; in China zijn de vertalingen grootendeels verloren gegaan. Alleen in Japan bestaat de Tripitaka nog ongeschonden. Voor de beoefening der Oostersche wetenschap, die in ons land met zooveel ijver beoefend wordt, en voor de algemeene godsdienstwetenschap is het van het hoogste belang dat de Leidsche Bibliotheek thans dezen Canon van het Buddhisme bezit. Alleen in Londen is in het India Office een volledig exemplaar aanwezig.

De Regeering heeft voor den aankoop eene toelage van *ƒ* 2500 verleend; Teyler's Stichting van *ƒ* 600. Eene som van *ƒ* 1150 bleef nog ongedekt, waarvoor de Bibliothekaris de hulp van andere Instellingen of Genootschappen moest inroepen. Wij hebben gemeend niet achter te mogen blijven, al konden wij niet meer dan eene toelage van *ƒ* 250 verleenen.

De Interpres legati Warneriani wendde zich tot de Commissie met een verzoek om ondersteuning. Hij had gelegenheid gekregen drie kostbare Arabische handschriften voor de Verzameling van Oostersche handschriften aan te koopen en wel voor eene in verhouding tot de wezenlijke waarde zeer geringe som, die hij echter uit de te zijner beschikking staande middelen niet zou kunnen betalen. Deze handschriften zijn:

1e. Dinawari's Lange Verhalen, een zeer belangrijk historisch werk uit de 9e eeuw, waarin de gewichtigste episoden uitvoerig worden behandeld. Leiden heeft daarvan in 1883 een exemplaar verworven, in Petersburg bezit men er ook een. Naar deze twee heeft Prof. Girgas uit Petersburg eene uitgave bezorgd, die in 1888 te Leiden (Brill) is gedrukt. Het derde handschrift is beter dan de twee andere en zal voor de kritische noten, die Baron Rosen bezig is te maken, groote diensten bewijzen.

2e. Een exemplaar van Ibn Bâbishâd's commentaar op het beroemde grammatisch werk al-Djomal van Zadjâdji uit de 10e eeuw. Van dezen commentaar, die zeer belangrijk is, was tot nog toe slechts één, niet geheel volledig, exemplaar bekend, dat door Wetzstein in Damascus was gekocht en zich nu te Tübingen bevindt. Het nieuwe handschrift, dat geheel volledig is, is oud (13e eeuw), met zorg geschreven en daarna met een ander handschrift gecollationeerd, waarvan de afwijkende lezingen aan den rand staan.

3e. De Nithâm al-Gharîb van Isa ibn Ibrahîm ar-Rabaʿi, die in de 11e eeuw schreef. Dit is eene verklaring van zeldzame woorden, hoofdzakelijk bij oude dichters, naar de zakelijke beteekenis gerangschikt. Het handschrift is oud en keurig geschreven. Tot nog toe bezat men slechts één zeer modern handschrift in 't British Museum en een uittreksel in Cambridge.

Voor den aankoop dezer drie handschriften was ƒ 100 noodig. De Commissie besloot deze som toe te staan, in de overtuiging dat alles wat de waarde der kostbare verzameling kan verhoogen, in het belang der Universiteit is.

Aan Prof. J. J. M. de Groot verleenden wij op nieuw eene Toelage tot ondersteuning van zijn wetenschappelijken arbeid met Dr. Marquart. Die samenwerking en de vruchten daarvan hebben wij in ons vorig Jaarverslag uitvoerig toegelicht, en meenen dus daarheen te mogen verwijzen. Het verheugt ons te kunnen mededeelen, dat de Regeering thans aan Dr. Marquart

voor het jaar 1904 eene toelage van *f* 1000 heeft verleend tot ondersteuning van zijne studiën met Prof. de Groot.

Wij mochten alzoo in het afgeloopen jaar 1903/4, zij het dan nog altijd op bescheiden voet, in den geest onzer Statuten niet zonder voldoening werkzaam zijn, en wel in verschillende richting: tot het bevorderen van het onderwijs in vakken, die tot nog toe niet gedoceerd waren, van den wetenschappelijken arbeid van hoogleeraren en studenten, tot versterking van de Universiteitsbibliotheek, en tot het bijstaan van enkele veelbelovende maar minvermogende studenten.

Wij hebben van onze Studenten-Commissie in dit jaar dezelfde medewerking ontvangen als vroeger, en wij betuigen haar daarvoor onzen welgemeenden dank, in de eerste plaats aan den Praeses Collegii C. St. L. B. supremi, den Heer F. W. R. Wttewaal, en verder aan de Heeren Praesides der Fakulteiten, J. Beyerman (Theol.), W. C. Beucker Andreae (Jur.), E. Gorter (Med.), L. S. Ornstein (Phil. Natur.) en J. Tj. Wielinga (Litt.).

De Commissie van Uitvoering van het Leidsche Universiteitsfonds,

M. J. de Goeje, *Voorzitter.*
J. M. van Bemmelen, *Secretaris.*
S. J. Fockema Andreæ, *Penningmeester.*
H. G. van de Sande Bakhuyzen.
Th. H. Mac Gillavry.
P. D. Chantepie de la Saussaye.

LEIDEN, October 1904.

Aan de Leden van het Leidsche Universiteitsfonds.

Wij hebben de eer U hiernevens de Naamlijst der Leden toe te zenden, gerangschikt naar hunne woonplaatsen.

Wij wenschen U daardoor in de gelegenheid te stellen na te gaan, welke oud-studenten der Leidsche Universiteit in Uwe omgeving al of niet hunne steun aan het Fonds verleenen.

Wij noodigen U uit al diegenen in Uwe omgeving, van wie gij weet, dat zij te Leiden gestudeerd hebben, maar nog niet als lid van ons Universiteitsfonds zijn toegetreden, daartoe aan te sporen. Het lijdt geen twijfel, dat door Uwe pogingen het aantal leden aanzienlijk kan uitgebreid worden.

Wij herinneren U daaraan dat de jaarlijksche bijdrage bedraagt:

voor eenen donateur *f* 25.— of meer
voor een begunstiger *f* 2.50 tot *f* 25.—

en dat bovendien jaarlijksche bijdragen van *f* 2.—, *f* 1.50 of *f* 1.— door velen aan het Fonds geschonken worden.

Allen ontvangen kosteloos het Jaarboek der Leidsche Universiteit.

Ook kan men als Donateur toetreden door eene gift op eenmaal van *f* 100.— of meer, en als Begunstiger door eene gift op eenmaal van *f* 25.— tot *f* 100.—

Wij verzoeken onze Leden, die van woonplaats veranderd zijn, daarvan aan onzen Secretaris schriftelijk mededeeling te doen.

De Commissie van Uitvoering

J. M. VAN BEMMELEN,
Secretaris.

LIJST DER LEDEN

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

1 Mei 1904.

Alkmaar.

Jhr. Mr. D. van Foreest. *Begunstiger.*
Ds. A. C. de Regt.

Almelo.

Mr. G. Kortenbout v. d. Sluis. *Beg.*
De Leidsche diesclub „Twenthe" *Beg.*

Alphen.

B. Samson. *Beg.*

Amersfoort.

Mr. B. H. Carp. *Beg.*
Mr. A. v. Traa. *Beg.*
A. Winter.

Amsterdam.

Dr. J. P. Barnouw. *Beg.*
Mr. J. C. Baron Baud. *Beg.*
Dr. H. Burgerhout. *Beg.*
Mr. F. Couvée.
J. A. van Dijk.
Dr. A. A. Fokker.
Mr. H. R. Goudsmit. *Beg.*
Prof. Mr. L. de Hartog. *Beg.*
J. I. L. D. van Hoevell.
Mr. J. G. Huyser.
Mr. D. K. G. de Jong.
Mr. Dr. J. C. G. Jonker. *Beg.*
Mr H. N. Kluyver. *Beg.*
Mr. P. W. de Koning. *Beg.*
Mr. A. B. van der Laan.
E. J. M. v. d. Laarschot.
Ds. E. Laurillard. *Beg.*
Mr. A. Lind. *Beg.*
Mr. W. L. Luyken Glashorst. *Beg.*
Mr. H. A. E. Modderman. *Beg.*
Mr. E. P. de Monchy. *Beg.*
Mej. Dr. J. A. Nijland.
Mr. G. Rebel. *Beg.*
Mr. H. M. Roelofsz.
Dr. W. Rutgers van der Loeff. *Beg.*
Mr. C. J. P. v. d. Schalk. *Beg.*
Dr. C. C. Sepp. *Donateur.*
Dr. J. C. A. Simon Thomas.
Mr. B. M. Taverne.
Mr. H. N. van Walree.
Mr. J. Wiarda. *Beg.*
Dr. J. H. Zaaijer. Arts *Beg.*

Apeldoorn.

W. P. M. Temminck

Arnhem.

Mr. C. C. Beelaerts.
Dr. W. v. Bommel v. Vloten. *Beg.*
Dr. G. J. M. Couvée. *Beg.*
Mr. O. Elias.
Mr. J. A. M. O. van Embden.
Mr. B. F. Everts.
Mr. B. H. Everts. *Beg.*
Mr. J. Gelein Vitringa.
Dr. F. Goslings. *Beg.*
Mr. D. J. Mom Visch. *Beg.*
Mr. G. H. Murman. *Beg.*
Jhr. Mr. H. C. M. van Nispen tot Pannerden. *Beg.*

Mr. G. L. van Oosten Slingeland.
Mr. Th. G. A. v. Slingeland. *Beg.*
Dr. K. F. Sparnaay. *Beg.*

Assen.

Mr. H. Pelinck *Beg.*

Balk.

Dr. J. C. Tromp. *Beg.*

Barchem bij Lochem.

Ds. J. A. van Krieken.

Beetsterzwaag.

Ds. C. G. Menzel. *Beg.*

Bennebroek.

Mr. P. N. van Doorninck. *Don.*

Bergen op Zoom.

Dr. L. M. J. Stoel. *Beg.*

Bloemendaal.

Dr. G. C. van Walsem. *Beg.*

Boskoop.

Ds. C. E. Hooykaas.

Breda.

Mr. B. Formijne. *Beg.*
Mr. L. J. M. van Sasse van IJsselt.

Brielle.

Mr. H. P. Hermans.
J. J. v. d. Hoek. *Beg.*

Buurmalsem.

Dr. F. D. J. Moorrees *Beg.*

Buren.

Mr. W. F. v. Everdingen.

Bussum.

Ds. D. Faber.

Delft.

Dr. U. H. E. Huber Noodt.

Deventer.

Mr. H. F. de Boer.
Mr. A. C. van der Feltz.
Mr. H. Kronenberg.
Dr. G. Postma. *Beg.*

Dieren.

Mr. C. G. Schattenkerk.

Doetinchem.

W. W. Huber Noodt. *Beg.*

Dordrecht.

Dr. F. Delhez. *Beg.*
Mr. K. K. Douw v. d. Krap.
Mr. S. van Gijn. *Beg.*
Dr. H. J. de Graaf. *Beg.*
Ds. C. Heemskerk.
J. H. Lebret. *Donateur.*
Mr. J. H. Mulock Houwer.
Mr. J. Salomonson. *Beg.*
J. Vriesendorp. Arts.

Drunen.

Dr. A. W. A. Seters.

Ede. (Gelderl.)

C. A. H. Weyer. Arts.

Elspeet.

J. W. de Goeje. Arts. *Beg.*

Enkhuizen.

Dr. C. W. Corts. *Beg.*

Epe.

Ds. J. A. Prins. *Beg.*

Finsterwolde.

Dr. D. L. Niermeyer. *Beg.*

Gorinchem.

Mr. S. Baron Creutz. *Beg.*

's-Gravenhage.

G. Aalbertsberg.
Mr. A. J. Aeilkema.
Mr. J. A. Andreoli. *Beg.*
Mr F. G. W. J. Backer.
Mr. R. V. Bakker.
Dr. A. J. Barnouw.
Dr. J. F. van Bemmelen. *Beg.*
Mr. J. J. Bergsma.
Mr. D. van Blom.
Dr. S. Brandes
Mr. J. C. v. d. Burcht van Lichtenberg.
A. Carrière. Arts.
J. J. Comerell. Arts.
Dr. B. A. P. van Dam. *Beg.*
Dr. P. J. Dekkers *Beg.*
Mr. C. Th. van Deventer *Beg.*
Dr. H. J de Dompierre de Chaufepié. *Donateur.*
Mr. J. S. D. v. Doorn. *Donateur.*
Mej. Mr. E. C. v. Dorp.
Dr. G. C. A. van Dorp. *Beg.*
Mr. M. J. Duparc. *Beg.*
Mr. H. J. Dyckmeester. *Beg.*
Mr. E. L. van Emden.
Dr. J. G. J. Evers.
Jhr. Mr. W. J. M. v. Eysinga. *Beg.*
Mr. M. J. van der Flier.
W. H. S. v. Franckenberg en Proschlitz. *Beg.*
Prof. Dr. P. van Geer. *Beg.*
Dr. J. R. van Geuns. *Beg.*
Mr. E. H. de Graag.
Mr. J. M. Gülcher. *Beg.*
Jhr. Mr. C. H. J. v. Haeften.
Mr H. A. Helb.
Mr C. Henny.
H. A. Hoeffelman. *Beg.*
Mr. G. G. van der Hoeven. *Beg.*
G. A. M. Hondius van Herwerden.
Mr. C. J. Huyser.
Dr. H. M. Hijmans. *Beg.*
Dr. F. M. Jaeger *Beg.*
J. Th Jarman.
Mr H. F. W. Jeltes.
Mr. E. C. G. Joakim.
Dr. J. de Jong. *Beg.*
Mr. Dr. W. F. Kaiser PJzn.
Mr. J. D. van Ketwich Verschuer
Mr. H. N. Kiliaan. *Beg.*
Mr. A. L. C. Klein. *Beg.*
Mr. J. Knottenbelt. *Donateur.*
Dr. Eduard B. Koster. *Beg.*
Mr. C. Th. Krabbe.
A. Kruyt. *Beg.*
F. A. E. Laceulle. *Beg.*
Mr. J. P. Graaf v. Limburg Stirum. *Beg.*
Mevr. de Wed. Prof. Mr. P. A. v. d. Lith. *Beg.*
J. P. Th. van der Lith.
Dr. W. van Loghem. *Beg.*
Dr. H. C. Los. *Donateur.*
Mr. K. P. van der Mandele.
Dr. W. Martin. *Beg.*
Mr. C. L. Modderman. *Beg.*
C. Noé. Arts.
L. E. E. Noll.
Prof, Dr. J. Offerhaus Lzn. *Beg.*
Mr. U. W. F. v. Panhuys. *Beg.*
Mr. G. E. Passtoors.
Mr. N. G. Pierson. *Don.*
Mr. E. Pino.
Mr. A. A. de Pinto. *Beg.*
Mr. M. de Pinto. *Beg.*
Mr. L. J. Plemp v. Duiveland. *Beg.*
Dr. L Polak Daniels. *Beg.*
M. E Polano. Arts.
J. J. M. A. Popelier.
Mr. C. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
Mr. F. W. Pijnacker Hordijk.
W. van Rossem. Arts.
Mr A. J van Royen. *Beg.*
Mr. J. F. van Royen.
Mej. J. C. A. v. d. Sande.
J. H. L. van der Schaaf.
Mej. Dr. H. Schagen van Soelen. *Beg.*
Mr. J. H. van Schermbeek.
Mr. Th. M. Schultz van Haegen. *Beg.*
Jhr. Mr. H. L. Sixma van Heemstra.
R. van Slooten.
Mr. J. W. Snouck Hurgronje. *Don.*
Raden Mas Ario Koesoemå Joedhå Soemiadå.
H. W. C. Soeterik.
Mr. J. H. Telders. *Beg.*
A. M. Venker.
Mr. J. D. Verbroek.
Mr. B. M. Vlielander Hein. *Don.*
Mej. Maria Vorstman. *Donatrice.*
Mr. J. A. Werdmüller van Elgg.
Mr. G. C. C. Wiggers van Kerchem. *Beg.*
Mr. J. J. K. de Wit.
Mr. E. B. F. F. Wittert v. Hoogland.
J. Wolterbeek Muller. *Beg.*
Jhr. Mr. H. C. v. d. Wijck. *Beg.*
Jhr. Mr. H. v. d. Wijck. *Beg.*

Groningen.

Prof. Dr. A. G. v. Hamel. *Donateur.*
Prof. Dr. G. Heymans. *Donateur.*
Prof. Dr. J. H. Kern. *Beg.*
J. F. J. Kolkman.
Prof. Mr. H. Krabbe. *Beg.*
J. Lankhout. Arts.

Haaksbergen.

Dr. L. van Scherpenzeel.

Haarlem.

Mr. S. R. Bakker.
Prof. Dr. J. Bosscha. *Donateur.*
Dr. A. van Eldik Bzn.
Dr. H. van Erp. *Beg.*.
H. Ph. de Kanter
Dr. P. de Koning. *Beg.*
J. D. Rutgers v. d. Loeff. *Beg.*
J. C. Tadema. *Beg.*
Dr. Th. H. v. d. Velde.
Dr. E. v. d. Ven. *Beg.*

Heelsum.

Dr K. T. Haverkorn v. Rijsewijk.

Heerenveen.

Mr. W. H. de Greve. *Beg.*
Mr. M. T. van Heloma. *Beg.*

Heeze bij Eindhoven.

Dr. D. Plooy.

de Helder.

A. L. Zaalberg. *Beg.*

Hengeloo.

Mr. H. J. Santman.

's Hertogenbosch.

Mr. J. A. A. Bosch. *Beg.*
Jhr. Mr. P. M. T. v. Meeuwen. *Don.*

Hilversum.

Mevr. Wed. Prof. Dr. J. E. van Iterson, J.Azn. *Beg.*
Prof. Dr. G. A. F. Molengraaff. *Beg.*

Hoogeveen.

Ds. G. J. W. Oldeman.

Hoorn.

Dr. L. T. C. Schey.

Koudekerke (Z.).

Mr. J. Loeff. *Beg.*

Leeuwarden.

Dr. R. R. de Bruyn.
Prof. Dr. C. P. Burger. *Donateur.*
Mr. R. A. Fockema. *Beg.*
Mr. B. Th. Baron van Harinxma thoe Slooten. *Stichter.*
Mr. J. A. Lucardie.
E H. Sikkes. Arts.
Dr. H. D. Verdam. *Beg.*

Leiden.

A. M. V. van Aardenne.
M. V. van Aardenne.
J. Adam.
Mej. E M. van Aken. *Beg.*
Mr. D. Albers.
F. Alting du Cloux. *Beg.*
M. Alvarez Correa.
W. R. L. v. Andringa de Kempenaer.
H. H. Arendts.
P. R. d'Arnaud Gerkens.
M. F. Augustijn *Beg.*
H. J. Backer.
G Bakker,
J. J. C. Bakker.
W. J. M. de Bas.
J. Bastiaans.
O. S. Bastiaans
L. J. P. Batenburg. *Beg.*
P. J. Th. Battaerd.
H. F. Bauer.
P. A. Beelaerts van Blokland.
W. A. Beelaerts van Blokland.
C. Bekker.
Prof. Dr. J. M. van Bemmelen. *Beg.* *Beschermer.*
E. Bergsma.
J. G. Bergsma.
Mej. D. B. Beucker Andreæ. *Beg.*
W. C. Beucker Andreæ.
Mej. C. M. E Beyerinck
J. Beyerman.
Dr. J. C. J. Bierens de Haan. *Beg.*
Mej. H. Th. Biermans.
J. W. van Bisselick.
A. J. de Blinde.
P. J. L. Bloeme.
J. C. Blok.
Prof. Dr. P. J. Blok. *Beg.*
W. H Blommendaal. *Beg.*
J. M. W. Blüggel.
C. J. J. Blussé.
J. J. Boasson.
C. F. P. Bodemeijer.
H. B. A. Boekwinkel.
A. R. Boele.
D. Boer.
H. J. Boevé. *Beg.*

J. H. G. Boissevain.
J. J. van Bolhuys.
A. E. K. Bolland.
Prof G. J. P. J. Bolland.
A Bommezijn.
Prof. R. v. Boneval Faure. *Donateur.*
J. Boon. Jr.
A. A. Boonacker.
P. H. J. A. de Booy.
H. W. Borel.
W. H. Borgerhof Mulder.
J. Th. Bornwater. *Beg.*
F. J. Borst.
A. W. ten Bosch.
L. H. N. Bosch van Rosenthal.
A. K. Bosman.
Mej. J. C Bosman.
Mej. Chr van Bosse.
Mr. E. G. S. Bourlier.
G. H. Bouscholte.
W. R. Brandes de Roos.
W. J. M. Brantjes.
J. C. Bremekamp
L. Brender à Brandis.
C. M. Briët.
Mr. P. E. Briët.
J. Brouwer. *Beg.*
Mej. C. G. C. Bruining.
G. W. J. Bruins.
J. C. de Bruyn van Melis en Mariekerke.
A. R. Bueno.
O. D. E. Bunge.
J. Burck.
O. Burgemeestre. *Beg.*
J. Ph. Ch. van der Burgh. *Beg.*
G. G. van Buttingha Wichers.
P. G. Bijdendijk.
W. J. J. C. Bijleveld.
A. W. Byvanck.
O. Cahen. Arts.
J. C. L. Cambier.
Mej. J. B. Campert. *Beg.*
F. W. J. A. del Campo gen. Camp.
M. de Carpentier Wildervank. *Beg.*
J. J. de Casparis.
I. G. Cath.
Prof. Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye. *Beg.*
Mej. M. Chantepie de la Saussaye. *Beg.*
Ph. C. la Chapelle.
W. van der Chijs.
J. Clay.
Mr. J. R. Clifford Kocq van Breugel.
O. J. Cluysenaer.
J. W. W. Coebergh.
D. Cohen.
I Cohen.
A. B. Cohen Stuart
D. H. Coldewey.
A. Le Comte.
Mej. L. Content.
G. Cool.
J. P. Coops. *Beg.*
J. Cort van der Linden.
H. Corver. *Beg.*
A le Cosquino de Bussy.
A. J. H. le Cosquino de Bussy.
W. F. K. Cost Budde.
A. G. Couturier. *Beg.*
N. C. Couvée.
P. du Croix
J. B. Crol J Wzn.
G. B. G. Cromhoff.
C. A. Crommelin. *Beg.*
F. R. Crommelin.
W. A. C. van Dam.
F. C. Deking Dura.
E. van Delden.
L. Ph. Denekamp.
P. J. Ph. Dietz *Beg.*
J. Dikkers.
Dispuutgezelschap „Humbolt" *Beg.*
E. Doijer.
E. C. U. v. Doorn.
M van Doorninck.
W. A. van Dorp.
J. van der Drift.
M. C. van Drooge.
J. G. Drossaers.
Prof. Mr. H. L. Drucker. *Stichter. Don.*
F. J. Ch. v. Dusseldorp.
J. Dutilh
G. Dijckmeester.
J. W. Dyckmeester.
H. C. J. M. Dijk. *Beg.*
C. P. Dyserinck.
J. van Ebbenhorst Tengbergen.
S. Ebbinge. *Beg.*
J. J. van Eck.
J. E. Edie. *Beg.*
J. J. W. Eekhout.
Prof. Dr. B. D. Eerdmans. *Beg.*
J. van Effen.
Prof. Dr. W. Einthoven.
L. C. A. van Eldik Thieme.
M. Elion.
J. M. Elshout. *Beg.*
J. Eltzbacher.
Joh. Enschedé.
Mej J E. N. Enthoven. *Beg.*
J. G. van Es. *Beg.*
J. W. Et.
M. A. Evelein.
G. F. Evelein.
Mej. J. Faber. *Beg.*
N. Faber.
A. N. Fabius.
G. Fabius

U. Fagginger Auer.
Th. E. J. van der Feltz.
W. F. E. van der Feltz.
K. T. Ferwerda.
H. Filippo.
K. Fischer.
A. Flohil
Prof. Mr. S. J. Fockema Andreæ. *Stichter.*
Mr. A. J. Fokker.
H. Fokker.
T. H. Fokker.
J. F. W. la Fontaine.
P. van Foreest.
J. W. N. Francken.
M. Franzie. *Beg.*
C. M. Frylinck. *Beg.*
G. C. Fuchs. *Beg.*
A. A. Galestin.
H. C. Gallois.
J. Garrer.
Mej. M. van Geer. *Beg*
J. Geerlings.
Dr. H. D. van Gelder. *Beg.*
G. Gerlach.
A. W. Gerritzen.
S. J. van Geuns.
Mej. J. de Geus. *Beg.*
J. Th. de Geus.
J. W. Gleuns.
J. R. Goddard.
G. F. Godefroy.
Prof. Dr. M. J. de Goeje. *Beg.*
A. H. Goeman Borgesius.
H. H. T. Goeman Borgesius.
J. Goeman Borgesius. *Beg.*
K. W. v. d. Goes Hildebrandt. *Beg.*
Prof. Dr. M. A. Gooszen.
Mej. A. C. Gordon. *Beg.*
E. Gorter.
J. A. Gorter.
A. Goslinga.
E. W. Goteling Vinnis. Arts.
Ch. A. Gotte.
C. H. Gouda Quint.
H. van Goudoever.
J. de Graaff.
Mej. M. de Graaff. *Beg.*
C. de Graeff.
J. Greup.
A. Greve.
Prof. Mr. H. B. Greven. *Beg.*
Th. A. Grivel.
H. Groeneveldt.
Prof. Dr. H. Y. Groenewegen. *Beg.*
G. J. de Groot.
Prof. Dr. J. J. M. de Groot. *Beg.*
P. C. de Groot. *Beg.*
N. A. F. Grundlehner.
M. van Haaften.

A. J. L. Haak.
A. de Haan.
T. de Haan.
Dr. H. K. de Haas.
Ph. M. v. d. Haer.
A. van Haersolte.
J. F. van Haersolte.
Ds C. H. Hagen.
J. P. L. Hagen.
F. J. Hakkenberg.
S. B. N. Halbertsma.
Mej. M. J. Hamaker.
A. J. C. van Hamel.
H. W. S. van Hamel.
J. W. van Hamersvelt
R. J. C. van Hamersvelt.
H Hannema.
E. F. Hardenberg.
Mej. L. Harmeyer.
Mr. M. A. G. Harthoorn. *Beg.*
Prof. Dr. J. J. Hartman. *Beg.*
H. A. Hartogh
E. J. Haslinghuis.
H. K. Hattink.
Mej. L. Hattink.
R. Hattink.
W. J. O Hattink.
Mr. D. W. v. Heeckeren. *Beg.*
Prof Mr. J. E. Heeres. *Beg.*
A. G. Heineken.
H. A. van der Held.
W. Heldt.
C. J. P. L. Helfrich.
Dr. A. Hendriks. *Beg.*
F. M. C. Hengeveld.
Ch. H. Henny.
M. E. Hepkema.
A. R. Heringa.
J. H. Herman. *Beg.*
F. Hers.
C. F. van Herwaarden.
E. Hesselink.
W. F. Hesselink Jr.
W. v. Heukelom.
J. A. C. van Heusde.
J. van Heusde.
A. Th. C. S. Heyligers
A. J Hildebrandt.
Mej. J. Hingst. *Beg.*
A. S. Hirsch.
C. van den Hoek.
J. E. Hoekstra.
S J. de Hoest.
Mej. Chr. v. d. Hoeven.
Prof. Mr. H. van der Hoeven. *Beg.*
H van der Hoeven Jr. Arts. *Beg.*
Prof. Dr P. C. T. van der Hoeven. *Beg.*
Prof. Dr. A. E. J. Holwerda. *Beg.*
J. Hoogkamer.

P. F. van Hoorn.
A. F. L. Hora Siccama.
Mej. S. W. P. A. Horn. *Beg.*
A. J. M. v. d Horn v. d. Bos.
R. Horst.
M. N. v. d. Hout. *Beg.*
A. Th. ten Houten.
H. Houtman. *Beg.*
G. Hovens Gréve.
Mr. D. G. J. van Hoytema.
J. C. F. van Hoytema.
G. J. Huet. Arts. *Beg.*
Mej. T. G. Huet. *Beg.*
A. A. Hulshoff.
A. Hulshoff Pol.
R. L. Humalda van Eysinga.
J. H. T. Hyink.
A. Hymans.
C. A. Hymans. *Beg.*
E. Hijmans.
J. F. Hijmans.
M. Hijmans. *Beg.*
A. S. v. Ingen. *Beg.*
C. J. A. van Iterson.
Th. M Jaarsma.
B. 's Jacob
L Jacobsen.
Prof. Dr. J. M. Janse. *Beg.*
L. Janse.
F. D. Jansen.
C. Jansen Weilbach.
Prof. Dr. G. Jelgersma. *Beg.*
A. M. Joekes.
Mej. T. C. Jolles.
N. A. de Joncheere N.Azn.
C. de Jong.
E N. de Jonge.
H. W. C. J. de Jong.
W. J. A. Jongkees. *Beg.*
Prof. Dr. G. Kalff. *Beg.*
Prof. Dr. H. Kamerlingh Onnes. *Beg.*
A. W. Kamp Hzn.
Dr. P. Th. L Kan. *Beg.*
G. Kapsenburg.
R. P. van de Kasteele.
L. J. C. Kastelijn.
R. E. Kielstra.
M. P. Kingma Boltjes
Mej. J. A. Kits van Heyningen.
G. G. van Kleeff.
D. A. Kley.
J. J. van der Kley. *Beg.*
R. G. A. Ch. Kleyn
P. Klinkenberg.
D. Klinkert.
Mej. D. van der Kloot.
Dr. A. Kluyver. *Beg.*
Mej. C. A. Kluyver.
Prof Dr. J. C. Kluyver. *Beg.*
P. van der Knaap. *Beg.*
Prof. Dr. L. Knappert. *Beg.*
J. L. P. H. Knappert.
G. C. M. Kolff.
J. Kolff.
W. F. W. Kolkman.
J. A. de Koning.
A. A. Diemer Kool.
P. v. d. Kooy.
W. Korevaar.
D. G. Kortenbout v. d. Sluijs.
Prof. Dr. J. A. Korteweg. *Beg.*
A. J. Korteweg. *Beg.*
J. Kortenoever.
Prof. Dr. W. Koster Gzn. *Beg.*
W. L. Kraal. *Beg.*
F. G. Kramp. *Beg.*
J. J. Krantz.
P. Kremer.
Prof. Dr W. B. Kristensen. *Beg.*
N. J. Krom.
G. E. Kronenberg.
J. E Kroon.
H. A. Kuypers.
J. A. Kwisthout.
S. A. La Rivière.
R A. F. Lach de Bére.
J. H. van Laer. *Beg.*
S. Lagerwey van der Horst.
Prof. Dr. Kirsopp Lake. *Beg.*
H. Lamberts.
P. H. L. Lamberts Hurrelbrinck.
A. J. M. Lamers
A. A G. Land Arts.
Prof. Dr. J. W. Langelaan. *Beg.*
W. C. de Leeuw
Mej. J A. v. Leeuwen. *Beg.*
Prof. Dr. J. van Leeuwen Jr. *Beg.*
J. van Leeuwen.
A. C. Leeuwerenburgh.
M C. T van Lennep.
G. van Leyden.
W. Tj. van der Ley.
J. L. van Lier.
Mej. M. Ligtenberg. *Beg.*
C Loeff.
M. P. van de Loo.
H. E. H. v. Loon.
W. de Loos.
A. Loosjes.
Prof Dr. H. A. Lorentz. *Beg.*
E. J. Los.
Mej. D. E. S. Lourens. *Beg.*
L. Ludolph.
C. Lümkeman. *Beg.*
Mej. A. Luyt.
A. J. Luyt.
G. J. Lycklama à Nijeholt.
Alb. Maas.

A. J. G. Maclaine Pont.
Ph. K. Maier.
J. J. B. van der Mandere.
Prof. Dr. W. C. van Manen, *Beg.*
R. S. van der Mark.
M. W. Marsman. *Beg.*
Prof. Dr. K. Martin. *Beg.*
H. J. F. Mayer.
W. G. de Marez Oyens.
A. J. Marx.
H. van der Meer. *Beg.*
A. Meerkamp van Embden.
H. M. Meertens.
A. R. P. Mees.
S de Meester.
E. Meindersma.
D. J. Meyeringh.
M. N. Melchior. *Beg.*
E. E. Menten.
A. G. Menzel.
H. J. Meyling.
J. J. L. Middendorp.
H. B. J. van Mierop.
P. A. G. de Milly v. Heide Reinestein.
J. W. E. A. van der Minne.
M. C. van der Minne.
Mej. L. Mirandolle. *Beg.*
M. Moens.
D. Mol.
A. J van der Molen.
Dr. J. Moll v. Charante. Arts. *Beg.*
Th. G. F. I. Mollinger.
M. Moltzer.
S. J. R. de Monchy. *Beg.*
A. W. Mosselmans.
M de Mos.
A. Mühlenfeld.
M. de Muinck.
N. C. Mulder.
P. Mulder. *Beg.*
W. J. M. Mulder. S. J.
Prof. Dr. P. L. Muller. *Beg.*
T. P. Muller.
J. J. Munniks de Jongh.
H. K. Mijer.
J. D. Naeff.
H. Nanning Jr.
H. J. Nassau Noordewier. *Beg.*
K. A. Nederlof.
J. F. W. Neeb.
J. A. v. Neer.
A. A. M. Nelissen. *Beg.*
R. J. K. M. de Nerée tot Babberich.
E. C. D. Nierstrasz.
A. J. de Niet.
C. van Nievelt.
Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuys. *Beg.*
J. Nieuwhof.
J. D. Ninck Blok.
F. L. M. v. Nispen tot Pannerden.
K. Nobel.
Prof. Dr. W. Nolen. *Beg.*
H. J. van Noppen.
J. Nuhout van der Veen.
H. W. M. Nydam. *Beg.*
C. H. Nijkamp. *Beg.*
A. A. J. Nijland.
H. G. A. Obreen.
J. M. O'Breen.
H. T. Oberman.
H. K. Offerhaus.
J. R. Oldeman.
P. H. Olivier.
Prof. Dr H. Oort. *Beg.*
Mej. J. W. E. van Oosterzee.
A. H. van Ophuysen.
J. H. W. van Ophuysen.
A. S. Oppenheim.
Prof. Mr. J. Oppenheim. *Beg.*
L. S. Ornstein.
L. Otten.
Mej. M. Otten.
Mr. J. C. Overvoorde. *Beg.*
J. M. Pachlig.
J. W. Palte. *Beg.*
D. M. Paré.
J. Paulus.
P. C. Peltenburg.
G. A. W. ter Pelkwijk.
J. C. Pfeiffer.
W. F. Pfeiffer. *Beg.*
Mej. C. M. van der Pijl. *Beg.*
L J. Pieters.
H. J. M. Plantenga.
E. H. van der Poest Clement.
J. Polak. *Beg.*
E. Polak Daniëls.
M. G. Polak Daniëls.
W. J. M. van de Poll.
F. H. ter Poorten. *Beg.*
J. Poortenaar.
Ch. J. Poortman.
P. L. L. Post.
W. C. Post. *Beg.*
E. Post Stheeman.
P. J. Post Uiterweer.
L van Praag.
J. E. Prager.
J. J. G. Pronk.
D. J. van Prooije.
F. J. Pijnacker Hordijk.
Mej. M. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
Prof. Dr. F. Pijper *Beg*
C. A. J Quant.
J W. Quarles van Ufford.
R. A. Quintus.
W. C. van Raadshoven.
A. J. M. Rademaker.

G. A. Rademaker.
Mej. H. L. v. Ravenswaay.
P. C. Reeringh.
A. J. C. Rethaan Macaré.
Mej. J. Reudler. *Beg.*
J. F. L Reudler.
H. H. Reijers.
J. B. Reinders.
C. G. Reynders.
A. Reynst.
J. C. Reynst.
J. H. O. Reys. *Beg.*
J. J. Reyst.
H. R. Ribbius.
Mr. N. de Ridder. *Beg.*
F. W. van Riemsdijk.
A. van Riessen.
Ch. J. Risselada.
T. J. Risselada.
C. L. P. M. Rive. *Beg.*
Mej. M. A. Robbers.
W. H Rodbard.
Mej. C. A. Roëll. *Beg.*
B. A. Roelvink. *Beg.*
Ch. Roeters van Lennep.
J. E. de Roock.
Mej. J Roose.
C H. Roosegaarde Bisschop.
L. F. A. de Rooy.
W. J. Roozeboom.
Mej. M. A. C. la Rose.
Prof Dr. S. S. Rosenstein. *Beg.*
P. H. Rosenstein. *Beg.*
B. van Rossem.
E. L. v. Rouveroy v. Nieuwaal.
H. C. Rudersdorf. *Beg.*
A Rueb.
A. S Rueb.
B. W. Rutgers van der Loeff.
W. F. Rutgers van der Loeff.
Dr. G. M. Rutten. *Beg.*
E. C. Ruys.
L. W. van Rijn van Alkemade.
A. A. van Rijnbach. *Beg.*
G. J. Sala.
Mej H. J. W. Salomons.
Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen. *Beg.*
Prof Dr. H. G. van de Sande Bakhuyzen. *Donateur.*
P. J. van Santen. *Beg.*
E. J. M. Sassen.
Mej. A. S. Schaap.
Mr. F. G. Schalkwijk.
Mej E. Ch. Scheffer.
J. C. Th. Scheffer.
M. W. Scheltema Bzn.
C. Scheltus. *Beg.*
K. Schepp.
Mej. N. Schepp
H. J. C. van Scherpenberg.
J. C. Schijff.
H. P. Schim van der Loeff G.Lzn.
Dr. J. D. E. Schmeltz. *Beg.*
A. L. Schmidt.
Mej. A C. W. Scholten. *Beg.*
G. Scholten.
A. F. Schoorel. Arts.
L. M. Schoorel.
G. Schot Dijkman.
Mej. J. P. Schouten.
Mr. L. Schoutendorp.
S. van der Schouw. *Beg.*
G. A. van Schouwen.
H. P. A. van Schouwen.
Mej A. Schram.
Prof. Dr. F. A. H. Schreinemakers. *Beg.*
J. J. Schrieke.
J. G. B Schroder. *Beg.*
D. Schutte.
A. Seret. Arts.
J. P. Servatius.
R. Siegenbeek van Heukelom.
J. Siegenbeek van Heukelom. Arts.
Mevr. Wed. Prof. Dr. D. E. Siegenbeek van Heukelom. *Beg.*
Mej. A. Sillevis.
G. A. Sillevis
H. G. van Sillevoldt.
C. M. van Sillevoldt.
J. H. J. Simons.
J. F. Sirks.
J. A. P. W. Slicher v. Bath.
J. J. Smit.
L. Smit.
A. M. Snouck Hurgronje.
E. L. M. van Son.
P. Spaan.
Prof. Dr. J. S. Speyer. *Beg.*
E. C. Spiegel. *Beg.*
J. F. Sprock.
A. J. Staal.
C. A. Star Numan.
G. C. E. Steinmetz.
J. A. Stenfert Kroese.
L. G. van Steyn.
J. E. Stolk.
Mej. A. Stoll.
A. de Stoppelaar.
F. de Stoppelaar.
J W. de Stoppelaar Jr.
A. W Stork.
P. A. Streng. *Beg.*
W. T O. Stricker.
A. A. Struby.
Leidsch Studentencorps. *Stichter.*
J. Swart.
J. Tak.
A M. Tak Brouwer.

C. van der Tas.
J. J. Tesch. *Beg.*
C. J. S. Tetterode.
G. C. W. van Tets. *Beg.*
Mej. J. Thomèse.
C. W. Thöne.
J. R. Thorbecke.
G. L. Thurkow.
J. J. Tichelaar
Prof. Mr. P. A. Tichelaar. *Beg.*
J. A. van Tienhoven.
C. M. Timan Stegeman.
J. A. Timmerman.
C. Tjebbes.
Mej. J. A. v. Toorenburg.
B. van Tricht.
J. L. van Tricht.
H. Laman Trip.
W. L. Troost.
Dr. J. E. Tulleken.
J. H. Tutein Nolthenius.
Prof Dr. C. C. Uhlenbeck. *Beg.*
M. C. Valk. *Beg.*
J. W. van der Valk Jr.
A. J. T. de Van.
H. W. A. van der Vecht.
H. A. N. Vechtmann.
Mej. M. E. van der Veen.
P. F. Th van Veen.
H. Veenstra.
A. H. v. d. Velde.
E. van de Velde.
E. van der Velde. *Beg.*
J. C. Veltcamp Helbach.
H. A. G. Venema.
J. Verbeek.
Prof. Dr. J. Verdam. *Beg.*
W. A. Vermaas. *Beg.*
Ch. J. Vermeulen.
J. Versteeg.
C. H. Versteeg.
P. H. Versteeg.
J. T. Versteeven. *Beg.*
E. E. Vethake.
W. M. van der Veur.
F. F. Viehoff.
J. J. Viehoff.
G. Vierkant.
Mr. J. S. L v. Vierssen Frantzmann. *Beg.*
J. R. F. Vijzelaar.
Mej. E. J. de Vink.
Prof. Mr. A. C. Visser. *Beg.*
A. R. Visser.
E. E Visser.
L. J. Visser.
A. de Vletter.
F. E. Vlielander Hein.
J. van Vliet.
J. C. van Vliet. *Beg.*
Prof. Mr. W. van der Vlugt. *Beg.*
A. van Vollenhoven.
Prof. Mr. C. van Vollenhoven. *Don.*
R. van Vollenhoven.
C. W. Vollgraff.
A. Voogd.
W. Voogd.
C. Th. Voorhoeve.
N. Voorhoeve. *Beg.*
D A. Vorster.
M. A. G. Vorstman.
Mr. H. Vos. *Beg.*
F. H. de Vos van Steenwijk van Essen.
Prof. Dr. G. C. J. Vosmaer. *Beg.*
Dr. S. G. de Vries. *Beg.*
O. de Vries.
J. G. de Vries.
C. W. de Vries.
S. D. de Vries.
A. J. C. de Waal.
L. L. van Wageningen.
S. A. Waller Zeper. *Beg.*
F. M. G. van Walsem
J. C. Wannée.
J H. Warren.
E. Was.
J. H. Waszink.
N. Waterman.
A. Welcker.
J. van Wely.
H. Werkman.
J. D. Werkman.
J. Westerman Holstijn.
W. v. Wettum.
W. van der Wey.
C. J. Th. van der Wiel.
J. Tj. Wielinga.
J. J. Wielinga.
Mr. E. C. Wiersma. *Beg.*
Mr. N. P. C. van Wijk.
W. P. F. L. Winckel.
Jos. Winkel.
R. Th. Winkelman.
P. Chr. Witte.
R. van Woelderen.
M. J. Wolff.
Mr. H. F. Wolfson.
H. W. Woudstra.
J. Wouters.
F. W. R. Wttewaal.
A. A. W. van Wulfften Palthe.
A. Wunderlich. *Beg.*
G. Wijnaendts.
Prof. Dr. H. P. Wijsman. *Beg.*
J. W. Zaalberg.
G. J. Zaalberg van Zelst.
A. Zaaijer.
Mej. A. C. Zaaijer. *Beg.*
H. C. J. Zaaijer.
A. van Zanten. Arts. *Beg.*
H. v. Zanten. *Beg.*

N J. Zebinden Baggerman.
J. W. A. F. Zeeman.
Prof. Dr. P. Zeeman Gz. *Beg.*
W. J. R. Zieck Jr.

Lochem.

W. Wijbrands. Arts.

Loosduinen.

Mr. H. W. Köhler.

Middelburg.

Jhr. Mr. E. A. O. de Casembroot. *Beg.*
Mr. E. Fokker. *Donateur.*

Moerkapelle.

Ds. C. B. Holland. *Beg.*

Moordrecht.

Ds. J. A. F. v. d. Meer v. Kuffeler. *Beg.*

Noordwijk.

Mr. J. M. van Beyma.

Nunspeet.

Dr. D. J. Schut. *Beg.*

Nijmegen.

Dr. E. A. Klobbie.
Mr. Dr. J. W. Kolff. *Beg*
Dr. A. Rypperda Wiersma.

Oegstgeest.

Mr. E. Funke.

Oenkerk.

Dr. J. E. v. Iterson.

Olst.

Mr. R. J. W. F. Baron van Hoevell tot Nijenhuis. *Beg.*

Oosterbeek.

Prof. J. Lebret. *Stichter.*
Mr. A. A. Loopuyt. *Beg.*
Dr. E. Veenenbos. *Beg.*

Oudewater.

Dr. H. P. van Praag. *Beg.*

Ouwerkerk.

Ds. J. C. Kars.

Roermond.

Jhr. Mr. L. Michiels van Kessenich. *Beg.*
Mr. L. Th Verscheure.

Rotterdam.

Mr. J. L. v. Aalten Jr. *Beg.*
Mr. C. H. B. Boot. *Beg.*
H. F. Boot.
Mr. J. P. Bruynzeel.
Mr. J. Coert
Mr. G. H. M. Delprat *Beg.*
Dr R. H. v. Dorsten. *Beg.*
Mr. D. Ellis van Raalte.
Mr. D. Fock.
J. Hankes Drielsma Arts.
Mr. J. B. F van Hasselt. *Beg.*
Mr. Jan Havelaar.
Mr. Johan Havelaar. *Beg.*
Mr. J. van Hoboken. *Beg.*
Dr. D. P. Hoyer. *Beg.*
J. H. F. E van Hunsel. Arts.
Dr. A. A. Hymans v. d. Berg.
Dr. H. A. E. Kempe. *Beg.*
Mr. H. J. Knottenbelt. *Beg.*
J. A. N Knuttel.
Mr. W. M. Kolff.
Mr. A. F. Leeman.
R. van der Meulen.
Dr. G. H. Moll v. Charante.
D. Neurdenburg. *Beg.*
J. de Raaydt. *Beg.*
Mr. R. F. Reudler. *Beg.*
Mr A. Rombach.
Mr. J. Rombach. *Beg.*
Mr. K. A. Rombach.
Dr. C. D. van Rossum. *Beg.*
P. Stoutenbeek. Arts. *Beg.*
Mr. W. Tabingh Suermondt. *Beg.*
Mr. W. A. v. Traa. *Beg.*
Mr. P. J. van Wijngaarden. *Don.*
Mr. C. P. Zaaijer. *Beg.*
Dr. J. Zaaijer Az. *Beg.*

Scheveningen.

J. C Filedt Kok *Beg.*
Mr. G. Gouda Quint. *Beg.*
Mr. J. G. Meilink.
Dr. C. Oorthuys. Arts.

Schiedam.

K. J. van Erpecum.
Mr. V. Sickenga.

Dr. J. Snijders de Vogel. *Beg.*
B. Vaandrager. Arts. *Beg.*
Dr. C. J. Vinkesteijn.

Sneek.

Mr. H. N. Wouda. *Beg.*

Spankeren.

Ds. F. H. G. van Iterson.

Stellendam.

Dr. G. J. Kaiser.

Tiel.

Dr. A. Drost Jr.
Mr. H. J. A. van Heumen. *Beg.*
Mr. E. H. Hijmans. *Beg.*
Dr. W. C. G. Th. Koch. *Beg.*
Mr. N. J. van Lutterveld. *Beg.*
Mr. A. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
Mr. A. van Wessem. *Beg.*

Twello.

W. J. F. Nuyens. Arts.

Ursum (N.-H.).

Ds. J. W. Poort.

Utrecht.

Prof. Mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill. *Beg.*
J. van Binsbergen.
Mr. G. Blom. *Beg.*
Dr. M. C. Dekhuyzen. *Stichter.*
Mr G. J A. M. van Ditzhuyzen.
C. Dyxhoorn. *Beg.*
C. J. Enklaar. *Beg.*
Mr. J. P. Fockema Andreae.
Dr. Ch. M A. Hartman. *Beg.*
J. W. Hoeffelman. *Beg.*
Prof. Dr. H Kern.
Dr. L. J. Morell. *Beg.*
Prof. Dr. J. W. Muller. *Beg.*
Ds. H. L. Oort.
Prof. Dr. P van Romburgh. *Beg.*
G. J. E. Ruysch.
Dr. J. A. Vollgraff. *Beg.*
Prof. Dr. J. C. Vollgraff. *Don.*

Veere.

Jhr. H. A. v. Doorn v. Koudekerke.

Velp.

Mr. C. A. Marchant. *Beg.*
Dr. C. E. J. Teerlink. *Beg.*

Vlaardingen.

Dr. L. W. H. Tjeenk Willink. *Beg.*
Dr. J. Voogd. *Beg.*

Vogelenzang.

Jhr. Mr. P. Teding v. Berkhout. *Beg.*

Warmond.

Mr. P. F. Woesthoff. *Beg.*

Willemstad.

Dr. H. Heller. *Beg.*

Winschoten.

H. Bremekamp.

Waddingsveen.

J. Bruins Slot. *Beg.*

Zaandijk.

Mr. W. H. A. Elink Schuurman. *Beschermer-Donateur.*

Zierikzee.

Mr. H. Polvliet.
J. Pot. *Beg.*

Zoelen.

Ds. E. van den Broeck.

Zutphen.

Jhr. Mr. D. W. v. Andringa de Kempenaer. *Donateur.*
Jhr. Mr. B. de Jonge.
Mr. J. L. Sölner.

Zwolle.

Mr. J. A. F. Baron de Vos van Steenwijk van Essen. *Donateur.*

Athene.

Dr. A. Rutgers van der Loeff.

Berlijn.

Jhr. Mr. G. v. Tets v. Goudriaan. *Beg.*

Erlangen.

Prof. Dr. I. Veit. *Beg.*

Konstantinopel.

Mr. F. J. J. v. Uye Pieterse. *Beg.*

Londen.

Mr. D. J. Baron Mackay v. Ophemert (Lord Reay). *Stichter.*

Parijs.

A. J. Hankes Drielsma.

Reval (Rusland).

Dr. W. Middelberg.

Medan (Deli, Sum.).

Dr. W. A. Kuenen. *Beg.*

Ned. Ind.

W. C. A. Arbeiter. *Beg.*
Mr. A. E. van Arkel.
Mr. A. Braat. *Beg.*
G. v. Genderen Stort. Offic. v. Gez. *Beg.*
Mr. W. A. Hoeffelmann.
Mr. E. Ch. Grivel. *Beg.*
Mr. J. F. Kunst.
A. A. Lysten.
A. A. C. Nix.
Mej. P. van Wijngaarden. *Beg.*

Batavia.

Mr. J. H. Abendanon. *Beg.*
Dr. W. van Bemmelen. *Beg.*
Mr. F. C. Boogaard.
Mr. F. F. F. Darlang. *Beg.*
Mr. I. J. Dermout.
Mr. J. A. van Dijk. *Beg.*
Dr. S. Figee. *Beg.*
Mr. J. Gerritzen. *Beg.*
Mr. A. W. Hartman. *Beg.*
Dr. G. Hazeu. *Beg.*
Mr. C. G. J. B Henny. *Beg.*
Mr. G. G. van der Kaaden.
Mr. J. C. Kielstra.
Mr. H. W. E. Klomp.
Mr. L. A. C. Kolff. *Beg.*
Dr. Lim Njat Fa. *Beg.*
Mr. E. H. T. Mens Fiers Smeding. *Beg.*
Dr. Ph. S. van Ronkel. *Beg.*
Mr. H. C. van Schouwenburg. *Beg.*
Dr. C. Snouck Hurgronje. *Beg*
Dr. H. D. Tjeenk Willink. *Beg.*
Mr. Ed. Winckelman. *Beg.*

Bondo-Woso.

A. M. Arends.

Buitenzorg.

Dr. J. van Breda de Haan. *Beg.*

Probolingo.

F. D. E. van Ossenbruggen. *Beg.*

Samarang.

Dr. C. E. Benjamins. *Beg.*
Dr. J. H. van Hasselt. *Beg.*

Sinkawang.

Dr. A. H. de Chaufepié. Offic. v. Gez. *Beg.*

Soerabaja.

Mr. W. Birnie. *Beg.*
Mr. A. van Gennep. *Beg.*
Dr. S. Jonker. *Don.*
Mr. A. Paets van Gansoyen. *Beg.*
Mr. J. J. v Troostenburg de Bruyn. *Beg.*
Dr. A. Vethake. *Beg.*
Jhr. Mr. A. W. Wichers. *Beg*
Dr. F. Wijdenes Spaans. *Beg.*

Seroeway (O.-K. v. Sum.).

C. Tirion, Arts, off. v. gez. 2e kl. O.-I. Leger. *Beg.*

Pretoria.

Mr. A. v. d. Sande Bakhuyzen. *Beg.*

Stellenbosch (K.K.)

Prof. Dr. E. C. Godée Molsbergen. *Beg*

TOEGETREDEN ALS LID NA 1 MEI 1904.

Mr. J. J. Bergsma Thzn.	Dordrecht	*Beg.*
Mr. A. A. Moll.	„	*Beg*
Dr. A. S. van Oven.	„	*Beg.*
Mr. J. C. Stoop.	„	*Beg.*
Dr. Th. Stoop	„	*Beg.*
Dr. J. E. Verschaffelt	„	*Beg*
Mr. A. R. Zimmermann.	„	*Beg.*
Dr. P. Langeveld.	Sliedrecht	*Beg.*
A. G. Kloots.	Leiden.	
P. Moerman.	„	
J. Ph. Eggink.	„	
H. Kemp.	„	
A. Eekhoff.	„	
Prof. Ch. A. van Ophuysen.	„	*Beg.*
M. W. G. van der Veur.	„	*Beg.*
C. J. François	„	*Beg.*

W. C. A. B. P. Arriëns.
L. P. A. van den Brandeler.
N. G. Teding van Berkhout.
J. Bentfort.
W. J. L. van Es.
W. Etty.
J. J. Ferf.
M. A. Gewin.
Ch. M. Henny.
A. J. van Hengel.
C. Ch. van Helsdingen.
A. J. A. van Herzeele.
O. B W. de Kat.
K. Korff.
H. C. Leemhorst.
L. H. van Lennep.
Th. R. Lucassen.
R. W. van Lijnden.
Ch. A. E. Maitland.
H. M. Merkelbach.
A. H. Meissner.
F. A. M. Merens.
J. Muller.
A. Th. Neeb.
W. Nolen.
S. M. S. van Panhuys.
J. A. Rijkens.
A. Reigersman.
F. L. J. E. Rambonnet.
H. Sanders.
J. Santman.
M. W. Scheltema.
G. J. Scheurleer.
J. H. Scholten.
N. J. C. Snouck Hurgronje.
Q. J. Terpstra.
C. C. Tieleman.
R. H de Vos van Steenwijk.
G. A. Voûte.
S. A. van Vriesland.
L. A. de Waal.
H. S. M. J. van Wensen.
J. H. Welcker.
H. P. van Buttingha Wichers.
C. F. E. Blankenstein.
J. C. Bernelot Moens.
J. W. Meijer Ranneft.
B. J. Suermondt.
C. F. de Ruyter de Wildt.
E. H. Brands.
W. S. van den Berg.
J. W. A. F. van Maren Bentz van den Berg.
A. H. de Bruyn.
H. Croes
J. A. Delhez.
F. Hers J.Az.
R. Korteweg.
J. Rinkes.
J. A. van der Starp.
A. van Tienhoven.
J. van den Ban.
L. S. P. van der Chijs.
O. G. Heldring.
C. M. A. A. Lindeman.
J. D. Spoel.
M. Brander.
Th. Figee.
W. H. Kingma.
A. Massink.
H. van Trigt.
D. Zijp.
J. P. B. de Josselin de Jong.
C. Spoelder.
H. Neijs.
J. M. Wesselink.
P. van Aalst. *Beg.*

G. A. T. Dasbach.
F. J. Mervennée.
A. Snethlage.
E. Snethlage.
Mej. S. D. Veenhuyzen.
Mej. Regneira Theodora Verdam. *Beg.*
Mej. E. Wakkie. *Beg.*
J. Wechten Loos. *Beg.*
Mej. M. E. C. A. Wrede. *Beg.*
W. J. C. van Paassen.
Jan Backer.
M. J Bruigom Jr.
A. D Donk. *Beg.*
M. Flohil.
Mej. C. A. Frankamp.
W. F. de Groot. *Beg.*
Mej. M. E. Leroy.
Mej. G. L. Lorentz. *Beg.*
F. H. J. Mascheck.
G. J. van Meurs.
A. L. J. Sunier. *Beg.*
C. C. E. Tengbergen.
W. D. Valkis.
M. Oppenheimer. *Beg.*
Mej. N. Klaassen.
Mej. H. de Bruyn. *Beg.*
Mej. L. v. d. Hoek. *Beg.*
Mej. J. Klinkert. *Beg.*
Mej. J. M. v. Helsdingen.
G. E. H Verspijck Mijnssen.
P. C. Buchler.
A. van Vliet. *Beg.*
Mej. A. J. Francois. *Beg.*
Mej. G. R. J. Helfrich. *Beg.*
Mej. L. C. Polano. *Beg.*
J. J. Kloots.
J. P. Buyskool.
H. A. Enklaar.
Mej. G. P. Molenaar.
M. J. A. Moltzer.
J. J. H. Pop.
A. Priester.
H. W. te Winkel.
M. A. J. de Zwaan.
R. Faber. *Beg.*
Mej. A. H. v. Doorn.
G. Engberts.
A. W. M. Odé.
Mej. M. H. A. de Vries. *Beg.*
G. Witkamp.
P. Verdoes.
Mej. E. Oppenheim. *Beg.*
Mej. J. Lysen. *Beg.*
A. O. ter Spill. *Beg.*

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1904—1905.

College van Curatoren.

Mr. C. FOCK (benoemd bij besluit van 26 Januari 1878 n°. 21). Tot Voorzitter benoemd bij besluit van 15 Juli 1897 n°. 78.

Jhr. Mr. P. R. FEITH (benoemd bij besluit van 15 Juli 1897 n°. 78).

Dr. J. BOSSCHA (benoemd bij besluit van 27 December 1899 n°. 74).

Mr. C. PIJNACKER HORDIJK (benoemd bij besluit van 20 October 1902 n°. 35).

Mr. N. DE RIDDER (benoemd bij besluit van 31 Maart 1903 n°. 16).

Mr. J. E. BODDAERT, Secretaris (benoemd bij besluit van 12 December 1891 n°. 1).

Academisch Bestuur.

Rector Magnificus: J. VAN LEEUWEN JZN.

Assessoren: H. B. GREVEN, W. EINTHOVEN, F. PIJPER, H. KAMERLINGH ONNES.

Secretaris van den Senaat: W. EINTHOVEN.

Archivaris van den Senaat: P. J. BLOK.

Bestuur der Faculteiten.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Voorzitter: P. A. TICHELAAR.
Secretaris: A. C. VISSER.

Faculteit der Geneeskunde.

Voorzitter: W. EINTHOVEN.
Secretaris: W. NOLEN.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

Voorzitter: H. KAMERLINGH ONNES.
Secretaris: G. C. J. VOSMAER.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

Voorzitter: J. VAN LEEUWEN JZN.
Secretaris: J. E. HEERES.

Faculteit der Godgeleerdheid.

Voorzitter: F. PIJPER.
Secretaris: B. D. EERDMANS.

Studiejaar 1903—1904

en aanvang van het studiejaar 1904—1905.

HOOGLEERAREN [1]),

Lectoren en Privaat-Docenten.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE (25 Maart 1859). *Emeritus* 20 September 1892.

---

1) Vóór de namen der hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 122), bij latere Koninklijke Besluiten, af hij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter den naam is die der aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. FOCKEMA ANDREAE (1 October 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. VAN DER HOEVEN (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. VAN DER VLUGT (14 Januari 1880). Van December 1902 *met verlof.*

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk,* de staatkundige geschiedenis: H. B. GREVEN (4 Februari 1880).

Het staatsrecht; het administratief recht en het volkenrecht: J. OPPENHEIM (18 October 1893).

Het Romeinsch recht en zijne geschiedenis: P. A. TICHELAAR (6 October 1897).

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: A. C. VISSER (27 September 1899).

Het Mohammedaansche recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch-indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen; de Indische Wetboeken: C. VAN VOLLENHOVEN (2 October 1901).

Het Romeinsch recht en zijne geschiedenis: H. VAN GOUDOEVER, Lector (1902), *tijdelijk.*

De encyclopaedie der rechtswetenschap: H. VOS, Lector (1903), *tijdelijk.*

Het burgerlijk recht; het handelrecht: H. L. DRUCKER, Privaatdocent (1899).

De sociologie: S. R. STEINMETZ, Privaat-docent (1900).

De wijsbegeerte van het recht: W. VAN DER VLUGT, Privaatdocent (1903).

Faculteit der Geneeskunde.

S. S. Rosenstein (2 Mei 1873). *Emeritus* 15 September 1902.

De ziektekunde; de gezondheidsleer; de geneeskundige politie: Th. H. Mac Gillavry (1 October 1877).

De physiologie en weefselleer: W. Einthoven (24 Februari 1886).

De geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: W. Nolen (4 Februari 1891).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: W. Koster Gzn. (25 Maart 1896).

De psychiatrie: G. Jelgersma (20 September 1899).

De ziektekundige ontleedkunde: G. C. van Walsem (21 Juni 1901). (eervol ontslagen Sept. 1904)

De heelkunde: J. A. Korteweg (10 Juli 1901).

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: P. C. T. van der Hoeven (3 Juni 1903).

De ontleedkunde: J. W. Langelaan (4 November 1903).

Voor de geschiedenis der geneeskunde, pharmakodynamie en pharmakognosie is benoemd: E. C. van Leersum.

De cytologie:

De parasitologie: J. E. G. van Emden, Privaat-docent (1899).

De otologie, rhinologie en laryngologie: P. Th. L. Kan, Privaat-docent (1900).

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

J. M. van Bemmelen (24 April 1874). *Emeritus* 16 September 1901.

P. van Geer (23 Maart 1867). *Emeritus* 20 September 1902.

De sterrenkunde: H. G. van de Sande Bakhuyzen (20 December 1872).

De organische scheikunde: A. P. N. Franchimont (2 Mei 1874).

De aardkunde en delfstofkunde, daaronder begrepen de palaeontologie en kristallographie: K. Martin (1 October 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. LORENTZ (25 Januari 1878).

De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: H. KAMERLINGH ONNES (11 November 1882).

De artsenijbereidkunde en vergiftleer: H. P. WIJSMAN (18 Maart 1891).

De wiskunde: hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening J. C. KLUYVER (28 September 1892).

De plantkunde: J. M. JANSE (1 November 1899).

De anorganische scheikunde: F. A. H. SCHREINEMAKERS (18 September 1901).

De wiskunde; analytische en beschrijvende meetkunde, theoretische werktuigkunde: P. ZEEMAN GZN. (8 October 1902).

De dierkunde; de vergelijkende ontleedkunde en physiologie: G. C. I. VOSMAER (20 Januari 1904).

De natuurkunde: L. H. SIERTSEMA, Lector (1900).

De sterrenkunde: E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, Lector (1901).

De leer der sterrekundige werktuigen: J. H. WILTERDINK, Lector (1901).

De scheikunde: W. STORTENBEKER, Privaat-docent (1896).

De scheikunde: E. A. KLOBBIE, Privaat-docent (1898).

De elementaire natuurkunde: E. VAN EVERDINGEN JR., Privaatdocent (1901).

De scheikunde: W. P. JORISSEN, Privaat-docent (1902).

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

J. H. C. KERN (18 October 1865). *Emeritus* 21 September 1903.

Het Arabisch: M. J. DE GOEJE (6 October 1866).

De Hebreeuwsche taal- en letterkunde; de Israëlitische oudheden: H. OORT (10 December 1875).

De Javaansche taal- en letterkunde; het Madoereesch: A. C. VREEDE (1 October 1877).

Chineesche taal G. SCHLEGEL (overleden 15 October 1903).

De algemeene geschiedenis; de politische aardrijkskunde: P. L. MULLER (19 December 1883).

De Grieksche taal- en Letterkunde: J. VAN LEEUWEN JZN. (1 October 1884).

De latijnsche taal- en letterkunde; de Romeinsche oudheden: J. J. HARTMAN (23 September 1891).

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: J. VERDAM (21 October 1891).

De Chineesche taal en letterkunde. De zeden gewoonten en geschiedenis der Chineezen in onze Koloniën en van de volken van Oost-Azië: J. J. M. DE GROOT (9 December 1891).

De Nederlandsche Geschiedenis: P. J. BLOK (6 October 1894).

De Archaeologie en de Oude Geschiedenis: A. E. J. HOLWERDA (29 April 1896).

De geschiedenis der wijsbegeerte: de logica; de metaphysica; de zielkunde: G. J. P. J. BOLLAND (19 September 1869).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: C. C. UHLENBECK (13 December 1899).

De Nederlandsche letterkunde en hare geschiedenis; aesthetische critiek: G. KALFF (15 Januari 1902).

De geschiedenis van Nederlandsch-Indië en de historie en methode der zending: J. E. HEERES (1 October 1902).

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: J. S. SPEYER (30 September 1903).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de na-

tuurkundige aardrijkskunde van den Indischen Archipel: A. W. NIEUWENHUIS (4 Mei 1904).

De Maleische taal en letterkunde: CH. A. VAN OPHUIJSEN (18 Mei 1904).

Het Soendaneesch; het Bataksch: G. J. GRASHUIS, Lector (1877).

De Perzische en Turksche talen: H. D. VAN GELDER, Lector (1890).

De Oud-Fransche taal- en letterkunde: J. J. SALVERDA DE GRAVE, Lector (1901).

Het Middeneeuwsch- en Nieuw-Grieksch: D. C. HESSELING, Privaat-docent (1893).

De aardrijkskunde: H. BLINK, Privaat-docent (1900).

De Duitsche taal- en letterkunde: E. F. KOSSMANN, Privaat-docent (1901).

De Armeensche en Syrische talen: J. MARQUART, Privaat-docent (1902).

Het Kawi en de vergelijkende studie der talen van den Indischen Archipel: H. H. JUYNBOLL, Privaat-docent (1902).

De Aegyptische taal en letteren: P. A. A. BOESER, Privaat-docent (1902).

W. C. VAN MANEN (23 September 1885). *Emeritus* 21 September 1903.

De geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken Godsdienst: F. PIJPER (5 Mei 1897).

De geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst; de Israëlitische letterkunde; de uitlegging van het Oude Testament: B. D. EERDMANS (11 Mei 1898).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de geschiedenis der leer aangaande God; de zedekunde: P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE (22 September 1899).

De geschiedenis der godsdiensten in 't algemeen; de wijsbegeerte van den godsdienst: W. B. KRISTENSEN (25 September 1901).

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: K. LAKE (27 Januari 1904).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap.

H. Y. GROENEWEGEN (7 Mei 1902).

Hoogleeraren, aangesteld vanwege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. GOOSZEN (27 Mei 1878).

L. KNAPPERT JZN. (24 September 1902).

Pedellen der Universiteit.

P. J. OOSTVEEN (1 November 1872).

F. A. DEE (1 April 1874).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. S. G. de Vries, *Bibliothecaris.*

Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*

Dr. P. C. Molhuysen, *Conservator voor de handschriften.*

Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*

Dr. Th. W. Juynboll, *Adjutor Interpretis Legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. P. L. Muller, Prof. P. J. Blok, *Curatoren.*

Akademisch Ziekenhuis.

Mej. C. A. van Tricht, *Directrice,* en Mej. S. W. Cheriex, *Adjunct-Directrice.*

P. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Assistent-Geneesheeren.

Afdeeling Heelkunde.

Dr. J. C. J. Bierens de Haan, Arts, J. R. de Bruïne Groeneveldt, Arts, M. Steffelaar, Arts, allen uitwonend. A. F. Schoorel, Arts, A. Verwey, Arts, K. A. Rombach, Arts, A. Seret, Arts, inwonend.

Afdeeling Inwendige geneeskunde voor mannen.

Dr. J. Bruining, Arts, uitwonend. E. W. Goteling Vinnis, Arts, inwonend.

Afd. Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

Dr. K. S. de Graag, Arts, uitwonend. J. Siegenbeek van Heukelom, Arts.

Afd. Verloskunde en gynaecologie.

Dr. J. Sillevis, Arts, Dr. C. F. Th. J. Meuleman, Arts, en H. van der Hoeven Jr., Arts.

Afd. Oogheelkunde en oorheelkunde.

Dr. J. van der Hoeve, Arts, uitwonend. Dr. F. W. Kröner, Arts, inwonend voor oogheelkunde. Dr. P. Th. L. Kan, Arts, uitwonend, voor oor-, neus- en keelziekten.

Apotheek.

G. F. A. ten Bosch, *Apotheker.*

R. Buzeman, *Hulp-Apotheker.*

Pathologisch Anatomisch Laboratorium Boerhaave.

Prof. Th. H. Mac Gillavry, *Directeur.*

Afd. Pathologische Anatomie.

Dr. J. P. L. Hulst, Arts, *Assistent.*

Afd. Algemeene pathologie en hygiëne.

Dr. J. E. G. van Emden, Art, *Assistent.*

Psychiatrie.

G. J. B. A. Janssens, Arts, *Assistent.*

Hortus Botanicus.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*
E. Th. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*
Mej. J. B. Campert, *Assistente.*

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*
Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator*
Dr. J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*
Dr. A. Pannekoek, *Derde Observator.*
J. Weeder, *Assistent.*

Physisch Laboratorium.

Prof. H. Kamerlingh Onnes, *Directeur.*
Dr. L. H. Siertsema, *Conservator.*
Dr. W. H. Keesom,
G. H. Fabius,
C. A. Crommelin,
Mej. T. C. Jolles,
C. Braak,
J. Clay.
} *Assistenten.*

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. F. A. H. Schreinemakers, *Directeur.*
Dr. P. A. Meerburg Hzn., *Onderwijs-Assistent.*
H. W. Woudstra, *College-Assistent.*

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*

R. A. Weerman, *Onderwijs-Assistent.*

D. Moll, *Praktisch-Assistent.*

Dr. I. Beindl, *College-Assistent.*

Anatomisch Laboratorium.

Prof. J. W. Langelaan, *Directeur.*

P. G. J. Ph. Timmermans, Arts, *Prosector* en

G. A. Koeze, J. R. F. Vijzelaar, C. P. J. L. S. Helfrich, *Assistenten.*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. W. Einthoven, *Directeur.*

W. Briët, Arts, H. J. Boevé, vervangen door C. L. de Jonge en W. F. Theunissen, *Assistenten.*

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. G. C. J. Vosmaer, *Directeur.*

Dr. H. W. de Graaff, *Conservator.*

Dr. E. D. van Oort, vervangen door Dr. J. H. Vernhout, *Assistent.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. H. P. Wijsman, *Directeur.*

Dr. H. van Gulik, *Assistent*, Galenische Afdeeling.

J. J. van Eck, Chemische Afdeeling, Dr. J. D. Filippo, *Assistent.*

Museum van Natuurlijke Historie.

Dr. F. A. Jentink, *Directeur.*

F. A. Verster van Wulverhorst, *Administrateur.*

C. Ritsema Cz., Dr. R. Horst, Dr. Th. W. van Lidth de Jeude. Dr. O. Finsch, *Conservatoren*, de laatste vervangen door Dr. E. D. van Oort.

Geologisch Museum.

Prof. K. Martin, *Directeur.*

L. Peeters en Mej. H. Icke, *Assistenten.*.

Rijks-Herbarium.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

Dr. J. W. C. H. Goethart, *Conservator.*

Museum van Oudheden.

Prof. A. E. J. Holwerda, *Directeur.*

Dr. P. A. A. Boeser, } *Conservatoren.*
Dr. R. Jesse, }

Ethnographisch Museum.

Dr. J. D. E. Schmeltz, *Directeur.*

Dr. H. H. Juynboll, } *Conservatoren.*
Dr. J. Marquart, }

SERIES LECTIONUM

IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM POST FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCCIV,

RECTORE MAGNIFICO

JOHANNES VAN LEEUWEN J. FIL.

Facultas Juridica.

R. van Boneval Faure, quamquam rude donatus, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

S. J. Fockema Andreae de legislationis, iurisdictionis et fontium iuris historia in patria nostra aget die Mercurii. . . . . hora II.

De iuris historia in patria nostra aget diebus Martis, Mercurii, Veneris. . . . . IX.

Capita selecta historiae iuris civilis tradet die Iovis. XI.

Fontes iuris mediaevalis explicabit hora auditoribus commoda.

H. van der Hoeven ius criminale interpretabitur diebus Lunae, Martis, Mercurii . . . . . . XII.

Methodum procedendi in causis criminalibus exponet die Iovis . . . . XII—II.

W. van der Vlugt, rei publicae causa absens, quantum licebit academicae iuventuti prodesse conabitur.

H. B. Greven oeconomiam politicam tradet die Lunae horis XI et I et die Martis . . . . XII.

Capita selecta oeconomiae et statistices tractabit die Martis hora X et die Mercurii. . . . . II.

Historiam politicam docebit, donec de hac disciplina tradenda aliter consultum fuerit, die Veneris. . II—IV.

J. OPPENHEIM de iure publico Neerlandico aget die Lunae horis I et II, diebus Martis et Mercurii. I.

Ius publicum generale docebit die Mercurii. . . XII.

Ius administrativum tractabit die Martis . . . II.

Ius gentium interpretabitur die Martis . . . . III.

P. A. TICHELAAR institutiones et historiam iuris Romani tradet die Lunae hora XII, diebus Martis, Mercurii, Iovis . . . . X—XII.

A. C. VISSER ius civile tradet die Iovis. . . . . X et II.

Ius mercatorium docebit diebus Martis et Mercurii. X.

Legem iudiciorum privatorum interpretabitur diebus Martis et Mercurii . . . . XI.

C. VAN VOLLENHOVEN Coloniarum Neerlandicarum ius publicum et administrativum tradet die Martis . XI.

Codices Indicos tractabit hora posthac indicanda.

De Indiae Eoae iure non codificato indigenarum quique iis pares habentur aget die Mercurii. . XI.

Indiae Eoae institutiones politicas exponet die Saturni . . . . X—XII.

Islami praesertim Indici lineamenta tradet die Iovis. XI.

H. VOS, encyclopaediae iuris Lector, hanc disciplinam docebit die Mercurii hora XII, die Iovis. . . XII—II.

H. L. DRUCKER, docendi venia impetrata, de iure civili hodierno aget die Lunae . . . . . . X—XII.

S. R. STEINMETZ, docendi venia impetrata, principia sociologiae tractabit horis auditoribus commodis.

W. VAN DER VLUGT, docendi venia impetrata, philosophiam iuris tradet horis sibi et auditoribus commodis.

Facultas Medica.

S. S. ROSENSTEIN, propter aetatem immunis, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

TH. H. MAC GILLAVRY, pathologiam generalem docebit diebus Martis, Mercurii, Iovis . . . . . hora XI.

Hygienen et politiam medicam docebit die Mercurii. III.

Exercitationibus practicis studiosorum iuniorum vacabit die Martis . . . . II—IV.

Provectiorum studia in laboratorio adiuvabit quotidie.

W. EINTHOVEN physiologiam docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Veneris . . . . X.

Histologiam docebit die Iovis . . . . X.

Exercitationes histologicas et physiologico-chemicas moderabitur diebus Lunae, Martis, Iovis, Veneris . . . . II—IV.

Experimentis et indagationibus physiologicis quotidie praeerit.

W. NOLEN exercitationibus clinicis et policlinicis in Nosocomio praeerit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis, Veneris hora X, die Saturni. . . XI.

Pharmacognosin docebit die Iovis . . . . . . XII.

Pharmacodynamiam tradet die Saturni . . . . X.

W. KOSTER G. FIL. ophthalmologiam docebit die Iovis. IX.

Operationes ophthalmo-chirurgicas in cadavere demonstrabit die Mercurii . . . . IX.

Demonstrationi clinicae praeerit die Mercurii . . IX.

Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit diebus Martis et Saturni . . . . IX.

Ophthalmoscopii usum et artem diagnosticam iunioribus demonstrabit per menses hiemales diebus Martis et Mercurii . . . . XI.

Exercitationes policlinicas studiosorum provectiorum moderabitur quotidie . . . . IX—XII.

Operationes demonstrabit qualibet oblata occasione diebus Lunae, Mercurii, Veneris. . . . . . X.

G. Jelgersma psychiatriam et neurologiam generalem docebit die Iovis . . . . XII.

Indagationes clinicas psychiatricas moderabitur die Iovis hora XI et die Veneris. . . . . . . III.

Psychiatriam forensem et anthropologiam criminalem docebit die Iovis. . . . . III.

Cerebri anatomiam et physiologiam et pathologiam generalem provectioribus exponet die Veneris . II.

Exercitationibus clinicis aliisque ad disciplinam psychiatricam et neurologicam spectantibus quotidie praeerit.

J. A. Korteweg chirurgiam propaedeuticam docebit die Saturni. . . . . XI.

Demonstrationi clinicae praeerit die Martis . . . XI.

Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit diebus Lunae, Mercurii, Veneris . . . . XII—II.

Chirurgiam viscerum docebit per menses aestivos die Mercurii . . . . IX.

Operationes chirurgicas in cadavere demonstrabit qualibet oblata occasione.

P. C. T. van der Hoeven artem obstetriciam exponet diebus Lunae, Mercurii, Veneris. . . . . . XI.

Gynaecologiam docebit diebus Lunae, Mercurii, Veneris . . . . IX.

Exercitationibus policlinicis praeerit quotidie . . X.
Exercitationibus clinicis provectiorum praeerit diebus Lunae et Veneris . . . . VIII½.
Doctrinam operationum tradet et operationibus in machina instituendis praeerit horis sibi et auditoribus commodis.
Praxin obstetriciam cum in Nosocomio tum in Policlinico, quoties necesse erit, docebit.

J. W. LANGELAAN embryologiam exponet die Lunae IX.
Anatomiam systematicam et anatomiam topographicam docebit diebus Martis, Mercurii, Iovis, Veneris . . . . IX.
Capita selecta morphologiae generalis post ferias hiemales tractabit.
Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

Lectiones de disciplinis quas docuerunt cl. ROSENSTEIN et cl. VAN WALSEM posthac indicabuntur.

J. E. G. VAN EMDEN, parasitologiam docendi venia impetrata, capita selecta huius disciplinae tractabit die Iovis. . . . . III.

P. TH. L. KAN, otologiam, rhinologiam, laryngologiam docendi venia impetrata, hasce disciplinas iuniores docebit die Veneris hora III et provectiores die Saturni . . . . XI.

Facultas disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

J. M. VAN BEMMELEN, propter aetatem immunis, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

P. van Geer, quamquam rude donatus, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

H. G. van de Sande Bakhuyzen astronomiam elementarem tradet die Mercurii hora XII, die Iovis hora XI, die Veneris . . . . hora X.

Astronomiam theoreticam docebit die Martis hora IX, diebus Iovis et Veneris . . . . I.

De arte errores vitandi observationes componendo aget die Iovis. . . . . X.

Exercitationibus practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

A. P. N. Franchimont carbonium selectaque quaedam eius connubia tractabit die Martis horis XI—I, die Iovis horis X—XII, die Saturni . . . . XI—I.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit die Mercurii . . . . . . II—IV.

Exercitationibus practicis iuniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Veneris . . II—IV.

Exercitationibus et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

Quaestiones varias cum provectioribus tractabit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

K. Martin geologiam generalem docebit diebus Mercuri et Veneris . . . . I.

Palaeontologiam tradet die Martis. . . . . . . I.

Mineralogiam et crystallographiam docebit diebus Lunae et Iovis . . . . I.

Exercitationibus practicis iuniorum studiosorum vacabit die Mercurii horis II—IV, diebus Iovis et Veneris . . . . IX—XII et II—IV.

Exercitationibus provectiorum praeerit et capita selecta in eorum usum tractabit horis commodis.

H. A. Lorentz physicam elementarem docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . X.

Physicam mathematicam tractabit die Martis horis IX et X, diebus Mercurii et Iovis hora IX, die Veneris . . . . XI.

H. Kamerlingh Onnes demonstrationes physicas habebit et exercitationibus practicis iuniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit diebus Martis, Mercurii, Veneris . . . . II—V.

Physicae capita selecta cum iunioribus Philosophiae Naturalis studiosis tractabit die Lunae hora II et die Mercurii . . . . XI.

Thermodynamicam experimentalem tradet die Mercurii . . . . X.

De experimentorum administrandorum arte aget die Lunae . . . . IX.

Provectiorum exercitationibus practicis et indagationibus physicae experimentalis praeerit quotidie.

H. P. Wijsman chemiam pharmaceuticam docebit die Martis . . . . IX—XI.

Chemiam analyticam tradet die Lunae . . . . XI.

Toxicologiam docebit die Lunae. . . . . II—IV.

Phytochemiae specialis capita selecta tractabit die Mercurii . . . . XI.

De nutrimentis aget die Veneris . . . . X—XII

Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

Exercitationibus studiosorum Medicinae in arte formulas medicas praeparandi praeerit horis posthac indicandis.

J. C. Kluyver algebram tradet die Martis hora IX et die Iovis . . . . X.

Calculum differentialem docebit die Martis hora X et die Iovis . . . . IX.

Calculum integralem exponet diebus Martis et Iovis. XI.
Disciplinam functionum tractabit diebus Martis et Mercurii. . . . . I.

J. M. JANSE anatomiam et physiologiam plantarum docebit diebus Lunae, Iovis, Saturni . . . . IX.
Biologiam plantarum docebit die Veneris hora . . XI.
Pharmacognosin tractabit die Saturni . . . . . XI.
Exercitationibus provectiorum praeerit diebus Veneris et Saturni.
Exercitationibus practicis studiosorum iuniorum diebus Mercurii, Iovis, Veneris horis II—IV, provectiorum quotidie praeerit.
Exercitationibus practicis Pharmaciae studiosorum praeerit die Saturni.

F. A. H. SCHREINEMAKERS elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit die Martis hora X, diebus Lunae, Mercurii, Veneris . . . . . . XI.
Chemiam theoreticam cum provectioribus tractabit die Iovis . . . . IX.
Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Martis, Saturni. II—IV.
Exercitationibus practicis iuniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Iovis . . . II—IV.
Exercitationibus practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

P. ZEEMAN geometriam analyticam tradet diebus Lunae, Mercurii, Veneris . . . . IX.
Mechanicam theoreticam docebit diebus Lunae, Mercurii, Veneris . . . . X.
Geometriae analyticae et syntheticae capita selecta tradet diebus Lunae et Mercurii. . . . . . XI.

G. C. J. VOSMAER zoologiam generalem docebit diebus Martis, Mercurii, Veneris . . . . IX.

Post ferias hibernas capita selecta anatomiae comparatae animalium vertebratorum tractabit.

Exercitationibus practicis studiosorum iuniorum praeerit diebus Martis et Mercurii . . . . . I—IV$^1/_2$.

Exercitationibus practicis studiosorum provectiorum quotidie vacabit.

H. A. LORENTZ et H. KAMERLINGH ONNES seminarium physicum instituent horis auditoribus commodis.

P. ZEEMAN et J. C. KLUYVER seminarium mathematicum provectioribus instituent horis sibi et candidatis commodis.

L. H. SIERTSEMA, physicae Lector, physicam experimentalem docebit diebus Lunae et Saturni . . X.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Iovis, Veneris . II—IV.

E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, astronomiae Lector, astronomiam sphaericam tractabit die Lunae. . III.

J. H. WILTERDINK, astronomiae practicae Lector, de instrumentorum usu et compositione aget diebus Mercurii et Veneris . . . . XI.

J. P. LOTSY, botanicae systematicae Lector, hanc disciplinam docebit diebus Mercurii et Veneris hora XII, die Saturni . . . . II.

De plantarum causis et originibus aget diebus Lunae et Martis . . . . III$^1/_2$.

W. STORTENBEKER, docendi venia impetrata, electrochemiam docebit die Mercurii.

E. A. KLOBBIE, docendi venia impetrata, microchemiam docebit die Iovis . . . . X—XII.

W. P. JORISSEN, docendi venia impetrata, chemiam technicam docebit die Saturni . . . . . . X.

Chemiam physicam docebit die Saturni . . . . XI.

P. VAN GEER, docendi venia impetrata, scientiarum mathematicarum historiae capita selecta tractabit die Martis . . . . II.

Facultas Litterarum et Philosophiae.

M. J. DE GOEJE grammaticam Arabicam docebit diebus Martis et Veneris . . . . hora I.

Chrestomathiam Girgasi et Roseni et Hamasam leget cum provectioribus diebus Mercurii et Saturni . I.

Al-Mobarradum, Harírium et Koranum explicabit diebus Martis et Veneris . . . . III.

Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur librosque manuscriptos tractabit die Mercurii. . II—IV.

H. OORT grammaticam Hebraicam docebit et capitibus selectis legendis illustrabit diebus Martis, Iovis, Veneris . . . . I.

Antiquitates Israeliticas exponet diebus Mercurii, Iovis, Veneris . . . . XII.

Cum provectioribus capita selecta Veteris Testamenti leget horis posthac indicandis.

Initia linguae Neo-hebraicae docebit horis auditoribus sibique commodis.

A. C. VREEDE linguam Iavanicam docebit die Lunae hora I, die Iovis . . . . II—IV.

Cum provectioribus leget locos selectos die Martis hora II, die Veneris . . . . II—IV.

Post ferias brumales linguae Madurensis grammaticam exponet diebus Lunae et Veneris. . . . III.

Cum provectioribus leget chrestomathiam Madurensem diebus Martis et Iovis . . . . III.

P. L. MULLER historiam universalem docebit diebus Martis et Mercurii . . . . IX—XI.
Geographiam politicam exponet die Iovis. . . . IX—XI.
Exercitia historica moderabitur horis auditoribus commodis.

J. VAN LEEUWEN J. FIL. Homerum interpretabitur diebus Martis et Mercurii . . . . IX—XI.
Cum candidatis Aeschylum tractabit die Veneris . IX—XI.
Candidatorum exercitationes criticas moderabitur hora iis sibique commoda.
Candidatorum exercitationibus palaeographicis praeerit die Iovis . . . . IX—XII.

J. J. HARTMAN, Terentium, Ovidium, Ciceronem, alios interpretabitur diebus Lunae et Martis. . . . II.
Cum candidatis Horatium, Tacitum, alios leget die Iovis . . . . I—III.
Candidatorum exercitationes philologicas et palaeographicas moderabitur die Veneris . . . . . II—IV.
Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae et Martis.. III.

J. VERDAM linguae patriae historiam et grammaticam tradet diebus Lunae et Iovis . . . . I.
Scriptores Neerlandicos saeculi XVII interpretabitur die Martis hora II et die Mercurii. . . . . I.
Scriptores Neerlandicos medii aevi tractabit die Martis hora I et die Mercurii . . . . . . II.
Linguae patriae causa cum novitiis Vulfilae evangelia leget die Lunae . . . . II—III$^1/_2$.
Cum litterarum Neerlandicarum candidatis scriptores medii aevi tractabit die Iovis. . . . . II—III$^1/_2$.

J. J. M. DE GROOT diebus et horis auditoribus suis commodis docebit: 1) linguam et literas Sinicas, 2) mores, ritus, historiam gentium Sinicarum in Coloniis Neerlandicis viventium, 3) geogra-

phiam, antiquitates, historiam, religiones, mores, instituta gentium Asiae orientalis.

P. J. Blok historiam Reipublicae Batavae tradet die Lunae hora XI, die Iovis . . . . II—IV.

Rem diplomaticam docebit et exercitia historica moderabitur die Martis . . . . II—IV.

A. E. J. Holwerda historiam veterem enarrabit diebus Martis et Mercurii . . . . XI.

Antiquitates Graecas tradet die Mercurii . . . . I.

Cum provectioribus capita selecta historiae et archaeologiae tractabit die Martis hora X, die Mercurii. . . . . II.

Omnium facultatum studiosis artis historiam praesertim gentium antiquarum enarrabit die Saturni. I.

Tironibus monumenta Musei Antiquarii explicabit horis sibi et auditoribus commodis.

Provectiorum exercitationes historicas et archaeologicas moderabitur horis sibi et auditoribus commodis.

G. J. P. J. Bolland historiam philosophiae Graecae docebit die Lunae. . . . . X—XII.

Omnium facultatum studiosos initia philosophiae docebit die Mercurii horis vespertinis . . . . VII—IX.

Rationis purae systema coram provectioribus evolvet die Saturni. . . . . II—IV.

C. C. Uhlenbeck grammaticam Goticam tractabit die Veneris . . . . X.

Linguam Anglosaxonicam tradet die Martis . . X.

Scriptores Palaeo-norroenos interpretabitur die Martis XI.

Linguam Theodiscam medii aevi docebit die Mercurii . . . . III.

Grammaticam comparatam linguarum Indogermanicarum enarrabit die Mercurii . . . . . . II.

Glottologiam generalem exponet die Veneris . .	XI.
G. KALFF litterarum Neerlandicarum historiam medii aevi tradet die Mercurii	X.
Vondelii opera tractabit die Mercurii	XI.
Historiae litterarum elementa tradet die Iovis . .	I.
Litterarum Neerlandicarum historiam saeculi XVII interpretabitur die Veneris.	X.
Literarum Neerlandicarnm historiam saecnli XIX interpretabitur die Veneris.	XI.
J. E. HEERES Indiae Eoae historiam enarrabit diebus Martis et Mercurii hora III, die Iovis. . . .	X.
Historiam Africae Meridionalis saecul. XVIII et XIX tradet die Lunae	III.
Historiam et methodos missionum docebit die Mercurii	IV.
J. S. SPEYER grammaticam Sanscritam docebit die Iovis hora XI et die Saturni.	III.
Scriptores Sanscritos et carmina Vedica cum provectioribus leget die Veneris	I—III.
Poesin scenicam Indorum tractabit die Iovis . .	XII.
Linguarum Graecae et Latinae comparationem inter se instituet die Saturni.	II.
A. W. NIEUWENHUIS litteras, antiquitates, instituta, ritus, mores populorum gentis Malaicae exponet die Martis hora X, die Veneris	X—XII.
Geographiam physicam archipelagi Indici docebit diebus Martis, Mercurii, Iovis	XI.
CH. A. VAN OPHUYSEN linguam et litteras Malaicas docebit diebus Lunae et Martis hora II, die Iovis.	I.

Grammaticam comparatam linguarum archipelagi Indici docebit horis posthac indicandis.

Linguam Batacam vel Minangocabavam discere cupientibus libenter operam suam praestabit.

G. J. GRASHUIS, linguae Sundaicae Lector, grammaticam Sundaicam tradet diebus Martis et Veneris. X.
Litteras Sundaicas docebit die Martis . . . . . II.
De religione et institutis iuris gentis Sundaicae aget die Veneris . . . . III.
H. D. VAN GELDER, linguarum Persicae et Turcicae et institutorum Moslemicorum Lector, linguae Neo-persicae elementa docebit die Lunae . . . XI.
Locos selectos e Firdausi Shâhnâmeh et Sadii Gulistān leget horis auditoribus commodis.
Grammaticam Osmano-turcicam exponet die Saturni. XI.
Legis Mohammedicae originem et instituta tractabit diebus Mercurii et Iovis . . . . II.
Historiam religionis Mohammedicae enarrabit diebus Martis et Veneris. . . . . XI.
J. J. SALVERDA DE GRAVE, linguarum et litterarum Romanarum Lector, grammaticam linguae Galliae veteris tractabit die Saturni . . . . III.
Litteras Provinciales et Italicas tradet die Saturni. I—III.
Encyclopaediam linguarum Romanarum docebit die Veneris . . . . IX.
Fragmenta veterum litterarum Hispanicarum tractabit horis sibi et auditoribus commodis.

D. C. HESSELING, docendi venia impetrata, grammaticam linguae Graecae mediaevalis et hodiernae explicabit die Iovis . . . . X.
Cum provectioribus capita selecta e litteris Graecis medii aevi et nostrae aetatis leget die Iovis. . IX et XI.
H. BLINK, docendi venia impetrata, tradet geographiam generalem et Archipelagi Indici geographiam physicam, ethnographicam, oeconomicam die Saturni. . . . . IX—XI.

E. F. Kossmann, docendi venia impetrata, horis sibi et auditoribus commodis interpretabitur Wolframi de Eschenbach carmen quod nuncupatur Parzival et tractabit: Goethe 1775—1794.

J. Marquart, docendi venia impetrata, horis auditoribus et sibi commodis docebit: 1°) linguam Armeniacam, 2°) linguam Syriacam vel aliam dialectum Aramaicam, 3°) cum discipulis provectioribus tractabit scriptores quosdam Syriacos.

H. H. Juynboll, docendi venia impetrata, linguam Kavicam (Palaeo-iavanicam) docebit die Martis . XI.

P. A. A. Boeser, docendi venia impetrata, horis auditoribus et sibi commodis tractabit: 1°) linguam Copticam, 2°) linguam Aegyptiacam.

Cum provectioribus leget capita selecta e literis Aegyptiacis imperii antiqui.

Facultas Theologica.

W. C. van Manen, quamquam rude donatus, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

F. Pijper historiam Christianismi enarrabit die Martis horis X et XI, die Mercurii . . . . hora X.

Historiam doctrinae Christianae tradet die Mercurii hora . . . . XI.

B. D. Eerdmans in librorum V. T. originem inquiret diebus Lunae et Martis. . . . . II.

Exegesin librorum V. T. docebit die Lunae hora XI et die Mercurii. . . . . I.

Historiam religionis Israeliticae enarrabit die Mercurii . . . . II.

Linguas Aramaïcam et Babyloniaco-Assyriacam docebit horis sibi et auditoribus commodis.

P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE historiam doctrinae de Deo tradet die Veneris . . . . X—XII.
Ethicen Christianam docebit die Iovis . . . . XI—I.
W. B. KRISTENSEN historiam religionis enarrabit die Lunae hora I et die Iovis. . . . . XI.
Philosophiam religionis tradet diebus Martis et Veneris . . . . I.
K. LAKE de litteris Christianis primaevis aget die Lunae hora III, die Martis . . . . XII.
Exegesin librorum N. T. docebit diebus Lunae et Iovis. . . . . X.
Cum iunioribus Evangelia leget die Martis. . . XI.

M. A. GOOSZEN, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Dogmatices Christianae partem formalem tradet die Iovis . . . . I—III.
Dogmatices Christianae partem materialem docebit die Veneris. . . . . XII.
Iuris ecclesiastici principia exponet die Saturni. . X.
Historiam missionis Christianae enarrabit eodem die. XI.
L. KNAPPERT J. FIL., Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, huius Ecclesiae eiusque dogmatum historiam enarrabit die Martis . II.
Theologiam Biblicam exponet die Lunae hora I, die Veneris . . . . XI.
Theologiam practicam tradet die Lunae . . . . II.
Exercitationes catecheticas moderabitur die Veneris. II.
Colloquio homiletico praeerit die Veneris. . . . X.
H. Y. GROENEWEGEN, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, historiam Societatis Remonstrantium enarrabit die Mercurii . . . . II.

Theologiae philosophicae capita selecta tractabit die Mercurii . . . . III.
Theologiam practicam docebit die Iovis . . . . II.
Exercitationes homileticas et catecheticas moderabitur die Iovis . . . . III—V.
Exercitationibus oratoriis vacabit hora vespertina sibi et commilitonibus commoda.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 19den September 1904,

DOOR

Dr. H. KAMERLINGH ONNES,

bij het overdragen der waardigheid van Rector-Magnificus

AAN

Dr. J. VAN LEEUWEN Jr.

Mijne Heeren Curatoren, Professoren, Doctoren en Studenten aan deze Universiteit,
Zeer Geëerde Toehoorderessen en Toehoorders.

Ik heet U allen welkom bij de plechtige opening van den nieuwen akademischen cursus. Wij gaan den gemeenschappelijken arbeid, die ons lief is, weder opvatten en Gij wilt mij wel Uw vriendelijk gehoor schenken nu ik, alvorens het Rectoraat aan mijn opvolger over te dragen een Verslag heb te geven van de Lotgevallen der Universiteit in het afgeloopen jaar.

De scheidende rector van heden heeft nog een bijzonder beroep op Uwe toegeefelijkheid te doen. Het Hooger Onderwijs heeft in het afgeloopen jaar de publieke opinie voortdurend bezig gehouden. Aangezien dit voornamelijk op het gebied der politiek ligt, zal ik het bijna geheel voorbij gaan. Als feit vermeld ik enkel, dat het denkbeeld om de veelzijdigheid van het Openbaar Hooger Onderwijs uit te breiden met bijzondere leerstoelen tot rijpheid schijnt gekomen te zijn. Ik knoop daaraan den wensch vast, dat, wanneer dit denkbeeld eerlang aan onze Universiteit verwezenlijkt mocht worden, eene gelukkige uitvoering er van het onderwijs van bijzondere hoogleeraren tot eene aanwinst van onze Universiteit moge maken.

Wat er ook over het Hooger Onderwijs geschreven en gesproken is, hoofdzaak blijft voor ons, dat ons volk over den steun der wetenschap in den tegenwoordigen strijd om het bestaan in niet mindere, en zoo mogelijk in hoogere mate, beschikke dan andere natiën. Op den internationalen wedstrijd van het Universitair Onderwijs komt het aan. En van het hoogste belang is het, dat aan het Openbaar Universitair Onderwijs de noodige

leerkrachten en hulpmiddelen worden verschaft, om in dien strijd niet te kort te schieten.

Tot het geven van een verslag van de lotgevallen geroepen zou ik thans, meer dan in andere omstandigheden, wenschen de geschiedenis der Universiteit te kunnen geven, een beeld van haar leven en werken te ontwerpen. Ik voel mij daartoe niet in staat. De Universiteiten zijn in den loop der tijden tot uiterst samengestelde geestelijke organismen geworden. De rijkdom van het leven er van is nauwelijks te overzien. Daarbij hangt de ontwikkeling van de eene met die van alle andere samen. Naar de mate harer krachten deelen zij en bepalen zij den gemeenschappelijken groei. Denkbeelden van eeuwen her ziet men in alle voortleven, andere hier iets vroeger, daar iets later, plaats maken voor nieuwe. Als centra eindelijk van het geestesleven van het eigen volk ondervinden de Universiteiten in hooge mate belemmering of bevordering van haren bloei door nationale geestesstroomingen, zoolang deze niet door wisselwerking met andere volken zijn opgeheven of tot gemeengoed van allen gemaakt. Op uitstraling volgt reflex, op actie reactie. Dit alles behoorlijk in de schets van één levensjaar te doen uitkomen gaat ver boven mijne kracht.

Vergun mij dus heden enkel op de gebruikelijke wijze verschillende gebeurtenissen uit het afgeloopen jaar in Uwe gedachten terug te roepen, stil te staan bij het lief en leed, dat zij ons brachten, bij de hoop, die zij wekken, en te vermelden op welke gebreken en onvervulde wenschen sommige, op welk deel van de roeping, den werkkring en de levensuitingen onzer Universiteit andere ditmaal in het bijzonder de aandacht vestigen.

Wij hebben innig gedeeld in de zorgen van het Koninklijk Gezin in het laatste voorjaar. Voor ons gingen zij gepaard met de teleurstelling, dat in het afgeloopen Akademiejaar de gelegenheid niet openstond om aan Hare Majesteit de Koningin namens

den Senaat zijne eerbiedige hulde en de verzekering van zijne innige verknochtheid aan Hare Majesteit en Harer Majesteits Huis aan te bieden. Gelukkig heeft de bloeiende gezondheid, die Hare Majesteit en Z. K. H., de Prins der Nederlanden weldra weder genoten, en waarin wij vurig wenschen, dat het Vorstelijk Echtpaar zich bij voortduring zal mogen verheugen, de herinnering aan die zorgen spoedig op den achtergrond gedrongen.

Met levendige blijdschap was geheel Nederland op den 22sten Januari vervuld. Warm klopten de harten bij de herdenking van al wat H. M. de Koningin Moeder gedurende het vierde van eene eeuw ten zegen van Nederland heeft gedaan. Bij de diepe erkentelijkheid, die ieder Nederlander vervult voor de onvolprezen wijze, waarop Hare Majesteit het Regentschap heeft gevoerd en Hare Koninklijke Dochter heeft opgeleid tot de hooge opvatting van het Koningschap, waarvan de getuigenis, in de Nieuwe Kerk te Amsterdam afgelegd, den diepsten indruk maakte en schier geen oog zonder traan liet, voegt zich voor den Senaat nog de herinnering aan de hooge eer, aan enkele van ons te beurt gevallen, om Hare Majesteit bij het onderricht van H. M. onze geëerbiedigde en geliefde Koningin ter zijde te mogen staan. Op den gedenkdag heeft de Senaat tot Hare Majesteit een adres van eerbiedige hulde en gelukwensch gericht, hetwelk door Hare Majesteit welwillend is aanvaard.

Aan het hoofd onzer Universiteit zien wij tot onze groote vreugde nog dezelfde Curatoren als ten vorigen jare.

Den 31sten Maart heeft eene deputatie uit den Senaat onzen Curator den Heer BOSSCHA gelukgewenscht en gehuldigd naar aanleiding van den 50en verjaardag van het door hem aan de Leidsche Universiteit verworven doctoraat in de Wis- en Natuurkunde. Op een dergelijk doctoraat te mogen wijzen doet ieder goed, die hart heeft voor onze Universiteit. Verleend

op een proefschrift, dat aanstonds den wetenschappelijken naam van den jongen doctor vestigde en deed vermoeden, welke internationale plaats hij later zou innemen, was het eene plechtige bezegeling van de eerste schrede op een weg van toewijding aan de beoefening der wetenschap. Bij eene promotie wordt dikwijls gewezen op hooge idealen. In dit geval zijn zij verwezenlijkt. De arbeid van dezen doctor heeft het Vaderland ten zegen en de Universiteit tot roem verstrekt. Tot het volgen van het voorbeeld van doctoren als deze, trachten wij de besten onzer leerlingen aan te vuren door hen tot zelfstandige beoefening van de wetenschap te brengen en door den doctoralen graad zooveel mogelijk met wetenschappelijken glans te omgeven.

In den strijd over het Hooger Onderwijs werd de beteekenis van het doctoraat van de besten op den achtergrond gedrongen. Wij echter moeten juist daarop in de eerste plaats de aandacht gevestigd houden. Met alle kracht zullen wij er naar blijven streven, het doctoraat hoog te houden en doctoren te vormen, die ons land leiden op den weg van vooruitgang.

Aan onzen kring van hoogleeraren ontviel Gustaaf Schlegel. Wij wisten, dat zijn droevig lijden geene hoop meer liet. Hij verlangde naar den dood, die den 15en October eene zachte hand op hem legde.

Gustaaf Schlegel was den 30en September 1840 te Oegstgeest geboren. Leerling van den bekwamen Sinoloog en Japanoloog Hoffmann werd hij, nauwelijks 17 jaar oud, reeds als ambtenaar naar Nederlandsch Indië gezonden, vanwaar hij zich naar China had te begeven om zich in het Emoy en Canton'sche dialect te bekwamen. In 1862 ontving hij zijne aanstelling tot tolk bij het Hooggerechtshof te Batavia. Na tien jaren in deze betrekking te zijn werkzaam geweest, — in dezen tijd valt ook Schlegel's promotie te Jena — moest hij om gezondheidsredenen naar Europa terugkeeren. In September 1872 werd hem de op-

leiding hier te lande van de tolken in de Chineesche taal opgedragen, in 1875 ontving hij den titel van hoogleeraar en twee jaren later werd hij geroepen tot den leerstoel voor de Chineesche taal- en letterkunde, met welke de Regeering onze Universiteit had verrijkt, omdat zij van SCHLEGEL's uitstekende krachten voor het bezetten van dien leerstoel gebruik kon maken.

SCHLEGEL aanvaardde den 27en October 1877 zijn ambt met het uitspreken van eene inaugureele rede: Over het Belang der Chineesche Taalstudie. Te Leiden gevestigd, verbaasde hij ieder door zijne werkkracht, die ongeëvenaard bleef, totdat in 1899 de ziekte, waarvan de eerste verschijnselen reeds SCHLEGEL's vertrek uit Indië hadden noodig gemaakt, eene ernstige wending nam.

Al heeft SCHLEGEL voor zijne groote werken reeds den grond gelegd gedurende zijn verblijf onder het Chineesche volk, hij voltooide ze in het tijdvak zijner werkzaamheid aan onze Universiteit. Hier gaf hij zijne Uranographie Chinoise in het licht, die de belangstelling van de geheele wetenschappelijke wereld wekte, hier maakte hij zijn Chineesch woordenboek tot eene volledige bibliotheek van orientalia. Ik ben niet bevoegd nader uit te weiden, noch over deze standaardwerken, noch over SCHLEGEL's overige geschriften, wier aantal vele honderden bedraagt, en onderwelke verscheidene, — de verhandeling over de Chineesche genootschappen zij als voorbeeld genoemd, — nieuwe gezichtspunten hebben geopend. Hoe groot hunne beteekenis is blijkt bovendien uit tal van onderscheidingen, aan SCHLEGEL te beurt gevallen.

Onder de werken van SCHLEGEL's leerlingen zijn er, die Nederland tot hooge eer gerekend worden. Van SCHLEGEL's gezindheid om zooveel hij kon de studie der Chineesche taal- en letterkunde aan te moedigen, gaf ook het legaat blijk, door hem aan het Leidsche Universiteitsfonds vermaakt.

De naam van den man, die door zijne onvermoeide werk-

zaamheid zoozeer den luister van de Leidsche Universiteit heeft verhoogd, zal daar lang in eere blijven.

Onze ambtgenoot DE GROOT, die reeds eenmaal aan onze Universiteit een offer bracht, heeft haar thans andermaal ten zeerste aan zich verplicht door gehoor te geven aan het verzoek van Heeren Curatoren, zich voor den door SCHLEGEL's dood opengevallen leerstoel beschikbaar te stellen. Het onderwijs in de door Dr. DE GROOT tot nog toe gedoceerde vakken, de geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel en de natuurkundige aardrijkskunde van den Indischen Archipel, moest dus aan een nieuw te benoemen hoogleeraar worden opgedragen. Zeer ten voordeele van de opleiding van de aanstaande Oost-Indische ambtenaren heeft Dr. DE GROOT zich bereid verklaard door het geven van een college over de beschaving van Oost-Azië en van een over de Chineezen in onze Oost het onderwijs van den nieuwen hoogleeraar aan te vullen. Wij brengen hem voor zijne welwillendheid en voor het vele, dat hij reeds voor onze Universiteit gedaan heeft, onzen hartelijken dank, en wenschen hem toe, dat hij in het nieuwe ambt de voldoening moge vinden, welke zijne gelukkige Chineesche studiën voorspellen.

In den nieuwen cursus zullen wij in onzen kring Dr. VAN WALSEM missen. Onze hooggewaardeerde ambtgenoot heeft gemeend eene benoeming tot geneesheer-directeur van het Krankzinnigengesticht Meer en Berg niet te mogen afslaan.

SIEGENBEEK VAN HEUKELOM op te volgen was eene zware taak. Dr. V. WALSEM heeft daarbij zijn eigen weg gezocht en niet geaarzeld veel voorbereidend werk te doen, waarvan de beteekenis, vooral bij voortdurend gemis aan sommige voor zijne richting van onderwijs onmisbare hulpmiddelen, niet tot zijn recht kon komen. Wij betreuren het, dat hij ons gaat verlaten

nu de gelegenheid hem ontbroken heeft dit voorbereidende werk vruchten te doen afwerpen. Wij wenschen hem in zijnen nieuwen werkkring, waarheen hem onze vriendschappelijke en dankbare gevoelens vergezellen, gelegenheid en tijd om zijne goede inzichten en voornemens tot volledige ontwikkeling te brengen.

Ambtgenooten, eng aan ons verbonden, doch buiten den engeren kring van den Senaat geplaatst, hebben ook dit jaar weder de Universiteit met hunne hooggewaardeerde colleges verplicht. Een woord van hartelijken dank dan in de eerste plaats aan onzen emeritus VAN BEMMELEN. Wij prijzen ons gelukkig hem met onverzwakt vuur te zien werken voor de Alma Mater, die hij liefheeft met zijn gansche hart, en hem ook dit jaar zijne colleges voor candidaten in de Scheikunde te hebben zien geven. Een woord van hartelijken dank ook aan onzen VAN DER VLUGT, voor zijn college over rechtsphilosophie. Een woord van hoop, dat onze DRUCKER na afloop der tijdelijke werkzaamheden, welke hem dit belet hebben, zijne hooggewaardeerde colleges zal hervatten. Eene hartelijke toejuiching eindelijk van de voornemens van onzen VAN GEER, wiens naam de lijst der privaatdocenten is komen verrijken.

Mochten wij ons verheugen in de hulde aan onzen ambtgenoot MULLER door wetenschappelijke vrienden en oud-leerlingen gebracht bij zijn 25 jarig professoraat, hetwelk overigens, overeenkomstig zijn wensch, onopgemerkt voorbijging, — tot ons groot leedwezen heeft zijn gezondheidstoestand niet beantwoord aan de goede verwachtingen, die wij daaromtrent bij den aanvang van het afgeloopen akademiejaar meenden te mogen koesteren. Toen onze ambtgenoot dan ook ontslag vroeg als Archivaris van den Senaat, begrepen wij er niet op te mogen aandringen, dat hij zijne zorgen, hoezeer ook door ons op prijs gesteld, aan ons archief zou blijven wijden. Wij gevoelden echter tevens dat

het ontheven worden van dergelijke kleinere beslommeringen als deze, met welke zich thans onze ambtgenoot BLOK welwillend heeft belast, den werkzamen man weinig zoude baten. Thans is gelukkig het beste middel om zijne geschokte gezondheid te herstellen aangegrepen. Aan Dr. MULLER is voor dit akademiejaar verlof verleend, terwijl voor hetzelfde tijdvak Dr. Th. VAN AALST — wien wij met die onderscheiding gelukwenschen — ter zijner vervanging tot lector is benoemd. Wij hopen dat onze ambtgenoot, gerustgesteld omtrent de behartiging van de aan hem toevertrouwde belangen, in eene mildere luchtstreek ten volle van eene welverdiende rust moge genieten en in het volgende jaar weder zijne uitnemende gaven aan onze Universiteit zal kunnen gaan wijden. Wij brengen hem van hier een hartelijk vriendschappelijken groet en onze beste wenschen voor zijn herstel.

Een spoedig herstel wenschen wij ook onzen NOLEN.

De ernstige ongesteldheid, door welke onze ambtgenoot in het laatst der vacantie werd aangegrepen, heeft tot onze groote vreugde reeds voor eene toenemende beterschap plaats gemaakt, zoodat wij mogen vertrouwen hem weldra weder geheel hersteld aan het werk te zien.

Een oogenblik van zorg hebben wij met de betrekkingen van onzen jongeren ambtgenoot VAN DER HOEVEN doorleefd naar aanleiding van eene infectie bij eene operatie. Wij wenschen Dr. VAN DER HOEVEN geluk met den voorspoedigen afloop van het ongeval.

Met hartelijke belangstelling hebben wij den dag herdacht, waarop Dr. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE voor 25 jaren het hoogleeraarsambt aanvaardde. De door hem uitgesproken wensch, dat zijn ambtsjubileum geheel onopgemerkt zoude voorbijgaan, hebben wij geëerbiedigd, doch het zal mij wel geoorloofd zijn hier openlijk uit te spreken, dat ambtgenooten en leerlingen

beide zich over zijn bezit verheugen, en van harte instemmen met onzen wensch, dat zijne persoonlijkheid en zijne gaven nog lang ten goede mogen komen aan onze Universiteit en het godgeleerd onderwijs.

De 25ste verjaardag van het doctoraat van den spreker werd voor hem tot een onvergetelijke, waarvan de herinnering hem steeds met innige dankbaarheid zal vervullen.

Mijn ambtsvoorganger kon reeds met vreugde vermelden, dat in Dr. J. S. SPEYER en Dr. J. W. LANGELAAN voortreffelijke krachten aan onze Universiteit verbonden werden. Mr. GREVEN had het voorrecht hen te verzekeren, van de hartelijkheid der ontvangst, die hen te Leiden wachtte, en van ons vertrouwen, dat hunne werkzaamheid zal strekken tot roem van onze Universiteit. Voor mij blijft te vermelden, dat Dr. SPEYER den 30sten September zijn ambt aanvaardde met eene rede over „De Brahmanen en hunne beteekenis voor het Indische volk" en Dr. LANGELAAN den 4den November met eene rede over „Over de methoden der Morphologie".

In de plaats van onzen diep betreurden HOFFMANN werd benoemd Dr. G. J. C. VOSMAER, lector in de zoölogie te Utrecht, die op den 20sten Januari zijn werkkring met eene inaugureele rede over „Zoölogie en Geneeskunde" aanvaardde. De gunstige wetenschappelijke naam van Dr. VOSMAER en de waardeering, die zijn onderwijs te Utrecht gevonden heeft, staan ons er borg voor, dat hij een waardig opvolger van onzen HOFFMANN zal blijken.

De Heer VOSMAER heeft reeds kunnen ervaren hoezeer ik de meening van mijne ambtgenooten uitsprak toen ik hem van harte welkom heette, en met hoeveel sympathie zijne bemoeiingen in het belang van de medische propaedeusis hier worden begroet.

Zeer teleurgesteld waren wij, dat Dr. RENDEL HARRIS bedankte

voor de benoeming tot opvolger van onzen VAN MANEN, wiens afwezigheid uit onzen engeren kring zwaar te dragen blijft en in wiens lijden, hetwelk ons met diep leedwezen vervult, wij innig wenschen, dat verbetering moge komen. In plaats van dezen geleerde werd tot het geven van onderwijs in de oude Kristelijke letterkunde en de Uitlegkunde van het Nieuwe Testament benoemd de Heer K. LAKE, Magister Artium, die zich reeds door het uitgeven van documenten en door reizen in de Levant gunstig had doen kennen Wij vertrouwen, dat de Heer LAKE zal beantwoorden aan de verwachtingen, die men van hem mag koesteren en vleien ons, dat het thans niet meer noodig is hem van onze vriendschappelijke gezindheid te verzekeren. Den 27sten Januari hield de Heer LAKE zijne inaugureele oratie over „The influence of Textual Criticism on the Exegesis of the New Testament." Reeds is onze ambtgenoot begonnen in het Hollandsch te examineeren. Van harte wenschen wij hem toe, dat hij voldoening in zijn werkkring en in ons land een tweede Vaderland moge vinden.

Hartelijk welkom geheeten hebben wij Dr. A. W. NIEUWENHUIS, toen hij tot onze Universiteit is teruggekeerd langs een weg, waarvan in tweeërlei opzicht gezegd mag worden, dat deze nog door niemand was ingeslagen. Vol vertrouwen zagen wij hem den 4den Mei met eene rede over „De Levensvoorwaarden onder Volken op hoogen en op lagen trap van Beschaving" den leerstoel innemen, vroeger door onzen DE GROOT bekleed. Met de grondige voorbereiding van den geneeskundige onderzoekingsreiziger geworden, heeft Dr. NIEUWENHUIS bij zijne tochten, meer bepaald op Borneo, de zeden en gewoonten van primitieve bevolkingen door jarenlange waarneming grondig kunnen bestudeeren en is hij daardoor in de geheimen van hun geestesleven doorgedrongen.

Wij weten, dat het voor hem eene opoffering is het leven van den pionier der beschaving te laten varen voor dat van den hoogleeraar. Wanneer hij eenmaal leerlingen gevonden zal heb-

ben, in wier gemoed het door hem gestrooide zaad ontkiemt, wanneer hij deze tot de nog van nagenoeg elke beschaving verstoken volken ziet gaan met den ruimen blik en de edele gevoelens, door welke hij de harten dier misdeelde medemenschen won, dan zeker zal hij niet anders dan voldoening hebben van het besluit, het verder behalen van zoo schoonen roem, als zijn deel werd, achter te stellen bij het stille werk der Universiteiten, die willen, dat het Nederlandsche volk eene roeping voelt en vervult.

Mij rest de aangename taak nog een nieuwen ambtgenoot, den Heer Ch. A. van Ophuijsen, welkom te heeten. Bij zijne komst zagen wij een leerstoel opnieuw bekleed, die sedert het aftreden van Dr. Pijnappel niet weder vervuld was.

Op hoogst verdienstelijke wijze heeft in dien tusschentijd de thans afgetreden lector voor de Maleische taal, de Heer H. C. Klinkert, de belangen van de beoefening dier taal behartigd. Het grootste deel van het materiaal voor de studie van het Maleisch is door hem geleverd en meer dan 25 jaren heeft hij zijne beste krachten gewijd aan de opleiding der toekomstige Indische ambtenaren. De Heer Klinkert kan er van verzekerd zijn, dat zijn werk met dankbaarheid door ons in herinnering wordt gehouden. Moge hij nog vele jaren van de door hem gewenschte, welverdiende rust genieten!

Wij hebben ons ten zeerste er over verheugd, dat de Heer van Ophuijsen zich voor het hoogleeraarschap in de Maleische Taal- en Letterkunde en de Vergelijkende Taalkunde van den Indischen Archipel, welk ambt hij den 18en Mei aanvaardde met eene rede over „Het Maleische Volksdicht", beschikbaar heeft gesteld. Als directeur van de Kweekschool van Indische Onderwijzers en later als Inspecteur van het Inlandsch Onderwijs op Sumatra is de Heer van Ophuijsen meer bijzonder in de gelegenheid geweest de levende taal van de Maleische bevolking met vrucht te beoefenen. Wij kennen ook de warme liefde van

den Heer VAN OPHUIJSEN voor den inlander en vertrouwen, dat hij met deze liefde de aanstaande ambtenaren voor de beoefening van de Indische talen en die voor den Indischen dienst zal weten te bezielen.

Het opnieuw bezetten van den zoolang ledig gebleven leerstoel voor het Maleisch draagt, evenals voor twee jaren het stichten van den door Mr. HEBBES bekleeden leerstoel, er toe bij de opleiding der aanstaande Indische ambtenaren en onze roemrijke school voor Aziatische studiën bij steeds meer vruchtdragende wisselwerking tot een onverbreekbaar geheel te vereenigen.

Toen voor twee jaren Mr. VAN DER HOEVEN bij de overdracht van het rectoraat kon vermelden, dat de aanstaande Indische bestuurs-ambtenaren als studenten te Leiden zouden komen, aarzelde hij niet te verklaren, dat onze Universiteit het zich tot een voorrecht rekende de vele banden, die haar reeds aan Indië binden, vermeerderd te zien met dezen nieuwen en dat zij hartelijk hoopte, dat hare medewerking ten goede zou komen aan de voor ons Indisch bestuur zoo hoogst gewichtige aangelegenheid, die daarmede in hare handen was gelegd.

Het verheugt mij na dit eerste tweetal jaren er op te mogen wijzen, dat de bemoeiingen van onze hoogeschool met de ambtenaarsstudie tot krachtige ontwikkeling zijn gekomen.

In 1902 werd de studie ondernomen door een 40- tot 50-tal studenten, omtrent wier vorderingen het Verslag der Commissie voor het Groot-Ambtenaars-Examen in dezen zomer een bevredigend getuigenis aflegt.

Het academisch karakter der opleiding werd reeds bevorderd doordat, èn ten vorige jare èn dezen zomer de commissie adhoc voor het afnemen van het groot-ambtenaars-examen hier te lande, welk examen de studie der toekomstige bestuurs-ambtenaren besluit, werd samengesteld uit de academische docenten, vermeerderd met een Indisch hoofdambtenaar of oud-hoofdambtenaar.

Al de voordeelen van Universitaire- boven Staatsexamens konden op deze wijze tot hun recht komen. Het in den zomer van 1903 ingevoerde Candidaat-Indisch-Ambtenaarsschap heeft verder aan het groot-ambtenaarsexamen hier te lande het karakter van vergelijkend punten-examen voorgoed ontnomen. Daardoor zal de ambtenaarsstudie alweder een flinken stap in de richting van vrije academische studie kunnen doen.

Zij dient echter geheel tot dit peil te worden opgevoerd. Daarvoor is noodig, dat allereerst de duur van den leergang van twee op drie jaren wordt gebracht, terwijl aan de candidaten eenige speelruimte zou moeten worden gelaten aangaande den duur hunner studiën. Verder ware het voorschrift, dat wie éénmaal bij het examen wordt afgewezen voor goed van de baan is, op te heffen. En eindelijk is het veldwinnen bij de aanstaande Oost-Indische ambtenaren zelve van eene ruimere opvatting van de Universitaire opleiding dan die, waarvan de meerderheid blijk geeft, daarvoor een vereischte. Ik kom op het laatste straks, wanneer ik over de studentenwereld heb te handelen, terug. Thans wenschte ik enkel in het licht te stellen, dat de Universiteit met opgewektheid aan hare taak in dezen werkt en zich ernstig rekenschap geeft van hetgeen voor den bloei dezer studie noodig is.

De plaats van onzen ROSENSTEIN is nog altijd niet weder ingenomen. Wel is Dr. E. C. VAN LEERSUM benoemd om onderwijs te geven in de geschiedenis der geneeskunde, in de pharmacodynamie en in de pharmacognosie, doch de aangeknoopte onderhandelingen hebben nog niet tot eene beslissing geleid. Hartelijk hopen wij, dat die beslissing gunstig voor ons moge zijn.

Sedert twee jaren heeft Dr. NOLEN naast het geheele onderwijs in de inwendige geneeskunde ook dat in de pharmacodynamie en pharmacognosie verder gegeven. Dankbaar is het te erkennen, dat de Regeering door de benoeming van Dr. VAN LEERSUM

aan dezen toestand een einde heeft willen maken. Zij heeft onzen ambtgenoot NOLEN ontheven van het onderwijs in de twee zooeven het laatst genoemde vakken, op het tijdstip namelijk, waarop Dr. VAN LEERSUM zijn ambt zal hebben aanvaard.

Ofschoon wij dankbaar vermelden, dat de Regeering, de geschiedenis der geneeskunde aan de Leidsche Universiteit wil doen vertegenwoordigen, doet het ons leed, dat nog niet voorzien wordt in de vele leemten, die in het onderwijs in de verschillende deelen der meer moderne geneeskunde geboren zijn.

De Dies Natalis onzer Hoogeschool werd op de gebruikelijke wijze gevierd.

Wij hebben de Universiteit te Wisconsin bij gelegenheid van haar 50e verjaardag schriftelijk gelukgewenscht en met hartelijke vreugde hulde gebracht aan de Koninklijke Militaire Akademie te Breda bij gelegenheid van de viering van haar 75-jarig bestaan.

Helaas niet alleen aan vreugde hadden wij uiting te geven. Aan den Senaat te Helsingfors werd bij de plechtige herdenking van den 200en verjaardag van de geboorte van den nationalen dichter RUNEBERG door alle te Leiden aanwezige leden van den Senaat een gezamenlijk adres gezonden om onze gevoelens voor de Finnen te vertolken.

Denken wij, die in onafhankelijkheid onze eigen richting van geestesbeschaving vrij mogen ontwikkelen met ontroering aan het lot van dit arme volk, ons hart wordt saamgenepen, wanneer wij ons verdiepen in de beproeving van onze Zuid-Afrikaansche stamverwanten, die hun nationaal karakter slechts in zwaren strijd van den ondergang kunnen redden. Met diepe deernis zagen wij in het geschiedboek, dat hun jammer vermeldt, thans een blad ingevoegd, waarop het einde in ballingschap van president KRUGER is geschreven.

Eene deputatie uit den Senaat heeft de laatste eer aan den grooten doode bewezen. Met weemoed dachten wij er aan hoe

de Senaat eenmaal in zijn midden hoopvol den Staatspresident mocht huldigen. Welk eene tegenstelling tusschen de gevoelens bij die hulde en die bij het gebed, uitgesproken naast het stoffelijk overschot van den man, die meer dan een zijner tijdgenooten de gedachten der beschaafde wereld heeft bezig gehouden en tot het hart der menschheid heeft gesproken.

Wel is het een voorrecht voor ons, dat onze tijd een man van zijn karakter heeft mogen zien leven en werken, dat wij hem voorspoed en tegenspoed hebben mogen zien dragen. Hoe krimpt onder den indruk daarvan voor ons in één, wat Nederland voor zijn stamverwanten in Zuid-Afrika heeft gedaan. Hoe weinig beteekenend zijn nog de banden, die Leiden verbinden aan dit verwijderd deel van den Nederlandschen stam!

En toch, gelukkig dat er oude herinneringen en nieuwe banden zijn. Gelukkig, dat het HERMAN COSTERfonds is gesticht, dat het een legaat van *f* 10000 van wijlen Dr. T. H. BLOM COSTER, een legaat van *f* 2000 van wijlen den Heer J. VAN DEN BERG mocht ontvangen; gelukkig, dat onze ambtgenoot HEERES een college over Zuid-Afrikaansche geschiedenis geeft en dat een leerstoel voor het Zuid-Afrikaansch recht is gesticht, dien wij eerlang bezet hopen te zien in overeenstemming met zijne beteekenis, gelukkig dat alvast twee Zuid-Afrikaansche studenten zich hier voorbereiden voor de rechtspraktijk in Zuid-Afrika, gelukkig, dat er leerlingen der Leidsche Universiteit werken in Zuid-Afrika en dat hier ook eene Studentenafdeeling van de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging bestaat.

Moge dit alles uiterst weinig zijn in vergelijking met hetgeen vereischt wordt om van hieruit het geestesleven van den Nederlandschen stam in Zuid-Afrika voldoende te helpen handhaven, er is toch een begin. Het is Leidens plicht deze kiem te ontwikkelen met de volharding, de toekomst te gemoet te gaan met het vertrouwen, waarvan PAUL KRUGER ons het voorbeeld heeft gegeven.

Ik ga er thans toe over gewag te maken van de onderscheidingen, die in het verloopen jaar aan onze ambtgenooten zijn toegekend en die mij bekend werden. Een eeredoctoraat werd aan den Heer VAN DE SANDE BAKHUYZEN door de Universiteit Cambridge verleend, het behaagde Hare Majesteit spreker te benoemen tot Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw, de Heer BLOK ontving het commandeurskruis van de Kroon van Italie, de oud-hoogleeraar KERN werd gekozen tot lid van de Boheemsche Akademie, de Heer LORENTZ en de spreker tot eereleden van de Royal Institution, de Heer P. C. T. VAN DER HOEVEN tot eerelid van de Société Belge d'Obstétrique et de Gynaecologie. De Heer HARTMAN verwierf eene bekroning in den wedstrijd van Latijnsche poëzie; de Heer DE GOEJE werd uitgenoodigd voordrachten te houden bij gelegenheid van de wereldtentoonstelling te St. Louis.

Ik weet uit aller naam te spreken wanneer ik hier mijne ambtgenooten gelukwensch met de hun ten deel gevallen onderscheidingen. Tevens breng ik dien gelukwensch aan degenen, die met onze Universiteit verbonden zijn en van wie mij bekend is, dat zij onderscheidingen mochten ontvangen, aan Dr. SCHMELTZ, met de benoeming tot lid van het Instituto Archaeologico et Geographico Pernambuco, aan den Heer DEE, onzen trouwen Pedel, met de Gouden Medaille van de Orde van Oranje Nassau hem door Hare Majesteit de Koningin geschonken, waarbij ik hem gaarne huldig als de vraagbaak voor zoovelen en als den hooggewaardeerden, nauwgezetten steun van den Rector; en eindelijk aan den Heer C. ROETERS VAN LENNEP, candidaat-arts met de door hem behaalde eervolle vermelding voor zijn antwoord op eene door de geneeskundige faculteit te Amsterdam uitgeschreven prijsvraag.

Door de Heeren M. J. en J. J. TIELE werd den Senaat het portret van wijlen hun broeder en door de familie SIMON THOMAS het portret van wijlen hun vader ten geschenke aangeboden om in de Senaats-

kamer geplaatst te worden. De Senaat heeft deze kostbare geschenken, die ons onze diep betreurde en onvergetelijke ambtgenooten levendig voor oogen stellen, met groote dankbaarheid aanvaard. Aan de nagedachtenis van wijlen onzen voortreffelijken en beminden ambtgenoot ZAAIJER, de krachtige figuur, die wij zoo noode missen, brachten zijne leerlingen en oud-leerlingen eene treffende hulde, door zijn portret aan Mevr. de Weduwe ZAAIJER—SCHOLTEN aan te bieden.

Dat de Senaat op zijne beurt verdiensten weet te waardeeren bleek uit het verleenen van twee doctoraten honoris causa, het eerste in de Wis- en Natuurkunde aan den Heer H. J. KRANTZ, oud-kolonel der artillerie en hoofd van het wis- en natuurkundig onderwijs aan de Koninklijke Militaire Akademie op grond van zijne onderzoekingen over de toepassing van de wiskunde op ballistisch gebied, inzonderheid op de leer van de behandeling van het geschut, alsmede wegens zijne bijzondere verdiensten voor het wetenschappelijke militair onderwijs, het tweede in de Nederlandsche letteren aan den Heer E. B. KIELSTRA, oud-luitenant-kolonel van de genie O. I. leger, secretaris van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië, om een grondlegger van de zuiver wetenschappelijke, op archief onderzoek en bronnenstudie steunende behandeling der Nederlandsche koloniale geschiedenis van de 19e eeuw, te eeren.

Voor de onderwijskrachten van onze Universiteit op een behoorlijk peil zullen zijn gebracht, moet de lijst van lectoren nog eene belangrijke uitbreiding ondergaan. Zeer te betreuren is het dus wanneer een goed vervuld lectoraat openvalt, zonder dat er kans is, dat het in den eersten tijd weder op dezelfde wijze vervuld zal worden. Dit geval doet zich thans voor bij het lectoraat in de Natuurkunde, door hetwelk Dr. SIERTSEMA buiten bezwaar van 's Rijks schatkist het onderwijs der beide hoogleeraren in dat vak aanvulde.

Met leedwezen zien wij Dr. SIERTSEMA naar Delft vertrekken al verheugt het ons ook, dat de Regeering van zijne uitstekende krachten partij trekt om het onderwijs aldaar uit te breiden overeenkomstig de eischen des tijds.

Wij brengen Dr. SIERTSEMA onzen hartelijken dank in het bijzonder voor hetgeen hij tot het onderwijs der aanstaande medici heeft bijgedragen door een met groote zorg voorbereid college ter aanvulling van die van onzen ambtgenoot LORENTZ, en voor het vele dat hij als Conservator van het Natuurkundig Laboratorium en Kabinet gedaan heeft om voor zoover het in zijne macht lag deze inrichting aan billijke eischen te laten voldoen, voor zijn groot aandeel eindelijk in het uitbreiden der bemoeiingen van de Universiteit tot het bevorderen van de opleiding van degelijk ontwikkeld technisch hulppersoneel.

Mij zij hier nog een woord van innigen dank veroorloofd voor al wat ik persoonlijk verschuldigd ben aan de toewijding, met welke Dr. SIERTSEMA de hem toevertrouwde belangen zoo vele jaren heeft behartigd.

Van de Regeering, die met ruimen blik de verheffing van het Technisch Onderwijs krachtig gaat bevorderen, mag men verwachten, dat zij bij verdere studie der betrokken vraagstukken verzekerd zal worden van de noodzakelijkheid, dat ook de leerkrachten der faculteiten van Wis- en Natuurkunde worden uitgebreid in verband met de voortdurende uitbreiding en splitsing der wetenschappen. Het is hier de plaats niet hierover uit te weiden. Toch moet ik behalve op het reeds behandelde gebrek aan leerkrachten voor de Natuurkunde er op wijzen, dat aan den hoogleeraar voor de Geologie, Palaeontologie en Mineralogie en Krystallografie zeer heterogene vakken zijn opgedragen. Aan den eenen kant houdt de Mineralogie en Krystallografie het nauwst verband met de Physica en de Chemie, aan den anderen de Palaeontologie een even nauw verband met de biologische wetenschappen. Mineralen en versteeningen hebben alléén met elkaar gemeen,

dat ze beiden in de aardschors gevonden worden en zoodoende werden vroeger Mineralogie en Palaeontologie ook wel door denzelfden persoon gedoceerd. Thans kan niemand meer beide richtingen geheel vertegenwoordigen. Aan buitenlandsche Universiteiten denkt men er niet meer over, ook niet aan kleinere, de Geologie in haren vollen omvang benevens de Palaeontologie en de Mineralogie en Kristallografie aan een enkel hoogleeraar op te dragen. Waar zooals hier de hoogleeraar in de eerste plaats geoloog en palaeontoloog is, is eene hulpleerkracht in de Physische Kristallografie een dringend vereischte en in aansluiting aan den bloei der physische en chemische wetenschappen hier te lande dubbel gewenscht.

Bewoog ik mij, wat de lectoren betreft tot nog toe op het gebied der teleurstellingen en der onbevredigde verlangens, met groote dankbaarheid kan vermeld worden, dat eindelijk een jarenlang gekoesterde wensch van de faculteit van Wis- en Natuurkunde is vervuld en voorzien is in de dringende behoefte aan een lector in de Systematische Botanie.

Nadat Dr. W. Burck, wien wij hartelijk dankzeggen voor de groote diensten, door zijn onderwijs in dit vak aan onze Universiteit bewezen, te kennen had gegeven, dat hij voor eene benoeming tot lector in de systematische botanie niet verder in aanmerking wilde komen, werd als zoodanig benoemd Dr. J. P. Lotsy, die den 27sten April zijn ambt aanvaardde met eene openbare les over: Wat is systematiek?

Wij achten Dr. Lotsy een groote aanwinst voor onze Universiteit en roepen hem een hartelijk welkom in onzen kring van docenten toe. Hij zal reeds ervaren hebben, dat er tusschen hoogleeraren en lectoren wel eene streep op de Series pleegt getrokken te worden, doch dat van eenige afscheiding in den omgang of bij de beoefening der wetenschap, welke die streep zou kunnen uitdrukken, niets te bespeuren valt. Hetzelfde kan gezegd worden van de streep, die de privaat-docenten weder

van de hoogleeraren en lectoren, en van die, welke ons van de met ons door zoo hechte vriendschapsbanden verbonden Kerkelijke hoogleeraren scheidt.

In het personeel der assistenten kwamen verschillende wijzigingen:

Bij de afdeeling Geneeskunde van Mannen verving de Heer E. W. Gotbling Vinnis den Heer J. Siegenbeek v. Heukelom, en Dr. J. Bruining Dr. C. L. Rümke (uitwonend); bij die van Vrouwen de Heer J. Siegenbeek van Heukelom den Heer M. Jansen; bij de afdeeling Heelkunde van Mannen de Heer A. F. Schoorel den Heer A. Verwey; bij die van Vrouwen de Heer K. A. Rombach den Heer A. F. Schoorel, terwijl als 2de assistent benoemd werd de Heer A. Serbt.

Bij de afdeeling Oogheelkunde verving de Heer F. W. Kröner Dr. H. K. de Haas.

Bij het Anatomisch Laboratorium de Heeren G. A. Kobse, C. P. J. L. S. Helfrich en J. R. F. Vijzelaar de Heeren C. A. J. Quant en P. Timmermans.

In het Zoötomisch Laboratorium Dr. J. H. Vernhout Dr. E. D. van Oort.

In het Natuurkundig Laboratorium werd de Heer H. H. F. Hyndman vervangen door Dr. C. Zakrzewski, die later werd opgevolgd door Mej. T. C. Jolles, Dr. H. Happel door den Heer C. Braak, en Dr. W. Heuse door den Heer J. Clay.

In het Organisch Scheikundig Laboratorium verving de Heer R. A. Weerman Dr. J. C. de Ruyter de Wildt.

Bij het Physiologisch Laboratorium werd de Heer W. Briët vervangen door den Heer W. F. Theunissen en de Heer H. J. Boevé door den Heer C. L. de Jongh.

Wij brengen aan degenen, die ons verlieten onzen dank, aan hen, die nieuw optraden, onze beste wenschen.

Wat de wetenschappelijke hulpkrachten onzer Universiteit betreft

is verder te vermelden, dat 's Rijks Herbarium de gewaardeerde diensten van den tijdelijken Conservator, Dr. CH. BERNARD, die naar Genève terugkeerde, zal missen. Het Rijks Museum van Natuurlijke Historie heeft het vertrek te betreuren van den Conservator Dr. O. FINSCH, den beroemden ornitholoog, wiens werk hier in dankbare herinnering zal blijven.

Doch wij mogen ook op heugelijke gebeurtenissen, wat de kring van deze geleerden betreft, wijzen. Heden is het juist 25 jaren geleden, dat de Heer L. D. PETIT de betrekking van Conservator aan de Universiteits-bibliotheek aanvaardde. Een bijzonder aangename taak is het voor mij, bij de plechtigheid van heden, dezen bibliograaf van ongemeen talent, wiens nauwkeurigheid, zin voor orde en rangschikking, algemeene boekenkennis en bekendheid met de eischen van boekhandel en boekdruk, wij op hoogen prijs stellen, de erkentelijkheid van den Senaat te betuigen voor de tallooze diensten, bewezen aan degenen, die van de Universiteits-bibliotheek of van de tevens door hem beheerde boekerij van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde gebruik maken.

De jubilaris heeft door aan den Senaat het eerste deel van zijne bibliografische lijst van werken, geschreven door Leidsche professoren, op te dragen in 1895 blijk gegeven van de hooge waarde, die hij hecht aan de banden, welke hem aan de Leidsche Universiteit verbinden. Ons is het thans eene behoefte hem te verzekeren, dat wij het bestaan van die banden niet minder op prijs stellen en dat wij hopen, dat zij den Heer PETIT nog lang in voorspoed en gezondheid met ons mogen verbinden.

De organisatie van het Rijks-Museum van Oudheden, omtrent welke mijn ambtsvoorganger zulke verblijdende mededeelingen kon doen, heeft haar verder beslag gekregen door de benoeming van Dr. P. A. A. BOESER, die tot dusver als conservator bij het Museum werkzaam was, tot onderdirecteur, terwijl in zijne plaats als conservator werd aangesteld Dr. J. H. HOLWERDA.

Dr. BOESER heeft in het begin van 1904 eene reis door Egypte gemaakt op uitnoodiging van den Heer R. J. WÜSTE, die door zijne vrijgevigheid niet alleen Dr. BOESER doch ook het Museum en de aegyptische studiën aan de Universiteit ten zeerste aan zich verplicht heeft.

De conservator van 's Rijks Ethnografisch Museum Dr. H. H. JUYNBOLL werd door de Regeering in staat gesteld een aantal musea in Duitschland en Oostenrijk te bezoeken.

De plaats van Dr. O. FINSCH aan het Museum van Natuurlijke Historie werd ingenomen door Dr. E. D. VAN OORT, die o. a. vroeger reeds werkzaam was aan het Mineralogisch Museum, waar een conservator nog steeds ontbreekt.

Omtrent de gebouwen en inrichtingen moet ik kort zijn.

Wat het akademiegebouw betreft, zoo blijkt de kamer van de Faculteit van Godgeleerdheid bij hernieuwd gebruik voor verblijf ongeschikt. Het is te hopen, dat aan de door de faculteit dit jaar geuite klachten even spoedig kan worden tegemoet gekomen als in het gebrek aan meerdere zitplaatsen van hoogleeraren in het groot auditorium is voorzien, toen zich dit kwam voegen bij de welbekende bezwaren aan het gebruik van dit lokaal voor openbare plechtigheden verbonden.

Terstond nadat de daardoor ontstaande moeilijkheid onder de aandacht van Heeren Curatoren was gebracht, heeft dit College de zaak aangevat en spoedig daarop aan den Senaat een plan om advies voorgelegd, dat warme instemming bij ons vond en welks verwezenlijking wij heden met vreugde begroet hebben. Wij brengen aan het College onzen hartelijken dank voor de welwillendheid in dezen weder aan den Senaat betoond.

Minder gelukkig waren wij, doch niet door gemis aan steun van HH. Curatoren, met ons verzoek om de gelden voor de dringend noodige en grondig bestudeerde restauratie der por-

tretten in de Senaatskamer. Wij vleien ons, dat een hernieuwd verzoek doel zal treffen. Intusschen heeft de Senaat om het verder verval der kostbare verzameling te stuiten uit eigen middelen allereerst het portret van DANIËL HEYNSIUS van een wissen ondergang gered.

Dat er in de hulpmiddelen van onderwijs, de academische gebouwen en hunne inrichting bijzonder veel te wenschen overblijft, is zelfs voor den leek in 't oog vallend bij de gebouwen en hulpmiddelen van het geneeskundig onderwijs.

Sedert geruimen tijd heeft de Faculteit van Geneeskunde op verbetering en uitbreiding van het Ziekenhuis aangedrongen. Met name ontbreekt centrale verwarming en electrische verlichting, zoodat de ziekenzalen nog met behulp van kachels worden verwarmd en met gas worden verlicht. Een zusterhuis ontbreekt; de pleegzusters slapen nog steeds op de zolderverdieping van het Ziekenhuis; in onvoldoend afgeschoten hokjes zijn daar gezonde en zieke, dag- en nachtzusters vereenigd.

Wij betreuren, dat bij de laatste begrooting de poging van Z.Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken om in den toestand verbetering te brengen voorloopig geen doel kon treffen, en vertrouwen, dat de Minister eerlang zijn voornemen zal kunnen verwezenlijken.

Dat de Regeering doordrongen is van de beteekenis van goede inrichtingen voor het geneeskundig onderwijs is wel gebleken bij de opening van het Ziekenhuis te Groningen.

De beschikbare tijd laat niet toe, dat ik handel over de gebreken in de inrichtingen op de Kleine Ruïne, hoezeer verbetering daarvan mij aan het hart gaat. Geen enkele gebeurtenis in het afgeloopen jaar geeft daartoe trouwens bepaaldelijk aanleiding. Wel zijn dankbaar een paar verbeteringen te vermelden. Voor het Anatomisch Kabinet werden gelden toegestaan tot verbetering in het demonstratief onderwijs. In het Natuurkundig Laboratorium werd een aanvang gemaakt met centrale verwar-

ming. Gaarne sta ik stil bij een feit even verblijdend voor ons als vereerend voor Dr. EINTHOVEN. De Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen heeft eene som van *f* 500 ter zijner beschikking gesteld ten einde te onderzoeken of de snaargalvanometer van onzen ambtgenoot met goed gevolg voor een onderzoek op afstand kan worden gebruikt. Het onderzoek heeft dezen vorm aangenomen, dat het Physiologisch Laboratorium met het Ziekenhuis door een paar geleiddraden zal worden verbonden om de patiënten aldaar, die moeilijk te vervoeren zijn, te onderzoeken, in 't bijzonder wat betreft het hart, met het instrument, dat in het Physiologisch Laboratorium is opgesteld.

Het is dit jaar gebleken dat in den nieuwen aanbouw van het Zoötomisch Laboratorium ten behoeve van het onderwijs der aanstaande medici alsnog eene belangrijke wijziging moet worden aangebracht. In Utrecht is het aantal aanstaande medici, die de colleges en practica in de zoölogie en vergelijkenden atomie bijwonen, boven verwachting toegenomen door eene doelmatige inrichting van het practicum in de zoölogie. Dr. VOSMAER zou eene dergelijke inrichting ook te Leiden willen invoeren. Doch dit laten de bestaande ruimte en hulpmiddelen niet toe. Bovendien kunnen de colleges, bij welke ook nog het bijna volslagen gebrek aan voorwerpen en platen ter demonstratie te betreuren is, door de ondoelmatige inrichting en de slechte verlichting van de collegekamers niet op het tegenwoordig geeischte peil worden gebracht.

In het Oudheidkundig Museum werd in December de nieuwe galerij van gipsafgietsels in de zaal van het Rijks Museum van Natuurlijke Historie geopend. In Juni werden de drie nieuwe zalen voor de groote Egyptische kunst geopend, een daarvan, die voor het Middelrijk, is slechts tijdelijk ingericht. De geheele reorganisatie is thans vastgesteld en kan in 1906 geheel gereed komen.

Het Ethnografisch Museum is door het daarheen overbrengen der ethnografische archaeologie uit het Museum van Oudheden

buitengewoon verrijkt. Op deze wijze is de verdeeling der voorwerpen, in alle grootere Musea gevolgd, ook hier tot stand gebracht. De bewerking van de verzameling van Philippijnsche schedels werd met behulp van door de Regeering en door binnen- en buitenlandsche genootschappen verleende subsidiën ter perse gelegd, zoodat dit werk in dit najaar kan verschijnen.

De bouw van het nieuwe Rijksmuseum van Natuurlijke Historie op de Ruïne is zoover gevorderd, dat waarschijnlijk reeds in het aanstaande voorjaar een gedeelte der collectie zal kunnen worden overgebracht.

Van de Universiteit ga ik thans over tot hare leerlingen.

In het geheel zijn ingeschreven 897 studenten, terwijl het totaal in de beide voorgaande jaren 870 en 912 bedroeg.

Zooals gewoonlijk is ook thans het cijfer volgens den Studenten-almanak belangrijk hooger, het bedroeg 1170 tegen 1102 en 1014 in de beide voorgaande jaren.

Van de ingeschreven studenten behooren tot de faculteit der

Godgeleerdheid	79.
Rechtsgeleerdheid	250.
Geneeskunde	277.
Wis- en Natuurkunde	117.
Letteren en Wijsbegeerte	94.
Rechtsgeleerdheid en Letteren	80.

Het aantal van de eerste maal ingeschrevenen bedraagt 238 tegen 227 en 201 in de beide vorige jaren.

Daarvan behooren tot de faculteit der

Godgeleerdheid	21.
Rechtsgeleerdheid	70.
Geneeskunde	41.
Wis- en Natuurkunde	30.
Letteren en Wijsbegeerte	41.
Rechtsgeleerdheid en Letteren	35.

Onder de ingeschrevenen zijn 74 dames, tegen 72 in het vorige jaar. Van deze volgen 54 het volledig onderwijs tegen 49 in het vorige jaar.

In het genot van Rijksbeurzen waren de Heeren A. W. Groenman (th.), H. W. C. Bordewijk (j.), Ch. H. Nijkamp, G. J. de Groot (m.), A. Goslinga (l.) en Mej. A. Schram (l.). Uit het legaat Böckelman verleende de Senaat eene toelage aan den Heer T. E. Groos, candidaat in de rechtswetenschap.

Zwaar werd wederom de kring der studenten getroffen. Op 7 October overleed de Heer J. F. HENGEVELD, student in de geneeskunde, in den ouderdom van 21 jaren, en twee dagen later bezweek de Heer A. C. VAN DER FELTZ, student in de rechtsgeleerdheid, op 20-jarigen leeftijd, door een noodlottigen val van het paard; den 2en Februari overleed de Heer J. VAN LOKHORST, student in de wis- en natuurkunde, in den ouderdom van 26 jaren, den 13en April de Heer P. VAN DER KNAAP, candidaat in de geneeskunde, op 27-jarigen leeftijd, en eindelijk op 26 April de Heer A. C. VAN TRIGT, candidaat in de rechtsgeleerdheid, in den ouderdom van 27 jaren. Wij deelen in de smart van hunne betrekkingen en vrienden.

Het aantal promotiën bedroeg 59, daarvan kwamen er voor 46 in de rechtswetenschap, waarvan 1 door eene dame, 6 op proefschrift en 2 met lof, 1 in de staatswetenschap op stellingen, 1 in de geneeskunde, 3 in de scheikunde, 2 in de wis- en natuurkunde, waarvan 1 honoris causa, 1 in de klassieke en 3 in de Nederlandsche letteren, waarvan 1 honoris causa, en eindelijk 1 in de godgeleerdheid.

Ook thans kwam het weder voor, dat aan onze Universiteit dissertatien bewerkt werden, op welke aan eene andere Universiteit werd gepromoveerd. Geldt het hier Nederlandsche Universiteiten, zoo kan dit enkel worden toegejuicht. De wensch, den doctoralen graad te behalen daar, waar men de lessen tot aan het doctoraal examen heeft gevolgd, getuigt van eene piëteit, die wij hebben aan te kweeken. Maar te betreuren acht ik het,

wanneer de dissertatie aan eene buitenlandsche Universiteit wordt verdedigd omdat het jus promovendi voor de faculteit der Wis- en Natuurkunde en der Geneeskunde hier te lande nog altijd niet is verleend aan diegenen, die het eindexamen der Hoogere Burgerschool hebben afgelegd.

De herinneringen aan de uren, die mij in aanraking brachten met de Studenten, behooren tot de aangenaamste van mijn rectoraat.

In het bijzonder denk ik gaarne terug aan de verhouding, in welke ik stond tot de vertegenwoordigers van het Leidsche Studentencorps. Het Collegium toonde zich één met ons in liefde voor onze Alma Mater. Het was er van doordrongen, dat de wijze van optreden der studenten voor den bloei der Universiteit van het grootste belang is. De belangen der novitii gingen het Collegium en in 't bijzonder zijn volijverigen praeses zeer ter harte.

Toch ging de groentijd niet zonder zorgen voorbij. Een der novitii werd getroffen door een ongeval, dat wegens een samenloop van omstandigheden voor den getroffene ongeëvenredigde gevolgen had. Gelukkig zijn deze gevolgen gaandeweg verminderd en mogen wij ons vleien, dat zij weldra geheel verdwenen zullen zijn. Wij vertrouwen, dat wat tot zulke ongevallen kan leiden verder met kracht zal worden tegengegaan.

Raadpleegt men de geschiedenis, — ziet men bij de stichting van het Corps in 1839, waarbij verbetering van het novitiaat op den voorgrond stond, een proeftijd ingesteld, deze in 1841 afgeschaft en reeds in 1845 weder voorgedragen doch niet aanvaard, — ziet men verder, omstreeks 1855, een niet officieel erkend groenwezen opkomen en tot toenemende misbruiken voeren, totdat eindelijk de wettelijke regeling van het novitiaat in 1895 eene belangrijke verbetering bracht en den weg tot verdere verbetering baande, — dan blijkt eene volledige beharti-

ging van de belangen der novitii blijvend slechts te verkrijgen door regeling van het novitiaat, door voortdurende zorg van het Collegium en door een onophoudelijken strijd tegen misbruiken. Geen duimbreed van den eens veroverden grond mag daarbij door een volgend Collegium worden prijsgegeven, integendeel het moet zich tot plicht stellen eene goede traditie meer aan de reeds verworvene toe te voegen. Het Collegium moet daarbij steunen op de goedgezinde meerderheid. Deze meerderheid is geneigd zachtheid in haar oordeel te betrachten, omdat zij zelve niet volmaakt is. Doch zij oordeele niet te zacht. De stichters van het L. S. C. hebben daaraan eene hooge roeping gesteld. Zij begrepen, dat in het bevorderen van het goede de enkele zich zwak kon voelen, doch het lichaam, dat allen omvatte, wilden zij vrij zien van die zwakheid. Het moest een der hechtste steunpilaren van hun geliefde Alma Mater worden. Moge, nu nieuwe tijden steeds hoogere eischen aan studenten gaan stellen, die traditie bovenal in eere gehouden worden!

Dat eene overgroote meerderheid haar afkeer van het spel aan de enkelen, die in dit opzicht toegeefelijker zijn, ten duidelijkste heeft getoond, hebben wij van harte toegejuicht. Het bevestigde ons in de goede meening, die wij hebben omtrent den geest der studenten, en op welke het, naar aanleiding van eenzijdige voorstellingen, niet ten eenenmale overbodig is nadruk te leggen.

Zeker, wij zouden wenschen dat nog algemeener dan thans reine en zachte zeden, en eene eenvoudige leefwijze bij de studenten gevonden werden, dat zij nog meer dan thans vrij waren van de vooroordeelen der groote maatschappij. Wij zouden het gelukkig achten wanneer nog meer dan thans algemeene beschaving een kenteeken van den gestudeerden man werd geacht, en wie daarin aanvankelijk te kort kwam, zich meer inspande om zijne schade in te halen.

Doch, wie op het geheel der uitingen van het Studentenleven

let, moet er van overtuigd worden, dat in de Studentenwereld eene kracht leeft, die den enkele tegen verleiding kan steunen, de gemeenschap ten goede voortstuwt, en den omgang der studenten voor de Universitaire vorming de gewenschte vruchten doet dragen.

Tal van gezelschappen en vereenigingen van alle mogelijke samenstelling en aan de meest uiteenloopende zaken gewijd bevorderen dien omgang. Zij brengen jongelieden van de meest verschillende herkomst ongedwongen samen door gemeenschappelijke belangen, sympathieën, uitspanningen, liefhebberijen en genoegens en geven hun aanleiding tot gedachtenwisselingen, door welke zij elkanders verschillende idealen, overtuigingen en richtingen kunnen leeren waardeeren. Welk een tal van middelen om het latere leven te verrijken met herinneringen, die het tot het einde toe verwarmen, om individualiteit en karakter te ontwikkelen en tevens den weg te banen, langs welken wij één volk van broeders moeten worden!

Dat alles gaat voor het grootste deel om buiten die studenten, welke enkel met den trein de colleges te Leiden komen bijwonen. Ik acht het mijne plicht er op te wijzen dat dit aan de Universitaire vorming van velen ernstig afbreuk doet en zeer voor de hand liggende nadeelen voor velen van hen medebrengt. Het spoor-studentenwezen schijnt mij een euvel, waarop m. i. tot nog toe niet genoeg de aandacht is gevestigd.

Ieder begrijpt, dat er tal van gevallen van elders gevestigden zijn, die ik niet bedoel. Hoe meer belangstellenden, die anders niet met de Universiteit in aanraking zouden kunnen komen, door den trein hierheen worden gebracht, des te beter.

Wanneer ik tegen het spoorstudentenwezen optreed, heb ik diegenen op het oog, voor wie het verblijf te Leiden door den aard hunner studiën aangewezen is, en voor wie dit verblijf niet onmogelijk of onraadzaam is. Voor het welslagen in hun lateren werkkring zijn niet alleen energie en bekwaamheid maar ook menschenkennis, takt en geschiktheid, benevens zin voor kame-

raadschappelijke samenwerking noodig. Om deze eigenschappen te ontwikkelen is er geen betere leerschool voor hen dan de omgang met hunne medestudenten aan de Universiteit. Zoo het eenigzins mogelijk is late men zich van het verblijf aan de Universiteit dan ook niet terughouden door eenige meerdere kosten, welke het medebrengt. Deze zijn te beschouwen als noodzakelijke uitgaven om de opleiding, waaraan toch reeds zooveel wordt ten koste gelegd, werkelijk doel te doen treffen. Wie als student geen partij trekt van het voorrecht zich in de studentenwereld te kunnen bewegen, zal een belangrijken steun in het latere leven ontberen.

Ten zeerste is het dan ook te betreuren, dat de meeste der aanstaande O.-I. bestuurs-ambtenaren spoorstudenten zijn.

De candidaat-ambtenaren mogen zeker wel ernstig bedenken of zij het tegenover hunne toekomst kunnen verantwoorden alleen maar examen-studenten te zijn. Zelfs de omgang met de aanstaande Indische rechterlijke ambtenaren of met aanstaande bestuursambtenaren van een ouder jaar blijft voor hen als spoorstudenten zoo goed als afgesloten.

Voor opleiding aan eene vakschool is voor hen in 1902 akademische studie in de plaats getreden. Zullen nu toch de belanghebbenden zich tot vakkweekelingen maken in plaats van tot volle studenten der akademie? Wie heeft meer behoefte aan den veelzijdigen omgang, waartoe het verblijf aan de Universiteit de gelegenheid geeft, dan de bestuursambtenaar, die in Indië reeds op jeugdigen leeftijd in tal van uiteenloopende verhoudingen tot de meest verschillende Europeanen, inlanders en vreemde oosterlingen komt te staan, die bestuur zal moeten voeren, bruggen zal moeten bouwen, politierechter zal moeten zijn, die met cultures in aanraking komt en voor wat niet al heeft te zorgen, die in al deze verhoudingen zijne beschaving en in het bijzonder zijne wellevendheid moet toonen, opdat de zoozeer aan vormen hechtende beschaafde Inlander hem niet als een barbaar beschouwe, doch tegen hem opzie en toegeve aan zijn intellectueel overwicht?

Moge mijn opvolger kunnen vermelden, dat — mede onder den invloed van een op drie jaren gebrachten leergang — in den toestand, waarop ik hier gewezen heb, verbetering is gekomen, en alle belemmeringen van den bloei van de O.-I. ambtenaarsstudie zijn uit den weg geruimd. Moge verder de inspanning der Universiteit om bij de aanstaande ambtenaren een hoog besef van hunne roeping te ontwikkelen, tot heil strekken van de Oostersche volken, over welke Nederland de leiding tot zich getrokken heeft en aan welke het tot onafwijsbare plicht heeft, materieele en intellectueele verheffing te brengen. Zoo naast eigen plichtbesef nog iets Leiden kan aanvuren bij het vervullen van zijn taak in dit opzicht, dan is het zeker de wetenschap, dat, gelijk de audientie ten paleize te Amsterdam in 1903 aan de deputatie uit den Senaat mocht bewijzen, het oog van H. M. onze geëerbiedigde Koningin met belangstelling op deze laatste uitbreiding van Leidens werkkring gevestigd is.

Aan het einde van mijn Verslag gekomen neem ik afscheid van mijn ambt met hartelijken dank voor den steun mij van alle zijden geschonken, en wend ik mij tot U, waarde VAN LEEUWEN om U de waardigheid van Rector Magnificus, waartoe Gij door H. M. de Koningin benoemd zijt, over te dragen.

Wij stellen het op hoogen prijs U aan ons hoofd te zien. Moge het jaar van Uw bestuur voor onze Universiteit en voor U een gelukkig jaar zijn!

Salve Rector Magnifice! iterumque salve!

BIJLAGEN.

DE BETEEKENIS VAN NAUWKEURIGE METINGEN BIJ ZEER LAGE TEMPERATUREN.

REDE,

uitgesproken[1]) ter herdenking van den 329sten verjaardag der Universiteit te Leiden, op 8 Februari 1904, door den Rector Magnificus Dr. H. Kamerlingh Onnes.

MIJNE HEEREN CURATOREN, PROFESSOREN, LECTOREN,
DOCTOREN EN STUDENTEN,
ZEER GEWENSCHTE HOORDERESSEN EN HOORDERS,

Hartelijk heet ik U allen, die hier op dezen feestdag zijt samengekomen, welkom. Wij mogen met opgewektheid heden weder den verjaardag der Leidsche Alma Mater vieren.

Verdringen zich niet meer om haar als weleer leergierigen uit vreemde landen, met des te meer zorg kweekt zij de liefde tot de wetenschap bij de zonen van het eigen volk, met des te meer kracht gordt zij zich aan, ook andere zonen van den eigen stam tot zich te trekken. Steeds met denzelfden luister straalt voor ons haar innerlijk wezen. Zij is nog altijd een „steunsel der vrijheid", een „fakkel in de duisternis". Vreugdevol en tot dankbaarheid stemmende is derhalve de herinnering aan een jaar weder eensgezind in haar dienst doorleefd.

---

1) De tusschen ( ) geplaatste uitweidingen werden niet voorgedragen.

Op mijne beurt geroepen aan die stemming uiting te geven door de behandeling van een onderwerp uit het vak mijner studie, gevoel ik mij gelukkig in het licht te mogen stellen, dat de arbeid in de natuurkundige laboratoria blijft medewerken om de macht van den menschelijken geest over de stoffelijke wereld te vermeerderen, en dat de natuurkunde naast hare zusterwetenschappen voortgaat ons inzicht in den aard der dingen te verhelderen.

Een schitterend bewijs hiervan heeft nog kort geleden de ontdekking geleverd, door welke Leiden eene eerste plaats inneemt op NOBEL's eerelijst. Te schetsen hoe zij is gekweekt op den bodem van jarenlang voortgezette metingen en hare beteekenis eerst verkreeg in het licht van een door zwaren theoretischen arbeid verkregen inzicht, ware zeker een dankbare taak geweest. Doch de beteekenis dezer ontdekking is onlangs met zoo edele geestdrift in zoo meesterlijken vorm uiteengezet, dat ik meen beter te doen uit het tal van voorbeelden, die in allerlei richtingen voor het grijpen liggen, een ander te kiezen.

Toen ik voor ruim twintig jaren het woord van deze plaats mocht voeren, wees ik als veelbelovend eene richting van experimenteel onderzoek aan, bij welke de overgang van den gasvormigen in den vloeibaren agregaatstoestand bij lage temperaturen een groote rol speelt. Inderdaad is zij sedert dien tijd bijzonder vruchtbaar gebleken en heeft zij in de organisatie van verschillende laboratoria, in het bijzonder in die van het Leidsche zeer diep ingegrepen.

Vergunt mij dus U de beteekenis van het verrichten van nauwkeurige metingen bij zeer lage temperaturen te schetsen.

Het gebied der lage temperaturen heeft de experimentatoren steeds aangelokt. Vond BOYLE de bezwaren reeds bij het betreden van dit gebied ontmoet, grooter dan die op eenig ander, zij nemen toe naarmate men de grootst denkbare koude nadert.

De poolstreken der physica prikkelen den proefnemer tot den strijd zooals het uiterste Noorden en Zuiden den ontdekkingsreiziger. Doch zoowel in de moeilijkheid als in het belang aan het bereiken van het doel verbonden, bestaat tusschen beider streven een groot verschil. Met verdere inspanning en vermeerdering van hulpmiddelen zijn de geographische polen ongetwijfeld te bereiken, en naarmate men er dichterbij komt wordt een verder doordringen van minder beteekenis. De grootst denkbare koude ligt voor altijd in 't oneindig verschiet, terwijl bij elken stap verder de beteekenis der te verkrijgen nieuwe wetenschappelijke gegevens stijgt.

Toen men zich het eerst de vragen stelde om tot de Noordpool door te dringen en tot de laagste temperatuur af te dalen, waren de punten van overeenkomst van beide nog zeer talrijk.

En wij mogen er met trots op wijzen, dat evenals de Hollanders vooraan waren in de ontdekkingstochten naar het Noorden, onze landgenoot van Marum het eerst den weg betrad, die in de vorige eeuw geleid heeft tot het verkrijgen der laagste temperaturen.

Men heeft het voorgesteld als of van Marum bij toeval ontdekte, dat ammoniak kon worden vloeibaar gemaakt, en de beteekenis van zijne ontdekking niet begrepen had. Gelijk Bosscha in zijne schoone rede heeft aangetoond, geheel ten onrechte.

Van Marum had geleerd het verschil der dampspanningen bij stoffen van verschillende vluchtigheid zeer duidelijk aan te toonen door in een kwikbak verscheidene barometerbuizen naast elkaar te plaatsen, in elk van welke boven het kwik een weinig vloeistof was gebracht. Terwijl ether bij de gewone temperatuur de kwikzuil in den barometer ongeveer over de helft van de normale hoogte van 76 cM. neerdrukt, of m. a. w. een *dampspanning* van een halve *atmosfeer* vertoont, bedraagt de dampspanning bij water slechts 1.5 cM. Ether behoeft dan ook slechts tot 35° C., water moet tot 100° C. verwarmd worden om de

dampspanning tot een atmosfeer te doen aangroeien en de vloeistof te doen *koken.*

(Vergroot of verkleint men de ruimte boven het kwik door de barometerbuis in den kwikbak op en neer te bewegen zoo gaat de vloeistof bij onveranderde spanning in damp over of omgekeerd. Heeft men zoo weinig ether in de buis gebracht, dat zich boven het kwik geen vloeibare doch enkel verdampte ether bevindt, zoo volgt deze de wet van BOYLE, d. w. z. de druk verandert bij het op en neer bewegen der buis rechtevenredig met de dichtheid, evenals wanneer zich boven het kwik lucht of eene andere gasvormige stof, bijv. ammoniakgas bevindt).

Om de samendrukbaarheid van het ammoniakgas met die van de lucht bij drukkingen hooger dan een atmosfeer te vergelijken, plaatste VAN MARUM een kwikbak met twee barometerbuizen, de eene met lucht, de andere met ammoniakgas boven het kwik, onder een klok, waarin hij lucht samenperste. (Al aanstonds bemerkte hij nu, dat de dichtheid van het ammoniak iets sneller toe nam dan de daarop uitgeoefende druk, en kwam hij dus afwijkingen van de wet van BOYLE op het spoor.

De hulpmiddelen van dien tijd veroorloofden hem niet om met het samendrukken zeer ver te gaan. Gelukkig echter ver genoeg). Toen de druk tot drie atmosferen gestegen was (— het ammoniak was nl. vochtig —) scheidde zich een heldere vloeistof op het kwik af, die bij vergrooting van het volume weder verdampte, terwijl de spanning nagenoeg onveranderd bleef.

Het ammoniak gedroeg zich dus in hoofdzaak als ether. Het verschil van beide stoffen bestaat hierin, dat bij de gewone temperatuur de dampspanning van ether kleiner, die van ammoniak veel grooter dan een atmosfeer is; dat bij de gewone temperatuur de vloeistof ether zich beneden, de vloeistof ammoniak zich ver boven zijn kookpunt bevindt.

Tusschen de proef van VAN MARUM, die het eerst het gemakkelijk te verdichten ammoniak, en die van CAILLETET en PICTET, die het eerst de zuurstof vloeibaar zagen, ligt een lange weg.

Had VAN MARUM bij zijn proef het volume verkleind, totdat het de geheele hoeveelheid stof bij de temperatuur van de buis niet meer als damp kon bevatten, FARADAY dreef in een beperkte ruimte een overmaat van stof. Bij de ontleding van chloorhydraat in het eene been van een toegesmolten glazen buis zag hij in het andere het gevormde chloor onder den eigen ontwikkelingsdruk vloeibaar worden.

Daarmede had FARADAY den weg gevonden om nog verscheidene andere gassen tot vloeistof te verdichten. Zeer gemakkelijk gelukte dit bij het zwaveligzuur. Het kookpunt daarvan ligt bij —10°, en het wordt dus enkel reeds door afkoeling met een mengsel van ijs en zout in een open vat vloeibaar.

Leefden wij bij de veel lagere temperatuur van —52°, welke NANSEN eens bij zijne poolreis waarnam, dan zouden wij het zwaveligzuur niet een gas, maar een vluchtige vloeistof noemen. Wij zouden het moeten verhitten om het bij —10° aan de kook te brengen. Ether zouden wij in die omstandigeden al zeer weinig vluchtig vinden. Ammoniak zoo vluchtig als ether bij zomerhitte in ons klimaat. Andere gassen zouden echter ook bij die lage temperatuur eerst door vrij hoogen druk kunnen worden vloeibaar gemaakt. Zoo het koolzuur, hetwelk alleen in FARADAY's allersterkste buizen als vloeistof bewaard kon worden, terwijl ook deze dikwijls met een hevigen knal sprongen. Om tot het kookpunt van deze stof af te dalen moet men met de afkoeling nog veel verder gaan.

Het middel voor die verdere afkoeling konden, zooals HUMPHRY DAVY opmerkte, de vloeibare gassen zelf leveren. Evenals water, wanneer men het uit een stoomketel, waarin het boven het kookpunt tot overdruk boven de atmosfeer verhit is, aftapt, zich door verdamping afkoelt, totdat de dampspanning gelijk

aan die van de atmosfeer is geworden, moet ook onder overdruk vloeibaar gehouden gas, wanneer het van dien overdruk bevrijd wordt, zich tot zijn kookpunt afkoelen.

THILORIER bracht dit in-toepassing. Hij kwam op het stoute denkbeeld om, waar FARADAY nauwe glazen buizen gebruikte, het koolzuur in zware gesmeede toestellen vloeibaar te doen worden. Op deze wijze kon hij een zoo groote hoeveelheid vloeibaar koolzuur verkrijgen, dat, bij het uitstroomen aan de lucht, al ging ook het meeste in damp over, een deel als sneeuwvormig koolzuur van — 78° kon worden opgevangen. Nog lagere temperaturen verkreeg hij door het vaste koolzuur in het luchtledige te doen verdampen.

Hoe groote beteekenis was te hechten aan den sprong vooruit in het bereiken van lage temperaturen, die THILORIER had gedaan, bleek het best toen FARADAY, meegesleept door een reeds vroeger met al zijne krachten nagejaagd denkbeeld, opnieuw beproefde alle gasvormige stoffen in den vloeibaren aggregaatstoestand te brengen.

Bij een zestal, waaronder zuurstof, stikstof en waterstof, faalden al zijn pogingen. Zij werden in tegenstelling met de bedwongene of *coërcibele*, door hem de *permanente* gassen genoemd. Thans hebben wij ook deze stoffen leeren kennen als vloeistoffen, wier kookpunten bij uiterst lage temperaturen liggen.

Ook FARADAY had reeds de overtuiging, dat hij door verdere afkoeling zijn doel had kunnen bereiken.

Hij grondde deze terecht op de proeven van CAGNIARD DE LA TOUR, die 20 jaren vroeger had aangetoond, dat bij ether vloeistof en damp bij het stijgen der temperatuur meer en meer gelijk aan elkander worden en bij 194° in een zelfden tusschentoestand overgaan, terwijl boven die temperatuur vloeibare ether niet meer bestaat. Vijfentwintig jaren na FARADAY toonde ANDREWS aan dat koolzuur zich in dit opzicht geheel als ether gedraagt, en bij 31° in den door CAGNIARD DE LA TOUR waargeno-

men tusschentoestand overgaat. Hij leerde deze temperatuur kennen als die, beneden welke dit gas wel en boven welke het niet door druk te verdichten is, en noemde haar de *kritische temperatuur* van het koolzuur, de daarbij behoorende waarde van de dampspanning den *kritischen druk* van deze stof.

Was FARADAY's vermoeden, door ANDREW's proeven waarschijnlijk geworden, eerst tot zekerheid werd het, toen VAN DER WAALS — van nu af de gids op dit gebied — in de theorie van de Continuiteit van den vloeibaren en gasvormigen aggegraatstoestand de verklaring van de besproken verschijnselen gaf en uit de afwijkingen van de wet van BOYLE bij een in den gasvormigen toestand onderzochte stof de eigenschappen der vloeistof, in welke zij kon overgaan, leerde berekenen.

Zijne berekeningen zouden weldra bevestigd worden door de proeven van CAILLETET en PICTET.

Bij CAILLETET stond de afkoeling van het sterk samengeperste gas door ontspanning, bij PICTET die door warmte onttrekking op den voorgrond.

Aan CAILLETET danken wij de bijzonder doelmatige vinding om door middel van eene perspomp betrekkelijk groote hoeveelheden gas in eene glazen buis op zeer hoogen druk samen te persen.

PICTET's verdienste was een sterke trapsgewijze afkoeling te leeren verkrijgen door kringloopen, gelijk die, waarop de gewone zwaveligzuur ijsmachine berust. Het zwaveligzuur onttrekt in dezen toestel warmte, waar het verdampt. Om het op nieuw te doen dienen wordt de damp weggevoerd en op eene andere plaats verdicht, waar hij de opgenomen warmte bij het verdichten weer afgeeft. Het verdichte zwaveligzuur kan naar de af te koelen plaats worden teruggevoerd, waar men het opnieuw laat verdampen, zoodat met dezelfde hoeveelheid zwaveligzuur, in dezen kringloop of *cyclus* rondgaande, voortdurend nieuwe hoeveelheden warmte, aan een toestel onttrokken kunnen worden.

PICTET maakte nu van een dergelijken kringloop gebruik om

een condensator zeer sterk af te koelen, waarin koolzuur, dat anders eerst onder hoogen druk vloeibaar wordt, dan onder geringen druk kon worden verdicht. Met het koolzuur kan men weder juist zulk een cyclus vormen als met het zwaveligzuur, en afkoelen bij de lage temperatuur waarbij koolzuur in het luchtledig verdampt. De twee bewerkingen met elkander verbonden, de cyclus van vloeibaar zwaveligzuur om koolzuur vloeibaar te maken, de cyclus van vloeibaar koolzuur om nog lagere temperatuur te onderhouden, vormen een trapsgewijze val, eene *cascade* van temperaturen.

Wat de zuurstof betreft, Pictet en Cailletet slaagden er beide slechts in om haar een oogenblik vloeibaar te zien. Haar als vloeistof te verkrijgen gelukte hun niet.

Zoo was de stand van het onderzoek toen hier voor ruim twintig jaren de pompen van Cailletet en Pictet onmisbare laboratoriumwerktuigen werden genoemd. Dat industrieele hulpmiddelen in de experimenteele thermodynamica onmisbaar zouden worden, dat krachtwerktuigen compressoren en vacuumpompen zouden moeten drijven, werd destijds nog wel door weinigen gevoeld.

Niemand kon daaraan meer twijfelen toen Wroblewski en Olszewski spoedig daarop de zuurstof en de andere permanente gassen behalve de ultrapermanente waterstof in eene glazen buis als vloeistof hadden verkregen.

Het bleek toen welk een hoogst belangrijk koelmiddel het (door Cailletet voorgeslagen) *ethyleen* voor het gebied beneden —100° was. Wroblewski en Olzewski waren er in geslaagd, daarmede tot ver beneden de kritische temperatuur van zuurstof, tot —139° af te dalen, toen zij het in het luchtledige deden verdampen. Zonder krachtwerktuig was de groote hoeveelheid verdampend ethyleen niet te beheerschen, en deze uitkomst niet te bereiken geweest.

Over de vloeibare zuurstof als koelmiddel beschikten Wro-

blewski en Olszewski echter nog evenmin als Faraday over het koolzuur voordat Thilorier er in geslaagd was dit in groote hoeveelheden te verkrijgen en vrij aan de lucht op te vangen.

Het had een groote inspanning en groote hulpmiddelen gekost om zuurstof in een glazen buis vloeibaar te maken. Maar om verder te komen moest deze stof, welker kookpunt bij de uiterst lage temperatuur van —182° ligt, en welke men slechts bij vingerhoeden verkregen had, litersgewijze afgeschonken kunnen worden. Eerst voor ongeveer 10 jaren is dit gelukt.

Aan de oplossing van dit vraagstuk was, zooals later bleek, gelijktijdig te Krakau, te Londen en te Leiden jaren lang gewerkt.

Ik vermeld Olszewski's poging omdat hij de eerste is geweest, die vloeibare zuurstof, vrij aan de lucht kokende, in een bekerglas heeft opgevangen. Echter slechts een kleine hoeveelheid in eens. Voor enkele proeven moge dit van belang zijn, de vloeibare zuurstof was daarmede nog niet tot koelmiddel geworden.

Te Leiden gelukte het met behulp van eene cascade van chloormethyl en ethyleen (met als koelslangen gewonden condensatiebuizen) een derden cyclus van zuurstof in te richten. Deze cyclus geeft een voortdurenden stroom van vloeibare zuurstof waardoor de gewenschte afkoeling verkregen kan worden, (en een voor de meest verschillende proeven geschikt bad, zoolang men dit wenscht, kan worden onderhouden).

Voor een goed deel werd dit bereikt door eene groote besparing van beschikbaar geworden koude bij het cascadeproces in te voeren. In elken cyclus strijken de koude dampen, welke worden weggezogen, (voor zoover zij niet tot bescherming tegen warmtegeleiding dienen), langs spiraalbuizen, die het te condenseeren gas aanvoeren en koelen dit, reeds voor het in den condensator aankomt, af. De *regeneratorspiraal* is zoodanig in-

gericht, dat de koude van het wegstroomende gas geheel op het aangevoerde wordt overgebracht. (Men heeft een dergelijke inrichting, ook wel vroeger bij het verkrijgen van koude gebruikt; te Leiden werd zij consequent bij de cascademethode toegepast en heeft zij deze voor het bereiken der laagste temperaturen geschikt gemaakt).

Te Krakau en te Leiden bleef de proefnemer bij voorkeur in de onmiddellijke nabijheid van de toestellen, waarin het koelmiddel wordt voortgebracht.

Een geheel nieuwen weg voor het onderzoek op het gebied der lage temperaturen had intusschen DEWAR geopend. Hij leerde glazen vaten bekers, kannen, en open flesschen vervaardigen, in welke men vloeistoffen, wier kookpunt bij uiterst lage temperaturen ligt, kan bewaren en vervoeren. Deze *vacuumglazen* hebben een dubbelen wand. De gesloten holte tusschen de beide wanden is van binnen verzilverd en tot het uiterste luchtledig gepompt. De warmtetoevoer van buiten wordt nu zoozeer verzwakt, dat de vloeistof niet merkbaar verdampt. Hiermede werd de gewenschte vrijheid van beschikking over koelmiddelen als de vloeibare zuurstof verkregen.

Met behulp van vloeibare zuurstof (, die wegens de standvastigheid van het kookpunt voordeelen voor metingen heeft,) wordt de gewone dampkringslucht zeer gemakkelijk vloeibaar gemaakt en deze heeft, wat het verlies bij bewaren en vervoeren betreft, het voordeel, dat de grondstof niets kost.

Zoo is dan eerder dan WROBLEWSKI het heeft kunnen denken zijne voorspelling bewaarheid, dat vloeibare lucht het koelmiddel der toekomst zou worden.

Zeer veel heeft tot de verspreiding van dit koelmiddel bijgedragen de geniale vinding van LINDE, dat enkel het drijven van sterk samengeperste lucht door een *regeneratorspiraal*, aan het eind waarvan zij zich ontspant, voldoende is om haar vloeibaar uit de spiraal te doen uitstroomen. (Toestellen volgens

LINDE's, de cascade methode zoo gelukkig aanvullende, denkbeelden voor laboratoria gebouwd, hebben daar reeds hun weg gevonden, niettegenstaande om betrekkelijk kleine hoeveelheden vloeibare lucht te verkrijgen compressoren noodig zijn, die zeer groote hoeveelheden lucht op zeer hoogen druk samen persen. Zonder vacuumglazen had men van deze toestellen geen partij kunnen trekken).

DEWAR's schitterende vinding is wel het meest belangrijke hulpmiddel voor het werken bij uiterst lage temperaturen. (De open vacuumflesschen zijn voor de permanente gassen wat de stalen, op 250 atmosfeer druk beproefde, flesschen voor de coërcibele zijn). Het oogenblik, waarop een vacuumglas met vloeibare zuurstof den prins van Wales in de vergadering der Royal Institution werd aangeboden, kenmerkt dan ook werkelijk een nieuw tijdperk in het werken bij de laagste temperaturen.

Met vloeibare lucht in het luchtledige verdampende komt men gemakkelijk tot eene temperatuur van 200° beneden het vriespunt. Men heeft kunnen berekenen dat de grootst denkbare koude op de schaal der *absolute temperaturen* 273° beneden het vriespunt ligt. Het nulpunt van deze schaal is bij de grootst denkbare koude gesteld, en het vriespunt wordt op deze schaal, van welke wij ons verder uitsluitend bedienen, door 273° aangewezen. De absolute temperatuur van in het luchtledige verdampende lucht is nog slechts 73°. Moet daaruit worden afgeleid, dat wij het grootste deel van den weg naar het absolute nulpunt reeds hebben afgelegd? Het tegendeel is het geval. De graden nemen voor het vraagstuk der afkoeling in waarde toe naarmate men dichter bij het absolute nulpunt komt. Zoo omvat een zelfde gezichtshoek van een waarnemer, geplaatst op een rechten weg met telegraafpalen er naast, een grooter aantal daarvan, naarmate de blik meer evenwijdig aan den weg gericht wordt.

Wij komen tot een meer juiste voorstelling van de verandering van den afstand tot het absolute nulpunt, dan door het aantal doorloopen graden, wanneer wij stappen gelijkwaardig stellen, bij welke telkens die afstand in eene zelfde verhouding verkleind is. Hoeveel dergelijke stappen wij ook doen, wij bereiken het absolute nulpunt nimmer geheel.

Naar dezen maatstaf kunnen wij ons ook een juist denkbeeld maken van hetgeen er noodig is om waterstof vloeibaar te maken. (De kritische temperatuur ervan ligt meer dan twee malen lager dan de laagste temperatuur, die met vloeibare lucht te bereiken is. Nauwkeurige metingen van Wroblewski zoowel als van Olszewski hadden dit, in de eerste plaats noodige, gegeven verschaft). De nieuwe sprong om waterstof met behulp van vloeibare lucht vloeibaar te maken was grooter dan het maken van vloeibare zuurstof zonder hulp van eenig koelmiddel. Groote scherpzinnigheid, volharding en onverschrokkenheid waren noodig om het eerst (uit regeneratorspiralen, die in de enge ruimte van vacuum glazen geborgen moesten worden,) een beker vol vloeibare waterstof te schenken. De koude er van is zoo groot, dat de lucht zelf daarbij neerslaat en bevriest, evenals de waterdamp uit den dampkring buizen, met vloeibare lucht afgekoeld, beijzelt en verstopt.

Dewar kon in Mei '98 naar Leiden telegrafeeren: „de waterstof.... vloeibaar gemaakt." Een nieuwe schitterende triomf was door hem behaald. De zege was eindelijk bevochten op het laatste der nog overgebleven gassen, die Faraday hadden weerstaan. Vijftig jaren experimenteelen arbeid had de geheele strijd gekost, al schijnt elke overwinning uit de vorige als van zelf te volgen. Een reusachtige geestesarbeid is er noodig geweest om Faraday's voorstelling te verwezenlijken, en alle hem bekende stoffen in den vloeibaren en vasten aggregaatstoestand te brengen. Faraday's verwachtingen zijn daarbij verre overtroffen,

want met de waterstof, welke eene kritische temperatuur van 29°, een kookpunt van 20° en een smeltpunt heeft van niet meer dan 15° absolute temperatuur, zijn proefnemingen mogelijk geworden, aan welke hij niet had kunnen denken.

Geheel nieuwe mogelijkheden te verwezenlijken, daarin wedijvert de techniek met de experimenteele physica. De eerste volgt de laatste bijna altijd op den voet; de haar gegeven impuls beloont zij door onschatbare hulpmiddelen, voor de samenleving bestemd, tevens in dienst van het verdere wetenschappelijke onderzoek te stellen.

Ook op het thans besproken gebied hebben de proefnemingen in het laboratorium tot een reusachtige ontwikkeling der techniek geleid. De milligrammen ammoniak van Van Marum, de grammen koolzuur van Faraday zijn tot honderdduizenden en millioenen kilogrammen geworden. Koelmachines, met vloeibare gassen werkende, maken het bedrijf in bierbrouwerijen en slachthuizen doeltreffend, het leven aan boord van oceaanstoomers en in de tropen dragelijk. In honderdduizenden stalen fiesschen, door het Mannesmann-procédé uit gloeiend staal even snel gewalst, als de glasblazer zijne flesschen uit vloeibaar glas vormt, doorkruist het koolzuur alle landen, om bij het bereiden en schenken van koolzuurhoudende dranken, bij brandblusschen en waar niet al, gebruikt te worden. Krupp koelt er de kanonnen mede af bij de bewerking van het krimpen. Zwaveligzuur spoort in tankwagens van roostovens naar fabrieken. Om vloeibare lucht te maken, zijn reeds machine's van 100 p.k. gebouwd; distilleerderijen van lucht om goedkoope zuurstof te leveren zijn in voorbereiding.

Geen wonder, dat de grens van wat groote en wat kleine hulpmiddelen bij het onderzoek zijn, op dit gebied snel verschuift. Faraday's hulpmiddelen, de hoeveelheden koolzuur, met welke hij werkte, waren de grootste van zijn tijd. Thans beschikt ieder student in het laboratorium zonder nadere vraag er over. Een

jonger geslacht zal de hulpmiddelen, die thans na jaren arbeid in de laboratoria tot stand gebracht zijn, bijna gedachteloos als van zelfsprekend aanwenden.

Is het thans niet evenzoo eenvoudig beantwoordende aan de eischen des tijds, dat er in het Leidsche laboratorium steeds een voorraad vloeibare lucht gereed staat, ten bate der eigen leerlingen en van verschillende geleerden in Nederland, wien zij op aanvrage herhaaldelijk werd toegezonden. En toch achter welke schier onoverkomelijke moeilijkheden lag dit einddoel, 20 jaren geleden, nog verborgen. Wie toen om lage temperaturen te bereiken, de nieuwe wijze van werken, nl. het gebruik maken van industrieele hulpmiddelen, wilde invoeren, kon al de moeilijkheden daaraan verbonden nog ruimschoots ondervinden. Allicht moest hij zelf dagelijks aan allerlei handenarbeid, thans uitsluitend door werklieden verricht, deelnemen om die hulpmiddelen aan laboratoriumeischen te laten voldoen. Bezwaren, nog vergroot door dat men herhaaldelijk ethyleen bij groote hoeveelheden zelf bereiden moest, iets wat een physisch laboratorium van den ouden stijl in rep en roer moest brengen.

Wel is het een voorrecht wanneer de techniek, het veld in dienst van alledaagsche behoeften betredende, den experimentator dergelijk werk uit handen komt nemen en hem bevrijdt van de verplichting om kostbaren tijd op te offeren aan het inrichten van hulpmiddelen; wanneer zij de beperkingen opheft, die hij zich bij zijne onderzoekingen moest opleggen; wanneer zij eindelijk bij dengene, die al dergelijke bezwaren reeds zelf had moeten overwinnen, het verrichtte werk komt aanvullen in plaats van het te vervangen.

Zoo snel is de vooruitgang op een gebied, waar wetenschap en techniek denzelfden weg gaan, dat de experimentator, die het jarenlang nagestreefde eindelijk bereikt heeft, den toestand alweder even onbevredigend moet achten, als toen hij naar het bereikte doel optrok.

Wat is er te Leiden al niet verbeterd in de laatste 20 jaren! Men herinnere zich de batterij van 60 Bunsenelementen, die, toen er nog geen enkel krachtwerktuig was, onder persoonlijk toezicht, op straffe dat zij anders spoedig onbruikbaar werd en de electrische lamp niet goed brandde, dagelijks ineengezet en uiteengenomen moest worden. Men denke aan den eersten gasmotor, welks vliegwiel dikwijls eerst in beweging kwam nadat directeur en ondergeschikten zich buiten adem hadden gewerkt, en aan den somberen kleinen kelder met houten draaibank ten dienste der instrumentmakerij.

Men vergelijke daarmede de stoom- en electrische installatie in het tegenwoordige machinegebouw, de machineriën en doelmatige inrichtingen voor het werken met en het bewaren van vloeibare en saamgeperste gassen.

En eindelijk bezichtige men de ruime, naar de eischen des tijds ingerichte, instrumentmakerswerkplaats, (waar de studenten zelf deelnemen aan het vervaardigen en onderhouden der hulpmiddelen voor het onderzoek).

Welk een vooruitgang spreekt uit de veelzijdige opleiding in het instrumentmakersvak, die daar, dank zij vooral den vorstelijken steun van den verlichten menschenvriend P. W. Janssen, bij diens leven tot stand is gebracht ten behoeve van eene keur van leerlingen onzer voortreffelijke ambachtscholen, en welke maakt dat Leiden zich nog met recht de stad van Musschenbroek kan noemen.

Verblijdend is dit alles in hooge mate, en toch wanneer wij den blik thans weder 20 jaren vooruitslaan, welk een andere groei (al is het dan in andere richting) zal er noodig zijn om opgewassen te blijven tegen de vragen van de naaste toekomst. Men denke slechts aan het pas ontdekte maar nog niet vloeibaar gemaakte helium (waarvan in de allereerste plaats nauwkeurige metingen de kritische temperatuur moeten leeren kennen). En wanneer men met vloeibaar helium zal werken zooals thans

met waterstof, zal men dan een nog vluchtiger coronium of nebulium hebben opgespoord?

Doch wenden wij den blik van het uitgestrekte gebied, dat voor de pioniers te verkennen zal blijven, naar het reeds veroverde, en vragen wij ons af, wat van de ontginning daarvan te wachten is.

Het best kunnen wij hierover oordeelen met behulp van eene hoogst belangrijke wet, in 1881 door v. d. WAALS ontdekt, welke allerlei regelmatigheden in het gedrag van verschillende stoffen juist formuleert en onder een gemeenschappelijk gezichtspunt brengt: de wet der overeenstemmende toestanden. Brengen wij ons daartoe de eigenschappen van eene stof bij verschillende toestanden voor den geest. Wordt de temperatuur en het volume van een zekere gewichtshoeveelheid van eene homogene stof, (gemakshalve zullen wij steeds een hoeveelheid evenredig aan het moleculair gewicht beschouwen) gegeven, zoo is de toestand van die hoeveelheid stof bepaald, er is bijv. een bepaalde druk, onder welken zij dat volume zal innemen. Tusschen dien druk, en volume en temperatuur bestaat eene betrekking, de *toestandsvergelijking*, evenals op de reliefkaart van een berg eene betrekking bestaat tusschen de hoogte van elke plaats en hare lengte en breedte. Iedere stof heeft hare eigen toestandsvergelijking en dus, om daaraan een tastbaren vorm te geven, haar eigen model, waarop de hoogte bijv. de druk, de lengte bijv. het volume en de breedte bijv. de absolute temperatuur voorstelt. Van het denkbeeldige model van elke stof kennen wij door onderzoek alleen dat gedeelte, hetwelk begrepen is binnen het meestal betrekkelijk klein gebied van temperatuur en druk, waarover zich onze proeven hebben kunnen uitstrekken.

Op grond van de ervaring, dat de bekende gedeelten dier modellen iets op elkaar gelijken, zullen wij, naar hetgeen wij

op het eene werkelijk hebben waargenomen, ons een voorstelling kunnen vormen van hetgeen wij op het andere zullen vinden; in 't bijzonder zullen wij op al deze modellen, op het een verder naar voren dan op het ander, eene plek kunnen vinden, die overeenkomt met den kritischen toestand. Ook is de afstand van het kookpunt tot het kritische punt bij allen ongeveer een zelfde breukdeel van de kritische temperatuur.

Volgens v. d. Waals gaat de overeenkomst der toestandsvergelijkingen van verschillende stoffen evenwel veel verder. Hunne modellen staan alle in een zekere betrekking tot een zelfde grondmodel. Om deze eigenschap tot uitdrukking te brengen moet men de verschillende modellen ieder op zichzelf naar een andere maat vervaardigen, en wel de afmetingen in de richting van den druk nemen naar de maat van den kritischen druk, de afmetingen in de richting van het volume naar die van het kritische volume, de afmetingen in de richting van de temperatuur eindelijk naar de maat van de kritische temperatuur.

Op die wijze krijgen wij van iedere stof haar *gereduceerde* model, de hoogte op het verkleinde model wordt de gereduceerde druk, de lengte het gereduceerde volume en de breedte de gereduceerde temperatuur genoemd. De wet der overeenstemmende toestanden zegt, dat al de gereduceerde modellen gelijk zijn. De wet geldt echter niet (voor alle stoffen; die welke er aan voldoen noemt men de *normale*. Ook voor deze geldt zij niet) streng; al de gereduceerde modellen vallen niet juist samen met dat eene bepaalde grondmodel; bij dezelfde gereduceerde temperatuur en hetzelfde gereduceerd volume of m. a. w. in toestanden, welke men *overeenstemmende* noemt, wordt bijv. niet juist dezelfde gereduceerde druk waargenomen. Doch de verschillen tusschen de gereduceerde modellen onderling en met eenzelfde grondmodel zijn slechts gering.

Wanneer de wet streng gold, zouden wij zeer ver kunnen komen in het overzicht over de geheele toestandsvergelijking, enkel

met waarnemingen bij de gewone temperaturen. De stukjes, die wij door deze waarnemingen op de enkele modellen kennen, vinden wij op de verschillende gereduceerde modellen in 't algemeen op verschillende plaatsen terug. (Immers in 't algemeen verschilt de kritische temperatuur der verschillende stoffen, en het is door deze dat wij de temperatuur van waarneming moeten deelen om de gereduceerde te verkrijgen). Men had dus slechts de gereduceerde stukken gevonden voor (normale) stoffen van de meest uiteenloopende vluchtigheid aaneen te voegen, om een zeer uitgebreid gebied der toestandsvergelijking te overzien. Dergelijke overzichten zijn van hooge waarde. Men herinnere zich slechts de beteekenis van het overzicht, dat ANDREWS voor 't eerst van de streek rondom den kritischen toestand gaf, voor de leer van v. d. WAALS.

Bij de behandeling der toestandvergelijking doen zich thans vragen voor, die een overzicht over het grootst mogelijk gebied van gereduceerde temperatuur bepaald eischen. Een overzicht over een gebied, zoo groot als het model omvat, dat wij door het aaneenvoegen van verschillende stukken, ontleend aan het onderzoek van verschillende stoffen, zouden verkrijgen. Maar dit model, dat met de gereduceerde modellen van alle stoffen wel een zekere gemiddelde overeenkomst heeft, doch met geen dier gereduceerde modellen juist overeenkomt, laat ons bij de behandeling der bedoelde vragen geheel onbevredigd.

Er zijn allerlei benaderde betrekkingen voor de toestandsvergelijking en daaruit afgeleide grootheden gevonden, die alleen door een overzicht over een zelfde werkelijk model kunnen worden getoetst. (Het eenvoudigste voorbeeld levert wel de stelling, dat bij elke model de doorsneden voor een zelfde volume rechte lijnen zijn.

Zijn dergelijke doorsneden inderdaad recht of gebogen? Die vraag kan niet afdoende opgelost worden met het door aaneenvoegen van verschillende stukken verkregen model. Want, daar de helling der samengevoegde stukken op verschillende modellen

niet juist dezelfde behoeft te zijn, kan de samenvoeging van aan meerdere modellen ontleende stukken met verschillende richtingen het denkbeeld van eene kromming wekken, ook wanneer op elk der gereduceerde modellen de bedoelde doorsneden, hoever ook verlengd, rechte lijnen waren.

Voor de theorie is de oplossing van vragen als de zooeven behandelde van fundamenteel belang. Niet het onderzoek op de verschillende modellen, daar waar ons dit het best gelegen komt, kan ons tot het doel voeren). Van het model van ééne stof moet de vorm, ten koste van hoeveel inspanning dan ook, worden onderzocht zoo volledig als het kan, zoowel bij hooge als bij lage gereduceerde temperatuur.

Nu zijn nauwkeurige metingen bij groote waarde van gereduceerde temperatuur alleen mogelijk bij de permanente gassen, en wel het best bij de waterstof, juist omdat de kritische temperatuur daarvan zoo laag en dus de maat waarmede gemeten wordt, vergelijkenderwijs zoo subtiel is.

Om met koolzuur bij dezelfde gereduceerde temperaturen te werken, als die, welke Amagat met waterstof bereikte, zou men het koolzuur moeten brengen op meer dan 4000°. Reeds ver beneden deze temperatuur wordt het ontleed. Doch gesteld dit ware niet het geval, dan zoude het toch onmogelijk zijn deze stof, zoo min als eenige andere, bij die hooge temperatuur binnen wanden op te sluiten.

(Het koolzuur is zelfs ongeschikt om op te klimmen tot de gereduceerde temperaturen, tot welke bijv. Amagat's metingen over zuurstof en stikstof gaan).

Zooals met het koolzuur is het met alle andere stoffen behalve de permanente gassen gesteld. Het eenige middel om tot een juist begrip der toestandsvergelijking te komen, is de permanente gassen bij de lagere temperaturen op dezelfde wijze te onderzoeken als de minder vluchtige stoffen bij de gewone temperaturen onderzocht zijn.

(Voorloopig is het niet de waterstof, doch zijn het de andere, vroeger permanent genoemde, gassen, die bij uitstek geschikt schijnen om over een zoo groot mogelijk gebied nauwkeuriger kennis der toestandsvergelijking te verkrijgen. Al kan men met waterstof een grooter gebied omvatten, de moeilijkheden aan het onderzoeken van waterstof bij de laagste temperaturen verbonden zijn nog te groot. Waar evenwel de mogelijkheid geopend is om ook dit onderzoek uit te voeren, de beteekenis ervan vaststaat en tevens, wegens den bijzonder lagen kritischen druk van waterstof, met deze stof tot hoogere gereduceerde drukken dan met andere stoffen kan worden gegaan, zal men ook de moeilijkheden aan dit onderzoek verbonden, weten te overwinnen).

Dit onderzoek mogelijk gemaakt te hebben, in 't algemeen den bereikbaren afstand van het absolute nulpunt vele malen verkleind, en daarmede het gebied der beschikbare gereduceerde temperaturen evenvele malen vergroot te hebben, is de groote wetenschappelijke beteekenis van den triomf van Dewar geweest.

De wet der overeenstemmende toestanden, door Dewar voor dit gebied op eene lijn gesteld met de tweede hoofdwet der warmteleer, wees ons de beteekenis aan van de kennis van de toestandsvergelijking van één zelfde stof over het grootst mogelijke gebied van gereduceerde temperatuur. Als niet minder belangrijk doet zij de afwijkingen van de verschillende gereduceerde modellen kennen.

(Van de meeste stoffen, zelfs van een zoo veelvuldig onderzochte stof als het koolzuur, is beneden 0° zoo goed als niets bekend. Het onderzoek van de toestandsvergelijking van water alleen zegt Amagat is voldoende om tien jaren van het leven van een bekwamen, ijverigen natuurkundige in beslag te nemen. Daarbij had hij alleen de gewone temperaturen op het oog. Welk een arbeid zal er dan noodig zijn om het karakter der afwijkingen

van de wet der overeenstemmende toestanden over het geheele gebied van gereduceerde temperatuur te bepalen.

Wanneer dit echter eenmaal zal zijn volvoerd, dan zullen het de toestandsvergelijkingen zijn, die op den voorgrond treden, in plaats van de daaruit af te leiden grootheden, die thans nog meer als op zichzelfstaande grootheden worden behandeld en bepaald, als uitzettingscoefficienten, samendrukbaarheidscoefficienten, spanningscoefficienten, verdampingswarmte, dampspanning, dichtheid van damp en vloeistof, die met elkaar in aanraking zijn, verschil van allerlei soorten van specifieke warmte met die in ijlen gastoestand. Van al deze grootheden, thans in 't algemeen slechts over een beperkt gebied bekend, zal dan voor elke stof de algemeene wet gevonden zijn. Men zal van iedere stof de toestandsvergelijking in een enkel beeld, dat al deze grootheden in zich sluit, — eene empirische formule met 25 constanten is als zoodanig beproefd — hebben samen gevat en het zal deze *empirische toestandsvergelijking* zijn, welke men in tafels zal opzoeken, zooals men thans de empirische formule voor een uitzettingscoefficient bijv. opzoekt. Of nog liever het volledige oppervlak van GIBBS, een model dat nog meer waarnemingsuitkomsten samenvat, doch waarvan de beschrijving ons te ver zou voeren.

Zal wanneer al deze tot beelden samengevoegde toestandsvergelijkingen der verschillende stoffen, waarbij ook die der niet normale, voor ons staan, de verwantschap dezer groepen van modellen met hun sprekende afwijkingen, nog even geheimzinnig voor ons zijn als thans, of zal het ons gelukt zijn hun verwantschap en hunne afwijkingen uit de meerdere of mindere overeenkomst van den chemischen aard der stoffen te verklaren? Wij vertrouwen dat het laatste het geval zal zijn. Zeker is het, dat wij de natuurverschijnselen moeten kennen en zooveel mogelijk overzien voor wij ze kunnen verklaren). De toestandsvergelijkingen der meest bekende stoffen met voldoende nauwkeurigheid tot de laagste

temperaturen te leeren kennen, schijnt waarlijk een werk voor de proefondervindelijke natuurkunde om een groot deel van hare krachten gedurende de geheele 20ste eeuw in beslag te nemen.

(Ik schetste aan de hand van de wet der overeenstemmende toestanden de beteekenis en den omvang van het werk, dat ons alleen reeds op dit gebied wacht, ook de wijze, waarop het moet worden uitgevoerd, geeft zij aan).

Daar de wet der overeenstemmende toestanden bij benadering het gedrag der normale stoffen reeds voorspelt, hebben alleen nauwkeurige metingen wetenschappelijke waarde. Met benaderde bepalingen, die hoogstens kunnen uitmaken of een stof al of niet tot de normale behoort, komen wij niet verder.

Snelle vorderingen op dit gebied zijn dan ook niet te verwachten.

(Vooral niet wanneer men er op let hoe weinig nauwkeurige uitkomsten aangaande de toestandvergelijking nog bij reeds lang voor onderzoekingen gebruikte temperaturen verkregen zijn. Na REGNAULT en ANDREWS zijn AMAGAT en YOUNG de leidslieden daarbij geworden. Doch hoe weinigen gelukte het deze meesters te evenaren en uitkomsten van waarde te verkrijgen. Voor sommige vraagstukken uit den laatsten tijd zijn nog meer nauwkeurige metingen noodig dan die van deze meesters. Men zal de bepalingen op nog fijnere leest moeten schoeien om de wet der overeenstemmende toestanden te toetsen in den matig verdichten gastoestand, waarbij uit de afwijkingen van de wet van BOYLE wel reeds kritische grootheden afgeleid kunnen worden, doch de 4e machten der dichtheden verwaarloosd mogen worden. Men zal, om maar een punt te noemen, den druk moeten vergelijken met eene kwikzuil, eene vergelijking, welke mogelijk geworden is nu men niet meer, als REGNAULT, een toren behoeft te beklimmen, maar een even hoogen druk, als hij waarnam, kan uitoefenen door verschillende kleinere in een gewoon vertrek naast elkaar geplaatste kwikzuilen, die samen de gewenschte hoogte uitmaken

en waarbij de druk van de eene naar de andere door samengeperst gas wordt overgebracht. Werk van deze hoogere nauwkeurigheid zal ook bij lage temperaturen noodig zijn; maar in geen geval mogen wij dalen onder de nauwkeurigheid, die YOUNG en AMAGAT bij de gewone temperatuur hebben bereikt.

Er zijn verschillende redenen, waarom dit moeilijk is.

In de eerste plaats missen wij bij lagere temperaturen eene vloeistof als het kwik, dat bij alle metingen bij gewone temperaturen zoo belangrijke diensten bewijst. Dan ontbreken bij lagere temperaturen de meest fundamenteele bepalingen, gelijk die, over wier uitkomsten men bij de gewone temperaturen beschikt. Zoo is de uitzetting van glas eerst onlangs (en dan nog niet met de grootste nauwkeurigheid) bepaald. De correcties van den gasthermometer tot de absolute schaal ontbreken nog geheel). Vooral worden nauwkeurige metingen moeilijk, doordat de graden bij lagere temperatuur zooveel grooter beteekenis krijgen terwijl het tevens moeilijker wordt de temperatuur standvastig te houden waarop het bij de metingen wel in de eerste plaats aankomt. (Bij waterstof moet men de temperatuur met tienmaal meer zorg standvastig houden dan bij onderzoekingen bij de gewone temperatuur. Bij deze is het standvastig houden binnen de vereischte grens van $^1/_{10}$ graad reeds een der groote moeilijkheden. Bij vloeibare waterstof moet men tot $^1/_{100}$ graad gaan. Let men dan op de onzekerheid, die omtrent het kookpunt van waterstof nog bestaat, dan is het wel duidelijk, dat voor het verrichten van nauwkeurige metingen bij lage temperaturen nog meer noodig is dan het enkel bereiden en afschenken van de vloeibare gassen, die dienen om deze temperaturen te bereiken).

Aan de eischen te voldoen, die het verkrijgen van standvastige temperaturen over het geheele gebied beneden het vriespunt stelt, is de taak der cryogene laboratoria.

Wie een cryogeen laboratorium binnentreedt, zal allicht mee-

nen, dat daar verschijnselen van groote koude in 't oog vallen Dit is niet het geval. Door het gebruik van regeneratoren en wanden van uiterst gering geleidingsvermogen zal van de uiterst lage temperaturen binnen de toestellen uitwendig in den regel des te minder te bemerken zijn, naarmate men er beter in geslaagd is de koude te verkrijgen.

Wat de inrichting zelve aangaat zoo schijnt mij de meest economische en ook in 't algemeen de meest rationeele en minst omslachtige eene cascade van kringloopen, elk met eigen compressoren en vacuumpompen, waarin zich als 't ware de geschiedenis van het opvolgend verkrijgen der lage temperaturen afspiegelt. Doch de compressoren en vacuumpompen, wier riemgeklepper u als in een fabriek verplaatst, mogen het meest de aandacht trekken, het middelpunt der werkzaamheden vormen de toestellen om standvastige lage temperaturen te onderhouden, de *cryostaten*. De geringste verandering van temperatuur daarin wordt langs electrischen weg gevolgd, en van tijd tot tijd hoort men seinen klinken, die den helper de temperatuur van het vloeibaar bad meer of minder (bijv. met behulp van de vacuumpomp) doet wijzigen.

Voor den natuurkundige zijn ook deze cryostaten niet anders dan hulpmiddelen. (Het verwerven van de kennis, waarom het te doen is, breekt voor hem eerst aan wanneer in die cryostaten zijne zorgvuldig voorbereide meetinstrumenten gedompeld en andere daarmede verbonden worden). De vraagstukken, die hij wenscht te behandelen, maken het noodig dat, gelijk ik het voor twintig jaren, eveneens uitgaande van de beschouwing van de wet der overeenstemmende toestanden, uitdrukte, het laboratorium behalve van de pompen van CAILLETET en PICTET is voorzien van nauwkeurigheidsinstrumenten, die even als astronomische worden behandeld.

De instrumenten, welke in de cryostaten op de gewenschte lage temperatuur gebracht worden, moeten voor dit doel in

den regel opzettelijk geconstrueerd worden. Ook dit draagt er toe bij, dat men in het verrichten van de nauwkeurige waarnemingen bij lage temperatuur, niet kan slagen, wanneer men zich daarop niet geheel toelegt, zich niet specialiseert.

Trouwens de tijd is wel niet meer ver af, dat men in alle laboratoria tot het kiezen van eene bepaalde speciale richting van onderzoek van zelf zal komen.

De ontwikkeling der wetenschap is door WIENER terecht een explosieve genoemd. Haar gang wordt steeds versneld, het aantal harer beoefenaren neemt toe. Krachtige volken, Amerika vooraan, stichten nieuwe universiteiten. Volgens LOCKYER heeft Engeland, wil het blijven wat het is, 8 nieuwe universiteiten noodig. Alom verrijzen nieuwe laboratoria, ingericht volgens vroeger nooit gedachte eischen. Verdeeling van arbeid is overal noodig, is volstrekt noodzakelijk voor ons kleine Rijk, boven welks universiteiten, onuitroeibaar geworteld in ons volksleven, met vorstelijke hand het fiere „Ik zal handhaven" is geschreven. Verdeeling van arbeid dus tusschen onze universiteiten en onze technische hoogeschool, niet door reglement, zelfs niet door afspraak, doch naar den geest.

Wat mij betreft, het ideaal van een groot HUYGENS laboratorium te Leiden heb ik reeds lang ondergeschikt leeren achten aan dat hoogere, dat, tegenover het buitenland, onze natuurkundige laboratoria samen de geheele physica vertegenwoordigen. En het is zeker meer dan de afspiegeling van de sympathie en de vriendschap, die de Nederlandsche natuurkundigen vereenigt, wanneer ik dit ideaal tot werkelijkheid zie worden.

Een laboratorium in het bijzonder ingericht op het werken bij lagere temperatuur, zal daarbij meer en meer eene eigen plaats innemen.

Aan het veelzijdig verband met allerlei theoretische vragen,

die zich over het geheele gebied der natuurkunde uitstrekken, doet de bedoelde beperking van het arbeidsveld tot lagere temperaturen geen afbreuk. Integendeel, het schijnt, dat bij vragen van de meest verschillende soort de weg ter oplossing door het cryogene laboratorium loopt. En wel in 't bijzonder, wanneer wij inzicht wenschen te verkrijgen in den fijneren bouw der stof en in de werking der krachten, die de kleinste deeltjes uitoefenen.

Het onderzoek der toestandsvergelijking zelve is wel in de eerste plaats geroepen hierover licht te verspreiden.

Verplaatsen wij ons een oogenblik in gedachten in de wereld van het onzichtbaar kleine. Reeds lang is men op allerlei gronden tot de overtuiging gekomen, dat alle lichamen uit moleculen bestaan en dat deze in een gas met groote snelheid heen en weer vliegen. Bij het heen en weer vliegen botsen de moleculen tegen elkander en tegen de wanden van de ruimte binnen welke zij opgesloten zijn, evenals dit het geval zou zijn bij een zwerm bijen, die binnen eene beperkte ruimte wordt samengedrongen. Het aantal der moleculen, hunne snelheden en de wijze, waarop de moleculen zich bij het ontmoeten gedragen, bepalen den druk op de wanden. Beschikte men over al deze gegevens, zoo zou men dien druk kunnen vinden door eene, zeker samengestelde, doch niet onuitvoerbare berekening; men zou de toestandsvergelijking voor de beschouwde stof kunnen afleiden.

Veel moeilijker is het uit de waargenomen toestandsvergelijking op te klimmen tot eenige kennis van den aard der moleculen en hunne onderlinge werkingen.

(Geplaatst buiten eenen zwerm individuen, die wij niet kennen, die wij niet kunnen zien of betasten, kunnen wij enkel uit den druk, dien zij onder verschillende omstandigheden op de hen insluitende wanden uitoefenen, niet afleiden hoeveel individuen den zwerm vormen, hoe zij er uitzien en hoe zij zich bij het ontmoeten gedragen.

Onoverkomelijk schijnbaar blijven ook de moeilijkheden, wan-

neer wij ons bepalen tot het stellen van zeer weinig in bijzonderheden afdalende vragen omtrent die individuen, al hebben wij met den zwerm, doch altijd als een geheel, nog allerlei proeven verricht, om op de gestelde vragen een antwoord mogelijk te maken). De mathematische physica evenwel schrikt voor deze taak niet terug en zij kan des te meer vragen beantwoorden, naarmate de experimenteele physica haar meer gegevens van soortgelijken aard als de toestandsvergelijking verschaft.

Zij gaat om de vragen te beantwoorden onderstellingen maken, beelden scheppen, (die sommige eigenschappen van het mechanisme der onbekende individuen of uitkomsten van samengestelde berekeningen over deze mechanismen, gelukkig weergeven), en met welke de experimentatoren verder werken. Zoo is de eenvoudigste voorstelling van een molecuul een harde volmaakt veerkrachtige bol. Op grond van hare voorstellingen berekent zij de verschijnselen en vindt dan in de overeenstemming met deze de toets van hare onderstellingen. Het is haar reeds gelukt uit de toestandsvergelijking in den ijlen gastoestand af te leiden, dat de moleculen met snelheden veelal grooter dan die van geweerkogels heen en weer vliegen. Door de verschijnselen der wrijving in aanmerking te nemen, is v. d. Waals gekomen tot het tellen der moleculen en tot het meten van hun gemiddelde afmeting, den straal der bollen, door welke wij ze voorstelden. Hij vond de moleculen zoo klein van afmeting, dat zij eenige honderde millioenen malen vergroot nog niet grooter dan een biljartbal zouden schijnen, zoo groot in aantal, dat binnen een kubieke centimeter lucht tal van trillioenen er van aanwezig zijn. (De verkregen uitkomsten, door andere verschijnselen bevestigd, kunnen wel niet zeer ver van de werkelijkheid verwijderd zijn).

v. d. Waals heeft later (op grond van een nader onderzoek van de toestandsvergelijking in verband met de specifieke warmte in den ijlen gastoestand) eene belangrijke wijziging in het zooeven gegeven beeld gebracht, en op den voorgrond gesteld, dat de mole-

culen in 't algemeen samendrukbaar zijn. (Waren de moleculen van alle normale stoffen veerkrachtige bollen van overeenstemmende samendrukbaarheid, en oefenden zij krachten op elkaar uit omgekeerd evenredig met eene macht van den afstand hunner middelpunten, zoo zou de wet der overeenstemmende toestanden streng gelden. De afwijkingen wijzen op verschil in samendrukbaarheid, op andere krachtwerkingen of op beide). Zeer voor de hand ligt het eerst weder te onderstellen, dat de atomen, die het molecuul vormen, zelf volkomen harde veerkrachtige bollen zijn, en dat een waterstof molecuul bijv. bestaat uit twee zulke bollen, die als door een veer aan elkaar verbonden zijn. (Bij moleculen, die door electrische ontlading in twee tegengesteld geladen deelen gesplitst kunnen worden, zal de vervorming, die het molecuul bij de botsing met een ander ondergaat, ongetwijfeld samenhangen met de diëlectrische veerkracht en deze vervorming zou zoo groot kunnen zijn, dat de stof zich zelfs niet meer normaal gedroeg. Moleculen, op deze wijze gevormd, zullen allicht, naast de werkingen, die van hunne middelpunten uitgaan, andere uitoefenen, overeenkomende met die van twee bij elkaar gebrachte kompasnaaldjes, en welke zouden kunnen samenhangen met eigenschappen der bedoelde stoffen in den vasten toestand).

Het aantal mogelijke onderstellingen is evenwel onbepaald. (Van het grootste belang zal het derhalve zijn wanneer wij den weg kunnen vinden om van het meer eenvoudige tot het meer samengestelde op te klimmen).

Zoo moet de kern van het onderzoek naar de samendrukbaarheid en de krachtwerkingen der moleculen eerlang dat der eenvoudigste, nl. der eenatomige stoffen worden, en daar het eenatomige kwik slechts voor een zeer beperkt gebied van gereduceerde temperatuur te volgen is, dat van het argon en de edele gassen helium, xenon, neon, krypton, die door RAMSAY uit de lucht zijn afgescheiden.

Moge hun spectrum voor de verklaring van het Noorderlicht

van groote waarde zijn, — en RAMSAY met hun ontdekking dit natuurverschijnsel binnen het laboratorium hebben gebracht, zooals eens NEWTON de regenboog — hun hoogste waarde ontleenen deze kostbare stoffen daaraan dat hunne toestandsvergelijking eene is van atomen zelf.

(Zijn de atomen inderdaad onsamendrukbaar en de krachten, die zij uitoefenen, centrale, zoo zou de vorm der toestandvergelijking bij deze stoffen wel de eenvoudigste zijn. Aan de voorwaarde voor de geldigheid van de wet der overeenstemmende toestanden voor deze stoffen onderling zou dan ook van zelf zijn voldaan; zij zouden het grondmodel leveren, dat wij te voren bespraken.

Het is een uitlokkend onderzoek na te gaan of dit alles bewaarheid wordt, en wat uit het onderzoek van mengsels dezer stoffen voor de onderlinge werking van atomen gevonden zou worden. Trouwens, die mengsels zouden ook reeds moeten worden onderzocht, de leer van het vrije energie vlak in het cryogene laboratorium moeten worden overgebracht, om correcties voor haast onvermijdelijke kleine bijmengselen, die vooral in de nabijheid van den kritischen toestand van belang worden, te kunnen aanbrengen. De weg tot het hier geschetste uiterst belangrijke onderzoek van de toestandsvergelijkingen der eenatomige stoffen zal gebaand worden door dat der gewone permanente gassen in het cryogene laboratorium).

Zeer ver zijn wij er van af, dat bij onze voorstelling omtrent de atomen en de wijze, waarop daaruit de moleculen samengesteld zijn, alles in aanmerking genomen zou zijn, wat men alleen reeds uit het onderzoek der door ons besproken toestandvergelijking, (die den druk voor elken toestand aangeeft, en in onderscheiding van andere vergelijkingen, welke de betrekking van andere eigenschappen tot den toestand aangeven, de *thermische* toestandsvergelijking genoemd wordt,) zou kunnen afleiden.

(En wat zullen wij al niet kunnen leeren door rekening te

houden met de verschijnselen der wrijving in alle toestanden, bij welke wij in het cryogene laboratorium de thermische toestandsvergelijking nagingen; door m. a. w. eene der *thermokinetische* toestandsvergelijkingen van de stof op te sporen. Of door de studie van andere eigenschappen, als de capillariteit, het warmtegeleidingsvermogen enz., waarbij de weg door het cryogene laboratorium ons telkens weder naar een eveneens onafzienbaar en nog geheel onontgonnen veld van onderzoek voert.)

Een nog ruimer veld opent zich wanneer wij den blik ook richten buiten het gebied der warmteleer.

De vragen naar het mechanisme der atomen vereischen tallooze onderzoekingen bij lage temperaturen over verschijnselen van geheel anderen aard.

Nemen wij aan, dat gebleken was, dat een kwikatoom en een heliummatoom onsamendrukbaar waren. Zoo volgt daar in 't geheel nog niet uit, dat de ruimte door die atomen ingenomen als geheel gelijkmatig gevuld moet worden opgevat.

Liever aanvaarden wij de voorstelling, die Lenard heeft uitgewerkt.

Lenard neemt aan, dat elk atoom bestaat uit een aantal deeltjes, dynamiden, in aantal grooter naarmate de massa van het atoom grooter is, elk uiterst klein ten opzichte van hun onderlingen afstand, en weder bestaande uit twee electrisch tegengesteld geladen deeltjes, die als eene planeet en haar satelliet samengaan.

Ieder der atomen, allerkleinste deeltjes van een onzer planeten, naar onze oudere voorstellingen, zou dus zelf weer een planetenstelsel zijn van dynamiden, zwevende in den wereldether.

De voorstelling van Lenard berust op onderzoekingen over het gedrag der kleine electrisch geladen deeltjes, veel kleiner dan atomen, die in een Röntgenbuis door de ontlading tegen het glas geslingerd, den groenen glans te voorschijn brengen, de *electronen*, waaraan voor altijd de namen van Lorentz en Zeeman

verbonden zijn. Wanneer aan deze electronen op de plaats van den groenen glans, gelegenheid gegeven wordt door een venstertje van uiterst dun aluminiumblad, geplakt over eene zeer kleine opening in den (daarvoor ingerichten) wand te ontsnappen en over te gaan te midden van een of ander gas, dan blijven zij in de atomen daarvan steken, en wel des te gemakkelijker naarmate het gewicht van die atomen grooter is. LENARD onderstelt om dit te verklaren, dat de dynamiden centra van betrekkelijk kolossale krachten zijn, met welke zij de electronen opvangen, zooals in ons planetenstelsel de Zon en Jupiter de kometen vangen, die uit de diepte van den sterrenhemel in hun nabijheid komen. De satellieten der dynamiden zijn zelf ook electronen. De vrije electronen kunnen wij de kometen van de atomen noemen.

Vloeibaar kwik hebben wij op te vatten als gevormd uit dicht opeengedrongen dynamidenstelsels. Het geleidt de electriciteit doordat de vrije electronen, satellieten, die van hun planeet losgerukt, tot kometen geworden zijn, zich van het eene atoom naar het andere bewegen, op dergelijke wijze als wij ze zooeven zich den weg door het gas tot in de atomen zagen banen. Hoe dicht het kwik schijnbaar ook is, de verspreide dynamiden beslaan toch slechts een uiterst klein deel van de ruimte, die het metaal inneemt. In deze vrije ruimte bewegen zich de electronen als de moleculen van een gas of damp, alleen belemmerd door hun botsingen met de dynamiden.

Of zij in eenig metaal, in een bepaalde richting getrokken, meer of minder gemakkelijk volgen, zal afhangen van den tijd, die er tusschen twee botsingen van een zelfde electron met de dynamiden verloopt en dus van zijn snelheid, (die men berekenen mag juist alsof de electronen gasmoleculen waren), en van de krachten welke de dynamiden op de electronen uitoefenen.

Bij verlaging der temperatuur verminderen de snelheden der vrije electronen, zij zullen minder dikwijls tegen de dynamiden botsen. Dit heeft tengevolge, dat zij beter aan een electrische

kracht gehoor kunnen geven en de geleidbaarheid van het metaal, door hetwelk zij zich heen bewegen, dus toeneemt. Een oogenblik heeft het geschenen dat het geleidingsvermogen der metalen bij het absolute nulpunt tot in het oneindige, althans tot buitengewoon groote waarde, zoude aangroeien. Door geleidende draden in vloeibare waterstof te dompelen heeft DEWAR echter gevonden, dat dit volstrekt niet meer waarschijnlijk is.

Men kan zich hiervan rekenschap geven door te letten op de krachten, die de dynamiden, in 't bijzonder die welke van hun satelliet beroofd zijn, op de electronen uitoefenen. Het is of de damp van electronen, die de ruimte van het metaal vult, bij lagere temperatuur meer en meer op de atomen neerslaat. De geleidbaarheid zal, zooals KELVIN het eerst heeft uitgesproken, dientengevolge bij zeer lage temperatuur een maximum bereiken, om dan weder af te nemen tot aan het absolute nulpunt, waarbij een metaal even als glas volstrekt niet meer zou geleiden. De temperaturen van het maximum van geleiding liggen waarschijnlijk eenige malen lager dan die van vloeibare waterstof. Bij nog veel lagere temperatuur zouden er geen vrije electronen meer zijn, de electriciteit zou als 't ware in het metaal gestold zijn. (De temperatuur te bereiken, waarbij het geleidingsvermogen een maximum heeft, schijnt voorloopig niet mogelijk, doch het buitengewoon belang aan waarnemingen over het geleidingsvermogen der metalen bij uiterst lage temperatuur verbonden — waarbij dan ook zulke over den invloed van kleine bijmengselen op het geleidingsvermogen eene rol spelen, — dringt tot tallooze onderzoekingen, van welke wij mogen zeggen, dat zij tot de toestandsvergelijking der electronen voeren).

Er is nog een ander middel dan enkele temperatuursverlaging om de electronen vast te leggen, hun kometenaard op te heffen. De electronen hebben namelijk de merkwaardige eigenschap, dat hun banen onder den invloed van de magneet gaan afwijken en zich zelfs om de magneetkrachtlijnen kunnen

oprollen. Het was deze eigenschap, op grond van welke LORENTZ de circulaire polarisatie aan de randen van ZEEMAN's, in het magneetveld verbreede, spectraalstreep voorspelde. Welnu, door een metaal in het magneetveld te brengen wordt de geleidbaarheid verkleind, terwijl tevens een groep van andere verschijnselen in verband met de afbuiging van de banen der electronen optreedt., voor wier verklaring de opvatting der atomen als bestaande uit dynamiden van belang is. (Over al deze verschijnselen in verband met het magnetisme uit te weiden, zoude ons te ver voeren, genoeg zij het gewezen te hebben op het ruime veld voor metingen, dat de magnetische, galvanomagnetische, thermomagnetische, thermoelectrische toestandsvergelijkingen, juist bij de lage temperaturen, bij welke de electronen meer en meer door de dynamiden vastgelegd worden, aanbiedt.

Om over de krachten, die de deeltjes der dynamiden op elkander uitoefenen, iets gewaar te worden, zal men bij voorkeur eene eenatomige niet geleidende stof, het helium bijv., aan electrische krachten moeten onderwerpen. Men zal voor elken toestand van het helium de diëlectrische constante moeten bepalen of m.a.w. de diëlectrische toestandsvergelijking moeten bepalen. En wat van helium geldt, geldt natuurlijk van alle stoffen in verschillende aggregaatstoestanden, — waarbij verschijnselen bij kristallen, pyro- en pièzoëlectriciteit, — een onbegrensd gebied alweer van nauwkeurige metingen bij lagere temperaturen, waarop nog slechts een enkele stip bekend is, de thermische toestandsvergelijking aanvullende en in 't bijzonder bij de stoffen met sterk vervormbaar molecuul bijzonder belangwekkend).

(Het tot nog toe besprokene heeft ons doen zien, hoe wij door allerlei dwang met ponderabele of imponderabele middelen op den moleculenzwerm uit te oefenen omtrent den algemeenen bouw der individuen gegevens verzamelden). Wij hebben echter nog niet gelet op de lichttrillingen, die de moleculen aan den

wereldether afgeven, in den korten tijd waarin zij een weg afleggen, ongeveer gelijk aan hun eigenlengte, nog honderdmaal talrijker dan de geluidstrillingen, die eene bij, met het snorren der vleugels tot stand brengt in den tijd, dat zij over haar eigen lengte verder vliegt.

Het zijn al weder de electronen in het molecuul, die deze trillingen in den ether te weeg brengen en ze als resonatoren uit den ether opnemen. De voortplanting van het licht te midden van deze trillende electronen moet ons onschatbare gegevens kunnen verschaffen. (En te meer daar het in onze macht ligt door dwang op de beweging der electronen uit te oefenen de omstandigheden, onder welke de lichttrillingen ze ontmoeten, te wijzigen. Behalve van het onderzoek van den brekingsindex, de absorptie, de dispersie, de fluorescentie zullen wij dus bijzonder veel mogen verwachten van dat der lichtverschijnselen in het magnetisch veld. Naast de optische zal ook de magneto-optische toestandsvergelijking van een stof als het helium in het cryogene laboratorium moeten worden bepaald. Thans is men reeds gelukkig als men er in slaagt de magneto-optische dispersie van samengeperste en van vloeibare zuurstof te bepalen). En wanneer wij spreken van licht dan moet dit begrip genomen worden in de nieuwe beteekenis, die het gekregen heeft sinds het tot de RÖNTGEN-stralen naar de eene, tot de reststralen van RUBENS naar de andere zijde is uitgebreid.

Waarheen wij den blik ook wenden overal wordt ontzaglijk veel, nauwkeurig werk onverpoosd van de cryogene laboratoria gevraagd.

Ongetwijfeld moeten eerlang ook geheel andere wegen dan de thans reeds afgebakende betreden worden. Daarop wijst reeds het radium met zijne merkwaardige eigenschappen.

Is het radiumatoom een dynamidenstelsel, dat zijne kometen, de vrije electronen, naar buitenslingert met zulk een geweld dat

zij, doordringende in een der moleculen van de lucht, dit uit een doen spatten in electrisch geladen atomen, die met den electroscoop kunnen worden aangetoond: een geweld, welks terugslag ook enkele der planeten van het dynamidenstelsel uit hun verband rukt en naar buiten werpt?

Slingeren evenzoo de deeltjes van de emanatie, die door het radium wordt uitgezonden, uit hun dynamidenstelsels electronen weg met hetzelfde geweld als het radium? Is er verband tusschen deze emanatie, het helium en het radium, die altijd samen optreden? (Is die emanatie eene ontplofbare verbinding zooals het ozon, hetwelk men bij lage temperatuur kan opvangen als een vloeistof, die lichtelijk ontploft?)

Staan de verschijnselen bij deze stoffen in verband met energie verborgen in de dynamiden, of met een soort van energie, die, nog onbekend, in den wereldether aan ons voorbij golft? Zijn de electronen zelf niet anders dan uitingen van bewegingsverschijnselen in den wereldether, gelijk de golf op het watervlak geen eigen bestaan heeft, doch slechts de regelmaat in de rondgaande beweging der waterdeeltjes vertolkt? ja, zijn misschien de dynamiden ook, is de stof zelve niet anders en zal de kennis van de fijnere bewegingsverschijnselen in den wereldether voor ons nieuwe bronnen van arbeidsvermogen ontsluiten?

Ongetwijfeld staan wij aan den vooravond van groote ontdekkingen op natuurkundig gebied, die in het geheele maatschappelijk leven een omwenteling zullen brengen. Een voorgevoel daarvan trilt door de geesten der natuurkundigen, bezielt hen bij hun werk. Het lichtschijnsel, hetwelk de aanwezigheid der radiumemanatie aanwijst, verdicht zich in een door vloeibare lucht afgekoelde buis; ditzelfde lichtschijnsel verdampt bij verwarming, en wordt door een gas meegevoerd. Zal misschien een der eerste stralen van den dageraad der toekomst worden opgevangen in een cryogeen laboratorium?

Met het volle bewustzijn van hare roeping, gaat onze Alma Mater de toekomst te gemoet.

In den vrijheidskamp van den menschelijken geest om meerdere macht over de stoffelijke wereld te verwerven, om het juk van vooroordeel en gebrekkig inzicht af te werpen, moet en wil Leiden vooraan staan. Weinig zoude ons, ouderen, onze worsteling baten, wanneer zij niet door U, Hoop des Vaderlands, later werd voortgezet. Wij prijzen ons gelukkig, dat het Leidsche Studentencorps naast ons staat om U hiertoe voor te bereiden. Wij zien het den strijd tegen zwakheid en sleur voeren met klimmenden moed. Een blik in Uw leven, door zijne onverschrokkene oprechtheid dikwijls niet begrepen en verkeerd beoordeeld, doet het hart van den oudere, die U nadert met de herinnering aan eigen jeugd, sneller kloppen, zijn oog tintelen van vertrouwen en hoop.

Streeft met alle kracht naar de idealen, die de Alma Mater en het Studentencorps belichamen. Dat is de weg om Nederland, eenmaal tot de veerkracht eener gouden eeuw herleefd, zijne plaats onder de volkeren te doen hernemen, en den 8sten Februari immer een feestdag te doen zijn voor de stichting van den Vader des Vaderlands.

Ik heb gezegd.

INGESCHREVEN STUDENTEN.

ACADEMIEJAAR 1903—1904.

	Godgeleerdheid.	Rechtsgeleerdheid.	Geneeskunde.	Wis- en Natuurkunde.	Letteren en Wijsbegeerte.	Rechten en Letteren.	Sommen.	Bijzonderheden.
Volledig onderwijs.								Onder deze rubriek zijn ingeschreven 54 Dames:
Voor de 1e maal	21	68	41	23	19	34	206	
„ „ 2e „	12	41	43	15	9	34	154	Rechten 10
„ „ 3e „	13	44	33	13	13	3	119	Geneeskunde 12
„ „ 4e „	15	35	40	20	9		119	Wis- en Natuurkunde 18
„ „ 5e „	11	24	27	11	6	2	81	
„ „ 6e „	6	14	30	12	4	2	68	Letteren en Wijsbegeerte 14
„ „ 7e „	1	6	22	8	3	2	42	54
„ „ 8e „		8	17	2		1	28	
„ „ 9e „		5	13	2	2	1	23	
„ „ 10e „		2	4	1	2		9	
„ „ 11e „		1	1				2	
„ „ 12e „		3					3	
„ „ 13e „		1					1	
„ „ 14e „		2					2	
Som.....	79	248	277	107	67	79	857	
Voor 2 lessen.								Onder deze rubriek zijn ingeschreven 9 Dames:
Voor de 1e maal				4	5	1	10	
„ „ 2e „				1	2		3	Lett. en Wijsb. 6
„ „ 3e „				2	1		3	Wis- en Nat. 3
								9
Som.....				7	8	1	16	
Voor 1 les								Onder deze rubriek zijn ingeschreven 11 Dames:
Voor de 1e maal		2		3	17		22	
„ „ 2e „								Lett. en Wijsb. 8
„ „ 3e „					2		2	Wis- en Nat. 3
								11
Som.....		2		3	19		24	
Algemeene som	79	250	277	117	94	80	897	

UITSLAG DER EXAMENS.

	21 Sept. 1903—9 Juli 1904.			
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Teruggetrokken.
Candidaats-Examen in de Rechten.	83	66	17	Geen
Doctoraal " " " "	79	53	26	"
Doctoraal " " " Staatsw.	2	2		"
Examen voor den Ind. Dienst	9	8	1	"
Propaed.-Examen in de Geneeskunde . . .	23	22	1	"
Candidaats " " " " . . .	22	18	4	"
Doctoraal " " " " . . .	13	10	3	"
Candidaats " " " Letteren.	13	11	2	"
Doctoraal " " " "	3	2	1	"
Candidaats " " " Wis- en Natuurk.	14	14		"
Doctoraal " " " " " "	2	2		"
Propaed. " " " Godgeleerdheid. .	12	10	2	"
Candidaats " " " " (1e Ged.)	13	12	1	"
" " " " " (2e Ged.)	15	11	4	"
Doctoraal " " " "	3	2	1	"
1e Natuurkundig Examen.	19	15	4	"
2e " "	23	11	12	"
Theor. Geneeskundig Examen.	17	8	9	"
" Tandheelkundig "	3	2	1	"
" Apothekers Examen	3	3		"
Examen volgens Art. 86 Wet H. O. . . .	3	1	2	"
	374	283	91	

PROMOTIËN

van 21 September 1903 – 9 Juli 1904.

In de Rechtswetenschap.

1903.

13 October. Johannes Hendrikus van Hasselt, van Leiden. „Stellingen".

30 October. Derk Albers, van Zutphen. „Stellingen".

6 November. Eugenius Lodewijk van Emden, van 's Gravenhage. „Stellingen".

10 November. Eduard Funke, van Amsterdam. „Stellingen".

11 November. Egbert Hendrik de Graag, van Padang. „Stellingen".

30 November. Rudolf Mees, van Rotterdam. „Stellingen".

30 November. Hendrik Frederik Willem Jeltes, van 's Gravenhage. „Stellingen".

11 December. Hendrik Jacob Canter Visscher, van Bandong. „Stellingen".

15 December. Frans Willem Anne Beelaerts van Blokland, van 's Gravenhage. „Stellingen".

16 December. Jelle Roelof Clifford Kocq van Breugel, van den Helder. „Stellingen".

17 December. Roelof Jan van Kregten, van Winschoten. „Stellingen".

18 December. Lodewijk Joseph Marie van Sasse van IJsselt, van Breda. „Stellingen".

1904.

26 Januari. Reinhart van der Meij, van Leiden. Proefschrift: „Een studie over de grondslagen der zoogenaamde „nieuwe richting" in de Strafrechtswetenschap".

29 Januari. Joachimus Lunsingh Wichers, van 's Gravenhage. „Stellingen.

3 Februari. Mejuffrouw. Johanna Cornelia de Waal, van Batavia. „Stellingen".

5 Februari. Joachimus Pieter Fockema Andreae, van Leiden. (Met lof). Proefschrift: „Tien jaren Rechtspraak van den Hoogen Raad. Bijdrage tot de leer der Wetsuitlegging".

16 Februari. Everard Bonifacius François Frederik Wittert van Hoogland, van 's Gravenhage. „Stellingen".

17 Februari. Frederik George Schalkwijk, van Rotterdam. Proefschrift Art. 757 B. R.: „Beslag op door publiek rechtelijke lichamen verschuldigde bezoldigingen en pensioenen".

22 Februari. Cornelis Henny, van Batavia. „Stellingen".

26 Februari. Johan Sander Louis van Vierssen Frantzmann, van 's Gravenhage. „Stellingen".

8 Maart. Jacobus Adrianus Snel, van Gouda. „Stellingen.

23 Maart. Nicolaas Pieter Cornelis van Wijk, van Brielle. „Stellingen".

23 Maart. Pieter Jacob Lodewijk Harting, van Dordrecht. „Stellingen".

23 Maart. Johan Hendrik de Sitter, van Kampen. „Stellingen".

25 Maart. Gerardus Emmerantianus Passtoors, van Einthoven. „Stellingen".

15 April. Arnold Wijnoldij J.A.C.zn., van Frederiksoord. „Stellingen".

22 April. Henri Abraham Helb, van Weltevreden. „Stellingen".

25 April. Dr. Willem Frederik Kaiser P.J.Zn., van Leiden. „Stellingen".

26 April. Petro Ferdinandus Woesthoff, van Temanggoeng (Java) Proefschrift: „De locale verordeningen in het Nederlandsch-Indisch Staatsrecht.

3 Mei. Martin August Gustav Harthoorn, van Meester Cornelis. „Stellingen".

31 Mei. Cornelis Hombroek, van Dordrecht. „Stellingen".

2 Juni. Lucien Willem Hendrik Anton Harloff, van 's Gravenhage. „Stellingen".

13 Juni. Joan Albert Werdmüller van Elgg, van Soerabaia. „Stellingen".

20 Juni. Emile Georges Silas Bourlier, van Walincourt (Frankrijk). „Stellingen".

21 Juni. Johannes Adrianus Lucardie, van Leeuwarden. „Stellingen".

22 Juni. Jacobus Bernard Koffijberg, van Rotterdam. „Stellingen".

23 Juni. Julius Matthijs van Beijma, van Delft. „Stellingen".

24 Juni. Frederik Wilhelm Pijnacker Hordijk, van Soerakarta. „Stellingen".

29 Juni. Ferdinand Gerhard Willem Jacob Backer, van Breda. „Stellingen".

30 Juni. Rein Valencijn Bakker, van Apeldoorn. (Met lof). Proefschrift: „De bevoegdheid der Politie in het Nederlandsch recht".

1 Juli. Edward Emin Galstan Joakim, van Batavia. „Stellingen".

4 Juli. Dominicus Gerardus Jacob van Hoijtema, van Amersfoort. „Stellingen".

5 Juli. Willem Martinus Godfried Schumann, van Grave. „Stellingen".

6 Juli. Josephus Maria Johannes Franciscus Andreoli, van 's Gravenhage. „Stellingen".

7 Juli. Jacobus Marie Ignatius Alphonsus Simons, van 's Gravenhage. „Stellingen".

8 Juli. Christiaan Houdijn Beekhuis, van Buitenpost. Proefschrift: „De bezitswil bij de Romeinen".

In de Staatswetnnschap.

1904.

5 Juli. Willem Martinus Godfried Schumann, van Grave. „Stellingen".

In de Geneeskunde.

6 Juli. Cornelis Oorthuys, van 's Heer Abtskerke. Proefschrift: „Onderzoekingen over basophiele granula in roode bloedlichaampjes".

In de Scheikunde.

1903.

9 October. Frans Maurits Jaeger, van 's Gravenhage. Proefschrift: „Kristallografische en molekulaire symmetrie van plaatsings-isomere benzolderivaten".

1904.

20 Februari. Gerard Carel Adriaan vnn Dorp, van Arnhem. Proefschrift: „Over nitreeringsproducten van tetrahydrochinolinederivaten".

2 Juli. Jacob Moll van Charante, van Rotterdam. Proefschrift: „Het Sulfonisoboterzuur en eenige zijner derivaten".

In de Wis- en Natuurkunde.

21 October. (Honoris Causa). Henri Justus Krantz.

7 Juli. Pieter Gerlof Tiddens, van Veendam. Proefschrift: „Beschouwingen over den loop der lichtstralen en de beeldvorming in optische stelsels".

In de Nederlandsche Letteren.

1903.

28 October. Hubert Joseph Edmund Endepols, van Maastricht. Proefschrift: „Het decoratief en de opvoering van het middelnederlandsche drama volgens de middelnederlandsche tooneelstukken".

1904.

5 Maart. (Honoris Causa). Egbert Broer Kielstra.

8 Juli. Antonie vau de Water, van Meerkerk. Proefschrift: „De Volkstaal in het oosten van de Bommelerwaard"

8 Juli. Antonius Jacobus Daniels, S.J., van Maastricht. Proefschrift: „Kasussyntax zu den (echten und unechten) Predigten Wulfstans".

In de Klassieke Letteren.

1903.

10 November. Gerardus Piepers S.J.. van Blaricum. Proefschrift: „Quaestiones Anathematicae".

In de Godgeleerdheid.

18 November. Johannes Casper Stephanus Locher, van Uitikon (Zwitserland). Proefschrift: „De leer van Luther over Gods woord".

Ambtsaanvaarding van Hoogleeraren.

1903.

30 Sept. Dr. J. S. Speyer, met eene redevoering over: „De brahmanen en hunne beteekenis voor het Indische volk".

4 November. Dr. W. J. Langelaan, met eene redevoering over: „De methode der Morphologie".

1904.

20 Januari. Dr. G. C. J. Vosmaer, met eene redevoering over: „Zoölogie en Geneeskunde".

27 Januari. Dr. Kirsopp Lake, met eene redevoering over: „The influence of textual criticism on the exegesis of the new testament".

4 Mei. Dr. A. W. Nieuwenhuis, met eene redevoering over: „De levensvoorwaarden onder volken op hooger en op lager trap van beschaving".

18 Mei. Ch. A. van Ophuysen, met eene redevoering over: „Het Maleische Volksdicht".

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM
ACADEMIAE LUGDUNO BATAVAE [1]).

Rector Magnificus Dr. H. KAMERLINGH ONNES.

Van 21 September 1903—9 Juli 1904.

1903.

Sept.

22. **Jacobus Willem Palte**, Scheveningen, 20, G·
» **John Charles Henry van der Beeke**, Padang Pandjang, 20, R.
» **Jacobus Bernardus Frederik Rassers**, Rozendaal, 19, G.
» **Leonore Mirandolle**, Samarang, 18, G.
» **Marius Constantinus van der Minne**, Zevenbergen, 21, R.
» Mej. **Tettje Clasina Jolles**, Assen, 22, WN.
» **Hubert Hannema**, Pasoeroean, 19, R.
» Mej. **Jeanne Emérance Nanette Enthoven**, Meester Cornelis, 18, WN.
» **Alfred Arathoon Galestin**, Soerabaja, 22, R.
» **Piet Christiaan Groenemeijer**, Batavia, 26, RL.
» **Pieter van Vooren**, Amersfoort, 20, R.
» **Petrus Hendrik Olivier**, Oenarang, 18, G.
» **Philippe Céleste la Chapelle**, 's Gravenhage, 21, R.
» Mej. **Cornelia van Ebbenhorst Tengbergen**, Montfoort, 22, WN.

---

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **Th.**, **R.**, **G.**, **WN.**, **L.**, beteekenen de faculteiten van Godgeleerdheid. Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte. De letters **RL.** wijzen aan de a. s ambtenaren bij de rechterlijke Macht en bij den administratieven dienst in Ned Indië.

Sept.
22. **Johan van Ebbenhorst Tengbergen**, Hoorn, 20, G.
» **Herman Theodoor Brouwer**, Soerabaja. 30, R.
23. **Johan Hendrik Tobias Rijink**, Dinksperlo, 19, R.
» **Hendrik Abraham Wijnand Klinkhamer**, Amsterdam, 18, WN.
» **Johan Dirk Pijper**, Kimswerd, 18, R.
» **Johan Frederik Willem Neeb**, Nijkerk, 19, R.
» Mej. **Marta Anna Cornelia La Rose**, Zwolle, 21, L.
» **Jacobus Johannes Schrieke**, Pijnakker, 18, L.
» **Minne Hoekstra**, Warga, 19, Th.
» **Jan Herman Wieringa**, Ruinen, 18, G.
» **Eelke Meindersma**, Garsthuizen, 19, R.
» **Jacobus Hermanus Olimpius Reijs**, 's Gravenhage, 19, G.
» **Albert Gerrit Couturier**, 's Gravenhage, 17, G.
» **Albertus Jacob Bronkhorst**, Haarlem, 19, WN.
» Mej. **Jacoba Cornelia Bosman**, Rotterdam, 18, L.
» **Pieter Moerman**, Hillegersberg, 21, Th.
24. **Albert Eekhof**, Steenwijk, 19, Th.
» **Jacobus Nieuwhof**, Schiedam, 21, R.
» **Pieter van Foreest**, Heiloo, 20, R.
» **Victor Emilius Vethake**, Arnhem, 18, Th.
» **Cornelius Jansen Weilbach**. Taraosfontein (Transvaal), 23, R.
» **Paul Christiaan Witte**, Delft, 19, R.
» **Julius Hendrik Tutein Nolthenius**, Delft, 19, WN.
» **Gerard Vierkant**, Sneek, 19, R.
» **Willem Johannes Maurits de Bas**, 's Gravenhage, 21, R.
» **Johannes Lambertus Klomp**, Broek op Langendijk, 21, Th.
» **Leonard George van Steijn**, Amsterdam, 19, R.
» **Arnold Nicolaas Fabius**, Arnhem, 19, R.
» **Rudolf Pabus van der Mark**, Appingedam, 19, R.
» **Reinier Pieter van de Kasteele Jr.**, Hoorn, 20, G.
» **Emile Ernest Menten**, Brussel, 20, R.
» **Eduard Doyer**, Leiden, 19, G.
» **Everhard Coenraad Ruijs**, Batavia, 21, R.
» **Willem van Wettum**, Leiden, 18, WN.
» **Gerrit Gijsbert van Kleeff**, Meerkerk, 20, R,
» **Hendrik Jan Moijling**, Borne, 18, G.

Sept.
24. **Abraham Willem Ten Bosch**, Soerabaja, 25, R.
» **Michaël Wilhelm Scheltema**, Delft, 21, G.
» **Johan Léon van Lier**, Amsterdam, 20, G.
» **Adriaan Hendrik Goeman Borgesius**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Robert Karel Iwan Hoogenraad**, Cheribon, 22, R.
» **Willem Adriaan Beelaerts van Blokland**. 's Gravenhage, 20, R.
» **Pieter Hendrik Versteeg**, Zaandam, 18, G.
» **Adriaan Reijnst**, Batavia, 21, R.
» **Everard Hendrik van der Poest Clement**, Poortugaal, 20, G.
» **Jan Dikkers**, Almelo, 17, R.
» **Arnold Albert Willem van Wulfften Palthe**, Ambt Almelo, 20, R
» **Jan Alle Gorter**, Almelo, 20, G.
» **Gerhard Eisso Kronenberg**, Deventer, 19, R.
» **Nicolaas Anne Frederik Grundlehner**, Renswoude, 19, G.
» **Gerrit Hovens Grève**, Doorn, 19, R.
» **Floris Hers**, Oud-Beierland, 16, G.
» **Adrien Jacques Corneille Rethaan Macaré**, Haarlem, 18, R.
» **Hendrik Arnoldus van der Held**, Rotterdam, 20, R.
» **Henri Jean Corneille van Scherpenberg**, Boemi-Ajoe, Res Pasoeroean, 19, R.
» **Maurits Carel Theodore van Lennep**, Hoenderloo, 18, R.
» **David Gerardus Kortenbout van der Sluijs**, Almelo, 18, R.
» **Rudolf Siegenbeek van Heukelom**, Leiden, 19, R.
» **Antonie Hulshoff Pol**, Hengeloo, 21, G.
» **Adriaan de Stoppelaar**, Krommenie, 18, R.
» **Leendert Janse**, Amsterdam, 19, WN.
» **Johan Cornelis Blok**, Padang, 18, G.
» **Lolle de Boer**, Makkum, 21, R.
» **Albertus Welcker**, Alkmaar, 19, G.
» **Adriaan van Vollenhoven**, Rotterdam, 18, L.
» **Frans Pieter Muller**, Groningen, 20, G.
» **Jan Daniel Naeff**, Sipirok, 20, R.
» **Abraham Rutger Visser**, Mijnsheerenland, 20, R.
» **Abraham Herman van de Velde**, 's Gravenhage, 18, WN.
» **Cornelis Bekker**, Nijmegen, 20, G.
» **Adolf Hijmans**, 's Gravenhage, 19, R.

Sept.
24. **Johan Peter Servatius**, Deventer, 19, R.
» **Gerardus Adrianus Sillevis**, 's Gravenhage, 19, G.
» **Adolf Marcus Joekes**, Boeca (Sumatra Westkust), 18, R.
» **Eduard Polak Daniëls**, 's Gravenhage, 23, R.
» **Tjalling Justus Risselada**, Sneek, 19, WN.
» **Jan Bernard Reinders**, Deventer, 20, R.
» **Henry Eli Hector van Loon**, Rotterdam, 18, L.
» **Edmond Eduard Visser**, Amersfoort, 21, R.
25. **Pieter Johannes Louis de Bloeme**, 's Gravenhage, 18, G.
» **Henri Gijsbertus Augustus Plasschaert**, 's Gravenhage, 24, WN.
» **Martinus Maria van Velzen**, Schiedam, 19, R.
» **Hendrik Adrianus Kuijpers**, Harlingen, 19, WN.
» **Paul Antoine Guillaume de Milly van Heiden Reinestein**, Zuidlaren, 21, R.
» Mej. **Elisabeth Ida de Vink**, Leiden, 18, G,
» **Herman Fekker**, Batavia, 18, G.
» **Petrus Franciscus van Hoorn**, Amsterdam, 18, WN.
» **Antony Arend Jan Nijland**, Soerabaja, 20, overgegaan van WN. tot G,
» **Emile Leonardus van Rouveroy van Nieuwaal Jr.**, Menado (Celebes). 19, Th.
» **Pieter Klinkenberg**, Soeterwoude, 17, WN.
» **Henri Cornelis Gallois**, Batavia, 18, R.
» **Leonard Brender à Brandis**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Willem Hendrik Rodbard**, Dordrecht, 17, G.
» **Helgard Dewald Johannes Bodenstein**, Varkenskraal P. C. Stroom Transvaal, 21, R.
» **Wijtze Heldt**. Leeuwarden, 24, L.
» **Antoni de Vletter**, 's Gravenhage, 20, L.
30. **Johannes Philippus Eggink**, Leiden, 20. Th.
» **Jacob de Jong**, Wilnis, 22, Th.
» **Otto Johann van Rootselaar**, Utrecht, 27, Th.
» **Marie Cornelis van Wijhe**, Maasdam, 22, Th.
» **Jan Hendrik Frederik Remme**, Hof van Delft, 20, Th.
» **Christoffel Nicolaas Impeta**, Schiedam, 19, Th.
» **Jacobus Arnoldus Heesen**, Winterswijk, 19, Th.
» **Charles Frederik Pieter Bodemeijer**, Serang, 19, R.
„ Mej. **Catharina Maria Wilhelmina Roem**, Leiden, 18, R.

Sept.
30 **Hendrik Herman Reijers**, Arnhem, 20, R.
» **Roeland Beffers**, Schiedam, 18, R.
» **Alexander Nicolaas Speyer**, Amsterdam, 21, R.
» **Harmen Westra**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Albertus Veen**, Sneek, 19, R.
» **Michel Oppenheimer**, Rotterdam, 17, R.
» Mr. **Jan Deenik**, Ternaard, 24, RL.
» Mr. **Friedrich Hermann Poser**, Amsterdam, 24, RL.
» Mr. **Theodorus Alidius Jan Jentink**, Delfzijl, 27, RL.
» Mr. **Hendrik Gerard Pieter Duijfjes**, Haarlem, 24, RL.
» **Hubertus Karel Mijer**, Batavia, 22, G.
» Mej. **Jacqueline Wilhelmine Elisabeth van Oosterzee**, Lewimoending, 20, G.
» **Jan Hulscher**, Deventer, 19, G.
» **Eduard Treffers**, Oosterhout, 17, G.
» **Jacob Milikan**, Leiden, 20, WN.
» **Cornelis Jacobus van der Waals**, Leiden, 20, WN.
» **Simon Willem Visser**, Lisse, 19, WN.
» Mej. **Catalina Susanna Roëll**, Riouw, 20, WN.
» Mej. **Henriëtte Louise van Ravenswaay**, Leiden, 18, WN.
» Mej. **Agatha Sophia Schaap**, Delft, 17, WN.
» Mej. **Johanna Antonia van Toorenburg**, Salatiga, 19, WN.
» **Petrus Johannes Enk**, Nijmegen, 18, L.
» **Derk Brouwer**, Zwolle, 21, L.
» **Herman Daniël Quarles van Ufford**, 's Gravenhage, 22, L.
» **Adriaan Goslinga**, Bolsward, 19, L.
» Mej. **Nelly Schepp**, Rotterdam, 18, L.
» **Huberl Joseph Edmund Endepols**, Maastricht, 26, L.

Oct.
5 Mej. **Theodore Gertrude Huet**, Delft, 20, R.
» **Christiaan Gesinus Reijnders**, Amersfoort, 18, G.
» **Dirk Albertus de Groot**, Kolham, 30, G.
» Mej. **Rosalida Anna Content**, 's Gravenhage, 20, L.
» **Henri Gérard Martin**, Leiden, 32, L.
» **Barend Faddegon**, Amsterdam, 29, L.
» Mej. **Maria Cornelia Visser**, Gorinchem, 18, L.
» **Hendrik Willem Eldermans**, Rotterdam, 20, Th.

Oct.
10. **Floris Horsting**, Djember, 20, RL.
» **Joan Wilhelm de Stoppelaar**, Ureterp, 19, G.
» **Johannes Theodorus Nicolai**, 's Gravenhage, 17, G.
» **Willem Christiaan Post**, 's Gravenhage, 19, WN.
» Mej. **Maria Pijnacker Hordijk**, Amsterdam, 22, WN.
» **Dirk Anthonie Vermeulen**, Buurmalsem (Gld.), 25, W.N.
» Mej. **Johanna Petronella Zaayer**, Leiden, 20, L.
» **Menzo de Muinck**, Groningen, 19, Th.
» **Johan Gerrit Willem Goedhard**, Steenderen, 18, Th.
21. **Adrianus Cornelis Leeuwenburgh**, Heinenoord, 21, R.
» Mej. **Nelly Lohr**, Batavia, 19, L.
24. **Willem Dignus de Jonge**, Zierikzee, 19, R.
» **Jan Asser**, Amsterdam, 21, R.
» **Paulus Johannes Post Uiterweer**, Delft, 20, R.
» **August Mühlenfeld**, 's Gravenhage, 18, RL.
» **Martinus van Doorninck**, Deventer, 18, RL.
» **Marinus Pieter Augustein**, Middelburg, 19, WN.
» **Wilhelmus Hendricus Waanders**, Rotterdam, 31, L.
» **Leendert Johan Corbeau**, Rotterdam, 28, L.
» Mej. **Jeanne Dorothea Bertha Zeverijn**, Amsterdam, 18, L.
» **Abraham Rutger Rutgers Jr.**, 's Gravenhage, 20, Th.
30. **Gerke Karel Oberman**, Ommen, 21, RL.
» **Louis Ludolph**, Soerabaja, 20, RL.
» **Johan Pieter Willem van der Does de Bije**, Arnhem, 21, RL.
» **Gerard Gerlach**, Pontianak, 22, RL.
» **Frederik Willem Slangen**, Amersfoort, 20, RL.
» **Johannes Cornelis Brinks**, Kramat (Meester Cornelis) 18, RL.
» **Theodoor Adriaan Grivel**, Padang Sidempoean, 19, RL.
» **Jean Henri Guillaume Boissevain**, Oisterwijk, 20, RL.
» **Johannes Bastiaans**, Haarlem, 18, RL.
» **Arnoldus Dirk Versteegh**, Kedirie, 20, RL.
» **Willem Paul Frederik Lodewijk Winckel**, Grissee, 20, RL.
» **Albert Barthélemy**, Batavia, 21, RL.
» **Auguste Jules Leonard Haak**, Utrecht, 19, RL.
» **Jan Willem Anne Franciscus Zeeman**, 's Gravenhage, 18, RL.
» **Reijnier Johannes Koppenol**, Soerabaja, 20, RL.

Oct.
30. **Hendrik Jan van Vierssen Trip**, Groningen, 26, RL.
31. **Ludovicus Josephus Jacobus van den Biesen**, Ginneken, 28, L.
» **Otto August Westra**, Pajakomba, 24, RL.

Nov.
7. **Jan Eduard Marie de Nerée tot Babberich**, Arnhem, 20, R.
» **Christiaan Frederik Staargaard**, Soerabaja, 18, RL.
» **Jan Eduard Biljards**, Soerabaja, 22, RL.
» **Albertus Jacobus Hamerster**, 's Gravenhage, 20, RL.
» **Cornelis Laseur**, 's Gravenhage, 17, RL.
» **Victor de Leeuw**, Djocwana (Java), 21, RL.
» **Anton Christiaan Muller**, Weesp, 27, G.
» Mej. **Maria Anna Rombach**, Rotterdam, 20, L.
21. **Josephus Antonius Hensen**, Rotterdam, 25, L.
28. **Otto George James**, Soerabaja, 25, R.
» **Jules Adolph Gustave Verspyck Mijnssen**, 's Gravenhage, 22, R.
» **Jacobus Ris**, Schiedam, 18, G.
» **Heinrich Wilhelm Bloch**, Rembang, 20, G.
» **Hendrik Bussemaker**, Deventer, 22, L.
» Mej. **Theodora Elisabeth Wolterbeek Muller**, 's Gravenhage 27, L.
» **Adrianus Carsjens**, Boskoop, 28, Th.
» **Johan Ludwig Lagro**, Groningen, 24, Th.

1904.

Jan.
13. **Gerard Stenger Jr.**, Rotterdam, 18, G.
» **Raden Mas Sajogo**, Poerworedjo, 22, RL.
» **Cornelis van Arendonk**, Herwijnen, 22, Th.

Febr.
11 **Hendrik Dirk Rubenkoning**, Soeterwoude, 29, R.
» **Pieter Nicolaas van der Stok**, Batavia, 25, RL.
» **Dirk de Visser Smit**, Zetten, (Gem. Valkenburg) 22, WN.
» **Johannes Leonardus Jacobus ten Dam Ham**, de Rijp, 27, L.
» **William Davids**, Londen 19, L.
» Mej. **Marguerite Jacqueline Guye**, Amsterdam, 23, L.
» **Johan Willem van Rooyen**, Loenen aan de Vecht, 22, L.
» **Jacobus Marinus de Zoute**, Cadzand, 30, Th.

Maart.
29. **Sjoerd Kornelis Wieling**, Gorredijk, 20, RL.

Maart.
29. **Petrus Hermannus Tydeman**, Pasoeroean, 24, RL.
» Mej. **Johanna Westerdijk**, Amsterdam, 21, WN.
» Dr. **August Lodewyckx**, Borsschot (België), 27, L.
» Mej. **Anna Wilhelmina Poels**, 26, L.
» **Henri van Ophuysen**, Penjaboengan (Sum.), 25, L.
» Mej. **Jenneke Wilhelmina Rose Nolen**, Groningen, 22, L.
» Mej. **Margaretha Melchior**, Koedijk, 35, L.
» **Jacob Bonten**, Dordrecht, 23, L.
April.
23. **Casper Hendrik van Dapperen**, Amsterdam, 17, RL.
» **Elly Johanna Charlotte Marie Broes van Dort**, Palembang, 22, L.
» **Benjamin Lamberts**, Soerabaja, 27, L.
Juli.
1 **Arent Jan Wensinck**, Aarlanderveen, 21, L.
» **Michael Antonius van Everdingen**, Culemborg, 38, L.
» Mej. **Lucretia Fenna Harger**, Giethoorn, 33, WN.
» Mej. **Petronella Johanna de Rooy**, Weesp, 20, WN.
» **Pieter Gerlof Tiddens**, Veendam, 31, WN.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN

1904—1905

EN

VERSLAG OVER 1904—1905

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
voorheen
E. J. BRILL.
LEIDEN. — 1905.

BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL, LEIDEN.

INHOUD.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1905—1906.

College van Curatoren.

Mr. C. FOCK (benoemd bij besluit van 26 Januari 1878 n°. 21). Tot Voorzitter benoemd bij besluit van 15 Juli 1897 n°. 78.

Jhr. Mr. P. R. FEITH (benoemd bij besluit van 15 Juli 1897 n°. 78).

Dr. J. BOSSCHA (benoemd bij besluit van 27 December 1899 n°. 74).

Mr. C. PIJNACKER HORDIJK (benoemd bij besluit van 20 October 1902 n°. 35).

Mr. N. DE RIDDER (benoemd bij besluit van 31 Maart 1903 n°. 16).

Mr. J. E. BODDAERT, Secretaris (benoemd bij besluit van 12 December 1891 n°. 1).

Academisch Bestuur.

Rector-Magnificus: W. Einthoven.

Assessoren: H. B. Greven, F. Pijper, H. Kamerlingh Onnes, J. van Leeuwen Jr.

Secretaris van den Senaat: W. Nolen.

Archivaris van den Senaat: P. J. Blok.

Bestuur der Faculteiten.

Faculteit der Geneeskunde.

Voorzitter: W. Nolen.

Secretaris: P. C. T. van der Hoeven.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

Voorzitter: J. C. Kluyver.

Secretaris: G. C. J. Vosmaer.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

Voorzitter: J. van Leeuwen Jr.

Secretaris: J. E. Heeres.

Faculteit der Godgeleerdheid.

Voorzitter: P. D. Chantepie de la Saussaye.

Secretaris: W. B. Kristensen.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Voorzitter: A. C. Visser van IJzendoorn.

Secretaris: C. van Vollenhoven.

Pedellen der Universiteit.

P. J. Oostveen (1 November 1872).

F. A. Dee (1 April 1874).

Studiejaar 1904—1905

en aanvang van het studiejaar 1905—1906.

Hoogleeraren [1]), Lectoren en Privaat-Docenten.

Faculteit der Geneeskunde.

S. S. ROSENSTEIN (2 Mei 1873). *Emeritus* 15 September 1902.

De ziektekunde; de gezondheidsleer; de geneeskundige politie: TH. H. MAC GILLAVRY (1 October 1877). *Emeritus* 18 September 1905.

De physiologie en weefselleer: W. EINTHOVEN (24 Februari 1886).

De geneeskunde: W. NOLEN (4 Februari 1891).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: W. KOSTER GZN. (25 Maart 1896).

De psychiatrie: G. JELGERSMA (20 September 1899).

De heelkunde: J. A. KORTEWEG (10 Juli 1901).

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: P. C. T. VAN DER HOEVEN (3 Juni 1903).

De ontleedkunde: J. W. LANGELAAN (4 November 1903).

De geschiedenis der geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: E. C. VAN LEERSUM (7 December 1904).

De ziektekundige ontleedkunde; de algemeene ziektekunde: N. PH. TENDELOO (14 December 1904).

---

1) Vóór de namen der hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 122), bij latere Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter den naam is die der aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

Voor de gezondheidsleer en de bacteriologie is benoemd R. P. VAN CALCAR.

Tot lector in de weefselleer en de geneeskundige politie is benoemd J. BOEKE.

De parasitologie: J. E. G. VAN EMDEN, Privaat-docent (1899).

De otologie, rhinologie en laryngologie: P. TH. L. KAN, Privaat-docent (1900).

De orthopaedie: M. JANSEN, Privaat-docent (1904).

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

J. M. VAN BEMMELEN (24 April 1874). *Emeritus* 16 September 1901.

P. VAN GEER (23 Maart 1867). *Emeritus* 20 September 1902.

De sterrenkunde: H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN (20 December 1872).

De organische scheikunde: A. P. N. FRANCHIMONT (2 Mei 1874).

De aardkunde en delfstofkunde, daaronder begrepen de palaeontologie en crystallographie: K. MARTIN (1 October 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. LORENTZ (25 Januari 1878).

De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: H. KAMERLINGH ONNES (11 November 1882).

De artsenijbereidkunde en vergiftleer: H. P. WIJSMAN (18 Maart 1891).

De wiskunde: hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: J. C. KLUYVER (28 September 1892).

De plantkunde: J. M. JANSE (1 November 1899).

De anorganische scheikunde: F. A. H. SCHREINEMAKERS (18 September 1901).

De wiskunde: analytische en beschrijvende meetkunde, theoretische werktuigkunde: P. ZEEMAN GZN. (8 October 1902).

De dierkunde; de vergelijkende ontleedkunde en physiologie: G. C. I. VOSMAER (20 Januari 1904).

De sterrenkunde: E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, Lector (1901).
De leer der sterrenkundige werktuigen: J. H. WILTERDINK, Lector (1901).
De systematische plantkunde: J. P. LOTSY, Lector (1904).

De scheikunde: W. STORTENBEKER, Privaat-docent (1896).
De scheikunde: A. E. KLOBBIE, Privaat-docent (1898).
De scheikunde: W. P. JORISSEN, Privaat-docent (1902).
De geschiedenis der wiskunde: P. VAN GEER, Privaat-docent (1904).

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

J. H. C. KERN (18 October 1865). *Emeritus* 21 September 1903.
Het Arabisch: M. J. DE GOEJE (6 October 1866).
De Hebreeuwsche taal- en letterkunde; de Israëlitische oudheden: H. OORT (10 December 1875).
De Javaansche taal- en letterkunde; het Madoereesch: A. C. VREEDE (1 October 1877).
De algemeene geschiedenis; de politische aardrijkskunde: P. L. MULLER (19 December 1883). *Overleden* 25 December 1904.
De Grieksche taal- en letterkunde: J. VAN LEEUWEN Jr. (1 October 1884).
De Latijnsche taal- en letterkunde; de Romeinsche oudheden: J. J. HARTMAN (23 September 1891).
De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: J. VERDAM (21 October 1891).
De Chineesche taal- en letterkunde; de zeden, gewoonten en geschiedenis der Chineezen in onze Koloniën en van de volken van Oost-Azië: J. J. M. DE GROOT (9 December 1891).
De Nederlandsche geschiedenis: P. J. BLOK (6 October 1894).
De archaeologie en de oude geschiedenis: A. E. J. HOLWERDA (29 April 1896).
De geschiedenis der wijsbegeerte: de logica; de metaphysica; de zielkunde: G. J. P. J. BOLLAND (19 September 1869).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: C. C. UHLENBECK (13 December 1899).

De Nederlandsche letterkunde en hare geschiedenis; aesthetische critiek: G. KALFF (15 Januari 1902).

De geschiedenis van Nederlandsch-Indië en de historie en methode der zending: J. E. HEERES (1 October 1902).

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: J. S. SPEYER (30 September 1903).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de natuurkundige aardrijkskunde van den Indischen Archipel: A. W. NIEUWENHUIS (4 Mei 1904).

De Maleische taal- en letterkunde: CH. A. VAN OPHUYSEN (18 Mei 1904).

Voor de algemeene geschiedenis en de politische aardrijkskunde is benoemd K. H. TH. BUSSEMAKER.

Het Soendaneesch; het Bataksch: G. J. GRASHUIS, Lector (1877).

De Perzische en Turksche talen: H. D. VAN GELDER, Lector (1890).

De Oud-Fransche taal- en letterkunde: J. J. SALVERDA DE GRAVE, Lector (1901).

Het Middeneeuwsch en Nieuw-Grieksch: D. C. HESSELING, Privaat-docent (1893).

De aardrijkskunde: H. BLINK, Privaat-docent (1900).

De Duitsche taal- en letterkunde: E. F. KOSSMANN, Privaat-docent (1901).

De Armeensche en Syrische talen: J. MARQUART, Privaat-docent (1902).

Het Kawi: H. H. JUYNBOLL, Privaat-docent (1902).

De Aegyptische taal en letteren: P. A. A. BOESER, Privaat-docent (1902).

De geschiedenis der Nederlandsche schilderkunst: W. MARTIN, Privaat-docent (1904).

W. C. VAN MANEN (23 September 1885). *Emeritus* 21 September 1903, *overleden* 12 Juli 1905.

De geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken godsdienst: F. PIJPER (5 Mei 1897).

De geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst; de Israëlitische letterkunde; de uitlegging van het Oude Testament: B. D. EERDMANS (11 Mei 1898).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de geschiedenis der leer aangaande God; de zedekunde: P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE (22 September 1899).

De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen; de wijsbegeerte van den godsdienst: W. B. KRISTENSEN (25 September 1901).

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: K. LAKE (27 Januari 1904).

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE (25 Maart 1859). *Emeritus* 20 September 1892.

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. FOCKEMA ANDREÆ (1 October 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. VAN DER HOEVEN (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. VAN DER VLUGT (14 Januari 1880). Van December 1902 *met verlof*.

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk*, de staatkundige geschiedenis: H. B. GREVEN (4 Februari 1880).

Het staatsrecht; het administratief recht en het volkenrecht: J. OPPENHEIM (18 October 1893).

Het Romeinsch recht en zijne geschiedenis: P. A. TICHELAAR (6 October 1897).

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: A. C. VISSER VAN IJZENDOORN (27 September 1899).

Het Mohammedaansche recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch-Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen; de Indische wetboeken: C. VAN VOLLENHOVEN (2 October 1901).

Het Zuid-Afrikaansch recht: M. DE VILLIERS (5 Juli 1905).

De encyclopaedie der rechtswetenschap: H. VOS, Lector (1903), *tijdelijk.*

Het burgerlijk recht; het handelsrecht: H. L. DRUCKER, Privaat-docent (1899).

De sociologie: S. R. STEINMETZ, Privaat-docent (1900).

De wijsbegeerte van het recht: W. VAN DER VLUGT, Privaat-docent (1903).

Het internationale privaatrecht: C. D. ASSER Jr., Privaat-docent (1905).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap.

H. Y. GROENEWEGEN (7 Mei 1902).

Hoogleeraren, aangesteld vanwege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. GOOSZEN (27 Mei 1878).

L. KNAPPERT JZN. (24 September 1902).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. S. G. de Vries, *Bibliothecaris.*

Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*

Dr. P. C. Molhuysen, *Conservator voor de handschriften.*

Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*

Dr. Th. W. Juynboll, *Adjutor Interpretis Legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. P. J. Blok, Prof. S. J. Fockema Andreae, *Curatoren.*

Akademisch Ziekenhuis.

Mej. C. A. van Tricht, *Directrice,* Mej. S. W. Cheriex, *Adjunct-Directrice.*

P. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Assistent-Geneesheeren.

Afdeeling Heelkunde.

Dr. J. C. J. Bierens de Haan, Arts, J. R. de Bruïne Groeneveldt, Arts, M. Steffelaar, Arts, allen uitwonend. A. F. Schoorel, Arts, K. A. Rombach, Arts, A. Seret, Arts, J. E. Passtoors, Arts, G. J. Huet, Arts, inwonend.

Afdeeling Inwendige geneeskunde voor mannen.

Dr. J. Bruining, Arts, uitwonend. E. W. Goteling Vinnis, Arts, inwonend.

Afdeeling Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

Dr. K. S. de Graag, Arts, uitwonend. J. Siegenbeek van Heukelom, Arts, vervangen door Ph. M. van der Haer, Arts, inwonend.

Afdeeling Verloskunde en gynaecologie.

Dr. C. F. Th. J. Meuleman, Arts, Dr. J. Sillevis, Arts, vervangen door G. J. Huet, Arts, inwonend. H. Werkman, Arts, uitwonend.

Afdeeling Oogheelkunde en oorheelkunde.

Dr. J. van der Hoeve, Arts, uitwonend. Dr. F. W. Kröner, Arts en A. Verwey, Arts, inwonend voor oogheelkunde. Dr. P. Th. L. Kan, Arts, uitwonend voor oor-, neus- en keelziekten.

Apotheek.

G. F. A. ten Bosch, *Apotheker.*

R. Buzeman, *Hulp-Apotheker*, vervangen door Mej. H. Drijfhout en Mej. B. T. Voorzanger.

Pathologisch Anatomisch Laboratorium Boerhaave.

Prof. Th. H. Mac Gillavry, *Directeur*, vervangen door Prof. N. Ph. Tendeloo.

Prof. R. P. van Calcar.

Afdeeling Pathologische Anatomie.

Dr. J. P. L. Hulst, Arts, *Assistent.*

Afdeeling Algemeene pathologie en hygiëne.

Dr. J. E. G. van Emden, Arts, *Assistent.*

Psychiatrie.

G. J. B. A. Janssens, Arts, *Assistent.*

Hortus Botanicus.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

E. Th. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

Mej. J. B. Campert, *Assistente.*

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*
Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator.*
Dr. J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*
Dr. A. Pannekoek, *Derde Observator.*
J. Weeder, *Assistent.*

Physisch Laboratorium.

Prof. H. Kamerlingh Onnes, *Directeur.*
G. H. Fabius en C. Braak (tijdelijk), *Conservatoren.*
Dr. W. H. Keesom,
C. A. Crommelin,
Mej. T. C. Jolles,
J. Clay,
Mej. A. Sillevis,
Mej. W. J. de Haas.
} *Assistenten.*

Scheikundig Laboratorium.

a. **Anorganische Afdeeling.**

Prof. F. A. H. Schreinemakers, *Directeur.*
Dr. P. A. Meerburg Hzn., *Onderwijs-Assistent.*
H. W. Woudstra, *College-Assistent.*

b. **Organische Afdeeling.**

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*
R. A. Weerman, *Onderwijs-Assistent.*
D. Moll, *Praktisch Assistent.*
Dr. I. Beindl, *College-Assistent.*

Anatomisch Laboratorium.

Prof. J. W. Langelaan, *Directeur.*
P. Cool, C. Roeters van Lennep, D. Klinkert, *Prosectoren.*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. W. Einthoven, *Directeur.*
C. L. de Jonge en W. F. Theunissen, *Assistenten*, vervangen door P. J. Th. A. Battaerd en A. Flohil.

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. G. C. J. Vosmaer, *Directeur.*
Dr. H. W. de Graaff, *Conservator.*
Dr. J. H. Vernhout, *Assistent.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. H. P. Wijsman, *Directeur.*
Dr. H. van Gulik, *Assistent,* Galenische Afdeeling.
J. J. van Eck, Dr. J. D. Filippo, *Assistenten,* Chemische Afdeeling.

Museum van Natuurlijke Historie.

Dr. F. A. Jentink, *Directeur.*
F. A. Verster van Wulverhorst, *Administrateur.*
C. Ritsema Cz., Dr. R. Horst, Dr. Th. W. van Lidth de Jeude, Dr. E. D. van Oort, *Conservatoren.*

Geologisch Museum.

Prof. K. Martin, *Directeur.*
Mej. H. Icke, *Assistente.*

Rijks Herbarium.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*
Dr. J. W. C. H. Goethart, *Conservator.*

Museum van Oudheden.

Prof. A. E. J. Holwerda, *Directeur.*
Dr. P. A. A. Boeser, Dr. R. Jesse, Dr. J. H. Holwerda, *Conservatoren.*

Ethnographisch Museum.

Dr. J. D. E. Schmeltz, *Directeur.*
Dr. H. H. Juynboll, Dr. J. Marquart, *Conservatoren.*

SERIES SCHOLARUM

IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA

POST FERIAS AESTIVAS ANNI MCMV HABENDARUM,

RECTORE MAGNIFICO

GUILIELMO EINTHOVEN.

Facultas Medica.

S. S. ROSENSTEIN, propter aetatem immunis, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

TH. H. MAC GILLAVRY, propter aetatem immunis, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

W. EINTHOVEN physiologiam docebit die Lunae horis X et XI, die Iovis . . . . hora X.

Selecta physiologiae capita tradet die Iovis. . . XI.

Exercitationes practicas moderabitur diebus Lunae, Martis, Iovis, Veneris . . . . II—IV.

Experimentis et indagationibus physiologicis quotidie praeerit.

W. NOLEN exercitationibus clinicis et policlinicis in Nosocomio praeerit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis, Veneris hora X, die Saturni . . . XI.

Clinicen propaedeuticam iuniores docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . IX.

W. KOSTER G. FIL. ophthalmologiam docebit die Iovis. IX.

Curationes ophthalmo-chirurgicas in cadavere demonstrabit die Mercurii . . . . IX.

Demonstrationi clinicae praeerit die Mercurii . . IX.

2

Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit diebus Martis et Saturni . . . . IX.
Ophthalmoscopii usum et artem diagnosticam iunioribus demonstrabit per menses hiemales diebus Martis et Mercurii . . . . XI.
Provectiorum studiosorum exercitationes policlinicas moderabitur quotidie . . . . IX—XII.
Operationes demonstrabit qualibet oblata occasione diebus Lunae, Mercurii, Veneris. . . . . . . X.

G. JELGERSMA psychiatriam et neurologiam generalem docebit die Iovis. . . . . XII.
Indagationes clinicas psychiatricas moderabitur die Iovis hora XI et die Veneris. . . . . III.
Psychiatriam forensem et anthropologiam criminalem docebit die Iovis . . . . III.
Cerebri anatomiam, physiologiam et pathologiam generalem provectioribus exponet die Veneris . II.
Exercitationibus clinicis aliisque ad disciplinam psychiatricam et neurologicam spectantibus quotidie praeerit.

J. A. KORTEWEG chirurgiam propaedeuticam docebit die Saturni. . . . . XI.
Demonstrationi clinicae praeerit die Martis . . . XI.
Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit diebus Lunae, Mercurii, Veneris. . . . . XII—II.
Operationes chirurgicas in cadavere quoties oblata erit occasio demonstrabit.

P. C. T. VAN DER HOEVEN artem obstetriciam exponet diebus Lunae et Veneris hora XI et die Martis . III.
Gynaecologiam docebit diebus Lunae et Veneris . IX.
Exercitationibus policlinicis praeerit quotidie . . X.
Provectiorum exercitationibus clinicis praeerit diebus Lunae, Mercurii, Veneris . . . . VIII½.

Curationes gynaecologicas in vivis instituet horis sibi et auditoribus commodis.

Curationibus obstetriciis in pelvi facticia habendis praeerit die Saturni . . . . X.

Praxin obstetriciam tam in nosocomio quam in policlinico, quoties necesse erit, docebit.

J. W. Langelaan anatomiam systematicam et anatomiam topographicam docebit diebus Martis, Mercurii, Iovis, Veneris . . . . IX.

Selecta morphologiae generalis capita post ferias hiemales tractabit.

Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

E. C. van Leersum historiae medicinae capita selecta tractabit die Iovis . . . . II.

Pharmacodynamiam docebit die Mercurii. . . . II.

Pharmacognosiam tradet die Martis . . . . . X.

Exercitationes physiologico-chemicas et pathologico-chemicas moderabitur diebus et horis posthac indicandis.

N. Ph. Tendeloo pathologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . XI.

Exercitationibus iuniorum practicis vacabit die Mercurii. . . . . II—IV$^1/_2$.

Anatomiam pathologicam tradet die Martis hora II et die Iovis . . . . III.

Exercitationibus pathologico-histologicis vacabit die Lunae . . . . II—IV$^1/_2$.

Sectionibus cadaverum praeerit quoties erit oblata occasio.

Demonstrationes pathologico-anatomicas habebit die Saturni et capita selecta tradet . . . . . . X.

Provectiorum studia in laboratorio adiuvabit quotidie.

R. P. van Calcar bacteriologiam, hygienen et politiam medicam tradet horis posthac indicandis.

J. Boeke, histologiae et medicinae forensis Lector, scholas de illis disciplinis habendas posthac indicabit.

J. E. G. van Emden parasitologiae docendae impetrata venia, selecta illius disciplinae capita tractabit die Veneris . . . . III.

P. Th. L. Kan otologiae, rhinologiae, laryngologiae docendae impetrata venia, disciplinas illas cum iunioribus tractabit die Martis hora III, cum provectioribus die Mercurii . . . . XI.

M. Jansen orthopaediae docendae impetrata venia, disciplinam illam tractabit horis posthac indicandis.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

J. M. van Bemmelen, propter aetatem immunis, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

P. van Geer, quamquam rude donatus, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

H. G. van de Sande Bakhuyzen astronomiam elementarem tradet die Mercurii hora XII, die Veneris. . . . . hora X—XII.

Astronomiam theoreticam docebit die Martis hora IX, diebus Iovis et Veneris . . . . I.

De arte qua observationibus inter se componendis vitantur errores aget die Iovis . . . . . . X.

Exercitationibus practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

A. P. N. Franchimont carbonium selectaque quaedam eius connubia tractabit die Martis horis XI—I, die Iovis horis X—XII, die Saturni . . . . XI—I.

Practicis futurorum Medicinae studiosorum exercitationibus praeerit diebus Lunae, Mercurii, Iovis. II—IV.

Practicis iuniorum Philosophiae Naturalis et Artis Pharmaceuticae studiosorum exercitationibus praeerit die Veneris . . . . II—IV.

Provectiorum exercitationibus et indagationibus chemicis vacabit quotidie.

Quaestiones varias cum provectioribus tractabit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

K. Martin geologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

Palaeontologiam tradet die Martis . . . . . . I.

Mineralogiam et crystallographiam docebit diebus Lunae et Iovis . . . . I.

Practicis iuniorum studiosorum exercitationibus vacabit die Mercurii horis II—IV, diebus Iovis et Veneris. . . . . IX—XII et II—IV.

Provectiorum exercitationibus praeerit et capita selecta in eorum usum tractabit horis commodis.

H. A. Lorentz physicam elementarem docebit diebus Lunae et Mercurii hora X, die Veneris . . . IX.

Physicam mathematicam tractabit die Martis horis IX et XI, diebus Mercurii et Iovis hora IX, die Veneris . . . . XI.

Practicis futurorum Medicinae studiosorum exercitationibus praeerit diebus Mercurii, Iovis, Saturni. II—IV.

H. Kamerlingh Onnes Practicis iuniorum Philosophiae Naturalis studiosorum exercitationibus praeerit diebus Martis, Mercurii, Veneris. . . . . . . II—V.

Physicae capita selecta cum iunioribus Philosophiae

Naturalis studiosis tractabit die Lunae hora II et die Mercurii . . . . XI.

Thermodynamicam experimentalem tradet diebus Mercurii et Saturni . . . . X.

Demonstrationes physicas habebit horis candidatis et sibi commodis.

De experimentorum administrandorum arte aget die Lunae . . . . IX.

Provectiorum exercitationibus practicis et physicae experimentalis indagationibus praeerit quotidie.

H. P. Wijsman chemiam pharmaceuticam docebit die Martis . . . . III—IV½.

Chemiam analyticam tradet die Lunae . . . . IX.

Toxicologiam docebit die Lunae. . . . . . . III—IV½.

Phytochemiae specialis capita selecta tractabit die Mercurii . . . . IX.

De nutrimentis aget die Veneris. . . . . . . III—IV½.

Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

Medicinae studiosorum exercitationibus ad medicarum formularum parandarum artem pertinentibus praeerit die Iovis . . . . II—IV½.

Cum Medicinae studiosis artem formulandi tractabit die Mercurii . . . . IX.

J. C. Kluyver algebram tradet die Martis hora XI et die Iovis . . . . X.

Calculum differentialem docebit diebus Martis et Iovis IX.

Calculum integralem exponet die Martis hora X et die Iovis . . . . XI.

Functionum disciplinam tractabit diebus Martis et Mercurii. . . . . I.

J. M. Janse plantarum anatomiam et physiologiam docebit diebus Lunae, Iovis, Saturni . . . . IX.

Plantarum biologiam docebit die Veneris hora . . XI.

Pharmacognosiam tractabit die Saturni . . . . XI.
Provectiorum exercitationibus praeerit die Mercurii.
Practicis studiosorum iuniorum exercitationibus diebus Lunae et Mercurii, horis II—IV, provectiorum quotidie praeerit.
Pharmaciae studiosorum exercitationibus practicis praeerit die Saturni.

F. A. H. SCHREINEMAKERS elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit die Martis hora X, diebus Lunae et Mercurii hora XI, die Veneris. IX.
Chemiam theoreticam cum provectioribus tractabit die Iovis . . . . IX.
Futurorum Medicinae studiosorum exercitationibus practicis praeerit diebus Lunae, Martis, Saturni II—IV.
Iuniorum Philosophiae Naturalis studiosorum exercitationibus practicis praeerit die Iovis. . . . II—IV.
Provectiorum exercitationibus practicis et indagationibus chemicis vacabit quotidie.

P. ZEEMAN geometriam descriptivam tradet diebus Lunae et Mercurii hora IX, die Martis . . . I.
Mechanicam theoreticam docebit die Mercurii hora X, die Veneris . . . . IX—XI.
Geometriae analyticae et syntheticae capita selecta tradet diebus Lunae et Mercurii. . . . . . XI.

G. C. J. VOSMAER zoologiam generalem docebit diebus Martis et Mercurii hora IX, die Saturni . . . X.
Post ferias hibernas anatomiae comparatae animalium invertebratorum capita selecta tractabit.
Practicis studiosorum iuniorum exercitationibus praeerit die Veneris. . . . . $X^{3}/_{4}$—$IV^{1}/_{2}$.
Studiosorum provectiorum exercitationibus practicis quotidie vacabit.

H. A. LORENTZ et H. KAMERLINGH ONNES seminarium physicum habebunt horis auditoribus commodis.

P. ZEEMAN et J. C. KLUYVER provectiorum seminarium mathematicum habebunt horis sibi et candidatis commodis.

E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, astronomiae Lector, astronomiam sphaericam tractabit die Lunae. . III.

J. H. WILTERDINK, astronomiae practicae Lector, de instrumentorum usu et compositione aget diebus Mercurii et Veneris . . . . XI.

J. P. LOTSY, botanicae systematicae Lector, illam disciplinam docebit diebus Mercurii et Veneris hora XII, die Saturni . . . . II.

De plantarum causis et originibus aget diebus Lunae et Martis . . , ... III$^1/_2$.

W. STORTENBEKER, docendi venia impetrata, electrochemiam docebit die Mercurii.

A. E. KLOBBIE, docendi venia impetrata, microchemiam docebit die Iovis . . . . X—XII.

W. P. JORISSEN, docendi venia impetrata, chemiam technicam docebit die Saturni . . . . . . X.

Chemiam physicam docebit die Saturni . . . . XI.

P. VAN GEER, docendi venia impetrata, disciplinarum mathematicarum historiae capita selecta tractabit hora posthac indicanda.

Facultas litterarum et Philosophiae.

M. J. DE GOEJE grammaticam Arabicam docebit diebus Martis et Veneris . . . . hora I.

Chrestomathiam Girgasi et Roseni et Hamasam cum provectioribus leget diebus Mercurii et Saturni. I.

Al-Mobarradum, Harírium et Koranum explicabit diebus Martis et Veneris . . . . III.

Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur librosque manuscriptos tractabit die Mercurii . II—IV.

H. Oort grammaticam Hebraicam docebit et capitibus selectis legendis illustrabit diebus Martis, Iovis, Veneris . . . . I.

Antiquitates Israeliticas exponet diebus Mercurii, Iovis, Veneris . . . . XII.

Cum provectioribus selecta Veteris Testamenti capita leget horis posthac indicandis.

Linguae Neo-hebraicae initia docebit horis auditoribus sibique commodis.

A. C. Vreede linguam Iavanicam docebit die Martis hora I, diebus Mercurii et Iovis. . . . . . . II.

Cum provectioribus locos selectos leget die Martis hora II, die Mercurii horis XII et I, die Iovis hora I, die Veneris . . . . II—IV.

Post ferias brumales linguae Madurensis grammaticam exponet diebus Lunae et Veneris . . . III.

Cum provectioribus chrestomathiam Madurensem leget diebus Martis et Iovis . . . . III.

J. van Leeuwen J. Fil. Aristophanem interpretabitur diebus Martis et Mercurii . . . . IX—XI.

Cum candidatis Thucydidem tractabit die Veneris. IX—XI.

Candidatorum exercitationes criticas moderabitur hora iis sibique commoda.

Candidatorum exercitationibus palaeographicis praeerit die Iovis . . . . IX—XII.

J. J. Hartman Terentium, Ovidium, Ciceronem, alios interpretabitur diebus Lunae et Martis . . . II.

Cum candidatis Horatium, Tacitum, alios leget die Iovis . . . . I—III.

Candidatorum exercitationes philologicas et palaeographicas moderabitur die Veneris . . . . . II—IV.

Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae et Martis . III.

J. VERDAM linguae patriae historiam et grammaticam tradet diebus Lunae et Iovis . . . . I.

Scriptores Neerlandicos saeculi XVII interpretabitur die Martis hora II et die Mercurii. . . . . I.

Scriptores Neerlandicos medii aevi tractabit die Martis hora I et die Mercurii . . . . . . II.

Linguae patriae causa cum novitiis Vulfilae evangelia leget die Lunae . . . . II—III½.

Cum litterarum Neerlandicarum candidatis scriptores medii aevi tractabit die Iovis. . . . . . . II—III½.

J. J. M. DE GROOT diebus et horis auditoribus suis commodis docebit: 1) linguam et litteras Sinicas, 2) gentium Sinicarum in coloniis Neerlandicis viventium mores, ritus, historiam, 3) gentium Asiae orientalis geographiam, antiquitates, historiam, religiones, mores, instituta.

P. J. BLOK historiam patriae recentiorem tradet die Lunae hora XI, die Iovis . . . . II—IV.

Rem diplomaticam docebit et exercitia historica moderabitur die sibi et auditoribus commodo.

A. E. J. HOLWERDA historiam veterem enarrabit diebus Martis et Mercurii. . . . . XI.

Antiquitates Graecas tradet die Mercurii . . . . I.

Cum provectioribus capita selecta historiae et archaeologiae tractabit die Martis hora X, die Mercurii . . . . II.

Omnium facultatum studiosis artis historiam praesertim gentium antiquarum enarrabit die Saturni I.

Provectiorum exercitationes historicas et archaeo-

logicas moderabitur horis sibi et auditoribus commodis.

G. J. P. J. BOLLAND historiam philosophiae Graecae docebit die Lunae . . . . X—XII.

Omnium facultatum studiosos initia philosophiae docebit die Mercurii horis vespertinis . . . . VII—IX.

Rationis purae systema provectioribus exponet die Saturni . . . . II—IV.

C. C. UHLENBECK grammaticam Goticam tractabit die Veneris . . . . X.

Linguam Anglosaxonicam tradet die Martis. . . X.

Scriptores Palaeo-norroenos interpretabitur die Martis XI.

Scriptores Russicos leget die Mercurii . . . . III.

Linguarum Indogermanicarum grammaticam comparatam enarrabit die Mercurii . . . . . . II.

Glottologiam generalem exponet die Veneris . . XI.

G. KALFF litterarum Neerlandicarum historiam medii aevi tradet die Mercurii . . . . X.

Vondelii opera tractabit die Mercurii . . . . . XI.

Artis criticae historiam tradet die Iovis . . . . I.

Historiae litterarum methodum tradet horis auditoribus commodis.

Litterarum Neerlandicarum saec. XIX historiam interpretabitur die Veneris . . . . XI.

J. E. HEERES Indiae Eoae historiam enarrabit diebus Martis et Mercurii hora III, die Iovis . . . X.

Africae Meridionalis historiam tradet die Lunae . III.

Missionum historiam et methodos docebit die Mercurii . . . . IV.

J. S. SPEYER grammaticam Sanscritam docebit die Mercurii hora III et die Saturni . . . . . III.

Scriptores Sanscritos et carmina Vedica cum provectioribus leget die Veneris . . . . I—III.

Daçakumâracaritam et Jātakamâlâm interpretabitur die Iovis . . . . XI.

Capita selecta ex syntaxi linguarum Indogermanicarum tractabit die Saturni . . . . II.

A. W. Nieuwenhuis populorum gentis Malaicae litteras, antiquitates, instituta, ritus, mores exponet die Martis hora X, die Iovis hora III, die Veneris . X—XII.

Archipelagi Indici geographiam physicam docebit diebus Martis et Mercurii. . . . . II.

Ch. A. van Ophuysen linguam Malaicam docebit diebus Martis, Mercurii, Iovis . . . . I—III.

Cum provectioribus locos selectos leget die Martis hora I, die Mercurii hora II, die Iovis . . . XII.

Linguarum archipelagi Indici grammaticam comparatam docebit horis posthac indicandis.

Linguam Batacam vel Minangocabavam discere cupientibus libenter operam suam praestabit.

K. H. Th. Bussemaker historiam universalem et geographiam politicam tradet horis posthac indicandis.

G. J. Grashuis, linguae Sundaicae Lector, grammaticam Sundaicam tradet diebus Martis et Veneris . X.

Litteras Sundaicas docebit die Martis. . . . . . II.

De gentis Sundaicae religione et institutis iuris aget die Veneris . . . . III.

H. D. van Gelder, linguarum Persicae et Turcicae et institutorum Moslemicorum Lector, linguae Neo-persicae elementa docebit die Lunae . . . XI.

Locos e Firdausi Shâhnâmeh et Sadii Gulistān selectos leget horis auditoribus commodis.

Grammaticam Osmano-turcicam exponet die Saturni. XI.

Legis Mohammedicae originem et instituta tractabit diebus Mercurii et Iovis . . . . II.

Religionis Mohammedicae historiam enarrabit diebus Martis et Veneris . . . . XI.

J. J. SALVERDA DE GRAVE, linguarum et litterarum Romanarum Lector, grammaticam linguae Galliae veteris tractabit die Saturni . . . . III.

Litteras Provinciales et Italicas tradet die Saturni . I—III.

Linguarum Romanarum encyclopaediam docebit die Veneris. . . . . IX.

D. C. HESSELING, docendi venia impetrata, linguae Graecae mediaevalis et hodiernae grammaticam explicabit die Iovis . . . . X.

Cum provectioribus capita e litteris Graecis medii aevi et nostrae aetatis selecta leget die Iovis . IX et XI.

H. BLINK, docendi venia impetrata, tradet geographiam generalem, Neerlandiae et Americae septentrionalis geographiam physicam et oeconomicam die Mercurii . . . . IX—XI.

E. F. KOSSMANN, docendi venia impetrata, horis sibi et auditoribus commodis scriptores theodiscos prioris et recentioris medii aevi tractabit et de Goethii vita scriptisque ita aget ut ab anno 1805 initium faciat.

J. MARQUART, docendi venia impetrata, horis auditoribus et sibi commodis docebit: 1°) linguam Armeniacam, 2°) linguam Syriacam vel aliam aliquam dialectum Aramaicam, 3°) cum discipulis provectioribus tractabit scriptores quosdam Syriacos.

H. H. JUYNBOLL, docendi venia impetrata, linguam Kavicam (Palaeo-iavanicam) docebit die Martis . XI.

Litteras Kavicas docebit horis sibi et auditoribus commodis.

P. A. A. BOESER, docendi venia impetrata, horis

auditoribus et sibi commodis tractabit: 1°) linguam Copticam, 2°) linguam Aegyptiacam.

Cum provectioribus leget capita e litteris Aegyptiacis imperii antiqui selecta.

W. MARTIN, historiam artis docendi venia impetrata, omnium facultatum studiosos quae XVI° et XVII° saeculo Batavae pingendi artis fuerit historia docebit die Veneris . . . . III.

Cum provectioribus capita selecta tractabit horis auditoribus commodis.

Facultas Theologica.

F. PIJPER historiam Christianismi enarrabit die Martis horis X et XI, die Mercurii . . . . hora X.

Historiam doctrinae Christianae tradet die Mercurii hora . . . . XI.

B. D. EERDMANS in librorum V. T. originem inquiret diebus Lunae et Martis . . . . II.

Librorum V. T. exegesin docebit die Lunae hora XI et die Mercurii . . . . I.

Religionis Israeliticae historiam enarrabit die Mercurii . . . . II.

Linguas Aramaïcam et Babyloniaco-Assyriacam docebit horis sibi et auditoribus commodis.

P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE doctrinae de Deo historiam tradet die Veneris . . . . X—XII.

Ethicen Christianam docebit die Iovis. . . . . XI—I.

Encyclopaediam theologicam docebit die Mercurii. XII.

W. B. KRISTENSEN religionis historiam enarrabit die Lunae hora I et die Iovis. . . . . XI.

Religionis philosophiam tradet die Martis hora I et die Veneris. . . . . IX.

K. LAKE de litteris Christianis primaevis aget die Lunae hora III, die Martis . . . . XII.
Librorum N. T. exegesin docebit diebus Lunae et Iovis . . . . X.
Cum iunioribus Evangelia leget die Martis. . . XI.

M. A. GOOSZEN, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, missionis Christianae Historiam enarrabit die Iovis . . . . I.
Iuris ecclesiastici principia exponet die Veneris. . XII.
Dogmaticen Christianam docebit die Saturni . . X—XII.
L. KNAPPERT J. FIL., Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, illius Ecclesiae eiusque dogmatum historiam enarrabit die Martis. . . II.
Theologiam Biblicam exponet die Lunae hora I, die Veneris. . . . . XI.
Theologiam practicam tradet die Lunae . . . . II.
Exercitationes catecheticas moderabitur die Veneris . II.
Colloquio homiletico praeerit die Veneris. . . . X.
H. Y. GROENEWEGEN, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Societatis Remonstrantium historiam enarrabit die Iovis . . . . . . II.
Theologiae philosophicae capita selecta tractabit die Mercurii . . . . IV.
Theologiam practicam docebit die Mercurii. . . III.
Exercitationes homileticas et catecheticas moderabitur die Iovis . . . . III—V.
Exercitationibus oratoriis vacabit hora vespertina sibi et commilitonibus commoda.

Facultas Iuridica.

R. VAN BONEVAL FAURE, quamquam rude donatus, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

S. J. FOCKEMA ANDREAE de legislationis, iurisdictionis et fontium iuris historia in patria nostra aget die Mercurii . . . . hora II.
De iuris in patria nostra historia aget die Lunae hora X, diebus Martis et Mercurii . . . . . IX.
Fontes iuris mediaevalis explicabit horis auditoribus commodis.
H. VAN DER HOEVEN ius criminale interpretabitur diebus Lunae, Martis, Mercurii . . . . XII.
Procedendi in causis criminalibus methodum exponet die Iovis . . . . XII—II.
W. VAN DER VLUGT, rei publicae causa absens, quantum licebit academicae iuventuti prodesse conabitur.
H. B. GREVEN oeconomiam politicam tradet die Lunae horis XI et I et die Martis. XII
Oeconomiae et statistices capita selecta tractabit diebus Martis et Mercurii . . . . X.
Historiam politicam docebit, donec de hac disciplina tradenda aliter consultum fuerit, die Veneris . II—IV.
J. OPPENHEIM de iure publico Neerlandico aget die Lunae horis I et II, diebus Martis et Mercurii. I.
Ius publicum generale docebit die Mercurii. . . XII.
Ius administrativum Neerlandicum tractabit die Martis . . . . II.
Ius gentium interpretabitur die Martis . . . . III.
P. A. TICHELAAR institutiones et historiam iuris Romani tradet die Lunae hora XII, diebus Martis, Mercurii, Iovis . . . . X—XII.
A. C. VISSER VAN IJZENDOORN ius civile tradet die Iovis . . . . II—IV.
Ius mercatorium docebit diebus Martis et Mercurii. X.
Iudiciorum privatorum legem interpretabitur diebus Martis et Mercurii . . . . XI.

C. VAN VOLLENHOVEN coloniarum Neerlandicarum ius publicum et administrativum tradet die Martis . XI.

Codices Indicos tractabit die Mercurii. . . . . X.

De Indiae Eoae indigenarum quique iis pares habentur iure non consignato codicibus aget die Mercurii. XI.

Indiae Eoae institutiones politicas exponet die Saturni . . . . X—XII.

Islami praesertim Indici lineamenta tradet die Iovis. XI.

M. DE VILLIERS de iure Africae Australis privato et criminali aget horis posthac indicandis.

H. VOS, encyclopaediae iuris Lector, disciplinam illam docebit die Mercurii hora XII, die Iovis . . . XII—II.

W. VAN DER VLUGT, docendi venia impetrata, iuris philosophiam tradet horis sibi et auditoribus commodis.

C. D. ASSER, docendi venia impetrata, ius internationale privatum tradet horis auditoribus et sibi commodis.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 18den September 1905

DOOR

DR. J. VAN LEEUWEN JR,

bij het overdragen der waardigheid van Rector-Magnificus

AAN

DR. W. EINTHOVEN.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
voorheen
E. J. BRILL
LEIDEN. — 1905

HEEREN CURATOREN, HOOGLEERAREN, LECTOREN EN PRIVAATDOCENTEN, DOCTOREN EN STUDENTEN,
EN VOORTS GIJ ALLEN DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT, HOOGGESCHATTE TOEHOORDERESSEN EN TOEHOORDERS!

Het laatste, maar zeker niet het minste der voorrechten, aan het rectoraat verbonden, is dit, dat degeen die gereed staat zijne waardigheid over te dragen aan zijn opvolger, U allen het „welkom!" mag toeroepen van deze plaats, bij den aanvang van den nieuwen cursus. Weest allen hier welkom, nu de deuren der Universiteit zich weder hebben ontsloten voor leeraars en leerlingen, die verkwikt door de zomerrust en de vrijheid der vacantiemaanden gereed staan hun werk met opgewektheid te hervatten, elk op zijne wijze en naar de mate zijner vermogens, maar allen in dienst der wetenschap, die wij liefhebben. Welkom, nog eenmaal! Moge een jaar van voorspoed en zegenrijken arbeid voor Leidens Hoogeschool zijn aangebroken.

Als huisgenooten, die op oudejaarsavond te zamen overdenken wat lief en leed het jongstverloopen twaalftal maanden hun heeft gebracht, zoo zijn ook wij thans bijeen, om bij den overgang van het éene Academiejaar in het andere met elkander te spreken over de lotgevallen van het gezin onzer Alma Mater. Wij verwachten dat daarbij, als in èlk gezin, niet slechts blijde maar ook droeve herinneringen zullen oprijzen, en zullen dankbaar zijn indien de eerste het talrijkst mogen blijken.

Enkel reden tot vreugde hebben wij ten opzichte van ons Curatorium. In de samenstelling van dat College kwam gelukkig geen

verandering, allerminst ook in zijn belangstellenden ijver voor het welzijn onzer Universiteit, en verschillende verbeteringen werden door zijn goede zorg tot stand gebracht. Bij de jongste diesviering verheugden wij ons nagenoeg alle curatoren in ons midden te zien. Slechts één hunner, Dr. BOSSCHA, was toen afwezig, en ook hij zou wel niet hebben ontbroken, had niet een ernstig ongeval hem tot tehuis blijven gedwongen. Gelukkig bleek de daardoor in wijden kring gewekte bezorgdheid ongegrond en mocht de wensch voor zijn volledig herstel, die hem van den feestdisch uit aller naam werd toegezonden, al spoedig in vervulling gaan. Onze curator BOSSCHA is weder krachtig herrezen. Dat bleek onder anderen toen hij den 20sten Mei naar gewoonte optrad in de jaarvergadering van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, als haar hoog geëerde secretaris. Hij had toen het genoegen uit een voordracht van prof. EINTHOVEN te ervaren dat zijn gelukkig denkbeeld om den galvanometer van ons physiologisch laboratorium door een electrische geleiding met het Academisch Ziekenhuis te verbinden en dáár aan het onderzoek der hartswerking dienstbaar te maken, tot uitvoering was gekomen en reeds aanvankelijk tot belangwekkende resultaten had geleid. Op 3 September viel hem en zijn waardige echtgenoot het voorrecht te beurt hun 50-jarige echtvereeniging te herdenken. De Senaat achtte zich gelukkig hun op dien feestdag zijne beste wenschen te mogen aanbieden.

Slechts voor zeer enkele verslaggevers kan het zijn weggelegd, dat zij ook uit den zooveel ruimeren kring der hoogleeraren louter verblijdende gebeurtenissen hebben te vermelden. Hij die thans het woord voert is zóó gelukkig niet. Wij hebben een hoog gewaardeerden makker moeten afstaan. Niet onverwacht! Het leed, waarop ik doel, dreigde reeds in den vorigen cursus, en mocht het gevaar al een tijd lang geweken schijnen,

wie scherper zagen durfden zich niet vleien met de hoop op een gunstigen afloop, en toen de gevreesde slag viel, waren zij dankbaar dat hun vriend althans langdurig en pijnlijk lijden was bespaard gebleven. PIETER LODEWIJK MULLER ontviel ons op 62-jarigen leeftijd. Den 25sten December — droeve kersttijding! — ontsliep hij te midden der zijnen in de liefelijke omgeving van het Garda-meer, waar hij genezing had gezocht. Daar is hij ook ter ruste gelegd. Slechts met onze gedachten konden wij den droeven stoet begeleiden. De wetenschap verloor in hem een onbaatzuchtigen dienaar, wij allen een hartelijken en trouwen vriend. Zijn weduwe en kinderen moge het tot leniging hunner droefheid strekken, te weten dat velen den beminnelijken geleerde betreuren en missen. Zijn naam blijft op de meest eervolle wijze verbonden aan het tijdperk waarin de beoefening der geschiedenis van ons vaderland, onder den invloed van mannen als Groen van Prinsterer, Bakhuizen van den Brink en Fruin, krachtig is opgebloeid. Van zijn juist oordeel en groote kennis, op strenge bronnenstudie gegrond, getuigen niet slechts talrijke werken voor vakgenooten, maar in de laatste jaren van zijn leven had hij — daarin aan zijn grooten leermeester ongelijk — zich ook gezet tot het opstellen van meer omvangrijke boeken, voor wijder kring bestemd. Ware hem langer leven geschonken, dan zou het aankomend geslacht naast BLOK's nu welhaast voltooide Geschiedenis des Vaderlands in MULLER's Geschiedenis van Onzen Tijd een tweede standaardwerk hebben ontvangen, bearbeid volgens de beste tradities der school van Fruin. Thans is dit in 1902 aangevangen boek, waaraan hij met aandoenlijke trouw nog kort voor zijn dood geschreven heeft — zich verheugende dat hij weder schrijven kòn — helaas onvoltooid gebleven: ook zóó nog een kostelijke nalatenschap! maar in de drie lijvige deelen van het prachtwerk Onze Gouden Eeuw heeft hij zijn landgenooten ruimschoots medegedeeld uit de schatten zijner kennis.

Andere verliezen hebben wij in den kring der dienstdoende hoogleeraren niet te betreuren. Wel gaf de gezondheid van prof. FRANCHIMONT gedurende verscheiden maanden ernstige reden tot bezorgdheid, maar eindelijk mocht hij toch gelukkig hersteld tot zijn werkkring terugkeeren. Ook prof. NOLEN, van wiens aanvankelijke beterschap het vorig jaar te dezer plaatse werd gewag gemaakt, mocht volkomen gezondheid terug verkrijgen.

Twee onzer oud-hoogleeraren werden opgeroepen ter eeuwige ruste. „In vollen vrede" — zoo luidde treffend het bericht — ontsliep te Arnhem den 21sten Februari JOHANNES HERMANUS GUNNING, vijf jaar na zijn aftreden. Een man van krachtige overtuiging, een geleerde van veelzijdige ontwikkeling en vèrstrekkende belangstelling, van rijke kennis en keurigen smaak, en bovenal.... een mensch met een fijngevoelig gemoed, eenvoudig hartelijk en beschamend nederig, wiens beeld onuitwischbaar zal blijven in de herinnering van allen die het voorrecht hebben gehad hem te leeren kennen.

Gansch anders aangelegd was WILLEM CHRISTIAAN VAN MANEN, die den 12den Juli van ons ging. Gansch anders, en toch, hoezeer was hij aan GUNNING gelijk in brandenden ijver voor zijn overtuiging, zijn werk! Achttien jaren heeft hij zijn rijke gaven, zijn groote kracht gewijd aan onze Universiteit, achttien jaren, tot den forschen zestiger het zware lijden besloop, dat langen tijd met mannenmoed bestreden, hem ten slotte sloeg met machteloosheid en twee jaar geleden dwong tot heengaan uit den kring der studie, eer nog zijn levensweg ten einde liep. Bij zijn verscheiden waren de harten van allen die hem lief hadden vervuld van dankbaarheid, dat den zwaar beproefde rust was geschonken, de rust zoo ruimschoots verdiend door een leven van liefdevollen en gezegenden arbeid in dienst der wetenschap, en bovenal door het met voorbeeldig geduld en

christelijke onderwerping gedragen lijden. Ook zijne nagedachtenis zal in hooge eere blijven! Hij ruste zacht!

Tot onze oud-hoogleeraren zou ook behoord hebben een andere in het afgeloopen jaar overleden beminlijke geleerde, indien niet de zustertak van het hooger onderwijs hem dierbaar was geweest boven alles. HENDRIK WILLEM VAN DER MEY, die den 3[den] April op ruim 70-jarigen leeftijd te Leiden ontsliep, had het gymnasium, zijn gymnasium, lief met zoo groote en waarachtige liefde, dat daarvoor alles bij hem moest achterstaan. Geen herhaalde uitnoodiging tot een hoogleeraarsambt heeft hem, hoe echt wetenschappelijk ook van zin, vandaar kunnen weglokken. Kundig en nauwgezet, veelzijdig als weinigen, jarenlang de rechterhand van COBET, steeds veler vraagbaak, heeft hij met voorbeeldige trouw zijn leven gewijd aan zijn jongens, zijn school, die onder hem, uit diep verval opgeheven, een modelinrichting mocht heeten. En zoo wij ons veroorloven zijn naam hier heden in eerbiedige herinnering te brengen, dan is het niet om hem nog na zijn verscheiden als het ware op te eischen voor de Universiteit, waartoe hij om zoo edele beweegredenen niet heeft willen behooren, maar om ook van deze plaats een woord van hartelijke hulde en oprechte bewondering te doen hooren voor den medestrijder op het gebied van kennis en beschaving, den voortreffelijken leeraar en vriend der jeugd, die aan zoovele aanstaande Academieburgers een rijken schat — niet van kennis alleen, maar ook van wat beter en duurzamer is dan dat — heeft medegegeven op hun levensweg.

Oud-hoogleeraar heet van heden af ook professor MAC GILLAVRY. Den 25[sten] Mei nam hij in een laatste college plechtig afscheid van zijn werkkring, en mocht toen op ondubbelzinnige wijze de genegenheid en hoogachting ervaren van zijn leerlingen en oudleerlingen zoowel als van zijne ambtgenooten. Zien wij hem noode terugtreden in het ambtelooze leven, wij

misgunnen hem allerminst de welverdiende rust, en behouden de hoop dat wij zijn krachtige figuur nog vaak bij plechtige gelegenheden op haar eereplaats zullen zien in de faculteit der Geneeskunde, en nog dikwijls zijn hartelijken handdruk zullen voelen. En ook bij het komende geslacht, dat hem als leermeester niet zal kennen, zal hij in eervolle herinnering worden gehouden door zijn welgelijkend portret, dat hem bij het scheiden als huldeblijk werd aangeboden ter plaatsing in het Laboratorium voor pathologische Anatomie, — en wellicht nòg beter door dat Laboratorium zelf, de stichting die, dank zij zijn kloek optreden en zijn onverdroten bemoeiingen, juist 20 jaar geleden tot stand kwam.

Drie onzer hoogleeraren vierden dit jaar hun 25-jarig ambtsjubiléum, Mr. van der Hoeven 26 November, Mr. van der Vlugt 14 Januari, Mr. Greven 4 Februari. Geen hunner stelde zich bij die gelegenheid beschikbaar voor huldebetoon, en wij eerbiedigen ten volle de redenen die hen een herdenking in huiselijken kring deden verkiezen of zelfs tijdelijk onzichtbaar deden worden voor vrienden en magen, om toch maar veilig te zijn voor officieele drukte; maar het zij hun niet ongevallig bij deze gelegenheid alsnog in weinige, onopgesmukte woorden de verzekering te ontvangen dat wij trotsch op hen zijn, dat Leidens Universiteit hen tot hare sieraden rekent, dat hunne eere ònze eer is en hun voorspoed — dien wij hun van ganscher harte blijven toewenschen — ons steeds oprecht zal verheugen.

Hartelijk hebben wij ons ook verheugd op den gedenkdag van onzen van Bemmelen — ònzen van Bemmelen, zeg ik, om wel te doen uitkomen dat wij den man, die voortgaat in zijn laboratorium zoowel als in het bestuur van het Universiteitsfonds te ijveren voor den bloei en het aanzien onzer Hoogeschool, nog steeds tot onze medearbeiders rekenen, al heet hij dan officieel „in rust" te zijn getreden. Den 16[den] October was het

50 jaar geleden dat hem te Leiden de doctorshoed werd toegekend. Was collega ROSENSTEIN, die in Augustus te voren gelijken herinneringsdag had mogen beleven, in de slechts door kermisrumoer onderbroken rust der zomervacantie aan officieel huldebetoon ontsnapt, prof. VAN BEMMELEN moest zich laten welgevallen dat faculteit en senaat hem — als bij overrompeling — door hunne vertegenwoordigers hunne hartelijke gelukwenschen deden aanbieden. Moge hij, — neen, laat mij den dualis mogen bezigen, al is dat bij de samenstelling van dit jaar-verslag een syntactische fout, — mogen zij beiden, de kweekeling der Berlijnsche Hoogeschool zoowel als die der Leidsche, nog lang het voorrecht genieten hunne veelzijdige gaven te kunnen aanwenden in dienst der wetenschap en ten bate der maatschappij.

Zullen slechts enkelen der hier aanwezigen prof. van Bemmelen, den wakkeren strijder voor verlichting, ook kennen als geoefenden kampioen in de schermzaal, dat hij ook op dàt terrein in der tijd zijn sporen heeft verdiend bleek den 31sten Maart, toen hij als oprichter en eerelid van het studentengezelschap „Arena studiosorum" werd uitgenoodigd de prijzen uit te reiken aan de overwinnaars in den feestelijken wedstrijd, dien dag gehouden ter viering van het 75-jarig bestaan dier Vereeniging. — „Ontwikkeling van den geest zonder oefening van het lichaam voert tot ontijdig verval", zoo sprak hier voor vier jaar een bij uitnemendheid bevoegde aan het einde zijner rectorale rede „over de beteekenis der lichaamsoefening". De viridis senectus van prof. van Bemmelen bewijst hoe goed hij voor het evenwicht van geest en lichaam heeft weten te zorgen. Wij brengen hem ook thans ons eeresaluut.

Gaan wij over tot de vermelding der nieuw benoemde hoogleeraren.

Dat de taak van onzen MULLER, die reeds in den vorigen

cursus voor zijn ebbende kracht te zwaar bleek, gedurende zijn langdurige ziekte niet ongedaan bleef liggen, was te danken aan de bereidwilligheid van Dr. TH. VAN AALST, rector van het Gymnasium te 's Gravenhage, die voor den thans afgeloopen cursus tot lector benoemd, de lessen van wijlen onzen collega met groote toewijding heeft waargenomen, ondanks de groote bezwaren aan die regeling voor hem verbonden. Want dat het Haagsche rectoraat weinig heeft van een „sine cura"-betrekking, begrijpt ieder aanstonds, en zeker kan het dat allerminst zijn voor iemand als Dr. VAN AALST, die, evenals de ontslapen rector van het Leidsche Gymnasium, leeft voor zijn inrichting, en zich aan haar zóó innig verbonden gevoelt dat hij eenige jaren geleden niet heeft kunnen besluiten een benoeming aan een onzer rijksuniversiteiten aan te nemen. Het was dan ook aanstonds duidelijk dat hij niet voor goed Muller's opvolger zou kunnen zijn. Als zoodanig is benoemd prof. K. H. TH. BUSSEMAKER te Groningen, dien wij weldra in ons midden hopen te zien optreden en voorloopig reeds hartelijk welkom heeten. En Dr. VAN AALST zien wij terugkeeren naar de residentie, noode en toch ... met vreugde, omdat wie het wèl meent met het onderwijs zich moet verheugen dat een zoo uitnemend docent en geleerde zich nu weder onverdeeld zal kunnen wijden aan de inrichting, waaraan hij zijn trouw heeft verpand. Moge hij weldra de voldoening smaken zijn gymnasium te zien overgebracht naar passender omgeving; in het nieuwe gebouw, op onbekrompen wijze ingericht naar zijn inzichten en overeenkomstig de eischen des tijds, moge hij vele jaren arbeiden tot zegen van het aankomend geslacht en tot roem van ons hooger onderwijs. Onze dankbare en vriendschappelijke herinnering volgt hem naar 's Hage met onze beste wenschen.

Het ligt in den aard der zaak dat het dikwijls moeite kost een hoogleeraar zóó te vervangen dat zijn opvolger in staat en geneigd is àl de door hem onderwezen vakken voor zijne reke-

ning te nemen. Dat bleek ook weder bij het aftreden van prof. Mac Gillavry. Een deel van zijn onderwijs — dat in de algemeene ziektekunde — zal voortaan door den hoogleeraar Tendeloo worden gegeven, terwijl zijn eigenlijke opvolger, de Heer R. P. van Calcar, het overige gedeelte van zijn taak op zich zal nemen en daarenboven de bacteriologie zal onderwijzen, het vak dat voortdurend wint in omvang en belangrijkheid. Binnen enkele dagen zal de Heer van Calcar, naar wij mogen hopen, zijn ambt aanvaarden.

Zoo zullen dan de beide laatstelijk in den senaat opengekomen plaatsen weldra weder zijn ingenomen. Bovendien schonk het afgeloopen Universiteitsjaar ons een hoogleeraar in de Geschiedenis der Geneeskunde, een nieuw vak; als zoodanig hield den 7den December prof. E. C. van Leersum zijn intreerede. Hem werd tevens een tweetal van de tot dusverre door prof. Nolen gegeven lessen, die over Kennis en Gebruik der Geneesmiddelen, opgedragen. Ten gevolge van deze regeling was het den laatstgenoemde mogelijk de Kliniek, die hij vroeger met den hoogleeraar Rosenstein deelde, geheel op zich te nemen.

Een week na prof. van Leersum trad prof. N. Ph. Tendeloo op, als opvolger van den in andere betrekking overgeganen hoogleeraar van Walsem. De faculteit der Geneeskunde is dus thans, na geruimen tijd voor het eerst, weder voltallig ... tot de uitbreiding der wetenschap — wie weet hoe spoedig! — zal nopen tot nieuwe splitsing en nieuwe benoemingen. De vermenigvuldiging door deeling is in de ontwikkelingsgeschiedenis van de vakken der menschelijke kennis een even gewoon verschijnsel als in de wereld der kleinste wezens.

Een kostelijke aanwinst eindelijk gewerd onzer Hoogeschool door de benoeming van Mr. Melius de Villiers, eertijds hoofdrechter van Oranje-Vrijstaat, tot professor in den nieuw opgerichten leerstoel voor het Romeinsch-Hollandsch Recht met toepassing op Zuid-Afrika. Den 5den Juli hield hij zijne intree-

rede. Een leerstoel voor het Zuid-Afrikaansch recht... klinkt het ons niet als bittere ironie, nu de eerste verontwaardiging over het Zuid-Afrikaansche ònrecht in ons gemoed nog nauwelijks eenigermate tot bedaren is gekomen? — Neen, geen ironie! een schoone en troostrijke belofte voor de toekomst houdt die ambtstitel in. Moge voor prof. DE VILLIERS, wiens persoon, wiens afkomst hem reeds van te voren ons aller sympathie hadden verzekerd, het voorrecht zijn weggelegd, van hier uit krachtig mede te werken aan de ontwikkeling van zijn volk en aan het versterken der banden tusschen Nederland en dat Oud-Holland, dat, door den halven aardbol van ons gescheiden, ons zoo na bestaat in den bloede en ons in jaren van smart nog zooveel nader aan het hart is gewassen. Hier in Leiden, op den door het bloed van zoovele martelaars gewijden bodem der vrijheid, in de aula dezer Hoogeschool, die het pand zelf is dier vrijheid, hier, zoo ergens, weten wij met groote zekerheid dat niet in de overmacht maar in het zedelijk overwicht de belofte der eindoverwinning is gelegen, en dat niet aan de Alva's en de Philipsen de toekomst behoort maar aan de helden van geloofsovertuiging en vrijheidszin.

Zullen wij, gelijk reeds vermeld is, in den komenden cursus Dr. VAN AALST missen als lector, daar tegenover kan gesteld worden de benoeming van een nieuwen lector in de faculteit der Geneeskunde, Dr. J. BOEKE, aan wien de medicina forensis, en tevens, ter verlichting der al te zware taak van den hoogleeraar EINTHOVEN, de histologie is opgedragen. Wij hopen hem weldra zijn werkzaamheid te zien aanvangen.

Het aantal lectoren is dus onveranderd gebleven: dat der privaatdocenten is zelfs met twee vermeerderd.

Wel is waar trokken twee dergenen, die in den vorigen cursus als zoodanig werkzaam waren, zich terug. Vooreerst toch eindigde Mr. STEINMETZ in Mei l.l., tot groot leedwezen zijner

toehoorders, zijn gedurende vier jaar met de meeste opgewektheid gegeven cursus in sociologie. Een woord van oprechten dank voor het goede werk, door hem in die jaren aan onze Hoogeschool verricht, zij hem van deze plaats toegebracht. Moge het door hem uitgestrooide zaad welig ontkiemen en rijke vrucht dragen voor het komende geslacht.

Voorts heeft prof. DRUCKER verzocht niet weder als privaatdocent op de series te worden vermeld. Hoezeer wij het betreuren zijn eervol bekenden naam daar niet langer aan te treffen, wij zijn te zeer overtuigd van zijn hartelijke belangstelling in Leidens Hoogeschool om te kunnen gelooven dat dit een scheiding voor goed zou beteekenen. Hij vergunne ons hem alsnog te blijven mederekenen in den kring der onzen, dergenen op wie wij bouwen. En dubbel verheugen wij ons thans dat prof. VAN DER VLUGT, de tweede collega die uit de faculteit der Rechten naar het terrein der practische staatkunde is geroepen, en wiens herkiezing tot Lid der Tweede Kamer in Juni l.l. tot zoo levendige uitingen van sympathie in wijden kring heeft aanleiding gegeven, bereid is gebleven zich ondanks zijn veelzijdige bemoeiingen toch nog zooveel mogelijk aan het academisch onderwijs te wijden.

Tegenover de beide vermelde verliezen in den kring der privaatdocenten kunnen echter gelukkig verschillende aanwinsten worden gesteld. Nieuwe krachten kwamen de aanwezige versterken. Nieuwe krachten. In de eerste plaats valt daaronder, als bij uitstek verblijdend anachronisme, te vermelden ... onze VAN GEER. Hij, die jaren lang, bij zijn met opgewektheid aan onze Hoogeschool volbrachte taak, voor nog zooveel anderen arbeid tijd en kracht bleek beschikbaar te hebben, ervoer na zijn aftreden, toen zijn gezondheid zich in een tijd van rust gelukkig had hersteld, dat hij bij de plichten die hem waren gebleven het academische werk al te zeer miste, en, man van de daad, besloot hij zooveel het aan hem stond te zorgen dat dit

nieuwe surplus van werkkracht en opgewektheid ten bate van de hem dierbaar gebleven Universiteit kon worden aangewend. Tot voor korten tijd de naast-oudste der dienstdoende hoogleeraren, trad hij den 4den October als jongste privaatdocent hier weder op in een nieuw vak, de Geschiedenis der Wiskunde, met een rede over „de herleving der mathematische wetenschappen". Vermakelijke fictie om aan de letter der toen nog geldende wet te voldoen, — na de jongste wetsherziening zal zoodanige fictie gelukkig niet meer noodig zijn, — en een treffend bewijs zijner waarlijk jeugdige opgewektheid en liefde voor wetenschap en onderwijs. Mogen deze nog lang onverminderd blijven, en zij het hem als loon zijner toewijding gegeven, voor het vak, dat door hem als privaatdocent voor het eerst aan onze Series is toegevoerd, bij velen belangstelling te wekken.

Nieuw voor onze Universiteit is ook het onderwijs in de Geschiedenis der Nederlandsche Schilderkunst, waaraan Dr. W. Martin, onderdirecteur van het Mauritshuis, wiens naam ons als een aanbeveling klinkt, zich als privaatdocent heeft gewijd. Den 21sten October begon hij zijn werkzaamheid als zoodanig in een openbare les, met een toespraak over Kunstwetenschap in Theorie en Praktijk. — „Dit portaal biedt waarlijk wel plaats voor beiden!"... die woorden van den ouden Odysseus zijn ten volle toepasselijk op den docent in een deel der nieuwere Kunstgeschiedenis en dien in de Kunstgeschiedenis als geheel genomen, prof. Holwerda, wiens meer dan — laat ons maar zeggen, veel te — omvangrijke taak door dezen jeugdigen medearbeider althans eenigermate zal worden verlicht. Ook hier zal vrijwillige deeling het natuurlijk middel blijken tot ontwikkeling. Zouden er nog vele jaren moeten verloopen eer — als nieuwe navolging van de splijtzwammen — ook de hoogleeraar in archaeologie èn oude geschiedenis tot twee zelfstandige wezens zal uitgroeien? Tenzij er — absit omen! — kwijning mocht intreden in de beoefening der oudheidkunde, moet die

uiting van krachtig leven in den eerstvolgenden tijd worden verwacht, ... om van verdere mogelijke en wenschelijke splitsing nu maar niet te spreken.

Ook de juridische faculteit won een nieuwen privaatdocent en in hem den vertegenwoordiger van een nieuw vak. Het Internationaal Privaatrecht wordt thans ten onzent onderwezen door Mr. C. D. ASSER Jr., — een familienaam optimi augurii, evenals die van Dr. MARTIN. Den 12den Mei trad hij op met een openbare voordracht. Moge hij ervaren dat de bereidwilligheid, waarmede hij ondanks zijn drukke bezigheden gevolg heeft gegeven aan de uitnoodiging der Faculteit om in een leemte bij het onderwijs te voorzien, door het aankomend geslacht van academieburgers op den waren prijs wordt gesteld.

De faculteit der Geneeskunde eindelijk is sinds 30 September l.l. in de persoon van Dr. M. JANSEN verrijkt met een privaatdocent in Orthopaedie, omtrent wiens optreden echter aan spreker geen bijzonderheden zijn bekend geworden.

Het personeel der assistenten onderging, als gewoonlijk, verschillende wijzigingen, die in het Jaarboek zullen worden opgegeven.

Hier echter is het de aangewezen gelegenheid om gewag te maken van een tweetal feestvieringen aan onze Universiteits-Bibliotheek.

De eene gold den Heer L. D. PETIT, die den 19den September 1904, dus juist op den dag waarop het rectoraat der Hoogeschool werd overgedragen, zijn vijf en twintig-jarigen diensttijd als conservator herdacht. De vorige rector bracht hem toen van dit gestoelte reeds hartelijke en welverdiende hulde, en de tegenwoordige had, als gelukkig omen, aanstonds na zijn ambtsaanvaarding den plicht om den jubilaris namens den senaat te gaan gelukwenschen op zijne receptie.... vergezeld van den juist afgetreden rector als waarnemend secretaris.

Eenige dagen daarna, den 4den October, vierde de Heer

J. P. DE SAUVAGE, thans eerste custos, onder algemeene sympathie zijn veertigjarige dienstvervulling. Ook de Regeering schonk aan den nauwgezetten en wakkeren beambte, die na zoo langdurige werkzaamheid — hij is zeer vroeg begonnen — nog in de volle kracht des levens staat, een blijk van waardeering, door hem de eeremedaille in goud der orde van Oranje-Nassau toe te kennen.

Een echte feestdag voor de Bibliotheek zal ook die zijn, waarop Dr. DE VRIES, thans van hoogst ernstige ziekte herstellende, zijn taak als bibliothecaris zal hervatten. Moge de hooggeschatte geleerde, die zich aan zijn werkkring even innig verknocht gevoelt als een VAN DER MEY, een VAN AALST aan de hunne, en die dat voor enkele jaren op even overtuigende wijze heeft getoond, weldra weder zijn uitnemende gaven kunnen wijden aan de Inrichting, die hij zoo vruchtbaar weet te maken voor de wetenschap, en moge zijn zaakkundige en omzichtige leiding ook verder ten goede komen aan SIJTHOFF's vermaarde facsimile-uitgave van Grieksche en Romeinsche handschriften, waaraan de naam van SCATO DE VRIES reeds nu op de meest eervolle wijze is verbonden.

Ook aan het Academisch Ziekenhuis werd dit jaar een feestdag gevierd. Het gold namelijk den Heer P. H. VAN DER TOGT, die den 1sten September zijn vijf en twintig-jarige werkzaamheid als boekhouder aan die inrichting herdacht, en bij die gelegenheid van verschillende zijden, in de eerste plaats uit de toespraak van den president-curator, op ondubbelzinnige wijze mocht ervaren hoezeer hij wordt gewaardeerd. De Regeering benoemde hem, op aanbeveling van het curatorium, tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.

De vermelding van het aan de Heeren DE SAUVAGE en VAN DER TOGT verleende eeremetaal heeft ons vanzelf gebracht op de onderscheidingen die aan de Academische leeraren in het afge-

loopen Universiteitsjaar zijn te beurt gevallen, althans voor zoover die ter kennis van uwen verslaggever zijn gekomen.

Den 13den November verleende de Universiteit te Marburg, ter gelegenheid van den 400sten gedenkdag der geboorte van haren stichter, Landgraaf Philips, het eere-doctoraat in de philosophie en vrije kunsten aan prof. Blok.

Prof. Lorentz werd benoemd tot correspondeerend lid der Berlijnsche Academie van wetenschappen en tot buitenlandsch lid der Royal Society te Londen. Prof. Hartman kwam weder op uiterst eervolle wijze uit het certamen Hoefftianum te voorschijn, ditmaal zelfs met *drie* carmina; een daarvan, welks stof aan het Leidsche studentenleven is ontleend, heeft zeker aan vele lezers een vroolijk uur geschonken. De President der Fransche Republiek benoemde prof. van de Sande Bakhuyzen tot commandeur in het Legioen van Eer en Dr. Salverda de Grave tot officier d'Académie. Aan Dr. Hesseling verleende de Koning van Griekenland het ridderkruis der orde van den Verlosser, en de rector der Universiteit werd door Hare Majesteit onze geëerbiedigde Koningin tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw benoemd ter gelegenheid van het bezoek door Hare Majesteit en Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Hendrik aan Leiden gebracht.

Toen namelijk het academisch bestuur ter audientie op den 26sten Mei het voorrecht had Hare Majesteit andermaal in dezen cursus — de eerste maal viel op 28 September — de eerbiedige verzekering aan te bieden van de trouwe aanhankelijkheid des senaats, mocht het tot zijne blijde verrassing van Hare Majesteit vernemen dat Hare Majesteit en Prins Hendrik zich voorstelden de aanstaande studentenfeesten met Hunne tegenwoordigheid te vereeren en dan tevens een bezoek te brengen aan de Universiteit.

Den 21sten Juni vond het Koninklijk bezoek plaats. Die dag der dagen voor onze Hoogeschool, de langste niet alleen maar

ook ver- en verreweg de schoonste van het afgeloopen Academiejaar, ligt nog in versche herinnering, een herinnering die door de jaren zeker niet zal worden uitgewischt, maar ons als een kostelijke schat zal bijblijven door het leven. De met zooveel talent en toewijding door het Studentencorps voorbereide viering van het 66ste lustrum onzer Hoogeschool is daardoor verheven tot hooger peil dan dat van eene prachtvolle vertooning alleen; wat aanvankelijk slechts spel was, is geworden tot „een grootsche betooging voor het Huis van Oranje", om een gelukkige uitdrukking uit den kring der studenten over te nemen. En toen de geliefde Vorstin de eerwaardige senaatskamer binnentrad, die getuigt van het schoone verleden onzer Hoogeschool, toen doorvoer alle aanwezigen een diepe, innige en eerbiedige ontroering. Bij den aanblik dier fiere jeugdige gestalte, vanwaar een lichtglans scheen uit te stralen op de door den tijd dof geworden beeltenissen van het voorgeslacht aan de streng eenvoudige wanden, gevoelden allen nieuwe geestdrift, nieuwe kracht tot den goeden strijd, nieuwe bezieling om te streven naar wat waar is en goed en schoon. De treffende woorden, waarmede onze geëerbiedigde Koningin antwoordde op de begroeting, die de rector het voorrecht had namens den senaat tot Hare Majesteit en Zijne Koninklijke Hoogheid te mogen richten, worden niet slechts als een kostbaar bezit in afschrift in het senaatsarchief bewaard, maar zij zijn gegrift in het hart van die ze hoorden uitspreken, en voorzeker zal met inspanning van krachten, door allen die daartoe in de gelegenheid zijn, worden gestreefd naar de verwezenlijking van dien Koninklijken wensch „dat Leidens „Academie, getrouw aan haar heden en verleden, een toekomst „tegenga, waarin zij de vruchten harer wetenschap en kennis „tot roem van Nederland over de geheele wereld verspreide."

Eenige dagen later hadden rector en secretaris opnieuw het voorrecht Hare Majesteit bij een academische plechtigheid het woord te hooren voeren. Den 10^{den} Juli vertegenwoordigden zij

namelijk den senaat bij de opening van de nieuw gestichte Technische Hoogeschool te Delft. Uit den aard der zaak was er toen voor de in grooten getale aanwezige commissiën geen gelegenheid om uiting te geven aan hunne goede wenschen voor den bloei der nieuwe Instelling van Hooger Onderwijs; zoo moge thàns nog namens Nederlands oudste Hoogeschool, en ongetwijfeld met volle instemming der overige Universiteiten van ons vaderland, een hartelijk „welkom in het leven!" worden toegeroepen aan deze jongste Zuster, — jong, maar evenals Athena, de godin van wetenschap en technische vaardigheid, reeds aanstonds bij hare geboorte volwassen. De Polytechnische School van gisteren, met haar eervol verleden, hare kundige en beproefde leiders, is de Technische Hoogeschool van heden. Moge deze ook de school der toekomst blijken op het gebied der Technische Wetenschappen.

Thans mogen eenige statistische gegevens volgen.

Bij den rector werden ingeschreven 937 studenten, dus 40 meer dan verleden en 25 meer dan voorverleden jaar, — daaronder 238 voor de eerste maal, juist evenveel als het vorig jaar en 37 meer dan twee jaar geleden.

Over de verschillende faculteiten zijn deze getallen aldus verdeeld:

Rechtsgeleerdheid. . . .	259	(78)
Geneeskunde	281	(41)
Wis- en Nat.	132	(32)
Rechtsgel. en Lett. . . .	88	(30)
Letteren en Wijsb. . . .	106	(41)
Godgeleerdheid	71	(16)
	937	(238).

De verhoudingen tusschen de cijfers der verschillende faculteiten werden niet belangrijk gewijzigd. Het verdient intusschen opmerking dat de opgegeven getallen, als gewoonlijk, ver be-

neden de in den studentenalmanak vermelde blijven, waar het aantal der hier studeerenden op 1246 wordt gesteld.

Een drietal studenten werd door den dood weggenomen. Het waren A. J. H. Le Cosquino de Bussy, student in de Geneeskunde, de student in de Godgeleerdheid A. L. Damen, en H. Ferwerda, candidaat-arts.

Met weemoed bedenken wij hoeveel schoone verwachtingen met hen zijn ten grave gedragen. Mogen slechts liefelijke herinneringen aan hen overblijven bij hun ouders en wie verder om hun heengaan treuren.

Het aantal promoties bedroeg in den afgeloopen cursus bij de faculteit der:

Rechtsgel. 53, waarvan 13 op proefschrift, daaronder 3 met lof,

Geneesk. 5, waaronder 2 met lof,

Wis- en Nat. 4,

Letteren en Wijsbegeerte 1,

Godgeleerdheid 1 en wel met lof.

In het geheel dus 64, tegen 59 in het vorig en 79 in het naastvorige jaar.

Is dit eindcijfer vergelijkenderwijze niet groot te noemen, in een der opgegeven getallen ligt aanleiding tot oprechte vreugde. Immers het ongewoon groote aantal der bij de faculteit der Rechten in het afgeloopen jaar verdedigde proefschriften, — zoo groot als dat van de vorige drie jaren te zamen: drie jaar geleden $^1/_{26}$, in de vorige twee jaren $^1/_9$, dit jaar $^1/_4$ van het geheele aantal promoties aan de rechtsgeleerde faculteit, — verdient met ingenomenheid te worden vermeld, en het kan niet ongepast zijn van deze plaats alsnog een woord van welgemeenden gelukwensch te richten tot degenen die in den jongsten cursus op die wijze hun doctorale bul hebben verworven. Niet op het „wàt?" maar op het „hoe?" en „waaròm?" komt het ten slotte aan voor elk wiens levensbeschouwing zich ook

maar even boven het meest alledaagsche verheft. Al maakt de wet geen onderscheid tusschen de promotie op stellingen alléén en die op proefschrift mèt stellingen, al verbiedt zij zelfs niet op stellingen te promoveeren met lof, het kan toch voor den bezitter van een Academischen titel niet hetzelfde zijn, — zelfs niet zoo het voor zijn voorspoed in de wereld op hetzelfde mocht neerkomen, — of hij langs den weg van eigen onderzoek, het geduldig bewerken van een zelfgekozen stof, het ijverig opsporen der bronnen en het moeizaam bijéénbrengen van de noodige gegevens dien titel heeft verworven, dan wel langs den zooveel korteren weg der promotie op stellingen. Alleen op den eersten is voor den jongen man van aanleg en wetenschappelijken zin de voldoening te vinden die voor toewijding en inspanning is weggelegd; langs den anderen kunnen slechts rechten of voorrechten worden verworven. Wien komen bij het overdenken van dit vaak besproken vraagstuk niet de woorden van den ouden dichter te binnen over de twee levenswegen, den éénen lang en steil, maar voor wie geen moeite heeft geschuwd om de hoogte te beklimmen daarna zoo effen en zoo licht, en dien anderen korten en veel betreden weg, die leidt naar de vlakte der onbeduidendheid. „Vóór de uitnemendheid hebben de goden het zweet gesteld!" dat kernachtig woord klinkt nog heden vermanend tot wie meenen mocht dat door een machtwoord of een formule gelijkwaardig kan worden gemaakt hetgeen innerlijk òngelijkwaardig is. En nu wij vrijwillig velen het meerdere zien verrichten, hoewel zij met het mindere konden volstaan, mag wellicht worden vertrouwd dat het einde der tegenwoordige onbillijke regeling nabij is en de wetgever aan het feitelijk bestaande onderscheid weldra uiting zal geven in een tweetal praedicaten, evenals dat in de faculteit der Godgeleerdheid en die der Geneeskunde sinds lang geschiedt, zoodat naast het doctoraat in de rechtswetenschap, dat dan alleen door een onder leiding en toezicht van den promotor

bewerkt Academisch proefschrift zal kunnen worden verworven, ook een op de praktijk des levens gerichte titel, zooals die van *arts* en *predikant*, zal zijn te behalen. Thans ontneemt elke doctorstitel, die op *stellingen* wordt behaald, iets aan de waarde en beteekenis van den Academischen titel dergenen die hun graad door schrijven en verdediging van een *dissertatie* hebben verworven, en is de wetgever eigenlijk te húnnen koste mild jegens génen.

De groentijd leverde dit jaar gelukkig geen betreurenswaarde voorvallen op. Hier voegt een woord van hulde in de eerste plaats aan den senaat van het Studentencorps, die met groote nauwgezetheid gewaakt heeft tegen vergrijpen en misbruiken, en voorts aan geheel het corps, dat onder die gelukkige leiding zich van blaam heeft weten vrij te houden. De eerste stap is goud waard; moge nimmer weder een tijd aanbreken, waarin verwijten, zooals in vorige jaren van verschillende zijden werden vernomen, ook maar met een schijn van recht tot Leidens Studentencorps kunnen worden gericht. Noblesse oblige! De jongelingschap, die kort geleden de hooge eer genoot Hare Majesteit zelve en den Prins der Nederlanden tot gasten en toeschouwers te hebben, zal ook verder den blik der Koninklijke belangstelling op zich voelen rusten, waarvoor al wat onedel is moet wijken, als moerasdampen voor de zonnestralen. Dan mag het corps de fiere, in den afgeloopen zomer zoo vaak vernomen leus met rechtmatigen trots tot de zijne maken: „honni soit qui mal y pense"!

Uw verslaggever heeft het zeer verheugd dat de groentijd hem met Heeren studenten niet in officieele aanraking bracht. Hoe aangenaam en opwekkend hem verleden jaar als secretaris van den senaat en dit jaar als rector de nadere aansluiting aan het Studentencorps moge zijn geweest bij verschillende, meest feestelijke gelegenheden en ten slotte bij de zoo schitterend ge-

slaagde lustrum-viering in Juni laatstleden, gedurende de woelige aanvangsdagen van den cursus kan de wederzijdsche wensch wel geen andere zijn dan na de eerste begroeting zoo weinig mogelijk van elkander te merken. Toen eenige maanden geleden in de dagbladen stond te lezen hoe een academiestad niet ver van onze grenzen door een conflict tusschen een student en den rector-magnificus werd in rep en roer gebracht, prees de spreker van heden onze Hoogeschool — en in de eerste plaats zichzelf — gelukkig dat iets dergelijks hier sinds menschengeheugenis niet was voorgekomen.

Op den avond van den 3den October was het academisch bestuur als naar gewoonte te gast op de societeit Minerva en heeft daar den gedenkdag van Leidens bevrijding van harte medegevierd. Ook de dies-viering op 8 Februari bracht bijzonder aangename ontmoeting, insgelijks de reeds vermelde viering van het 75-jarig bestaan der Studenten Gymnastiek- en Schermvereeniging Arena Studiosorum, en bovenal de reeds herhaaldelijk genoemde en geroemde lustrum-feesten.

Over de Academische gebouwen en inrichtingen kan thans niet worden uitgeweid, daar de tijd dringt. Uw verslaggever zou echter zijn plicht te kort doen, als hij niet met bijzondere ingenomenheid de aandacht vestigde op de groote verbeteringen, die ook dit jaar weder in het Museum van Oudheden zijn aangebracht. Het Grieksche en Italiaansche vaatwerk is niet langer een onoverzichtelijke massa, maar door den ijver en de kunde van den verleden jaar benoemden conservator Dr. J. H. Holwerda is thans orde in den chaos gebracht, terwijl deze geleerde bovendien voor belangstellenden een voortreffelijk hulpmiddel heeft beschikbaar gesteld door de bewerking van een Catalogus dezer Afdeeling, die vanwege het Ministerie van Binnenlandsche Zaken met opmerkelijken spoed in het licht is gezonden, een spoed die ten hoogste moet worden gewaardeerd,

ook indien onverhoopt vergissingen daarvan het onvermijdelijk gevolg mochten zijn geweest. Dr. HOLWERDA blijkt een man die zich zoo noodig zou durven vergissen en dus de rechte man op de rechte plaats.

De verzameling portretten in de senaatskamer werd dit jaar verrijkt door dat van wijlen prof. SCHLEGEL. Bij een der eerwaardigste onder die afbeeldingen, die van den grooten filoloog DANIEL HEINSIUS, bleek verleden jaar onverwijld herstel noodig, daar de verf begon los te laten; zij werd daarom aan een welbekende specialiteit, den kunstschilder DE WILD, toevertrouwd, die ze thans voor rekening van den senaat — d. w. z. de senaatsleden — op voortreffelijke wijze heeft gerestaureerd. Den Heer DE WILD zij daarvoor oprechte hulde en dank toegebracht. Moge de reeds verleden jaar gekoesterde hoop op een subsidie van staatswege om het overige der zoo hoogst belangrijke verzameling voor verval te behoeden, dit jaar verwezenlijkt worden!

Uw verslaggever moet op eindigen bedacht zijn, immers hij weet dat het voor geen spreker zaak is, zelfs indien noch de stof noch de behandeling aantrekkelijkheid mocht missen, in het Groot Auditorium onzer Hoogeschool een vol uur of langer het woord te voeren. Een regeling zooals elders gebruikelijk is, waar het rectorale verslag en een dito redevoering achtereenvolgens worden uitgesproken, zou in dit lokaal vermoedelijk voor niet weinigen der toehoorders bedenkelijke gevolgen hebben, en de meesten onzer herinneren zich wel hier bij herhaling redevoeringen te hebben bijgewoond die in druk zouden kunnen zijn voorzien van aanteekeningen als de uit den Max Havelaar bekende: „hier viel een juffrouw" — of een heer — „flauw." Voor muziek die dien naam verdient is sinds lang geen plaats meer. Heeft elk rechtgeaard zoon onzer Alma Mater het Leidsche Auditorium hartelijk lief, als een eerbiedwaardige reliquie uit het roemvol verleden, ook de levende heeft recht, en nieuwe

tijden doen nieuwe behoeften ontstaan. Wie zich met ons verheugt over het steeds aangroeiend getal studenten aan onze Universiteit, moet telkens den wensch in zich voelen oprijzen dat toch eindelijk een zaal moge beschikbaar komen waar bij plechtige gelegenheden de noodige ruimte zal zijn tot zitten... en tot ademhalen, zoowel voor die honderdtallen studenten en het kleine honderdtal der onderwijzenden, alsook voor het groote publiek, dat immers — en terecht, want onbekend maakt onbemind! — bij aanplakking ad valvas tot belangstellende opkomst wordt uitgenoodigd, daaronder velen op wier tegenwoordigheid hooge prijs wordt gesteld. Thans kan wie niet rechtstreeks bij de zaak betrokken is de plechtigheden in het Auditorium eigenlijk niet bijwonen zonder gevaar onbescheiden te schijnen, immers anderen komen daardoor in de onmogelijkheid een plaats te bemachtigen. Och of het belangstellend en zeer gewaardeerd bezoek, dat op 23 Mei door eenige Leden en den Griffier der Eerste Kamer aan verschillende Universiteitsgebouwen werd gebracht, mocht hebben medegewerkt om in invloedrijke kringen meer en meer de overtuiging te vestigen dat de reeds zoo lang gehoopte en meer dan eens met grond verwachte bouw eener Aula voor onze Universiteit inderdaad geen langer uitstel gedoogt!

Morgen wordt, ingevolge de ijverige bemoeiingen der Leidsche Studenten-afdeeling van het Algemeen Nederlandsch Verbond, een vacantie-leergang geopend voor vreemdelingen-studenten door de professoren Blok, Kalff en Verdam, en wie zou het streven om de samenwerking en wederzijdsche waardeering van Noord en Zuid te bevorderen niet oprecht toejuichen! Ongetwijfeld hebben dan ook reeds tal van Vlaamsche studenten hier ter stede een gastvrije ontvangst gevonden bij hunne Leidsche broeders; maar of zij ook hedenmiddag hier een plaats gezocht . . . en gevonden hebben? Ik ben er alles behalve zeker van, maar hoop toch, nu ik hun van harte het „welkom in

Leiden!" toeroep, dat die welkomstgroet hen in elk geval zal mogen bereiken, zoo al niet op dit oogenblik, dan toch weldra door vrienden hun overgebracht.

Aan het slot van dit verslag en tevens van mijn ambtsjaar gekomen zie ik met dankbaarheid op den afgelegden weg terug. Toen mijn voorganger te dezer plaatse zijne waardigheid aan mij overdroeg, was het mij als klonk het ernstig priesterwoord uit Sophocles mij toe:

„moog niet van uw bestuur te melden zijn
„dat onder u wat stevig stond verviel". —

Gelukkig is daarvan geen sprake. Een schoon en rijk jaar ligt achter ons. Wat zal het jaar dat heden aanvangt brengen aan onze Universiteit, aan het vaderland, aan de wereld? Wàt het zijn moog, wij gaan met goed vertrouwen en mannelijke vastberadenheid de toekomst tegemoet. En nu ik aan U, waarde Einthoven, die mij in het afgeloopen jaar zoo ècht vriendschappelijk als secretaris van den senaat hebt ter zijde gestaan en menigmaal zoo trouw hebt gesteund, de rectorale waardigheid overdraag, wensch ik U van ganscher harte gelijken, of, kan het zijn, nog grooter voorspoed toe in Uw ambt en roep U gaarne als goed voorteeken het geijkte „salve!" toe.

Salve, Rector Magnifice, iterumque salve!

Toespraak tot HARE MAJESTEIT DE KONINGIN en ZIJNE KONINKLIJKE HOOGHEID PRINS HENDRIK DER NEDERLANDEN, den 21sten Juni 1905 in de senaatskamer gehouden door den rector-magnificus.

Mevrouw!

Koninklijke Hoogheid!

Het is heden een dag van geluk voor Leiden, een dag van geluk in de eerste plaats voor Leidens Hoogeschool.

Werd gisteren in onze straten door een blijden optocht der studeerende jongelingschap een roemrijke gebeurtenis in herinnering gebracht uit de geschiedenis van ons geëerbiedigd Vorstenhuis, heden stijgt onze dankbare feestvreugde hooger. Thans roept niet de fantasie ons een Vorstengestalte uit Nederlands verleden voor den geest, maar het is schoone, heerlijke werkelijkheid dat onze geliefde Koningin zelve door Hare tegenwoordigheid aan deze plechtige lustrum-viering een hoogere wijding heeft willen geven.

De senaat van Leidens Universiteit is diep getroffen door de eer van dit Koninklijk Bezoek, en acht het een zeer groot voorrecht Uwe Majesteit en Uwe Koninklijke Hoogheid te mogen begroeten in dit vertrek, dat gewijd is door de herinnering aan een eervol verleden van meer dan drie eeuwen, — gewijd door de herinnering aan tal van geleerden, die hier hebben gearbeid in dienst der wetenschap, — gewijd vooral door de herinnering aan den grooten Stichter zelf dezer Hoogeschool, Prins Willem van Oranje, wiens beeltenis hier aan den wand de eereplaats inneemt.

In deze zaal, die het ons geoorloofd zij heden met eerbiedigen trots onze Oranjezaal te noemen, roepen wij Uwe Majesteit en Uwe Koninklijke Hoogheid met geestdrift het welkom toe, en zijn op dit oogenblik zoo mogelijk nog vaster dan te voren verzekerd dat de belangen van Nederlands oudste Hoogeschool veilig zijn onder de hooge bescherming van ons geliefd en geeerbiedigd Oranjehuis.

Antwoord van HARE MAJESTEIT DE KONINGIN op de toespraak van den rector-magnificus in de senaats-kamer den 21sten Juni 1905.

Hooggeleerde Heer!

Voor de gevoelvolle woorden, waarmede u den Prins en Mij namens den senaat van Neerlands oudste Hoogeschool in deze historische zaal heeft welkom geheeten, zijn Wij u zeer erkentelijk. Bij het betreden van dit gebouw dagen voor Ons de roemvolste eeuwen van de historie van Ons volk op, waarmede deze Universiteit zoo nauw is saamgevlochten.

De geschiedboeken van Mijn Stamhuis opslaande, treffen Wij den naam van Leidens Hoogeschool op zoo menige bladzijde aan en Ik acht mij gelukkig er op te mogen wijzen, dat de banden, door haar Stichter tusschen haar en het Huis van Oranje gelegd, nimmer zijn verslapt.

Hij wiens beeld thans in het geheugen wordt teruggeroepen bij de herdenking van het 66ste Lustrum, heeft dezer Academie zijn belangstelling betoond door Zijn komst ter gelegenheid van de viering van haar eerste eeuwfeest.

Vóór hem mochten verscheiden Stadhouders er op bogen hun studiën aan deze Hoogeschool gemaakt te hebben, en ook in later tijden werd dit voorbeeld gevolgd door leden van Mijn Huis.

Getrouw aan de tradities mocht ook Ik, onder leiding van eenige hoogleeraren en een der lectoren studiën maken, welke Mij zoo onontbeerlijk waren voor de voorbereiding tot Mijn ernstige taak.

Ik acht Mij dezer Universiteit veel dank verschuldigd voor al hetgeen zij Mij door de kennis en toewijding dezer heeren heeft geboden.

Nauwelijks behoef Ik hieraan de verzekering toe te voegen, dat Ik den diepgevoelden wensch koester, dat Leidens Academie, getrouw aan haar heden en verleden, een toekomst tegenga, waarin zij de vruchten harer wetenschap en kennis tot roem van Nederland over de geheele wereld verspreide.

BIJLAGEN.

DE VROUW BIJ ARISTOPHANES.

REDE,

uitgesproken op den 330sten verjaardag der Universiteit te Leiden, 8 Februari 1905, door den Rector Magnificus Dr. J. van Leeuwen Jr.

HEEREN CURATOREN EN VERDERE GEËERDE FEESTGENOOTEN!

Vergunt mij dat ik U aldus toespreek. Als feestgenooten zijn wij saamgekomen om den geboortedag onzer Alma Mater te vieren, en, wat ook ieders persoonlijke ervaringen mogen zijn, in feeststemming zijn wij hier. En nu mij het voorrecht te beurt valt bij deze dies-viering volgens aloud gebruik het woord te voeren, wensch ik de stof voor mijn toespraak te ontleenen aan een gebied waarop ik hopen mag eenigermate tehuis te zijn. Ook ongeveer dertig jaar geleden stond ik op een middaguur in dit auditorium, maar eenige treden lager, om er als promovendus mijne aan Aristophanes gewijde primitiae litterariae te verdedigen: het zij mij heden vergund over dienzelfden dichter tot U te spreken. Laat mij uit de overrijke stof, die door zijn naam wordt aangeduid, een onderwerp mogen kiezen, waarvoor ook buiten den kring der vakgenooten belangstelling kan worden verwacht en dat in den korten tijd, waarover ik beschikken

mag, wellicht op niet al te onbevredigende wijze kan worden behandeld. Ik wensch te spreken over

„DE VROUW BIJ ARISTOPHANES".

De vrouw, zeg ik. Niet: de vrouwen.

Mocht iemand àl wat er over of door vrouwen bij den comicus gezegd wordt bijéén brengen, dan zou hij wel een zonderling, allerpotsierlijkst samenraapsel verkrijgen, maar een beeld, — een ergerlijk beeld desnoods, mits geestig en levendig geteekend, — zou er niet te voorschijn komen. Mijn bedoeling is een andere. Toen Dionysius van Syracuse, volgens een oude overlevering, aan Plato de vraag stelde hoe hij Athene en de Atheners het best kon leeren kennen, zou deze hem de komedies van Aristophanes ter lezing hebben aanbevolen. Indien er in deze, mijnentwege onhistorische, anecdote een kern van waarheid ligt, — en wie zou ontkennen dat het tijdvak des dichters zich in zijn blijspelen afspiegelt? — dan moet men uit die tooneelstukken ook aangaande de Atheensche vrouw een en ander kunnen te weten komen. En indien het waar is dat groote kunstwerken niet verouderen, dan is er kans dat hetgeen de komedies van Aristophanes ons leeren omtrent de toestanden in zijn vaderland omstreeks 400 voor Christus, zich niet al te kwalijk zal blijken aan te sluiten bij de vragen van ònzen tijd.

Welaan dan, „laat ons de vrouw zoeken" in de gedichten van den comicus.

Aanvankelijk brengt dit onderzoek ons in verbazing. In de eerste stukken van Aristophanes schittert de vrouw door haar afwezigheid. Afgezien van een paar alleronbeduidendste bijrolletjes, wordt het schoone geslacht in de eerste helft van 's dichters letterkundige nalatenschap alleen — en gelukkig slechts voor enkele oogenblikken — vertegenwoordigd door een kijvende bakkerin.

Strikt genomen mag ik alleen spreken van het tot ons ge-

komen vierdedeel dier nalatenschap. Maar er is geen reden om te vermoeden dat de vrouw in de verloren stukken van datzelfde tijdvak meer op den voorgrond zou zijn getreden, wij kunnen zelfs veilig het tegendeel aannemen. Op de planken, die de maatschappij voorstellen, ontbreekt zij, omdat in die maatschappij zelve met haar nauwelijks rekening wordt gehouden.

De Atheensche huismoeder, de welopgevoede jonge dochter vertoont zich niet in het openbaar, tenzij dan bij plechtige feesten. Zij blijft bescheiden tehuis; de voordeur sluit haar gebied af van de buitenwereld, waarin de mannen verkeeren. Op marktplein of straat, waar de handeling der oude tooneelstukken pleegt plaats te vinden, hoort zij niet. Als in het eerste der bewaard gebleven stukken van Aristophanes de landelijke feeststoet ter eere van den wijngod wordt opgesteld, zegt de huisvader: „nu, vrouw, kijk gíj ons maar na op het dak". — In achter- of bovenkamer, het wèl-afgezonderde vrouwenverblijf, is haar plaats; desverkiezende mag zij op het plat een luchtje gaan scheppen. Een jonge man, die het zijn vrouw wat gemakkelijker wilde maken, verhaalt bij Lysias aan de rechters hoe het hem is vergaan. Hij liet haar met de zuigeling en de dienstbode naar de benedenkamers verhuizen, „omdat de trap zoo steil was"; maar die grooter vrijheid is haar en zijn ongeluk geworden: zij heeft geleid tot een huiselijk drama met doodslag tot besluit.

Aan de vroolijke optochten, waaruit de komedie-opvoeringen zijn ontstaan, namen de vrouwen evenmin deel. Alleen mannen treden dan ook op als tooneelspelers, en slechts mannen zijn toeschouwers. Zoo biedt het Attisch tooneel een beeld der Attische maatschappij; hoe zou het ook niet, daar het nationale kunst, krachtig levende, niet van elders ingevoerd of met moeite opgekweekt, te zien geeft.

De tragedie getuigt — en het spreekt alweder vanzelf — van denzelfden geest. Zeker, bij Aeschylus treden ook vrouwen op

den voorgrond; tegenover Agamemnon staat Clytaemestra, nevens Orestes Electra. Maar vooreerst: geschapen heeft de dichter die vrouwengestalten niet, zij waren hem door de gewijde overlevering gegeven; slechts in de wijze van behandeling is hij vrij en dáárin blijkt hij geheel de zoon van zijn volk en zijn tijd. Die heldinnen zijn naar zijn opvatting juist datgene wat zij in de werkelijkheid zijn: in vrouwengewaad gehulde mannen. Door forsche hartstochten, haat en wraakzucht, worden zij gedreven; zachtere, vrouwelijke aandoeningen kennen zij niet. „In mijn werken komt geen enkele verliefde vrouw voor": — deze woorden legt Aristophanes terecht aan Aeschylus in den mond. Men behoort van het zwakkere geslacht zoo weinig mogelijk te bemerken; de Thebaansche vrouwen, die, terwijl de stad wordt berend, met klagelijke smeekgebeden tot de altaren der goden vluchten, worden door koning Eteocles barsch naar huis gejaagd met woorden die aan duidelijkheid niets te wenschen overlaten: „uw plicht is te zwijgen en tehuis te blijven."

In de gedichten van Sophocles valt wel wat meer licht op de vrouw, en zijn Antigone is een der edelste vrouwengestalten die ooit zijn geschapen, maar het gevoel waarvoor zij haar leven veil heeft zou ook in een mannenhart kunnen wonen. De liefde die haar drijft is broederliefde, en dat zij het waagt niet slechts te denken en te gevoelen als een man, maar ook als een man te handelen, is haar ondergang; de maatschappij heeft voor haar geen plaats, en haar daad wordt door de openbare meening bij monde van het koor veeleer vergoelijkt dan geprezen. Slechts een onderworpen Isméne of Chrysóthemis wordt geduld in het Athene van den dichter, en als Tecmessa tot Aiax, die haar toch op zijne wijze liefheeft, om wat hartelijkheid, om een weinig vertrouwen smeekt, wordt ook zij afgewezen met het welbekende woord: „de vrouw behoort te zwijgen."

Inderdaad, meer verlangde men niet van de Attische huisvrouw; meer stond men haar niet toe. „Onbesproken te blijven,

nòch gelaakt nòch geprezen te worden, zietdaar úwe glorie", zegt Pericles bij Thucydides, als hij, aan het einde zijner lijkrede gekomen, ook voor de vrouwen en moeders der gesneuvelden een enkel woord over heeft. De Athener is tevreden als zijn aanstaande echtgenoote geleerd heeft wol te bewerken en de pot te koken: — het woord is niet van mij, maar van Xenophon of van Socrates. Het eerste vereischt geen groote kunstvaardigheid: als zij de wol versponnen en tot een vrij kunsteloos himation verweven heeft, is manlief allicht tevreden; men kleedt zich eenvoudig. En ook het sobere maal is spoedig genoeg bereid. — „Moeder, geef mij de sauslepel eens aan", dàt is, eigenaardig genoeg, het eerste woord dat bij Áristophanes aan de vrouw wordt gewijd.

Trouwens, ook op keukengebied wordt haar niet veel zelfstandigheid gelaten. Zèlf halen de heeren jury-leden voor het veelbesproken kwartje, dat zij ter gerechtzitting hebben verdiend, hun gerstemeel op de markt, — wij zouden zeggen: hun brood bij den bakker. Zèlf koopen zij hun toespijs op de vischmarkt, bij de groentevrouw, bij de fruitvrouw; en uit het laatste tijdvak van den Peloponnesischen oorlog, toen te Athene iedereen onder de wapenen was, wordt ons een potsierlijk tafereel geteekend van landsverdedigers die met een stormhoed vol grauwerwten van de markt komen en met den beukelaar aan den arm scharretjes koopen, of met zwaard en speer gewapend een inval doen in het kraampje van de vijgenkoopvrouw. Zèlf braadt Strepsiades zijn worst, waarin hij vergeet te prikken, en krijgt daarbij een les in de spankracht van waterdamp, die hem na jaren nog heugt. Zèlf koopt Dicaeopolis zijn paling, zijn gevogelte; zèlf roostert hij zijn kostelijke hazebout aan het spit; zijn huisslaaf alleen roept hij om hem daarbij te helpen, zijn vrouw en dochter blijven rustig boven, — indien wij ons ten minste nog mogen herinneren dat zij bestaan. Zèlf pakt hij, als het maal gereed is, zijn etenskorf vol, en gaat, door zijn slaaf gevolgd, naar het

feest bij den Dionysus-priester, waartoe hij, de vredelievende gezeten burger naar het hart van Aristophanes, is genoodigd. Straks komt hij tehuis, ... aan iederen arm een deerntje. Wij begrijpen zeer goed dat vrouw en dochter nu vooral niet beneden komen. Maar zijn buurman Lamachus, de man van de oorlogspartij, die loon naar werken heeft gekregen en op een berrie kermend wordt tehuis gebracht? Hij is óók getrouwd: in een stuk dat vier jaar later is opgevoerd laat Aristophanes zijn jongen een liedje zingen; en híj zou toch zeker wel behoefte hebben aan zachte vrouwenhanden om zijn wonden te verbinden: — slaven zijn het die met zalf en pluksel en zwachtels komen aanloopen.

Wordt er binnenshuis feest gevierd, ook daaraan nemen, enkele familieplechtigheden uitgezonderd, de vrouwen en dochters geen deel. Bij grootere drinkgelagen lijkt ons dat natuurlijk genoeg; wij zagen dus zooeven Dicaeopolis naar het maal bij den priester van Dionysus, wij zien elders Philocleon en zijn zoon naar het feest bij Philoctémon gaan zonder ons te verwonderen dat de vrouwen en meisjes tehuis blijven; en evenmin bevreemdt het ons dat, terwijl het door Plato beschreven gastmaal bij Agathon plaats vindt, de vrouwen in de achterkamer vertoeven. Maar wat dunkt u van de volgende passage, waar de comicus het ideaal van een najaarsavond op het land beschrijft en een tweetal boeren aldus sprekende invoert:

— „Wel, Comarchides, wat regent het lekkertjes op het pas gezaaide winterkoren! Me dunkt, daar kan een gezellig avondje op staan."

— „Best", antwoordt Comarchides. „Vrouw, ga eens wat boonen roosteren" — de Atheners zijn ook op het punt van nagerechten niet veeleischend — „en laat den bouwknecht van het veld roepen."

— „Haal jij, jongen, dan bij mij aan huis de lijster en de twee vinken", hervat nommer één. „Er moet ook nog wat biest zijn en vier hazeboutjes; één daarvan is voor jou en je

vader. Loop dan meteen even bij Charinades aan, en vraag of hij mee komt drinken" enz. enz.

Wij begrijpen hoe de drie vogels en de drie hazeboutjes onder het drietal vrienden zullen worden verdeeld; om de lijster zullen zij misschien omstaan, maar de boerin mag zich in elk geval oefenen in zelfverloochening, terwijl zij het maal gereed maakt.

Sterker nog. Als door een genialen plannenmaker een nieuwe staat wordt gesticht in de wolken, omdat het onder de ruziemakers te Athene voor een fatsoenlijk mensch niet langer is uit te houden, dan is ook daarbij van de vrouwen geen sprake. Zal aan Nephelococcygia door een maagdenroof per luchtschip het noodig aantal toekomstige moeders worden toegevoerd? of zullen zij vrijwillig daarheen verhuizen? of... wat? — Wij kunnen gerust zeggen dat nòch de dichter nòch het publiek over die kleinigheid een oogenblik heeft gedacht. Onder de gelukzoekers die aanstonds naar het Wolkenparadijs toestroomen, is geen enkele vrouw; want Basileia, de verpersoonlijkte vorstelijke macht, die den schranderen avonturier door Zeus ten huwelijk wordt gegeven, komt voor ons natuurlijk niet in aanmerking.

Inderdaad, de Attische vrouw is niet in tel. Zij kan weinig, weet weinig, is niemand. Er wordt niet veel meer van haar verlangd dan dat degeen, die haar gehuwd heeft, van „zijn kinderen en zijn vrouw" — die volgorde is tamelijk vast en niet toevallig — zal kunnen spreken. De ideale huisvrouw die ons bij Xenophon wordt geteekend, — om naast de voorstelling van den onbescheiden grappenmaker die van den ietwat bekrompen maar verstandigen en welmeenenden landjonker te stellen, — de ideale huisvrouw volgens Xenophon is zij wier man den ganschen dag buitenshuis doorbrengt, „omdat hij weet dat het huishouden ook zonder zijn toezicht behoorlijk loopt." Zij is met wijsheid door hem opgevoed en daarvoor innig dankbaar; als een jong onervaren ding — een kind van nog geen vijftien jaar — kwam zij in zijn woning; nu is zij ordelijk, zorgvuldig, ijverig.

Zoo wordt zij ons geteekend in hoofdstuk zooveel van het geschrift dat handelt over het goed besturen van huis en bezittingen, even nádat over het bestellen van den akker is gesproken en even vóórdat de volmaakte epitropos, de slaaf-rentmeester, wordt geschetst. En om tot Aristophanes terug te keeren, het gebed waarmede zijn Vrede wordt besloten luidt: „Schenkt ons welvaart, o Goden; laat ons ruimschoots gerst oogsten, en wijn, en vijgen; laat onze vrouwen kinderen krijgen, en laat ons al wat wij door den krijg hebben ingeboet terugwinnen." Tusschen oogstzegen en handelsvoorspoed worden, als in het voorbijgaan, de kinderen genoemd, en de vrouw alleen vermeld als toekomstige moeder.

Men meene niet dat hierbij toeval in het spel is, en dat degeen die op dit oogenblik de eer heeft het woord te voeren misbruik maakt van een zekere handigheid in het groepeeren. De vergelijking tusschen akkerzegen en huwelijkszegen is voor den Athener iets meer dan beeldspraak, en komt hem telkens vanzelf voor den geest. Niet alleen de dichters hebben daaraan tallooze wendingen ontleend. De echt wordt gesloten „ἐπὶ τέκνων ἀρότῳ", zooals de officieele term luidt; letterlijk: „om kroost te bouwen." De moeder stelt men zich voor als den akker, die slechts bescherming en mogelijkheid tot ontwikkeling biedt aan de levenskiemen die er aan zijn toevertrouwd. Op den zoon, die zijn moeder ombrengt om een hooger plicht niet te verzaken, rust dan ook geen bloedschuld; de wraakgodinnen, die waken over de bestaande wereldorde, hebben op Orestes geen recht, en de goden zelve konden hem dien moord bevelen zonder de heiligste levenswet te schenden. Dat is de — voor ons gevoel zeer stuitende — voorstelling die wij, een menschenleeftijd vóór Aristophanes, bij Aeschylus vinden.

— „Niet liefdegeluk zoeken wij in het huwelijk, maar kinderen," zoo zegt bij Xenophon Socrates tot zijn zoon, nog wel terwijl hij bezig is den knaap te beduiden dat hij zijn moeder

behoort te eerbiedigen. Van gezelligen omgang vernemen wij niets.

Bestond die ook niet? Ik zal het niet beweren, immers wij kennen ten deele en de menschen zijn veelal in de praktijk beter dan in hunne theorieën. Parijs is Frankrijk niet en de fransche roman geeft geen volledig beeld van het fransche familieleven; Athene is evenmin met Attica gelijk te stellen en ook Athene's letterkunde omvat niet het leven in al zijn uitingen. Maar zoo er geestelijke gemeenschap was tusschen echtelingen, dan was het zeker in de kringen der minder ontwikkelden, der eenvoudigen, die geen spoor nalaten in de boeken. Slechts dáár was de vrouw geestelijk niet àl te ongelijkwaardig aan den man. De beschaafde kon met zijn echtgenoot geen gesprek voeren. „Zijn er wel onder ùw bekenden met wie gij minder spreekt dan met uw vrouw?" — vraagt Socrates in het geschrift van Xenophon, waarop ik daarstraks doelde; en Critobulus, iemand uit den aanzienlijken stand, antwoordt hem na eenig nadenken: „nu, hoogstens enkelen."

In de betere klasse had de vrouw geen deel aan den gedachtengang van den man. De heldensage had Andromache naast Hector gesteld en Penelope naast Odysseus: in het Athene dat de Perzen teruggeslagen en de Aegeïsche zee zich cijnsplichtig gemaakt had waren geen vrouwen die daarmede konden worden vergeleken; en al werd het Atheensche meisje ook niet door haar vader aan den meestbiedende verkocht, zooals de dochters waarvan wij bij Homerus vernemen, zij stond toch tegenover haar echtgenoot veel minder als gelijke dan de vrouw uit het oudepische tijdvak. De snelle uitbreiding van het Atheensche rijk ging gepaard met snelle en veelzijdige ontwikkeling zijner burgers, — déze gevolg zoowel als oorzaak van géne. En aan dien ontwikkelingsgang, waarvan marktplein en raadhuis, gymnasia en zuilenhallen het tooneel waren, die zoowel in de volksvergadering en de gerechtshoven als in den schouwburg en de gehoorzalen tot uitdrukking kwam, bleef het

vrouwelijk geslacht vreemd; zijn geestelijke gezichtskring werd niet ruimer, maar bleef beperkt tot keuken en binnenkamer. Dat nu zelfs in de woning van den kleinen burger mannenverblijf en vrouwenverblijf gescheiden waren, mocht, vergeleken bij den epischen eenvoud, die ook zelfs het vorstelijk gezin in één woonvertrek vereenigde, een blijk van grooter beschaving heeten, — het was tevens een duidelijk blijk der achteruitzetting van de vrouw, of liever, het vloeide vanzelf voort uit het feit dat de Attische vrouw in het tijdvak van Pericles verre bij den man was ten achter gebleven.

Hijzelf, Athene's ongekroonde koning, koos zich zijn levensgezellin uit een anderen kring. Aspasia schonk hem een gezin, al kon zij, de niet Atheensche, zijn wettige gade niet heeten. Maar bij den gewonen Athener, die zich houdt aan de bestaande gebruiken, kan men van een gezin, in de beteekenis die wij aan dat woord hechten, eigenlijk niet spreken. De vrouw leidt een harem-leven, al moge dan volgens de wet monogamie heerschen.

En de gevolgen van dien toestand zijn te Athene vrij wel dezelfde als later in Turkije of waar men wil. Van beweging in de open lucht — wij spreken weer hoofdzakelijk over het stadsleven — komt niet in: het meisje, de vrouw, krijgt dus een kamerkleur, aanvankelijk misschien bekoorlijk blank en een aantrekkelijkheid te meer door de tegenstelling met de gebronsde tint der mannen, maar weldra veeleer vaal te noemen: — het blanketten komt in zwang. De bedrogen echtgenoot bij Lysias, van wien ik reeds sprak, verhaalt: „toen ik eens onverwacht 's avonds tehuis kwam, meende ik te zien dat mijn vrouw zich gepoederd had, maar ik ontgaf het me." En bij Aristophanes heet het: „als wij ons maar smaakvol kleeden en behoorlijk blanketten, dan zullen wij de mannen wel naar onze hand zetten." De vrouw heeft weinig eetlust: — zij schiet te kort in haar moederplichten en Normandische, ik bedoel Laco-

nische minnen komen in trek bij de Parisiennes der oudheid. De vrouw verveelt zich: — zij wordt snoepachtig en grijpt naar de wijnkruik, als zij die kan machtig worden.

Ook intrigues, wij zagen het reeds, blijven niet uit; de enkele gelegenheden om met mannen in kennis te komen, die de openbare feesten en plechtigheden aanbieden, worden gretig aangegrepen. List en bedrog, het wapen der zwakken, worden vlijtig beoefend. Sluit de man de kelder en de voorraadkamer af, de vrouw verschaft zich valsche sleutels: de hazeboutjes zullen een volgende maal vermoedelijk op geheimzinnige wijze verdwenen zijn, als buurman A en buurman B komen om ze op te eten; en als de poes — of eigenlijk de halftamme huiswezel — dan de schuld krijgt, weten wíj wel beter. Sluit de man zijn hart, de verwaarloosde vrouw hoopt wellicht heil van een tooverdrank. Op een der droevigste bladzijden der grieksche letterkunde wordt (door den redenaar Antiphon) verhaald van een tweetal vrouwen, die zich versmaad wisten; de éène, die in het geheel geen rechten had, want het was maar een verbintenis met de linkerhand, is door haar wettig getrouwde vriendin overgehaald om, ter gelegenheid van een feest, een minnedrank in den wijn der mannen te mengen....: zij wist niet dat het een snel werkend vergif was. Beide mannen zijn gestorven, de onvrijwillige moordenares — roemlooze en naamlooze Deïanira uit de havenstad — heeft op het rad onder folteringen bekend en is aan den beul overgeleverd, de andere vrouw staat nu als gifmengster terecht.

Valt aan de vrouw geen moederschap te beurt en mist zij dus haar reden van bestaan, zij tracht door list aan te vullen wat de natuur haar onthield: — wij vernemen telkens van ondergeschoven kinderen, en bij Aristophanes wordt ons verhaald van een zoogenaamde kraamvrouw, die veertien dagen lang beweert op het punt te zijn van moeder te worden. De man loopt inmiddels radeloos apotheek in, apotheek uit. Einde-

lijk is er een zuigeling aangeschaft en met een dotje in zijn mond wordt deze binnengesmokkeld in een pan; — het attische aardewerk dient voor allerlei, ook, zooals wij zien, voor hetzelfde doel als de banketbakkersdoos van Klaasje Zevenster. Nu roept de toekomstige moeder eensklaps: „ga even weg, man; gij zult zoo aanstonds een zoon rijk zijn," — het deksel van de pan begint namelijk verdacht te klepperen. Zoodra de sukkel de kamer uit is, neemt de baker het dotje weg en komt dan den luidschreeuwenden stamhouder aan zijn vader vertoonen: „wel gelukgewenscht, mijnheer, met den gezegenden afloop! En wat een heerlijk kind! Compleet uit uw gezicht gesneden!" —

Wij kunnen ons voorstellen dat de „jonge moeder" voortaan een aangenamer leven zal hebben; want tot dusverre had manlief haar weinig vrijheid gelaten, evenals Euphilétus bij Lysias aan zijn vrouw, „en haar voortdurend in het oog gehouden; maar nu het kindje is gekomen, zal hij haar gaan vertrouwen en zijn eigendom in haar handen veilig achten."

II.

Was die wanverhouding tusschen de beide seksen inderdaad onvermijdelijk? lag zij in den aard der dingen?

Het zou wel onbegrijpelijk zijn geweest als niemand te Athene zich die vraag had gesteld; als de denkers bij het scherpzinnig en stoutmoedig beredeneeren van de wereldraadselen zoowel als van de meer of minder belangrijke vragen van den dag de vrouw voortdurend buiten den kring van hun belangstelling hadden gesloten. En het zou meer dan raadselachtig, het zou een wonder mogen heeten indien ook Socrates wel voor allerlei andere vraagstukken op zedelijk en maatschappelijk gebied oog had gehad, maar voor dat ééne niet. Wij weten ook wel beter. De vrouw verheffen, dat was een der idealen die in den kring van Socrates werden gekoesterd.

Hoe groote behoefte er te Athene bestond aan een betere opvoeding van het zwakke geslacht, wist Socrates zelf uit dagelijksche ervaring. Wie Socrates noemt, noemt Xanthippe, en ook wie nauwelijks iets van den wijsgeer heeft gehoord, glimlacht als de naam wordt genoemd van de welmeenende maar bekrompen huismoeder, voor wie het een onverdiende eer is nog na drieëntwintig eeuwen te worden herdacht, een onverdiende smaad als een booze zeven te boek te staan; — de vrouw van wie wij ons zoo goed kunnen voorstellen dat zij geen vrede vond naast haar buitengewonen...., zeker, maar in haar oog vooral òngewonen echtgenoot; die wel, om Plato's vermaarde beeldspraak te gebruiken, den plomp gebouwden Silénus zag, wiens levenslot door de wet met het hare was verbonden, maar geen oog had voor de heerlijke godengestalte, die daarbinnen was besloten. Xenophon weet wel een en ander van haar lastig humeur te vertellen, — was zij altijd zoo korzelig geweest? — maar van boosaardigheid of plaagzucht vernemen wij bij hem niets; en als Aristophanes in de Wolken een allervermakelijkste caricatuur van Socrates teekent, wordt van zijn echtelijk leven in het geheel niet gerept. Was hij toen — omstreeks zijn vijftigste jaar — nog niet getrouwd, gelijk men heeft gegist? 't Is mogelijk, maar is het niet waarschijnlijker dat zijn huishouding voor den comicus geen stof tot spotten opleverde, omdat zijn vrouw een alledaagsche huishen was, een type veeleer dan een uitzondering? „Ik luister niet naar haar! Een gans laat men snateren!" — dat antwoord zou Socrates hebben gegeven op de vraag hoe hij het bij haar uithield, en wat is dat anders dan het oude: „de vrouw moet zwijgen! met zijn vrouw praat men niet!"

Xanthippe wist het godenbeeld niet te waardeeren, zeiden wij: laat ons liever zeggen dat zij het niet waardeeren kòn, omdat het haar niet werd getoond. Niet voor haar maar voor zijn vrienden ontsloot Socrates zijn binnenste; niet met haar te

huis sprak hij, maar wel met den eerste den beste of slechtste op straat. Is het haar wel erg euvel te duiden, indien zij eenmaal, naar luid van een der talrijke anecdoten die op haar naam staan, een lekkere taart, die de schoone Alcibiades aan Socrates had gestuurd, driftig in de modder heeft geworpen? — „Nu kunt gíj er óók niet van genieten" zou haar echtvriend gezegd hebben, kalm als altijd. Wat zou zij gelukkig zijn geweest als hij ditmaal eens was uitgevaren, en haar althans zijn toorn had waardig gekeurd! Maar zij telde voor hem eenvoudig niet mede, — natuurlijk niet! Het was maar een vrouw, mèt wie men leeft, nu ja, maar de vraag of men ook vóór haar zou kunnen leven, misschien wel zou behooren te leven, komt bij den Athener zelfs niet op.

Als Socrates is ter dood veroordeeld, en hem door Crito gelegenheid tot ontvluchten wordt geboden, dan weigert hij, en maakt den ouden vriend, dien hij zoo grievend teleurstelt, de reden duidelijk waarom hij moet weigeren: hij is dat verplicht niet alleen aan zichzelf, maar ook aan de zijnen. En wie noemt hij in dat oogenblik van zielestrijd, waarbij men aan Gethsémané mag herinneren, de zijnen? Zijn kinderen. Van de moeder dier kinderen wordt zelfs niet gerept.

En als wij de nog aangrijpender bladzijde herlezen, waarop de laatste levensdag van Socrates door zijn grooten discipel is beschreven, dan worden wij pijnlijk getroffen door de enkele woorden waarin van haar sprake is. „Toen wij de gevangenis binnen kwamen," zoo verhaalt Phaedo bij Plato, „vonden wij daar Socrates met Xanthippe en haar jongste kind bij zich. Zoodra zij ons zag, begon zij te jammeren, en zei, zooals vrouwen dat gewoon zijn, zoo iets van: Socrates, daar zijn uw vrienden om afscheid van u te nemen. Socrates wenkte Criton en zeide: laat haar naar huis brengen. Zij werd dus door eenigen van Crito's bedienden weggeleid, jammerend en zich op de borst slaande" — — en daarmede verdwijnt zij uit het leven van den wijze, die zelfs

voor den cipier, die hem den giftbeker reikt, nog een vriendelijk afscheidswoord overheeft. Aan zijn sterfbed is voor zijn huisvrouw geen plaats; en zoo zij jegens hem was tekort geschoten in waardeering, dan heeft zij het in die ure zeker ten volle geboet, toen zij aan den drempel des doods zonder een woord van troost, van dank na zooveel jaren van samenzijn, werd afgewezen door hem wien zij haar zonen had gebaard.

Doch laat ons Aristophanes niet uit het oog verliezen. Het eerste tijdvak van zijn loopbaan als dichter wordt in het voorjaar van 421 afgesloten door zijn blijspel den Vrede, dat wij wel een feestcantate mogen noemen van den onvermoeiden vredesapostel ter eere van het verdrag dat tusschen Athene en Lacedaemon stond te worden gesloten. Helaas, het bleek maar al te spoedig dat de vrede ook in de werkelijkheid niet veel anders dan een komedie was geweest, en als wij den dichter zeven jaar later terugzien in het reeds vermelde stuk, de Vogels, heeft hij geen illusies meer op staatkundig gebied en zoekt zijn troost in de tooverwereld zijner fantasie.

Nog drie jaar later staat Athene aan den rand van den afgrond. De groote tocht naar Sicilië is met een verpletterende nederlaag geëindigd. De onderworpen staten vallen af, de vijand heeft zich op korten afstand van de wallen genesteld. Voor de oorlogskosten moet het reservefonds worden aangesproken. De stad gelijkt een versterkt legerkamp, en daarbinnen staan de staatkundige partijen onverzoenlijker dan ooit tegenover elkander. Dat rampzalige jaar 411 is ook voor de kunst van Aristophanes van groote beteekenis. De vrouw — ik zeg weder niet, de vrouwen — doet haar intrede op het komisch tooneel. Voor het eerst wordt onze belangstelling door den comicus gevraagd voor de „betere helft" van het menschdom. „De betere helft", — het klinkt als een Anglicisme, maar met zeker niet minder recht kan men het een Aristophaneïsme noemen. Wie zou zich in

dezen kring het fijne en diepzinnige sprookje niet herinneren, dat Aristophanes bij Plato aan Agathon's feestdisch ten beste geeft, als aan hem de beurt komt om een lofrede op Eros te houden, — het sprookje van het dubbelwezen, dat door Zeus is gesplitst en thans rusteloos op aarde ronddoolt, of het zijn wederhelft mocht vinden. „Men zal haar manninne heeten, omdat zij uit den man is genomen", — die gedachte laat Plato, vrijwel met dezelfde woorden, door Aristophanes uitspreken, Plato, die Aristophanes kende en bewonderde, al was Socrates eenmaal door den overmoedigen spotter belachelijk gemaakt.

Als wij bedenken dat Aristophanes in 388 zijn zoon in het tooneelvak inleidt, dan ligt de gissing voor de hand dat die jonge man destijds een jaar of twintig zal zijn geweest; de vader zal dan vermoedelijk omstreeks 411 in het huwelijk zijn getreden. Maar ook al ontbrak zulk een persoonlijke aanleiding, dan behoeft het ons toch niet te verwonderen dàt juist toen de fijngevoelige dichter de vrouw zijn aandacht is gaan waardig keuren. Athene was vol rouwdragende moeders en zusters en weduwen; de majesteit der smart had belangwekkend gemaakt wie tot dusverre onbeduidend schenen en op het komisch tooneel hoogstens voor goedkoopen spot goed genoeg waren geacht. Aan de treurende vrouw had reeds Aeschylus een eereplaats geschonken; de perzische koningin-moeder Atossa was de waardige vertegenwoordigster van de moeders die lijden voor en door haar kinderen. Thans had niet alleen de tragedie haar matres dolorosae: de werkelijkheid was er overrijk aan. In duizende Atheensche woningen was een Rachel die haar kinderen beweende.

Zoo kiest dan Aristophanes tot onderwerp: „de vrouw gebruik makende van hare natuurlijke wapenen om den oorlog te bestrijden". Verhaalde niet het Epos hoe eenmaal Menelaüs door Helena was ontwapend? Niet als smeekelinge trad de schuldige vrouw na den val van Troje voor haar echtgenoot, maar zij bood hem tartend haar marmeren boezem om te doorboren:

toen ontzonk hem het zwaard en hij nam haar tot zich als weleer. Die les maken de thans levende Griekinnen zich ten nutte. Te lang reeds hebben Atheners en Peloponnesiërs en beider bondgenooten elkaar bestreden: nu moet het eindelijk eens uit zijn. „Athene heeft geen mannen meer!" wordt er telkens geroepen, nu eens als noodkreet van wie aan een gunstigen afloop van den krijg wanhopen, dan als schimpwoord in den zelfzuchtigen strijd der partijen: „er zijn geen mannen meer!" Welnu, dan zijn de vrouwen er nog. De Atheensche vrouwen zweren samen met die van de overige volken; zij bezetten de steile burchtrots en vermeesteren daar de staatskas; de propylaeën richten zij in tot een reusachtige barrikade, en wèl verschanst zeggen zij den mannen de gehoorzaamheid op. Om hun bedreigingen lachen zij wat; een stormaanval wordt zegevierend afgeslagen, en onder de waterstralen uit haar urnen worden de brandraketten zoowel als de strijdlust der aanvallers uitgedoofd. Nu wachten zij rustig den loop der dingen af; zij weten immers dat zij onmisbaar zijn.

Wel kost het moeite standvastig te blijven! Een huilende zuigeling, die in geen vijf dagen behoorlijk gevoed of gewasschen is, wordt door den wanhopigen vader als levend bewijsstuk aan de ontaarde moeder vertoond: — toch doet zij haar eed gestand! Tehuis loopen de kippen met haar wol weg: — zij hoort het en snelt er niet heen.

Zooveel vastberadenheid blijft niet onbeloond: de mannen zoowel te Sparta en Corinthe en Thebe als te Athene zijn genoodzaakt zich te voegen naar den wil der zwakkere kunne, en onderling vrede te sluiten om den huisvrede terug te krijgen. Een algemeen verbroederingsfeest op de burcht besluit het stuk; niet door felle zwaardhouwen maar door het beleid en het wijze woord van Lysistrata, de vredestichtster, is een eind gekomen aan den gruwelijken broederoorlog.

„Ziet gij wel dat de aanleg der vrouw niet achterstaat bij

dien van den man?" zegt Socrates bij Xenophon, als een danseres onverschrokken rondduikelt tusschen flikkerende zwaardspitsen. — „Ziet gij wel dat wij eigenlijk de betere helft van het menschdom zijn? door ons kan de maatschappij gered worden!" — dat is de conclusie van het blijspel.

Helaas, zoomin de vredestaat van Lysistrata als de wolkenstad van Pisetaerus vond een evenbeeld in de werkelijkheid.

Nog een tweede vrouwen-drama heeft de comicus in het jaar 411 laten opvoeren, luchtiger van bouw en zonder een bepaalde strekking, alleen maar vroolijk en vermakelijk. Het aloude feest ter eere van de Aardgodin en hare Dochter, werd — evenals te Rome het feest der Bona Dea — door de vrouwen-alléén gevierd; geen man werd daarbij toegelaten. In den tempel dier zegenende Machten, aan wie het is te danken dat uit zwervende horden een gevestigde maatschappij is ontstaan, zijn de vrouwen op eigen terrein, en van deze gelegenheid maken zij nu gebruik om te beraadslagen hoe zij zich zullen wreken op Euripides, in wiens tragedies zij zoo over de tong gaan. De onzinnige verwikkelingen die hiervan het gevolg zijn doen thans niet ter zake; wel het gegeven zelf. Niet in ernst heet Euripides bij Aristophanes een vrouwenhater; hij was het ook allerminst. Integendeel, hij, de oudere vriend van Socrates, legde een te Athene ongewone belangstelling voor de vrouw aan den dag. Haar gemoedsleven heeft hij bestudeerd als niemand vóór hem; zij is bij hem een zelfstandig wezen, zij durft te willen en te denken. Zeker, allerlei leelijke dingen worden bij Euripides aangaande het zwakkere geslacht gezegd; niets gemakkelijker dan deze bijéén te brengen en te meenen dat in die bloemlezing het oordeel van den dichter zelf is vervat, misschien wel een oordeel op zijn huiselijke ervaringen gegrond. Er is zelfs een litteratuurtje over zijn echtelijk leven ontstaan, even dwaas als hetgeen ons omtrent dat van Socrates wordt op de mouw gespeld. Maar

dat de vrouwen die Euripides ten tooneele brengt, de vrouwen die zooveel liefhebben en zoo weinig worden bemind, veelmeer onze belangstelling wekken dan zijn mannen, — dat wij voor zijn Alcestis bewondering, voor zijn Phaedra, zijn Medéa deernis gevoelen, doch niets voor Admétus, hoe gastvrij dan ook, niets voor Hippolytus, ondanks zijn ten hemel schreeuwende braafheid, en voor Iason slechts minachting, bewijst duidelijk genoeg aan welke zijde de sympathie van den dichter zelf was te vinden. Aristophanes keurde het in Euripides af dat hij moderne denkbeelden op de planken van het tragische tooneel bracht, en had voor zijn toekomstdrama's en zijn toekomstmuziek slechts spot over; vreemd zou hij vermoedelijk hebben opgezien, indien men hem had gezegd dat hij eigenlijk dezelfde paden bewandelde als de tragicus, en dezen als medestrijder voor de natuurlijke rechten der vrouw de hand behoorde te drukken. Zou Socrates wellicht getracht hebben hem dat duidelijk te maken aan het einde van Agathon's feestmaal, toen hij den comicus en den gastheer noopte te erkennen „dat de kunst van den tragedie- en die van den komedie-dichter in den grond dezelfde is"?

Zooveel is zeker, dat er wel nooit aardiger voor de vrouwen is gepleit dan door Aristophanes in de Thesmophoriazusae. De sage van Pandora, de Almoeder aarde, was gaandeweg tot onkenbaar wordens toe gewijzigd, zoodat ook grieksche dichters konden zingen: „door de vrouw is de zonde in de wereld gekomen en door de zonde de dood". De nieuwsgierigheid der eerste vrouw, zoo heette het thans, had aan ziekte en leed den toegang tot het menschdom verleend, en niet slechts de oude hekeldichters maar inzonderheid ook de verontwaardigde minnaars en echtgenooten bij Euripides waren onuitputtelijk in variaties op het thema: „de vrouw is het kwaad". „Gelijk de darren in de bijenkorven", zoo lezen wij bij Hesiodus, „zijn de vrouwen onder de menschen". Als de oude zanger het leven der bijen wat nauwkeuriger gekend, als hij geweten had dat zij niet door

een koning maar door een koningin geleid worden, en dat de nuttelooze leden dier maatschappij... de mannetjes zijn, zou hij zich wel gewacht hebben de vergelijking met die nijvere en onbaatzuchtige werksters uit te lokken: — oppervlakkige kennis is een gevaarlijk ding.

Tegen zooveel onbillijkheid laat Aristophanes de vrouwen zelf protest aanteekenen. „Iedereen heeft iets op ons aan te merken", zoo spreekt de woordvoerster, tot de toeschouwers gewend: „louter ongeluk heeten wij in de wereld te brengen; oneenigheid en verdriet en strijd, het is alles onze schuld. Wel, als wij dan zoo'n kruis zijn, waarom trouwt gij dan toch? Waarom verbiedt gij ons uit te gaan of aan de deur te komen, als wij inderdaad zoo'n kruis zijn? Waarom past gij zoo zorgvuldig op dat huiskruis? Is vrouwlief even een boodschap gaan doen, dan wordt gij woedend: gij moest blij toe zijn als gij bij uw tehuiskomst het huiskruis niet vondt! Blijven wij wat laat op een familiefeest, dan komt ieder zijn huiskruis halen. Kijken wij uit het venster, dan ziet ieder naar ons op, en trekken wij ons beschaamd terug, dan blijft gij staan wachten, of het huiskruis ook soms nog weer zichtbaar zal worden. Het is immers klaar als de dag: wij zijn veel meer waard dan gij, heeren der schepping"!

III.

Twintig jaar later brengt Aristophanes, nagenoeg aan het einde van zijn dichterloopbaan gekomen, de vrouwen nog eenmaal op den voorgrond, maar... quantum mutatus ab illo!

De schoone droom van een Athene dat de Middellandsche zee zou beheerschen is sinds lang uitgedroomd, en het Perzische goud geeft den doorslag in de staatkundige weegschaal. De krachtige burgerstaat der Marathonhelden, het eilandenrijk van Pericles, is te gronde gericht door innerlijke tweespalt. Had men bijtijds weten partij te trekken van Lysistrata's even ernstig

gemeende als verstandige raadgevingen, — had men het beeld van de huisvrouw, die een onooglijken hoop wol zorgvuldig reinigt en klopt en ontwart, tot zij er luchtige draden van kan spinnen en tot een koestrenden mantel verweven, in de werkelijkheid weten over te brengen, de partijschappen onderdrukt, de droevig geslonken burgerij aangevuld uit de inwonende vreemdelingen en uit de bevolking van bevriende steden, Athene zou dan vermoedelijk in staat zijn gebleven den buitenlandschen vijand het hoofd te bieden en aan de eischen van oorlog en vrede te voldoen. Maar niets van dat alles was geschied; de partijen waren voortgegaan elkander veeleer dan den erfvijand te bestrijden, en nieuwe elementen waren in den staat niet opgenomen. Thans was Athene jammerlijk gekortwiekt, een verarmde vasalstaat van Sparta.

Zoo ooit, dan moest destijds „Hervorming" de leus zijn van wie nog niet wanhoopten aan de toekomst, en van de denkbeelden, die in veler hoofden omgingen, zijn wij door twee verslaggevers in kennis gesteld; nogmaals treffen Aristophanes en Plato tezamen, de potsenmaker en de wijsgeer, zeggen wij liever, de dichter met den dichter. Het vermaarde gesprek over den idealen Staat, dat Plato door Socrates en eenige zijner tijdgenooten ten huize van den ouden Cephalus laat houden, mag in menig opzicht een commentaar op het Vrouwenbewind van Aristophanes heeten; de Vrouwenregeering van den comicus kan met niet minder recht een charge op Plato's Republiek worden genoemd. Wel niet in letterlijken zin; immers de comicus zinspeelt nergens op den wijsgeer, en diens werk zal ook vermoedelijk eerst geruimen tijd later zijn voltooid. Maar een eerste, kortere bewerking er van kan zeer goed aan Aristophanes bekend zijn geweest, en zoo ook dit niet het geval was, de denkbeelden waaraan Plato een letterkundigen vorm heeft gegeven zweefden reeds lang in de lucht en waren in den kring van Socrates herhaaldelijk ter sprake gebracht.

„De vrouw als redster der maatschappij." Hoopvol had dat thema eenmaal geklonken en schitterend was het uitgewerkt in de Lysistrata. Thans heeft de verouderde dichter het hopen vrij wel verleerd en bitter cynisch is zijn toon geworden. Tusschen de Lysistrata en de Vrouwenregeering ligt niet slechts een viertal lustra maar ook... Aegos Potamos en het schrikbewind van de dertig. Algemeene armoede is het eenige onmiskenbare gevolg geweest van den veeljarigen broederkrijg; zelfs de tooneeluitvoeringen gaan thans op een koopje, en de enkelen die, als Thrasybulus, nog hechten aan de idealen van een vroeger geslacht, maken den indruk van dwarsdrijvers of sluwe gelukzoekers. „Hoe in het nijpend broodsgebrek te voorzien?" — dat is nu de vraag van den dag. Wie naar invloed streeft, moet de vergaderde en oppermachtige burgerij niet door beloften van roem en macht trachten te winnen, als vroeger, maar... door toezegging van onderstand, van staatshulp. Reeds de opkomst ter volksvergadering wordt betaald: men ontvangt presentiegeld. Wat vroeger een voorrecht was, is een voordeel geworden, en de dichter drijft fijntjes den spot met de brave vaderlanders die aanvankelijk, toen de vacatiegelden pas waren ingevoerd, en een obool per hoofd werd uitgekeerd, niet meer ter vergadering wilden komen: „dat was min," zeiden zij, „het had een eereplicht moeten blijven over de staatszaken te beraadslagen en te stemmen." Thans is het presentiegeld van een dubbeltje op een kwartje gebracht — en in grooten getale stroomen zij toe.

Wat valt er in die samenkomsten van loontrekkenden nog ernstig te nemen? de dagen der groote staatkunde, de droomen van wereldpolitiek zijn voorbij: de *δῆμος τύραννος* is een *δῆμος μισθοφόρος* geworden. „Vraagt wat gij zult eten en drinken en waarmede gij u kleeden zult" — dàt onderwerp is nu voortdurend en eigenlijk uitsluitend aan de orde; het koninkrijk der Middellandsche zee is... misschien voor Dionysius van Siciliё weggelegd, misschien voor Artaxerxes of een van zijn satrapen,

maar voor Athene zeker niet meer. Onze comicus geeft ons een staaltje van hetgeen ter volksvergadering wordt te berde gebracht, en al vergeten wij ook nú niet dat ons een caricatuur wordt vertoond, dat die caricatuur gelijkt, daarvoor staat de kunst van den teekenaar ons borg.

Een zekere volksvriend dan vraagt het woord. Hij heeft een... neen, hèt geneesmiddel ontdekt voor de nooden der doodkranke maatschappij. Zelf zou hij een gulden of wat best kunnen gebruiken, want zijn mantel vertoont een bedenkelijk gebrek aan samenhang: er zijn zelfs onder de aanwezigen die meenen dat hij in zijn hemdsmouwen voor Athene's burgerije optreedt; maar in die kale plunje steekt een edel hart, en ook een scherpe blik voor de volksnooden ontbreekt hem niet. 't Is eigenlijk dood eenvoudig, wat hij heeft te zeggen; men moet er slechts opkomen. Hij verlangt bij volksbesluit het volgende bepaald te zien:

Artikel 1. Voortaan zullen de volders gehouden zijn bij het begin van den winter een wollen mantel uit te reiken aan elk die het verlangt; geen sprake dan verder van kou vatten!

Artikel 2. Wie geen behoorlijk bed bezit, zal bij een fabrikant nachtverblijf mogen eischen; en wie het hem weigert zal drie dekens als boete hebben te betalen.

Zoo wordt er van staatswege gezorgd voor kleeding en logies van wie zich eenmaal de meesters van Hellas hadden genoemd. Nu nog slechts staatsvoeding — en de communistische heilstaat is georganiseerd.

Thans mengen de vrouwen zich in de behandeling der openbare aangelegenheden; het wordt dan ook tijd, nu kleedkamer en keuken tot regeerings-departementen worden verheven. Een poos geleden hebben zij een plan gemaakt, waarvan de uitvoering nu voldoende is voorbereid. Dezen morgen zal er weder volksvergadering zijn; daarom zijn zij voor dag en dauw bijééngekomen. Den mantel van manlief, zijn schoenen, zijn stok hebben zij meegebracht;

verder hebben zij zich valsche baarden gemaakt, en als er niemand tehuis was, zijn zij uren lang in de zon gaan staan om wat tint te krijgen. Waschècht zien zij er nog wel niet uit, en zij schieten in den lach als zij elkander aankijken: die àl te zwarte baardgroei steekt zoo schril af tegen die àl te gladde gezichten. Maar zij wagen het er op en... het geluk begunstigt de stoutmoedigen. Zij zetten zich op de banken van de nog ledige vergaderplaats, en als straks de burgers opkomen, zien zij wel met verbazing al die bleekneuzen op de voorste rijen, maar denken niet aan bedrog. Er verschijnen trouwens niet zoo heel veel mannen ter vergadering, want de echtvrienden der samenzweersters zoeken nog naar hun kleederen. Als dus Praxagora, de woordvoerster der vermomde vrouwen, het voorstel doet om het staatsbestuur aan de schoone sekse op te dragen, wordt dit met een groote meerderheid aangenomen. Waarom ook niet! Men kan het allicht eens beproeven; alle andere regeeringsvormen hebben de Atheners nu gehad, dezen éénen nog niet, en iets nieuws is te hunnent altijd welkom.

Nu spoedig naar huis, om ongemerkt de weggekaapte kleedingstukken weer op hun plaats te leggen. Praxagora treft het slecht: manlief doet haar de deur open. Die kleinigheid brengt haar echter in 't minst niet van haar stuk; zij heeft al voor heeter vuren gestaan en haar baard heeft zij gelukkig reeds afgelegd.

— „Waar kom jij van daan?"

— „Wel, ik ben bij een vriendin geweest, die een kleintje wachtte."

— „Dat hadt je me dan wel eens eerst kunnen zeggen!"

— „De boodschap was zoo dringend, man."

— „Nu, maar mijn mantel was er toch niet bij noodig!"

— „Hè man, gun je mij dien nu niet eens? Je lag daar zoo warmpjes toegedekt, en ik ben zoo schraal en zoo gevoelig, en dan in den guren nacht..."

— „En mijn schoenen dan? en mijn wandelstok?"

— „Wel, die heb ik meegenomen om wat manhaftig te kunnen optreden; er is zooveel slecht volk bij den weg."

— „Nu, als je maar weet dat die kunsten mij een schepel tarwe kosten" — het vacatiegeld dat hij niet heeft kunnen verdienen.

— „Kom manlief, brom maar niet. Zij heeft een jongetje! Maar.... is er dan volksvergadering geweest?"

— „Zeker! Wist je dat niet?"

— „Wel neen, hoe zou ik? wat weten wij vrouwen van staatszaken! Of ja, nu herinner ik het mij: je hebt er me gisteren iets van gezegd."

— „Nu, wil ik je eens wat vertellen, juffer onnoozelheid? Je bent benoemd! Het staatsbestuur is van morgen aan de vrouwen overgedragen."

Wij kunnen ons de innige verbazing voorstellen, waarmede Praxagora die zoo onverwachte tijding verneemt. Maar zij haast zich te verklaren dat zij het een uitstekend plan vindt, en tot dictatrix gekozen maakt zij fluks haar regeeringsprogram bekend. Dit is inderdaad van verbluffende, Napoleontische kortheid, en omvat slechts drie artikelen:

§ 1. Het bezit is afgeschaft.

§ 2. Het huisgezin heeft opgehouden te bestaan.

§ 3. De staat zorgt voor alle behoeften zijner burgers.

Het laatste artikel ontmoet bij de toepassing geen tegenstand; tot aannemen zijn de menschen allicht te vinden. Dat dus de overbodig geworden gerechtshoven — immers met het bezit is de prikkel tot misdaad verdwenen — tot eetzalen worden ingericht, dat aan de stembureaux voortaan nummers voor een plaats aan tafel zullen worden afgegeven, — een loterij zonder nieten! — en dat op het spreekgestoelte het dessert zal worden klaargezet, vindt algemeene sympathie. Dat de middagdisch wèlvoorzien zal zijn lijdt onder dit bestuur geen twijfel;

de reuzenpastei die aan het eind van het stuk wordt opgedragen bewijst het ook duidelijk. Maar overigens gaat de inrichting van de maatschappij der toekomst wel met eenige bezwaren gepaard. Iedereen moet beginnen met al het zijne in te leveren bij het ministerie van financiën: in een gesprek tusschen een nauwgezet burger en een wiens geweten wat ruimer is valt een eigenaardig licht op de wijze waarop de nieuwe regeling werkt. En nu het gezin is afgeschaft en dus nevens de gemeenschap van goederen ook vrouwengemeenschap bestaat, blijken eenige aanvullingsbepalingen noodig om te verhoeden dat in den nieuwen staat alleen voor knappe jonge mannen en bekoorlijke meisjes kans op geluk zal bestaan. Het hart krijgt dus bevel aan de andere zijde te gaan kloppen; er wordt vastgesteld dat de jeugd met de haar passende bescheidenheid zal hebben te wijken voor den rijperen leeftijd, en de schoonheid zal achterstaan bij wie van bevalligheid zijn verstoken. Geen vrije liefde derhalve, o neen, behoorlijk door den staat gereglementeerde en gecontroleerde liefde! Ongelukkig blijkt de praktijk moeilijker dan de theorie, en wij verlaten den schouwburg met rechtmatigen twijfel of de eerste volksmaaltijd, waarmede het stuk wordt besloten, niet tevens de laatste zal zijn, en of de gerechtshoven niet spoedig weer volop te doen zullen krijgen.

Toen de mannen gehoor gaven aan de taal van het hart en van het gezond verstand, die bij monde van Lysistrata tot hen sprak, keerden vrede en geluk weder; dat was de zegepraal der vrouw, die zich haar roeping als vredestichtster bewust is. Maar nu een geslacht zonder geestkracht en zonder idealen aan Praxagora de vrije hand laat, gaat de maatschappij uit haar voegen. Het feminisme loopt uit op verwildering.

Nog één later geschreven stuk van Aristophanes bezitten wij, den Plutus. Dat ook daarin het zwakke geslacht niet ontbreekt, kan ons niet verwonderen; maar over de beide vrouwen die er

in voorkomen, een bedaagde, als uit den Vrouwenstaat weggeloopen zottin en een huismoeder, wier rolletje slechts enkele regels omvat, behoeft thans niet te worden gesproken. En de nieuwere komedie, die leeft van vrouwenrollen en liefdesintrigues, valt buiten ons onderwerp.

IV.

Zoo zien wij de vrouw zich gaandeweg een plaats veroveren op het komisch tooneel, bespot veelal, evenals de mannen, — het genre bracht dat nu eenmaal mede, — maar althans niet langer voorbijgezien. Het spreekt niet langer vanzelf dat zij gedwee en onopgemerkt in de binnenkamer haar eentonig bestaan slijt; men verbaast er zich niet meer over als zij blijk geeft te denken en ook over iets anders dan kleeding of middagmaal een meening te hebben.

Het is intusschen hoofdzakelijk de vrouw als aanstaande moeder, waaraan denkers en hervormers hun aandacht beginnen te wijden. Dat zij de toekomst verpersoonlijkt, ziet men zeer goed in: van bleeke, zwakke, zenuwachtige moeders is geen krachtig kroost te wachten. Maar voor het heden slaat men haar waarde nog niet veel hooger aan dan tevoren, en het woord van den schimpdichter, dat door een Romeinschen staatsman in sonore volzinnen ter volksvergadering heet te zijn herhaald: „indien het mogelijk was zonder vrouwen te leven, zou niemand zich dien last getroosten; maar daar het nu eenmaal in den aard der dingen ligt'' enz. enz., vindt weerklank niet slechts bij de verontwaardigde helden van Euripides, maar ook in kalmer gemoederen.

Er viel dan ook niets wezenlijks op te offeren voor de heele of halve wijsgeeren, die de afschaffing van huwelijk en huisgezin noodzakelijk achtten, zou de staat zich tot een wèlsamenhangend, organisch geheel kunnen ontwikkelen. Het particularisme had men als Griekenlands vloek leeren beschouwen: ook

het particularisme, dat in den huiselijken haard de kern van een eigen rijkje ziet, scheen velen uit den booze. Niet van den roekeloozen grappenmaker, maar van de denkers is het voorstel uitgegaan de menschenmaatschappij te hervormen naar het model van een stoeterij of een rashoenderpark. Als Socrates bij Plato een schets geeft van de opvoeding en het leven der vrouw in den staat der toekomst, dan zweeft hem veeleer een prachtexemplaar uit een of andere fokkerij voor oogen dan een alter ego van den ideaal-burger.

Sterk en gezond moet zij wezen, voor veel lichaamsoefeningen en doelmatige voeding moet worden zorggedragen, veel buitenlucht moet zij genieten. Zij moet een Laconische worden met fiere buste en blozende wangen, die het in worstelen en hardloopen met de jongelingen opneemt en, evenals zij, de wapenen zal kunnen dragen voor het vaderland, — een virago als die Lampito bij onzen comicus, die door de Atheensche stadsdametjes wordt bewonderd en betast „als een paaschos". Is dat doel slechts te bereiken ten koste van de vrouwelijke schroomvalligheid, welnu, dan worde deze met andere vooroordeelen terzijde gezet, en de spreuk: „met haar gewaad legt de vrouw haar zedigheid af" als verouderd beschouwd. Van de poezie des levens, van hetgeen ons toeschijnt het leven eerst recht levenswaardig te maken, is zelfs geen sprake; voor de dichters wordt dan ook de poort van den heilstaat gesloten gehouden.

Wie zal zich vermeten Plato hard te vallen omdat hij Griek en Athener was eer hij wijsgeer werd; — omdat hij, opgegroeid onder een maatschappelijk en zedelijk achteruitgaand geslacht, zich als hoogste ideaal voor de menschelijke samenleving dacht wat althans met de droeve werkelijkheid vergeleken een heerlijk ideaal mocht heeten: een vrijen en krachtigen staat, welks leiding aan enkele wijzen is toevertrouwd; waarin voor partijschappen geen plaats, tot tweedracht geen aanleiding, tot misdaad geen gelegenheid is. Indien om dat alles te verkrijgen aaneensluiting en staatstoezicht op de kern der burgerij, reeds van de wieg

af, noodig scheen, kon de Athener dan twijfelen of de instelling van het huwelijk mocht worden opgeofferd? Hoe zou hij niet aanstonds bereid zijn geweest onder „de goederen", die volgens het schoone spreekwoord „onder vrienden gemeen zijn", ook de vrouwen te begrijpen.

Maar wij, die geen Atheners zijn, en niet in Trakehnen of in Sandringham het model zoeken voor den staat der toekomst, wij gevoelen toch op het oogenblik meer sympathie met den vermetelen spotter, die over de vrouwen — en waarover niet? — zooveel onvoegzaams heeft gezegd, maar die toch ook woorden van waarachtige belangstelling aan haar heeft gewijd, dan met den wijze, die ze veeleer als een soort van onmisbare fokdieren tot eere wilde brengen, — den wijze, die eigenlijk niet zoover afstond van den gedachtengang, die een Iason of Hippolytus bij Euripides deed uitroepen: „o Zeus, waarom hebt gij het toch zoo ingericht dat ieder mensch een moeder moet hebben!" — De hoogere ontwikkeling, de opvoeding der ziel voor het groote hiernamaals, „de bevleugeling door de liefde", denkt Socrates bij Plato zich als gevolg van de veredelende zielsgemeenschap dergenen die op eenzelfde geestelijk niveau staan; de vrouw is voor hem een lager staand wezen, de aantrekkingskracht der sekse een verschijnsel van lager orde, waaraan zoo weinig mogelijk invloed moet worden gegund.

Niet bij den wijsgeer, maar bij den comicus loopt de proefneming met het „staatsgezin" op een reusachtig fiasco uit. Wij stemmen van harte in met zijn spot, ook terwijl wij ons ergeren aan zijn ruwheid, en herinneren ons nog eenmaal dat niet op naam van Plato of van Socrates, maar op naam van den „ongemanierden lieveling der Gratiën" het fijngevoelde sprookje staat, waarvan de strekking wordt aangegeven door het nederlandsche dichterwoord:

„Tweeling is de mensch geboren!"

Hoeveel verstandigs en welmeenends door Xenophon, hoeveel

diepzinnigs en teeders door Plato mag zijn gezegd, nergens klinkt waar het de vrouwen geldt bij hen die toon van echt menschelijk gevoel, waarin onze grappenmaker, voor een oogenblik eens volkomen ernstig, spreekt over de moeders die meer dan geld of goed, die haar bloeiende zonen aan den staat ten offer brengen; — over de jeugdige vrouwen, die weduwen worden eer zij zich waarlijk echtgenooten weten; — over de meisjes, die vreugdeloos verwelken, terwijl de jongelingschap in den vreemde strijd voert.

Dat de maatschappij door honger en door liefde op gang wordt gehouden, en dat de honger, de behoefte, de prikkel is geweest tot ontwikkeling, hebben de oude denkers duidelijk beseft; maar dat de liefde tusschen man en vrouw iets beters is dan een vorm van zelfzucht, dat zij niet alleen — gelijk de slotsom luidt der tafelgesprekken bij Agathon — het middel is waardoor de eindige mensch een betrekkelijke onsterfelijkheid kan erlangen, omdat hij zal voortleven in zijn kroost, maar dat zij het uitgangspunt is van al wat er edels en verhevens op aarde geschiedt, dat zij tegenover de zelfzucht staat als de middenpuntvliedende kracht tegenover de middenpuntzoekende, en dat zij de meeste is omdat zij niet zichzelve zoekt, — dat gevoelden zij niet.

Maar wat den wijzen en verstandigen verborgen blijft, wordt soms den kinderen openbaar. De dichters blijven steeds kinderen; het groote kind dat Aristophánes heet heeft het gevoeld, en meer dan dat, heeft het aangeduid. In zijn dichtwerken wordt voor de Attische vrouw het eerst een plaats opgeëischt naast den man, als zijn gelijkwaardige levensgezellin, zijn wederhelft. Dat de Atheners, die zich voor hunne vrouwen te goed dochten, haar eigenlijk niet waard waren, de fijngevoelige spotter heeft het beseft en uitgesproken; en wij allen, die heden zijn opgekomen om onze Alma Mater te eeren, en in Haar alwat de roeping der Vrouw groots en verhevens heeft, wij zijn hem er dankbaar voor en hebben hem er te liever om.

INGESCHREVEN STUDENTEN.

ACADEMIEJAAR 1904—1905.

	Godgeleerdheid.	Rechts-geleerdheid.	Geneeskunde.	Wis- en Natuurkunde.	Letteren en Wijsbegeerte.	Rechten en Letteren.	Totalen.	Bijzonderheden.
								Onder deze rubriek
Volledig onderwijs.								zijn ingeschreven
Voor de 1e maal	16	77	41	28	24	30	216	73 Dames:
〃 〃 2e 〃	13	38	35	23	13	30	152	in de Godge-
〃 〃 3e 〃	11	44	43	14	5	11	128	leerdheid 1
〃 〃 4e 〃	11	33	33	15	12	2	106	in de Genees-
〃 〃 5e 〃	14	19	37	20	9	6	105	kunde 17
〃 〃 6e 〃	4	17	27	10	5	3	66	in de Wis- en
〃 〃 7e 〃	1	14	24	10	1	3	53	Natuurkunde 24
〃 〃 8e 〃		8	15	4	1	2	30	in de Lett. en
〃 〃 9e 〃		4	10	3			17	Wijsbegeerte 17
〃 〃 10e 〃	1	2	8			1	12	in de Rechten 14
〃 〃 11e 〃		2	2		1		5	73
〃 〃 12e 〃			4				4	
〃 〃 13e 〃			1				1	
〃 〃 14e 〃								
〃 〃 15e 〃			1				1	
Totaal....	71	258	281	127	71	88	896	
								Onder deze rubriek
Voor 2 lessen.								zijn ingeschreven
Voor de 1e maal		1		2	8		11	7 Dames:
〃 〃 2e 〃				1	2		3	in de Lett. en
〃 〃 3e 〃					5		5	Wijsbegeerte 7
Totaal....		1		3	15		19	
								Onder deze rubriek
Voor 1 les.								zijn ingeschreven
Voor de 1e maal				2	9		11	7 Dames:
〃 〃 2e 〃					7		7	in de Lett. en
〃 〃 3e 〃					4		4	Wijsbegeerte 6
								in de Wis- en
								Natuurkunde 1
								7
Totaal....				2	20		22	
Algemeen totaal	71	259	281	132	106	88	937	

UITSLAG DER EXAMENS.

	19 Sept. 1904—8 Juli 1905.			
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Teruggetrokken
Candidaats-Examen in de Rechtsw.	91	67	24	
Doctoraal „ „ „ „	74	46	28	
Doctoraal „ „ „ Staatsw.	5	5		
Doctoraal „ in het Rom. Holl. Recht	1	1		
Examen voor den Ind. Recht. Dienst. . .	12	11	1	
Propaed. Examen in de Geneeskunde . . .	21	21		
Candidaats „ „ „ „ . . .	33	24	9	
Doctoraal „ „ „ „ . . .	21	9	12	
Candidaats „ „ „ Letteren.	13	11	2	
Doctoraal „ „ „ „	12	11	1	
Candidaats „ „ „ Wis- en Natuurk.	12	12		
Doctoraal „ „ „ „ „ „	10	9	1	
Propaed. „ „ „ Godgeleerdheid . .	15	11	4	
Candidaats „ „ „ „ (1e Ged.)	16	16		
„ „ „ „ „ (2e Ged.)	17	15	2	
1e Natuurkundig Examen	27	27		
2e „ „	28	20	8	
Theor. Geneeskundig Examen	16	9	7	
„ Tandheelkundig „	5	3	2	
„ Apothekers „	6	6		
Examen volgens Art. 86 Wet H. O. . . .	8	6	2	
	443	340	103	

PROMOTIËN

van 19 September 1904 tot 8 Juli 1905.

In de Rechtswetenschap.

1904.

30 September. Hendrik Christiaan Willink Ketjen, van Doetichem. „Stellingen".

12 October. Abraham Salomo Hirsch, van Tiel. „Stellingen".

28 October. Jan Henricus Rudolphus Sinninghe Damsté, van 's Gravenhage. Proefschrift: „Beschouwingen over het Rijksfiscaal Strafrecht."

28 October. Daniel Wigbold van Heeckeren, van Bergum. „Stellingen".

11 November. Johan Willem Eduard Sol, van Tjiomas (Nederl. Indië). Proefschrift: „Art. 245 der Gemeentewet".

15 November. Minnekus de Mos, van Scheveningen. „Stellingen".

23 November. Daniël Matthijs Paré, van Opheusden. „Stellingen".

25 November. Dirk Adriaan Kley, van Cappelle a. d. IJssel. Proefschrift: „Hulp- en Bergloon".

28 November. Johannes Adriaanse, van Middelburg. „Stellingen".

30 November. Hendrik Lamberts, van Apeldoorn. „Stellingen".

30 November. Alexander Anthon Diemer Kool, van 's Gravenhage. „Stellingen".

2 December. Karel Johannes van Erpecum, van Schiedam. „Stellingen".

2 December. Louis Carl Adriaan van Eldik Thieme, van Pasoeroean. „Stellingen".

8 December. Mindert Evert Hepkema, van Heerenveen. „Stellingen".

13 December. Olof van Bockel, van Rotterdam. „Stellingen".

14 December. Hendrik Willem Jordens, van Deventer. „Stellingen".

16 December. Richard Jan Karel Marie de Nerée tot Babberich, van Curaçao. „Stellingen".

16 December. Marinus Moens, van Beverwijk. „Stellingen".

19 December. Joannes Stephanus Ludovicus Aghina, van Hoorn. „Stellingen".

19 December. Adriaan Gilles Menzel, van Ingen. „Stellingen".

20 December. Bernard Andreas Roelvink, van Winterswijk. „Stellingen".

1905.

20 Januari. Alfred Jacques Marx, van Rotterdam. „Stellingen".

30 Januari. Jean Jacob Corneille Eschauzier, van Amsterdam. Proefschrift: „Het faillissement van een lid van eene gemeenschap".

17 Februari. Jacobus Goeman Borgesius, van 's Gravenhage. „Stellingen".

2 Maart. Salomon Jean René de Monchy, van Rotterdam. „Stellingen".

8 Maart. Jacob Carel Laurens Cambier, van Malang. „Stellingen".

10 Maart. Adriaan Gilles Heineken, van Amsterdam. „Stellingen".

7 April. Albertus Jacques Henny Laurence Adam, van Mühlheim aan de Ruhr. Proefschrift: „Handhaving van bestaande verorderingen door de Regeeringsreglementen van Nederlandsch Indië, Suriname en Curaçao".

7 April. Wilhelmus Ludovicus Troost, van Arnhem. „Stellingen".

10 April. Hendrik van Goudoever, van Oldemarkt. (Met lof.) Proefschrift: „Bijdrage tot de leer der zaakwaarneming".

13 April. Robert van Woelderen, van Oost-Souburg. Proefschrift: „De privaatrechtelijke zedelijke lichamen".

14 April. Emile Hijmans, van Rotterdam. „Stellingen".

9 Mei. Willem Gerard de Marez Oyens, van Amsterdam. „Stellingen".

16 Mei. Jan Emil Prager, van Soerabaja. „Stellingen".

18 Mei. Johannes François Versteeven, van Schoonhoven. „Stellingen".

22 Mei. Wouter Boudewijn Rutger Olt, van Soerakarta. „Stellingen".

26 Mei. Constantius Scheltus, van 's Gravenhage. „Stellingen".

29 Mei. Jacob Versteeg, van Wormerveer. Proefschrift: „Opmerkingen over het beheer van Gemeentelijk Grondbezit".

6 Juni. Adolf Stefanus Rueb, van 's Gravenhage. „Stellingen".

6 Juni. Louis Johan Cornelis Kastelijn, van Batavia. „Stellingen".

8 Juni. Christian Jacob Risselada, van Sneek. „Stellingen".

9 Juni. Johan Paulus, van Leiden. (Met lof.) Proefschrift: „Het Burgerlijk Geding voor de King's Bench Division in hoofdtrekken geschetst".

13 Juni. Jacob Elisa Stolk, van Bemmel. „Stellingen".

15 Juni. Simon Daniel de Vries, van Paramaribo. „Stellingen."

16 Juni. Anthoni Willem Kamp, van Meppel. „Stellingen".

29 Juni. Mejuffrouw Johanna Nicoline Japikse, van Middelburg. Proefschrift: „Een strijd tegen de verbruikscoöperatie".

30 Juni. Huibert Willem Coenraad Johan de Jong, van Arnhem. „Stellingen".

3 Juli. Johan Philip Christiaan van der Burgh, van Berkel en Rodenrijs. Proefschrift: „Opmerkingen over des rechters toetsingsbevoegdheid".

5 Juli. Jacobus Pieter Coops, van Nieuwediep (Helder). „Stellingen".

6 Juli. Jan Hermannes van Laer, van Stad-Almelo. „Stellingen".

7 Juli. Jan Rudolf van der Pot, van Rotterdam. „Stellingen".

In de Staatswetenschap.

1905.

24 Januari. Mr. Jan van den Hoek, van Vlissingen. Proefschrift: „Verzekering tegen de geldelijke gevolgen van werkloosheid".

2 Maart. Salomon Jean René de Monchy, van Rotterdam. (Met lof.) Proefschrift: „De Nederlandsche wetgever tegenover de armoede".

In de Godgeleerdheid.

26 Mei. Gerardus Oorthuys, van 's Heer-Abtskerke. (Met lof.) Proefschrift: „De Anthropologie van Zwingli".

In de Geneeskunde.

1904.

20 December. Isaäc Vriesendorp, van Dordrecht. (Met lof.) Proefschrift: „De physiologische en therapeutische werking van het colloidale zilver".

1905.

22 Maart. Johannes Hensen, van Rotterdam. Proefschrift: „Verslag der verloskundige kliniek en polikliniek van het Academisch Ziekenhuis te Leiden, gedurende den cursus 1897—'98 en 1898—'99".

29 Maart. Johannes Hendrik Ferdinand Elisa van Hunsel, van Bandong. Proefschrift: „Bijdrage tot de kennis van de aetiologie van olecranonfracturen".

12 April. Hendrik Karel Offerhaus, van Veenhuizen. (Met lof.) Proefschrift: „Eene mechanische oorzaak voor het ontstaan van appendicitis".

28 Juni. Johan Frederik Maas, van Rotterdam. Proefschrift: „Over de oorzaak van den dood bij de acute peritonitis".

In de Scheikunde.

1904.

20 December. Hermanus Johannes Taverne, van Leiden. Proefschrift: „De Monosulfonbenzoëzuren (Pheencarboon-sulfonzuren)".

1905.

24 Maart. Herman Wijbe Woudstra, van Groningen. Proefschrift: „Over de werking van electrolyten op kolloïdale zilveroplossingen en over het proces der coagulatie".

In de Wis- en Natuurkunde.

18 April. Albertus Lodewijk Zaalberg, van Aarlanderveen. Proefschrift: „Differentiaal-meetkundige eigenschappen van stralenstelsels".

6 Juli. Hendrik Bremekamp, van Dordrecht. Proefschrift: „Beschouwingen over de lichtvoortplanting in dispergeerende middenstoffen".

In de Nederlandsche Letteren.

4 Juli. Jan Wilhelm Boissevain, van Amsterdam. Proefschrift: „Het Indische tooneelstuk Prabodhacandrodaya, I. Toelichting en beoordeeling".

Ambtsaanvaarding van Hoogleeraren.

1904.

7 December. Dr. E. C. van Leersum, met eene redevoering over: „De Arts en de Geschiedenis zijner wetenschap".

14 December. Dr. N. Ph. Tendeloo, met eene redevoering over: „De ondeelbaarheid der Geneeskundige wetenschap".

1905.

5 Juli. Mr. Melius de Villiers, met eene redevoering over: „Het Oud-Hollandsch Recht in Zuid-Afrika".

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE [1]).

Rector Magnificus Dr. J. VAN LEEUWEN Jr.

Van 19 September 1904—8 Juli 1905.

1904.

Sept.

20. **Gauthier Joan Jutte**, den Helder, 30, R.
» **Wilhelmus Hermanus Kingma**, Makkum, 19, WN.
» **Arius van Tienhoven**, Gorinchem, 18, G.
» **Pieter de Jong**, Ameide, 19, L.
» Mej. **Gertrudis Rosa Josephine Helfrich**, Bezoeki, 19, R.
» Mej. **Geertruida Luberta Lorentz**, Leiden, 18, WN.
» Mej. **Jeannette Gerardina Helena Hovens Greve**, Doorn, 18, L.
» Mej. **Marie Elise Leroy**, Soerabaja, 18, WN.
» **Willem Nico Abell**, Samarang, 18, R.
» **Charles Henri John van Hoëvell**, Kajoetanam, 21, RL.
» **Gijsbertus Eliza Mullemeister**, Pekalongan, 18, RL.
» **Jan Habbema**, Ambon, 19, RL.
» **Pieter Marinus Letterie**, Amsterdam, 20, RL.
» **Anton Theodoor Neeb**, Nijkerk, 18, R.

---

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters Th., R., G., WN., L., beteekenen de faculteiten van Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte. De letters RL. wijzen aan de a. s. ambtenaren bij de rechterlijke macht en bij den administratieven dienst in Ned.-Indië.

Sept.
20. **Alexander Karel Horst**, Leiden, 19, G.
» **Casparis Cornelis Tieleman**, Leiden, 20, R.
» **Edmund George de Wijs**, Groenloo, 35, R.
» **Ferdinand Johan Wilhelm Christiaan Karel Emil Bordewijk**, Amsterdam, 19, R.
» **Johannes Cornelis Brons**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Karel Henri Korff**, Loemadjang, 19, R.
21. **Marinus Johannes Bruigom** Jr., Delft, 17, L.
» **Ferdinand Willem Carel Hendrik Oldewelt**, Amsterdam, 23, R.
» **Carel Jan Kras**, 's Gravenhage, 18, G.
» **Ary Hendrik de Bruyn**, Schiedam, 17, G.
» **Hendrik Mispelblom van Altena**, Soerakarta, 18, RL.
» **Louis Anton Pedro van der Chijs**, Delft, 19, Th.
» **Cornelis Jozef François**, Utrecht, 18, R.
» **Willem Simon van den Berg**, Batavia, 19, G.
» **Thomas Figee**, Batavia, 18, WN.
» **Johannes Eerlich van Gogh**, Tandjoer, 20, RL.
» **Willem Johan Louis van Es**, Padang, 18, R.
» **Hendrik Minne Merkelbach**, Rotterdam, 17, R.
» **William Etty**, Londen, 19, R.
» **Otto Boudewijn Willem de Kat**, Hillegersberg, 22, R.
» **Jan Bentfort**, Aardenburg, 19, R.
» **Josephus Anthonius Delhez**, Dordrecht, 19, G.
» **Theodorus Reynirus Lucassen**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Charles Adrianus Edward Maitland**, Utrecht, 21, R.
» **Albertus Massink**, Leiden, 17, WN.
» **Jan Petrus Benjamin de Josselin de Jong**, Leiden, 18, L.
» **Matthys Brander**, Hoogkarspel, 19, WN.
» **Reindert Korteweg**, Wormerveer, 19, G.
» **Adrianus Johannes van Hengel**, Amsterdam, 18, R.
» **Jan Jacob Ferf**, Koog a. d. Zaan, 20, R.
» **Christiaan Marianus Henny**, Zutphen, 19, R.
» **Johan Carel Bernelot Moens**, Haarlem, 19, RL.
» **François Arthur Meinard Merens**, Amsterdam, 18, R.
» **Joan Muller**, Amsterdam, 18, R.
» **Ernst Henri Brands**, Batavia, 18, G.

Sept.

21. **Floris Hers J.Azn.**, Ooltgensplaat, 20, G.
» **Jan Willem Anne Franciscus van Maren Bentz van den Berg**, 's Gravenhage, 19, G.
» **Lodewijk Peter Anthonie van den Brandeler**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Carel Fredrik Emile Blankenstein**, Batavia, 18, RL.
» **Dirk Zijp Jz.**, Abbekerk, 19, WN.
» **Jan Rinkes**, Heerenveen, 19, G.
» **Nicolaas Govert Teding van Berkhout**, Haarlem, 19, R.
» **Anthon Hendrik Meissner**, Batavia, 18, R.
» **Johannes van den Ban**, Nieuwenhoorn, 19, Th.
» **Marius Willem Gerard van der Veur**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Heiman Sanders**, Sneek, 17, R.
» **Johannes Albertinus Rijkens**, Voorburg, 23, R.
» **Cornelis Fredrik de Ruyter de Wildt**, Lawang, 19, RL.
» **Henri Crees**, Batavia, 18, G.
» **Johan Santman**, Hengelo, 18, R.
» **Johan Maarten Wesselink**, Oudeschoot, 22, L.
» **Nicolaas Johan Cornelis Snouck Hurgronje**, 's Gravenhage, 19, R.
» **Barthold Jacob Suermondt**, Maastricht, 17, RL.
» **Anton Johan Adriaan van Herzeele**, 's Gravenhage, 21, R.
» **Willem Carel Anne Benjamin Pieter Arriëns**, Mr. Cornelis, 21, R.
» **Jacobus Albertus van der Starp**, Maassluis, 21, G.
» **Pierre Scheffer**, Mr. Cornelis, 19, RL.
» **Quirinus Johannes Terpstra**, Akkrum, 19, R.
» **Rudolf Willem van Lijnden**, Gorcum, 18, R.
» **Gustaaf Antoine Voûte**, Soerabaja, 19, R.
» **Herman van Trigt**, Amsterdam, 20, WN.
» **Jan Hendrik Scholten**, Amsterdam, 19, R.
» **Willem Nolen Jr.**, Rotterdam, 19, R.
» **Sebastiaan Mattheus Sigismund van Panhuys**, Zwolle, 21, R.
» **Gerard Jacobus Scheurleer**, Scheveningen, 18, R.
» **Catharinus Marius Anne Alettus Lindeman**, Zutphen, 20, Th.
» **Sigfried Adolph van Vriesland**, Haarlem, 18, R.
» **André Reigersman**, Breda, 21, R.
» **Michael Wilhelm Scheltema**, Amsterdam, 19, R.
» **Cornelis Spoelder**, Haarlem, 19, L.

Sept.
21. **Leonard Antonie de Waal**, Batavia, 18, R.
» **Pieter Cornelis Büchler**, Kajoetanam, 19, G.
» **Reint Hendrik de Vos van Steenwijk**, Zwolle, 18, R.
» **Jan Willem Meyer Ranneft**, Magelang, 16, RL.
» **Jan Herman Welcker**, Alkmaar, 19, R.
» **Hermanus Ignatius Josephus Marie van Wensen**, Leiden, 23, R.
» **Hendrik Pieter van Buttingha Wichers**, Stadskanaal, 22, R.
» **Frederik Louis Johan Eliza Rambonnet**, Doornspijk, 19, R.
» Mej. **Emilia Wakkie**, Rotterdam, 27, G.
22. Mej. **Anna Wilhelmina Leemans**, Rotterdam, 19, L.
» **Gerard Johan van Meurs**, Rotterdam, 17, WN.
» **Jan Carel de Haan Azn.**, Soemedang, 20, L.
» **Jan Wijnveldt**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Carel Lodewijk Blume**, Tegal, 20, RL.
» Mej. **Catharina Amelia Frankamp**, Hellevoetsluis, 19, WN.
» Mej. **Lydia Clementina Augusta Pel**, IJlst, 20, G.
» **Wilhelmus Antonius Maria Scholte**, Amsterdam, 19, RL.
» Mej. **Lucy Cornelia Polano**, Amsterdam, 20, R.
» Mej. **Mary Antonia Hieronyma de Vries**, Soerabaja, 18, L.
» **Arie Johannes Donk**, Rembang, 19, WN.
» **Henri François de Leeuw**, Djoewana (Java), 24, R.
» **Johannes Wechter Loos**, Rotterdam, 19, G.
» **Adriaan Bagchus**, Vlaardingen, 19, RL.
» **Gustaaf Adolf Theodoor Dasbach**, Rotterdam, 18, G.
» **Samuel Hannik Jzn.**, Rotterdam, 18, G.
» **Adriaan Douwe Donk**, Probolingo, 24, WN.
23. **Marinus Anne Gewin**, Delden, 19, R.
» Mej. **Emma Augusta van Teutem**, Semarang, 19, G.
» **Adrianus Pijper**, Wonseradeel, 18, G.
» **Wouterus Adrianus Goddijn**, Leiden, 20, WN.
» **Ottho Gerhard Heldring**, 's Gravenhage, 21, Th.
» **Everhardus Snethlage**, Ngawi, 18, G.
» **Albert van Vliet**, 's Gravenhage, 19, G.
» **Hendrik Kool**, Moordrecht, 19, RL.
» **Willem Dirk Valkis**, 's Gravenhage, 18, WN.
» **Jan Gerard van Hemert**, Gorcum, 28, R.

Sept.
23. **Diederik Doijer**, Leiden, 17, WN.
30. Mej. **Alida Johanna François**, 's Gravenhage, 18, R.
» **Hendricus Carolus Joannes Groot**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Andries Theodorus Peiffer**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Paul Johan Cornelis van der Stok**, Rijswijk (Z.H.), 19, R.
» **Gérard Josué Slangen**, Maros, 23, RL.
» **Wilhelm Andries Jacob Ulrich**, Paramaribo, 19, RL.
» **August Wilhelm Philip Holwerda**, Buitenzorg, 20, RL.
» **Armand Maurice van der Elst**, Batavia, 18, RL.
» Mr. **Anthonie Otto de Haart**, Utrecht, 31, RL.
» Mej. **Regneira Theodora Verdam**, Alkmaar, 18, G.
» **Johan Diederik Oudsteyn**, Rotterdam, 21, G.
» **Pieter van Aalst**, Rotterdam, 17, G.
» Mej. **Suzanna Dorothea Veenhuijzen**, 's Gravenhage, 18, G.
» **Albertus Snethlage**, Wijckel, 21, G.
» **Armand Louis Jean Sunier**, Rotterdam, 17, WN.
» **Willem Frits de Groot**, Rotterdam, 18, WN.
» **Franciscus Hendrikus Johannes Mascheck**, Schiedam, 20, WN.
» **Carel Clemens Elias Tengbergen**, Scheveningen, 18, WN.
» **Marinus Flohil**, Zoetermeer, 17, WN.
» **Cornelis van Noort**, Rotterdam, 34, WN.
» **Gerrit Engberts**, Vriezenveen, 20, L.
» Mej. **Martha Elisabeth van Doorn**, Haarlem, 20, L.
» **Franciscus Lodewijk Dee**, Leiden, 19, L.
» Mej. **Dorothea Maria van Loon**, Rotterdam, 23, L.
» Mej. **Johanna Cornelia de Loos**, Leiden, 29, L.
» **Jan Pieter Buiskool**, Goënga, 19, Th.
» **Jacobus Johannus Hermanus Pop**, Hagestein, 19, Th.
» Mej. **Geertruida Petronella Molenaar**, 's Gravenhage, 19, Th.
» **Marinus Jan Adriaan Moltzer**, Deventer, 22, Th.

Oct.
6. **Heinrich Carl Leemhorst**, Amsterdam, 20, R.
» **Louis Henri van Lennep**, Hoenderloo, 18, R.
» **Hendrik Christiaan Schmidt**, Beemster, 34, R.
» **Cornelis Christiaan Louis Schippers**, Riouw, 19, RL.
» **Derk Rutgers**, Arnhem, 23, RL.

Oct.
6. **Sigward Johan Maximiliaan Wijthoff**, Soerabaja, 25, RL.
» Mej. **Martina Elizabeth Catharina Antoinette Wrede**, 's Hertogenbosch, 19, G.
» **Frans Johannes van Mervennée**, Zierikzee, 19, G.
» **Weijer Willem Muys van de Moer**, Nieuwkoop, 17, G.
» **Gustave Emile Henri Verspyck Mijnssen**, 's Gravenhage, 20, G.
» **Jan Backer**, Schiedam, 19, WN.
» **Willem Krauss**, 's Gravenhage, 19, WN.
» Mej. **Caroline Henriette de Jonge**, Dordrecht, 18, L.
» **Gijsbert Witkamp**, Schiedam, 19, L.
» **Horace Neys**, 's Gravenhage, 19, L.
» **Arend Willem Mauritz Odé**, Schiedam, 17, L.
» **Frederik Jacob Antonie Hijink**, Dinxperlo, 18, L.
» **Jacobus Heinsius**, Amsterdam, 32, L.
» **Jacobus Dingerman Spoel**, Tiel, 21, Th.
» **Abraham Priester**, Andel, 18, Th.
» **Marcellus Arnoldus Johannes de Zwaan**, 's Gravenhage, 21, Th.
» **Hendrik Willem te Winkel**, Nieuwer-Amstel, 18, Th.
» **Henri Adolf Enklaar**, Deventer, 20, Th.
15. **Carel Christiaan van Helsdingen**, Ambon, 22, R.
» **Kornelis Jacobus van Nieukerken**, 's Gravenhage, 22, R.
» **Jan Jacobus Leendert van Heest**, Nieuwer Amstel, 19, R.
» Mej. **Elsa Rachel Oppenheim**, Groningen, 18, R.
» Mej. **Jenny Henriette Lijsen**, Zutphen, 20, R.
» **Johan Rudolph Lodewijk Jansen**, 's Gravenhage, 19, R.
» Mej. **Margaretha Broese van Groenou**, Haarlem, 20, R.
» Mej. **Annie Dirkje Bruin**, Groningen, 20, R.
» Mej. **Alida Obbina ter Spill**, Alkmaar, 20, R.
» **Jan Gerard van Schravendijk**, Pati (Java), 21, RL.
» **Rudolph Adrianus Anton Wilhelm Schreuder**, Deventer, 19, RL.
» **Louis Bastiaan Carel de Klerk**, Medan (Deli), 21, RL.
» **Lodewijk Karel Wennekendonk**, Semarang, 24, RL.
» **Bernardus Gerhardus ter Brake Bzn.**, Vriezenveen, 21, RL.
» **Marinus Louis van Breemen**, 's Gravenhage, 20, G.
» **Bartle Faber**, Utrecht, 19, G.
» Mej. **Johanna Margaretha van Helsdingen**, Amboina, 18, G.

Oct.

15. Mej. **Helena Lucretia Gerardina de Bruyn**, Leeuwarden, 19, WN.
» Mej. **Johanna Frederika Klinkert**, Rotterdam, 19, WN.
» Mej. **Nellie Klaassen**, Zutphen, 22, WN.
» **Petrus Hubertus Jacobus Hoenen**, Maastricht, 23, WN.
» **Izaäk Antoon Fischer**, Ureterp, 40, L.
» Mej. **Wilhelmina Kuenen**, Leiden, 36, L.
» **Willem Jacobus Bosschart**, 's Gravenhage, 21, L.
» Mej. **Elizabeth Paulina van den Hoek**, Middelburg, 21, L.
» **Maximiliaan August Schwartz**, Doetinchem, 20, L.
» **Johannes Jacobus Kloots**, Leiden, 18, Th.
» **Johan Carel Antonie Fetter**, Stadskanaal, 18, Th.
» **Arent Jan Wensinck**, Aarlanderveen, 22, L.

21. **Henri Helenius de Cock**, Kwala Simpang, 23, RL.
» **Evert van Niekerken**, Nijmegen, 33, WN.
» **Wilhelmus Johannes Cornelis van Paassen**, 's Gravenhage, 24, WN.
» **Gerhard Carl Wilhelm Görris**, Amsterdam, 27, L.
» **Thomas Hugo le Roux**, Worcester (Kaapkolonie), 21, L.
» Mej. **Gabrielle Jacomine Henriette Caroline van der Ven**, Amboina, 32, L.

Nov.

4. **Johannes van Kuyk**, Vrijenban, 20, R.
» Mej. **Petronella Martina Tonnet**, 's Gravenhage, 35, L.
» **Johannes Hermanus Witte**, Harlingen, 25, L.
» **Antoni van Riemsdijk**, Gramsbergen, 22, Th.

18. **Johannes Adriaanse**, Middelburg, 36, R.
» Mej. **Anna Petronella Albertina Wilhelm**, Leiden, 19, L.

22. **Frederik Dell**, Hoorn, 43, R.

Dec.

3. **Frans Eugene Marescot**, Menton, 26, L.
» **Pieter Johannes Smink**, Delft, 19, L.
» **Hendricus Johannes van den Berg**, Leiden, 39, L.
» **Pieter Adriaan Boorsma**, Katwijk a./z., 34, WN.

24. **Frederik Reinier Alexander Stoll**, Semarang, 25, G.

30. **Hendrik De Noe Bzn.**, Capelle (N. B.), 27, L.

1905.

Jan.

11. **Hulbert Jacobus Minderhoud**, Sneek, 25, L.

Jan.
23. **Arnoldus Johannes Maria Hubertus Berret**, 's Gravenhage, 24, R.
» **Johan Jacob van Batenburg**, Tiel, 21, G.
» **Leo Fouché**, Villiersdorp (Kaapkolonie), 24, L.
» Mej. **Suzanna Paulina Wilhelmina Mouthaan**, Delft, 19, R.
Febr.
4. **Pieter Jacobus du Toit**, Hope Town (Kaapkolonie), 25, L.
» Mej. **Catharina Petronella Sluiter**, Batavia, 21, WN.
11. Mej. **Antonia Maria Theresia Thekla van Emden**, Arnhem, 24, WN.
» **Cornelis Marinus van Leeuwen**, 's Hertogenbosch, 24, R.
Maart.
4. **Jean Wouter Gerard Stemfoort**, Gombong, 34, L.
» **Gerard Adriaan van Riemsdijk**, Probolingo, 21, G.
» **Arnold Bernard Christiaan Dezentje**, Amsterdam, 21, G.
» **Johannes Hensen**, Rotterdam, 41, G.
31. **Frederik Jan Henri Wijmans**, Batavia, 23, R.
Mei.
10. **Frederik Cornelis Dirk de Ridder**, Zwammerdam, 30, G.
» **Jan Wilhelm Boissevain**, Amsterdam, 30, L.
Juni.
27. **Aloysius Marinus Kock**, Losser, 32, R.

PRIJSVRAGEN,

DOOR

RECTOR EN SENAAT

DER

UNIVERSITEIT TE LEIDEN
den 1sten Mei 1905 uitgeschreven.

Overeenkomstig Art. 49 der Wet op het Hooger Onderwijs worden de Studenten aan de Nederlandsche Universiteiten uitgenoodigd hunne krachten te beproeven aan de behandeling van de navolgende onderwerpen, opgegeven door de

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID.

I.

De faculteit verlangt een kritisch onderzoek naar

a) de overeenstemming met grondwet en wet,

b) de volledigheid der wettelijke uitwerking, en

c) de uit consulaire politiereglementen of verslagen bekende uitoefening

van de bevoegdheden van regeling, bestuur en rechtspraak, aan de Nederlandsche consulaire ambtenaren toegekend in de bestaande Nederlandsche staatsverdragen en consulaire regelingen en voorschriften.

II.

De faculteit wenscht de vraag beantwoord te zien, of en in hoeverre de realiteit van het vermogen van de naamlooze vennootschap door bepalingen van dwingend recht kan worden gewaarborgd.

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

I.

De Renzi en Boeri (13me Congrès de la Soc. ital. de méd. int., tenu à Padoue, Oct. 1903) beweren, dat na onderbinding der bloedvaten in den hilus der milt, het net dit orgaan geheel omgeeft en resorbeert.

De faculteit verlangt een op anatomisch en experimenteel onderzoek steunende beantwoording der vraag: „welke is daarbij de kracht, die het net beweegt?"

II.

Aneurysmata, in 't bijzonder die der knieholte, worden niet zelden bij krachtige mannen waargenomen, zonder dat eenige algemeene ziekte-oorzaak aantoonbaar is. Soms is in de anamnese eenige aanleiding tot de veronderstelling, dat een bovenmatige krachtsinspanning daarvan oorzaak zou zijn.

De faculteit verlangt een experimenteel onderzoek naar de ontwikkeling van aneurysmata als gevolg van subcutane, directe of indirecte, schijnbaar geringe beleedigingen. Men houde rekening met de mogelijkheid, dat spierarteriën overmatig worden gerekt of afgescheurd.

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

I.

De faculteit vraagt een experimenteel onderzoek over ternaire mengkristallen, waarin de drie componenten in alle verhoudingen kunnen voorkomen.

II.

De faculteit vraagt op eigen waarneming steunende, nieuwe feiten omtrent de ontwikkeling van een in Nederland algemeen voorkomend ongewerveld dier. De tekst behoort opgehelderd te zijn door uitvoerige en nauwkeurige teekeningen.

FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

I.

De faculteit verlangt een verhandeling over de geschiedenis van het Pèsah en de Massôt-dagen onder Israël tot aan het einde der tweede eeuw na Christus.

II.

De faculteit verlangt een verhandeling over de geschiedenis der Oost-Indische Compagnie als handelslichaam gedurende de 17de eeuw, voor zoo ver betreft haar plaats in de handelsbeweging van en haar financieelen toestand in Nederland zelf. Zij wenscht, dat daarbij gebruik worde gemaakt van het handschrift van 's Compagnie's advocaat Van Dam: „Beschrijving der O. I. Compagnie", berustende in het Rijksarchief te 's Gravenhage.

FACULTEIT DER GODGELEERDHEID.

I.

Heeft Justus Lipsius, die in het jaar 1591 van de Universiteit te Leiden naar die te Leuven overging, vóór dien tijd een andere godsdienstige overtuiging bezeten dan daarna?

II.

De faculteit verlangt een onderzoek naar de juistheid van de opvatting, dat de magie een ziekte van den godsdienst is, bij welk onderzoek gebruik worde gemaakt van historische en ethnographische gegevens.

De vragen worden beantwoord in de taal, waarin ze gesteld zijn.

De antwoorden, geschreven met een andere hand dan die van den auteur, worden vóór 1 Mei 1906 toegezonden aan den Secretaris van den Senaat der Universiteit. Zij worden geteekend met een spreuk en gaan vergezeld van een verzegeld briefje, dat dezelfde spreuk tot opschrift heeft en den naam en het adres des schrijvers bevat.

Op den derden Maandag van de maand September 1906 wordt het oordeel der Faculteiten over de ingekomen verhandelingen afgekondigd en aan de schrijvers der meest voldoende antwoorden, die door de Faculteiten der bekroning waardig zijn gekeurd, de gouden eerepenning uitgereikt.

VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS

over den jaarkring 1 Mei 1904—1 Mei 1905.

Uitgebracht op de Algemeene Vergadering van den 17den Juni 1905.

LEIDEN, 17 Juni 1905.

Ter voldoening aan Art. 11 der Statuten hebben wij de eer U het Verslag uit te brengen over den staat van het Leidsche Universiteitsfonds en over onze verrichtingen in het afgeloopen Vereenigingsjaar, van 1 Mei 1904—1 Mei 1905.

De vorige Algemeene Vergadering van het Curatorium heeft plaats gehad op den 11den Juni 1904 in de Senaatskamer der Universiteit; daarin werd de Rekening en Verantwoording van den Penningmeester goedgekeurd en het Jaarverslag over 1903/4 door den Secretaris uitgebracht. Alle leden hebben dit Verslag en het Jaarboek der Universiteit in de maand October l.l. ontvangen.

Wederom mogen wij vermelden, dat de aanwinst van nieuwe leden grooter is geweest dan het verlies door overlijden of bedanken. Want tegen een verlies van 58 staat eene aanwinst van 173 leden, namelijk:

1	Begunstiger	van *f*	10.—	's Jaars.
8	„	„ „	5.—	„
2	„	„ „	3.—	„
34	„	„ „	2.50	„
91	„	„ „	2.—	„
11	„	„ „	1.50	„
26	„	„ „	1.—	„
173				

Daaronder 3 Hoogleeraren, 7 oud-Studenten (Dordrecht), 141 Studenten, 22 Dames-Studenten. Drie Studenten hebben hunne jaarlijksche bijdrage verhoogd. Een oud-Student is Begunstiger geworden door eene gift van *f* 25.— voor eenmaal.

De gezamenlijke som die de 173 nieuwe leden bijdragen is *f* 361.50.

Het aantal leden gedurende den afgeloopen jaarkring heeft bedragen:

A. Door eene gift op eenmaal:

Stichter-Beschermer.	1
Stichters	6
Beschermers	2
Donateurs (voor eenmaal)	21
Begunstigers.	19
	49

Twee hunner schonken bovendien eene jaarlijksche bijdrage, één als Donateur, en één als Begunstiger.

B. Door eene jaarlijksche Bijdrage:

Donateur *f* 100.—	1
„ „ 50.—	1
Donateurs van *f* 25.— tot *f* 50.—	4
Begunstigers „ „ 10.— „ „ 25.—	33
„ „ „ 5.— „ „ 10.—	86
„ „ „ 2.50 „ „ 5.—	282
Leden „ „ 2.—	330
„ „ „ 1.50.	318
„ „ „ 1.—.	221
	1276

Te zamen 49—2 + 1276 = 1323.

Door den dood verloren wij 4 leden, door bedanken, of wijl hunne verblijfplaats niet meer te vinden was, 54 leden, zoodat het aantal leden op 1 Mei 1905 bedroeg 1265, waarvan 1218 eene jaarlijksche bijdrage schenken.

De inkomsten bedroegen:

Batig slot op 1 Mei 1904.	*f* 1024.25[5]
Renten	„ 2108.80
Jaarlijksche Bijdragen	„ 2927.50
Bijdragen voor eenmaal.	„ 25.—
Legaat van Mevr. de Wed. Cosijn . .	„ 10000.—
	f 16085.55[5]

De uitgaven bedroegen:

Toelage aan den Student van der Lek . .	*f*	100.—
„ „ „ „ Tillemans . . .	„	50.—
Dr. W. Burck voor eene verzameling plantenorganen, afgestaan aan het Rijks Herbarium voor het onderwijs in Tropische cultuur	„	200.—
Mr. S. Steinmetz, privaat-docent	„	2000.—
Dr. R. Blink, privaat-docent, vergoeding van reis- en verblijfkosten	„	100.—
Prof. G. Jelgersma voor hulp bij zijne onderzoekingen..	„	200.—
Dr. W. Martin, privaat-docent, voor hulpmiddelen bij zijn onderwijs in de kunstgeschiedenis	„	200.—
Dr. H. P. Jorissen, privaat-docent, vergoeding van reis- en verblijfkosten . . .	„	100.—
Aan de Universiteits-bibliotheek voor aankoop van Russische boeken	„	200.—
Voor 1364 Exemplaren van het Jaarboek en overige drukkosten enz.	„	634.55
Bijdrage in de kosten der Lezing van Prof. Harnack	„	50.—
Kleine uitgaven van Secretaris en Penningmeester, en hulp bij het beheer. . . .	„	61.89
Gekapitaliseerd	„	11023.78
	f	14920.22
Batig slot.	*f*	1165.32[5]

Mr. M. VAN HAEFTEN, tot dusverre gewoon begunstiger, schonk aan het fonds eene som van *f* 25.— op eenmaal.

Met groote dankbaarheid mogen wij mededeelen dat het

Fonds eene belangrijke vermeerdering heeft ondergaan door eene uiterste wilsbeschikking van wijlen Mevrouw de Wed. Cosijn, die daarmede een wensch van haren overleden echtgenoot Prof. P. J. Cosijn vervulde. Zij vermaakte eene som van *f* 10.000 aan het Fonds, en voegde daarbij den wensch, dat de renten daarvan in het bijzonder aan de Litterarische Studien ten bate zouden komen.

Het kapitaal van het Fonds, dat in den loop der jaren van *f* 14.000 tot *f* 70.100 was gestegen, is alzoo door deze schenking, en door hetgeen dit jaar is gekapitaliseerd, vermeerderd tot *f* 81.800.

In dezen cursus bereikt Prof. Th. Mac Gillavry den 70-jarigen leeftijd, en zal de stad metterwoon verlaten. In zijne plaats is als Lid onzer Commissie door den Senaat der Universiteit benoemd Prof. W. Nolen.

Wij brengen Prof. Mac Gillavry onzen dank voor de medewerking, die hij ons sinds Febr. 1903 heeft verleend, toen hij de plaats van den overleden Hoogleeraar Zaayer heeft ingenomen.

Aan den Student in de Natuurlijke historie, van der Lek, verleenden wij evenals het vorige jaar eene toelage, om hem in zijne studiën tegemoet te komen.

Prof. Jelgersma riep opnieuw de hulp van het Fonds in ten behoeve zijner verdienstelijke privaat-assistente Mej. Ketjen, die hem steeds in het vervaardigen en teekenen van mikroskopische praeparaten behulpzaam is. Eene toelage van *f* 200.— over den cursus 1904/5 is hem daarvoor verleend geworden.

Aan een zestal privaat-docenten konden wij toelagen schenken voor vergoeding van reis- en verblijfkosten of voor hulpmiddelen bij hun onderwijs.

Mr. Steinmetz bracht zijnen cursus in de Sociologie ten einde, dien hij gedurende de laatstverloopen vijf jaren aan deze Universiteit heeft gegeven. Hij behandelde dit jaar: De kunstmatige Maatschappijen, dus de pogingen om eene geheel nieuwe maat-

schappij in het leven te roepen, die aan een zeker ideaal beantwoordt [1]). Dit kollegie werd door een zevental toehoorders met groote belangstelling en regelmatigheid gevolgd; veel gebruik werd gemaakt van de op het kollegie medegebrachte boeken.

De behoefte heeft zich in de laatste tijden meer en meer doen gevoelen om aan onze Universiteiten het Internationale Privaatrecht te onderwijzen, waarvan het gewicht steeds grooter is geworden. Maar hier is geen leerstoel daarvoor opgericht, zelfs geen lector benoemd. Wij zijn daarom op het denkbeeld gekomen om dit onderwijs vanwege het Universiteitsfonds uit te lokken en te steunen, in geval daarvoor een geschikt docent kon gevonden worden. Wij hebben daarvoor de hulp van de Juridische Fakulteit ingeroepen, en deze heeft ons den Heer Mr. C. D. Asser, zoon van Mr. T. M. C. Asser, lid van den Raad van State, aangewezen als den man die geschikt ware en geneigd bevonden om die taak gedurende de eerstvolgende jaren op zich te nemen.

Van de Regeering de bevoegdheid als privaat-docent erlangd hebbende, heeft de Heer Asser echter zijn kollegie in het Internationale Privaatrecht eerst na de paaschvakantie kunnen openen, wijl hij tot dien tijd door ongesteldheid en ambtsbezigheden daarin verhinderd was geworden. Hij heeft dus slechts weinige kollegies in de maanden Mei en Juni kunnen geven.

Dr. Blink zette gedurende twee uren in de week zijn onderwijs in Aardrijkskunde voort [2]). Dit werd gevolgd door 8 toe-

---

1) Na de noodige algemeene inleiding over sociale hoofdproblemen werden besproken: de oerchristelijke gemeenten, de west-europeesche kloosterorden, de franciskaansche beweging, de Assassynen, de Moravische broeders, de Familisten en Labadisten, Rusland onder Czaar Peter den Grooten, het Russische Dorpskommunisme, de Jezuitenstaten in Paraguay en Californië, de Zending in Alaska, de Mormonen, de kommunistische Gemeenten in N. Amerika, Hertzka's Freiland, de socialistische proefnemingen in Zuid Amerika en Australië, ten slotte eene kritiek op den volksthümlichen Arbeitsstaat volgens Menger. Al de leeringen van de voorgaande jaren kwamen bij deze sociale proefnemingen te pas, welke toepassingen moesten zijn van sociologische theoretische waarheden maar feitelijk ontkenningen daarvan bleken te zijn.

2) Na een overzicht van de methode en van de belangrijkste litteratuur der

hoorders, allen Studenten in de Nederlandsche Letteren (waarvan 1 doctorandus), die voornemens zijn aan het einde van den Cursus aan Dr. Blink te verzoeken hun een getuigschrift omtrent hunne vorderingen te geven, na zich aan een particulier examen van Dr. Blink onderworpen te hebben. De studenten hechten veel waarde aan zulk een getuigschrift bij hunne sollicitatiën naar betrekkingen bij het M. O., voor het leervak Aardrijkskunde, aangezien het eene aanbeveling geeft, die het kandidaatsexamen in de Letteren niet geven kan.

Dr. JORISSEN, privaat-docent in de Chemie, behandelde na de kerstvacantie eenige hoofdstukken uit de physische Chemie, gedurende 2 uren 's weeks [1]). Dit kollegie wordt gehouden in het Pharmaceutisch Laboratorium, en is dienstbaar gemaakt aan de behoeften der Pharmaceutische studenten.

Als privaat-docent in de Kunstgeschiedenis is in het begin van dezen Cursus opgetreden: Dr. W. MARTIN, onderdirecteur van het Museum van schilderijen in het Prins Mauritshuis te 's Gravenhage en kweekeling onzer Universiteit. Wij verheugen ons zeer dat dit vak thans ook aan onze Universiteit wordt gedoceerd, en wel voor het eerst. Dit kollegie wordt gegeven in de kollegiekamer van Prof. HOLWERDA in het Museum van Oudheden. Naar aanleiding daarvan ontvingen wij in den voorzomer van Prof. HOLWERDA het aanzoek om eene som van *f* 200.— gedurende de drie eerstvolgende jaren toe te staan ter bekostiging van photographieën en diapositieven van beroemde schilderijen en kunstvoorwerpen als onontbeerlijke hulpmiddelen voor het onderwijs van Dr. MARTIN. Deze zullen voorloopig ter

---

Aardrijkskunde werden behandeld: eenige hoofdstukken uit de Wiskundige Aardrijkskunde en de Aardrijkskunde van Nederlandsch Oost-Indië, met het oog op de physische geographie, de Volkenkunde en de Economische geographie.

1) Deze waren: chemisch evenwicht; reaktiesnelheden bij afloopende reaktiën (homogene en heterogene); reaktiën die tot een evenwichtstoestand voeren; katalyse en fermentwerking; invloed van temperatuur, druk enz. op reaktiesnelheid en chemisch evenwicht; ontploffingen.

beschikking van het Museum van Oudheden blijven, tot tijd en wijle dat eene instelling aan onze Universiteit verrijst, onder wier beheer zij beter te huis behooren.

Wij hebben niet geaarzeld deze aanvraag voor het jaar 1904/5 toe te staan, en hopen ook de volgende twee jaren in de gelegenheid te zijn die te verleenen.

Dr. MARTIN heeft in dezen cursus na een voorafgaande algemeene inleiding de geschiedenis der Nederlandsche Paneelschilderkunst in de vijftiende eeuw behandeld in verband met de miniatuur-schilderkunst, de beeldhouwkunst, de bouw en inrichting der woningen, en de nijverheid dier dagen. Ook de geschiedenis van den kerkelijken ritus kwam daarbij ter sprake. Dat dit kollegie veel belangstelling wekte, bewijst het aantal toehoorders, dat gemiddeld een vijf en twintig bedroeg, waaronder twee hoogleeraren.

Dr. W. P. STORTENBEKER, privaat-docent in de Elektrochemie, hervatte na de kerstvakantie het kollegie, dat hij reeds in vorige jaren over dit vak heeft gegeven.

Eene kamer in het Anorganisch-Chemische Laboratorium is door Prof. SCHREINEMAKERS ingericht geworden voor het kollegie en voor de praktische oefeningen in de Elektrochemie. Een achttal candidaten in de Chemie hebben daaraan deelgenomen [1]).

In het Verslag over 1902/3 hebben wij medegedeeld, dat wij aan Dr. W. BURCK, toenmaals privaat-docent in de Systematische Botanie, die in de lente en den zomer van 1903 naar Java was teruggekeerd, eene toelage hadden verleend voor de inzameling van planten en plantendeelen, die kenmerkend zijn voor de tropische vegetatie en betrekking hebben op den Indischen landbouw, en die bij een kollegie over Indische kultuurplanten van groot nut zouden zijn. Daar zijne werkzaamheden op Java

---

[1]) In dezen cursus werden behandeld de elektro-analyse, met de onderzoekingen van Faraday, Hittorf en Kohlrausch.

hem verplichtten een groot deel van dat eiland te doorkruisen, was hij tot die inzameling uitnemend in staat. In Nederland teruggekeerd heeft hij die verzameling thans aan 's Rijks Herbarium geschonken. Zij bestaat 1°. uit gedroogde vruchten en zaden van tropische gewassen, allen voorzien van familie- en soortsnaam ten getale van ongeveer duizend nummers, 2°. uit in spiritus bewaarde voorwerpen, bloeiwijzen, bloemen en vruchten, die de voornaamste tropische plantenfamiliën vertegenwoordigen en 577 nummers omvatten, 3°. uit eene in spiritus bewaarde Rafflesia patma. Deze verzameling zal ongetwijfeld van veel nut zijn bij het onderwijs in Systematische Botanie, hetwelk thans in 's Rijks Herbarium wordt gegeven door den Lector Dr. LOTSY.

Het onderwijs in ééne of eenige Slavische talen aan onze Universiteit werd sedert eenige jaren door Prof. KERN gegeven. Toen deze in 1902 dat onderwijs staakte, trad zijn zoon Dr. J. H. KERN als privaat-docent op, die van het oud-Bulgaarsch, het Russisch en ook van het Czechisch en Servisch studie had gemaakt. Wij hebben, zooals in vorige verslagen vermeld is, aan Dr. KERN, die toen te Rotterdam woonde, eene toelage verleend ter vergoeding van reis- en verblijfkosten. Maar weldra, in 1903 werd hij als Hoogleeraar naar Groningen beroepen. Sinds heeft Prof. UHLENBECK, Hoogleeraar in de oud-Germaansche talen het onderwijs in de Slavische talen op zich genomen, evenwel in de hoop dat over niet langen tijd een Lector voor die talen aan de Leidsche Universiteit niet meer zal ontbreken. Met voldoening kunnen wij nu vermelden, dat reeds enkele studenten zich met de studie van het oud-Bulgaarsch hebben beziggehouden, eene taal die voor de beoefening van de vergelijkende Indogermaansche taalwetenschap volstrekt onmisbaar is. Maar, zooals Prof. UHLENBECK opmerkt, de taalvergelijking mag ook het Servisch niet verwaarloozen, dat met het Litausch, het oud-Grieksch en het Sanskriet den grondslag vormt der Indoger-

maansche accentenleer. Heugelijk is het dat reeds een toehoorder op de lessen van Prof. UHLENBECK zich op drie Slavische talen heeft toegelegd, die zich op den duur aan dezen tak der Indogermanistiek wil blijven wijden en voornemens is zijne dissertatie te schrijven over een onderwerp aan de Russische taal- en litteratuur-geschiedenis ontleend. Doch zoowel voor hem, als voor andere studenten en ook voor Prof. UHLENBECK zelven, ontbreken op onze Bibliotheek standaardwerken, zooals bijv. op het terrein der Russische philologie en litteratuur-historie. Daarvoor heeft Prof. UHLENBECK onzen bijstand ingeroepen en eene toelage van *f* 200.— gevraagd om eenige van die werken voor de Bibliotheek aan te koopen. De Bibliothekaris is op grond van zijne beperkte middelen niet in staat deze te bekostigen, en daarom hebben wij gaarne de gevraagde toelage toegestaan.

Op verzoek van de studenten in de Theologie aan onze Universiteiten heeft Prof. HARNACK te Berlijn zich bereid verklaard dezen winter in ons land eenige publieke lezingen te houden. De theologische studenten te Leiden hebben toen het verzoek tot ons gericht om eene bijdrage van *f* 50.— te hunner beschikking te stellen ter vergoeding van reis- en verblijfkosten, welke wij volgaarne verleend hebben. Prof. HARNACK heeft in Leiden twee voordrachten gehouden op 13 en 14 Maart l.l. in het groot Auditorium der Akademie, welke door een talrijk publiek met groote belangstelling werden aangehoord.

Niet zonder voldoening kunnen wij er alzoo op wijzen dat wij dit jaar de studiën aan onze Universiteit in verschillende richtingen hebben kunnen steunen, zoowel door de tegemoetkoming van reis- en verblijfkosten of van kleine honoraria aan privaat-docenten in verscheidene takken van wetenschap, welke nog niet door hoogleeraren of lectoren vertegenwoordigd zijn, als ook door het verschaffen van hulpmiddelen bij hun onderwijs, welke hulpmiddelen door de Regeering niet verschaft worden.

Ook de Universiteits-bibliotheek mochten wij voor een nieuw vak van onderwijs te hulp komen.

De Studenten-Commissie bestond dit jaar uit de Heeren B. s' Jacob Praeses van het Studentenkorps, en de Praesides der Faculteiten F. van Walsem (Theol.), A. M. Snouck Hurgronje (Jur.), W. P. Kingma Boltjes (Med.), E. J. Haslinghuis (Litt.), W. C. de Leeuw (Phil.). Voor hunne ijverige medewerking brengen wij hun onzen welgemeenden dank, in het bijzonder aan den Heer s' Jacob, en aan de Heeren de Leeuw en van Walsem, die zich veel moeite gaven om het Fonds ook bij de novitii, die geen korpsleden zijn, bekend te maken. Ook aan Mej. Bertha Lorentz en de Heeren Ch. van Hoëvell en P. J. C. van der Stok, die onze belangen bij hune mede-novitii (die geen lid van het studentenkorps zijn) behartigd hebben, brengen wij onzen oprechten dank.

De Commissie van Uitvoering van het Leidsche Universiteitsfonds,

M. J. de Goeje, *Voorzitter.*
J. M. van Bemmelen, *Secretaris,*
S. J. Fockema Andreae, *Penningmeester.*
H. G. van de Sande Bakhuyzen
Th. H. Mac Gillavry
P. D. Chantepie de la Saussaye

LEIDEN, October 1905.

Aan de Leden van het Leidsche Universiteitsfonds.

Wij hebben de eer U hiernevens de Naamlijst der Leden toe te zenden, gerangschikt naar hunne woonplaatsen.

Wij wenschen U daardoor in de gelegenheid te stellen na te gaan, welke oud-studenten der Leidsche Universiteit in Uwe omgeving al of niet hunne steun aan het Fonds verleenen.

Wij noodigen U uit al diegenen in Uwe omgeving, van wie gij weet, dat zij te Leiden gestudeerd hebben, maar nog niet als lid van ons Universiteitsfonds zijn toegetreden, daartoe aan te sporen. Het lijdt geen twijfel, dat door Uwe pogingen het aantal leden aanzienlijk kan uitgebreid worden.

Wij herinneren U daaraan dat de jaarlijksche bijdrage bedraagt:

voor eenen donateur *f* 25.— of meer
voor een begunstiger *f* 2.50 tot *f* 25.—

en dat bovendien jaarlijksche bijdragen van *f* 2.—, *f* 1.50 of *f* 1.— door velen aan het Fonds geschonken worden.

Allen ontvangen kosteloos het Jaarboek der Leidsche Universiteit.

Ook kan men als Donateur toetreden door eene gift op eenmaal van *f* 100.— of meer, en als Begunstiger door eene gift op eenmaal van *f* 25.— tot *f* 100.—

Wij verzoeken onze Leden, die van woonplaats veranderd zijn, daarvan aan onzen Secretaris schriftelijk mededeeling te doen.

De Commissie van Uitvoering

J. M. VAN BEMMELEN,

Secretaris.

LIJST DER LEDEN

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

1 Mei 1905.

Alkmaar.

Jhr. Mr. D. van Foreest. *Begunstiger.*
Ds. A. C. de Regt.

Almelo.

Mr. G. Kortenbout v. d. Sluis. *Beg.*
De Leidsche diesclub „Twenthe" *Beg.*

Alphen.

B. Samson. *Beg.*

Amersfoort.

Mr. B. H. Carp. *Beg.*
Mr. A. v. Tras. *Beg.*
A. Winter.

Amsterdam.

M. Alvarez Correa.
Dr. J. P. Barnouw. *Beg.*
Mr. J. C. Baron Baud. *Beg.*
Dr. H. Burgerhout. *Beg.*
Mr. F. Couvée.
J. A. van Dijk.
Mr. O. Elias.
Dr. A. A. Fokker.
Mr. H. R. Goudsmit. *Beg.*
Dr. H. A. Hartogh.
Prof. Mr. L. de Hartog. *Beg.*
Mr. A. G. Heineken.
J. I. L. D. van Hoevell. Arts.
Mr. J. G. Huyser.
Mr. D. K. G. de Jong.
Mr. Dr. J. C. G. Jonker. *Beg.*
Mr. P. W. de Koning. *Beg.*
Mr. A. B. van der Laan.
E. J. M. v. d. Laarschot.
Ds. E. Laurillard. *Beg.*
Mr. A. Lind. *Beg.*
Mr. W. L. Luyken Glashorst. *Beg.*
Mr. W. G. de Marez Oyens.
Mr. H. A. E. Modderman. *Beg.*
Mr. M. Moens.
Mr. E. P. de Monchy. *Beg.*
Mej. Dr. J. A. Nijland.
Mr. D. M. Paré.
Mr. G. Rebel. *Beg.*
Mr. H. M. Roelofsz.
Dr. W. Rutgers van der Loeff. *Beg.*
Dr. C. C. Sepp. *Donateur.*
Dr. J. C. A. Simon Thomas.
Mr. J. L. Sölner.
Mr. B. M. Taverne.
J. W. van der Valk Jr. Arts.
Mr. J. S. L v. Vierssen Frantzmann. *Beg.*
Mr. J. Wiarda. *Beg.*
Dr. J. H. Zaaijer. Arts. *Beg.*

Arnhem.

Mr. C. C. Beelaerts.
Dr. W. v. Bommel v. Vloten. *Beg.*
Dr. G. J. M. Couvée. *Beg.*
Mr. G. J. A. M. v. Ditzhuyzen.
Mr. J. A. M. O. van Embden.
Mr. B. F. Everts.
Mr. B. H. Everts. *Beg.*
Dr. F. Goslings. *Beg.*
Dr. M. W. van Haaften. *Beg.*
Dr. W. F. Hesselink Jr.
Mr. D. J. Mom Visch. *Beg.*

Mr. G. H. Murman. *Beg.*
Jhr. Mr. H. C. M. van Nispen tot Pannerden. *Beg.*
Mr. G. L. van Oosten Slingeland.
Mr. Th. G. A. v. Slingeland. *Beg.*
Dr. K. F. Sparnaay. *Beg.*
Mr. W. L. Troost.

Balk.

Dr. J. C. Tromp. *Beg.*

Barchem bij Lochem.

Ds. J. A. van Krieken.

Beetsterzwaag.

Ds. C. G. Menzel. *Beg.*
Mr. A. G. Menzel.

Bemmel bij Nijmegen.

Mr. J. E. Stolk.

Bennebroek.

Mr. P. N. van Doorninck. *Don.*

Bergen op Zoom.

Dr. L. M. J. Stoel. *Beg.*

Bloemendaal.

Dr. G. C. van Walsem. *Beg.*

Boskoop.

Ds. C. E. Hooykaas.

Breda.

Mr. B. Formijne. *Beg.*
Mr. L. J. M. van Sasse van IJsselt.

Brielle.

Mr. H. P. Hermans.
J. J. v. d. Hoek.

Buurmalsem.

Dr. F. D. J. Moorrees *Beg.*

Buren.

Mr. W. F. v. Everdingen

Delft.

Dr. U. H. E. Huber Noodt.
H. W. M. Nydam. *Beg.*

Deventer.

Mr. H. F. de Boer.
Mr. A. C. van der Feltz.
Mr. H. Kronenberg.
Dr. G. Postma. *Beg.*

Dieren.

Mr. R. van Woelderen.

Doetinchem.

W. W. Huber Noodt. *Beg*

Dordrecht.

Mr. J. J. Bergsma Thzn. *Beg.*
Dr. F. Delhez. *Beg.*
Mr. K. K. Douw v. d. Krap.
Mr. S. van Gijn. *Beg.*
Dr. H. J. de Graaf. *Beg.*
Ds. C. Heemskerk.
J. H. Lebret. *Donateur.*
Mr. A. A. Moll. *Beg*
Mr. J. H. Mulock Houwer.
Dr. A. S. van Oven. *Beg*
Mr. J. Salomonson. *Beg.*
Mr. J. C. Stoop. *Beg.*
Dr. Th. Stoop, Arts. *Beg*
Dr. J. Vriesendorp. Arts.
Mr. A. R Zimmermann. *Beg.*

Drachten.

Dr. G. J. Kaiser.

Drunen.

Dr. A. W. A. Seters.

Ede. (Gelderl.)

C. A. H. Weyer. Arts.

Elspeet.

J. W. de Goeje. Arts. *Beg.*

Enkhuizen.

Dr. C. W. Corts. *Beg.*

Epe.

Ds. J. A. Prins. *Beg.*

Finsterwolde.

Dr. D. L. Niermeyer. *Beg.*

Fijnaart.

L. P. I. de Does. Arts.

Gorinchem.

Mr. S. Baron Creutz. *Beg*

's-Gravenhage.

Mr. J. A. Andreoli. *Beg.*
Mr. F. G. W. J. Backer.
Mr. R. V. Bakker.
Dr. A. J. Barnouw.
Dr. J. F. van Bemmelen. *Beg.*
Mr. J. J. Bergsma.
Mr. D. van Blom.
Mr. E. G. S. Bourlier.
Dr. S. Brandes.
Mr. J. C. v. d. Burcht van Lichtenberg.
J. Ph. Ch. van der Burgh. *Beg.*
A. Carrière. Arts.
Mr. J. B. Clifford Kocq' van Breugel.
J. P. Coops. *Beg.*
Dr. B. A. P. van Dam. *Beg.*
Dr. P. J. Dekkers *Beg.*
Mr. L. Ph. Denekamp.
Mr. C. Th. van Deventer *Beg.*
P. J. Ph. Dietz. Arts. *Beg.*
Dr. H. J de Dompierre de Chaufepié. *Donateur.*
Mr. J. S. D. v. Doorn. *Donateur.*
Mej. Mr. E. C. v. Dorp.
Dr. G. C. A. van Dorp. *Beg.*
Mr. M. J. Duparc. *Beg.*
Mr. H. J. Dyckmeester. *Beg.*
Mr. E. L. van Emden.
Dr. J. G. J. Evers.
Jhr. Mr. W. J. M. v. Eysinga. *Beg.*
W. H. S. v. Franckenberg en Proschlitz. *Beg.*
Mr. E Funke.
Prof. Dr. P. van Geer. *Beg.*
Mr. J. Gelein Vitringa.
Dr. J. R. van Geuns. *Beg.*
Mr. J. Goeman Borgesius. *Beg.*
E. Gorter. Arts.
Mr. H. van Goudoever.
Mr. J. M. Gülcher. *Beg.*
Jhr. Mr. C. H. J. v. Haeften.
Mr. M. A. G. Harthoorn. *Beg.*
Mr. D. W. Baron van Heeckeren.
Mr. C. Henny.
Mr. G. G. van der Hoeven. *Beg.*
Mr. C. J. Huyser.
Dr. H. M. Hijmans. *Beg.*
Mr. E. Hijmans.
Dr. F. M. Jaeger *Beg.*
Mr. H. F. W. Jeltes.
Mr. E. C. G. Joakim.
Dr. J. de Jong. *Beg.*
Mr. Dr. W. F. Kaiser PJzn.
Mr. L. J. C. Kastelijn.
Mr. J. D. van Ketwich Verschuer
H. N. Kiliaan. *Beg.*
Mr. A. L. C. Klein. *Beg.*
Mr. J. Knottenbelt. *Donateur.*
Mr. A. A. Diemer Kool.
Dr. Eduard B. Koster. *Beg.*
Mr. C. Th. Krabbe.
A. Kruyt. *Beg.*
Mr. J. P. Graaf v. Limburg Stirum. *Beg.*
Mevr. de Wed. Prof. Mr. P. A. v. d. Lith. *Beg.*
J. P. Th. van der Lith.
Dr. W. van Loghem. *Beg.*
Dr. H. C. Los. *Donateur.*
Dr. W. Martin. *Beg.*
Mr. C. L. Modderman. *Beg.*
Mr. M de Mos.
H. Nanning Jr.
Mr. R. J. K. M. de Nerée tot Babberich.
C. Noé. Arts.
Prof. Dr. J. Offerhaus Lzn. *Beg.*
Dr. H. K. Offerhaus. Arts.
Mr. G. E. Passtoors.
Mr. J. Paulus.
Mr. N. G. Pierson. *Don.*
Mr. E. Pino.
Mr. A. A. de Pinto. *Beg.*
Mr. M. de Pinto. *Beg.*
Mr. L. J. Plemp v. Duiveland. *Beg.*
Dr. L Polak Daniels. *Beg.*
Mr. C. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
Mr. F. W. Pijnacker Hordijk.
G. A. Rademaker. Arts.
W. van Rossem. Arts.
Mr A. J van Royen. *Beg.*
Mr. J. F. van Royen.
Mr. A. S. Rueb.
Dr. G. J. E. Ruysch.
Mej. J. C. A. v. d. Sande.
J. H. L. van der Schaaf.
Mej Dr H. Schagen van Soelen. *Beg.*
Mr. C. Scheltus.
Mr. Th M. Schultz van Haegen. *Beg.*
Jhr. Mr. H. L. Sixma van Heemstra.
Mr. J. W. Snouck Hurgronje. *Don.*
H. W. C. Soeterik.
Mr. J. H. Telders. *Beg.*
W. P. M. Temminck.

Jh. Mr. G. v. Tets v. Goudriaan. *Beg.*
Mr. J. D. Verbroek.
Mr. B. M. Vlielander Hein. *Don.*
Mej. Maria Vorstman. *Donatrice.*
Mr. J. A. Werdmüller van Elgg.
Mr. G. C. C. Wiggers van Kerchem. *Beg.*
Mr. J. J. K. de Wit.
J. Wolterbeek Muller. *Beg.*
Jhr. Mr. H. C. v. d. Wijck. *Beg.*
Jhr. Mr. H. v. d. Wijck. *Beg.*

Groningen.

Prof. Dr. A. G. v. Hamel. *Donateur.*
Prof. Dr. G. Heymans. *Donateur.*
Prof. Dr. J. H. Kern. *Beg.*
J. F. J. Kolkman.
Prof. Mr. H. Krabbe. *Beg.*
J. Lankhout. Arts.

Haarlem.

Mr. S. R. Bakker.
W. H. Bloemendal. *Beg.*
Prof. Dr. J. Bosscha. *Donateur.*
Dr. A. van Eldik Bzn.
Dr. H van Erp. *Beg.*
H. Ph. de Kanter
Dr. P. de Koning. *Beg.*
A. A. G. Land. Arts.
J. D. Rutgers v. d. Loeff. *Beg.*
J. C. Tadema. *Beg.*
Dr. Th. H. v. d. Velde.
Dr. E. v. d. Ven. *Beg.*

Heenvliet.

Ds. C. H. Hagen.

Heerenveen.

Mr. W. H. de Greve. *Beg.*
Mr. M. T. van Heloma. *Beg.*

Heeze bij Eindhoven.

Dr. D. Plooy.

de Helder.

Dr. A. L. Zaalberg. *Beg.*

Hengeloo.

Mr. H. J. Santman.

's Hertogenbosch.

Mr. J. A. A. Bosch. *Beg.*
Jhr Mr. P. M T. v. Meeuwen. *Don.*

Hilversum.

Mevr. Wed. Prof. Dr. J. E. van Iterson, J.Azn. *Beg.*
Prof. Dr. G. A. F. Molengraaff. *Beg.*
Mr. C. J. P. v. d. Schalk. *Beg.*

Hoorn.

Dr. L. T. C. Schey.

Koudekerke (Z.).

Mr. J. Loeff. *Beg.*

Leeuwarden.

Dr. R. R. de Bruyn.
Prof. Dr. C. P. Burger. *Donateur.*
Mr. R. A. Fockema. *Beg.*
Mr. B. Th. Baron van Harinxma thoe Slooten. *Stichter.*
Mr. M. E. Hepkema.
Mr. J. A. Lucardie.
E. H. Sikkes. Arts.
Dr. H. D. Verdam. *Beg.*

Leiden.

P. van Aalst. *Beg.*
A. M. V. van Aardenne.
M. V. van Aardenne.
W. N. Abel.
J. Adam.
Mej. E. M. van Aken. *Beg.*
Mr. D. Albers.
F. Alting du Cloux. *Beg.*
W. R. L. v. Andringa de Kempenaer.
W. C. A. Arbeiter. Arts
H. H. Arendts.
P. R. d'Arnaud Gerkens.
W. C. A. B. P. Arriëns.
M. F. Augustijn *Beg.*
H. J. Backer.
Jan Backer.
G. Bakker,
J. J. C. Bakker.
J. van den Ban.
W. J. M. de Bas.
O. S. Bastiaans
L. J. P. Batenburg. *Beg.*
P. J. Th. Battaerd.
H. F. Bauer.
P. A. Beelaerts van Blokland.
W. A. Beelaerts van Blokland.
C. Bekker.
Prof. Dr. J. M. van Bemmelen. *Beg.* *Beschermer.*
W. S. van den Berg.

E. Bergsma.
J. G. Bergsma.
J. C. Bernelot Moens.
J. Bentfort.
Mej. D. B. Beucker Andreae. *Beg.*
W. C. Beucker Andreae.
Mej. C. M. E Beyerinck.
J. W. van Bisselick.
C. F. E. Blankenstein.
A. J. de Blinde.
P. J. L. Bloeme.
J. C. Blok.
Prof. Dr. P. J. Blok. *Beg.*
C. J. J. Blussé.
J. J. Boasson.
C. F. P. Bodemeijer.
H. B. A. Bockwinkel.
A. R. Boele.
H. J. Boevé. *Beg.*
J. H. G. Boissevain.
J. J. van Bolhuys.
A. E. K. Bolland.
Prof. G. J. P. J. Bolland.
A. Bommezijn.
Prof. R. v. Boneval Faure. *Donateur.*
J. Boon. Jr.
P. H. J. A. de Booy.
F. J. W. C. K. E. Bordewijk.
H. W. Borel.
W. H. Borgerhof Mulder.
J. Th. Bornwater. *Beg.*
A. W. ten Bosch.
L. H. N. Bosch van Rosenthal.
A. K. Bosman.
Mej. J C. Bosman.
Mej. Chr. van Bosse.
G. H. Bouscholte.
M. Brander.
B. G. ter Brake. Bzn.
E H. Brands.
L. P. A. van den Brandeler.
W. R. Brandes de Roos.
W. J. M. Brantjes.
J. C. Bremekamp
L. Brender à Brandis.
C. M. Briët.
Mr. P. E. Briët.
J. Brouwer. *Beg.*
M. J. Bruigom Jr.
G. W. J. Bruins.
A. H. de Bruyn.
J. C. de Bruyn van Melis en Mariekerke.
Mej. H. de Bruyn. *Beg.*
P. C. Buchler.
Mr. A. R. Bueno.
O. D. E. Bunge.
J. Burck.
G. G. van Buttingha Wichers.
H. P. van Buttingha Wichers.
J. P. Buyskool.
P. G. Bijdendijk.
W. J. J. C. Bijleveld.
A. W. Byvanck.
O. Cahen. Arts.
Mr. J. C. L. Cambier.
Mej. J. B. Campert. *Beg.*
F. W. J. A. del Campo gen. Camp.
M. de Carpentier Wildervank. *Beg.*
J. J. de Casparis.
I. G. Cath.
Prof. Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye. *Beg.*
Mej. M. Chantepie de la Saussaye. *Beg.*
Ph. C. la Chapelle.
W. van der Chijs.
L. S. P. van der Chijs.
J. Clay.
O. J. Cluysenaer.
H. H. de Cock.
J. W. W. Coebergh.
D. Cohen.
I. Cohen.
A. B. Cohen Stuart
D. H. Coldewey.
A. Le Comte.
Mej. L. Content.
G. Cool.
J. Cort van der Linden.
H. Corver. *Beg.*
A. le Cosquino de Bussy.
W. F. K. Cost Budde.
A. G. Couturier. *Beg.*
N. C. Couvée.
H. Croes.
P. du Croix
J. B. Crol J. Wzn.
G. B. G. Cromhoff.
C. A. Crommelin. *Beg.*
F. R. Crommelin.
W. A. C. van Dam.
C. H. van Dapperen.
G. A. T. Dasbach.
F. C. Deking Dura.
E. van Delden.
J. A. Delhez.
J. Dikkers,
Dispuutgezelschap „Humbolt" *Beg.*
E. Doijer.
A. D. Donk. *Beg.*
Mej. A. H. v. Doorn.
E. C. U. v. Doorn.
M van Doorninck.
W. A. van Dorp.
J. van der Drift.
M. C. van Drooge.
J. G. Drossaers.
Prof. Mr. H. L. Drucker. *Stichter. Don.*
F. J. Ch. v. Dusseldorp.

J. Dutilh
G. Dijckmeester.
J. W. Dyckmeester.
H. C. J. M. Dijk. *Beg.*
C. P. Dyserinck.
J. van Ebbenhorst Tengbergen.
S. Ebbinge. *Beg.*
J. J. van Eck.
J. E. Edie. *Beg.*
A. Eekhoff.
J. J. W. Eekhout.
Prof. Dr. B. D. Eerdmans. *Beg.*
J. van Effen.
J. Ph. Eggink.
Prof. Dr. W. Einthoven.
Mr. L. C. A. van Eldik Thieme.
M. Elion.
J. M. Elshout. *Beg.*
A. M. v. d. Elst.
J. Eltzbacher.
G. Engberts.
H. A. Enklaar.
Mej. J. E. N. Enthoven. *Beg.*
J. G. van Es. *Beg.*
W. J. L. van Es.
J. W. Ett.
W. Etty.
G. F. Evelein.
M. A. Evelein.
N. Faber.
R. Faber. *Beg.*
A. N. Fabius.
G. Fabius
Th. E. J. van der Feltz.
W. F. E. van der Feltz.
J. J. Ferf.
Dr. S. Figee. *Beg.*
Th. Figee.
H. Filippo.
K. Fischer.
A. Flohil.
M. Flohil.
Prof. Mr. S. J. Fockema Andreæ. *Stichter.*
Mr. A. J. Fokker.
H. Fokker.
T. H. Fokker.
J. F. W. la Fontaine.
P. van Foreest.
J. W. N. Francken.
C. J. François *Beg.*
Mej. A. J. François. *Beg.*
Mej. C. A. Frankamp.
M. Franzie. *Beg.*
C. M. Frylinck. *Beg.*
G. C. Fuchs. *Beg.*
A. A. Galestin.
H. C. Gallois.
J. Garrer.
J. Geerlings.
Dr. H. D. van Gelder. *Beg.*
A. W. Gerritzen.
M. A. Gewin.
S. J. van Geuns.
Mej. J. de Geus. *Beg.*
J. Th. de Geus.
J. W. Gleuns.
J. R. Goddard.
G. F. Godefroy.
Prof. Dr. M. J. de Goeje. *Beg*
A. H. Goeman Borgesius.
H. H. T. Goeman Borgesius.
K. W. v. d. Goes Hildebrandt. *Beg.*
Prof. Dr. M. A. Gooszen.
Mej. A. C. Gordon. *Beg.*
J. A. Gorter.
A. Goslinga.
E. W. Goteling Vinnis. Arts.
Ch. A. Götte.
C. H. Gouda Quint.
J. de Graaff.
Mej. M. de Graaff. *Beg.*
C. de Graeff.
J. Greup.
A. Greve.
Prof. Mr. H. B. Greven. *Beg.*
H. Groeneveldt.
Prof. Dr. H. Y. Groenewegen. *Beg.*
G. J. de Groot.
Prof. Dr. J. J. M. de Groot. *Beg.*
P. C. de Groot. *Beg.*
W. F. de Groot. *Beg.*
N. A. F. Grundlehner.
M. van Haaften.
A. J. L. Haak.
A. de Haan. Arts.
T. de Haan.
Ph. M. v. d. Haer.
A. van Haersolte.
J. F. van Haersolte.
J. P. L. Hagen.
F. J. Hakkenberg.
S. B. N. Halbertsma.
Mej. M. J. Hamaker.
A. J. C. van Hamel.
H. W. S. van Hamel.
J. W. van Hamersvelt
R. J. C. van Hamersvelt.
H. Hannema.
E. F. Hardenberg.
Mej. L. Harmeyer.
Prof. Dr. J. J. Hartman. *Beg.*
E. J. Haslinghuis.
H. K. Hattink.
W. J. O. Hattink.
Prof Mr. J. E. Heeres. *Beg.*
H. A. van der Held.
W. Heldt.
O. G. Heldring.

C. J. P. L. Helfrich.
Mej. G. R. J. Helfrich. *Beg.*
C. Ch. van Helsdingen.
Mej. J. M. v. Helsdingen.
Dr. A. Hendriks. *Beg.*
A. J. van Hengel.
F. M. C. Hengeveld.
Ch. H. Henny.
Ch. M. Henny.
A. R. Heringa.
J. H. Herman. *Beg.*
F. Hers.
F. Hers J.Az.
C. F. van Herwaarden.
A. J. A. van Herzeele.
E. Hesselink.
W. v. Heukelom.
J. A. C. van Heusde.
J. van Heusde.
A. Th. C. S. Heyligers
A. J. Hildebrandt.
Mej. J. Hingst. *Beg.*
A. S. Hirsch.
C. van den Hoek.
Mej. L. v. d. Hoek. *Beg.*
J. E. Hoekstra.
S J. de Hoest.
Mej. Chr. v. d. Hoeven.
Prof. Mr. H. van der Hoeven. *Beg.*
Prof. Dr. P. C. T. van der Hoeven. *Beg.*
C. H. J. van Hoëvell. *Beg.*
Prof. Dr. A. E. J. Holwerda. *Beg.*
A. Holwerda.
J. Hoogkamer.
P. F. van Hoorn.
A. F. L. Hora Siccama.
Mej. S. W. P. A. Horn. *Beg.*
A. J. M. v. d. Horn v. d. Bos.
R. Horst.
M. N. v. d. Hout. *Beg.*
A. Th. ten Houten.
H. Houtman. *Beg.*
G. Hovens Gréve.
Mej. J. G. H. Hovens Gréve.
J. C. F. van Hoytema.
G. J. Huet. Arts. *Beg.*
Mej. T. G. Huet. *Beg.*
A. A. Hulshoff.
A. Hulshoff Pol.
R. L. Humalda van Eysinga.
J. H. T. Hyink.
A. Hymans.
C. A. Hymans. *Beg.*
J. F. Hijmans.
M. Hijmans. *Beg.*
A. S. v. Ingen. *Beg.*
C. J. A. van Iterson.
Th. M. Jaarsma.
B. 's Jacob
I. Jacobsen.
Prof. Dr. J. M. Janse. *Beg.*
L. Janse.
F. D. Jansen.
C. Jansen Weilbach.
Prof. Dr. G. Jelgersma. *Beg.*
A. M. Joekes.
Mej. T. C. Jolles.
N. A. de Joncheere N.Azn.
C. de Jong.
E. N. de Jonge.
Mr. H. W. C. J. de Jong.
P. de Jong.
W. J. A. Jongkees. *Beg.*
J. P. B. de Josselin de Jong.
Prof. Dr. G. Kalff. *Beg.*
Prof. Dr. H. Kamerlingh Onnes. *Beg.*
Dr. P. Th. L. Kan. *Beg.*
G. Kapsenburg.
R. P. van de Kasteele. Jr.
O. B. W. de Kat.
R. E. Kielstra.
M. P. Kingma Boltjes.
W. H. Kingma.
Mej. J. A. Kits van Heyningen.
Mej. N. Klaassen.
G. G. van Kleeff.
L. B. C. de Klerk.
J. J. van der Kley. *Beg.*
R. G. A. Ch. Kleyn
P. Klinkenberg.
D. Klinkert.
Mej. J. Klinkert. *Beg.*
Mej. D. van der Kloot.
J. J. Kloots.
A. G. Kloots.
Dr. A. Kluyver. *Beg.*
Mej. C. A. Kluyver.
Prof Dr. J. C. Kluyver. *Beg.*
Prof. Dr. L. Knappert. *Beg.*
J. L. P. H. Knoppert.
G. C. M. Kolff.
J. Kolff.
W. F. W. Kolkman.
J. A. de Koning.
H. Kool.
P. v. d. Kooy.
K. Korff.
D. G. Kortenbout v. d. Sluijs.
Prof. Dr. J. A. Korteweg. *Beg.*
A. J. Korteweg. *Beg.*
R. Korteweg.
J. Kortenoever.
Prof. Dr. W. Koster Gzn. *Beg.*
W. L. Kraal. *Beg.*
F. G. Kramp. *Beg.*
Mr. J. J. Krantz.
P. Kremer.
Prof. Dr. W. B. Kristensen. *Beg.*

N. J. Krom.
G. E. Kronenberg.
J. E. Kroon.
Mej. W. Kuenen. *Beg.*
H. A. Kuypers.
J. A. Kwisthout.
S. A. La Rivière.
R. A. F. Lach de Bére.
Mr. J. H. van Laer. *Beg.*
S. Lagerwey van der Horst.
Prof. Dr. Kirsopp Lake. *Beg.*
H. Laman Trip.
P. H. L. Lamberts Hurrelbrinck.
A. J. M. Lamers.
Prof. Dr. J. W. Langelaan. *Beg.*
H. C. Leemhorst.
Prof. Dr. E. C. van Leersum. *Beg.*
W. C. de Leeuw.
Mej. J. A. v. Leeuwen. *Beg.*
Prof. Dr. J. van Leeuwen Jr. *Beg.*
J. van Leeuwen.
A. C. Leeuwerenburgh.
M. C. T. van Lennep.
L. H. van Lennep.
Mej. M. E. Leroy.
W. Tj. van der Ley.
G. van Leyden.
J. L. van Lier.
C. M. A. A. Lindeman.
R. W. van Lijnden.
C. Loeff.
M. P. van de Loo.
H. E. H. v. Loon.
W. de Loos.
A. Loosjes.
Prof. Dr. H. A. Lorentz. *Beg.*
Mej. G. L. Lorentz. *Beg.*
Mej. D. E. S. Lourens. *Beg.*
Th. R. Lucassen.
C. Lümkeman. *Beg.*
Mej. A. Luyt.
A. J. Luyt.
G. J. Lycklama à Nijeholt.
Mej. J. Lysen. *Beg.*
Alb. Maas.
A. J. G. Maclaine Pont.
Ph. K. Maier.
Ch. A. E. Maitland.
J. J. B. van der Mandere.
J. W. A. F. van Maren Bentz van den Berg.
R. S. van der Mark.
M. W. Marsman. *Beg.*
Prof. Dr. K. Martin. *Beg.*
F. H. J. Mascheck.
A. Massink.
H. J. F. Mayer.
H. van der Meer. *Beg.*
A. Meerkamp van Embden.
H. M. Meertens.

A. R. P. Mees.
S. de Meester.
E. Meindersma.
A. H. Meissner.
J. W. Meijer Ranneft.
D. J. Meyeringh.
H. J. Meyling.
M. N. Melchior. *Beg.*
E. E. Menten.
F. A. M. Merens.
H. M. Merkelbach.
G. J. van Meurs.
F. J. Mervennée.
J. J. L. Middendorp.
H. B. J. van Mierop.
P. A. G. de Milly v. Heide Reinestein.
J. W. E. A. van der Minne.
M. C. van der Minne.
Mej. L. Mirandolle. *Beg.*
P. Moerman.
D. Mol.
A. J. van der Molen.
Mej. G. P. Molenaar.
Dr. J. Moll v. Charante. Arts. *Beg.*
Th. G. F. I. Mollinger.
M. Moltzer.
M. J. A. Moltzer.
A. W. Mosselmans.
M. de Muinck.
N. C. Mulder.
P. Mulder. *Beg.*
W. J. M. Mulder. S. J.
T. P. Muller.
J. Muller.
G. E Mullemeister.
J. J. Munniks de Jongh.
H. K. Mijer.
J. D. Naeff.
H. J. Nassau Noordewier. *Beg.*
K. A. Nederlof.
J. F. W. Neeb.
A. Th. Neeb.
J. A. v. Neer.
A. A. M. Nelissen. *Beg.*
E. C. D. Nierstrasz.
A. J. de Niet.
C. van Nievelt.
Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuys. *Beg.*
J. Nieuwhof.
J. D. Ninck Blok.
F. L. M. v. Nispen tot Pannerden.
K. Nobel.
Prof. Dr. W. Nolen. *Beg.*
W. Nolen.
H. J. van Noppen.
J. Nuhout van der Veen.
C. H. Nijkamp. *Beg.*
A. A. J. Nijland.
H. G. A. Obreen.

J. M. O'Breen.
H. T. Oberman.
A. W. M. Odé.
J. R. Oldeman.
P. H. Olivier.
Prof. Dr. H. Oort. *Beg.*
Mej. J. W. E. van Oosterzee.
A. H. van Ophuysen.
J. H. W. van Ophuysen.
Prof. Ch. A. van Ophuysen. *Beg.*
A. S. Oppenheim.
Prof. Mr. J. Oppenheim. *Beg.*
Mej. E. Oppenheim. *Beg.*
M. Oppenheimer. *Beg.*
L. S. Ornstein.
L. Otten.
Mej. M. Otten.
Mr. J. C. Overvoorde. *Beg.*
W. J. C. van Paassen.
J. M. Paehlig.
J. W. Palte. *Beg.*
S. M. S. van Panhuys.
P. C. Peltenburg.
G. A. W. ter Pelkwijk.
J. C. Pfeiffer.
W. F. Pfeiffer. *Beg.*
Mej. C. M. van der Pijl. *Beg.*
L J. Pieters.
H. J. M. Plantenga.
E. H. van der Poest Clement.
J. Polak. *Beg.*
E. Polak Daniëls.
M. G. Polak Daniëls.
Mej. L. C. Polano.
W. J. M. van de Poll.
J. J. H. Pop.
F. H. ter Poorten. *Beg.*
J. Poortenaar.
Ch. J. Poortman.
W. C. Post. *Beg.*
P. J. Post Uiterweer.
L. van Praag.
Mr. J. E. Prager.
A. Priester.
J. J. G. Pronk.
D. J. van Prooije.
F. J. Pijnacker Hordijk.
Mej. M. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
Prof. Dr. F. Pijper *Beg*
C. A. J Quant. Arts.
J. W. Quarles van Ufford.
W. C. van Raadshoven.
A. J. M. Rademaker.
F. L. J. E. Rambonnet.
Mej. H. L. v. Ravenswaay.
P. C. Reeringh.
Mej. Regneira Theodora Verdam. *Beg.*
A. Reigersman.
A. J. C. Rethaan Macaré.
Mej. J. Reudler. *Beg.*
J. F. L. Reudler.
H. H. Reijers.
J. B. Reinders.
C. G. Reynders.
A. Reynst.
J. C. Reynst.
J. H. O. Reys. *Beg.*
J. J. Reyst.
H. R. Ribbius.
Mr. N. de Ridder. *Beg.*
F. W. van Riemsdijk.
A. van Riessen.
J. A. Rijkens.
J. Rinkes.
Mr. Ch. J. Risselada.
T. J. Risselada.
C. L. P. M. Rive. *Beg.*
Mej. M. A. Robbers.
W. H. Rodbard.
Mej. C. A. Roëll. *Beg.*
Ch. Roeters van Lennep.
Mej. J. Roose.
C. H. Roosegaarde Bisschop.
L. F. A. de Rooy.
W. J. Roozeboom.
Mej. M. A. C. la Rose.
Prof. Dr. S. S. Rosenstein. *Beg.*
P. H. Rosenstein. *Beg.*
B. van Rossem.
E. L. v. Rouveroy v. Nieuwaal.
H. C. Rudersdorf.
A. Rueb.
Dr. A. Rutgers van der Loeff.
B. W. Rutgers van der Loeff. Arts.
W. F. Rutgers van der Loeff.
Dr. G. M. Rutten. *Beg.*
E. C. Ruys.
C. F. de Ruyter de Wildt.
L. W. van Rijn van Alkemade.
A. A. van Rijnbach. *Beg.*
G. J. Sala. Arts.
Mej. H. J. W. Salomons.
Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen. *Beg.*
Prof. Dr. H. G. van de Sande Bakhuyzen. *Donateur.*
H. Sanders.
J. Santman.
P. J. van Santen. *Beg.*
E. J. M. Sassen.
Mej. A. S. Schaap.
Mej. E. Ch. Scheffer.
J. C. Th. Scheffer.
P. Scheffer.
M. W. Scheltema Bzn.
M. W. Scheltema.
K. Schepp.
Mej. N. Schepp
H. J. C. van Scherpenberg.

G. J. Scheurleer.
H. P. Schim van der Loeff G.Lzn.
J. C. Schijff.
Dr. J. D. E. Schmeltz. *Beg.*
A. L. Schmidt.
W. A. M. Scholte.
Mej. A. C. W. Scholten. *Beg.*
J. H. Scholten.
A. F. Schoorel. Arts.
L. M. Schoorel.
G. Schot Dijkman.
Mej. J. P. Schouten.
Mr. L. Schoutendorp.
S. van der Schouw. *Beg.*
G. A. van Schouwen.
H. P. A. van Schouwen.
Mej. A. Schram.
J. G. van Schravendijk.
Prof. Dr. F. A. H. Schreinemakers. *Beg.*
R. Schreuder.
J. J. Schrieke.
J. G. B. Schröder. *Beg.*
D. Schutte.
A. Seret. Arts.
J. P. Servatius.
R. Siegenbeek van Heukelom.
J. Siegenbeek van Heukelom. Arts.
Mevr. Wed. Prof. Dr. D. E. Siegenbeek van Heukelom. *Beg.*
Mej. A. Sillevis.
G. A. Sillevis.
J. H. J. Simons.
J. F. Sirks.
G. J. Slangen.
J. A. P. W. Slicher v. Bath.
J. J. Smit.
L. Smit.
A. Snethlage.
E. Snethlage.
A. M. Snouck Hurgronje.
N. J. C. Snouck Hurgronje.
E. L. M. van Son.
P. Spaan.
Prof. Dr. J. S. Speyer. *Beg.*
A. O. ter Spill. *Beg.*
J. D. Spoel.
C. Spoelder.
J. F. Sprock.
A. J. Staal.
C. A. Star Numan.
J. A. van der Starp.
G. C. E. Steinmetz.
J. A. Stenfert Kroese.
L. G. van Steyn.
P. J. C. van der Stok. *Beg.*
Mej. A. Stoll.
A. de Stoppelaar.
F. de Stoppelaar.
J. W. de Stoppelaar Jr.
A. W. Stork.
P. A. Streng. *Beg.*
W. T. O. Stricker.
A. A. Struby.
Leidsch Studentencorps. *Stichter.*
B. J. Suermondt.
A. L. J. Sunier. *Beg.*
J. Swart.
J. Tak.
A M. Tak Brouwer.
C. van der Tas.
N. G. Teding van Berkhout.
Prof. Dr. N. Ph. Tendeloo. *Beg.*
C. C. E. Tengbergen.
Q. J. Terpstra.
C. J. S. Tetterode.
G. C. W. van Tets. *Beg.*
Mej. J. Thomèse.
C. W. Thöne.
J. R. Thorbecke.
G. L. Thurkow.
J. J. Tichelaar
Prof. Mr. P. A. Tichelaar. *Beg.*
C. C. Tieleman.
J. A. van Tienhoven.
A. van Tienhoven.
C. M. Timan Stegeman.
J. A. Timmerman.
C. Tjebbes.
Mej. J. A. v. Toorenburg.
B. van Tricht.
J. L. van Tricht.
H. van Trigt.
Dr. J. E. Tulleken.
J. H. Tutein Nolthenius.
Prof. Dr. C. C. Uhlenbeck. *Beg*
M. C. Valk. *Beg.*
W. D. Valkis.
A. J. T. de Van.
H. W. A. v. d. Vecht.
H. A. N. Vechtmann.
Mej. M. E. van der Veen.
P. F. Th van Veen.
Mej. S. D. Veenhuyzen.
H. Veenstra.
A. H. v. d. Velde.
E. van de Velde.
E. van der Velde. *Beg.*
J. C. Veltcamp Helbach.
H. A. G. Venema.
J. Verbeek.
Prof. Dr. J. Verdam. *Beg.*
P. Verdoes.
W. A. Vermaas. *Beg.*
Ch. J. Vermeulen.
G. E. H. Verspijck Mijnssen. *Beg.*
C. H. Versteeg.
P. H. Versteeg.
J. T. Versteeven. *Beg.*

W. M. van der Veur.
M. W. G. van der Veur. *Beg.*
F. F. Viehoff.
G. Vierkant.
J. R. F. Vijzelaar.
Mej. E. J. de Vink.
Prof. Mr. A. C. Visser v. IJzendoorn. *Beg.*
A. R. Visser.
E. E. Visser.
L. J. Visser.
A. de Vletter.
F. E. Vlielander Hein.
J. van Vliet.
J. C. van Vliet. *Beg.*
A. van Vliet. *Beg.*
Prof. Mr. W. van der Vlugt. *Beg.*
A. van Vollenhoven.
Prof. Mr. C. van Vollenhoven. *Don.*
R. van Vollenhoven.
C. W. Vollgraff.
A. Voogd.
W. Voogd.
N. Voorhoeve. *Beg.*
Mr. H. Vos. *Beg.*
F. H. de Vos van Steenwijk van Essen.
R. H. de Vos van Steenwijk.
Prof. Dr. G. C. J. Vosmaer. *Beg.*
G. A. Voûte.
Dr. S. G. de Vries. *Beg.*
O. de Vries.
J. G. de Vries.
C. W. de Vries.
Mej. M. H. A. de Vries. *Beg.*
S. A. van Vriesland.
A. J. C. de Waal.
L. A. de Waal.
L. L. van Wageningen.
Mej. E. Wakkie. *Beg.*
S. A. Waller Zeper. *Beg.*
F. M. G. van Walsem
J. C. Wannée.
J H. Warren.
E. Was.
J. H. Waszink.
N. Waterman.
J. Wechten Loos. *Beg.*
A. Welcker.
J. H. Welcker.
J. van Wely.
H. S. M. J. van Wensen.
H. Werkman.
J. D. Werkman.
J. M. Wesselink.
J. Westerman Holstijn.
W. v. Wettum.
W. van der Wey.
C. J. Th. van der Wiel.
J. Tj. Wielinga.
J. J. Wielinga.
Mr. E. C. Wiersma. *Beg.*
Jos. Winkel.
H. W. te Winkel.
R. Th. Winkelman.
P. Chr. Witte.
G. Witkamp.
M. J. Wolff.
Mr. H. F. Wolfson.
J. Wouters.
Mej. M. E. C. A. Wrede. *Beg.*
F. W. R. Wttewaal.
A. A. W. van Wulfften Palthe.
A. Wunderlich. *Beg.*
Prof. Dr. H. P. Wijsman. *Beg.*
J. W. Zaalberg.
G. J. Zaalberg van Zelst.
A. Zaaijer.
H. C. J. Zaaijer.
A. van Zanten. Arts. *Beg.*
H. v. Zanten. *Beg.*
N J. Zebinden Baggerman.
Prof. Dr. P. Zeeman Gz. *Beg.*
D. Zijp.
M. A. J. de Zwaan.

Lobit.

Mr. C. G. Schattenkerk.

Lochem.

W. Wijbrands. Arts.

Loosduinen.

Mr. H. W. Köhler.

Maarsseveen bij Utrecht.

Dr. A. M. Venker.

Maastricht.

Mr. H. Pelinck. *Beg.*

Meppel.

J. Beyerman.
Mr. B. A. Roelvink. *Beg*
E. Post Stheeman.

Middelburg.

Jhr. Mr. E. A. O. de Casembroot. *Beg.*

Moordrecht.

Ds. J. A. F. v. d. Meer v. Kuffeler. *Beg.*

Noordwijk. (Z.-H.)

Mr. J. M. van Beyma.

Noordwijk. (Prov. Gron.)

Ds. D. Faber.

Nunspeet.

Dr. D. J. Schut. *Beg.*

Nijmegen.

Dr. J. W. Hoeffelman. *Beg.*
Dr. E. A. Klobbie.
Mr. Dr. J. W. Kolff. *Beg.*
Dr. A. Rypperda Wierdsma.
Dr. L. van Scherpenzeel.

Oenkerk.

Dr. J. E. v. Iterson.

Oldeberkoop.

Ds. D A. Vorster.

Olst.

Mr. R. J. W. F. Baron van Hoevell tot Nijenhuis. *Beg.*

Oudshoorn.

A. A. Boonacker. Arts.

Oosterbeek.

Prof. J. Lebret. *Stichter.*
Mr. A. A. Loopuyt. *Beg.*
Dr. E. Veenenbos. *Beg.*

Oudewater.

Dr. H. P. van Praag. *Beg.*

Ouwerkerk.

Ds. J. C. Kars.

Renkum.

Dr. H. T. Haverkorn v. Rijsewijk.

Roermond.

Jhr. Mr. L. Michiels van Kessenich. *Beg.*
Mr. L. Th. Verscheure.

Rosmalen. (N. Brab.)

H. van der Hoeven Jr. Arts. *Beg.*

Rotterdam.

G. Aalbertsberg.
Mr. J. L. v. Aalten Jr. *Beg.*
Dr. J. C. J. Bierens de Haan. *Beg.*
Mr. C. H. B. Boot. *Beg.*
H. F. Boot.
F. J. Borst. Arts.
Mr. J. P. Bruynzeel.
Mr. J. Coert.
Mr. G. H. M. Delprat *Beg.*
Dr. R. H. v. Dorsten. *Beg.*
Mr. K. J. van Erpecum.
Mr. D. Fock.
Dr. H. K. de Haas.
J. Hankes Drielsma. Arts.
Mr. J. B. F van Hasselt. *Beg.*
Mr. Jan Havelaar.
Mr. Johan Havelaar. *Beg.*
Mr. J. van Hoboken. *Beg.*
Dr. D. P. Hoyer. *Beg.*
Dr. J. H. F. E van Hunsel. Arts.
Dr. A. A. Hymans v. d. Berg.
Mr. D. A. Kley.
Mr. H. N. Kluyver. *Beg.*
Mr. H. J. Knottenbelt. *Beg.*
J. A. N. Knuttel.
Mr. W. M. Kolff.
Mr. A. F. Leeman.
Mr. A. J. Marx.
R. van der Meulen.
Dr. G. H. Moll v. Charante.
Mr. S. J. R. de Monchy.
D. Neurdenburg. *Beg.*
J. de Raaydt. *Beg.*
Mr. R. F. Reudler. *Beg.*
Mr. A. Rombach.
Mr. J. Rombach. *Beg.*
Mr. K. A. Rombach.
Dr. C. D. van Rossem. Arts. *Beg.*
Mr. W. Tabingh Suermondt. *Beg.*
Mr. W. A. v. Traa.
Mr. H. N. van Walree.
Mr. P. J. van Wijngaarden. *Dos.*
Mr. C. P. Zaaijer. *Beg.*
Dr. J. Zaaijer Az. *Beg.*

Scheveningen.

J. C. Filedt Kok. *Beg.*
Mr. G. Gouda Quint. *Beg.*
Dr. C. Oorthuys. Arts.

Schiedam.

Mr. V. Sickenga.

Dr. J. Snijders de Vogel. *Beg.*
B. Vaandrager. Arts. *Beg.*
Mr. J. Versteeg.

Sliedrecht.

Dr. P. Langeveld. Arts. *Beg.*

Sneek.

Mr. H. N. Wouda. *Beg.*

Spankeren.

Ds. F. H. G. van Iterson.

Steenwijk.

Mr. A. W. Kamp.

Sybecarspel bij Hoorn.

Ds. M. A. G. Vorstman.

Tiel.

Dr. A. Drost Jr.
Mr. H. J. A. van Heumen. *Beg.*
Mr. E. H. Hijmans. *Beg.*
Dr. W. C. G. Th. Koch. *Beg.*
Mr. N. J. van Lutterveld. *Beg.*
Mr. A. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
Mr. A. van Wessem. *Beg.*

Twello.

W. J. F. Nuyens. Arts.

Utrecht.

Prof. Mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill. *Beg.*
J. van Binsbergen.
Mr. G. Blom. *Beg.*
Dr. M. C. Dekhuyzen. *Stichter.*
C. Dyxhoorn. *Beg.*
C. J. Enklaar. *Beg.*
Mr. J. P. Fockema Andreae. *Beg.*
Mr. E. Fokker. *Donateur.*
Dr. Ch. M. A. Hartman. *Beg.*
Prof. Dr. H. Kern.
Dr. L. J. Morell. *Beg.*
Prof. Dr. J. W. Muller. *Beg.*
Dr. H. L. Oort.
Prof. Dr. P. van Romburgh. *Beg.*
Dr. J. A. Vollgraff. *Beg.*
Prof. Dr. J. C. Vollgraff. *Don.*

Veere.

Jhr. H. A. v. Doorn v. Koudekerke.

Velp.

Mr. C. A. Marchant. *Beg.*
Dr. C. E. J. Teerlink. *Beg.*

Vlaardingen.

Dr. L. W. H. Tjeenk Willink. *Beg.*
Dr. J. Voogd. *Beg.*

Vogelenzang.

Jhr. Mr. P. Teding v. Berkhout. *Beg.*

Waddingsveen.

J. Bruins Slot. *Beg.*

Willemstad.

Dr. H. Heller. *Beg.*

Winschoten.

Dr. H. Bremekamp.

Zaandijk.

Mr. W. H. A. Elink Schuurman. *Beschermer-Donateur.*

Zalt-Bommel.

Dr. H. W. Woudstra.

Zierikzee.

Mr. H. Polvliet.
J. Pot. *Beg.*

Zoelen.

Ds. E. van den Broeck.

Zutphen.

Jhr. Mr. D. W. v. Andringa de Kempenaer. *Donateur.*
Jhr. Mr. B. de Jonge.

Zwolle.

Mr. J. G. Meilink.
Mr. J. A. F. Baron de Vos van Steenwijk van Essen. *Donateur.*

Zwijndrecht.

P. Stoutenbeek. Arts. *Beg.*

Halle a/S.

Prof. Dr. I. Veit. *Beg.*

Konstantinopel.

Mr. F. J. J. v. Uye Pieterse. *Beg.*

Londen.

Mr. D. J. Baron Mackay v. Ophemert *Stichter.*

Parijs.

A. J. Hankes Drielsma.

Reval (Rusland).

Dr. W. Middelberg.

Medan (Deli, Sum.).

Dr. W. A. Kuenen. *Beg.*

Menado (Celebes).

Mr. P. F. Woesthoff.

Ned. Ind.

J. Bastiaans.
Mr. A. Braat. *Beg.*
U. Fagginger Auer.
G. v. Genderen Stort, Arts, Offic. v. Gez. *Beg.*
G. Gerlach.
Mr. E. H. de Graag.
Th. A. Grivel.
Mr. H. A. Helb.
Mr. W. A. Hoeffelmann.
G. A. M. Hondius van Herwerden.
Mr. H. Lamberts.
L. Ludolf.
Mr. K. P. v. d. Mandele.
A. Mühlenfeld.
Raden Mas Ario Koesoemå Joedhå Soemiadå.
J. E. de Roock.
J. J. Viehoff.
W. P. F. L. Winckel.

Batavia.

Mr. J. H. Abendanon. *Beg.*
Dr. W. van Bemmelen. *Beg.*
Mr. F. C. Boogaard.
Mr. F. F. F. Darlang. *Beg.*
Mr. I. J. Dermout.
Mr. J. A. van Dijk. *Beg.*
Mr. J. Gerritzen. *Beg.*
Mr. A. W. Hartman. *Beg.*
Dr. G. Hazeu. *Beg.*
Mr. C. G. J. B. Henny. *Beg.*
Mr. G. G. van der Kaaden.
Mr. J. C. Kielstra.
Mr. H. W. E. Klomp.
Mr. L. A. C. Kolff. *Beg.*
F. A. E. Laceulle.
Mr. E. H. T. Mens Fiers Smeding. *Beg.*
Mevr. H. A. Pet van Wijngaarden.
Dr. Ph. S. van Ronkel. *Beg.*
Mr. H. C. van Schouwenburg. *Beg.*
Dr. C. Snouck Hurgronje. *Beg.*
Dr. H. D. Tjeenk Willink. *Beg.*
Mr. Ed. Winckelman. *Beg.*

Bondo-Woso.

A. M. Arends.

Buitenzorg.

Dr. J. van Breda de Haan. *Beg.*

Djember (O. Java).

Dr. A. Vethake. *Beg.*

Djokjokarta (Java).

Mr. A. J. Aeilkema.

Fort de Kock (Sum.).

A. A. C. Nix. *Beg.*

Padang.

Mr. E. Ch. Grivel. *Beg.*

Palembang (Sum.).

A. A. Lijsten.

Pasoeroean (Java).

J. J. M. A. Popelier.

Probolingo.

F. D. E. van Ossenbruggen. *Beg.*

Salatiga.

Dr. J A. A. Dool. Arts, Off. v. Gez. *Beg.*

Samarang.

Mr. A. E. van Arkel.
Dr. C. E. Benjamins. *Beg.*
Mr. J. Dirkzwager. *Beg.*
Mr. J. H. van Hasselt. *Beg.*
Mr. J. F. Kunst.
Mr. H. Matthes. *Beg.*
Dr. Lim Njat Fa. *Beg.*
L. E. E. Noll.
Dr. W. Th. de Vogel. *Beg.*
Mr. G. J. H. Wagener. *Beg.*
Jhr. Mr. A. W. Wichers.

Sinkawang.

Dr. A. H. de Chaufepié. Offic. v. Gez. *Beg.*

Soerabaja.

Mr. W. Birnie. *Beg.*
Mr. A. van Gennep. *Beg.*
Mr. A. Paets van Gansoyen. *Beg.*
Mr. J. J. v. Troostenburg de Bruyn. *Beg.*
Dr. F. Wijdenes Spaans. *Beg.*

Soerakarta.

Mr. F. B. Simon van Leeuwen. *Beg.*
J. D. Hunger. *Beg.*

Seroeway (O.-K. v. Sum.).

C. Tirion, Arts, off. v. gez. 2e kl. O.-I. Leger. *Beg.*

Parámaribo (West-Ind.).

Mr. S. D. de Vries.

Pretoria.

Mr. A. v. d. Sande Bakhuyzen. *Beg.*

Stellenbosch (K.K.)

Prof. Dr. E. C. Godée Molsbergen. *Beg.*

TOEGETREDEN ALS LID NA 1 MEI 1905.

W. Adriani. *Beg.*
C. W. Andreae. *Beg.*
G. W. M. Beck. *Beg.*
L. Bierens de Haan. *Beg.*
M. de Boer. *Beg.*
A. ten Bokkel Huinink. *Beg.*
F. G. J. Borgerhoff Mulder. *Beg.*
F. A. van der Breggen. *Beg.*
C. Briët *Beg.*
J. C Brons. *Beg.*
J. H. Bybau. *Beg.*
H. A. H. Canter Cremers *Beg.*
W J. Couturier *Beg.*
L. C. Dozy. *Beg.*
D. Doijer. *Beg.*
W. H. Drucker. *Beg.*
B Edersheim. *Beg.*
K. L. J. Enthoven. *Beg.*
J. Ch. van Es. *Beg.*
C. W Feith *Beg.*
J. C. Frederiks. *Beg.*
C. A H. Gerke. *Beg.*
A. Groenenveldt. *Beg.*
W. H. L. Haitink. *Beg.*
J. L. M. van den Heuvel. *Beg.*
C. J. P. van der Hoeven. *Beg.*
F. H. J. Holdert *Beg.*
J. van Hoorn. *Beg.*
F. J. A. Hijink. *Beg.*
H. A. Kloppenburg. *Beg.*
J. K. Th Koch. *Beg.*
R Koole *Beg.*
E. M. B. Kortenoever. *Beg*
C. I. Korteweg. *Beg.*
H. G. Kronenberg. *Beg.*
G. C. J. Kruisinga. *Beg.*
H. J. Lindeman. *Beg.*
Mej M. E Lulius van Goor. *Beg.*
H. Marcella. *Beg.*
F. Mendes de Leon *Beg.*
F. J. van Mervennée. *Beg.*
J. E. Mestingh. *Beg*
W. H. H Middendorp. *Beg.*
J. Mol. *Beg.*
H. E. Molema. *Beg.*
W. W. Muys van de Moer. *Beg*
J. Nilant. *Beg.*
A. Nortier. *Beg.*
Noto Kworo. *Beg.*
Mej. M. H. O'Breen. *Beg.*
H. H. A. Oosterhoff. *Beg.*
J. L A van Oudheusden. *Beg.*
W. M. Ouwerkerk. *Beg.*
J. A. van der Poel. *Beg.*
G. J. ter Poorten. *Beg*
A. J. P. Poortman. *Beg.*
I. M Prins. *Beg.*
Raden Hoesein Djajadiningrat. *Beg.*
J. van Riel. *Beg.*
J. J. A. Rodbard. *Beg.*
K. H. Roessingh. *Beg.*
C. P. van Rossem *Beg.*
G. B. Schmidt *Beg.*
J. H. Smidt van Gelder. *Beg.*
C. Smits *Beg*
P. G L. M. van Sonsbeek. *Beg*
H. J Spit. *Beg.*
D. J Steenhuis *Beg.*
W. P. van Stockum. *Beg.*
A. F. Telders *Beg.*
P. Tichelaar. *Beg.*
H. J. Tiele. *Beg*
J. J. van de Velde *Beg.*
J. Versteeg *Beg.*
A. A. van Vloten. *Beg.*
P. Ch E. Vollgraff. *Beg.*
J. N. Voorstad. *Beg.*
F. Vreede *Beg.*
J. M. van Walsem *Beg.*
J. J. van Walsem. *Beg.*
B. R. Wesseling. *Beg.*
B. Th. A Westerouen van Meeteren. *Beg.*
E. Wilmink *Beg.*
F. W. van Wijk. *Beg.*

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN

1905—1906

EN

VERSLAG OVER 1905—1906

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
voorheen
E. J. BRILL.
LEIDEN. — 1906.

BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL. — LEIDEN.

INHOUD.

BIJLAGEN.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1906—1907.

College van Curatoren.

Mr. C. FOCK (benoemd bij besluit van 26 Januari 1878 n°. 21). Tot voorzitter benoemd bij besluit van 15 Juli 1897 n°. 78.

Jhr. Mr. P. R. FEITH (benoemd bij besluit van 15 Juli 1897 n°. 78).

Dr. J. BOSSCHA (benoemd bij besluit van 27 December 1899 n°. 74).

Mr. C. PIJNACKER HORDIJK (benoemd bij besluit van 20 October 1902 n°. 35).

Mr. N. DE RIDDER (benoemd bij besluit van 31 Maart 1903 n°. 16).

Mr. J. E. BODDAERT, Secretaris (benoemd bij besluit van 12 December 1891 n°. 1).

Academisch Bestuur.

Rector-Magnificus: W. Nolen.

Assessoren: H. B. Greven, F. Pijper, H. Kamerlingh Onnes, J. van Leeuwen Jr.

Secretaris van den Senaat: H. P. Wijsman.

Archivaris van den Senaat: P. J. Blok.

Bestuur der Faculteiten.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

Voorzitter: J. C. Kluyver.

Secretaris: G. C. J. Vosmaer.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

Voorzitter: J. van Leeuwen Jr.

Secretaris: J. E. Heeres.

Faculteit der Godgeleerdheid.

Voorzitter: P. D. Chantepie de la Saussaye.

Secretaris: W. B. Kristensen.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Voorzitter: A. C. Visser van IJzendoorn.

Secretaris: C. van Vollenhoven.

Faculteit der Geneeskunde.

Voorzitter: W. Nolen

Secretaris: P. C. T. van der Hoeven.

Pedellen der Universiteit.

P. J. Oostveen (1 November 1872).

F. A. Dee (1 April 1874).

Studiejaar 1905—1906

en aanvang van het studiejaar 1906—1907.

Hoogleeraren [1]), Lectoren en Privaat-Docenten.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

J. M. van Bemmelen (24 April 1874). *Emeritus* 16 September 1901.

P. van Geer (23 Maart 1867). *Emeritus* 20 September 1902.

De sterrenkunde: H. G. van de Sande Bakhuyzen (20 December 1872).

De organische scheikunde: A. P. N. Franchimont (2 Mei 1874).

De aardkunde en delfstofkunde, daaronder begrepen de palaeontologie en crystallographie: K. Martin (1 October 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. Lorentz (25 Januari 1878).

De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: H. Kamerlingh Onnes (11 November 1882).

De artsenijbereidkunde en vergiftleer: H. P. Wijsman (18 Maart 1891).

De wiskunde: hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: J. C. Kluyver (28 September 1892).

---

1) Vóór de namen der hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 122), bij latere Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter den naam is die der aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

De plantkunde: J. M. Janse (1 November 1899).

De anorganische scheikunde: F. A. H. Schreinemakers (18 September 1901).

De wiskunde: analytische en beschrijvende meetkunde, theoretische werktuigkunde: P. Zeeman Gzn. (8 October 1902).

De dierkunde; de vergelijkende ontleedkunde en physiologie: G. C. I. Vosmaer (20 Januari 1904).

De sterrenkunde: E. F. van de Sande Bakhuyzen, Lector (1901).

De leer der sterrenkundige werktuigen: J. H. Wilterdink, Lector (1901).

De systematische plantkunde: J. P. Lotsy, Lector (1904).

De scheikunde: W. Stortenbeker, Privaat-docent (1896).

De scheikunde: W. P. Jorissen, Privaat-docent (1902).

De pharmacie: J. J. Reijst, Privaat-docent (1906).

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

J. H. C. Kern (18 October 1865). *Emeritus* 21 September 1903.

Het Arabisch: M. J. de Goeje (6 October 1866). *Emeritus* 17 September 1906.

De Hebreeuwsche taal- en letterkunde; de Israëlitische oudheden: H. Oort (10 December 1875).

De Javaansche taal- en letterkunde; het Madoereesch: A. C. Vreede (1 October 1877).

De Grieksche taal- en letterkunde: J. van Leeuwen Jr. (1 October 1884).

De Latijnsche taal- en letterkunde; de Romeinsche oudheden: J. J. Hartman (23 September 1891).

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: J. Verdam (21 October 1891).

De Chineesche taal- en letterkunde; de zeden, gewoonten en

geschiedenis der Chineezen in onze Koloniën en van de volken van Oost-Azië: J. J. M. DE GROOT (9 December 1891).

De Nederlandsche geschiedenis: P. J. BLOK (6 October 1894).

De archaeologie en de oude geschiedenis: A. E. J. HOLWERDA (29 April 1896).

De geschiedenis der wijsbegeerte; de logica; de metaphysica; de zielkunde: G. J. P. J. BOLLAND (19 September 1896).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: C. C. UHLENBECK (13 December 1899).

De Nederlandsche letterkunde en hare geschiedenis; aesthetische critiek: G. KALFF (15 Januari 1902).

De geschiedenis van Nederlandsch-Indië en de historie en methode der zending: J. E. HEERES (1 October 1902).

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: J. S. SPEYER (30 September 1903).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de natuurkundige aardrijkskunde van den Indischen Archipel: A. W. NIEUWENHUIS (4 Mei 1904).

De Maleische taal- en letterkunde: CH. A. VAN OPHUYSEN (18 Mei 1904).

De Algemeene geschiedenis en de politische aardrijkskunde: K. H. TH. BUSSEMAKER (4 October 1905).

Het Soendaneesch; het Bataksch: G. J. GRASHUIS, Lector (1877).

De Perzische en Turksche talen: H. D. VAN GELDER, Lector (1890).

De Oud-Fransche taal- en letterkunde: J. J. SALVERDA DE GRAVE, Lector (1901).

Het Middeneeuwsch en Nieuw-Grieksch: D. C. HESSELING, Privaat-docent (1893).

De aardrijkskunde: H. BLINK, Privaat-docent (1900).

De Duitsche taal- en letterkunde: E. F. KOSSMANN, Privaat-docent (1901).

De Armeensche en Syrische talen: J. MARQUART, Privaat-docent (1902).

Het Kawi: H. H. JUYNBOLL, Privaat-docent (1902).

De Aegyptische taal en letteren: P. A. A. BOESER, Privaat-docent (1902).

De Kunstgeschiedenis: W. MARTIN, Privaat-docent (1904).

Faculteit der Godgeleerdheid.

De geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken godsdienst: F. PIJPER (5 Mei 1897).

De geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst; de Israëlitische letterkunde; de uitlegging van het Oude Testament: B. D. EERDMANS (11 Mei 1898).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de geschiedenis der leer aangaande God; de zedekunde: P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE (22 September 1899).

De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen; de wijsbegeerte van den godsdienst: W. B. KRISTENSEN (25 September 1901).

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: K. LAKE (27 Januari 1904).

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE (25 Maart 1859). *Emeritus* 20 September 1892.

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. FOCKEMA ANDREÆ (1 October 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. VAN DER HOEVEN (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. van der Vlugt (14 Januari 1880).

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk*, de staatkundige geschiedenis: H. B. Greven (4 Februari 1880).

Het staatsrecht; het administratief recht en het volkenrecht: J. Oppenheim (18 October 1893).

Het Romeinsch recht en zijne geschiedenis: P. A. Tichelaar (6 October 1897).

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: A. C. Visser van IJzendoorn (27 September 1899).

Het Mohammedaansche recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch-Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen; de Indische wetboeken: C. van Vollenhoven (2 October 1901).

Het Zuid-Afrikaansch recht: M. de Villiers (5 Juli 1905).

De encyclopaedie der rechtswetenschap: H. Vos, Lector (1903), *tijdelijk.*

Het internationale privaatrecht: C. D. Asser Jr., Privaat-docent (1905).

Het notarieel en het fiscaal recht: Ph. B. Libourel, Privaat-docent (1906).

Faculteit der Geneeskunde.

S. S. Rosenstein (2 Mei 1873). *Emeritus* 15 September 1902. *Overleden* 31 Januari 1906.

Th. H. Mac Gillavry (1 October 1877). *Emeritus* 18 September 1905.

De physiologie: W. Einthoven (24 Februari 1886).

De geneeskunde: W. Nolen (4 Februari 1891).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: W. Koster Gzn. (25 Maart 1896).

De psychiatrie: G. Jelgersma (20 September 1899).

De heelkunde: J. A. Korteweg (10 Juli 1901).

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: P. C. T. van der Hoeven (3 Juni 1903).

De ontleedkunde: J. W. Langelaan (4 November 1903).

De geschiedenis der geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: E. C. van Leersum (7 December 1904).

De ziektekundige ontleedkunde; de algemeene ziektekunde: N. Ph. Tendeloo (14 December 1904).

De gezondheidsleer, de bacteriologie en de geneeskundige politie: R. P. van Calcar (26 September 1905).

De weefselleer en de gerechtelijke geneeskunde: J. Boeke, Lector (1906).

De parasitologie: J. E. G. van Emden, Privaat-docent (1899).

De otologie, rhinologie en laryngologie: P. Th. L. Kan, Privaat-docent (1900).

De orthopaedie: M. Jansen, Privaat-docent (1904).

De klinische diagnostiek der inwendige ziekten: J. Bruining, Privaat-docent (1905).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap.

H. Y. Groenewegen (7 Mei 1902).

Hoogleeraren, aangesteld vanwege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. Gooszen (27 Mei 1878).

L. Knappert Jzn. (24 September 1902).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. S. G. de Vries, *Bibliothecaris.*

Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*

Dr. P. C. Molhuysen, *Conservator voor de handschriften.*

Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*

Dr. Th. W. Juynboll, *Adjutor Interpretis Legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. P. J. Blok, Prof. S. J. Fockema Andreæ, *Curatoren.*

Akademisch Ziekenhuis.

Mej. C. A. van Tricht, *Directrice,* Mej. S. W. Cheriex, *Adjunct-Directrice.*

P. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Assistent-Geneesheeren.

Afdeeling Heelkunde.

J. R. de Bruïne Groeneveldt, A. F. Schoorel, Artsen, uitwonend. J. E. Passtoors, G. J. Huet, Artsen, inwonend. A. Seret, Arts, vervangen door A. A. Boonacker, Arts, inwonend.

Afdeeling Inwendige geneeskunde voor mannen.

Dr. J. Bruining, Arts, uitwonend, belast met het geven van een cursus in ziekenverpleging. E. Gorter, Ph. M. van der Haer, Artsen, uitwonend.

Afdeeling Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

Ph. M. van der Haer, Arts, vervangen door G. Fabius en A. A. G. Land, Artsen, inwonend.

Afdeeling Verloskunde en gynaecologie.

Dr. C. F. Th. J. Meuleman, Arts, tevens belast met het geven van een cursus in kraamvrouwenverpleging. H. Werkman, Arts, inwonend en D. G. v. Hoytema, uitwonend.

Afdeeling Oogheelkunde en oorheelkunde.

Dr. F. W. Kröner, Arts, uitwonend en A. Verwey, Arts, inwonend. Dr. P. Th. L. Kan, Arts, uitwonend voor oor-, neus- en keelziekten.

Voor de Tandheelkunde.

J. A. Hammes, Arts.

Apotheek.

G. F. A. ten Bosch, *Apotheker.*

Mejuffrouwen H. Drijfhout en B. T. Voorzanger, *Hulp-Apothekeressen.*

Pathologisch Anatomisch Laboratorium Boerhaave.

Prof. N. Ph. Tendeloo, *Directeur.*

Prof. R. P. van Calcar.

Afdeeling Pathologische Anatomie.

Dr. J. P. L. Hulst, Arts, *Assistent.*

Afdeeling Algemeene pathologie en hygiëne.

Dr. S. Tijmstra Bzn., *Assistent,* vervangen door J. G. Sleeswijk, Arts.

Psychiatrie.

G. J. B. A. Janssens, Arts, *Assistent.*

Hortus Botanicus.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

E. Th. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

Mej. J. B. Campert, *Assistente,* vervangen door Mej. M. E. van der Veen.

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*

Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator.*

Dr. J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*

Dr. A. Pannekoek, *Derde Observator.*

J. Weeder, *Assistent.*

Physisch Laboratorium.

Prof. H. Kamerlingh Onnes, *Directeur.*

G. H. Fabius en C. Braak (tijdelijk), *Conservatoren.*

Dr. W. H. Keesom,
C. A. Crommelin,
Mej. T. C. Jolles,
J. Clay,
Mej. A. Sillevis,
Mej. W. J. de Haas. } *Assistenten.*

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. F. A. H. Schreinemakers, *Directeur.*

Dr. H. J. Taverne, *Onderwijs-Assistent.*

F. Fontein, *College-Assistent.*

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*

D. Mol,
H. J. Backer,
T. de Haan, } *Assistenten.*

Anatomisch Laboratorium.

Prof. J. W. Langelaan, *Directeur.*

Th. Joekes, E. van de Velde, *Prosectoren.*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. W. Einthoven, *Directeur.*

A. Flohil en P. J. Th. A. Battaerd, *Assistenten,* vervangen door J. H. Wieringa en E. P. Snijders.

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. G. C. J. Vosmaer, *Directeur.*

Dr. H. W. de Graaff, *Conservator.*

Dr. J. H. Vernhout, *Assistent.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. H. P. Wijsman, *Directeur.*

Dr. H. van Gulik, *Assistent,* Galenische Afdeeling.

J. J. van Eck, Dr. J. D. Filippo, *Assistenten,* Chemische Afdeeling.

Museum van Natuurlijke Historie.

Dr. F. A. Jentink, *Directeur.*

F. A. Verster van Wulverhorst, *Administrateur.*

C. Ritsema Cz., Dr. R. Horst, Dr. Th. W. van Lidth de Jeude, Dr. E. D. van Oort, *Conservatoren.*

Geologisch Museum.

Prof. K. Martin, *Directeur.*

Mej. H. Icke, *Assistente.*

Rijks Herbarium.

Prof. J. M. Janse, *Directeur,* vervangen door Lector J. P. Lotsy.

Dr. J. W. Ch. Goethart, *Conservator.*

Museum van Oudheden.

Prof. A. E. J. Holwerda, *Directeur.*

Dr. P. A. A. Boeser, Dr. R. Jesse, Dr. J. H. Holwerda, *Conservatoren.*

Ethnographisch Museum.

Dr. J. D. E. Schmeltz, *Directeur.*

Dr. H. H. Juynboll, Dr. J. Marquart, *Conservatoren.*

„SERIES LECTIONUM"

h. e. SCHOLARUM IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA

POST FERIAS AESTIVAS ANNI MCMVI HABENDARUM TABULA

RECTORE MAGNIFICO

GUILLIELMO NOLEN.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

J. M. VAN BEMMELEN propter aetatem immunis, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

P. VAN GEER, quamquam rude donatus, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN astronomiam elementarem tradet die Mercurii hora XII, die Veneris. . . . . hora X—XII.

Astronomiam theoreticam docebit die Mercurii hora XI, diebus Iovis et Veneris . . . . I.

De arte qua observationibus inter se componendis vitantur errores aget die Iovis . . . . X.

Exercitationibus practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

A. P. N. FRANCHIMONT carbonium selectaque quaedam eius connubia tractabit die Martis horis XI—I, die Iovis horis X—XII, die Saturni . . . . XI—I.

Practicis futurorum Medicinae studiosorum exercitationibus praeerit diebus Lunae, Mercurii, Iovis. II—IV.

Practicis iuniorum Philosophiae Naturalis et Ar-

tis Pharmaceuticae studiosorum exercitationibus praeerit die Veneris . . . . II—IV.

Provectiorum exercitationibus et indagationibus chemicis vacabit quotidie.

Quaestiones varias cum provectioribus tractabit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

K. Martin geologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

Palaeontologiam tradet die Martis . . . . . . I.

Mineralogiam et crystallographiam docebit diebus Lunae et Iovis. . . . . I.

Practicis iuniorum studiosorum exercitationibus vacabit die Mercurii horis I—IV, diebus Iovis et Veneris . . . . IX—XII et I—IV.

Provectiorum exercitationibus praeerit et capita selecta in eorum usum tractabit horis commodis.

H. A. Lorentz physicam mathematicam tractabit die Martis horis IX et XI, diebus Mercurii et Iovis hora IX, die Veneris . . . . XI.

H. Kamerlingh Onnes Practicis iuniorum Philosophiae Naturalis studiosorum exercitationibus praeerit diebus Martis, Mercurii, Veneris. . . . . . . II—V.

Exercitationibus in construendorum instrumentorum artem praeerit diebus Lunae et Iovis . . . . X.

Physicae capita selecta cum iunioribus Philosophiae Naturalis studiosis tractabit die Lunae horis XI et II, diebus Mercurii et Saturni . . . . . IX.

Thermodynamicam experimentalem tradet diebus Mercurii XI et Saturni. . . . . X.

Demonstrationes physicas habebit horis candidatis et sibi commodis.

De experimentorum administrandorum arte aget die Lunae. . . . . IX.

Provectiorum exercitationibus practicis et physicae experimentalis indagationibus praeerit quotidie.

H. P. WIJSMAN chemiam pharmaceuticam docebit die Martis . . . . III—IV$^1/_2$.

Chemiam analyticam tradet die Lunae . . . . IX.

Toxicologiam docebit die Lunae . . . . . . III—IV$^1/_2$.

Phytochemiae specialis capita selecta tractabit die Mercurii. . . . . IX.

De nutrimentis aget die Mercurii . . . . . X$^1/_2$—XII.

Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

Medicinae studiosorum exercitationibus ad medicarum formularum parandarum artem pertinentibus praeerit die Iovis . . . . II—IV$^1/_2$.

J. C. KLUYVER algebram tradet die Martis hora XI et die Iovis . . . . X.

Calculum differentialem docebit diebus Martis et Iovis IX.

Calculum integralem elementaque functionum disciplinae exponet die Martis hora X et die Iovis . XI.

J. M. JANSE plantarum anatomiam et physiologiam docebit diebus Lunae, Iovis, Saturni . . . . IX.

Plantarum biologiam docebit die Veneris hora . . XI.

Pharmacognosiam tractabit die Saturni . . . . XI.

Provectiorum exercitationibus praeerit diebus Veneris et Saturni.

Practicis studiosorum iuniorum exercitationibus diebus Lunae, Mercurii et Iovis praeerit. . . . II—IV.

Pharmaciae studiosorum exercitationibus practicis praeerit die Saturni.

F. A. H. SCHREINEMAKERS elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit die Martis hora X, diebus Lunae et Mercurii hora XI, die Veneris. IX.

Chemiam theoreticam cum provectioribus tractabit die Iovis . . . . X.

Futurorum Medicinae studiosorum exercitationibus practicis praeerit diebus Lunae, Martis, Saturni. II–IV.

Iuniorum Philosophiae Naturalis studiosorum exercitationibus practicis praeerit die Iovis . . . II–IV.

Provectiorum exercitationibus practicis et indagationibus chemicis vacabit quotidie.

P. ZEEMAN geometriam analyticam tradet diebus Lunae et Mercurii hora IX, die Martis. . . . . . I.

Mechanicam theoreticam docebit die Mercurii hora X, die Veneris . . . . , ... IX–XI.

Geometriae analyticae et syntheticae capita selecta tradet diebus Lunae et Mercurii. . . . . . XI.

G. C. J. VOSMAER zoologiam generalem docebit diebus Martis et Mercurii hora IX, die Saturni . . . X.

Post ferias hibernas anatomiae comparatae animalium vertebratorum capita selecta tractabit.

Practicis studiosorum iuniorum exercitationibus praeerit die Veneris . . . . $X^{3}/_{4}$–$IV^{1}/_{2}$.

Studiosorum provectiorum exercitationibus practicis quotidie vacabit.

Lectiones de physica elementari posthac indicabuntur.

H. A. LORENTZ et H. KAMERLINGH ONNES seminarium physicum habebunt horis auditoribus commodis.

P. ZEEMAN et J. C. KLUYVER provectiorum seminarium mathematicum habebunt horis sibi et candidatis commodis.

E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, astronomiae Lector, astronomiam sphaericam tractabit die Lunae. . II.

J. H. WILTERDINK, astronomiae practicae Lector, de instrumentorum usu et compositione aget diebus Mercurii et Veneris . . . . XI.

J. P. LOTSY, botanicae systematicae Lector, illius disciplinae partem primam, i. e. Algas et Fungos docebit diebus Lunae et Mercurii hora XII, partem secundam, i. e. Muscos, Pteridophyta et Gumnospermas die Iovis hora XII et die Saturni II.

De plantarum causis et originibus aget horis posthac indicandis.

W. STORTENBEKER, docendi venia impetrata, electrochemiam docebit die Mercurii.

W. P. JORISSEN, docendi venia impetrata, chemiam technicam docebit die Saturni . . . . . . X.

Chemiam physicam docebit die Saturni . . . . XI.

J. J. REYST, docendi venia impetrata, medicamenta galenica et artem formulandi tractabit hora posthac indicanda.

Facultas Litterarum et Philosophiae.

M. J. DE GOEJE, propter aetatem immunis, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

H. OORT grammaticam Hebraicam docebit et capitibus selectis legendis illustrabit diebus Martis, Iovis, Veneris . . . . hora I.

Antiquitates Israeliticas exponet diebus Mercurii, Iovis, Veneris . . . . XII.

Cum provectioribus selecta Veteris Testamenti capita leget horis posthac indicandis.

Linguae Neo-hebraicae initia docebit horis auditoribus sibique commodis.

A. C. VREEDE linguam Iavanicam docebit die Martis hora I, diebus Mercurii et Iovis. . . . . . II.

Cum provectioribus locos selectos leget die Martis hora II, die Mercurii horis XII et I, die Iovis hora I, die Veneris . . . . II—IV.

Post ferias brumales linguae Madurensis grammaticam exponet diebus Lunae et Veneris . . . III.

Cum provectioribus chrestomathiam Madurensem leget diebus Martis et Iovis . : . . . . . III.

J. van Leeuwen J. Fil. Homerum interpretabitur diebus Martis et Mercurii . . . . IX—XI.

Cum candidatis Sophoclem tractabit die Iovis . . IX—XI.

Candidatorum exercitationes criticas moderabitur hora iis sibique commoda.

Candidatorum exercitationibus palaeographicis praeerit die Veneris . . . . IX—XII.

J. J. Hartman Terentium, Ovidium, Ciceronem, alios interpretabitur diebus Lunae et Martis. . . . II.

Cum candidatis Horatium, Tacitum, alios leget die Iovis . . . . I—III.

Candidatorum exercitationes philologicas et palaeographicas moderabitur die Veneris . . . . . II—IV.

Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae et Martis . . . . III.

J. Verdam linguae patriae historiam et grammaticam tradet diebus Lunae et Iovis . . . . I.

Scriptores Neerlandicos saeculi XVII interpretabitur die Martis hora II et die Mercurii. . . . . I.

Scriptores Neerlandicos medii aevi tractabit die Lunae hora II et die Martis . . . . I.

Linguae patriae causa cum novitiis Vulfilae evangelia leget die Mercurii . . . . II—III½.

Cum litterarum Neerlandicarum candidatis scriptores medii aevi tractabit die Iovis . . . . II—III½.

J. J. M. de Groot diebus et horis auditoribus suis commodis docebit: 1) linguam et litteras Sinicas, 2) gentium Sinicarum in coloniis Neerlandicis viventium mores, ritus, historiam, 3) gentium

Asiae orientalis geographiam, antiquitates, historiam, religiones, mores, instituta.

P. J. Blok historiam patriae medii aevi tradet die Lunae hora XI, die Iovis . . . . II—IV.

Rem diplomaticam docebit et exercitia historica moderabitur die Martis. . . . . II—IV.

A. E. J. Holwerda historiam veterem enarrabit diebus Martis et Mercurii. . . . . XI.

Antiquitates Graecas tradet die Mercurii. . . . I.

Cum provectioribus capita selecta historiae et archaeologiae tractabit die Martis hora X, die Mercurii. . . . . II.

Omnium facultatum studiosis artis historiam praesertim gentium antiquarum enarrabit die Saturni. I.

Provectiorum exercitationes historicas et archaeologicas moderabitur horis sibi et auditoribus commodis.

G. J. P. J. Bolland historiam philosophiae Graecae docebit die Saturni . . . . X—XII.

Omnium facultatum studiosos initia philosophiae docebit die Mercurii horis vespertinis . . . . VII—IX.

Rationis purae systema provectioribus exponet die Saturni . . . . II—IV.

C. C. Uhlenbeck grammaticam Goticam tractabit die Veneris . . . . X.

Versionem Goticam Novi Testamenti leget die Veneris . . . . XI.

Linguam Anglosaxonicam tradet die Martis. . . X.

Linguam Palaeo-norroenam docebit die Martis. . XI.

G. Kalff litterarum Neerlandicarum historiam medii aevi tradet die Mercurii . . . . XI.

Vondelium interpretabitur omnium facultatum studiosis hora posthac indicanda.

Cum litterarum Neerlandicarum candidatis scriptores saeculi XVII tractabit die Iovis . . . . I.

Litterarum Neerlandicarum saec. XIX historiam interpretabitur die Mercurii . . . . X.

J. E. Heeres Indiae Eoae historiam enarrabit diebus Martis et Mercurii hora III, die Iovis. . . . X.

Africae Meridionalis historiam tradet die Lunae . III.

Missionum historiam et methodos docebit die Mercurii IV.

J. S. Speyer grammaticam Sanscritam docebit. die Mercurii hora III et die Saturni . . . . . III.

Scriptores Sanscritos et carmina Vedica cum provectioribus leget die Veneris . . . . I—III.

Kumārasambharam et Sāmkhyakārikām interpretabitur die Iovis . . . . XI.

Indorum religiones explicabit die Saturni . . . I.

A. W. Nieuwenhuis populorum gentis Malaicae litteras, antiquitates, instituta, ritus, mores exponet die Martis hora X, die Iovis hora III, die Veneris. X—XII.

Archipelagi Indici geographiam physicam docebit die Mercurii . . . . II.

Ch. A. van Ophuysen linguam Malaicam docebit die Martis hora II, diebus Mercurii et Iovis . . . I.

Cum provectioribus locos selectos leget die Martis hora I, diebus Mercurii et Iovis. . . . . . II.

Linguarum archipelagi Indici grammaticam comparatam docebit die Mercurii. . . . . . . III.

Linguam Batacam vel Minangocabavam discere cupientibus libenter operam suam praestabit.

C. H. Th. Bussemaker historiam universalem et geographiam politicam tradet die Martis horis IX—XI, die Mercurii . . . . X—XII.

Exercitia historica moderabitur horis sibi et auditoribus commodis.

G. J. GRASHUIS, linguae Sundaicae Lector, grammaticam Sundaicam tradet diebus Martis et Veneris. X.

Litteras Sundaicas docebit die Martis . . . . . II.

De gentis Sundaicae religione et institutis iuris aget die Veneris . . . . III.

H. D. VAN GELDER, linguarum Persicae et Turcicae et institutorum Moslemicorum Lector, linguae Neo-persicae elementa docebit die Lunae . . . XI.

Locos e Firdausi Shâhnâmeh et Sadii Gulistān selectos leget horis auditoribus commodis.

Grammaticam Osmano-turcicam exponet die Saturni XI.

Legis Mohammedicae originem et instituta tractabit diebus Mercurii et Iovis . . . . II.

Religionis Mohammedicae historiam enarrabit diebus Martis et Veneris . . . . XI.

J. J. SALVERDA DE GRAVE, linguarum et litterarum Romanarum Lector, grammaticam linguae Galliae veteris tractabit die Saturni . . . . III.

Litteras Provinciales et Italicas tradet die Saturni. I—III.

Linguarum Romanarum encyclopaediam docebit die Veneris . . . . IX.

D. C. HESSELING, docendi venia impetrata, linguae Graecae mediaevalis et hodiernae grammaticam explicabit die Iovis . . . . X.

Cum provectioribus capita e litteris Graecis medii aevi et nostrae aetatis selecta leget die Iovis IX et XI.

H. BLINK, docendi venia impetrata, tradet: 1°. Geographiam universalem. 2°. Geographiam universalem Germaniae et Galliae anthropographiae ratione habita. 3°. Geographiam physicam et oeconomicam Archipelagi Indici die Saturni . . IX—XI.

E. F. KOSSMANN, docendi venia impetrata, horis sibi

et auditoribus commodis scriptores theodiscos prioris et recentioris medii aevi tractabit. De vita scriptisque Fred. Schilleri aget.

J. Marquart, docendi venia impetrata, horis auditoribus et sibi commodis docebit: 1°) linguam Armeniacam, 2°) titulos Arabiae Eudaemonis. Cum provectioribus leget capita e litteris Mandaeorum selecta.

H. H. Juynboll, docendi venia impetrata, linguam Kavicam (Palaeo-iavanicam) docebit die Martis . XI.

Litteras Kavicas docebit horis sibi et auditoribus commodis.

P. A. A. Boeser, docendi venia impetrata, horis auditoribus et sibi commodis tractabit: 1°) linguam Copticam, 2°) linguam Aegyptiacam.

Cum provectioribus leget capita e litteris Aegyptiacis imperii antiqui selecta.

W. Martin, historiam artis docendi venia impetrata, omnium facultatum studiosos quae XVI° et XVII° saeculo Batavae pingendi artis fuerit historia docebit die Veneris . . . . III.

Cum provectioribus capita selecta tractabit horis auditoribus commodis.

Facultas Theologica.

F. Pijper historiam Christianismi enarrabit die Martis horis X et XI, die Mercurii . . . . hora X.

Historiam doctrinae Christianae tradet die Mercurii hora . . . . XI.

B. D. Eerdmans in librorum V. T. originem inquiret diebus Lunae et Martis. . . . . II.

Librorum V. T. exegesin docebit die Lunae hora XI et die Mercurii . . . . I.

Religionis Israeliticae historiam enarrabit die Mercurii . . . . II.
Linguas Aramaïcam et Babyloniaco-Assyriacam docebit horis sibi et auditoribus commodis.
P. D. Chantepie de la Saussaye doctrinae de Deo historiam tradet die Veneris . . . . X—XII.
Ethicen Christianam docebit die Iovis. . . . . XI—I.
W. B. Kristensen religionis historiam enarrabit die Lunae hora I et die Iovis. . . . . IX.
Religionis philosophiam tradet die Martis hora I et die Veneris . . . . IX.
K. Lake de litteris Christianis primaevis aget diebus Lunae et Martis. . . . . III.
Librorum N. T. exegesin docebit diebus Lunae et Iovis. . . . . X.
Cum iunioribus Evangelia leget die Martis. . . XI.

M. A. Gooszen, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, missionis Christianae Historiam enarrabit die Iovis . . . . I.
Iuris ecclesiastici principia exponet die Veneris. . XII.
Dogmaticen Christianam docebit die Saturni . . X—XII.
L. Knappert J. Fil., Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, illius Ecclesiae eiusque dogmatum historiam enarrabit die Martis. . . II.
Theologiam Biblicam exponet die Lunae hora I, die Veneris. . . . . XI.
Theologiam practicam tradet die Lunae . . . . II.
Exercitationes catecheticas moderabitur die Veneris. II.
Colloquio homiletico praeerit die Veneris. . . . X.
H. Y. Groenewegen, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Societatis Remonstrantium historiam enarrabit die Iovis . . . . . II.

Theologiae philosophicae capita selecta tractabit die Mercurii. . . . . III.
Theologiam practicam docebit die Mercurii. . . IV.
Exercitationes homileticas et catecheticas moderabitur die Iovis . . . . III—V.
Exercitationibus oratoriis vacabit hora vespertina sibi et commilitonibus commoda.

Facultas Iuridica.

R. VAN BONEVAL FAURE, quamquam rude donatus, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.
S. J. FOCKEMA ANDREÆ de legislationis, iurisdictionis et fontium iuris historia in patria nostra aget die Mercurii . . . . hora II.
Iuris civilis in patria nostra historiam tradet duce Codice civili nostro die Iovis. . . . . XI.
De codice Campensi a Croeserio concepto aget die Veneris . . . . XI.
H. VAN DER HOEVEN ius criminale interpretabitur diebus Lunae, Martis, Mercurii . . . . XII.
Procedendi in causis criminalibus methodum exponet die Iovis . . . . XII—II.
W. VAN DER VLUGT, rei publicae causa absens, quantum licebit academicae iuventuti prodesse conabitur.
H. B. GREVEN oeconomiam politicam tradet die Lunae horis X, XI et I et die Martis . . . . . . XII.
Oeconomiae et statistices capita selecta tractabit die Martis hora X et die Mercurii . . . . . . XI.
Historiam politicam docebit, donec de hac disciplina tradenda aliter consultum fuerit, die Veneris. . II—IV.
J. OPPENHEIM de iure publico Neerlandico aget die Lunae horis I et II, diebus Martis et Mercurii I.

Ius administrativum Neerlandicum docebit die Mercurii	XII.
Ius publicum generale tractabit die Martis . . .	III.
Ius gentium interpretabitur die Martis	II.
P. A. Tichelaar institutiones et historiam iuris Romani tradet diebus Martis, Mercurii, Iovis . .	X—XII.
A. C. Visser van IJzendoorn ius civile tradet die Iovis	II—IV.
Ius mercatorium docebit diebus Martis et Mercurii.	X.
Iudiciorum privatorum legem interpretabitur diebus Martis et Mercurii	XI.
C. van Vollenhoven coloniarum Neerlandicarum ius publicum et administrativum tradet die Martis .	XI.
Codices Indicos tractabit die Mercurii.	X.
De Indiae Eoae indigenarum quique iis pares habentur iure non consignato codicibus aget die Mercurii	XI.
Indiae Eoae institutiones politicas exponet die Saturni	X—XII.
Islami praesertim Indici lineamenta tradet die Iovis	XI.
M. de Villiers de iure Africae Australis privato aget diebus Lunae, Mercurii et Veneris	XI.
Ius Africae Australis criminale docebit die Martis.	XI.
Probationis doctrinam exponet die Iovis	X.

H. Vos, encyclopaediae iuris Lector, disciplinam illam docebit die Mercurii hora XII, die Iovis . . .	XII—II.

W. van der Vlugt, docendi venia impetrata, iuris philosophiam tradet horis sibi et auditoribus commodis.

C. D. Asser, docendi venia impetrata, ius privatum internationale tradet horis auditoribus et sibi commodis.

PH. B. LIBOUREL, muneris notarii scientiam et ius fiscale docendi venia impetrata scholas habebit et exercitationes practicas moderabitur horis auditoribus commodis.

Facultas Medica.

TH. H. MAC GILLAVRY, propter aetatem immunis, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

W. EINTHOVEN physiologiam docebit die Lunae horis X et XI, die Iovis . . . . hora X.

Selecta physiologiae capita tradet die Iovis . . . XI.

Exercitationes practicas moderabitur diebus Lunae et Iovis. . . . . II—IV.

Experimentis et indagationibus physiologicis quotidie praeerit.

W. NOLEN exercitationibus clinicis et policlinicis in Nosocomio praeerit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis, Veneris hora X, die Saturni. . . XI.

Clinicen propaedeuticam iuniores docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . IX.

W. KOSTER G. FIL. ophthalmologiam docebit die Iovis IX.

Curationes ophthalmo-chirurgicas in cadavere demonstrabit die Mercurii . . . . IX.

Demonstrationi clinicae praeerit die Mercurii . . IX.

Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit diebus Martis et Saturni . . . . IX.

Ophthalmoscopii usum et artem diagnosticam iunioribus demonstrabit per menses hiemales diebus Martis et Mercurii . . . . XI.

Provectiorum studiosorum exercitationes policlinicas moderabitur quotidie . . . . IX—XII.

Operationes demonstrabit qualibet oblata occasione diebus Lunae, Mercurii, Veneris. . . . . . X.

G. JELGERSMA psychiatriam et neurologiam generalem docebit die Iovis . . . . XII.

Indagationes clinicas psychiatricas moderabitur die Iovis hora XI et die Veneris. . . . . III.

Psychiatriam forensem et anthropologiam criminalem docebit die Iovis . . . . III.

Cerebri anatomiam, physiologiam et pathologiam generalem provectioribus exponet die Veneris . II.

Exercitationibus clinicis aliisque ad disciplinam psychiatricam et neurologicam spectantibus quotidie praeerit.

J. A. KORTEWEG chirurgiam propaedeuticam docebit die Saturni . . . . XI.

Demonstrationi clinicae praeerit die Martis . . . XI.

Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit diebus Lunae, Mercurii, Veneris. . . . . . . XII—II.

Operationes chirurgicas in cadavere quoties oblata erit occasio demonstrabit.

P. C. T. VAN DER HOEVEN artem obstetriciam exponet diebus Lunae et Veneris hora XI et die Martis III.

Gynaecologiam docebit diebus Lunae et Veneris . IX.

Exercitationibus policlinicis praeerit quotidie . . X.

Provectiorum exercitationibus clinicis praeerit diebus Lunae, Mercurii, Veneris. . . . . . . VIII½.

Curationes gynaecologicas in vivis instituet horis sibi et auditoribus commodis.

Curationibus obstetriciis in pelvi facticia habendis praeerit die Saturni . . . . X.

Praxin obstetriciam tam in nosocomio quam in policlinico, quoties necesse erit, docebit.

J. W. LANGELAAN anatomiam systematicam et anatomiam topographicam docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . IX—XI.

Selecta morphologiae generalis capita post ferias hiemales tractabit.

Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

E. C. VAN LEERSUM historiae medicinae capita selecta tractabit die Iovis . . . . II.

Pharmacodynamiam docebit die Mercurii. . . . II.

Pharmacognosiam tradet die Martis . . . . . X.

Exercitationes physiologico-chemicas et pathologico-chemicas moderabitur diebus et horis posthac indicandis.

N. PH. TENDELOO pathologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris. . . . . XI.

Exercitationibus iuniorum practicis vacabit die Mercurii. . . . . II—IV$^1/_2$.

Anatomiam pathologicam tradet die Martis hora II et die Iovis . . . . III.

Exercitationibus pathologico-histologicis vacabit die Lunae . . . . II—IV$^1/_2$.

Sectionibus cadaverum praeerit quoties erit oblata occasio.

Demonstrationes pathologico-anatomicas habebit die Saturni et capita selecta tradet . . . . . . X.

Provectiorum studia in laboratorio adiuvabit quotidie.

R. P. VAN CALCAR bacteriologiam, hygienen et politiam medicam tradet die Lunae hora XI$^1/_2$ et die Mercurii III.

Exercitationibus practicis praeerit die Lunae hora II et die Veneris. . . . . II.

J. BOEKE, histologiae et medicinae forensis Lector, embryologiam docebit die Lunae . . . . . IX.

Histologiam docebit diebus Martis et Iovis. . . IX.

Exercitationibus histologicis praeerit diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris . . . . $1^{1}/_{2}$—IV.

Medicinam forensem tradet horis posthac indicandis.

J. E. G. van Emden, parasitologiae docendae impetrata venia, selecta illius disciplinae capita tractabit die Veneris . . . . III.

P. Th. L. Kan, otologiae, rhinologiae, laryngologiae docendae impetrata venia, disciplinas illas cum iunioribus tractabit die Martis hora III, cum provectioribus die Mercurii . . . . XI.

M. Jansen, orthopaediae docendae impetrata venia, disciplinam illam tractabit die Iovis . . . . II.

J. Bruining, docendi venia impetrata, methodos clinicas aegrotos examinandi docebit die Saturni . . . II.

Exercitationibus practicis in laboratorio clinico praeerit horis posthac indicandis.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 17den September 1906

DOOR

Dr. W. EINTHOVEN

bij het overdragen der waardigheid van Rector-Magnificus

AAN

Dr. W. NOLEN.

MIJNE HEEREN CURATOREN, HOOGLEERAREN, DOCTOREN EN STUDENTEN,

ZEER GEACHTE TOEHOORDERESSEN EN TOEHOORDERS!

Wij zijn hier bijeengekomen, om in overeenstemming met de bepalingen van de Wet, de lotgevallen in onze herinnering terug te roepen, die onze Universiteit in het afgeloopen jaar heeft beleefd. Konden wij nagaan, welke de ware aard en de werkelijke waarde zijn van de vruchten, die het onderwijs heeft opgeleverd, — konden wij weten en beschrijven wat er is gedacht en gewerkt binnen de muren der studeerkamers en laboratoria, — konden wij dringen tot diep in den geest van allen die hun krachten hebben ingespannen, om moeilijke wetenschappelijke vraagstukken tot oplossing te brengen en licht te doen schijnen waar nog duisternis heerscht, — wij zouden een waarlijk belangwekkend beeld kunnen geven van het innerlijke, het wezenlijke leven onzer Universiteit. En zonder twijfel zou daaruit blijken, dat ons vaderland in het bijzonder, maar ook de geheele menschheid in 't algemeen, moreel en intellectueel voordeel heeft getrokken van het nieuwe jaar, dat is toegevoegd geworden aan de vele zegenrijke jaren, waarin onze aloude Leidsche Hoogeschool haar roem heeft gehandhaafd.

Hoe aanlokkelijk de poging ook zijn moge, een dergelijk beeld te schetsen, de moeilijkheden die zich daarbij noodwendig zouden voordoen, zouden onoverkomelijk, althans voor Uw

verslaggever te groot zijn. Wij zullen ons daarom grootendeels tot uiterlijkheden moeten bepalen en bij het aanhooren van het verslag van deze, die U allen min of meer bekend zijn, zult Gij mij, naar ik durf hopen, Uw welwillende toegevendheid wel niet onthouden.

Wij allen zonder onderscheid hebben hartelijk deelgenomen in de diepe teleurstelling die ons Koninklijk Huis heeft ondervonden, en wij achten ons gelukkig, dat thans de gezondheid van onze zoo zeer beminde Koningin niet meer te wenschen overlaat.

Onze Curatoren blijven steeds krachtig werkzaam, waar het geldt, de belangen der Leidsche Hoogeschool te bevorderen, steeds bereid, hun onmisbaren steun te verleenen, wanneer het wenschelijk blijkt, het onderwijs uit te breiden of de hulpmiddelen voor wetenschappelijk onderzoek te verbeteren en te vermeerderen.

Wij brengen hun onzen dank voor al hun streven en werken, en spreken de hoop uit, dat zij nog lange jaren voor ons mogen blijven behouden. Wij verheugen ons ook zeer in de benoeming van Mr. N. DE RIDDER tot Commandeur in de Orde van Oranje-Nassau. Met deze Koninklijke onderscheiding mogen wij hem van harte gelukwenschen in zijn dubbele qualiteit van Curator onzer Hoogeschool en Burgemeester van Leiden, daar immers de banden, die eenmaal zijn gelegd tusschen onze Universiteit en de opvolgers van VAN DER WERFF steeds nauw blijven aangehaald.

Den 31sten Januari ontviel ons uit den kring der oud-hoogleeraren SAMUEL SIGMOND ROSENSTEIN. In 1866 verliet ROSENSTEIN als jeugdig privaat-docent Berlijn, om het hoogleeraarsambt in de geneeskunde te Groningen te aanvaarden. Er was in Groningen geen gemakkelijke taak voor hem weggelegd, waar hij al zijn

krachten moest inspannen, om verouderde gebruiken en gebrekkige toestanden te hervormen; maar de roep, die hem reeds toen vooruitging en de groote verwachtingen, die van hem werden gekoesterd, werden volkomen door hem bewaarheid, daar hij alle moeilijkheden, die zich op zijn weg voordeden in korten tijd glansrijk overwon.

Na ongeveer zeven jaren te Groningen het hoogleeraarsambt te hebben bekleed werd hij naar Leiden beroepen, waar hij in Mei 1873, in deze aula zijn intreêrede hield en waar hij tot zijn aftreden in September 1902, dus gedurende nagenoeg 30 jaren onder ons is blijven werken.

Naast zijn hooggeroemd standaardwerk „Pathologie und Therapie der Nierenkrankheiten" publiceerde Rosenstein een aantal wetenschappelijke geschriften, die zijn naam in de geheele beschaafde wereld met eere bekend deden worden. Voor ons vaderland in 't bijzonder is hij een zegen geweest. Hij heeft de nieuwe methoden der moderne kliniek hier ingevoerd en daardoor aan ons Universitair medisch onderwijs de grootste diensten bewezen. Hij heeft de leden van ons vorstelijk huis in dagen van ernstige ziekte meermalen met zijn raad bijgestaan, en velen in den lande herdenken in hem den man, aan wien zij direct of indirect het behoud van leven en gezondheid zijn verschuldigd. Aan onderscheidingen heeft het Rosenstein niet ontbroken. Hij was Commandeur in de Orde van den Nederlandschen Leeuw, Commandeur van den Gouden Leeuw van Nassau, Ridder der 3de klasse van den Rooden Adelaar van Pruisen, eeredoctor van de Universiteit te Edinburgh, — maar meer dan op deze uiterlijke bewijzen van erkenning werd door Rosenstein prijs gesteld op de waardeering en vriendschap van zijn leerlingen. Want voor hen was hij alles, aan hen gaf hij zich geheel. Met buitengewone welsprekendheid begaafd, wist hij hun liefde en enthusiasme in te boezemen voor hun werk. En hoe de leerlingen den meester vereerden is herhaaldelijk gebleken tijdens zijn leven,

terwijl het ook na zijn overlijden nog door velen in woord en schrift op gevoelvolle wijze is getuigd.

In onzen kring van hoogleeraren en oud-hoogleeraren verkeerde hij veel, ook na zijn aftreden. Als oud-collega werd hij door ons allen hoogelijk gewaardeerd en meer dan één onzer heeft bij zijn verscheiden een smartelijk verlies geleden, heeft in hem verloren een oprechten, hartelijken vriend.

Gelukkig hebben wij in den kring onzer hoogleeraren geen sterfgeval te betreuren. Maar toch wel een verlies. Door de wet gedwongen treedt Professor M. J. DE GOEJE heden op 70-jarigen leeftijd uit het hoogleeraarsambt, dat hij gedurende 40 jaar met onverdroten ijver en volkomen succes, tot eere van onze hoogeschool en ons vaderland heeft bekleed. Toen op den 16en Juni ll. de grootmeester der Arabische philologie van zijn leerlingen afscheid nam, werd hem door zijn ambtgenooten en zijn talrijke vrienden van binnen- en buitenland een welverdiende hulde gebracht. Hem werd het beheer van een fonds aangeboden, dat, bijeengebracht om te strekken ten bate der Oostersche studiën, zijn naam draagt, en waarvan het bedrag de aanzienlijke som van *f* 14000.— te boven gaat. De voortreffelijke woorden, waarmede de vrienden de aanbieding van het fonds gepaard deden gaan, moeten voor DE GOEJE een troost geweest zijn bij het vaarwel zeggen van zijn ambt. Maar hij scheidt nog niet van zijn werk, van zijn faculteit en van onzen senaat. Het is reeds uitgesproken, dat van hem verwacht mag worden: „nunquam minus otiosus fuit quam quum esset in otio;" de faculteit der letterkunde zal zich gelukkig rekenen, als hij zich bij plechtige gelegenheden aan haar hoofd zal willen plaatsen, en wij als leden van den senaat hopen, dat hij naar de bepalingen der nieuwe hooger-onderwijswet dikwijls onze vergaderingen zal bijwonen, om ons het voordeel te schenken van zijn helder inzicht en zijn rijke ervaring.

Er heeft ons nog een ernstig verlies gedreigd. Aan onzen LORENTZ werd op zeer gunstige voorwaarden namens de Beiersche regeering een professoraat in de theoretische natuurkunde aan de Universiteit te München aangeboden. Reeds vroeger, in 1902, had hij een beroep naar een buitenlandsche Universiteit, naar Leipzig, ontvangen, en ofschoon aan de betrekking te Leipzig niet onbelangrijke voordeelen voor hem waren verbonden, sloeg hij het aanbod zonder eenige aarzeling onmiddellijk van de hand. Thans evenwel werd hem te München het uitzicht geopend, zich geheel aan het studievak van zijn keuze te kunnen wijden en wel op zóó onbekrompen, doeltreffende wijze, dat hij het zichzelf wel tot plicht moest rekenen, te gaan.

Maar onze Curatoren hebben op de bres gestaan en gelukkig zijn zij er in geslaagd, de Regeering te overtuigen van het groote belang, dat ons vaderland heeft in het bezit van een man als LORENTZ. Wat Beieren er voor over heeft, om hem te verkrijgen, dat wordt ook volgaarne door Nederland ten offer gebracht, om hem te behouden. Door een specialen assistent en vooral door een derden hoogleeraar in de natuurkunde zal zijn taak worden verlicht, en de positie, die hij thans aan onze Universiteit zal innemen, is van dien aard, dat wij met grond alle verdere gevaar voor zijn gehoorgeven aan een beroep naar elders als geweken mogen beschouwen.

Ik acht het een groot voorrecht, hieraan nog in 't openbaar eenige woorden van hulde en dankbaarheid jegens LORENTZ te mogen toevoegen. Indien hij evenals altijd wegens zijn groote bescheidenheid liefst geen openlijken lof zou wenschen aan te hooren, zoo moge hij mij ditmaal toch vergeven; ik mag thans de gevoelens van sympathie en bewondering, die ik voor hem koester, niet terugdringen.

Hoe groot de beteekenis is van LORENTZ' wetenschappelijk werk en welke rijke vruchten zijn nieuwe theorieën hebben gedragen behoef ik hier niet te vermelden, daar de erkenning,

die hem daarvoor is ten deel gevallen, reeds wereldkundig is geworden. Het is de geheele beschaafde wereld, die uit zijn ontdekkingen voordeel heeft getrokken en als hij ons verliet, zou hij iets medenemen van den luister, die onze Hoogeschool omstraalt en die door zijn bezit in niet geringe mate wordt verhoogd.

Maar wij zouden in hem veel meer verliezen dan alleen glans en luister. Want LORENTZ is het voorbeeld van den onbaatzuchtigen geleerde, die steeds bereid is, al zijn krachten in te spannen, wanneer hij gelooft daarmede nuttig te kunnen zijn voor anderen. Niet alleen de beoefenaren der mathematische physica maar ook die der experimenteele natuurkunde, ja talrijke beoefenaren van de natuurwetenschappen in den ruimen zin van het woord — ook Uw verslaggever — maken van zijn hulp een veelvuldig gebruik.

Steeds vóóraan te blijven gaan bij het werk, dat voor de ontwikkeling van een bijzonderen tak van wetenschap wordt vereischt, en desniettegenstaande zich te kunnen veroorloven, in zoo ruime mate hulp aan anderen te verleenen, is een voorrecht, dat alleen is weggelegd voor den man, die als LORENTZ over ongeëvenaarde kracht beschikt.

Met een enkel voorbeeld moge dit hier worden toegelicht.

In 1883 nam LORENTZ geheel vrijwillig en uit eigen beweging de taak op zich, om tijdelijk onderwijs te geven aan de aanstaande medici. Dit deed hij uit collegiale hulpvaardigheid en ten behoeve onzer medische studenten, die anders geen of onvoldoend onderwijs in de natuurkunde zouden ontvangen. Het was zeker prijzenswaardig, maar een soortgelijke handelwijze komt herhaaldelijk voor en zou zonder meer, hier niet behoeven te worden vermeld. Evenwel is het, naar ik vermoed, zonder weerga in de geschiedenis onzer Universiteit, dat LORENTZ het eenmaal aangevangen werk 23 jaren lang onafgebroken heeft volgehouden, zoodat men door de gewoonte er waarlijk

toe geneigd was geworden, hem tot plicht aan te rekenen, wat niet anders dan een vrijwillige daad van hem was. Hij was door volstrekt geen officieelen band gebonden, en hij is alleen daarom met het werk voortgegaan, omdat hij steeds de belangen van het onderwijs hooger heeft gesteld dan zijn eigen wenschen en verlangens.

Maar zou men hem misschien in zeker opzicht van zwakheid willen beschuldigen en zijn handelwijze willen veroordeelen, omdat zij ten koste van zijn eigenlijken werkkring, de mathematische physica is geschied?

Waarde LORENTZ! Het is in naam van de meer dan duizend medici en pharmaceuten, die Uw lessen hebben gevolgd en er trotsch op zijn, zich Uw leerlingen te mogen noemen, dat ik U heden, — nu Gij den nieuwen cursus zonder Uw medisch college gaat beginnen, — dank zeg voor Uw belangeloos werk. Wees er van overtuigd, dat het rijke vruchten heeft afgeworpen en door tusschenkomst Uwer leerlingen nog langen tijd afwerpen zal in alle deelen van ons vaderland.

Hoewel ons ambtelijk niets daarvan bekend is geworden, willen wij toch niet nalaten om — zij het slechts met enkele woorden — gewag te maken van de lokstem, die den kerkelijken hoogleeraar, prof. KNAPPERT, trachtte weg te roepen van het vaandel onzer Hoogeschool. Wij verheugen er ons over zoowel voor prof. KNAPPERT zelf als voor onze Universiteit, dat hij de verleidelijke aanbiedingen, die hem gedaan zijn, heeft afgeslagen. Hij heeft zijn tegenwoordigen eervollen werkkring meer waard geacht dan geldelijk voordeel en wij zijn hem dankbaar voor zijn besluit, dat in de eerste plaats zijn studenten, maar vervolgens ook ons allen ten goede komt.

De oud-hoogleeraar VAN BONEVAL FAURE ontving op den 25sten Januari de gelukwenschen van den senaat bij gelegenheid

van zijn 80sten verjaardag, dien hij vieren mocht in volle gezondheid en met een levenslust en opgewektheid, die ons jongeren ten voorbeeld kunnen strekken. Zijn hooge leeftijd schonk hem ook het zeldzame voorrecht, op den 17^{den} April te herdenken den dag, waarop hij 50 jaar geleden het professoraat in de faculteit der rechtsgeleerdheid te Groningen aanvaardde. Volgaarne willen wij hem hier onze oprechte wenschen herhalen en daarbij de hoop uitspreken, dat wij nog lange jaren op VAN BONEVAL FAURE zullen mogen wijzen als op een sieraad van onze Universiteit.

Een ander heugelijk feit was de terugkomst van onzen veelgeprezen bibliothecaris SCATO DE VRIES, die, herstellende van een ernstige ziekte, geruimen tijd in het buitenland heeft moeten doorbrengen, om zijn krachten te herwinnen. Hij heeft daar verkregen wat hij er zocht, en is thans weer onvermoeid werkzaam aan het hoofd der eerste instelling van onze Universiteit.

Ook prof. VAN DER VLUGT is geruimen tijd ongesteld geweest. Toen men van VAN DER VLUGT eischte, dat hij als vertegenwoordiger van de stad Leiden zitting zou nemen in de 2de kamer der Staten-Generaal, heeft hij gemeend zijn plicht te vervullen door zich zijn verkiezing te laten welgevallen, maar hij heeft altijd naar onze Universiteit terug verlangd, evenals wij naar hem, en hoezeer wij er ook van overtuigd zijn, dat hij in 's lands vergaderzaal een gewichtige rol vervult, 't zij mij toch vergund van deze plaats den wensch uit te spreken, dat wij hem weer spoedig in ons midden mogen zien, ons evenals vroeger boeiende door zijn sierlijke taal, en zijn krachten beschikbaar stellende voor het onderwijs aan zijn studenten.

Wij gaan thans over tot de vermelding van de nieuwe leerkrachten, waarmede in den afgeloopen cursus onze Universiteit is verrijkt. Den 26sten September sprak prof. R. P. VAN CALCAR, aan wien naast het onderwijs in de hygiène dat in de bacterio-

logie is opgedragen, zijne inaugureele oratie uit over „Het hedendaagsche standpunt van het toxine-vraagstuk", terwijl prof. Th. Bussemaker, van de Groningsche Universiteit tot ons gekomen, om als opvolger van prof. Muller onderwijs te geven in de Algemeene Geschiedenis, den 4den October zijn ambt aanvaardde met een rede „Over de waardeering der feiten in geschiedvorsching en geschiedschrijving".

Bij Koninklijk Besluit van den 11den Augustus werd tot opvolger van prof. De Goeje benoemd om onderwijs te geven in het Arabisch, Dr. C. Snouck Hurgronje, adviseur voor Inlandsche en Arabische zaken in Nederlandsch-Indië. Deze benoeming mag als een gelukkige gebeurtenis voor onze Leidsche Universiteit worden beschouwd. De ons door het buitenland meermalen betwiste kenner van de Arabieren en hun taal is in de Leidsche faculteit der Letteren, te midden van de andere uitnemende vertegenwoordigers der Oostersche talen, de rechte man op de rechte plaats. Wij mogen verwachten, dat door de komst van Dr. Snouck Hurgronje naar ons vaderland zijn betrekkingen tot het bestuur in Nederlandsch-Indië niet zullen worden verbroken. De diensten, die hij als adviseur aan de Indische Regeering bewees, zijn vooreerst nog onmisbaar, en zijn werkzaamheden te Leiden behoeven geen beletsel te zijn voor het blijven geven van zijn zeer op prijs gestelden raad in Inlandsche en Arabische aangelegenheden.

Er werden twee openbare lessen gehouden, de eerste op den 26sten Januari, toen Dr. J. Boeke bij de aanvaarding van het lectoraat in de histologie en de gerechtelijke geneeskunde over „Histologische techniek en protoplasma-structuur" handelde, en de tweede op den 14den Februari, toen de privaat-docent Dr. Murk Jansen bij gelegenheid van de opening zijner lessen in de orthopaedie over „De mechanische oorzaken voor beenvorming" sprak.

Verder vermelden wij nog, dat bij beschikking van den minister van binnenlandsche zaken Dr. J. J. Reyst toegelaten is als

privaat-docent in de faculteit der wis- en natuurkunde om onderwijs te geven in de pharmacie, Mr. PH. B. LIBOUREL als privaat-docent in de faculteit der rechtsgeleerdheid om onderwijs te geven in notarieel en fiscaal recht, terwijl wij voor de opgave van de wisseling in het personeel der assistenten naar het jaarboek mogen verwijzen.

Van de mij bekend geworden onderscheidingen, die in den afgeloopen cursus aan Akademische leeraren en directeuren van instellingen zijn verleend, maak ik gaarne gewag.

De Akademie van Wetenschappen te Brussel benoemde prof. VAN DE SANDE BAKHUYZEN tot buitenlandsch lid. Prof. BLOK werd benoemd tot correspondeerend lid der K. Gelehrten Gesellschaft in Göttingen, Dr. J. D. E. SCHMELTZ tot correspondeerend lid der ethnographische afdeeling van het keizerlijk-Russisch aardrijkskundig genootschap te Petersburg, terwijl prof. LORENTZ het eeredoctoraat te Philadelphia verwierf van de Staats-Universiteit van Pennsylvania. Deze onderscheiding viel LORENTZ ten deel tijdens zijn verblijf in Amerika, waar hij, gevolg gevende aan een tot hem gerichte eervolle uitnoodiging, in de maanden Maart en April ten behoeve van de studenten der Columbia-Universiteit te New-York een reeks van colleges heeft gegeven.

Prof. DE GOEJE werd benoemd tot Commandeur, prof. MAC GILLAVRY tot Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw en onze privaat-docent in de kunstgeschiedenis, Dr. W. MARTIN, tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Dat zij allen onze welgemeende gelukwenschen aanvaarden!

De laatstgenoemde onderscheiding brengt ons de REMBRANDT-feesten in herinnering. De man, die de grootste schilder van alle tijden wordt genoemd, wiens naam onlangs door geheel de beschaafde wereld eerbiedig is gehuldigd, wiens werken thans, drie eeuwen na zijn geboorte, als getuigende van 't diepste gevoel en stralende van onvergankelijke schoonheid op 't hoogste worden bewonderd, was Leidenaar van geboorte en eenmaal

student aan onze Hoogeschool. Wij hebben ons in de algemeene REMBRANDT-huldiging verheugd en hartelijk daaraan deelgenomen.

Van de andere feestvieringen, die hebben plaats gehad, vermelden wij de herdenking van Leiden's ontzet op den 3en October en van de stichting onzer Hoogeschool op den 8en Februari. De eerstgenoemde feestelijkheid werd op de gebruikelijke wijze gevierd door een concert op de studentensocieteit, tot bijwoning waarvan rector en secretaris waren uitgenoodigd. Op den 8sten Februari moesten onze feesten wegens den rouw, waarin wij verkeerden, een minder luidruchtig karakter dragen: de oratie en de maaltijd werden gehouden, maar de anders zoo zeer op prijs gestelde en zoo vroolijke samenkomst van hoogleeraren en studenten werd achterwege gelaten.

Op den 31sten Mei werd aan Leiden een bezoek gebracht door eenige hooge Chineesche missionarissen, die onze Universitaire instellingen kwamen bestudeeren en met veel belangstelling ons Akademiegebouw, den Hortus, de Sterrenwacht en de Bibliotheek hebben bezichtigd, waarna zij in de societeit Minerva door de studenten zijn ontvangen. Aan prof. DE GROOT, die door zijn taktvol optreden bij deze gelegenheid voor een belangrijk deel tot het succes van het bezoek heeft bijgedragen, brengen wij hier een woord van bijzonderen dank. De Chineesche Missie heeft den besten indruk van onze Hoogeschool medegenomen, en ziet de onderkoning Tai Hung-Chi zijn wensch in zijn eigen land vervuld, dan zullen wij weldra een aantal Chineesche jongelieden onder onze leerlingen mogen tellen.

Van nog een tweede bezoek mag hier melding worden gemaakt. Door de Leidsche studenten-afdeeling van het Algemeen Nederlandsch verbond was verleden jaar een vacantie-leergang voor Vlaamsche studenten aan onze Universiteit ingericht met het doel onze Vlaamsche broeders te doen kennismaken met het Nederlandsch Hooger-onderwijs en met Land, Volk en Studenten-

leven van Noord-Nederland. De leergang, gegeven door de professoren BLOK, KALFF en VERDAM, had plaats bij den aanvang van dezen cursus en is blijkbaar op voortreffelijke wijze geslaagd. Thans is een nieuwe leergang ingericht, waarvoor de professoren HARTMAN, HEERES en KNAPPERT zich welwillend bereid hebben verklaard, in de eerste twee nu volgende weken een reeks van colleges te geven. Wij wenschen het bestuur der studenten-afdeeling Leiden van het Algemeen Nederlandsch Verbond oprecht geluk met het welslagen van zijn pogingen en heeten onze hier aanwezige Vlaamsche en Zuid-Afrikaansche gasten van harte welkom.

Thans mogen eenige statistische opgaven volgen betreffende de leerlingen onzer Universiteit.

Bij den rector werden ingeschreven in 't geheel 986 studenten, waaronder voor de eerste maal 261. Beide getallen zijn niet onbelangrijk hooger dan die van verleden jaar en ook hooger dan in eenig jaar te voren. Maar dezelfde opmerking, die reeds zoo dikwijls is ten beste gegeven, moet ook thans worden herhaald, dat de officieele getallen zeer veel lager zijn dan die van den studenten-almanak, waarin het geheele aantal der studenten op 1352 wordt berekend.

Over de verschillende faculteiten verdeeld vinden wij als werkelijk ingeschreven bij den rector, voor de

geneeskunde in 't geheel . .	293,	waaronder voor de eerste maal	58
wis- en natuurkunde	148,	„ „ „ „ „	41
letteren en wijsbegeerte. . .	114,	„ „ „ „ „	43
letteren en rechtsgeleerdheid	84,	„ „ „ „ „	31
godgeleerdheid	75,	„ „ „ „ „	17
rechtsgeleerdheid	272,	„ „ „ „ „	71
totaal	986,	„ „ „ „ „	261

Eén onzer studenten, W. VOOGD, werd ons den 28sten Juli

ll. op 23-jarigen leeftijd door den dood ontrukt. Wij deelen in den rouw zijner betrekkingen en vrienden, die vele hoopvolle verwachtingen met dit jonge leven hebben zien verloren gaan.

Het aantal promoties bedroeg 61. Hiervan kwamen voor in de faculteit der

geneeskunde . . . . 6, waarvan 2 met lof,
wis en natuurkunde 2,
letteren en wijsbegeerte . . 4, waarvan 2 met lof,
godgeleerdheid 2,
rechtsgeleerdheid . . . . . . 47, waaronder op proefschrift 7
en hiervan weer 4 met lof.

Hoewel ons verslag betreffende de Akademische gebouwen en inrichtingen slechts zeer onvolledig kan zijn, mogen wij toch niet nalaten, sommige dezer met eenige woorden ter sprake te brengen.

In de eerste plaats noemen wij het Akademiegebouw zelf en herinneren er aan, dat de portrettenverzameling van onze senaatskamer verrijkt is geworden met de fraaie beeltenissen van prof. Zaayer en prof. Gunning. Een groot deel der verzameling was in verval geraakt, maar gelukkig kunnen wij vermelden, dat op de staatsbegrooting voor 1906 een som van *f* 500 is uitgetrokken voor de restauratie van een aantal kostbare doeken, die thans voor ondergang zullen worden behoed. Ten behoeve van de behandeling der portretten volgen wij de zeer op prijs gestelde, belangeloos gegeven adviezen van de Heeren Dr. A. Bredius en Dr. P. Hofstede de Groot, terwijl de restauratie zelf door den Heer C. F. L. de Wildt wordt uitgevoerd.

De bibliotheek mocht zich in eenige belangrijke geschenken verheugen. Dr. J. Rendel Harris te Birmingham, die in 1903

werd benoemd tot hoogleeraar alhier als opvolger van prof. VAN MANEN, maar toen die benoeming niet aannam, schonk als blijk van belangstelling in onze Universiteit een verzameling van 48 Armeensche handschriften, waaronder zeer oude en merkwaardige van de vier Evangeliën en van de Psalmen, sommige met fraaie miniaturen versierd en in oude en kostbare banden gebonden, en de Heer J. G. F. VAN SON, 1ste Luitenant der Infanterie te Pampanoewa in Boni zond ten geschenke een in Lamoeroe gevonden handschrift van een oud-Boegineesch gedicht „La-Galigo", zeer merkwaardig ook wegens den eigenaardigen en zeldzamen vorm: twee rollen lontarblad, gewikkeld tusschen twee aan de uiteinden verbonden houten latten, welke vorm onder de boeken en geschriften onzer bibliotheek tot nog toe niet aanwezig was.

In het museum van Natuurlijke Historie had op den 20sten October de plechtige onthulling plaats van een gedenkplaat ter eere van COENRAAD JACOB TEMMINCK, die de grondlegger en tevens de eerste directeur van het museum is geweest. De bronzen plaat, waarop het fraaie borstbeeld van TEMMINCK prijkt, werd bij monde van den Heer SNOUCKAERT VAN SCHAUBURG namens een commissie, die zich tot dat doel had vereenigd, aan de Regeering ten geschenke aangeboden en door den Heer DE RIDDER namens het College van Curatoren aanvaard.

Het nieuwe gebouw in het VAN DER WERFF's park blijkt, voor zoo ver het voltooid is, in alle opzichten aan de gestelde eischen te voldoen en wordt wegens zijn praktische inrichting ook door buitenlandsche geleerden van het vak hoogelijk geprezen. Jammer dat veel van het werk, dat afgedaan behoorde te worden, wegens gebrek aan voldoend wetenschappelijk personeel voorloopig nog moet blijven rusten.

Om de belangen van het ethnographisch museum te be-

hartigen en met name om te pleiten voor het behoud van het museum in onze Akademiestad, heeft zich een commissie uit den senaat begeven naar den Minister van Binnenlandsche Zaken. Wij hebben grond om te verwachten, dat wij den Minister hebben mogen overtuigen, dat het museum voor de Universiteit in 't algemeen en voor het onderwijs aan de studenten voor den Indischen dienst in 't bijzonder onmisbaar is, terwijl het ook van den anderen kant, om tot zijn volle recht te komen, de hulp der hoogleeraren moeilijk of niet kan ontberen, die door hun speciale studies als aangewezen zijn om den directeur van advies te dienen.

De instelling, die in 1837, dus nu bijna 70 jaar geleden werd opgericht, en thans een aantal ethnographische schatten opgehoopt bevat, kan er zich op beroemen, het oudste ethnographische museum in de wereld te zijn. Thans is haar directeur Dr. Schmeltz bezig een beredeneerden catalogus der aanwezige voorwerpen uit te geven, den eersten ethnographischen catalogus, die ooit werd gepubliceerd. Van het geheele werk, dat uit 20 tot 24 deelen zal bestaan, zijn reeds 32 vel gedrukt en Dr. Schmeltz twijfelt er niet aan of uit den inhoud zal ten duidelijkste blijken, dat het ethnographisch museum alleen dan aan zijn roeping kan beantwoorden, wanneer het niet uit den kring der andere Rijks-instellingen hier ter stede wordt losgescheurd.

Van de belangrijke aanwinsten, die het dit jaar verwierf, vermelden wij alleen een groote en hoogst merkwaardige verzameling van 900 voorwerpen uit het Duitsche beschermingsgebied in het Noordelijke gedeelte van de Stille Zuidzee.

Ook van het Museum van Oudheden kan een verblijdend woord worden gezegd. Twee zalen voor de Egyptische afdeeling werden verbouwd, één voor de voorwerpen uit het middenrijk en één voor de mummiekisten en kleine kunstvoorwerpen. Met de openstelling voor het publiek van de laatste zaal, die geheel nieuw moest worden ingericht, is de nieuwe ordening van de

Egyptische afdeeling van het museum van oudheden gereed gekomen.

Verder werd begonnen met de verbouwing van de lokalen, die aan de achterzijde van het museum zijn gelegen en die samengetrokken werden met een aangrenzend huis op de Boommarkt, dat reeds eenige jaren geleden door de Regeering was aangekocht. Wanneer die verbouwing voltooid is, zal een zeer geschikte ruimte gewonnen zijn voor de praehistorische en voor de Nederlandsche afdeeling, die, naar wij hopen, over niet te langen tijd eveneens gereed zal zijn.

Nog enkele woorden over bouw en verbouwing. Het nieuwe botanisch laboratorium nadert zijn voltooiing en blijkt een sieraad te worden voor den Hortus en de omgeving.

De nieuwe vleugel van het zoötomisch laboratorium voldoet in alle opzichten aan de gekoesterde verwachtingen, terwijl de bilaterale verlichting er niets te wenschen overlaat. De hoogleeraar heeft thans in de collegezaal ruimschoots gelegenheid tot het opstellen van de noodige mikroskopen en het tentoonstellen van een groot aantal praeparaten en platen, terwijl er in de groote practicumzaal aan meer dan 80 studenten tegelijk gelegenheid voor het verrichten van praktische oefeningen wordt geboden.

Wij kunnen al deze gebouwen niet ter sprake brengen, zonder daarbij een enkel woord te wijden aan de nagedachtenis van den te vroeg ontslapen Rijksbouwkundige voor de gebouwen van onderwijs Jacobus van Lokhorst. Onze Leidsche Universiteit telt een aantal laboratoria, die onder zijne leiding zijn gebouwd, fraai van vorm en door hun uiterlijk aanzien reeds bijdragende tot de ontwikkeling van een gezonden schoonheidszin bij den aandachtigen beschouwer. Maar daar de beteekenis dezer werkplaatsen gelegen is in den arbeid, die er wordt verricht, moet aan haar doelmatigheid grooter gewicht worden toegekend dan aan

haar uiterlijk schoon, en over de doelmatigheid der gebouwen, die deze danken aan de hartelijke samenwerking, welke er steeds tusschen den bouwmeester en den toekomstigen gebruiker heeft geheerscht, bestaat geen verschil van meening. Als om strijd is de welwillendheid en de hulpvaardigheid, waardoor VAN LOKHORST zich onderscheidde, door zijn medewerkers geroemd. Zoolang de door hem gestichte werkplaatsen staan, zoolang ten behoeve van het vaderlandsche Hooger-onderwijs en ten behoeve der wetenschap in die gebouwen wordt gewerkt, zoolang zal ook de naam van JACOBUS VAN LOKHORST aan de Leidsche Universiteit met eere worden genoemd.

Wij komen thans aan het Akademisch ziekenhuis en de faculteit der geneeskunde. Door vroegere verslaggevers is er reeds op gewezen, dat de toestand van het ziekenhuis niet beantwoordt aan de eischen van den tegenwoordigen tijd. Er bestaan grootsche plannen tot uitbreiding van het veel te kleine en in menig opzicht verouderde gebouw, maar de uitvoering dezer plannen is hoogst moeilijk en kostbaar en laat voorloopig op zich wachten. Hierdoor wordt een druk in minder gunstigen zin uitgeoefend op den thans bestaanden toestand, die, indien er geen uitzicht op een radicale verandering bestond, al licht nu reeds niet onbelangrijk zou worden verbeterd.

En ook buiten het ziekenhuis zijn er onbevredigde wenschen en verlangens in de faculteit. Zoo doet zich bijv. het ontbreken eener psychiatrische kliniek bij het onderwijs in de psychiatrie sterk gevoelen. In het krankzinnigengesticht Endegeest, waar dit onderwijs wordt gegeven, bevinden zich bijna uitsluitend chronische lijders, zoodat de studenten hier weinig gelegenheid hebben, beginnende gevallen van krankzinnigheid te leeren kennen. Toch zijn deze juist voor hen de belangrijkste, daar men hun immers in hun latere praktijk vooral de behandeling der beginstadia zal toevertrouwen, terwijl de chronische lijders wel

steeds grootendeels ter verpleging in de gestichten zullen worden ondergebracht.

Om in de behoefte van het psychiatrisch onderwijs te voorzien zou een doorgangshuis moeten worden ingericht, waar lijders aan beginnende psychosen zouden kunnen worden opgenomen, om in geval van genezing in de maatschappij terug gezonden, in het tegenovergestelde geval naar een gesticht vervoerd te worden. Een dergelijk doorgangshuis zou ook voor het onderwijs in de gerechtelijke geneeskunde van zeer veel nut kunnen zijn.

Nog een aantal andere wenschen der medische faculteit wachten op vervulling. Wij willen hier slechts wijzen op de behoefte aan onderwijs in de medische chemie, de paediatrie, de urologie, de huidziekten, de psychische therapie, het verzekeringswezen tegen ziekten en ongevallen, terwijl een ruimer plaats gevraagd moet worden voor de orthopaedie en de leer der neus-, oor- en keelziekten. De te stellen eischen zijn hoog en kostbaar en het zou zijn uilen naar Athene dragen, wanneer ik hier ging betoogen, dat zij met den — gelukkig — stagen vooruitgang der wetenschap naar alle waarschijnlijkheid in den loop van den tijd nog meer en meer zullen toenemen.

Liever wil ik een oogenblik Uw aandacht verzoeken voor eenige beschouwingen over de wijze, waarop in verschillende landen het onderwijs in een deel der zoogenaamde theoretisch-medische vakken, in 't bijzonder in de experimenteele vakken is ingericht. Wij bepalen ons daarbij tot de physiologie, maar mogen met grond verwachten, dat de opmerkingen, die over het onderwijs in dit vak kunnen worden te berde gebracht, in 't algemeen ook betrekking zullen hebben op de andere experimenteele wetenschappen, die aan onze Universiteit zijn vertegenwoordigd.

Sinds langen tijd is men er van overtuigd, dat bij het onderwijs in dezen of genen tak der natuurwetenschap de onderwijzer niet volstaan kan met het houden van voordrachten zonder meer, maar dat hij aan de leerlingen gelegenheid behoort te geven,

de natuur zelve te bestudeeren. Geldt het een proefondervindelijk vak, dan zal de student proeven moeten zien en zelf proeven moeten nemen, en de mogelijkheid daartoe kan hem wel moeilijk anders dan in een doelmatig ingerichte werkplaats, een laboratorium worden verschaft.

De eerste laboratoria, die voor onderwijsdoeleinden waren ingericht, dateeren van 1826 en werden gegrondvest door den physioloog JOHANNES EVANGELISTA PURKYNĚ in Breslau, en den chemicus JUSTUS LIEBIG in Giessen. Men heeft het voorbeeld, in Duitschland gegeven, overal nagevolgd en terwijl de methode om de leerlingen zelf te laten observeeren en experimenteeren in alle landen steeds meer wordt toegepast en uitgebreid, wordt thans nergens meer een Universiteit gevonden, die niet op het bezit van een aantal doelmatig, soms zelfs rijk ingerichte laboratoria kan roemen.

In het land, dat de bakermat der laboratoria mag worden genoemd en dat steeds een eervolle plaats blijft bekleeden in de wereld van wetenschap en onderwijs, is sinds den 1sten October 1903 de deelneming aan de praktische oefeningen in de physiologie voor de studenten in de geneeskunde bij wettelijk voorschrift verplichtend gesteld, terwijl onder de officiëele exameneischen is opgenomen behalve de kennis der physiologie nog de kennis van de belangrijkste werktuigen, toestellen en onderzoekingsmethoden, die in dezen tak van wetenschap worden aangewend.

Als men dit alles overweegt, zal men zeker het standpunt merkwaardig moeten noemen, dat wordt ingenomen door een verdienstelijk Amerikaansch physioloog, WILLIAM TOWNSEND PORTER van de Harvard medical school te Boston. PORTER beweert een nieuwe methode van onderwijs in de physiologie te hebben ingevoerd, en beschrijft haar als te bestaan uit een zoodanigen stelselmatigen leergang in het waarnemen en proefnemen, dat de student daardoor de physiologie in haar geheel leert kennen en beheerschen. De oude methode, zegt PORTER, bestaat uit het

houden van een stelselmatige reeks voordrachten, opgehelderd en toegelicht door demonstraties en verder uit het leiden van praktische oefeningen, die ook al weer ter verduidelijking van het college en het leerboek en als hulpmiddel voor het geheugen moeten dienen. De hoofdzaak bij de oude methode is het woord van den leermeester, terwijl de proeven slechts een aanvulling daarvan zijn. Bij de door hem ingevoerde nieuwe methode, zoo vervolgt hij, is de student aangewezen op de proeven zelf. Deze vormen de hoofdzaak, terwijl zij verder door woord of boek kunnen worden toegelicht. Alléén of voornamelijk alléén door eigen waarneming zal de student zijn studievak moeten leeren kennen.

Van de gebruikelijke oude methode zegt hij, dat het paard daarbij achter den wagen wordt gespannen en de student zich verlaat op het dictum van een ander, terwijl hij, opgeleid volgens de nieuwe methode, afgaat op wat hij met eigen oogen heeft gezien. De vroegere student van de Harvard medical school was gewoon te vragen: „Op gezag van welken schrijver grondt zich deze bewering?" De tegenwoordige student vraagt: „Hoe vertoont zich het verschijnsel en wat is het experimenteele bewijs voor de verklaring er van?"

Deze door PORTER gegeven uiteenzetting van het verschil tusschen oud en nieuw is stellig overdreven. Ik kan in zijn methode niet anders zien dan een prijzenswaardige en belangrijke toepassing van bekende regels, een ruime uitbreiding van het door PURKYNĚ en LIEBIG aangevangen werk.

Wel verzet zich PORTER tegen een dergelijke kritiek en legt hij grooten nadruk op het nieuwe en oorspronkelijke, dat in zijn werk is gelegen, maar juist datgene, wat hij in zijn overigens welsprekend betoog nieuw noemt, maakt er mijns inziens de zwakke zijde van uit.

Moet een nog onervaren student de geheele physiologie door eigen waarneming en proefneming leeren kennen en begrijpen?

Maar immers is het experimenteeren op zich zelf reeds een kunst, die geleerd moet worden. Bovendien zal zelfs een ervaren experimentator, die een nieuwe proef onderneemt met behulp van toestellen en werktuigen, waarmede hij zich van te voren niet volkomen vertrouwd heeft kunnen maken, nimmer aan de eerste uitkomst van zijn waarnemingen een beslissende beteekenis toekennen. Hij contrôleert ieder instrument afzonderlijk, brengt in de inrichting der proef achtereenvolgens verschillende wijzigingen aan, om te onderzoeken, of er geen omstandigheden zijn, die buiten zijn wil en zijn wensch invloed hebben uitgeoefend op het verkregen resultaat, en hij zal de scherpste kritiek toepassen op zijn eigen werk.

Dat ook experimentatoren van erkenden naam aan het begaan van grove vergissingen bloot staan, leert de geschiedenis der wetenschap op menige bladzijde. Om slechts één voorbeeld te noemen veroorloof ik mij hier gewag te maken van de aan iederen leek bekende, zoogenaamde N-stralen. Welk een strijd is er gestreden over hun al of niet bestaan! En hoelang heeft het moeten duren, voordat de groote meerderheid der onderzoekers de experimenteele fouten begreep, die bij de vermeende ontdekking er van waren gemaakt. Het „errare humanum" is stellig niet het minst van toepassing op den experimentator.

En wat mag men nu verwachten van studenten, die de kunst van experimenteeren nog moeten aanleeren en daarbij met werktuigen moeten omgaan, met welke zij zich eerst langzamerhand in den loop van den leergang vertrouwd kunnen maken? Is het wonder, dat ettelijke hunner tot resultaten komen, die in strijd zijn met de werkelijke uitkomsten der wetenschap? Is het wonder dat zij bijv. bij het meten van de voortplantingssnelheid van den pols of van de geleidingssnelheid in de zenuw, nu eens een bedrag vinden dat eenige malen te groot, dan weer een, dat veel te klein is? Dat zij bij het onderzoek van de electriciteitsontwikkeling bij spieren en zenuwen de electrische

stroomen in een richting meenen aan te toonen, die tegengesteld is aan de werkelijk bestaande? Is het wonder, dat zij bij zenuwprikkeling beweging zien te voorschijn komen, waar rust aanwezig moest blijven, en rust zien blijven waar beweging volgen moest?

Wat moet iemand denken, als hij ziet, dat de uitkomst van zijn proef niet overeenstemt met de officieele beschrijving?

Volgen wij de letter van de beschouwingen van PORTER, dan zou de student, die de physiologie leert door middel van de proeven, die hij zelf neemt, tot het besluit moeten komen, dat de groote mannen der wetenschap, JOHANNES MÜLLER, LUDWIG, HELMHOLTZ en zoovele andere zich hebben vergist, evenzeer als al de physiologen, die na hen zijn gekomen en gemeend hebben hun resultaten te kunnen bevestigen. Is hij iets minder onbedachtzaam, dan zou hij kunnen meenen, dat de verschijnselen, die men tot nog toe heeft beschreven en onder bepaalde gezichtspunten gegroepeerd, niet vast staan, en dat de geheele physiologie een op losse schroeven wankelende wetenschap is. Alleen ernstige studie van wat men den theoretischen grondslag van ieder experimenteel vak mag noemen, zal hem tot het besef brengen, dat hij de fout bij zich zelf heeft te zoeken.

De overwegingen van den student praktikant herinneren aan den strijd tusschen waarneming en theorie, die er eertijds gevoerd is in de wetenschap zelf. Toen men begon in te zien, dat de oude, al te diep gaande bespiegelingen, die niet door feiten en verschijnselen konden worden gecontrôleerd, nutteloos waren, vervielen de aanhangers der nieuwe richting in overdrijving. Zij wilden van geen bespiegeling en geen theorie meer weten. De feiten zouden reeds op zich zelf voldoende spreken en, behoorlijk gerangschikt, volstaan, om de wetenschap op te bouwen. „Rien n'est brutal comme un fait" was het wachtwoord. Maar men vergat, dat het dikwijls moeilijk is, een feit of verschijnsel als zoodanig te constateeren. Wanneer theorie en experiment niet

met elkaar in overeenstemming zijn, is het bij lange na niet altijd de theorie, die in 't ongelijk moet worden gesteld, en de experimentator heeft dus tot plicht na te gaan, of datgene, wat hij voor een feit heeft gehouden, niet het resultaat is van de fouten, die hij bij zijn waarneming en proefneming heeft gemaakt. Waarneming en theorie zijn beide onmisbaar bij den opbouw der wetenschap, en beide moeten zij met gelijke inspanning van krachten worden bestudeerd.

Vermoedelijk zal men het met PORTER wel algemeen daarover eens zijn, dat tot nog toe bij het onderwijs in de physiologie te veel aandacht aan de theorie en te weinig aan de eigen waarneming der studenten wordt gewijd. Naar alle waarschijnlijkheid evenwel geschiedt dit door den hoogleeraar niet uit principe maar uit onvermogen. De hedendaagsche laboratoria en hulpmiddelen zijn nog niet ruim genoeg, en de ervaring om praktisch onderwijs te geven is niet groot genoeg, om aan de strenge eischen te voldoen, die rechtmatig zouden kunnen worden gesteld.

Om tot verbetering in den toestand te komen, heeft PORTER een belangrijken stap voorwaarts gedaan. Inderdaad is hij er in geslaagd, om aan meer dan 200 studenten tegelijk, — die paarsgewijs verdeeld meer dan 100 groepen vormen, — een stelselmatigen leergang in de physiologische experimenteerkunst te geven, waarbij een buitengewoon groot aantal proeven uit vele hoofdstukken der physiologie door ieder der studenten zelf wordt verricht. Hij heeft daarbij geen geringe moeilijkheden te overwinnen gehad, en daar het stelselmatige in den leergang meebrengt, dat alle studenten tegelijk met dezelfde proeven bezig zijn, moesten van elk der benoodigde werktuigen ruim 100 exemplaren aanwezig zijn, dus ruim 100 registreertrommels, kymographia, vochtige kamers, inductietoestellen, manometers, ergographen, capillair-electrometers en nog vele andere.

De waarde van zijn werk, dat voortreffelijk geslaagd mag

heeten, is voornamelijk gelegen in het bedenken en uitwerken van tallooze voor het onderwijs geschikte proeven, het uitvinden van eenvoudige en toch voor 't gebruik volkomen doelmatige instrumenten en toestellen, het streng methodische van den praktischen leergang. Zijn arbeid verdient overal navolging en al hebben wij ook bestreden, dat hij een nieuwe methode van onderwijs heeft ingevoerd, zoo willen wij toch met nadruk verklaren, dat er door de uitbreiding en verbetering, die hij aan de reeds bestaande methode gegeven heeft, aan het physiologisch onderwijs onschatbare diensten zijn bewezen.

De tot hier toe in het midden gebrachte algemeene beschouwingen over het onderwijs in de physiologie gelden grootendeels ook voor andere experimenteele leervakken. Maar voor de physiologie bestaat er nog een moeilijkheid, die afzonderlijk moet worden ter sprake gebracht. Het behoeft geen betoog, dat waar de leer der levensverrichtingen wordt bestudeerd, ook levende weefsels, levende organen, levende individuen moeten worden onderzocht, en dat voor het onderzoek van inwendige deelen van een levend dier meer dan éénsa het mes zal moeten worden ter hand genomen. Het in dweepzieke hoofden rondwarende spookbeeld der vivisectie komt hier de vrijheid van het physiologisch onderwijs aan banden leggen.

Ik heb mij afgevraagd of de strijd, dien men tegen de vivisectie voert, als een vooruitgang der beschaving moet worden beschouwd? Als zoodanig wordt hij voorgesteld door mannen, die op literarisch gebied gezag hebben en wier woord door de groote schare wordt vernomen. Maar het komt mij voor, dat deze zich vergissen en dat de anti-vivisectiebeweging in haar tegenwoordigen vorm slechts een teeken van degeneratie is. Eenzijdig doorgevoerde beschaving kan, zooals de geschiedenis ons leert, voeren tot overdreven en ziekelijke verfijning en tot degeneratie van een geheel volk. Zóó ver zijn wij gelukkig nog niet gekomen.

Maar thans is toch de invloed der anti-vivisectiebeweging reeds van dien aard, dat, zooals persoonlijke ervaring mij heeft geleerd, een aantal jonge medische studenten door den maalstroom worden medegesleept. Zij beseffen nog niet, hoe groot de verantwoordelijkheid is, die zij bij de keuze van hun toekomstig beroep op zich hebben geladen.

Hoogst merkwaardig blijven voor mij de discussies in de gevulde collegezaal, waarbij meer dan eens in vollen ernst vooral door de dames-studenten het leven van een kind tegen dat van eenige konijnen werd afgewogen. Als straks deze vrouwelijke studenten een ander leven zullen zijn begonnen, waarbij een tipje van den sluier zal zijn opgelicht, die thans nog haar blik omfloerst, en zij dan wellicht haar teedere zorgen aan eigen kroost hebben te wijden, zullen zij zich haar vroegere woorden niet meer willen herinneren. Zij zullen de moederliefde voelen als een hartstocht en loopen zelfs gevaar, het belang van haar kind hooger te gaan stellen dan alle andere wereldbelangen te zamen.

Het publiek eischt, dat de geneesheer, aan wien men de zorg van zijn gezondheid toevertrouwt, in ruime mate over kennis beschikt. Wee den medicus, die in de uitoefening van zijn beroep de ziekte van een teer beminde gade of van een dierbaar kind niet tijdig heeft herkend en uit onkunde niet de middelen heeft aangewend, waarmede hij een te vroegtijdig verlies van het hem toevertrouwde pand had kunnen voorkomen! Meedoogenloos wordt hij veroordeeld óók door hen, die hun krachten meenen te moeten wijden aan het welzijn van kikvorschen en konijnen.

Helaas is de Nederlandsche Regeering voor den drang, die van de onkundige menigte uitgaat, gezwicht en heeft zij gemeend, aan de directeuren der laboratoria een ernstige beperking der vivisectie te moeten voorschrijven. Hoe een leermeester hieronder te moede is, die naar zijn beste krachten tot de vorming van

den medicus tracht bij te dragen, behoef ik thans wel niet nader te beschrijven.

Maar wij willen niet langer met den vinger drukken op een wonde plek van ons Universitair onderwijs, een wonde plek tevens van onze maatschappij. Op een dag als heden zien wij veel liever naar het goede en gezonde zoowel van onze samenleving in het algemeen als van het Nederlandsch Hooger-onderwijs in het bijzonder, en willen wij bij voorkeur denken aan het vele, dat ook zonder vivisectie nog in de physiologie kan worden gewerkt en geleerd. Vertrouwende op de begeerte naar kennis en den lust tot arbeiden onzer Leidsche studenten, beginnen wij den nieuwen cursus vol goeden moed.

Wij moeten thans nog eenige oogenblikken wijden aan de prijsvragen, die in Mei van het vorige jaar door onzen Senaat zijn uitgeschreven. Hierop zijn twee antwoorden ingekomen, waarvan één den gouden penning is waardig gekeurd. Wij verheugen ons, dat wij zoo aanstonds het voorrecht zullen genieten, aan den bekroonde het eeremetaal te mogen overhandigen, maar wij laten niet na, hier ook een woord van hartelijke waardeering te spreken tot hem, die in zijn poging gefaald is en ons onbekend is gebleven. Hij heeft de overwinning niet mogen behalen, maar hij heeft toch de voldoening, te hebben medegestreden in een edelen strijd. Uit zoodanigen strijd — deze moge gewonnen of verloren worden — komt men steeds krachtiger te voorschijn. Want het onmiddellijke doel, dat een jonge man nastreeft, mag niet zoo zeer zijn, een bepaald punt van de baan te bereiken, doch zich geschikt en bekwaam te maken tot verder gaan op den langen weg, die nog vóór hem ligt. Gij kunt U troosten, dat gij in den strijd naar dat doel overwinnaar zijt gebleven — indien gij slechts wilt bedenken, dat tegenspoeden wel den zwakke ontmoedigen, maar van den sterke alle kracht te voorschijn roepen, die in hem schuilt.

Ik verzoek nu den Secretaris van den Senaat het oordeel der faculteiten over de ingekomen antwoorden te willen voorlezen!

OORDEEL over de ANTWOORDEN OP DE PRIJSVRAGEN, die den 1sten Mei 1905 door Rector en Senaat van de Rijks-Universiteit te Leiden zijn uitgeschreven.

Bij de faculteit der Godgeleerdheid kwam op de prijsvraag:

„*Heeft Justus Lipsius, die in het jaar* 1591 *van de Universiteit te Leiden naar die te Leuven overging, vóór dien tijd eene andere godsdienstige overtuiging bezeten dan daarna?*"

één antwoord in, onder het motto: „*Tempus omnia revelat*". M. Tullius Cicero.

De faculteit is van oordeel dat de schrijver de gestelde vraag juist begrepen en het onderwerp grondig aangevat heeft. Te werk gaande naar een goede methode van historisch onderzoek heeft hij zich op voortreffelijke wijze op de hoogte gesteld van de talrijke bronnen en de uitgebreide literatuur. Zijne onbekendheid met eene enkele bron wordt ruimschoots opgewogen door de scherpzinnigheid aan de overige ten koste gelegd. Voor het hoofdstuk dat handelt over den tijd toen Lipsius meer door wijsgeerige dan door godsdienstige overwegingen werd geleid, hadden diepere studiën verricht kunnen zijn; althans had duidelijker in het licht gesteld kunnen worden, hoe Lipsius door de geestdriftige bewondering voor de beste voortbrengselen der klassieken dermate werd medegesleept, dat hij, naar het voorbeeld van zekere Italiaansche Humanisten, in zijne levens- en wereldbeschouwing den Christelijken grondslag tijdelijk verliet, ten gevolge waarvan hem in de bedoelde periode de leerstellige verschillen tusschen Roomsch-Katholieken en Protestanten weinig belang inboezemden. In het algemeen is van de bronnen en de literatuur een uitnemend gebruik gemaakt. Vooral tot de werken van

Lipsius zelven heeft de schrijver zich gewend. Voor het nasporen van Lipsius' godsdienstige gevoelens gedurende de jaren, waarin hij het hoogleeraarsambt te Jena bekleedde, werd de inhoud van zijne aldaar gehouden redevoeringen gebezigd, nadat aan de echtheid dezer redevoeringen een onderzoek was gewijd. Het antwoord op de vraag, wie Lipsius was in zijn Leidschen tijd, wordt voor een belangrijk deel ontleend aan zijn te Leiden vervaardigde geschriften: „De constantia", „De una religione", enz. De kennis van zijne godsdienstige opvattingen na den overgang naar de Universiteit te Leuven berust op zijne aldaar openbaar gemaakte werken. Bovendien is ijverig studie gemaakt van de zeer talrijke brieven, tusschen Lipsius en zijne vrienden, meest Humanisten, gewisseld, en reeds bij zijn leven of daarna gedrukt. Met takt heeft de schrijver getracht, ten deele langs psychologischen weg, de geleidelijke overgangen in Lipsius' denkwijze na te gaan en voor den lezer begrijpelijk te maken. De vorm der verhandeling verdient evenzeer lof als de inhoud. De stof is uitnemend in eene reeks van hoofdstukken verdeeld. Afgezien van enkele herhalingen en een klein aantal minder geslaagde volzinnen is de stijl boeiend. De wijze waarop in korte aanteekeningen bronnen en literatuur worden aangehaald en rekenschap gegeven van het in den tekst beweerde, doet zien, dat de schrijver zich hierin reeds eene goede methode heeft eigen gemaakt. Wegens de onderscheidene goede eigenschappen dezer verhandeling besloot de faculteit aan haren vervaardiger de uitgeloofde gouden eerepenning toe te kennen.

Bij de opening van het naambriefje bleek de schrijver te zijn, de Heer

H. T. OBERMAN,
candidaat in de Godgeleerdheid te Leiden.

Op de tweede prijsvraag der faculteit is geen antwoord ingekomen.

Bij de faculteit der Rechtsgeleerdheid is op de prijsvraag:

„*De faculteit wenscht de vraag beantwoord te zien, of en in hoeverre de realiteit van het vermogen van de naamlooze vennootschap door bepalingen van dwingend recht kan worden gewaarborgd.*"

één antwoord ingekomen, onder het motto: „*Justitia et Pax osculatae sunt*".

De schrijver begint met meer te geven dan gevraagd is, door in beschouwingen te treden over de bevoegdheid van den staat om in te grijpen in hetgeen hij de vennootschappelijke verhoudingen noemt, en over het rechtskarakter van de naamlooze vennootschap. Dit geschiedt echter dermate oppervlakkig, dat aan die beschouwingen geenerlei waarde kan worden toegekend.

Tot de behandeling van de gestelde vraag overgaande, bespreekt de schrijver de gevaren, waaraan de „kapitaalsrealiteit" achtereenvolgens blootstaat gedurende de tijdperken van de oprichting, van de werking en van de ontbinding van de naamlooze vennootschap. De uitdrukking „kapitaalsrealiteit" wijst er reeds op, dat de schrijver het vermogen van de naamlooze vennootschap niet voldoende van het kapitaal daarvan onderscheidt. Dat onder de realiteit van het vermogen der naamlooze vennootschap wordt verstaan het aanwezig zijn van het vermogen, hetwelk de naamlooze vennootschap bij de stukken die van haar uitgaan stelt te bezitten, heeft hij niet genoegzaam begrepen. Hij zoude anders hebben ingezien, dat het geen zin heeft gedurende het tijdperk van de ontbinding der naamlooze vennootschap waarborgen te verlangen voor de realiteit van het vermogen, en dat het onjuist is de bedrijfsrisico te behandelen als een oorzaak van „realiteitsvermindering".

De schrijver heeft zich wel moeite gegeven om op de hoogte te komen van de literatuur betreffende zijn onderwerp, doch is er niet in geslaagd de verschillende geschriften naar hun waarde invloed op zijn arbeid te doen oefenen; aan de bespreking van

proefschriften en van de handelingen der Nederlandsche Juristen-vereeniging van 1872 is in verhouding tot die van andere geschriften een veel te ruime plaats ingeruimd.

De voornaamste minder goede praktijken der naamlooze vennootschappen blijken aan den schrijver bekend te zijn, aan scherpte en helderheid van begrip ontbreekt het hem niet, en hij weet zijn denkbeelden te kleeden in een aangenamen vorm.

Het geheel laat, al zijn inrichting en vorm te loven, een onbevredigenden indruk achter, die voornamelijk aan een principieele fout moet worden geweten. De schrijver heeft niet ingezien, dat zijn verhandeling alleen dan waarde konde hebben, indien hij de gestelde vraag trachtte te beantwoorden in het licht der historie. Vóór alles moest worden nagegaan, op welke wijze de wetgevers in de voornaamste beschaafde staten hadden getracht de realiteit van het vermogen der naamlooze vennootschap te waarborgen, en welke resultaten daardoor waren verkregen. De schrijver heeft dat niet gedaan, en daardoor teweeggebracht, dat de slotsommen waartoe hij komt uitsluitend steunen op eigen opvatting, los van alle ervaring. Wel is waar wordt hier en daar naar buitenlandsche wetgevingen van vroeger en later tijd verwezen, doch dit geschiedt op zoo summiere wijze, dat in twijfel kan worden getrokken of de schrijver die wetten heeft bestudeerd.

De faculteit is mitsdien van oordeel, dat het antwoord niet voor bekroning in aanmerking kan komen.

Op de overige prijsvragen is geen antwoord ontvangen.

Mag ik nu den Heer OBERMAN verzoeken op te staan, om het gouden eeremetaal uit mijn hand in ontvangst te nemen.

Waarde Heer OBERMAN! In naam van de Leidsche Universiteit wensch ik U hartelijk geluk met deze kroon, die gezet wordt

op het werk, dat gij hebt volbracht. Gij hebt getoond, een grondig onderzoek te kunnen verrichten en de juiste methode daarbij toe te passen. Aan ijver en scherpzinnigheid heeft het U niet ontbroken, en het resultaat van uw werk, dat voor U zelf een succes is, strekt tevens onze Leidsche Universiteit tot eer. Ik ben er van overtuigd, dat gij de thans behaalde eer niet zoo zeer zult beschouwen als de einduitkomst van een periode van werk en studie, maar dat Gij veel meer naar de toekomst zult zien, en haar zult beschouwen als den krachtigsten prikkel, om verder te werken.

Aan het einde gekomen van de taak, die mij in dit uur is opgelegd, is het mij een groot genoegen aan mijn hooggeschatten ambtgenoot Nolen de waardigheid van het rectoraat te mogen overdragen. Aan U, waarde Nolen! den man van de daad zoowel als van het woord, zijn de belangen onzer Universiteit ten volle toevertrouwd. Moge onze Hoogeschool onder Uwe leiding een jaar van voorspoed en zegenrijken arbeid volbrengen, en moge het ook voor U zelf een gelukkig jaar zijn! Van ganscher harte roep ik U den geijkten heilgroet toe,

Salve Rector Magnifice! iterumque salve!

BIJLAGEN.

OVER DE BETEEKENIS DER ELECTRO-PHYSIOLOGIE ALS EEN ONDERDEEL VAN DE LEER DER LEVENSVERRICHTINGEN.

REDE,

uitgesproken op den 331ste verjaardag der Universiteit te Leiden, 8 Februari 1906, door den Rector-Magnificus Dr. W. Einthoven.

MIJNE HEEREN CURATOREN, HOOGLEERAREN, DOCTOREN, STUDENTEN EN GIJ ALLEN, DIE DOOR UWE TEGENWOORDIGHEID TE DEZER PLAATSE TOONT BELANG TE STELLEN IN DE DIESVIERING VAN NEERLANDS OUDSTE HOOGESCHOOL, ZEER GEWAARDEERDE TOEHOORDERS!

Wij verkeeren in rouw.

Een uitstekend man, die gedurende 29 jaren aan onze Universiteit werkzaam is geweest, onze diep betreurde oud-collega SAMUEL SIEGMUND ROSENSTEIN is van ons heengegaan. Toen ROSENSTEIN in 1866 te Groningen op 34-jarigen leeftijd het hoogleeraarsambt aanvaardde, was het hier te lande treurig gesteld met het klinisch onderwijs. Dat dit zich thans veilig kan meten met dat in andere landen is voor een belangrijk deel aan hèm te danken, en het is zijn geest, die voortwerkt in het groot aantal voortreffelijke leerlingen, die hij heeft gevormd.

In 1873 werd hij aan de Leidsche Universiteit verbonden, en toen hij in 1902 op 70-jarigen leeftijd, door de wet gedwongen, zijn hoogleeraarsambt neerlegde, kon hij met zelfvoldoening en trots terugzien op den roemvollen weg, dien hij had afgelegd. Dat zijn veeljarige arbeid rijke vruchten had ge-

dragen, daarvan getuigde de erkentelijkheid zijner leerlingen, bij wie hij heeft verwekt en ontwikkeld de krachtige begeerte naar kennen en begrijpen; die hij heeft opgeheven tot hooger peil door den bezielenden invloed van zijn machtig woord.

Na zijn aftreden verkeerde ROSENSTEIN nog dagelijks in ons midden, en aan menigeen onzer viel het voorrecht ten deel, herhaaldelijk te mogen genieten van zijn groote gaven van geest en hart. Zijn verlies zal niet alleen door zijn gezin en door onze Universiteit, maar ook door een talrijke schare van dankbare patienten, die over ons geheele vaderland zijn verspreid, zwaar worden gevoeld.

Eere zij zijn nagedachtenis!

De dood ook van den voortreffelijksten mag den voortgang niet beletten van het leven in onze maatschappij. De werkzaamheden der machtige instelling onzer Universiteit mogen slechts voor een kort oogenblik worden onderbroken en wij eeren hen, die van ons gingen, het best door hun arbeid voort te zetten in hun geest. Zoo zijt Gij dan volgens een aloud gebruik heden den 8sten Februari hier tezamen gekomen als toehoorders bij een redevoering ter herdenking van den verjaardag onzer Hoogeschool. Vergunt mij, dat ik deze gelegenheid aangrijp, om met U een onderwerp te bespreken uit het gebied der physiologie.

De physiologie is een in hooge mate onpopulaire wetenschap. Zelfs haar naam moet voor velen een onbekenden en dus onbeminden klank bezitten, daar hij, uit het Grieksch ontleend, nog in geen der moderne talen een algemeen gebruikelijke vertaling heeft gevonden. Misschien is het bestaan van de physiologie en van haar beoefenaars bij het groote publiek nog het meest bekend geworden door den hardnekkig gevoerden, heilloozen strijd tegen de vivisectie.

En tòch verdient zij beter lot. De wetenschap, die zich de kennis der levensverschijnselen en levensverrichtingen ten doel

stelt, is uit den aard der zaak een onmisbare schakel in de keten van alle biologische wetenschappen, van de scientia amabilis af tot aan de krachtig ingrijpende, soms ijselijke heelkunde toe.

Maar ook de niet biologische wetenschappen kunnen bezwaarlijk als geheel los staande van de physiologie worden beschouwd. Want de basis van al ons kennen moet door waarneming worden gevormd. En bij de beoordeeling van elk waargenomen verschijnsel zal men natuurlijk rekening moeten houden niet alleen met het object, dat waargenomen wordt, maar ook met de eigenschappen van den persoon, die de waarneming verricht; bij welk laatste gedeelte men als van zelf het terrein gaat betreden van de leer der levensverrichtingen. Het zou niet moeilijk vallen, in ettelijke voorbeelden aan te toonen, tot welke merkwaardige gevolgen het niet toepassen van dezen stelregel heeft geleid, een verzuim, dat herhaaldelijk door eenige zeer verdienstelijke onderzoekers van den laatsten tijd is gepleegd. Van den anderen kant verdient het vermelding, dat de wensch van vele natuur- en sterrekundigen naar een juiste beoordeeling van de verschijnselen, die zij met inspanning en zorg hebben waargenomen, de aanleiding is geweest tot uitvoerige physiologische onderzoekingen zoowel naar de eigenschappen onzer zintuigen als naar de wijze waarop en de snelheid waarmede uit eenvoudige gewaarwordingen zich hoogere psychische processen kunnen ontwikkelen.

Maar ik onthoud mij van uitvoerige toelichtingen, daar ik met niet meer dan een enkel woord heb willen wijzen op het onverbrekelijke verband, dat er tusschen de physiologie en alle andere wetenschappen bestaat, om daarna met te meer vertrouwen Uw aandacht te durven bepalen bij de „electro-physiologie als een onderdeel van de leer der levensverrichtingen".

De beteekenis der electro-physiologie wordt zeer verschillend beoordeeld. Meent men, dat de taak der physiologie hoofdzakelijk bestaan moet in het oplossen der groote vraagstukken

betreffende den oorsprong van het organische leven, dan schijnt het onderzoek naar de electrische verschijnselen, die bij planten en dieren kunnen worden waargenomen, slechts van ondergeschikt belang te zijn. Evenmin wordt de electriciteitsleer naar waarde geschat door hen, die in de meening verkeeren, dat de tegenwoordige physiologie zich met al haar detailwerk op den verkeerden weg bevindt. Wij kennen reeds, — zoo zeggen zij met Max Verworn, — de wetten, die de hartswerking, de spiersamentrekking, de zenuwgeleiding beheerschen; wij kennen de verrichtingen der zintuigen; wij weten, op welke wijze de spijsvertering geschiedt, en kennen eindelijk de anatomische basis van vele psychische processen. Dit alles danken wij aan de geniale onderzoekers die vóór ons hebben geleefd en die, met uitnemende methoden toegerust, reeds den hoogsten graad van nauwkeurigheid aan hun uitkomsten hebben verleend. Wat wij thans nog met de methoden der groote meesters verder kunnen bereiken, is slechts een dieper doordringen in fijne bijzonderheden, terwijl een nieuwe belangrijke ontdekking in de tot nog toe gevolgde richting niet meer zal kunnen worden gedaan. Wij moeten daarom een anderen weg inslaan, dien der cellulair-physiologie. Tot nog toe zijn slechts de werkingen van grootere lichaamsdeelen onderzocht, terwijl wij voortaan bij het bestudeeren van iedere levensverrichting op zich zelf in de eerste plaats onze aandacht zullen moeten wijden aan het elementair-organisme bij uitnemendheid, de *cel*.

Tot zoover deze en dergelijke beweringen.

Wel mogen wij aannemen dat de opsomming van al de belangrijke wetten, die de tegenwoordige physiologie reeds zoo grondig zou kennen, aan verreweg de meerderheid der physiologen als een ware bespotting in de ooren klinkt, maar niettemin is het duidelijk, dat zij, die nu eenmaal denken als Max Verworn en zijn school, een verder voortgezet electro-physiologisch onderzoek van spieren en zenuwen voor onvruchtbaar en overbodig houden.

Er is nog een ander standpunt, van waaruit men met geringschatting de resultaten der electro-physiologie beoordeelt. Men wijst daarbij op de uiterst geringe sterkte der electrische stroomen, die in het algemeen in het plantaardig en dierlijk organisme worden voortgebracht. Met uitzondering van de ontladingsstroomen der electrische visschen zijn deze immers zóó zwak, dat men samengestelde en zeer gevoelige instrumenten noodig heeft om ze aan te toonen, terwijl men betwijfelt, of zij wel ooit in staat zullen zijn om belangrijken invloed uit te oefenen op den aard der processen, die in de levende weefsels en organen kunnen plaats hebben.

Evenwel zijn „klein" en „onbeteekenend" twee verschillende begrippen en tegenover de zoo even ontwikkelde beschouwingen kunnen een aantal andere worden gesteld, waaruit grooter waardeering blijkt voor de electro-physiologie. Velen zien zelfs in de electriciteitsontwikkeling een zeer bijzonder levensverschijnsel, dat meer dan eenig ander nader verdient te worden bestudeerd. Een der oudere en meest verdienstelijke der thans levende physiologen, Hermann uit Königsberg, sprak nog onlangs als zijn vaste overtuiging uit, dat de dierlijke electriciteit een gewichtige factor der organisatie is. Hoewel wij van de levensprocessen in de zenuw nagenoeg niets anders kennen dan de electrische verschijnselen, die de geleiding van den prikkel vergezellen, zegt Hermann niettemin, dat dit orgaan van alle protoplasmatische vormingen aan den onderzoeker het meeste uitzicht biedt, om in het organische leven door te dringen.

Hoe er een innige samenhang tusschen levensprocessen en electriciteitsontwikkeling bestaat, kan vooral blijken uit onderzoekingen van den Engelschen physioloog Augustus D. Waller.

Wordt een levend, hetzij plantaardig hetzij dierlijk orgaan op doelmatige wijze geprikkeld, dan zal het op den prikkel reageeren door de ontwikkeling van een electrischen stroom. Men neme bijv. een blad, een stengel of een bloem, verbinde het

gekozen plantendeel met een gevoelig electrisch meetinstrument en brenge er een prikkel op aan. Indien de plant leeft, zal zij reageeren en haar reactie door het electrisch meetinstrument worden aangetoond; indien de plant dood is, reageert zij niet meer en blijft het meetinstrument in rust.

Daar de aanwijzing van het meetinstrument een maat levert voor de hoegrootheid der reactie, verschaft zij ook een maat voor den toestand van het leven; zij meet als 't ware de „vitaliteit". Doet men de proef met een geïsoleerde spier, dan kan men haar vitaliteit eenigszins beoordeelen uit de kracht, die zij bij haar samentrekking ontwikkelt, en men kan dan opmerken, dat bij het geleidelijk afsterven het contractievermogen en de electrische reactie nagenoeg parallel afnemen.

Zeer merkwaardig zijn de proeven met plantenzaden, waarvan de leeftijd door de hoegrootheid der electrische reactie kan worden bepaald. Terwijl versche zaden sterk reageeren, neemt hun vitaliteit bij het ouder worden regelmatig af, zoodat bijv. vijf jaar oude plantenzaden, bij een door Waller verricht onderzoek, nog slechts een geringe, veel oudere zaden in het geheel geen reactie meer vertoonden. Van alle reacties op het leven is de electrische stroom gebleken de gevoeligste te zijn.

Het medegedeelde moge volstaan om te bewijzen, dat in de leer, die zich de kennis van het leven ten doel stelt, uitvoerige, tot in bijzonderheden afdalende onderzoekingen op het gebied der electro-physiologie gerechtvaardigd zijn, en inderdaad hebben ook vele uitnemende onderzoekers zich bij voorkeur met electro-physiologische vragen bezig gehouden.

Thans zij ons een enkel woord veroorloofd, dat meer in 't bijzonder betrekking heeft op de waarde der methoden, die in de electro-physiologie worden toegepast en die zoowel het onderzoek der electrische prikkeling als dat der electrische reactie ten doel hebben. Terwijl ook door minder welwillende beoordeelaars algemeen erkend wordt, dat de genoemde methoden tot een

hoogen trap van ontwikkeling zijn opgevoerd, gaan sommige bewonderaars in deze richting zóó ver, dat zij door hun onbeperkten lof de belangen der electro-physiologie meer benadeelen dan bevorderen.

Zoo meent bijv. BORUTTAU uit Göttingen, dat de bioëlectrische techniek reeds een groote volmaking heeft verkregen en dat de resultaten der proeven zich met zoodanige scherpte en nauwkeurigheid aan den geoefenden waarnemer vertoonen, dat, mogen er ook al groote meeningsverschillen bestaan over verklaringen en theorieën, — die zelfs tot heftigen strijd aanleiding hebben gegeven, — er toch aangaande de feitelijke uitkomsten volledige overeenstemming heerscht.

Ik kan deze door BORUTTAU uitgesproken meening niet deelen, vooral niet, nu men met behulp van in den laatsten tijd uitgevonden instrumenten in staat is gesteld, om groote gebreken in de tot nog toe gebruikelijke onderzoekingsmethoden aan te wijzen. Aan deze gebreken moeten wij het waarschijnlijk wel toeschrijven, dat niettegenstaande werk noch moeite gespaard is, om een beter inzicht in de electrobiologische verschijnselen te verkrijgen, toch vele hoogst belangrijke en dikwijls zeer eenvoudig klinkende problemen nog geen bevredigende oplossing hebben gevonden.

Er wordt nog in den tegenwoordigen tijd strijd gevoerd over de vraag, op welke wijze de electrische stroom een zenuw prikkelt. Reeds E. DU BOIS-REYMOND wist, dat de intensiteit van den prikkel niet geheel bepaald wordt door de stroomsterkte. Hij meende destijds een algemeene wet te hebben ontdekt, die ongeveer aldus kan worden uitgedrukt, dat het prikkelend effect gemeten wordt door de snelheid, waarmede de stroom aanzwelt of afneemt. Maar deze zoogenaamde wet van DU BOIS-REYMOND is al spoedig gebleken niet met de feiten in overeenstemming te zijn. Indien men den stroom maar krachtig genoeg maakt, zal hij in vele zenuwen gedurende al den tijd, dat hij

wordt doorgevoerd, prikkelend blijven werken. Indien men hem daarentegen zeer kort laat aanhouden, zal men binnen zekere grenzen de prikkelende werking evenredig vinden aan de hoeveelheid doorgevoerde electriciteit. Sommige onderzoekers houden de stroomspanning voor de eenig juiste maat, andere meenen deze laatste te vinden in een bepaalden vorm der electriciteitsbeweging, waarin zij de essentieele voorwaarde van den electrischen prikkel trachten op te sporen, terwijl weer andere in een meer of minder samengestelde formule het verband trachten uit te drukken, dat er in vele gevallen tusschen sterkte en duur van den stroom eenerzijds en zijn prikkelend effect anderzijds bestaat.

Een bijzondere vermelding verdient de werking van wisselstroomen. Deze oefenen bij gelijke gemiddelde intensiteit de krachtigste werking uit, wanneer het aantal wisselingen per seconde een bepaald bedrag, ongeveer 200, bereikt. Grijpen de wisselingen langzamer plaats, dan moet de stroom sterker worden genomen, om dezelfde uitwerking te kunnen teweegbrengen. Vermeerdert men de wisselingsfrequentie, dan moet eveneens de sterkte worden vergroot.

Nu is men er in later jaren in geslaagd, om wisselstroomen te verkrijgen, die bij een groote intensiteit een millioen en meer geheele perioden per seconde vertoonen. Aanvankelijk scheen het, dat dergelijke hoog-frequente wisselingen in 't geheel geen prikkelende werking konden uitoefenen, hoe sterk zij ook genomen werden. Zoo verrichtte bijv. D'ARSONVAL te Parijs in 1892 een te dien tijde opzienbarende proef met zijn twee beroemde ambtgenooten van de Académie des Sciences CORNU en MAREY, die hij van hand tot hand met wisselstroomen doorvloeide. In de gesloten keten, waarin zich de lichamen der beide geleerden bevonden, waren ook een aantal gloeilampen geschakeld, en de stroom, die door de keten oscilleerde, werd zóó sterk gemaakt, dat de lampen wit gloeiend werden. Toch

werd door de proefpersonen noch eenige spiersamentrekking vertoond, noch ook de geringste gewaarwording van pijn ondervonden. Blijft men den stroom versterken, dan komen de gevolgen te voorschijn van de warmteontwikkeling, die in elk doorvloeid voorwerp — dus ook in het menschelijk lichaam — moet plaats grijpen, en die dan daar, waar de stroomdichtheid het grootst is, bijv. in de polsen, het eerst zal worden bemerkt. Waren Cornu en Marey door stroomen van een geringe wisselingsfrequentie maar van een even groote gemiddelde sterkte doorvloeid, zij zouden in korten tijd het leven hebben gelaten.

Een verklaring, waarom de hoog-frequente wisselstroomen geen prikkelende werking op onze zenuwen uitoefenen, was spoedig bedacht. Evenals het oog, zoo zeide men, slechts prikkelbaar is voor lichtgolven, het oor voor geluidsgolven, wier frequenties binnen bepaalde grenzen zijn gelegen, zoo is ook de zenuw slechts prikkelbaar voor golven van den electrischen stroom, wier aantal per seconde een zeker bedrag niet overschrijdt.

Evenwel hebben latere onderzoekingen geleerd, dat deze analogie niet volkomen opgaat; want toen men de stroomsterkte nog op doelmatige wijze vergrootte en bij gevoelige zenuwpraeparaten nauwkeurige metingen instelde, kon men aantoonen, dat er voor elke schommelingsfrequentie een bepaalde sterkte gevonden wordt, waarbij een prikkelend effect wordt uitgeoefend. Wanneer eenmaal een zekere frequentie is overschreden, moet bij verder toenemend schommelingsgetal de stroomsterkte regelmatig worden vergroot en hierbij stijgt de intensiteit sneller dan de schommelingsfrequentie, zoodat bij de toepassing van hoog-frequente wisselstroomen ten slotte enorme stroomsterkten noodig worden. Om een geïsoleerde zenuw met oscillaties van ongeveer één millioen perioden per sec. te prikkelen, zal men een sterkte moeten aanwenden, die ruim 16000-maal grooter is dan die van den constanten stroom, waarop het praeparaat reageert. Wil men het praeparaat niet benadeelen, dan mag

men den sterken wisselstroom slechts gedurende korten tijd door de zenuw laten vloeien, daar deze laatste anders te zeer zou worden verwarmd. Een doorvloeiing van iets meer dan één sec. zou de zenuw reeds tot op kookhitte brengen en haar dus onmiddellijk dooden.

Hoewel uit het medegedeelde kan blijken, dat de studie der frequente wisselstroomen tot merkwaardige uitkomsten heeft geleid, zoo moeten wij toch ook erkennen, dat zij ons niet merkbaar nader heeft gebracht bij het einddoel, dat de meeste onderzoekers zich hebben gesteld en dat ook als hoofddoel door velen steeds voor oogen wordt gehouden. Evenmin als door de vroegere pogingen hebben wij door het onderzoek der wisselstroomen geleerd, waarin de aard en het wezen der electrische zenuwprikkeling bestaan. Wèl heeft de beroemde physico-chemicus NERNST op zeer te waardeeren wijze beproefd, de prikkelende werking der oscillaties naar de nieuwere inzichten der electriciteitsleer te verklaren, maar zonder succes. NERNST merkt op, dat de galvanische stroom in een zenuw, — die immers een geleider is van zuiver electrolytischen aard, — niets anders veroorzaken kan dan ionenverplaatsingen. Deze hebben concentratie-veranderingen ten gevolge overal daar, waar zich semi-permeabele membranen in de zenuw bevinden, en de concentratie-veranderingen vormen de eigenlijke oorzaak van het prikkelend effect.

De prikkelingsgrens wordt door een zeker bedrag der concentratie-verandering bepaald en nu berekent NERNST, dat men, om dit bedrag te verkrijgen, de sterkte van den frequenten wisselstroom vergrooten moet evenredig aan den wortel uit het schommelingsgetal. Maar de feiten zijn met deze theoretische gevolgtrekking in strijd, terwijl de poging, die NERNST gedaan heeft, om door eigen proefnemingen zijn theorie te staven, niet als geslaagd kan worden beschouwd.

Van den electrischen prikkel gaan wij thans over naar de

electrische reactie. De aard en het wezen van den eersten houdt naar alle waarschijnlijkheid ten nauwste verband met den aard en het wezen der laatste, en wij denken daarbij vooral aan de electrische reactie der *zenuw*. Een zenuw, die op een willekeurige plaats geprikkeld wordt, ontwikkelt een electromotorische kracht, die op de plaats der prikkeling begint en dan langs de geheele zenuw wordt voortgeleid. Het proces der zenuwgeleiding gaat steeds gepaard met deze voortschrijdende electromotorische kracht, die als zoogenaamde actiestroom wordt waargenomen.

„Zonder actiestroom geen actie'' mag men zeggen. Men heeft zich zelfs afgevraagd, of het geheele wezen van het proces der zenuwgeleiding wellicht een zuiver electrisch proces kon zijn en sommigen zijn inderdaad zóó ver gegaan, dat zij deze vraag bevestigend hebben beantwoord. Zij zien in een zenuw niets anders dan een zoogenaamden kernleider, waaronder men een geleider verstaat, die een metalen kern van relatief geringen weerstand en een electrolytisch omhulsel bezit, en die in zijn electrische eigenschappen eenige overeenkomst met een zenuw vertoont. Maar zij, die dit denkbeeld zijn toegedaan, en een hoog ontwikkeld levend orgaan eenvoudig door een doelmatig vervaardigden kernleider meenen te kunnen vervangen, vormen toch slechts een kleine minderheid. Want bijna iedereen erkent, dat het geleidingsproces in de zenuw een levensverrichting is, die aan de stofwisseling met haar assimilatorische en dissimilatorische werking is gebonden. Wel is waar is men er nog niet in geslaagd, de warmteontwikkeling, waarmede deze stofwisseling gepaard zou moeten gaan, in een werkende zenuw aan te toonen, maar men heeft grond, om te veronderstellen, dat de daartoe aangewende pogingen alleen daarom mislukt zijn, omdat de hoeveelheid geproduceerde warmte te gering is, om met onze tegenwoordige werktuigen te kunnen worden gemeten, niet, omdat er in 't geheel geen warmte zou worden ontwikkeld.

De zenuw vertoont bij haar werk verschijnselen van vermoeienis

en herstel. Zij is zeer gevoelig voor den invloed van koolzuur, en ondervindt de nadeelige werking van een aantal vergiften. Zij wordt door alcohol, aether en chloroform in narcose gebracht, en ten slotte mogen wij niet onvermeld laten, dat zij, zooals de proeven aantoonen, naar alle waarschijnlijkheid koolzuur produceert.

Nadat wij deze gronden hebben opgenoemd voor het bewijs, dat de prikkelingsgeleiding in de zenuw een levensproces is, dringt zich als van zelf de vraag bij ons op, waarin dan dat levensproces bestaat; hoe wordt daarbij het chemisch arbeidsvermogen gebruikt om electrische spanning en electrischen stroom voort te brengen?

Het antwoord, dat gretig is gezocht, is nog niet op bevredigende wijze gegeven. Indien ik U de pogingen zou willen beschrijven, die men in 't werk gesteld heeft, om het te vinden, zou ik U moeten spreken van de moleculair-theorie in tegenstelling met de membraan-theorie, van de praeëxistentie-theorie in tegenstelling met de alteratie-theorie, zonder dat ik U in werkelijkheid een stap nader bij de oplossing bracht. En hoe die oplossing begeerd wordt, mag o. a. blijken uit een onlangs uitgesproken, evenwel niet van overdrijving vrij te pleiten bewering, dat met de verklaring van het wezen der zenuwgeleiding ook bereikt zou zijn al wat de physiologie van het organische leven zou kunnen leeren.

Er dringen zich nog een aantal andere vragen bij ons op, die met de eerstgenoemde verwant zijn. Wat is de natuurlijke prikkel, die van onze hersenen uit langs de zenuwbanen wordt geleid en onze spieren bereikende, deze tot samentrekking brengt? Wat is het prikkelingsproces in het zintuig en hoe wordt de prikkel van hier naar de zenuwvezel overgebracht? En ten slotte welke werkingen hebben in de gangliëncellen der hersenen zelve plaats?

Wij moeten erkennen, dat de antwoorden op al deze vragen

nog ver zijn te zoeken en dat hetgeen tot nog toe op dit gebied bereikt is, uiterst gebrekkig moet worden genoemd.

In vertwijfeling bij het overwegen van de opgesomde moeilijkheden, schijnen sommigen toe te geven aan de neiging, waaraan men honderd jaar geleden den vrijen teugel vierde en die zich tegenwoordig weer met hernieuwde kracht veelvuldig openbaart, om zich al te zeer in bespiegelingen te verdiepen. Doch zij, die dit doen, gelijken op een bouwmeester, die op een klein grondvlak met behulp van onbetrouwbare steenen en gebrekkig cement een hoogen toren poogt op te trekken. Immers welken waarborg bezitten zij, dat zij bij hun fijn uitgesponnen redeneeringen de wetten der logica steeds juist hebben toegepast? Zij missen daaromtrent alle zekerheid, wanneer hun conclusies zich te ver van haar basis verwijderen en hun uitkomsten niet door feiten en verschijnselen kunnen worden gecontrôleerd.

De experimentator, die bij het nemen zijner proeven al zoekende en tastende zijn weg moet vinden; omstandigheden, die hij eerst verwaarloosd had, in rekening moet brengen; herhaaldelijk hypothesen moet stellen, die later zullen blijken onjuist te zijn en dan door nieuwe hypothesen moeten worden vervangen, bevindt zich in een harde, maar toch voortreffelijke school, waarin hem zijn feilen duidelijk onder de oogen worden gebracht. De vele terechtwijzingen, die hij daarbij telkens en telkens weder van de natuur zelve ontvangt, moeten hem wel diep doordringen van de door iederen natuuronderzoeker erkende waarheid, dat niettegenstaande het menschelijk intellect iets wonderbaarlijks en heerlijks is, het toch niet toereikend kan worden genoemd, om zonder voortdurende contrôle van waarneming en proefneming de ons omringende natuur te leeren begrijpen.

De eenige weg, die ons open staat om verder te komen, is onze waarneming en proefneming met betere hulpmiddelen en doelmatiger methoden uit te breiden. Wij moeten nog tal van verschijnselen in al hun bijzonderheden nauwkeurig leeren ken-

nen, voordat wij in hun wezen zelf dieper kunnen doordringen. En wij moeten ons door te ver gaande bespiegelingen vooral niet laten verleiden, om gebrekkige schijnkennis van het wezen der dingen te verkiezen boven werkelijke en nauwkeurige kennis van hun schijn.

Maar wij willen de moeilijke vragen en de dieper gaande theoretische uiteenzettingen zoowel omtrent den aard en de oorzaak der electriciteitsontwikkeling als ook omtrent haar beteekenis als een factor in de organisatie van een levend wezen laten rusten, om thans liever het electro-physiologisch onderzoek van een geheel ander standpunt te gaan beschouwen. Wij zullen spreken over electriciteitsbeweging, die niet wordt onderzocht om haarzelfs wille of om door te dringen tot haar grond en oorsprong, ook niet met het oog op haar meer of minder belangrijke gevolgen, maar enkel en alleen als een begeleidend verschijnsel bij den arbeid der organen, die wij in hun bijzondere verrichtingen nader wenschen te bestudeeren. De studie van de specifieke werking der organen is dan ons doel, terwijl wij de ontwikkeling der electrische stroomen slechts als een middel te baat nemen, om het doel te bereiken.

Als eerste voorbeeld brengen wij de ademhalingsorganen der zoogdieren ter sprake. Zooals een ieder weet, worden onze adembewegingen in 't algemeen beheerscht door de behoefte om zuurstof op te nemen en koolzuur af te staan, zoodat bij zuurstofarm en koolzuurrijk bloed in den regel krachtige, in het omgekeerde geval zwakke, oppervlakkige ademhalingen tot stand komen. Het is van groot belang de oorzaken van de genoemde betrekking, die er tusschen het gasgehalte van het bloed en het type der adembewegingen bestaat, nader te leeren kennen, en een verklaring te vinden voor het merkwaardige mechanisme der afwisseling van de in- en uitademingsbewegingen, die wij buiten onzen wil om in onberispelijk regelmatigen rhythmus volbrengen.

Terwijl de uitademing gewoonlijk passief geschiedt, wordt voor het volbrengen der inademing de samenwerking van een aantal spieren vereischt. De spieren ontvangen haar prikkels van zenuwen, die weder alle door een zenuwcentrum worden beheerscht. Dit laatste, dat bij den overgang van de hersenen naar het ruggemerg is gelegen en ademhalingscentrum wordt genoemd, werkt niet geheel zelfstandig.

Door welke rhythmische prikkels wordt het getroffen, zóó dat het den stoot kan geven tot de rhythmische samentrekking van middenrif en borstspieren?

Bij de beantwoording van deze vraag hebben wij vooral rekening te houden met de werking van een belangrijke zenuw, die de longen met het genoemde centrum verbindt en wegens haar talrijke, wijd verspreide vertakkingen naar het hart en de maag de zwerver of vagus wordt genoemd. Volgens de reeds 40 jaar geleden door Hering en Breuer verdedigde voorstelling ontvangen bepaalde vezeluiteinden van den vagus in de longen bij iedere uitzetting dezer organen een prikkel, die naar het ademhalingscentrum wordt geleid en daar zóó wordt gereflecteerd, dat de inademingsspieren in haar werking worden geremd. Daar, zooals wij reeds hebben vermeld, de uitademing passief geschiedt, moeten bij een verslapping der inspiratoren borst en buik reeds vanzelf een uitademingsstand gaan innemen.

Zinken de longen in, dan worden in de longblaasjes andere vezeluiteinden van den vagus geprikkeld, en deze bewerken — weder door tusschenkomst van een reflex in het ademhalingscentrum — een nieuwe inademingsbeweging. Zoo zou dus onder den invloed van den vagus de rhythmus der respiratiebewegingen door het zich uitzetten en weer inzinken van de longen zelve worden onderhouden en automatisch worden geregeld.

De voorstelling van Hering en Breuer is door verschillende onderzoekers gedeeltelijk bevestigd, gedeeltelijk weersproken.

Bij het onderzoek werd veelal van min of meer samengestelde, indirecte methoden gebruik gemaakt, maar wat zou ten slotte eenvoudiger kunnen zijn, dan dat men den vagus met een electrisch meetinstrument verbindt en door middel van de electrische stroomen — die hij immers bij iedere prikkelingsgeleiding moet ontwikkelen — beoordeelt, welke prikkels hij werkelijk ontvangt?

Deze proeven zijn eenige malen uitgevoerd, zonder tot constante, geheel bevredigende resultaten te hebben geleid, daar de electrische meetwerktuigen, waarover men kort geleden te beschikken had, niet op voldoende wijze gevoeligheid paarden aan snelheid van aanwijzing. Verricht men de waarnemingen met behulp van het in den laatsten tijd verbeterde instrumentarium, dan laten de uitkomsten aan beslistheid niets te wenschen over. Vooreerst worden de prikkels, die van de longen uitgaan, constant en gemakkelijk waargenomen, maar bovendien kan men constateeren, dat de vagus rhythmische prikkels van het hart ontvangt, die vroeger alleen daarom niet zijn opgemerkt, omdat zij te kort van duur zijn; door de oudere meetinstrumenten konden zij niet worden aangetoond, terwijl zij toch dikwijls sterker zijn dan de eerstgenoemde prikkels. De onlangs ontdekte vaguswerking kan ons een nieuw inzicht geven in het verband, dat er tusschen de hartsactie eenerzijds en de adembewegingen anderzijds aanwezig is. Er bestaat tusschen het aantal respiratiebewegingen en het aantal hartslagen per minuut een vaste verhouding, die bij verreweg de meeste in het dagelijksch leven voorkomende variaties van adem- of polsfrequentie behouden blijft, en alleen dan verbroken wordt, wanneer òf de longen òf het hart in het bijzonder ziekelijk zijn aangedaan. Wat mag wel de oorzaak van deze merkwaardige standvastigheid zijn?

Nu wij weten, dat het hart bij zijn kloppen rhythmische prikkels langs den vagus opwaarts zendt, mag te recht de vraag worden gesteld, of deze wellicht het ademhalingscentrum

bereiken. Vandaar kunnen zij langs de motorische zenuwen naar de ademhalingsspieren worden gereflecteerd, en wel zóó, dat frequente hartslagen met vele vagusprikkelingen tot frequente adembewegingen aanleiding geven, terwijl omgekeerd een gering aantal hartslagen ook het tot stand komen van weinig respiraties per minuut ten gevolge heeft. Op deze wijze kan door de hartswerking een automatische regeling der adembewegingen worden bevorderd.

Tevens wordt nog een andere regeling — die van de hartswerking op zich zelf — in een verrassend licht gesteld. Want nu eerst wordt de oorzaak duidelijk van den reeds lang bekenden tonus of spanning, waarin onder normale omstandigheden de vagusvezelen, die zich naar het hart begeven, bij voortduring verkeeren. De gevonden electrische stroomen maken het waarschijnlijk, dat de vagustonus door de hartsactie zelf wordt onderhouden.

Bespreken wij thans een ander voorbeeld ter toelichting van de stelling, dat de studie der electriciteitsbeweging onze kennis kan vermeerderen van de verrichtingen der organen.

Wanneer men een levend oog met licht bestraalt, ontwikkelt het een electrischen stroom, dien men de photo-electrische reactie van het zintuig noemt. Men heeft kunnen aantoonen, dat deze reactie tot stand komt in de staafjes en kegels van het netvlies, dat zijn die elementen van het oog, die direct door het licht worden geprikkeld. Van de staafjes en kegels wordt de prikkel langs zenuwbanen geleid naar de hersenschors, waar onze lichtgewaarwording tot bewustzijn komt.

Voordat de photo-electrische reactie van het netvlies bekend was, kon men de rol, die het oog bekleedt bij de verrichtingen der organen van den lichtzin, niet anders dan langs indirecten weg trachten af te leiden. Men had toen slechts te beschikken over de subjectieve gegevens, die door het onderzoek der ge-

waarwordingen kunnen worden verkregen, terwijl thans de electrische stroom ons in staat stelt, de levensverschijnselen van het oog langs een onmiddellijken objectieven weg nader te leeren kennen.

Zoo heeft men bijv. bij de oogen van zoogdieren, vogels, amphibiën en reptiliën kunnen onderzoeken, hoe sterk zij reageeren op licht van verschillende kleur. Men heeft kunnen nagaan, of zij bij langdurige bestraling met licht van bepaalde kleur, een *algemeene* vermoeienis dan wel een speciaal voor de gebruikte kleur intredende vermoeienis vertoonen, — in welk laatste geval men tot het besluit gerechtigd is, dat het onderzochte oog een kleuronderscheidingsvermogen of kleurenzin bezit. Merkwaardige verschillen zijn er gevonden tusschen de oogen van nacht- en van dagvogels. Ook de staafjes en kegels vertoonen verschillen in hun reactie, waardoor wij in staat gesteld worden onze kennis van de werking dezer fijne zenuweindorganen een stap voorwaarts te brengen. De uitwerking van vermoeienis, van vergiften en van zeer verschillende soorten van prikkels is afzonderlijk onderzocht.

De vorm en de duur der photo-electrische reactie, die na een kortstondigen lichtprikkel tot stand komt, kunnen ons duidelijk maken waarom verschillende, snel op elkaar volgende, tijdelijke lichtprikkels met elkaar schijnen te versmelten, zoodat zij de gewaarwording van een continueele, gelijkmatige verlichting wekken. Want de electrische stroom, waarmede het oog reageert, blijft langer aanhouden dan de kortstondige bestraling, waardoor hij veroorzaakt wordt, en wanneer de photo-electrische reacties, die door een reeks van afzonderlijke bestralingen worden veroorzaakt, onderling versmelten, wordt het begrijpelijk, dat ook de gewaarwordingen, die er op volgen, ineenvloeien.

Bijzondere zorg is er besteed aan nauwkeurige intensiteitsmetingen. Reeds lang geleden had men tusschen prikkels en gewaarwordingen het merkwaardige quantitatieve verband leeren

kennen, dat door de wet van WEBER en FECHNER wordt uitgedrukt. De genoemde wet kan, zooveel mogelijk ontdaan van haar wiskundige formuleering, aldus worden omschreven, dat wanneer de prikkelings-intensiteiten toenemen volgens een reeks, waarvan elk paar op elkaar volgende getallen dezelfde verhouding vertoont, — de daarbij behoorende gewaarwordings-intensiteiten toenemen volgens een reeks, waarvan elk paar op elkaar volgende getallen hetzelfde verschil aanwijst. Waar schuilt de oorzaak van deze betrekking?

Terwijl men vroeger bij de beantwoording der gestelde vraag in 't algemeen drie mogelijkheden moest aannemen: dat de oorzaak gelegen kon zijn in de hersenen, in de geleidende zenuwbanen of in het periphere zintuig zelf, is thans door middel van het electrisch onderzoek de oplossing gebracht. Want de metingen hebben geleerd, dat er tusschen de lichtprikkels en de photoelectrische reacties nagenoeg volkomen dàt quantitatief verband bestaat, dat de wet van FECHNER ons tusschen prikkel en gewaarwording heeft leeren kennen. En hiermede is feitelijk bewezen, dat de oorzaak der genoemde wet in het periphere zintuig moet worden gezocht. Zij heeft betrekking op verschijnselen, die niet van psychischen maar van zuiver physiologischen aard zijn.

Welke beteekenis dit heeft voor het juiste begrip, dat wij ons van de werkingen in ons oog kunnen vormen, wordt duidelijk, wanneer wij denken aan de enorme verschillen in de sterkte van het licht, dat ons dagelijks beschijnt. De intensiteit van het zwakste licht, dat nog juist in staat is, een gewaarwording bij ons te doen ontstaan, en die van het sterke, directe zonlicht, dat ons oog, — hoewel het er pijnlijk door wordt aangedaan, — nog kan verdragen, zonder er wezenlijk door te worden benadeeld, verhouden zich als 1 tot ongeveer tienbillioen. Bij middelmatige lichtintensiteiten zijn wij in staat, een vermeerdering of vermindering van lichtsterkte ten bedrage van

1 % waar te nemen, terwijl zoowel bij zeer zwak als zeer sterk licht zich afwijkingen van de wet van FECHNER voordoen en ons onderscheidingsvermogen vermindert. Het laatste is in overeenstemming met de uitkomst van de metingen der photo-electrische reactie, die eveneens bij zeer zwakke prikkels minder af-, bij zeer sterke prikkels minder toeneemt, dan door de wet van FECHNER zou worden vereischt. En zoo wordt op eenvoudige wijze verklaard, hoe wij het vermogen, om enorme verschillen in lichtsterkte te kunnen waarnemen paren aan een groot onderscheidingsvermogen van die lichtintensiteiten, die in het dagelijksch leven voor ons van het meeste belang zijn.

Zeer veel moeilijker dan het oog leent zich het oor tot het electrisch onderzoek. Tot nog toe is dat zelfs, voor zoo ver mij bekend is, niet beproefd. En toch zou het waarschijnlijk vele belangrijke vragen, die met betrekking tot de verrichtingen van ons gehoororgaan worden gesteld, een stap nader tot de oplossing kunnen brengen. Maar dan zouden eerst een aantal technische moeilijkheden moeten worden overwonnen.

Het electrisch onderzoek van de hersenen en het ruggemerg levert ook zeer groote bezwaren op. In de schors der groote hersenen, die voornamelijk uit gangliëncellen bestaat, komen onze gewaarwordingen tot bewustzijn, en in 't algemeen mag men zeggen, dat zij de zetel der psychische functies is. Terwijl het voor de hand ligt, te vermoeden, dat de verrichtingen der gangliëncellen met de ontwikkeling van electrische stroomen gepaard gaan, is tot nog toe hierover geen zekerheid verkregen. Het door BECK, VON FLEISCHL en CYBULSKI verrichte onderzoek staat op zeer onzekeren grondslag, hetgeen naar alle waarschijnlijkheid aan de onvolkomenheden der techniek moet worden toegeschreven.

Maar wij mogen hopen, dat men met voortgezetten arbeid beter zal slagen. Men heeft reeds getracht, de gevolgen van opzettelijk aangebrachte zintuigprikkelingen als electrische stroo-

men in de hersenschors waar te nemen, waarbij men hoofdzakelijk de localisatie in de schors op het oog had. En wij kunnen met grond verwachten, dat men op den ingeslagen weg verder zal voortgaan. Waarschijnlijk zullen dan verschillen voor den dag komen in de wijze waarop de schorsstroomen zich voordoen, wanneer men zintuigprikkels aanbrengt, die in qualiteit van elkaar zijn onderscheiden.

Van veel grover aard en gemakkelijker aantoonbaar dan de reeds genoemde electrische verschijnselen zijn die, welke gepaard gaan met de samentrekking van een spier. Wij wijden eenige woorden aan een zeer bijzondere spier, die men ontegenzeggelijk de belangrijkste van het menschelijk lichaam noemen mag: de hartspier. Zij leent zich bij uitstek tot een voorbeeld ten bewijze dat de electro-physiologische methoden van groot belang zijn voor het onderzoek naar de verrichtingen der organen.

De werking van de hartspier wordt sinds overoude tijden beoordeeld naar de eigenschappen van den pols. Daar elke arterieele polsslag het gevolg is van een afzonderlijke hartscontractie en onder normale voorwaarden iedere hartscontractie ook een polsslag veroorzaakt, kunnen wij — wanneer zich geen buitengewone omstandigheden voordoen — uit de frequentie van den pols de frequentie van den hartslag leeren kennen, terwijl onregelmatigheden van den rhythmus der hartswerking ook onmiddellijk door onregelmatigheden in den polsrhythmus worden aangetoond. Maar hiermede is nog niet veel bereikt. Men wenscht in bijzonderheden de wijze te leeren kennen, waarop bij iederen slag de hartspier zich samentrekt. En ook met dit doel onderzoekt men de eigenschappen van den pols.

De groote Fransche physioloog Marey heeft geleerd, hoe daarbij met goed gevolg de voelende vinger van den onderzoeker kan worden vervangen door een registreertoestel, waarmede de vergankelijke polsgolven in blijvende graphische beelden worden vastgelegd. Het ligt voor de hand, te verwachten,

dat de vorm van een dergelijk graphisch beeld, polskromme of sphygmogram genoemd, verband zal houden met den aard en de wijze waarop de hartspier werkt. Om dit met een eenvoudig voorbeeld duidelijk te maken, herinneren wij aan de verschillen in snelheid, waarmede de hartscontractie tot stand kan komen. Is deze snelheid groot, dan zal een polskromme met spitsen top, is zij gering, een polskromme met platten, breeden top worden geschreven, terwijl men omgekeerd uit het meer of minder spits zijn van den top der kromme zal mogen besluiten tot de grootere of kleinere snelheid, waarmede een hartscontractie wordt volbracht.

Maar hoe eenvoudig en natuurlijk dit alles klinken moge, in werkelijkheid kunnen de genoemde gevolgtrekkingen niet zoo gemakkelijk worden gemaakt. Bij het onderzoek stuit men steeds op twee ernstige moeilijkheden: vooreerst de technische onvolkomenheden der methode en vervolgens de samengesteldheid van de invloeden, waardoor de vorm der polskromme wordt beheerscht.

De technische onvolkomenheden der methode zijn van dien aard, dat men al naar de wijze, waarop de registreertoestellen in werking worden gesteld, van een bepaalden pols een kromme kan schrijven, die naar willekeur dezen of genen typischen vorm vertoont. En wat van den pols der slagaderen geldt, geldt in nog hoogere mate van den aderpols en van de bewegingen, die in de regio cordis als hartstoot voelbaar zijn.

De vorm der kromme, die den hartstoot weergeeft en mechanisch cardiogram wordt genoemd, heeft in 't bijzonder tot zeer verschillende verklaringen en een levendige kritiek aanleiding gegeven. Terwijl door sommigen groote nadruk wordt gelegd op een aantal kleine verheffingen en dalingen, die men weer elk op zich zelf uitvoerig tracht te verklaren, wijzen anderen vooral op de verschillende vormen, die het cardiogram vertoont, al naar de plaats waar de registreertoestel op de hartstreek

wordt aangelegd. Een kleine verschuiving van den toestel kan een groote verandering in den vorm der geregistreerde kromme lijn doen ontstaan.

Van de vele verkrijgbare vormen van het menschelijk cardiogram wordt door een aantal physiologen slechts een enkele als de werkelijke contractiekromme van het hart beschouwd, terwijl de overige door hen onbetrouwbaar worden geacht, om ons iets te leeren van de wijze, waarop het hart zich samentrekt. Of de geregistreerde lijn de werkelijke contractiekromme voorstelt, wordt beoordeeld door vergelijking met de kromme, die verkregen wordt, wanneer men bij zoogdieren de drukkingen meet, die in de harteholten heerschen. De juiste vorm van het menschelijk cardiogram is door den onderzoeker dus vooraf vastgesteld. In plaats van uit een geschreven cardiogram de wijze af te leiden, waarop het hart werkt, oordeelt men juist andersom en leidt men uit de eenmaal bekende hartswerking de doelmatigheid af van de wijze, waarop de registreertoestellen zijn gebruikt. Behoef ik U nog nadrukkelijk te zeggen, dat de graphische methode dus van zeer twijfelachtige waarde is voor het onderzoek van den hartstoot bij den mensch?

Inderdaad kleven aan de techniek van het onderzoek zoowel van den pols als van den hartstoot ernstige gebreken. Wel moet worden erkend, dat door den arbeid van vele honderden onderzoekers zoowel de registreertoestellen zelve als de methode van hun gebruik meer en meer zijn en nog steeds worden verbeterd, maar al zou ook de techniek van het polsonderzoek een ideaal standpunt bereiken, de tweede der door ons genoemde moeilijkheden wordt daardoor niet opgeheven.

Deze tweede moeilijkheid is immers gelegen in de samengesteldheid van de invloeden, waardoor de vorm der polskromme wordt beheerscht. Het sphygmogram hangt behalve van de eigenaardigheden der hartswerking nog af van de wijze, waarop het bloed in het vaatstelsel stroomt, de bloedsdrukking en de

elasticiteit der vaten, wier gezamenlijke invloed dikwijls overwegend is. Verder kunnen twee hartslagen even sterk zijn, terwijl toch de eene tot een grooten, de andere tot een kleinen pols aanleiding geeft; in sommige gevallen blijft na een krachtige hartscontractie de pols zelfs geheel weg.

Om misverstand te voorkomen, mogen wij hier in herinnering brengen, dat onder contractie van het hart niet een verkleining van de harteholten wordt verstaan. Bij de contractie of samentrekking van een spiervezel wordt een trekking uitgeoefend in de richting van het eene einde der vezel naar het andere. Zijn de vezeluiteinden ten opzichte van elkaar bewegelijk, dan zal de vezel worden verkort; zijn zij onbewegelijk, dan zal slechts de spanning in de lengterichting der vezel worden vergroot.

De genoemde incongruentie tusschen de hartswerking en den pols wordt veelal veroorzaakt door verschillen in de vulling van het hart. Wanneer het zich bij zijn samentrekking geledigd heeft, wordt het in den toestand van rust door het aanstroomende bloed opnieuw gevuld, maar indien de rusttoestand of pauze te kort duurt, of, zooals voor kan komen, nauwelijks aanwezig is, zal bij de volgende contractie de vulling van het hart gebrekkig zijn. Er zal dan weinig of geen bloed naar de vaten worden gestuwd, en hierdoor wordt gemakkelijk verklaard, dat de pols klein wordt of in 't geheel niet tot stand komt.

Nadat wij aldus hebben aangetoond, dat er groote moeilijkheden aan verbonden zijn, om uit de eigenschappen van den pols de bijzonderheden der hartswerking te leeren kennen, mogen wij wijzen op de hulp die den onderzoeker door de electrische verschijnselen van het hart wordt aangeboden. Bij iedere samentrekking ontwikkelt het hart een electrischen stroom, die naar alle deelen van het lichaam, bijv. ook naar de handen en de voeten, wordt voortgeleid. Verbindt men een doelmatig electrisch meetwerktuig met de beide handen of met een hand en een voet van een persoon, dan kan men de bij iederen hartslag

wederkeerende rhythmische electriciteitsbeweging waarnemen en, indien de toestel daar opzettelijk voor is ingericht, ook registreeren. In het laatste geval verkrijgt men een kromme lijn, die met het cardiogram kan worden vergeleken en in tegenstelling met het gewone mechanische het „electrocardiogram" wordt genoemd.

Deze kromme leert ons geheel onafhankelijk van den pols de wijze kennen, waarop de hartspier functionneert. Door de plaatsen, van welke men den stroom afleidt, oordeelkundig te varieeren, kan men de werking van de verschillende deelen van het hart afzonderlijk in het electrocardiogram op den voorgrond doen komen, en zoo een aantal bijzonderheden bestudeeren, die op andere wijze moeilijk of niet kunnen worden onderzocht.

Zoo kan men bij sommige ziekelijke aandoeningen van de hartspier een lang gerekte contractiegolf constateeren. Bij vergrooting van het linker hart kan men sommige toppen, bij vergrooting van het rechter hart andere toppen van het electrocardiogram aanzienlijk versterkt vinden. Vooral merkwaardig zijn de uitkomsten, welke verkregen zijn bij het onderzoek der nu en dan tusschen een regelmatige reeks van slagen voorkomende hartscontracties, die niet door een pols worden opgevolgd. Men kende deze polslooze hartslagen reeds onder den naam van frustrane contracties. Zij komen veelal ontijdig voor en worden dan extrasystole's genoemd, maar het wezen dezer afwijkende hartswerking heeft men niet kunnen doorgronden, voordat men in het electrocardiogram het middel bezat, om den aard der contractie nader te bestudeeren. Het electrisch onderzoek van het hart heeft een nieuw licht op de genoemde verschijnselen geworpen en daarmede tevens onze inzichten gewijzigd in eenige vormen van hartziekten, zooals die, welke onder den naam van hartbigéminie, hemisystolie en systolia alternans zijn beschreven.

Een bijzondere vermelding mag nog worden gemaakt van de voorkamers van het hart, die door haar samentrekking het bloed naar de kamers stuwen. In vele gevallen is men in staat door

het onderzoek van den aderpols het tijdstip te beoordeelen, waarop de rechter voorkamer zich contraheert, maar over de wijze van samentrekking van dit onderdeel van het hart laat de venapols ons evenzeer in het onzekere als de arterieele pols dat doet met betrekking tot de wijze van samentrekking der linker kamer. Ook hier brengt het electrocardiogram ons de gewenschte hulp, terwijl het ons tevens de bijzonderheden leert kennen van de werking der linker voorkamer, die wegens onoverkomelijke anatomische hinderpalen voor het gewone mechanische onderzoek ten eenen male ontoegankelijk is.

Een belangrijk voordeel van het electrisch onderzoek van het hart in het algemeen boven het mechanische is daarin gelegen, dat men bij het eerstgenoemde gebruik kan maken van absolute maten. Het heeft niet 't minste bezwaar, de electrocardiogrammen te schrijven in een coördinatenstelsel, waarvan de abscissen naar seconden, de ordinaten naar Volts of Ampères zijn afgemeten. Daartegenover is men er tot nog toe niet op bevredigende wijze in geslaagd, om bij den mensch den hartstoot, den slagaderlijken en den aderlijken pols zóó te registreeren, dat het bedrag der verheffingen en dalingen in de verkregen kromme lijnen in millimeters kwikdruk of in grammen per cM^2 wordt weergegeven.

In dat opzicht is het electrisch onderzoek het mechanische vooruit. En de beteekenis van dit voordeel kunnen wij gemakkelijk duidelijk maken, wanneer wij slechts wijzen op de mogelijkheid, die door het gebruik der absolute maten gegeven wordt, om den vorm der verkregen krommen onafhankelijk te maken van de vaardigheid van den onderzoeker en van de eigenschappen der door hem gebruikte instrumenten. Daardoor zullen de electrocardiogrammen van alle onderzoekers uit de verschillende landen onmiddellijk onderling vergelijkbaar zijn.

Maar ik zal niet toegeven aan de verzoeking om nog langer bij

het electrisch onderzoek van het hart te blijven stilstaan. Ook laten wij verder een aantal organen onbesproken, die langs electro-physiologischen weg kunnen worden onderzocht, om ons liever nog voor een kort oogenblik op een derde standpunt te plaatsen.

Want de methoden der electro-physiologie kunnen met vrucht op nog een geheel andere wijze worden toegepast en wel zonder dat men daarbij een electriciteitsbeweging meet, die in het te onderzoeken orgaan zelf haar oorsprong neemt. Men kan in of nabij een orgaan een toestel plaatsen, die een eigen stroombron bezit en die stroomwisselingen vertoont, welke door werkingen in het orgaan worden veroorzaakt. De stroomwisselingen van den gebruikten toestel worden geregistreerd en gemeten en doordat zij parallel gaan aan de verrichtingen van het orgaan, doen zij ons een middel aan de hand, om deze nader te bestudeeren.

Ter toelichting wijzen wij in de eerste plaats op de electrische methoden, die dienst doen om geluiden zichtbaar te maken. Het geluid, dat men aan een nader onderzoek wenscht te onderwerpen, wordt naar een mikrophoon geleid, waarin de aankomende luchttrillingen electrische wisselstroomen doen ontstaan. Deze worden door een gevoelig en snel werkend meetinstrument in den vorm van een golflijn geregistreerd op zoodanige wijze, dat alle verheffingen en dalingen in de geregistreerde kromme met bepaalde phasen der luchttrillingen correspondeeren.

Roept men in den mikrophoon een bepaalden klank, dan registreert het meetinstrument een kromme van zekeren vorm, terwijl het bij het roepen van een anderen klank een kromme van een verschillenden, voor elk bijzonder geluid eigenaardigen vorm te voorschijn brengt. De studie der spraakklanken wordt van meer dan ééne zijde op deze wijze beproefd en naar het schijnt niet zonder succes.

Maar het is vooral de studie der zwakke, langs directen, me-

chanischen weg niet registreerbare geluiden, die door de toepassing der nieuwere electrische methoden zal worden gebaat. Deze openen een ruim veld van onderzoek zoowel voor den physioloog, die den spiertoon, als voor den praktischen medicus, die met zijn stethoscoop gewapend, de ademgeluiden en de hartstonen zijner patienten in bijzonderheden tracht te leeren kennen.

Wij weten, dat het oor van den waarnemer op verre na geen volmaakt zintuig is. Lage tonen van 50 trillingen in de seconde moeten, om een even sterke geluidsgewaarwording te veroorzaken, objectief vele millioenen malen intenser zijn dan hooge tonen van 2000 trillingen per seconde. Variaties in intensiteit kunnen slechts worden waargenomen, wanneer zij vrij grot zijn, zoodat het reeds de grootste moeite kost, om verschillen in de verhouding van 1 tot $1^1/_3$ of van 1 tot $1^1/_2$ te constateeren. Het aangeven van het juiste tijdstip, waarop het geluid ons oor bereikt, bijv. in verband met de verschillende phasen der hartsbeweging, is in vele gevallen zeer moeilijk en soms zelfs onmogelijk, terwijl ten slotte nog rekening moet worden gehouden met een zeer eigenaardig, iederen musicus wel bekend bezwaar. De waarnemer, die een uit ettelijke tonen samengestelden klank analyseert, kan zich nauwelijks een oordeel vormen over de relatieve sterkte dezer tonen, daar hij steeds in 't bijzonder *dien* toon, aan welken hij zijn aandacht schenkt, duidelijker en krachtiger hoort dan alle andere.

Wordt het geluid geregistreerd en daardoor de luchttrilling afgebeeld in den vorm van een kromme lijn, dan worden alle genoemde bezwaren op even gemakkelijke als doeltreffende wijze overwonnen. Het schijnt mij toe, dat vooral het registreeren van menschelijke hartstonen en hartsgeruischen veel belooft. De voorspelling is niet te gewaagd, dat met behulp der electro-physiologische methoden in 't algemeen, binnen afzienbaren tijd de leer der hartswerking in normale en pathologische omstandig-

heden op een grondslag zal rusten, die weinig voor dien der meest exacte klinische wetenschappen zal behoeven onder te doen.

Als een tweede voorbeeld van de wijze waarop de werking der organen bestudeerd wordt met behulp van electrische stroomen, die niet in het organisme zelf hun oorsprong nemen, noemen wij de methoden, die tot meting van kleine temperatuursverschillen dienst moeten doen. Deze methoden worden toegepast, om de oplossing te beproeven van eenige belangrijke vraagstukken, welke betrekking hebben op de stofwisseling in het organisme, terwijl zij bovenal uitnemende diensten bewijzen, wanneer het zoo boeiende probleem wordt ter hand genomen van de omzetting van energie in de arbeidende spier. Maar ik mag met deze korte herinnering hieraan volstaan.

Ik heb getracht, U een denkbeeld te geven van het werken en streven der electrophysiologie als een onderdeel van de leer der levensverrichtingen, en soms Uw aandacht meer gevraagd voor den weg en de methode, die gevolgd zouden kunnen worden, om nieuwe waarheden te ontdekken, dan voor de feiten en verschijnselen, die reeds bekend, of voor problemen, die reeds geheel opgelost zijn. Maar nu rijst wellicht aan het eind de vraag bij U op: „Levert de electro-physiologie als tak van wetenschap wel nut en voordeel op evenredig aan den arbeid, die er aan wordt besteed?"

Ter beantwoording hiervan plaatsen wij ons eerst op het standpunt van den praktischen medicus. Wij denken daarbij hoofdzakelijk aan de gevolgen der electrische prikkeling en in 't algemeen aan de toepassing der electriciteit in haar verschillende vormen op de organen van den zieken mensch.

In den loop der jaren is nu eens het therapeutisch effect der electrische stroomen hemelhoog geprezen, terwijl dan weer — als gevolg van een begrijpelijke, hoewel overdreven reactie — het bestaan zelfs van de geringste genezende werking van dit agens

is ontkend. Evenwel kan in den tegenwoordigen tijd niet meer worden betwijfeld, dat men met de doelmatige toepassing der electriciteit den zieken mensch nut aanbrengt. Als middel om sommige ziekten te leeren kennen, kan zij niet meer worden gemist, daar immers eenige zeer ernstige aandoeningen van spieren en zenuwen in een vroeg stadium van haar optreden op geen andere wijze dan met behulp van den electrischen stroom kunnen worden aangetoond.

Ook van den genezenden invloed is men thans algemeen overtuigd, en moge de appreciatie van dezen laatsten nog aan groote schommelingen zijn blootgesteld, zoo mag men toch met grond verwachten, dat met den vooruitgang der techniek, de verbetering in het juiste doseeren, de grootere zekerheid, waarmede over een bepaalden vorm van electriciteitsbeweging wordt beschikt en de meerdere nauwkeurigheid, waarmede kan worden gelocaliseerd, — de electro-therapie op den duur meer en meer aan waardeering zal winnen.

Maar in de electro-physiologie zijn een groot aantal onderzoekingen verricht, die nog in 't geheel geen praktisch nut hebben afgeworpen, terwijl de personen, die het werk uitvoerden, ook geen direct nut hebben beoogd. Zouden die onderzoekingen daarom van minder belang mogen worden geacht, zouden zij mogen worden verwaarloosd?

Men is soms al te zeer geneigd, om hem, die de vruchten plukt van den boom der wetenschap, ook vóor den planter en den kweeker aan te zien. De met cijfers aantoonbare, snelle vooruitgang in het lichamelijk welzijn van de menschen onzer maatschappij, bijv. daarin duidelijk uitkomende, dat de gemiddelde levensduur van de individuen in betrekkelijk weinig jaren enorm is toegenomen, is een vrucht, die geplukt is door de hygiene. Maar de boom is geplant en gekweekt geworden door de natuurkunde, de scheikunde, de physiologie en vele andere zusters uit het gezin. Zoo is het immers ook met de

praktisch-medische vakken gesteld, die zonder den grondslag der physiologie op verre na niet den huidigen hoogen trap van ontwikkeling zouden hebben kunnen bereiken. De tijd is voorbij, waarin CLAUDE BERNARD nog de stelling moest verdedigen, dat de physiologie voor den medicus niet langer behoort te zijn een genoeglijke ontspanning, zooals een lichte roman] geeft aan den ernstigen lezer van wetenschappelijke literatuur, maar dat zij inderdaad voor hem uitmaakt een noodzakelijk en onmisbaar studievak. En het zou onbillijk zijn, aan de electriciteitsleer, die wegens de nauwkeurigheid en de hooge ontwikkeling harer methoden een belangrijke plaats in de hedendaagsche physiologie inneemt, te verwijten, dat zij niet rechtstreeks streeft naar praktisch nut. Het nut der physiologie mag eenigszins verwijderd zijn, vele voor de praktijk des levens bruikbare vruchten vallen haar niet in den schoot, maar zij is onmisbaar in den gaard der wetenschap, waar zij de boomen helpt planten en kweeken, die opgroeien en vruchten afwerpen tot heil der menschheid.

Bij gelegenheid van een vroegere diesviering heeft de toenmalige redenaar — die zich op het gebied van de studie der natuur de allerhoogste verdienste heeft verworven — twijfelmoedig geantwoord op de vraag, of de wetenschap in 't algemeen de menschheid niet alleen wijzer heeft gemaakt, maar er ook toe heeft bijgedragen, haar gelukkiger te doen worden.

Beschouwen wij de zaak zóó, dat met het wijzer worden ook de macht van den mensch over de natuur toeneemt, zoodat hij beter in staat is, zich tegen schadelijke invloeden te vrijwaren en zijn lichamelijk welzijn te bevorderen, dan blijft voor twijfelmoedigheid geen plaats meer over. Want al gaan gezondheid en tevredenheid individueel niet steeds samen, ik geloof niet, dat het noodig is, hier te betoogen, dat beide eigenschappen toch nauw met elkaar samenhangen. Zonder vrees voor tegenspraak mag men beweren, dat voor een geheel volk de vermeer-

dering van lichamelijk welzijn een vergrooting van werkkracht en werklust met zich brengt. En is het in 't algemeen de wetenschap, waaraan men dezen vooruitgang toeschrijft, dan mag men haar ook niet den dank onthouden, die haar rechtmatig toekomt voor de vermeerdering van de som van het menschelijk geluk.

MM. HH. Studenten, de spreuk van HIPPOCRATES „Ars longa vita brevis" is U bekend. Ver reikt de wetenschap, maar kort is het leven. Maakt U dit korte leven ten nutte, opdat gij het genot moogt ondervinden, dat men kan smaken bij het volgen van de overwinningen, die op het gebied der wetenschap door den menschelijken geest bijna dagelijks worden bevochten. En zorgt, dat gij niet ongebruikt voorbij laat gaan het groote voorrecht, dat U ten deel valt, zelf een steentje te mogen en werkelijk ook te kunnen aandragen voor het heerlijke gebouw, dat wetenschap heet.

De gelegenheid daartoe wordt U ruimschoots geschonken aan onze in jaren oude, maar in kracht en werkzaamheid nog jonge en zich steeds verjongende Leidsche Hoogeschool!

INGESCHREVEN STUDENTEN.

ACADEMIEJAAR 1905—1906.

	Godgeleerdheid.	Rechtsgeleerdheid.	Geneeskunde.	Wis- en Natuurkunde.	Letteren en Wijsbegeerte.	Rechten en Letteren.	Totalen.	BIJZONDERHEDEN.	
Volledig onderwijs.								Onder deze rubriek	
Voor de 1e maal	17	67	58	30	16	31	219	komen voor	
〃 〃 2e 〃	14	55	41	22	17	30	179	89 Dames:	
〃 〃 3e 〃	13	57	31	18	6	4	129	in de Rechten	18
〃 〃 4e 〃	12	28	43	15	13	1	112	in de Lett. en	
〃 〃 5e 〃	9	19	29	12	9	2	80	Wijsbegeerte	21
〃 〃 6e 〃	6	18	34	16	3	3	80	in de Wis- en	
〃 〃 7e 〃	2	9	22	6	5	1	45	Natuurkunde	29
〃 〃 8e 〃	1	5	14	8	1	5	34	in de Genees-	
〃 〃 9e 〃		5	9	3			17	kunde	19
〃 〃 10e 〃	1	3	6	1	1		12	in de Godge-	
〃 〃 11e 〃			5	3			8	leerdheid	2
〃 〃 12e 〃					3		3		89
〃 〃 14e 〃			1				1		
Totaal....	75	266	293	134	74	77	919		
								Onder deze rubriek	
Voor 2 lessen.								komen voor	
Voor de 1e maal		3		4	10		17	6 Dames:	
〃 〃 2e 〃		2		1		2	5	in de Lett. en	
〃 〃 3e 〃				1		2	3	Wijsbegeerte	4
〃 〃 4e 〃						1	1	in de Wis- en	
								Natuurkunde	2
									6
Totaal....		5		6	10	5	26		
								Onder deze rubriek	
Voor 1 les.								komen voor	
Voor de 1e maal		1		7	17		25	13 Dames:	
〃 〃 2e 〃				1	7		8	in de Lett. en	
〃 〃 3e 〃					3	2	5	Wijsbegeerte	11
〃 〃 4e 〃					3		3	in de Wis- en	
								Natuurkunde	2
									13
Totaal....		1		8	30	2	41		
Algemeen totaal	75	272	293	148	114	84	986		

UITSLAG DER EXAMENS.

	18 Sept. 1905—14 Juli 1906.			
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Teruggetrokken.
Candidaats-Examen in de Rechtsw.	96	69	27	
Doctoraal „ „ „ „	55	34	21	
Doctoraal „ „ „ Staatsw.	4	4		
Candidaats „ in het Rom. Holl. Recht.	1	1		
Doctoraal „ „ „ „ „ „	3	3		
Examen voor den Ind. Recht. Dienst. . .	7	7		
Propaed. examen in de Geneeskunde . . .	21	19	2	
Candidaats „ „ „ „ . . .	22	17	5	
Doctoraal „ „ „ „ . . .	30	14	16	
Candidaats „ „ „ Letteren	10	7	3	
Doctoraal „ „ „ „	12	10	2	
Candidaats „ „ „ Wis- en Natuurk.	6	6		
Doctoraal „ „ „ „ „ „	13	13		
Propaed. „ „ „ Godgeleerdheid. .	24	17	7	
Candidaats „ „ „ „ (1e Ged.)	12	11	1	
„ „ „ „ „ (2e Ged.)	18	17	1	
Doctoraal „ „ „ „ . . .	2	2		
1e Natuurkundig Examen	45	40	5	
2e „ „	24	17	7	
Theor. Geneeskundig Examen	20	12	8	
„ Tandheelkundig „	1	1		
„ Apothekers „	5	5		
Examen volgens Art. 135 H. O.-wet . . .	1	1		
	432	327	105	

PROMOTIËN

van 18 September 1905—14 Juli 1906.

In de Rechtswetenschap.

1905.

27 September. Lourens Schoutendorp, van Magelang. „Stellingen".

27 September. August Richard Bueno, van Paramaribo. „Stellingen".

28 September. Jan Justus Krantz, van Leiden. „Stellingen".

6 October. Gerard Andries Feits, van Heerenveen. „Stellingen".

17 October. Johannes Casparus Veltcamp Helbach, van Rotterdam. „Stellingen".

20 October. Louis Antonius van den Brandeler, van Kampen. „Stellingen".

17 November. Mr. Leonard Marie Schoorel, van Probolingo. „Stellingen".

27 November. Joachim Nuhout van der Veen, van Alkmaar. „Stellingen".

1 December. Johann Friederich Wilhelm la Fontaine, van Modjokerto. „Stellingen".

6 December. Philip Bernard Libourel, van Raamsdonk. Proefschrift: „Schenking".

15 December. Johannes Baptista Crol, van Rotterdam. „Stellingen".

20 December. George Frederik Evelein, van De Rijp. „Stellingen".

21 December. Abraham Benjamin Cohen Stuart, van Tjandi „Stellingen".

21 December. Wolter de Loos, van Leiden. „Stellingen".

22 December. Johannes Didericus Werkman, van Leiden. „Stellingen".

1906.

26 Januari. Christiaan Joannes Poortman, van Schiedam. „Stellingen".

13 Februari. Joannes Henricus Warren, van Dordrecht. „Stellingen".

23 Februari. Adolf Andries Struby, van Banda. „Stellingen".

2 Maart. Jacobus Adriaan Pieter Wilhelmus Slicher, van Aalten. „Stellingen".

5 Maart. Benjamin van Rossem, van 's Gravenhage. „Stellingen".

8 Maart. Mozes Jacob Wolff, van Arnhem. „Stellingen".

9 Maart. Karel Johannes Frederiks, van Middelburg. „Stellingen".

16 Maart. Wopko Veltcamp Helbach, van Rotterdam. „Stellingen".

23 Maart. Johan François Heijmans, van Rotterdam. „Stellingen".

30 Maart. Cornelis de Graeff, van 's Gravenhage. „Stellingen".

5 April. Joseph Winkel, van 's Gravenhage. „Stellingen".

9 Mei. Albert van Haersolte, van Zwolle. Proefschrift: „Beschouwingen over eenige misdadigers-classificaties".

15 Mei. Hugo Willem Constantijn Bordewijk, van 's Gravenhage. „Stellingen".

16 Mei. Georg Wijnand Beeger, van Meester Cornelis. „Stellingen".

18 Mei. Gerard Gilles van Buttingha Wichers, van Brouwershaven. „Stellingen".

28 Mei. Hendrik Rudolf Ribbius, van Arnhem. (Met lof). Proefschrift: „De omvang van de te vergoeden schade bij nietnakoming van verbintenissen en bij onrechtmatige daad".

8 Juni. Frederik Willem Reinhard Wttewaal, van 's Gravenhage. „Stellingen".

15 Juni. Gijsbert Weyer Jan Bruins, van Zutphen. (Met lof). Proefschrift: „Een onderzoek naar den rechtsgrond der Schadevergoeding".

21 Juni. Jan Westerman Holstijn, van Workum. Proefschrift: „De polis van levensverzekering als zekerheid voor een voorschotgever."

9 Juli. Alexander Rueb, van 's Gravenhage. „Stellingen".

10 Juli. Henri Jacques van Noppen, van Goes. „Stellingen".

10 Juli. Alfred Arathoon Galestin, van Soerabaia. „Stellingen".

11 Juli, Hugo George Alexander Broers, van Martapoera (Borneo). „Stellingen".

12 Juli. Johannes Herman Paehlig, van Djocjacarta. „Stellingen".

12 Juli. Onno Jacobus Cluysenaer, van Utrecht. „Stellingen".

In de Staatswetenschap.

1905.

3 November. Mr. Evert van Ketwich Verschuur, van Zwolle. „Stellingen".

22 December. Hugo Willem Constantijn Bordewijk, van 's Gravenhage. (Met lof). Proefschrift: „Rechtspersoonlijkheid der Nederlandsche Koloniën".

1906.

2 Februari. Mr. Willem Jan Marie van Eijsinga, van Noordwijkerhout. (Met lof). Proefschrift: „Proeve eener inleiding tot het Nederlandsche tractatenrecht".

4 Juli. Mr. Martin August Gustaaf Harthoorn, van Meester Cornelis. „Stellingen".

In het Hedendaagsch Romeinsch-Hollandsch Recht.

29 Mei. Jan Hendrik Frederik Eduard Rudolf Claudius Gey van Pittius, van Ventersdorp (Transvaal). „Stellingen".

3 Juli. William Mortimer Robertson Malherbe, van Potchefstroom. „Stellingen".

4 Juli. Cornelius Jansen Weilbach, van Farao's-Fontein, District Heidelberg (Transvaal). „Stellingen".

In de Godgeleerdheid.

1905.

5 October. Cornelis Elias Hooykaas, van Rotterdam. Proefschrift: „Oud-Christelijke Ascese".

1906.

22 Februari. Herman Pieter Schim van der Loeff G.L.zn., van Utrecht. Proefschrift: „Onderzoek naar de herkomst en de strekking der zeven brieven van Ignatius in de korte recensie".

In de Geneeskunde.

1905.

1 November. Friedrich Johannes Borst Jr., van Rotterdam. Proefschrift: „De dood van het kind in aansluiting aan koorts van de moeder".

24 November. Jan Siegenbeek van Heukelom, van Almelo. (Met lof). Proefschrift: „Experimenteele onderzoekingen met doode tuberkelbacillen".

18 December. Evert Willem Goteling Vinnis, van Haarlem. (Met lof). Proefschrift: „De aanhoudende verdubbeling van den hartslag (Hart-Bigeminie)".

1906.

5 Februari. Johannes van der Hilst Karrewij, van 's Gravenhage. Proefschrift: „Bijdrage tot de kennis der therapie van het Glaucoma".

29 Juni. Geurt Arend Rademaker Jr., van 's Gravenhage. Proefschrift: „Onderzoekingen naar aanleiding van een geval van Indische Spruw".

6 Juli. Antony Verwey, van Deventer. Proefschrift: „Cornea- en Iristuberkulose".

In de Artsenijbereidkunde.

1905.

13 December. Johannes Jacobus Reijst, van Leiden. Proefschrift: „Het Kokosvet. Bijdrage tot de kennis der vetten en vetzuren".

In de Wis- en Natuurkunde.

1906.

6 Maart. August Winter, van Rotterdam. Proefschrift: „Bijdrage tot de Ionentheorie".

In de Klassieke Letterkunde.

10 April. Ludovicus Rank, van Amsterdam. Proefschrift: „Prolegomena sociologica ad antiquitates graecas et romanas".

In de Nederlandsche Letterkunde.

13 Juni. Johannes Lodewijk Walch, van 's Gravenhage. Proefschrift: „De varianten van Vondel's Palamedes".

6 Juli. Johannes Adrianus Nelius Knuttel, van Delft. (Met lof). Proefschrift: „Het geestelijk lied in de Nederlanden voor de Kerkhervorming".

9 Juli. Barend Faddegon, van Amsterdam. (Met lof). Proefschrift: „Çaṃkara's Gītābhāṣya".

Ambtsaanvaarding van Hoogleeraren.

1905.

26 September. R. P. van Calcar, met een redevoering over: „Het hedendaagsche standpunt van het toxine-vraagstuk".

4 October. Dr. C. H. Th. Bussemaker, met een redevoering „Over de waardeering der feiten in geschiedvorsching en geschiedschrijving".

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE [1]).

Rector Magnificus Dr. W. EINTHOVEN.

Van 18 September 1905—14 Juli 1906.

1905.

Sept.

19. **Aert Cornelis Groeneveldt**, Renkum, 21, R.
» **Johanna Bernardina de Jongh**, den Haag, 20, R.
» **Josephine Louise Veenhuijzen**, Semarang, 23, L.
» **Jacoba Bruggeman**, den Haag, 21, WN.
» **Caroline Maria Louise Cornelia Meyer**, Amsterdam, 19, L.
» **George Bernhard Schmidt**, Amsterdam, 20, G.
» **Helmig Anthony Kloppenburg**, Terneuzen, 18, R.
» **Herman Jan Lindeman**, Zutfen, 19, L.
» **Helmer Everhardus Molema**, Zutfen, 18, G.
» **Gerard Wouter Montrado Beck**, Montrado, 18, RL.
» **Jan Karel Theodoor Koch**, Barbei (Borneo), 19, G.
» **Jacobus Broekmeijer**, Haarlem, 19, G.
» **Iman Cornelis Dozy**, Willem I, 18, RL.
20. **Reinier Koole**, Zierikzee, 19, WN.

---

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **Th.**, **R.**, **G.**, **WN.**, **L.**, beteekenen de faculteiten van Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte. De letters **RL.** wijzen aan de a. s. ambtenaren bij de rechterlijke macht en bij den administratieven dienst in Ned.-Indië.

Sept.
20. **Willem Herman Leonard Haitink**, Delfshaven, 19, R.
» **Arie ten Bokkel Huinink**, Zevenbergen, 19, G.
» **Bernard Edersheim**, den Haag, 19, R.
» **Johannis Lambertus Maria van den Heuvel**, Delft, 21, R.
» **Cornelis Wijnand Christiaanse**, Leiden, 17, G.
» **Jan Mol**, Berkhout, 19, WN.
» **Eldert Marie Boudewijn Kortenoever**, Gouda, 18, R.
» **Cornelis Johannes Pieter van der Hoeven**, Maasland, 21, G.
» **Hendricus Johannes Spit**, den Haag, 18, R.
» **Willem Adriani**, Paramaribo, 17, WN.
» **Anthony Johannes Bernardus Poortman**, Rotterdam, 19, G.
» **Cornelis Iman Korteweg**, Middelharnis, 21, G.
» **Jacobus van Hoorn**, Amsterdam, 18, WN.
» **Willem Johannes Couturier**, den Haag, 19, R.
» **Johan Hendricus Bijbau**, Colijnsplaat, 18, R.
» **Maurits de Boer**, Tiel, 18, R.
» **Frans Gerrit Jacob Borgerhoff Mulder**, den Haag, 18, R.
» **Leonard Bierens de Haan**, Zwolle, 18, G.
» **Frans August van der Breggen**, Haarlem, 20, G.
» **Jacobus Cornelis Frederiks**, Deventer, 19, WN.
» **Cornelis Willem Andrae**, Sneek, 20, R.
» **Willem Hendrik Drucker**, Berlijn, 18, WN.
» **Frank Mendes de Leon**, Amsterdam, 20. R.
» **Cornelis Briët**, Gorinchem, 19, R.
» **Carl August Heinrich Gerke**, Zandvoort, 18, G.
» **Engbert Wilmink**, Deventer, 18, R.
» **Markus van Loon**, Sassenheim, 18, RL.
» **Maria Elisabeth Lulius van Goor**, Gouda, 19, L.
» **Jacob Christiaan Frits Schmied**. Djocjacarta, 23, R.
» **Adriaan Nortier**, den Haag, 20, G.
» **Willem Henri de Vassy**, Makassar, 20, WN.
» **Otto Iken**, Depok (Java), 22, R.
» **Adrianus Cornelis Romijn**, Delft, 20, G.
» **Karel Lodewijk Jan Enthoven**, Ambarawa, 17, R.
» **Djajadiningrat Raden Hoesein**, Kramat Watoe, 18, L.
» **Frederik Hendrik Josef Keldert**, Amsterdam, 20, R.

Sept.
20. **Horace Hugo Alexander Oosterhoff**, Batavia, 18, R.
» **Willem Petrus van Stockum**, Kediri (Java), 18, R.
» **Raden Mas Notokworo**, Djocjacarta, 20, G.
» **Cornelis Smits**, Dordrecht, 18, R.
» **Johannes Eliga Mestingh**, Kampen, 19, G.
» **Bernhard Theodoor Anne Westerouen van Meeteren**, Rhenen, 19, R.
» **Johannes Nicolaas Voorstad**, den Haag, 21, G.
» **Pieter Tichelaar**, Makkum, 21, R.
» **Willem Matthys Ouwerkerk**, Arnhem, 20, R.
» **Johan Martin van Walsem**, Padang, 21, R.
» **Jan Jacobus van Walsem**, Zalt-Bommel, 19, R.
» **Benjamin Richard Wesseling**, Wijk bij Duurstede, 20, R.
» **Anton Abraham van Vloten**, Soerabaja, 21, RL.
» **Sophie Josephine van den Berg**, Batavia, 19, L.
» **Woltera Carolina van Vliet**, Delft, 19, WN.
» **Jacob Charles van Es**, Djapara (Java), 18, G.
» **Dirk Johannes Steenhuis**, Schiedam, 17, G.
» **Frans Vreede**, Amsterdam, 18, L.
» **Adrien Florent Telders**, Amsterdam, 20, R.
» **Johan Lodewijk August van Oudheusden**, den Haag, 20, R.
» **Izak Maurits Prins**, Dinxperlo, 18, R.
» **Johannes Jacobus Albertus Rodbard**, Dordrecht, 18, G.
» **Joan Hendrik Smidt van Gelder**, Amsterdam, 18, G.
» **Cornelis Petrus van Rossem**, Rotterdam, 20, R.
» **Hendricus Jacobus Tiele**, Utrecht 20, L.
» **Pieter Christiaan Elise Vollgraff**, Arnhem, 20, R.
» **Joan Nilant**, Batavia, 20, R.
» **Henri Marcella**, Patti (res. Rembang), 19, R.
» **Frederik Willem van Wijk**, Amsterdam, 20, L.
25. **Jan Roelof Benjamin Feykes**, Baambrugge, 20, Th.
» **Jan Deetman Jr**, Delfshaven, 22, Th.
» **Hendrik Tiemon Albertus Joachim Westrik**, Batenburg, 20, Th.
» **Willem Hendrik Herman Middendorp**, Amsterdam, 20, Th.
» **Jan van der Pant**, Alkmaar, 21, L.
» **Jan Pieter Verheul**, Haarlem, 20, L.
» **Johanna Frederika Hanna Insinger**, Caïro, 19, L.

Sept.

25. **Johannes Cornelis Thonus Jr.**, Teteringen, 17, WN.
» **Johannes Andries van de Poel**, Schiedam, 21, WN.
» **Leonard Pieter Krantz**, Leiden, 19, WN.
» **Johannes van Riel**, Bergen op Zoom, 19, WN.
» **Jacob Meyer**, Hazerswoude, 18, WN.
» **Ferdinand Johan Rienks**, Leiden, 20, WN.
» **Johan Karel Pabst**, den Haag, 23, WN.
» **Woutrine Constance de Baat**, Rotterdam, 18, G.
» **George Willem Frans Gerard Steinbuch**, Magelang, 18, G.
» **Teunis Adrianus Hooftman**, Boskoop, 19, G.
» **Hendrik Jan Koene**, Leiden, 18, G.
» **Nicolaas van der Walle**, Leiden, 17, G.
» **Martien Jean Willem Rienks**, Leiden, 19, G.
» **Hendrik Rudolff Jurrjens**, Haarlemmermeer, 18, G.
» **Carolina Wilhelmina de Nooy**, Makassar, 20, G.
» **Hendrik Willem Joseph Anton Averbeck**, Delft, 21, G.
» **Jan Berend Roelf Jacobus Tonke Pilon**, Heemse, 24, RL.
» **George L. Gonggrijp**, Njalindoeng, 19, RL.
» **Stephanus Bernard Hendrik Göpner**, Linschoten, 22, RL.
» **Coenraad Hendrik Hermanus Snell**, Kedirie, 21, RL.
» **Pieter Westra**, den Haag, 19, RL.
» **Charles Beets**, Soerakarta, 20, RL.
» **Marinus Sanders**, Muntok, 23, RL.
» **Hendrik Carrière**, den Haag, 24, R.
» **Jan Versteeg**, den Haag, 20, R.
» **Hendrik Gerhard Kronenberg**, Deventer, 19, R.
» **Hendricus Allardus Hooftman Canter Cremers**, Harlingen, 20, R.
» **Margaretha Helena Obreen**, Oegstgeest, 18, R.
» **Paul George Louis van Sonsbeek**, Leeuwarden, 19, R.

30. **Hendrik Pieter Fortgens**, Hazerswoude, 21, Th.
» **Margaretha Maria van Hettinga Tromp**, Groningen, 29, Th.
» **Dirk Arie van den Bosch**, Hazerswoude, 20, Th.
» **François Jean Antonio de Jagher**, IJselmonde, 20, Th.
» **Jacob Dikshoorn**, Delft, 21, Th.
» **Adrianus Franciscus Petrus Pop**, Hagestein, 20, Th.
» **Willem Beijerinck**, Brebes (Res. Tegal), 37, L.

Sept.

30\. **Dirk Koelewijn**, Bunschoten, 36, L.

» **Anna Maria Francisca Salomons**, Rotterdam, 20, L.

» **Christina Carolina van der Wilde**, Semarang, 19, WN.

» **Hendrikus Bernardus Koldewijn**, Rotterdam, 23, WN.

» **Jacoba Engelina Dina Quanjer**, Enkhuizen, 18, WN.

» **Rebekka Aleida Riegel**, Groningen, 19, WN.

» **Eva Dina Bruins**, Zutphen, 19, WN.

» **Jan Willem Jacobus Jozef Jacobs**, Maastricht, 23, WN.

» **Johannes Philippus Tuyt**, den Haag, 22, G.

» **Frans van den Bergh**, Leiden, 19, G.

» **Adriaan Johan Jacob van Lith**, Aalten, 21, G.

» **Everhardus Frederik Weinberg**, den Haag, 19, G.

» **Gerhard Cornelis Jan Kruisinga**, Harderwijk, 17, G.

» **Johan Jacob van de Velde**, Menado, 18, G.

» **Marius Marinus Gerrit Woensdregt**, den Haag, 17, G.

» **Johan Harry Engel de Vries**, den Haag, 20, G.

» **Edward William de Vries**, den Haag, 18, G.

» **Carel Arthur Schnitzler**, Nijmegen, 19, RL.

» **Louis Victor Alsdorf**, Madioen, 21, RL.

» **Gerrit Johannes ter Poorten**, Muntok, 21, RL.

» **Jean Jacques François Pino**, Gouda, 18, RL.

» **Willem Gerard Horninge**, Buitenzorg, 20, RL.

» **Pieter Cornelis Adriaan van Lith**, Winsum (Obergum), 18, RL.

» **Willem Norbert Jozef Marie Allard**, Raamsdonk, 18, RL.

» **Marinus Adriani**, Amsterdam, 19, RL.

» **Teunis Johannes Lekkerkerker**, Voorschoten, 23, RL.

» **Charles Leonard Mulock Houwer**, Arnhem, 19, R.

» **Jan Voorink**, Woudsend, 18, R.

» **Constant Willem Feith**, den Haag, 21, R.

» **Maria Margaretha Backer**, Nijmegen, 18, R.

Oct.

9\. **Jacob Nicolaas Pattist**, 's Gravenzande, 29, Th.

» **Lambertus van Giffen**, Purmerend, 25, Th.

» **Engelbert Andries Alexander Snijdelaar**, den Haag, 21, Th.

» **Jacobus Gerardus Lekkerkerker**, Zoeterwoude, 23, Th.

» **Karel Hendrik Roessingh**, Groningen, 19, Th.

Oct.
9. **Hillegonda Maria Leemans**, den Haag, 17, L.
» **Jan Prins**, Zuidbroek, 23, L.
» **Jean Jacques Brutel de la Rivière**, Assen, 20, G.
» **Cornelis Joachimus van Houweninge Graftdijk**, Giessendam, 17, G.
» **Adriaan Marius Streef**, den Haag, 20, G.
» **Willem Alexander Kop**, Warschau, 19, G.
» **Emile Pièrre Hartlieb**, Kralingen, 20, G.
» **Wilhelmine Victorine Marie Agerbeek**, Batavia, 21, G.
» **Jhr. Cornelis David Roëll**, Sliedrecht, 19, G.
» **Adrianus Dionys de Leeuw**, Nieuw Lekkerland, 22, G.
» **Johannes Wilhelmus Bruyn**, Haarlem, 21, G.
» **Jacobus Willem Louis Valckenier de Greve**, Delft, 23, G.
» **Joseph Marie Antoine Jacques Herman van Freytag Drabbe**, Leeuwarden, 20, G.
» **Justinus Louis Marius Swaab**, Toeloeng Ajoeng, 20, RL.
» **Cornelis Elize Barre**, Penang, 18, RL.
» **Johannes Casparus de Vos**, Muntok, 19, RL.
» **Leonard Marie van Klaveren**, Soerakarta, 23, RL.
» **Johannes Cornelis Henricus Zondag**, den Haag, 24, R.
» **Johan Karel Onnen**, den Haag, 22, RL.
» **Lutinus Gerrit Tys**, Assen, 18, R.
» **Alexander Sjoerd Hoogstra**, Zetten (Gelderland), 22, R.
» **Dirk Sluis**, Enkhuizen, 27, R.
» **Adrian van Olst**, Kampen, 19, R.
16. **Bruinis Johan van Garderen**, Baarn, 21, Th.
» **Hendrika Catharina Maria Ghijsen**, Middelburg, 20, L.
» **Sophie Wilhelma Albertina Drossaers**, Breda, 19, L.
» **Antonius Josef Maria Mulder**, Amsterdam, 33, WN.
» **Bertha Adama van Scheltema**, Amsterdam, 27, WN.
» **Caroline van Leen**, Amsterdam, 19, WN.
» **Antoinette Caroline Agatha Nieuwenhuys**, Menado, 19, WN.
» **Charles Corneille Dagnelie**, den Haag, 21, WN.
» **Pieter Segaar**, Leiden, 25, WN.
» **Paul Voorhoeve**, den Haag, 18, G.
» **Gijsbertus Noorduijn**, Gorinchem, 17, G.
» **Gijsbert Jan Pijnacker Hordijk**, Djocjacarta, 21, RL.

Oct.
16. **Anton Philippus van Aken**, den Haag, 22, RL.
» **Julia Hugona Johanna ter Pelkwijk**, Elst, 18, R.
» **Auguste Arnold Schoch**, Rustenburg (Transvaal), 22, R.
» **James William Tamson**, den Haag, 45, R.
23. **Hermina Anna Catharina van der Straeten**, Arnhem, 24, L.
» **Carel Cornelis Remmerswaal**, den Haag, 23, L.
» **Johannus Gerardus Wesselius**, Amsterdam, 27, WN.
» **Louis Wilhelmus Hubertus Backhuys**, Venlo, 23, WN.
» **Johanna Jacoba Christina Hissink**, Soekaboemi, 19, R.
» **Willem Frederik Karel Jan Baukema**, Arnhem, 20, R.
» **Willemien Jagerink**, Aalten, 18, R.
» **Arnoldus Cornelius Maria Leesberg**, den Haag, 18, R.
» **Gerard Adolf Boon**, Rotterdam, 23, R.
28. **Maria Elisabeth de Meester**, Loenen a/d Vecht, 19, L.
» **Johanna Mathilda Sernée**, Breda, 22, L.
» **Maria Gerardina Petronella Pijnacker Hordijk**, Tiel, 34, WN.
» **Adriaan de Meen**, den Haag, 19, G.
» **Gijsbertus Godefriedus Johannes Rademaker**, den Haag, 18, G.
» **Marinus Charles Boon**, Banjoemaas, 38, R.
» **Frans Lodewijk Karel Storm van 's Gravesande**, Palembang, 49, R.
» **Leonardus Maria Eugenius Synatius van Oppen**, Gulpen, 22, R.
Nov.
4. **Frans Jonathan Pieter Storm van 's Gravesande**, Batavia, 20, RL.
» **Adelaide Jeanne Jacobine Hattinga Raven**, den Haag, 24, L.
» **Willem Gijsbert van der Vliet**, Leerdam, 20, Th.
» **Jeanne Christine Lambertine Helfrich**, Semarang, 25, L.
11. **Meint Joustra**, Bolsward, 34, L.
» **Elisabeth Henrica Hesseling**, Delft, 18, L.
» **Geertrui Hesseling**, Amsterdam, 49, L.
» **Leonard Kollman**, Cannes, 21, L.
27. **Maria Suzanna Elisabeth Labberté**, Sliedrecht, 22, L.
» **Willem Johan Vollervens**, 's Hertogenbosch, 17, WN.
» **Johannes Pieter Mooyman**, Rotterdam, 21, R.
Dec.
25. **Henri Straub**, den Haag, 39, L.
» **Anne Wilhelmina Angélique Noest**, Rotterdam, 40, L.
» **Jan Jacob Vis**, Breda, 24, WN.

1906.

Jan.

23. **Pieter Hendrik Tromberg**, Semarang, 20, R.
» **Karel Stephan van Kappen**, den Haag, 22, R.
» **Robert Frederic Philipson-Stow**, Kimberley (Z. Afrika), 28, R.
» **Hubert Maurice Hijmans van den Bergh**, Rotterdam, 23, R.
» **Foeke van den Bosch**, Beetsterzwaag, 28, RL.
» **Berend Willem van Gorkom**, Harlingen, 21, RL.
» **Frits Johan Heckler**, Medan, 21, RL.
» **Johan Bastiaan van Heutsz**, den Haag, 23, G.
» **Hubertus Paulus v. Tuyll v. Serooskerken**, den Haag, 22, G.
» **Frans Gerard de Wilde**, Leiden, 20, G.
» **Jan Ris**, Schiedam, 18, WN.
» **Anna Margaretha Buekers**, Haarlem, 22, WN.
» **Jan Bauwens**, Hontenisse (Zeeland), 24, L.
» **Cornelis Willem Boll**, Oldenzaal, 32, L.
» **Emile Hubert Antoine Verhaegh**, Maastricht, 26, L.
» **Jacob Willem Ruinen**, Loenen a/d Vecht, 35, L.
» **Adolf Netor**, Goes, 20, L.
» **Jacobus Cornelis Nieuwkoop**, Drongelen, 28, L.
» **Duritry de Peterson**, Jassy (Roumanie), 21, L.

Febr.

26. **Edsge Tjeerd Juursema**, Grijpskerk, 24, R.
» **Sybren Nauta**, Franeker, 25, RL.
» **Johannes Jacobus Jonker**, Leiden, 19, WN.
» **Margarete Nieuwenhuis** geboren **von Uexküll Güldenbandt**, Kozonow, 32, WN.
» **Willem Frederik Gisolf**, Rotterdam, 21, WN.
» **Marius Cornelis Emanuel Stakman**, Muiden, 22, WN.
» **Paul Adriaan Oudemans**, Batavia, 38, L.
» **Armand Azéma**, Barèges (Depart. Hautes Pyrénées), 27, L.

April.

3. **Daniel Krantz**, Leiden, 20, R.
» **Hendrikus Jacobus Johannes van Dinter**, Amsterdam, 27, WN.
» **Petronella Johanna Boeken**, Amsterdam, 36, L.

Juli.

10. **William Mortimer Robertson Malherbe**, Potchefstroom, 30, R.
» **Johannes Hermanus van der Hoop**, Groningen, 19, G.
» **Anna Louise Maas**, Rotterdam, 21, L.
» **Robert Feustel**, Lengenfeld in Vogtland (Sachsen), 30, WN.

VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS

over den jaarkring 1 Mei 1905—1 Mei 1906.

Uitgebracht op de Algemeene Vergadering van den 9den Juni 1906.

Leiden, 9 Juni 1906.

Overeenkomstig Art. 11 der Statuten hebben wij de eer U het Verslag uit te brengen over den Staat van het Leidsche Universiteitsfonds en over onze verrichtingen in het afgeloopen Vereenigingsjaar van 1 Mei 1905—1 Mei 1906.

De vorige Algemeene Vergadering van het Curatorium heeft plaats gehad op den 17den Juni 1905 in de Senaatskamer der Universiteit. Daarin werd de Rekening en Verantwoording onder dankbetuiging aan den Penningmeester Prof. Fockema Andreae goedgekeurd, en het Jaarverslag over 1904/5 door den Sekretaris uitgebracht. In October ll. is dit Verslag met het Jaarboek der Universiteit aan alle Leden verzonden.

Nog altijd kunnen wij vermelden dat de aanwinst van leden grooter is geweest dan het verlies door bedanken of overlijden. Want tegen een verlies van 50 leden staat eene aanwinst van 139 leden, namelijk:

1	Begunstiger	van	ƒ 10.—
4	„	„	„ 5.—
89	„	„	„ 2.50
11	„	„	„ 2.—
19	„	„	„ 1.50
15	„	„	„ 1.—
139			

Waaronder drie hoogleeraren, 1 Oud-student, 120 Studenten, 15 dames-Studenten. De gezamenlijke som die zij bijdragen bedraagt ƒ 318.

Door den dood verloren wij een Stichter Prof. I. Lebret te Oosterbeek, een Donateur Mr. J. A. F. Baron de Vos van

Steenwijk van Essen te Zwolle, drie leden, voorts door bedanken of wijl hunne verblijfplaats niet meer te vinden was: 47 leden.

Het aantal leden op 1 Mei 1906 bedraagt:

A. Door eene gifte op eenmaal:

Stichter-Donateur	1
Stichters	5
Beschermers	2
Donateurs	20
Begunstigers	19
	47

Een hunner schonk bovendien een jaarlijksche bijdrage als Donateur.

B. Door eene jaarlijksche bijdrage:

Leden Donateurs	*f* 100	1
„ „	„ 50	1
„ „	„ 25—50.	3
Leden Begunstigers	„ 10—25.	34
„ „	„ 5—10.	83
„ „	„ 2,50— 5.	343
Leden	„ 2	315
„	„ 1,50	311
„	„ 1	216
		1307

Te zamen 47—1 + 1307 = 1353 Leden.

De inkomsten bedroegen:

Batig slot op 1 Mei 1905	*f* 1165.32[5]
Renten	„ 2470.04
Jaarlijksche Bijdragen	„ 3140.50
Giften	„ 53.50
	f 6829.36[5]

De uitgaven bedroegen:

Toelage aan den Student Blankenheim . .	*f*	200.—
„ „ „ „ Kooiman. . . .	„	200.—
Aan Dr. H. Blink privaatdocent	„	100.—
„ Dr. W. Jorissen „	„	100.—
„ Dr. W. Stortenbeker „	„	30.—
„ Dr. W. Martin „	„	200.—
„ Mr. S. Steinmetz „	„	1000.—
„ Mr. C. D. Asser „	„	500.—
„ Dr. P. C. Molhuijsen voor eene reis naar Italië	„	500.—
„ Prof. G. Jelgersma voor hulp in zijn Lab.	„	200.—
„ den Heer Klinkenberg voor zijne bemoeiïngen	„	50.—
Voor exemplaren van het Jaarboek en overige drukkosten	„	532.05
Kleine uitgaven van Sekretaris en Penningmeester en hulp bij het beheer	„	15.09
Gekapitaliseerd *f* 2300. Inschrijving Grootb.	„	2167.76
Som der Uitgaven . . .	*f*	5794.90
„ „ Inkomsten . . .	„	6829.36[5]
Batig slot	*f*	1034,46[5]

Het kapitaal van het fonds is thans gestegen tot *f* 84100. „Het fonds Schlegel" bedraagt *f* 1045.45.

Van den Heer M. M. Bleekrode te s'Gravenhage ontvingen wij het bericht dat wijlen Dr. L. Bleekrode, de bekende Scheikundige te 's Gravenhage, eene som van *f* 4000 aan het Fonds heeft vermaakt welke som na het overlijden van de tegenwoordige vruchtgebruikster aan het Fonds zal uitgekeerd worden. Met dankbaarheid aan de nagedachtenis van den gever, die ook na zijnen dood de belangen der wetenschap aan onze Universiteit heeft willen bevorderen, hebben wij deze beschikking vernomen.

Van de jonge dames, die het Comité hebben gevormd, hetwelk een geschenk aan het Collegium van het Leidsche Studentenkorps bij gelegenheid van de Akademiefeesten in Juni ll. heeft uitgereikt, ontvingen wij eene gift van *f* 25, zijnde het overschot van de toen verzamelde gelden.

Ook gewerd ons eene gift van *f* 25 van eene Donatrice, en van een onbekenden gever C. N. eene gift van *f* 3.50.

Wij betuigen hun allen hier openlijk onzen dank.

Aan twee verdienstelijke studenten, kandidaten in de Ned. letteren, die zonder geldelijke hulp buiten staat waren hunne studiën voort te zetten en doktoraal examen te doen, verleenden wij eene tegemoetkoming elk van *f* 200 voor aanschaffing van boeken.

Uit bovenstaande opgaven blijkt dat wij aan zes privaatdocenten een honorarium of eene tegemoetkoming voor reiskosten of voor hulpmiddelen bij hun onderwijs hebben verleend, te zamen van *f* 1930.

Dr. H. Blink, privaat-docent, gaf weder gedurende 2 uren 's weeks kollegie in de Aardrijkskunde. Die lessen werden getrouw bijgewoond door elf leerlingen, waarvan 8 studenten en 3, die zich voor eene acte bij het M. O. voorbereiden. Behandeld werden: Nederland; geschiedenis van den bodem, de wateren en de waterbeweging langs de Ned. kust en in de getijde-wateren. Hierbij werd ook gebruik gemaakt van eenige hulpmiddelen uit het Geologisch Museum der Universiteit, daartoe door Prof. Martin welwillend ter beschikking gesteld. Van de „Algemeene Geografie" werd de ontwikkelingsgeschiedenis der Aardkorst behandeld, inzonderheid het Vulkanisme. Van de bijzondere Geographie werd behandeld Marokko. Voorts werd de Anthropogeographie van Nederland en Noord-Amerika besproken, en eenige grepen gedaan uit de Ekonomische geographie dier landen. Aan het einde van den Kursus hebben weder twee studenten Dr. Blink verzocht hun een Tentamen af te nemen, en een gunstig getuigschrift erlangd.

Dit kunnen zij overleggen, wanneer zij later solliciteeren naar eene betrekking bij het M. O. in de Aardrijkskunde. Zoo als bekend is, wordt op het Kandidaatsexamen in de Letteren niet geexamineerd in de Aardrijkskunde.

Mochten wij het vorige jaar mededeelen, dat Mr. C. D. ASSER door ons was uitgenoodigd als privaat-docent een kollegie in het Internationale Privaatrecht te geven, en dat hij dit kollegie in Mei ll. had geopend, thans kunnen wij vermelden, dat het door hem in dezen geheelen kursus is gegeven, gedurende één uur 's weeks. Het werd belangstellend door 10 studenten in de Rechten gevolgd. Daarin werden behandeld algemeene leerstukken van het internationale privaatrecht, en na de Paaschvakantie de Echtscheiding. Wij verheugen ons, dat thans aan onze Universiteit in dit belangrijke en aktueele vak onderwijs wordt gegeven.

De Privaat-docent Dr. W. STORTENBEKER vervolgde zijn kollegie in de Elektrochemie gedurende één uur (om de 14 dagen) en behandelde in dezen kursus de kwantitatieve Elektrolyse en de Ionisatietheorie. Het werd door vijf kandidaten in de Chemie gevolgd.

Prof. NIEUWENHUIS verzocht ons eene Toelage te ontvangen voor Mejufvrouw Dr. C. POPTA, die de bewerking der Visschen op zich genomen had, welke hij tijdens zijn verblijf op Borneo had verzameld, en waarvoor zij verschillende kosten had gemaakt, zooals de vertaling in het Fransch enz. Wij hebben die toelage gaarne verleend. Weldra zal die bewerking in eene publikatie van Prof. NIEUWENHUIS in het licht verschijnen.

De Heer JORISSEN, privaat-docent in de Chemie, zette zijn kollegie in de phys. Chemie voort, en behandelde eenige hoofdstukken uit de Physische Chemie, (katalyse, ferment-werking, gekoppelde reacties, zuurstofaktiveering) en daarna het

onderwerp dat thans zoo groote belangstelling wekt en zooveel onderzoekers telt, namelijk de radioaktiviteit.

Het kollegie over de Geschiedenis der Nederlandsche Schilderkunst, dat thans voor de tweede maal aan onze Universiteit door den privaat-docent Dr. W. MARTIN gegeven is, mocht eene toenemende belangstelling ondervinden. Het bezoek overtrof dat van verleden jaar, want het aantal deelnemers bedroeg 48, waaronder een onzer hoogleeraren. Gemiddeld waren 35—40 toehoorders tegenwoordig. Behandeld werd vooreerst de geschiedenis in de 2de helft der vijftiende eeuw, beginnende met HANS MEMLINC, waarbij Dr. MARTIN zich niet uitsluitend tot de schilderkunst bepaalde, maar ook onderdeelen uit het gebied der prentkunst, der bouwkunst, en der kunstnijverheid te pas bracht. Na de paaschvakantie behandelde hij, met het oog op de aanstaande Rembrandtfeesten, de kunst van dien meester, met name zijne ontwikkeling vóór 1632. Tal van nieuwe lichtbeelden werden daarbij vertoond, nevens photografiën en afbeeldingen van boek- en plaatwerken uit het Maurits-huis en uit Dr. MARTIN's eigene omvangrijke verzameling. Vóór en na het kollegie werd gelegenheid gegeven tot het stellen van vragen over het behandelde onderwerp.

Aan Prof. JELGERSMA verleenden wij op nieuw eene toelage van *f* 200 ten behoeve zijner privaat-assistente Mej. KETJEN, die hem op verdienstelijke wijze behulpzaam was in het vervaardigen en teekenen van mikroskopische hersen-praeparaten ten behoeve van zijne onderzoekingen en van zijn onderwijs.

Prof. BLOK verzocht ons eene toelage te verleenen ten behoeve eener reis van Dr. P. C. MOLHUIJSEN, konservator van de Univ. Bibliotheek, naar Italië en een driemaandelijks verblijf te Florence en Rome, gedurende de lente van dit jaar. Wij hebben die toelage gaarne bewilligd, en Dr. MOLHUIJSEN is in Maart

ll. naar Italië vertrokken. Hij heeft zich in de laatste jaren in het bijzonder toegelegd op de geschiedenis onzer geleerden in de drie laatste eeuwen, waartoe de rijke schat van brieven en handschriften, die onze Univ. Bibl. bezit, hem aanleiding heeft gegeven en in staat gesteld. Deze studie deed hem thans de behoefte gevoelen om in Rome, Florence en elders nasporingen te doen naar brieven van onze geleerden die in Italië nog in de Bibliotheken voorhanden zijn, zooals van Lipsius, Daniël en Nikolaas Heynsius, Ger. en Is. Voetius, Salmasius, Rutgersius, Meursius, Rhunkenius, van Santen, Boerhaave, de beide Gronovii enz. Deze wenschte hij uit te zoeken, voor zooverre zij nog niet gedrukt zijn, en af te schrijven. Dat zal naar hij vertrouwt veel kunnen bijdragen tot de geschiedenis van onze klassieke philologie en ook van onze natuurkundige wetenschap. Dr. Molhuijsen wenscht een deel van het door hem gevonden materiaal zelf te bewerken, met name dat van den beroemden botanicus Clusius, en van den geleerden Bonaventura Vulcanius die tot den roem en luister onzer Universiteit in het einde der 16de en begin der 17den eeuw zooveel heeft bijgedragen, die 50 jaren lang Sekretaris van den Akademischen Senaat is geweest, en die evenals Clusius veel heeft gereisd en met vele geleerden betrekkingen heeft gehad. Het getal brieven van buitenlandsche geleerden aan Clusius dat op de Bibliotheek bewaard is, bedraagt wel 1000 stuks, waaronder die van meer dan 20 Italianen. Waarschijnlijk moeten er in Italië vele brieven van Clusius bewaard en in de Bibliotheken vooral te Florence te vinden zijn.

Dat deze en andere brieven belangrijk kunnen zijn behoeft geen betoog. Het is genoeg bekend, dat de briefwisseling tusschen geleerden in de vorige eeuwen rijk is aan bijzonderheden omtrent de geschiedenis der wetenschap, omdat er toen nog geene tijdschriften bestonden, en omdat de brieven tusschen de geleerden met het doel zijn geschreven, om de uitkomsten van

letterkundige of natuurkundige onderzoekingen bekend te maken.

Wij mogen aan het slot van ons Verslag er wederom met voldoening op wijzen, dat wij in verschillende takken van wetenschap onze privaatdocenten door de vergoeding van reis- en verblijfkosten, of door kleine honoraria, in hunne overigens belangelooze taak hebben kunnen ondersteunen, en de studien aan onze Universiteit in verschillende opzichten hebben mogen bevorderen.

De Studentencommissie bestond dit jaar uit de Heeren:

F. E. Vlielander Hein,	praeses van het Studentenkorps			
C. M. Briët	voorz.	der	Theol.	faculteit
A. S. Oppenheim	„	„	Jur.	„
I. Adam	„	„	Med.	„
J. Th. Bornwater	„	„	Phil.	„
A. H. van Ophuyzen	„	„	Litt.	„

Voor hunne medewerking betuigen wij hun onzen hartelijken dank en niet minder aan den Heer J. L. van Tricht (vice-praeses der Phil. fac.) en aan Mej. C. de Baat die het Fonds aan de nieuw aangekomene theologische studenten en damesstudenten bekend gemaakt en hen tot deelneming opgewekt hebben.

De Commissie van Uitvoering van het Leidsche Universiteitsfonds,

M. J. DE GOEJE, *Voorzitter.*
J. M. VAN BEMMELEN, *Secretaris,*
S. J. FOCKEMA ANDREAE, *Penningmeester.*
H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN
P. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE
W. NOLEN

LEIDEN, October 1906.

Aan de Leden van het Leidsche Universiteitsfonds.

Wij hebben de eer U hiernevens de Naamlijst der Leden toe te zenden, gerangschikt naar hunne woonplaatsen.

Wij wenschen U daardoor in de gelegenheid te stellen na te gaan, welke oud-studenten der Leidsche Universiteit in Uwe omgeving al of niet hunnen steun aan het Fonds verleenen.

Wij noodigen U uit al diegenen in Uwe omgeving, van wie gij weet, dat zij te Leiden gestudeerd hebben, maar nog niet als lid van ons Universiteitsfonds zijn toegetreden, daartoe aan te sporen. Het lijdt geen twijfel, dat door Uwe pogingen het aantal leden nog aanzienlijk kan uitgebreid worden.

Wij herinneren U daaraan dat de jaarlijksche bijdrage bedraagt:

voor een donateur *f* 25.— of meer
voor een begunstiger *f* 2.50 tot *f* 25.—

en dat bovendien jaarlijksche bijdragen van *f* 2.—, *f* 1.50 of *f* 1.— door velen aan het Fonds geschonken worden.

Allen ontvangen kosteloos het Jaarboek der Leidsche Universiteit.

Ook kan men als Donateur toetreden door eene gift op eenmaal van *f* 100.— of meer, en als Begunstiger door eene gift op eenmaal van *f* 25.— tot *f* 100.—

Wij verzoeken onze Leden, die van woonplaats veranderd zijn, daarvan aan onzen Sekretaris schriftelijk mededeeling te doen.

De Commissie van Uitvoering

J. M. VAN BEMMELEN,

Sekretaris.

LIJST DER LEDEN

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

1 Mei 1906.

Alkmaar.

Jhr. Mr. D. van Foreest. *Begunstiger.*
Ds. A. C. de Regt.

Almelo.

Mr. G. Kortenbout v. d. Sluis. *Beg.*
De Leidsche diesclub „Twenthe" *Beg.*

Alphen.

B. Samson. *Beg.*

Amersfoort.

Mr. B. H. Carp. *Beg.*
Mr. A. v. Traa. *Beg.*
Dr. A. Winter.

Amsterdam.

M. Alvarez Correa.
Dr. J. P. Barnouw. *Beg.*
Mr. J. C. Baron Baud. *Beg.*
Dr. H. Burgerhout. *Beg.*
Mr. F. Couvée.
Dr. A. A. Fokker.
Mr. H. R. Goudsmit. *Beg.*
Dr. H. A. Hartogh.
Prof. Mr. L. de Hartog. *Beg.*
Mr. A. G. Heineken.
J. I. L. D. van Hoevell. Arts.
Mr. J. G. Huyser.
Mr. D. K. G. de Jong.
Mr. Dr. J. C. G. Jonker. *Beg.*
Mr. P. W. de Koning. *Beg.*
Mr. A. B. van der Laan.
E. J. M. v. d. Laarschot.
Mr. J. H. van Laer. *Beg.*
Ds. E. Laurillard. *Beg.*
Mr. A. Lind. *Beg.*
Mr. W. L. Luyken Glashorst. *Beg.*
Mr. W. G. de Marez Oyens.
Mr. H. A. E. Modderman. *Beg.*
Mr. M. Moens.
Mr. E. P. de Monchy. *Beg.*
Mej. Dr. J. A. Nijland.
Mr. D. M. Paré.
Mr. G. Rebel. *Beg.*
Mr. H. M. Roelofsz.
Dr. C. C. Sepp. *Donateur.*
Dr. J. C. A. Simon Thomas.
Mr. J. L. Sölner.
Mr. B. M. Taverne.
J. W. van der Valk Jr. Arts.
Mr. J. Wiarda. *Beg.*

Arnhem.

Mr. C. C Beelaerts.
Dr. W. v. Bommel v. Vloten. *Beg.*
Dr. G. J. M. Couvée. Arts. *Beg.*
Mr. G. J. A. M. v. Dithuyzen.
Mr. J. A. M. O. van Embden.
Mr. B. F. Everts.
Mr. B H. Everts. *Beg.*
Dr. F. Goslings. *Beg.*
Dr. W. F. Hesselink Jr.
Mr. D. J. Mom Visch. *Beg.*
Mr. G. H Murman. *Beg.*
Jhr. Mr. H. C. M. van Nispen tot Pannerden. *Beg.*
Mr. G. L. van Oosten Slingeland.

Mr. Th. G. A. v. Slingeland. *Beg.*
Dr. K. F. Sparnaay. *Beg.*
Mr. W. L. Troost.

Baambrugge.

Dr. W. Middelberg.

Balk.

Dr. J. C. Tromp. *Beg.*

Barchem bij Lochem.

Ds. J. A. van Krieken.

Beetsterzwaag.

Ds. C. G. Menzel. *Beg.*

Bennebroek.

Mr. P. N. van Doorninck. *Donateur.*

Bergen op Zoom.

Dr. L. M. J. Stoel. *Beg.*

De Bilt (Utrecht).

Dr. P. de Koning *Beg.*

Bloemendaal.

Dr. G. C. van Walsem. *Beg.*

Bodegraven.

M. W. Marsman. Arts. *Beg.*

Boskoop.

Dr. C. E. Hooykaas.

Breda.

Mr. B. Formijne. *Beg.*
Mr. L. J. M. van Sasse van IJsselt.

Brielle.

Mr. H. P. Hermans.

Buurmalsem.

Dr. F. D. J. Moorrees *Beg.*

Buren.

Mr. W. F. v. Everdingen.

Delft.

Dr. U. H. E. Huber Noodt.
H. W. M. Nydam. *Beg.*

Deventer.

Mr. H. F. de Boer.
Mr. A. C. van der Feltz.
Mr. H. Kronenberg.
Dr. G. Postma. *Beg.*

Dieren.

Mr. R. van Woelderen.

Doetinchem.

W. W. Huber Noodt. Arts. *Beg.*
Dr. A. Rutgers van der Loeff.

Dordrecht.

Mr. J. J. Bergsma Thzn. *Beg.*
Dr. F. Delhez. *Beg.*
Mr. K. K. Douw v. d. Krap.
Mr. S. van Gijn. *Beg.*
Dr. H. J. de Graaf. *Beg.*
Ds. C. Heemskerk.
J. H. Lebret. *Donateur.*
Mr. A. A. Moll. *Beg*
Dr. A. S. van Oven. *Beg.*
Mr. J. Salomonson. *Beg.*
Mr. J. C. Stoop. *Beg.*
Dr. Th. Stoop, Arts. *Beg.*

Drachten.

Dr. G. J. Kaiser. Arts.

Drunen.

Dr. A. W. A. Seters.

Ede. (Gelderl.)

C. A. H. Weyer. Arts.

Elspeet.

J. W. de Goeje. Arts. *Beg.*

Enkhuizen.

Dr. C. W. Corts. *Beg.*

Epe.

Ds. J. A. Prins. *Beg.*

Finsterwolde.

Dr. D. L. Niermeyer. *Beg.*

Fijnaart.

L. P. I. de Does. Arts.

Gorinchem.

Mr. S. Baron Creutz. *Beg*

Gorredijk.

S. Ebbinge. Arts. *Beg.*

's-Gravenhage.

Mr. D. Albers.
Mr. J. A. Andreoli. *Beg.*
Mr. F. G. W. J. Backer.
Mr. R. V. Bakker.
Dr. A. J. Barnouw.
Dr. J. F. van Bemmelen. *Beg.*
Mr. J. J. Bergsma.
Mr. D. van Blom.
Mr. E. G. S. Bourlier.
Dr. S. Brandes
Mr. J. C. v. d. Burcht van Lichtenberg.
J. Ph. Ch. van der Burgh. *Beg.*
A. Carrière. Arts.
Mr J. R. Clifford Kocq van Breugel.
Mr. A. B. Cohen Stuart.
Mr. J. P. Coops. *Beg.*
Dr. B. A. P. van Dam. *Beg.*
Dr. P. J. Dekkers *Beg.*
Mr. L. Ph. Denekamp.
Mr. C. Th. van Deventer *Beg.*
Dr. H. J de Dompierre de Chaufepié. *Donateur.*
Mr. J. S. D. v. Doorn. *Donateur.*
Mej. Mr. E. C. v. Dorp.
Dr. G. C. A. van Dorp. *Beg.*
Mr. M. J. Duparc. *Beg.*
Mr. H. J. Dyckmeester. *Beg.*
Mr. E. L. van Emden.
Jhr. Mr. W. J. M. v. Eysinga. *Beg.*
Mr. D. Fock.
W. H. S. v. Franckenberg en Proschlitz. *Beg.*
Mr. E. Funke.
Prof. Dr. P. van Geer. *Beg.*
Mr. J. Gelein Vitringa.
Dr. J. R. van Geuns. *Beg.*
Mr. J. Goeman Borgesius. *Beg.*
E. Gorter. Arts.
Mr. H. van Goudoever.
Mr. J. M. Gülcher. *Beg.*
Jhr. Mr. C. H. J. v. Haeften.
Mr. M. A. G. Harthoorn. *Beg.*
Mr. D. W. Baron van Heeckeren.
Mr. C. Henny.
Mr. G. G. van der Hoeven. *Beg.*
Mr. C. J. Huyser.
Dr. H. M. Hijmans. *Beg.*
Mr. E. Hijmans.
Dr. F. M. Jaeger *Beg.*
Mr. H. F. W. Jeltes.
Dr. J. de Jong. *Beg.*
Mr. Dr. W. F. Kaiser PJzn.
Mr. J. D. van Ketwich Verschuer
H. N. Kiliaan. *Beg.*
Mr. A. L. C. Klein. *Beg.*
Mr. J. Knottenbelt. *Donateur.*
Mr. A. A. Diemer Kool.
Dr. Eduard B. Koster. *Beg.*
Mr. C. Th. Krabbe.
A. Kruyt. *Beg.*
Mr. J. P. Graaf v. Limburg Stirum. *Beg.*
Mevr. de Wed. Prof. Mr. P. A. v.d. Lith. *Beg.*
Mr. J. P. Th. van der Lith.
Dr. W. van Loghem. *Beg.*
Dr. H. C. Los. *Donateur.*
Mr. K. P. v. d. Mandele.
Dr. W. Martin. *Beg.*
Mr. C. L. Modderman. *Beg.*
Prof. Dr. G. A. F. Molengraaff. *Beg.*
Mr. M de Mos.
H. Nanning Jr.
Mr. R. J. K. M. de Nerée tot Babberich.
C. Noé. Arts.
Prof. Dr. J. Offerhaus Lzn. *Beg.*
Dr. H. K. Offerhaus. Arts.
Mr. J. Paulus.
Mr. N. G. Pierson. *Donateur.*
Mr. E. Pino.
Mr. A. A. de Pinto. *Beg.*
Mr. M. de Pinto. *Beg.*
Mr. L. J. Plemp v. Duiveland. *Beg.*
Dr. L Polak Daniels. *Beg.*
Mr. C. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
Mr. F. W. Pijnacker Hordijk.
G. A. Rademaker. Arts.
Dr. J. J. Reijst.
W. van Rossem. Arts.
Mr A. J van Royen. *Beg.*
Mr. J. F. van Royen.
Mr. A. S. Rueb.
Mej. J. C. A. v. d. Sande.
Mej. Dr. H. Schagen van Soelen. *Beg.*
Mr. Th M. Schultz van Haegen. *Beg.*
Mr. H. L. Sixma Baron van Heemstra.
Mr. J. W. Snouck Hurgronje. *Donateur.*

Mr. J. H. Telders. *Beg.*
Jh. Mr. G. v. Tets v. Goudriaan. *Beg.*
Mr. J. D. Verbroek.
Mr. J. S. L. v. Vierssen Frantzmann. *Beg.*
Mr. B. M. Vlielander Hein. *Donateur.*
Mej. Maria Vorstman. *Donatrice.*
Mr. J. A. Werdmüller van Elgg.
Mr. G. C. C. Wiggers van Kerchem. *Beg.*
Mr. J. J. K. de Wit.
J. Wolterbeek Muller. *Beg.*
Jhr. Mr. H. v. d. Wijck. *Beg.*
Dr. A. L. Zaalberg. *Beg.*

Groningen.

Prof. Dr. A. G. v. Hamel. *Donateur.*
Prof. Dr. G. Heymans. *Donateur.*
Prof. Dr. J. H. Kern. *Beg.*
J. F. J. Kolkman.
Prof. Mr. H. Krabbe. *Beg.*
J. Lankhout. Arts.

Haarlem.

W. H. Bloemendal. *Beg.*
Prof. Dr. J. Bosscha. *Donateur.*
Dr. A. van Eldik Bzn.
Dr. H van Erp. *Beg.*
J. J. v. d. Hoek
H. Ph de Kanter
A. A. G. Land. Arts.
J. D. Rutgers v. d. Loeff. *Beg.*
J. C. Tadema. *Beg.*
Dr. Th. H. v. d. Velde.
Dr. E. v. d. Ven. *Beg.*

Hall bij Eerbeek.

Ds. C. M. Briët.

Heenvliet.

Ds. C. H. Hagen.

Heerenveen.

Mr. W. H. de Greve. *Beg.*

Heeze bij Eindhoven.

Dr. D. Plooy.

Hengeloo.

Mr. H. J. Santman.

's Hertogenbosch.

Mr. J. A. A. Bosch. *Beg.*
Jhr Mr. P. M T. v. Meeuwen. *Donateur.*

Hilversum.

Mevr. Wed. Prof. Dr. J. E. van Iterson. J.Azn. *Beg.*
Mr. C. J. P. v. d. Schalk. *Beg.*

Hoorn.

Dr. L. T. C. Schey.

Koudekerke (Z.).

Mr. J. Loeff. *Beg.*

Leeuwarden.

Dr. R. R. de Bruyn.
Prof. Dr. C. P. Burger. *Donateur.*
Mr. R. A. Fockema. *Beg.*
Mr. A. D. H. Fockema Andreae. *Beg.*
Mr. B. Th. Baron van Harinxma thoe Slooten. *Stichter.*
Mr. M. E. Hepkema.
Mr. J. A. Lucardie.
Mr. A. G. Menzel.
E. H. Sikkes. Arts.
Dr. H. D. Verdam. *Beg.*

Leiden.

P. van Aalst. *Beg.*
A. M. V. van Aardenne.
M. V. van Aardenne.
J. Adam.
W. Adriani. *Beg.*
Mej. W. V. M. Agerbeek.
Mej. E M. van Aken. *Beg.*
F. Alting du Cloux. *Beg.*
C. W. Andreae *Beg.*
W. R. L. v. Andringa de Kempenaer.
W. C. A. Arbeiter. Arts
H. H. Arendts.
P. R. d'Arnaud Gerkens.
W. C. A. B. P. Arriëns.
J. Asser.
M. F. Augustijn *Beg.*
Mej. W. C. de Baat.
H. J. Backer.
G. Bakker,
J. J. C. Bakker.
J. van den Ban.
W. J. M. de Bas.
O. S. Bastiaans
L. J. P. Batenburg. *Beg.*
P. J. Th. Battaerd
H. F. Bauer.
G W. M. Beck. *Beg.*
P. A. Beelaerts van Blokland.
W. A. Beelaerts van Blokland.

C. Bekker.
Prof. Dr. J. M. van Bemmelen. *Beschermer.*
W. S. van den Berg.
E. Bergsma.
J. G. Bergsma.
Mej. D. B. Beucker Andreæ. *Beg.*
W. C. Beucker Andreæ.
Mej. C. M. E Beyerinck.
Mej. R. A. Biegel.
L. Bierens de Haan. *Beg.*
J. W. van Bisselick.
C. F. E. Blankenstein.
A. J. de Blinde. Arts.
P. J. L. Bloeme.
J. C. Blok.
Prof. Dr. P. J. Blok. *Beg.*
C. J. J. Blussé.
J. J. Boasson.
H. B. A. Bockwinkel.
C. F. P. Bodemeijer.
A. R. Boele.
M. de Boer. *Beg.*
H. J. Boevé. *Beg.*
J. H. G. Boissevain.
A. ten Bokkel Huinink. *Beg.*
J. J. van Bolhuys.
A. E. K. Bolland.
Prof. G. J. P. J. Bolland.
A. Bommezijn.
Prof. R. v. Boneval Faure. *Donateur.*
J. Boon. Jr.
P. H. J. A. de Booy.
F. J. W. C. K. E. Bordewijk.
H. W. Borel.
W. H. Borgerhof Mulder.
F. G. J. Borgerhoff Mulder. *Beg.*
J. Th. Bornwater. *Beg.*
A. W. ten Bosch.
L. H. N. Bosch van Rosenthal.
A. K. Bosman.
Mej. J C. Bosman.
Mej. Chr van Bosse.
G. H. Bouscholte.
B. G. ter Brake. Bzn.
M. Brander.
E. H. Brands.
L. P. A. van den Brandeler.
W. R. Brandes de Roos.
W. J. M. Brantjes.
F. A. van der Breggen. *Beg.*
J. C. Bremekamp
L. Brender à Brandis.
C. Briët *Beg.*
Mr. P. E. Briët.
J. Broekmeijer.
J. C Brons. *Beg.*
J. Brouwer. *Beg.*
Mej. C. Bruggeman.

M. J Bruigom Jr.
G. W. J. Bruins.
A. H. de Bruyn.
J. C. de Bruyn van Melis en Mariekerke.
Mej. H. de Bruyn. *Beg.*
Mej. E. D. Bruins.
J. J. Brutel de la Rivière.
P. C. Buchler.
Mr. A. R. Bueno.
O. D. E. Bunge.
J. Burck.
Prof. Dr. K. H. Th. Bussemaker. *Beg.*
Mr. G. G. van Buttingha Wichers.
H. P. van Buttingha Wichers.
J. P. Buyskool.
P. G. Bijdendijk.
W. J. J. C. Bijleveld.
J. H. Bybau. *Beg.*
A. W. Byvanck.
O. Cahen. Arts.
Prof. R. P. van Calcar. *Beg.*
Mr. J. C. L. Cambier.
Mej. J. B. Campert. *Beg.*
F. W. J. A. del Campo gen. Camp.
H. A. H. Canter Cremers. *Beg.*
J. J. de Casparis.
I. G. Cath.
Prof. Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye. *Beg.*
Ph. C. la Chapelle.
W. van der Chijs.
L. S. P. van der Chijs.
J. Clay.
Mr. O. J. Cluysenaer.
H. H. de Cock.
J. W. W. Coebergh.
D. Cohen.
I. Cohen.
D. H. Coldewey.
A. Le Comte.
J. Cort van der Linden.
H. Corver. *Beg.*
A. le Cosquino de Bussy.
W. F. K. Cost Budde.
A G. Couturier. *Beg.*
W J. Couturier. *Beg.*
N. C. Couvée.
H. Croes.
P. du Croix
C. A. Crommelin.
F. R. Crommelin.
C. C Dagnelie.
C. H van Dapperen.
G. A. T. Dasbach.
J. Deetman Jr.
F. C. Deking Dura.
J. A. Delhez.
J. Dikkers.
Dispuutgezelschap „Humbolt" *Beg.*

D. Doijer. *Beg.*
E. Doijer.
Mej. A. H. v. Doorn.
E. C. U. v. Doorn.
M. van Doorninck
W. A. van Dorp.
I. C. Dozy. *Beg.*
J. van der Drift.
M. C. van Drooge.
J. G. Drossaers.
Prof. Mr. H. L. Drucker. *Stichter. Don.*
W. H. Drucker. *Beg.*
F. J. Ch. v. Dusseldorp.
J. Dutilh
G. Dijckmeester.
J. W. Dyckmeester.
H. C. J. M. Dijk. *Beg.*
J. van Ebbenhorst Tengbergen.
J. J. van Eck.
B Edersheim *Beg.*
J. E. Edie. *Beg.*
J. W. van Eek.
A. Eekhoff.
J. J. W. Eekhout.
Prof. Dr. B. D. Eerdmans. *Beg.*
J. van Effen.
J. Ph. Eggink.
Prof. Dr. W. Einthoven.
Mr. L. C. A. van Eldik Thieme.
M. Elion.
J. M. Elshout. *Beg.*
A. M. v. d. Elst.
J. Eltzbacher.
G. Engberts.
H. A. Enklaar.
Mej. J E N. Enthoven. *Beg.*
K. L J. Enthoven. *Beg.*
J. Ch. van Es. *Beg.*
J. G. van Es. *Beg.*
W. J. L. van Es.
J. W. Ett.
W. Etty.
Mr. G. F. Evelein.
M. A. Evelein.
N. Faber.
R. Faber. *Beg.*
A. N. Fabius.
G. Fabius. Arts.
C W. Feith *Beg.*
Th. E. J. van der Feltz.
W. F. E. van der Feltz.
J. J. Ferf.
J. R. B. Feykes.
Dr. S. Figee. *Beg.*
Th. Figee
H. Filippo.
K. Fischer.
A. Flohil
M. Flohil.
Prof. Mr. S. J. Fockema Andreæ. *Stichter.*
H. Fokker.
T. H. Fokker.
Mr. J. F. W. la Fontaine.
F. Fontein. *Beg.*
P. van Foreest.
J. W. N. Francken.
C. J. François *Beg.*
Mej. A. J. François. *Beg.*
Mej. C. A. Frankamp.
M. Franzie. *Beg.*
J. C Frederiks. *Beg.*
J. M. A. J. H. van Freitag Drabbe.
Mr. A. A. Galestin.
H. C. Gallois
B. J. van Garderen.
J. Garrer.
J. Geerlings.
J. J. de Gelder. *Beg.*
Dr. H. D. van Gelder. *Beg.*
C. A H. Gerke. *Beg.*
A. W. Gerritzen.
Mej. J. de Geus. *Beg.*
J Th. de Geus.
M. A. Gewin.
Mej. R. Ghysen.
L. van Giffen.
J. W. Gleuns.
J. R. Goddard.
G. F. Godefroy.
Prof. Dr. M. J. de Goeje. *Beg.*
A. H. Goeman Borgesius.
H. H. T. Goeman Borgesius.
K. W. v. d. Goes Hildebrandt. *Beg.*
Prof. Dr. M. A. Gooszen.
Mej. A. C Gordon. *Beg.*
J. A. Gorter.
A. Goslinga.
Dr. E. W. Goteling Vinnis. Arts.
Ch. A. Götte.
C. H. Gouda Quint.
J. de Graaff.
Mej. M. de Graaff. *Beg.*
Mr. C. de Graeff.
J. Greup.
A. Greve.
Prof. Mr. H. B. Greven. *Beg.*
H. Groeneveldt.
A Groenenveldt. *Beg.*
Prof. Dr. H. Y. Groenewegen. *Beg.*
G. J. de Groot.
Prof. Dr. J. J. M. de Groot. *Beg.*
P. C. de Groot. *Beg.*
W. F. de Groot. *Beg.*
N. A. F. Grundlehner.
M. van Haaften. *Beg.*
J. C. de Haan. *Beg.*
A. de Haan. Arts.
T. de Haan.

Ph. M. v. d. Haer.
Mr. A. van Haersolte.
J. F. van Haersolte.
J. P. L. Hagen.
W. H. L. Haitink. *Beg.*
F. J. Hakkenberg.
S. B. N. Halbertsma.
A. J. C. van Hamel.
H. W. S. van Hamel.
R. J. C. van Hamersvelt.
H. Hannema.
E. F. Hardenberg.
Mej. L. Harmeyer.
Prof. Dr. J. J. Hartman. *Beg.*
E. J. Haslinghuis.
H. K. Hattink.
W. J. O. Hattink.
Prof. Mr. J. E. Heeres. *Beg.*
H. A. van der Held.
O. G. Heldring.
W. Heldt.
C. J. P. L. Helfrich.
Mej. G. R. J. Helfrich. *Beg.*
C. Ch. van Helsdingen.
Mej. J. M. v. Helsdingen.
Dr. A. Hendriks. *Beg.*
A. J. van Hengel.
F. M. C. Hengeveld.
Ch. H. Henny.
Ch. M. Henny.
A. R. Heringa.
J. H. Herman. *Beg.*
F. Hers.
F. Hers J.Az.
C. F. van Herwaarden.
A. J. A. van Herzeele.
E. Hesselink.
W. v. Heukelom.
J. A. C. van Heusde.
J. van Heusde.
J. L. M van den Heuvel. *Beg.*
A. Th. C. S. Heyligers
Mr. J. F. Heymans.
A. J. Hildebrandt.
Mej. J. Hingst. *Beg.*
A. S. Hirsch.
C. van den Hoek.
Mej. L. v. d. Hoek. *Beg.*
J. E. Hoekstra.
S. J. de Hoest.
C. H. J. van Hoëvell. *Beg.*
Mej. Chr. v. d. Hoeven.
Prof. Mr. H. van der Hoeven. *Beg.*
Prof. Dr. P. C. T. van der Hoeven. *Beg.*
F. H. J. Holdert *Beg.*
Prof. Dr. A. E. J. Holwerda. *Beg.*
A. Holwerda.
J. Hoogkamer.
P. F. van Hoorn.

A. F. L. Hora Siccama.
Mej. S. W. P. A. Horn. *Beg.*
A. J. M. v. d. Horn v. d. Bos.
R. Horst.
M. N. v. d. Hout. *Beg.*
A. Th. ten Houten.
C. J. van Houweningen Graftdijk.
G. Hovens Gréve.
Mej. J. G. H Hovens Gréve.
J. C. F. van Hoytema.
Mej. T. G. Huet. *Beg.*
A A. Hulshoff.
R. L. Humalda van Eysinga.
J. H. T. Hyink.
F. J. A. Hyink. *Beg.*
A. Hymans.
C. A. Hymans. *Beg.*
M. Hijmans. *Beg.*
A. S. v. Ingen. *Beg.*
Mej. J. F. H. Insinger. *Beg.*
C. J. A. van Iterson.
Th. M. Jaarsma.
B. 's Jacob
J. W. J. J. Jacobs.
I. Jacobsen.
Prof. Dr. J. M. Janse. *Beg.*
L. Janse.
F. D. Jansen.
Mr. C. Jansen Weilbach.
Prof. Dr. G. Jelgersma. *Beg.*
Mr. E. C. G. Joakim.
A. M. Joekes.
Mej. T. C. Jolles.
N. A. de Joncheere N.Azn.
C. de Jong.
Mr. H. W. C. J. de Jong.
E. N. de Jonge.
Mej. J. B. de Jongh.
W. J. A. Jongkees. *Beg.*
J. P. B. de Josselin de Jong.
Prof. Dr. G. Kalff. *Beg.*
Prof. Dr. H. Kamerlingh Onnes. *Beg.*
Dr. P. Th. L. Kan. *Beg.*
G. Kapsenburg.
R. P. van de Kasteele. Jr.
O. B. W. de Kat.
R. E. Kielstra.
W. H. Kingma.
M. P. Kingma Boltjes
Mej. J. A. Kits van Heyningen.
Mej. N. Klaassen.
G. G. van Kleeff.
L. B. C. de Klerk.
J. J. van der Kley. *Beg.*
R. G. A. Ch. Kleyn
P. Klinkenberg.
D. Klinkert.
Mej. J. Klinkert. *Beg.*
Mej. D. van der Kloot.

J. J. Kloots.
A. G. Kloots.
H. A. Kloppenburg. *Beg.*
Dr. A. Kluyver. *Beg.*
Prof Dr. J. C. Kluyver. *Beg.*
Prof. Dr. L. Knappert. *Beg.*
J. L. P. H. Knoppert.
J. K. Th Koch. *Beg.*
G. C. M. Kolff.
J. Kolff.
W. F. W. Kolkman.
H. Kool.
R. Koole. *Beg.*
P. v. d. Kooy.
K. Korff.
D. G. Kortenbout v. d. Sluijs.
E. M. B. Kortenoever. *Beg.*
Prof. Dr. J. A. Korteweg. *Beg.*
A. J. Korteweg. *Beg*
R. Korteweg.
C. I. Korteweg. *Beg.*
J. Kortenoever.
Prof. Dr. W. Koster Gzn. *Beg.*
W. L. Kraal. *Beg.*
F. G. Kramp. *Beg.*
P. Kremer.
Prof. Dr. W. B. Kristensen. *Beg.*
N. J. Krom.
G. E. Kronenberg.
H G. Kronenberg. *Beg.*
J. E. Kroon.
G. C. J. Kruisinga. *Beg.*
Mej. W. Kuenen. *Beg.*
H. A. Kuypers.
J. A. Kwisthout.
R. A. F. Lach de Bére.
Prof. Dr. Kirsopp Lake. *Beg.*
H. Laman Trip.
P. H. L. Lamberts Hurrelbrinck.
Prof. Dr. J. W. Langelaan. *Beg.*
S. A. La Rivière.
Mej. H. M. Leemans. *Beg.*
H. C. Leemhorst.
Prof. Dr. E. C. van Leersum. *Beg.*
W. C. de Leeuw.
A. D. de Leeuw.
Mej. J. A. v. Leeuwen. *Beg.*
Prof. Dr. J. van Leeuwen Jr. *Beg.*
J. van Leeuwen.
A. C. Leeuwerenburgh.
J. G. Lekkerkerker.
M. C. T. van Lennep.
L. H. van Lennep.
Mej. M. E. Leroy. *Beg.*
W. Tj. van der Ley.
G. van Leyden.
J. L. van Lier.
R. W. van Lijnden.
H. J. Lindeman. *Beg.*
C. M. A. A. Lindeman.
C. Loeff.
Mej. C. van Loenen.
Mr. W. de Loos.
A. Loosjes.
Prof. Dr. H. A. Lorentz. *Beg.*
Mej. G. L. Lorentz. *Beg.*
Mej. D. E. S. Lourens. *Beg.*
Th. R. Lucassen.
Mej M. E Lulius van Goor. *Beg.*
C. Lümkeman. *Beg.*
Mej. A. Luyt.
A. J. Luyt.
G. J. Lycklama à Nijeholt.
Mej. J. Lysen. *Beg.*
Alb. Maas.
A. J. G. Maclaine Pont.
Ph. K. Maier.
Ch. A. E. Maitland.
J. J. B. van der Mandere.
J. W. A. F van Maren Bentz van den Berg.
H. Marcella. *Beg.*
R. S. van der Mark.
Prof. Dr. K. Martin. *Beg.*
F. H. J. Mascheck.
A. Massink.
H. J. F. Mayer.
H. van der Meer. *Beg.*
A. Meerkamp van Embden.
H. M. Meertens.
A. R. P. Mees.
S de Meester.
J. W. Meijer Ranneft.
E. Meindersma.
A. H. Meissner.
M. N. Melchior. *Beg.*
F. Mendes de Leon. *Beg.*
E. E. Menten.
F. A. M. Merens.
H. M. Merkelbach.
F. J. van Mervennée. *Beg.*
J. E. Mestingh. *Beg.*
G. J. van Meurs.
D. J. Meyeringh.
H. J. Meyling.
W. H. H Middendorp. *Beg.*
J. J. L. Middendorp.
H. B. J. van Mierop.
J. Milikan.
P. A. G. de Milly v. Heide Reinestein.
J. W. E. A. van der Minne.
M. C. van der Minne.
Mej. L. Mirandolle. *Beg.*
A. de Moen.
P. Moerman.
D. Mol.
J. Mol. *Beg.*
H. E. Molema. *Beg.*
A. J. van der Molen.

Mej. G. P. Molenaar.
Dr. J. Moll v. Charante. Arts. *Beg.*
Th. G. F. I. Mollinger.
M. Moltzer.
M. J. A. Moltzer.
A. W. Mosselmans.
N. C. Mulder.
P. Mulder. *Beg.*
W. J. M. Mulder. S. J.
G. E Mullemeister.
T. P. Muller.
J. J. Munniks de Jongh.
W W. Muys van de Moer. *Beg.*
H. K. Mijer.
J. D. Naeff.
H. J. Nassau Noordewier. *Beg.*
K. A. Nederlof.
J. F. W. Neeb.
A. Th. Neeb.
J. A. v. Neer.
A. A. M. Nelissen. *Beg.*
E. C. D. Nierstrasz.
A. J. de Niet.
Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuys. *Beg.*
J. Nieuwhof.
J Nilant. *Beg.*
J. D. Ninck Blok.
K. Nobel.
Prof. Dr. W. Nolen. *Beg.*
W. Nolen.
Mr. H. J. van Noppen.
G. Noorduyn.
Mej. C. W. de Nooy.
A. Nortier. *Beg.*
Noto Kworo. *Beg.*
Mr. J. Nuhout van der Veen.
C. H. Nijkamp. *Beg.*
A. A. J. Nijland.
H. T. Oberman.
H. G. A. Obreen.
Mej M. H O'Breen. *Beg.*
J. M. O'Breen.
A. W. M. Odé.
J. R. Oldeman.
P. H. Olivier.
Prof. Dr. H. Oort. *Beg.*
H. H. A. Oosterhoff. *Beg.*
Mej. J. W. E. van Oosterzee.
A. H. van Ophuysen.
J. H. W. van Ophuysen.
Prof. Ch. A. van Ophuysen. *Beg.*
A. S. Oppenheim.
Prof. Mr. J. Oppenheim. *Beg.*
Mej. E. Oppenheim. *Beg.*
L. S. Ornstein.
L. Otten.
Mej. M. Otten.
J. L. A van Oudheusden. *Beg.*
W. M. Ouwerkerk. *Beg.*
Mr. J. C. Overvoorde. *Beg.*
W. J. C. van Paassen.
J. K. Pabst.
Mr. J. H. Paehlig.
J. N. Pattist.
G. A. W. ter Pelkwijk.
P. C. Peltenburg.
J. C. Pfeiffer.
W. F. Pfeiffer. *Beg.*
L J. Pieters.
Mej. C M. van der Pijl. *Beg.*
H. J. M. Plantenga.
J. A. van der Poel. *Beg.*
E. H. van der Poest Clement.
J. Polak. *Beg.*
E. Polak Daniëls.
M. G. Polak Daniëls.
Mej. L. C. Polano.
W. J. M. van de Poll.
F. H. ter Poorten. *Beg.*
G. J. ter Poorten. *Beg.*
J. Poortenaar.
Mr. Ch. J. Poortman.
A. J. P. Poortman. *Beg.*
A. F. P. Pop.
J. J. H. Pop.
W. C. Post. *Beg.*
P. J. Post Uiterweer.
L van Praag.
Mr. J. E. Prager.
A. Priester.
I. M Prins. *Beg.*
J. J. G. Pronk.
D. J. van Prooije.
F. J. Pijnacker Hordijk.
Mej. M. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
Prof. Dr. F. Pijper *Beg.*
Mej. C. Quanjer.
C. A. J Quant. Arts.
J W. Quarles van Ufford.
W. C. van Raadshoven.
L. C. J. Rademaker.
Raden Hoesein Djajadiningrat. *Beg.*
F. L. J. E. Rambonnet.
J. R. F. Rassers.
Mej. H. L. v. Ravenswaay.
P. C. Reeringh.
A. Reigersman.
A. J. C. Rethaan Macaré.
Mej. J. Reudler. *Beg.*
J. F. L Reudler.
H. H. Reijers.
J. B. Reinders.
A. Reynst.
J. C. Reynst.
J. H. O. Reys. *Beg.*
Mr. H. R. Ribbius.
Mr. N. de Ridder. *Beg.*
J. van Riel. *Beg.*

F. W. van Riemsdijk.
A. van Riessen.
J. A. Rijkens.
J. Rinkes.
Mr. Ch. J. Risselada.
T. J. Risselada.
C. L. P. M. Rive. *Beg.*
Mej. M. A. Robbers.
W. H Rodbard.
J. J. A. Rodbard. *Beg.*
G. D. Roëll.
Mej. C. A. Roëll. *Beg.*
K. H. Roessingh *Beg.*
Ch. Roeters van Lennep.
A. C. Romijn.
Mej. J Roose.
C. H. Roosegaarde Bisschop.
L. F. A. de Rooy.
W. J. Roozeboom.
Mej. M. A. C. la Rose.
P. H. Rosenstein. *Beg.*
Mr. B. van Rossem.
C. P. van Rossem. *Beg.*
E. L. v. Rouveroy v. Nieuwaal.
H. C. Rudersdorf.
Mr. A. Rueb.
W. F. Rutgers van der Loeff.
Dr. G. M. Rutten. *Beg.*
E. C. Ruys.
C. F. de Ruyter de Wildt.
L. W. van Rijn van Alkemade.
A. A. van Rijnbach. *Beg.*
G. J. Sala. Arts.
Mej. H. J. W. Salomons.
Mej. A. Salomons.
Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen. *Beg.*
Prof. Dr. H. G. van de Sande Bakhuyzen. *Donateur.*
H. Sanders.
J. Santman.
P. J. van Santen. *Beg.*
E. J. M. Sassen.
J. H. L. van der Schaaf.
Mej. A. S. Schaap.
Mej. E. Ch. Scheffer.
J. C. Th. Scheffer.
P. Scheffer.
M. W. Scheltema Bzn.
M. W. Scheltema.
K. Schepp.
H. J. C. van Scherpenberg.
G. J. Scheurleer.
Dr. H. P. Schim van der Loeff G.Lzn.
Dr. J. D. E. Schmeltz. *Beg.*
G. B. Schmidt *Beg.*
W. A. M. Scholte.
Mej. A. C. W. Scholten. *Beg.*
J. H. Scholten.
A. F. Schoorel. Arts.
Mr. L M. Schoorel.
G. Schot Dijkman.
Mej. J. P. Schouten.
Mr. L. Schoutendorp.
S. van der Schouw. *Beg.*
G. A. van Schouwen.
H. P. A. van Schouwen.
Mej A. Schram.
J. G. van Schravendijk.
Prof. Dr. F. A. H. Schreinemakers. *Beg.*
R. Schreuder.
J. J. Schrieke.
J. G. B. Schröder. *Beg.*
D. Schutte.
A. Seret. Arts.
J. P. Servatius.
R. Siegenbeek van Heukelom.
Dr. J. Siegenbeek van Heukelom. Arts.
Mevr. Wed. Prof. Dr. D. E. Siegenbeek van Heukelom. *Beg.*
Mej. A. Sillevis.
G. A. Sillevis
J. H. J. Simons.
J. F. Sirks.
G. J. Slangen.
J. A. P. W. Slicher v. Bath.
J. H. Smidt van Gelder. *Beg.*
J. J. Smit.
L. Smit.
C. Smits *Beg.*
A. Snethlage.
E. Snethlage.
Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje. *Beg.*
A. M. Snouck Hurgronje.
N. J. C. Snouck Hurgronje.
E. A. A. Snijdelaar.
E. L. M. van Son.
P. G. L. M. van Sonsbeek. *Beg.*
Prof. Dr. J. S. Speyer. *Beg.*
A. O. ter Spill. *Beg.*
H. J. Spit. *Beg.*
J. D. Spoel.
C. Spoelder.
J. F. Sprock.
A. J. Staal.
C. A. Star Numan.
J. A. van der Starp.
D. J. Steenhuis. *Beg.*
G. W. F. G. Steinbuch.
G. C. E. Steinmetz.
J. A. Stenfert Kroese.
L. G. van Steyn.
W. P. van Stockum. *Beg.*
Mej. A. Stoll.
A. de Stoppelaar.
F. de Stoppelaar.
J. W. de Stoppelaar Jr.
A. W. Stork.
A. M. Streef.

P. A. Streng. *Beg.*
W. T. O. Stricker.
Mr. A. A. Struby.
Leidsch Studentencorps. *Stichter.*
B. J. Suermondt.
A. L. J. Sunier. *Beg.*
J. Swart.
A M. Tak Brouwer.
C. van der Tas.
N. G. Teding van Berkhout.
A. F. Telders *Beg.*
Prof. Dr. N. Ph. Tendeloo. *Beg.*
C. C. E. Tengbergen.
Q. J. Terpstra.
G. C. W. van Tets. *Beg.*
C. J. S. Tetterode.
Mej. E. A. van Teutem.
C. W. Thöne.
J. R. Thorbecke.
G. L. Thurkow.
J. J. Tichelaar
P. Tichelaar. *Beg.*
Prof. Mr. P. A. Tichelaar. *Beg.*
H. J. Tiele. *Beg.*
C. C. Tieleman.
J. A. van Tienhoven.
A. van Tienhoven.
C. M. Timan Stegeman.
J. A. Timmerman.
C. Tjebbes.
Mej. J. A. v. Toorenburg.
B. van Tricht.
J. L. van Tricht.
H. van Trigt.
Dr. J. E. Tulleken.
J. H. Tutein Nolthenius.
Prof. Dr. C. C. Uhlenbeck. *Beg.*
M. C. Valk. *Beg.*
A. J. T. de Van.
W. H. de Vassy.
H. A. N. Vechtmann.
P. F. Th. van Veen.
Mej. S. D. Veenhuyzen.
H. Veenstra.
A. H. v. d. Velde.
J. J. van de Velde *Beg.*
E. van der Velde. *Beg.*
Mej. J. A. H. van Velzen.
H. A. G. Venema.
Prof. Dr. J. Verdam. *Beg.*
Mej. Regneira Theodora Verdam. *Beg.*
P. Verdoes.
W. A. Vermaas. *Beg.*
Ch. J. Vermeulen.
C. H. Versteeg.
J. Versteeg *Beg.*
P. H. Versteeg.
J. T. Versteeven. *Beg.*
W. M. van der Veur.
M. W. G. van der Veur. *Beg.*
F. F. Viehoff.
G. Vierkant.
J. R. F. Vijzelaar.
Prof. Mr. Melius de Villiers. *Beg.*
Mej. E. J. de Vink.
Prof. Mr. A. C. Visser v. IJzendoorn. *Beg.*
A. R. Visser.
E. E Visser.
L. J. Visser.
A. de Vletter.
F. E. Vlielander Hein.
J. van Vliet.
J. C. van Vliet. *Beg.*
A. van Vliet. *Beg.*
Mej. T. van Vliet.
A. A. van Vloten. *Beg.*
Prof. Mr. W. van der Vlugt. *Beg.*
A. van Vollenhoven.
Prof. Mr. C. van Vollenhoven. *Donateur.*
R. van Vollenhoven.
C. W. Vollgraff.
P. Ch. E. Vollgraff. *Beg.*
A. Voogd.
W. Voogd.
J. N. Voorstad. *Beg.*
Mr. H. Vos. *Beg.*
J. L. de Vos. *Beg.*
F. H. de Vos van Steenwijk van Essen.
R. H. de Vos van Steenwijk.
Prof. Dr. G. C. J. Vosmaer. *Beg.*
G. A. Voûte.
F. Vreede. *Beg.*
J. H. E. de Vries.
E. W. de Vries. *Beg.*
Dr. S. G. de Vries. *Beg.*
O. de Vries.
C. W. de Vries.
Mej. M. H. A. de Vries. *Beg.*
S. A. van Vriesland.
L. A. de Waal.
L. L. van Wageningen.
Mej. E. Wakkie. *Beg.*
S. A. Waller Zeper. *Beg.*
J. M. van Walsem. *Beg.*
J. J. van Walsem. *Beg.*
Mr. J. H. Warren.
E. Was.
J. H. Waszink.
N. Waterman.
J. Wechten Loos. *Beg.*
A. Welcker.
J. H. Welcker.
J. van Wely.
H. S. M. J. van Wensen.
H. Werkman. Arts.
B. R. Wesseling. *Beg.*
J. M. Wesselink.
B. Th. A Westerouen van Meeteren. *Beg.*

Mr. J. Westerman Holstijn.
W. v. Wettum.
C. J. Th. van der Wiel.
J. Tj. Wielinga.
J. J. Wielinga.
Mr. E. C. Wiersma. *Beg.*
F. W. van Wijk. *Beg.*
E. Wilmink. *Beg.*
Mr. Jos. Winkel.
H. W. te Winkel.
R. Th. Winkelman.
G. Witkamp.
P. Chr. Witte.
Mr. M. J. Wolff.
Mr. H. F. Wolfson.
J. Wouters.
Mr. F. W. R. Wttewaal.
A. A. W. van Wulfften Palthe.
A. Wunderlich. *Beg.*
Prof. Dr. H. P. Wijsman. *Beg.*
A. Zaaijer.
H. C. J. Zaaijer.
Dr. J. H. Zaaijer. Arts. *Beg.*
J. W. Zaalberg.
G. J. Zaalberg van Zelst.
A. van Zanten. Arts. *Beg.*
H. v. Zanten. *Beg.*
N. J. Zebinden Baggerman.
Prof. Dr P. Zeeman Gz. *Beg.*
D. Zijp.
M. A. J. de Zwaan.

Lobit.

Mr. C. G. Schattenkerk.

Lochem.

W. Wijbrands. Arts.

Loosduinen.

Mr. H. W. Köhler.

Maarsseveen bij Utrecht.

Dr. A. M. Venker. Arts.

Maastricht.

Mr. H. Pelinck. *Beg.*

Meppel.

J. Beyerman.
E. Post Stheeman.
Mr. B. A. Roelvink. *Beg.*

Moordrecht.

Ds. J. A. F. v. d. Meer v. Kuffeler. *Beg.*

Nieuwendam.

Mr. J. Versteeg.

Nieuwkoop.

A. L. Schmidt. Arts.

Noordwijk. (Z.-H.)

Mr. J. M. van Beyma.

Noordwijk. (Prov. Gron.)

Ds. D. Faber.

Nunspeet.

Dr. D. J. Schut. *Beg.*

Nijmegen.

Dr. J. W. Hoeffelman. *Beg.*
Mr. Dr. J. W. Kolff. *Beg.*
Dr. A. Rypperda Wierdsma.

Oenkerk.

Dr. J. E. v. Iterson.

Olst.

Mr. R. J. W. F. Baron van Hoevell tot Nijenhuis. *Beg.*

Oostzaan.

B. W. Rutgers van der Loeff. Arts.

Oudshoorn.

A. A. Boonacker. Arts.

Oosterbeek.

Mr. A. A. Loopuyt. *Beg.*
Mr. J. E. Stolk.
Dr. E. Veenenbos. *Beg.*

Oudewater.

Dr. H. P. van Praag. *Beg.*

Ouwerkerk.

Ds. J. C. Kars.

Pannerden.

Mr. F. L. M. v. Nispen tot Pannerden.

Renkum.

Dr. H. T. Haverkorn v. Rijsewijk.

Roermond.

Jhr. Mr. L. Michiels van Kessenich. *Beg.*
Mr. L. Th. Verscheure.

Coudewater te Rosmalen. (N. Brab.)

H. van der Hoeven Jr. Arts. *Beg.*

Rotterdam.

G. Aalbertsberg.
Mr. J. L. v. Aalten Jr. *Beg.*
Dr. J. C. J. Bierens de Haan. *Beg.*
Mr. C. H. B. Boot. *Beg.*
H. F. Boot.
Dr. F. J. Borst. Arts.
Mr. J. P. Bruynzeel.
Mr. J. Coert.
Mr. J. B. Crol J.Wzn.
Mr. G. H. M. Delprat *Beg.*
Dr. R. H. v. Dorsten. *Beg.*
Mr. K. J. van Erpecum.
Dr. H. K. de Haas.
J. Hankes Drielsma. Arts.
Mr. J. B. F van Hasselt. *Beg.*
Mr. Jan Havelaar.
Mr. Johan Havelaar. *Beg.*
Mr. J. van Hoboken. *Beg.*
Dr. D. P. Hoyer. *Beg.*
Dr. J. H. F. E van Hunsel. Arts.
Dr. A. A. Hymans v. d. Berg.
Mr. D. A. Kley.
Mr. H. N. Kluyver. *Beg.*
Mr. H. J. Knottenbelt. *Beg.*
Dr. J. A. N. Knuttel.
Mr. W. M. Kolff.
Mr. J. J. Krantz.
Mr. A. F. Leeman.
Mr. A. J. Marx.
R. van der Meulen.
Dr. G. H. Moll v. Charante.
Mr. S. J. R. de Monchy.
D. Neurdenburg. *Beg.*
J. de Raaydt. *Beg.*
Mr. A. Rombach.
Mr. J. Rombach. *Beg.*
Mr. K. A. Rombach.
Dr. C. D. van Rossem. Arts. *Beg.*
Mr. W. Tabingh Suermondt. *Beg.*
W. P. M. Temminck.
Mr. W. A. v. Traa.
Mr. J. C. Veltcamp Helbach.
Mr. H. N. van Walree.
Mr. P. J. van Wijngaarden. *Donateur.*
Mr. C. P. Zaaijer. *Beg.*
Dr. J. Zaaijer Az. *Beg.*

Scheveningen.

J. C. Filedt Kok. *Beg.*
Mr. L. A. C. Kolff. *Beg.*
Mr. G. Gouda Quint. *Beg.*
Dr. C. Oorthuys. Arts.

Schiedam.

Mr. V. Sickenga.
Dr. J. Snijders de Vogel. *Beg.*
B. Vaandrager. Arts. *Beg*

Sliedrecht.

Dr. P. Langeveld. Arts. *Beg*

Spankeren.

Ds. F. H. G. van Iterson.

Steenwijk.

Mr. A. W. Kamp.

Sybecarspel bij Hoorn.

Ds. M. A. G. Vorstman.

Terheijden bij Breda.

A. J. M. Rademaker. Arts.

Tiel.

Dr. A. Drost Jr.
Mr. H. J. A. van Heumen. *Beg.*
Mr. E. H. Hijmans. *Beg.*
Dr. W. C. G. Th. Koch. *Beg.*
Mr. N. J. van Lutterveld. *Beg.*
Mr. A. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
Mr. A. van Wessem. *Beg.*

Utrecht.

Prof. Mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill. *Beg.*
J. van Binsbergen.
Mr. G. Blom. *Beg.*
Dr. M. C. Dekhuyzen. *Stichter.*
C. Dyxhoorn. *Beg.*
C. J. Enklaar. *Beg.*
Mr. J. P. Fockema Andreae. *Beg.*
Mr. E. Fokker. *Donateur.*
Dr. Ch. M. A. Hartman. *Beg.*
Mr. L. J. C. Kastelijn.

Prof. Dr. H. Kern.
Dr. L. J. Morell. *Beg.*
Prof. Dr. J. W. Muller. *Beg.*
Dr. H. L. Oort.
Prof. Dr. P van Rombuigh. *Beg.*
Dr. J. A. Vollgraff. *Beg.*
Prof. Dr. J. C. Vollgraff. *Donateur.*

Veere.

Jhr. H. A. v. Doorn v. Koudekerke.

Velp.

Mr. C. A. Marchant. *Beg.*
Dr. C. E. J. Teerlink. *Beg.*

Vlaardingen.

Dr. L. W. H. Tjeenk Willink. *Beg.*
Dr. J. Voogd. *Beg.*

Vogelenzang.

Jhr. Mr. P. Teding v. Berkhout. *Beg.*

Waddingsveen.

J. Bruins Slot. Arts. *Beg.*

Wageningen.

L. Ludolf.

Willemstad.

Dr. H. Heller. *Beg.*

Winschoten.

Dr. H. Bremekamp.

Zaandijk.

Mr. W. H. A. Elink Schuurman. *Beschermer-Donateur.*

Zalt-Bommel.

Dr. H. W. Woudstra.

Zeddam.

W. J. F. Nuyens. Arts.

Zierikzee.

Mr. S. R. Bakker.
Mr. H. Polvliet.
J. Pot. *Beg.*

Zoelen.

Ds. E. van den Broeck.

Zutphen.

Jhr. Mr. D. W. v. Andringa de Kempenaer. *Donateur.*
Jhr. Mr. B. de Jonge.

Zwolle.

Mr. J. G. Meilink.

Halle a/S.

Prof. Dr. I. Veit. *Beg.*

Hongkong.

Mr. A. v. d. Sande Bakhuyzen. *Beg.*

Konstantinopel.

Mr. F. J. J. v. Uye Pieterse. *Beg.*

Londen.

Mr. D. J. Baron Mackay v. Ophemert *Stichter.*

Parijs.

Mr. A. J. Hankes Drielsma.

Ned. Ind.

J. Bastiaans.
Mr. A. Braat. *Beg.*
U. Fagginger Auer.
G. Gerlach.
S. J. van Geuns.
Mr. E. H. de Graag.
Mr. H. A. Helb.
Mr. W. A. Hoeffelmann.
G. A. M. Hondius van Herwerden.
Mr. H. Lamberts.
A. Mühlenfeld.
J. E. de Roock.
W. P. F. L. Winckel.

Batavia.

Mr. J. H. Abendanon. *Beg.*
Dr. W. van Bemmelen. *Beg.*
Mr. F. C. Boogaard.
E. van Delden.
Mr. I. J. Dermout.
Mr. J. A. van Dijk. *Beg.*
Mr. J. Gerritzen. *Beg.*
Dr. G. Hazeu. *Beg.*
Mr. C. G. J. B Henny. *Beg.*

Mr. G. G. van der Kaaden.
Mr. J. C. Kielstra.
Mr. H. W. E Klomp.
F. A. E. Laceulle.
Mr. E. H. T. Mens Fiers Smeding. *Beg.*
Mevr. H. A. Pet van Wijngaarden. *Beg.*
Dr. Ph. S. van Ronkel. *Beg.*
Mr. H. C. van Schouwenburg. *Beg.*
Dr. H. D. Tjeenk Willink. *Beg.*
Mr. Ed. H. Winkelman. *Donateur.*

Bondo-Woso.

A. M. Arends.

Buitenzorg.

Dr. J. van Breda de Haan. *Beg.*

Djember.

Dr. A. Vethake. *Beg.*

Djokjokarta.

Mr. A. J. Aeilkema.
Jhr. Mr. H. C. v. d. Wijck. *Beg.*

Fort de Kock.

A. A. C. Nix. *Beg.*

Keboemen.

Raden Mas Ario Koesoemå Joedhå Soemiadå. *Beg.*

Medan.

Dr. W. A. Kuenen. *Beg.*

Menado.

Mr. P. F. Woesthoff.

Padang

Mr. E. Ch. Grivel *Beg.*

Palembang.

A. A. Lijsten.

Probolingo.

F. D. E. van Ossenbruggen. *Beg.*
J. J. M. A. Popelier.

Salatiga.

Dr. J A. A. Dool. Arts, Off.v. Gez. *Beg.*

Samarang.

Mr. A. E. van Arkel.
Dr. C. E. Benjamins. *Beg.*
Mr. F. F. F. Darlang. *Beg.*
Mr. J. Dirkzwager. *Beg.*
Mr. J. H. van Hasselt. *Beg.*
Mr. J. F. Kunst.
Mr. A. W. Hartman. *Beg.*
Dr. Lim Njat Fa. *Beg.*
L. E E. Noll.
Mr. Th B. Pleyte *Beg.*
Dr. W. Th. de Vogel. *Beg.*
Mr. G. J. H. Wagener. *Beg.*
Jhr. Mr. A. W. Wichers

Sinkawang.

Dr. A. H. de Chaufepié. Offic. v. Gez. *Beg.*

Soerabaja.

Mr. W. Birnie. *Beg.*
Mr. A. van Gennep. *Beg.*
Mr. A. Paets van Gansoyen. *Beg.*
Mr. J. J. v Troostenburg de Bruyn. *Beg.*
Dr. F. Wijdenes Spaans. *Beg.*

Seroeway.

C. Tirion, Arts, off. v. gez. 2e kl. O.-I. Leger. *Beg.*

Paramaribo (West-Ind.).

Mr. S. D. de Vries.

Stellenbosch (K.K.)

Prof. Dr. E. C. Godée Molsbergen. *Beg.*

TOEGETREDEN ALS LID NA 1 MEI 1906.

H. Th. Ament.
J. J. Backer Dirks.
J. Beeckman.
B. O. F. van Berckhof. *Beg.*
E. G. van Bisselick.
N. Blokker.
F. Boele. *Beg.*
P. Boelmans ter Spill.
B. H. Bommezijn.
H. ten Bonn Gzn.
W. G. F. Borgerhoff Muller.
F. D. K. Bosch.
J. J. E. van den Brandeler.
A. V. Brouwer.
G. A. Calkoen.
L. Carsten.
H. I. ten Cate Fennema.
E. H. la Chapelle.
W. Coenraad.
J. A. Coenraads Nederveen.
C. P. Cohen Stuart. *Beg.*
H. Diephuis.
A. Doelman.
A. B. C. v. d. Does
J. W. G. van Driel Krol. *Beg.*
C. Drooglever Fortuyn.
J. D. D. Drumpt.
R. Egeler.
G. Elzinga.
E. M. L. Engelbrecht.
A. J. E. Ferf.
J. A. A. Fransen van de Putte.
B. Gerke. *Beg.*
E. Gobée. *Beg.*
Van Gorcum.
M. Hamester.
D. Hartgerink. *Beg.*
W. H. van Helsdingen.
W. C. van Heurn.
B. H. F. v. Heuven.
J. C. Heyning.
A. A. Hingst.
W. G. F. Hofland.
W. Veltkamp Holbach. *Beg.*
A O Holwerda.
P. H. v. d. Hoog.
A. E. V. Hoogenraad.
J. G. Hooyer.
C. J. van Houweningen Graftdijk.
H. G. V. Hijmans.
A. Ikman v. Burck.
G. J. v. Ingen.
H. de Jong v. Beek en Donk.
A. H. Kamerlingh Onnes.
J. N. A. Kikkert.
C. B. F. Koster.
D. J. C. Kriebel.
A. J. Kronenberg.
J. Kruytbosch.
I. H. B. Kuneman.
J. H. B. Kuyk. *Beg.*
A. C. Lagerwey.
H. H. A. E. Lange. *Beg.*
L. Lens.
M. J. W. Linschoten.
J. Lohman.
H. C. G. Loriaux.
S. W. F. Margadant. *Beg.*
A. M. G Meertens. *Beg.*
J. N. Meindersma.
E. F. M. J. Michiels v. Verduynen.
R. A. M. Mooy.
L. C. W. Naessens.
L. A. Nijpels.
W. H. Ockers. *Beg.*
Mej. A. P. Olivier. *Beg.*
P. Otten.
A. J. F. Oudendal. *Beg.*
H. G. van Oven.
W. M. Paardenkooper Overman.
J. R. Pentermann.
H. C. M. Pernis.
F. M. Pleyte.
K. J. Poll.
P. B. V. Quartero.
C. P. H. Ras.
F. G. Rens
J. P. van Rossum.
W. E. Scheurer. *Beg.*
J. Schraver.
M. Sichterman.
J. W. Sillevis.
G. J. Sirks.
F. F. de Smeth.
A. A. Spaan.
J. J. T. Spaargaren.
N. D. Stam.
W. Steinbuch.
A. M. Streef.
W. J. Stuffken.
C. W. Sweerts de Landas Wijborgh.
A. J. Thomas.
W. F. Tromp Meesters.
F. H. Visman.
Mej. Elisab. v. d. Vlies. *Beg.*
B. V. Vos.
P. de Vries.
J. Vuijk. *Beg.*
J. C. van West.
C. I. v. d. Wijck.
A. J. v. Wijngaarden.

Is. Cassuto.
P. N. van Eyk.
J. C. Elink Sterk.
G. C. Prinsloo.
C. J. Hoek. *Beg.*
Mej. Jeannette H. G. Struyck.
Mej. L van der Blink.
Mej. G. van Andel.
Mej. A. A. Dekker. *Beg.*
P. M. van Driel.
L. J. M. van der Eerden.
J. A. Y. Endtz. *Beg.*
A. J. Sauer. *Beg.*
P. Crucifix. *Beg.*

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN

1906—1907

EN

VERSLAG OVER 1906—1907

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
voorheen
E. J. BRILL.
LEIDEN. — 1907.

BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL — LEIDEN.

INHOUD.

Studiejaar 1907—1908.

Studiejaar 1906—1907 en aanvang van het Studiejaar 1907—1908.

BIJLAGEN.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1907—1908.

College van Curatoren.

Mr. C. FOCK, tot voorzitter, (benoemd bij Kon. besluit van 15 Juli 1897 n°. 78), en herbenoemd bij besluit van 25 Sept. 1901 n°. 32.

Jhr. Mr. P. R. FEITH, (herbenoemd bij Kon. besluit van 16 Juli 1907 n°. 58).

Mr. C. PIJNACKER HORDIJK, (benoemd bij Kon. besluit van 20 October 1902 n°. 35, en herbenoemd bij Kon. besluit van 28 September 1905 n°. 19).

Mr. N. DE RIDDER, (benoemd bij Kon. besluit van 24 Juli, 1903 n°. 59).

Mr. J. G. PATIJN, (benoemd bij Kon. besluit van 7 Juni 1907 n°. 26).

Mr. J. E. BODDAERT, Secretaris (benoemd bij Kon. besluit van 12 December 1891 n°. 1, en herbenoemd met ingang van 16 December 1906).

Academisch Bestuur.

Rector-Magnificus: J. J. Hartman.

Assessoren: H. B. Greven, F. Pijper, H. Kamerlingh Onnes, W. Nolen.

Secretaris van den Senaat: J. Verdam.

Archivaris van den Senaat: P. J. Blok.

Bestuur der Faculteiten.

Faculteit der Geneeskunde.

Voorzitter: W. Nolen.

Secretaris: P. C. T. van der Hoeven.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

Voorzitter: J. C. Kluyver.

Secretaris: J. P. Kuenen.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

Voorzitter: J. van Leeuwen Jr.

Secretaris: G. Wildeboer.

Faculteit der Godgeleerdheid.

Voorzitter: P. D. Chantepie de la Saussaye.

Secretaris: W. B. Kristensen.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Voorzitter: A. C. Visser van Yzendoorn.

Secretaris: C. van Vollenhoven.

Pedellen der Universiteit.

P. J. Oostveen (1 November 1872).

F. A. Dee (1 April 1874).

Studiejaar 1906—1907
en aanvang van het studiejaar 1907—1908.
Hoogleeraren [1]), Lectoren en Privaat-Docenten.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

J. M. VAN BEMMELEN (24 April 1874). *Emeritus* 16 September 1901.

P. VAN GEER (23 Maart 1867). *Emeritus* 20 September 1902.

De sterrenkunde: H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN (20 December 1872).

De organische scheikunde: A. P. N. FRANCHIMONT (2 Mei 1874).

De aardkunde en delfstofkunde, daaronder begrepen de palaeontologie en crystallography: K. MARTIN (1 October 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. LORENTZ (25 Januari 1878).

De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: H. KAMERLINGH ONNES (11 November 1882).

De artsenijbereidkunde en vergiftleer: H. P. WIJSMAN (18 Maart 1891).

De wiskunde: hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: J. C. KLUYVER (28 September 1892).

---

1) Vóór de namen der hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering dér Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 122) bij latere Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter den naam is die der aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

De plantkunde: J. M. Janse (1 November 1899).
De anorganische scheikunde: F. A. H. Schreinemakers (18 September 1901).
De wiskunde: analytische en beschrijvende meetkunde, theoretische werktuigkunde: P. Zeeman Gzn. (8 October 1902).
De dierkunde; de vergelijkende ontleedkunde en physiologie: G. C. I. Vosmaer (20 Januari 1904).
De natuurkunde: J. P. Kuenen (25 Februari 1907).
De artsenijbereidkunde en vergiftleer: L. van Itallie (25 September 1907).

De sterrenkunde: E. F. van de Sande Bakhuyzen, Lector (1901).
De leer der sterrenkundige werktuigen: J. H. Wilterdink, Lector (1901).
De systematische plantkunde: J. P. Lotsy, Lector (1904).

De scheikunde: W. Stortenbeker, Privaat-docent (1896).
De scheikunde: W. P. Jorissen, Privaat-docent (1902).
De pharmacie: J. J. Reijst, Privaat-docent (1906).
De voedingsmiddelleer; J. J. van Eck, Privaat-docent (1907).

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

J. H. C. Kern (18 October 1865). *Emeritus* 21 September 1903.
Het Arabisch: M. J. de Goeje (6 October 1866). *Emeritus* 17 September 1906.
De Hebreeuwsche taal- en letterkunde; de Israëlitische oudheden: H. Oort (10 December 1875). *Emeritus* 16 September 1907.
De Javaansche taal- en letterkunde; het Madoereesch: A. C. Vreede (1 October 1877).
De Grieksche taal- en letterkunde: J. van Leeuwen Jr. (1 October 1884).

De Latijnsche taal- en letterkunde; de Romeinsche oudheden: J. J. HARTMAN (23 September 1891).

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: J. VERDAM (21 October 1891).

De Chineesche taal- en letterkunde; de zeden, gewoonten en geschiedenis der Chineezen in onze Koloniën en van de volken van Oost-Azië: J. J. M. DE GROOT (9 December 1891).

De Nederlandsche geschiedenis: P. J. BLOK (6 October 1894).

De archaeologie en de oude geschiedenis: A. E. J. HOLWERDA (29 April 1896).

De geschiedenis der wijsbegeerte; de logica; de metaphysica; de zielkunde: G. J. P. J. BOLLAND (19 September 1896).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: C. C. UHLENBECK (13 December 1899).

De Nederlandsche letterkunde en hare geschiedenis; aesthetische critiek: G. KALFF (15 Januari 1902).

De geschiedenis van Nederlandsch-Indië en de historie en methode der zending: J. E. HEERES (1 October 1902).

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: J. S. SPEYER (30 September 1903).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de natuurkundige aardrijkskunde van den Indischen Archipel: A. W. NIEUWENHUIS (4 Mei 1904).

De Maleische taal- en letterkunde: CH. A. VAN OPHUYSEN (18 Mei 1904).

De algemeene geschiedenis en de politische aardrijkskunde: K. H. TH. BUSSEMAKER (4 October 1905).

De Hebreeuwsche taal- en letterkunde; de Israëlitische oudheden: G. WILDEBOER (2 October 1907).

Het Nieuw-Grieksch: D. C. HESSELING, buitengewoon hoogleeraar (6 Maart 1907).

Het Soendaneesch; het Bataksch: G. J. Grashuis, Lector (1877).
De Perzische en Turksche talen: H. D. van Gelder, Lector (1890).
De Oud-Fransche taal- en letterkunde: J. J. Salverda de Grave, Lector (1901).
De Romaansche taal- en letterkunde: K. Sneyders de Vogel, Lector (1907).
De Duitsche taal- en letterkunde: E. F. Kosmann, Lector (1907).
De aardrijkskunde: H. Blink, Privaat-docent (1900).
De Engelsche taal- en letterkunde: A. J. Barnouw, Privaat-docent (1907).
De Armeensche en Syrische talen: J. Marquart, Privaat-docent (1902).
Het Kawi: H. H. Juynboll, Privaat-docent (1902).
De Aegyptische taal en letteren: P. A. A. Boeser, Privaat-docent (1902).
De kunstgeschiedenis: W. Martin, Privaat-docent (1904).
De geschiedenis der Wijsbegeerte: D. G. Jelgersma, Privaat-docent (1907).

Faculteit der Godgeleerdheid.

De geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken godsdienst: F. Pijper (5 Mei 1897).
De geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst; de Israëlitische letterkunde; de uitlegging van het Oude Testament: B. D. Eerdmans (11 Mei 1898).
De encyclopaedie der godgeleerdheid; de geschiedenis der leer aangaande God; de zedekunde: P. D. Chantepie de la Saussaye (22 September 1899).
De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen; de wijsbegeerte van den godsdienst: W. B. Kristensen (25 September 1901).

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: K. LAKE (27 Januari 1904).

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE (25 Maart 1859). *Emeritus* 20 September 1892.

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. FOCKEMA ANDREÆ (1 October 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. VAN DER HOEVEN (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. VAN DER VLUGT (14 Januari 1880).

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk*, de staatkundige geschiedenis: H. B. GREVEN (4 Februari 1880).

Het staatsrecht; het administratief recht en het volkenrecht: J. OPPENHEIM (18 October 1893).

Het Romeinsch recht en zijne geschiedenis: P. A, TICHELAAR (6 October 1897).

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: A. C. VISSER VAN IJZENDOORN (27 September 1899).

Het Mohammedaansche recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch-Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen; de Indische wetboeken: C. VAN VOLLENHOVEN (2 October 1901).

Het Zuid-Afrikaansch recht: M. DE VILLIERS (5 Juli 1905).

Het Nederlandsch-Indisch strafrecht, Nederlandsch-Indische strafvordering en de hoofdtrekken van hedendaagsch recht: J. H. CARPENTIER ALTING (9 October 1907).

Het volkenrecht: J. PH. SUYLINGH, buitengewoon hoogleeraar (16 October 1907).

De encyclopaedie der rechtswetenschap: H. Vos, Lector (1903), *tijdelijk.*

Het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen: Ph. Kleintjes, Lector (1907) *tijdelijk.*

Het internationale privaatrecht: C. D. Asser Jr., Privaat-docent (1905).

Het notarieel en het fiscaal recht: Ph. B. Libourel, Privaat-docent (1906).

Het recht der publiekrechtelijke verzekeringen: J. van Droogé, Privaat-docent (1907).

Faculteit der Geneeskunde.

Th. H. Mac Gillavry (1 October 1877). *Emeritus* 18 September 1905.

De physiologie: W. Einthoven (24 Februari 1886).

De geneeskunde: W. Nolen (4 Februari 1891).

De oogheelkunde: W. Koster Gzn. (25 Maart 1896).

De psychiatrie: G. Jelgersma (20 September 1899).

De heelkunde: J. A. Korteweg (10 Juli 1901).

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: P. C. T. van der Hoeven (3 Juni 1903).

De ontleedkunde: J. W. Langelaan (4 November 1903).

De geschiedenis der geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: E. C. van Leersum (7 December 1904).

De ziektekundige ontleedkunde; de algemeene ziektekunde: N. Ph. Tendeloo (14 December 1904).

De gezondheidsleer, de bacteriologie en de geneeskundige politie: R. P. van Calcar (26 September 1905).

De neus-, keel- en oorheelkunde: P. Th. L. Kan, buitengewoon hoogleeraar (22 Mei 1907).

De weefselleer en de gerechtelijke geneeskunde: J. BOEKE, Lector (1906).

De parasitologie: J. E. G. VAN EMDEN, Privaat-docent (1899).

De otologie, rhinologie en laryngologie: P. TH. L. KAN, Privaat-docent (1900).

De orthopaedie: M. JANSEN, Privaat-docent (1904).

De klinische diagnostiek der inwendige ziekten: J. BRUINING, Privaat-docent (1905).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap.

H. Y. GROENEWEGEN (7 Mei 1902).

Hoogleeraren, aangesteld vanwege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. GOOSZEN (27 Mei 1878). *Emeritus*, 16 September 1907.

L. KNAPPERT JZN. (24 September 1902).

H. M. VAN NES (18 September 1907).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. S. G. de Vries, *Bibliothecaris.*

Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*

Dr. P. C. Molhuysen, *Conservator voor de handschriften.*

Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*

Dr. Th. W. Juynboll, *Adjutor Interpretis Legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. P. J. Blok, Prof. S. J. Fockema Andreæ, *Curatoren.*

Academisch Ziekenhuis.

Mej. C. A. van Tricht, tot 1 September 1907. *Directrice.* Mej. C. W. Cheriex, *Adjunct-Directrice.*

P. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Assistent-Geneesheeren.

Afdeeling Heelkunde.

J. R. de Bruïne Groeneveld, A. F. Schoorel, vervangen door Dr. J. H. Zaayer, Artsen, inwonend, J. E. Passtoors, vervangen door J. van der Made, Artsen, A. Seret, Arts A. A. Boonacker, Arts, inwonend, vervangen door J. D. Ninck Blok.

Afdeeling Inwendige geneeskunde voor mannen.

Dr. J. Bruining, Arts, uitwonend, belast met het geven van een cursus in ziekenverpleging. Dr. E. Gorter Arts; Ph. M. van der Haer, Arts, uitwonend, vervangen door W. C. de Graaff. A. A. G. Land, Arts, inwonend, vervangen door J. van der Meer, Arts.

Afdeeling Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

G. Fabius, Arts, inwonend.

Afdeeling Verloskunde en Gynaecologie.

Dr. C. F. Th. J. Meuleman, Arts, tevens belast met het geven van een cursus in kraamvrouwenverpleging, vervangen door H. Werkman, Arts; H. Werkman, Arts, inwonend vervangen door A. S. van Ingen inwonend. D. G. van Hoytema uitwonend.

Afdeeling Oogheelkunde en Oorheelkunde.

Dr. F. W. Kröner, vervangen door Dr. C. S. Lechner, uitwonend, A. Verwey, Arts, inwonend, vervangen door E. Marx. Dr. P. Th. L. Kan, Arts, uitwonend voor oor-, neus- en keelziekten, vervangen door Dr. C. A. J. van Iterson, Arts.

Voor de Tandheelkunde.

J. A. Hammes, Arts, uitwonend.

Apotheek.

G. F. A. ten Bosch, *Apotheker.*

Mejuffrouwen H. Drijfhout, en S. B. Voorzanger, *Hulp-Apothekeressen.*

Laboratorium „Boerhaave".

Prof. N. Ph. Tendeloo, *Directeur.*

Afdeeling Pathologische Anatomie en Algemeene Pathologie.

Dr. J. P. L. Hulst, Arts, C. Pijper, J. W. van Bisselick *Assistenten.*

Afdeeling Bacteriologie, Gezondhsleer en Geneeskundige Politie.

J. G. Sleeswijk, Arts, *Conservator,* Dr. T. A. Venema, *Assistent.*

Psychiatrie.

R. A. Mees, Arts.

Hortus Botanicus.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

E. Th. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

Mej. M. E. van der Veen, *Assistente*, vervangen door J. A. Lodewijks Jr.

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur*.

Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator*.

Dr. J. H. Wilterdink, *Tweede Observator*.

Dr. H. J. Zwiers, *Derde Observator*.

J. Weeder, *Assistent*.

Physisch Laboratorium.

Prof. H. Kamerlingh Onnes, *Directeur*.

G. H. Fabius, C. Braak vervangen door Dr. W. H. Keesom en C. A. Crommelin, *Conservatoren*.

Mej. T. C. Jolles,
J. Clay,
Mej. A. Sillevis,
W. J. de Haas,
J. F. Sirks. } *Assistenten*.

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. F. A. H. Schreinemakers, *Directeur*.

A. D. Donk,
F. Fontein. } *Assistenten*.

Scheikundig Laboratorium.

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur*.

Dr. D. Mol,
H. J. Backer,
T. de Haan. } *Assistenten*

Anatomisch Laboratorium.

Prof. J. W. Langelaan, *Directeur*.

Th. Joekes, E. van de Velde, *Prosectoren*, vervangen door A. J. Korteweg en M. Flohil.

Physiologisch Loboratorium.

J. H. Wieringa, en E. P. Snijders, vervangen door J. R. F. Rassers, G. A. Th. Dasbach.

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. G. C. J. Vosmaer, *Directeur*.

Dr. H. W. de Graaff, *Conservator*.

Dr. J. H. Vernhout, *Assistent*, vervangen door Mej. M. E. van der Veen.

Pharmacentisch Laboratorium.

Prof. H. P. Wijsman, vervangen door Dr. L. van Itallie.

Dr. H. van Gulik, vervangen door Dr. A. Wunderlich, *Assistent*, Galenische Afdeeling.

Dr. J. J. van Eck, vervangen door B. H. Koldewijn, *College Assistent*, en Dr. J. D. Filippo, vervangen door W. H. Bloemendal, *Assistent*, Chemische Afdeeling.

Museum van Natuurlijke Historie.

Dr. F. A. Jentink, *Directeur*.

F. A. Verster van Wulverhorst, *Administrateur*.

C. Ritsema Cz., Dr. R. Horst, Dr. Th. van Lidth de Jeude, Dr. E. D. van Oort, Dr. H. W. van der Weele, *Conservatoren*.

Dr. J. J. Tesch, *Assistent*.

Geologisch Museum.

Prof. K. Martin, *Directeur*.

Mej. H. Icke, *Assistente*.

Rijks-Herbarium.

Lector: J. P. Lotsy, *Directeur*.

Dr. J. W. Ch. Goedhart, Dr. W. J. Jongmans, *Conservatoren*.

Museum van Oudheden.

Prof. A. E. J. Holwerda, *Directeur*.

Dr. P. A. A. Boeser, *onder-Directeur*.

Dr. J. H. Holwerda, *Conservator.*

N. J. Krom, en M. A. Evelein, *Assistenten.*

Ethnographisch Museum.

Dr. J. D. E. Schmeltz, *Directeur.*

Dr. H. H. Juynboll, Dr. J. Marquart, *Conservatoren.*

H. W. Fischer, *Conservator-Volontair.*

SERIES LECTIONUM
IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA
HABENDARUM POST FERIAS AESTIVAS ANNI MCMVII

RECTORE MAGNIFICO

JACOBO JOANNE HARTMAN.

Facultas Litterarum et Philosophiae.

M. J. DE GOEJE, propter aetatem immunis, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

H. OORT, propter aetatem immunis, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

A. C. VREEDE linguam Iavanicam docebit die Martis hora I, diebus Mercurii et Iovis . . . . . II.

Cum provectioribus locos selectos leget die Martis hora II, die Veneris . . . . II—IV.

Post ferias brumales linguae Madurensis grammaticam exponet diebus Lunae et Veneris . . . III.

Cum provectioribus chrestomathiam Madurensem leget diebus Martis et Iovis . . . . III.

J. VAN LEEUWEN J. FIL. Aristophanem interpretabitur diebus Martis et Mercurii . . . . IX—XI.

Cum candidatis Thucydidem tractabit die Iovis . IX—XI.

Candidatorum exercitationes criticas moderabitur hora iis sibique commoda.

Candidatorum exercitationibus palaeographicis praeerit die Veneris . . . . IX—XII.

J. J. HARTMAN Terentium, Ovidium, Ciceronem, alios interpretabitur diebus Lunae et Martis . . . II.

Cum candidatis Horatium, Tacitum, alios leget die Iovis . . . . I—III.

Candidatorum exercitationes philologicas et palaeographicas moderabitur die Veneris . . . . II—IV.

Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae et Martis III.

J. VERDAM linguae patriae historiam et grammaticam tradet diebus Lunae et Iovis. . . . . . . I.

Scriptores Neerlandicos saeculi XVII interpretabitur die Martis hora II et die Mercurii. . . . . I.

Scriptores Neerlandicos medii aevi tractabit die Lunae hora II et die Martis . . . . . . I.

Linguae patriae causa cum novitiis Vulfilae evangelia leget die Mercurii . . . . II—III½.

Cum litterarum Neerlandicarum candidatis scriptores medii aevi tractabit die Iovis . . . . . II—III½.

J. J. M. DE GROOT diebus et horis auditoribus suis commodis docebit: 1) linguam et litteras Sinicas, 2) gentium Sinicarum in coloniis Neerlandicis viventium mores, ritus, historiam, 3) gentium Asiae orientalis geographiam, antiquitates, historiam, religiones, mores, instituta.

P. J. BLOK historiam patriae medii aevi et belli Belgici tradet die Lunae hora X et XI, die Iovis . . II—IV.

Rem diplomaticam docebit et exercitia historica moderabitur horis sibi et auditoribus commodis.

A. E. J. HOLWERDA historiam veterem enarrabit diebus Martis et Mercurii . . . . XI.

Antiquitates Graecas tradet die Mercurii . . . I.

Cum provectioribus capita selecta historiae et archaeologiae tractabit die Mercurii . . . . . II—IV.

Omnium facultatum studiosis artis historiam praesertim gentium antiquarum enarrabit die Saturni. I.

Provectiorum exercitationes historicas et archaeolo-

gicas moderabitur horis sibi et auditoribus commodis.

G. J. P. J. BOLLAND historiam philosophiae Graecae docebit die Saturni . . . . X—XII.

Omnium facultatum studiosos initia philosophiae docebit die Mercurii horis vespertinis . . . . VII—IX.

Rationis purae systema provectioribus exponet die Saturni . . . . II—IV.

C. C. UHLENBECK linguam Goticam tractabit die Veneris. XI.

Linguam Anglosaxonicam tradet die Martis et die Veneris . . . . X.

Linguam Norroenam medii aevi docebit die Martis XI.

Carmina Norroena quae dicuntur Eddica et monumenta antiqua linguae Saxonicae leget horis sibi et auditoribus commodis.

G. KALFF capita selecta Poetices tractabit die Mercurii XI.

Exercitia historico-litteraria moderabitur horis posthac indicandis.

Cum litterarum Neerlandicarum candidatis scriptores saeculi XVII tractabit die Iovis. . . . . . I.

Scriptores saeculi XIX tractabit die Mercurii . . X.

J. E. HEERES Indiae Eoae historiam et missionum historiam methodosque enarrabit (usque ad 1800) die Martis horis II—IV, die Mercurii. . . . II.

Indiae Eoae historiam et missionum historiam methodosque (post 1800) die Lunae hora II, die Mercurii. III.

Africae Australis historiam tradet die Lunae . . III.

J. S. SPEYER grammaticam Sanscritam docebit die Mercurii hora III et die Saturni . . . . . III.

Scriptores Sanscritos et carmina Vedica cum provectioribus leget die Veneris. . . . . . . I—III.

Linguam Palicam docebit, scripta Buddhica interpretabitur die Iovis . . . . XI.

Litterarum classicarum studiosis viam et methodum disciplinae linguisticae indicabit hora auditoribus commoda.

A. W. NIEUWENHUIS populorum gentis Malaicae litteras, antiquitates, instituta, ritus, mores exponet die Martis hora X, die Iovis hora III, die Veneris X—XII.

Archipelagi Indici geographiam physicam docebit die Iovis et Veneris . . . . II.

CH. A. VAN OPHUYSEN linguam Malaicam docebit die Martis, Mercurii et Iovis . . . . I.

Cum provectioribus locos selectos leget diebus Martis, Mercurii et Iovis . . . . II.

Linguarum archipelagi Indici grammaticam comparatam docebit die Mercurii . . . . . . III.

Linguam Batacam vel Minangocabavam discere cupientibus libenter operam suam praestabit.

C. H. TH. BUSSEMAKER historiam universalem et geographiam politicam tradet diebus Martis et Mercurii. . . . . IX—XI.

Exercitia historica moderabitur die Martis . . . II—IV.

C. SNOUCK HURGRONJE linguam Arabicam docebit die Veneris . . . . II—IV.

Scriptores Arabicos interpretabitur diebus Martis, Mercurii et Veneris . . . . IX—XI.

Al-Badjurium leget die Iovis. . . . . IX.

Islami praesertim Indici lineamenta tradet die Iovis X—XII.

G. WILDEBOER grammaticam Hebraicam docebit et capitibus selectis legendis illustrabit diebus Martis, Mercurii et Veneris . . . . X.

Antiquitates Israeliticas exponet diebus Martis, Mercurii et Veneris . . . . XI.

Cum provectioribus selecta Veteris Testamenti capita leget horis posthac indicandis.

Linguam Syriacam et linguae Neo-hebraicae initia docebit horis auditoribus sibique commodis.

D. C. Hesseling, Professor extraordinarius, Linguae Graecae hodiernae grammaticam explicabit die Iovis . . . . XI.

Cum provectioribus capita e litteris Graecis medii aevi et nostrae aetatis selecta leget die Iovis . XI.

Theologiae studiosis linguae neohellenicae historiam enarrabit die Martis. . . . . X.

G. J. Grashuis, linguae Sundaicae Lector, grammaticam Sundaicam tradet diebus Martis et Veneris. X.

Litteras Sundaicas docebit die Martis . . . . II.

De gentis Sundaicae religione et institutis iuris aget die Veneris . . . . III.

H. D. van Gelder, linguae Persicae et institutorum Moslemicorum Lector, linguae Neo-persicae elementa docebit die Lunae . . . . X.

Locos e Firdausi Shâhnâmeh et Sadii Gulistān selectos leget die Lunae . . . . XI.

Legis Mohammedicae originem et instituta tractabit diebus Martis et Veneris . . . . X—XII.

E. T. Kossmann, linguae et litterarum Germanicarum Lector, Scriptores theodiscos prioris et recentioris medii aevi tractabit die Mercurii . . . . . II.

De vita scriptisque Schilleri disputationes continuabit die Mercurii . . . . III.

Goethei Faustum explicabit horis sibi et auditoribus commodis.

K. Sneijders de Vogel, linguarum et litterarum Romanarum Lector, linguae Galliae veteris elementa docebit die Saturni . . . . III.

Cum provectioribus eiusdem linguae grammaticam tractabit, veterum auctorum locos selectos legit die Saturni . . . . II.

Litteras Provinciales tradet hora postea indicanda.

H. Blink, docendi venia impetrata, tradet: 1°. Geographiam universalem. 2°. Geographiam universalem Galliae. 3°. Geographiam physicam et oeconomicam Archipelagi Indici die Saturni . IX—XI.

J. Marquart, docendi venia impetrata, horis auditoribus et sibi commodis 1°. enarrabit historiam religionis Christianae in oriente; 2°. docebit linguam Syriacam vel Aethiopicam. Cum provectioribus leget capita e litteris Mondaeorum selecta.

H. H. Juynboll, docendi venia impetrata, linguam Kavicam (Palaeo-iavanicam) docebit die Martis. XI.

Litteras Kavicas docebit horis sibi et auditoribus commodis.

Cum provectioribus Mahâbhâratam et Bhâratayuddham leget.

P. A. A. Boeser, docendi venia impetrata, horis auditoribus et sibi commodis tractabit: 1°. linguam Copticam, 2°. linguam Aegyptiacam.

Cum provectioribus leget capita e litteris Aegyptiacis imperii antiqui selecta.

W. Martin, historiam artis docendi venia impetrata, omnium facultatum studiosos quae XVI° et XVII° saeculo Batavae pingendi artis fuerit historia docebit die Veneris . . . . III.

Cum provectioribus capita selecta tractabit horis auditoribus commodis.

A. J. Barnouw, docendi venia impetrata, scholas sibi

habendas de linguae et litteris Anglicis posthac indicabit.

D. G. Jelgersma, docendi venia impetrata, historiam philosophiae hodiernae tractabit horis sibi et auditoribus commodis.

Facultas Theologica.

F. Pijper historiam Christianismi enarrabit die Martis horis X et XI, die Mercurii . . . . hora X.

Historiam doctrinae Christianae tradet die Mercurii hora . . . . XI.

B. D. Eerdmans in librorum V. T. originem inquiret diebus Lunae et Martis . . . . II.

Librorum V. T. exegesin docebit die Lunae hora XI et die Mercurii . . . . I.

Religionis Israeliticae historiam enarrabit die Mercurii . . . . II.

Linguas Aramaïcam et Babyloniaco-Assyriacam docebit horis sibi et auditoribus commodis.

P. D. Chantepie de la Saussaye doctrinae de Deo historiam tradet die Veneris . . . . X—XII.

Ethicen Christianam docebit die Iovis . . . . XI—I.

Encyclopaediam theologicam docebit die Mercurii hora . . . . XII.

W. B. Kristensen religionis historiam enarrabit die Lunae hora I et die Iovis . . . . IX.

Religionis philosophiam tradet die Martis hora I et die Veneris . . . . IX.

K. Lake de litteris Christianis primaevis aget die Lunae hora III, die Martis . . . . III.

Librorum N. T. exegesin docebit diebus Lunae et Iovis X.

Cum iunioribus Evangelia leget die Martis. . . XI.

H. Y. GROENEWEGEN, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Societatis Remonstrantium historiam enarrabit die Iovis . . . . II.
Theologiae philosophicae capita selecta tractabit die Mercurii . . . . III.
Theologiam practicam docebit die Mercurii. . . IV.
Exercitationes homileticas et catecheticas moderabitur die Iovis . . . . III—IV.
Exercitationibus oratoriis vacabit hora vespertina sibi et commilitonibus commoda.

L. KNAPPERT, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, illius Ecclesiae eiusque dogmatum historiam enarrabit die Martis . . . . II.
Theologiam Biblicam exponet die Lunae hora I, die Martis . . . . III.
Theologiam practicam tradet die Lunae . . . . II.
Exercitationes catecheticas moderabitur die Veneris II.
Colloquio homiletico praeerit die Iovis . . . . II.

H. M. VAN NES, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor scholas sibi habendis postea indicabit.

Facultas Iuridica.

R. VAN BONEVAL FAURE, quamquam rude donatus, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

S. J. FOCKEMA ANDREÆ de legislationis, iurisdictionis et fontium iuris historia in patria nostra aget die Mercurii hora . . . . II.
Colloquiis de iuris civilis historia vacabit die Mercurii horis IX et. . . . . X.
Capita selecta iuris historiae tradet die Iovis . . XI.
Fontes iuris explicabit die Veneris. . . . . . XI.

H. VAN DER HOEVEN ius criminale Neerlandicum interpretabitur diebus Lunae, Martis, Mercurii . . XII.
Procedendi in causis criminalibus methodum Neerlandicam exponet die Iovis . . . . XII—II.
W. VAN DER VLUGT encyclopaediam iuris docebit die Martis hora I$^{1}/_{2}$, die Mercurii hora XII$^{1}/_{2}$, die Iovis . . . . I$^{1}/_{2}$ et II$^{1}/_{2}$.
Philosophiam iuris tradet die Martis hora II$^{1}/_{2}$ die Mercurii horis III et . . . . IV.
H. B. GREVEN oeconomiam politicam tradet die Martis hora XII, die Mercurii hora I et die Iovis . . XII.
Oeconomiae et statistices capita selecta tractabit die Martis hora X et die Mercurii . . . . . XI.
Historiam politicam docebit, donec de hac disciplina tradenda aliter consultum fuerit, die Veneris . II—IV.
J. OPPENHEIM de iure publico Neerlandico aget die Lunae horis I et II, diebus Martis et Mercurii. I.
Ius administrativum Neerlandicum docebit die Martis II—IV.
Ius publicum generale tractabit die Mercurii . . XII.
P. A. TICHELAAR institutiones et historiam iuris Romani tradet diebus Martis, Mercurii, Iovis . . . . X—XII.
A. C. VISSER VAN IJZENDOORN ius civile Neerlandicum tradet die Iovis . . . . II—IV.
Ius mercatorium Neerlandicum docebit diebus Martis et Mercurii. . . . . X.
Iudiciorum privatorum legem Neerlandicam interpretabitur diebus Martis et Mercurii . . . . XI.
C. VAN VOLLENHOVEN venia impetrata aberit.
M. DE VILLIERS de iure Africae Australis privato aget diebus Lunae, Mercurii, Veneris. . . . . . XI.
Ius Africae Australis criminale docebit die Martis. XI.
Probationis doctrinam Brittannicam exponet die Iovis X.
J. H. CARPENTIER ALTING scholas sibi habendas de

iure criminali coloniarum Neerlandicarum postea indicabit.

J. Ph. Suyling, Professor extraordinarius, scholas de iure gentium postea indicabit.

Ph. Kleintjes coloniarum Neerlandicarum juris publici et administrativi Lector, scholas posthac indicabit.

C. D. Asser docendi venia impetrata, ius privatum internationale tradet horis auditoribus et sibi commodis.

Ph. B. Libourel, muneris notarii scientiam et ius fiscale docendi venia impetrata, scholas habebit et exercitationes practicas moderabitur horis auditoribus commodis.

J. van Drooge, docendi venia impetrata, scholas iuridicas de iure publico quod ad operariorum conditionem confirmandam pertinet habebit die Mercurii horis II et. . . . . III.

Facultas Medica.

Th. H. Mac Gillavry, propter aetatem immunis, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

W. Einthoven physiologiam docebit die Lunae horis X et XI, die Iovis . . . . hora X.

Selecta physiologiae capita tradet die Iovis. . . XI.

Exercitationes practicas moderabitur diebus Lunae et Iovis. . . . . II—IV.

Experimentis et indagationibus physiologicis quotidie praeerit.

W. Nolen exercitationibus policlinicis in Nosocomio praeerit diebus Lunae et Mercurii . . . . X.

Provectiorum exercitationes medicas clinicas et therapeuticas moderabitur die Martis et Iovis hora X—XI$^1/_2$.
Scholam clinicam medicam habebit die Veneris hora X—XII.
Clinicen propaedeuticam iuniores docebit die Mercurii IX.

W. Koster G. Fil. ophthalmologiam docebit die Iovis. IX.
Curationes ophthalmo-chirurgicas in cadavere demonstrabit die Mercurii . . . . IX.
Demonstrationi clinicae praeerit die Mercurii . . IX.
Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit die Martis . . . . IX.
Ophthalmoscopii usum et artem diagnosticam iunioribus demonstrabit per menses hiemales die Mercurii II.
Provectiorum studiosorum exercitationes policlinicas moderabitur quotidie . . . . IX—XII.
Operationes demonstrabit qualibet oblata occasione diebus Lunae, Mercurii, Veneris . . . . . X.

G. Jelgersma indagationes clinicas psychiatricas moderabitur die Veneris . . . . II—IV.
Psychiatriam forensem et anthropologiam criminalem docebit die Iovis . . . . III.
Cerebri anatomiam, physiologiam et pathologiam generalem provectioribus exponet die Veneris . II.
Exercitationibus clinicis aliisque ad disciplinam psychiatricam et neurologicam spectantibus quotidie praeerit.

J. A. Korteweg chirurgiam propaedeuticam docebit ante ferias hiemales die Saturni . . . . . XI.
Demonstrationi clinicae praeerit post ferias hiemales die Saturni . . . . XI.
Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit diebus Lunae et Iovis hora XI—I, die Mercurii XII$^1/_2$—III.
Operationes chirurgicas in cadavere quoties oblata erit occasio demonstrabit.

P. C. T. VAN DER HOEVEN artem obstetriciam exponet die Saturni . . . . IX—XI.

Gynaecologiam docebit die Veneris . . . . . VIII½.

Exercitationibus policlinicis praeerit quotidie . . X.

Provectiorum exercitationibus clinicis praeerit diebus Lunae et Mercurii . . . . IX.

Curationes gynaecologicas in vivis instituet horis sibi et auditoribus commodis.

Curationibus obstetriciis in pelvi facticia habendis praeerit die Lunae . . . . X.

Praxin obstetriciam tam in nosocomio quam in policlinico, quoties necesse erit, docebit.

J. W. LANGELAAN anatomiam systematicam et anatomiam topographicam docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . IX—XI.

Selecta morphologiae generalis capita post ferias hiemales tractabit.

Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

E. C. VAN LEERSUM historiae medicinae capita selecta tractabit die Martis . . . . II.

Pharmacodynamiam docebit die Jovis . . . . X.

Pharmacognosiam tradet die Martis . . . . . X.

N. PH. TENDELOO pathologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . XI.

Exercitationibus iuniorum practicis vacabit die Mercurii . . . . II—IV½.

Anatomiam pathologicam tradet diebus Martis et Iovis . . . . XI.

Exercitationibus pathologico-histologicis vacabit die Lunae . . . . II—IV½.

Sectionibus cadaverum praeerit quoties erit oblata occasio.

Provectiorum studia in laboratorio adiuvabit quotidie.

R. P. VAN CALCAR bacteriologiam, hygienen et politiam medicam tradet die Lunae IX et die Martis. X.
Exercitationibus practicis praeerit diebus Mercurii et Iovis II

P. TH. L. KAN, Professor extraordinarius, otologiam, rhinologiam et laryngologiam tractabit horis postea indicandis.

J. BOEKE, histologiae et medicinae forensis Lector, embryologiam docebit die Lunae . . . . . IX.
Histologiam docebit diebus Martis et Iovis . . . IX.
Exercitationibus histologicis praeerit diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris . . . . $1^1/_2$—IV.
Medicinam forensem tradet horis posthac indicandis.

J. E. G. VAN EMDEN parasitologiae docendae impetrata venia, selecta illius disciplinae capita tractabit die Veneris. . . . . III.

M. JANSEN orthopaediae docendae impetrata venia, disciplinam illam tractabit die Iovis . . . . II.

J. BRUINING docendi venia impetrata, methodos clinicas aegrotos examinandi docebit diebus Martis et Iovis. . . . . III.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

J. M. VAN BEMMELEN, propter aetatem immunis, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

P. VAN GEER, quamquam rude donatus, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN astronomiam elementarem tradet die Mercurii hora XII, die Veneris hora X—XII.
Astronomiam theoreticam docebit die Mercurii hora XI, diebus Iovis et Veneris . . . . I.

De arte qua observationibus inter se componendis vitantur errores aget die Iovis . . . . . . X.

Exercitationibus practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

A. P. N. Franchimont carbonium selectaque quaedam eius connubia tractabit die Martis horis XI—I, die Iovis horis X—XII, die Saturni . . . . XI—I.

Practicis futurorum Medicinae studiosorum exercitationibus praeerit diebus Lunae, Mercurii, Iovis. II—IV.

Practicis iuniorum Philosophiae Naturalis et Artis Pharmaceuticae studiosorum exercitationibus praeerit die Veneris . . . . II—IV.

Provectiorum exercitationibus et indagationibus chemicis vacabit quotidie.

Quaestiones varias cum provectioribus tractabit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

K. Martin geologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

Palaeontologiam tradet die Martis. . . . . . . I.

Mineralogiam et crystallographiam docebit diebus Lunae et Iovis . . . . I.

Practicis iuniorum studiosorum exercitationibus vacabit die Mercurii horis I—IV, diebus Iovis et Veneris . . . . IX—XII et I—IV.

Provectiorum exercitationibus praeerit et capita selecta in eorum usum tractabit horis commodis.

H. A. Lorentz physicam mathematicam tractabit die Martis horis IX et XI, diebus Mercurii et Iovis hora IX, die Veneris . . . . XI.

H. Kamerlingh Onnes Practicis iuniorum Philosophiae Naturalis studiosorum exercitationibus praeerit diebus Martis, Mercurii, Veneris . . . . . . II—V.

Exercitationibus ad construendorum instrumentorum artem pertinentibus praeerit diebus Lunae et Iovis. X.

Physicae capita selecta cum iunioribus Physicae studiosis tractabit die Lunae hora XI et die Mercurii . . . . X.

Thermodynamicam experimentalem tradet die Saturni. . . . . X.

Demonstrationes physicas habebit horis candidatis et sibi commodis.

De experimentorum administrandorum arte aget die Lunae . . . . IX.

Provectiorum exercitationibus practicis et physicae experimentalis indagationibus praeerit quotidie.

J. C. Kluyver algebram tradet die Martis hora XI et die Iovis . . . . X.

Calculum differentialem docebit diebus Martis et Iovis IX.

Calculum integralem elementaque functionum disciplinae exponet die Martis hora X et die Iovis XI.

J. M. Janse plantarum anatomiam et physiologiam docebit diebus Lunae, Iovis, Saturni . . . . IX.

Plantarum biologiam docebit die Veneris hora. . XI.

Pharmacognosiam tractabit die Saturni . . . . XI.

Provectiorum exercitationibus praeerit diebus Veneris et Saturni.

Practicis studiosorum iuniorum exercitationibus diebus Lunae, Mercurii et Iovis praeerit. . . . II–IV.

Pharmaciae studiosorum exercitationibus practicis praeerit die Saturni.

F. A. H. Schreinemakers elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit die Martis hora X, diebus Lunae et Mercurii hora XI, die Veneris. IX³/₄.

Chemiam theoreticam cum provectioribus tractabit die Iovis . . . . X.

Futurorum Medicinae studiosorum exercitationibus practicis praeerit diebus Lunae, Martis, Saturni. II—IV.

Iuniorum Philosophiae Naturalis studiosorum exercitationibus practicis praeerit die Iovis . . . II—IV.

Provectiorum exercitationibus practicis et indagationibus chemicis vacabit quotidie.

P. ZEEMAN geometriam analyticam tradet diebus Lunae et Mercurii hora IX, die Martis . . . . . I.

Mechanicam theoreticam docebit die Mercurii hora X, die Veneris . . . . IX—XI.

Geometriae analyticae et syntheticae capita selecta tradet diebus Lunae et Mercurii. . . . . . XI.

G. C. J. VOSMAER zoologiam generalem docebit diebus Martis et Mercurii hora IX, die Saturni . . . X.

Post ferias hibernas anatomiae comparatae animalium invertebratorum capita selecta tractabit.

Practicis studiosorum iuniorum exercitationibus praeerit die Veneris . . . . $X^3/_4$—$IV^1/_2$.

Studiosorum provectiorum exercitationibus practicis quotidie vacabit.

J. P. KUENEN physicam elementarem docebit diebus Lunae et Mercurii hora X, die Veneris . . . IX.

Physicae capita selecta cum iunioribus Philosophiae Naturalis studiosis tractabit die Lunae hora II die Mercurii hora . . . . XI.

Practicis futurorum Medicinae studiosorum exercitationibus praeerit diebus Martis, Mercurii, Lunae II—IV.

L. VAN ITALLIE chemiam pharmaceuticam docebit die Iovis . . . . IX—$X^1/_2$.

Chemiam analyticam tradet die Lunae . . . . I.

Toxicologiam docebit die Lunae . . . . IX—$X^1/_2$.

Phytochemiae specialis capita selecta tractabit hora postea indicanda.

Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

Medicinae studiosorum exercitationibus ad medicarum formularum parandarum artem pertinentibus praeerit die Iovis . . . . II—IV½.

E. F. van de Sande Bakhuyzen, astronomiae Lector, astronomiam sphaericam tractabit die Lunae. II.

J. H. Wilterdink, astronomiae practicae Lector, de instrumentorum usu et compositione aget diebus Mercurii et Veneris . . . . XI.

J. P. Lotsy, botanicae systematicae Lector, illius disciplinae partem primam, i. e. Algas et Fungos docebit diebus Lunae et Mercurii hora XII, partem secundam, i. e. Muscos, Pteridophyta et Gymnospermas die Iovis hora XII et die Saturni . II.

De plantarum causis et originibus aget horis postea indicandis.

Exercitationibus practicis ad plantarum determinandarum artem pertinentibus praeerit horis postea indicandis.

W. Stortenbeker, docendi venia impetrata, electrochemiam docebit die Mercurii.

W. P. Jorissen docendi venia impetrata, chemiam technicam docebit die Saturni . . . . . . X.

J. J. Reyst, docendi venia impetrata, medicamenta galenica et artem formulandi tractabit hora posthac indicanda.

J. J. van Eck, docendi venia impetrata, de nutrimentis aget hora postea indicanda.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 16den September 1907

DOOR

DR. W. NOLEN,

bij het overdragen der waardigheid van Rector-Magnificus

AAN

DR. J. J. HARTMAN.

Mijne Heeren Curatoren, Professoren, Lectoren, Privaat-docenten, Doctoren, Studenten;
Dames en Heeren;
Zeer gewaardeerde Toehoorders!

Het doel dezer bijeenkomst is U allen bekend. Art. 115 der hooger-onderwijswet zegt:

»Bij den aanvang van het studiejaar draagt de rector-magni- »ficus zijne waardigheid in het openbaar aan zijnen opvolger »over en geeft dan een verslag van de lotgevallen der Universiteit »in het afgeloopen jaar."

Ik sta gereed om aan dat voorschrift der Wet te voldoen.

Maar niet zonder eenige aarzeling.

Immers een rector, op het punt verslaggever te worden, heeft wel reden met beklemd gemoed zich de vraag te stellen:

»Wie machen wir's, dass alles frisch und neu
»Und mit Bedeutung auch gefällig sei?"

Wel sta ik hier niet voor een »bunte Menge,

»Bei deren Anblick (mir) der Geist entflieht";

maar ik mag dan ook, sprekende tot deze aanzienlijke vergadering, er niet aan denken den raad van Goethe's »Theater-Direktor": »Sucht nur die Menschen zu verwirren" op te volgen, noch mij te troosten met de gedachte: »Sie zu befriedigen ist schwer."

Ik kan slechts rust vinden in het vertrouwen op de wel-

willendheid, die Gij den scheidenden rector zeker wel niet zult onthouden.

Ter zake dan.

In het College van Curatoren kwam in den afgeloopen cursus een voor onze Universiteit hoogst belangrijke verandering. Den 29sten April werd aan Prof. BOSSCHA op zijn verzoek eervol ontslag als Curator verleend, en den 7den Juni dezes jaars Mr. J. G. PATIJN, commissaris der Koningin in de provincie Zuid-Holland, in de plaats van Prof. BOSSCHA benoemd. Vorige rectoren-verslagen getuigen op de meest welsprekende wijze van de hooge eere en de groote waardeering, waarin de Curator Prof. BOSSCHA bij ons stond. En toen hij in Januari jl. tot »doctor honoris causa" der „technische hoogeschool" te Delft werd benoemd, hebben wij zeker allen ons in hooge mate verheugd over deze nieuwe onderscheiding, die den waardigen geleerden te beurt viel. Wij eerden hem steeds om zijn hooge, even eenvoudige als nobele persoonlijkheid, wij waardeerden hem in het Curatorium onzer Universiteit bovenal omdat hij daarin de vertegenwoordiger was der natuurwetenschappelijke richting. En welk een vertegenwoordiger! Zou er een meer bevoegde in ons land te vinden zijn geweest?

De Universiteit zal voortaan zijn degelijken raad, zijn krachtigen steun als Curator moeten missen. Wij kunnen niet anders dan dat diep betreuren. Maar terwijl hij gemeend heeft, om voor hem overwegende redenen, afscheid te moeten nemen van de hooge betrekking, die hem lief was, daar past het ons slechts zijn besluit te eerbiedigen, en met oprechte dankbaarheid al het goede te gedenken, wat hij in het belang onzer Universiteit heeft verricht. Dat hem nog vele gelukkige levensjaren mogen geschonken worden! Al zijn de formeele banden, die hem met onze Universiteit vereenigden, thans verbroken, wij weten wel dat Leiden's Hoogeschool in hem een trouwen vriend behoudt,

zoolang het leven hem zal gegund zijn. Een edel zoon der Alma Mater als hij, vergeet zijn moeder nimmer.

Door de benoeming van Mr. J. G. PATIJN is natuurlijk de eigenaardige plaats in het Curatorium door BOSSCHA zoo waardig bekleed, niet weder vervuld. Maar wij verheugen er ons niettemin hartelijk over, dat een zoo invloedrijk man als Mr. PATIJN in het College van Curatoren voor onze Universiteit is gewonnen. Wanneer een zoo hoog staand man een zoo gewichtige betrekking aanvaardt, dan weten wij, dat hij met al de gaven en al de krachten, waarover hij beschikt, zal ijveren en strijden voor de belangen die hem zijn toevertrouwd. Moge het dan Mr. PATIJN gegeven zijn zóó veel voor de Leidsche Universiteit te doen als hij zelf ongetwijfeld vurig wenscht. Niet alleen wij, maar allen wien het Hooger Onderwijs in ons vaderland ter harte gaat, zullen hem daarvoor warmen dank weten.

Van den kring der hoogleeraren valt dit jaar veel te vermelden. Gelukkig is daarbij echter van geen enkel sterfgeval gewag te maken. En wanneer wij het afscheid, dat enkele hoogleeraren van hun ambt moesten nemen wegens het bereiken van den 70-jarigen leeftijd, voor een oogenblik buiten beschouwing laten, dan kunnen wij, op één uitzondering na, van de hoogleeraren niet anders dan verblijdende gebeurtenissen meedeelen.

Het aantal der hoogleeraren werd aanzienlijk grooter. In de eerste plaats door het optreden van een derden hoogleeraar in de Natuurkunde en de benoeming van een nieuwen hoogleeraar in de faculteit der Rechtsgeleerdheid, in de tweede plaats door de toepassing van de nieuwe hooger-onderwijswet ten opzichte van de aanstelling van buitengewone hoogleeraren. Wij mogen ons over deze nieuwe instelling in hooge mate verblijden. Want niet alleen kunnen daardoor de leerkrachten der Universiteit op voortreffelijke wijze worden versterkt en uitgebreid, en dus ook in ernstige leemten van het onderwijs worden voorzien,

uitnemende mannen van wetenschap, in andere maatschappelijke betrekking werkzaam, kunnen nu aan onze Universiteit worden verbonden, en met de glorie van hun werk en van hun naam aan onze Hoogeschool nieuwen luister bijzetten.

Moge nu, bij de talrijke leemten van het onderwijs, bij de benoeming van buitengewone hoogleeraren, in den eersten tijd, vooral het eerst genoemde doel bij de Regeering den doorslag tot de benoemingen hebben gegeven, wij vleien ons dat er vele malen, ter bereiking van het in de tweede plaats genoemde doel, professores extraordinairii aan onze Universiteit zullen worden benoemd.

Of het goed gezien is, dat de buitengewone hoogleeraren tevens ook leden zijn van de faculteit, waarbij het door hen beoefende. vak van wetenschap thuis behoort, dat is een punt, waarover zich zeker twisten laat, en waarover dus een volgend hoogeronderwijs-wetgever wel niet zonder ernstig beraad zal heenstappen. Dat door het lidmaatschap der faculteit de band, die de buitengewone hoogleeraren met de Universiteit vereenigt, vaster wordt, en zij zich daardoor met de gewone hoogleeraren meer solidair voelen, en mede ten volle aansprakelijk voor de belangen der faculteit en der Hoogeschool is m. i. wel als een voordeel der bepaling in kwestie te beschouwen. Maar het lidmaatschap der faculteit legt ook lasten op, die wellicht niet elk eminent man, die voor het extra-ordinariaat in aanmerking kan komen, zonder bezwaar op zich zal willen of kunnen nemen.

Ik sprak daar reeds van het optreden van een derden hoogleeraar in de natuurkunde. Het mag nog wel eens in herinnering gebracht worden, dat wij dien aan onzen LORENTZ te danken hebben.

Den 25sten Februari aanvaardde Dr. J. P. KUENEN het hoogleeraarsambt door het uitspreken van een rede, getiteld: »Het tegenwoordig standpunt der Moleculair-theorie".

Nog versch in onze herinnering ligt de dag, waarop wij voor

goed afscheid namen van den man, die door zijn uitnemenden wetenschappelijken arbeid de roem van onze Hoogeschool heeft gedragen ver buiten onze landpalen, van Prof. A. Kuenen. Het was een dubbele vreugde dus voor ons, dat de zoon van den onvergetelijken geleerde aan onze Universiteit als hoogleeraar mocht optreden. Wij hadden hem niet met geheel onvermengde blijdschap naar Dundee zien vertrekken. Er was weldra meer dan één reden voor de vrees, dat de hoogleeraar te Dundee niet zoo licht meer zou kunnen besluiten naar het vaderland terug te keeren. En wij wisten wel spoedig genoeg, dat zijn afscheid-voor-goed van Nederland, een belangrijk verlies voor ons vaderland zou beteeken. Maar nu is de bijna verloren gewaande zoon bij ons teruggekeerd. En wij hebben hem met open armen ontvangen. Moge hij nimmer reden hebben om berouw te gevoelen over zijn besluit om naar Leiden terug te keeren. Moge een gelukkige werkkring en een gelukkig leven hier vele jaren lang zijn deel zijn.

Met een enkel woord maakte Uw verslaggever reeds gewag van de heugelijke gebeurtenis, dat dit jaar een nieuwe leerstoel in de faculteit der rechtsgeleerdheid door onze Universiteit werd gewonnen. Tot de vervulling daarvan werd Mr. J. H. Carpentier Alting geroepen, die bij Kon. Besl. van 20 Juni werd benoemd tot gewoon hoogleeraar in de faculteit der rechtsgeleerdheid, om onderwijs te geven in Nederlandsch-Indisch strafrecht, Nederlandsch-Indische strafvordering en de hoofdtrekken van hedendaagsch recht. Wij roepen den benoemden een hartelijk welkom toe en wenschen hem in Leiden een vruchtbaren en gelukkigen werkkring.

Den 23sten Januari sprak de opvolger van Prof. de Goeje, Dr. C. Snouck Hurgronje zijne inaugureele rede uit, getiteld: »Arabië en Oost-Indië."

Wij verheugen ons over zijn bezit. Moge zijn nieuwe werkkring die, zooveel verschilt van zijn vroegeren, en hem in een zoo

geheel ander leven heeft geplaatst, hem enkel reden geven tot dankbaarheid over zijn besluit om het hoogleeraarsambt te Leiden te aanvaarden.

Bij Kon. Besl. van 11 Januari werd Dr. SNOUCK HURGRONJE, met ingang van den dag, waarop hij het hoogleeraarsambt zou aanvaarden, aangesteld tot adviseur van Indische en Arabische zaken bij het departement van koloniën, en hem toegestaan die betrekking van adviseur tegelijk met zijn hoogleeraarsambt te bekleeden.

Bij Kon. Besluit van 21 Februari werden Dr. P. TH. L. KAN tot buitengewoon hoogleeraar voor neus-, keel- en oorheelkunde, en Mr. J. Ph. SUYLINGH tot buitengewoon hoogleeraar voor volkenrecht benoemd, terwijl bij Kon. Besluit van 22 Febr. Dr. D. C. HESSELING tot gelijk ambt werd geroepen tot het geven van onderwijs in het Nieuw-Grieksch. Den 6den Maart hield Dr. HESSELING zijn intreerede, waarbij hij tot onderwerp had gekozen »de Beteekenis van het Nieuw-Grieksch voor de geschiedenis der Grieksche taal en der Grieksche Letterkunde". Den 22sten Mei aanvaardde Dr. KAN zijn ambt met een rede over »de keel-, neus- en oorheelkunde in hare ontwikkelingsgeschiedenis".

Dr. HESSELING en Dr. KAN waren reeds als privaat-docenten aan onze Universiteit verbonden. Door hun benoeming verwierf deze dus geen nieuwe leerkrachten. Maar wij mogen er ons over verblijden, dat door die benoeming de groote beteekenis van de vakken, die deze buitengewone hoogleeraren onderwijzen, door de Regeering is erkend, en niet 't minst ook daarover, dat beide mannen thans vaster dan te voren aan onze Universiteit zijn verbonden.

Mr. SUYLING zal eerst in den heden aangevangen jaargang het ambt van buitengewoon hoogleeraar aanvaarden.

Van de benoeming van een vierden buitengewoon-hoogleeraar kregen wij nog in Augustus de aangename tijding. Toen werd

Dr. W. MARTIN, onder-directeur van het koninklijk kabinet van schilderijen te 's Gravenhage, benoemd tot buitengewoon hoogleeraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte om onderwijs te geven in de kunstgeschiedenis.

Ook Dr. MARTIN is voor ons geen onbekende. Reeds een paar jaar was hij als privaat-docent aan onze Universiteit werkzaam. Wij weten dat zijn lessen op hoogen prijs werden gesteld, wij mogen vertrouwen, dat hij met de gaven waarover hij beschikt, de kennis der Kunstgeschiedenis krachtig zal bevorderen, en daardoor ook den bloei en de eer van onze Universiteit zal verhoogen. Wij wenschen hem van harte geluk in het nieuwe ambt, dat hij zeker weldra zal aanvaarden.

Tot nog toe sprak ik slechts van blijde gebeurtenissen in den kring der hoogleeraren. Thans moet ik een minder opwekkenden toon aanslaan, nu ik van scheidende hoogleeraren moet gaan spreken. Gelukkig echter, ook hier geldt het woord van onzen grooten dichter:

»Geen druck mist troost."

Want al moge het afscheid van onze ambtgenooten OORT en GOOSZEN ons weemoedig stemmen, voor ons, als voor hen, is de gedachte troostrijk aan het vele, dat zij, zoovele jaren achtereen, voor onze Universiteit hebben mogen doen; voor ons, als voor hen, is de omstandigheid opwekkend, dat zij in hun 71ste levensjaar zich nog over een uitstekende gezondheid mogen verheugen en zich in het bezit mogen gevoelen van onverminderde kracht van lichaam en geest.

Den 29sten Mei sprak Prof. M. A. GOOSZEN voor het laatst tot zijn studenten; den 7den Juni nam Prof. H. OORT van zijn leerlingen afscheid. Beide hoogleeraren mochten bij die gelegenheid de meest ondubbelzinnige bewijzen ontvangen van de groote dankbaarheid, die hunne leerlingen gevoelen voor het voortreffelijk onderwijs, dat zij van die leermeesters mochten

ontvangen, en van de hooge waardeering, die hun arbeid in den dienst der wetenschap, niet 't minst bij hunne ambtgenooten, had gevonden. En heden is mij het voorrecht gegund als woordvoerder der Universiteit te mogen verklaren, dat de Leidsche Hoogeschool hen noode uit hun rijk ambtelijk leven ziet treden, dat zij hun grooten dank weet voor de inspanning, waarmede zij zoovele jaren het onderwijs hebben gediend en den bloei der hoogeschool hebben bevorderd.

Moge het hen welgaan in hun verder leven, en zij, in hun gedwongen rust, den tijd vinden en over de kracht beschikken om de wetenschap zoo te kunnen blijven dienen, als zij beiden zeker hartelijk wenschen. Wij hopen hen nog vaak in ons midden te zien en hen nog vele jaren als waardige emeriti te mogen eeren en waardeeren.

In de plaats van Prof. Oort werd benoemd Dr. G. Wildeboer, hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Groningen. Al is het niet edel zich te verrijken ten koste van anderen, en al moet het ons leed doen voor onze Groningsche zuster, dat zij haren hoogleeraar moest verliezen, wij mogen er ons toch over verheugen dat ditmaal de Regeering heeft kunnen besluiten een hoogleeraar van de eene Nederlandsche Universiteit naar de andere te verplaatsen. Want nog afgezîen van de snoode onbillijkheid dîe er in gelegen is, als een hoogleeraar belet wordt naar een andere Universiteit over te gaan, omdat hij zóó voortreffelijk is, dat die andere Universiteit hem boven allen begeert, het is toch zeker in het belang van de wetenschap, en dus ook van het Vaderland, wanneer men den voortreffelijk gebleken hoogleeraar toestaat zijn werkkring aan die Universiteit te kiezen, die hem zelf voor zijn studie de beste schijnt.

Wenschen wij Prof. Wildeboer toe, dat hij in den werkkring aan deze Universiteit, dien hij zeker niet dan na ernstig overleg en rijp beraad boven dien aan de Groningsche Hoogeschool heeft verkozen, bij zijn arbeid de voldoening zal vinden,

die hij wenscht. Wij heeten hem van harte welkom in Leiden!

In de door het aftreden van Prof. GOOSZEN opengevallen plaats heeft de Algemeene Synode der Ned. Herv. Kerk benoemd: Dr. H. M. VAN NES, rector aan de Nederlandsche Zendingsschool te Rotterdam. Dr. VAN NES hoopt weldra zijn inaugureele rede te houden. Van deze plaats aanvaarde hij heden onzen gelukwensch met zijne benoeming en de verzekering, dat wij hem, den kerkelijk-hoogleeraar met dezelfde hartelijke gevoelens van collegialiteit te gemoet treden, als elken nieuwen ambtgenoot. Ook hem roepen wij van harte het welkom toe in onzen kring!

Nog een hoogleeraar ging er van ons scheiden. In April toch werd aan Dr. H. P. WIJSMAN Jr. met ingang van 16 September 1907, op zijn verzoek eervol ontslag verleend als hoogleeraar in de faculteit der wis- en natuurkunde, met dankbetuiging voor de door hem in die betrekking bewezen diensten.

Toen het bekend was geworden, dat Prof. WIJSMAN aanvrage om ontslag had ingediend, kwamen weldra zijne leerlingen bij hem met het dringend verzoek op zijn besluit terug te komen. Maar hun poging om onzen collega voor de Universiteit te behouden bleef vruchteloos. Den 8sten Juli gaf Prof. WIJSMAN zijn afscheidscollege. Daarbij mocht hij van leerlingen en oud-leerlingen de getuigenis ontvangen van de hooge waardeering, die zijn onderwijs bij hen had gevonden. Ter blijvende herinnering aan den voortreffelijken leermeester werd hem zijn in olieverf geschilderd portret aangeboden met de bedoeling dat dit in het Pharmaceutisch Laboratorium een plaats zou vinden.

Het afscheid is dus aan Prof. WIJSMAN door zijne leerlingen waarlijk niet gemakkelijk gemaakt, en zeker zal het heengaan uit het prachtig laboratorium, dat door hem zelf werd gesticht, hem zwaar zijn gevallen. Maar hij heeft het zelf gewild. Een moeilijke strijd zal hij met zich zelf te voeren gehad

hebben, voordat het besluit om afscheid te nemen van de betrekking, waarin hij een reeks van jaren met zooveel ijver en toewijding was werkzaam geweest, onwrikbaar bij hem vast stond. Wij hebben zijn heengaan eenvoudig als een feit te aanvaarden en er in te berusten, daar toch niet wij, maar hij alleen al de beweegredenen kent en begrijpen kan, de kleine en de groote, die er hem toe brachten. Wij hebben hem thans dank te zeggen voor al den arbeid, dien hij in het belang van onze Universiteit, als hoogleeraar heeft verricht. Wij herinneren ons daarbij het onooglijk en gebrekkig Pharmaceutisch Laboratorium in een uitgewoond huis op de Papengracht, waarin Wijsman de eerste jaren werkte, en wij zien nú het ruime, flinke, nieuwe Laboratorium, door zijn onvermoeiden ijver tot stand gekomen, en door zijn benijdenswaardig organisatorisch talent op buitengemeen doelmatige wijze ingericht. Dat nieuwe Laboratorium staat daar, stil getuigend van de energie en de toewijding van den stichter. Moge Wijsman nimmer het besluit betreuren, dat hij dit jaar heeft genomen. Moge hij in den arbeid, waaraan hij zich nu verder zal gaan wijden, de voldoening vinden die hij zoekt.

In de vacature, door het vertrek van Prof. Wijsman ontstaan, werd reeds voorzien door de benoeming van Dr. L. Van Itallie, die weldra zijn ambt zal aanvaarden. Dr. Van Itallie zij er van overtuigd, dat hij in onzen kring met vriendschap wordt ontvangen. Wij wenschen hem in zijn nieuwen werkkring van harte geluk.

Met het verlies van nog een ambtgenoot zijn wij ernstig bedreigd. Onze hooggeschatte Schreinemakers werd aangezocht om den leerstoel, door het overlijden van Prof. Bakhuys Roozeboom opengevallen, te willen innemen. Toen die mare ons bereikte was niemand er gerust op, dat Schreinemakers dat verleidelijk aanbod niet zou aannemen. En wij leefden eenige weken in angstige spanning. Gelukkig, het eind was, dat Schreinemakers bleef! Wij zijn dank schuldig aan allen, die er toe

hebben bijgedragen, dat de ambtgenoot, op wiens bezit wij trotsch mogen zijn, voor Leiden behouden werd, maar natuurlijk bovenal aan SCHREINEMAKERS zelf betuigen wij onze vreugde er over, dat hij aan de lokstem der Amsterdamsche zuster-universiteit geen gehoor gaf. Moge hij nog jaren lang tot eer der Universiteit en tot eigen bevrediging hier werkzaam zijn.

Een reden tot blijdschap werd het ten slotte voor ons, dat VAN DER VLUGT zich als lid van de 2de Kamer der Staten-Generaal overwerkte. Want daardoor kregen wij hem, dien wij zoo ongaarne misten, weder in ons midden terug. En nu kunnen wij tot onze vreugde hem gelukwenschen met zijn herstel en mogen wij met vertrouwen de verwachting uitspreken, dat hij, aan de emoties van de scherpe politieke debatten der voor de eer en de grootheid van het vaderland, als op leven en dood, strijdende honderd onttrokken, in de rustiger omgeving van de wetenschap zich nog langen tijd gezond en krachtig aan den dienst van Minerva zal kunnen wijden.

Een woord van dank aan Mr. H. Vos, die gedurende de afwezigheid van Prof. VAN DER VLUGT als tijdelijk lector onderwijs gaf in de encyclopaedie der Rechtswetenschap, mag hier zeker niet worden vergeten. Dank en hulde dient hem te worden gebracht voor de uitnemende wijze, waarop hij zich van zijn taak kweet, en voor de groote toewijding, waarmede hij zich aan de vervulling daarvan gaf.

In den kring der lectoren en privaat-docenten kwamen belangrijke wijzigingen voor.

Dr. J. J. SALVERDA DE GRAVE, lector aan onze Universiteit, werd benoemd tot hoogleeraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte te Groningen om onderwijs te geven in de Romaansche philologie, en in het bijzonder in de Fransche taal- en letterkunde. Met vrucht heeft Dr. SALVERDA DE GRAVE hier gearbeid, zijn onderwijs werd in hooge mate door zijn leerlingen

gewaardeerd, hij was voor onze Universiteit een kracht van beteekenis. Wij kunnen dan ook niet anders dan het betreuren, dat hij van ons is heengegaan. Toch verblijden wij er ons hartelijk over, dat hij werd geroepen tot een eervollen werkkring, waarin hij nog ruimer gelegenheid zal vinden om zijne talenten te doen strekken ten bate van het onderwijs en ten dienste van de wetenschap. Het moge hem welgaan.

In de plaats van Dr. Salverda de Grave is tot lector in de Romaansche taal- en letterkunde benoemd Dr. K. Sneyders de Vogel te Arnhem, van wiens optreden mij echter nog niets bekend is geworden.

Wij zijn dit jaar een lector rijker geworden, door de benoeming van Dr. E. F. Kosmann, die tot nog toe als privaat-docent aan onze Universiteit werkzaam was. Aan hem is het onderwijs in het Duitsch opgedragen.

Voor het tijdvak van 16 Sept. 1907 tot en met 11 Juli 1908 is benoemd tot lector in de faculteit der rechtsgeleerdheid buiten bezwaar van 's Rijks schatkist, tot het geven van onderwijs in het Staatsrecht en de inrichting van 's Rijks Koloniën en overzeesche bezittingen, Mr. Ph. Kleintjes. Deze lector zal zooveel mogelijk aan de studenten het gemis vergoeden van onzen hooggeschatten Van Vollenhoven, die met wetenschappelijk doel een reis heeft ondernomen naar Indië. Wij hebben onzen ambtgenoot van harte een goede en gelukkige reis en een behouden terugkomst toegewenscht.

Als privaat-docenten werden toegelaten dr. A. J. Barnouw om onderwijs te geven in de Engelsche taal- en letterkunde, Dr. J. J. Van Eck om onderwijs te geven in voedingsmiddelleer, en Dr. D. G. Jelgersma om onderwijs te geven in de geschiedenis der wijsbegeerte.

Den 19den Dec. 1906 opende de privaat-docent Mr. P. Libourel zijn colleges met een openbare les, waarin hij handelde over »het karakter van den Inbreng naar het Nederlandsch Recht",

terwijl op 30 Januari de privaat-docent Mr. VAN DROOGE zijn onderwijs aanving met een rede over »Schadeloosstelling bij Bedrijfsletsel."

Van onderscheidingen, die aan leeraren of directeuren van academische instellingen te beurt vielen, is mij het volgende bekend geworden. Prof. H. A. LORENTZ werd benoemd tot buitenlandsch lid der »Königliche Gesellschaft der Wissenschaften" te Göttingen; Prof. P. J. BLOK tot buitenlandsch eerelid van de Koninklijke Vlaamsche Academie. Verder was de Universiteit te Aberdeen, bij de feestelijke viering van haar 400-jarig bestaan, zoo beleefd den afgevaardigde, die den Leidschen Senaat bij de feesten vertegenwoordigde, Prof. W. EINTHOVEN, te promoveeren tot »doctor honoris causa." Hetzelfde deed de Universiteit te Uppsala, bij de ter eere van Linné gevierde herdenkingsfeesten, met de vertegenwoordigers van den Senaat en van de medische faculteit, den rector en Prof. E. C. VAN LEERSUM.

Prof. WIJSMAN werd door de Fransche Regeering benoemd tot Officier de Mérite Agricole; Prof. W. VAN DER VLUGT werd benoemd tot Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw. Gelijke onderscheiding viel te beurt aan Dr. J. D. E. SCHMELTZ, directeur van het ethnographisch Museum.

Wij mogen Prof. DRUCKER helaas niet meer een der onzen noemen. Maar door vaste banden, van dankbaarheid niet 't minst voor het vele, wat hij voor onze Universiteit heeft gedaan, door vaste banden, zeg ik, gevoelen wij ons met hem bij voortduring vereenigd. Daarom hebben wij ons er oprecht over verheugd, dat hem de hooge onderscheiding is te beurt gevallen te worden benoemd tot Commandeur in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.

Ten slotte hebben wij nog te vermelden, dat aan den Heer K. F. L. VAN DER WOERD, oud-amanuensis van het Physiologisch Laboratorium alhier, is verleend de eere-medaille der Oranje-

Nassau-orde in goud. Wenschen wij allen, die een eervolle onderscheiding mochten ontvangen, daarmede van harte geluk, en verheugen wij ons in de eer hun te beurt gevallen, het is ons een behoefte het hier uit te spreken, dat wij met buitengewoon groot genoegen onder hen ook den voortreffelijken VAN DER WOERD mochten noemen. Allen die hem gekend hebben in zijn veeljarige nuttige werkzaamheid, hebben den bekwamen, kundigen man in zijn kalmen eenvoud en trouwe plichtsbetrachting bewonderd. Hij mag er zich dan ook van verzekerd houden, dat de eer, die hem door de Regeering is bewezen, door zeer zeervelen, met gejuich is bevestigd. Trouwens reeds den 2den December 1906, toen VAN DER WOERD den dag herdacht, waarop hij 40 jaren geleden zijn betrekking in het physiologisch laboratorium aanvaardde, mocht hij niet alleen van zijn chef, maar ook van oud-assistenten, assistenten, studenten en oud-studenten de meest ondubbelzinnige blijken ontvangen van de achting, die men hem toedroeg en van de waardeering, die zijn arbeid steeds had gevonden. Moge VAN DER WOERD nog vele jaren in gezondheid genieten van zijn welverdiende rust.

Den 15den Mei herdacht Dr. J. D. E. SCHMELTZ den dag waarop hij vóór 25 jaar tot Conservator van het ethnografisch museum, waarvan hij sedert 1897 directeur is, werd benoemd. Bij de receptie, op dien feestdag door hem gehouden, ontving hij talrijke blijken van de waardeering, die zijn onverpoosde arbeid ten dienste van de instelling, waarvan hij aan het hoofd is geplaatst, in verschillende kringen en bij tal van personen heeft gevonden. Ook rector en secretaris maakten den jubilaris hun opwachting. De rector sprak daarbij den jubilaris toe, wenschte hem namens den Senaat geluk en gaf hem de verzekering dat de Senaat zijne verdiensten op hoogen prijs stelt en hem bovenal erkentelijk is voor alles, wat hij heeft gedaan en doet om het ethnografisch museum voor Leiden te behouden, en het meer en meer te doen beantwoorden aan zijn doel. Ook uit het buiten-

land mocht Dr. Schmeltz dien dag vele bewijzen van deelneming ontvangen, zoo o.a. van het Koninklijk Museum van Volkenkunde te Berlijn, van de »Berliner Anthropologische Gesellschaft" en van het »Anthropological Institute of Great Britain and Ireland."

De jaarlijks terugkeerende vaste feestdagen, 3 October en 8 Februari, werden op de gebruikelijke wijze gevierd. Daarbij hadden ook de gewone gezellige bijeenkomsten van professoren en studenten plaats. Op 3 October was de rector op de Studenten-Sociëteit de gast der leden van „Minerva", die hem bij zijn vertrek op aandoenlijk hartelijke wijze een: »Ga maar slapen, wel ter ruste. Ga naar bed toe, goeden nacht" toezongen. Op den 8sten Februari gaven, behalve rector en secretaris, ook verscheidene hoogleeraren gevolg aan de uitnoodiging van het bestuur der Studenten-Sociëteit ter bijwoning van een concert, dat daar ter opluistering van het dies-feest ook nu weder werd gegeven. Het was zware muziek, die daar ten gehoore gebracht werd, voor een oningewijde zeker hoogst interessant. Want niet alleen dat ongeveer alle aanwezigen ter bereiking van een machtig muzikaal effect meewerkten, ook ongeveer het geheele ameublement, glazen, fleschen, stoelen, tafels, werden tot het verkrijgen eener massale muzikale krachtsuiting op kunstige, maar toch zeer ongedwongen wijze gebruikt. Een overweldigende stemmingsmuziek! slechts nu en dan onderbroken door gloeiende monologen van ver boven de bestuurstafel uitgestort over de van aandoening schokkende, hotsende, deinende, dansende feestvierenden. Het is den rector niet gelukt te hooren, of er, behalve de genoemde executanten met hun geïmproviseerde muziekinstrumenten, ook nog muzikanten van beroep met de meer gebruikelijke muziek-werktuigen aan het concert meewerkten.

Behalve van deze gewone gebeurtenissen valt ook nog van een paar buitengewone gewag te maken. In December 1906 vierde het

Studenten-muziekgezelschap »Sempre Crescendo" zijn 75-jarig bestaan. Bij de feestelijke muziekuitvoeringen, die bij deze gelegenheid werden gegeven, was het academisch bestuur uitgenoodigd, en door den rector werd gaarne aan die invitatie gevolg gegeven. De Secretaris was door familie-omstandigheden verhinderd. Van de receptie, door het bestuur van »Sempre Crescendo" gehouden, werd door verschillende autoriteiten, ook door rector en secretaris gebruik gemaakt om sympathie met het doel van het feestvierend gezelschap te betuigen en de beste wenschen voor den verderen bloei van »Sempre" uit te spreken. De feesten verliepen uitstekend, dank zij de goede voorbereiding en het beleid van het bestuur, en »Sempre Crescendo" kan met dankbaarheid en voldoening daarop terugzien.

In de Paasch-vacantie werd hier het Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres gehouden onder de opperste leiding van Prof. LORENTZ. Ook dit Congres, dat vele natuur- en geneeskundigen naar Leiden riep, slaagde voortreffelijk. De rector genoot de eer bij de plechtige openingsvergadering te zijn uitgenoodigd. Ook bij den feestmaaltijd, waarmede ook dit Congres werd besloten, was hij genoodigd en was het hem vergund namens de Leidsche Hoogeschool een kort woord te spreken. Trouwens aan lange toasten ontbrak het aan dien feestdisch niet. En wat het aantal betreft? een kleine dertig der aanzittenden verlustigden zich op oud vaderlandsche wijze in even welsprekende als gevoelvolle ontboezemingen van waardeering en bewondering voor elkaar.

Niet weinig werd dit Congres opgeluisterd door een geschiedkundige tentoonstelling op het gebied der natuur- en geneeskunde, die door de bemoeiïngen van Prof. VAN LEERSUM, ijverig bijgestaan door de Heeren Dr. MOLLHUYSEN en DE FEYFER, in het Academie-gebouw en in de Bibliotheek was bijeengebracht en opgesteld. Het verheugt ons hier te kunnen vermelden, dat de genoemde heeren voor den omvangrijken arbeid, dien zij

zich voor het welslagen van deze tentoonstelling hebben getroost, algemeenen en oprecht gemeenden dank hebben ingeoogst.

Evenals in vorige jaren werd ook dit jaar, dank zij de ijverige bemoeiingen van de Studentenafdeeling van het Algemeen Nederlandsch Verbond, een vacantiecursus gegeven voor Vlaamsche en Zuid-Afrikaansche studenten. Met belangstelling werd deze door een aantal hoorders gevolgd. In verschillende Belgische bladen werd met voldoening en dankbaarheid van het welslagen van dien cursus gewag gemaakt. Ook nu weder zal in de volgende dagen een zoodanige leergang worden gehouden. Wij wenschen de buitenlandsche dames en heeren, die zich daarvoor naar Leiden hebben opgemaakt, hartelijk welkom.

Omtrent de academische instellingen en verzamelingen willen wij ons slechts enkele korte mededeelingen en opmerkingen veroorlooven.

De Bibliotheek ontving weder talrijke geschenken uit binnen- en buitenland, waarvan vooral vermelding verdienen: een belangrijke verzameling Chineesche werken, geschonken door den heer B. Hoetink te 's Gravenhage; een drietal Armenische handschriften, waarmede Prof. Dr. J. Rendel Harris te Birmingham de reeds vroeger door hem geschonken kostbare verzameling aanvulde; de »Records of the Convention of the Royal Burghs of Scotland 1295—1738, aangeboden door de Convention. Van die »Records" is in ons land geen tweede exemplaar te vinden.

Eindelijk, last not least, zond Baron Carl de Geer te Leufsta Bruk (Zweden) aan onze Bibliotheek ten geschenke een der twaalf op zijne kosten vervaardigde exemplaren eener phototypische reproductie van Linnaeus' eigenhandig handschrift „Adonis Uplandicus", welke reproductie bij gelegenheid van het onlangs gevierd Linnaeus-jubilé door hem is opgedragen aan de Universiteit van Uppsala.

Het Ethnographisch Museum ontving een hoogst belangrijke verzameling, bijeengebracht door den kapitein van het I. L., den heer Th. J. VELTMAN in Atjeh. Deze verzameling, die gedurende de maand Juli werd tentoongesteld, geeft vooral door het groot aantal weefsels en gouden sieraden een afgerond beeld van wat door den Atjeher op het gebied der weefkunst en der goudsmeedkunst wordt gewrocht.

Met steun der Regeering verscheen als Museumuitgaaf een door de heeren JACOBSON en VAN HASSELT bewerkte monographie over de Gongfabricatie te Semarang.

De druk van den beredeneerden Catalogus gaat geregeld voort, zoodat met grond te verwachten is, dat de eerste 5 deelen, die de verzameling van het eiland Borneo en van de eilanden rondom Sumatra bevatten, in de eerste maanden van het volgende jaar zullen verschijnen.

Van het Museum van Natuurlijke Historie valt met vreugde te vermelden, dat het personeel is vermeerderd met een conservator, Dr. H. W. VAN DER WEELE en een assistent, Dr. J. J. TESCH; en verder, dat de nieuwe bouw op de Ruïne krachtig wordt voortgezet. Het reeds betrokken gedeelte der nieuwe gebouwen blijkt aan de gestelde eischen te voldoen.

In het Museum van Oudheden is de afdeeling van Praehistorie en Nederland in het laatst van Mei opengesteld. Deze afdeeling omvat praehistorie van Noord- en Midden-Europa, waaronder ook van Nederland. Verder de Germaansche, Romeinsche, Frankische, Saxische kultuur in Nederland. Een afzonderlijke zaal is îngericht voor de jongste vondsten en opgravingen in Nederland. Volgens het oordeel van vakmannen bevat deze afdeeling een der mooiste van dergelijke verzamelingen. Zij is geheel ingericht en wetenschappelijk geordend door den conservator Dr. J. H. HOLWERDA.

Omtrent het Botanisch Laboratorium is het uwen verslaggever een genoegen te kunnen meedeelen, dat het nieuwe ge-

bouw zoo goed als gereed is en in het begin van den nieuwen cursus in gebruik genomen kan worden.

Bij het natuurkundig Laboratorium is een nieuwe collegekamer voor theoretische colleges ingericht. Voor den hoogleeraar in theoretische physica en ook voor diens assistent is een kamer gebouwd.

Het Ziekenhuis is nog steeds even gebrekkig en onvoldoende als door vorige verslaggevers reeds werd geklaagd. Wij willen ons vleien met de hoop, dat de hooge Regeering, nu Groningen en Utrecht van goede Ziekenhuis-inrichtingen zijn voorzien, nu weldra ook voor den bouw van een naar de eischen des tijds ingericht nosocomium academicum te Leiden zal zorg dragen. Wij begrijpen, dat niet op éénmaal een geheel nieuw Ziekenhuis met alle noodige klinieken en laboratoria kan worden gebouwd. Maar wanneer men op een uitgestrekt terrein geleidelijk kliniek na kliniek bouwt naar een vooraf vastgesteld algemeen plan van het ten slotte tot stand te brengen complex van gebouwen, dan kan op die wijze althans spoedig in de, in het tegenwoordige ziekenhuis meest dringende behoefte aan ruimte worden voorzien, en zullen er ten minste over eenige jaren behoorlijke klinieken en onderwijs-inrichtingen ook aan de oudste Universiteit van ons land verrijzen. Aan het oude ziekenhuis, dat door verbouwing niet tot een aan redelijke eischen beantwoordend modern ziekenhuis te maken is, zal dan een andere bestemming gegeven moeten worden.

Tot schade van het praktisch geneeskundig onderwijs is de ruimte, waarover de klinische hoogleeraren tot het opnemen van patiënten kunnen beschikken, te klein, maar daarenboven is de som, die op de staatsbegrooting voor de verpleging van patiënten wordt uitgetrokken, volstrekt niet toereikend om de beschikbare bedden steeds in gebruik te stellen. Volkomen terecht eischt men van den tegenwoordigen medicus niet alleen veel theoretische kennis, maar bovenal praktische bekwaamheid. Welnu,

het aantal studenten in de geneeskunde is groot, en de praktische zaken, waarvan de hedendaagsche arts kennis en waarin hij ook vaardigheid behoort te bezitten, zijn in de laatste jaren steeds talrijker geworden. Hoe zal men nu een groot aantal medische studenten tot praktisch voldoend onderlegde artsen vormen, wanneer men bij het onderwijs niet over de noodige patiënten beschikken kan?

Men maakt zich tegenwoordig nog al warm voor dierenbescherming en men strijdt heftig tegen de zoogenaamde „vivisectie". — Ik zeg zoogenaamde vivisectie, omdat dat woord beteekent: „snijden in levende dieren", terwijl bij de meeste dierproeven, die tegenwoordig ten dienste van de wetenschap en van zieke menschen worden genomen, van geen snijden sprake is.

Zou het nu echter niet verstandig zijn om in de eerste plaats ons op *menschen*bescherming toeteleggen en daarvoor de noodige offers te brengen? En moeten wij dan niet vóór alles zorg dragen voor een deugdelijke opleiding van artsen? Met ons doel, „*menschen* bescherming," voor oogen zullen wij zeker niet, uit zuinigheid, onze toevlucht nemen, tot wat men met evenveel grond »vivisectie op menschen" zou kunnen noemen, als men spreekt van »vivisectie op dieren", zonder dat daarbij van snijden sprake is. Men zal bij het geneeskundig onderwijs de zieken hebben te ontzien, welke de opleiding van bekwame artsen mogelijk maken. Men zal toch niet willen, dat een groot aantal studenten, bijv. aan enkele hartlijders, het geheele onderzoek van hartzieken leeren. Zoo'n hartlijder, geëerde hoorders, is niet zelden benauwd, hij snakt naar lucht. Wilt ge nu, dat hij dag aan dag door studenten wordt betast, beklopt, beluisterd? Of staat gij toe, dat een lijder aan gewrichtsrhumatiek dagelijks door een aantal studenten wordt beknepen? of duldt gij, dat iemand met een pijnlijk gezwel door tientallen van studenten wordt betast? of... maar ik behoef niet aldus voort te gaan. Gij zult er met mij van

overtuigd zijn, dat niet aan *enkele* patiënten *vele* studenten geoefend kunnen worden, maar dat daartoe vele, zeer vele patiënten noodig zijn. Dat is een eisch van menschenbescherming, dat is een onafwijsbare eisch der humaniteit.

Ik zou dierenbeschermers en antivivisectionisten willen in overweging geven zich te spiegelen aan wat hun vrienden, de dieren, hun te leeren geven.

Men ziet, dat dezen elkaar met welbehagen oppeuzelen of ook wel met gretigheid verslinden. Zij doen dat om zich te voeden, uit zelfbehoud. In den regel kwellen zij elkaar echter niet noodeloos. En dieren van dezelfde soort verorberen elkaar niet; meestal helpen zij elkander tegen gemeenschappelijke vijanden.

Spiegelen wij ons aan de dieren, dan zullen wij wèl elke doellooze, elke noodelooze dieren-kwelling nalaten, maar toch in de eerste plaats het zoogdier ontzien, dat, n'en déplaise aan juffrouw LAPS, »mensch" heet. Daarmede hebben wij te beginnen, voordat wij er aan gaan denken geen enkel dier meer eenig letsel aan te doen, noch om ons te voeden, noch om den vooruitgang der wetenschap te bevorderen.

Laat ons vóór alles ijveren voor *menschen*bescherming, en daarom dringend vragen om goede geneeskundige onderwijsinrichtingen en ziekenhuizen met talrijke patiënten.

Ik sprak over academische gebouwen. Gij hebt misschien reeds gevreesd, dat ik geen woord van het eerbiedwaardig monument zou zeggen, waarin wij hier vergaderd zijn. Inderdaad ik zou hoogst ondankbaar mij betoonen voor Uwe tegenwoordigheid aan deze plaats, wanneer ik niet gedurende dit geheele uur U met bewondering aanzag, omdat, zelfs bij de meest aandachtige waarneming, Uwe gelaatstrekken niets verraden van de lichamelijke kwellingen, die gij, geperst en geklemd in deze banken, hebt te verduren. Misschien, ik wil het hopen, werkt het koolzuur, dat hier in den regel in een voor ons welbevinden gevaarlijke hoeveelheid is opgehoopt, verdoovend op Uwe pijnen.

Maar gij allen snakt toch naar een aula, die ruimte zou aanbieden en behoorlijke zitplaatsen voor de talrijke menschen, die bij academische plechtigheden, als deze, gaarne zouden tegenwoordig zijn, doch waarvan er slechts enkelen komen, omdat zij in het geheel geen plaats of, om een zeer gezochten modernen term te gebruiken, geen menschwaardige plaats kunnen vinden. Als allen, wien de Leidsche Alma Mater ter harte gaat, en welk Nederlander, die iets voelt voor de historie, voor den roem van zijn land, zou dat niet, als zij allen zich eens wendden met een smeekschrift aan de Regeering om voor Leiden's Universiteit, voor de oudste en meest beroemde hoogeschool van ons land, te vragen wat zij niet langer ontberen kan, een ruime vergaderzaal in een naar bescheiden eischen verbouwd Academiegebouw, zou dan de Regeering dat billijk verzoek onverhoord laten? Er is hier toch niet van een uitgaaf van weelde, maar van een dringende behoefte sprake.

Ik kom thans tot de mededeeling van eenige cijfers en gegevens omtrent de studenten onzer Universiteit.

Bij den rector ingeschreven zijn dit jaar 1005 studenten. Dit getal is weder hooger dan in de beide vorige jaren, toen het 912 en 986 bedroeg. Voor de eerste maal werden ingeschreven 262 studenten, tegen 238 en 261 in de twee laatst voorgaande jaren.

Voor de verschillende faculteiten zijn de getallen als volgt:

Wis- en Natuurkunde . .	155,	van	welke	voor	't eerst	47.
Letteren en Wijsbegeerte .	108,	»	»	»	»	37.
Godgeleerdheid	75,	»	»	»	»	14.
Rechtsgeleerdheid	258,	»	»	»	»	71.
Geneeskunde	318,	»	»	»	»	53.
Letteren en Rechtsgeleerdheid	91,	»	»	»	»	40.
	1005					262.

Ook dit jaar weder ontvielen ons enkele studenten door den dood: de Heeren: P. S. Oberman, student in de Geneeskunde;

C. H. van Dapperen, student in Letteren en Rechten; J. B. G. Schröder, student in de Wis- en Natuurkunde; L. W. Rietdijk, student in de Letteren; R. Th. Winkelman Jr., doctorandus in de Geneeskunde; F. F. Royer, candidaat in de Geneeskunde en mejuffrouw O. V. Terhell, student in de Geneeskunde. Met hen zijn vele schoone verwachtingen en illusies van ouders en betrekkingen op éénmaal weggevaagd. Wij deelen in de smart van hen, die achter bleven en treuren over hun verscheiden.

Het aantal promoties bedroeg 68 en wel:
in de faculteit der Wis- en Natuurkunde 7.
» » » » Letteren en Wijsbegeerte 7 waarvan 3 met lof.
» » » » Godgeleerdheid 4 waarvan 3 met lof.
» » » » Rechtgeleerdheid 44 waarvan 1 met lof.
» » » » Geneeskunde 6 waarvan 1 met lof.

Van de 44 promoties in de faculteit der Rechtsgeleerdheid geschiedden er 39 op stellingen. Van de promoties hadden er 2, in de godgeleerdheid, in 't publiek plaats.

Het is een aangename taak in aansluiting aan deze mededeelingen betreffende de leerlingen der Universiteit, ook nog te vermelden, dat de Heer E. van de Velde, candidaat in de Geneeskunde alhier, de gouden medaille mocht verwerven voor zijn beantwoording van een prijsvraag, uitgeschreven door de Universiteit te Utrecht. Wij wenschen hem van harte geluk met de onderscheiding hem te beurt gevallen en met het wetenschappelijk werk door hem verricht. Moge het behaald succes hem vóór alles doordringen van het besef der plichten, die dat succes hem oplegt voor de toekomst.

Van de studentenwereld thans nog een enkel woord.

Bijna elke rector gewaagt bij zijn verslag van de aangename ontmoetingen, die hij gedurende zijn rectoraat met de studenten heeft gehad. De rector van den afgeloopen cursus kan in dit opzicht slechts herhalen, wat zijne voorgangers reeds meermalen

hebben gezegd. Hij acht het zelfs een der groote voorrechten van den rector, dat hij in zijn ambt herhaaldelijk in nadere aanraking komt met allerlei studenten en met het studentenleven. Dat leven toch het is zoo aantrekkelijk, zoo rijk en zoo mooi. En men zou daarom zoo vurig wenschen, dat alle studeerenden het konden meeleven in zijn volheid. Het is niet alleen een leven van genot en van genot alléén, het is een leven van streven en strijden ook, een leven ja van vreugde en opgewondenheid, maar ook van teleurstelling en ontgoocheling. Maar bovenal het is een krachtig kloppend leven, diep zijn stempel slaande in het gemoed van den jongen man, diep, blijvend, onuitwischbaar.

Wie de opvoedende kracht niet erkent van dat vrije, jonge samenleven, als de karakters nog open liggen, die kent het echte studentenleven niet. Want, zeker er wordt kwaad bedreven ook in de studentenwereld, maar er wordt oneindig veel meer goeds en nobels gedacht en gewrocht in de studentenmaatschappij. Hoe zou anders de student de zoo veel benijde figuur zijn, die, mét zijn onmiskenbare gebreken, gebreken trouwens der jeugd eigen, toch ten slotte aan alle ouderen zoo recht sympathiek is?

Hij is frisch en jong, lenig en los, vroolijk en vrij, open en rond, fier en flink; hij is warm van hart, trouw in zijn vriendschap, trotsch op zijn stand. Het mag weliswaar niet worden vergeten, dat de losheid bij hem wel eens overslaat in ongebondenheid, de vroolijkheid in uitgelatenheid, de vrijheid in losbandigheid, de rondheid in ruwheid, de fierheid in overmoed, de flinkheid in driestheid, de trots in laatdunkendheid. Maar dan is daar onder studenten de niet malsche kritiek en de geweldige, alles ten slotte tot het goede leidende macht der publieke opinie. Wij weten wel met welke plastische woorden een slecht student in de studentenwereld wordt betiteld. »Getapt-zijn" lijkt velen begeerlijk, hoewel het toch niet altijd onvoorwaardelijk eervol

is, maar welk student vreest niet te zijn . . ., ik zal het niet uitspreken, het participium perfectum van het niet fraai klinkende woord voor hetgeen iemand pleegt te doen, die zijn maag overvuld heeft.

Zoo gaarne, ik herhaal het, zouden wij alle studeerenden zien genieten en voordeel trekken van het volle student-zijn.

Maar in de laatste jaren worden er al minder en minder der studeerenden ook lid van het Studenten-corps, dat vroeger alle studenten onder zijn vaandel vereenigde; en steeds meer studenten blijven vreemd aan de eigenaardige geneugten van het studentenleven en dus ook aan de onwaardeerbare voordeelen daarvan. De grap, op de studenten van vroeger jaren nog al eens toepasselijk: „Studeert u meneer? Pardon, ik ben student" moet nu omgezet worden, maar houdt daarmee op grappig te zijn: »Is u student meneer? Pardon, ik studeer." 't Klinkt treurig, uit den mond van een jongen man, die zich aan de academie moet voorbereiden voor het leven in de groote maatschappij.

Alleen studeeren, niets dan studeeren! Het is bepaald niet voldoende om een gezond leven te kweeken, en mannen voor de maatschappij met een breede ontwikkeling en met kennis van menschen.

't Is beslist onvoldoende.

Maar 't kan niet anders, zegt men. De jongelui, die thans studeeren, zijn andere dan de jongelui van vroeger. Het geld ontbreekt hun om »student-te-zijn." Daarom moeten zij zich beperken tot »studeeren".

Ik zoek de oorzaak veeleer in verkeerd begrepen zuinigheid van ouders en betrekkingen, die, geholpen door de verbeterde verkeers-middelen, allereerst de »spoorstudenten" heeft in het leven geroepen. Het voorbeeld der »spoorstudenten", die met de luttele som van ƒ200 voor collegegeld en een abonnement op de spoor hun studiekosten bestrijden, dat voorbeeld heeft weder vele anderen, die wèl in Leiden wonen, er toe gebracht het »student-

zijn" voor niets nut te achten en er daarom geen cent voor uit te geven.

Met vreugde is het te begroeten, dat het Leidsch Studentencorps, — tot de overtuiging gekomen, dat in zijne inrichting een deel gelegen kon zijn van de oorzaken, die er in de laatste jaren toe hebben geleid, dat er, percentsgewijs, steeds minder studenten tot het lidmaatschap toetraden — nieuwe bepalingen heeft vastgesteld, waardoor het hoopt meer leden te zullen trekken. Ik kan echter de vrees niet onderdrukken, dat die nieuwe bepalingen onvoldoende zullen blijken om op den duur aan het corps die plaats te verzekeren, die het steeds in de Studentenwereld heeft ingenomen.

Mocht reeds spoedig mijn vrees ongegrond blijken, het zou niet alleen mij maar zeker allen, die het welmeenen met de studenten, een reden tot groote blijdschap zijn. Want bij een bloeiend studentenleven is ook het belang der Universiteit betrokken. In het »Corps" heeft steeds het ware Studentenleven krachtig geklopt. Mocht dat ook in de toekomst zoo blijven!

Aan het eind van mijn verslag gekomen rest mij ten slotte nog de taak mijn waardigheid aan mijn opvolger over te dragen. Op dit plechtig oogenblik komen mij in den geest de woorden van onzen Vondel:

„Ter weerelt staet niet stil,
„Op 's hemels ronde spil
„Draeit het rad staet en stadt ongestadigh
„Door pais en krijghsgeschil.
„Het groot beweeght het kleen.
„Door duizent moeilijckheên
„Rolt de tijt en verslijt ongenadigh
„Verbrijzelt stael en steen.
. . . .
. . . .
. . . .

„In 't purper zit de mot:
„De roest verteert het stael
„En glans van schoon metael:
„Als een klanck van gezangk in d'ooren
„Verdwijnt al 's weerelts prael."

Waarde HARTMAN, de praal, waarmede de waardigheid van rector-magnificus den hoogleeraar omgeeft, gaat thans van mij op U over. Ik beklaag mij daarover niet, en het verheugt mij voor U. Want, verlies ik de praal, de heugenis blijft mij van een eervol ambt en van een jaar rijk voor mij aan mooie levensdagen. Het is mij alsof de herinnering aan het thans vervlogen jaar als een „klanck van gezangk" mij zal blijven natrillen in het hart mijn leven lang.

Moge dat ook U zoo zijn, als gij staat te scheiden van de waardigheid, die ik thans met rustig vertrouwen aan U overdraag.

Moge onder Uw bestuur de Leidsche Hoogeschool bloeien en groeien, het Vaderland tot roem en eer, U tot geluk!

Salve, Rector Magnifice, iterumque Salve.

BIJLAGEN.

HET KARAKTER DER MODERNE INWENDIGE GENEESKUNDE.

REDE,

uitgesproken op den 332sten verjaardag der Universiteit te Leiden, 8 Februari 1907, door den Rector-Magnificus Dr. W. Nolen.

MIJNE HEEREN CURATOREN, PROFESSOREN, DOCTOREN, STUDENTEN, GIJ ALLEN, DIE HIER TEGENWOORDIG ZIJT, ZEER GEWENSCHTE TOEHOORDERS.

In vreugde-stemming zijt Gij hier gekomen.

Allen immers voelt Gij thans in U het geluk van de bewustheid, dat Gij viert den geboortedag van een door haar historie eerbiedwaardige instelling; den jaardag van Holland's glorierijkst bezit; den herinneringsdag van de stichting der „schole", die voor ons vaderland zou zijn, en nu reeds meer dan drie eeuwen geweest is, „een vast steunsel ende onderhoudt der vrijheit".

Op den „dies natalis" der Universiteit gevoelen wij ook de vreugde van een feestdag der Wetenschap.

Diep toch en vast, maar met altijd krachtig zich uitend verlangen, ligt in ons de behoefte aan weten en begrijpen, leeft in ons de liefde voor de Wetenschap, die wij eeren als de macht, die den mensch beurtelings boeit en begeestert, bindt en van banden bevrijdt; die, hoewel zij telkens ons de knellende be-

perktheid der menschelijke vermogens pijnlijk doet gevoelen, toch altijd weder ons aanspoort en voortdrijft om dieper door te dringen in de kennis van de onmetelijke wereld, die ons omgeeft.

Op den „dies natalis" der Hoogeschool viert mèt de Academie de Wetenschap hoogtij.

Zoo is dan, naar een oude traditie, aan mij de eervolle taak toegewezen op dezen feestdag met een rede hulde te brengen aan de Wetenschap.

Ik meen die taak niet beter te kunnen vervullen dan door U te spreken over het karakter der moderne inwendige Geneeskunde. Ik zal daarbij gelegenheid vinden Uwe aandacht te vestigen op de wijziging van principiëele opvattingen in de inwendige Geneeskunde, gekomen doordat niet alleen de gezichtsscherpte der geneeskundige wetenschap is toegenomen, maar ook haar gezichts-kring zich heeft uitgebreid; ik zal verder U ook iets kunnen meedeelen van nieuw-verworven gegevens, die licht hebben doen opgaan over een gebied der speciëele pathologie, dat tot voor korten tijd nog in volslagen duisternis was gehuld. Zoo hoop ik, in den korten tijd, waarover ik mag beschikken, U althans iets te kunnen doen zien van de ontwikkeling en den vooruitgang der inwendige Geneeskunde.

Om de waarde van het nieuwe eenigszins te kunnen schatten is het noodig, dat men van het oude niet geheel onkundig zij. Een korte terugblik moet dus aan onze beschouwingen voorafgaan.

Wanneer wij de geschiedboeken der Geneeskunde opslaan dan mogen wij verbaasd staan over den scherpen intuïtieven geest, waarvan de heroën der oude Geneeskunde blijk gaven, en vol bewondering zijn over hun genialen speurzin, waardoor zij, als door een geestelijke draadlooze telegrafie, een juist inzicht kre-

gen in den aard en de behandeling van verscheiden ziekten, wij zien in het grijze verleden der medische wetenschap weinig wat op wetenschap gelijkt, veel meer wat aan divinatie en speculatie doet denken. Wel merken wij daarbij op, dat het waarnemings-talent der oude geneesheeren zeker niet geringer was dan dat der moderne medici, en erkennen wij volmondig dat de scherpe observatie aan het ziekbed uitnemend materiaal tot den bouw der geneeskundige wetenschap leveren kan, maar zoolang zelfs de meest elementaire kennis der natuurverschijnselen ontbrak, zoolang ook van de samenstelling van het menschelijk lichaam zoo goed als niets bekend was, zoolang vermocht ook de meest scherpe waarneming van den zieke weinig of niets van den oorsprong en den samenhang der waargenomen ziekte-verschijnselen te doen begrijpen.

Eerst toen men door de wetenschappelijke beoefening der anatomie, en later door de ontwikkeling der physiologie, een eenigszins voldoende kennis had verkregen omtrent bouw en functie van de verschillende deelen van het menschelijk lichaam, en iets had leeren begrijpen van den onderlingen samenhang der organen en van de wederkeerige verhoudingen waarin deze tot elkander staan, eerst toen mocht de tijd voor een wetenschappelijke beoefening der abnormale verrichtingen en onderlinge verhoudingen, der ziekteleer, gekomen heeten.

Maar vooral toen, naast de ontleedkunde van den *normalen* mensch, de normale anatomie, ook de ontleedkunde van den *zieken* mensch, de pathologische anatomie, was geboren en zich had ontwikkeld, en deze laatste de veranderingen had doen kennen, die bij verschillende ziekten in de organen van het lichaam worden tot stand gebracht, was er een degelijke basis voor de studie der ziekten gelegd.

Langen tijd echter liet de herkenning dier anatomische afwijkingen der zieke organen aan het ziekbed zeer veel te wenschen over, en verkeerde de diagnostiek nog in hoogst gebrek-

kigen toestand. Daarin kwam eerst verandering in het begin der negentiende eeuw, toen door CORVISART de door AUENBRUGGER ontdekte percussie en door LAENNEC de auscultatie, als voortreffelijke hulpmiddelen bij het zieken-onderzoek waren herkend, en door SKODA en TRAUBE de juiste waarde dier methoden van onderzoek was in het licht gesteld.

Weldra bracht men het nu zóóver, dat men in het bijzonder de ziekten der borst-organen met groote nauwkeurigheid leerde diagnostiseeren, en de anatomische afwijkingen, die zich daarbij ontwikkelen, reeds bij het leven van den patiënt kon aangeven.

Men stelde nu aan het ziekbed pathologisch-anatomische diagnosen. Zoo werden ook voor den clinicus de ziekten ten slotte weinig anders dan: anatomische afwijkingen van organen. Men verloor meer en meer de ziekten, de ziekte-processen, uit het oog voor de ziekte-producten.

Ziekteleer en ziektekundige ontleedkunde, pathologie en pathologische anatomie, zij dekten elkaar. Zoo gaf dan de pathologische anatomie aan de speciëele pathologie ook de verdeeling en groepeering der ziekten aan. MORGAGNI's leer van de „sedes morborum", die voor elke ziekte een bepaalden zetel in het lichaam, een scherpe localisatie, eischte, MORGAGNI's leer vierde hare schoonste triomfen. De inwendige geneeskunde was een orgaan-pathologie geworden.

In de diagnostiek werd nu aan percussie en auscultatie weldra een grooter waarde toegekend dan aan inspectie en palpatie, dan aan het onderzoek door oog en hand. Het tong-kijken en pols-voelen werd ouderwetsch!

Voor de *behandeling* der zieken, voor de therapie, gaf echter al dat percuteeren en ausculteeren bitter weinig. Immers bij het aanschouwen der diep ingrijpende anatomische afwijkingen ontsteld, moesten de medici wel van zelf de hoop laten varen, dat zij ooit in staat zouden zijn die omvangrijke orgaan-veranderingen weder te herstellen. Met veelzeggend gebaar legde

de patholoog-anatoom den armen clinici de verwordingen en verwoestingen voor door de ziekten teweeggebracht, ontmoedigd en verslagen verlieten dezen de obductie-zaal, overtuigd, jammerlijk overtuigd, van hun onmacht. In hun treurigen werkkring bleef hun slechts het hoogst twijfelachtig genoegen te trachten den patholoog-anatoom de loef af te steken, en nog vóór den dood van den lijder vast te stellen, wat er bij de sectie zou gevonden worden. Maar niet zoo heel zelden helaas hadden zij bij de autopsie dan toch nog een ironisch lachje van den patholoog-anatoom te verduren.

Gij meent wellicht, dat ik overdrijf, en met al te schrille kleuren U deze periode der geneeskunde afmaal. Hoort dan slechts even, hoe in 1868 o. a. Prof. Herz in zijn inaugureele rede sprak: „Naast een bijna volkomen verwaarloozing van alle ziekten, waarbij de physische diagnostiek niet kon worden aangewend, werd uit de pathologisch-anatomisch-physische richting voor de jongeren dezer school een wanhopig scepticisme geboren ten opzichte van de werkzaamheid der geneesmiddelen op de ziekelijke veranderingen in het lichaam, daar men niet kon begrijpen op welke wijze de geneesmiddelen die veranderingen zouden kunnen uit den weg ruimen. Men was volkomen radeloos zoodra het op therapeutisch handelen aankwam, er ontstond een beslist „nihilisme" in de therapie." Maar deze zelfde hoogleeraar, die een zoo open oog bleek te hebben voor de treurige gevolgen van de overheersching der pathologisch-anatomische richting in de practische geneeskunde, hij ook zag in de pathologische anatomie de eenige bron van kennis voor de inwendige geneeskunde. Zelfs geneesmiddelen moesten, zoo meende hij, door den patholoog-anatoom op hun waarde worden onderzocht. En teekenend zeker is het voor den tijd, waarin die woorden werden uitgesproken, als wij Prof. Herz met gemoedelijke zekerheid hooren verklaren: „bij die ziekten, waarbij onze pathologisch-anatomische kennis gebrekkig

is, daar tasten wij ook met onze therapie steeds in het duister rond."

Nog in 1868 is dus de pathologische anatomie voor geneeskunde en geneeskunst alles en nog eens alles. Toch had toen PASTEUR de oorzaak en daarmede het geneesmiddel der „maladie des vers a soie" reeds aan het licht gebracht; toch had toen ook HENLE reeds gesproken, en door inductieve redeneering de in haar grondgedachte reeds eeuwen-oude leer van het „contagium animatum" voor goed gevestigd. Maar als verbijsterd lag nog steeds de geneeskundige aan de voeten van den patholoog-anatoom, en nog steeds was de autopsie de eenige toets waaraan de clinicus zijn talenten als geneesheer schatte. De orgaan-pathologie en de orgaan-diagnostiek waren voor den geneesheer het begin en het einde van al zijn kennen, kunnen en .... streven. De ziekteleer was een zuiver beschrijvende wetenschap, pathologische anatomie, geen pathologische physiologie, niet een leer van het leven, maar een van den dood.

Toch was reeds toen een fundamenteele vooruitgang in ernstige voorbereiding. Ik herinnerde U reeds aan HENLE en PASTEUR, en ik zou U nog de namen van vele andere biologen van dien tijd kunnen noemen. Maar ik wilde Uwe aandacht vestigen op de ontwikkeling der algemeene pathologie. Hare beoefenaars toch, niet tevreden met de eenvoudige vaststelling van de door de ziekten tot stand gebrachte anatomische veranderingen, stelden de vraag, hoe die veranderingen waren geworden. Op het voorgaan van TRAUBE en VIRCHOW trachtten zij met behulp van het experiment, dat aan de physiologie reeds zoo schoone uitkomsten had opgeleverd, de ziekteprocessen zelf te leeren kennen door ze in hun verschillende stadiën, van het begin tot het einde, te bestudeeren. De experimenteele pathologie opende nieuwe wegen van onderzoek voor de geneeskunde; zij bracht de studie van de wording en den samenhang der ziekte-verschijnselen aan de orde.

Met de absolute heerschappij der pathologisch-anatomische richting was het nu gedaan; maar toch, niet veel meer dan een schemerlicht was er met de eerste ontwikkeling der algemeene pathologie over de geneeskundige wetenschap opgegaan. De aetiologie, de leer van de oorzaken der ziekten, lag nog zoo goed als geheel in het duister. In 1882 nog schrijft COHNHEIM in zijn klassieke voordrachten over algemeene pathologie: „Ein volles Verständniss der Krankheiten ist selbstverständlich undenkbar ohne Kenntniss ihrer Ursachen. Aber so bedeutsam dieser Theil der Allgemeinen Pathologie auch sein mag, so viel fehlt daran, dass derselbe ein wirklich wissenschaftliches Gewand trägt."

Maar ziet, in hetzelfde jaar waarin COHNHEIM deze weinig opwekkende woorden neerschreef, deed ROBERT KOCH de wereld verbaasd staan over zijn ontdekking van den tuberkel-bacil!

Behoef ik het U nog te zeggen, dat met die ontdekking, zoo krachtig getuigend van de hooge waarde der pasgeboren bacteriologie, een nieuwe aëra voor de Geneeskunde was aangebroken, dat nu ook voor de oorzaken-leer der ziekten het door COHNHEIM verlangde „wirklich wissenschaftliche Gewand" was gevonden?

Te recht mocht ik daar van een nieuwe aëra der Geneeskunde spreken.

Voor het oude onzichtbare en onbegrepen ziekte-agens leerde de bacteriologie het zichtbare mikrobion kennen, waarvan alle eigenschappen in het laboratorium rustig konden worden opgespoord, en waarmede op allerlei wijzen kon worden geëxperimenteerd. Met de levende ziektekiemen zelf kon nu de patholoog de ziekten, die zij bij den mensch in het leven roepen, bij het dier opwekken, en die ziekten dan in alle tijdperken van hun verloop bestudeeren.

Met de nieuwe richting in de geneeskunde kwam men nu van de anatomische studie van het ziekteproduct tot de biolo-

gische studie van de ziekte zelf, van het ziekteproces; van de studie van het lijk tot de studie van den lijder.

De geneeskunde kreeg een geheel ander aanzien. De pathologisch-anatomische afwijkingen verloren hare verschrikking, en men ontwaakte uit de verbijstering, waarin die schijnbaar irreparabele stoornissen de geneeskundigen hadden gebracht. Het oude „sublata causa, tollitur effectus" deed zich op nieuw hooren, en men vatte weder moed tot den strijd met de oude „materia peccans". De diagnostiek der orgaan-afwijkingen trad op den achtergrond voor de diagnostiek der ziekten, en van de behandeling van zieke *organen* ging men weder over tot de behandeling van zieke *menschen*.

De overheersching der anatomische richting in de geneeskunde heeft daarmede afgedaan; het tijdperk der physiologische richting is aangebroken.

Daarin zie ik een fundamenteele verandering van inzicht, die van een machtige ontwikkeling der geneeskundige wetenschap getuigt.

Nog al te weinig echter is deze principiëele wijziging in de richting der geneeskundige wetenschap in het bewustzijn der geneeskundigen ingedrongen.

Ten bewijze daarvan wijs ik U op den arbeid van Beneke, waarmede deze bekende patholoog-anatoom nog in 1881 beproefde aan te toonen, dat de constitutie van den mensch geheel bepaald wordt door het betrekkelijk gewicht en de betrekkelijke grootte zijner organen. Om de constitutie van een mensch te leeren kennen zou men dus, volgens Beneke, zijn lichaams-lengte en lichaams-gewicht moeten opnemen, het gewicht van zijn hart, zijn lever, zijn nieren enz. moeten bepalen, de lengte van zijn darmen meten, de wijdte zijner bloedvaten nagaan, in één woord, de meest volledige „anthropometrie" op hem moeten toepassen. Want, ik citeer Beneke's woorden, die hij met vette letter liet drukken: „*Gott hat Alles nach Maass, Zahl und Gewicht geordnet.*"

Ik herinner U voorts aan VIRCHOW's rede op het internationaal medisch Congres in 1894 te Rome gehouden, waarbij deze wereldberoemde geleerde nog eens den lof kwam zingen van de „anatomische gedachte" en MORGAGNI's leer van de „sedes morborum" op nieuw tot de zijne maakte.

Ik vestig Uw aandacht op het overigens in zoovele opzichten inderdaad meesterlijk werk van MARTIUS „Pathogenese innerer Krankheiten", waarin deze ervaren clinicus aan „das localisirende Princip", zooals hij het noemt, overvloedige hulde brengt, hoewel hij toch, sprekende van de acute exanthematische ziekten, deemoedig erkent: „hier versagt das localistische Princip in der That."

Ik verzoek U ten slotte onze leer- en handboeken over bijzondere ziektekunde met mij op te slaan. Wij zien dan de schrijvers dier werken met rustige kalmte loopen in het oude gareel der pathologische anatomie. De verdeeling der ziekten is een zuiver pathologisch-anatomische. Orgaan na orgaan wordt afgehandeld: de ziekten van de groote en kleine luchtpijpstakken, de ziekten van de long, de ziekten van het borstvlies; en zoo gaat het steeds verder.

Inderdaad het kan niet overbodig genoemd worden als er met nadruk op wordt gewezen, dat, bij volle erkenning van het vele, dat de pathologische anatomie voor de klinische geneeskunde heeft gepraesteerd, en van de groote waarde, die nog steeds het pathologisch-anatomisch onderzoek en de pathologisch-anatomische contrôle voor den geneeskundige bezit, de inwendige geneeskunde haar eigen wegen moet zoeken en bewandelen, en zich niet langer onder de uitsluitende leiding van den patholoog-anatoom mag stellen.

Wanneer VIRCHOW ons toeroept: „Ubi est morbus, Wo ist die Krankheit? ist die Frage, mit welcher sowohl die Untersuchung des lebenden Kranken als die des todten Körpers beginnen muss", dan antwoorden wij, dat er voor den clinicus

geen scherp bepaalde ziekten bestaan, maar alleen *zieke menschen*.

In VIRCHOW's rede hooren wij den nagalm van de oude orgaanpathologie. Het is de patholoog-anatoom, die spreekt, en die het woord „ziekte" gebruikt, terwijl hij inderdaad slechts over „orgaan-afwijkingen" handelt.

Het is zeker slechts zelden mogelijk bij een of ander ziekteproces daarvoor een zetel aan te wijzen. Wie is bijv. in staat om bij een zoo eenvoudige ongesteldheid als een zoogenaamde darmcatarrh is, „den zetel der ziekte" aan te geven? Moet men dien in den darminhoud of in den darmwand localiseeren? En als die catarrh bijv. mede tot stand gebracht wordt door veneuse stuwing in het poortader-stelsel, zetelt de ziekte dan daarin, of in de lever of in het hart? En bij febris typhoidea? Moeten wij daarbij wellicht de „sedes morbi" in de darmzweeren zoeken? of in de milt? of in het bloed? of in de huid? of..... overal? En waar moeten wij dan wel den zetel der ziekte aannemen bij een ongesteldheid, die zijn oorzaak vindt in het ontbreken van een orgaan, zooals bijv. bij het ontbreken der schildklier, de thyreo-aplasie?

Wij zouden aldus kunnen voortgaan en analoge vragen stellen voor bijna alle ons bekende ziekte-processen. Het is U echter nu reeds duidelijk genoeg, dat het door VIRCHOW ons met zooveel overtuiging aanbevolen zoeken naar de „sedes morborum" ten slotte hiertoe leidt, dat wij, in de meeste gevallen althans, de ziekte in bijna alle organen van het lichaam vinden zouden. En dan komt de beteekenis van de door VIRCHOW zoo bovenmatig geprezen „anatomische gedachte" eenvoudig hierop neder, dat ziekte-processen steeds gepaard gaan met anatomische en, noodzakelijk moet dat er bij gevoegd, physisch-chemische veranderingen der organen en orgaan-elementen; of, duidelijker nog, dat ziekte-processen niet in de lucht zich afspelen, maar in de weefsels van het individu, dat ziek is. Maar daarmede wordt

dan VIRCHOW's verheerlijking van de „anatomische gedachte" teruggebracht tot een holle phrase.

Bij zijn onderzoek vraagt de clinicus niet: waar is de ziekte? maar, welke zijn de zieke organen, waardoor en hoe zijn deze ziek geworden, en in welke volgorde? En met behulp van hetgeen het ondervragen van den patiënt hem geleerd, van de gegevens die het objectief onderzoek hem verschaft en eindelijk van de kennis der ziekte-verschijnselen, die hij waargenomen heeft, schept hij zich dan een beeld van het ziekte-proces, dat daar is gewekt, en zich ontwikkelt, en zich afwikkelt in den patiënt.

Hij staart zich niet blind op de anatomische afwijking van een orgaan, maar hij gaat na hoe de verrichtingen van dat orgaan worden gestoord onder den invloed van de ziekte-processen, die het in zijn constitutie wijzigen; hij vorscht uit hoe de functie-stoornissen van het zieke orgaan hun invloed doen gelden op de werkzaamheid van andere, hij spoort op waar de krachten van het organisme te kort schieten, hij overweegt hoe het eene orgaan door meerderen arbeid aan de tekortkomingen van het ander kan te gemoet komen. En nimmer verliest hij uit het oog, dat het menschelijk individu één organisme is, opgebouwd uit talrijke organen en orgaan-elementen, die in voortdurende wisselwerking met elkaar verkeeren. Zoo leert hij den zieken mensch kennen, de beteekenis van het ziekteproces voor zijn patiënt schatten, den weg vinden om de schade door het ziekteproces aangericht zoo goed mogelijk te herstellen, of den vijand uit het lichaam te verdrijven.

Hij heeft aan het ziekbed met biologische processen te doen, en die laten zich uit louter anatomisch weten en denken niet doorgronden. Ziek-zijn is leven onder gewijzigde inwendige omstandigheden: dat leven kan men niet leeren kennen uit anatomische veranderingen, die in het zieke organisme zijn tot stand gekomen, men moet daartoe de verschijnselen van dat leven zelf bestudeeren.

Al blijft dan, zooals ik daar straks reeds aangaf, aan de pathologische anatomie hare hoog te schatten waarde, en al moet bij de diagnostiek aan de anatomische diagnose onze volle aandacht worden geschonken, naast de anatomische komt aan de functioneele diagnostiek bij het klinisch onderzoek een eereplaats toe.

Ik heb U den nadeeligen invloed geschetst, dien de overheersching der anatomische, resp. der pathologisch-anatomische richting voor de inwendige geneeskunde heeft gehad. Met enkele trekken heb ik U daartegenover de groote waarde van de physiologische richting voor de interne kliniek aangegeven. Beter echter dan in algemeene termen wordt de beteekenis dier physiologische richting in het licht gesteld, wanneer aan een sprekend voorbeeld wordt getoond, hoe door ontdekkingen op physiologisch gebied op eens ook het inzicht in verschillende pathologische processen kan worden verhelderd. Zoo een voorbeeld is niet moeilijk te vinden.

Ik kies daartoe bij voorkeur de onderzoekingen en ontdekkingen, die in de laatste jaren ten opzichte van de levensverrichtingen der zoogenaamde „bloedklieren" zijn gedaan.

Zooals U bekend is wordt het secreet, dat de klieren voortbrengen, langs één of meer buizen afgevoerd, hetzij in daarvoor ingerichte organen, hetzij onmiddelijk buiten het lichaam. Zoo vloeit de door de lever gevormde gal door buizen naar de galblaas, zoo de door de nieren afgescheiden urine naar de blaas, het door de speekselklieren geleverde speeksel in de mondholte, het door de zweetklieren gesecerneerde zweet naar de huidoppervlakte.

Er zijn nu echter een aantal klieren, waarbij de stoffen, die zij bereiden, niet door middel van buizen worden afgeleid, naar onmiddelijk in het bloed worden opgenomen. Zoodanige klieren noemt men „bloedklieren" of, in navolging van Brown-Séquard,

klieren met „inwendige secretie". Sommige van die „bloedklieren" hebben ook nog afvoerbuizen, en leveren dus producten, die langs buizen afvloeien en tevens andere, die onmiddelijk in het bloed overgaan. Doch daarop en op andere bijzonderheden willen wij op het oogenblik niet nader ingaan.

Het is nu in de laatste jaren gebleken, dat die „bloedklieren", die klieren met „inwendige secretie", voor het leven van den mensch een diep ingrijpende beteekenis hebben. En van zelf volgt daaruit, dat stoornissen in de functie dier organen voor de pathologie van groot gewicht moeten zijn. Maar noch de anatomie noch de pathologische anatomie is bij machte geweest dat op evidente wijze aan te toonen.

Sedert dat Basedow de naar hem genoemde ziekte beschreef, heeft men ook geweten, dat daarbij de schildklier belangrijke anatomische afwijkingen vertoont. Maar zoolang men van de physiologische functie van dat orgaan niets wist, zoolang begreep men ook niets van de overwegende rol, die in de genese der ziekte-verschijnselen juist aan de verandering van die klier toekomt.

Hoewel men reeds vele jaren bij de cretins der Alpen kropgezwellen had waargenomen, was men niet op de gedachte gekomen, dat in die gezwellen de oorzaak van de geestelijke en lichamelijke afwijkingen van die ongelukkigen kon gelegen zijn. Eerst toen men had gevonden, dat bij myxoedeem, een ziekte die als het ware een tegenbeeld vormt van Basedow's ziekte, de schildklier verkleind, atrophisch is, en voorts bij herhaling had waargenomen, dat na het operatief verwijderen van schildklier-gezwellen er zich een eigenaardige ziekelijke toestand ontwikkelt, waarvan de verschijnselen met die van het myxoedeem overeenkomen, en eindelijk, nadat men, door het experiment op dieren, zich nog nader van de beteekenis van de schildklier voor het dierlijk leven had overtuigd, eerst toen had men de gegevens in de hand om zoowel het

myxoedeem en het cretinisme als BASEDOW's ziekte te begrijpen.

Op analoge wijze is het met ADDISON's ziekte gegaan. Het was reeds sedert de eerste magistrale beschrijving van ADDISON bekend, dat bij de naar hem genoemde ziekte afwijkingen der bijnieren voorkomen, en men had ook wel het vermoeden geopperd, dat die bijnier-aandoeningen in oorzakelijk verband tot de ziekte konden staan, maar toch eerst nadat men door het dier-experiment zich overtuigd had van de onmisbaarheid der bijnieren voor het leven, en vooral ook nadat het gelukt was uit dat orgaan een stof af te zonderen, die reeds in minimale hoeveelheid een krachtigen invloed op het vaatstelsel uitoefent, was men tot de zekerheid gekomen, dat ADDISON's ziekte inderdaad in een ziekte der bijnieren haar oorzaak vindt.

Niet minder dan door het inzicht, verkregen in de functie der schildklier en der bijnier, is onze kennis verrijkt door de ontdekking van de belangrijke verrichting, die de alvleeschklier, het pancreas, bij de regulatie van het koolhydraat-verbruik in het dierlijk organisme heeft te vervullen. Want al blijft er ook ná die ontdekking in de pathologie van de suikerziekte, van den diabetes, nog veel duisters, wij zijn, men mag wel zeggen, een reuzenschrede nader gebracht tot het begrijpen van de oorzaken en de wording dier ziekte.

Verbaasd hebben wij gestaan bij de ontdekking der bijschildkliertjes en van hun beteekenis voor het ontstaan der tetanie, om thans niet te spreken van de rol, die deze orgaantjes waarschijnlijk bij andere pathologische processen spelen.

Van niet geringe waarde is zeker ook de door PIERRE MARIE ons verschafte kennis van de door hem „akromegalie" genoemde ziekte, en van het verband, dat moet worden aangenomen tusschen die ziekte en afwijkingen der hypophysis cerebri, een klierachtig orgaantje, aan de ondervlakte der hersenen gelegen, dat in vroeger tijd nauwlijks de aandacht der onderzoekers werd

waardig gekeurd. Reuzengroei en bepaalde vormen van vetzucht moeten waarschijnlijk aan afwijkingen van datzelfde schijnbaar onbeduidende orgaantje worden geweten.

Bij de bespreking van al deze nieuwe gegevens betreffende de belangrijke functies der bloedklieren worden wij van zelf herinnerd aan de fundamenteele onderzoekingen van den straks reeds door mij genoemden Brown-Séquard omtrent de interne secretie der mannelijke geslachtsklieren, onderzoekingen, die met schouder-ophalen en hoongelach zijn ontvangen, hoewel de ervaringen, reeds sedert eeuwen, na het operatief verwijderen dier klieren bij mensch en dier opgedaan, veeleer hadden moeten leiden tot een aprioristische erkenning van de kern van waarheid, die in die onderzoekingen moest gelegen zijn. Thans mag het als vaststaande gelden, dat zoowel de mannelijke als de vrouwelijke geslachtsklieren, behalve voor de voortplanting, ook voor het individueele leven van man en van vrouw een zeer groote beteekenis hebben.

Er zijn nog verscheidene klierachtige organen, waarvan de functie ons op dit oogenblik nog geheel onbekend is; omtrent de verrichting van andere, als bijv. de lever, zijn wij nog slechts ten deele ingelicht. De Physiologie heeft ook in dit opzicht nog veel te doen. Maar voorloopig hebben wij reden om tevreden te zijn over het vele wat in de laatste jaren aangaande de functies van de hier besproken organen bekend is geworden.

Ook wij geneeskundigen hebben reden tot die tevredenheid, daar toch door die uitbreiding onzer physiologische kennis ook licht is opgegaan over een uitgebreid gebied der ziektekunde. Dat voortgezette studie en onderzoek in deze richting nog veel belooft, dat moge o. a. uit het volgende blijken.

Lijders aan Basedow's ziekte plegen een zeer eigenaardig temperament te vertoonen: zij spreken haastig en snel, met een radheid van tong, die zelfs den leek opvalt; zij zijn bui-

tengemeen prikkelbaar en opvliegend, zonder echter daarom ook kwaadaardig te zijn; zij jagen met hun werk altijd voort; zij zijn verbazend voortvarend, geen oogenblik gunnen zij zich rust; zij denken snel en zijn dadelijk met hun antwoord gereed: in één woord; zij vertoonen in al hun doen en laten een hooge mate van bewegelijkheid en levendigheid.

Lijders aan myxoedeem daarentegen zijn in al wat zij doen, uiterst langzaam en traag, spreken zij dan komen de woorden hun, het eene woord na het ander, slechts langzaam van de lippen; zij denken traag en als het niet bepaald noodig is, spreken zij niet; in plaats van levendig en voortvarend, zooals de BASEDOW-patiënten, zijn zij slaperig van geest en vadsig, van groote prikkelbaarheid bij hen geen sprake; zij kennen geen oogenblikkelijke gepassioneerdheid; bedaard en leuk, schijnen zij loom en lui.

Bij den BASEDOW-lijder nu is de schildklier vergroot, en mogen wij aannemen, dat zij een abnorm krachtige werkzaamheid ontwikkelt.

Bij den myxoedeem-lijder is de schildklier verkleind, en mogen wij aannemen, dat zij een abnorm geringe werkzaamheid ontvouwt.

Het ligt voor de hand om op grond van die gegevens te vermoeden, dat de schildklier een grooten invloed op de psychische functies van den mensch uitoefent. En het is proefondervindelijk gebleken, dat dit vermoeden inderdaad juist is. Want laat ik den myxoedeem-lijder, in een voldoende hoeveelheid, schildklier van een dier gebruiken — men kiest daarvoor meestal de schildklier van het schaap — dan zie ik, dat zijn traagheid weldra verdwijnt; en geef ik hem een groote dosis van die schildklier, dan kan het zijn, dat ik hem even levendig en gejaagd zie worden als de BASEDOW-lijder, wiens psychisch gedrag ik U daar straks schetste.

Op mijn afdeeling in het ziekenhuis werd langen tijd eene

patiënte verpleegd, bij welke eenige jaren geleden de schildklier bijna geheel was weggenomen met het doel haar te genezen van BASEDOW's ziekte, waaraan zij in hevige mate lijdende was. Nà die operatie was zij helaas aan myxoedeem gaan lijden, waarvoor zij toen naar de geneeskundige afdeeling werd verwezen. Wij gaven haar schildklier te gebruiken, en zagen nu weldra de myxoedeem-verschijnselen verdwijnen. Hare loomheid en traagheid maakte voor arbeidzaamheid en voortvarendheid plaats, zoodat zij met grooten ijver aan de huiselijke bezigheden op de afdeeling ging deelnemen. Maar zoodra hielden wij niet met de toediening van het schildklier-poeder op, of zij liet het werk liggen en verloor allen lust tot arbeid. Naar willekeur konden wij haar ijveriger en minder ijverig maken.

Het is alsof ik bij velen Uwer de vraag op de lippen zie komen, of wellicht niet vele menschen met wat schildklierpoeder zouden gebaat zijn? Zoo eenvoudig is de zaak echter niet. Maar zeker geeft dit geval, als zoo vele andere, genoeg te denken. Wij leeren er uit, dat de geestelijke functies van den mensch belangrijk kunnen worden gewijzigd onder den invloed o. a. van gewijzigde werkzaamheid der schildklier.

Bij BASEDOW's ziekte zien wij niet zelden zielsziekten, psychosen, zich ontwikkelen. Wanneer wij aannemen, dat door de schildklier een prikkelende werking op de psychische sfeer der hersenen wordt uitgeoefend, dan is het te begrijpen, dat bij verhoogde functie dier klier de hersencellen, tengevolge van aanhoudende overprikkeling in hun chemisch-physische constitutie dermate kunnen gewijzigd worden, dat zij ziekte-verschijnselen gaan vertoonen. Merkwaardig, in dit verband, is ook het gevoel van vermoeidheid en uitputting, waarover wel alle ernstige BASEDOW-patiënten klagen. Ook dit verschijnsel moet wel als een gevolg van de overprikkeling van bepaalde gedeelten van het zenuwstelwel worden opgevat.

Maar het is de schildklier niet alléén, die op het zenuwstelsel invloed oefent; ook de bijschild-kliertjes, beter epitheliumlichaampjes genoemd, zijn gebleken voor een normale functie van het zenuwstelsel onontbeerlijk te zijn. Worden bij een dier, konijn of hond, deze kleine orgaantjes, die slechts enkele milligrammen wegen, weggenomen, dan sterft het dier binnen weinige uren onder tetanie-verschijnselen, een symptomen-complex, dat ook bij den mensch voorkomt, en waarvan de voornaamste verschijnselen bestaan in krampen van de spieren der ledematen, somtijds ook van die van romp, hals en strottenhoofd. Bij een hevigen aanval van tetanie ziet men hetzelfde beeld als bij het begin van een epileptisch insult, en herhaaldelijk zijn gevallen waargenomen waarbij, nevens aanvallen van tetanie, ook epileptische aanvallen optraden. Ik acht het daarom waarschijnlijk, dat er een nauw verband bestaat tusschen bepaalde vormen van epilepsie en tetanie. Elders heb ik die meening, reeds eenige jaren geleden, in bijzonderheden toegelicht. Hier wilde ik slechts even aanduiden, hoe de pas verworven kennis van de belangrijke functies van vroeger niet of nauwlijks gekende klieren ook voor het begrijpen van ziekelijke afwijkingen van het zenuwstelsel van belang is.

De aetiologie en de pathogenese der meeste psychosen ligt nog in volslagen duisternis gehuld. Intusschen is het om vele redenen waarschijnlijk te achten, dat vergiften daarbij een overwegende rol spelen, en dat die vergiften producten zijn van abnormale stofwisseling. Er schijnt mij grond te bestaan voor de meening, dat stoornissen in de functies der bloedklieren vele van die stofwisselings-anomalieën teweegbrengen. Zoo zouden dus de bloedklieren, èn langs directen weg, gelijk voor de BASEDOW-psychosen waarschijnlijk is, èn langs indirecten weg, tot zielsziekten kunnen aanleiding geven. Het is te verwachten, dat betere kennis van de stoornissen der stofwisseling, in een niet al te ver verwijderde toekomst, ook in de oorzaken- en wor-

dingsleer der psychosen eindelijk eens eenige klaarheid zal brengen. Ook in de psychiatrie is de anatomische richting al te zeer boven de physiologische gehuldigd.

Wanneer, zooals ik aangaf, stofwisselingsziekten in de pathologie een zoo belangrijke plaats innemen, dan komen daarmede de bloedklieren nog meer op den voorgrond en eischen zij des te meer onze aandacht. Ik wees reeds op onderzoekingen, die hebben aangetoond, dat de alvleeschklier in de regeling der suiker-verbranding in het lichaam een belangrijke rol te vervullen heeft, en dat atrophie van het pancreas een der meest ernstige stofwisselingsziekten, diabetes, ten gevolge heeft.

Ook de schildklier heeft in de stofwisseling een gewichtig woord meetespreken. Deelde ik daareven mede, dat het schildklierpoeder van andere dieren bij den mensch de verschijnselen van het myxoedeem kan verjagen, datzelfde práeparaat is thans zelfs aan vele leeken reeds bekend als een voortreffelijk vermagerings-middel, dat dit vooral op zoogenaamde vermageringskuren voor heeft, dat men, als men het middel slechts in voldoende hoeveelheid gebruikt, alles eten en drinken kan, ja ook veel eten en drinken, en toch mager wordt! Helaas moet ik aan deze, in de ooren van eetgrage, naar spontane magerheid snakkende zwaarlijvigen zeker blijklinkende mededeeling aanstonds de ernstige vermaning toevoegen, dat het middel gevaarlijk is, zeer gevaarlijk, en dat het slechts bij bepaalde vormen van vetzucht, dus volstrekt niet in alle gevallen, baat.

Gaarne wenschte ik nog even Uwe aandacht te vestigen op een voor een juist inzicht in de bloedklier-werkingen m. i. hoogst belangrijke zaak. Ik bedoel het innig verband, dat er tusschen de verrichtingen der verschillende bloedklieren bestaat.

Wanneer aan een der bloedklieren anatomische, resp. functioneele afwijkingen optreden, dan zien wij meestal dat ook in andere zich stoornissen vertoonen. Zoo nemen wij bij ziekelijke proces-

sen in de schildklier niet zelden verschijnselen waar, die op stoornissen in de functie van het pancreas of van de bijnieren of, bij de vrouw, van de ovariën wijzen. Bij afwijkingen van de hypophysis cerebri blijkt dikwijls ook schildklier en pancreas ziek. Wanneer men bedenkt, dat de functies der bloedklieren onder den reguleerenden invloed van één zenuw, den nervus sympathicus, staan, dan is het ook niet moeilijk te verklaren, hoe tusschen die klieren een zoo in het oog vallende wisselwerking wordt onderhouden. Het feit staat in elk geval vast.

Het schijnt mij nu toe, dat juist dat feit een plausibele verklaring aan de hand doet van een reeks van verschijnselen, die zich in de graviditeit en het puerperium voordoen, en waarvan tot nog toe de genese volkomen duister bleef, niettegenstaande tal van theorieën en hypothesen, die daaromtrent reeds zijn ten beste gegeven.

Het is algemeen bekend dat gedurende de graviditeit de schildklier zwelt. Op grond daarvan mogen wij aannemen, dat gedurende de graviditeit een verhooging van de functie der schildklier physiologisch en dus noodig is. Toch zien wij in de zwangerschap, in vele gevallen, verschijnselen, die aan myxoedeem herinneren, als: geringen graad van anaemie, vermeerderde vetafzetting, lichte afwijkingen van de hartwerkzaamheid, verschijnselen die op een tekortschietende werkzaamheid der schildklier wijzen. In het licht van die opmerking wordt het begrijpelijk, dat, zooals reeds jaren geleden CHARCOT aangaf, bij BASEDOW's ziekte de graviditeit een gunstigen invloed op het lijden kan uitoefenen. Immers waar behoefte is aan verhoogde schildklier-werking daar zal ook de stoornis, bij BASEDOW's ziekte immers door de verhoogde schildklier-functie teweeggebracht, zich minder zwaar doen gelden.

Dat de psychische afwijkingen, die in de graviditeit zoo dikwijls voorkomen, van stoornissen in de functie der bloedklieren kunnen afhankelijk zijn, dat behoef ik U, na hetgeen ik daar

straks omtrent het verband tusschen psychische stoornissen en afwijkingen in de functie der schildklier reeds meedeelde, niet verder uiteen te zetten. Huid-pigmentatie, albuminurie, glycosurie, tetanie, al die in graviditeit en puerperium voorkomende verschijnselen en complexen van verschijnselen, kunnen door stoornissen in de werkzaamheid der bloedklieren, van bijnieren, pancreas, epithelium-lichaampjes enz. verklaard worden. Ook met de verklaring der eclampsie kunnen wij misschien langs den aangewezen weg verder komen dan met de tot nog toe verdedigde hypothesen.

Maar het is hier de plaats niet om op dit onderwerp dieper in te gaan. Ik behoud mij voor mijne meening hierover elders in het breede uiteen te zetten en de gronden daarvoor aan te geven. Ik roerde het hier slechts aan om te doen zien, dat de kennis der bloedklier-werkingen op velerlei gebied der geneeskunde onverwachten vooruitgang belooft. Ik meen dan ook te mogen voorspellen, dat de ontdekking van de verrichtingen der bloedklieren later als een époque in de geschiedenis der geneeskunde zal worden gekenmerkt.

Ik behoef ten slotte U wel niet te betoogen, dat de wetenschap in den regel ook vruchten draagt voor de practijk, en dat dus een vooruitgang van de genees*kunde* van zelf ook een vooruitgang van de genees*kunst* beteekent. Met weinig woorden kan ik dan ook volstaan om U te doen inzien, dat de nieuwe richting in de geneeskunde ook voor de practijk, d. i. voor de behandeling der zieken, van waarde is gebleken.

Ik breng U slechts het therapeutisch nihilisme in herinnering, waarvan ik in den aanvang mijner rede sprak, en wijs U daartegenover op het nieuwe principe der hedendaagsche therapie, het principe van het „oefenen en sparen", het aanzetten en remmen van de functies der organen, een beginsel, dat uit physiologisch denken gesproten, alleen door physiologisch weten

en physiologisch inzicht toepassing kan vinden. De in onze dagen op wetenschappelijke grondslagen gevestigde diaetetische, physische en mechanische behandelings-methoden danken daaraan hun gerechtigde opkomst en ontwikkeling.

Waar de therapeut van heden niet bij machte is den vijand, het ziekte-agens, zelf aan te grijpen en te vernietigen, of uit het lichaam te verdrijven, daar zoekt hij zijn kracht niet in de aanwending van zoogenaamde symptomatische middelen, waarmede alleen enkele verschijnselen kunnen worden onderdrukt, maar op rationeele wijze tracht hij den zieke te helpen. Hij grijpt bij een snellen pols niet werktuigelijk naar digitalis, bij koorts naar chinine of salicyl, bij diarrhoe naar opium en tannine, bij constipatie naar aloë en jalappa. Hij tracht vóór alles het ziekte-*proces* te begrijpen; zijn streven is dàn, het ziekte-proces te leiden. Waar een orgaan in nood verkeert en nauwlijks zijn functie meer kan vervullen, daar beproeft hij, het door rust voor uitputting te bewaren, en hij roept de hulpkrachten op van organen, die nog in beter conditie zijn, en het werk van het vermoeide orgaan geheel of ten deele kunnen overnemen: de gezonde organen zet hij tot werkzaamheid aan om de zieke te kunnen sparen. En, al moge hij zich dan niet een „magister naturae" heeten, hij is tevreden, als zijn kennen en kunnen hem de bekwaamheid verleent om, voor zijn zieken, een waardig en betrouwbaar „minister naturae" te zijn.

Zoo heb ik dan aan het eind ook met een enkel woord gesproken van het practisch nut van den vooruitgang onzer wetenschap. Trouwens als men over geneeskunde handelt, dan ligt het zoo voor de hand te vragen, wat de zieke mensch nu wel van de met vreugde verkondigde wetenschappelijke ontdekkingen te wachten heeft, dat men aan een antwoord op die

vraag wel niet ontkomen kan. En wanneer ik dan er in geslaagd mocht zijn de stemming, waarin Gij hier gekomen zijt, nog iets te hebben doen winnen aan opgewektheid, dan zal de grond daarvan voor de meesten Uwer wel hierin te zoeken zijn, dat in dit uur bij U de verwachting en het vertrouwen is versterkt, dat de Geneeskunde meer en meer er in slagen zal het leed, door ziekten onder de menschen teweeggebracht, te verminderen.

De beoefenaar der Wetenschap dient haar om haar zelve. Hij vraagt haar niet naar een doel. Het is hem genoeg, dat zij hem de bron is van hoog en rein genot, de bron waaraan hij zijn brandend verlangen lescht naar weten en begrijpen.

Maar de menschheid in haar geheel bekommert zich niet om het genot, dat de Wetenschap den enkeling schenkt. Zij vraagt haar naar hare uitkomsten, en verlangt, dat deze zullen strekken tot nut en profijt van de menschen. Zij waardeert de Wetenschap slechts om de vruchten, die zij draagt. En de hoogste aandoening die de Wetenschap wekken kan bij de menigte, is die van eerbiedige verbazing over de uitvindingen, die uit haar schoot worden geboren.

Anders bij de Kunst.

Zij, eeuwig dezelfde voor alle menschen in alle tijden, staat in de schatting der menschheid hoog boven de Wetenschap, die altijd wisselt naar vorm en inhoud, die in elken tijd slechts een kind is van dien tijd.

In de Kunst weerspiegelt het eeuwige en onveranderlijke der menschenziel. In Haar ziet en voelt de mensch het beste en mooiste wat in hem leeft. Zij is hem de openbaring der ongeziene en onzichtbare, maar heerlijkste werkelijkheid. Zij roept de hoogste en edelste aandoeningen in hem op.

Mocht dan heden niet een beoefenaar der Wetenschap, maar een priester der Kunst tot U hebben gesproken, hij zou dieper U hebben geroerd, hij zou hooger U hebben gestemd.

Hij zou in dit plechtig uur, bezield door de gedachte aan onze grootsche historie, voor Uwen geest het heerlijk beeld hebben getooverd van die nobele figuur, die alles wat hij bezat offerde aan zijn verheven en verheffend ideaal, de vrijheid! de vrijheid van geweten voor zijn volk!

Hij zou U hebben doen zien den Vader des Vaderlands, in de volle kracht en grootheid van zijn edel mensch-zijn.

Hij zou U hebben opgevoerd tot de verrukking der heilige liefde voor het Vaderland.

Dán, in haren vollen luister, zou op dit oogenblik voor uw oog zijn gerezen de Hooge Schole, de groote Schepping van den ver-uitzienden Oranjevorst.

Dán zou in uw gemoed de hooge stemming zijn gewekt, die zou passen bij dezen dag, als de Hochzeits-Marsch, die alleen op den geheiligden 8sten Februari in dit stemmig auditorium jubelend weerklinkt.

Maar al was hier dan op dezen feestdag, en zeker niet ten onrechte, de Wetenschap aan het woord, wij dringen de hooge aandoeningen niet terug, die de herinnering aan den voor Nederland gezegenden dag van de stichting der Leidsche Hoogeschool bij ons wekt.

Wij gedenken heden niet de Wetenschap alléén, wij vereenigen ons in één geestdriftig voelen voor de historie dezer universiteit, voor de vrijheids-idee, waaruit zij werd geboren en waaraan zij werd gewijd.

Holland's vrijheid en Leiden's Academie, Holland's kracht en Holland's roem! Aan beide kinderen van den grooten vader, Prins Willem van Oranje, brengen wij heden onze dankbare hulde, aan beiden bevestigen wij heden op nieuw onze groote iefde, in den éénen juichkreet:

Vivat Academia Lugduno-Batava.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

CURSUS 1906—1907.

VOLLEDIG ONDERWIJS.	Godgeleerdheid.	Rechtsgeleerdheid.	Geneeskunde.	Wis- en Natuurkunde.	Letteren en Wijsbegeerte.	Rechten en Letteren.	Totalen.	BIJZONDERHEDEN.
Voor de 1e maal	13	71	63	30	12	36	215	
„ „ 2e „	19	34	53	27	24	30	187	Onder deze rubriek komen voor
„ „ 3e „	12	56	37	22	18	12	157	94 Dames, verdeeld als volgt:
„ „ 4e „	10	32	31	14	8	2	97	in de Rechten 16
„ „ 5e „	10	18	41	10	5	4	88	in de Geneeskunde 23
„ „ 6e „	6	20	31	10	9	2	78	in de Wiskunde 26
„ „ 7e „	3	14	31	10	5	1	84	in de Letteren 27
„ „ 8e „	1	9	15	7			32	in de Godgeleerdheid 2
„ „ 9e „		1	15	5	1		22	94
„ „ 10e „		2	5	2	1		9	
„ „ 11e „		1	2	1			5	
„ „ 12e „			2				2	
„ „ 13e „			1				1	
„ „ 14e „			1				1	
Totaal....	74	258	318	138	83	87	958	
Voor 2 lessen.								Onder deze rubriek zijn 5 Dames, in de
Voor de 1e maal	1			5	7		13	Wis- en Natuurk. 4
„ „ 2e „								Godgeleerdheid 1
„ „ 3e „								5
„ „ 4e „								
Totaal....	1			5	7		13	
Voor 1 les.								Onder deze rubriek zijn 15 Dames, in de
Voor de 1e maal				12	18	4	34	Wis- en Natuurk. 5
„ „ 2e „								in de Letteren 10
								15
Totaal....				12	18	4	34	
Algemeen totaal	75	258	318	155	108	91	1005	

UITSLAG DER EXAMENS.

	18 Sept. 1906—12 Juli 1907.			
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Teruggetrokken.
Candidaats-Examen in de Rechtsw.	72	54	18	geene
Doctoraal „ „ „ „	93	55	38	„
Doctoraal „ „ „ Staatsw.	8	7	1	„
Candidaats „ in het Rom. Holl. Recht.	1	1		„
Doctoraal „ „ „ „ „ „	0	0	0	„
Examen voor den Ind. Recht. Dienst. . .	11	8	3	„
Propaed. examen in de Geneeskunde . . .	18	17	1	„
Candidaats „ „ „ „ . . .	22	15	7	„
Doctoraal „ „ „ „ . . .	38	23	15	„
Candidaats „ „ „ Letteren.	14	12	2	„
Doctoraal „ „ „ „	6	5	1	„
Candidaats „ „ „ Wis- en Natuurk.	11	11		„
Doctoraal „ „ „ „ „ „	11	11		„
Propaed. „ „ „ Godgeleerdheid. .	19	16	3	„
Candidaats „ „ „ „ (1e Ged.)	8	8		„
„ „ „ „ „ (2e Ged.)	10	7	3	„
Doctoraal „ „ „ „ . . .	3	3		„
1e Natuurkundig Examen	45	41	4	„
2e „ „	23	14	9	„
Theor. Geneeskundig Examen	33	22	11	„
„ Tandheelkundig „	5	2	3	„
„ Apothekers „	4	4		„
Examen volgens Art. 135 H. O.-wet . . .	1	1		„
	456	337	119	

PROMOTIËN

van 18 September 1906—12 Juli 1907.

In de Rechtswetenschap.

1906.

24 September. Ernst Willem Jacob Nierstrasz, van Kampen. „Stellingen".

10 October. Albertus Julius Hankes Drielsma, van Sappemeer. „Stellingen".

19 October. Willem Cornelis Beucker Andreae, van 's-Gravenhage. „Stellingen".

23 October. Arnold Willem Gerritzen, van Batavia. „Stellingen".

31 October. Frans Willem van Riemsdijk, van Hellendoorn. „Stellingen".

5 November. Willem Jan Roozeboom, van Gouda. „Stellingen".

7 November. Dirk Sluis, van Enkhuizen. „Stellingen".

16 November. Anthony Willem Stork, van Hoogeveen. „Stellingen".

23 November. Johannes Vriesendorp, van Dordrecht. „Stellingen".

7 December. Johan Willem Quarles van Ufford, van Loosduinen. „Stellingen".

14 December. Engelbertus Hesselink, van Arnhem. „Stellingen".

17 December. Alexander Nicol Speyer, van Amsterdam. Proefschrift: „Verschuldigdheid van vracht bij vervoer op Zee".

18 December. Elisa Cornelis Unico van Doorn, van Middelburg. „Stellingen".

18 December. Jan Greup, van Schoonhoven. Proefschrift: „De toepasselijkheid van de Grondwet op de Nederlandsche Koloniën onderzocht".

21 December. Johannes Wilhelmus Ernestus Amalius van der Minne, van Zevenbergen. „Stellingen".

1907.

23 Januari. Leendert Gerard Krol, van Kolderveen. „Stellingen".

31 Januari. Gerhard Abraham Willem ter Pelkwijk, van Elst. „Stellingen".

13 Februari. Jacobus Anthony Fokker, van Middelburg. „Stellingen".

25 Februari. Samuel de Meester, van Zwolle. „Stellingen".

27 Februari. Willem Dignus de Jong, van Zwolle. „Stellingen".

7 Maart. Hendrik Alexander Hartogh, van Amsterdam. (Met Lof). Proefschrift: „De oorzaak van overeenkomst en schuldbekentenis, Historisch beschouwd".

22 Maart. Anton van Lokhorst, van Naarden. „Stellingen".

22 Maart. Hermanus Dirk Takken, van Amsterdam. „Stellingen".

22 Maart. Frederik Willem Johan Alexander del Campo genaamd Camp, van 's Gravenhage. „Stellingen".

3 Mei. Carsten Wilhelm Thöne, van Haarlem, „Stellingen".

10 Mei. Carel van Nievelt, van Purmerend. „Proefschrift: „De invloed van het faillissement op het voortbestaan van Overeenkomsten".

17 Mei. Arie Fontein, van Rotterdam. „Stellingen".

17 Mei. Johan George Bergsma, van 's Gravenhage. „Stellingen".

12 Juni. Aarnout Marinus Snouck Hurgronje, van 's Gravenhage. „Stellingen".

19 Juni. Gerrit van Leyden, van Krommenie. „Stellingen".

26 Juni. Harmen Westra, van 's Gravenhage. „Stellingen".

27 Juni. Simon Boers, van Dordrecht. „Stellingen".

28 Juni. Johan Dirk Pijper, van Kimswerd. Gem. Wonseradeel. „Stellingen".

4 Juli. Henri Bernard Tjeenk Willink, van Haarlem. „Stellingen".

4 Juli. Frans Frederik Viehoff, van 's Gravenhage. „Stellingen".

8 Juli. Carel Christiaan van Helsdingen Jr., van Amboina. „Stellingen".

8 Juli. Carl Wilhelm de Vries, van Amsterdam. „Stellingen".

10 Juli. Hendrik Mangelaar Meertens, van Batavia. „Stellingen".

10 Juli. Pieter Christiaan Reeringh, van 's Gravenhage. „Stellingen".

11 Juli. Kornelis Anthonie Nederlof, van Sliedrecht. „Stellingen".

11 Juli. Adolphe Frans Louis Hora Siccama, van Batavia. „Stellingen".

11 Juli. Albert Jan Dirk de Bock, van 's Gravenhage. „Stellingen".

In de Staatswetenschap.

1906.

21 December. Mr. Jelle Roelof Clifford Kocq van Breugel, van den Helder. „Stellingen".

1907.

10 Juli. Mr. Derk Albers, van Zutphen. Proefschrift: „Gedeputeerde Staten der Provincie en Hunne Werkkring".

In de Artsenijbereidkunde.

1906.

4 October. Hiddo Nanning Jr., van 's Gravenhage. Proefschrift: „Over den invloed van pancreas-extract op de glycolyse in spiersap.

29 October. Johannes Justus van Eck, van Zoeterwoude. Proefschrift: „De bepaling der natuurlijke Ventilatie".

1907.

19 Juni. Henricus Wilhelmus Maria Nijdam, van Delft. Proefschrift: „Aerobacter Tartarivorum".

In de Geneeskunde.

1906.

16 November. Philip Maurits van der Haer, van Arnhem. Proefschrift: „De Homoiopathie, eene Historisch-kritische beschouwing".

18 December. Addick Adrianus Gosling Land, van Haarlem. Proefschrift: „De beteekenis van de verschillende vormen der tuberkelbacillen in het sputum voor de prognose".

1907.

20 Februari. Nathaniël Waterman, van Rotterdam. Proefschrift: „Arteriosklerose door adrenaline".

19 April. Evert Gorter, van Utrecht. (Met lof). Proefschrift: „Over de verschillende typen van tuberkelbacillen, en over de wegen der tuberculeuze infectie." Kritisch experimenteele studie.

15 Mei. Arie de Haan, van Oud-Alblas. Proefschrift: „De kunstmatige vroeggeboorte. Litteratuurstudie".

24 Mei. Constant Johan Adriaan van Iterson, van Leiden. Proefschrift: „Bijdrage tot de kennis van de waarde der Hyperaemie als geneesmiddel in de Oto-Rhino Laryngologie".

In de Godgeleerdheid.

1906.

15 October. Albertus Wilhelmus Groenman, van Graft. Publiek. (Met lof). Proefschrift: „Het vasten bij Israël, een vergelijkend onderzoek".

16 October. Pieter Smit, van Kruiningen. Proefschrift: „De wereldbeschouwing van Secrétan.

15 November. Gerrit Jan Heering, van Passoeroean. Publiek. (Met lof). Proefschrift: „Onderzoek naar het wezen van het zedelijk oordeel".

1907.

28 Mei. Arthur Joseph de Sopper, van Brugge. (Met lof).

Proefschrift: „David Hume's Kenleer en Ethiek. Eerste inleidend deel, van Bacon tot Hume".

Nederlandsche Letteren.

1906.

9 November. Reindert Jacobson, van Rotterdam. (Met lof). Proefschrift: „Carel van Mander (1548—1906), dichter en prozaschrijver.

1907.

18 April. Willem Johannes Maria Mulder S. J. van Amsterdam. Proefschrift: „Dietrich von Nieheim, zijne opvatting van het Concilie en zijne kroniek".

24 Mei. Johan Samuel Theissen, van Berg-Gladbach. (Met lof). Proefschrift: „Centraal gezag en Friesche Vrijheid. Friesland onder Karel V".

7 Juni. Mejuffrouw Martha Johanna Hamaker, van Utrecht. (Met lof). Proefschrift: „Jacob Geel (1789—1862) naar zijn brieven en geschriften geschetst".

13 Juni. Reinder van der Meulen Rz., van Rotterdam. (Met lof). Proefschrift: „Die Naturvergleiche in den Liedern und Totenklagen der Litauer".

6 Juli. Hendrik Aleidus Willem van der Vecht, van Hasselt. Proefschrift: „Cornelis van der Myle".

8 Juli. Mejuffrouw Johanna Snellen. Proefschrift: „Liederen van Hadewijch, naar de drie bekende h'ss. Kritisch uitgegeven met inleiding en woordenlijst".

In de Plant- en Dierkunde.

1907.

22 Januari. Gerard Johannus de Groot, van Rotterdam. Proefschrift: „Aanteekeningen over de ontwikkeling van scoloplos armiger".

In de Wis- en Natuurkunde.

11 Februari. Gerbrand Carel Adrien Koopmans, van Am-

sterdam. Proefschrift: „Beschouwingen over de Theorieën van Lexis en over verschillende frequentiekrommen".

21 Maart. Herman Bernard Arnold Bockwinkel, van Heer-Hugowaard. Proefschrift: „Van de stralingsverschijnselen in bewogen stelsels".

In de Scheikunde.

5 Juli. Dirk Mol van Berkhout. Proefschrift: „Over eenvoudige esteranhydriden van organische verzadigde tweebasische zuren.

Ambtsaanvaarding van Hoogleeraren.

1907.

23 Januari. Dr. C. Snouck Hurgronje, met eene rede over: „Arabië en Oost-Indië".

25 Februari. Dr. J. P. Kuenen, met eene rede over: „Het tegenwoordig standpunt der Moleculair-theorie".

6 Maart. Dr. D. C. Hesseling, met eene rede over: „De Beteekenis van het Nieuw-Grieksch voor de geschiedenis der Grieksche taal en der Grieksche Letterkunde".

22 Mei. Dr. P. Th. L. Kan, met eene rede over: „De Keel, Neus en Oorheelkunde in hare ontwikkelingsgeschiedenis.

18 September. Dr. H. M. van Nes, met eene rede, getiteld: „Suprahistorisch".

25 September. Dr. L. van Itallie, met eene rede over: „De vermeerdering onzer kennis omtrent geneesmiddelen in de 19de eeuw".

2 October. Dr. G. Wildeboer, met eene rede, getiteld: „De tegenwoordige stand van het oud-testamentisch vraagstuk".

9 October. Mr. J. H. Carpentier Alting, met eene rede, getiteld: „Indisch Strafrecht".

16 October. Mr. J. Ph. Suyling, met eene rede over: „Critische Rechtswetenschap en Volkenrecht".

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE [1]).

Rector Magnificus Dr. W. NOLEN.

Van 18 September 1906—13 Juli 1907.

1906.

Sept.

18. **Leo Joseph Maria van der Eerden**, Zouterwoude, 21, R.
» **Charles John Bryce**, Gouda, 18, L.
» **Zacharias George Hoogerheide**, Bruinisse, 18, G.
» **Peter Robert Blok**, Groningen, 18, R.
» **Cornelis Karens**, Oude-Wetering, 27, L.
» **Johannes Hermanus Marie Nutel**, 's Gravenhage, 38, R.
» **Johannes Itjeshorst, Jz.**, Delft, 26, L.
» **Aafje Anna Dekker**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Allard Othmar Holwerda**, 's Gravenhage, 18, WN.
» **Steven Willem Floris Margadant**, 's Gravenhage, 18, WN.
» **Johannes Cornelis van West**, Stadskanaal, 20, R.
19. **Pieter Henricus van der Hoog**, 's Gravenhage, 18, G.
» **Frederik David Bosch**, Potchefstroom, 19, L.
» **Cornelis Louis van der Bel**, Soerabaya, 17, RL.

---

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **Th.**, **R.**, **G.**, **WN.**, **L.**, beteekenen de faculteiten van Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid Geneeskunde, Wis-Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte. De letters **RL.**, wijzen aan de a. s. ambtenaren bij de rechterlijke macht en bij den administratieven dienst in Ned.-Indië.

Sept.
19. **Theodorus Paulus Jacobus Masthoff**, Breda, 18, R.
» **Lambertus Carsten**, Leeuwarden, 18, R.
» **Adrianus Jillardus Emilius Ferf**, Koog a/d Zaan, 20, R.
» **Cornelis Drooglever Fortuyn**, Haarlem, 20, R.
» **Jan Beeckman**, 's Gravenhage, 19, R.
» **Jacobus Nicolaas Adriaan Kikkert**, Utrecht, 19, L.
„ **Hendrik Hessel van Linge**, Veendam, 21, R.
» **Albert Ikman van Burck**, Amsterdam, 19, R.
» **Anthony Mangelaar George Meertens**, Batavia, 21, RL.
» **Bernard Cornelis Frederik van den Berkhof**, 's Gravenhage, 19, R.
» **Edwin Mari Louis Engelbrecht**, Semarang, 18, R.
» **Johannes Jacobus Backer Dirks**, 's Gravenhage, 20, WN.
» **Rudoph Egeler**. Rotterdam, 20, R.
» **Elisabeth Bets van der Vlies**, Schiedam. 18, G.
» **Herman de Jong van Beek en Donk**, Breda, 21, R.
» **Johan Lohman**, Oudkerk, 19, R.
» **Jan Spoon**, Nieuw-Helvoet, 21, WN.
» **Gerard Anton Calcoen**, Leiden, 20, RL.
» **Bernard Herman Bommezijn**, Geertruidenberg, 21, WN.
» **Kornelis Jacobus Poll**, Pieterzijl (Grypkerk), 18, L.
» **Johannes Droste**, Grave, 20, WN.
» **Engelbert George van Bisselick**, Breda, 20, R.
» **Piet Boelmans ter Spill**, Alkmaar, 20, R.
» **Willem George Frederik Borgerhoff Mulder**, Alkmaar, 18, R.
» **Constantyn Ignatius van der Wijck**, Batavia, 19, R.
» **William George Frederik Hofland**, Batavia, 20, R.
» **Joan Kruytbosch**, Apeldoorn, 19, G.
» **Johannes Cornelis Heyning**, Bantar Peteh, bij Buitenzorg, 21, R.
» **Jan Dirk Daniël van Drumpt**, den Helder, 20, G.
» **Henri Godfried Victor Hijmans**, 's Hertogenbosch, 22, R.
» **Maximilliaan Hamerster**, Semarang, 19, RL.
» **Andreas Joan Kronenberg**, Deventer, 19, R.
» **Henri Corneille Gerard Loriaux**, Steenwijkerwold, 21, R.
» **Johan Jacob Eliza van den Brandeler**, Sassenheim, 18, R.
» **Jacobus Nicolaas Meindersma**, Diepenheim, 19, R.
» **Hendrik Izaäk ten Cate Fennema**, Nijmegen, 18, R.

Sept.
19. **Anton Cornelis Lagerweij**, Soerabaia, 19, R.
» **Henri Diephuis**, Leeuwarden, 19, R.
» **Eloi Hubert la Chapelle**, Buitenzorg, 18, G.
» **Johannes Adrianus Coenraads Nederveen**, Rotterdam, 20, G.
» **Henricus Petrus Antonius van Hasselt**, 's Gravenhage, 20, G.
» **Nan Dirk Stam**, Burg (Texel), 18, G.
» **Willem Frederik Tromp Meestors**, Steenwijk, 19, R.
» **Willem Benjamin van der Wilde**, Semarang, 18, RL.
» **Pieter Baptiste Valero Quartero**, Malang, 19, G.
» **Joannes Petrus van Rossum**, den Helder, 19, R.
» **Willem Henri van Helsdingen**, Amboina, 18, R.
» **Willem Hendrik Ockers**, Timor Koepang, 21 RL.
» **Louis Charles Willem Naessens**, Soerabaia, 18, G.
21. **Edgar Frederik Marie Justinus Michiels van Verduynen**, 's Gravenhage, 19, R.
» **Ferdinand François de Smeth**, 's Gravenhage, 18, R.
» **Abraham Victor Brouwer**, Soerabaia, 19, RL.
» **Albert Abraham Sparn**, Leiden, 19, RL.
» **Cornelis Boudewijn François Koster**, 's Gravenhage, 19, R.
» **Christiaan Pieter Hendrik Ras**, Amsterdam, 20, R.
» **Frederik Godfried Rens**, Dordrecht, 19, R.
» **Piet Otton**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Coenraad Willem Charles Jacob Sweerts de Landas Wyborgh**, Buitenzorg, 19, R.
» **Franciscus Maria Hagemeyer**, Rotterdam, 21, R.
» **Jeannette Hélène Gosine Struick**, Woudrichem, 21, R.
» **Albert Adriaan Hingst**, Emmen, 18, R.
» **Benas Henri Vos**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Jan Willem Sillevis**, 's Gravenhage, 18, R.
» **Johannes Adolphus Abraham Fransen van de Putte**, Goes, 19, R.
» **Floris Marinus Pleijte**, Amsterdam, 19, R.
» **Andreas Jacobus Thomas**, Alphen a/d Rijn, 19, R.
28. **Wicher Meynart Paardekooper Overman**, 's Gravenpolder, 21, R.
» **Hermann Gerhard von Oven**, Batavia, 23, R.
» **Johann Rudolph Pentermann**, Annerveenskanaal, 21, R.
» **Mello Sichterman**, Zwolle, 21, R,

Sept.
28. **Leopold August Nijpels**, Maastricht, 17, R.
» **Patrik André Snellen van Vollenhoven**, Naaldwijk, 29, R.
» **Johannes Antonius Samuel Endtz**, Schiedam, 18, R.
» **Isaäc Cassutto**, Amsterdam, 21, R.
» **Leentje Maria van den Blink**, Brielle 21, R.
» **Pieter Nicolaas van Eijk**, Breukelen Nyenrode, 18. R.
» **Johannus Walraven Gosuinus van Driel Krol**, Zandvoort, 21, RL.
» **Bernard Hendrik Frits van Heuven**, Zutphen, 18, RL.
» **Matthijs José Jacobus Treur**, Scheveningen, 18, RL.
» **Willem Adriaan Piepers**, Akkrum, 20, RL.
» **Dirk Johan Cornelis Kriebel**, Hoorn, 25, RL.
» **Johan Herman Bernhard Kuneman**, Poerwakarta (Java), 20, RL.
» **Emile Gobée**, den Helder, 24, RL.
» **Wilhelm Middendorp**, Deventer, 20, RL.
» **Anton Ferdinand Lens**, Meester Cornelis, 21, RL.
» **Cornelis Versluis**, Amsterdam, 26, RL.
» **Willem Steinbuch**, Gombong, 17, RL.
» **Adolf Hendrik Moreu**, Semarang, 19, RL.
» **Emile Perné**, 's Gravenhage, 18, RL.
» **Rudolf Adriaan, Marie Mooij**, Haarlem, 20, RL.
» **Emile Frederik Rudolf Arnold Nierstrasz**, Gorinchem, 23, RL.
» **Aldert Willem de Haan**, Heerde, 24, RL.
» **Derk Hartgerink**, Amsterdam, 26, RL.
» **Willem van Heijningen**, Heerjansdam, 19, G.
» **Wijtze de Jong**, Bergum, 17, G.
» **Petrus Adrianus Johannes Koot**, Zoeterwoude, 19, G.
» **Jacob Peereboom**, Leiden, 18, G.
» **Joseph Maria Aloysius Michiel van den Bergh**, Leiden, 17, G.
» **Lubbertus Knoppien**, Scheveningen, 17, G.
» **Jean Henri Bernard Kuijk**, Batavia, 19, G.
» **Hugo Deibel**, Batavia, 18, G.
» **Leonardus Josephus Jongmans**, Leiden, 20, G.
» **Adriaan Bernard Christiaan van der Does**, Loosduinen, 18, G.
» **Alfred de Waart**, 's Gravenhage, 17, G.
» **Adrianus Jacob François Oudendal**, Malang, 18, G.
» **Hendrik Marie van den Berg**, Utrecht, 18, G.

Sept.
28. **Johan Wouter Bijleveld**, Sidempoean Padang, 18, G.
» **Fredericus Johannes Jozef van der Kolk**, Rotterdam, 19, G.
» **Bartolomeüs Quispel**, Rotterdam, 18, G.
» **Pieter Samuel Oberman**, Leiden, 20, G.
» **Henri Charles Marie Pernis**, Amsterdam, 21, G.
» **Jan Schraver**, den Helder, 17, G.
» **Arij Doelman**, Maasland, 20, G.
» **Adriaan Marius Streef**, 's Gravenhage, 21, G.
» **Antonius Johannus Wilhelmus Boekelman**, Utrecht, 24, G.
» **Johannes van Slingelandt**, Ambarawa, 17, WN.
» **Huibertus Johannes Lemkes, Jr.**, Aarlanderveen, 17, WN.
» **Isaäc Vos**, Leiden, 30, WN.
» **Albert Harm Kamerlingh Onnes**, Leiden, 18, WN.
» **Hermen Grondijs**, Sidhoardjo, 20. WN.
» **Hendrika Johanna van Leeuwen**, 's Gravenhage, 19, WN.
» **Petrus Johannes van Slooten**, Wageningen, 20, WN.
» **Walter Emile van Wijk**, Amsterdam, 19, WN.
» **Nicolaas Ouweleen**, Maasland, 20, WN.
» **Henriëtte Helena de Wolff**, 20, WN.
» **Marinus Duijster**, Leiden, 19, WN.
» **Willem Reuter**, Soerabaia, 32, WN.
» **Lambertus Leopold**, Delft, 18, L.
» **Marie Henriëtte Johanna Korff**, Loemadjang, 20, L.
» **Maria Helena Jacoba Petronella van Voorst Vader**, Rhenen, 18, L.
» **Theodora Johanna Maria Louise Meijer**, 's Gravenhage, 18, L.
» **Gerrit Siebe Overdiep**, Vries, 20, L,
» **Maria Leonora van den Kieboom**, Dordrecht, 18, L.
» **Maria Cornelia van Slooten**, Andelst, 21, L.
» **Johanna Maria van Riel**, Bergen op Zoom, 22, L.
» **Arnoldina Kalshoven**, Soerabaia, 19, L.
» **Jan Steffen Bartstra**, Westerbork, 19, L.
» **Berend Keulen**, Balk, 20, L.
» **Charles François Henri Dumont**, Samarang 40, L.
» **Arie Jacob van Wijngaarden**, Ter-Aa, 20, Th.
» **Martinus Willem Jacobus van Linschoten**, Vlissingen, 20, Th.
» **Alexander Eduard Victor Hoogenraad**, Polsbroek, 21, Th.

Sept.
28. **George Johan Sirks**, Rotterdam, 19, Th.
» **Franciscus Coenraad Marinus Boenders**, Middelburg, 19, Th.
» **Gerrit Jacobus van Ingen**. Wassenaar, 21, Th.
» **Marie Ten Bosch**, Geertruidenburg, 22, Th.
» **Maria Frederika Amerentia Affourtit**, Leiden, 18, WN.
» **Henriëtte Christine Charlotte la Rivière**. Leiden, 17, WN.
Oct.
6. **Cornelis Johannes Hoek**, Zevenhuizen, 18, R.
» **Arie de Klerk**, Nieuwpoort, 23, WN.
13. **Gerhardina Wilhelmina van Andel**, Winongan, 21, R.
» **Joannes Jacobus Wilhelmus Beuns**, Nieuwer Amstel, 26, R.
» **Pieter Crucifix**, Rotterdam, 22, R.
» **Louis Lens**, Weltevreden, 20, RL.
» **Petrus Johannis Gerke**, Zandvoort, 18, RL.
» **Jean François Mirandolle**, Nieuwe Niedorp, 21, RL.
» **Wilhelm Edgar Scheurer**, Pontianak, 22, RL.
» **Johannes Vuijk**, Amsterdam, 22, RL.
» **Heinrich Hermanus Everhard Anton Lange**, Papenburg, 21, RL.
» **Harmen Thieden Ament**, Cheribon, 20, RL.
» **Karel Jan Poth**, Buitenzorg, 22, RL.
» **Jacobus Diderikus van Westendorp**. Schiedam, 18, G.
» **Lament Joseph Christiaan Thiange**, Haarlem, 22, G.
» **Pieter Timmers**, Naaldwijk, 19, G.
» **Sam Joseph van Wijhe**, Zwolle, 21, G.
» **Helena Johanna Mathilda Westveer**, 's Gravenhage, 19, G.
» **Alexandrina Elisabeth van der Starp**, Maassluis, 20, G.
» **Jacobus Eikelenboom**, Bodegraven, 19, G.
» **Frederik Justinus Ninck Blok**, 's Gravenhage, 20, G.
» **Elisabeth Louise Anna Goddefroy**, Achlum, 20, G.
» **Maurits Spetter Hzn.**, Rotterdam, 20, G.
» **Gerard Jean Brand**, Rotterdam, 20, G.
» **Simon Adrianus Maria Scheerder**, Rotterdam, 21, G.
» **Laurina Cornelia Bolle**, Renesse, 22, G.
» **Johannes Hermanus van der Hoop**, Groningen, 19, G.
» **Olga Virginie Terhell**, Bussum, 21, G.
» **Marie van Leijden**, Krommenie, 18, WN.

Oct.
13. **Willem Cornelis van Heurn**, 's Gravenhage, 19, WN.
» **Adriaan Daniël Fokker**, Buitenzorg, 19, WN.
» **Ernst Düsterbeck**, Leiden, 20, WN.
» **Agatha Petronella Olivier**, Saparoea, 17, WN.
» **Johan Ferdinand Sanders**, Sneek, 23, WN.
» **Combertus Pieter Cohen Stuart**, Buitenzorg, 17, WN.
» **Jean George Everardus Gijsbertus Voûte**, Madioen, 27, WN.
» **Albert Willem Jacometti Azn.**, Batavia, 22, WN.
» **Willem Reindersma**, Tolbert, 28, WN.
» **Leonard Willem Rietdijk**, Oegstgeest, 19, L.
» **Willemine Mees**, Veendam, 19, L.
» **Otto Adrianus Johannes Kros**, Gouda, 21, L.
» **Pieter Catharinus Arie Geijl**, Dordrecht, 18, L.
» **Douwe Adolf Rinkes**, Joure, 27, L.
» **Lydia van Niekerk**, Uittenhage, 22, L.
» **Johannes Wilhelmus Goessens**, Oirsbeek, 23, L.
» **Johanna Allda Bouvin**, Rotterdam, 22, L.
» **Gerben Elzinga**, Ferwerd, 19, Th.
» **Johannes Gijsbertus Hooijer**, Nieuwveen, 23, Th.
» **Nicolaas Blokker**, Amsterdam, 21, Th.
» **Jan Fokko van Duyne**, Scheveningen, 24, Th.
» **Willem Coenraad**, Rotterdam, 23, Th.
» **Pietertje Magdalena van Driel**, 's Gravenhage, 17, R.
» **Adriaan Johannes Sauer**, Wemeldingen, 21, R.
» **Frans Boele**, Padang, 20, R.
» **Gert Cornelius Prinsloo**, Rietpoort (Transvaal), 20, R.
» **Isaäc Cornelis Elink Sterk**, Halsteren, 22, R.
» **Johannes Visser Giethoorn**, 27, R.
» **Fredrik Hendrik Willem Johan Rijken Logeman**, Willem I, 35, R.

Oct.
23. **George Adriaan Josef van Oppenraay**, 's Hertogenbosch, 24, RL.
» **Frans Herman Visman**, Olahlehne, 17, RL.
» **Hendrik Johannes de Wolff**, Buitenzorg, 17, G.
» **Henriëtte Godefrieda Catharina van Eelders**, Soerabaia, 20, G.
» **Piet de Mooij**, Zierikzee, 17, G.
» **Theodora Cornelia Steffelaar**, Leiden, 20, G.

Oct.
23. **Alexandre Willem Karel Thamson**, 's Gravenhage, 23, WN.
» **Eduardus Joannes Victor Maria Hoogeveen**, Scheveningen, 27, WN.
» **Teunis Messchaert**, Nibbinswoud, 27, L.
» **Kornelis Jacobus Riemens**, Sliedrecht, 26, L.
» **Johannes Jacobus Becker Elzinga**, Haarlemmermeer, 27, L.
» **Willem ten Boom**, Amsterdam, 19, Th.

Nov.
9. **Livia Nicoline Leurens**, Rotterdam, 18, WN.
» **Simon Johannes van der Steel**, Leiderdorp, 19, WN.
» **Jappe Frans Bakker**, Drachten, 20, L.
» **Clara Meijers**, Amsterdam, 21, L.
» **Sjouke Jacobus Sibbles Schipper**, 's Gravenhage, 24, L.
» **Jacques Johan Teunis Spaargaren**, Leiden, 20, Th.
» **Sophie Heringa**, Meester Cornelis, 21, Th.

Dec.
1. **Cornelis Benjamin Dutry van Haeften**, Haaften, 35, R.
» **Pieter de Vries**, Nichtevecht, 22, RL.
» **Celine Estèle Berthe Louzada**, Paramaribo, 18, G.
» **Wieger Mensonides**, Bolsward, 24, L.
» **Willem Temperman**, Goes, 24, L.

Dec.
22. **Hendrik Jan Stuffken**, Hoorn, 24, RL.
» **Frits Alexander Cornelius Halkema**, Modjokerto (Java), 20, RL.
» **Johanna Hermina Biegel**, Groningen, 17, WN.
» **Caroline Wilhelmina Tromp**, 's Gravenhage, 23, WN.
» **Huibert Willem de Ren**, Nederhemert, 17, L.
» **Jacob Petri**, Amsterdam, 22, Th.

1907.

Maart.
7. **George François de Bruyn Kops**, Benkoelen, 20, RL.
» **Johan Harmen Rudolff van der Willigen**, Breda, 18, G.
» **Willem Anton Tieleman**, Leiden, 21, WN.
» **Gerbrand Carel Adrien Koopmans**, Amsterdam, 44, WN.
30. **Mr. Ernst Wilhelm van Straten**, Amsterdam, 22, R.
» **Willem Leendert van der Linde**, Oenarang, 22, G.
» **Adrianus Kooyman**, Lexmond, 30, WN.

Maart.

30. **Helene Franzie**, Hamburg, 21, L.

Juni.

29. **Geertruida Cornelia van Voorhuysen**, 's Hertogenbosch, 24, G.

» **Johanna Hendrika Elisabeth ter Weeme**, Eibergen, 26, L.

» **Johanna Snellen**, Delft, 36, L.

» **Johann Samuel Theissen**, Berg—Gladbach, 32.

VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS

over den jaarkring 1 Mei 1906—1 Mei 1907.

Uitgebracht op de Algemeene Vergadering van den 1sten Juli 1907.

LEIDEN, 1 Juli 1907.

Overeenkomstig Art. 11 der Statuten hebben wij de eer U het Verslag uit te brengen over den Staat van het Leidsche Universiteitsfonds en over onze verrichtingen in het afgeloopen Vereenigingsjaar van 1 Mei 1606—1 Mei 1907.

De vorige Algemeene Vergadering van het Curatorium heeft plaats gehad op den 9den Juni 1906 in de Senaatskamer der Universiteit. Daarin werd de Rekening en Verantwoording onder dankbetuiging aan den Penningmeester Prof. FOCKEMA ANDREÆ goedgekeurd, en het Jaarverslag over 1905—6 door den Secretaris uitgebracht. In October l.l. is dit Verslag met het Jaarboek der Universiteit aan alle Leden verzonden.

Opnieuw kunnen wij vermelden dat de aanwinst van nieuwe leden grooter is geweest dan het verlies door bedanken of overlijden, want tegen een verlies van 74 leden staat eene winst van 177 leden, namelijk:

	1	Begunstiger van	ƒ 10.—.
	1	„ „	„ 6.—.
	1	„ „	„ 5.—.
	35	„ „	„ 2.50.
	78	Leden „	„ 2.—.
	39	„ „	„ 1.50.
	22	„ „	„ 1.—.
Samen	177		

waaronder twee hoogleeraren, 162 Studenten en 13 Dames-Studenten; de gezamenlijke som hunner bijdragen bedraagt ƒ 345,

Door den dood verloren wij 2 Donateurs en 3 leden, voorts door bedanken, of wijl hunne verblijfplaats niet meer te vinden was 69 leden.

Het aantal leden op 1 Mei 1907 bedroeg;

A. Door eene gift op eenmaal:

Stichter-Donateur	1
Stichters	5
Beschermers	2
Donateurs	18
Begunstigers	19
Som	45

Een hunner schonk bovendien eene jaarlijksche bijdrage als Donateur.

B. Door eene jaarlijksche bijdrage:

Leden	Donateurs	van *f* 100.—	1
„	„	„ „ 25.— tot *f* 50.—	4
„	Begunstigers	„ „ 10.— „ „ 25.—	32
„	„	„ „ 5.— „ „ 10.—	85
„	„	„ „ 2.50 „ „ 5.—	342
„	„	„ „ 2.—	368
„	„	„ „ 1.50	318
„	„	„ „ 1.—	212
			1362

Te zamen 45—1 + 1362 = 1406 Leden.

De inkomsten bedroegen:

Batig slot op 1 Mei 1906	*f* 1034.46½
Renten	„ 2533.25
Jaarlijksche Bijdragen	„ 3106.—
	f 6673.71½

De uitgaven bedroegen:

Toelage aan den Student Kooiman . . .	ƒ 200.—
„ „ „ „ Hans	„ 200.—
Aan Dr. H. Blink, privaat-docent . . .	„ 200.—
„ Dr. W. Stortenbeker, privaat-docent . .	„ 30.—
„ Dr. W. Martin.	„ 250.—
„ Mr. C. D. Asser	„ 500.—
„ Prof. Kan.	„ 150.—
„ „ Nieuwenhuis	„ 500.—
„ „ Holwerda.	„ 188.25
„ „ Koster	„ 250.—
„ Mej. Dr. C. Popta	„ 140.—
„ de Universiteitsbibliotheek	„ 700.—
„ den Heer D. Klinkenberg voor zijne bemoeiingen bij de Verzending en Inning	„ 50.—
„ de firma E. J. Brill voor drukkosten en exemplaren van het Jaarboek . . .	„ 501.78
„ Kleine uitgaven van Secretaris en Penningmeester	„ 19.84½
„ Gekapitaliseerd.	„ 1468.—
Som der uitgaven. .	ƒ 5347.87½
Inkomsten	ƒ 6673.71½
Batig slot.	ƒ 1325,84

Het Kapitaal van het fonds is thans gestegen nominaal tot	ƒ 85.700.—
Het fonds Schlegel bedraagt	„ 1.076.80
Het fonds Kaiser bedraagt.	„ 1.194.—

Prof. H. G. v. d. Sande Bakhuyzen en Prof. J. Bosscha hebben ons voor het Leidsch Universiteitsfonds eene som van ƒ 1194 aangeboden onder voorwaarde dat de jaarlijksche inkomsten van dit kapitaal ten nutte zullen komen van de beoefenaars der

Astronomie aan deze Universiteit, en de gelden afzonderlijk beheerd worden. In 1873 waren gelden bijeengebracht voor de vervaardiging van eene buste van wijlen den Hoogleeraar F. KAISER, den beroemden Astronoom. Daarvan was een overschot gebleven hetwelk door de Hoogleeraren J. A. C. OUDEMANS (in Dec. 1906 overleden), VAN DE SANDE BAKHUYZEN en BOSSCHA beheerd werd. Door de gekweekte rente is dat fonds tot het bovenvermelde bedrag gestegen, en thans aan het Leidsche Universiteitsfonds aangeboden. Wij hebben dat aanbod onder de gestelde voorwaarde dankbaar aanvaard.

In September ll. legde onze Voorzitter Prof. M. J. DE GOEJE het Lidmaatschap van het Bestuur neder, dewijl hij den 15den Augustus den leeftijd van 70 jaren bereikt had, en tot de rij der rustende leden van den Akademischen Senaat was overgegaan. Met groot leedwezen zagen wij hem uit ons midden heengaan. Van de stichting van het Fonds af, in 1890, was hij lid, sedert April 1900 voorzitter van ons Bestuur. Voor alles wat hij in die zestien jaren in het belang en voor den bloei van het Leidsche Universiteitsfonds gedaan heeft, betuigen wij hem onzen oprechten dank.

In zijne plaats heeft de Senaat benoemd Prof. J. VAN LEEUWEN, hoogleeraar in de Grieksche taal en letterkunde, die deze benoeming heeft aangenomen.

Prof. v. D. SANDE BAKHUIJZEN is Prof. DE GOEJE als Voorzitter opgevolgd.

Aan de studenten P. HANS en K. KOOIMAN kandidaten in de Ned. letteren verleenden wij elk eene toelage van ƒ 200, tot ondersteuning hunner studiën, waartoe zij door de betreffende Hoogleeraren warm aanbevolen waren.

Aan de Privaatdocenten, Dr. W. MARTIN in de Geschiedenis der Nederlandsche Schilderkunst, Mr. C. D. ASSER in het Inter-

nationale Privaatrecht, en Dr. H. BLINK in de Aardrijkskunde verleenden wij in dit jaar weder toelagen ten deele als honorarium, ten deele tot bestrijding hunner reiskosten en hulpmiddelen.

Dr. H. BLINK, privaat-docent in de *Aardrijkskunde* vervolgde gedurende 2 uren 's weeks zijn kollegie. Die lessen werden getrouw bijgewoond door 10 leerlingen, allen studenten in de Ned. letteren aan de Universiteit. Hij behandelde daarin: als inleiding, voor de Natuurkundige aardrijksbeschrijving, den dampkring, het klimaat, de zee; voor land- en volkenkunde: in het algemeen Europa, in het bijzonder Frankrijk en Roemenië. 5 der jongelieden hebben aan het einde van den Cursus een Tentamen afgelegd en een gunstig getuigschrift bekomen, hetgeen zij kunnen overleggen, wanneer zij later naar eene betrekking bij het M. O. in de Aardrijkskunde dingen, dewijl op het kandidaatsexamen in de Letteren geen examen in de Aardrijkskunde wordt afgelegd.

Mr. C. D. ASSER Jr., privaat-docent in het *Internationale Privaatrecht* gaf zijn kollegie gedurende 2 avonduren 's weeks. Hij behandelde: 1° algemeene Leerstukken, 2° algemeene Beginselen betreffende het verbindtenissenrecht, 3° de toepassingen daarvan op sommige overeenkomsten, 4° het Internationale Wisselrecht. Dit kollegie werd bijgewoond door 8 Juristen.

Dr. W. MARTIN, privaat-docent in de *Geschiedenis der Nederlandsche schilderkunst* gaf zijne lessen gedurende 2 uren 's weeks, welke door een dertigtal toehoorders werden bijgewoond. Hij behandelde dit jaar de eerste helft der 16de eeuw beginnende met QUINTEN MASSYS. Hij gaf eene inleiding over den invloed der Italiaansche kunst op de Nederlandsche van de 16de eeuw. Herhaaldelijk werd daarbij ook de aandacht gevestigd op de

Bouwkunst en Ornamentiek van dien tijd. De behandeling van KORNELIS ENGEBRECTSZEN en LUCAS VAN LEYDEN, gaf aanleiding tot eenige bezoeken aan het Gemeentemuseum, waar de drie hoofdwerken dezer meesters werden gedemonstreerd. Als naar gewoonte werd het gesprokene toegelicht met lichtbeelden, en werden photografiën uit de verzameling van het Mauritshuis en uit Dr. MARTIN's eigene verzameling vertoond.

Eene schoone gelegenheid opende zich voor de studenten in de Oude Letteren en de Historie om eene oefening voor archaeologisch onderzoek te verkrijgen.

Aan het Universiteits-Museum van Oudheden houdt men zich tegenwoordig bezig met de opgravingen en vondsten uit het Germaansch-Romeinsche tijdperk, te meer omdat het Museum met het rijkstoezicht desbetreffende belast is. De hulpmiddelen voor de daarop betrekking hebbende studie zijn in de zalen en in de bibliotheek ruimschoots aanwezig. De Konservatoren hebben zich op de hoogte gesteld van de vooral op Duitsch gebied uitgevoerde opgravingen. In ons land zijn in het afgeloopen jaar eenige opgravingen verricht, bijv. op het Loo, en in Zuid Limburg onder de leiding en het toezicht van den Konservator Dr. HOLWERDA Jr.

Al die gunstige omstandigheden deden bij den Direkteur van het Museum, Prof. HOLWERDA, de gedachte opkomen dat zij zouden kunnen bijdragen om enkele litteratoren in de archaeologische richting op te leiden. De opgravingen, die plaats zouden vinden en plaats zullen vinden, kunnen reeds een oefenschool zijn, en zoodoende kan het Museum een kweekschool vormen voor praktische germaansch-romeinsche Archaeologie. Zelfs in het algemeen zal voor studenten in klassieke en Ned. letteren het bijwonen van die opgravingen leerrijk en nuttig zijn.

De Direkteur van het Museum van Oudheden is tevens Hoogleeraar in de Archaeologie, en deze gelukkige band tusschen

Museum en Universiteit is in de eerste plaats oorzaak dat Prof. HOLWERDA bij onze letterkundige studenten de gelegenheid tot eene archeologische vorming wenscht te geven, hopende dat uit hun midden de mannen zullen opstaan, die in de toekomst de archaeologische wetenschap in Nederland zullen beoefenen of bevorderen, en die de toekomstige opgravingen zullen bewaken en bewerken.

Prof. HOLWERDA heeft zich tot ons gewend om van ons Fonds eene toelage van *f* 300 te erlangen tot bestrijding der reis- en verblijfkosten van studenten die bij de opgravingen zouden tegenwoordig zijn. Wij hebben die aanvraag volgaarne bewilligd. De Heeren EVELEIN, KROM en COHEN, doctorandi en kandidaat in de Ned. en in de Klass. letteren hebben de opgraving van eene Romeinsche villa in Zuid Limburg bijgewoond; zij was zeer geschikt om hun een goede voorstelling te geven van de wijze waarop zulk een werk moet geleid worden, zal het wetenschappelijke uitkomsten opleveren. De Heer KROM heeft bovendien in Drenthe, Groningen en Friesland eenige plaatsen bezocht waar nieuwe vondsten waar te nemen waren.

De gezamenlijke reis- en verblijfkosten hebben dit jaar geene *f* 200 bedragen.

Dr. SALVERDA DE GRAVE is in 1901 tot Lector in de Oud-Fransche taal- en letterkunde benoemd geworden, later ook in de Romaansche talen. Ofschoon de Regeering na die benoeming zich bereid heeft verklaard om aan de Universiteits-bibliotheek een jaarlijksch krediet toe te staan tot aanschaffing van de meest noodige boekwerken in de Romaansche taal- en letterkunde, zoo was dat krediet toch niet voldoende tot aanschaffing of aanvulling van belangrijke oudere tijdschriften. Het is daarom dat de Direkteur der Universiteits-bibliotheek, die de gelegenheid vond om eenige daarvan antiquarisch aan te koopen, ons eene toelage van *f* 250 heeft gevraagd. Wij hebben die gaarne

verleend, en daarvoor zijn aangekocht de „Archivie glottologia italiano" en de „Revue des langues Romanes".

Evenzoo heeft de Direkteur der Universiteits-bibliotheek eene toelage gevraagd voor den aankoop van theologische vervolgwerken, namelijk de aanvulling van de Collectio Conciliorum ed. Mansi, en van den Bibliorum codex Vaticanus Graecus phototypice editus. Wij hebben daarvoor eene toelage van *f* 450 verleend.

Prof. NIEUWENHUIS geeft sedert zijn optreden aan de Indologische studenten een kollegie in het Ethnologisch Museum over Indische land- en volkenkunde, waarbij hij ethnographische voorwerpen demonstreert als noodzakelijke illustratie en aanvulling zijner voordrachten. Ofschoon hij dit kollegie reeds in tweeën gesplitst heeft wegens het groote aantal zijner toehoorders, zoo is thans dat getal zoozeer gestegen dat hij daarbij de hulp van een deskundige behoeft. Van den Heer FISCHER, gepensioneerd majoor bij het Oost-Ind. leger en onbezoldigd aan het Ethnologisch Museum verbonden, heeft hij die hulp verkregen. Bovendien volbrengt de Heer FISCHER goede diensten als konservator der verzameling. Het is daarom dat Prof. NIEUWENHUIS ons eene toelage als honorarium voor den Heer FISCHER heeft aangevraagd, hetwelk wij gaarne over 1906/7 verleend hebben.

Prof. W. KOSTER had groote behoefte aan een werktuig ter bepaling van het draaipunt van het oog, maar zijne toelage was geheel uitgeput door de groote kosten van zijne proefnemingen betreffende de behandeling van het oog met radium, zoodat hij genoodzaakt zoude zijn van den aankoop van dit werktuig af te zien. Wij hebben hem daarom eene toelage van *f* 250 verleend, evenals eene toelage van *f* 150 aan den privaatdocent in de keel- neus- en oorheelkunde, Dr. R. KAN, tot aan-

schaffing van een anatomisch praeparaat van den neus- en zijne bijholten, zooals dat thans te verkrijgen is, en tevens van eenige hoogst noodige neus- en larynxtangen, die hij bij het onderwijs noodig heeft. Zooals bekend, genieten privaat-docenten geenerlei toelagen van regeeringswege voor hulpmiddelen bij hun onderwijs, en zijn dus op onze hulp aangewezen.

Sedert is Dr. Kan tot buitengewoon hoogleeraar in die vakken benoemd en heeft zijn lessen aan de Universiteit aangevangen in Mei l.l.

In onze pogingen, om de nieuw aangekomen studenten tot het Universiteitsfonds te doen bijdragen, zijn wij weder ijverig door de Studentencommissie gesteund geworden. Zij bestond dit jaar uit de Heeren A. Th. L. A. Heyligers, praeses van het Studentencorps, en de Praesides der fakulteiten J. L. van 'Tricht (Theol.), H. H. Reyers (Jur.), Ch. A. Götte (Med.), F. J. Risselada (Phil.) en A. W. Byvanck (Litt.). Ook de Heeren D. J. Meyeringh (Phil. cand.), E. Gobee (Ind. Stud.) en Mej. C. de Baat hebben daarbij beste diensten bewezen. Wij betuigen allen daarvoor onzen warmen dank.

De Commissie van Uitvoering van het Leidsche Universiteitsfonds,

H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Voorzitter.*
J. M. van Bemmelen, *Secretaris.*
S. J. Fockema Andreæ, *Penningmeester.*
P. D. Chantepie de la Saussaye.
W. Nolen.
J. van Leeuwen Jr.

LEIDEN, October 1907.

Aan de Leden van het Leidsche Universiteitsfonds.

Wij hebben de eer U hiernevens de Naamlijst der Leden toe te zenden, gerangschikt naar hunne woonplaatsen.

Wij wenschen U daardoor in de gelegenheid te stellen na te gaan, welke oud-studenten der Leidsche Universiteit in Uwe omgeving al of niet hunne steun aan het Fonds verleenen.

Wij noodigen U uit al diegenen in Uwe omgeving, van wie gij weet, dat zij te Leiden gestudeerd hebben, maar nog niet als lid van ons Universiteitsfonds zijn toegetreden, daartoe aan te sporen. Het lijdt geen twijfel, dat door Uwe pogingen het aantal leden aanzienlijk kan uitgebreid worden.

Wij herinneren U daaraan dat de jaarlijksche bijdrage bedraagt:

voor eenen donateur *f* 25.— of meer.
voor een begunstiger *f* 2.50 tot *f* 25.—

en dat bovendien jaarlijksche bijdragen van *f* 2.—, *f* 1.50 of *f* 1.— door velen aan het Fonds geschonken worden.

Allen ontvangen kosteloos het Jaarboek der Leidsche Universiteit.

Ook kan men als Donateur toetreden door eene gift op eenmaal van *f* 100.— of meer, en als Begunstiger door eene gift op eenmaal van *f* 25.— tot *f* 100.—.

Wij verzoeken onze Leden, die van woonplaats veranderd zijn, daarvan aan onzen Secretaris schriftelijk mededeeling te doen.

De Commissie van Uitvoering

J. M. VAN BEMMELEN,

Secretaris.

LIJST DER LEDEN

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

1 Mei 1907.

Alkmaar.

Jhr. Mr. D. van Foreest. *Begunstiger.*
Ds. A. C. de Regt.

Almelo.

Mr. G. Kortenbout v. d. Sluis. *Beg.*
De Leidsche dieclub „Twenthe" *Beg.*

Alphen.

B. Samson. *Beg.*

Amersfoort.

Mr. B. H. Carp. *Beg.*
Mr. A. v. Traa. *Beg.*
Dr. A. Winter.

Amsterdam.

M. Alvarez Correa.
Dr. J. P. Barnouw. *Beg.*
Mr. J. C. Baron Baud. *Beg.*
Dr. H. Burgerhout. *Beg.*
J. P. Ch. van der Burgh. *Beg.*
Mr. F. Couvée.
Dr. A. A. Fokker.
Mr. H. R. Goudsmit. *Beg.*
Dr. H. A. Hartogh.
Prof. Mr. L. de Hartog. *Beg.*
Mr. A. G. Heineken.
J. I. L. D. van Hoevell. Arts.
Mr. J. G. Huyser.
Mr. D. K. G. de Jong.
Mr. Dr. J. C. G. Jonker. *Beg.*
Mr. P. W. de Koning. *Beg.*
Mr. A. B. van der Laan.
E. J. M. v. d. Laarschot.
Mr. J. H. van Laer. *Beg.*
Ds. E. Laurillard. *Beg.*
Mr. A. Lind. *Beg.*
Mr. W. L. Luyken Glashorst. *Beg.*
Mr. W. G. de Marez Oyens.
Mr. H. A. E. Modderman. *Beg.*
Mr. M. Moens.
Mr. E. P. de Monchy. *Beg.*
Mej. Dr. J. A. Nijland.
Mr. D. M. Paré.
Mr. G. Rebel. *Beg.*
Mr. H. M. Roelofsz.
Dr. J. C. A. Simon Thomas.
Mr. J. L. Sölner.
Mr. B. M. Taverne.
J. W. van der Valk Jr. Arts.
Mr. J. Wiarda. *Beg.*

Arnhem.

Mr. C. C Beelaerts.
Dr. W. v. Bommel v. Vloten. *Beg.*
Dr. G. J. M. Couvée. Arts. *Beg.*
Mr. G. J. A. M. v. Dithuyzen.
Mr. J. A. M. O. van Embden.
Mr. B. H. Everts. *Beg.*
Dr. F. Goslings. *Beg.*
Dr. W. F. Hesselink Jr.
Mr. D. J. Mom Visch. *Beg.*
Mr. G. H Murman. *Beg.*
Jhr. Mr. H. C. M. van Nispen tot Pannerden. *Beg.*
Mr. G. L. van Oosten Slingeland.
Mej. M. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
Mr. Th. G. A. v. Slingeland. *Beg.*

Dr. K. F. Sparnaay. *Beg.*
Mr. W. L. Troost.

Baambrugge.

Dr. W. Middelberg.

Balk.

Dr. J. C. Tromp. *Beg.*

Barchem bij Lochem.

Ds. J. A. van Krieken.

Beetsterzwaag.

Ds. C. G. Menzel. *Beg.*

Bennebroek.

Mr. P. N. van Doorninck. *Donateur.*

Bergen op Zoom

Dr. L. M. J. Stoel. *Beg.*

De Bilt (Utrecht).

Dr. P. de Koning *Beg.*

Bloemendaal.

Dr. G. C. van Walsem. *Beg.*

Bodegraven.

M. W. Marsman. Arts. *Beg.*

Boskoop.

Dr. C. E. Hooykaas.

Breda.

Mr. B. Formijne. *Beg.*
Mr. L. J. M. van Sasse van IJsselt.

Brielle.

Mr. H. P. Hermans.

Buurmalsem.

Dr. F. D. J. Moorrees *Beg.*

Buren.

Mr. W. F. v. Everdingen.

Delft.

Dr. U. H. E. Huber Noodt.
H. W. M. Nydam. *Beg.*

Deventer.

Mr. H. F. de Boer.
Mr. A. C. van der Feltz.
Mr. H. Kronenberg.
Dr. G. Postma. *Beg.*

Dieren.

Mr. R. van Woelderen.

Doesburg.

Dr. H. P. Schim van der Loeff GLzn.

Doetinchem.

W. W. Huber Noodt. Arts. *Beg.*

Dordrecht.

Mr. J. J. Bergsma Thzn. *Beg.*
Dr. F. Delhez. *Beg.*
Mr. K. K. Douw v. d Krap.
Mr. S. van Gijn. *Beg.*
Dr. H. J. de Graaf. *Beg.*
Ds. C. Heemskerk.
J. H. Lebret. *Donateur.*
Mr. A. A. Moll. *Beg.*
Dr. A. S. van Oven. *Beg.*
Mr. J. Salomonson. *Beg.*
Mr. J. C. Stoop. *Beg.*
Dr. Th. Stoop, Arts *Beg.*

Drachten.

Dr. G. J. Kaiser. Arts.

Drunen.

Dr. A. W. A. Seters.

Ede. (Gelderl.)

C. A. H. Weyer. Arts.

Elspeet.

J. W. de Goeje. Arts. *Beg.*

Enkhuizen.

Dr. C. W. Corts. *Beg.*

Epe.

Ds. J. A. Prins. *Beg.*

Finsterwolde.

Dr. D. L. Niermeyer. *Beg.*

Fijnaart.

L. P. I. de Does. Arts. *Beg.*

Gorinchem.

Mr. S. Baron Creutz. *Beg*

Gorredijk.

S. Ebbinge. Arts. *Beg.*

's-Gravenhage.

Mr. D. Albers.
Mr. J. A Andreoli. *Beg.*
Mr. F. G. W. J. Backer.
Mr. R. V. Bakker.
Dr. A. J. Barnouw.
Mr. J. J. Bergsma.
Mr. D. van Blom.
Mr. E. G. S. Bourlier.
Dr. S. Brandes
Mr. J. C. v. d. Burcht van Lichtenberg.
A. Carrière. Arts.
Mr. J. R. Clifford Kocq van Breugel.
Mr. A. B. Cohen Stuart.
Mr. J. P. Coops. *Beg.*
Dr. B. A. P. van Dam. *Beg.*
Dr. P. J. Dekkers *Beg.*
Mr. L. Ph. Denekamp.
Mr. C. Th. van Deventer *Beg.*
Dr. H. J de Dompierre de Chaufepié. *Donateur.*
Mej. Mr. E. C. v. Dorp.
Dr. G. C. A. van Dorp. *Beg.*
Prof. Mr. H. L. Drucker. *Stichter. Don.*
Mr. M. J. Duparc. *Beg.*
Mr. H. J. Dyckmeester. *Beg.*
Mr. E. L. van Emden.
Jhr. Mr. W. J. M. v. Eysinga. *Beg.*
Mr. D. Fock.
W. H. S. v. Franckenberg en Proschlitz. *Beg.*
Mr. E Funke.
Prof. Dr. P. van Geer. *Beg.*
Mr. J. Gelein Vitringa.
Dr. J. R. van Geuns. *Beg.*
Mr. J. Goeman Borgesius. *Beg.*
Mr. H van Goudoever.
Dr. G. J. de Groot.
Mr. J. M. Gülcher. *Beg.*
Jhr. Mr. C. H. J. v. Haeften.
Mr. M. A. G. Harthoorn. *Beg.*
Mr. D. W. Baron van Heeckeren *Beg.*
Mr. C. Henny.
Mr. G. G. van der Hoeven. *Beg.*
Mr. C. J. Huyser.
Dr. H. M. Hijmans. *Beg.*
Mr. E. Hijmans.
Dr. F. M. Jaeger *Beg.*
Mr. H. F. W. Jeltes.
Dr. J. de Jong. *Beg.*
Mr. Dr. W. F. Kaiser PJzn.
Mr. J. D. van Ketwich Verschuer
H. N. Kiliaan. *Beg.*
Mr. A. L. C. Klein. *Beg.*
Mr. J. Knottenbelt. *Donateur.*
Dr. Eduard B. Koster. *Beg.*
Mr. C. Th. Krabbe.
A. Kruyt. *Beg.*
Mr. J. P. Graaf v. Limburg Stirum. *Beg.*
Mevr. de Wed. Prof. Mr. P. A. v.d. Lith. *Beg.*
Mr. J. P. Th. van der Lith.
Dr. W. van Loghem. *Beg.*
Dr. H. C. Los. *Donateur.*
Mr. K. P. v. d. Mandele.
Dr. W. Martin. *Beg.*
Mr. C. L. Modderman. *Beg.*
Prof. Dr. G. A. F. Molengraaff. *Beg.*
Mr. M de Mos.
H. Nauning Jr.
Mr. R. J. K. M. de Nerée tot Babberich.
C. Noé. Arts.
Prof. Dr. J. Offerhaus Lzn. *Beg.*
Dr. H. K. Offerhaus. Arts.
Mr. N. G. Pierson. *Donateur.*
Mr. E. Pino.
Mr. A. A. de Pinto. *Beg.*
Mr. M. de Pinto. *Beg.*
Mr. L. J. Plemp v. Duiveland. *Beg.*
Dr. L Polak Daniels. *Beg.*
Mr. C. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
Mr. F. W. Pijnacker Hordijk.
G. A. Rademaker. Arts.
Dr. J. J. Reijst.
W. van Rossem. Arts.
Mr A. J van Royen. *Beg.*
Mr. J. F. van Royen.
Mr. A. S. Rueb.
Mej. J. C. A. v. d. Sande.
Mej Dr. H. Schagen van Soelen. *Beg.*
Mr. Th M. Schultz van Haegen. *Beg.*
Mr. H. L. Sixma Baron van Heemstra.
Mr. J. W. Snouck Hurgronje. *Donateur.*
Mr. J. H. Telders. *Beg.*
Jh. Mr. G. v. Tets v. Goudriaan. *Beg.*
Mr. J. D. Verbroek.
Mr. J. S. L v. Vierssen Frantzmann. *Beg.*

Mr. B. M. Vlielander Hein. *Donateur.*
Mej. Maria Vorstman. *Donatrice.*
Mr. J. A. Werdmüller van Elgg.
Mr. G. C. C. Wiggers van Kerchem. *Beg.*
Mr. J. J. K. de Wit.
J. Wolterbeek Muller. *Beg.*
Jhr. Mr. H. v. d. Wijck. *Beg.*
Dr. A. L. Zaalberg. *Beg.*

Groningen.

Prof. Dr. J. F. van Bemmelen. *Beg.*
Prof. Dr. G. Heymans. *Donateur.*
Prof. Dr. J. H. Kern. *Beg.*
J. F. J. Kolkman.
Prof. Mr. H. Krabbe. *Beg.*
J. Lankhout. Arts.

Haarlem.

W. H. Bloemendal. *Beg.*
Prof. Dr. J. Bosscha. *Donateur.*
Dr. A. van Eldik Bzn.
Dr. H van Erp. *Beg.*
J. J. v. d. Hoek.
H. Ph. de Kanter.
A. A. G. Land. Arts.
J. D. Rutgers v. d. Loeff. *Beg.*
J. C. Tadema. *Beg.*
Dr. Th. H. v. d. Velde.
Dr. E. v. d. Ven. *Beg.*

Hall bij Eerbeek.

Ds. C. M. Briët.

Heenvliet.

Ds. C. H. Hagen.

Heerenveen.

Mr. W. H. de Greve. *Beg.*

Heeze bij Eindhoven.

Dr. D. Plooy.

Hengeloo.

Mr. H. J. Santman.

's Hertogenbosch.

Mr. J. A. A. Bosch. *Beg.*
Jhr. Mr. P. M. T. v. Meeuwen. *Donateur.*

Hilversum.

Mevr. Wed. Prof. Dr. J. E. van Iterson. J.Azn. *Beg.*

Mr. C. J. P. v. d. Schalk. *Beg.*

Hoorn.

Dr. R. R. de Bruyn.
Dr. L. T. C. Schey.

Koudekerke (Z.).

Mr. J. Loeff. *Beg.*

Leeuwarden.

Prof. Dr. C. P. Burger. *Donateur.*
Mr. R. A. Fockema. *Beg.*
Mr. A. D. H. Fockema Andreae. *Beg.*
Mr. B. Th. Baron van Harinxma thoe Slooten. *Stichter.*
Mr. M. E. Hepkema.
Mr. J. A. Lucardie.
Mr. A. G. Menzel.
E. H. Sikkes. Arts.
Dr. H. D. Verdam. *Beg.*

Leiden.

P. van Aalst. *Beg.*
A. M. V. van Aardenne.
M. V. van Aardenne.
J. Adam.
W. Adriani. *Beg.*
Mej. W. V. M. Agerbeek.
Mej. E. M. van Aken. *Beg.*
F. Alting du Cloux. *Beg.*
H. Th. Ament.
Mej. G. van Andel.
C. W. Andreae. *Beg.*
W. R. L. v. Andringa de Kempenaer.
W. C. A. Arbeiter. Arts
H. H. Arendts.
P. R. d'Arnaud Gerkens. Arts.
W. C. A. B. P. Arriëns.
J. Asser.
Mej. W. C. de Baat.
H. J. Backer.
J. J. Backer Dirks.
Mr. G. Bakker.
J. J. C. Bakker.
J. van den Ban.
W. J. M. de Bas.
O. S. Bastiaans Arts.
L. J. P. Batenburg. *Beg.*
P. J. Th. Battaerd.
H. F. Bauer.
G. W. M. Beck. *Beg.*
P. A. Beelaerts van Blokland.
W. A. Beelaerts van Blokland.
C. Bekker.

Prof. Dr. J. M. van Bemmelen. *Beschermer.*
B. O. F. van Berckhof. *Beg.*
W. S. van den Berg.
H. M. H. van den Berg.
J. M. A. M. van den Bergh.
E. Bergsma.
Mr. J. G. Bergsma.
Mej. D. B. Beucker Andreæ. *Beg.*
Mr. W. C. Beucker Andreæ.
Mej. C. M. E Beyerinck
Mej. R. A. Biegel.
L. Bierens de Haan. *Beg.*
E. G. van Bisselick.
J. W. van Bisselick.
C. F. E. Blankenstein.
A. J. de Blinde. Arts.
Mej. L. van der Blink.
P. J. L. Bloeme.
J. C. Blok.
Prof. Dr. P. J. Blok. *Beg.*
N. Blokker.
C. J. J. Blussé.
J. J. Boasson.
Dr. H. B. A. Bockwinkel.
C. F. P. Bodemeijer.
A. R. Boele.
F. Boele van Hensbroek. *Beg.*
P. Boelmans ter Spill.
M. de Boer. *Beg.*
H. J. Boevé. *Beg.*
J. H. G Boissevain.
A. ten Bokkel Huinink. *Beg.*
J. J. van Bolhuys.
A. E. K. Bolland.
Prof. G. J. P. J. Bolland.
L. C. Bolle. *Beg.*
B. H. Bommezijn.
A. Bommezijn.
Prof. R. v. Boneval Faure. *Donateur.*
H. ten Bonn Gzn.
J. Boon. Jr.
P. H. J. A. de Booy.
F. J. W. C. K. E. Bordewijk.
H. W. Borel.
W. H. Borgerhoff Mulder. Arts.
W. G. F. Borgerhoff Mulder.
F. G. J. Borgerhoff Mulder. *Beg.*
J. Th. Bornwater. *Beg.*
F. D K. Bosch.
Mej. M. ten Bosch.
A. W. ten Bosch.
L. H. N. Bosch van Rosenthal.
A. K. Bosman.
Mej. J C. Bosman.
G. H. Bouscholte.
B. G. ter Brake. Bzn. O. I. Ambt.
J. J. E. van den Brandeler.
L. P. A. van den Brandeler.
M. Brander.
W. R. Brandes de Roos.
E. H. Brands.
W. J. M. Brantjes.
F. A. van der Breggen. *Beg.*
J. C. Bremekamp
L. Brender à Brandis.
C. Briët *Beg.*
Mr. P. E. Briët.
J. Broekmeijer.
J. C Brons. *Beg.*
J. Brouwer. *Beg.*
A. V. Brouwer.
Mej. C. Bruggeman.
M. J Bruigom Jr.
G. W. J. Bruins.
A. H. de Bruyn.
J. C. de Bruyn van Melis en Mariekerke.
Mej. H. de Bruyn. *Beg.*
Mej. E. D. Bruins.
J. J. Brutel de la Rivière.
C. J. Bryce.
P. C. Buchler.
Mr. A. R. Bueno.
O. D. E. Bunge.
J. Burck.
Prof. Dr. K. H. Th. Bussemaker. *Beg.*
Mr. G. G. van Buttingha Wichers.
H. P. van Buttingha Wichers.
J. P. Buyskool.
J. H. Bijbau. *Beg.*
P. G. Bijdendijk.
W. J. J. C. Bijleveld.
J. J. Bijleveld.
A. W. Bijvanck.
O. Cahen. Arts.
Prof. R. P. van Calcar. *Beg.*
G. A. Calkoen.
Mr. J. C. L. Cambier.
Mr. F. W. J. A. del Campo gen. Camp.
H. A. H. Canter Cremers. *Beg.*
L Carsten.
J. J. de Casparis.
Is. Cassuto.
H. I. ten Cate Fennema.
I. G. Cath.
Prof. Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye. *Beg.*
E. H. la Chapelle.
Ph. C. la Chapelle.
W. van der Chijs.
J. Clay.
Mr. O. J. Cluysenaer.
H. H. de Cock.
J. W. W. Coebergh.
W. Coenraad.
J. A. Coenraads Nederveen.
C. P. Cohen Stuart. *Beg.*
D. Cohen.

I. Cohen.
D. H. Coldewey.
A. Le Comte.
J. Cort van der Linden.
H. Corver. *Beg.*
A. le Cosquino de Bussy.
W. F. K. Cost Budde.
A. G. Couturier. *Beg.*
W. J. Couturier. *Beg.*
Mr. N. C. Couvée.
H. Croes.
P. du Croix.
C. A. Crommelin.
F. R. Crommelin.
P. Crucifix. *Beg.*
C. C. Dagnelie.
G. A. T. Dasbach.
J. Deetman Jr.
H. Deibel. *Beg.*
F. C. Deking Dura.
Mej. A. A. Dekker. *Beg.*
J. A. Delhez.
H. Diephuis.
J. Dikkers,
Dispuutgezelschap „Humbolt" *Beg.*
A. Doelman.
A. B. C. v. d. Does
D. Doijer. *Beg.*
E. Doijer.
Mej. A. H. v. Doorn.
Mr. E. C. U. v. Doorn.
M. van Doorninck.
W. A. van Dorp.
I. C. Dozy. *Beg.*
P. M. van Driel.
J. W. G. van Driel Krol. *Beg.*
J. van der Drift.
M. C. van Drooge.
C. Drooglever Fortuyn.
J. G. Drossaers.
J. Droste. *Beg.*
W. H. Drucker. *Beg.*
J. D. D. Drumpt.
F. J. Ch. v. Dusseldorp.
J. Dutilh.
E. Duysterbeck. *Beg.*
G. Dijckmeester.
J. W. Dyckmeester.
H. C. J. M. Dijk. *Beg.*
J. van Ebbenhorst Tengbergen.
Dr. J. J. van Eck.
B. Edersheim. *Beg.*
J. E. Edie. *Beg.*
J. W. van Eek.
A. Eekhoff.
J. J. W. Eekhout.
L. J. M. van der Eerden.
Prof. Dr. B. D. Eerdmans. *Beg.*
J. van Effen.
R. Egeler.
Ds. J. Ph. Eggink.
J. Eikelenboom.
Prof. Dr. W. Einthoven.
Mr. L. C. A. van Eldik Thieme.
J. C. Elink Sterk.
M. Elion.
J. M. Elshout. *Beg.*
A. M. v. d. Elst.
J. Eltzbacher.
G. Elzinga.
J. A. Y. Endtz. *Beg.*
G. Engberts.
E. M. L. Engelbrecht.
P. J. Enk Jr.
H. A. Enklaar.
Mej J. E. N. Enthoven. *Beg.*
K. L. J. Enthoven. *Beg.*
J. Ch. van Es. *Beg.*
W. J. L. van Es.
J. W. Ett.
W. Etty.
Mr. G. F. Evelein.
M. A. Evelein.
P. N. van Eyk.
N. Faber.
R. Faber. *Beg.*
A. N. Fabius.
G. Fabius. Arts.
C. W. Feith *Beg.*
Th. E. J. van der Feltz.
W. F. E. van der Feltz.
J. J. Ferf.
A. J. E. Ferf.
J. R. B. Feykes.
Th. Figee.
H. Filippo.
K. Fischer.
A. Flohil.
M. Flohil.
Prof. Mr. S. J. Fockema Andreæ. *Stichter.*
H. Fokker.
T. H. Fokker.
A. D. Fokker. *Beg.*
Mr. J. F. W. la Fontaine.
F. Fontein. *Beg.*
P. van Foreest.
C. J. François. *Beg.*
Mej. A. J. François. *Beg.*
Mej. C. A. Frankamp.
J. A. A. Fransen van de Putte.
M. Franzie. Artz. *Beg.*
H. C. Gallois
B. J. van Garderen.
J. Geerlings.
J. J. de Gelder. *Beg.*
Dr. H. D. van Gelder. *Beg.*
C. A H. Gerke. *Beg.*
Mr. A. W. Gerritzen.

Mej. J. de Geus. *Beg.*
J. Th. de Geus. Arts.
M. A. Gewin.
P. Geyl. *Beg.*
Mej. R. Ghysen.
L. van Giffen.
J. W. Gleuns.
E. Gobée. *Beg.*
J. R. Goddard.
G. F. Godefroy.
Prof. Dr. M. J. de Goeje. *Beg.*
A. H. Goeman Borgesius.
H. H. T. Goeman Borgesius.
K. W. v. d. Goes Hildebrandt. *Beg.*
J. W. Goessens.
B. W. van Gorcum.
Mej. A. C. Gordon. *Beg.*
Dr. E. Gorter. Arts.
J. A. Gorter.
A. Goslinga.
Dr. E. W. Goteling Vinnis. Arts.
Ch. A. Götte.
C. H. Gouda Quint.
J. de Graaff.
Mej. M. de Graaff. *Beg.*
Mr. C. de Graeff.
A. Greve.
Prof. Mr. H. B. Greven. *Beg.*
H. Groeneveldt.
A. Groeneveldt. *Beg.*
Prof. Dr. H. Y. Groenewegen. *Beg.*
Prof. Dr. J. J. M. de Groot. *Beg.*
P. C. de Groot. *Beg.*
W. F. de Groot. *Beg.*
N. A. F. Grundlehner.
M. van Haaften. *Beg.*
J. C. de Haan. *Beg.*
Dr. A. de Haan. Arts.
Dr. T. de Haan.
Dr. Ph. M. v. d. Haer.
Mr. A. van Haersolte.
J. F. van Haersolte.
J. P. L. Hagen.
W. H. L. Haitink. *Beg.*
F. J. Hakkenberg.
S. B. N. Halbertsma.
A. J. C. van Hamel.
A. W. S. van Hamel.
R. J. C. van Hamersvelt.
M. Hamester.
H. Hannema.
E. F. Hardenberg.
Mej. L. Harmeyer.
D. Hartgerink. *Beg.*
Prof. Dr. J. J. Hartman. *Beg.*
E. J. Haslinghuis.
H. van Hasselt.
H. K. Hattink.
W. J. O. Hattink.

Prof. Mr. J. E. Heeres. *Beg.*
H. A. van der Held.
O. G. Heldring.
W. Heldt.
C. J. P. L. Helfrich.
Mej. G. R. J. Helfrich. *Beg.*
W. H. van Helsdingen.
Mr. C. Ch. van Helsdingen.
Mej. J. M. v. Helsdingen.
Dr. A. Hendriks. *Beg.*
A. J. van Hengel.
F. M. C. Hengeveld.
Ch. H. Henny.
Ch. M. Henny.
A. R. Heringa.
J. H. Herman. *Beg.*
F. Hers.
F. Hers J.Az.
C. F. van Herwaarden.
A. J. A. van Herzeele.
Prof. Dr. D. C. Hesseling. *Beg.*
Mr. E. Hesselink.
W. v. Heukelom.
W. C. van Heurn.
J. A. C. van Heusde.
Mr. J. van Heusde.
J. L. M van den Heuvel. *Beg.*
B. H. F. v. Heuven.
A. Th. C. S. Heyligers
Mr. J. F. Heymans.
J. C. Heyning.
W. van Heyningen.
A. J. Hildebrandt.
Mej. J. Hingst. *Beg.*
A. A. Hingst.
C. J. Hoek. *Beg.*
C. van den Hoek.
Mej. L. v. d. Hoek. *Beg.*
J. E. Hoekstra.
S J. de Hoest.
C. H. J. van Hoëvell. *Beg.*
Mej. Chr. v. d. Hoeven.
Prof. Mr. H. van der Hoeven. *Beg.*
Prof. Dr. P. C. T. van der Hoeven. *Beg.*
W. G. F. Hofland.
F. H. J. Holdert. *Beg.*
Prof. Dr. A. E. J. Holwerda. *Beg.*
A O Holwerda.
P. H. v. d. Hoog.
A. E. V. Hoogenraad.
J. Hoogkamer.
P. F. van Hoorn.
J. G. Hooyer.
Mr. A. F. L. Hora Siccama.
Mej. S. W. P. A. Horn. *Beg.*
A. J. M. v. d. Horn v. d. Bos.
R. Horst.
M. N. v. d. Hout. *Beg.*
A. Th. ten Houten.

C. J. van Houweningen Graftdijk.
G. Hovens Gréve.
Mej. J. G. H Hovens Gréve. *Beg.*
J. C. F. van Hoytema.
Mej. T. G. Huet. *Beg.*
A A. Hulshoff.
R. L. Humalda van Eysinga.
J. H. T. Hyink.
F. J. A Hyink. *Beg.*
A. Hymans.
C. A. Hymans. *Beg.*
M. Hijmans. *Beg.*
H. G. V. Hijmans.
A. Ikman v. Burck.
A. S. v. Ingen. *Beg.*
G. J. v. Ingen.
Mej. J. F. H. Insinger. *Beg.*
Dr. C. J. A. van Iterson.
Th. M. Jaarsma.
B. 's Jacob
J. W. J. J. Jacobs.
I. Jacobsen.
Prof. Dr. J. M. Janse. *Beg.*
L. Janse.
F. D. Jansen.
Mr. C. Jansen Weilbach.
Prof. Dr. G. Jelgersma. *Beg.*
Mr. E. C. G. Joakim.
A. M. Joekes.
Mej. T. C. Jolles.
N. A. de Joncheere N.Azn.
C. de Jong.
Mr. H. W. C. J. de Jong.
H. de Jong v. Beek en Donk.
E. N. de Jonge.
Mej. J. B. de Jongh.
W. J. A. Jongkees. *Beg.*
L. Jongmans.
J. P. B. de Josselin de Jong.
Prof. Dr. G. Kalff. *Beg.*
Prof. Dr. H. Kamerlingh Onnes. *Beg.*
A. H. Kamerlingh Onnes.
Dr. P. Th. L Kan. *Beg.*
G. Kapsenburg.
R. P. van de Kasteele. Jr.
O. B. W. de Kat.
B. Keulen.
R. E. Kielstra.
W. H. Kingma.
M. P. Kingma Boltjes
Mej. J. A. Kits van Heyningen.
Mej. N. Klaassen.
Mr. G. G. van Kleeff.
L. B. C. de Klerk.
A de Klerk.
J. J. van der Kley. *Beg.*
R. G. A. Ch. Kleyn
P. Klinkenberg.
D. Klinkert.
Mej. J. Klinkert. *Beg.*
Mej. D. van der Kloot.
J. J. Kloots.
A. G. Kloots.
H. A. Kloppenburg. *Beg.*
Dr. A. Kluyver. *Beg.*
Prof Dr. J. C. Kluyver. *Beg.*
Prof. Dr. L. Knappert. *Beg.*
J. L. P. H. Knoppert.
L. Knoppien.
J. K. Th Koch. *Beg.*
G. C. M. Kolff.
J. Kolff.
F. J. J. v. d. Kolk Jzn
W. F. W. Kolkman.
H. Kool.
R. Koole *Beg.*
S. A. Koopal. *Beg.*
P. A. J. Koot.
P. v. d. Kooy.
K. Korff.
D. G. Kortenbout v. d. Sluijs.
E. M. B. Kortenoever. *Beg.*
J. Kortenoever.
Prof. Dr. J. A. Korteweg. *Beg.*
A. J. Korteweg. *Beg*
R. Korteweg.
C. I Korteweg. *Beg.*
Prof. Dr. W. Koster Gzn. *Beg.*
C. B. F. Koster.
W. L. Kraal. *Beg.*
F. G. Kramp. *Beg.*
P. Kremer.
D. J. C. Kriebel.
Prof. Dr. W. B. Kristensen. *Beg.*
N. J. Krom.
A. J. Kronenberg.
G. E. Kronenberg.
H. G. Kronenberg. *Beg.*
J. E Kroon.
G. C. J. Kruisinga. *Beg.*
J. Kruytbosch.
Prof. Dr. J. P. Kuenen. *Beg.*
Mej. W. Kuenen. *Beg.*
I. H. B. Kuneman.
J. H. B. Kuyk. *Beg.*
H. A. Kuypers.
J. A. Kwisthout.
R A. F. Lach de Bére.
A. C. Lagerwey.
Prof. Dr. Kirsopp Lake. *Beg.*
Mr. H. Laman Trip.
P. H. L. Lamberts Hurrelbrinck.
H. H. A. E. Lange. *Beg.*
Prof. Dr. J. W. Langelaan. *Beg.*
S. A. La Rivière.
Mej. H. M. Leemans. *Beg.*
H. C. Leemhorst.
Prof. Dr. E. C. van Leersum *Beg.*

W. C. de Leeuw.
A. D. de Leeuw.
Mej. J. A. v. Leeuwen. *Beg.*
Prof. Dr. J. van Leeuwen Jr. *Beg.*
J. van Leeuwen.
A. C. Leeuwerenburgh.
J. G. Lekkerkerker.
H. J. Lemkes Jr. *Beg.*
M. C. T. van Lennep.
L. H. van Lennep.
L. Lens.
Mej. M. E. Leroy. *Beg.*
W. Tj. van der Ley.
Mr. G. van Leyden.
Mej. M. van Leyden.
J. L. van Lier.
R. W. van Lijnden.
H. J. Lindeman. *Beg.*
C. M. A. A. Lindeman.
M. J. W. Linschoten.
C. Loeff.
Mej. C. van Loenen.
J. Lohman.
M. van Loon. *Beg.*
Mr. W. de Loos.
A. Loosjes.
Prof. Dr. H. A. Lorentz. *Beg.*
Mej. G. L. Lorentz. *Beg.*
H. C. G. Loriaux.
Mej. C. E. B. Louzada.
Th. R. Lucassen.
Mej. M. E Lulius van Goor. *Beg.*
C. Lümkeman. Arts. *Beg.*
Mej. A. Luyt.
A. J. Luyt.
G. J. Lycklama à Nijeholt.
Mej. J. Lysen. *Beg.*
Alb. Maas.
Mr. A. J. G. Maclaine Pont.
Ph. K. Maier. Arts.
Ch. A. E. Maitland.
J. J. B. van der Mandere.
H. Marcella. *Beg.*
J. W. A. F. van Maren Bentz van den Berg.
S. W. F. Margadant. *Beg.*
R. S. van der Mark.
Prof. Dr. K. Martin. *Beg.*
F. H. J. Mascheck.
A. Massink.
H. J. F. Mayer.
H. van der Meer. Arts. *Beg.*
A. Meerkamp van Embden.
Mr. H. M. Meertens.
A. R. P. Mees.
Mr. S de Meester.
J. N. Meindersma.
E. Meindersma.
A. H. Meissner.
M. N. Melchior. *Beg.*
F. Mendes de Leon. *Beg.*
E. E. Menten.
F. A. M. Merens.
H. M. Merkelbach.
J. E. Mestingh. *Beg.*
G. J. van Meurs.
D. J. Meyeringh.
H. J. Meyling.
E. F. M. J. Michiels v. Verduynen.
W. H. H Middendorp. *Beg.*
J. J. L. Middendorp.
H. B. J. van Mierop.
J. Milikan.
P. A. G. de Milly v. Heide Reinestein.
M. C. van der Minne.
Mej. L. Mirandolle. *Beg.*
A. de Moen.
P. Moerman.
Dr. D. Mol.
J. Mol. *Beg.*
H. E. Molema. *Beg.*
A. J. van der Molen.
Mej. G. P. Molenaar.
Dr. J. Moll v. Charante. Arts. *Beg.*
Th. G. F. I. Mollinger.
Mr. M. Moltzer.
M. J. A. Moltzer.
R. A. M. Mooy.
A. W. Mosselmans.
N. C. Mulder.
P. Mulder. *Beg.*
Dr. W. J. M. Mulder. S. J.
G. E Mullemeister.
T. P. Muller.
J. J. Munniks de Jongh.
W. W. Muys van de Moer. *Beg.*
H. K. Mijer.
J. D. Naeff.
L. C. W. Naessens.
Mr. K. A. Nederlof.
J. F. W. Neeb.
A. Th. Neeb.
J. A. v. Neer.
A. A. M. Nelissen. *Beg.*
E. C. D. Nierstrasz.
A. J. de Niet.
Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuys. *Beg.*
A. C. A. Nieuwenhuys.
J. Nieuwhof.
J. Nilant. *Beg.*
J. D. Ninck Blok. Arts.
F. J. Ninck Blok. *Beg.*
L. A. Nijpels.
Prof. Dr. W. Nolen. *Beg.*
W. Nolen.
G. Noorduyn.
Mej. C. W. de Nooy.
Mr. H. J. van Noppen.
A. Nortier. *Beg.*

Noto Kworo. *Beg.*
Mr. J. Nuhout van der Veen.
C. H. Nijkamp. *Beg.*
A. A. J. Nijland.
H. T. Oberman.
H. G. A. Obreen.
Mej. M. H O'Breen. *Beg.*
J. M. O'Breen.
W. H. Ockers. *Beg.*
A. W. M. Odé.
J. R. Oldeman.
P. H. Olivier.
Mej. A. P. Olivier. *Beg.*
A. van Olst. *Beg.*
Prof. Dr. H. Oort. *Beg.*
Mej. J. W. E. van Oosterzee.
A. H. van Ophuysen.
J. H. W. van Ophuysen.
Prof. Ch. A. van Ophuysen. *Beg.*
A. S. Oppenheim. *Beg.*
Prof. Mr. J. Oppenheim. *Beg.*
Mej. E. Oppenheim. *Beg.*
L. S. Ornstein. *Beg.*
P. Otten.
L. Otten.
Mej. M. Otten.
A. J. F. Oudendal. *Beg.*
J L A van Oudheusden *Beg.*
N. Ouweleen.
W. M. Ouwerkerk. *Beg.*
H. G. van Oven.
Mr. J. C. Overvoorde. *Beg.*
W. M. Paardenkooper Overman.
W. J. C. van Paassen.
J. K. Pabst.
Mr. J. H. Paehlig.
J. N. Pattist.
Mr. G. A. W. ter Pelkwijk.
P. C. Peltenburg.
J. R. Pentermann.
H. C. M. Pernis.
J. C. Pfeiffer.
W. F. Pfeiffer. *Beg.*
L J. Pieters.
Mej. C. M. van der Pijl. Arts. *Beg.*
H. J. M. Plantenga.
F. M. Pleyte.
J. A. van der Poel. *Beg.*
E. H. van der Poest Clement.
E. Polak Daniëls.
M. G. Polak Daniëls.
Mej. L. C. Polano.
K. J. Poll.
W. J. M. van de Poll.
F. H. ter Poorten. *Beg.*
G. J. ter Poorten. O. I. Ambt. *Beg.*
J. Poortenaar.
Mr. Ch. J. Poortman.
A. J. P. Poortman. *Beg.*

W. C. Post. *Beg.*
P. J. Post Uiterweer.
L. van Praag.
Mr. J. E. Prager.
A. Priester.
I. M Prins. *Beg.*
G. C. Prinsloo.
J. J. G. Pronk.
D. J. van Prooije.
F. J. Pijnacker Hordijk.
Prof. Dr. F. Pijper *Beg.*
Mej. C. Quanjer.
C. A. J Quant. Arts.
Mr. J W. Quarles van Ufford.
P. B. V. Quartero.
B. Quispel.
W. C. van Raadshoven.
L. C. J. Rademaker.
Raden Hoesein Djajadiningrat. *Beg.*
F. L. J. E. Rambonnet.
C. P. H. Ras.
J. R. F. Rassers.
Mej. H. L. v. Ravenswaay.
Mr. P. C. Reeringh.
A. Reigersman.
F. G. Rens.
A. J. C. Rethaan Macaré.
Mej. J. Reudler. *Beg.*
H. H. Reijers.
J. B. Reinders.
A. Reynst.
J. C. Reynst.
J. H. O. Reys. *Beg.*
Mr. H. R. Ribbius.
Mr. N. de Ridder. *Beg.*
Mr. F. W. van Riemsdijk.
A. van Riessen.
J. A. Rijkens.
J. Rinkes.
Mr. Ch. J. Risselada.
T. J. Risselada.
C. L. P. M. Rive. *Beg.*
Mej. M. A. Robbers.
W. H. Rodbard.
J. J. A. Rodbard. *Beg.*
G. D. Roëll.
K. H. Roessingh. *Beg.*
Ch. Roeters van Lennep.
A. C. Romijn.
Mej. J. Roose.
Mr. C. H. Roosegaarde Bisschop.
L. F. A. de Rooy.
Mr. W. J. Roozeboom.
Mej. M. A. C. la Rose.
P. H. Rosenstein. *Beg.*
Mr. B. van Rossem.
C. P. van Rossem. *Beg.*
J. P. van Rossum.
E. L. v. Rouveroy v. Nieuwaal.

J. W. van Royen.
H. C. Rudersdorf. Arts.
Mr. A. Rueb.
W. F. Rutgers van der Loeff.
Dr. G. M. Rutten. *Beg.*
E. C. Ruys.
C. F. de Ruyter de Wildt.
L. W. van Rijn van Alkemade.
A. A. van Rijnbach. *Beg.*
G. J. Sala. Arts.
Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen. *Beg.*
Prof. Dr. H. G. van de Sande Bakhuyzen. *Donateur.*
H. Sanders.
J. F. Sanders.
P. J. van Santen. *Beg.*
J. Santman.
E. J. M. Sassen.
A. J. Sauer. *Beg.*
J. H. L. van der Schaaf.
Mej. A. S. Schaap.
S. A. M. Scheerder.
Mej. E. Ch. Scheffer.
P. Scheffer.
M. W. Scheltema Bzn.
M. W. Scheltema.
K. Schepp.
H. J. C. van Scherpenberg.
W. E. Scheurer. *Beg.*
G. J. Scheurleer.
Dr. J. D. E. Schmeltz. *Beg.*
G. B. Schmidt *Beg.*
W. A. M. Scholte.
Mej. A. C. W. Scholten. *Beg.*
J. H. Scholten.
A. F. Schoorel. Arts.
Mr. L. M. Schoorel.
G. Schot Dijkman.
Mej. J. P. Schouten.
S. van der Schouw. *Beg.*
G. A. van Schouwen.
H. P. A. van Schouwen.
J. G. van Schravendijk.
J. Schraver.
Prof. Dr. F. A. H. Schreinemakers. *Beg.*
R. Schreuder.
J. J. Schrieke.
D. Schutte.
M. A. Schwartz.
A. Seret. Arts.
J. P. Servatius.
M. Sichterman.
R. Siegenbeek van Heukelom.
Dr. J. Siegenbeek van Heukelom. Arts.
Mevr. Wed. Prof. Dr. D. E. Siegenbeek van Heukelom. *Beg.*
Mej. A. Sillevis.
G. A. Sillevis.
J. W. Sillevis.
J. H. J. Simons.
J. F. Sirks.
G. J. Sirks.
G. J. Slangen.
J. A. P. W. Slicher v. Bath.
J. v. Slingelandt. *Beg.*
F. F. de Smeth.
J. H. Smidt van Gelder. *Beg.*
J. J. Smit.
L. Smit.
C. Smits. *Beg.*
A. Snethlage.
E. Snethlage.
Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje. *Beg.*
Mr. A. M. Snouck Hurgronje.
N. J. C. Snouck Hurgronje.
E. A. A. Snijdelaar.
E. L. M. van Son.
P. G. L. M. van Sonsbeek. *Beg.*
A. A. Spaan.
J. J. T. Spaargaren.
M. Spetter Hzn.
Prof. Dr. J. S. Speyer. *Beg.*
A. O. ter Spill. *Beg.*
H. J. Spit. *Beg.*
J. D. Spoel.
C. Spoelder.
J. F. Sprock.
A. J. Staal.
N. D. Stam.
C. A. Star Numan.
Mej. A. E. v. d. Starp.
J. A. van der Starp.
D. J. Steenhuis. *Beg.*
G. W. F. G. Steinbuch.
W. Steinbuch.
G. C. E. Steinmetz.
J. A. Stenfert Kroese.
L. G. van Steyn.
W. P. van Stockum. *Beg.*
Mej. A. Stoll.
A. de Stoppelaar.
Mr. A. W. Stork.
A. M. Streef.
P. A. Streng. *Beg.*
W. F. O. Stricker. Arts.
Mr. A. A. Struby.
Mej. Jeannette H. G. Struyck.
Leidsch Studentencorps. *Stichter.*
W. J. Stuffken.
B. J. Suermondt. O. I. Ambt.
A. L. J. Sunier. *Beg.*
J. Swart.
C. W. Sweerts de Landas Wijborgh.
A. M. Tak Brouwer.
C. van der Tas.
N. G. Teding van Berkhout.
A. F. Telders *Beg.*
Prof. Dr. N. Ph. Tendeloo. *Beg.*

C. C. E. Tengbergen.
Q. J. Terpstra.
G. C. W. van Tets. *Beg.*
C. J. S. Tetterode.
Mej. E. A. van Teutem.
L J. C Thiange.
A. J. Thomas.
Mr. C. W. Thöne.
J. R. Thorbecke.
G. L. Thurkow.
J. J. Tichelaar
P. Tichelaar. *Beg.*
Prof. Mr. P. A. Tichelaar. *Beg.*
H. J. Tiele. *Beg.*
C. C. Tieleman.
W. H. Tieleman.
J. A. van Tienhoven.
A. van Tienhoven.
C. M. Timan Stegeman.
J. A. Timmerman.
P. Timmers.
C. Tjebbes.
Mej. J. A. v. Toorenburg.
B. van Tricht.
J. L. van Tricht.
H. van Trigt.
W. F. Tromp Meesters.
Dr. J. E. Tulleken.
J. H. Tutein Nolthenius.
Prof Dr. C. C. Uhlenbeck. *Beg.*
M. C. Valk. *Beg.*
A. J. T. de Van.
W. H. de Vassy.
H. A. N. Vechtmann.
P. F. Th van Veen.
Mej. S. D. Veenhuyzen.
H. Veenstra.
A. H. v. d. Velde.
J. J. van de Velde. *Beg.*
E. van de Velde. *Beg.*
W. Veltkamp Holbach. *Beg.*
Mej. J. A. H. van Velzen.
H. A. G. Venema.
Prof. Dr. J. Verdam. *Beg.*
P. Verdoes.
W. A. Vermaas. *Beg.*
Ch. J. Vermeulen.
C. H. Versteeg.
J. Versteeg *Beg.*
P. H. Versteeg.
J. T. Versteeven. *Beg.*
W. M. van der Veur.
M. W. G. van der Veur. *Beg.*
F. F. Viehoff.
G. Vierkant.
J. R. F. Vijzelaar.
Prof. Mr. Melius de Villiers. *Beg.*
F. H. Visman.
Prof. Mr. A. C. Visser v. IJzendoorn. *Beg.*
A. R. Visser.
E. E Visser.
L. J. Visser.
A. de Vletter.
F. E. Vlielander Hein.
Mej. Elisab. v. d. Vlies. *Beg.*
J. van Vliet.
J. C. van Vliet. *Beg.*
A. van Vliet. *Beg.*
Mej. T. van Vliet.
A. A. van Vloten. *Beg.*
Prof. Mr. W. van der Vlugt. *Beg.*
A. van Vollenhoven.
Prof. Mr. C. van Vollenhoven. *Donateur.*
R. van Vollenhoven.
C. W. Vollgraff.
P. Ch E Vollgraff. *Beg.*
A Voogd.
W. Voogd.
J. N. Voorstad. *Beg.*
Mr. H. Vos. *Beg.*
J. L. de Vos. *Beg.*
B. V. Vos.
F. H. de Vos van Steenwijk van Essen.
R. H. de Vos van Steenwijk.
Prof. Dr. G. C. J. Vosmaer. *Beg.*
G. A. Voûte.
F. Vreede *Beg.*
J. H. E. de Vries.
E. W. de Vries. *Beg.*
Dr. S. G. de Vries. *Beg.*
O. de Vries.
P. de Vries.
Mr. C. W. de Vries.
Mej. M. H. A. de Vries. *Beg.*
S. A. van Vriesland.
J. Vuijk. *Beg.*
L. A. de Waal.
A. de Waart.
Mr. L. L. van Wageningen.
Mej. E. Wakkie. *Beg.*
J. J. van Walsem. *Beg.*
Mr. J. H. Warren.
E. Was
J. H. Waszink.
Dr. N. Waterman. Arts.
J. Wechten Leos. *Beg.*
A. Welcker.
J. H. Welcker.
J. van Wely.
H. S. M. J. van Wensen.
H. Werkman. Arts.
B. R. Wesseling. *Beg.*
J. M. Wesselink.
J. C. van West.
J. D. van Westendorp.
Mr. J. Westerman Holstijn.
B Th. A Westerouen van Meeteren. *Beg.*
Mej H. J. M. Westveen.

W. v. Wettum.
C. J. Th. van der Wiel.
J. Tj. Wielinga.
J. J. Wielinga.
Mr. E. C. Wiersma. *Beg.*
C. I. v. d. Wijck.
W. E van Wijk.
F. W. van Wijk. *Beg.*
A. J. v. Wijngaarden.
C C. v. d Wilde.
E. Wilmink. *Beg.*
Mr. Jos. Winkel.
H. W. te Winkel.
G. Witkamp.
P. Chr. Witte
Mr. M. J. Wolff.
H. H. Wolff
H J. de Wolff
Mr. H. F. Wolfson.
J. Wouters.
Mr. F. W. R. Wttewaal.
A. A. W. van Wulfften Palthe.
A. Wunderlich. *Beg.*
A. Zaaijer.
H. C. J. Zaaijer.
Dr. J. H. Zaaijer. Arts. *Beg.*
G. J. Zaalberg van Zelst.
A. van Zanten. Arts. *Beg.*
H. v. Zanten. *Beg.*
N. J. Zebinden Baggerman.
Prof. Dr P. Zeeman Gz. *Beg.*
D. Zijp.
M. A. J. de Zwaan.

Lobit.

Mr. C. G. Schattenkerk.

Lochem.

Prof. Dr. M. A. Gooszen.
W. Wijbrands. Arts.

Loosduinen.

Mr. H. W. Köhler.

Maarsseveen bij Utrecht.

Dr. A. M. Venker. Arts.

Maastricht.

Mr. H. Pelinck. *Beg.*

Meppel.

J. Beyerman.
E. Post Stheeman.
Mr. B. A. Roelvink. *Beg*

Moordrecht.

Ds. J. A. F. v. d. Meer v. Kuffeler. *Beg.*

Nieuwendam.

Mr. J. Versteeg.

Nieuwkoop.

A. L. Schmidt. Arts.

Noordwijk. (Z.-H.)

Mr. J. M. van Beyma

Noordwijk. (Prov. Gron.)

Ds. D. Faber.

Nunspeet.

Dr. D. J. Schut. *Beg.*

Nijmegen.

Dr. J. W. Hoeffelman. *Beg.*
Mr. Dr. J. W. Kolff. *Beg.*
Dr. A. Rypperda Wierdsma.

Oenkerk.

Dr. J. E. v. Iterson.

Olst.

Mr. R. J. W. F. Baron van Hoevell tot Nijenhuis. *Beg.*

Oostzaan.

B. W. Rutgers van der Loeff. Arts.

Oudshoorn.

A. A. Boonacker. Arts.

Oosterbeek.

Mr. A. A. Loopuyt. *Beg.*
Mr. J. E. Stolk.
Dr. E. Veenenbos. *Beg.*

Oudewater.

Dr. H. P. van Praag. *Beg.*

Ouwerkerk.

Ds. J. C. Kars.

Pannerden.

Mr. F. L. M. v. Nispen tot Pannerden.

Renkum.

Dr. H. T. Haverkorn v. Rijsewijk.

Roermond.

Jhr. Mr. L. Michiels van Kessenich. *Beg.*
Mr. L. Th. Verscheure.

Coudewater te Rosmalen. (N. Brab.)

H van der Hoeven Jr. Arts. *Beg.*

Rotterdam.

G. Aalbertsberg.
Mr. J. L. v. Aalten Jr. *Beg.*
Dr. J. C. J. Bierens de Haan. *Beg.*
Mr. C. H. B. Boot. *Beg.*
H. F. Boot.
Dr. F. J. Borst. Arts.
Mr. J. P. Bruynzeel.
Mr. J. Coert.
Mr. J. B. Crol J. Wzn.
Mr. G. H. M. Delprat *Beg.*
Dr. R. H. v. Dorsten. *Beg.*
Mr. K. J. van Erpecum.
Dr. H. K. de Haas.
J. Hankes Drielsma. Arts.
Mr. J. B. F van Hasselt. *Beg.*
Mr. Jan Havelaar.
Mr. Johan Havelaar. *Beg.*
Mr. J. van Hoboken. *Beg*
Dr. D. P. Hoyer. *Beg.*
Dr. J. H. F. E van Hunsel. Arts.
Dr. A. A. Hymans v. d. Berg.
Mr. D. A. Kley.
Mr. H. N. Kluyver. *Beg.*
Mr. H. J. Knottenbelt. *Beg.*
Dr. J. A. N. Knuttel.
Mr. W. M. Kolff.
Mr. J. J. Krantz.
Mr. A. F. Leeman.
Mr. A. J. Marx.
Dr. G. H. Moll v. Charante.
Mr. S. J. R. de Monchy.
D. Neurdenburg. *Beg.*
J. de Raaydt. *Beg.*
Mr. A. Rombach.
Mr. J. Rombach. *Beg.*
Mr. K. A. Rombach.
Dr. C. D. van Rossem. Arts. *Beg.*
Mr. W. Tabingh Suermondt. *Beg.*
W. P. M. Temminck.
Mr. W. A. v. Traa.
Mr. J. C. Veltcamp Helbach.
Mr. H. N. van Walree.
Mr. P. J. van Wijngaarden. *Donateur.*
Mr. C. P. Zaaijer. *Beg.*
Dr. J. Zaaijer Az. *Beg.*

Scheveningen.

J. C. Filedt Kok. *Beg.*
Mr. L. A. C. Kolff. *Beg.*
Dr. C. Oorthuys. Arts.

Schiedam.

Dr. R. van der Meulen.
Mr. V. Sickenga.
Dr. J. Snijders de Vogel. *Beg*
B. Vaandrager. Arts. *Beg*

Schoonhoven.

Mr. J. Greup.

Sliedrecht.

Dr. P. Langeveld. Arts. *Beg*

Spankeren.

Ds. F. H. G. van Iterson.

Steenwijk.

Mr. A. W. Kamp.

Sybecarspel bij Hoorn.

Ds. M. A. G. Vorstman.

Tiel.

Dr. A. Drost Jr.
Mr. H. J. A. van Heumen. *Beg.*
Mr. E. H. Hijmans. *Beg.*
Dr. W. C. G. Th. Koch. *Beg.*
Mr. N. J. van Lutterveld. *Beg.*
Mr. A. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
Mr. A. van Wessem. *Beg.*

Utrecht.

Prof. Mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill. *Beg.*
J. van Binsbergen.
Mr. G. Blom. *Beg.*
Dr. M. C. Dekhuyzen. *Stichter.*
C. Dyxhoorn. *Beg.*
C. J. Enklaar.
Mr. J. P. Fockema Andreae. *Beg.*
Mr. E. Fokker. *Donateur.*

Dr. Ch. M. A. Hartman. *Beg.*
Mr. L. J. C. Kastelijn.
Prof. Dr. H. Kern.
Dr. L. J. Morell. *Beg.*
Prof. Dr. J. W. Muller. *Beg.*
Dr. H. L. Oort.
Prof. Dr. P. van Romburgh. *Beg.*
Dr. J. A. Vollgraff. *Beg.*
Prof. Dr. J. C. Vollgraff. *Donateur.*
S. A. Waller Zeper. *Beg.*

Veere.

Jhr. H. A. v. Doorn v. Koudekerke.

Velp.

Mr. C. A. Marchant. *Beg.*
Dr. C. E. J. Teerlink. *Beg.*

Vlaardingen.

Dr. L. W. H. Tjeenk Willink. *Beg.*
Dr. J. Voogd. *Beg.*

Vogelenzang.

Jhr. Mr. P. Teding v. Berkhout. *Beg.*

Waddingsveen.

J. Bruins Slot. Arts. *Beg.*

Wageningen.

L. Ludolf.

Willemstad.

Dr. H. Heller. *Beg.*

Winschoten.

Dr. H. Bremekamp.
Dr. A. Rutgers van der Loeff. *Beg.*

Zaandijk.

Mr. W. H. A. Elink Schuurman. *Beschermer-Donateur.*

Zalt-Bommel.

Dr. H. W. Woudstra.

Zeddam.

W. J. F. Nuyens. Arts.

Zeist.

Jhr. Mr. A. W. Wichers. *Beg.*

Zierikzee.

Mr. S. R. Bakker.
Mr. H. Polvliet.
J. Pot. *Beg.*

Zutphen.

Jhr. Mr. D. W. v. Andringa de Kempenaer. *Donateur.*
Jhr. Mr. B. de Jonge.

Zwolle.

Mr. J. G. Meilink.
J. Polak. *Beg.*

Halle a/S.

Prof. Dr. I. Veit. *Beg.*

Hongkong.

Mr. A. v. d. Sande Bakhuyzen. *Beg.*

Konstantinopel.

Mr. F. J. J. v. Uye Pieterse. *Beg.*

Londen.

Mr. D. J. Baron Mackay v. Ophemert *Stichter.*

Parijs.

Mr. A. J. Hankes Drielsma.

Paramaribo (West-Ind.).

Mr. S. D. de Vries.

Stellenbosch (K.K.)

Prof. Dr. E. C. Godée Molsbergen. *Beg.*

Ned. O. Ind.

Bandoeng.

Mr. H. A. Helb.
Mr. E. H. T. Mens Fiers Smeding. *Beg.*
C. Tirion, Arts, off. v. gez. 2e kl. O.-I. Leger. *Beg.*

Banjoemas.

Mr. F. C. Boogaard.

Batavia.

Mr. J. H. Abendanon. *Beg.*
Mr. A. E. van Arkel.
Dr. W. van Bemmelen. *Beg.*

Mr. A. Braat. *Beg.*
Dr. J. van Breda de Haan. *Beg.*
Dr. A. H. de Chaufepié. Offic. v. Gez. *Beg.*
E. van Delden.
Mr. J. A. van Dijk. *Beg.*
Mr. J. Gerritzen. *Beg.*
Dr. G. Hazeu. *Beg.*
Mr. C. G. J. B. Henny. *Beg.*
A. S. Hirsch.
Mr. W. A. Hoeffelmann.
Mr. J. C. Kielstra.
F. A. E. Laceulle. *Beg.*
Dr. Ph. S. van Ronkel. *Beg.*
J. E. de Roock.
Mr. L. Schoutendorp.
Dr. H. D. Tjeenk Willink. *Beg.*
Mr. Ed. H. Winkelman. *Donateur.*

Bodjonegoro.

Mr. H. W. E. Klomp.

Bondo-Woso.

A. M. Arends.
J. W. Brocades Zaalberg.

Wester afd. Borneo.

L. E. E. Noll.

Celebes en onderh.

U. Fagginger Auer.

Cheribon.

Mr. H. C. van Schouwenburg. *Beg.*

Djambi, Banko.

G. Gerlach.

Djember.

Dr. A. Vethake. *Beg.*

Djokjokarta.

Jhr. Mr. H. C. v. d. Wijck. *Beg.*

Djombang.

Mevr. H. A. Pet — van Wijngaarden. *Beg.*

Kendal.

Mr. E. Ch. Grivel. *Beg.*

Keboemen.

Raden Mas Ario Koesoemå Joedhå Soemiadå.

Magelang.

Mr. F. D. E. van Ossenbruggen. *Beg.*

Medan.

Dr. W. A. Kuenen. *Beg.*
Mr. J. F. Kunst.

Menado.

W. P. F. L. Winckel.

Mokko-Mokko.

S. J. van Geuns.

Padang.

J. Bastiaans.

Padangsche Bovenlanden.

A. A. C. Nix. *Beg.*

Pamekasan.

Mr. E. H. de Graag.

Pati.

Mr. A. J. Aeilkema.

Poerbolinggo.

Mr. H. Lamberts.
A. Mühlenfeld.

Probolingogo.

J. J. M. A. Popelier.

Salatiga.

Mr. P. F. Woesthoff. *Beg.*

Samarang.

Dr. C. E. Benjamins. *Beg.*
Mr. F. F. F. Darlang. *Beg.*
Mr. J. Dirkzwager. *Beg.*
Mr. A. W. Hartman. *Beg.*
Mr. J. H. van Hasselt. *Beg.*
Dr. Lim Njat Fa. *Beg.*
Mr. Th. B. Pleyte. *Beg.*
Dr. W. Th. de Vogel. Arts. *Beg.*

Soekoredjo, Kendal.

G. A. M. Hondius van Herwerden.

Soemenep.

Mr. G. G. van der Kaaden.

Soerabaja.

Mr. W. Birnie. *Beg.*
Mr. I. J. Dermout.
Mr. A. van Gennep. *Beg.*
Mr. A. Paets van Gansoyen. *Beg.*
Mr. J. J. v. Troostenburg de Bruyn. *Beg.*
Dr. F. Wijdenes Spaans. *Beg.*

Soerakarta.

Dr. J A. A. Dool. Arts, Off. v. Gez. 1e kl. *Beg.*

Tapanoeli, Lelewalo.

A. A. Lijsten.

Tjandi.

Mr. G. J. H. Wagener. *Beg.*

TOEGETREDEN ALS LID NA 1 MEI 1907.

W. Bakker G. Hzn.
H. G. Bekink.
G. van den Berge Jr. *Beg.*
L. J. C. Beuckers.
C. M. Böhtlingk. *Beg.*
W. F. A. Bol.
S. Bouwman Fzn.
A. L. de Bruyn.
Prof. J. H. Carpentier Alting. *Beg.*
C. Carsten.
D. G. Cohen Tervaart. *Beg.*
J. F. Dorrenboom.
F. Dormaar.
Mej. E. A. van der Est.
Mej. M. Flohil.
Jan J Fock. *Beg.*
F. E. v. d. Gugten.
J. P. van Heerdt. *Beg.*
P. Henri. *Beg.*
G. C. Heringa.
J. W. Th. Heringa,
L. van den Hoek.
N. W. van der Hoeven.
Augustine C. Huygen de Raat. *Beg.*
Prof. Dr. L. v. Itallie. *Beg.*
W. H. A. Jacometti.
A. H. de Jong.
A. Th. de Jong Spekboer.
C. W. Klicks.
W. Koumans.
J. O. B. Kronig. *Beg.*
J. Kronig. *Beg.*
G. H. Lambert. *Beg.*
Mej. N. van Leeuwen.
A. A C. Linck. *Beg.*
J. A. Middendorp. *Beg.*
Nella Moltzer. *Beg.*
H. A. J. Muller.
Prof. Dr H. M. van Nes. *Beg.*
P. W. Palthe.
J. van Pelt.
F. van Raalte. *Beg.*
A. C. A. Rademaker.
Raden Mas Soemitro. *Beg.*
C. H. A. Reimers.
B. N. Reydon.
Ph. A. E Roelofs.
L. D. de Roock. *Beg.*
W. Roos.
P. Scheffelaar Klots.
J. M. von Schmidt auf Altenstadt.
V. A. Six. *Beg.*
P. J. van Slooten. *Beg.*
Soetan.
J. Spoon.
L. J. v. d. Stoel.
H. Stoll.
Prof. Dr. J. Ph. Suyling. *Beg.*
J. C. Thonus.
H. Trijda.
Th. A. Uljee. *Beg.*
A. L. A. van Unen Jr. *Beg.*
H. J. C. Veraert.
Mej. A. van Vleuten.
J. F. Vos.
A. M. de Vries. *Beg.*
S. W. de Wolff.
Prof. G. Wildeboer. *Beg.*
C. de Wit.
P. van Zanten. *Beg.*

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN

1907—1908

EN

VERSLAG OVER 1907—1908

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN
E. J. BRILL
LEIDEN — 1908.

LEIDEN, BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL.

INHOUD.

Studiejaar 1908—1909.

Studiejaar 1907-1908 en aanvang van het Studiejaar 1908—1909.

BIJLAGEN.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1908–1909.

College van Curatoren.

Mr. C. FOCK, tot voorzitter (benoemd bij Kon. besluit van 15 Juli 1897 n°. 78, en herbenoemd bij besluit van 25 Sept. 1901 n°. 32).

Jhr. Mr. P. R. FEITH (herbenoemd bij Kon. besluit van 16 Juli 1907 n°. 58).

Mr. N. DE RIDDER (benoemd bij Kon. besluit van 24 Juli 1903 n°. 59).

Mr. J. G. PATIJN (benoemd bij Kon. besluit van 7 Juni 1907 n°. 26).

Eene vacature door het overlijden van Mr. C. PIJNACKER HORDIJK.

Mr. J. E. BODDAERT, Secretaris (benoemd bij Kon. besluit van 12 December 1891 n°. 1, en herbenoemd met ingang van 16 December 1906).

Academisch Bestuur.

Rector-Magnificus: J. VERDAM.

Secretaris van den Senaat: J. J. M. DE GROOT.

Assessoren: H. B. GREVEN, F. PIJPER, H. KAMERLINGH ONNES, W. NOLEN.

Archivaris van den Senaat: P. J. BLOK.

Bestuur der Faculteiten.

Faculteit der Geneeskunde.

Voorzitter: W. Nolen.
Secretaris: P. C. T. van der Hoeven.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

Voorzitter: J. M. Janse.
Secretaris: J. P. Kuenen.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

Voorzitter: J. J. Hartman.
Secretaris: G. Wildeboer.

Faculteit der Godgeleerdheid.

Voorzitter: P. D. Chantepie de la Saussaye.
Secretaris: W. B. Kristensen.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Voorzitter: C. van Vollenhoven.
Secretaris: J. H. Carpentier Alting.

Vereenigde faculteiten der Rechtsgeleerdheid en der Letteren en Wijsbegeerte.

Voorzitter: C. Snouck Hurgronje.
Secretaris: J. H. Carpentier Alting.

Pedellen der Universiteit.

P. J. Oostveen (1 November 1872).
F. A. Dee (1 April 1874).

Studiejaar 1907—1908

en aanvang van het studiejaar 1908—1909.

Hoogleeraren [1]), Lectoren en Privaat-Docenten.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

P. van Geer (23 Maart 1867). *Afgetreden* 20 September 1902.
J. M. van Bemmelen (24 April 1874). *Emeritus* 16 September 1901.
H. G. van de Sande Bakhuyzen (20 December 1872). *Emeritus* 21 September 1908.
De organische scheikunde: A. P. N. Franchimont (2 Mei 1874).
De aardkunde en delfstofkunde, daaronder begrepen de palaeontologie en crystallographie: K. Martin (1 October 1877).
De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. Lorentz (25 Januari 1878).
De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: H. Kamerlingh Onnes (11 November 1882).
De wiskunde: hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: J. C. Kluyver (28 September 1892).
De plantkunde: J. M. Janse (1 November 1899).

---

1) Vóór de namen der hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 189), bij latere Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter den naam is die der aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

De anorganische scheikunde: F. A. H. Schreinemakers (18 September 1901).

De wiskunde; analytische en beschrijvende meetkunde; theoretische werktuigkunde: P. Zeeman Gzn. (8 October 1902).

De dierkunde; de vergelijkende ontleedkunde en physiologie: G. C. Vosmaer (20 Januari 1904).

De natuurkunde: J. P. Kuenen (25 Februari 1907).

De artsenijbereidkunde en vergiftleer: L. van Itallie (25 September 1907).

De sterrenkunde: W. de Sitter (benoemd).

De sterrenkunde: E. F. van de Sande Bakhuyzen, Lector (1901).

De leer der sterrenkundige werktuigen: J. H. Wilterdink, Lector (1901).

De systematische plantkunde: J. P. Lotsy, Lector (1904).

De scheikunde: W. P. Jorissen, Lector (1907).

De scheikunde: W. Stortenbeker, Privaat-docent (1896).

De voedingsmiddelleer: J. J. van Eck, Privaat-docent (1907).

De vergelijkende ontleedkunde: G. J. de Groot, Privaat-docent (1908).

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

J. H. C. Kern (18 October 1865). *Emeritus* 21 September 1903.

M. J. de Goeje (6 October 1866). *Emeritus* 17 September 1906.

H. Oort (10 December 1875) *Emeritus* 16 September 1907.

De Javaansche taal- en letterkunde; het Madoereesch: A. C. Vreede (1 October 1877; overleden 21 Augustus 1908).

De Grieksche taal- en letterkunde: J. van Leeuwen Jr. (1 October 1884).

De Latijnsche taal- en letterkunde; de Romeinsche oudheden: J. J. Hartman (23 September 1891).

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: J. Verdam (21 October 1891).

De Chineesche taal- en letterkunde; de zeden, gewoonten en geschiedenis der Chineezen in onze Koloniën en van de volken van Oost-Azië: J. J. M. DE GROOT (9 December 1891).

De Nederlandsche geschiedenis: P. J. BLOK (6 October 1894).

De archaeologie en de oude geschiedenis: A. E. I. HOLWERDA (29 April 1896).

De geschiedenis der wijsbegeerte; de logica; de metaphysica; de zielkunde; G. J. P. J. BOLLAND (19 September 1896).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: C. C. UHLENBECK (13 December 1899).

De Nederlandsche letterkunde en hare geschiedenis; aesthetische critiek: G. KALFF (15 Januari 1902).

De geschiedenis van Nederlandsch Indië en de historie en methode der zending: J. E. HEERES (1 October 1902).

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: J. S. SPEYER (30 September 1903).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de natuurkundige aardrijkskunde van den Indischen Archipel: A. W. NIEUWENHUIS (4 Mei 1904).

De Maleische taal- en letterkunde: CH. A. VAN OPHUYSEN (18 Mei 1904).

De algemeene geschiedenis en de politische aardrijkskunde: K. H. TH. BUSSEMAKER (4 October 1905).

Het Arabisch: C. SNOUCK HURGRONJE (23 Januari 1907).

De Hebreeuwsche taal- en letterkunde; de Israëlietische oudheden: G. WILDEBOER (2 October 1907).

Het Nieuw-Grieksch: D. C. HESSELING, buitengewoon hoogleeraar (6 Maart 1907).

De kunstgeschiedenis: W. MARTIN, buitengewoon hoogleeraar (23 October 1907).

Het Soendaneesch; het Bataksch: G. J. GRASHUIS, Lector (1877).

De Perzische en Turksche talen: H. D. VAN GELDER, Lector (1890).

De Romaansche taal- en letterkunde: K. SNEYDERS DE VOGEL, Lector (1907).

De Duitsche taal- en letterkunde: E. F. KOSMANN, Lector (1907).

De aardrijkskunde: H. BLINK, Privaat-docent (1900).

De Armeensche en Syrische talen: J. MARQUART, Privaat-docent (1902).

Het Kawi: H. H. JUYNBOLL, Privaat-docent (1902).

De Aegyptische taal en letteren: P. A. A. BOESER, Privaat-docent (1902).

De Engelsche taal- en letterkunde: A. J. BARNOUW, Privaat-docent (1907).

De geschiedenis der Wijsbegeerte: D. G. JELGERSMA, Privaat-docent (1907).

Faculteit der Godgeleerdheid.

De geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken godsdienst: F. PIJPER (5 Mei 1897).

De geschiedenis van den Israëlietischen godsdienst; de Israëlietische letterkunde; de uitlegging van het Oude Testament: B. D. EERDMANS (11 Mei 1898).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de geschiedenis der leer aangaande God; de zedekunde: P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE (22 September 1899).

De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen; de wijsbegeerte van den godsdienst: W. B. KRISTENSEN (25 September 1901).

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: K. LAKE (27 Januari 1904).

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

R. T. H. P. L. A. van Boneval Faure (25 Maart 1859). *Afgetreden* 20 September 1892.

H. van der Hoeven (26 November 1879). *Afgetreden* 20 September 1908).

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. Fockema Andreæ (1 October 1877).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. van der Vlugt (14 Januari 1880).

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk*, de staatkundige geschiedenis: H. B. Greven (4 Februari 1880).

Het Romeinsch recht en zijne geschiedenis: P. A. Tichelaar (6 October 1897).

Het burgerlijk recht; het handelrecht; de burgerlijke rechtsvordering: A. C. Visser van IJzendoorn (27 September 1899).

Het Mohammedaansche recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch-Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen; de Indische wetboeken: C. van Vollenhoven (2 October 1901).

Het Zuid-Afrikaansch recht: M. de Villiers (5 Juli 1905).

Het Nederlandsch-Indisch strafrecht, Nederlandsch-Indische strafvordering en de hoofdtrekken van het hedendaagsch recht: J. H. Carpentier Alting (9 October 1907).

Het staatsrecht: H. Krabbe (4 Maart 1908).

Het strafrecht; de strafvordering: A. J. Blok (benoemd).

Het volkenrecht: J. Ph. Suyling, buitengewoon hoogleeraar (16 October 1907).

Het internationale privaatrecht: C. D. Asser Jr., Privaat-docent (1905).

Het notarieel en het fiscaal recht: Ph. B. Libourel, Privaat-docent (1906).

Het recht der publiekrechtelijke verzekeringen: J. van Drooge, Privaat-docent (1907).

Faculteit der Geneeskunde.

Th. H. Mac Gillavry (1 October 1877). *Emeritus* 18 September 1905.

De physiologie: W. Einthoven (24 Februari 1886).

De geneeskunde: W. Nolen (4 Februari 1891).

De oogheelkunde: W. Koster Gzn. (25 Maart 1896).

De psychiatrie: G. Jelgersma (20 September 1899).

De heelkunde: J. A. Korteweg (10 Juli 1901).

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: P. C. T. van der Hoeven (3 Juli 1903).

De ontleedkunde: J. W. Langelaan (4 November 1903).

De geschiedenis der geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: E. C. van Leersum (7 December 1904).

De ziektekundige ontleedkunde; de algemeene ziektekunde: N. Th. Tendeloo (14 December 1904).

De gezondheidsleer, de bacteriologie en de geneeskundige politie: R. P. van Calcar (26 September 1905).

De neus-, keel- en oorheelkunde: P. Th. L. Kan, buitengewoon hoogleeraar (22 Mei 1907).

De vergelijkende ziektekunde: D. A. de Jong, buitengewoon hoogleeraar (3 Juni 1908).

De weefselleer en de gerechtelijke geneeskunde: J. Boeke, Lector (1906).

De parasitologie: J. E. G. van Emden, Privaat-docent (1899).

De orthopaedie: M. Jansen, Privaat-docent (1904).

De klinische diagnostiek der inwendige ziekten: J. Bruining, Privaat-docent (1905).

De gezondheidsleer: F. Basenau, Privaat-docent (1908).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap.

H. Y Groenewegen (7 Mei 1902).

Hoogleeraren, aangesteld vanwege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. Gooszen (27 Mei 1878). *Emeritus* 16 September 1907.

J. Offerhaus (26 April 1882). *Emeritus* 15 September 1902.

L. Knappert Jzn. (24 September 1902).

H. M. van Nes (18 September 1907).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. S. G. de Vries, *Bibliothecaris.*

Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*

Dr. P. C. Molhuysen, *Conservator voor de handschriften.*

Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*

Dr. Th. W. Juynboll, *Adjutor Interpretis Legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. P. J. Blok, Prof. S. J. Fockema Andreæ, *Curatoren.*

Academisch Ziekenhuis.

Mej. W. C. M. Bloemers, *Directrice.* Mej. C. W. Cheriex, *Adjunct-Directrice.*

P. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Assistent-Geneesheeren.

Afdeeling Heelkunde.

Dr. M. Jansen, J. H. Hammes, Dr. J. H. Zaayer, Dr. J. H. van Kerkhof, C. Roeters van Lennep, uitwonend. C. Pijper, C. Tjebbes, inwonend.

Afdeeling Geneeskunde.

D. Klinkert, A. M. V. van Aardenne, inwonend. Dr. G. Fabius, W. C. de Graaf, uitwonend.

Afdeeling Verloskunde en Gynaecologie.

Dr. R. J. Leendertz, inwonend. D. G. van Hoytema, H. F. Bauer, uitwonend.

Afdeeling Oogheelkunde.

G. A. Koeze, inwonend. Dr. C. S. Lechner, uitwonend.

Afdeeling Oorheelkunde.

Dr. C. J. A. van Iterson, uitwonend.

Voor de Tandheelkunde.

J. H. Hammes, Arts, uitwonend.

Apotheek.

G. F. A. ten Bosch, *Apotheker.*

Mejuffrouwen H. Drijfhout en S. B. Voorzanger, *Hulp-Apothekeressen.*

Laboratorium „Boerhaave".

Prof. N. Ph. Tendeloo, *Directeur.*

Afdeeling Pathologische Anatomie en Algemeene Pathologie.

Dr. J. P. L. Hulst, Arts. J. A. van Voorhoeve, *Assistenten.*

Afdeeling Bacteriologie, Gezondheidsleer en Geneesk. Politie.

J. N. Voorhoeve, *Conservator.*

G. Kapsenberg, *Assistent.*

Psychiatrie (Prof. G, Jelgersma).

R. A. Mees, Arts, H. W. Borgerhoff Mulder, Arts, *assistenten;* Mej. Ketjen, *laboratorium-assistente.*

Hortus Botanicus.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

E. Th. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

J. A. Lodewijks Jr., *Assistent,* vervangen door M. Stakman.

Physisch Laboratorium.

Prof. H. Kamerlingh Onnes, *Directeur.*

Dr. C. Braak en C. A. Crommelin, *Conservatoren.*

Mej. T. C. Jolles, W. J. de Haas, S. W. Visser, } *Assistenten.*

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur,* vervangen door ....

Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator.*

Dr. J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*

Dr. H. J. Zwiers, *Derde Observator.*

J. Weeder, *Assistent.*

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. F. A. H. Schreinemakers, *Directeur.*

A. D. Donk, F. Fontein, } *Assistenten,* vervangen door Dr. H. J. Taverne en F. Filippo.

Scheikundig Laboratorium.

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*

Dr. D. Mol, *Assistent,* vervangen door Dr. W. J. A. Jongkees.

T. de Haan, *Assistent,* vervangen door J. Th. Bornwater.

H. J. Backer, *Assistent.*

Anatomisch Laboratorium.

Prof. J. W. Langelaan, *Directeur.*

A. J. Korteweg en M. Flohil, *Prosectoren,* vervangen door J. W. P. Franszen en A. van Tienhoven.

Physiologisch Laboratorium.

Prof. W. Einthoven, *Directeur.*

G. A. Th. Dasbach, J. H. Wieringa, } *Asssistenten.*

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. G. C. J. Vosmaer, *Directeur.*

Dr. H. W. de Graaff, *Conservator.*

Dr. J. H. Vernhout, *Assistent,* vervangen door Mej. M. E. van der Veen.

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. Dr. L. van Itallie, *Directeur.*

Dr. A. Wunderlich, *Assistent,* Galenische Afdeeling, vervangen door M. Kerbosch.

B. H. Koldewijn, *College-Assistent.*

W. H. Bloemendal, *Assistent,* Chemische Afdeeling.

Museum van Natuurlijke Historie.

Dr. F. A. Jentink, *Directeur.*

F. A. Verster van Wulverhorst, *Administrateur.*

C. Ritsema Cz., Dr. R. Horst, Dr. Th. van Lidth de Jeude, Dr. E. D. van Oort, Dr. H. W. van der Weele, *Conservatoren.*

Dr. J. J. Tesch, *Assistent,* eervol ontslagen en tijdelijk vervangen door K. W. Dammerman.

Geologisch Museum.

Prof. K. Martin, *Directeur.*

Mej. H. Icke, *Assistente,* vervangen door A. L. W. E. van der Veen.

Rijks-Herbarium.

Lector J. P. Lotsy, *Directeur.*

Dr. J. W. Ch. Goedhart, Dr. W. J. Jongmans, J. H. Vernhout, *Conservatoren.*

F. A. des Tombe,
B. F. van der Lek,
Mej. H. L. G. de Bruyn } *Assistenten.*

Museum van Oudheden.

Prof. A. E. I. Holwerda, *Directeur.*

Dr. P. A. A. Boeser, *Onder-Directeur.*

Dr. J. H. Holwerda, *Conservator.*
M. A. Evelein, *Assistent.*

Ethnographisch Museum.

Dr. J. D. E. Schmeltz, *Directeur.*
Dr. H. H. Juynboll en Dr. J. Marquart, *Conservatoren.*
H. W. Fischer, *Conservator-Volontair.*

SERIES LECTIONUM

IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM POST FERIAS AESTIVAS ANNI MCMVIII

RECTORE MAGNIFICO

JACOBO VERDAM.

Facultas Theologica.

F. Pijper historiam Christianismi enarrabit die Martis horis X et XI, die Mercurii . . . . hora XI.

Historiam doctrinae Christianae tradet die Mercurii hora . . . . XII.

B. D. Eerdmans in librorum V. T. originem inquiret diebus Lunae et Martis. . . . . II.

Librorum V. T. exegesin docebit die Lunae hora XI et die Mercurii . . . . I.

Religionis Israeliticae historiam enarrabit die Mercurii . II.

Linguas Aramaïcam et Babyloniaco-Assyriacam docebit horis sibi et auditoribus commodis.

P. D. Chantepie de la Saussaye doctrinae de Deo historiam tradet die Veneris . . . . X—XII.

Ethicen Christianam docebit die Iovis . . . . XI—I.

W. B. Kristensen religionis historiam enarrabit die Lunae hora I et die Iovis. . . . . IX.

Religionis philosophiam tradet die Martis hora I et die Veneris. . . . . IX.

K. Lake de litteris Christianis primaevis aget die Lunae hora III, die Martis . . . . III.

Librorum N. T. exegesin docebit diebus Lunae et Iovis X.

Cum iunioribus Evangelia leget die Martis . . . XI.

H. Y. Groenewegen, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Societatis Remonstrantium historiam enarrabit die Mercurii. . . . . . . hora III.

Theologiae philosophicae capita selecta tractabit die Iovis . . . . II.

Theologiam practicam docebit die Mercurii . . . IV.

Exercitationes homileticas et catecheticas moderabitur die Iovis. . . . . III—IV.

Exercitationibus oratoriis vacabit hora vespertina sibi et commilitonibus commoda.

L. Knappert, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, illius Ecclesiae eiusque dogmatum historiam enarrabit die Martis. . . . II—IV.

Theologiam Biblicam exponet die Lunae hora . . I.

Theologiam practicam tradet die Lunae . . . . II.

Exercitationes catecheticas moderabitur die Veneris II.

Colloquio homiletico praeerit die Iovis . . . . II.

H. M. van Nes, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, jus ecclesiasticum docebit die Iovis . . . . III.

Missionum historiam enarrabit die Veneris . . . X.

Cathechesin Palatinam tractabit die Veneris . . XI.

Theologiam dogmaticam tradet die Saturni . . . X—XII.

Facultas Iuridica.

R. van Boneval Faure, quamquam rude donatus, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

S. J. Fockema Andreæ de legislationis, iurisdictionis et fontium iuris historia in patria nostra aget die Mercurii . . . . I½.

Colloquiis de iuris civilis historia vacabit die Veneris horis X et . . . . XI.

Capita selecta iuris historiae tradet die Mercurii . hora XI.
Fontes iuris explicabit die Jovis . . . . . . XI.

W. VAN DER VLUGT encyclopaediam iuris docebit die Martis hora I$^1/_2$, die Mercurii hora XII$^1/_2$, die Iovis horis . . . . I$^1/_2$ et II$^1/_2$.
Philosophiam iuris tradet die Martis hora III, die Mercurii horis II et. . . . . III.

H. B. GREVEN oeconomiam politicam tradet die Martis horis XII$^1/_2$ et II$^1/_2$ et die Iovis . . . . . XII$^1/_2$.
Oéconomiae et statistices capita selecta tractabit die Mercurii hora XI et. . . . . I.
Historiam politicam docebit, donec de hac disciplina tradenda aliter consultum fuerit, die Veneris . II—IV.

P. A. TICHELAAR institutiones et historiam iuris Romani tradet diebus Martis, Mercurii, Iovis horis . . X—XII.

A. C. VISSER VAN IJZENDOORN ius civile Neerlandicum tradet die Iovis horis . . . . I et II.
Ius mercatorium Neerlandicum docebit diebus Lunae hora I et Martis . . . . X.
Iudiciorum privatorum legem Neerlandicam interpretabitur diebus Lunae hora II et Martis . . XI.

C. VAN VOLLENHOVEN Coloniarum Neerlandicarum ius publicum et administrativum tradet die Martis . XI.
Codices Indicos tractabit die Mercurii. . . . . X.
De Indiae Eoae indigenarum quique iis pares habentur iure non consignato codicibus aget die Mercurii hora . . . . XI.
Indiae Eoae institutiones politicas exponet die Saturni horis. . . . . X—XII.

M. DE VILLIERS de iure Africae Australis privato aget diebus Lunae, Mercurii, Veneris. . . . . . . XI.
Ius Africae Australis criminale docebit die Martis. XI.
Probationis doctrinam Brittannicam exponet die Iovis X.

J. H. Carpentier Alting ius criminale Indiae Eoae docebit die Lunae . . . . hora X et XI.
Methodum procedendi in foro criminali Indiae Eoae explicabit die Martis. . . . . I.
Principia iuris hodierni enarrabit diebus Iovis et Veneris horis . . . . X et XI.
Capita selecta iuris Indiae Eoae tractabit horis auditoribus et sibi commodis.

H. Krabbe de iure publico Neerlandico aget die Martis horis I et II, die Mercurii hora . . . . . . I.
Ius administrativum Neerlandicum docebit die Mercurii hora . . . . II.
Ius publicum generale tractabit die Mercurii hora III.
Scholae de iure criminali Neerlandico et de methodo procedendi in causis criminalibus V. Cl. A. J. Blok postea indicabuntur.

J. Ph. Suyling, Professor extraordinarius, de iure gentium aget die Mercurii . . . . II.

C. D. Asser docendi venia impetrata, ius privatum internationale tradet horis auditoribus et sibi commodis.

Ph. B. Libourel, muneris notarii scientiam et ius fiscale docendi venia impetrata, scholas habebit et exercitationes practicas moderabitur horis auditoribus commodis.

J. van Drooge, docendi venia impetrata, scholas iuridicas de iure publico quod ad operariorum conditionem confirmandam pertinet habebit die Mercurii horis. . . . . II et III.

Facultas Medica.

TH. H. MAC GILLAVRY, propter aetatem immunis, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

W. EINTHOVEN physiologiam docebit die Lunae horis X et XI, die Iovis . . . . hora X.

Selecta physiologiae capita tradet die Iovis . . . XI.

Exercitationes practicas moderabitur diebus Lunae et Iovis . . . . II—IV.

Experimentis et indagationibus physiologicis quotidie praeerit.

W. NOLEN exercitationibus policlinicis in Nosocomio praeerit diebus Lunae et Mercurii . . . . . X.

Provectiorum exercitationes medicas clinicas et therapeuticas moderabitur die Martis et Iovis hora X—XI$^1/_2$.

Scholam clinicam medicam habebit die Veneris hora X et XI.

Clinicen propaedeuticam iuniores docebit die Mercurii IX.

W. KOSTER G. FIL. ophthalmologiam docebit die Iovis IX.

Curationes ophthalmo-chirurgicas in cadavere demonstrabit die Mercurii . . . . IX.

Demonstrationi clinicae praeerit die Mercurii . . IX.

Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit die Martis . . . . IX.

Ophthalmoscopii usum et artem diagnosticam iunioribus demonstrabit per menses hiemales die Mercurii II.

Provectiorum studiosorum exercitationes policlinicas moderabitur quotidie. . . . . IX—XII.

Operationes demonstrabit qualibet oblata occasione diebus Lunae, Mercurii, Veneris. . . . . . X.

G. JELGERSMA indagationes clinicas psychiatricas moderabitur die Veneris . . . . II—IV.

Psychiatriam forensem et anthropologiam criminalem docebit die Iovis . . . . III.

Neurologiam docebit die Lunae . . . . . . hora II—III.
Exercitationibus clinicis aliisque ad disciplinam psychiatricam et neurologicam pertinentibus quotidie praeerit.

J. A. Korteweg chirurgiam propaedeuticam docebit ante ferias hiemales die Saturni . . . . . . XI.
Demonstrationi clinicae praeerit post ferias hiemales die Saturni. . . . . XI.
Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit diebus Lunae et Mercurii hora XII$^1/_2$—III, die Jovis horis XI—I.
Operationes chirurgicas in cadavere quoties oblata erit occasio demonstrabit.

P. C. T. van der Hoeven artem obstetriciam exponet die Veneris. . . . . VIII$^1/_2$.
Gynaecologiam docebit die Saturni. . . . . . VIII$^1/_2$.
Exercitationibus policlinicis praeerit quotidie . . X.
Provectiorum exercitationibus clinicis praeerit diebus Lunae et Mercurii . . . . IX.
Curationes gynaecologicas in vivis instituet horis sibi et auditoribus commodis.
Curationibus obstetriciis in pelvi facticia habendis praeerit die Lunae . . . . X.
Praxin obstetriciam tam in nosocomio quam in policlinico, quoties necesse erit, docebit.

J. W. Langelaan anatomiam systematicam et anatomiam topographicam docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . IX—XI.
Selecta morphologiae generalis capita post ferias hiemales tractabit.
Excercitationibus practicis praeerit quotidie.

E. C. van Leersum historiae medicinae capita selecta tractabit die Martis . . . . II.
Pharmacodynamiam docebit die Jovis. . . . . X.

Pharmacognosiam tradet die Martis . . . . . hora X.

N. Ph. Tendeloo pathologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . XI.

Exercitationibus iuniorum practicis vacabit die Mercurii. . . . . II—IV$^1/_2$.

Anatomiam pathologicam tradet diebus Martis et Iovis XI.

Exercitationibus pathologico-histologicis vacabit die Lunae . . . . II—IV$^1/_2$.

Sectionibus cadaverum praeerit quoties erit oblata occasio.

Provectiorum studia in laboratorio adiuvabit quotidie.

R. P. van Calcar bacteriologiam, hygienen et politiam medicam tradet die Lunae IX et die Martis . X.

Exercitationibus practicis praeerit diebus Mercurii et Iovis . . . . II.

P. Th. L. Kan, Professor extraordinarius, otologiam, rhinologiam et laryngologiam tractabit junioribus die Martis hora III, provectioribus die Saturni. X.

Provectiorum studiosorum exercitationes policlinicas adjuvabit die Mercurii hora . . . . IX.

D. A. de Jong, Professor extraordinarius, pathologiam comparativam docebit die Mercurii hora . . . II.

J. Boeke, histologiae et medicinae forensis Lector, embryologiam docebit die Lunae . . . . . IX.

Histologiam docebit diebus Martis et Iovis . . . IX.

Exercitationibus histologicis praeerit diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris . . . . I$^1/_2$—IV.

Medicinam forensem tradet die Veneris hora . . III.

J. E. G. VAN EMDEN, parasitologiae docendae impetrata venia, selecta illius disciplinae capita tractabit die Veneris. . . . . hora III.

M. JANSEN, orthopaediae docendae impetrata venia, disciplinam illam tractabit die Iovis . . . . II.

J. BRUINING, docendi venia impetrata, methodos clinicas aegrotos examinandi docebit horis posthac indicandis.

F. BASENAU, docendi venia impetrata, hygienen docebit die Jovis . . . . II.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

J. M. VAN BEMMELEN, propter aetatem immunis, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

P. VAN GEER, quamquam rude donatus, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, propter aetatem immunis, quantum poterit commilitonum studia adjuvabit.

A. P. N. FRANCHIMONT carbonium selectaque quaedam eius connubia tractabit die Martis horis XI—I, die Iovis horis X—XII, die Saturni horis . . XI—I.

Practicis futurorum Medicinae studiosorum exercitationibus praeerit diebus Lunae, Mercurii, Iovis II—IV.

Practicis iuniorum Philosophiae Naturalis et Artis Pharmaceuticae studiosorum exercitationibus praeerit die Veneris. . . . . II—IV.

Provectiorum exercitationibus et indagationibus chemicis vacabit quotidie.

Quaestiones varias cum provectioribus tractabit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

K. MARTIN geologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris hora . . . . I.

Palaeontologiam tradet die Martis . . . . . . hora I.
Mineralogiam et crystallographiam docebit diebus Lunae et Iovis. . . . . I.
Practicis iuniorum studiosorum exercitationibus vacabit die Mercurii horis I—IV, diebus Iovis et Veneris horis . . . . IX—XII et I—IV.
Provectiorum exercitationibus praeerit et capita selecta in eorum usum tractabit horis commodis.

H. A. LORENTZ physicam mathematicam tractabit diebus Martis, Mercurii et Iovis hora IX, die Veneris . . . . XI.
Exercitationes in physica mathematica moderabitur die Martis . . . . XI.
Capita selecta cum provectioribus tractabit die Lunae IX.

H. KAMERLINGH ONNES practicis iuniorum Philosophiae Naturalis studiosorum exercitationibus praeerit diebus Martis, Mercurii, Veneris horis. . . . II—V.
Exercitationibus ad construendorum instrumentorum artem pertinentibus praeerit diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris . . . . X.
Physicae capita selecta cum iunioribus Physicae studiosis tractabit die Lunae hora XI et die Mercurii X.
Thermodynamicam experimentalem tradet die Saturni X.
Demonstrationes physicas habebit horis candidatis et sibi commodis.
De experimentorum administrandorum arte aget die Lunae . . . . IX.
Provectiorum exercitationibus practicis et physicae experimentalis indagationibus praeerit quotidie.

J. C. KLUYVER algebram tradet die Martis hora XI et die Iovis . . . . X.
Calculum differentialem docebit diebus Martis et Iovis IX.
Calculum integralem elementaque functionum disci-

plinae exponet die Martis hora X et die Iovis . hora XI.

J. M. Janse plantarum anatomiam et physiologiam docebit diebus Lunae, Iovis, Saturni . . . . IX.

Plantarum biologiam docebit die Veneris . . . XI.

Pharmacognosiam tractabit die Saturni . . . . XI.

Provectiorum exercitationibus praeerit diebus Veneris et Saturni.

Practicis studiosorum iuniorum exercitationibus praeerit diebus Lunae, Mercurii et Iovis . . . II—IV.

Pharmaciae studiosorum exercitationibus practicis praeerit die Saturni . . . . IX—XII.

F. A. H. Schreinemakers chemiam anorganicam tractabit die Mercurii . . . . XI.

Chemiam theoreticam cum provectioribus tractabit die Iovis . . . . X—XII.

Chemiae anorganicae et theoreticae capita selecta tractabit horis sibi et candidatis commodis.

Futurorum Medicinae studiosorum exercitationibus practicis praeerit diebus Lunae, Martis, Saturni. II—IV.

Iuniorum Philosophiae Naturalis studiosorum exercitationibus practicis praeerit die Iovis. . . . II—IV.

Provectiorum exercitationibus practicis et indagationibus chemicis vacabit quotidie.

P. Zeeman geometriam analyticam tradet diebus Lunae et Mercurii hora IX, die Martis. . . . . . I.

Mechanicam theoreticam docebit die Mercurii hora X, die Veneris horis . . . . IX—XI.

Geometriae analyticae et syntheticae capita selecta tradet diebus Lunae et Mercurii. . . . . . XI.

G. C. J. Vosmaer zoologiam generalem docebit diebus Martis et Mercurii hora IX, die Saturni . . . X.

Post ferias hibernas anatomiae comparatae animalium vertebratorum capita selecta tractabit.

Practicis studiosorum iuniorum exercitationibus praeerit die Veneris horis . . . . . . hora X$^3/_4$—IV$^1/_2$
Studiosorum provectiorum exercitationibus practicis quotidie vacabit.

J. P. Kuenen physicam elementarem docebit diebus Lunae et Mercurii hora X, die Veneris . . . IX.
Physicae capita selecta cum iunioribus Philosophiae Naturalis studiosis tractabit die Lunae hora II, die Mercurii . . . . XI.
Practicis futurorum Medicinae studiosorum exercitationibus praeerit diebus Lunae, Martis, Iovis . II—IV.

L. van Itallie chemiam pharmaceuticam docebit die Iovis IX—X$^1/_2$.
Chemiam analyticam tradet die Lunae . . . . I.
Toxicologiam docebit die Lunae. . . . . . . IX—X$^1/_2$.
Phytochemiae specialis capita selecta tractabit hora postea indicanda.
Exercitationibus practicis praeerit quotidie.
Medicinae studiosorum exercitationibus ad medicarum formularum parandarum artem pertinentibus praeerit die Iovis. . . . . II—IV$^1/_2$.

Scholae de Astronomia V. Cl. W. de Sitter postea indicabuntur.

E. F. van de Sande Bakhuyzen, astronomiae Lector, astronomiam sphaericam tractabit die Lunae. . II.

J. H. Wilterdink, astronomiae practicae Lector, de instrumentorum usu et compositione aget diebus Mercurii et Veneris . . . . XI.

J. P. Lotsy, botanicae systematicae Lector, plantarum systematices partem primam tractabit diebus Lunae, Martis, Mercurii . . . . IV.

W. P. Jorissen, chemiae anorganicae Lector, chemiam anorganicam tractabit die Lunae hora XI, die Martis hora X et die Veneris . . . . . . IX$^3/_4$.

W. Stortenbeker, docendi venia impetrata, electrochemiam docebit die Mercurii . . . . . . hora X.

J. J. van Eck, docendi venia impretrata, de nutrimentis aget die Mercurii hora . . . . IX.

G. J. de Groot, docendi venia impetrata, anatomiam comparativam organorum sensus tractabit hora postea indicanda.

Facultas Litterarum et Philosophiae.

M. J. de Goeje, propter aetatem immunis, quantum poterit commilitonum studia adiuvabit.

H. Oort, propter aetatem immunis, quantum poterit, commilitonum studia adiuvabit.

J. van Leeuwen J. Fil. Menandrum et Homerum interpretabitur diebus Martis et Mercurii horis . IX—XI.

Cum candidatis Euripidem tractabit die Iovis . . IX—XI.

Candidatorum exercitationes criticas moderabitur hora iis sibique commoda.

Candidatorum exercitationibus palaeographicis praeerit die Veneris . . . . IX—XI.

J. J. Hartman Terentium, Ovidium, Ciceronem, alios interpretabitur diebus Lunae et Martis hora. . II.

Cum candidatis Horatium, Tacitum, alios leget die Iovis. . . . . I—III.

Candidatorum exercitationes philologicas et palaeographicas moderabitur die Veneris . . . . . II—IV.

Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae et Martis III.

J. Verdam linguae patriae historiam et grammaticam tradet diebus Lunae et Iovis. . . . . I.

Scriptores Neerlandicos saeculi XVII interpretabitur die Martis hora II et die Mercurii. . . . . I.

Scriptores Neerlandicos medii aevi tractabit die Lunae hora II et die Martis . . . . hora I.
Linguae patriae causa cum novitiis Vulfilae evangelia leget die Mercurii . . . . II—III$^{1}/_{2}$.
Cum litterarum Neerlandicarum candidatis scriptores medii aevi tractabit die Iovis . . . . II—III$^{1}/_{2}$.
J. J. M. de Groot diebus et horis auditoribus suis commodis docebit: 1) Linguam et litteras Sinicas. 2) Gentium Sinicarum in coloniis Neerlandicis viventium mores, ritus, historiam. 3) Gentium Asiae orientalis geographiam, antiquitates, historiam, religiones, mores, instituta.
P. J. Blok historiam Reipublicae Batavae tradet die Lunae hora X et XI, die Iovis . . . . . . II—IV.
Rem diplomaticam docebit et exercitia historica moderabitur die Martis . . . . II—IV.
A. E. I. Holwerda historiam veterem enarrabit diebus Martis et Mercurii . . . . XI.
Antiquitates Graecas tradet die Mercurii . . . . I.
Cum provectioribus capita selecta historiae et archaeologiae tractabit die Mercurii . . . . II—IV.
Omnium facultatum studiosis artis historiam praesertim gentium antiquarum enarrabit die Saturni I.
Provectiorum exercitationes historicas et archaeologicas moderabitur horis sibi et auditoribus commodis.
G. J. P. J. Bolland Platonis dialogos difficiliores interpretabitur die Saturni . . . . X—XII.
Omnium facultatum studiosos historiam philosophiae docebit die Mercurii horis vespertinis . . . . VII—IX.
Hegelii de Spiritu doctrinam provectioribus exponet die Saturni . . . . II—IV.
C. C. Uhlenbeck linguam Goticam tractabit die Veneris XI.

Linguam Anglosaxonicam tradet die Martis et die Veneris . . . . hora X.

Linguam Norroenam medii aevi docebit die Martis XI.

Carmina Norroena quae dicuntur Eddica et monumenta antiqua linguae Saxonicae leget horis sibi et auditoribus commodis.

G. Kalff capita selecta Poetices tractabit die Mercurii XI.

Methodum disciplinae historico-literariae indicabit die Martis . . . . I.

Cum litterarum Neerlandicarum candidatis Vondelium tractabit die Iovi . . . . I.

Scriptores saeculi XIX tractabit die Mercurii . . X.

J. E. Heeres Indiae Eoae historiam et missionum historiam methodosque enarrabit (usque ad MDCCC) die Martis horis II—IV, die Mercurii . . . . II.

Indiae Eoae historiam et missionum historiam methodosque (post MDCCC) die Lunae hora II, die Mercurii . . . . III.

Africae Australis historiam tradet die Lunae . . III.

J. S. Speyer grammaticam Sanscritam docebit die Mercurii hora III et die Saturni . . . . . III.

Scriptores Sanscritos cum provectioribus leget die Veneris . . . . I—III.

Carmina Vedica et locos selectos ex Upanishadibus interpretabitur die Iovis . . . . I.

Litterarum classicarum studiosis viam et methodum disciplinae linguisticae indicabit hora auditoribus commoda.

A. W. Nieuwenhuis populorum gentis Malaicae litteras, antiquitates, instituta, ritus, mores exponet die Martis hora X, die Iovis hora III, die Veneris. X—XII.

Archipelagi Indici geographiam physicam docebit die Mercurii hora III, die Iovis et Veneris . . II.

CH. A. VAN OPHUYSEN linguam Malaicam docebit diebus Martis, Mercurii et Iovis	hora I.
Cum provectioribus locos selectos leget diebus Martis, Mercurii et Iovis	II.
Linguarum archipelagi Indici grammaticam comparativam docebit die Mercurii	III.
Linguam Batacam vel Minangocabavam discere cupientibus libenter operam suam praestabit.	
C. H. TH. BUSSEMAKER historiam universalem et geographiam politicam tradet diebus Martis et Mercurii	IX—XI.
Exercitia historica moderabitur horis sibi et auditoribus commodis.	
C. SNOUCK HURGRONJE linguam Arabicam docebit die Veneris	II—IV.
Scriptores Arabicos interpretabitur diebus Martis, Mercurii et Veneris	IX—XI.
Al-Badjurium leget die Iovis	IX.
Islami praesertim Indici lineamenta tradet die Iovis	X—XII.
G. WILDEBOER grammaticam Hebraicam docebit et capitibus selectis legendis illustrabit diebus Mercurii, Jovis et Veneris	X.
Antiquitates Israeliticas exponet diebus Mercurii, Jovis et Veneris	XI.
Cum provectioribus selecta Veteris Testamenti capita leget horis posthac indicandis.	
Linguam Syriacam et linguae Neo-hebraicae initia docebit horis auditoribus sibique commodis.	
Scholae de linguis Iavanica et Madurensi postea indicabuntur.	

D. C. HESSELING, Professor extraordinarius, Linguae Graecae hodiernae grammaticam explicabit die Iovis	X.

Cum provectioribus capita e litteris Graecis medii aevi et nostrae aetatis selecta leget die Iovis . hora XI.

Theologiae studiosis linguae neo-hellenicae historiam enarrabit die Martis. . . . . X.

W. MARTIN, Professor extraordinarius, omnium facultatum studiosos quae XVII° saeculo Batavae pingendi artis fuerit historia docebit die Veneris. III.

Omnium facultatum studiosis historiam sculpturae Italicae medii aevi et XV saeculi exarrabit die Veneris . . . . II.

Studiis practicis praeerit sibi et auditoribus commodis.

G. J. GRASHUIS, linguae Sundaicae Lector, grammaticam Sundaicam tradet diebus Martis et Veneris X.

Litteras Sundaicas docebit die Martis. . . . . II.

De gentis Sundaicae religione et institutis iuris aget die Veneris . . . . III.

H. D. VAN GELDER, linguae Persicae et institutorum Moslemicorum Lector, linguae Neo-persicae elementa docebit die Lunae . . . . X.

Locos e Firdausi Shâhnâmeh et Sadii Gulistân selectos leget die Lunae . . . . XI.

Legis Mohammedicae originem et instituta tractabit diebus Martis et Veneris . . . . X—XII.

E. F. KOSSMANN, linguae et litterarum Germanicarum Lector, scriptores theodiscos prioris et recentioris medii aevi tractabit die Mercurii . . . . . . II.

De vita scriptisque Goethei aget horis sibi et auditoribus commodis.

K. SNEYDERS DE VOGEL, linguarum et litterarum Romanarum Lector, linguae Galliae veteris elementa docebit die Saturni. . . . . III.

Cum provectioribus eiusdem linguae grammaticam

tractabit, veterum auctorum locos selectos leget die Saturni. . . . . hora II.

Litteras Provinciales tradet hora postea indicanda.

H. BLINK, docendi venia impetrata, tradet: 1°. Geographiam universalem. 2°. Geographiam oeconomicam Neerlandiae. 3°. Geographiam physicam et oeconomicam Archipelagi Indici die Saturni. IX—XI.

J. MARQUART, docendi venia impetrata, linguam Syriacam docebit horis auditoribus sibique commodis.

H. H. JUYNBOLL, docendi venia impetrata, linguam Kavicam (Palaeo-iavanicam) docebit die Martis. XI.

Litteras Kavicas et palaeographiam Javanicam docebit horis sibi et auditoribus commodis.

Cum provectioribus Râmâyaṇam et Bhâratayuddham leget.

P. A. A. BOESER, docendi venia impetrata, horis auditoribus et sibi commodis tractabit: 1°. Linguam Copticam. 2°. Linguam Aegyptiacam.

Cum provectioribus leget capita e litteris Aegyptiacis imperii antiqui selecta.

A. J. BARNOUW, docendi venia impetrata, Shakespearii dramata leget die Mercurii . . . . III.

Cum provectioribus scriptores Anglosaxonicos tractabit die Mercurii . . . . II.

Cum junioribus scriptores Anglosaxonicos leget hora sibi et auditoribus commoda.

D. G. JELGERSMA, docendi venia impetrata, historiam philosophiae, empirica quae dicitur, narrabit et explicabit die Mercurii. . . . . II.

Quaestionis de libero arbitrio historiam praesertim juris ac theologiae studiosis tradet die Mercurii. III.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 21sten September 1908

DOOR

DR. J. J. HARTMAN,

bij het overdragen der waardigheid van Rector-Magnificus

AAN

DR. J. VERDAM.

Salvete mihi vos omnes, publicae consortes laetitiae! Dat zijn klanken, passend voor de viering van den ons zoo heiligen achtsten Februari, dien dag waarop wij hier als in een tempel bijeenkomen om elkaar te herinneren aan het grootsch verleden onzer Leidsche Academie, een verleden zoo nauw samenhangend met de roemrijkste feiten der geschiedenis onzes vaderlands. Thans brengt slechts een wettelijk voorschrift ons te zamen voor de vermelding der lotgevallen onzer Hooge School in het afgeloopen jaar. Zullen wij daarom dezen dag minachten? Mij dunkt, dat ware onbillijk. Fruin's »ik weet niet welken dag van September" klonk indertijd onvergetelijk voor wie zijn rede aanhoorden, maar 't is slechts gerechtvaardigd waar wij dezen dag *tegenover* onzen achtsten Februari stellen. Doch mogen wij hem niet ook op zichzelven beschouwen? En heeft hij ons dan niets te zeggen? Brengt hij dan niet heel wat poëzie met zich? Na een langen, zoogenaamden rusttijd, dien wij hoofdzakelijk hebben gebruikt tot vrije, ongestoorde beoefening onzer lievelingsstudiën, keeren wij .hier terug om onze frissche geesteskrachten aan te wenden tot nut en heil der Academische jongelingschap. Moet het ons daarbij niet een genoegen, ja een behoefte zijn ons te binnen te brengen wat het afgeloopen Academiejaar voor ons is geweest? En al is het tijdperk, dat

wij dan overzien slechts kort en zijn de feiten, die wij te vermelden hebben verschillend van aard, zouden ze ons niet, wanneer wij er eenige oogenblikken aandachtig bij stilstaan, iets opleveren onze overdenking waardig? Dit althans is zeker, dat hij, die U bij die herinnering voorgaat, ook waar de wet hem het spreken gebiedt en het onderwerp voorschrijft, toch altijd zich zelf blijft, zoodat ook dit optreden hem in de gelegenheid stelt eigen geliefkoosde denkbeelden ten beste te geven, een gelegenheid, die hem niet anders dan aangenaam kan zijn. Hoe het zij: U een *vervelende* opsomming van feiten te geven, dat is althans niet *mijn voornemen.*

Een heilige dag moge die derde Maandag van September voor ons niet zijn, iets hoog ernstigs, iets plechtigs brengt hij in den regel toch al dadelijk met zich. De eerste dag van den nieuwen cursus dringt ons een hartelijke hulde te brengen aan de mannen, die gedurende den vorigen van ons zijn gegaan of thans op het punt staan onzen kring te verlaten.

Ach dat thans die hulde gepaard gaat met zooveel rouw en droefheid! Tegen het eind van den cursus, in de stille Augustusmaand, kwam op het onverwachtst de tijding tot ons dat onze hooggeachte ambtgenoot Vreede van ons was genomen. Een en dertig jaren was hij hier hoogleeraar en te voren had hij reeds langen tijd op andere wijze onze Alma Mater gediend; doch een in den dienst vergrijsde mogen wij hem niet noemen, althans niet in overdrachtelijken zin: jeugdig en opgewekt is hij gebleven tot hem de hevige ziekte overviel, die hem zoo plotseling van onze zijde rukte, in den omgang met ons zijn vrienden, in zijn studie, in zijn onderwijs bovenal. Ja, wat anderen zooveel hartzeer berokkent, ontslag aanvragen, ook dat had hij gedaan met een opgeruimd gemoed en met een vroolijk verlangen naar den tijd dat hij ongestoord zich zou kunnen verdiepen in de hem zoo geliefde Javaansche literatuur. Zijn lessen waren een genot voor zijn jeugdige hoorders, maar ook

een wijdvermaard taalgeleerde volgde ze met belangstelling. De waarde te bepalen van hetgeen door VREEDE is bijgebracht tot de juistere kennis der wetenschap, voor ons vaderland, den bestuurder van een heerlijk bloeiend rijk in het Oosten, van zooveel belang, dat is slechts weinigen gegeven. Maar dat zijn naam steeds met eere zal worden genoemd onder haar meest verdienstelijke beoefenaars, daarvan mogen wij allen ons ten volle overtuigd houden. Wij zegenen zijn nagedachtenis en brengen hem ook van deze plaats onze eerbiedige hulde.

Nauwelijks hadden wij ons van dezen slag eenigermate hersteld of een nóg onverwachter bericht trof ons, het bericht van het overlijden van onzen Curator PIJNACKER HORDIJK. De krachtige man, wien ieder een lang leven zou hebben toegedacht, was plotseling weggerukt. In hem verliest het vaderland een van de meest eerbiedwaardige gestalten waarop het trotsch mocht zijn. Hooge ambten in het moederland had hij bekleed, het hoogste gezag in onze Koloniën uitgeoefend, maar ik zou haast denken dat de waardigheid van Curator onzer Hooge School door hem het allermeest is gewaardeerd geworden. Dat hij twee malen Hoogleeraar was geweest vergat hij nooit en meer dan eens hebben wij hem hooren verklaren dat hij zich dan het gelukkigst gevoelde als de loop der staatkundige gebeurtenissen hem terugbracht in zijn studeervertrek. Steeds was hij een der onzen gebleven en zeker heeft hij nooit voor een zijner ambtgenooten in het Curatoren-College ondergedaan in liefde voor Leidens Hooge School, hij de kweekeling der Utrechtsche, de oud-Hoogleeraar van Amsterdam en Utrecht. Zijn naam blijft met gulden letteren schitteren in onze geschiedboeken.

Na aldus aan de overledenen, die vóór alle anderen onze aandacht vroegen, het offer te hebben gebracht van onze dankbare herinnering, kan ik in mijn verder verslag de gebruikelijke volgorde in acht nemen.

In ons Curatoren-College heeft zich verder geen verandering voorgedaan. Dezelfde achtbare mannen van verleden jaar, helaas op éénen na, verdedigen de hoogste belangen en de waardigheid onzer Hooge School, op de door ons zoo hoog gewaardeerde wijze. En al deden zij dat alleen door het gezag van Hun naam en rang, dan nog hadden wij reden te over om hun van harte dankbaar te zijn. Maar ook veel moeielijken, soms verdrietelijken arbeid getroosten zij zich voor dat verheven doel. Niemand is beter in staat Hun werk te waardeeren dan wie een jaar lang Rector is geweest. Die kan getuigen van Hun waakzaamheid, Hun voortvarendheid, Hun vriendelijke welwillendheid bovenal. Van harte breng ik Hun uit ons aller naam dank voor alles wat Zij in 't afgeloopen jaar voor ons hebben gedaan, voor Hun *cura* die in Hun titel waarlijk geen ijdele klank is. En persoonlijk gevoel ik mij gedrongen tot bizonderen dank aan den volijverigen, dienstvaardigen man, door Wiens handen al het werk onzer Curatoren gaat, den Secretaris van het College. Hoe veel hulp heeft hij mij niet verleend, hoeveel zorg en moeite bespaard! Slechts één geval wil ik vermelden, dat uitermate treffend en kenschetsend is. In het laatst van den cursus deed zich een bezwaar op, dat vóór mijn beangsten geest het schrikbeeld plaatste van minstens vier eindelooze vergaderingen: één onderhoud van weinige minuten met den Heer Boddaert was voldoende om dat ontzettend gevaar te bezweren.

Wat onzen, zoo veel talrijkeren, Professorenkring aangaat, niet alleen de wreede dood spaarde onze gelederen niet, maar ook de wet, even onverbiddelijk als de dood, en even dood als iedere andere geschreven wet, nam uit de rij onzer dienstdoende ambtgenooten één weg, dien wij zoo noode missen: onzen hooggeëerden, innig geliefden VAN DE SANDE BAKHUYZEN. Dat hij emeritus moet worden, wij kunnen er maar geen vrede meê hebben, maar — hoe vreemd het klinken moge — juist dát wij er geen vrede mee hebben kunnen geeft ons tevens

eenigen troost. Want wat wij ons maar met geen mogelijkheid voorstellen kunnen is, dat een man zoo krachtig van lichaam, zoo opgewekt van geest moet aftreden — wegens vergevorderden leeftijd. Welnu, datzelfde geeft ons goeden moed dat hij nog vele jaren zal mogen voortgaan te arbeiden aan zijn geliefde studie, tot eigen genoegen en bevrediging, tot eer en roem van ons Vaderland. En ook, hij gaat niet geheel van ons: moge zijn verstandige raad ons nog vaak voorlichten, zijn stem, ons zoo dierbaar, ons nog vaak in de ooren klinken!

In den aanvang van den cursus werden wij verrast door de mededeeling dat onze hooggeachte ambtgenoot Oppenheim benoemd was tot lid van den Raad van State en dat hij die benoeming had aangenomen. Wij eerbiedigen zijn besluit en wij kunnen er in berusten. Want vooreerst... de wetenschap verliest er niets bij; immers, het hooge ambt dat hij heeft aanvaard, laat hem voor de vrije beoefening van het staatsrecht ruimschoots tijd en zou hem — gesteld dat hij dat ooit noodig had — herhaaldelijk opwekking geven tot het nader doorvorschen van menig ingewikkeld vraagstuk dezer zoo hoogst belangrijke studie. Ten tweede ook voor onzen vriendschappelijken omgang gaat Oppenheim niet verloren — de residentie is niet ver van hier verwijderd en onze oud-collega toont dat hij niet buiten Leiden kan; telkens en telkens weer zien wij den Heer en Mevrouw Oppenheim zich voortbewegen over de Breestraat met een rustige kalmte als hadden zij daar nog steeds hun woning. Maar een treffend verlies was zijn heengaan voor het Academisch onderwijs. Zie ik zal niet wagen Oppenheim's plaats onder zijn vakgenooten te bepalen, maar wat mij steeds een sprekend bewijs is voorgekomen, dat iemand zijn wetenschap beheerscht dat bezit hij in de allerhoogste mate: een geestdriftig verlangen om onderwijs te geven. Het onderwijs geven is hem een behoefte des harten. Wanneer ik hem hoorde spreken tot zijn leerlingen of iets vernam van zijn colleges, dan kwam

mij steeds het verhaal van dien leergierigen jongeling vóór den geest die, toen DIOGENES, ongeduldig over zijn vragen, hem dreigde met zijn stok, zeide: »sla toe maar leer mij." Welnu, ik kan mij voorstellen dat OPPENHEIM een geweldenaar, die hem te lijf wilde gaan, zou toespreken met de woorden: „sla toe, maar laat mij u eerst een lesje in het Staatsrecht geven." Hoe hij 't op den duur zal moeten stellen zonder zijn studenten is mij een raadsel. Moge bij dit zijn gemis hem de herinnering troosten aan het vele goede dat hij als Academisch onderwijzer heeft gesticht en daarbij de wetenschap, dat zijn geliefde taak aan een waardigen, zij 't ook geheel anders geaarden, opvolger is toevertrouwd. Nooit zullen zijn leerlingen hem vergeten en wij, zijn ambtsbroeders en vrienden evenmin. Met belangstelling volgen wij hem op zijn verderen levensweg: het courantenbericht dat de Keizer aller Russen hem benoemd had tot Commandeur in de orde van St. Anna was ons een welkom bewijs dat zijn staatsrechtelijke studiën ook verre in het buitenland worden op prijs gesteld.

Een ander collega nam rust van zijn ambt, niet door de wet gedwongen. Dat zou dan ook al een zeer zonderlinge wet moeten zijn die een zoo ten volle jeugdig man als H. VAN DER HOEVEN gelastte om zijn leeftijd ontslag te nemen. Rust.. wij gunnen die hem gaarne, want wij weten dat zijn rust niet alleen een otium cum dignitate wezen zal — de waardigheid hem eigen, waardoor hij aller eerbied afdwong, dankte hij meer nog aan zijn persoon dan aan zijn ambt — maar ook een als van dien ouden Romein, die verklaarde dat hij dan het allerminst *Otiosus* was wanneer hij was in *Otio*: naar rust verlangt hij omdat hij ruimte van vrijen tijd behoeft voor zijn gewichtigen, wetenschappelijken arbeid. Mogen hem nog vele jaren worden toebedeeld van onverzwakte gezondheid en onverminderde geestkracht. Dit zij hem bij al wat hij onderneemt een opwekkende gedachte dat zijn beeld ons steeds vóór den

geest zal staan als een voorbeeld ter navolging, waarnaar wij opzien met dankbaren eerbied.

Een verlies, dat ons heeft gedreigd, is ons gelukkig gespaard gebleven. Onze hooggewaardeerde ambtgenoot, de Hoogleeraar in het Nieuw-Grieksch Dr. HESSELING, is in 't eind van den cursus aangezocht om te Groningen de plaats te vervullen van wijlen Prof. POLAK, den vermaarden classicus, een van COBET's allerbeste leerlingen en misschien wel zijn getrouwsten navolger. Over die onderscheiding, onzen ambtgenoot ten deel gevallen, verheugen wij ons natuurlijk ten zeerste maar meer nog over zijn besluit om het gebied van studie en onderwijs, waarop hij zoovele jaren met vrucht werkzaam is geweest, niet te verlaten, noch ook de banden te verbreken, die hem aan Leiden binden. Mogen hem alhier nog vele jaren geschonken worden van gezegenden en zegenrijken arbeid!

Aan onzen afscheidsgroet tot de vertrekkenden gericht paart zich de verwelkoming van hen, die in dezen cursus voor het eerst plaats namen in onzen kring.

Den 18en September deed Dr. H. M. VAN NES, als kerkelijk Hoogleeraar der Ned. Herv. Kerk opvolger van den edelen, vromen GOOSZEN, zijn intrede met een redevoering getiteld: Supra-historisch.

Den 25en September aanvaardde Dr. L. VAN ITALLIË, opvolger van Dr. H. P. WIJSMAN, die ons zoo onverwacht, zoo tot ons leedwezen verliet, zijn ambt met een rede over: »De vermeerdering onzer kennis omtrent de geneesmiddelen in de 19e eeuw."

Den 2en October sprak Dr. G. WILDEBOER in het groot-auditorium zijn rede uit over: »Het tegenwoordig standpunt van het Oud-Testamentisch vraagstuk" en nam daarmede den arbeid over, dien Prof. OORT, door de wet gedwongen, uit zijn nog zoo krachtige handen geven moest.

Onze vriend OPPENHEIM werd al spoedig vervangen door mr.

H. KRABBE, die den 4en Maart zijn intreerede hield over »De Idee der persoonlijkheid in de Staatsleer." Hij, evenals WILDEBOER, had op de roepstem uit Leiden het ambt dat hij te Groningen jarenlang met eere had bekleed, verlaten.

Zoo waren dan de ledige plaatsen in den Senaat weder aangevuld. Maar bovendien werd onze kring aanmerkelijk uitgebreid.

Den 9en October trad voor het eerst alhier een Hoogleeraar in het Strafrecht en de Strafvordering van Nederlandsch Indië op, mr. J. H. CARPENTIER ALTING, en wel met een rede over »Indisch Strafrecht." Hij was de eenige *gewone* Hoogleeraar, die ons werd toegevoegd. Bovendien vermeerderden ons aantal drie buitengewone Hoogleeraren nl.:

Mr. J. P. SUYLING, die den 16en October zijn ambt van buitengewoon Hoogleeraar in het volkenrecht aanvaardde met een rede over: »Critische Rechtswetenschap en Volkenrecht."

Dr. W. MARTIN, buitengewoon Hoogleeraar in de kunstgeschiedenis, die 23 Oct. een intreerede hield getiteld: »Eenige opmerkingen over de waardeering onzer Schilderkunst in onze gouden eeuw."

Dr. D. A. DE JONG, die als buitengewoon Hoogleeraar in de vergelijkende pathologie den 3en Juni voor het eerst optrad met een rede over: »Het verband tusschen de geneeskunde van den mensch en van de dieren."

Wij hebben al die redevoeringen aangehoord met aandacht en eerbied, getuigenissen als zij waren van de liefde voor hun studievak bij de sprekers en van den hoogen ernst die hen bij hun ambtsaanvaarding vervulde, van hun heilig voornemen om werkzaam te zijn tot heil onzer jongelingschap, tot roem onzer Hooge School. Een rijke zegen ruste op hun arbeid!

Een zelfden wensch richten wij tot den nieuwen Lector in de Romaansche talen en letteren Dr. K. SNEYDERS DE VOGEL, die als opvolger van Dr. J. J. SALVERDA DE GRAVE, thans Hoog-

leeraar te Groningen, den 28en September zijn eerste, openbare les gaf in het klein-Auditorium.

Van harte ook begroeten wij de nieuwe privaat-docenten, die tot ons kwamen: Dr. A. J. BARNOUW privaat-docent in de Engelsche taal en letterkunde; Dr. D. G. JELGERSMA privaat-docent in de geschiedenis der wijsbegeerte; Dr. I. I. VAN ECK privaat-docent in de voedingsmiddelen; Dr. F. BASENAU privaat-docent in de hygiene.

De dagen, waarop deze met een openbare les hun onderwijs aanvingen waren: 12 October, 30 October, 22 November en 26 Maart.

Een geheel bizonder welkom richten wij tot onzen ambtgenoot VAN VOLLENHOVEN, een »Welkom tehuis." Een jaar vertoefde hij in 't verre Oosten om door eigen aanschouwing zijn kennis van Indië en Indische toestanden aan te vullen, en van een man van zijn gaven valt het niet te betwijfelen of hij brengt van daar een rijk «feiten-materiaal" mede; en hij brengt dat *tehuis* en keert zelf *naar huis*, naar studeerkamer en collegezaal, de plaatsen waar de geleerde zijn eigenlijke woning heeft. Moge het daar vele jaren lang schitterend blijken dat hem zijn reis ten goede is gekomen! Thans reeds voegt ons een woord van hartelijken dank voor de groote moeite, die hij zich in 't belang van zijn studievak en onderwijs heeft getroost. Tevens nemen wij deze gelegenheid te baat om den Heer KLEINTJES onze diepgevoelde erkentelijkheid te betuigen en hem onze warme hulde te brengen voor de voortreffelijke wijze waarop hij gedurende de afwezigheid van Prof. VAN VOLLENHOVEN diens onderwijs heeft waargenomen.

Bizonderheden uit onzen kring vallen er ditmaal slechts weinige te vermelden, maar ze zijn dan ook werkelijk bizonder

Den 11en November was het voor onzen vereerden ambtgenoot KAMERLINGH ONNES juist 25 jaar geleden dat hij zijn professoraat alhier aanvaardde. Gelegenheid om hem persoonlijk

onzen gelukwensch te komen brengen heeft ons toen ontbroken, maar thans ontgaat hij onze openbare hulde niet. Hulde, zeg ik, want dat ONNES een sieraad is onzer Hooge School dat weten wij allen, ook wie in zijn studievak volslagen vreemdelingen zijn. Wij, zijn ambtgenooten en allen die er verder maar iets met Hooger Onderwijs te maken hebben, wisten dat reeds lang: de roemrijke gebeurtenis van 10 Juli l. l. maakt hem tot een der meest vermaarde mannen der gansche wereld. En aan onze hulde paart zich de hartelijke wensch dat hem nog vele jaren mogen worden geschonken van onverdroten, onvermoeiden arbeid, die zijn lust is en zijn leven, en, kan het zijn, dat nog aan menige schoone ontdekking zijn naam verbonden moge worden. En, mocht die laatste wensch niet worden vervuld, hij zal zich niet minder gelukkig gevoelen, want, zoo van iemand dan geldt van hem Tollens' schoone versregel:

Hij rekent d'uitkomst niet maar telt het doel alleen

en daarom kan hij zeker zijn van den »lauwer« hem gevlochten door »het dankbaar nageslacht."

Nog merkwaardiger was het feest dat onze oud-collega MAC. GILLAVRY den 28en Juni vieren mocht: het gouden feest van zijn doctoraat. Een zeldzaam voorrecht, vooral daar hij dien dag beleven mocht in 't volle bezit van zijn frissche krachten naar lichaam en geest. Deputatiën, ook van onze Faculteit van Geneeskunde, kwamen hem op dien feestdag begroeten; de Senaat kon, door een samenloop van omstandigheden, slechts in een hartelijk schrijven getuigen van zijn belangstelling. Thans vatten wij al het toen gesprokene en geschrevene samen in de bede dat hem nog vele jaren resten mogen waarin hij ons jongeren een luisterrijk voorbeeld is.

Den 2en Juni kregen wij 't bericht dat LORENTZ benoemd was tot ridder in de Orde pour le mérite. Dat moet, naar ik hoor, een zeer hooge onderscheiding zijn, maar ze is, naar onze innige overtuiging, voor onzen LORENTZ zeker niet te hoog.

En nu moge **hij** het best kunnen stellen zonder dergelijk uitwendig eerbetoon — voor **hem** zou zijn studie een heerlijk levensgenot zijn, zelfs al zou ze hem smaadheid aanbrengen — voor **ons** heeft het buitengemeene waarde: in dezen door ons hooggeëerden ambtgenoot eert thans het buitenland — waarlijk niet voor het eerst — onze Hooge School.

Omstreeks dien zelfden tijd gaven de couranten uitvoerige berichten over de onderscheiding een onzer hoogste magistraten ten deel gevallen, van benoemd te worden tot buitenlandsch lid der oude, beroemde Academie van Bologna. Dat die zelfde eer ook onzen ambtgenoot UHLENBECK was bewezen, **dat** lazen we nergens.... maar toch zijn wij er achter gekomen en wenschen hem er thans van harte geluk mede, hem dankend voor den luister dien hij aldus bijzet aan onzen kring.

En na aldus gesproken te hebben over de bizondere lotgevallen der professoren, ga ik over tot hun trouwe helpers, ja vaak de voorvechters van ons Hooger Onderwijs, de pedellen.

Den 8en Febr. mocht de rector de feestviering aanvangen met een hartelijken gelukwensch tot den oudsten van het tweetal den Heer OOSTVEEN, die toen 40 jaren in dienst der Alma Mater was. En aan dien gelukwensch paarde zich een niet minder hartelijk woord van dank voor alles wat hij in dien tijd had gedaan tot nut der Hooge School en van hare leeraren. Dien gelukwensch en dien dank herhaal ik thans van ganscher harte: trouwe en waakzame vriend OOSTVEEN wij brengen u onze oprechte hulde!

In de tweede helft van April vierde de Heer DEE zijn zeventigsten verjaardag. Wat een zegen, vooral voor de eerstvolgende rectoren, dat er geen wettelijke leeftijd bestaat die pedellen dwingt tot aftreden, want in 't geen zij voor den rector doen is in 't kort samengevat hun uitgebreide moeitevolle arbeid voor onze Hooge School. Waarde en hooggeachte Heer DEE! Wees nog vele jaren ons een krachtige steun en een vaardige hulp!

Wat de studentenwereld betreft is maar één doodsbericht tot mijn kennis gekomen. Den 1sten Februari overleed de Heer ADRIANUS VAN RIESSEN, semi-arts en med. doctus. Wat een verwachtingen en illusiën zijner ouders en vrienden gingen met hem ten grave! Eerbiedig deelen wij in hun aller rouw.

Een zeer verblijdend feit uit dien kring heb ik te vermelden. De Heer G. GÖRRIS S. J. en tevens een onzer allerbeste studenten in de Nederlandsche letteren behaalde den prijs in den wedstrijd uitgeschreven door het Nuyens-fonds met een levensschets van Dr. W. J. F. NUYENS beschouwd in het licht van zijn tijd. De geestelijke orde, waartoe de Heer GÖRRIS behoort, kan zich over die onderscheiding niet meer verheugen dan wij, niet trotscher zijn op zulk een Socius dan wij op zulk een alumnus.

En thans een weinig statistiek, een weinig, want uitvoerige tabellen zijn voor een voordracht al zeer ongeschikt.

Dit jaar zijn bij den rector ingeschreven 1027 studenten, waarvan 267 voor de eerste maal, aldus over de verschillende faculteiten verdeeld:

Wis- en Natuurkunde	150	van welke voor het eerst 32.
Letteren en Wijsbegeerte	108	van welke voor het eerst 41.
Godgeleerdheid	81	» » » » » 19.
Rechtsgeleerdheid	267	» » » » » 77.
Geneeskunde	318	» » » » » 56.
Letteren en Rechten	103	» » » » » 42.

Promotiën hadden er 96 plaats te weten:

In Wis- en Natuurkunde	13.
In Geneeskunde	6.
In Letteren en Wijsbegeerte	7.
In Theologie	1.
In Rechten	69, waarvan 10 na verdediging

van een Academisch proefschrift.

Aan al deze jonge doctoren een woord van hartelijken geluk-

wensch, maar vooral aan dat laatstgenoemde edele tiental een bizondere hulde. Zij hebben den gemakkelijkeren weg versmaad en hun Academischen loopbaan op de eenig waardige wijze besloten. Naar zulke mannen vooral vraagt de maatschappij: leden wien 't alleen om het gemakkelijk bereiken van een zeker doel te doen is heeft zij waarlijk genoeg. Ten slotte zij vermeld dat van de 37 echte promoties (die op proefschrift) er 8 plaats hadden *met lof*.

Wat onze gebouwen en verzamelingen aangaat is mij niets bizonders ter oore gekomen. Ik mag dus aannemen dat onze directeuren, conservatoren en verdere ambtenaren in de uitoefening van hun beroep geen buitengewone bezwaren hebben ondervonden maar dat zij met liefdevolle toewijding in hun arbeid voortvaren. Moge die gezegend zijn en blijven! En wat de gebouwen betreft, ik vermoed dat die zoover de geldmiddelen het toelaten in goeden staat verkeeren. Tot klagen en wenschen zal hier wel steeds veel overblijven. Een traditioneele klacht van den aftredenden rector is die over dit ons Groot-Auditorium. Ik zal die niet herhalen. Want niets is er waarvoor ik mij zoo beangst maak als daarvoor, dat we nog eens als Groot-Auditorium zoo'n mallen namaak-Griekschen tempel zien verrijzen of wel een nog maller product in den tegenwoordig zoo geliefden tuchthuis-stijl, en dat het werkelijk *groot* wordt, zoodat we er van moeten zeggen wat Cicero zei van de Curia: »nu lijkt ze mij klein." Neen, ons Groot-Auditorium blijve wat het steeds was: armelijk en daardoor eerbiedwaardig. Is 't hier voor gevoeligen te benauwd, laat er 's winters minder gestookt en steeds meer geventileerd worden. Aan zitplaatsen is geen gebrek: zoo hier slechts komen wie ernstig belang stellen in den persoon des sprekers of in het door hem behandeld onderwerp, voor die is ruimte genoeg. Onze Academische plechtigheden behoeven geen publieke vermakelijkheden te worden.

Dat onze verzamelingen op prijs worden gesteld, ook in het buitenland, daarvan getuigt de Orde van den Pruisischen Adelaar, den Heer directeur van het Ethnographisch Museum door den Duitschen Keizer bij diens bezoek aan onze Koningin geschonken.

Het rectorsambt heeft vele bezwaren, tal van zaken vallen er voor den rector te verrichten, waarvoor hij zich zeer weinig geschikt acht. Maar hij getroost zich die moeite — die hem bovendien aanmerkelijk wordt verlicht door de hulp zijner ambtgenooten, de assessoren in de eerste plaats, en door de onwaardeerbare bereidvaardigheid van den Secretaris van den Senaat en die van den Secretaris van Curatoren — gaarne, ook omdat alleen het rectoraat een Hoogleeraar in de gelegenheid stelt om den heiligen dag van 8 Februari te leiden: dan toch mag hij vrijuit getuigen van wat er in hem leeft aan liefde en geestdrift voor al wat den mensch verheft boven het alledaagsche, te getuigen op zijne wijze en in den vorm dien hij den meest gepasten acht. Welnu, ik meen te mogen verklaren dat de laatst verloopen 8ste Februari op niet minder waardige wijze is gevierd dan zijn voorgangers.

En dan... het rectoraat brengt den rector veel meer dan zijn professoraat in aanraking met de studenten, en die aanraking was voor mij steeds een genoegen, vaak een edel genot. De hartelijkste bewoordingen van ingenomenheid met het Collegium van het Studentencorps, zoowel met dat wat ik aantrof bij mijn optreden als rector, als met het tegenwoordige zijn mij nauwelijks hartelijk genoeg. Hoe vaak ontmoet een van ons ouderen niet iemand dien hij vroeger nooit heeft gesproken, iemand van geheel anderen werkkring en rang in de maatschappij maar met wien hij zich aanstonds vertrouwd gevoelt doordat een tooverkracht hen samen brengt: die van samen Leidsch student geweest te zijn. En hebben wij, wat maar al te vaak gebeurt, last van een vervelend, zwaarwichtig-

doend mensch, die naar het woord van een beroemd Duitsch historicus geen: »Spasz versteht", dan is het eerste wat ons op de lippen komt de verzuchting: »die man heeft zeker nooit te Leiden gestudeerd, althans is hij geen lid van het corps geweest." Dat moet dan wel een hechte band zijn, die zóó verschillende geslachten aan elkaar verbindt, een schoone traditie die leeft en leven geeft. Welnu niets wordt door het collegium zoo hoog en heilig gehouden als die traditie, en daarvoor ontvange het onze hulde. De wet spreekt van tucht door den rector op de studenten uit te oefenen, een dwaze term nog dagteekenend van den tijd toen de Hooge School eigen jurisdictie had. Droeg zij den rector op door vriendschappelijke, vaderlijke tusschenkomst zooveel mogelijk misstanden te verhelpen en kwaad te keeren, zij zou hem opdragen juist datgene waarop in de praktijk die geheele tucht neerkomt: en dat is een goede, nuttige taak. Want zou er in een corps van eenige honderden jonge mannen, die leven in onbekrompen omstandigheden, niet wel eens iets onbetamelijks voorkomen? Wijs mij intusschen maar eens een kring van zulke jongelieden, waarin zoo weinig kwaads voorvalt als in het Leidsch Studentencorps. En waar den thans aftredenden rector iets ter oore kwam dat afkeuring verdiende, daar was steeds het collegium bereid hem de taak uit de handen te nemen. En wat misstanden betreft, den grooten misstand van den groentijd — want daarvoor houd ik hem — die niet gemakkelijk schijnt weg te nemen, het collegium deed en doet nog steeds het bijna onmogelijke om de kwade gevolgen daarvan te keeren. Als nu maar de studenten willen medewerken, als vooral zij, die van hun groentijd de jongste heugenis hebben, wel verre van op gansch onridderlijke wijze hun leed te willen verhalen op onschuldigen, zich ernstig voornemen hun jongere broeders zóó te behandelen als zij zelf door hun oudere broeders hadden willen behandeld zijn... dan vrees ik van den groen-

tijd — al blijf ik het een afkeurenswaardig gebruik vinden — althans niet het ergste. Ten slotte: het studentencorps staat daar eerbiedwaardig en liefde-waardig, en 't heeft zeker ook de liefde gewonnen o. a. van de buitenlandsche studenten, die in dezen cursus hierheen kwamen om van ons onderwijs en ons studentenleven iets te leeren kennen.

Maar ik spreek hier van het corps alsof dat alle studenten omvatte. Gevoel ik dan iets minder voor de studenten die buiten het corps staan? Dat zou al heel dwaas zijn van een hoogleeraar, wiens eigen weinige, maar zeer geliefde studenten meerendeels geen corpslid zijn. Neen, allen studenten draag ik een even warm hart toe, hun allen gun ik het beste, o. a. om wel lid van het corps te zijn. Dat zou ik zoo gaarne ook den studenten voor den Burgerlijken Dienst in Indië toewenschen, die nu nog een eigen corps hebben, dat op 8 November zulk een luisterrijk lustrumfeest vierde, en die zich zoo geheel en al zonen onzer Alma Mater gevoelen. Dat eenigen der overigen zich tot een vereeniging hebben aaneengesloten juich ik van harte toe; want één van beiden: òf hun poging om een vereeniging voor studentenleven en studentengezelligheid te stichten mislukt — dan is nogmaals gebleken dat daarvoor alleen heil te wachten is van het aloude Leidsche studentencorps; óf er komt werkelijk zulk een vereeniging tot stand, die aan haar doel beantwoordt en toont levenskracht te bezitten — wat kan die dan beter doen dan zich met dat corps vereenigen, dat daardoor zeker zou winnen aan verscheidenheid? Ik acht mij gelukkig dat ik mijn verhaal van de lotgevallen der Hooge School mag besluiten met een hartelijk gemeend: »leve het Leidsch studentencorps!"

Doch, al acht ik deze mijne ontboezeming een waardig slot van mijn verhaal: een opsomming van niet samenhangende gebeurtenissen is geen redevoering, allerminst is zij een stukje geschiedenis. En toch het een zoowel als het ander wordt hier

van mij verwacht. Welnu ik zal trachten door een samenvattende beschouwing en een toepassing u beide te geven.

Wie de lotgevallen eener instelling vermeldt gewaagt daarin allicht van haar meerderen of minderen *bloei*. Mijn samenvattende beschouwing zal dan zijn een beantwoording der vraag: »wat is een bloeiende Hooge School?" Mijn toepassing vloeit uit die beantwoording van zelf voort.

Ik begin met een geweldig paradox. Een Hooge School bestaande uit één hoogleeraar, maar die werkelijk een groot man was, en één leerling, die beloofde, *geheel op zijne wijze*, ook een groot man te worden, dat zou ik reeds een bloeiende Hooge School noemen. En werd er ergens eene gevonden die in ieder harer vijf faculteiten vijf zulke hoogleeraren en vijftig zulke studenten konde aanwijzen, ik zou zeggen: »hier is een toestand bereikt te schoon haast voor deze onze gebrekkige wereld". Thans denkt men daar anders over. Telkens en telkens weer hoort men van nieuwe professoraten, gewone en buitengewone, lectoraten, privaat-docentschappen en van leervakken die, zooals de geijkte term luidt, tot hun recht moeten komen. En nu ga ik iets zeggen wat lichtelijk misverstaan kan worden. Daarom verzoek ik, voor alle veiligheid, hen die in de termen vallen van mij mijn woorden euvel te duiden, doordát zij ze verkeerd verstaan, vooraf van mij de plechtige verzekering aan te nemen dat ik over hún beteekenis geen oordeel uitspreek, daar zij óf daarvoor in mijn achting te hoog staan óf een studievak beoefenen dat geheel ligt buiten den kring mijner beoordeeling. Ik verklaar dan dat de tegenwoordige uitbreiding van onderwijskrachten en onderwijsvakken op den duur van een Hooge School noodzakelijker wijze een kweekplaats maken moet van.... op zijn best middelmatigheden. In vroeger jaren benoemde men ook vaak een man van beteekenis tot hoogleeraar al stond er voor hem geen plaats ledig, maar men deed dat op een wijze die nooit kwaad doen kon, wel veel goed: men benoemde hem

alleen in de Faculteit; wat hij zou te onderwijzen hebben was van later zorg. Maar thans: nauwelijks heeft iemand van eenig onderdeel van een wetenschap een eenigszins uitvoerige studie gemaakt, of reeds verneemt men den eisch dat onderdeel tot een nieuwe wetenschap te verheffen, die voor 't allerminst een lector behoeft om haar te vertegenwoordigen. Zoo wordt een getal leerstoelen geschapen, dat op den langen duur niet meer op waardige wijze is te vervullen. En juist de verdedigers der thans gevolgde handelwijze doen mij het argument aan de hand van haar volslagene verkeerdheid. Men zegt: »er moet aan de Academie ook wat middelbaar onderwijs gegeven worden." Neen, neen roepen wij uit, niets middelbaars aan onze Hooge Scholen: al is 't nuttig, dat de studenten van dit of dat iets weten, daarmee is volstrekt niet gezegd, dat zij er nu ook van een specialiteit bepaald onderwijs in moeten hebben; er bestaat ook zoo iets dat men eigen studie noemt, en de Academie ís nu eenmaal geen Hoogere Burgerschool. Het tweede argument wijst het redmiddel aan uit den tegenwoordigen benarden toestand. »De concurrentie dringt om de leerkrachten eener Hooge School steeds uit te breiden; elders doet men dat ook en 't mag niet den schijn hebben dat men voor eenig vak bij ons niet, maar bij anderen wel, terecht kan". Op dit onwaardig, maar vaak vernomen, argument geeft het staatsrecht een waardig antwoord: „het is de plicht van den staat tegen de gevolgen eener al te scherpe concurrentie de burgers te beschermen." Daarom zou een Regeering, die zich werkelijk verdienstelijk voor het Hooger Onderwijs wilde maken, moeten weigeren in de eerste tien of twintig jaren nieuwe leerstoelen op te richten en de nieuwe leerstoelen, die binnen dat tijdsverloop vacant kwamen, onbezet laten. Ook zou zij op al te sterke vraag naar steeds meer en beter „materiaal" eindelijk eens moeten antwoorden met een beslist „neen," onder verwijzing naar het onloochenbaar feit dat de grootste geleerden zich meestal met de bescheidenste hulp-

middelen hebben tevreden gesteld en juist daarmede de schoonste ontdekkingen hebben gedaan. Zij zou moeten vaststellen dat het aankomt op *mannen*, niet op lange lijsten van leervakken, onafzienbare verzamelingen, tallooze werktuigen.

Vaak heb ik een aftredenden rector met een blijkbaar welgevallen in zijn verslag het cijfer hooren oplezen der dames-studenten, alsof hij zeggen wilde: alweer meer dames-studenten, wat gaat de wereld toch vooruit! En dan kwam mij steeds in de gedachte deze variatie op een bekend geestig gedichtje:

Wat gaat de wereld toch vooruit:
Je wordt er aaklig van.

Neen, dan zou ons een juichtoon voegen als een rector kon berichten: »dames-studenten, waarvan men vroeger zooveel hoorde, komen sedert jaren niet meer voor; na gezet onderzoek is mij gebleken dat de meisjes, die daarvoor in de termen vielen, getrouwd of verloofd zijn, en, zoover ik kan nagaan zijn die huwelijken zeer gelukkig." Want in het huwelijk, althans in het huiselijk bedrijf, dáár is de natuurlijke plaats der vrouw. Het is wel vreemd, dat ik hier zoo iets kom mededeelen; maar als het ooit mode wordt te beweren, dat hier te lande in de tweede helft van Juli gewoonlijk een nijpende koude heerscht en de velden met sneeuw bedekt liggen, terwijl de dagen tusschen Kerstmis en Nieuwjaar zich kenmerken door een bijkans ondragelijken zonnegloed, dan zal ik ook iedere gelegenheid aangrijpen om tegen die bewering op te komen. Welnu men hoort vaak dwaze vrouwen en nog dwazer mannen verkondigen, dat de werkkring der vrouw vooral ligt op 't gebied van het openbare leven en dat wie haar tot het huisgezin beperkt.... haar vernedering en smaadheid aandoet! Tegenover dien zotteklap verwijs ik u naar Xenophons Oeconomicus, vooral naar de aangrijpende zinsnede waarmee verklaard wordt wat het zegt, dat de vrouw de meerdere is van den man, of naar Plutarchus' Praecepta Coniugalia, die leeren dat de vrouw

in alles de gelijkberechtigde medewerkster des mans moet wezen En mocht soms iemand uwer geen Grieksch verstaan, dan verwijs ik hem naar den eenigen schrijver van onzen tijd van wien het vaststaat dat hij de eeuwen zal trotseeren, daar nu, 38 jaren na zijn dood, hij onder de vele millioenen zijner landgenooten de meest populaire, ja de eenig populaire schrijver is, gelijk hij het was bij zijn leven: ik bedoel Dickens. Beschijnt niet Dickens' vrouwengestalten een hooger licht? En dat terwijl Dickens zich waarlijk nergens beijvert om zwart op zwart, veel min vuil op vuil, te schilderen, zoodat ook onder zijn mannen vele edele zielen voorkomen. Maar wat zijn de beste hunner bij Agnes, ja zelfs bij tante Trotwood? Zoo is het: de ware vrouw, de vrouw in 't huisgezin, is een soort van heilige, een priesteres van den huiselijken haard, tot wie wij eerbiedig opzien; voor de vrouw, die een bezoldigde betrekking bekleedt of beroep uitoefent, hebben wij de achting, die wij iederen man toedragen, die op eerlijke wijze zijn brood verdient, niets minder.... maar ook niets meer. En is er in 't algemeen niets dat den adel van Gods beelddrager meer ontluistert dan politiek geharrewar, een vrouw debatteerende in een vergadering... dat is een godslastering!

»Maar niet alle meisjes worden ten huwelijk gevraagd." Ik antwoord dat ik toevallig juist onder ongehuwde vrouwen het meest van die echte Dickensfiguren heb ontmoet: ook Peggotty was een engel vóór Barkes »willing" was. »Ja maar niet voor alle meisjes is er huiselijk werk te vinden." Dit toegegeven — hoewel ik zeker weet dat 't *niet* waar is — dat een meisje studeeren gaat in de letteren, de rechten, des noods de theologie dat is zoo erg nog niet — aangenomen althans dat de ervaren medici het mis hebben met hun bewering dat de lichamelijke constitutie der vrouw en haar zenuwgestel tegen de vermoeienissen der studie niet zijn opgewassen. Maar dat zoovele in de medicijnen studeeren gaan, dat vind ik wel erg, zeer erg zelfs.

En hier komt mij een ervaring uit mijn rectoraat te stade. Nog steeds griezel ik bij de herinnering aan zekeren brief, maanden geleden door een manspersoon te Amsterdam aan onze medische faculteit geschreven, maar die wegens het adres door mijn handen moest gaan. Dat individu vroeg om opneming in ons Ziekenhuis, maar niet voor alles in de wereld zou ik de schaamtelooze bewoordingen op de lippen nemen waarmee hij zijn werkelijk walgelijke ziekte beschreef. En zoo'n schepsel zal nu door jonge vrouwen moeten worden behandeld in tegenwoordigheid van jonge mannen.

Nu begrijp ik pas wat ik meer dan ééne medische studente, die haar studie reeds geheel of bijna geheel had volbracht, heb hooren verklaren: »als ik alles had geweten, was ik het nooit begonnen."

Groote getallen bewijzen nooit den bloei eener Hooge School; integendeel onze republiek der letteren moet niet alleen een aristocratische, zij moet zelfs een oligarchische zijn. En toch wordt telkens en telkens weer aangedrongen op een wijder openzetten der toegangen tot Academische graden. Zoo vaak ik hiervan iets verneem, komt mij een koninklijk woord van onzen Oppenheim in de gedachte. De leerlingen der hoogste klasse van zeker Gymnasium waren bang voor hun Grieksch op het eindexamen en gingen dus verkondigen dat althans de juristen aan Grieksch niets hadden en derhalve daarvan moesten worden vrijgesteld. Een beweging dus! heerlijke stof voor krantenschrijvers en, daar 't hier gold iets af te schaffen, vond menigeen het wat gewichtig daaraan mee te doen. En zoo werden niet alleen volwassen menschen maar zelfs mannen van beteekenis in het geding betrokken. Doch toen men het oordeel van Oppenheim ging inroepen kreeg men het verbijsterend advies: »is het Grieksch te moeielijk voor de aanstaande juristen? doet het Sanskrit er bij!" Nu zijn 't de jonge medici, die eischen

zonder klassieke vorming tot de Academische graden te worden toegelaten en zij bedienen zich van het onweerlegbaar argument, dat wie medicus wil worden meer *nut* heeft van voorbereiding tot het Academisch onderwijs door middel van wis- en natuurkunde dan door middel van Latijn en Grieksch. Ik zou nog heel wat verder willen gaan: als 't alleen te doen is om zoo spoedig mogelijk het geldelijk voordeel te genieten, dat nog steeds van de medische practijk wordt verwacht, laat dan een kind van 8 jaar, zoodra het lezen en schrijven kan, onmiddellijk anatomie leeren; neem den knaap tegen zijn twaalfde jaar mee naar ziekbed en operatietafel en, terwijl hij voor afwisseling wat proefondervindelijke natuur- en scheikunde te zien krijgt en af en toe iets hoort van de meest toepasselijke leerstukken der physiologie, kan hij leeren eerst de instrumenten te behandelen, daarna ze voor eenvoudige gevallen te gebruiken; laat de arts, die hem begeleidt, hem op de symptomen der meest voorkomende ziekten opmerkzaam maken — dan kan hij tegen zijn 18de jaar zelf aan 't practiseeren gaan en zal door onkunde niet zoo veel grooter onheilen veroorzaken dan nu menig al of niet gedoctoreerde arts. Doch dat kan de bedoeling niet zijn. Allen die het goed meenen met de medische wetenschap moeten toch voor hare jongeren een degelijken grondslag verlangen van wis- en natuurkundige kennis. En 't kan hun geen ernst zijn met het maken van een scheiding tusschen goed onderlegde medici en andere geleerden: ook voor de eersten moeten zij geschied- en letterkundige beschaving wenschen. En nu zal ik de laatste zijn om te ontkennen dat iemand zeer wel een beschaafd mensch kan wezen zonder Latijn en Grieksch te kennen — maar juist diegene die 't bij voorbeeld ver gebracht heeft in kennis van een moderne taal en literatuur, zal het het allermeest betreuren dat hij geen Latijn en Grieksch geleerd heeft. Er zijn van die dingen die zóó onweersprekelijk zijn dat men 't haast onedelmoedig vindt ze te

verkondigen, en daartoe behoort zeker het feit dat Latijn en Grieksch zoo met onze geheele beschaving is saamgeweven dat de meest beschaafde het ook het meest gevoelt dat hij zonder kennis daarvan steeds verlegen staat. Als onze literatoren maar durfden pal staan voor hun zaak en 't kostbaar pand hun toevertrouwd verdedigen tegen al wie het aanrandt! Maar hier doet zich een zonderling verschijnsel voor; juist onder de literatoren zijn er — en dat nog wel onder hen die 't hoogst in aanzien staan — die onmiddellijk meedoen waar het geldt de klassieke studiën een knauw te geven; die u, zoo gij een poging wilt aanwenden om b. v. het levend Latijn weer in eere te brengen, met een bedenkelijk gebaar vermanen: »zoudt gij dat wel doen? daarvoor is de tijd nu toch voorbij." Een zonderling verschijnsel, dat mij veel hoofdbreken heeft gekost, totdat deze parallel mij een verklaring aan de hand deed: in een uithoek van ons land ligt een stad, een vrij groote stad, of eigenlijk een reusachtig dorp; de menschen hebben er iets plomps, iets boersch, en dat zou hun tot eer verstrekken, zoo zij er zelf een eer in stelden, want werkelijk ís 's lands wijs 's lands eer, en gemis van uiterlijke zoogenaamde beschaving is vaak een bewijs van inwendige echte onbedorvenheid. Maar, helaas, zij schamen er zich over en vreezen niets zoo zeer als »niet op de hoogte van hun tijd" te schijnen. En daarom vangen ze iederen nieuwen wind van leering die uit Holland komt overwaaien op en zeilen er doldriftig mee voort. Ja, wat het meest kenschetsend is: de dames van dat stad-dorp maken zich, naar men mij verzekert, over de vraag of haar kleeding en tooi wel naar den allerlaatsten smaak is veel meer bezorgd dan haar zusteren in den Haag of Amsterdam. Nu beoefenen onze literatoren ongetwijfeld oude letteren... dus zijn ze doodsbang voor ouderwetsch te worden aangezien en grijpen iedere gelegenheid aan om de bewondering voor die oude letteren bij anderen te temperen: vòòr alles willen zij onpartijdig zijn en onbevoor-

oordeeld. Wat van dit streven het zeker ongewilde gevolg is? Ik zal het u zeggen. Niet die te veel op de practijk lettende medici, die vaak geen letter Latijn of Grieksch hebben geleerd, zijn onze heftigste vijanden; zoekt die onder hen die wél Latijn en Grieksch hebben moeten leeren maar tegen het geleerde een onverzettelijken wrok gevoelen. Dat komt doordat zij 't verkeerd geleerd hebben, d. i. van menschen die niet geloofden in hun eigen onderwijs, die steeds tobden met de gedachte: waarom Latijn of Grieksch? Misschien is Arabisch of Perzisch, Noorsch of Spaansch veel schooner. O, er zijn zulke rare vrienden der wetenschap, zooals er ook rare vrienden der natuur gevonden worden. De liefde voor de natuur bestaat bij velen in smalen op het plantsoen of weiland in hun nabijheid terwijl ze met bewondering gewagen van beroemde punten in Zwitserland of Tirol. De echte natuurvriend daarentegen, al heeft hij den Chimborasso bestegen, hij wandelt met genoegen langs zijn stadssingeltje; al komt hij pas van den Niagara, hij heeft behagen in de goedgekweekte geraniums vóór 't pothuis van den kruier op den hoek, en al heeft hij leeuwen en rhinocerossen bespied in hun natuurlijke vrijheid, hij verlustigt zich in de sprongen en buitelingen van 't kleine poesje zijner huisjuffrouw. In mijn studententijd was 't een veeg teeken als een literator 't druk had over Shakespeare; dan wist men altijd zeker dat hij niet deed wat Cobet en Pluygers van hem verlangden, maar dat hij óók niet deed aan Shakespeare. Weest gij studenten in de letteren gerust partijdig en eenzijdig: zoo gij niet dweept met Plato en Aristophanes, met Cicero en Virgilius, komt er van uw onderwijs niets terecht. En ook niet als gij geen echte philologen zijt. In 't vol bezit moet gij zijn, niet van allerlei uitheemsche geleerdheid *over* Latijn en Grieksch, maar naar oud-Hollandschen trant van 't Latijn en Grieksch zelf: Latijn moet gij spreken, schrijven, dichten, zonder het te willen, Homerus en Aristophanes van buiten kennen... want

schept gij bij uw onderwijs niet uit uw overvloed dan — en dat is de oorsprong van dien haat en wrok waarvan ik gewaagde — dan verveelt gij uw leerlingen; dan stampt gij hun in wat gij telkens den avond te voren zelf met moeite hebt geleerd, dan weet gij niet meer waartoe de grammatica dienen moet en doet alzoo de fabel voortleven van die onbestaanbare literatoren die *te veel* werk van de grammatica maken: gij, zelf zeer slechte grammatici, want gij kent geen Latijn, gij kent geen Grieksch, wordt als hyper-grammatici verwenscht en vervloekt.

Wie een kijkje neemt in 't voorportaal van dit gebouw of van ons collegehuis in de Kloksteeg zal vaak wanen in een reis-bureau te zijn aangeland: zoo ziet hij alles behangen met prentverbeeldingen uitlokkend tot excursies naar buitenlandsche Academiesteden. Dat is een uiting van de veel geroemde University-extension, waarvan men voor alle Hooge Scholen zooveel heil verwacht.... immers wat naar buiten werkt schijnt welig te bloeien, maar dit is een schijn die bedriegt. Populariseering der wetenschap, zij is slechts in zeer beperkten zin van eenige waarde. Voor wie zelf een vak van studie beoefent voor dien is 't een heerlijke opwekking bij tijd en wijle iets te hooren van 't geen beoefenaars eener hem geheel vreemde wetenschap verrichten in hun laboratorium of hun studeerkamer; maar wie geheel staat buiten alle wetenschappelijk bedrijf, die heeft er bitter weinig aan zoo nu en dan verschillende geleerden hem de uitkomsten hunner nasporingen mededeelen. Want niet die uitkomsten zijn van hun arbeid het wezenlijke en het schoone, maar wel het onderzoek zelf. Zie dien beroemden natuurvorscher: jaren en jaren achtereen zoekt hij naar het bewijs voor eene waarheid waaraan eigenlijk niemand twijfelt en die dus zonder gevaar onbewezen zou kunnen worden aangenomen; maar juist om dat bewijs is het hem te doen, want daarmee zou de laatste schakel zijn gevonden van een heel stel waar-

heden. Steeds sterker wordt zijn inspanning, steeds fijner en nauwkeuriger zijn onderzoek — eindelijk zal hij vinden wat hij wenschte of liever aan hem zal het mysterie geschieden dat plotseling aan zijn daarvoor vatbaar geworden geest van buitenaf geopenbaard wordt òf het gezochte òf iets nog veel schooners en belangrijkers. En dàt is van alle menschelijk doen en streven het hoogste, de aanraking met het mysterie.

Een mijner alleredelste voorgangers in het rectoraat: Rauwenhoff, voortreffelijk wijsgeerig theoloog en bezield redenaar, trachtte 36 jaar geleden de oratio inauguralis van Ludovicus Cappellus te weerleggen, die van Academia de zonderlinge etymologie gegeven had *ἐκ τοῦ δήμου*, om daarmede te betoogen dat de Academie moest staan buiten het volk. Maar heel ver brengt Rauwenhoff het met zijn wederlegging niet; integendeel deze loopt ongeveer uit op een toestemming van het door dien ouden feestredenaar beweerde. Want die man *had* groot gelijk gehad: de Academie *moet* staan buiten het volk, en dat wel om der wille van het volk zelf. Ergens in de maatschappij moet een plekje zijn waar men zich bezig houdt met de hoogste geestesbelangen der menschheid; wordt ook dat plekje vervuld van het rumoer en gedruisch der maatschappij, dan verliest die maatschappij iets zeer bizonders, iets van haar allerfijnste en edelste zieleleven. Het eenige wat Rauwenhoff kan volhouden tegen den man met den Latijnschen naam is iets.... wat deze, daarnaar gevraagd, gereedelijk zou hebben toegestemd: dat de Academie naar buiten werkt door hare leerlingen.

Door hare leerlingen werkt de Hooge School naar buiten, maar ook alleen door deze kan en mag zij dat doen. Zij brengen mede in de maatschappij, ik zeg niet wat zij aan de Hooge School hebben geleerd — het aangeleerde heeft waarde maar niet de hoogste — doch wat zij daar hebben gezien van belangeloos, edel streven naar waarheid, niet slechts zuivere waarheid maar volle, onverminkte waarheid. Zij dragen met

zich een schat van de allerhoogste bezieling en toewijding die blijken zal uit àl hun werk, ook het schijnbaar onbelangrijkste. Doch wil de Hooge School die verheven taak naar behooren vervullen, dan moet zij ook in hare jongeren aankweeken *al* wat hoog en edel is. Wetenschap is niet iets wat daar staat op zich zelf; zij is een deel van het geheele geestelijk samenstel eens menschen, en geen deel van een levend organisme mag trachten te bloeien ten koste van een ander. Dat zou geen ware wetenschap zijn die hare beoefenaars of jongeren ongevoelig maakte voor het lijden en de smarten van mensch of dier. Een man in 't bezit der meest uitgebreide kennis maar die zich ook maar een enkel woord liet ontsnappen, waardoor bij zijn jeugdige hoorders of lezers de zin voor zedelijke reinheid schade leed, zou reeds daardoor alleen toonen dat hij de ware geleerde niet was, althans dat hij een verkeerd, een ziekelijk denker verdiende genoemd te worden.

Doch er is iets hoogers dan wetenschappelijke zin, zachtmoedigheid, zedelijke reinheid. En nu juist dat allerhoogste — ziet er is een tijd geweest dat men aan de Hooge School daarvan zóó weinig werk maakte, dat schijn-geleerden meenden niet beter te kunnen doen dan er den spot mee drijven of voor het minst het hooghartig voorbij gaan. Dat was in den tijd toen men zoo heerlijk kon declameeren over »de wetenschap" met ik weet niet hoeveel pond gewicht op het lidwoord en een eigenaardigen draai in de beginletter van het zelfstandig naamwoord. Die menschen waren klein in hun verwatenheid. Wil ik er eens iets groots, iets zeer groots, tegenover stellen? Ik ken in de heele geschiedenis niets verheveners of aangrijpenders dan het verhaal van het »Colloque de Poissy."

In een schitterenden kring zat het hof van Catherina de Medici en haar jeugdigen zoon Karel IX geschaard en nevens hen namen plaats de hoogste vertegenwoordigers van den heerschenden godsdienst: in 't midden van dien kring werden 12

Hugenootsche predikanten binnen gelaten, zij mochten zich daar staande verdedigen. En toen hun het woord gegeven was, wat denkt gij dat zij toen deden? Een geleerd theologisch betoog houden ten bewijze dat zij in 't bezit der waarheid waren? Neen, op 't voorbeeld van hun voorganger THEODORUS BEZA knielden allen neder, en uit BEZA's mond klonken de onsterfelijke woorden: »Heere God, eeuwige en almachtige Vader, wij bekennen en belijden oprechtelijk vóór Uwe heilige Majesteit dat wij arme zondaars zijn."

Niets verhevener of aangrijpender in de heele historie. Ik kan er slechts éene bladzijde nevens leggen, een plaats van Plutarchus. Achtbare wijsgeeren redeneeren daar over een zeker E dat ergens in den tempel van Delphi is aangebracht: dat dat het teeken is voor de syllabe *ει* daarover is men 't van ouds eens. Maar welk woord wordt bedoeld? Veelal neemt men aan: de conjunctie, want met indien beginnen gewoonlijk de antwoorden van het orakel en de vragen tot het orakel gericht. Maar de wijste onzer wijsgeeren weet iets beters: het is, zegt hij, de tweede persoon van het werkwoord *zijn*, en daarmee beantwoordt de mensch hetgeen de godheid hem toevoegt bij zijn binnentreden. De God spreekt: »ken U zelven" en de mensch antwoordt: »ik *ben* in 't geheel niet, ik word, verander, verga, het ware *zijn* komt alleen aan U toe o God!"

Ziet, *dan* is de eindige mensch het grootst als hij zich klein voelt tegenover den Oneindige. En daarom: eerst dan heeft de Hooge School haar grootsten, haar volledigen bloei bereikt, als al hare leden, leiders en volgelingen, bij hun schitterendste ontdekkingen zoowel als bij hun bescheidenste pogingen eerbiedig het hoofd buigen en belijden:

Den hoogen God alleen zij eer
En dank voor Zijn genade.

Dat zij dan mijn laatste woord als rector. Thans draag ik mijn ambt over aan mijn opvolger. Waarde en hooggeachte

Verdam! Vooraf ga een betuiging van diepe erkentelijkheid voor al wat gij in het afgeloopen jaar voor mij zijt geweest; veel werk heeft uw ijver mij uit de handen genomen, maar nog meer heeft mij gesteund uw trouwe vriendschap, uw vriendelijke bemoediging. Thans zijt gij rector: de blijmoedigheid U steeds eigen stemt wonderwel overeen met het feestelijk vertoon dat het rectoraat soms met zich brengt, en de plechtige waardigheid van het ambt behoeft *U* niet te drukken, want gij *zijt* een man van onmiskenbare beteekenis. Uw naam is voor eeuwen verbonden aan een bijna voltooid reuzenwerk, het gebouw door Matthias de Vries ontworpen, het staat daar door U opgebouwd. Uw heilig plichtsbesef, uw arbeidzaamheid, uw hooge levensbeschouwing verbieden ons te vreezen ne Te Rectore quidquam capiat detrimenti nostra Republica. Salve mihi Rector Magnifice, iterumque salve!

BIJLAGEN.

LECTURIS SALUTEM.

Non omnia quae hic leguntur a me in Auditorio Academico sunt pronuntiata. Omissa vel in brevius contracta tunc sunt et alia et tota disputatio de historici officio deque Plinii locis ad eam rem pertinentibus.

ORATIO

DE

ELOQUENTIA PHILOLOGO COLENDA

QUAM

DIE VIII M. FEBRUARII A. MDCCCCVIII

HABUIT

JACOBUS JOANNES HARTMAN

Salvete mihi, vos omnes, publicae consortes laetitiae! Laetitiae aio; nam gaudere nos oportet, cum ceteros omnes tum eos qui natura ad laetitiam minus sunt propensi, atque illum quoque si cui omnia, etiam ea quae grato contemplatur animo, moestitiae tamen umbra quadam obscurari videntur. Non enim singulorum hodie causa agitur: communis omnium Matris celebrantur natalicia, ea nos in sanctam hanc et ipsa paupertate augustam convocarunt sedem; almae Matri quantum debeamus reminiscimur. In memoriam redimus studiorum, quorum in hac Academia iecimus fundamenta, ante oculos stant fideles amici, quibuscum hic nos sors coniunxit, dierum atque adeo noctium horae, quas in hac Urbe iucunde transegimus, in claram exsurgunt lucem. Quod si quid ipsi, pro virili quisque parte, conferre potuimus ut Academia Lugduno-Batava alumnis suis vere Alma Mater esse pergeret, eius quoque rei laeti lubentesque recordamur. Gaudeamus igitur, iuvenes seniores atque adeo senes grandaevi! Qui vero publici illius gaudii testis sanctissimum hunc conscendit suggestum qualem habeat orationem? In promptu est responsum: „panegyricum aliquem exspectamus; in coelum tollatur haec disciplinarum sedes veneranda; laudentur patres qui, repulsis hostibus et superata omnibus hostibus

potentiore fame, virtutis praemium hanc sibi Academiam dari maluerunt quam tributa in multos annos remitti; praedicetur gentis Arausionensis heros ille qui hanc Academiam condidit, pro Serenissimae Reginae, quae iam omne illius gentis onusque decusque sustinet, vota suscipiantur salute." Concedo nihil esse quod hunc solemnem diem deceat magis quam oratio ex eo genere. Ante oculos etiam versatur Matthias de Vries, qui abhinc triginta quatuor annos hunc ipsum locum tenuit. Stabat vir parvae staturae sed strenuus propugnator omnium bonarum artium, de hac Academia et de tota patria unice meritus, et per duas horas integras sine ullo chartarum adminiculo praeclaram illam habebat orationem de Academia Lugduno-Batava libertatis praesidio. Quae quanta oratoris admiratione audientes impleverit quid attinet dicere? Hoc dico: post annum feriae illae trisaeculares sunt celebratae, quibus nihil magis patriae nostrae gloriam per totum orbem terrarum sparsit. Quae ut tam splendide tamque digne celebrarentur ét alii effecerunt ét Vriesius, qui sua facundia tam bene mentes ad illos dies sancte religioseque peragendos praeparaverit.

At quod optimum factu videatur quominus fiat saepe obstat aliquid. Hic vero obstat res minime spernenda. Sit haec Academia augusta, veneranda, nobis carissima, quotannis eam in eundem modum laudare ineptum foret. Nullum est periculum, quod cautius magisque anxie sit vitandum quam illud ne taedium moveas. Iuvenalem, poetam satiricum equidem non ita magni facio, sed nihil est salsius quam prima eius satirarum pagina, qua poetas aequales ludibrio habet semper eadem decantantes. „Nemini" ait „sua domus tam bene nota est, quam loci communes, quibus illustrandis illi dant operam, quamvis sint a communi hominum vita remoti". Simili derisioni obnoxia nostra fieret oratio et cum ea tota Academia, si eodem die semper eadem efferremus laudibus. Prudenti ergo consilio hac aetate novum genus orationis huic

diei excogitarunt professores. E sua quisque arte aliquid profert novi atque reconditi, quod explicet atque exponat aliquid sacrorum nostrorum cognoscere cupientibus. Et qui novam hanc rationem commendant saepe hac utuntur imagine. „Vesperi" aiunt „professoribus eorumque hospitibus cena ponitur lauta atque opipara: haec tempestiva sit cena, quae non palato blandiatur sed mentes recreet omnium quibus bonae artes cordi sunt". Lepidam esse imaginem non nego, sed rei, cuius causa adhibetur, non semper respondet. Etenim, qui vespertinam illam cenam parat, quamvis sit inter collegas probatus artifex, tamen tunc de solis convivis cogitat; at convivium tempestivum saepe non convivis, sed cocis, paratum videtur. Reconditi aliquid orator praebere vult, fieri ergo potest ut vix duo vel tres adsint viri non minus docti, qui bene eum intelligant. Quoties in isto loco sedi memet ipsum identidem rogitans: „derideone ego, qui me quidquam istorum intelligere simulem etiam et me non in angulum meum retraham potius ut clausis oculis obdormiscam, an ludibrio habeor, ad quem verba fiant tamquam ad „hominem sapientem", cum hic certe sedeam *ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης*?" Et *novum* esse debet quod praebet: quid mirum ergo si postea *falsum* illud fuisse appareat? Memini me ante multos annos audire oratorem Academicum, qui per totam horam egregiis cumularet laudibus celeberrimum quendam apud exteros medicum, a quo inventa esset ratio terribilis cuiusdam morbi penitus reprimendi ita ut posthac nihil iam ab eo esset metuendum. Vixdum tota oratio habita erat, cum acta diurna legentes docebant ipsum illum celeberrimum medicum palam esse professum irritam fuisse spem suam, opinionem se fefellisse et, nisi melior ratio inveniretur, morbum istum eadem qua antea vi esse grassaturum. Hic, nisi omnia me fallunt, ii qui historicis et literariis disciplinis dant operam meliore utuntur conditione quam reliqui omnes viri docti. Quae enim nova proferunt, tamen plerumque non prorsus nova sunt et inaudita;

saepe — nam permagni momenti hic est propria cuiusque indoles — eorum „inventa" levi tantummodo *colore* discrepant ab iis quae iam prolata sunt ab aliis et vulgo probata. Ne ergo plane a vero aberrent non tantopere est metuendum. Hoc vero longius etiam abest periculum, ne aut a nullo aut a paucissimis tantum intelligantur. Ratio enim philologica — quis hoc infitiabitur? — plerisque aliis disciplinis viam monstravit. Nihil ergo in arte philologica, et omnino in omni arte historica et literaria, tam est reconditum quin, dummodo apte proponatur, cordi esse possit unicuique, cui ulla disciplina cordi sit, suoque ab eo aestimari pretio. Quapropter spes me tenet neque operam me hodie perditurum neque ingratam Vobis rem facturum, si breviter et quam maxime potero perspicue disseram: DE ELOQUENTIA PHILOLOGO COLENDA.

Hic ego derisionem illam non metuo, qua quondam rex Spartanus rhetorem quendam petivisse dicitur. Professus hic erat se oratione Herculem esse laudaturum, sed priusquam unum fecisset verbum, rex misero homini omnem successus rapuit spem rogando: „ecquis est qui Herculem vituperet?"

Eloquentia enim adversarios multos ét nunc habet ét habuit semper. Videte modo Cicero quam anxius sollicitusque se defendat contra eos a quibus sibi crimini datum iri exspectat quod eloquentiam didicerit 1). Illo enim tempore qui data opera eloquentiam didicisset vulgo vir habebatur versutus, fallax, callidus, insidiator bonorum, legum atque omnis aequitatis eversor et quid non? Denique suspecta erat lingua, et Catonianum illud „vir bonus, dicendi peritus" plerisque videbatur coniungere ea, quae suapte natura disiunctissima essent. At nunc — id quod multo gravius — eloquentia spernitur et contemnitur. Homo paulo facundior vanus atque ineptus putatur, qui nugis canoris sit contentus, et prae venusta specie rei veritatem nihili faciat. Hinc in puerorum institutione quaecunque aliquo modo cum eloquentia cohaereant eique cognata sint negliguntur omit-

tunturque. Quotusquisque iam adolescens quae ipse scripserit bene apteque recitare potest? Plerique aut balbutiunt haesitantque aut certe quid voce tollendum quid premendum sit neque curant neque norunt: praeconum instar omnia eodem proferunt sono. Olim pueri omnes quoque die festo aliquem Divini Verbi ministrum audiebant, in quorum numero semper fuerunt et nunc etiam sunt viri haud spernendae facundiae: hinc ergo — ut de gravioribus nunc rebus taceam — ét copiam aliquam verborum ex illis libris, quibus in nostro sermone nihil eloquentius scriptum est, secum ferebant ét artis oratoriae exempla, quae imitarentur. Qui vero aliquem doctrinae gradum erant petituri, vixdum didicerant aliquid de quo possent confabulari, cum aequales aliquot ad sodalicium literarium convocabant, ubi ét de rebus literariis disputaretur ét versibus orationibusque recitandis navaretur opera. Mature enim intelligebant, atque hoc a parentibus acceperant, qui ad Studia Academica accedere cuperet ei ante omnia omnibus modis mentem ornandam excolendamque esse. Nunc haec omnia mutata sunt — in melius mutata hercle non dixerim. Regnat enim et semper latius serpit morbus quidam — mihi certe morbus labesque videtur — quem quo nomine appellem nescio: mutuabor ergo vocabulum ab iis qui de republica disserere solent, quod iam est in ore omnium. Regnat ubique *fluctus* quidem *democraticus*. Desinunt homines sursum oculos mentemque tollere, deorsum spectant et multi parum abest quin humi repant. Deorsum quidquid monstrat probatur, altiora spernuntur, neque ullum iam proverbium magis est pervulgatum quam LATINUM illud „mens sana in corpore sano" 2): hoc in ore habent omnes, etiam ii qui nihil peius oderunt quam Latinarum literarum studium istud inutile. Nam *corpus sanum* quid sit etiam infima indoctorum plebecula novit aut saltem nosse sibi videtur, *mentem* illam *sanam* insanis istis relinquunt, qui altiora appetunt.... unde ne nummum quidem domum ferant. Aequo ergo animo ferunt pueros suos

hoc solum curare, huic uni rei omne otium impendere ut lacertos quam robustissimos, crura quam velocissima habeant, quibus equos omnesque quadrupedes vincant. Rideant si quis dicat otium illud ideo pueris datum ut libere et suo quisque obsequentes ingenio addiscant omnia quae ignorare turpe sit, utque iam nunc operam dare incipiant novis, si non viis, at semitis inveniendis muniendisque quibus ad Arcem ascendatur Sapientiae. Rideant et „o bone" dicant „ista quae ad mentem pertinent scholae relinquimus; ea pueris nostris ingerat quaecunque ad examina feliciter subeunda plane necessaria sunt, cetera omnia tantum abest ut curemus, ut istud tuum studium liberum et voluntarium reformidemus, utpote quod novas fortasse vias muniat sed quae longius ab examinibus abducant. Haec nobis cordi sunt; haec enim aditum parant ad eos locos, ubi ét victus quaeratur ét in tempore .... prospiciatur senectuti. Otium suum pueri impendant corpori excercendo. An tu forte non probas illud „mens sana in corpore sano"?" Quantocius victum quaerere et, si fieri potest, rem facere, hoc illud est quod multis iam parentibus in puerorum educatione unice spectandum videatur. Quae labes quatenus iam per vitam nostram Academicam serpserit non definio; spero atque credo etiam hic *πλείους εἶναι τοὺς ἀγαθούς*, sed rem narrabo, quae ante paucos menses mihi haud levem incusserit metum. In remoto quodam patriae nostrae oppido cum adolescente quodam una sedebam; colloquium ortum est, mox illum esse huius Academiae studiosum apparuit. Iam ante annum Albo Academico erat inscriptus .... sed meum nomen nunquam audiverat, quamquam illis ipsis diebus Rector Magnificus eram creatus, neque notum habebat alium quendam professorem, cui vicinus habitabat: illos solos professores noverat quibus mox examinatoribus esset usurus. Isti plebeculae Academia non est illustris et sancta sedes studiorum, patriae decus quod ut pristinum suum servet splendorem omnibus est enitendum, tam discipulis quam magistris,

sed officina quaedam, ubi venalia prostent victus quaerendi diplomata, venalia non nummis sed servili labore. Quae ut hinc arceatur novisse mihi videor efficax remedium. In examine — et nolite mirari me hic ab examinibus aliquid exspectare praesidii — in examine, quod ad Academiam dat aditum, supra cetera, immo cum ceteris omnibus, hoc quaeratur habeatne adolescens mentem iis rebus excultam quibus imbuti esse solent qui honesto loco nati sunt. Hoc vero praecipue exploretur qua voce, quo sono pulchrae nostrae linguae proferat vocabula; repellatur quicunque crassa incultaque lingua sit. Sed huic quoque morae fiat aliquid, qui non didicerit, si non facunde, at perspicue recitare et ita ut appareat eum quae legat intelligere. Nam nunc quidem incredibile dictu est quantopere omne eloquentiae studium negligatur. Quae res multo magis quam vulgo putatur nostrae disciplinae nocet. Ad vos me hic potissimum converto, literarum studiosi. Plerique vestrum aliquando in gymnasiis iuventutem patriam docebunt. Iam hoc vos fallere non potest esse (et semper fuisse) qui in literis Latinis Graecisque plane sint hospites, esse qui eas pessime oderint. Qui, obsecro, fieri potest ut ulli homini res tam praeclara odio sit? Et aliae huius rei causae sunt et, mihi credite, vox ista stridula magistelli, qui cuncta sic recitat tamquam si miseris pueris dictata det, qua re nihil est odiosius. Apud nostrates qui canoram illam suavemque Cobeti audiverunt vocem, apud Germanos qui Boeckhii eloquentissimi illius viri adfuerunt scholis, apud Francogallos ii quibus Boissierius vel unum Horatii carmen recitavit, omnes nescioqui strenui exstiterunt antiquarum literarum defensores atque patroni. Sed non opus est ab illis heroibus exempla petere. Nostra aetate multi e nostris gymnasiis eiusdem amoris pleni huc veniunt. Qui fortasse aliis negotiis districti nullum posthac librum Graecum Latinumve inspicient, sed semper secum servabunt sententiam hanc certam stabilemque: esse in illis literis sublime aliquid et unicum quod pueris

ad altiora tendentibus denegare nefas sit. Hi sunt firmissimi nostri propugnatores, ab his petenda salus et auxilium. Atque hos omnes scitote in suo quemque gymnasio usos esse rectore vel praeceptore, qui pulcherrima veterum scripta ita recitaret ut in mentibus puerorum versuum quorundam vel sententiarum indelebilis perstaret memoria.

De externa hactenus egi rei specie, de ornatu, quem affert eloquentia, de iis denique rebus, quas quivis statim perspiciat. Quis enim dubitat quin gratius iucundiusque sit aliquem bene recitantem audire quam balbutientem et inepta declamantem voce? Ad magis recondita nunc venio, quae non continuo unicuique veniant in mentem. Dico ergo palamque declaro ipsum eloquentiae studium philologicae arti magnopere prodesse posse. Paulisper reputanti mirum illud videri non potest. Antiquitus eloquentia omnes disciplinas literarias complectebatur. Cicero, cum his verbis utitur: „historia est opus oratorium maxime", non id dicit quod primo aspectu dicere videtur; ad hodiernum usum accommodare sententiam illam possumus levi hac mutatione: „historia est opus *literarium* maxime". Quod quin verum sit quis dubitabit? Sunt tamen etiam nunc viri docti qui contendant disciplinam historicam et alias ob causas apud antiquos ad plenam maturitatem pervenire non potuisse ét quia lucem veritatis ei nimium artis oratoriae studium interceperit. De qua mihi opinione hic paulo fusius est agendum ét quia ipsa res tanti est momenti ét quia me eo ducit argumentum in quo versor. Hodierni historici longe longeque superant antiquos; haud nego. Sed quibus eos rebus superant? Iis potissimum quae ad ipsam historiam parant *aditum*. Ét multorum saeculorum usus ét studium ipsum non iam, ut antea plerumque, uno populo contentum, sed quodammodo omnes simul populos respiciens, historicos impulit ut certas investigandi quaererent normas, ad quas quidquid agerent posset exigi. Quomodo excutiendi sint omnes loci, in quibus monumenta historica sint

reposita, quomodo ea sint legenda et examinanda multo melius nunc scitur quam antea. Denique *artibus auxiliariis* potissimum recentiores historici praestant antiquis. Nam ipsa historia quid spectaret, quid sibi haberet propositum ipsi illi antiqui ét praeceptis ét exemplo suo docuerunt. Nulla unquam falsa de historiae ratione opinio prohibuit quominus quisquam quam optimus fieret historicus. Antiqui si in hac re errarunt, culpa fuit infirmitatis humanae, non eloquentiae. Exemplis rem illustrabo quibusdam quae mihi ideo vel maxime apta videntur, quod non sumpta sunt ab aliquo Polybio vel Thucydide — etenim quod summi viri recte perspexerunt de eo aequales eorum plerosque in errore versatos esse non incredibile foret — sed ab homine amabili quidem et venusto sed minime docto gravique, immo admodum levi; futilem dicerem, nisi eum haberem in deliciis, Plinium minorem dico. Initium faciam a duobus locis qui, si starent soli, docere viderentur *de officio historici* non solum alia atque nos statuisse Plinium sed eam sibi informasse opinionem quae ut falsissima plane esset reiicienda et explodenda. Postquam de exitu soceri, qui Vesuvii eruptione periit, narravit, hanc adiicit sententiolam 3): „Unum adiiciam me omnia quibus interfueram, quaeque statim, cum maxime vera memorantur, audieram persecutum. Tu *potissima* excerpes": (Tacitus est ad quem haec scribit) „aliud est enim epistolam, aliud historiam, aliud amico, aliud omnibus scribere". Quae sunt illa „potissima" quae Tacito sint excerpenda? Ut opinor, quae maxime decere videantur, quae in magnifica narratione maxime splendeant, quae legentes vehementius movere possint. Atque alteram, quam de eadem re ad eundem scripsit epistolam, sic claudit 4): „haec nequaquam historia digna non scripturus leges et tibi, scilicet qui requisisti, imputabis, si digna ne epistula quidem videbuntur". Nihil, ut opinor, historia indignum est, quod rem illustret, hominumve mores in clariore ponat luce. Aliter Plinio videtur: gravi et grandisona Taciti

narratione indignum censet quidquid tenue sit et leve; omnia ibi debent esse ponderosa, vehementia, animis horrore afficiendis idonea. Dixerit aliquis hic certe teneri oratorem panegyricum, qui prae suis deliciis et ornamentis nudam veritatem nihili faciat. Audite ergo cetera.

Potuitne quidquam dici quod verius esset et magis contrarium iis, quae modo afferebamus, quam hoc 5): „Historia non ostentationi sed fidei veritatique componitur"?

Vera cum falsis iuncta hic locus exhibet 6) ex alia ad Tacitum epistola: narravit Plinius quomodo imperante Domitiano amicum suo periculo periculo extraxerit, additque „haec, utcunque se habent, notiora, clariora, maiora tu facies". Periculosae, hercle, opus aleae fit historia, si scriptor ante omnia hoc spectat ut quae sui amici recte fecerint non solum *notiora* et *clariora* sed etiam *maiora* fiant. Vixque se nobis purgat Plinius sic pergendo: „quamquam non exigo ut excedas actae rei modum". Et tamen idem ille non prorsus nescium se esse quae sit fides historica his verbis significat, quae statim adiicit: „nam nec historia debet egredi veritatem et honeste factis veritas sufficit".

Num sicubi non sua agitur gloria sed aliena, multo etiam melius perspicit illud Plinius. Certe Cluvium Rufum historicum hisce verbis veritatis plenis utentem facit ad Virginium Rufum, fortem virum sed et ipsum laudis satis cupidum: „scis, Virgini, quae historiae fides debeatur: proinde si quid in historiis meis legis aliter ac velis, rogo ignoscas" 7). Haud potuit rectius.

Neque hoc ignorat Plinius seriam rem esse historiam scribere, quae strenuam postulet industriam et summam diligentiam: „meremur" sic Tacitum alloquitur 8) „ut posteris sit aliqua cura nostri.... studio et labore et reverentia posterorum".

Et ne quis dubitet quin historia res sancta atque augusta Plinio visa sit haec afferimus 9): narrat de historico quodam veracissimo, qui librorum suorum recitaverit alterum, alterum silentio presserit permotus precibus quorundam, qui ibi partibus

fungerentur parum honestis, atque narrationi suae haec praemittit: „quanta potestas, quanta dignitas, quanta maiestas, quantum denique numen sit historiae cum frequenter alias tum proxime sensi". Quid est penitus sentire quae historiae debeatur reverentia, nisi hoc est?

Denique ex his quae attulimus summam quandam faciamus. Sed hoc praemitto, quaecunque de Plinio dicturus sim etiam ad Tacitum pertinere: ipso enim Plinio teste 10) tam artis vinculis cum Tacito iunctus fuit ut ab aequalibus uter Tacitus esset uter Plinius vulgo ignoraretur. Haec ergo huius disputationis summa sit: *omnino*, sive (ut hodierni aiunt philosophi) „in abstracto" nulla gens non plane inculta ignoravit unquam quod esset historici officium. Sed *homines* quales sunt ét Plinius ét Tacitus facile a recta via aberrant semper rogando quae sint *potissima*, quae *historia digna*, putandoque nihil esse historia dignum quod non sit grave, amplum, magnificum et nihil in ea potius esse tractandum quam quod splendida copiosaque possit exornari oratione. Abusu quodam eloquentiae laborabat ét Plinius ét Tacitus, sanus usus historico non prodesse non potest. Immo omne studium historicum, omne studium literarium ab eloquentia praecepta petat.

Eloquentia ergo — id quod nemo mortalium ignorat — ab antiquis in quinque dividebatur partes. Sunt: inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. De *pronuntiatione* satis iam dictum: ea ad externam rei speciem pertinet — quamquam nihil hic esse externum mox demonstrare conabor. Sed certe *videtur* eo tantum pertinere; ceterae ne *videntur* quidem: ipsam rei mentem animumque singulis inesse quivis statim intelligit. Initium faciamus a *memoria*. Quanti ea momenti visa sit antiquis oratoribus testes sunt Cicero ceterique omnes, qui turpe semper duxerint in iudicio vel concione ullis aliis uti chartis nisi illis, quibus continerentur ea, quae scribis essent recitanda. Nunc vero philologis certe quibusdam — mira res est sed

vera — persuasum esse videtur vix quidquam esse illa levius magisve contemnendum. Saepe aliquem, qui tamen doctus videri vellet, dicentem audivi: „infirma sum memoria". Scire velim quid philologus habeat qui careat memoria. Neque stulte solum sic loquuntur nonnulli, sed etiam impie, atque utinam ne propter paucorum culpam aliquando graviores poenas a nobis universis sumat Musarum mater. Satis sit poenarum quod iam in nostram aciem irrepserint quidam prorsus hac militia indigni. Qui si quid eos rogas — nam sunt inter eos qui tamen aliqua doctrinae fama utuntur — nunquam paratum habent responsum, quod quidem in rem tuam faciat, sed te ad ampliores, immo amplissimas relegant grammaticas, historias, lexica, quin etiam se cum Wissowis, Rotscheris, Muelleris totum Darembergium et Saglionem in aedes tuas ingesturos minantur. Hos enim omnes aut domi habent aut unde petantur norunt aut haec saltem nomina fideli servant memoria.... et mirifice ea re gloriantur, haud dissimiles Calvisii illius Sabini de quo tam salse Seneca 11) narrat. Nostis hominem: libertinus erat, infimo loco natus et ingenium habebat par generi. Volebat tamen eruditus videri. Quid ergo fecit? Operam dedit ut unum haberet servum, qui Homerum, alterum, qui Hesiodum, singulos qui singulos lyricos tenerent memoria. Illos omnes magna pecunia instruendos curaverat: „erat enim in ea opinione ut putaret se scire quod quisquam in domo sua sciret". Rogatusque quanti sibi parasset singulos impensam dicebat pecuniam: hic prudens quidam et lepidus derisor „minoris" inquit „totidem scrinia emisses". Videtis quam apte libertinum istum huc adduxerim. At nos teneamus tueamurque vetustum illud: „tantum quisque scit quantum memoria tenet". Nescio tamen an rectius sic dicatur: „quantum quisque scit tantum memoria tenet". Scire enim est sibi fecisse proprium et in succum sanguinemque vertisse; quod autem semel revera tui pars factum est, id nunquam a te avelli potest, tecum moriatur necesse est. Et putare nolite perversam

illam nonnullorum opinionem nihil nocere arti nostrae posse. Quamquam ipsi arti nocebitur nunquam: semper stabit inconcussa et supra nubes lucidum extollet caput; sed fieri potest ut homines eam non videant neque ubi sit norint. Hi sunt illi qui in istis, quae nominavi, doctrinae receptaculis latere eam putent, ergo nihil ardentius expetant quam ut aliquando aliquid et ipsi habeant quod eo conferri possit, satis sibi consultum fore rati, si ibi et suum legatur nomen. Hos omnes ego sic alloqui velim: quod colligitis, ordinatis, disponitis vehementer probo; scitote tamen hactenus vos instrumento tantum parando dare operam; tum demum revera aliquid profeceritis cum, vel instrumento isto usi vel sine illo, inveneritis aliquid, quod vestrum dicere iure possitis. Poteritis autem, cum memoria tenebitis, dummodo sit aliquid, quod et alii memoria possint tenere. Hoc semper philologia atque omnis disciplina habeat propositum!

„Cum inveneritis aliquid" aiebam. Haec vox me ad ipsum rei ducit caput: *inventio* enim in eloquentiae partibus ét loco ét dignitate semper prima est habita. „Hanc nobis commendare noli" dixerit aliquis „huic certe tuo patrocinio non opus est: quis enim inventioni unquam exstitit hostis?" Olim quid factum sit non rogo, sed nunc in summum adduci discrimen inventionem hoc certo scio. Male audiunt „acumina ingenii" et si quis in adversario refellendo aliquoties exclamare potuit: „quorsum omnia ista acumina ingenii?" vel „opinionum commenta dies delet" vel aliud aliquid in eandem sententiam, sibi plaudit, de coronae enim assensu certus est. Sed quam iniquum sit populi de eiusmodi rebus iudicium nusquam magis apparet quam in ea disciplinae nostrae parte, in qua omnia certiora sunt et magis perspicua quam in ceteris omnibus, artem criticam dico. Hinc exempla afferri quotidie possunt. Quam saepe enim fit ut appareat aut falsam aut certe supervacuam esse aliquam coniecturam, quae olim visa sit ét neces-

saria ét acutissima. Hoc autem quotiescumque accidit, gaudio exsultat popellus: nihil enim ei gratius est iucundiusque quam poenas dare aliquem qui aliquid supra vulgus sapere antehac habitus sit. Sed quid revera factum sit latet imperitos: apparuit ceteros omnes in densis esse versatos tenebris, at levem fuisse critici illius errorem et tantum non innocuum. Etenim olim omnes prave illum locum interpretabantur et ita ut aut vis fieret sermoni aut scriptoris poetaeve vera mens lateret. Id primus mortalium criticus ille viderat, sed morbi sedem in aliqua literula sitam putaverat: hanc ergo mutaverat. Supervenit aliquis, non dicam acutior sed felicior, qui intelligeret ne illa quidem mutatione opus esse: omnia posse manere sicut fuissent tradita, sed nova interpretatione opus esse. Et interpretationem proposuit, quam posthac probaturi essent omnes utpote unice veram et quam tamdiu latuisse mirum videri posset. Sed nunquam illa e tenebris prodiisset, nisi aliquando exortus esset ille criticus, qui primus mortalium vidisset latere aliquid quod aliquo modo luce esset donandum. Quid quod id quod criticus erat commentus eodem redibat quo nova illa veraque interpretatio. Posse me exempla rei afferre dicebam, sed hoc mihi omnibus exemplis disertius videtur: nusquam magis quam in coniecturis recta interpretatione redarguendis enituit acumen illud splendidum nostri in omni arte philologica ducis atque magistri Cobeti, quem tamen ridiculo quodam errore imperiti nihil aliud quam coniecturas excogitare potuisse sibi habent persuasum.

Coniecturae quamvis audaces et illa quae cum contemptu lumina ingenii dicuntur (etenim praeclarissima quaeque maxime contemnuntur sicubi plebeculae alicuius captatur favor), haec sunt quae quamque artem promovent; sine illis omnes artes stant et similes fiunt paludum morbos mortemque respirantium: flatus motusque suam aquis servant sanitatem. Et tamen in nostra certe arte omnes inventores metuuntur suspectique sunt, at po-

tissimum probantur qui industriam diligentiamque sine ingenio praestant. Hi enim „fluctui democratico" aptiores videntur. Ita fit ut aetatem homines terant in „fundamentis iaciendis" et „materie colligenda". Sic enim loquuntur, sed videte ista fundamenta quae dicuntur qualia sint. Si formam eorum et lineamenta consideras, araneae quandam telam te videre putas, admirabundusque rogas quam flexuosa futura domus sit, quae illis imponatur. Sed, mihi credite, nunquam quidquam imponetur; nam ne soliditate quidem praestant araneae telae: tam putre illud lignum est, tam omnis vitae expers. Imitantur operarios — et credere nolite me probos honestosque operarios inepte contemnere: omne imitatorum servum pecus contemno sed operariorum imitatores ceteris omnibus magis — imitantur operarios sed clamant: „disciplinarum physicarum sequimur rationem". Honesta species, sed haec quoque falsa. Primum enim qui illam rationem semper in ore habent cuius modi sit iuxta cum ignarissimis ignorant. Quo hoc argumento dicam quaeritis. Quia me in disciplinis physicis plane hospitem esse sentio, idque ob eandem causam quae ceteris omnibus obstitit quominus quidquam in iis proficerent. Quae non didici saltem nescire fateri non pudet. Ceteros quoque ne pudeat censeo: aut ergo in laboratoriis mentem oculosque intendentes auremque peritis praebentes magistris aliquam physicam disciplinam addiscant, aut desinant nos physica sua ratione obtundere. Nemo iis physicus, nemo chimicus, opem feret, si strenuo sed inutili labore tempus perdiderint ipsamque artem, cui laborare se clamant, in omnium adduxerint contemptionem. Deinde philologia nihil imitatur et neminem: satis diu iam sui iuris fuit ut sui iuris manere possit. Mira res foret et incredibilis, si ea disciplina, quae tot aliis disciplinis viam monstraverit, subito nunc ipsa in densis versaretur tenebris ita ut suppliciter aliunde lumen petere deberet. Tum semper et ubique philologus se vivis populis et vivis hominibus uti reminiscitur: non facit experi-

menta in inanimi materie vel in corpore vili. Et quod nobis ad satietatem usque obganniunt artem artis, disciplinam disciplinae causa esse exercendam, quatenus in ceteris artibus disciplinisque illud fieri possit non statuo, sed philologia istud praeceptum respuit reiicitque. Hic ipse homo sibi vult acquirere aliquid. Bonus philologus tum demum prodesse aliis poterit si multo ante sibi profuerit ipse. Neque ulla lex ei sanctior est magisque veneranda quam quae lepidissimo poetae Germanici continetur versiculo:

Qui flos ipse sibi decori est simul ornat et hortum.

Denique strenuo labore bonus philologus nulli cedit operario; nocturna diurnaque manu libros suos versat, examinat, secum perpendit. Sed strenuus ille labor semper hoc spectat ut inveniatur aliquid. Et vera inventio, quae quidem apud nos in maximo sit honore, hoc habet quod invenit plerumque id quod quaesitum non fuit. Hoc quoque in arte critica vel maxime elucet. Raro quidem, sed tamen interdum, profertur aliqua emendatio, quae tam sit certa tamque ingeniosa ut merito omnes prudentes summa impleat admiratione. Nostisne ad quosnam locos eae pertineant? Sine ulla exceptione omnes ad eos in quibus nemo unquam quidquam vitii latere suspicatus sit. Ergone otiose nobis est desidendum donec sponte se nobis offerat aliquid? Immo vero sic res se habet: dum mens intenditur, ad quaevis bona accipienda fit aptior. Ad accipienda aio; nam quae aliis felicissime *inventa* videntur ea ipse qui invenerit sibi extrinsecus allata putat. Fecerit aliquis carmen Latinum paulo venustius, paginam scripserit quae aures sua facundia impleat, corruptum locum lepide emendaverit, ex aliqua difficultate se callide extricaverit, haec omnia sua esse vix sibi persuadet: „egone ista scripsi, egone feci, egone repperi?" admirabundus identidem se rogat. Et quo minus se illorum auctorem sentit, eo magis sibi persuasum habet alicuius esse ea pretii. Sed tantum abest ut se propterea extollat ut nihil eum magis admo-

neat pulcherrimi carminis vernaculi, cuius omnis est mens in saepius repetito versiculo:

Donum est quidquid habemus. 12)

Num quod *extrinsecus allata* dicebam, „divinitus delata" dicendum erat. Videtis iam quam multa et quam magna philologo communia sint cum oratore, poeta, artifice denique. Et scire pervelim qualis sit ille artifex, qui *inveniat* nihil.

Supersunt duae partes, *dispositio* et *elocutio*, sed eae simul tractari possunt. Namque, inter se licet differant, sunt tamen cognatae. *Dispositio* enim in apte eleganterque *toto* ponendo cernitur, *elocutio* in singularum partium elegantia ac venustate spectatur. Hic locus est dandi id quod modo sum pollicitus; dicebam enim me demonstraturum in tota arte oratoria — ideoque et in philologia disciplinisque literariis — nihil esse quod iure *externum* dici possit. De *dispositione* autem et *elocutione* non dubito quin multi sint, qui aliter sentiant. Quoties hanc audimus cantilenam solos Francogallos *libri faciendi* artem callere! Non ab omni parte verum illud esse mihi constat: novi enim *libros*, qui plane illo nomine digni sint, a civibus nostris, ab Anglis, Italis, Germanis conscriptos. Et si prorsus verum esset, tristissimum esset. Tamen vulgo illam sententiam homines non maerentes pronuntiant sed subridentes; dixeris eos aequo animo Francogallis illam gloriolam relinquere, tamquam rem inanem et vix gravi viro dignam. O quantopere illos fallit opinio! Ceteris omnibus populis ea arte praestare Francogallos haud negaverim. Sed legite mihi aliquem Gastonis Boissierii librum: hic enim inter populares suos principatum tenet, et omnino in omni arte philologica quem pluris faciam neminem habeo. Qui factum censetis ut tam esset venustus elegansque? Aliquone auctoris artificio fallaci, levitatem pulchra specie obtegentis? Immo vero egregio quodam *pulchri verique* amore, cuius nunquam sit immemor. Quavis tibi pagina rem esse sentis cum praestantissimo viro qui ét *quid velit* ét *quid possit*

semper sibi est conscius; qui omnia legit, pervestigavit examinavit, sed ex immensa doctrinae copia, quam sibi indefessa paravit industria, tantum semper promit quantum ad eam rem, quae agitur, recte perficiendam requiratur. Possum rem exemplo ex alia arte petito illustrare. Memini me quondam nobilem quendam architectum dicentem audire, si quod aedificium bene structum sit et ita ut rei cui destinatum sit, plane sit aptum et accommodatum, sponte illud pulchrum evadere; contra, si quod male sit compositum dispositumque, id iam ex inepta eius specie facieque apparere. Paradoxon illud esse paulo audacius concedo, sed veritatis aliquid inesse mihi est persuasissimum. Certe quidquid recte et ordine factum est ab eo qui sui sibi propositi semper memor fuerit, id suam sibi habebit notam impressam, suum sibi χαρακτῆρα in fronte geret ita ut quivis statim quod eius sit consilium sentiat. Qui nunc hinc Amstelodamum venit, in illam urbem quae olim, fortasse non iniuria, omnium urbium pulcherrima dicta est, domicilium Rembrandtio aliisque summis artificibus dignum, eius oculi longa quadam tenentur parietum serie; tenentur, aio, nam impediuntur quominus prospiciant in eam urbis partem, quae quidquid inepte et absurde nostra molita est aetas, tamen aliquid saltem pristinae servavit dignitatis. Cum propius accessit, admirabundus illos aedificium, si non esse, at esse velle cognoscit, sed frustra quaerit ubi sit aditus, ubi ὀπισθόδομος, denique quam istam domum esse dicat nescit. Sed innumeras illas fenestras minutissimas ostiaque angustissima consideranti, turrem denique ingentem, haud dissimilem illis, quas castellis suis imponere solebant medii aevi praedones nobiles, suspicio quaedam ei nascitur ita ut iam se ad praetereuntium aliquem convertere audeat a quo certiora edoceatur. Cognoscit autem huc quotidie convenire mercatores ad rerum venalium pretium statuendum, sedere ibi iudices pretiosarum chartarum foenerisque peritos, denique δεῖγμα hoc esse et argentariorum basilicam. Tum vero parietum

illorum auctorem non ridet solum sed et abominatur detestaturque, qui mercatores negotiatoresque Amstelodamenses, quibus nulli unquam probiores integrioresque sint habiti, carcere et tenebris dignos iudicaverit. Antiquam supellectilem, qualis avorum nostrorum et proavorum aetate ét alibi ét praesertim in nostra patria fieri solebat, contemplantem quo modo me affici putatis? Tristis moestusque fio et me saeculi huius vehementer poenitet. Etenim antiqui illi fabri quamcunque mensam, quamcunque sellam, quodcunque armarium faciebant, in opere suo totam suam, ut ita dicam, ponebant vitam, totum pectus, totum ingenium.* Delectatos eos esse suo labore quovis vel minimo agnoscis ornamento, quovis flosculo, quovis circulo lineolaque. Neque miraris eo tempore unumquemque, qui quidem non esset in sua urbe hospes, a quo quodque opus factum esset fabro dicere potuisse. Artificis enim mens ex ipso prodibat opere. At nunc plerique fabri vere miseri dicendi sunt: nullum enim e labore percipere possunt voluptatem, singuli singulas partes brevissimo tempore et minimo pretio perficere callent et nihil praeterea. Hinc illa hodierna supellex, quae non solum nihil habet quod oculis blandiatur, sed ne utilis quidem proposito dici potest; aut nimis est ponderosa et revera immobilis, cum „mobilis" audiat, aut parum solida et quae levissimo tactu confringatur. Simile aliquid, eheu, nunc et in disciplinis literariis fieri incipit. Societates fiunt multorum, qui construant e. c. historiam antiquae philosophiae, literarum Latinarum Graecarumque, quin etiam quidquid hodie scitur iam coierunt qui in unum vastum et ingens corpus congererent. In his ego viris doctis duas res vehementer improbo; primum lucri faciendi studium parum honestum. Nam vixdum aliquod eius modi corpus est compositum, cum disiicitur et e ruina novum corpus fit, quod ut emptores inveniat spargendus rumor est prius illud iam nullius esse pretii. Desinant, censeo, sic *foro abuti*, aut sciant se mox rem eo deducturos ut desinant homines omnino

libros emere. Deinde ob eam causam graviter mihi reprehendendi videntur quod *perficere* videri volunt id ad quod, si optime res cecidit, tantummodo aditum paraverunt (nam plerique eorum potius *obstruxisse* aditum dicendi sunt). Vel maxime illud convenit in illos ad varios antiquorum libros commentarios, qui ipso nomine profiteri videntur hic inesse quidquid in nostra disciplina summum sit et quam maxime perfectum. Quorum auctores se in unum illum commentarium constrinxisse clamant omnia quae ullo modo ad eum librum melius intelligendum adhiberi possint. Sed haec quidem fallacia est: ipsi quaecunque sciunt vel potius scire videri volunt sic miranti populo exhibent. Nam quod aiunt se eo rem adducere velle ut tandem aliquando omnes de illo libro quaestiones ad exitum perducantur, iste „ultimi verbi dicendi" (sic enim nunc loquuntur homines) conatus ét irritus est ét (libere enim dicam quod sentio) scelestus. Vere enim „classica" opera tam sunt omnium rerum plena ut, quo saepius ad ea recurris, eo plura in iis admiratione digna observes. Vivorum hominum vivae voces sunt, quas eo melius intelliges, quo magis te in loquentis insinuaveris familiaritatem. Sua cuiusque indoles hic omnia perficit: alius alii *colori* observando aptior est. Et quod *scelestum* illum conatum dicebam, nefas est perficere velle ut homines ipsi cogitare desinant et in aliquo libro, quamvis amplo doctoque, omnem spem reponant. Vel falsas et inanes coniecturas proferre praestat quam sic in alicuius magistri iurare verba: omnis enim vita morte potior. Et, ut tandem aliquando ad illud multorum commentariorum, enchiridiorum, indicum veniam receptaculum, quod nostra aetate tanta multorum paratur industria, fingite perfectum Latinitatis thesaurum, quid tum postea? Si nonnullos loquentes audias, in ea eos versari opinione putes ut credant tum fore ut vulgo melius *Latine sciatur*. At qui vere Latinas literas amat, ideoque quid revera latine scire sit penitus novit, longe aliter sentit. „Fortasse" ait „tunc paratum erit instrumentum utile ad quas-

dam minutas quaestiones dirimendas". Fortasse, nam nisi in tempore aderunt periti homines, qui quomodo per immensum illum Oceanum iter sit faciendum doceant, periculum erit ne in eo multi flebiliter pereant, pauci tantummodo ad terram speratam perveniant idque post longos errores gravissimosque labores atque ita ut subeat rogare nonne eodem citius facilius iucundius perveniri potuerit. Latine scire non est res, quae ex aliquo dispensetur horreo. Ad ipsam singulorum mentem pertinet, ex ipsa nascitur hominis indole. Etiam postquam thesaurus ille totius Latinitatis erit absolutus et ad omnia omnium scriptorum poetarumque opera commentarii erunt perscripti quaecunque sciri possint continentes, is optimus erit „Latinista" (utor vocabulo hic ceteroquin satis absurdo sed ad propositum aptissimo) qui optime Latine loquitur scribitque, optime Latinum carmen facit, optime Latinarum literarum locos corruptos emendat, sanos interpretatur et in iis rebus etiam adversus omnes codices, thesauros, commentarios suum sibi ingenium liberum servat. Solus enim ille invenire aliquid poterit, solus apte inventa disponere, disposita eleganter enuntiare; ille solus aliquid sibi acquiret, hoc est memoria tenebit. Denique ille solus quaecunque proferet ita pronuntiabit ut audientium mentes sibi teneat devinctas.

Habetis partes eloquentiae: in easdem artem philologicam dividi neque ullam earum a nobis impune negligi posse ut perspiceretis dedi operam. Sed est quiddam illis multo maius graviusque, quod si cui desit — si tamen ulli homini deesse potest — nihil illum inventio ceteraeque adiuvent facultates, immo omnibus hisce necessario careat. De arte oratoria quicunque scripserunt non ita ut eam subtilissima disputatione in quam minimas discerperent particulas sed ut vitae plenam imaginem legentibus ponerent ante oculos, ii nullum praeceptum pluris fecerunt verissima hac et praestantissima sententia: „pectus est quod disertum facit". Hanc vero sine ulla dubita-

tione ad philologiam transferimus. „Pectus est quod philologum facit" clamamus identidem. Hic mihi literarum quarundam venit in mentem, quas ad me ante aliquot annos scripsit vir quidam egregius, de nostra arte optime meritus, sed qui, me quidem iudice, non semper in scribendo perspicuitati venustatique studeret satis. In his ergo literis haec fere legebantur: „tu mihi videris ex arte nostra tantummodo *delectationem* petere, nec intelligere quantum nobis imponat oneris, quam gravibus nos fungi iubeat officiis". O utinam vere in me illa conveniret reprehensio, utinam semper nostra arte delectarer nec unquam onere aliquo me premi sentirem! Cobetus aliquis mihi viderer, si semper essem alacer, si eandem semper e studio perciperem voluptatem, si nulla unquam me studentem lassitudo, nullus somnus obreperet. Namque est haec nostrae vitae conditio, dura quidem et iniqua sed certa et inevitabilis, quod ob ea quae lubenter facimus et ita ut nos facere vix ipsi sentiamus, laudamur maxime, contra quidquid tristes, lege coacti, reluctante natura peragimus severo omnium obnoxia sunt iudicio. Plauditur equo lubenter spatium propositum sublato percurrenti capite, asinus non solum dum ingratum pondus invitus portat vapulat, „verum post obitum quoque persequitur illum dura fati miseria". Et tamen nunc plerumque ita loquuntur homines quasi nihil sit praestantius quam „officio suo fungi". Equidem virtutem eam esse minime spernendam lubenter concedo: qualis enim sine illa vita hominum futura erat? Sed quodammodo „secundae notae" virtutem esse censeo. Quanto est excelsius non solum recte agere, sed libenter recte agere atque ex ea re summam percipere voluptatem! Quam semper sentire humanae felicitatis modum excedit. Ne ergo unquam nos, philologos, pudeat arte nostra delectari, immo vero, si ulla re, hac gloriemur quod nihil nos illa magis iuvet, quod nihil nobis illa gratius, iucundius, venustius videatur. Mira sunt, ne absurda dicam, quae subinde nobis legenda exhibent ii qui auram cap-

tant popularem. Sic memini ante aliquot annos in actis diurnis egregie laudari novum quendam literarum Graecarum professorem quod, cum munus suum Academicum auspicaretur, in laudandis literis Graecis tam bene modum tenuisset! Quasi vero si quis possit Platonem et Aristophanem (ut illos solos nominem) iusto admirari magis! Sed habet hoc fluctus ille democraticus quod omnes et omnia abripere tendit in quandam aequitatis planitiem, simillimam tristibus illis campis, per quos umbrae vagantur Homericae. At nos ét obnitimur ét strenue obnitamur censeo. Non nostrum potissimum ducimus „de cohibenda antiquarum literarum admiratione" declamare; immo vero nullum inde metuimus periculum quod suam quisque artem maxime amat atque suum amorem palam profitetur. Quid enim? Latine aliquis loquitur, simulatque eius rei facultas data est. Cur? Quia nihil ei sermone Latino pulchrius, gravius, virorum doctorum conventu dignius videtur. Et non solum latina facit carmina sed etiam quicunque eius animum versus gravius moverunt, facere non potest quin latinos inde versus faciat. Cur? Quia tum demum ei perfecti videntur cum latini facti sunt. Si omnes in suo genere idem fecerint, optime aliis quoque artibus consultum erit, ad similem amorem nimius iste Antiquitatis admirator alios quoque excitare studet. Et insanus profecto sit, si quis prae sua disciplina ceteras omnes contemnat despiciatque, sed ipsa illa insania tamen aliquid habeat quod probari possit: inest enim aliquid quod spiret vivatque. Multo certe pestilentius est illud aequitatis studium quod omnia mortis quodam et interitus afflat halitu. Denique ridet Cicero Servium Sulpicium qui tamquam filiolam suam osculetur iurisprudentiam. Rideat, censeo, nihil enim risu urbano salubrius: ipse Cicero suam eloquentiam tenerrimo amplexatur amore. Certe risus ille Tullianus multo est amabilior multoque lepidior quam omnia ista hodierna plebeiscita quae ficta gravitate quidquid excellere videtur detrahere nitantur.

Amemus quae nostra sunt. Haec nostrae summa sit orationis, atque his verbis eo redeat unde est exorsa. Amemus quae nostra sunt neque unquam metuamus ne nimio amore abripiamur. Qui omnia aeque amat nihil amat. Moris nunc est eum qui hanc Musarum sedem laudat his verbis uti: „Universitas Lugduno-Batava, quae inter ceteras Neerlandiae Universitates natu est maxima" atque, dum ita loquitur, anxie circumspicere adsitne forte aliquis, qui ea verba aegre ferre possit. At nobis Academia Lugduno-Batava PRIMA sit ét quia natu est maxima (nam in eo quam multa insint quis non sentit?) ét quia nostra est. Vobis certe prima sit generosi iuvenes, Almae matris dilectissimi filii, praecipua spes patriae. Vestrae aetatis est in quavis re excedere modum potius quam anxio et sollicito mediocritatis studio elanguescere. Dignos vos praestate militia cui hic nomen dedistis. Nihil vobis inter res humanas unquam sit sanctius nostra Academia Lugduno-Batava. Hanc, ubi opus est, tuemini, hanc, si quid periculi nascitur, strenue defendite. De quo hic potissimum periculo cogitem iam nostis. Haec respublica nequid capiat detrimenti cavere civium fortasse magis est quam magistratuum. Vos ergo prae ceteris date operam ut haec Academia omnium rerum, quae ideo patriae decori sunt quia supra ceteras excellunt eminentque sit arx invicta et certissimum praesidium.

DIXI.

ANNOTATIONES.

1) Nusquam disertius hoc fit quam Or. § 146, quem locum hic exscribo ét quia tanti est momenti ét quia nobilis quidam codex hic vitium exhibet, quod non semper in editionibus commemoretur, sed tamen utilissimum iucundissimumque sit cognitu omnibus qui arti criticae dant operam:

„Qui enim possem, cum et afuissem domo adulescens et horum studiorum causa maria transissem et doctissimis hominibus referta domus nostra esset et aliquae fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notae, cumque volgo scripta nostra legerentur dissimulare me didicisse?"

In codice Abrincensi pro *me didicisse* legitur *medicis!*

2) Tandem aliquando, hoc ipso quo haec scribo tempore, exortus est qui demonstrare auderet falsissima esse quae illis verbis demonstrare conantur hodierni Epicurei, quique ipsum istud „proverbium" scilicet, quod suo truncatum capite prorsus omni sensu caret, exploderet:

E. Boehm, cuius praestantissima disputatio, inscripta verbis: „mens sana in corpore aegroto?" legitur in diario c. t. Neue Jahrbücher (X Jahrg., 9 Heft). Prodiit ille fasciculus die 17 m. Oct. anni 1907.

3) Plin. Ep. VI, 16, 22.
4) Plin. Ep. VI, 20 extr.
5) Plin. Ep. VII, 17, 3.
6) Plin. Ep. VII, 33, 10.
7) Plin. Ep. IX, 19.
8) Plin. Ep. IX, 14.
9) Plin. Ep. IX. 27.
10) Plin. Ep. IX, 23.
11) Sen. ad Luc. Ep. 27.
12) Cremeri volo suavissimum carmen, quo claudit pulcherrimam narrationem de musico, qui ab arte sua plenam perfectamque exspectaverit felicitatem, sed gravissimis afflictus aerumnis tandem aliquando admoneatur esse aliquid omni arte maius quod solum possit hominem sustentare:

Vallis multicolor decus,
Rivuli sonitus placens
Solis aureus ardor et
  Campus flavus aristis,

Lacteus puer in sinu
Cum sorore tenellula
— Summo gratia sit Deo —
  Donum est quidquid habemus.

Donum quidquid habemus est:
Risus pacem animi indicans,
Stillans lacrimula in malis,
  Lugentis gemitusque,

Tempestas graviter minans,
Aetheris fragor igneus
— Dona haec Summus Amor dedit —
  Donum est quidquid habemus.

Donum quidquid habemus est:
Gloriae locus editus,
Ludens mille coloribus
  Ars chordisque canoris.

Hoc, hoc, illa coloribus,
Clamet, haec sonitu: „Tibi,
Donorum dator omnium,
  Sit laus omne per aevum!"

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

CURSUS 1907—1908.

VOLLEDIG ONDERWIJS.	Godgeleerdheid.	Rechtsgeleerdheid.	Geneeskunde.	Wis- en Natuurkunde.	Letteren en Wijsbegeerte.	Rechten en Letteren.	Totalen.	BIJZONDERHEDEN.
Voor de 1e maal	19	86	56	32	32	42	267	Onder deze rubriek
„ „ 2e „	14	47	51	34	11	32	189	zijn 93 Dames, verdeeld als volgt:
„ „ 3e „	18	35	49	21	8	19	150	
„ „ 4e „	11	31	36	19	4	2	103	in de Rechten 14
„ „ 5e „	10	19	31	13	7	2	82	„ „ Geneeskunde 28
„ „ 6e „	7	20	35	9	2		73	„ „ Wis- en
„ „ 7e „	2	13	24	9	7		55	Natuurkunde 24
„ „ 8e „		15	22	8	2		47	in de Letteren 25
„ „ 9e „		4	4	2			10	„ „ Godgeleerdheid 2
„ „ 10e „		2	2				4	
„ „ 11e „				4			4	93
Totaal	81	272	310	151	73	97	984	
Voor 2 lessen.								Onder deze rubriek zijn 2 Dames, in de
Voor de 1e maal				2	6	8	17	Letteren 1
„ „ 2e „								Godgeleerdheid 1
„ „ 3e „								2
Totaal				2	6	8	17	
Voor 1 les.								Onder deze rubriek zijn 15 Dames, in de
Voor de 1e maal								Rechten 1
„ „ 2e „								Wiskunde 3
„ „ 3e „			2	8	15	1	26	Letteren 11
								15
Totaal			2	8	15	1	26	
Algemeen totaal							1027	

UITSLAG DER EXAMENS.

	16 Sept. 1907—11 Juli 1908.			
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Teruggetrokken.
Candidaats-Examen in de Rechtsw.	93	68	25	geene
Doctoraal „ „ „ „	93	59	34	„
Doctoraal „ „ „ Staatsw.	6	4	2	„
Candidaats „ in het Rom. Holl. Recht.	3	3	0	„
Doctoraal „ „ „ „ „ „	0	0	0	„
Examen voor den Ind. Recht. Dienst . . .	13	13	0	„
Propaed. examen in de Geneeskunde	24	20	4	„
Candidaats „ „ „ „	24	18	6	„
Doctoraal „ „ „ „	26	9	17	„
Candidaats „ „ „ Letteren	13	13	0	„
Doctoraal „ „ „ „	12	9	3	„
Candidaats „ „ „ Wis- en Natuurk.	19	18	1	„
Doctoraal „ „ „ „ „ „	11	10	1	„
Propaed. „ „ „ Godgeleerdheid. . .	18	14	4	„
Candidaats „ „ „ „ (1e Ged.)	12	11	1	„
„ „ „ „ „ (2e Ged.)	9	7	2	„
Doctoraal „ „ „ „ . . .	2	2	0	„
1e Natuurkundig Examen	38	30	8	„
2e „ „	36	26	10	„
Theor. Geneeskundig Examen	20	13	7	„
„ Tandheelkundig „	6	5	1	„
„ Apothekers „	1	1	0	„
Examen volgens Art. 135 H.O.-wet	14	6	8	„
	493	359	134	

PROMOTIËN

van 16 September 1907—11 Juli 1908.

In de Rechtswetenschap.

1907.

26 September. Herman Laman Trip, van 's-Gravenhage. „Stellingen".

26 September. Constant Henri Roosegaarde Bisschop, van Batavia. „Stellingen".

27 September. Benjamin de Jong van Beek en Donk, van Gorinchem „Stellingen".

2 October. Louis Leonard van Wageningen, van Dordrecht. „Stellingen".

7 October. Johannes van Heusde, van Amsterdam. „Stellingen".

8 October. Nestorius Christiaan Couvée, van Leiden. „Stellingen".

10 October. Gauthier Jean Jutte, van Den Helder. „Stellingen".

15 October. Archibald Johan Caspar Maclaine Pont, van Meester Cornelis. „Stellingen".

25 October. Willem August van Emden, van Paramaribo. „Stellingen".

25 October. Mej. Christine Clasine van Bosse, van Batavia. Proefschrift: „Schadevergoeding voor onrechtmatige overheidsdaad".

28 October. Max Moltzer, van Amsterdam. „Stellingen".

1 November. Gerardus Bakker, van Nieuwediep, Gem. Den Helder. „Stellingen".

4 November. Gerrit Gijsbert van Kleeff, van Meerkerk. „Stellingen".

14 November. Herman Veenstra, van Batavia. „Stellingen".

15 November. François Emile Vlielander Hein, van 's-Gravenhage. „Stellingen".

18 November. Adriaan Willem Rassers, van Roozendaal, Noord-Brabant. „Stellingen".

19 November. Govert Jacob Lyclama à Nyeholt, van Rotterdam. „Stellingen".

22 November. Ferdinand Willem Carel Hendrik Oldewelt, van Amsterdam. „Stellingen".

29 November. Reinier Hattink, van Tietjerksteradeel. „Stellingen".

29 November. Leendert Willem van Rijn van Alkemade, van Muntok. „Stellingen".

10 December. George Louis Thurkow, van Parijs. „Stellingen".

12 December. Johan Cornelis Willem Nicolaas de Bruijn van Melis- en Mariekerke, van Koudekerke. „Stellingen".

13 December. Adriaan Hendrik van Ophuysen, van Padang si Dimpoean. Proefschrift: „De Huwelijksordonnantie en hare uitvoering".

16 December. Jan Geurt Geerlings, van De Steeg. „Stellingen".

17 December. Louis Guillaume van Praag, van Brussel. „Stellingen".

20 December. Jan van Wely, van 's-Gravenhage. „Stellingen".

20 December. Johan Rudolf Thorbecke, van 's-Gravenhage. „Stellingen".

1908.

20 Januari Karel Lodewijk Otto van der Goes, van Meester-Cornelis. „Stellingen".

21 Januari. Hendrik Willem Massink, van Arnhem. „Stellingen".

3 Februari. Mej. Annie Dirkje Bruin, van Groningen. „Stellingen".

5 Februari. Otto Boudewijn Willem de Kat, van Rotterdam. „Stellingen".

6 Februari. Carl Wilhelm Vollgraff, van 's-Gravenhage. „Stellingen".

7 Februari. Johan Jozeph Boasson, van Middelburg. „Stellingen".

13 Februari. Willem Frederik Karel Cost Budde, van Deventer. „Stellingen".

20 Februari. Samuel Anthony la Rivière, van Leiden. „Stellingen".

24 Februari. Jacques Dutilh, van Rotterdam. „Stellingen".

26 Februari. Jan Draaijer, van Dieren. „Stellingen".

27 Februari. John Robert Goddard, van Macasser. „Stellingen".

28 Februari. Frederik Reinhard Crommelin, van Amsterdam. „Stellingen".

28 Februari. Bernard 's Jacob, van Nijmegen. „Stellingen".

2 Maart. Hubertus Wouterus Ary van Toen, van Delfshaven. „Stellingen".

3 Maart. Jan Wijnveldt, van 's-Gravenhage. „Stellingen".

5 Maart. Marinus Isaäc Nicolaas Spaargaren, van Leiden. „Stellingen".

10 Maart. Johannes Henricus Jacobus Simons, van Geldrop. „Stellingen".

12 Maart. Willem Jan Marie van de Poll, van 's-Gravenhage. „Stellingen".

27 Maart. Johan Frederik van Haersolte, van Zwolle. „Stellingen".

30 Maart. Adriaan Theodoor Louis Allard Heyligers, van Zalt-Bommel. Proefschrift: „Parlementaire Obstructie".

5 Mei. Jacobus Nieuwhof, van Schiedam, „Stellingen".

6 Mei. Charles Frederik Pieter Bodemeijer, van Serang (Java). „Stellingen".

12 Mei. Jacobus Cort van der Linden, van Groningen. Proefschrift: „Referendum en Volksinitiatief in Zwitserland".

1 Juni. Adriaan Rutger Heringa, van Soerabaja. „Stellingen".

16 Juni. Jan Willem Dijckmeester, van Probolinggo. „Stellingen".

22 Juni. Albertus Veen, van Sneek. „Stellingen".

25 Juni. Gerrit Hovens Gréve, van Doorn. „Stellingen".

1 Juli. Adolf Marcus Joekes Jr., van Boea. „Stellingen".

2 Juli. Martinus Maria van Velzen, van Schiedam. „Stellingen".

6 Juli. Clement Tjark Hendrik Hierneiss, van Heerenveen. „Stellingen".

6 Juli. Johannes Jacobus van Bolhuis, van Groningen. „Stellingen".

6 Juli. Johan Jans Tichelaar. Proefschrift: „De Rechten van hen, die arbeid of materiaal leveren voor huizenbouw".

7 Juli. Leonard Roeland van Dam, van Middelharnis. „Stellingen".

7 Juli. Jan Evert Hoekstra, van Zwolle. Proefschrift: „De decemviri en hun wetgeving".

8 Juli. Nicolaas Adrianus de Joncheere N.Az., van Dordrecht. „Stellingen".

9 Juli. Izaäk Cohen Hzn., van Deventer. Proefschrift: „Overschrijving en eigendomsovergang van onroerend goed".

9 Juli. Abraham Johannes Hildebrandt, van Den Helder (Met lof). Proefschrift: „Eigendomsrecht op Bijenzwermen beschouwd in verband met het eigendomsrecht op dieren in het algemeen".

10 Juli. Kornelis Jacobus van Nieukerken, van 's-Gravenhage. „Stellingen".

10 Juli. Frederik Cornelis Déking Dura, van Zwolle. Proefschrift: „Het eindigen van de maatschap door den wil van één of meerdere vennooten en hare ontbinding volgens Art. 1684 B. W."

In de Staatswetenschap.

29 Mei. Mr. Gijsbert Weyer Jan Bruins, van Zutphen, „Stellingen".

2 Juni. Mr. Hendrik Rudolf Ribbius, van Arnhem, „Stellingen".

In het Romeinsch-Hollandsch Recht.

27 September. Helgard Dewald Johannes Bodenstein, van District Potchefstroom (Transvaal). (Met lof). Proefschrift: „Huur van huizen en landen volgens het hedendaagsch Romeinsch-Hollandsch Recht".

In de Scheikunde.

1907.

19 October. Titus de Haan, van Leeuwarden. Proefschrift: „Over de condensatieproducten van β-diketonen met ureum".

1908.

18 Januari. Willem Johan Adriaan Jongkees, van Zwolle. Proefschrift: „Het Iminodiazijnzuur en eenige zijner derivaten".

28 April. Otto de Vries, van Amsterdam. Proefschrift: „Over complexe iridiumverbindingen".

30 April. Adrianus Douwe Donk, van Propolinggo. Proefschrift: „Bijdrage tot de kennis van eenige Alkalisulfostibiaten".

6 Juli. Willem Pieter Andries Jonker, van Gouda. Proefschrift: „Onderzoekingen over het stelsel Arseen en Zwavel".

In de Wis- en Natuurkunde.

1908.

28 Januari. Eduard August Steinmetz, van Passaroean (Java). Proefschrift: „Het probleem van Pfaff in verband met de theorie der partieele differentiaal-vergelijkingen".

26 Maart. Leonard Salomon Ornstein, van Nijmegen. Proefschrift: „Toepassing der Statistische Mechanica van Gibbs op molekulair-theoretische vraagstukken".

2 April. Cornelis Braak, van Oudorp. Proefschrift: „Isothermen van Waterstof".

5 Juni. Jacob Clay. Proefschrift: „De galvanische weerstand van metalen en legeeringen bij lage temperaturen".

12 Juni. Bauke Gronggrijp, van Sneek. Proefschrift: „Over benadering van nulpunten en oneindigheidspunten met toepassingen op het gebied der elliptische functiën".

19 Juni. Gerbert Henri Fabius, van Delft. Proefschrift: „Over de verschijnselen in de nabijheid van het Kritisch Punt".

In de Artsenijbereidkunde.

29 Juni. Willem Hendrik Bloemendal, van Enschede. Proefschrift: „Arsenicum in het dierlijk organisme".

In de Wis- en Sterrekunde.

10 Juli. Leendert Michiel Klinkenberg, van Sybrandaburen. Proefschrift: „Die Greenwich-Deklinationsbestimmungen von Polaris, 1851—1905.

In de Geneeskunde.

1907.

16 December. Gauthier Jean Huët, van Amersfoort (Met Lof). Proefschrift: „De beteekenis van het bacteriologisch bloedonderzoek voor de prognose en de therapie der septische infecties".

19 December. Bastiaan Vaandrager, van De Kethel en Spaland (Met Lof). Proefschrift: „Verdere onderzoekingen over het Electrocardiogram".

1908.

18 Maart. Karel Anton Rombach, van Rotterdam. Proefschrift: „De orthodiagraphie en hare waarde voor de bepaling der hartfiguur".

10 April. Andries Simon van Ingen, van Waarder. Proefschrift; „Prolapsus Funiculi".

21 Mei. Henri van der Hoeven Jr., van 's-Gravenhage (Met Lof). Proefschrift: „De invloed der affectieve meerwaarde van voorstellingen in het woordreaktie-experiment, met een aanhangsel over de bruikbaarheid in het strafproces".

3 Juli. Gerhardus Fabius, van Velp (Met Lof). Proefschrift: „Beschouwingen en onderzoekingen over de beteekenis van Chloornatrium voor de Pathologie en de Therapie".

In de Nederlandsche Letteren.

1907.

7 November. Jacobus Johannes Antonius van Ginneken, van Oudenbosch (Met Lof). Proefschrift: „Principes de linguistique Psychologique, Essai synthétique".

1908.

4 April. Nicolaas Adrianus Cramer, van Amsterdam. Proefschrift: „Inleiding op eene uitgave der Reis van Jan van Mandeville, naar de middelnederlandsche handschriften en incunabelen".

28 April. Leo Maurits Gerard Kooperberg, van Oosterhout. Proefschrift: „Margeretha van Oostenrijk, Landvoogdes der Nederlanden (tot den vrede van Kamerijk)".

11 Juni. Hendrik Pomes, van Rotterdam. Proefschrift: „Over Van Alphen's Kindergedichtjes. Bijdrage tot de kennis van de opvoeding hier te lande in de 18de eeuw".

In de Klassieke Letteren.

11 Februari. Nicolaas Johannes Krom, van 's-Hertogenbosch. Proefschrift: „De populis Germanis antiquo tempore patriam nostram incolentibus Anglosaxonumque migrationibus".

4 April. Eliza Gerrit Barend Blommendaal, van Puttershoek. Proefschrift: „Animadversiones Petronianae".

In de Semitische Letteren.

18 Maart. Arent Jan Wensinck, van Aarlanderveen (Met Lof). Proefschrift: „Mohammed en de Joden te Medina".

In de Godgeleerdheid.

23 Juni. Jacob van Beek. Proefschrift: „Athenagoras' Geschrift: de Resurrectione Mortuorum".

Ambtsaanvaarding van Hoogleeraren.

1907.

18 September. Dr. H. M. van Nes (Kerkelijk Hoogleeraar) met eene rede getiteld „Supra-Historisch".

25 September. Dr. L. van Itallie, met eene rede over: De vermeerdering onzer kennis omtrent de geneesmiddelen in de 19de eeuw.

2 October. Dr. G. Wildeboer, met eene rede over: Het tegenwoordig standpunt van het Oud-Testamentische vraagstuk.

9 October. Mr. J. H. Carpentier Alting, met eene rede over: Indisch Strafrecht.

16 October. Mr. J. P. Suyling, met eene rede over: Critisch Rechtswetenschap en Volkenrecht.

23 October: Dr. W. Martin, met eene rede, over: Eenige opmerkingen over de waardeering onzer schilderkunst in onze gouden eeuw.

1908.

4 Maart. Mr. H. Krabbe, met eene rede, over: De idee der persoonlijkheid in de staatsleer.

3 Juni. Dr. D. A. de Jong, met eene rede, over: Het verband tusschen geneeskunde van den mensch en van de dieren.

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE [1]).

Rector Magnificus Dr. J. J. HARTMAN.

van 16 September 1907—11 Juli 1908.

1907.

Sept.

21. **Adriaan Pieter van den Blink**, Brielle, 20, R.

» **Jacobus Johannes Felkert Aleva**, Lobith Gem. Herwen en Aardt, 17, R.

» **Pieter Albert Birnie**, Djember (Java) 19, R.

» **Laurentius Henri Daendels**, Arnhem, 21, R.

» **Albertus Dithmar Huisman**, Utrecht, 19, R.

» **Constantijn Marinus Böthlingk**, Arnhem, 18, R.

» **Johan Willem Cornelis Arthur Jonker**, Batavia, 20, R.

» **Jan Jozef Fock**, Batavia, 17, R.

» **Johan Willem Frederiks**, Middelburg, 18, R.

» **Paul Antoine Guillaume De Milly**, Amsterdam, 22, R.

» **Alexander Leendert van Blommestein**, Rotterdam, 23, R.

» **Frederik Gerrit Gjalt Boerrigter**, Sneek, 17, R.

» **Johan Hendrik Meiss**, Magelang, 18, R.

» **Jacob Pieter van Heerdt**, Soerabaja, 20, R.

---

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **Th.**, **R.**, **G.**, **WN.**, **L.**, beteekenen de faculteiten van Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid Geneeskunde, Wis-Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte. De letters **RL.**, wijzen aan de a. s. ambtenaren bij de rechterlijke macht en bij den administratieven dienst in Ned.-Indië.

Sept.
21. **Hendrik Jan de Lange**, Alkmaar, 21, R.
» **Frederik David Holleman**, Potchefstroom, 20, R.
» **Adrianus Quirinus Mees**, Rotterdam, 19, R.
» **Gerard Jan Kloos**, Pasoeroean, 20, R.
» **Herke van der Meulen**, Hemelum, 22, R.
» **Marius van der Feen**, Drachten, 19, R.
» **Matthijs den Bieker**, Waddingsveen, 19, R.
» **Willem Jacob Hofdijk**, Maastricht, 18, R.
» **Willem Frits Reëll**, 's Gravenhage, 19, R.
» **Petrus Simeon Noyon**, Winschoten, 19, R.
» **Abraham Mathias de Vries**, 's Gravenhage, 18, R.
» **Jan Jacobus Henricus Joachim van Reenen**, Bergen (N.H.), 19, R.
» **Henri Richard Alexander van Schelle**, Muntok (eil. Banka), 18, R.
» **Jan Carel Theodoor Resius**, Deventer, 18, R.
» **John Eduard Willem Quarles van Ufford**, Utrecht, 17, R.
» **Gerard Hendrik Lambert**, Rotterdam, 19, R.
» **Adrianus Johan Marie van Wessem**, Zaandam, 18, R.
» **Jan Arend Godert de Vos van Steenwijk**, 's Gravenhage, 17, R.
» **Dirk Hendrik Kortenbout van der Sluijs**, Almelo, 20, R.
» **Hendrik Wouter van Nieuwenhuizen**, Gorontalo, 21, R.
» **Pieter Antonie Jacobus Losecaat Vermeer**, Winschoten, 19, R.
» **Maurits Alexander van Eck**, 's Gravenhage, 21, R.
» **Vincent Anne Six**, 's Gravenhage, 19, R.
» **Reiner Römer**, Leeuwarden, 20, R.
» **Leo de Vos**, Middelburg, 19, R.
» **Frits van Raalte**, Rotterdam, 18, R.
» **Frederik Gerard Vegler**, Middelburg, 18, R.
» **Albert Leonard Antonie van Onen**, Vlissingen, 20, R.
» **Theodoor August Wesstra**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Bernard Dirk Renssen**, Arnhem, 19, R.
» **Maria Johanna Burnier**, 's Gravenhage, 21, R.
» **Cornelia Groustra**, Groningen, 21, R.
» **Herman Frijda**, Amsterdam, 20, R.
» **Willem Sybrand Unger**, Rotterdam, 18, R.
» **Gerritdina Johanna Hoetink**, 's Gravenhage, 18, R.
» **Inne Hilbrand Rinkes**, Heerenveen, 18, R.

Sept.

21. **Karel Hendrik Corporaal**, Cheribon, 21, R.
» **Willem Carel Snouckaert van Schauburg**, 's Gravenhage, 19, R.
» **Marinus van Blerkom**, Rotterdam, 21, R.
» **Albert Hendrik Servatius**, Leeuwarden, 20, R.
» **James William Theodoor Heringa**, Salatiga, 18, RL.
» **Dirk Willem Nikolaas de Boer**, Batavia, 20, RL.
» **Eugene Arthur Rudolf Schultz van Vlissingen**, Boeloe Komba, 22, RL.
» **Leonardus Dirk de Roock**, Padang, 20, RL.
» **Willem Henri Azon Jacometti**, Loemadjang, 19, RL.
» **Arnold Anton Cornelis Linck**, Samarang, 17, RL.
» **Alfred Edmond Jacob Blok**, Magalang, 18, RL.
» **Jan van Pelt**, den Helder, 19, RL.
» **Willem Bakker GHz.**, Soerakarta, 20, RL.
» **Hendrik Gerard Bekink**, 's Gravenhage, 20, RL.
» **Adriaan Petrus van Leeuwen**, 's Gravenhage, 20, G.
» **Gerard Carel Heringa**, Fort de Kock, 17, G.
» **Philippus Arend Evert Roelofs**, Semarang, 20, G.
» **Simon Willem de Wolff**, Meester Cornelis, 18, G.
» **Johannes Tyssen**, Alkmaar, 26 G.
» **Jan Knappert**, Kwadijk, 19, G.
» **Jacobus Koumans**, Bandjermassin, 18, G.
» **Arie Leendert de Bruijn**, Strijen, 20 G.
» **Jan Jacob Hemeet**, Arnhem, 19, G.
» **Marius Johan van Benthem Jutting**, Batavia, 19, G.
» **Karel Cornelis Johannes Veraart**, Bergen op Zoom, 17, G.
» **William Charles Aalsmeer**, Paramaribo, 17, G.
» **Jacob Charles van der Ven**, Rankas Betoeng; 18, G.
» **Louis Charles Christiaan Ouwerkerk**, Arnhem, 20, G.
» **Johannes Themee**, Delft, 20, G.
» **Frederik Hendrik Jacob Anton Wilmar**, Salatiga, 21, G.
» **Dirk Gerrit Weigardus van Voorthuijsen**, Rotterdam, 18, G.
» **Frank Joseph van West**, Malang, 18, G.
» **Johannes Vogelezang**, Leiden, 17, G.
» **Henry Marie George Stoll**, Oembol bij Probolingo (Java), 19, G.
» **Jetze Geert Bosma**, Enschedé, 17, G.
» **Willy Franciscus Arnoldus Bol**, Breda, 19, G.

Sept.
21. **Alexander van Ravenswaay**, 's Gravenhage, 18, G.
» **Paul Alexander Conrad Heinrich Theodor Albert Scheffelaar Klots**, Semarang, 17, G.
» **Theodorus Samuel van Ravenswaay**, 's Gravenhage, 19, G.
» **Gerard van den Berge**, Middelburg, 18, G.
» **Jean François Antoin Louis Wilkens**, Soerabaya, 20, G.
» **Margarethus Christiaan Goedhart**, 's Gravenhage, 18, G.
» **Nella Moltzer**, Amsterdam, 17, G.
» **Rudolph van Eecke**, Buitenzorg, 20, WN.
» **Jean Baptiste Mullié**, Leiden, 18, WN. overgegaan in de G.
» **Pieter Andries van der Harst**, Koepang, 19, WN.
» **Joan Adam Middendorp**, Amsterdam, 21, WN.
» **Jacob Evert de Vos van Steenwijk**, Zwolle, 18, WN.
» **Jochum van Bruggen**, Teteringen, 18, WN.
» **Maximiliaan Lodewijk van der Schaaf**, Utrecht, 21, WN.
» **Matthias Jacobus Arnoldus van Dugteren**, Rotterdam, 19, WN.
» **Johannes Adrianus Wertenbroek**, 's Hertogenbosch, 23, WN.
» **Tenko Hajo Meijer**, Nieuw-Beerta, 21, WN.
» **Floris Dersjant**, Pontianak, 18, WN.
» **Marius Jacob Sirks**, Rotterdam, 17, WN.
» **Henri Constantinos Alexandros Muller**, Amsterdam, 18, L.
» **Hendrik van der Veen**, Rossum, 19, L.
» **Pieter van den Berg**, Overschie, 20. L.
» **Willem Dirk Marinus Baar**, Dordrecht, 21, Th.
» **Francinus Elisa Gerritzen**, Rolde, 19, Th.
» **Jan Cornelis Roose**, Woudsend, 19, Th.
» **Dirk Colenbrander**, Abbekerk, 21, Th.
» **Arie Jacobus Splinter**, Leiden, 20, Th.
30. **Henricus Zeijdner**, Hemmen, 20, R.
» **Jacobus Arij Overwater**, Strijen, 20, R.
» **Max August von Oven**, Batavia, 19, R.
» **Solke Johannes van den Bergh**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Laura Anna de Fouw**, Tilburg, 18, R.
» **Joseph Laurentius Leonard Wery**, 's Gravenhage, 19, R.
» **Jan Hermanus Wieten**, Aalsmeer, 19, R,
» **Willem Arent van Oorde**, Zwammerdam, 21, R.

Sept.

30. **Johannes Gerard Roobol**, Dordrecht, 22, R.

» **Evert Everts**, Gramsbergen, 21, R.

» **Jacobus Theodoor Dorrenboom**, Breda, 19, RL.

» **Jean Joseph Philippe Koppenol**, Willem I, 21, RL.

» **Johan Adolf Frederik Kok**, Soerabaia, 18, RL.

» **Leendert Gerardus Cornelis Adrianus van der Hoek**, Pekalongan, 20. RL.

» **Simon Bouman Fz.**, Nieuwenhoorn, 21, RL.

» **Willem Gerrit Stroband**, Semarang, 18, RL.

» **Bouke Nicolaas Reijden**, Kremboeng, 18, RL.

„ **Raden Mas Soemitro**, Papringan, 20, RL.

» **Willem Heyman**, Haarlem, 21, RL.

» **Nicolaas Willem van der Hoeven**, Brielle, 20, RL.

» **Johan Marie von Smidt auf Altenstadt**, Tebing Tinggi, 21, RL.

» **Theodoor Arie Uljee**, Keboemen (Java), 20, RL.

» **Ariën Thysjes de Jong Spekboer**, Panaroeban, 21, RL.

» **Piére Henri**, Soerakarta. (Java), 19 RL.

» **Bernardus Josephus Maria Hanlo**, Utrecht, 29, RL.

» **Augustine Clasina Huijgen de Raat**, Salatiga, 17, G.

» **Anna Cornelia Flohil**, Zoetermeer, 18, G.

» **Hendrik Adolph Julius Muller**, Utrecht, 19, G.

» **Frans Joseph Hubert Alberti**, Salatiga, 19, G.

» **Johanna Amalia van Marle**, Rotterdam, 19, G.

» **Adolph Johann Heinrich Bergmann**, Meester Cornelis (Java) Ned.-Indië, 19, G.

» **Paul Willem Wijsman**, Sindanglaja, 17, G.

» **Martinus Johannes de Jongh**, Amsterdam, 20 G.

» **Willem Oddens**, Sneek, 19, G.

» **Johanna Catharina van 't Sant**, Waddingsveen, 18, WN.

» **Louis Alphonse Leidelmeijer**, Semarang, 22, WN.

» **Jacobus de Hullu**, Cadzand, 20, WN.

» **Cornelis de Bruijn**, Overschie, 18, WN.

» **Johanna Frederika Sirks**, Rotterdam, 22, WN.

» **Frederik Willem Stapel**, 's Gravenhage, 28, L.

» **Pieternella van Zanten**, Dordrecht, 18, L.

» **Alwine Wijnanda Vetter**, Batavia, 18, L.

» **Joseph Otto Benjamin Kronig**, 's Gravenhage, 20, L.

Sept.

30. **Arie Jacobus Fock**, Utrecht, 20, R.
» **Klaas Braak**, Oudorp, 18, L.
» **Jan Gerhard Steenbeek**, Amsterdam, 20, Th.
» **Hendrik Johan Daniël Reinier Theesing**, Rotterdam, 18, Th.
» **Frans Johannes Los**, Leiden, 21, Th.
» **Hillebrand Hendrik Roobol**, Dordrecht, 23, Th.
» **Evert van Ruytenberg**, 's Gravenhage, 20, Th.
» **Rein Miedema**, Rotterdam, 21, Th.

Oct.

12. **Lodewijk Hendrik Frederik Creutzberg**, Oosterland (Zeeland), 23, R.
» **Joost Willem Sloot**, Buitenzorg, 20, R.
» **Adrianus Josephus Cornelius Maria Leesberg**, Rotterdam, 19, R.
» **Dirk Maassen**, Sliedrecht, 19, R.
» **Christiaan Pieter van der Merwe**, Bethlehem Oranje-Riv.-Kolonie Zuid-Afrika, 24, R.
» **Rica Carolina Maria van Eck**, 's Gravenhage, 18, R.
» **Jan Frederik Gerrit van Buttingha Wichers**, Rotterdam, 20, R.
» **Leo Johannes Adrianus Franciscus Maria Lips**, Nijmegen, 28, R.
» **Jacob Weyl**, 's Gravenhage, 18, R.
» **Kornelis Pieter Harting**, Vlaardingen, 17, RL.
» **Johannes Frederik Vos**, 's Gravenhage, 19, RL.
» **Christiaan Hendrik Arnold Reimers**, Lahat Palembangsche bovenlanden, 19, RL.
» **Casparus Johannus Batenburg**, Batavia, 22, RL.
» **Frans Emil van der Gugten**, 's Gravenhage, 18, G.
» **Cornelis Carsten**, Modjokerto, 18, G.
» **Dirk Gerard Cohen Tervaert**, 's Gravenhage, 19, G.
» **Carl Wilhelm Klicks**, 's Gravenhage, 23, G.
» **Aart Cornelis Arnold Rademaker**, 's Gravenhage, 17, G.
» **Catharina Hovens Grève**, Doorn, 18, G.
» **Marinus Bakker**, Hof van Delft, 19, G.
» **Egbert Doedenias Meester**, 's Gravenhage, 20, G.
» **Anna Jeanne Maria van Vleuten**, Weltevreden, 17, WN.
» **Cornelia van Leeuwen**, 's Gravenhage, 18, WN.
» **Henricus Wilhelmus Maria Hubertus Keller**, Amsterdam, 26, WN.
» **Annie Petronella Maria de Graaf**, Leiden, 17, WN.

Oct.
12. **Suzanna Ignatia von Wolzogen Kühr**, Soerakarta, 24, L.
» **Johanna Wilhelmina Petronella Drost**, Amsterdam, 19, L.
» **Ellen Jacoba Stempels**, Arnhem, 30, L.
» **Anna Eugénie Decorvet**, Parijs, 25, L.
» **Johanna Sara de Regt Bijdendijk**, Rotterdam, 38, L.
» **Johan Philip Haumersen**, Rotterdam, 20, Th.
» **Pieter Glas**, Hoogwoud, 24, Th.
16. **Jacobus Barend Boersma**, 's Gravenhage, 21, R.
» **Gesina Johanna Elfrink**, Deventer, 20, R.
» **Dirk Marten Bolkestein**, Achtkarspelen, 21, R.
» **Floris Anton Emile Drossaers**, Magalang, 20, RL.
» **Frederik Dormaar**, Banjoe Biroe, 22, RL.
» **Catherina Elisabeth Ladenius**, Zuidhorn bij Groningen, 19, G.
» **Wilhelmina Jeanette Marie Broekema**, Middelburg, 18, G.
» **Jacob van der Heide**, Leiden, 21, G.
» **David Cornelis van Schalk**, Rotterdam, 19, WN.
» **Hermine Agatha Elisabeth van Vliet**, Magalang, 19, WN.
» **Maria Christina van Stolk**, Rotterdam, 18, WN.
» **William Isaäc Hull**, Md. U.S.A. Baltimore, 38, L.
» **Roelof van Waard**, Haarlem, 29, L.
» **Derk Inklaar**, Deventer, 26, L.
» **Pieter Rento Barbas**, Stad Delden, 20, Th.
» **Christiaan Johannes Schweitzer**, 's Gravenhage, 19, Th.
» **Willem Mackenzie**, Scheveningen, 18, Th.
» **Lucas Barend Houtgast**, Groningen, 19, Th.
26. **Pietje Pijttersen**, Sneek, 19, R.
» **Izak Mathieu van Wijhe**, Zwolle, 21, R.
» **Lucas Jacobus Frederik van Riemsdijk**, Zwolle, 20, R.
» **Elizabeth Wilhelmina Delhez**, Dordrecht, 20, R.
» **Peter Willem Palte**, Scheveningen, 20, RL.
» **Klaas Marinus Johannes Hage**, Toeban, 20, RL.
» **Gerardus van der Waals**, Leiden, 23, RL.
» **Alexander Hendrik de Jong**, Padang, 19, RL.
» **Wilhelmus Joachim Martinus van Bijsterveld**, 's Gravenhage, 21, G.
» **Johan Cornelius Kock**, Djokjakarta, 21, G.
» **Elizabeth Adriana van der Est**, Tjandi, 18, WN.

Oct.
26. **Hugo van Poelgeest**, Zutphen, 28, WN.
» **Elize Bertling**, Nijkerk, 19, L.

Nov.
9. **Joseph de Leeuw**, 's Gravenhage, 21, R.
» **Charles Louis Crince Le Roy**, Semarang, 20, RL.
» **Henri Jean Louis Theodore v. Rheineck Leyssius**, Medan (Ned.-Indië), 26, RL.
» **Louis van Son**, Djokjakarta, 23, G.
» **Anna Maria Nooyen**, 's Gravenhage, 20, WN.
» **Griet Goekoop**, Leiden, 26, L.
» **Sofia Maria Wilhelmina Goekoop**, Leiden, 27, L.
» **Geertruida Maria Feikema**, Medan (Ned.-Indië), 22, L.
» **Bartholomeus Koopmans**, Bolsward, 20, Th.
23. **Martin Frederik Onnen**, Edam, 32, RL.
» **Eleazar Albert Zorab**, Leiden, 21, RL.
» **Arthur Wilhelm Johan August Schaade**, Thorn, 24, L.

Dec.
31. **Cornelis Lodewijk Torley Duwel**, Rotterdam, 22, R.
» **Franciscus Ignatius Hubertus Maria Bolsius**, 's Hertogenbosch, 22, G.
» **Adde Spohr van der Hoek**, Achtkarspelen, 32, G.
» **Mozes Katan**, Vlaardingen, 17, G.
» **Gerrit Franssen**, 's Gravenhage, 27, L.
» **Catherina Elizebeth Hinlópen**, 's Gravenhage, 21, L.

1908.

Febr.
22. **Cornelis Gerard van Eck**, 's Gravenhage, 21. R.
» **Herman Barend Frederik de Vries**, Soerabaja, 23, RL.
» **Jozef Hendrik Tummers**, Sittard, 28, WN.
» **Hendrik Mouw**, Hasselt, 22, L.
» **Johannes Antonius Maria Bruineman**, Schiedam, 22, L.
» **Joan Snellen van Vollenhoven**, Naaldwijk, 22, L.
» **Cornelis Gerardus Riem**, Delft, 18, L.
» **Johanna Amelia Rosa Suzanna Ahn**, 's Gravenhage, 29, L.
» **Cornelis Leendert van der Graaf**, Zierikzee, 24, L.

April.
1. **Reinder Harm Rentema**, Nieuwe Schans, 30, R.
» **Leo Johannes Cornelis Beukers**, Schiedam, 20, RL.

April.

1. **Godard Gosses**, Dokkum, 31, L.

„ **Ebed van der Vlugt**, Olst, 21, Th.

Juli.

1. **Albert Cornelis Joseph Keet**, Amsterdam, 26, RL.

» **Gerard Bernard van de Werfhorst**, Mastenbroek, (Ov.) 20, WN.

» **Julius Suchy**, Kremsier (Moravië), 28 WN.

» **Pierre Antoine Leonard Engelbrecht**, 's Gravenhage, 29, WN.

» **Eduard Sextus Johansen**, Nyborg (Denem.) 28, WN.

» **Hendrikus Pomes**. Rotterdam, 31, L.

» **Anne Louise Oppenheim**, Groningen, 23, L.

» **Clement Tjark Hendrik Hierneiss**, Heerenveen, 35, R.

» **Willem Pieter Andries Jonker**, Gouda, 28, WN.

VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS

over den jaarkring 1 Mei 1907—1 Mei 1908.

Uitgebracht op de Algemeene Vergadering van den 26sten Juni 1908.

LEIDEN, 26 Juni 1908.

Overeenkomstig Art. 11 der Statuten hebben wij de eer U het Verslag uit te brengen over den Staat van het Leidsche Universiteitsfonds en over onze verrichtingen in het afgeloopen Vereenigingsjaar van 1 Mei 1907—1 Mei 1908.

De vorige Algemeene Vergadering van het Curatorium heeft plaats gehad op den 1sten Juli 1907 in de Senaatskamer der Universiteit. Daarin werd de Rekening en Verantwoording over het jaar 1906—7 onder dankbetuiging aan den Penningmeester Prof. FOCKEMA ANDREÆ goedgekeurd en het Jaarverslag over dat jaar door den Sekretaris uitgebracht. In Oktober l.l. is dit Verslag met het Jaarboek der Universiteit aan alle Leden verzonden.

Het aantal leden in dit jaar toegetreden, bedraagt 128, namelijk:

	1	Begunstiger	van ƒ	20.—.
	3	„	„ „	10.—.
	3	„	„ „	5.—.
	1	„	„ „	3.—.
	55	„	„ „	2.50.
	2	Leden	„ „	2.—.
	31	„	„ „	1.50.
	32	„	„ „	1.=.
Samen	128			

waaronder 3 Hoogleeraren, 116 Studenten, 9 Dames-Studenten, die te zamen bijdragen ƒ 288.

Door den dood verloren wij 2 Donateurs, en 3 leden begunstigers voor eenmaal. Voorts door bedanken 69 Begunstigers en leden. De namen van 90 leden moesten van de lijst afgevoerd worden wijl hunne verblijfplaats ondanks veel moeite niet

opgespoord kon worden, of wijl zij reeds sinds verscheidene jaren verzuimd hadden hunne bijdrage op te zeggen.

Het aantal leden op 1 Mei 1908 bedroeg:

A. Door eene gift op eenmaal:

Stichter en Beschermer . . . . , .	1
Stichters	5
Beschermers	2
Donateurs	20
Begunstigers voor eenmaal	19
Som	47

B. Door eene jaarlijksche bijdrage:

Leden	Donateurs	van *f*	100.—	1
„	„	„ „	25.—	4
„	„	„ „	12.— tot *f* 20.— .	4
„	Begunstigers	„ „	10.—	34
„	„	„ „	6.—	2
„	„	„ „	5.—	84
„	„	„ „	3.— en *f* 4.— . .	22
„	„	„ „	2.50	374
„	„	„ „	2.—	341
„	„	„ „	1.50	331
„	„	„ „	1.—	239
				1436

Te zamen 47 + 1436 = 1483 leden.

De inkomsten bedroegen:

Batig slot op 1 Mei 1907	1325.84
Rente	2584.43
Jaarlijksche bijdragen	3276.—
Gift	25.—
	f 7211.27

De uitgaven bedroegen:

Toelage aan den student Versluis . . .	f	250.—
" " " " Klinkenberg . .	"	200.—
Aan den privaat Docent Mr. D. C. Asser .	"	500.—
" " " " Dr. H. Blink . .	"	200.—
" de studenten Krom en Spoelder wegens reis en verblijfkosten bij een archaeologisch onderzoek	"	120.90
" Prof. W. Martin voor hulpmiddelen bij zijn onderzoek	"	50.—
" Prof. van Calkar voor kosten bij een wetenschappelijk onderzoek	"	400.—
" den Bibliothecaris S. de Vries voor den aankoop van	"	75.—
" den Heer Klinkenberg voor zijne hulp bij de Inning der jaarl. Bijdragen en de Verzending van het Jaarboek . .	"	60.—
" Prof. Holwerda renteloos voorschot .	"	1000.—
" de firma E. J. Brill voor drukkosten en exemplaren van het Jaarboek . .	"	496.66
" Kleine uitgaven van Sekretaris en Penningmeester	"	13.62½
" Gekapitaliseerd	"	2259.94
Som der uitgaven .	f	5626.12½

Uit het fonds Schlegel werd nog uitgegeven:

Aankoop van een boekwerk van M. A. Stein, Ancient Khotan	f	73.50
	f	5699.62½
Inkomsten	f	7211.27
Batig slot	f	1511.64½

Het Kapitaal van het fonds is thans gestegen nominaal tot	*f*	88.200.—
Het fonds SCHLEGEL bedraagt	„	1.035.58
Het fonds KAISER bedraagt	„	1.130.17

Aan de Studenten VERSLUYS Indoloog en Klinkenberg kandidaat in de Wis- en Natuurkunde gaven wij eene toelage tot voortzetting hunner studiën.

Aan de Privaatdocenten Mr. C. D. ASSER in het Internationale Privaatrecht, en Dr. H. BLINK verleenden wij opnieuw toelagen ten deele als honorarium, ten deele tot bestrijding van reiskosten en hulpmiddelen.

De privaatdocenten Dr. W. MARTIN in de Geschiedenis der Nederlandsche Schilderkunst, Dr. P. Th. L. KAN (in de keel- neus- en oorheelkunde) en Dr. W. P. JORISSEN (in de Physische Chemie), aan wie wij vroeger eene toelage schonken voor de hulpmiddelen bij hun onderwijs en ter vergoeding van reiskosten, werden in den loop van dezen jaarkring benoemd, de beide eersten tot buitengewoon Hoogleeraar, de laatste tot Lektor aan deze Universiteit.

Den Assistent Conservator, den Heer FISCHER, gepensioneerd majoor van het Oost-Indische leger, hadden wij in het vorige jaar eene toelage van *f* 500 verleend. Hij heeft thans eene vaste aanstelling als zoodanig van de Regeering bekomen.

Mr. ASSER heeft zijne lessen in het Internationale privaatrecht voortgezet, gedurende 2 uren 's weeks op den Vrijdagavond. Daarin werden behandeld algemeene leerstukken en de beginselen van het internationale erfrecht. Vier Juristen hebben die lessen in den regel bijgewoond.

Dr. BLINK gaf weder aan vijf studenten in de Ned. letteren zijn Collegie over de Aardrijkskunde, die dit zeer getrouw bijwoonden gedurende 2 uren 's weeks. Hij behandelde dit jaar eerstens eene historische inleiding in de Aardrijkskundige weten-

schap, hare methodiek en hare litteratuur; ten tweede eene beschouwing over de geol. ontwikkeling en geschiedenis van Europa, 3° een ethnographisch en ekonomisch overzicht van Frankrijk. 4° de voortbrengselen uit het plantenrijk voor den wereldhandel die in onze Oost-Indische bezittingen gekweekt worden, met name suiker en koffie. Twee der toehoorders-studenten hebben aan het einde van den cursus bij Dr. Blink tentamen afgelegd en een gunstig getuigschrift over hunne vorderingen erlangd.

In het vorige jaar hebben wij aan Prof. Holwerda eene toelage verleend voor reis- en verblijfkosten aan diegenen zijner leerlingen, welke eene opleiding genieten voor archaeologisch onderzoek en daartoe archaeologische opgravingen in ons land bijwoonden. Ook in dit jaar heeft Prof. Holwerda daarvoor eene toelage aangevraagd, welke wij gaarne hebben verleend. Daarvan hebben de studenten N. J. Krom (sedert gepromoveerd) en C. Spoelder gebruik gemaakt, en de opgravingen in Limburg en in Gelderland bijgewoond.

Prof. Holwerda wenscht de verzameling gipsmodellen naar antieken, die hij bij zijn onderwijs behoeft, zoodra mogelijk uit te breiden, maar daarvoor ontbreken hem nog *f* 2000, die hij eerst in den loop der vier volgende jaren tot dat doel van de Regeering zal kunnen verkrijgen. Hij heeft ons daarom een voorschot gevraagd van *f* 2000, met de toezegging daarvoor 4 °/₀ rente te betalen, en de geheele som allengs in die vier jaren af te doen. In het belang van zijn onderwijs hebben wij besloten hem reeds in den kursus 1907/8 een renteloos voorschot van *f* 1000 te verleenen.

Prof. Van Calkar heeft eene toelage aangevraagd ten behoeve van de voortzetting zijner proefnemingen over de werking van het antituberkuleuse serum op proefdieren, waarvoor hij zich tot dusverre reeds aanzienlijke uitgaven uit eigen middelen getroost heeft, en waarvoor de toch niet onaanzienlijke toelagen

van zijn pathologisch Laboratorium niet meer toereikende waren. Wij hebben gemeend zijne onderzoekingen te moeten steunen en daarvoor *f* 400 verleend.

De konservator van het Ethnologisch Museum Dr. J. MARQUART bereidt de uitgave voor van een werk over de verzameling bronzen en ivoren voorwerpen uit het voormalig Koninkrijk Benin, welke zeer merkwaardige verzameling in de jaren 1900 en 1901 door het Leidsche Ethnologische museum verkregen is. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft zich bereid verklaard deze uitgave geldelijk te steunen, mits ook geleerde genootschappen hunne belangstelling toonden door hunnerzijds toelagen te verleenen. De Direkteur van het Museum Dr. SCHMELTZ heeft ons verzocht van die belangstelling een blijk te geven. Wij hebben niet geaarzeld daaraan te voldoen, en eene toelage van *f* 150 te verleenen, in aanmerking nemende dat het Ethnologische Museum sedert de laatste jaren vele vruchten draagt voor het onderwijs aan onze Indologen. Dr. SCMELTZ heeft ons onlangs bericht, dat hij in Januari l.l. door den Minister gemachtigd is om tot de uitgave van Dr. MARQUART's arbeid over Benin over te gaan, welke gunstige beslissing het gevolg is van de door verschillende Genootschappen betoonde belangstelling.

De Bibliothekaris der Universiteit Dr. S. G. DE VRIES vroeg ons eene toelage van *f* 75, voor den aankoop van het 3de deel van de phototypische uitgave van den Codex vaticanus graecus, en Prof. DE GROOT eene toelage van *f* 64 uit het SCHLEGEL-fonds voor den aankoop van een werk van M. A. STEIN Ancient-khotan, Archaeological Exploration in Chinese Turkestan. Prof. W. MARTIN, die na zijne benoeming tot buitengewoon Hoogleeraar in 1907, na den aanvang zijner lessen, nog niet over eene geldelijke toelage voor zijn onderwijs kon beschikken, verzocht ons eene kleine som voor de aanschaffing van photo-

graphische afbeeldingen, zoogenaamde lantaarnplaatjes. Aan die drie aanvragen hebben wij voldaan.

Bij onze pogingen om de nieuw aangekomen studenten tot het Universiteitsfonds te doen toetreden, heeft de Studenten-Commissie ons opnieuw krachtig gesteund. Zij bestond dit jaar uit de Heeren A. H. Goeman Borgesius praeses van het Studentencorps en de Praesides der fakulteiten: J. C. Fetter (Theol.) A. J. van Hengel (Jur.), Th. Figee (Phil.) en A. van Vollenhoven (Litt.). Ook de Heeren J. F. L. Reudler en L. A. Koopal, Phil. kandidaten, Mej. C. de Baat (Phil.) en de Heer L. v. d. Hoek Indoloog hebben zich daarbij verdienstelijk gemaakt. Wij betuigen hun allen onzen warmen dank.

De Commissie van Uitvoering van het Leidsche Universiteitsfonds:

H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Voorzitter*.
J. M. van Bemmelen, *Sekretaris*.
S. J. Fockema Andreæ, *Penningmeester*.
P. D. Chantepie de la Saussaye.
W. Nolen.
J. van Leeuwen Jzn.

LEIDEN, October 1908.

Aan de Leden van het Leidsche Universiteitsfonds.

Wij hebben de eer U hiernevens de Naamlijst der Leden toe te zenden, gerangschikt naar hunne woonplaatsen.

Wij wenschen U daardoor in de gelegenheid te stellen na te gaan, welke oud-studenten der Leidsche Universiteit in Uwe omgeving al of niet hunne steun aan het Fonds verleenen.

Wij noodigen U uit al diegenen in Uwe omgeving, van wie gij weet, dat zij te Leiden gestudeerd hebben, maar nog niet als lid van ons Universiteitsfonds zijn toegetreden, daartoe aan te sporen. Het lijdt geen twijfel, dat door Uwe pogingen het aantal leden aanzienlijk kan uitgebreid worden.

Wij herinneren U daaraan dat de jaarlijksche bijdrage bedraagt:

voor eenen donateur *f* 25.— of meer,
voor een begunstiger *f* 2.50 tot *f* 25.—

en dat bovendien jaarlijksche bijdragen van *f* 2.—, *f* 1.50 of *f* 1.— door velen aan het Fonds geschonken worden.

Allen ontvangen kosteloos het Jaarboek der Leidsche Universiteit.

Ook kan men als Donateur toetreden door eene gift op eenmaal van *f* 100.— of meer, en als Begunstiger door eene gift op eenmaal van *f* 25.— tot *f* 100.—.

Wij verzoeken onze Leden, die van woonplaats veranderd zijn, daarvan aan onzen Secretaris schriftelijk mededeeling te doen.

De Commissie van Uitvoering
J. M. VAN BEMMELEN,
Secretaris.

LIJST DER LEDEN

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

1 Mei 1908.

Alblasserdam.

Dr. A. de Haan.

Alkmaar.

Jhr. Mr. D. van Foreest. *Begunstiger.*
W. v. Heukelom.
Mr. M. Moens.

Almelo.

Mr. A. B. v. d. Laan.
Jhr. Mr. P. M. T. van Meeuwen. *Don.*
Mr. G. Kortenbout v. d. Sluis. *Beg.*
De Leidsche diesclub „Twenthe" *Beg.*

Alphen.

J. A. P. W. Sliehen v. Rath.

Amersfoort.

H. Corver. *Beg.*
Mr. G. W. de Marez Oyens.
Mr. A. v. Traa. *Beg.*

Amsterdam.

M. Alvarez Correa.
Dr. J. P. Barnouw. *Beg.*
Mr. J. C. Baron Baud. *Beg.*
C. J. J. Blussé.
Dr. H. Burgerhout. *Beg.*
J. P. Ch. van der Burgh. *Beg.*
Mr. W. A. van Dorp.
J. Ch. van Es. *Beg.*
M. A. Evelein.
Mr. G. F. Evelein.
Dr. A. A. Fokker.
T. H. Fokker.
Mr. A. W. Gerritzen.
Mr. H. R. Goudsmit. *Beg.*
M. van Haaften. *Beg.*
Prof. Mr. L. de Hartog. *Beg.*
Dr. H. A. Hartogh.
Mr. D. K. G. de Jong.
Mr. Dr. J. C. G. Jonker. *Beg.*
Mr. P. W. de Koning. *Beg.*
E. J. M. v. d. Laarschot.
J. van Leeuwen.
H. J. Lemkes Jr. *Beg.*
Mr. G. van Leyden.
Mr. A. Lind. *Beg.*
Mr. W. L. van Luyken Glashorst. *Beg.*
Mr. W. G. de Marez Oyens.
Mr. S de Meester.
Mr. H. A. E. Modderman. *Beg.*
Mr. E. P. de Monchy. *Beg.*
Mej. Dr. J. A. Nijland.
Mr. G. Rebel. *Beg.*
Mr. H. M. Roelofsz.
Mr. B. A. Roelvink. *Beg.*
H. Sanders.
Mr. H. J. Santman.
Dr. J. C. A. Simon Thomas.
Mr. B. M. Taverne.
J. W. van der Valk Jr. Arts.
E. E. Visser.
Mr. J. Wiarda. *Beg.*

Apeldoorn.

A. A. Boonacker. Arts.

Arnhem.

Mr. C. C. Beelaerts.

Dr. W. v. Bommel v. Vloten. *Beg.*
Dr. G. J. M. Couvée. Arts. *Beg.*
Mr. J. A. M. O. van Embden.
Mr. B. H. Everts. *Beg.*
Dr. F. Goslings. *Beg.*
Dr. M. W. van Haeften.
A. Baron van Haersolte.
Dr. W. F. Hesselinck Jr.
Mr. D. J. Mom Visch. *Beg.*
Jhr. Mr. H. C. M. van Nispen tot Pannerden. *Beg.*
Mr. G. L. van Oosten Slingeland.
P. Otten.
Mr. D. M. Paré.
Mej. M. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
H. H. Reijers.
G. A. van Schouwen.
Dr. K. F. Sparnaay. *Beg.*
B. J. Suermondt.
Mr. W. L. Troost.
Dr. O. de Vries.
Mr. M. J. Wolff.

Assen.

Mr. A. W. Stork.

Balk.

Dr. J. C. Tromp. *Beg.*

Beek bij Nijmegen.

B. H. Bommezijn.

Beetsterzwaag.

Ds. C. G. Menzel. *Beg.*

Bennebroek.

Mr. P. N. van Doorninck. *Donateur.*

Beusichem.

L. Smit.

Bildtstation.

Dr. P. de Koning *Beg.*

Bloemendaal.

F. A. van der Breggen. *Beg.*
Prof. Dr. G. C. van Walsem. *Beg.*

Bodegraven.

J. Eikelenboom.
M. W. Marsman, Arts. *Beg.*

Boskoop.

Dr. C. E. Hooykaas.

Breda.

Mr. J. E. Hoekstra.

Brielle.

Mr. H. P. Hermans.

Buurmalsem.

Dr. F. D. J. Moorrees *Beg.*

Bussum.

P. H. L. Lamberts Hurrelbrinck.

Delden.

M. A. Gewin.

Delfshaven.

Mr. K. P. v. d. Mandele.
Mr. H. N. van Walree.

Delft.

J. J. C. Bakker.
W. S. van den Berg.
Prof. Mr. D. Blom.
Mevrouw Grutterink-Otten.
J. L. M. van den Heuvel. *Beg.*
Dr. U. H. E. Huber Noodt.
W. C. de Leeuw.
H. W. M. Nydam. *Beg.*
A. C. Romijn.
Mej. J. P. Schouten.
J. H. Tutein Nolthenius.
Mej. T. van Vliet.

Deventer.

Mr. H. F. de Boer.
Mr. I. Cohen. Hzn.
Mej. W. Kuenen. *Beg.*
Dr. G. Postma. *Beg.*

Doesburg.

Dr. H. P. Schim van der Loeff GLzn.

Doetinchem.

W. W. Huber Noodt. Arts. *Beg.*

Domburg.

Dr. B. Vaandrager, Arts.

Dordrecht.

Mr. J. J. Bergsma Thzn. *Beg.*
Dr. H. Bremekamp.
J. C. Bremekamp.
Dr. F. Delhez. *Beg.*
Mr. K. K. Douw v. d. Krap.
Mr. S. van Gijn. *Beg.*
Dr. H. J. de Graaf. *Beg.*
Ds. C. Heemskerk.
J. H. Lebret. *Donateur.*
Mr. A. A. Moll. *Beg.*
Dr. A. S. van Oven. *Beg.*
Dr. B. van Rijswijk. *Beg.*
Mr. J. Salomonson. *Beg.*
Mr. J. C. Stoop. *Beg.*
Dr. Th. Stoop, Arts. *Beg.*
Mr. L. L. van Wageningen.

Drachten.

Dr. G. J. Kaiser. Arts.

Drunen.

Dr. A. W. A. Seters.

Ede. (Gelderl.)

C. A. H. Weyer. Arts.

Enkhuizen.

Dr. C. W. Corts. *Beg.*

Epe.

Ds. J. A. Prins. *Beg.*

Finsterwolde.

Dr. D. L. Niermeyer. *Beg.*

Fijnaart.

L. P. I. de Does. Arts. *Beg.*
Dr. A. Heller. *Beg.*

Geldermalsem.

Mr. J. E. Stolk.

Goes.

Dr. D. Mol.

Gorinchem.

Mr. S. Baron Creutz. *Beg*

Gouda.

Mr. L. W. van Rijn van Alkemade.

's-Gravenhage.

Mr. J. H. Abendanon. *Beg.*
Mr. D. Albers.
Mej. G. van Andel.
Mr. J. A. Andreoli. *Beg.*
W. C. A. B. P. Arriëns.
J. Asser.
Jhr. Mr. F. G. W. J. Backer.
Mr. R. V. Backer.
W. Bakker G.Hzn.
Dr. J. A. Barnouw.
W. J. M. de Bas.
C. J. Batenburg.
L. J. P. Batenburg.
H. F. Bauer.
H. G. Bekink.
C. Bekker.
H. M. van den Berg.
E. Bergsma.
Mr. J. G. Bergsma.
Mr. J. J. Bergsma.
Mr. W. C. Beucker Andreæ.
Mr. J. J. Boasson.
Mr. C. F. P. Bodemeijer.
F. Boele van Hensbroek. *Beg.*
J. B. Boersma.
Mej. L. C. Bolle. *Beg.*
W. F. A. Bol.
A. W. ten Bosch.
Mej. J. C. Bosman.
Mr. E. J. S. Bourlier.
Dr. S. Brandes.
J. C. Brons. *Beg.*
Mej. C. Bruggeman.
Mr. J. Bruigom Jr.
Mr. G. W. J. Bruins.
Mej. H. de Bruyn. *Beg.*
P. C. Buchler.
Mr. J. C. v. d. Burcht van Lichtenberg.
A. W. Bijvanck.
G. A. Calkoen.
Mr. F. W. J. A. del Campo gen. Camp.
A. Carrière.
C. Carsten.
Is. Cassuto.
Ph. C. la Chapelle.
W. van der Chijs.
Mr. Dr. Jhr. J. R. Clifford Kocq v. Breugel.
Mr. A. B. Cohen Stuart.
C. P. Cohen Stuart. *Beg.*
D. H. Coldewey.
Mr. J. P. Coops. *Beg.*
W. J. Couturier. *Beg.*
C. C. Dagnelie.
Dr. B. A. P. van Dam. *Beg.*
Dr. P. J. Dekkers. *Beg.*
Mr. L. Ph. Denekamp.
Mr. C. Th. van Deventer. *Beg.*

Dr. H. J de Dompierre de Chaufepié. *Donateur.*
Jhr. Mr. E. C. U. v. Doorn.
Mej. Mr. E. C. v. Dorp.
Dr. G. C. A. van Dorp. *Beg.*
P. M. van Driel.
J. W. G. van Driel Krol. *Beg.*
Prof. Mr. H. L. Drucker. *Stichter. Don.*
W. H. Drucker. *Beg.*
Mr. M. J. Duparc. *Beg.*
E. Dusterbeck. *Beg.*
Mr. J. W. Dyckmeester.
J. W. van Eek.
J. van Effen.
J. C. Elink Sterk.
Mej. E. A. van der Elst.
Mr. E. L. van Emden.
P. N. van Eyk.
Jhr. Mr. W. J. M. v. Eysinga. *Beg.*
M. Flohil.
A. Flohil.
Mej. M. Flohil.
Mr. D. Fock.
Mej. A. J. François. *Beg.*
W. H. S. v. Franckenberg en Proshlitz. *Beg.*
H. Fryda.
Mr. E. Funke.
Prof. Dr. P. van Geer. *Beg.*
Mr. A. van Gennep. *Beg.*
Dr. J. R. van Geuns. *Beg.*
Mej. J. de Geus. *Beg.*
E. Gobée. *Beg.*
C. M. Goedhart.
Mr. J. Goeman Borgesius. *Beg.*
H. H. T. Goeman Borgesius.
Mr. H. van Goudoever.
Mr. C. de Graaff.
H. Groeneveldt.
Dr. G. J. de Groot.
F. E. v. d. Gugten.
Mr. J. M. Gülcher. *Beg.*
Jhr. Mr. C. H. J. v. Haeften.
Dr. Ph. M. v. d. Haer, Arts.
K. M. J. Hage. *Beg.*
A. J. C. van Hamel.
M. Hamester.
J. Hankes Drielsma, Arts.
E. F. Hardenberg.
H. van Hasselt.
Mr. D. W. Baron van Heeckeren. *Beg.*
Ch. H. Henny.
B. H. F. v. Heuven.
Mr. J. F. Heymans.
L. van den Hoek.
J. Hoogkamer.
Jhr. R. L. Humalda van Eysinga.
Mej. Aug. C. Huygens de Raat. *Beg.*
Mr. C. J. Huyser.

A. Hymans.
Mr. H. M. Hijmans. *Beg.*
Mr. E. Hijmans.
I. Jacobson.
Mr. H. F. W. Jeltes.
Dr. J. de Jong. *Beg.*
A. H. de Jong.
C. de Jong.
Mej. J. P. de Jongh.
L. Jongmans.
Mr. J. D. van Ketwich Verschuer.
R. E. Kielstra.
H. N. Kiliaan. *Beg.*
Mej. J. A. Kits van Heyningen.
Mr. A. L. C. Klein. *Beg.*
Mr. D. A. Kley.
C. W. Klicks.
J. L. P. H. Knoppert.
Mr. J. Knottenbelt. *Donateur.*
F. J. J. v. d. Kolk Jzn.
W. F. W. Kolkman.
C. B. F. Koster.
Dr. Ed. B. Koster. *Beg.*
W. L. Kraal. *Beg.*
Mr. C. Th. Krabbe.
J. Kronig. *Beg.*
A. Kruyt. *Beg.*
J. H. B. Kuneman.
J. Lankhout.
Mej. N. van Leeuwen.
Mej. H. M. Leemans. *Beg.*
L. Lens. *Beg.*
Mevr. Wed. Prof. Mr. P. A. v. d. Lith. *Beg.*
Mr. J. P. Th. van der Lith.
Mej. C. van Loenen.
Dr. W. van Loghem. *Beg.*
M. van Loon. *Beg.*
Dr. H. C. Loos. *Donateur.*
Mej. C. E. B. Louzada.
Ch. A. E. Maitland.
S. W. F. Margadant. *Beg.*
Prof. Dr. W. Martin. *Beg.*
Ds. J. A. F. v. d. Meer v. Kuffeler. *Beg.*
Mr. J. G. Meilink.
F. A. M. Merens.
H. K. Meyer.
Mej. L. Mirandolle. *Beg.*
Mr. C. L. Modderman. *Beg.*
A. de Moen.
Mej. G. P. Molenaar.
Prof. Dr. G. A. F. Molengraaff. *Beg.*
Mej. Nella Moltzer. *Beg.*
Mr. S. J. R. de Monchy. *Beg.*
Mr. M. de Mos.
N. C. Mulder.
H. A. J. Muller.
J. J. Munniks de Jongh.
J. D. Naeff.
A. A. M. Nelissen. *Beg.*

Mr. R. J. K. M. de Nerée tot Babberich.
C. Noé. Arts.
A. C. A. Nieuwenhuys.
J. D. Ninck Blok. Arts.
R. M. Noto Kworo. *Beg.*
Mej. M. H. O'breen. *Beg.*
J. M. O'breen.
Prof. Dr. J. Offerhaus Lzn. *Beg.*
Dr. H. K. Offerhaus. Arts.
Mej. A. P. Olivier. *Beg.*
Prof. Mr. J. Oppenheim. *Beg.*
Dr. L. S. Ornstein. *Beg.*
L. Otten.
A. J. F. Oudendal. *Beg.*
W. J. C. van Paassen.
P. W. Palthe.
J. N. Pattist.
Mr. G. A. W. ter Pelkwijk.
Mej. C. M. v. d. Peyl. *Beg.*
W. F. Pfeiffer. *Beg.*
J. C. Pfeiffer.
Mr. N. G. Pierson. *Donateur.*
Mr. E. Pino.
Mr. M. de Pinto. *Beg.*
Mr. L. J. Plemp v. Duiveland. *Beg.*
E. Polak Daniëls.
Dr. L. Polak Daniels. *Beg.*
M. G. Polak Daniëls.
G. J. ter Poorten. *Beg.*
W. C. Post. *Beg.*
Mr. L. van Praag.
Mr. J. E. Prager.
J. J. G. Pronk.
F. J. Pijnacker Hordijk.
Mr. F. W. Pijnacker Hordijk.
Mr. J. W. Quarles van Ufford.
W. C. van Raadshoven.
L. C. J. Rademaker, Arts.
Mr. Ch. J. Risselada.
C. L. P. M. Rive. *Beg.*
L. D. de Roock. *Beg.*
W. Roos.
Mej. M. A. C. la Rose.
Mr. C. H. Roosegaarde Bisschop.
P. H. Rosenstein, Arts. *Beg.*
W. van Rossem, Arts.
Mr A. J. van Royen. *Beg.*
Mr. J. F. van Royen.
Mr. A. S. Rueb.
E. van Ruijtenberg.
G. J. Sala. Arts.
Mej. J. C. A. v. d. Sande.
J. F. Sanders.
P. J. van Santen. *Beg.*
Mej Dr H. Schagen van Soelen. Arts. *Beg.*
P. Scheffelaar Klots.
G. Schot Dijkman.
J. M. von Schmidt auf Altenstadt.
Mr. Th. M. Schultz v. Hagen. *Beg.*
J. W. Sillevis.
P. J. van Slooten. *Beg.*
E. Snethlage.
Mr. J. W. Snouck Hurgronje. *Donateur.*
Mr. A. M. Snouck Hurgronje.
E. A. A. Snijdelaar.
E. L. M. van Son.
C. A. Star Numan.
G. W. F. G. Steinbuch.
W. Steinbuch.
W. P. van Stockum. *Beg.*
W. J. Stuffken.
A. L. J. Sunier. *Beg.*
Prof. Mr. J. Ph. Suyling. *Beg.*
A. M. Tak Brouwer.
Mr. J. H. Telders. *Beg.*
Jhr. G. C. W. van Tets. *Beg.*
Jhr. Mr. G. v. Tets v. Goudriaan. *Beg.*
Mr. G. L. Thurkow.
Mej. J. A. v. Toorenburg.
J. Ph. Tuyt.
Th. A. Uljee. *Beg.*
M. C. Valk. *Beg.*
A. J. T. de Van.
W. H. de Vassy.
H. A. N. Vechtmann.
Mr. J. D. Verbroek.
F. F. Viehoff.
Mr. J. S. L. v. Vierssen Frantzmann. *Beg.*
Mej. A. van Vleuten.
Mr. F. E. Vlielander Hein.
Mr. B. M. Vlielander Hein. *Donateur.*
A. van Vliet. *Beg.*
Mr. C. W. Vollgraff.
Mej. Maria Vorstman. *Donatrice.*
J. F. Vos.
Mej. M. H. A. de Vries. *Beg.*
E. W. de Vries. *Beg.*
J. H. E. de Vries.
A. de Waart.
Mr. J. van Wely.
Mr. J. A. Werdmüller van Elgg.
Mej. H. J. M. Westveen.
J. Weyl.
Mr. G. C. C. Wiggers van Kerchem. *Beg.*
C. C. v. d. Wilde.
C. de Wit.
Mr. J. J. K. de Wit.
Mej. H. W. Wolff.
J. Wolterbeek Muller. *Beg.*
Jhr. Mr. H. v. d. Wijck. *Beg.*
G. J. Zaalberg van Zelst.
E. Zorab.

Groningen.

Mej. E. M. v. Aken. *Beg.*
Prof. Dr. J. F. van Bemmelen. *Beg.*
Mr. J. Cort van der Linden.

Prof. Dr. G. Heymans. *Donateur.*
Prof. Dr. J. H. Kern. *Beg.*
J. F. J. Kolkman.

Haaksbergen.

Ds. J. A. van Krieken.

Haarlem.

Mr. G. Bakker.
Dr. W. H. Bloemendaal. *Beg.*
H. ten Bonn Gzn.
Prof. Dr. J. Bosscha. *Donateur.*
J. Broekmeijer.
J. J. W. Eekhout.
Dr. A. van Eldik Bzn.
Dr. H van Erp. *Beg.*
J. P. L. Hagen.
J. J. v. d. Hoek.
N. W. van der Hoeven.
H. Ph. de Kanter.
A. A. G. Land. Arts.
J. W. Langelaan. *Beg.*
R. A. M. Mooy.
B. N. Reydom.
Mr. H. R. Ribbius.
J. D. Rutgers v. d. Loeff. *Beg.*
W. F. Rutgers van der Loeff.
Mr. Th. G. A. Slingeland. *Beg.*
J. C. Tadema. *Beg.*
C. W. Thöne.
Dr. Th. H. v. d. Velde.
Dr. E. v. d. Ven. *Beg.*
F. W. R. Wttewaal.

Hall bij Eerbeek.

Ds. C. M. Briët.

Harlingen.

Dr. E. C. D. Nierstrasz.

Hazerswoude.

H. J. F. Mayer, Arts.

Heerenveen.

Mr. W. H. de Greve. *Beg.*

Heeze bij Eindhoven.

Dr. D. Plooy.

Heilo.

P. van Foreest.

Helder.

J van Pelt.

's Hertogenbosch.

Mr. J. A. A. Bosch. *Beg.*

Hilversum.

Mevr. Wed. Prof. Dr. J. E. van Iterson. J.Azn. *Beg.*
Mr. W. H. A. Elink Schuurman. *Beschermer. Donateur.*
Mr. C. J. P. v. d. Schalk. *Beg.*
Mr. J. F. Versteeven. *Beg.*

Hoorn.

Dr. R. R. de Bruyn.
Mr. P. C. Reeringh.
Dr. L. F. C. Schey.

Kampen.

J. Poortenaar.

Katwijk a. Zee.

Mevr. D. B. v. Dorp-Beucker Andreae. *Beg.*
H. J. de Wolff.
A. J. v. Wijngaarden.

Kethel.

A. J. Sauer. *Beg.*

Koudekerke (Z.).

Mr. J. Loeff. *Beg.*

de Krim (Ov.).

P. C. de Groot. *Beg.*

Krommenie.

J. W. de Goeje. Arts. *Beg.*

Laag Soeren.

H. C. Rudersdorf. Arts.

Leeuwarden.

Mr. R. A. Fockema. *Beg.*
Mr. A. D. H. Fockema Andreae. *Beg.*
Mr. B. Th. Baron van Harinxma thoe Slooten. *Stichter.*
Mr. M. E. Hepkema.
Dr. W. J. A. Jongkees. *Beg.*
Mr. J. A. Lucardie.
Mr. A. G. Menzel.
E. H. Sikkes. Arts.
J. Swart.
Dr. H. D. Verdam. *Beg.*

Leiden.

P. van Aalst. *Beg.*
A. M. V. van Aardenne.
M. V. van Aardenne.
J. Adam.
W. Adriani. *Beg.*
Mej. W. V. M. Agerbeek.
J. J. F. Aleva. *Beg.*
F. Alting du Cloux. *Beg.*
H. Th. Ament.
C. W. Andreae. *Beg.*
W. D. M. Baar.
Mej. W. C. de Baat.
H. J. Backer.
J. J. Backer Dirks.
L. J. P. Batenburg.
P. J. Th. A. Battaerd.
W. A. Beelaerts van Blokland.
Prof. Dr. J. M. van Bemmelen. *Beschermer.*
B. C. F. van den Berckhoff. *Beg.*
J. M. A. M. v. d. Bergh.
S. J. v. d. Bergh. *Beg.*
Mej. R. A. Biegel.
L. Bierens de Haan. *Beg.*
P. A. Birnie. *Beg.*
E. G. van Bisselick.
J. W. van Bisselick.
M. den Bleker. *Beg.*
Mej. L. M. van der Blink.
G. J. L. de Bloeme.
Prof. Dr. P. J. Blok. *Beg.*
J. C. Blok.
N. Blokker.
A. L. van Blommesteyn. *Beg.*
Dr. H. B. A. Bockwinkel.
M. H. de Boer. *Beg.*
A. ten Bokkel Huinink. *Beg.*
Mr. J. J. van Bolhuys.
Prof. G. J. P. J. Bolland.
A. E. K. Bolland.
A. B. Bommezijn.
Prof. Mr. R. T. H. P. L. A. v. Boneval Faure. *Donateur.*
J. Boon. Jr.
F. G. J. Borgerhoff Mulder. *Beg.*
W. G. F. Borgerhoff Mulder.
F. D. K. Bosch.
L. H. N. Bosch van Rosenthal.
C. M. Böhtlingk. *Beg.*
G. H. Bouscholte.
S. Bouwman Fzn.
J. J. E. van den Brandeler.
L. P. A. van den Brandeler.
M. Brander.
W. R. Brandes de Roos.
E. H. Brands.
W. J. M. Brantjes.
L. Brender à Brandis.
C. Briët. *Beg.*
Mr. P. E. Briët.
Mej. W. J. M. Broekema.
A. V. Brouwer.
J. Brouwer. *Beg.*
Mej. E. D. Bruins.
J. J. Brutel de la Rivière.
A. H. de Bruyn.
A. L. de Bruyn.
C. J. Bryce.
J. Burck.
Prof. Dr. K. H. Th. Bussemaker. *Beg.*
H. P. van Buttingha Wichers.
J. H. Bijbau. *Beg.*
P. G. Bijdendijk.
O. Cahen. Arts.
Prof. Dr. R. P. van Calkar. *Beg.*
H. A. H. Canter Cremers. *Beg.*
Prof. Dr. J. H. Carpentier Alting. *Beg.*
L. Carsten.
J. J. de Casparis.
H. I. ten Cate Fennema.
I. G. Cath.
Prof. Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye. *Beg.*
E. H. la Chapelle.
J. W. W. Coebergh.
J. A. Coenraads Nederveen.
D. Cohen.
D. G. Cohen Tervaart. *Beg.*
A. le Comte.
Mr. W. F. K. Cost Budde.
A. G. Couturier. *Beg.*
Ch. Crince le Roy.
H. Croes.
C. A. Crommelin.
Mr. F. R. Crommelin.
L. H. Daendels. *Beg.*
G. A. Th. Dasbach.
J. Deetman Jr.
H. Deibel. *Beg.*
Mr. F. C. Deking Dura.
Mej. A. A. Dekker. *Beg.*
J. A. Delhez.
H. Diephuis.
J. Dikkers.
A. Doelman.
A. B. C. v. d. Does
Dr. J. A. A. Dool. *Beg.*
F. Dormaar.
J. Th. Dorrenboom.
D. Doyer. *Beg.*
E. Doyer.
J. C. Dozy. *Beg.*
C. Drooglever Fortuyn.
J. G. Drossaers.
J. Droste. *Beg.*
F. J. Ch. v. Dusseldorp.

Mr. J. Dutilh.
G. Dijckmeester.
H. C. J. M. Dijk. *Beg.*
J. van Ebbenhorst Tengbergen.
Dr. J. J. van Eck.
M. A. van Eck. *Beg.*
B. Edersheim. *Beg.*
A. Eekhoff.
Prof. Dr. B. D. Eerdmans. *Beg.*
R. Egeler.
Prof. Dr. W. Einthoven.
M. Elion.
J. Eltzbacher.
G. Elzinga.
G. Engberts.
E. M. L. Engelbrecht.
P. J. Enk Jr.
H. A. Enklaar.
K. L. J. Enthoven. *Beg.*
W. J. L. van Es.
J. W. Ett.
W. Etty.
N. Faber.
A. N. Fabius.
Dr. G. Fabius.
M. v. d. Feen. *Beg.*
C. W. Feith. *Beg.*
W. F. E. van der Feltz.
A. J. E. Ferf.
J. J. Ferf.
J. R. B. Feykes.
Th. Figee.
H. Filippo.
Jan J. Fock. *Beg.*
Prof. Mr. S. J. Fockema Andreæ. *Stichter.*
A. D. Fokker. *Beg.*
H. Fokker.
C. J. François. *Beg.*
Mej. C. A. Frankamp.,
J. A. A. Fransen van de Putte.
M. Franzie. Arts. *Beg.*
J. W. Frederiks. *Beg.*
H. C. Gallois
H. J. van Garderen.
Dr. H. D. van Gelder. *Beg.*
C. A. H. Gerke. *Beg.*
J. Th. de Geus. Arts.
P. C. A. Geyl. *Beg.*
Mej. H. C. M. Ghysen.
L. van Giffen.
J. W. Gleuns.
Prof. Dr. M. J. de Goeje. *Beg.*
A. H. Goeman Borgesius.
J. W. Goessens.
Mej. A. C. Gordon. *Beg.*
Dr. E. Gorter. Arts.
J. A. Gorter.
A. Goslinga.
Ch. A. Götte.
J. de Graaff.
A. Greve.
Prof. Mr. H. B. Greven. *Beg.*
Prof. Dr. H. Y. Groenewegen. *Beg.*
H. Grondijs.
Prof. Dr. J. J. M. de Groot. *Beg.*
N. A. F. Grundlehner.
P. H. v. d. Haag.
Mr. J. F. van Haersolte.
W. H. L. Haitink. *Beg.*
F. J. Hakkenberg.
S. N. B. Halbertsma.
A. W. S. van Hamel.
R. J. C. van Hamersvelt.
H. Hannema.
D. Hartgerink. *Beg.*
Prof. Dr. J. J. Hartman. *Beg.*
E. J. Haslinghuis.
H. K. Hattink.
W. J. O. Hattink.
J. P. van Heerdt. *Beg.*
Prof. Mr. J. E. Heeres. *Beg.*
H. A. van der Held.
O. G. Heldring.
C. P. J. L. S. Helfrich.
Mej. G. R. J. Helfrich. *Beg.*
Mr. C. Ch. van Helsdingen, Jr.
Mej. J. M. v. Helsdingen.
W. H. van Helsdingen.
Dr. A. Hendriks. *Beg.*
A. J. van Hengel.
F. M. C. Hengeveld.
Ch. M. Henny.
P. Henny. *Beg.*
Mr. A. R. Heringa.
G. C. Heringa.
J. W. Th. Heringa.
F. Hers J.Azn.
A. J. A. van Herzeele.
Prof. Dr. D. C. Hesseling. *Beg.*
Mr. E. Hesselink.
W. C. van Heurn.
J. A. C. van Heusde.
J. Heyning.
W. van Heyningen.
Mr. A. J. Hildebrandt.
A. A. Hingst.
C. J. Hoek. *Beg.*
C. v. d. Hoek.
Mej. E. P. v. d. Hoek. *Beg.*
Raden Hoesein Djajadiningrat. *Beg.*
Prof. Dr. P. C. T. van der Hoeven. *Beg.*
W. J. Hofdijk. *Beg.*
Prof. Dr. A. E. J. Holwerda. *Beg.*
A O Holwerda.
A. E. V. Hoogenraad.
Mej. S. W. P. H. Horn. *Beg.*
R. Horst.
L. B. Houtgast.

C. J. van Houweningen Graftdijk.
Mej. C. Hovens Greve.
Mej. J. G. H. Hovens Greve. *Beg.*
Mej. T. G. Huet. *Beg.*
A. A. Hulshoff.
Dispuutgezelschap „Humbolt". *Beg.*
F. J. A. Hyink. *Beg.*
J. H. F. Hyink.
C. A. Hymans. *Beg.*
H. G. V. Hijmans.
M. Hijmans. *Beg.*
A. Ikman v. Burck.
Dr. A. S. v. Ingen Arts. *Beg.*
Mej. J. F. H. Insinger. *Beg.*
Prof. Dr. L. v. Itallie. *Beg.*
Dr. C. J. A. van Iterson.
Th. H. Jaarsma.
J. W. J. J. Jacobs.
Mr. B. 's Jacob.
W. H. A. Jacometti.
Prof. Dr. J. M. Janse. *Beg.*
L. Janse.
Prof. Dr. J. G. Jelgersma. *Beg.*
Mr. A. M. Joekes, Jr.
A. Th. de Jong Spekboer.
H. de Jong v. Beek en Donk.
E. N. de Jonge.
Mr. H. W. C. de Jongh.
J. W. C. A. Jonker. *Beg.*
J. P. B. de Josselin de Jong.
Prof. Dr. G. Kalff. *Beg.*
A. H. Kamerlingh Onnes.
Prof. Dr. H. Kamerlingh Onnes. *Beg.*
Dr. P. Th. L. Kan. *Beg.*
G. Kapsenberg.
R. P. van de Kasteele. Jr.
B. Keulen.
W. H. Kingma.
M. P. Kingma Boltjes.
A. de Klerk.
P. Klinkenberg.
D. Klinkert.
G. J. Kloos. *Beg.*
Mej. D. van der Kloot.
A. G. Kloots.
J. J. Kloots.
H. A. Kloppenburg. *Beg.*
Dr. A. Kluyver. *Beg.*
Prof Dr. J. C. Kluyver. *Beg.*
Prof. Dr. L. Knappert. *Beg.*
L. Knoppien.
Dr. J. A. N. Knuttel.
J. K. Th Koch. *Beg.*
J. A. F. Kok.
G. C. M. Kolff.
J. Kolff.
R. Koole. *Beg.*
S. A. Koopal. *Beg.*
P. A. J. Koot.
K. H. Korff.
D. G. Kortenbout v. d. Sluijs.
E. M. B. Kortenoever. *Beg.*
A. J. Korteweg. *Beg.*
C. J. Korteweg. *Beg.*
Prof. Dr. J. A. Korteweg. *Beg.*
R. Korteweg.
Prof. Dr. W. Koster Gzn. *Beg.*
J. Koumans.
Prof. Mr. H. Krabbe. *Beg.*
F. G. Kramp. *Beg.*
P. Kremer.
D. J. C. Kriebel.
Prof. Dr. W. B. Kristensen. *Beg.*
Dr. N. J. Krom.
A. J. Kronenberg.
H. G. Kronenberg. *Beg.*
J. E. Kroon.
G. C. J. Kruisinga. *Beg.*
J. Kruytbosch.
Prof. Dr. J. P. Kuenen. *Beg.*
Dr. W. A. Kuenen. *Beg.*
J. H. B. Kuyk. *Beg.*
H. A. Kuypers.
Mej. C. E. Ladenius.
Prof. Dr. K. Lake. *Beg.*
G. H. Lambert. *Beg.*
H. J. de Lange. *Beg.*
H. H. E. A. de Lange. *Beg.*
Prof. Dr. E. C. van Leersum.. *Beg.*
Mej. J. A. v. Leeuwen. *Beg.*
Prof. Dr. J. van Leeuwen Jr. *Beg.*
A. C. Leeuwenburgh.
L. H. van Lennep.
Mej. M. E. Leroy. *Beg.*
W. Tj. van der Ley.
Mej. M. van Leyden.
J. L. van Lier.
A. A. C. Linck. *Beg.*
C. M. A. A. Lindeman.
M. J. W. v. Linschoten.
C. Loeff.
J. Lohman.
A. Loosjes.
Prof. Dr. H. A. Lorentz. *Beg.*
Mr. G. L. Lorentz. *Beg.*
H. C. G. Loriaux.
P. A. J. Losecaat Vermeer. *Beg.*
Mej. M. E Lulius van Goor. *Beg.*
A. J. Luyt.
R. W. van Lijnden.
Mej. J. H. Lysen. *Beg.*
J. van Mackenzie.
J. J. B. van der Mandere.
H. Marcella. *Beg.*
J. W. A. F. v. Maren Bentz v. d. Berg.
R. P. van der Mark.
Prof. Dr. K. Martin. *Beg.*
A. Massink.

H. van der Meer. *Beg.*
A. Meerkamp van Embden.
A. R. P. Mees.
A. Q. Mees. *Beg.*
E. Meindersma.
J. N. Meindersma.
J. H. Meiss. *Beg.*
A. H. Meissner.
M. N. Melchior. *Beg.*
Prof. Mr. Melius de Villiers. *Beg.*
F. de Mendes de Leon. *Beg.*
E. E. Menten.
H. M. Merkelbach.
C. P. van der Merwe. *Beg.*
J. E. Mestingh. *Beg.*
D. J. Meyeringh.
H. J. Meyling.
E. F. M. J. Michiels v. Verduynen.
J. A. Middendorp. *Beg.*
W. Middendorp.
W. H. H Middendorp. *Beg.*
J. Milikan.
P. A. G. de Milly. *Beg.*
P. A. G. de Milly v. Heide Reinestein.
M. C. van der Minne.
P. Moerman.
J. Mol. *Beg.*
H. E. Molema. *Beg.*
A. J v. d. Molen.
A. W. Mosselmans.
P. Mulder. *Beg.*
F. P. Muller.
W. W. Muys v. d. Moer. *Beg.*
L. C. W. Naessens.
A. Th. Neeb.
Prof. Dr H. M. van Nes. *Beg.*
A. J. de Niet.
Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuys. *Beg.*
H. W. van Nieuwenhuizen. *Beg.*
J. Nilant. *Beg.*
Prof. Dr. W. Nolen. *Beg.*
W. Nolen Jr.
Mej. C. W. de Nooy.
A. Nortier. *Beg.*
P. S. Noyon. *Beg.*
C. H. Nijkamp. *Beg.*
L. A. Nijpels.
H. T. Oberman.
W. H. Ockers. *Beg.*
A. W. M. Odé.
P. H. Olivier.
A. van Olst. *Beg.*
Prof. Dr. H. Oort. *Beg.*
Mej. J. W. E. van Oosterzee.
Dr. A. H. van Ophuysen.
Dr. J. H. W. van Ophuysen.
Prof. Ch. A. van Ophuysen. *Beg.*
A. S. Oppenheim. *Beg.*
Mej. E. R. Oppenheim. *Beg.*
J. L. A. van Oudheusden. *Beg.*
N. Ouweleen.
W. M. Ouwerkerk. *Beg.*
H. G. van Oven.
M. A. van Oven. *Beg.*
Mr. Dr. J. C. Overvoorde. *Beg.*
W. M. Paardenkooper Overman.
J. R. Pentermann.
F. M. Pleyte.
E. H. van der Poest Clement.
K. J. Poll.
A. J. B. Poortman. *Beg.*
G. C. Prinsloo.
Prof. Dr. F. Pijper *Beg.*
Mej. J. E. D. Quanjer.
J. E. W. Quarles v. Uffort. *Beg.*
P. B. V. Quartero.
B. Quispel
F. van Raalte. *Beg.*
A. C. A. Rademaker.
F. L. J. E. Rambonnet.
C. P. H. Ras.
J. R. F. Rassers.
Mej. H. L. v. Ravenswaay.
J. J. H. J. v. Reenen. *Beg.*
A. Reigersman.
C. H. A. Reimers.
J. B. Reinders.
F. G. Rens.
B. D. Renssen. *Beg.*
A. J. C. Rethaan Macaré.
J. C. Th. Resing. *Beg.*
J. F. L. Reudler. *Beg.*
J. H. O. Reys. *Beg.*
Mr. N. de Ridder. *Beg.*
J. Rinkes.
Tj. J. Risselada.
Mr. S. A. la Rivière.
J. J. A. Rodbard. *Beg.*
W. H Rodbard.
W. F. Roëll. *Beg.*
Ph. A E Roelofs.
K. H. Roessingh. *Beg.*
Ch. Roeters van Lennep.
J. G. Roobol.
Mej. J Roose.
C. P. van Rossem. *Beg.*
J. P. van Rossum.
J. W. van Royen.
Mr. A. Rueb.
Dr. G. M. Rutten. *Beg.*
J. A. Rijkens.
A. A. van Rijnbach. *Beg.*
Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen. *Beg.*
Prof. Dr. H. G. van de Sande Bakhuyzen. *Donateur.*
Mej. J. C. van t' Sant.
J. Santman.
J. H. L. van der Schaaf.

S. A. M. Scheerder.
H. R. A. v. Schelle. *Beg.*
M. W. Scheltema Bzn.
W. E. Scheurer. *Beg.*
G. J. Scheurleer.
Dr. J. D. E. Schmeltz. *Beg.*
G. B. Schmidt. *Beg.*
Mej. A. C. W. Scholten. *Beg.*
J. H. Scholten.
H. P. A. van Schouwen.
J. G. van Schravendijk.
J. Schraver.
J. J. Schrieke.
Prof. Dr. F. A. H. Schreinemakers. *Beg.*
D. Schutte.
A. Seret. Arts.
A. H. Servatius. *Beg.*
J. P. Servatius.
M. Sichterman.
Mevr. Wed. Prof. Dr. D. E. Siegenbeek van Heukelom. *Beg.*
R. Siegenbeek van Heukelom.
Mej. A. Sillevis.
G. A. Sillevis.
Mr. J. H. J. Simons.
G. J. Sirks.
V. A. Six. *Beg.*
J. v. Slingelandt. *Beg.*
F. F. de Smeth.
J. H. Smidt van Gelder. *Beg.*
J. J. Smit.
C. Smits. *Beg.*
A. Snethlage.
W. C. Snouckaert v. Schauburg. *Beg.*
Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje. *Beg.*
N. J. C. Snouck Hurgronje.
Raden Mas Soemitro. *Beg.*
Soetan.
P. G. L. M. van Sonsbeek. *Beg.*
J. Spaan.
M. Spetter Hzn.
Prof. Dr. J. S. Speyer. *Beg.*
Mej. A. O. ter Spill. *Beg.*
H. J. Spit. *Beg.*
C. Spoelder.
C. W. Sweerts de Landas Wyborgh.
N. D. Stam.
Mej. A. E. v. d. Starp.
D. J. Steenhuis. *Beg.*
G. Ph. C. E. Steinmetz.
J. A. Stenfert Kroese.
L. G. van Steyn.
H. M. G. Stoll.
A. M. Streef.
Mej. J. H. G. Struik.
Leidsch Studentencorps. *Stichter.*
N. G. Teding van Berkhout.
A. F. Telders. *Beg.*
Q. J. Terpstra.

L. J. C. Thiange.
A. J. Thomas.
J. C. Thonus Jr.
Mr. J. J. Tichelaar.
Prof. Mr. P. A. Tichelaar. *Beg.*
P. Tichelaar. *Beg.*
H. J. Tiele. *Beg.*
C. C. Tieleman.
W. A. Tieleman.
J. A. van Tienhoven.
J. A. Timmerman.
P. Timmers.
C. Tjebbes.
J. L. van Tricht.
H. van Trigt.
W. F. Tromp Meesters.
Dr. J. E. Tulleken.
Prof. Dr. C. C. Uhlenbeck. *Beg.*
A. L. A. van Unen Jr. *Beg.*
Th. R. Valck Lucassen.
H. v. d. Veen. *Beg.*.
Mej. S. D. Veenhuyzen.
A. H. v. d. Velde.
E. v, d. Velde.
J. J. v. d. Velde. *Beg.*
W. Veltkamp Holbach. *Beg.*
Prof. Dr. J. Verdam. *Beg.*
W. A. Vermaas. *Beg.*
Ch. J. Vermeulen.
J. Versteeg. *Beg.*
P. H. Versteeg.
M. W. G. van der Veur. *Beg.*
W. M. van der Veur.
G. Vierkant.
F. H. Visman.
A. R. Visser.
L. J. Visser.
Prof. Mr. A. C. Visser v. IJzendoorn. *Beg.*
J. C. van Vliet. *Beg.*
Prof. Mr. W. van der Vlugt. *Beg.*
A. van Vollenhoven.
Prof. Mr. C. van Vollenhoven. *Donateur.*
R. van Vollenhoven.
A. Voogd.
Dr. J. A. Vollgraff. *Beg.*
P. Ch. E. Vollgraff. *Beg.*
J. N. Voorstad. *Beg.*
Mr. H. Vos. *Beg.*
J. Vos.
R. V. Vos.
J. L. de Vos. *Beg.*
Prof. Dr. G. C. J. Vosmaer. *Beg.*
J. A. G. de Vos van Steenwijk. *Beg.*
R. H. de Vos van Steenwijk.
F. H. de Vos van Steenwijk gen. van Essen.
G. A. Voûte.
F. Vreede. *Beg.*
A. M. de Vries. *Beg.*

P. de Vries.
Dr. S. G. de Vries. *Beg.*
J. Vuijk. *Beg.*
J. R. F. Vijzelaar.
L. A. de Waal.
Mej. E. Wakkie. *Beg.*
J. H. Waszink.
Dr. N. Waterman, Arts.
A. Welcker.
J. H. Welcker.
H. J. J. M. van Wensen.
J. C. van Went.
B. R. Wesseling. *Beg.*
J. M. Wesselink.
A. J. M. v. Wessem. *Beg.*
J. D. van Westendorp.
Th. A. Westra. *Beg.*
B. Th. A Westerouen van Meeteren. *Beg.*
W. v. Wettum.
Mr. E. C. Wiersma. *Beg.*
Prof. Dr. G. Wildeboer. *Beg.*
E. Wilmink. *Beg.*
P. Chr. Witte.
S. W. de Wolff.
A. A. W. van Wulfften Palthe.
C. J. van der Wijck.
F. W. van Wijk. *Beg.*
W. E. van Wijk.
A. Zaaijer.
H. C. J. Zaaijer.
Dr. J. H. Zaaijer. Arts. *Beg.*
H. vvn Zanten. *Beg.*
Mej. P. van Zanten. *Beg.*
Prof. Dr. P. Zeeman Gzn. *Beg.*
D. Zijp.

Lobit.

Mr. C. G. Schattenkerk.

Lochem.

Prof. Dr. M. A. Gooszen.
W. Wijbrands. Arts.

Loenersloot.

Dr. W. Middelberg.

Maarssen.

Mr. H. W. Köhler.

Maarsseveen bij Utrecht.

Dr. A. M. Venker. Arts.

Maasland.

Mej. Chr. v. d. Hoeven.

Maastricht.

Dr. W. J. M. Mulder S. J.

Made. (N. B.)

Ds. J. Ph. Eggink.

Meppel.

Ds. J. Beyerman.
E. Post Stheeman.

Middelburg.

Mr. H. J. Dyckmeester. *Beg.*

Neede.

Ds. C. H. Hagen.

St. Nicolaasgaa.

Jhr. Mr. H. L. Sixma van Heemstra.

Nieuwendam.

Mr. J. Versteeg.

Noordwijk a. Zee.

M. J. A. Moltzer.

Nunspeet.

Dr. D. J. Schut. *Beg.*

Nijmegen.

Dr. J. W. Hoeffelman. *Beg.*
Mr. Dr. J. W. Kolff. *Beg.*
Dr. A. Rypperda Wierdsma.
Dr. A. Rutgers v. d. Loeff. *Beg.*

Oegstgeest.

W. H. Borgerhof Mulder.
J. J. Bijleveld.
Mej. A. H. v. Doorn
K. Schepp.
M. A. Schwartz.
Prof. Dr. N. Ph. Tendeloo. *Beg.*
Mej. E. A. van Teutem.
J. Th. van der Wiel.

Oldemarkt (O.)

Jhr. Mr. J. M. v. Beyma.

Olst.

Mr. R. J. W. F. Baron van Hoevell tot Nijenhuis. *Beg*

Oostburg.

Mr. B. H. Carp. *Beg.*

Oosterbeek.

Mr. A. A. Loopuyt. *Beg.*
Dr. E. Veenenbos. *Beg.*

Oostzaan.

P. W. Rutgers van der Loeff.

Oudewater.

Dr. H. P. van Praag. *Beg.*

Pannerden.

Mr. F. L. M. v. Nispen tot Pannerden.

Pietersburen.

Ds. F. H. G. van Iterson.

Purmerend.

Mr. J. Westerman Holstijn.

Renkum.

Dr. H. T. Haverkorn v. Rijsewijk.

Roermond.

Jhr. Mr. L. Michiels van Kessenich. *Beg.*
Mr. L. Th. Verscheure.

Rosmalen. (N. Brab.)

Dr. H. van der Hoeven Jr. *Beg.*

Rotterdam.

Mr. J. L. v. Aalten Jr. *Beg.*
W. C. A. Arbeiter. *Beg.*
G. van den Berge Jr. *Beg.*
Dr. J. C. J. Bierens de Haan. *Beg.*
Mr. C. H. B. Boot. *Beg.*
H. F. Boot.
H. W. Borel.
Mr. J. P. Bruynzeel.
Dr. O. J. Cluysenaer.
W. Coenraad.
Mr. J. Coert.
Mr. J. B. Crol J.Wzn.
P. Crucifix. *Beg.*
Mr. G. H. M. Delprat *Beg.*
Dr. R. H. v. Dorsten. *Beg.*
J. E. Edië. *Beg.*
L. J. M. v. Eerden.
Mr. K. J. van Erpecum.
Mr. J. R. Goddard.
Dr. H. K. de Haas.
Mr. J. B. F. van Hasselt. *Beg.*
Mr. Jan Havelaar.
Mr. Johan Havelaar. *Beg.*
Mr. A. G. Heineken.
Mej. J. Hingst. *Beg.*
Mr. J. van Hoboken. *Beg.*
Mr. G. G. van der Hoeven. *Beg.*
Dr. D. P. Hoyer. *Beg.*
Dr. A. A. Hymans v. d. Berg.
Mej. J. Klinkert. *Beg.*
Mr. H. N. Kluyver. *Beg.*
Mr. H. J. Knottenbelt. *Beg.*
Mr. L. A. C. Kolff. *Beg.*
Mr. W. M. Kolff.
Mr. G. J. Lycklama à Nyeholt.
Mej. J. A. van Marle.
Mr. A. J. Marx.
G. J. van Meurs.
R. Miedema.
Dr. G. H. Moll v. Charante.
D. Neurdenburg. *Beg.*
J. R. Oldeman.
Mr. A. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
J. de Raaydt. *Beg.*
Dr. J. F. L. Reudler. *Beg.*
Mr. J. Rombach. *Beg.*
Mr. K. A. Rombach.
R. Römer. *Beg.*
Dr. C. D. van Rossem. Arts. *Beg.*
Dr. J. Siegenbeek van Heukelom. Arts.
Mr. W. Tabingh Suermondt. *Beg.*
Mr. W. A. v. Traa.
H. J. C. Veraert.
J. van Vliet.
J. Wichten Loos. *Beg.*
J. J. Wielinga.
J. Tj. Wielinga.
Mr. Jos. Winkel.
Mr. H. F. Wolfson.
Mr. P. J. van Wijngaardeh. *Donateur.*
Mr. C. P. Zaaijer. *Beg.*
Dr. J. Zaaijer Arts. *Beg.*

Rijswijk.

C. F. van Herwaarden.

Sassenheim.

C. A. J. Quant. Arts.

Scheveningen.

C. H. Gouda Quint.
Jhr. Mr. H. Laman Trip.
Mr. J. Nuhout van Veen.
Dr. C. Oorthuys. Arts.
Mej. M. A. Robbers.
M. W. Scheltema Bzn.
S. A. van Vriesland.

Schiedam.

L. J. C. Beuckers.
J. van der Drift.
J. A. Y. Endtz. *Beg.*
Mr. E. H. Hijmans. *Beg.*
F. H. J. Maschek.
Dr. R. van der Meulen.
Mr. J. Nieuwhof.
J. A. van der Poel. *Beg.*
S. van der Schouw. *Beg.*
Mr. V. Sickenga.
G. Witkamp.

Schipluiden.

P. v. d. Kooy.

Schoonhoven.

Mr. J. Greup.

Sliedrecht.

Dr. P. Langeveld. Arts. *Beg.*

Steenwijk.

Mr. A. W. Kamp.

Stolwijk bij Gouda.

Dr. J. C. Kars.

Tiel.

Mr. F. Couvée.
Dr. A. Drost Jr.
Mr. W. F. v. Everdingen.
Mr. J. Gelein Vitringa.
Mr. H. J. A. van Heumen. *Beg.*
Dr. W. C. G. Th. Koch. *Beg.*
Mr. N. J. W. van Lutterveld. *Beg.*
Mr. H. van Wessem. *Beg.*

Twello.

Mr. A. C. v. d. Feltz.

Utrecht.

Prof. Mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill. *Beg.*
J. van Binsbergen.
Mr. G. Blom. *Beg.*
Mr. G. C. van Buttingha Wichers.
Dr. M. C. Dekhuyzen. *Stichter.*
C. Dyxhoorn. *Beg.*
C. J. Enklaar.
Mr. J. P. Fockema Andreae. *Beg.*
Mr. E. Fokker. *Donateur.*
Dr. Ch. M. A. Hartman. *Beg.*
Mr. L. J. C. Kastelijn.
Prof. Dr. H. Kern.
Dr. L. J. Morell. *Beg.*
Prof. Dr. J. W. Muller. *Beg.*
Dr. H. L. Oort.
H. J. M. Plantenga.
Prof. Dr. P. van Romburgh. *Beg.*
C. C. E. Tengbergen.
Prof. Dr. J. C. Vollgraff. *Donateur.*
S. A. Waller Zeper. *Beg.*
Mr. R. van Woelderen.

Veere.

Jhr. H. A. v. Doorn v. Koudekerke.

Velp.

Mr. C. A. Marchant. *Beg.*
Dr. C. E. J. Teerlink. *Beg.*

Vlaardingen.

H. P. Harting.
Dr. J. Voogd. *Beg.*

Voorburg.

Mej. M. ten Bosch.

Voorschoten.

A. Th. ten Houten.
Dr. J. Moll van Charante. *Beg.*
W. J. J. C. Bijleveld.

Voorst.

A. van Zanten. Arts.

Waddingsveen.

J. Bruins Slot. Arts. *Beg.*

Wageningen.

G. W. M. Beck. *Beg.*

Wassenaar.

G. J. v. Ingen.
L. J. v. d. Stoel.
C. H. Versteeg.

Willemstad.

Dr. H. Heller. *Beg.*

Winschoten.

Mr. H. Pelinck. *Beg.*

Wormerveer.

A. L. Schmidt. Arts.

Zaandam.

Dr. F. M. Jaeger. *Beg.*

Zalt-Bommel.

Dr. H. W. Woudstra.

Zandvoort.

Jhr. Mr. P. Teding v. Berkhout. *Beg.*

Zeist.

Dr. L. W. H. Tjeenk Willink. *Beg*
Jhr. Mr. A. W. Wichers. *Beg.*

Zierikzee.

Mr. S. R. Bakker.
C. J. S. Tetterode.

Zoeterwoude.

J. Th. Bornwater. *Beg*
J. G. Lekkerkerker.
P. C. Peltenburg.

Zundert (N. B.).

Prof. Mr. H. v. d. Hoeven. *Beg.*

Zutphen.

Jhr. Mr. B. de Jonge.
A. C. Lagerwey.
Mr. J. L. Sölner.

Zwolle.

Mr. Dr. W. F. Kaiser PJzn.
J. Polak. *Beg.*

Zwollerkerspel.

N. J. Zebinden Baggerman.

Halle a/S.

Prof. Dr. I. Veit. *Beg.*

Hongkong.

Mr. A. v. d. Sande Bakhuyzen. *Beg.*

Konstantinopel.

Mr. F. J. J. v. Uye Pieterse. *Beg.*
Mr. J. P. Graaf v. Limburg Stirum. *Beg.*

Londen.

Mr. D. J. Baron Mackay v. Ophemert. *Stichter.*

Parijs.

Mr. A. J. Hankes Drielsma.

Stellenbosch (K.K.)

Prof. Dr. E. C. Godée Molsbergen. *Beg.*

Batavia.

P. R. d'Arnaud Gerkens. Arts.
Dr. W. van Bemmelen. *Beg.*
C. F. E. Blankenstein.
B. G. ten Brake Bzn. O.I. Ambt.
Dr. J. van Breda de Haan. *Beg.*
J. C. L. Cambier.
E. van Delden.
Mr. J. A. van Dijk. *Beg.*
A. M. v. d. Elst.
Mr. J. F. W. la Fontaine.
Mr. J. Gerritzen. *Beg.*
Dr. G. Hazeu. *Beg.*
Mr. C. G. J. B. Henny. *Beg.*
A. S. Hirsch.
Mr. J. C. Kielstra.
F. A. E. Laceulle. *Beg.*
Mr. A. J. G. Maclaine Pont.
Ph. K. Maier. Arts.
Mr. H. M. Meertens.
G. E Mullemeester.
Dr. Ph. S. van Ronkel. *Beg.*
J. E. de Roock.
C. F. de Ruyter de Wildt.
P. Scheffer.
Mr. L. Schoutendorp.
G. J. Slangen.
Dr. H. D. Tjeenk Willink. *Beg.*
Mr. Ed. H. Winckelman. *Donateur.*

Bandjermasin.

Mr. F. C. Boogaard.

Bandoeng.

Mr. H. A. Helb.
Mr. E. H. T. Mens Fiers Smeding. *Beg.*
C. Tirion. *Beg.*

Bodjonegoro.

Mr. H. W. E. Klomp.

Bondo-Woso.

J. W. Zaalberg.

Celebes en onderh.

U. Fagginger Auer.

Cheribon.

Mr. H. C. van Schouwenburg. *Beg.*

Deli.

J. H. G. Boissevain.

Djambang.

Mevr. H. A. Pet—v. Wijngaarden. *Beg.*

Djambi, Banko.

G. Gerlach.

Djember.

Mr. W. Birnie. *Beg.*
Dr. A. Vethake. *Beg.*

Djokjokarta.

Mr. A. J. Aeilkema.
Mr. J. H. Paehlig.
Jhr. Mr. H. C. v. d. Wijck. *Beg.*

Doro, Pekalongon.

H. H. de Cock, (adsp. contr. B. B.)

Kendal.

Mr. E. Ch. Grivel. *Beg.*

Loeboesekaping.

A. A. C. Nix. *Beg.*

Magelang.

H. Kool.
Mr. F. D. E. van Ossenbruggen. *Beg.*

Makassar.

R. Schreuder.

Malang.

Mr. L. C. A. van Eldik Thieme.
Mevrouw Wed. Dr. J. J. Reyst—Scheffer.

Medan.

Mr. J. F. Kunst.

Menado.

W. P. F. L. Winckel.

Mokko-Mokko.

S. J. van Geuns.

Padang.

J. Bastiaans.
C. H. J. van Hoevell. *Beg.*
J. I. L. D. van Hoevell. Arts.

Pamekasan.

Mr. E. H. de Graag.

Pasoeroean.

Mr. E. C. G. Joakim.

Pati.

Mr. I. J. Dermout.

Probolinggo.

Mr. H. Lamberts.
A. Mühlenfeld.

Salatiga.

Mr. P. F. Woesthoff. *Beg.*

Semarang.

Mr. A. E. van Arkel.
Dr. C. E. Benjamins. *Beg.*
Mr. F. F. F. Darlang. *Beg.*
Mr. J. Dirkzwager. *Beg.*
Mr. A. W. Hartman. *Beg.*
Mr. J. H. van Hasselt. *Beg*
Dr. Lim Njat Fa. *Beg.*
Mr. Th. B. Pleyte. *Beg.*
Dr. W. Th. de Vogel. Arts. *Beg*

Sinkawang.

Dr. A. H. de Chaufepié. *Beg.*

Soemenep.

Mr. G. G. v. d. Kaaden.

Soerabaja.

Mr. J. H. van Laer. *Beg.*
Mr. A. Paets tot Gansoyen. *Beg.*
Mr. J. J. v Troostenburg de Bruyn. *Beg.*
Dr. F. Wijdenes Spaans. *Beg.*

Soekoredja, Kendal.

G. A. M. Hondius van Herwerden.

Tapahiang.

A. R. Boele.

Tapanoeli Lelewalo.

A. A. Lijsten.

Tasik-Melaja.

J. A. van Neer.

Tjandi.

Mr. G. J. H. Wagner. *Beg.*

Weltevreden.

Raden Mas Ario Koesoemå Joedhå Soemiadå.

TOEGETREDEN ALS LID NA 1 MEI 1908.

Mej. M. B. van Arkel.
F. M. van Asbeck. *Beg.*
H. E. M. van Avelingh.
J. J. W. van Beek. *Beg.*
Mej. D. R. C. Belinfante.
J. Bentfort van Valkenburg. *Beg.*
P. v. d. Berg. *Beg.*
J. Bik.
A. P. v. d. Blink. *Beg.*
J. de Bloeme.
J. C. Blooia. *Beg.*
B. Boelman ter Spill.
F. G. G. Boerrigter. *Beg.*
C. H. Bosman. *Beg.*
Mej. A. D. de Brauw.
C. de Bruyn M.Gzn.
W. F. Burlage.
F. L. Cayaux.
Mej. S. R. van Cleef.
H. H. Cohen.
J. M. Th. Cohen Tervaert.
A. J. Coutinho.
J. A. Donker Duyvis. *Beg.*
J. D. Drost.
J. H. P. Drost. *Beg.*
R. van Eecke. *Beg.*
A. L. Einthoven.
C. Engelbrecht.
G. C. B. van der Feen de Lille.
H. E. A. Fermin. *Beg.*
T. Folpmers.
A. J. Frölich.
Th. A. Fruin.
P. van Geer.
E. J. C. Greven.
P. A. v. d. Harst.
Dr. S. S. Haver Droese, Arts. *Beg.*
H. Hazelhoff Roelfzema.
J. J. Homoet. *Beg.*
H. J. M. Hoogeveen.
J. G. Horninge.
L. den Houter.
W. Jalink.
Prof. Dr. D. A. de Jong. *Beg.*
A. E. Kampschuur.
P. Kat.
Jan Knappert. *Beg.*
Mej. J. Ch. Knuttel.
P. S. R. Kosters.
A. Kronenberg.
A. J. ter Kuile.
D. N. A. de Lange.
P. Langeveld.
W. de Lannoy.
R. Ledeboer.
J. Leesberg.
F. W. v. d. Ley.
J. W. Lely.
Mej. H. E. M. Lindgreen.
Mej. W. Mees.
H. v. d. Meulen. *Beg.*
W. G. Muggenstorm. *Beg.*
C. Naessens.
R. M. Noto Soeroto.
A. G. W. van Oosthuijzen. *Beg.*
L. C. C. Ouwerkerk. *Beg.*
J. G. Overbeek.
R. Paehlig.
C. O. v. d. Plas. *Beg.*
H. D. A. v. Reenen.
A. T. Reitsma. *Beg.*
S. J. van Royen.
G. Royer.
M. C. van Ryckevorsel. *Beg.*
J. R. Schiess. *Beg.*
R. J. Schimmelpenninck.
Mej. W. H. Schuur.
W. de Sitter. *Beg.*
J. B. Sligting.
A. J. Smissaert.
J. Ph. Smits.
F. A. v. d. Sprong.
W. H. Stenfert Kroese.
A. J. P. van Strijen.
Mej. F. A. Telders.
J. Thomée. *Beg.*
A. A. Vogelsang. *Beg.*
P. Voorhoeve.
J. E. de Vos van Steenwijk. *Beg.*
F. J. van West. *Beg.*
W. A. van Wichen.
W. de Wildt. *Beg.*
Mej. S. van Wolzogen Kuhr. *Beg.*